Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 26 (14124) | 1981 чылдың февраль 1, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кеп.

ТЕХНИКА ШӨЛДЕРЖЕ ҮНЕРИНГЕ БЕЛЕН

КИЕВ, январь 30. (СЭТА-ның корр. Т. Аркушенко). Украинада чазын чер ажылдап кылыр болгаш үрезин чаштырар техниканың белеткели эрткен чылдың деннелинден оранчок бедик темпилиг. Соолгу селлкаларны, культиваторларны, илиирлерни шуут белен кылдыр септээш, ажылче үнеринге тургускан.

Тракторлар-септелгези база шалыкын чоруп турар. Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының эгелекчилери — Крымның кедээ ишчилериниң үлегери-биле колхозтарның, совхозтарның болгаш райсельхозтехникаларның хөй кезиинде септелгени ең бедик мергежилдиг механизаторлардан тургустунган тускайлаан звенолар кылып турар.

Капитал септелгеге кирер тракторларны болгаш комбайнарны сельхозтехниканың тускайлаан мастерскайларынче ажыл-агыйлар чорудуп турар. Эртемденнерниң сүмелээни чаа аргалары мында калбак нептерелдиг.

Часкы ажылдарга белеткелдер-биле кады ажаалда техниказының дугайын республиканың кедээ ишчилери утпайн келген. Тараа ажаар техниканың чартык кезии белениниң шугумунда тургустунган.

Эвилелдешкен республикаларның Компартияларының съездилеринде

МИНСК. (СЭТА). Республиканың улус ажыл-агыйын улам ынай хөгжүдериниң коллугланышкынарын Белоруссияның Компартиязының XXIX съездизиниң делегаттары чугаалажып көрген. Партияның XXVI съездизинге СЭКП-ниң Төлевилелиниң дугайында илеткелди БССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Аксенов съездиге кылган.

Чаа-чаа чедишкиннерни чедип алыр сорулга-биле социалистиг чарышты улам-на калбартырының, коллективтиң ажыл-херээ дээш коммунист болгаш ажыл-ишчи бүрүзүнүң харысалгазын бүгү тала-биле бедидериниң эргежок чугулазын делегаттар онзалап демделээн.

БАКУ. (СЭТА). Азербайджанның Коммунистиг партиязының XXX съездизи ажылишчи болгаш негелделиг чоруктуң байдалынга болуп эрткен.

Съездиниң хүн айтырыын — Азербайджанның Компартиязының ТК-зының болгаш республиканың партия организациязының, ревизия комиссиязының отчеттарын, «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир уеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланышкынарын» деп СЭКП ТК-ның төлевилелиниң дугайында илеткелди БССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Аксенов съездиге кылган.

Чаа-чаа чедишкиннерни чедип алыр сорулга-биле социалистиг чарышты улам-на калбартырының, коллективтиң ажыл-херээ дээш коммунист болгаш ажыл-ишчи бүрүзүнүң харысалгазын бүгү тала-биле бедидериниң эргежок чугулазын делегаттар онзалап демделээн.

БАКУ. (СЭТА). Азербайджанның Коммунистиг партиязының XXX съездизи ажылишчи болгаш негелделиг чоруктуң байдалынга болуп эрткен.

Съездиниң хүн айтырыын — Азербайджанның Компартиязының ТК-зының болгаш республиканың партия организациязының, ревизия комиссиязының отчеттарын, «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир уеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланышкынарын» деп СЭКП ТК-ның төлевилелиниң дугайында илеткелди республиканың партия организациязының удуртукчу органнарын болгаш СЭКП-ниң XXVI съездизинге базар делегаттарны сонгуур дугайында айтырыгны чугаалажып көрүү-биле съездиниң делегаттарны бадылаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Азербайджанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Г. А. Алиев отчеттуг илеткелди кылган.

Үлетпүр болгаш кедээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң шапкын өзүлдези, планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр күүсеттеңи — республиканың политиктиг болгаш ажыл-агый амыдыралының хөгжүлдезинде кол үүлү болуп турар деп, илеткелчи демделээн. Оңгу беш чыл планының кол даалгаларын республиканың ажылчы чонларны дөрт чыл болгаш ийи чартык айның дургузунда күүседиптекен.

ТАЛЛИН. (СЭТА). Эстонияның Комаартиязының XVIII съездизиниң делегаттары СЭКП Төп Комитединиң эш Л. И. Брежнев баштаан Политбюрозун хүндүлүг президиумга бедик кедүрүлүүкүн-биле сонгаан.

Эстонияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары К. Г. Вайноның кылган отчеттуг илеткелин делегаттар чугаалажып көрген.

СОРУЛГА: ХОЙДАН-НА ХУРАГАН

Төрүүр чүс хойдан-на 90-дан эвээш эвес хураганны камгалап алыр—республиканың хойжуларының бо чылдагы социалистиг хүлээлгези ол. А «Нарын» совхозтуң хойжулары бо чылын хой бүрүзүнден хураганны камгалап алыр болгаш доруктурар дээш демисежир деп шиитпирлээн. Нарынчыларның бо патриотчу эгелекчи кыйгырыы республикага улуг деткимчени алган. Чамдык таварылгада бедиткен хүлээлгени күүседир дээш, чогуур организастыг ажылдарны чорутпайн баарының чижектери тургулаар болгай. Бо совхозта ындыг эвес.

Мал чемин белеткээрин эки организастаан, мурнуку чылдыындан 43 хуу хөй бөдүүн чеми ажыл-агыйда амгы уеде бар. Чер одарын план ёзугаар камныг ажыглап, херек черлерде далбый тыртып турар. Ында механизаторлар суурже кирбейн хойжу аалдарда чурттап, ажылдап турар. Хой, хураган кажааларын эки септээш, чылыглаан. Бүгү коданнарны чылыг суг-биле хандырар дээш, улуг доскаарларны салгаш, болдунар-ла аргалар-биле чылыглаан. Мал ам чылыг суг ижип турар. Суг сөөртүр 6 машинаны быжыглаан.

Малчыннарның мергежилин, арга-дуржулгазын бедидери совхоз дирекциязының партия комитединиң чорудуп турар чугула ажылдарының бирээзи. Ам хойжуларның дөрттүң бир кезии—бирги, ийиги класстың малчыннары, дагдыныкчылар. Зооветөөредилге, экономиктиг билиглер школаларының кичээлдери доктаамал эртип турар. Эрткен чылдың төнчүзүнде район хемчээлдиг семинарны совхозтуң баазазынга эрттиргени база таварылга эвес.

Төрүүр 28 кодан бүрүзү 2-2 сакманчы-биле хандыртынган. Специлистерни, харыысалгалыг ажылдакчыларны коданнарда быжыглаан, олар организакчы, политмассалыг ажылдарны чорудуп турар. Улуг соок уеде берге байдалдарда тергиин харыысалгалыг чымыштыг ажылда кижилерге автомагазин кээп садыглап, эмчилер үнүүшкүн кылып чедип турар кылдыр организастаан.

Бо бүгү хемчеглер хойжуларның берген сөзүнге ээ болур дээш, кызымак, ёзулуг-ла маадырлыг ажылы эки түннелдерни берип турар: ажыл-агыйда төрүүр 12,7 муң хире хойнуң 25 хуузу оолдаан, үш муң ажыг чаш хураган онча-менди доругуп турар. Оларны дораан-на учётка ап, дугааралап, акт тургузуп турар учётчиктер бригада бүрүзүнде бар.

Чижекке алганывыс ажыл-агыйның малчыннары ышкаш, бедик үре-түннелдиг ажылдап турарларны хөйнү адап болур. «Х Улуг хурал» совхозта А. Б. Содунам, Карл Маркс аттыг совхозта Д. К. Ондар, «Хемчикте» М. С. Саая, «Барлыкта» С. Б. Сарыглар, «Сүт-Хөлде» Д. Д. Ондар, «Улуг-Хаяда» С. Ч. Шактар-оол, «Ак-Туругда» И. Б. Данзырын, «Хадында» Б. Д. Орбаа, «Найыралда» Х. К. Дагба-Лама оларның коданнарында хоюнуң хөй кезии оолдаан, чаш төл менди доругуп турар.

А ниити республикада хой оолдаашкынының байдалы амгы уеде мындыг. Эрзинчилерниң үлегери-биле хойну эрте оолдаашкынче шилчидип турарының түннелинде бо уеде төрээн хойнуң саны эрткен чылдыындан 41 муң ажыг башка көвүдээнин демделээр апаар. Ол эки дуржулга дээрзин амыдырал бадыткаан. Чайгы деңгелин ышкынмаан хойнуң хураганы боткур, шырак, ол кыштың соогун чиик эртер болгаш күске чедир дыка улгадыр, эки семиртирге күрүнеге-даа садар хире дензилиг болу бээр.

Камгалап алган хураган саны төрүттүнгенинден барык үш чүс баш эвээжи амдыгаастаан кичээндириг болур ужурлуг. ооң чылдагааны билдингир: чаш төлдүң өлгенинден, ара салып азы өлүг төрүттүнгенинден хораашкын. Оларның ниити саны эрткен чылдың деңнелинден харын-даа көвүдеп турары дүвүрээзинин болдурбас арга чок. Бо чугаа ылангыя Кызыл, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарга хамааржыр.

Маңаа немештир чылдың-на катаптаар бир четпес чүүлдү сагындырары артык эвес. Бо уеде камгалап ап турар хураган саны хөй болур, план, хүлээлге-даа күүсеттине бээр деп идегел-даа төрүттүнер. Ынчалза-даа чайлаглаашкын эгезинде ол көргүзүг оранчок чавызап каар. Чижээ, эрткен чылын чүс хойдан чүгле 66 хураган алдынган. 175 муң хой, өшкүден төл албаан, 53 муң чаш төл өлүп хораан. Моон мындыг түннелди үндүрзе чогуур: чаш төл камгалап алырыңче кичээнгейни чайлаглаашкын эгелээже чедир бичии-даа суларадып болбас.

Ажыл-агыйжы эвес чоруктар амдыгаастан чамдык черлерде көстүп келген. «Сүт-Хөл», «Алдан-Маадыр» совхозтарның чамдык коданнарында малга бээр дус чок, мал чемин удур сөөртүп турар. Ол ажыл-агыйларның, «Хадың», «Күш-ажылдың хостуу», «Улуг-Хая», «Ак-Туруг» совхозтарның чамдык малчыннарынга автомагазиннер барбас, почта айда бир-ийи-ле катап кээр деп хомудалдар бар. Кайда-ла мындыг хевирлиг байдал бар апарган болдур, доп-дораан дээштиг хемчеглерни алыр херек.

Партияның удавас болур улуг шуулганынга хойжуның төлептиг белээ чаш төлдү онча-менди доруктурары болур. Партия, профэвилел, комсомол организациялары хойжулар ортузунга социалистиг чарышты улам калбартып, политмассалыг ажылды күштелдирер ужурлуг.

РОССИЯ: БЕШ ЧЫЛДЫ ДООСКАНЫ

РСФСР-ниң 1980 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң түннелдериниң дугайында

Россия Федерациязының хоорайларының болгаш суурларының ажыл-ишчилери социалистиг чарышты улам калбарткаш, СЭКП-ниң XXVI съездизин күш-ажылчы чаа чедишкиннер-биле үткүп турар. Ол дугайын РСФСР-ниң Төп статистика эргелелиниң дыннадыында демделээн.

1980 чылда ниитилел бүдүрүлгезиниң болгаш чонның чаатай чоруунуң өзүлдези дараазында сан-чурагайлар-биле көргүстүнер: хереглелге болгаш чылдага ажыглаан национал орулга 1979 чылдаазы-биле деңнээрге 103,6 хуу болган; үлетпүр продукциязы — 103,1 хуу; оон иштинде бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин бүдүрери — 103,1 хуу, хереглелдиң чүүлдерин бүдүрери — 103 хуу; кедээ ажыл-агыйның продукциязы — 98 хуу; ниити ажыглаллдың транспортунуң бүгү хевирлериниң чүк садыгазы — 103,5 хуу; кол фондуларны ажыглалга киргени — 108 хуу; капитал салыышкынар — 103 хуу; ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның саны—101,4 хуу; күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү: үлетпүрге —102,8 хуу, кедээ ажыл-агыйга (ниитилел бүдүрүлгези) — 100 хуу, тудутга—101 хуу; улус ажыл-агыйының орулгазы (деңнештирген ортектер-биле) — 101,5 хуу; . чурттакчы чонуң кижи санынга боттуг орулгалар —103,3 хуу; улус ажыл-агыйының талазы-биле ажылтөлевирнинң фоплузу — 104,7 хуу; ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ортумак акша шалыңы — 103,3 хуу; чурттакчы чонга хереглелдиң ниитилел фондуларындан төлелгелер болгаш чиигелделер: шуптузу — 106 хуу, чурттакчы чонуң кижи санынга—105,4 хуу; күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазы—105 хуу, чонга ачы-дуза чедирери боттандырган хемчээли—107,4 хуу; чурттанга бажыңнарының ажыглалга киргени ниити шөлү—108 хуу.

Бүдүрүлгеге эртем-техниктиг чедишкиннерни ажыглаары, улам калбарган, эртем болгаш техника улам хөгжээн.

Каттыжыышкыннарга болгаш бүдүрүлгелерге продукциянып доктаатткан ниити хемчээлиниң чыл планы күүсеттинген. Бүдүрүлгениң немей өзүлдези 1979 чыл-биле деңнээрге 3,1 хуу болган. РСФСР-ниң үлетпүрүнүң чамдык адырларының бүдүрүлге хемчээлиниң өзүлдезиниң темпилери 1979 чылдыынга деңнээрге дараазында хуулярга көргүстүнер: электроэнергетика—105; одаар чүүл үлетпүрү—102; кара болгаш өңнүг металлургия 101; химия болгаш нефтехимия үлетпүрү—106 хуу; машина тудуушкыну болгаш металл болбаазырадылгазы — 106, ыяш болгаш ыяш болбаазырадып кылыр база целлюлоза-саазын үлетпүрү—102; тудут материалдарының үлетпүрү — 100,7; чиик үлетпүр—102; аъш-чем үлетпүрү—99 хуу.

Культура-амыдырал болгаш ажыл-агыйга хереглелдин базаннарының бүдүрүлгези 7 хуу көвүдээн.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрүшкүнниң түннелинде үлетпүр бүдүрүлгезиниң немей өзүлдезиниң 90 хуузу чедип алдынган. Орулга улгаткан.

Москва, Ленинград хоорайларының, бүгү автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның үлетпүрү продукциязының ниити хемчээлиниң планнын күүсеткен.

Бүдүрүн үндүрүн турар продукциянып шынары болгаш бүдүрүлгениң техника-экономиктиг көргүзүглери экижээн.

Ынчалзажок, чамдык бүдүрүлгеге каттыжыышкыннары болгаш бүдүрүлгелер продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң, продукцияның бот-үнезин чигедиринің, акша чыылдазының, чаа техниканы болгаш технологияны ажыглаш киреринің доктаатткан даалгаларын күүсетпээнин, керээлер болгаш нарядтар ёзугаар хереглекчилерге продукция бээринің хемчээлин хандырып шыдавааның РСФСР-ниң Төп статистика эргелелининң дыннадыында айытқан.

1980 чылда РСФСР-ге тараанын ниити чыылдазы 105 миллион тонна азы 1979 чылда турганындан 13,1 миллион тонна хөй болган. 24,3 миллион тонна чигир свеклаза фабрикага баар, 2 миллион тонна тарымал тоорук, 36,9 миллион тонна картофель, 10,3 миллион тонна ногаа ажаап алдынган.

1980 чылда 7,4 миллион тонна коң эттии, 46,5 миллион тонна сүттү, 39,5 миллиард дагаа чуургазын болгаш 213 муң тонна дүктү бүдүрген.

1979 чылда турганы-биле деңнээрге күрүнеге тараа садары 7,4 миллион тонна, оон иштинде кызыл-тас—5,5 миллион тоннага көвүдээн.

1980 чылда күрүнеге 7,6 миллион тонна дирит деңзилиг азы ону коң эттче шилчидерге 4,7 миллион тонна мал болгаш күш эдин. 30,2 миллион тонна сүттү, 26,5 миллиард дагаа чуургазын саткан. Дагаа чуургазы садарының планы ажыр күүсеттинген. Ынчалзажок күрүнеге мал болгаш күш эдин база сүт болгаш дүк садарының планнары чедир күүсеттинмээн.

1980 чылда колхозтарның ниити орулгазы 6,6 миллиард рубль болган.

Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге ажылдарның бүгү комплекизиниң талазы-биле капитал салыышкынынар 19,6 миллиард рубль болган. Будурулге тудугларын кылырыга 16,4 миллиард рубльди киирген. Кара хөрзүнүг эвес зонаның көдээ ажыл-агыйын хөгжүдеринге капитал салыышкынынары 7 миллиард рубль болган.

Ниити ажыглалдың транспортунуң бүгү хевирлериниң чүк сөөртүлгезиниң хемчээли 4,2 триллион тонна-километр азы 1979 чылдаазы-биле деңнээрге 4 хуу өзүлделиг болган.

РСФСР-ниң улус ажылагыйынга ниити ортээ 79,4 миллиард рубль хемчээлдиг кол фондуларны ажыглалга киирген. 1980 чылда күрүнениң улуг 140 чаа үлетпүр будурүлге черлери, хөй санныг чуртталга бажыңнары, школалар, эмнелгелер, школа назыны четпээн бичии уругларның албан черлери болгаш социал-культураның өске-даа тудугларын ажыглалга киирген. Ажылдап турган будурүлгелерни чаартырын, алгыдарын, техниктиг эдериниң база боттандырган. Байкал-Амур демир-орук магистральның тудуу чедишкинниг үргүлүлээн.

Акшаландырыышкынның бүгү курлавырының күсели-биле РСФСР-ниң улус ажыл-агыйынга киирген капитал салыышкынынары 83,1 миллиард рубль болган. Тудутда күш-ажылдың будурукчулүү бедээн.

Ынчалзажок капитал тудуунда ам-даа улуг четпестер бар. Күш-ажылдың будурукчудүүн өстүрер талазы-биле даалгалар, керээлиг ажылдарның; кол фондуларны болгаш будурүлге күүлериниң хөй хевирлерин ажыглалга киирериниң планнары күүсеттинмээн.

Чоннуң кижи бүрүзүнге онаштыр санаарга, боттуг орулгалар чыл дургузунда 3,3 хуу өскен. Колхозчуларның күш-ажылының төлевири 3 хуу бедээн.

Хереглелдиң ниитилел фондуларындан республиканың чонунга берген төлелгелер болгаш көргүскен чингелделер 68 миллиард рубль азы чыл дургузунда 6 хуу өзүлделиг болган.

Социал хөгжүлденнің болгаш чоннуң амыдырал деңнелин бедидериниң программазын күүседири үргүлчүлээн. РСФСР-ниң кара хөрзүнүг эвес зонаының көдээ ажыл-агыйының ажылдакчыларынга материалдыг идиг бээрин күштелдирген.

Күрүненің, чуртталга-тудуг кооперациязының, колхозтарның болгаш чоннуң акша-хөреңгилериниң күсели-биле чаагайыдыр кылдынган 1218 муң квартираларны болгаш хууда бажыңнарны ажыглалга киирген. Ажыглалга киирген чуртталга бажыңнарының ниити шөлү 60,2 миллион дөрбелчин метр, оон иштинде көдээ черлерге ажыглалга кииргени — 14,5 миллион дөрбелчин метр болган. 5,8 миллион хире кижилерниң чуртталга байдалдарын экижиткен.

Бойдус курлавырларын боттуг ажыглаар болгаш бойдустуң бистиң долгандыр турар үүлдерин камгалаар талазыбиле хемчеглерниң калбак программазын боттандырган. Ол сорулгаларга чарыгдаан капитал салыышкынынары миллиард ажыг рубль болган.

Улус өөредилгези, эртем болгаш культура улам ынай сайзырааш. Чоннуң эмнелге хандырылгазы болгаш организастыг дыштанылгазы экижээн.

РСФСР-ниң чоннуун саны 1981 чылдың январь 1-де 139,1 миллион кижи болган.

(СЭТА).

Кыштаглаашкын — шалыпчы иш

АЖЫЛ-ХЕРЭЭ-БИЛЕ БАДЫТКААР

Чөөн-Хемчик районуң «Искра» совхозунуң ажылишчилери СЭКП Төп Комитединиң октябрь (1980 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге харыы кылдыр, мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирер, 1980-1981 чылдарның кышкы үезинде мал продуктуларын будурерин болгаш ону күрүнеге садарын көвүдедир. СЭКП-ниң XXVI съездизинге төлептиг ужуражыр дээш, социалистиг чарышты калбартып, бедиткен хүлээлгелерни алган улуг көдүрлүүшкүнүүр ажылдап турар. Совхозтуң малчыннары 1981 чылдың бирги кварталында күрүнеге 30 тонна эътти, 95 тонна сүттү садарын хүлээнгеннер.

Алган социалистиг хүлээлгезин чедишкиннииг күүседир дээш Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының коллективи бөдүүн чемнерни: сигенни болгаш саваанны амлап-сүүзүн кинр болбаазыраткаш, малга берип турар. Фермада мал чеми болбаазырадыр цех доктаамал ажылдап, чемнерни янзы-бүрү холуксаалар-биле холуп, чымчадып турар. Малга бөдүүн чемнерни ол хевээр бээрин шуут болдурбас апарган. Совхозта малчын бүрүзү бот-хүлээлгелиг, бот-боттарын чарышка кыйгыржып алган ажылдап турар.

Совхозтуң партия, профэвилел, комсомол организацияларының малчыннар ортузунга чоруткан организастыг хемчегларының түннелинде, ында ниитиинин малының кыштаглаашкынын элээн эки эртпин турар. Бо хүннерде совхозтуң 15328 баш шээр малы 34 коданда кыштап турар. Кыштаг бүрүзүнде сиген, саваң, көк сула, чарба дээш, өске-даа мал чемнери дүжүттүнген. Сүт кудар доскаарларны бичии бажыңчыгаштар иштинде тазыриштыр кылган, сүтүү айаа чылыткаш малга бээр.

Совхозтуң малчыннары бо кышче эки белеткелдиг кирген. Төрүүр хойларга 7, чаш хураганнарга 5 чаа кажаа туткан, а чамдык кажааларның оруун солаан.

Бо хүннерде 2414 хой оолдаан, чаш хураганнары онча-менди. Төрүүр хой калдарчыларынга дузалажыры-биле 56 сакманчы коданнарда ажылдап турар. Чаа төрээн хойларга болгаш чаш хураганнарга бээрби-биле пеш, шиви будулдаан далган белеткээр звенолуг совхозта тургускан, а оон будурген витаминниг далганын кыштагларже доктаамал чорудуп турар.

Хой массалыг-биле оолдаан эгелээн, кадарчыларның кадчаар-даа аажок чымыштыг үези келген. Кыштаглаашкынга эки белеткенген, кадарган малын чидирип чок ажаап, төрүттүнген чаш хураганнарны онча-менди доруктуруп турар мурнакчы хойжулар совхозта эвээш эвес. Чижээ, Ооржак Хаяда 260 хой, Татьяна Ондарга 210, Монгуш Чозар-оолда 220, Монгуш Бичe-оолда 152, Монгуш Кертик-оолда 180 хой оолдаан, төрүттүнген хураганнары менди доругуп турар.

Совхозтуң малчыннары мал чемин хумагалыг чарыглап, чарбаны, тарааны чүгле онгачага уруп, сигенни, саваннь шагжаларга салып берип турар.

Мыйыстыг бода мал дорт кедек фермада кыштаглаан. Арыг-Бажының төп сүт-бараан фермазында 478 инек бар. Чаа чылдан бээр 27 инек оолдаан, бызаалары менди доругуп турар. Хүнде саанчылар 790 кг чедир сүттү саап, ол хүн бүрү көвүдеп турар. Кызыл-Хаяк, Белдир-Бажы фермаларында инектериниң кышкы ажаалдазы эки, бичe малдарны тургузу азыран, а өскелериниг немелде чемнерни берип турар.

Күрүдеге садар 160 ажыг шарыжыктарны Шиви-Күдуруукта семиртп азырал шолдуле сиген, саваң болгаш өске-даа чемнер-биле чемгерип турар. Ында улуг калдарчы Ооржак Седен кежээ, кызымаккай ажылдап, калдарган малын онча-менди ажаап, оон хонукта бедик немелде дензиви чедип ап турар.

Совхоз бо кышка 1100 тонна сигенни, 360 тонна сенажты, 370 тонна саваннь, витаминниг сиген далганын, 990 тонна силосту курлавырлап алган.

Мал кыштаглаашкынында чедимчелиг чүүлдер-биле чергелештир, чамдык четпестер барын айтыры чугула. 1980 чылда төрүттүүген эр, кыс хураганнарның коданнарын улгаттырганының ужурундан, чамдык коданнарга одар-белчиир кызамнап турар. Ол коданнарга харыы далбыйлаарын болгаш немелде чемгерилгени организастаары негеттинип турар. Ол ышкаш төрүүр хой коданнарын бригадирлер, зоотехниктер, мал эмчилери хүн бүрүүн контролюнга ап, хойжуларга практиктиг дузаны чедирзе чогуур. Белдир-Бажында болз мал фермазынга четпестерин пайлатса-даа, ында янек кажаазының яштының ол-шыгы хевээр. анаа кургаг өдек төгери чугула. Кызыл-Хавак, Белдир-Бажы фермаларда инектерге бөдүүн чемнерни кургаг хевээр берип турары четпес. Саваның шыгыдып, чымчаткаш бээрининг хемчээн алыр херек.

Бо четпес чүүлдерни совхозтуң дирекциязы кыска хуусаада чайладырының хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

Б. ООРЖАК.
Чөөн-Хемчик район.

«Востоксантехмонтаж тыңкожуп чоруур механизастатынган колонназында Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу О. Н. Монгуштуң удуртканы сантехниктер бригадазы эрткен беш чылдар иштинде хөй хемчээлдиг ажылды кылып чоруткан. Бригада ооңгу беш чылды хуусаа бетинде күүсеткен. Коллективке чаа келген монтажник аныяктар О. Монгуш, А. Ходаков, В. Есюнин ышнаш хөөчүнкардан аргадуржулгага өөренип, үлегерин эларип турарлар. Совлгу чылдарда бөзин бригада найысылгалда 12, 13, 18, 19 дугаар башыңнарны, уруглар салгарының суг дамчыдылгаларын бедик шынарлыг кылгаш дужаган.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) сантехник-монтажник В. Есюнин болгаш бригадир О. Монгуш.

А. ЗАЙЦЕВТИН фотозу.

ЧЫМЫШТЫГ ХҮННЕР

«Мурнакчы» совхозтуң деңискээринде бо кыжын хар улут дүжүп, соок дыка дыпып турза-даа, малчыннар ниитиинин малын кыштан хүр ажырар, чаш төлүн онча-менди камгалап, доругуп турар деп онза кызымаккай ажылдап турарлар. Бо хүннерде Базырык-Алаанның Чаңгыс-Теректиң болгаш Ак-Хемниң хойжу бригадаларында 4 муң 485 ажыг хой оолдаан, оларның 3 муң 900 чыгыы хураганнары шуптуу онча-менди доругуп турар. Малчын коданнарда ам. 87 сакманчы ажылдап, хойжуларга улуг дузаны көргүзүп турарлар.

Совхозтуң дирекциязы, партком, ажылтын комитет болгаш комсомол комители кыштаглаашкынны организастыг эрттирериниг угланган дээштиг хемчеглерни ап чорудуп келген. Хойжу бригадаларда сүт сөөртүр үш машинаны быжыглаан, малды чүгле чылыг суг-биле суггарарын боттандырган. Төрүүр хой коданнарында мал чемнерин, дусту четчири-биле сөөртүп чедирилээн, 22 кыштагда электри чырыын киирген.

Хой оолдаашкынының чымыштыг үезинде амыр-дыш чок ажылдап, хойдан-на хураганны камгалап алыр дээш туржуп турар мурнакчылар совхозта эвээш эвес. Хойжулар Ч. Кара-Довгак, Х. Ооржак, Ч. Салчак дээш өскелерда төрүттүүген хураганнарны бүрүн менди доруктуруп турарлар.

С. ЧАМЗЫ,
А. КАНЧЫЫР,
Бай-Тайга район.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле эш В. П. Суровту шаннаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Партия органнарында хөй чылдарда үре-түннелдиг ажылдаанды дээш төрүттүүген хүнүүлел бээр 50 харазаны-биле холбаштыр СЭКП Тыва обкомунуң партийжи организастыг киллизиниң эргелекчизи эш Вальдемар Петрович Суровту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл доорай,
1981 чылдың январь 30.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

КАДАРАРДА ХОЮМ ЧАРАШ

ХОЙЖУ, МОНУ БИЛИП АЛ!

Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң 1981 чылда алган социалистиг хүлээлгелеринде дараазында үүлдерни чедип алыры хойжуларга онаажып турар.

1980 чылдың деңнелинге бодаарга, хойнуң болгаш өшкүнүң баш санын 7,1 хуу көвүдедир.

Төрүүр 100 хой, өшкүге онааштыр 90 анай, хураганны менди доруктурар.

Хой бүрүзүнден 2,21 килограмм дүктү кыргып алыр.

Дүмаар хой, өшкүнүң дириг деңзизин 42 килограмм чедирер.

Республика он бирги беш чылдың баштайгы чылында 25,1 муң тонна эттти, 27,3 муң тонна сүттү, 2710 тонна дүктү, 15,2 млн. түүрганы күрүнеге садар.

Мал ажылының хереглелинге 225 муң тонна сигенни, 65 муң тонна сенажты, 400 муң тонна силосту, 8 муң тонна витаминниг сиген далганын белетизэр.

ХОЙ ООЛДААШКЫНЫ

ЯНВАРЬ 26-ГА ЧЕДИР МЕДЭЭ

Районнар	Төрээн хой		Алган хураган	
	1980	1981	1980	1981
Бай-Тайга	12564	17748	12520	17764
Моңгун-Тайга	10778	12023	10773	1171
Барыын-Хемчик	10560	11700	10560	11638
Өвүр	7926	12200	7931	12198
Чөөн-Хемчик	22160	27198	22114	27193
Улуг-Хем	15080	24429	15061	24381
Таңды	1261	3801	1249	3799
Бии-Хем	3895	6297	3952	6303
Тожу	—	280	—	280
Каа-Хем	620	2349	620	2297
Тес-Хем	6728	5582	6728	5582
Эрзин	1438	9330	1438	9328
Кызыл	7411	7752	7337	7687
Республика:	100421	141689	100288	141471

ШЕНЕЛДЕ

Карл Маркс аттыг совхозтуң дунгужун төрүүр 1200 баш тогду хойларын түскай комплексте моңнаэн. Ону коммунист Сат Дүктүг удуртуп турар. Тогду хойлар дижээр болганда, оларга чер оттаары таарымча чок. Совхозта мал ажылының түскай эртемниглери ону өөренип көргеш, 1980 чылда 500 баш тогду хойларны чаңгыс черге кыштаткан. Бо чылын кажа-хораны немей тутквш, ону комплекс болдурган, үш кодан аныяк хойларны чаңгыс черде кыштаткан.

Моон мурнунда чылларда тогду хойларны ангы-ангы коданнарга кыштаглып, чер оларладып турда, төрүүр 100 башка онааштыр деңгүй-ле 20—30 хураган ап турган.

Ам комплексте моңнаэн малды төрээнин бир бөлүк, төрүүр чедип турарын өскө бөлүкке үскен. Боозу биче, төрүүрү элек тогдуларны оларже үндүрүп турар. Үстүнде ийи бөлүкте хойларны Сергей Ондар биле Ондар Дөкуи олар, ажаап, азырап турар. Тогдуларга бээр чемниг түскай рационун тургускан, ону ёзугаар чемгерип турар.

Амгы үеде 420 тогду хой төрээн. Оларның чаш хураганы менди доругуп турар. Хураганнар ажаап, азыраар сакманчыларны четчелээн. Мал эмчилери болгаш өске-даа специалистер график ёзугаар комплексте доктаамал кээп, хойларның байдалын хайгаарап турар.

Моңнетниген тогдулар дугайында совхозтуң улуг мал эмчизи Сат Өлзей-оол мынчаар чугаалап турар:

— Моон мурнунда тогду хойлар чер оларынга турда, 100 башка онааштыр кончуг эвээш хураган ап турган бис. Эртикен чылдан эгелээш, совхозтуң тогду хойларын чаңгыс черге моңнаэр деп шийтирлээн. Ол болза бир янзы шенелде болур. Боларны чаңгыс комплексте тургускан ажаап, азыраары чиик. Чем сөөртүп дажыглаарынга база эки. Шенелде бээй эвес түңнелди берген. Төрүүр 100 тогдуга онааштыр 80 хураган алдынган. Ол болза мурнуку чылдардан ыракта бедик көргүзүгдүр. Моон соңгаар-даа бо шенелдени уламчылаар, тогду хойларның ажаалдазын экижидер бис. Ындыг арга-биле тогду бүрүзүндей-не хураган алыры болдунуп болур апаар.

Комплексте электрини киргеп. Малчынар чайлыг, хостуг үезинде ак-көк экранны көрүп, республикала, чүртта, делегейде болуушкунарны оон билип ап турар.

М. ШААЛЫЙ.

Чөөн-Хемчик район.

ЭЭН КАЛГАН ТУРЛАГЛАР

Ээлчеглиг кадат дугайында

Одарладыр мал ажылында малчыннарны суурларга турум чүрттаарынче, малды ээлчежип кадарарынче шилчидер дугайында айтырыгны солун арынарынга чугаалажып турары черле чүүлдүг-дүр. Ону моон мурнунда, чеден чылдар үезинде, чугаалажып турганын билир болгай бис. Ынчан ону СЭКП обкомунуң IX пленумунга чугаалажып көргеш, одарладыр малда ажылдап турарларны суурга чүрттадыр, ээлчеглиг кадатты организастаар дугайында шийтпирни хүлээп алган турган.

Маңаа хөлбаштыр бистиң «Кызыл тук» совхозта мурнуку болгаш амгы байдалды бижиир бодай-дыр мен.

«Кызыл тук» совхозтуң малчынары ээлчеглиг кадатты организастаар дугайында шийтпирни баштайгы чылдарда кончуг чүүлдүгзүнүп, деткип турганнар. Бо айтырыгны шийтирлээрде, чеден чылдар үезинде бистиң совхозка хойжу бригадалар төптерни тургузарынче аңаа чаагайжыткан чүртталга бажыңнарын, чунар-бажыннарны, кызыл-булуңнарны, харын-даа малчынар кино, концерт көөр клубтарны кылырынче онза кичээнгейин утпаннырган. Ынчан хойжу бригада бүрүзүнге культура төвүн тудуп тургускан. Хойжулар аңаа чыглып, хуралдан, чунар-бажыңнап ап турган. Ол таарымчалыг болган.

Ынчалзажок ол чаагай херек үр болбайн, ара соксап калган. Ону улам-на хаңылаттып, чүгле бригадалар төптери тургузары-биле кызыгаарлаттыпмайн, харын-даа ол төптерни даянып бааза кылгаш, бүтүн малчыларны совхоз төвүнге сууржуп чүрттаарынче чоорту шилчидер үжүрлүг турган. Биске оны ынчаар кылбайн барган. Баштайгы бергелерге таварышкаш-ла эгелээн чаа херектен ойталаан.

Ол үеде хойжу бригадалар төптерин бүтүү үүлдер-биле бүрүн хандырары берге турган болбайн аан. Чижээ, сайгылгаан дижик. Ону ол үеде киирери берге, болдунар арга чок турган. Ам дээрге өске херектир. Улуг электри шугуму бистиң районда чедип келген. Ындыг болганда, чоокку келир үеде чүгле бригада хамаанчок, кыштаг бүрүзүнге сайгылгаанны киирип болур. Оон аңгыда бичии электри моторлары-даа ажыглап болгай. Мурнуку чылдарга бодаарга, совхозта машина-техника эвбек-тир. Ээлчежир малчынарны коданнарга машина-биле чедирип каарының, оон суурже эккээриниң болдунар аргазы бар апарган.

Ээлчеглиг кадатче эгелеп киирер деп турар үеде бистиң совхозтуң девискээринге — Саглы-Бажынга, Кара-Тейге, Хорумнуг-Ойга, Тагылгатыга болгаш Чараш-Дытка хойжу бригадалар төптерин тудуп тургускулаан чүве. Ам ол черлер ээнзирээн. Соңгалары чок бажыңнар арткылаан. Ону көөрге дыка харааданчыг! Улуг күштү, хөй чарыгдалды үндүрүп тургаш кылган орантурлаг ынчаар хей баргач. Бир тээ одарладыр малда ажылдап турар кижилериниң ажыглаар хуусаазы эвээш.

Ол үеде хойжу бригадалар төптерин бүтүү үүлдер-биле бүрүн хандырары берге турган болбайн аан. Чижээ, сайгылгаан дижик. Ону ол үеде киирери берге, болдунар арга чок турган. Ам дээрге өске херектир. Улуг электри шугуму бистиң районда чедип келген. Ындыг болганда, чоокку келир үеде чүгле бригада хамаанчок, кыштаг бүрүзүнге сайгылгаанны киирип болур. Оон аңгыда бичии электри моторлары-даа ажыглап болгай. Мурнуку чылдарга бодаарга, совхозта машина-техника эвбек-тир. Ээлчежир малчынарны коданнарга машина-биле чедирип каарының, оон суурже эккээриниң болдунар аргазы бар апарган.

Ээлчеглиг кадатче эгелеп киирер деп турар үеде бистиң совхозтуң девискээринге — Саглы-Бажынга, Кара-Тейге, Хорумнуг-Ойга, Тагылгатыга болгаш Чараш-Дытка хойжу бригадалар төптерин тудуп тургускулаан чүве. Ам ол черлер ээнзирээн. Соңгалары чок бажыңнар арткылаан. Ону көөрге дыка харааданчыг! Улуг күштү, хөй чарыгдалды үндүрүп тургаш кылган орантурлаг ынчаар хей баргач. Бир тээ одарладыр малда ажылдап турар кижилериниң амыдырал-чүртталгазын экижидер, культурлуг болдурар, оларга таарымчалыг байдалдарны тургузар дугайында айтырыгны ам база катап көдүрүп турар чүве болганда, мону шийтирлээрин кандыг янзы эгелээрил? Ам база-ла, аанайткан, кагдынган бригадалар төптерин дагын тургузар бе? Азы малчынарны шуут-ла суурларга чүрттаарынче шилчиткеш, ээлчеглиг кадатты организастаар бе? Бо айтырыглар дүрүм ёзугаар салдынып турар. Эрткен үениң частырыгларын катаптавас дээш, ону ылаптыг өөренип көргеш, бо чугула социал айтырыгны шийтирлээрин чогум чүүдеп эгелээрин тодарадып алза чогуур деп бодаар мен.

Ам черже, бодарыже, бригадалар төптери тудуп, артык чарыгдал үндүрүп турбайн, малды ээлчежип кадарар малчынарны совхозтуң төп тураанга чүрттаарынче, шилчиткени дээре болгу дег-дир. Суурга чүрттаарынче, ээлчеглиг кадатты организастаарынче шилчириир черле албаң апаар. Чүге дээрге ам малда ажылдап турар кижилер аңаа мөңгези-биле, артпас болгай. Оларның хөй шуруузу назы дөгүп, кыраан, пенсиялап үнер четкен. Оларны солуур үжүрлүг. А солуур салгал—аныяктар-ла болгай. Олар амгы малчынар ышкаш ындыг байдалга мал кадарарынга чөпшээрежир бе? Берге боор. Моңу барымдаадаарга, ээлчеглиг кадатты организастаары мырынай эргежок чугула. Ол — үенин негелдези.

Моон үжурунда солун арынга көдүрүп турар айтырыг кончуг чугула деп бодаар кижи-дир мен.

Херек кырында боттуг байдалды ап көөр болза, ам суурларга ындыг-ла хөй бажың тудары негеттинмес. Малчынар суурларда боттары бажыңнарлыг болгай. Чамдык бажыңнарда оларның ажы-төлү азы дөргүл-төрели чурттап турар. Бир чамдык бажыңнарны аңаа-ла дүй шаап каан тургулаар-дыр.

Ам айтырыг болза бо чугула ажыл-херекти хол-биле тутквш, эгелеп киреринде деп бодаар мен. Ону соңгаарлатқан херээ чок. Малчынарның хурал-суглаазын кылгаш, ээлчеглиг кадат дугайын аңаа чугаалажыр, түс-түс кижилерни бажың-балгадының бар-чогун тодарадыр, малчынарның санал-оналын алыр болза чогуур.

Д. ООРЖАК.

Өвүр район.

ТААРЫМЧАЛЫГ ӨГ

Казах өг— хойжуларга амдаа бодунуң үнезин чидирбээн. Ынчалзажок үлетүрүнүң бүдүрүп турар өгнериниң кидизининң шынары чавыс болгаш ыяжы хаярек болуп турарындан, ажыглаар хуусаазы эвээш.

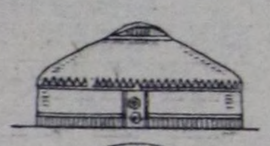

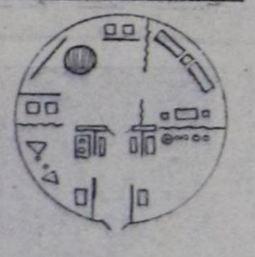

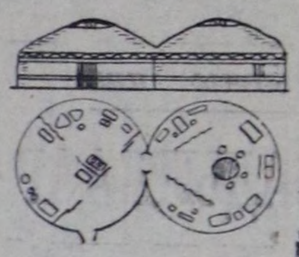

Казах ССРЭ-де фабрикалар ийи янзы өгнү кылып турар: үндүүнге чедир белии үш метр, ханадан ортузунга чедир хемчээли үш чартык метр, дөрт ханадыг база ханадындан ортузунга чедир 4,9 метр, алды ханалыг. Дөрт-беш кижиниг өг-бүлеге ол ажырбаң, ынчан бир кижиге 3,7—4,5 дөрбелчин метр чүрттала шелү онаажыр.

Өг бичии, чүрттаарынга долу негелдеге четпес, эт-хереесел, аптара-сава, орун-дөжек ышкыпас, арыг-шевер сагырынга таарымча чок болганындан хойжуларның оран-савазын экижидеринче кичээнгейни күштелдирери чугула. Кезек када синтетиктиг материалдар-биле шывар өглерни база бүдүрүп турган. Ол үреликчел, таарымча чок боорга, кидис шывыгже катап киргеп. Моол үлегер ёзугаар өглер кылыр тааримчалыг. Ынчан оон ынаазын үзадып, ханазын немеп тургаш, үлгаттырып-даа болур. Өгнүң чүрттаар шелүп үлгаттырарының база бир аргазы— ийи өгнү кожа тигери. Суугуну электри-биле чылыдар херекселдер-биле солуур. Олар энергияны аккумулятордан алыр болгаш хана дүргаар астыган турар. Ынчаар электрижитken болгаш газ салган өглер чыл келген түлүм-на көвүдеп орар.

Хойжуларга эптиг болгаш таарымчалыг өгдер херек. Оларны чогадып алырынче кичээнгейни үлам үлгаттырары чугула.

Т. КАРАМЕНДИН,
архитектура кандидады.

(«Овцеводство» журналдан).

Специалистиң индири

ЧАШ ХУРАГАННЫ ӨСТҮРЕРИ

Бандыг-даа малдың кадыкшыырак, продукциязы хөй болгаш шынарлыг болуру оон чажында ажаалдазындан база чемгерилгезинден эгелээр. А ол дээрге сакманчыларның, хойжуларның — бүтүү коллективтиң демниг кызымак ажылының түннели болур.

Хураган төрүттүнерге-де, оон аксын, думчуун дүрген-ни түлүп, шаразын аштаар болгаш дораан-на иезинге чылгадыры албан. Бир өвес хураган чаргажы-биле кады үнүп келир болза, ону дарый чарп тыртары чугула. Тынмас, далбаарга төрүттүнген хураганның аксынче, думчуунче болгаш кулаанче үрүп, даваннарын ынай-бээр шимчедип турган, тынгарар.

Чаш хураганның шаразын иезин көвүр чылган алырга, хураганны тургузур түлүп, эмигни тыпсып, херек апарганда, аксынче саай түлүп турган-даа, ынаа-ла эмзирер. Оон бетинде иезинин эминиин дүктерин кыргааш, түскай моодайга суғар болгаш эмигни чылыг суг-биле чүп каапкаар. Черле ынчаш, хураганны эмзирер мурнунда, эмигни черже ийин, үш катап саай түдары албан.

Кандыг-даа амытанның аазы оон төлүнге эм болур. Хойнуң база ындыг. Чаш хураган иезинин аазын аммес болза, ол донуучал, аарычал болгаш ырбыкка болур. Ындыг хураганнар өлүп келирге-даа, продуктузу эвээш, төлү база-ла бодун дөзээр. Иезинин аазын аммаан хураганнарга млангыя ижин-шөйүдүг аарыглары халдаачал. Ындыг хураганнарның организминиң янзы-бүрү аарыгларга удур туржур шинээ сула болганындан чамдык дуржулга чок азы чалгаа хойжулар хөй хураганны өскүнүп турар. Ынчангаш ан чүгүлә будумелдерден, үнелиг белоктардан, үстерден, витаминнерден болгаш микроэлементилерден тургустунган аңы чаш хураганга эмзирери албан.

Чаш хураганнарны кургаг, чылыг, ынчалза-даа изиг эвес кажаага тургузар: 8-10 градус чылыг болуру таарымчалыг. Бөдүүн болгаш чартык бөдүүн дүктүг хойларның хураганын от салбас кажаага дорүктурар. Изиг кажаага тургускан хураганнар донуучал, ырмазы бак, аарычал болур дээрзин черле үттүп болбас. Хереэ аарычал хураганнар ол. Оон ынай бир херек чүүл—чырык, хүн хереди. Хүн хереди чокта азы эдээште өзерге хураганның сөөгү дүрген чарталбас, чымчак болур. Оларга кылаштаары берге. Ол база-ла аарыг. Ону болдурбас дизе, кажааны хөй чырык кирер кылдыр тудар, ылангыя делгем болуру чүгүлә. Делгем кажаага хураганнар дешкилежир үжүрлүг. Харын-даа оларны үр чыттырбайн, чамдыкта ынай-бээр хойзуп, маннаштырар херек. Олар хөй шимчээр болза, чем чинири экижинир, организмни дадыгар.

Чаш хураганнар кажаазында чем үргүлчү белеп турар үжүрлүг. Иезинин аазы, чырык болгаш чем — будумелдер, витаминнер болгаш микроэлементилер организмге чедип-пестей бээрге, олар таварышкан-на чүвени (дүк, бышкак, соондак) чип туруп бээрлер. Ол үеде кажаага кээрге, олар кижини үглеп, ынай-бээр эдерип чоруп турар. Ынчан үргүлчүнүң чемнери-биле чергелештир дус, ылангыя бүрүнү, ыяш булуун болгаш шандазын бээр херек. Оларда үнелиг будумелдер хөй.

Соолгу чылдарда дустуг брикеттер, чугай, эът-сөөк далганы, прецепитат, монокальций фосфат, иодтуг кальций болгаш өске-даа минералдыг чемнерни болгаш микроэлементилерни совхозтар ап турар апарган. Оларны мал чеминге азы сугга холуп тургаш, түскай эртемниглерниң айтышкынын ёзугаар хураганнарга бээри чугула.

Малдың чаш төлүн дорук турарында база бир кол чүве бар. Ол чүл дээрге арыг-шеверни сагыры-дыр. Дүшкен хой дүгүн болгаш өске-даа бокту хүннүң-не, каракка көзүлген санында-ла, аштаар. Кажаанның температуразын үргүлчү чаңгыс аай тургузар. Хураганны изиг кажаага тургузары кедизинде хораллыг. Ылангыя хүндүс чемгерерде ажык, чырык, хүннээрек черге тургузар.

К. ИРГИТ.

Көдээ ажыл-агый министерствозунуң улуг зоотехниги.

ЛАУРЕАТТАР

Күш-ажылга шылгарангай чедишкиннери, дешилгелиг технологияны ажыглаарынга үндезилээш, мал ажылының бедик шынарлыг нитти продукциязын бүдүрерин көвүдеткени, иштики курлавырларны дилеп тыңканы болгаш ажыгланы дээш, 1980 чылда ССРЭ-нин Күрүне шаңналарын хойжулар: Бухара областтың Тамдың районунуң В. И. Ленин аттыг совхозунда Кадырмурат **Карабеков**, Чимкент областың Сайрам районунуң В. И. Ленин аттыг совхозунда Джуман **Аязбаев**, Нарын областың Ат-Башин районунуң ССРЭ-нин 50 чылы аттыг совхозунда Орозкүн **Маметкунов** оларга тывыскан.

«Овцеводство» журналдан.

САКМАНЧЫЛАРНЫ ДАГДЫНМЫШААН

Чөөн-Хемчик районнуң «Хөндергей» совхозунуң хойжуу коммунист Кавва Ендановичиң Куулар үй чылдарының иштинде малчыннап, бүгүй эвес көргүүлерни чедип ап келген. Малчын ак Хөндергейниң Авалыг-Өдек деп черде кыштап турар. Бодунуң турлаан кышка белеткеп алганы ажы. Хой болгаш хураган кажаларын малгаштап чыглыглаш, чугайлаан. Эртикен чайын бодунуң күжү-биле 15 тонна сигенни белеткээш, кыштаанда чедиртип алган, оон кырынга немей совгоз саваңны, кек-суланы, өске-даа чемнерни четчири-биле берген.

Хой сугтарар доскаарын түскай бажыңчыглаш тутквш, оон иштинде тургуулуп алган, докгаамал одап, чылыг сугнаан биле хойларын сугтарып, неледе чемнер-биле чемгерип, одарын планнап алганын ёзугаар камнап кадарып турар. Мал чеми каап бээр шагжалар, оңгачалар болгаш малга суг кудуп бээр демир деспилер-биле.

Хойжуның коданында бичии электри мотору бар. Хой болгаш хураган кажаазында чырыкты киирген. Хойжу боду моторну ажылдадыр.

Совхозтуң журнакчы хойжуу Кавва Ендановичиниң коданында 312 баш тогду хой бар: Олар массалыы-биле ооллап турар. Бо хүннерде 170 ажыг хой төрээн. Хураганнар бүрүнү-биле онча-менди дорулуп турар. Ында 3 сакманчы ажылдап, хойжуга улуг дуганы чедирип турар.

Кавва Ендановичи бодунуң коданында сакманчылап турар аныяктарның ажыдыыкчыны болуп, оларны мал ажылынга чаңчыктырып өөредип, арга-сүмезин берип турар.

Хойжу бо чылын төрүүр хойдан-на хураганны камгалап, бир хойдан 2,2 кг дүктү кыргып алыр болгаш 15 тонна сигенни, 15 тонна өдекти, 8 оңгачаны белеткээрин дүүзүнгеш, социалистиг чарышка ёзулээ Каввакай Монгушту киирген.

Н. ДАЖИНМАЙ.

Чөөн-Хемчик район.

СООКТА-ДАА, ИЗИГДЕ-ДАА

Чазый бөрү, оор-даа болза,
Чайжок када «ааддап» мага.
Анай, хенче оът, суг сүргеш,
Азып, үстүп база болур.

Серемчиде хорамча чок.
Сезиктигден дайзын коргар.
Эки малчын ынчангайтың
Ээн черле малын кагбас.

Кажараан кадарчының
Караа көскү, кулаа дыыш.
Соокта-даа, изигде-даа
Сорулгазыл чандыр баспас.

Өөлет ЧИНМИТ.

ЧЫВАРЛЫГДА

ОРУК дески хову-биле шейлүп чоруткан хирезинделе, удаваанда чиде берген: бышкы куу туман турупкан, ыракта бараан көзүлбес. Ол чогум туман-даа эвес, дөртен градус ажык турар сооктуң тыныжы, шаңы-дыр ийин. Шаң келээр шаттарга баргаш, эстн берген чүве дег, чидип-тур. Кыйгак өнүг хүн карааның шоозу четпес, шала бүлүртүү кылдыр чырыдып турар. Соок чывар чаактарны ана ажынадыр.

Бистиң адап-суныр бар чоразывыс Дус-Хөл мурнувуста бо костүп келди. Оон дугайында эрте-бурунгу тоол чугаалар-даа хөй. Дус кижилерниң амыдыралы-биле холбашкан болгаш ындыг ышнаан.

Хөлден ырак эвесте шатта бөлүк оттаан хойнуң бараны кестүп келди. Оон ындында дег ужунда база бир кодан чор.

— Чоп ийи кодан апаардың? — деп, кады чораан эжимден кайгап айтырдым.

— Мал ораны чер болбазыкпа! — деп, ол харылады. — Демги алдарлыг малчыныңның ажы-төлү хой, оларның бирээзи кожазында кыштаан болгай аан.

Шатче шейлүп чоруткан электри чагылары-биле кожалаштыр, шатта турлагже хаптывыс. Иван Симчитович Данзуруинүй кыштаа. Шаанда аңаа өгзер хөөжү турган. Ам мырыңай таныттынмас кылдыр өскерилген! Чаңгыс дай төлевилел-биле тутқан чүртталга бажыңнары. Оларның ишти делгем, чылыг, чырык, сайгылгаанныг. Чунар-бажың база бар. Кудукту кылган, сугну оон алыр. Хой кажаалдарында безин сайгылгаанны киирген. Көлээнин овур-хевирикин илергей назартынып, ажыл-ишчилериң амыдыралының чаагайжыг турары чаңгыс кыштагдан безин тодаргай. Партияның болгаш чазаатын көлөө ишчилер дугайында сагыш салынышкынын ол чүүлдер херечилеп турар.

ИВАН биле Ёмчүр Данзуруинар хой маллаалаарлыры таарымчалыг. Ынчан оон ынаазын үзадып, ханазын немеп тургаш, үлгаттырып-даа болур. Өгнүң чүрттаар шелүп үлгаттырарының база бир аргазы— ийи өгнү кожа тигери. Суугуну электри-биле чылыдар хереселдер-биле солуур. Олар энергияны аккумулятордан алыр болгаш хана дүргаар астыган турар. Ынчаар электрижитken болгаш газ салган өглер чыл келген түлүм-на көвүдеп орар.

Хойжуларга эптиг болгаш таарымчалыг өгдер херек. Оларны чогадып алырынче кичээнгейни үлам үлгаттырары чугула.

Т. КАРАМЕНДИН,
архитектура кандидады.

(«Овцеводство» журналдан).

ЧЫВАРЛЫГДА

ОРУК дески хову-биле шейлүп чоруткан хирезинделе, удаваанда чиде берген: бышкы куу туман турупкан, ыракта бараан көзүлбес. Ол чогум туман-даа эвес, дөртен градус ажык турар сооктуң тыныжы, шаңы-дыр ийин. Шаң келээр шаттарга баргаш, эстн берген чүве дег, чидип-тур. Кыйгак өнүг хүн карааның шоозу четпес, шала бүлүртүү кылдыр чырыдып турар. Соок чывар чаактарны ана ажынадыр.

Бистиң адап-суныр бар чоразывыс Дус-Хөл мурнувуста бо костүп келди. Оон дугайында эрте-бурунгу тоол чугаалар-даа хөй. Дус кижилерниң амыдыралы-биле холбашкан болгаш ындыг ышнаан.

Хөлден ырак эвесте шатта бөлүк оттаан хойнуң бараны кестүп келди. Оон ындында дег ужунда база бир кодан чор.

— Чоп ийи кодан апаардың? — деп, кады чораан эжимден кайгап айтырдым.

— Мал ораны чер болбазыкпа! — деп, ол харылады. — Демги алдарлыг малчыныңның ажы-төлү хой, оларның бирээзи кожазында кыштаан болгай аан.

Шатче шейлүп чоруткан электри чагылары-биле кожалаштыр, шатта турлагже хаптывыс. Иван Симчитович Данзуруинүй кыштаа. Шаанда аңаа өгзер хөөжү турган. Ам мырыңай таныттынмас кылдыр өскерилген! Чаңгыс дай төлевилел-биле тутқан чүртталга бажыңнары. Оларның ишти делгем, чылыг, чырык, сайгылгаанныг. Чунар-бажың база бар. Кудукту кылган, сугну оон алыр. Хой кажаалдарында безин сайгылгаанны киирген. Көлээнин овур-хевирикин илергей назартынып, ажыл-ишчилериң амыдыралының чаагайжыг турары чаңгыс кыштагдан безин тодаргай. Партияның болгаш чазаатын көлөө ишчилер дугайында сагыш салынышкынын ол чүүлдер херечилеп турар.

ИВАН биле Ёмчүр Данзуруинар хой маллаалаарлыры таарымчалыг. Ынчан оон ынаазын үзадып, ханазын немеп тургаш, үлгаттырып-даа болур. Өгнүң чүрттаар шелүп үлгаттырарының база бир аргазы— ийи өгнү кожа тигери. Суугуну электри-биле чылыдар хереселдер-биле солуур. Олар энергияны аккумулятордан алыр болгаш хана дүргаар астыган турар. Ынчаар электрижитken болгаш газ салган өглер чыл келген түлүм-на көвүдеп орар.

Хойжуларга эптиг болгаш таарымчалыг өгдер херек. Оларны чогадып алырынче кичээнгейни үлам үлгаттырары чугула. Кезек када синтетиктиг материалдар-биле шывар өглерни база бүдүрүп турган. Ол үреликчел, таарымча чок боорга, кидис шывыгже катап киргеп. Моол үлегер ёзугаар өглер кылыр тааримчалыг. Ынчан оон ынаазын үзадып, ханазын немеп тургаш, үлгаттырып-даа болур. Өгнүң чүрттаар шелүп үлгаттырарының база бир аргазы— ийи өгнү кожа тигери. Суугуну электри-биле чылыдар хереселдер-биле солуур. Олар энергияны аккумулятордан алыр болгаш хана дүргаар астыган турар. Ынчаар электрижитken болгаш газ салган өглер чыл келген түлүм-на көвүдеп орар.

Хойжуларга эптиг болгаш таарымчалыг өгдер херек. Оларны чогадып алырынче кичээнгейни үлам үлгаттырары чугула.

Т. КАРАМЕНДИН,
архитектура кандидады.

(«Овцеводство» журналдан).

ЭГЕ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРГА ИДЕПКЕЙЖИДЕР

Чуртгун экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге моон соңгааргы чедишкиннер совет кижилерниң коммунистиг медерелиниң хевирлеттинериниң айтырыгларын шиитпирлээри-биле сырый холбаалыг. Ол сорулгаларны шиитпирлээриниң СЭКП Төп Комитединиң «Ажыл-агый механизмин улам ынай сайзыраңгайжыдарының болгаш партия база күрүне органнарының сорулгаларының дугайында», «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ынай экижидер дугайында» докталдарын үгландырган.

ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкынынарының төлевилелиң калбаз-биле пропагандалап турар амгы үеде «Билиг» нийтилелиниң эге организацияларга чүгула черни эвелеп турар.

Эге организацияның күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң ажылкижи, амыдырады-биле сырый холбаалыг болганындан күш-ажылчы звено болгаш кижи бүрүзүнүң ажыл-херээн, сагыш-сеткилин, оларның сонуургалын болгаш негелделерин эки билир. Ынчангаш эге организация коллективтиг кижилериге идеологтуг өлдарны дүрген болгаш дээштиг чедирип, оларның политиктиг база күш-ажылчы идепкейин көлүрүп шыдаар. Бистиң республикада нөмчүттүнүп турар лекцияның дөрттүн үш кезии эге организацияларга онаажып турар. Бо бүгү коллективтерге лекция нөмчулгазының шынарын ажыктыр, дээштиниң белидер талазы-биле оларның ажыл-чорудулгазын идепкейжидери негеттинип турар.

Бистиң республикада «Билиг» нийтилелиниң 282 эге организациязы бар. 4750 кежигүнү ол каттыштырып турар. Чуртта бир эге организацияга ортумаа-биле 22 кежигүн онаажып түрда, бистеө чүгле 16 кижи болуп турар. Ындыг болганда кежигүннерниң санын көвүдедир хемчегрни алыр ужурлуг бис. Хамыктың мурнунда үлетпүр бүдүрүлгелерге, тудуг, салыг, амыдырал хандырылга организацияларынга чаа эге организацияларны тургузары негеттинип келген, чүге дээрге аңаа күрүне планнарын күүседири шиитпирлеттинер-болгай. Амгы үеде кол сорулга болза, эге организацияларны улгаттырары, оларга тематиктиг секцияларны тургузары болуур. Дуржулгадай алгаш көөрге, кайда тематиктиг секцияларны тургускан болдур, ол эге организацияның ажылы янзы-бүрү талалыг, пропагандага хары угла хөй айтырыгларны киирер. Чижээ, республиканың агрохимлабораториязында 30 кежигүнүүр эге организация бар, олар колдуунда дээди эртемниг көдээ ажыл-агыйның специалистери. Мында тематиктиг беш секцияны тургускан. Секция бүрүзү бодунуң планын ёзугаар ажылдап, республиканың ажылкижинге хамаарышкан теоретиктиг болгаш практиктиг айтырыгларны ажыллап кылырынга боттарының саналдарын киирип келген. Лекцияларны боттарының кылган дуржулгаларының түңнелдерин ёзугаар тургузуп турарындан аңаа чаа, мурнакы дуржулганы киирген болур. Ынчангаш олар көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин чамдык адырларын көлүрериниң чөпшээ-биле дузалап келген. 1980 чылда бо коллектив 84 пропагандисчи хемчегни чоруткан, ооң иштинден 65 лекцияны районнарга нөмчээн, агрономнар болгаш малчыннар-биле дөрт семинарны эрттирген. Бо ажылга лекторлар Тыва АССР-ниң алдарлыг агровому Д. Т. Серякова, А. З. Бахарев, Н. Н. Фадеев, Н. Г. Солдатов, Е. М. Мурыгина болгаш өскелер-даа идепкейлиг киришкен.

Чөөн-Хемчикте «Алдан-Маздыр» совхозта эге организацияда 53 кежигүн бар, олардың 40-и специалистер. Бо улуг күш. Ынчангаш көдээ чоңгө идеологтуг салдар чедиреринниң янзы-бүрү хевирлерни ажылган турары тараырга эвес. Лекция, беседа, тематиктиг кежээлер, солуң кижилер-биле ужуражылгалар докталмал эртип турар. «Аныяктарның коммунистиг кижизидилгези» деп темага нөмчулга конференциязы, хойжу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д-Н. Ч. Ооржак-биле ужуражылга солуң эрткен. СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Күш-ажылдың хостуу», «Кызыл тараачын», «Хемчик» совхозтарда эге организацияларның ажылында эки түүлдер эвээш эвес.

«Билиг» нийтилелиниң эге организациязының эки ажылдаары оон даргазындан улуу-биле хамааржыр. Бистиң республикага эрткен отчёт-сонгулдаларның түңнелиндеи алырга, эге организацияларның даргаларында дуржулгалыг кадрлар соңгуткан. Оларның 80 хире хуузу коммунистер, хөй кезии дээди болгаш дооспаан дээди эртемниг, 50 ажыг хуузу эге организацияларны удуртуп чораан дуржулгалыг кижилер. Дуржулгалыг эге организациялар даргаларынга Улуг-Хемниң Арыг-Бажы суурда М. С. Танов, республиканың агрохимлабораториязында Т. Д. Фунтикова, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалында И. У. Самбуу болгаш өскелерда хамааржыр.

Ынчалза-даа «Билиг» нийтилелиниң эге организацияларының ажылында улуг четпестер бар. Оларның даргаларының солчуру хөй болуп артпышаан. Эрткен отчёт-сонгулдаларда 125 даргазы 40 хуузу солушкан. Чамдык эге организацияларның ажылының анализинден алырга, олар устав негелдерин күүсетпейн турар. Хуралдарын ыида-хаая эрттирер, лекцияларның темазы чаңгыс аай, методика ажылын чорутпас. «Билиг» нийтилел эге организацияларының даргаларының Кызыл-Мажалыкка эрткен зона семинар-хураалыга чамдык эге организацияларның даргалары лекция пропагандазын удуртурунуң бөдүүн айтырыларын багай сайгарары илереэн. Шак моон «Билиг» нийтилелиниң район организацияларының баштаар черлери тодаргай, түңнелдерни үндүрүп, оларның-биле семинарларны үе-үеле эрттирип, ажылын хынап, методиктиг дузаны чедирери ажыктыр.

Лекция пропагандазының дээштии лекторларның составы-биле 3107 лекторга лекция нөмчуур эргени берген. Бо саннар бистеө белик мергежилдиг лекторлар эвээжии хереченл турар. Лектор кадрларның мергежилии, билиги бедидер талазы-биле улуг ажылды чорудар ужурлуг бис.

Чамдык эге болгаш район организацияларының ажылын хынап көөрге дыка хөй лекторлар эвээш лекция нөмчүп турар болган. Организацияның лекторларының 50 хуузу лекцияны докталмал нөмчуп, ескелери ийи-чаңгыс лекция нөмчуур илереэн. Бүгү лекторлар идепкейлиг болзун дээш чүнү кылырыл? Бо улуг айтырыг, ону чүгле эге организацияга шиитпирлээр. Ниитилелге кежигүн хүлээп алырының шынарын ажыкшер. Кежигүнге хүлээп алыр кижилерни шилип алыр, ылангыя мергежилдиг специалистерни киирер. Лекцияның белеи сөзү чокта, ону рецензиялаваанда, нөмчуп, дыңнаваанда хүлээп алышкын дугайында айтырыгны шиитпирлевес.

Лекция пропагандазының шынарын болгаш ажыктыын бедидерде улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының специалистериниң лекция нөмчуурун идепкейжидер. Бистиң республикада техниктиг болгаш көдээ ажыл-агыйның дээди өөредилге черлери чок, ынчангаш эртем-техниктиг, экономиктиг болгаш көдээ ажыл-агый билигларын пропагандалаар лекторлар хереглеттинип турар. Бистеө ону солуп болур хөй санныг инженер-техниктиг кадрлар, көдээ ажыл-агыйның специалистери бар. Специалистерниң улуг бөлүүзүн лекция пропагандазынга киржилгелиг идепкейжидерниң партия комитеттериниң, эге организацияларының талазындан деткимче, дузаламчы болгаш кичээнгей херек.

Планныг онаалдаларның болгаш социалистиг хүлээлгелериниң канчаар күүсеттинип турарын специалистерден шыңгыя айтырып турар. Ол ындыг-даа болур ужурлуг. Специалист чыл-чылы-биле лекция нөмчуурга аңаа удурланыр, ол сээң херээң эвес-тир дээр таварылгалар бар. Ооң уламындан оларның лекция нөмчуур идепкей, хөөнү чок болу бээр. Шак ындыг удуртукчуларга дүүүп берген херээ чок, оңу партия организациялары буруу шавар ужурлуг. «Идеологтуг, политика - кижизидилгелиг ажылды улам экижидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң докталдында удуртукчу-даа, специалист-даа кижилериң чон мурнунда чүве чугаалаарын идепкейжидерин айыткан, ынчангаш ону күүседири албан. Коллектив бүрүзүнүг организастыг болгаш идеологтуг ажыллың чаңгыс аай чоруу турбас болза күрүне планнары болгаш хүлээдилгелер күүселдеэл челишкиниг шиитпирлеттинмес деп чүвени утпаза чогуур.

Ниитилелдиң эге организацияларының ажыл-чорудулгазы хөй талалыг болгаш шарык. Ооң ажылынче партия организациялары докталмал хамылап кирип, практиктиг дуза чедирери, лектор бүрүзүнүг сагыш салыры «Билиг» нийтилелиниң эге организацияларының ажылын чедишкиниг, тодаргай сорулгалаарже чүткүлдүг болуруна чедирер. Эки лектор болур дизе хөй чылдарда чүткүлдүг болгаш кызымак ажылдаары негеттинер. Ном-биле ажылдап билир кыллыр өөредир, тайылбыр бээр номнарны чыыр, лекторунуң мергежилии чедип алыр болгаш өске-даа лекторга өргежок чүгула шынарларны шиитээдип алыр.

Пропагандаңың партийжи, эртемге дүүшкээнии, амыдырал-биле холбаалыының дугайында ленинчи принципти пропагандист, лектор, политинформатор, агитатор бүрүзү утпас ужурлуг. Бо бүгүге эге организация болдунуң лекторларын өөредир хүлээдеглиг.

СЭКП-ниң XXVI съезизиниге чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш чоруп турар белеткелли идеология талазы-биле хандырары «Билиг» нийтилелиниң бүгү организацияларының сорулгазы болур.

С. ШУКЛИН,
республиканың «Билиг» нийтилел организациязының баштаар черниң даргазының бирги орлакчызы.

Дузалал ажыл-агый — ниитиге база ажыктыг

ЧУРУМЧУДАРЫ ЧУГУЛА

Бо чылдың январь 22-де үнген № 18 «Шын» солунда Таңды районнуң Дүрген көдээ Советиниң күүсекомунун даргазы Г. П. Иванованың «Дузалал ажыл-агый — ниитиге база ажыктыг» деп эгезин адаанга парлаттынган интервьюзун нөмчаап деткип, бистиң районда бо ажыл кандыг чоруп турарының дугайын кысказы-биле бижикседим.

Өвүр районнуң беш көдээ Советтериниң девискээринде чурттап турар хамаатыларда мал аймаа хөй. Ол дээрге чонуң амыдыран-чурттаарынга улуг дузаны чедирип турар. Чүгле 1980 чылда районнуң көдээ Советтери күрүнеге 23,5 тонна дүктү, 189 тонна эттии дужлаган, а чаа 1981 чылда 24 тонна дүктү, 200 тонна эттии күрүнеге садар-хүлээлгени алганнар.

Чонунуң хуузунда малының ажаалдазы кандыг янзы тургустунганыл? Районнуң бүгү көдээ Советтеринде хуу малды ниитилиниң малынган аңгылап, түскай кадарчыларны тургузар талазы-биле район Советиниң күүсекчи комитеди каш удаа доктаал-шиитпирлерни хүлээп алгылаан-даа болза, ооң күүселдези кайда-даа бодтанмаан турар. Совхозтарның малчын коданнарында ниитилиниң малы-биле кады хуу мал турбайн турар кодан барык чок ден болур. Хуу мал совхозтуң хөй малының аразынга тураргa, ооң деңгилге семиртилгези багай болур дээрзи кымга-даа билдингир. Ооң ынай совхоз малының шын сан-түүүн үндүрүп, отчёгучет кылырынга көнчүг шаңтыктыг бооп турар. Чамдык малчын коданнарда хуу хойлар болгаш ёшкүлер ол-оңу-биле санаттының турар.

«Кызыл Тук» совхозта бир хой кадарчызының коданында 396 төрүүр хой бар, а ол малдың аразында хуу малды санаарга мындыг: хой—121, ёшкү—144 болгаш 20 ажыг инек коданда туруп, совхоз малынга белеткээн чемни чаржалажып чиң турар. «Торгалыг» совхозтуң бир хойжузунуң коданында 60 ажыг хой, 97 ёшкү болгаш 30 хире инектер бар. Бо дээрге ийи чижек-тир. Мындыг хевирлиг чижектерни дыка хөйнү көргүзүп болур. Совхоз малының аразынга хуу мал турарга, чамдык ак сеткилдиг эвес малчыннар оңу шын эвес ажыглап турар таварылгалар бадыбар. Оон чижээн мындыг таварылгалардан — көрүп болур. Хуу хойлар бажан-даа кыдыраае болгаш оларның төлү он-ча-кеңги нийлие. харын-даа нийистеп төрээни хөй болур, а совхозтуң хоюндай онча-кеңги төл алдынмае. Ол ышкаш совхозтуң эки шынарлыг малын багай шынарлыг хуу малларга орнан-солуур таварылгалар бар. А чамдык малчынарга ниитилиниң малы дүлей турар.

Ооң четпээн санаашкыннар үезинде хуу мал дуглап турар. Ооң уламыдан чамдык малчыннарның четпези ай-айыбиле билдинмейн тургаш, адак соолуңде канчаар-даа аажок улуг түңге кээп дүжер чоруктар хөй. Ынчангаш совхозка кайы хире хоралыг бооп турарын бо фактылар көргүзүп турар-дыр. Ындыг турбуже, совхозтарның дирекциялары, ажылчын комитеттери болгаш көдээ Советтериниң күүсекомнары чонунуң хуу малын ниитилиниң малындан аңгылап, оларга түскай кадарчыларны тургуспайн, кыштагларны аңгылавайн, чемгерилгезин организастаар айтырыгже чогуур кичээнгей салбайн турары четпес.

Суурларда чурттап турар хамаатылар хаваннарны азырап, ооң эдлин чемге ажыглап, күрүнеге-даа дужаап турарлар. Оны чемгерер чем аймаан тып алыры кончуг берге. Райпо дамчыштыр мал чемин салыглаарын районда организаставайн турар. Ынчап кээрде, хаваи азырап турар өрегелерге одурба кайын кээп турарыл? Билдингир — малчын танышкөрүштериниң коданнарындапна болгай.

Районнуң ажыл-агыйларынга болгаш хамаатыларның хуузунда малдарың туларын шын организастаар болза, огородтан алыр яшылбүрү иогаа аймаа хиреліг болур биетин районнуң чонунга-даа, күрүнеге-даа улуг ажыктыг болуру чугаажок. Чүгле оңгажылды чүрүмчулырынга чер-черде көдээ Советтер, совхозтарның дирекциялары болгаш ында ажылчын комитеттери бир деминг ажылдап, чон ортузунга тайылбыр ажылын чорударындан хамаржыр.

И. ДАНЗЫН.

Болбурзектиң судалы

УЖУРАЖЫЫШКЫН

БЕРЛИН. (СЭТА). ГСЧП ТК-ның Чингине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер Чилиниң Коммунистиг партиязының Чингине секретары Л. Корваланы хүлээп алган. Пайыралчы беседа үезинде ийи талалыг харылзааларны болгаш империализмге, фашизмге удур, тайбың дээш, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар болгаш чепсегленишкинни дүжүрери дээш Германиянның Социалистиг чаңгыс аай партиязының болгаш Чилиниң Коммунистиг партиязының дем катказын демиселиниң сорулгаларын чугаалашкан. Олар чугаалашкан бүгү айтырыгларының талазы-биле үзел-бодалдарының чаңгыс эптиин айыткан болгаш дүшкүүрлүг чорукту чавырыллырарын хандырары тайбың дээш бүгү улустарның демиселин улам ынай күштелдирерин база удурланыштыр туржуп, месилдежириңче империалистиг күрүнелерниң угланыышкынынга шиитпирлиг ойтур шавыышкын бээрин негеп турар дээрзин онзалап демделээннер.

Чилиде политиктиг болгаш социал байдалды үнелеп көрбүшаан, дерзилдээшкиннерге удур, хоталга болгаш национал хамаарышпас чорук дээш идепкейлиг хөделиишкиннерже чонну кыйгырып турар чаз байдал ол чуртта тыптып келгенин Л. Корвалан онзалап айыткан.

Фашистиг ёзу-чурумга удур Чилиниң коммунистериниң, бүгү демократтарының болгаш патриоттарының демиселин ГСЧП биле ГДР-ниң чону моон соңгаар-даа деткиир даарзын чили коммунистериң удуртукчузунга Э. Хонеккер бүзүредин чугаалаан.

Америк империализмниң болгаш Төп Американың чамдык күрүнелериниң ооң-биле сырый холбаалыг реакциялыг ёзу-чурумнарының Сальвадорнуң болгаш Гондурастың улустарынга удур угланган ажелекчи планнарын ужуражышкынының киржикчилери бүрүү шапкан.

МАДРИДТЕ УЛАМЧЫЛААН

МАДРИД. (СЭТА). Европага айыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хүралдың киржиниларын күрүнелер төлээлекчилериниң Мадрид ужуражышкынында мурнунда киргеи саналдарны чугаалажырын уламчылап турар.

Польша Улус Республиканың делегациязының баштыны, ПУР-нуң даштыкы харектер министри М. Доброселъский Европага шериг талазыбиле дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар болгаш чепсегленишкинни дүжүрер талазыбиле конференцияны чыылдырар дугайында шиитпирии ужуражышкынга хүлээп алырының аргежок чугулазын онзалап демделээн, ол дугайты польша делегациязының киргеи саналының алыс үтказынга хамаарыштыр база катап тодаргай тайылбырлаашкынны берген.

Шериг талазын кириштир Европага айыл чок чорукту болгаш кады ажылдажылганы быжыглазрының аргаларын улам ынай дилеп тыварының аргежок чугулазының дугайында бодал барыын талакы чамдык делегациялардың чугааларындан база илергейлеттинген деп, хайгаарактылар дыннадып турар.

ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЫШКЫНЫ

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуаның улуу-биле эп-сеткил каттыштырылгазының делегей ужуражышкынының никарагуа найысылалда уламчылавышаан. Оон ажылында Совет Эвилелин кириштир, делегейниң 37 чурттарындан 200 ажыг делегациялар киржип турар. Хосталганың Сандиночу фронтузунуң Национал удуртулгазының кежигүнү, көдээ ажыл-агый болгаш аграр реформазының министри Хайме Уилок 1979 чылдың июльдун Улуг революциязының тиилээнинин соонда чурттуң экономиктиг байдалын тодаргай анализтеп чугаалаан. Эрткен үенин ёзу-чурумундан чуртка экономиктиг бергедер салгалын келгенинин уламыидан улуг бергелер турзажок, арткен чылдың планы күүсеттинген, чамдык адырларга харын-даа ажыр боттанган деп, Х. Уилок онзалап демделээн.

Экономиканың хөгжүлдезиниң дудак чок чугула чүве чүү болганыл дээрге, Никарагуага политиктиг байдалды доктаамалчыдың чогумчударының дугайында айтырыгны шиитпирлээни болуп турар. Никарагуаның революстуг чазааның болгаш Национал хосталганың Сандиночу фронтузунуң ишткы политиказының ан чугула чүүлдериниң бирээзи национал чаңгыс эптиг улам ынай быжыглаарының аргежок чугулазы болур деп, никарагуа удуртукчу демделээн.

РЕВОЛЮЦИЯНЫ БООГДАП ШЫДАВАСТАР

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Никарагуаның революциязында согуушкуның таварыштырарынга чылдакты тыварын АКШ-тың дайынзырак бөлүктери оралдажып турар деп, Национал хосталышкынның Сандино фронтузунуң национал удуртулгазының кежигүнү, Никарагуаның Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Карлос Нуньес «Непсабадшаг» солунга интервьюзунга медеглээн. Сандиор революциязының Төп Американың чурттарынга революсчудар үлегер-чижээ Вашингтонуң бистиң чуртувуска удур өжээтен хөделиишкиннериниң кол чылдагайы болуп турарын эки билир бис деп, ол онзалап айыткан.

Сомосаның дерзин диктатуразының үезинде байдал ышкаш Сальвадорда, а ол ышкаш Гватемалада болгаш Гондурастa амгы иштики социал талазы-биле дүшкүүрлүг чорук социал частыышкынның болдунуп болурун улам чоокшулалдып турар-дыр деп, К. Нуньес демделээн.

Төп Американың депшилгелиг бүгү шимээшкиннериниң согуушкынарны хары угла таварыштырарын Американың Каттышкан Штаттары оралдажып турар. Вашингтон амгы үеде Сальвадорнуң дерзин хынтазынга бүгү талалыг дузаламчыны бербишаан, Никарагуаның революциязын ишкүлдеп, аңаа удур өжээтен хөделиишкиннерин кылып турар. Бистиң революциязыска удур Вашингтон үрегдекчи пропагандаңы, экономиктиг болгаш сан-хөөкызыышкынын ажыглап турар-дыр деп, ол чугаалаан.

Сальвадорнуң улузун деткээн Латин Американың өскедаа чурттарынче каржы-мөңышкынарны Каттышкан Штаттар кылып турар Вашингтонуң кыжаңмышкынары бистиң коргудуп шыдавас деп, К. Нуньес мелеглээн.

ХОЛГААРЛААШКЫН КҮШТЕЛБИШААН

МАНАГУА. (СЭТА). Хосталгалыг демиселдиң одунга хаара ёттүргеи Сальвадорнуң иштики херектериниге Каттышкан Штаттарның холгаарлаашкыны күштелип турар.

Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң удуртукчуларының бирээзи Кайэтано Карпионуң Мексиканың «Эксельсиор» солунунуң айтырыгларынга харылап тура дыннатканын ёзугаар алырга, панама каналының зоназында дижир америк шериг базаларындан 800 чыгам америк офицерлерни болгаш шериг специалистерни Сальвадорже октаан. Хунтага шериг дузаламчызын калчаадыы-биле улгатырбышаан, Вашингтон патриоттарның согуушкынарындан божанаан реакциялыг ёзу-чурумну камгалап алырын оралдажып турар деп, К. Карпио онзалап демделээн.

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Чурттуң соңгу-чөөн талазында Сальвадор патриоттарга болгаш тайбың чурттакчы чонга удур хунта шериглериниң дерзин, өлүрүкчү-кырыкчы хемчеглерин америк шериг инструкторлар удуртуп турар. Ол дугайын Национал хосталга фронтузунуң Сан-Хоседа тараткан медеглелинде чугаалаан.

Сальвадорнуң реакциялыг ёзу-чурумун камгалап алыр дээш ол чуртче шериг халдаашкынын боттандырар согуулгалыг тускай дугуржузга АКШ-тың болгаш Гондурастың аразында барын база фронт дыннаткан. Гондурас хөделенникчи шериглер Сальвадорнуң сонгу-чөөн болгаш чөөн талаларында шагда-ла чедип кээп, хунтаның шериглериниң талазында туруп алгаш.

ПУР-НУҢ ЧАЗААНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польша Улус Республиканың чазаанын медеглелии чуртгун чөөн солунары парлаан. Ында айтыканы болза:

Гданьскиге, Щецинге, Ясшембеге дугуржулгаларга ат салгандан бээр ам беш ай чедип турар. Ол үенин бүгү дургузунда чазак чуртта амыдыралды экижидерниче, моөңделеп айтырыгларны шиитпирлээриниче, социалистиг чаартылганын чорудулгазын боттандырарынче чүткүл келген. Марбыллалаар болгаш чорудааглер ол үеде бар болганы хомудачыг-дыр. Оларны чугаалажыышкынынарын болгаш кадыг кылгар дургужулгаларның аргазы-биле шиитпирдеп келген.

Дүшкүүрлүг чорукту өөскүүшкүнү болгаш аймыыжы хөделиишкиннериң болгаш угланыышкынынарын күштелиишкиниң үстүнде карын чорудулганы сөөгү үеде үреэн болуп турар. Чуртта күрүне албан черлерни эжелеп, хоойлуда кердүүген күш-ажыл хүннериниден өйталаарын организастап, ажыл сөөлдыышкынарын кылып турар апарган, заводтарның, шахталарның болгаш хоорай транспортувун ажылында үзүктелиишкиннер бар болу берген, будурулгелерде күш-ажылдың будурүүчүлүү чанызаан, күш-ажылдың сагыыта-чуруму сударааш.

Оң чорук даштыкы чурттарга барааннарны сазарын болгаш барааннарны кииp сазарын алырын кылырынга, а ол ыңнаң күүсеттинип санаажыга кылыр аргаларының эвүүжээриите недирген.

1980 чылдың августа ат салдынган дугуржулгаларны күүсеттиринин материаллыг аргалыры-эвээжеп, ниитилел байдалы суларла турар чорук социалистиг чаартылганың чорудулгазынга дөрт аймылды таварыштырып турар.

Чуртта байдалды эжижилерин чедип алырынче, хриздстен чуртту чайлаарынче уланган чазактың бүгү. Күжениишкинери чогуур түңнелдерлиг болбайн турар. Санзарлай болгаш эрге-чигирга чок чоруктун хоралыг салзары чуртгун амыдыралынга каталын киргеин Ада-чуртгун болгаш ооң хамаатыларының салым-болуулгазынга идилгээ, таварыштырып турар-дыр. Социалистиг тургузугта өжээтен күштер илепкейжин турар.

Чазактың күженишкиннерге турза-даа, ажыл сокгалдышкынарының үргүлчүлелдиг чалгыын, а ол ышкаш «дээстекл каттыштырылгазы» дээр профсоюзлеринин ажыл сокгалдышкынын хынарынче кыйгырырын барымдаалаан көргеш. Польша Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң медеглээни болза: чуртка хорум-чуруму болгаш сагыыта-чуруму хандырар, хамаатыларын таарымчалыг чурттарынга эргежок чугула байдалдарны тургузар бүрүн эргелии чазакка конгитуциин барып турар. Чуртта ындыг байдал хөөнээр артаан таварылгага бо бүгүнү Министрлер Чөвүлели барымдаалаан көргеш. будурүлгелериниң-логумалыг ажылдаарынга идилгээ, шиитпирлеттинмес эрге-ажыктарынга дүүшкен эргежок чугула темчегрни алыр апаар.

ГЭС ХОЛЛДУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың Компартиязының Чингине секретары Гэс Холлдуң медеглелии «Дейли уорлд» солуп парлаан. Ында айтыканы болза: «Ирамга туттурган америк дипломаттарны хостаанынга холбаштыр АКШ-та шуугаазын — ол дээрге, Ираниниң болгаш АКШ-тың аразында харылзаалардa кризисти чажырар дээш мөге чылдык-тыр».

Туттурган ол кижилерни хостаарын үш факторлар саададың келген. Биргээде, пентагон болгаш Картериң чазаа Персид мугулдурунда хөй шеригрлерни моөңнөөнии ол кризис-биле америкаларже удаашкан. Ийнде АКШ-тың банкыдарынга Ираниның хөй милиард акша-хөреңгизин хураганы ол кризисти хамылаткан кох чылдагаан болган. Үште, туттурган кижилерни кестаар дээш шериг оралдажышкыны—Ирэнда контрреволюстуг күштериң тура халмышкыны болдурар сөөлгалыг турган.

Америк империализм ирак улуска агрессиязының политиказын болдунуң барык бүгү төөгүзүнүң дургузунда чорудун келгенин утпас ужурлуг бис деп, Гэс Холл айыткан. Америк империалистерге деткиттирген дерзин хаанның кулдыышкынынга ирак улус 28 чылдың дургузунда халгжектенип келген.

Барыын Европаның хөй чурттарынче газ дамчыдар магистральдың тудуу СССР болгаш өске-даа социалистиг чурттарның бот-боттарынга ажыктыг нанга ажылдажылгаже чүткүлүнүң кесиң херечизи болур. Газ дамчыдылгазының чехословак участогу ооң эң кол көзеткериниң бирээзи боон турар. Ооң чылда газ эрттирер аргазы — 37 милиард кубометр. ЧССР-ниң тудугжулары чаа үшкү шугумнуң тудуунда ажылдарны калбартыан.

ЧУРУНТА: Влтаваны эртир эстакаданың тудуу.
ЧТИ—СЭТА-ның фототу.

«Шынның» арнынга мурнуку чылдардан бээр парлап турганывыс херээженнер булуну—«Шевер-кыстың» чаа үндүрүлгезин номчукчуларга бараалгаттывыс. Бо булун моон соңгаар ай санында доктаамал үнер.

Херээжен кижиниң ажыл-ижи, ажы-төл кижизидилгези дээш кызымаанын, буянныынын, төлептиг мөзүү-шынарынын, ак сеткилдиннин, эрес-дидимиинин, патриотчузунуң чараш аажы-чаңынын, непин ёалым-чолунуң дугайында хайы уткалыг, чеченмерген сөстүг, кижизидилгелиг материалдарны бо булундан номчуур силер.

Кыстарга, аныяк иелерге, назы дөгүй бергеннерге ажыктыг сүмелер, саналдар кирген янзы-бүрү жанрның чүүл-бүрү айтырыгларын көдүрген материалдарны «Шевер-кыска» парлаар. Бистин хүндүлүг, эргим херээженнеривистин дугайында чеченчиткен корреспонденциялар, репортажтар база парлаттынар.

Эргим номчукчулар! Коллективинерде, кожанарда ажылдап, чурттап турар төлептиг херээженнер дугайында материалдарны бижээш, «Шевер-кыска» адрестээш редакцияже чорударыңарны дилединивис. Бо булуннуң ажылынга идепкейлиг киржиринерге идегедивис.

Михаил СКУРАТОВ,
Москва шүлүкчүзү

САКТЫП ЧОР МЕН

Канчап ийик, тыва кыстың
Кара-кара каракгары
Окпе-чүрээм кыйбыңадыр
Өттүр кайгап турган чүве.

Оларны мен сактып саргып,
Орун, сыртыым оттур ыглап.
Дүнелерде оттуп, туруп,
Дүжеп турар апаржык мен.

Улуг-Хемниң эриин орта
Ужуражып танышкан бис...
Дүргектелген чалгыг даажым
Дүшке какпайн туржук бис чоп.

Ээр бедик Саяннарның
Кадыр кашпал бизеннери,
Элдепсинип, бисче кайган,
Хадыырга-даа тооваан сен...

Адың-сураан чиде берди.
Ам-даа сени сактып чор мен.
Тожуда бе, дыннаарымга,
Доктаап чурттаан болбадың бе.

Булуттарже шымны берген
Буурул баштыг Саян кызы!
Серенмаа, сен, мени кагбайн,
Сеткилимде чурттап чор сен.

ЧУРУКТА: Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» совхозунуң малчыны, он ийи ургларының иези—Маадыр-ие Анужаева Санчы.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ҮНЕЛИГ СӨСТЕР

Совет чечен чогаалдың үндезилекчизи, пролетариаттың алдарлыг чогаалчызы Алексей Максимович Горький тыва херээжен кижи дугайында кайгамчык эргим чымчак сөстерни чугаалаан:

«Мен дүүн Чоон чүктүң ажылчы чоннарының Коммунистиг Университединге чордум. Ында бистиң үе төлээлеттинген: беш чүс ажыг негрлер... индустар, арабтар болгаш ооң-даа өскелер бар. Аңаа тыва херээжен кижи үнүп келди, ооң будутелеграф чагызындан-даа быжыг; ол буттарның кырынга ол та чеже чылдарда туруп келирин кайчап билир боор. Алды чылдар мурнунда оларның үжүк-бижин безин шуут чок чораан..., а ам оларның бижик билирин 26 хуу болу берген дээр дугайын ол чугаалап берди.

Ол херээжен дээрге орус дыл-биле дыка хостуг чугаалаар, харын-даа бодунуң чугаазынга баштактанып чидиг сөстерни, безин ажыглап билир, политиктиг билии база шырак кижидир...»

Ол дээрге ынчан Москвага медицинаның төп техникумунга өөренип турган Анна Намбыраловна Доржуның дугайында улуг чогаалчының үнелел чугаазы-дыр.

Анна Намбыраловна 30 ажыг чылдар дургузунда эмчи болуп ажылдаан. Ол ам пенсионер. Найысылал Кызылда чурттап чоруур. Анна Намбыраловна ужуражымышкынаарже бо-ла чалады бээр. Улуг, биче кижилерге чурттап эрткен созун амыдыралын ол чугаалап берип чоруур.

ЧУРУКТА: Анна Намбыраловна Кызылдың № 2 школазының пионерлериниң аразында.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ҮЛЕГЕР ДОМАКТАР

Булут аразындан хүн
караа чылыг.
Улус аразындан ие
караа чымчак.

Ада чокта, чартык өскүс.
Ава чокта, бүдүн өскүс.

Ава кижи төлүм дээр,
Ажы-төлү шөлүм дээр.

Ада сөзүн ажырып болбас.
Ие сөзүн ижип болбас.

Үнүң чаражы хекте,
Үнүштүн чаражы чечекте.

Кыс уруг ине, чүскүк дээр,
Сол уруг оттук, бижек дээр.

Авага ажы-төлү артык,
Ашчыга алды-киш артык.

Эки дарган эргээн какпас,
Уран кыс удазынга
ораашпас.

Шевер кижи мактадыр,
Чевен кижи бактадыр.

Хойлуг кижи чылыг,
Кожаалыг кыс каас.

ИЕХОЛУ

А. А. ФАДЕЕВ.

(«Аныяк гвардия» деп романдан үзүндү)

Олег чымчак, эргим холдарлыг аваазын сактып келген...

...Авай, авай! Мен делегей кырынга бодумну билип келиримден тура-ла сээн холдарыңны билар мен. Чай дургузунда олар кезээде додуга берген чоруур, оозу кыжын безин читпес турган—додуккан черлер аажок уян, дески, чүгле харын дамырларда арай каралдыр кестүр турган. А сээн холдарың, сээн холларын назының иштинде чеже ажыл кылбаан дээр, кадыглаңган-даа болза олар мейээ кезээде-ле уян-чымчаң ышкаш сагындырар турган, ынчангаш мен мырыңай-ла каралдыр дамырларыңче ошкаарынга кончуг-ла ынак турган мен.

Ийет, бодумну билип келир апарган үемден бээр-ле могап харыксыраан бодун мээң бажымны сөөлгү катап хөрээнче чыгыыр оожум тырткаш, амыдыралдың азар-берге оруунче үдеп кайнын сөөлгү минутага чедир мен сээн ажылдап чоруур холдарыңны кезээде сактып чоруур мен. Мээң чоорганнарымны, ол чоорганнар чөрүктерге дөмейлежир шак ындыг биче турда-ла, чүп орган саваң көвүүнден агарзыйның турган холдарыңны утпаан мен, база кыжын, чагы кедип алган, эгиннээр ыяштa суг көдүрүп алган, харбанчыгаштыг бичии холчуктарыңны эгиннээр ыяштың мурнунче салыпкан, бодун-на ол харбаңаш дет, бичии болгаш дуктүүр апарган чорааныңны билир мен. Мен сең алдарыңга-ла: «бе-э, ба-ба-ба-ба» деп өттүнүп олурумда, үжүглелде салаалыңның чүстери арай чооннай берген олурганың көрүп олур мен. Мөге холук-биле кадырны бышкан тарааже аппар чыларыңны, еске холуңну эмектелдирипкеш, кадырже дорт-ла чедире бээрининг көрүп олур мен, кадырның топтап көрдүмес кылаңнаажы болгаш ооң соонда кыза тутқан сыптарны сынмас кылдыр тудум тараанны аткаар октап чоруур холуң биле кадыырының оңза аянныг болган кыссыг шимчээшкинин көрүп олур мен.

Харавчаның соок суунга хеп болган турунда, сээн ээлбес кызыл кылдыр көжүй берген холдарыңны утпаан мен, кажан бистер чааскаан чурттап турувуста, сактырга, делегей кырында көнгүселе чаасканы арткан ышкаш ийик, оглуңнуң холунда кадалы берген чартыны сээн холуң бүлдиртпейн үштә соп кааптарын, даараның олурунда удазының холдарын иеге кайы хире дүрген ужуктаптарын билар мен. Чүге дээрге сээн холдарыңның билбезин, оларның күш четпезин, оларның сагыргаары ындыг ли делегей кырында чок!

Мээң өнүүм, аныяк оол, мен ышкаштыр хая көрүп, оон аваадан артык кымны амыдыралдың иштинде хомудадың чораан сен, чугаалап көрем; мээң, сээң, оон ужуидан, бистерниң аштырышкынарывыстан, чазыгларывыстан болгаш бистерниң мунгаралывыстан аваларывыстың чажыы хөгергилей бергилевес чүве бе? А ол бүгү аваазының хөөрүнүн чалыңга турда, чүрекке хилиңектиг чеме-хала болуп эргилип кээр ындыг шак келир-ле болгай.

Авай, авай!.. Мени өршээп көр, чүге дээрге чүгле сен чаасканы, делегей кырында чүгле сен чаасканы өршээп болур болганында, чажымда дет, холдарыңны бажымга салгаш, өршээп көр...

Мода-81

ХЕПТЕ ОНЗАГАЙ АЯН

Чаа мода болгаш чаа фасон (хепти быжын даараан аяны) дээрге дөмей эвес ийи аңгы чүүлдер-дир. Чаа фасон болза хептиң кандыг-бир онзагай хевирин тодарадыр, ооң дең, дөмей болурун, хептиң аңгылангы кылыгларының арасында холбашканын көргүзер. Башты кайчаар таартып, дырап алыры (причёска), арын-башты чагдынары, кижиниң хепти кедер аяны, кылажы—ол бүгү мода болур.

1981 чылда хептиң модазында чамдык онзагай чүүлдерни маңаа чугаалаксадым.

Сөөлгү каш чыл улаштыр мода болуунуң стилин тодарадып алырын ораалдажып, дидеп келген. Моон түнелиңде чымчак (херээжен аяның) шүгүмнар модада шилиттинип, доктаатты нган. Хептиң чаа модазы хемчээл талазы-биле, мурнуку чылдарга болаарга, эллээн ей-тавында апарган.

Херээжен кижиниң дурт-сынының чаражын мода көргүзер. Мичиксаш хептиң чанчыл болган хевирлериңге сонгургал ескен: платье, хөйлең (блузка), юбка, жакет дээш ооң-даа ескө.

Кандыг-даа модага хептиң эктин хевирлиг кылыр шилин алырынче кичээнгейни угландырып келген. Янзы-бүрү конеткалар, сыгыглар, хеп иштинге илип алыр эгинчигештер дузазы-биле эгиннер онзагайныр. Хепке күр база чугула чүүл болур. Ооң калбаа (1,5-тен 10 см) ангы-аңгы. Ол курлакче хепти чымра тыртып, аян-хевир кииреп.

1981 чылдың-модазында деталдар (аян киирер каастылга кезектер) эң-не чугула рольду ойнап турар. Олар чараш-шегертии хевирлерлиг, колдуунда-ла хемчээли бичежек. Ол дээрге аңдара каар болгаш тургузу даарази классиктиг хевирлерниң мөөңдурүктарыдыр. Хөй кезиңде ол ескен көзенекчигеш, бүрүжүгеш деп карманнарны, а ол ышкаш конеткаларны, оорга курларын сүмелеп турар.

Р. ОКУНЕВА,
модельер-чурукчу.

СҮМЕЛЕР

Эр кижиниң хөөлеңин дүрген базар деп болаар болзуңарза, чүге иестү өттүргеш, хөйлең кырынга дүре тудуп каңар. Илиир иэйл турда, хөйлең базарынга таарымчалыг кылыр шыгый бээр.

* * *

Калагга ора алыскан, дүк иестен даараан чүвүрүнүң орулган черин чамай тыртып алыры-биле орулган черниң кылдыларын чыпшыр иткеш, ол-ла иестүң быжыглызын алгаш, ону дагаа чүүргазының ак чери-биле чаза чагаш, орулган черниң иштинге салгаш, изиг илиир-биле базыптыңар.

* * *

Тюль көжегелерин чүүр мурнунда чылыг сутка ону эллээн үр үеде шыгыдып алыңар. Ынчан шыгылып турар сугну эллээн каш катап солуурга эргежок чугула. Ооң соонда тюльду саваң көвүүнге азы саваң эзилдиринге 30-40 градус чылыг сутка чүүр. Бир эвес хевирни үревос дээр болза, тюль иестерни дүрбүвес.

* * *

Бир эвес плащха хир чыпшына берген болза, ону, үксүс хилдириниге өттүргеи иес-биле дүрбүп кааптып болур. Силерниң плажыдар чүгле довурай берген болза, ону щёткабиле эштиарыңче далашпайн, харын чымчак кургас иес-биле чолуп кааптыңар.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

ТВ Теле Видение

ФЕВРАЛЬ 1-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ус». Информастыг программа. 8.40—«Сулда шимчээшкинче, чыскаалыңар!» 9.05 «Будильник». 9.35 — Совет Эвилелиниге бараан бооп тур мен». 10.35—«Кадыкшыл». Эртем-асптерелиглиг программа. РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Ю. В. Белянчикова эрттирер. 11.20—«Эртенги почта». Хөгжүмүнүг программа. 11.50—«Эртем болган техника». Киножурнал. 12.05—«Кодээнниң шагы». Чурттуң хөгжүлдезиниң кол угланышкынарывыс. Телевителиң чугаалажып турары. 13.05—«Хөгжүмүнүг киоск». 13.35—«Чеховчу арыннар». СССР Эвилелиниң М. Горький аттыг Москванып ураң чүүлдүн үлегерлиг театрының фильм-шиизи. 15.45—«Доңнуң коммунистери». Чүкү дамчыдылга—«Чүнү тарыыр сен». 16.30—Футбол тайылбыры. 17.00—«Дагаажыгаш болгаш хүнчүгеш». «Арга аян-чорукчулары». 17.30—«Делегей панорамазы». 18.15—«Төп телевидениениң экранынга бир дугаар». «Ак-көк портрет». Ураң-чечен фильм. 19.40—«Кино аян-чорукгарының клуву». Ю. А. Сенкевич эрттирер. 20.30—«Ус». Информастыг программа. 21.05—23.25—Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионалы. «Динамо» (Минск)—ЦСКА Минскиден дамчыдылга. Төнгенде — медээлер.

ФЕВРАЛЬ 2-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

17.30 — «Солдатчыгаш». Ураң-чечен телефильм. 18.10—«Алдын дайынчының мөңгүн чагаалары». Документалдыг фильм. 18.30 — «Хамаалы камгалалының билиглерни кижи бүрүзүнге» Дамчыдылга. 18.50 — «Кол тудуг». Документалдыг фильм. 19.05 — Телемедээлер. 19.20 — «СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуптур». 19.30—«Карелияның кадыны». Телефильм. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар. 20.00 — «Партия болгаш чон чангыс эптиг». Кызыл хоорайның ураң чүүл коллективтериниң телефестивалы. Хоорайның харыызаа белдирииң ураң чүүл коллективиниң концерти. 20.25 — «Өлүм чок чоруктуң одаа». Ураң-чечен фильм. 22.10—22.20 —«Холдары тудуш». Документалдыг фильм.

АГААР

Республикага бүргеп, аяжыр, чаидык черлерге быскан хар чаар. Барыын чүк угланышкынның даттың секундала дүргени 2—7 метр чедер. Агаарның температураазы ортумаабиле 20—25 градус соок болур.

Кызылга бүргээр. Эртенги шактарда быскан хар чаар. Чогум хүндүс аяжыр. Сөөгүбарыын чүк угланышкынның хаттың секундала дүргени ёаа-ла 2—7 метрден ашпас. Агаар хүндүс 22—24 градус чедир соор.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Васильев алышкылар» 10.00, «Шынчы чорукту үрээнии» (2 сериалыг) 11.30, 14.30, 17.30, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Туттурбас ажээн негекчилери» 9.10, 10.50, 13.50, 17.30, 19.10. № 88 киночымыңды 12.30, «Дилгилерни аннааны» 15.30, 20.50 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: Киночымыңды 11.00, «Дээлдигеннер аразында» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Киночымыңды 15.00, «Иван Васильевич профессиязын солуп тур» 17.00, 19.00 шактарда.

ФЕВРАЛЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Конкордту камгалалар» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00 (узаткан) 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Шапкычылар далажып тур» 9.30, 11.20, 13.50, 15.40. «Шынчы чорукту үрээнии» (2 сериалыг) 17.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Өшкү-мыйыс чаасканы» 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Дилгилерни аннааны» 14.00, 16.20, 18.10, 20.00 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Дээлдигеннер аразында» 18.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

ТЫВАНЫҢ Күрүне филармониязы эстрада ураң чүүлүнүң Ленинград хоорайда мастерскаязынче өөредип чорудары-биле хореография талазы-биле салым-чаяанныг аныяктарның конкурузун эрттирерин чарлап тур.

Конкурсту 1981 чылдың февраль 3-тен 6-га чедир филармониянып бажыңынга үш эллегчиг эрттирер. Күзелдилер биллирвишкин киирер.

ОЛЬГАНЫҢ САЛЫМ - ЧОЛУ

«Шарлан яблогу» деп хензиг номда ургларга тоолдар киргеи: хөглүг, хөктүг болгаш, ураң, мергеи тоолдар. Ында дириг амытаннар, курт-кымыскаяк, от-сиген-даа дугайын чугаалап турар. Номда шуптуг чедиг-ле тоол бар. Ол хиреде оларның утказы хаңы делгем.

Ооң-биле кадыл ол чүгле тоолдар иому эвес, харын ол дээрге быжыг туруштуг болгаш эрес-маадыр кижиниң салым-хуузу-дур. Ооң авторунуң дугайында «Советская культура» солуига бижээн. Ол дээрге кударачыг салым-чолдуг Ольга Бондарчук-тур. Ол демиргорукка озал-ондакка таварышкаш, амы-тынындан чарлыр часкаи. Ынчалза-даа ооң быжыг тура-соруу ону бут кырынга тургузуп келген. Туруп кылаштап, катап-ла бижип, чурттап эгелээн. Хүн, кижилер болгаш амыдырал дээш дагыпка өөрүп-хөглээр күштү ол тып алган. «Шарлан яблогу» деп иом Ольга Бондарчуктуң баштайгы иому. Ол ам парладыры-биле кйиги номну белеткеп турар.

Ольга Бондарчук — кончуг талантылыг кижи. Тоолдарындан харын шүлүктери ооң-даа солуи боон турар. Хамык ужур ооң салым-чаяанында эвес, авторуң иому дээрге ооң амыдырал-чуртталгазы, ооң күзелбодалдары, салым-хуузу-дур. Ольга Бондарчуктуң чогаалларыы ышкаш эрес-маадырлыг, ак сеткилдиг, турушпут болур чоруктарга өөредип турар.

«Советская культурадан».

ОЙНААР-КЫСТАР ОРАНЫНДА

Ынчан 1978 чылдың октябрь турган, Маргарита Павловна эвлечглиг шөлээнин алгаш, Петрозаводск хоорайда чурттап турар уруунга аалдап чеде берген. Бир-ле катап бажыңга чүү-хөө эңмелеиин тура, диван алазадан бичии чымчак оинайракчигаш тып алган. Немец ойнаар-кыс болган. Уруу Елена Степановна суглар чедип келирге, ол мынча деп чугаалаттынган:

— Шагда болза бо ышкаш мындыг «кежиктэ» көөр дээрге-даа тыптыр эвес, ойнавайндаа чордум ийин...

— Ол чүү боор, авай, амдаа орай эвес-тир—деп, уруу баштактанган. Баштактанывышкының түңнели дүүттүг болган. Маргарита Павловна, ооданла, ол-чээрби-даа болза ойнаар-кыстан ургларымның ажы-төлүүге чыыл берзинзе чүл деп бодай берген. Ол-ла хүн уруу-биле кады Петрозаводскиниң «Детский мир» магазинниден дөрт ойнаар-кыстыг салып алганнар. Кызылга ээп кээп турда ойнаар-кыс 46 чеде берген.

М. П. Филимонованың дугайында чүгле чоруп турар-дыр деп номчукчулар билип тур боор. Чүге дээрге ооң коллекциязының дугайында солуннарга бижип турган. Ам харын «Шынчы» номчукчуларынга бо улаада сонуургалыр болаан бис. Республиканың аныяк натуралистер станциязының директорун, ылангыя республиканың школаларында танывас кижи хөөрү. Алыс болу биологтэ эртемниг болгаш бойдустуң аныяк өөнүктериниң ажыл-херектерни сонуургап, школаларга-даа, совхозтарга-даа бо-ла чеде бергилээр. Тывага кээп ажылдаа-ла барык 35 чыл болган, станцияга директорлаг-ла чөөбн чыл ажа берген...

Маргарита Павловна болуунун коллекциязын улуспу коллекция деп санап турар. Ол боду ойнаарактарны тейп-биле салып ап турар, ам Минусинскиде чурттап турар чеден ажыг харлыг ада-пезин безин ойнаар-кыс белекчигештерни чорудун берип турар. Эрткен чылдың төнүүзүнде от база-ла Петрозаведскиже шөлээлеп чораан. Бо удаада янзы-бүрү ойнаарактарны чүс рубльге салып алган.

Бо бажыңга ам бичии ургылар үзүлбес болган. Эң-не баштай эвээш санныг ойнаар-кыстарны столга чараштыр делген салгаш, кожаларының ургларынга сонуургаткан. Магазашкын улуг болган. Ооң эгелээш-ле бичии ургылар боттарындан дыннажып, аваларын, кырган-аваларын эккеп көргүзүп, чөпшээредип алгаш, боттарының чамдык ойнаар-кыстарын безин септеп селээш эккеп турар болу берген.

Коллекцияда сан ам 1220 ажып турар. Бичии оргээлчештерни барык дола берген, харын-даа тар, салыр, шыгжаар чер тывылбастап турар. Ойнаар-кыстар көөр, оларга алтыелер даараан бээр ийикпе азы маңаа солуп тоол дыңнаар дээн ургылар ажыл сооида бажың ээзиниң келирин четтикпейн маңап тургулаарлар. Чэйын чамдыкта херим иштинге чыглып алгаш, ургылар Маргарита Павловнаның тоолун дыңнагылаарлар. Хып чыткан оттан безин кижи дүрзүлүг элдептиг солун ныштың тыпкаш, белек киллыр эккеп бергилээр. Саша Бөвейлецинң шак ындыг тывыжын «Бойдус» деп адап алганнар. Лена Белоусова, Лена Ондар ам үшкү класста. Олар эгезинден тура-ла маңаа кээп турган болгаш коллекцияда ойнаар-кыстарның хөй кезиниң төөгүзүн эки билирлер.

Бистин чуртувустуң 82 хоорайындан келген, ол ышкаш немец, моол, польша, француз, нетр дээш кандыг ойнаар-кыс ында чок дээр! База бир хөй националдыг ойнаралдыг ог-бүле! Немец ойнаар-кыстар кончуг хөй, олар чымчак, ургларга/таарымчалыг. Ыглап турар, кыланган турар, чугаалап турарлары база бар. Немец Зоин деп ойчаарак бүдүн домактарны безин чугаалап, каттырып, ыглап турар. Тыва ойнаар-кысты Улуг-Хемден эккеп берген. Оон алын амдыызында Бөгай-Уруг деп каан, ийи-үш чыл эртерге Аллын-кыс деп адаар деп турар. Шагда тываның кижилери база-ла тураскаадыг ойнаар-кыстарны эккеп бергилээр. Шүлүкчүлер Светлана Козлова, Анатолий Емельянов оларның өг-бүлезиниң мурнундан ургларының ойнаар-кыстарны эккеп берген. Оон алын Емельяна деп адаан.

Ойнаар-кыстарның сан-дажызын, алын, нацназын, кажан келгенин, үндүрген чылын, кажыын келгенин— шуптузун алфавит сөзүлэр бижип турар, бо эвилэ ургулар дузалажып турары чугаа чок. Чамдык ойнаарактарның хар-назының ургулар боттары даштыкы хевирнилеп көрүп тодарадырлар, бичии кижилер ону белен часпас, кичээнгейлии кончуг болур деп Маргарита Павловна Филимонова чугаалап олурар. Черле ынчаш ургулар бо бүгүнүң сооила бажыңнарында-даа ойнаарактарынга кэмнып, ырыг-шевер, ниитизи-биле бүгүле чүвелерни кичээнгей-биле шүгдүнүп көрүп турарларын ада-иелери чугаалажып турары таварылга эвес.

Үстүиде көргеннивис шак ындыг солун, сундулалдыг кижиниң дугайында эргим, чылыг, сөстерни демдеглел дептеринден хөйүү номчуп болур. Кижи бүрүзү-ле оны магадап, чеже күштү үндүрүп турарын кайгап, сонуургап, кандыг-бир чүүлге сундулалдыглар хөй-ле болур болза, улам эки болуруп демдеглел бижигилээннер. Школачылар, студентилер, башкылар, инженерлер, өске хоорайлардан келген янзы-бүрү кижилер дептерде саиал-оналын илереткеи. Оларның аразында декабрист Мозгалевскийниң оглунуң оглу, сеэн хире харлыг кырган Константин Валентинович база бар. Коллекцияларге эң чаагай күзээшкинерни барааалгадып турар бис.

Б. ДИРЧИН.

Редакцияның адреси: Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторлуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партбажың амыдырал болгаш совет тургузут киллистерниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянып 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефоиче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 61.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, иолиграфия болгаш ном садыының талазы-биле аргелелиниң типографиязы (Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—00053

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 27 (11526) | 1981 чылдың февраль 3, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

«Молния-1» деп харылзааның эълчеглиг эдиринчизин салып үндүрериң Совет Эвилелинге чооқта чаа боттандырган. «Молния-1» деп харылзааның ол эдиринчизи ырак черлерге телефон-телеграф болгаш радио харылзаазының системазын ажыглаарын хандырар соруглалыг. ССРЭ-ниң Ыраккы Соңгу чүк, Сибирь, Ыраккы Чөөн чүк болгаш Ортаакы Азия районнарынга төп телевидениениң программаларын дамчыдарынга ол эдиринчини база ажыглаар.

Бөмбүрзектиң соңгу кезиинге апогейи 40801 км болгаш оон мурнуу кезиинге перигейи 464 км бедик йиленчектиг орбитаже эдиринчини салып үндүрген. Эдиринчиниң Черни долганыр хуусаазы 12 шак 16 секунда, орбитаның йиленчээ — 62,8 градус болуп турар.

Телевидение программазын дамчыдарынга болгаш ырак черлерге хөй каналдар-биле радио харылзаазын кылырынга ажыглаар аппаратурадан аңгыда команда бээр хемчээкчи комплекизиниң аппаратуразын эдиринчиде база эптеп салган. Башкарылга системалары, эдиринчиниң энергия бээр херекселдери чогумчалыг ажылдап чоруур.

Эдиринчиден алдынган медээлерни ёзугаар алырга, оон бүгү аппаратуразы болгаш системалары база чогумчалыг ажылдап турар. «Молния-1» деп эдиринчини дамчыштыр харылзааларны оон программазын ёзугаар боттандырар.

«Молния-1» деп харылзаа эдиринчизин чедиишкиниинг салып үндүрген чоруқ совет эртем болгаш техниканың чаа чүгүла тиилелгези болуп турар.

● **КОКЧЕТАВ.** Дериттиниң турар Экибастуттуң гидроэлектростанциязы бодунуң энергиязын Уралдың индустриалыг районнарынга удавас берип эгелээр. Күүгүлүг чагыларны төп участоктарда кылып турар. Казахстанның он-он мыллиард киловатт-шак электроэнергиязын чыл бүрүде будуруге черлериниге бээр.

● **БРАТСК.** (Иркутск область). Волганың автомобиль заводунуң машина септээр будурүдегин Ангара чоогунда ажыглалга киирген. Ол будуруге чери чыл бүрүде муң ажыг «Жигули» машиналарын септээр. Братск хоорайда ол чаа будуруге чери «Жигули» машиналарны чүгле септээр эвес, харын-даа оларның өртык кезектерин база сайгылап турар. Ол будуруге черниң салбыдары Усть-Илимскиде, Усть-Кутада болгаш Иркутск областтың өске-даа хоорайларында ажылдап турар.

● **ЛУЦК.** Аар чүк кедуртур машинаның подшипниктерин Луцкиниң подшипник заводу будурүп эгелээн. Оон баштайгы эълчээн бо чылдың январьның төнчүзүнде хуусаз бетинде ажыглалга киирген. Ол чыл бүрүде 22 миллион подшипниктерни будурер күүлүг.

● **СВЕРДЛОВСК.** Автоматтыг ажылдаар болгаш боду чоруур баштайгы чүдүрүкчүн Уралдың машина заводу будургеи. Моон мурнунда будургеи экскаватордан ол чаа машинаның күүгүзү 33 хуу бедик болуп турар. Чер кастырар кан машинаны СЭКП-ниң XXVI съездизинге чедир будурер дээш социалистиг хүлээлгезин заводтуң коллективи хуусаа бетинде күүседип, күш-ажылды чаа тиилелгени челип алган.

● **ЛЕНИНГРАД.** «Болбаазырадыл кылыр төп» деп чаа хевирнин агрегадын Ленинградтың станок заводунуң ажылчыннары будурген. Күүгүлүг корпустарны чаа агрегатка эптеэн. Я. М. Свердлов аттыг будурүлге каттыжышкыныңыл коллективи чаа агрегатты Ульяновскийниң станок тудукчуларынга хуусаа бетинде чоруудуп берген. Демир кестирер күүгүлүг дериг-херекселди он бирги беш чыл планының башгайы чылында ажыглалга киирерин Ленинградтың станок ажылчыннары хүлээген.

● **АЛМА-АТА.** Аюлайның бөндүс турумалыг черинде чараш хоорайжыгаш тургустунган. Алма-Атаның дар машина тудуунуң чүс-чүс ажылчыннары боттарының дыштанныр хүннерин ол хоорайжыгашка эрттирип турар. Дыштанылга черин профсоюзтар организациязының инициативазыбиле тудуп кылган. Будурүлгениң социал хөгжүлдезиниң беш чыл программазын ёзугаар чаа дыштанылга черин тудткан. Дыштанылга черин үлам алгыдар талазы-биле ажылдар амгы үеде хайныышкыныңыг чоруп турар. Чаа санаторийнин болгаш пионер лагерин ында тудуп эгелээн.

● **ЕРЕВАН.** «Армэлектромаш» будурүлге каттыжышкының чаартыр ажылдар чедиишкиниг доозулган. Демир шуткуур ол будурүлге черинде кол ажылдарны бүрүн механизастаан. Автоматчыткан шугумнар продукция будурерин ийи катап көвүдеткен.

● **БАКУ.** Автоматчыткан чаа херекселдерни Бакуның дугуй заводунда ажылдага киирген. Ол автоматтыг херекселдер ында күш-ажылдың будурүкчүлүүн чөрүдүп берген. Демир кестирер күүгүлүг дериг-херекселди он бирги беш чыл планының башгайы чылында ажылдага киирерин Ленинградтың станок ажылчыннары хүлээген.

● **АЛМА-АТА.** Аюлайның бөндүс турумалыг черинде чараш хоорайжыгаш тургустунган. Алма-Атаның дар машина тудуунуң чүс-чүс ажылчыннары боттарының дыштанныр хүннерин ол хоорайжыгашка эрттирип турар. Дыштанылга черин профсоюзтар организациязының инициативазыбиле тудуп кылган. Будурүлгениң социал хөгжүлдезиниң беш чыл программазын ёзугаар чаа дыштанылга черин тудткан. Дыштанылга черин үлам алгыдар талазы-биле ажылдар амгы үеде хайныышкыныңыг чоруп турар. Чаа санаторийнин болгаш пионер лагерин ында тудуп эгелээн.

● **ЕРЕВАН.** «Армэлектромаш» будурүлге каттыжышкының чаартыр ажылдар чедиишкиниг доозулган. Демир шуткуур ол будурүлге черинде кол ажылдарны бүрүн механизастаан. Автоматчыткан шугумнар продукция будурерин ийи катап көвүдеткен.

● **БАКУ.** Автоматчыткан чаа херекселдерни Бакуның дугуй заводунда ажылдага киирген. Ол автоматтыг херекселдер ында күш-ажылдың будурүкчүлүүн чөрүдүп берген. Демир кестирер күүгүлүг дериг-херекселди он бирги беш чыл планының башгайы чылында ажылдага киирерин Ленинградтың станок ажылчыннары хүлээген.

СОВЕТТЕРНИҢ КОНТРОЛЮНГА

Республикада ниитиниң малының кыштагладыышкыны кидин түлүк чоруп турар болгаш шээр малдың массалыг оолдаашкыны бүгү черлерде эгелээн. Бо чылын малдың ниити өлүп хораары болгаш оон чаш төлүнүң чидирии эрткен чылдың бо үезиниинден эвээш болуп турар. Ынчалзажок бо байдалсеткил оожургаарынга канчап-даа барымдаа болбас ужурлуг: хар улам улгадып, соок дыңзып турар, берге байдалдар моон соңгаар-даа таваржыр дээрзин барымдаалаар херек.

Кыштаглаашкының чоруп турар байдалы дээш хамыктың мурнунда чер-чер Советтери партия организацияларының-биле дең харыысалгалыг болуру билдингир. Мону барымдаалааш, улус депутаттарының район, көдээ Советтериниң күүскомнары малчын кодан, ферма бүрүзүн боттарының хүн бүрү кичээнгейинге алганы чөптүг.

Улуг-Хем районнуң Хендерге көдээ Совединиң күүскому, Жданов аттыг совхозтуң дирекциязы, парткому, ажылчын комитеди-биле кады кыштаглаашкының берге үезинде, хөй массалыг оолдап эгелээнде тускай дежурный бөлүктү дүн-хүн дургузунда ажылдаар кылдыр тургускан. Ол бөлүкте специалистер, удуртур ажылдакчылар, активтер киржип турар. Ону тускай машина-биле, бергедей берген таварылгада дүрген дуза чедирер курлавырлар-биле хандырган. Бөлүк бүрүзү ажылдаан хүнүнде кыштаглаашкының байдалының оперативтиг түңнелин үндүрүп турар.

Малчыннарже комплекстиг үнүшкүннерни кылырын, удуртукчу ажылдакчыларны, күүскомнарын кежигүннерин болгаш суурларда күш-ажылчы коллективтерни хойжу коданнарга, фермаларга хуваай быжыглаарын барыын болгаш мурнуу зоналарның чер-чер Советтери чыл санында организастап турары эки чаңчыл апарган. Моон чугула ужур-дузазын үнелеп тура, ээлчег-биле ында-хаая болур үнүшкүннер-биле хөй айтырыгны шиитпирдээри берге, ынчангаш кыштаглаашкыга Советтериниң хүн бүрүде доктаамал кичээнгейи херек дээрзин барымдаалаары чугула.

Эрткен чылдарның кыштаглаашкыннарының түңнелдеринде шыңгыы кичээндиргилер, мал кыштагладыышкының бедик деңнелге организастыг эрттирер дугайында чогуур доктаал-шиитпирлер бар турда-ла, чамдык райкүүскомнар болгаш көдээ Советтер бо айтырыгны чогууру-биле шиитпирлевейн, доктаамал контрольдавайн турган фактылар бар болуп турар. Каа-Хем районга мурнуку чылдарда мал кыштагладыышкыны кандыг түңнелдиг болганы билдингир болгай. 1980—1981 чылдарның шээр мал кыштаглаашкынын районнуң чамдык ажылагыйлары багай белеткелдиг, кошкак организастыг эгелээн болгаш чорудуп турар. Чижээ, «Енисей» совхоз хой кажааларын соок дыңзын келгенде септеп, хураган тепляктарын ам чаа кылып турарын Кундустуг көдээ Совет, ол ышкаш райкүүском канчаар көрүп, үнелеп турарыл?

Чөөн-Хемчик районнуң Хорум-Даг, Улуг-Хем районнуң Көк-Чыраа болгаш чамдык өске-даа көдээ Советтериниң девискээрлеринде фермалар, чамдык кыштаглар улуг соок дүшкүжеге чылыглаттынмайн, мал чемнерин эвээш чедирип турган. Тес-Хем районнуң «О. Шынаа» совхозунуң Ак-Чыраа салбырын хандырар автолавка үрелген дээш ай-айы-биле бәрбайн турар. Советтериниң күүскомнарының, доктаамал комиссияларының контролюнуң кошкаандан мал чемнерин канмалга чок чарыгдаар, суггарылгазын үзүктелдирер, малчыннарның чуртталга, амыдырал хандырылгазынче чогуур кичээнгей салбас чоруктар чамдык черлерде илереп турар.

Кыш чаа орту кирип турар. Бергелер моон соңгаар улам немежир. Мурнуку кыштарның түңнелдеринден алырга, бо үеде улуг-даа малдарның, оларның чаш төлүнүң хорамчазы бо чылдаазы ышкаш, эвээш болуп турган. Чогум хөй мал болгаш мал төлү бо үеден соңгаар хораан болуп турарын кичээнгейге алыры чугула. Бо ажылды организастап чорударынга улус депутаттарының район, көдээ Советтеринде күш болгаш аргалар четчири-биле бар. Хамыктың мурнунда кыштаглаашкынга Советтериниң организакчы ажылының болгаш контрольдаар ролюнуң деңнелии, шалыпкының, үре-түңнелдиин бедидери чугула. Кодан, ферма бүрүзүн Советтериниң шыңгыы контролюнга алыр херек.

Көдээ Советтериниң доктаамал комиссиялары, мал бригадаларында фермаларында депутаттар бөлүктери кыштаглаашкынны организастыг эрттирериниге шупту идепкейлиг киржирин чедип алза эки. Кыштаглаашкынны контрольдаарынга депутаттар эң идепкейлиг киржир ужурлуг. Составында улус депутады чок ындыг мал бригадазы, фермазы бисте барык чок. Оларның кышкы үеде ажылының база бодунуң болгаш кады ажылдап турар өөрүнүң ажыл-херээниң эки эчис түңнели дээш мал ажылында депутаттарның харыысалгазын бедидери чогумчалыг.

Республиканың малчыннары СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур, мал кыштагладыышкының хүр. менди эрттирер, төрүүр мал бүрүзүниден төл алыр. 1981 чылдың даалгаларын чедиишкиниг күүседир дээш чарышты калбарткаш, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Ол чарышка малчын бүрүзү киришкен турарын, социалистиг чарышка малчын депутаттарның эгелекчи, мурнакчы ролюн чер-чер Советтери, оларның **күүскомнары хандырар ужурлуг.**

СЭКП-ниң XXVI СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ АЖЫТТЫНАРЫНГА ЧЕДИР 20 ХОНУК АРТКАН

Партияның XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелиниң бригадаларының аразында калбарган. Мурнакчыларның одуруун Д. М. Зайнулиниң удуртканы тудуг-монтаж ажылдарын кылып турар бригада баштап келген. Мурнакчы бригаданың ажылчыннары коммунистиг куш-ажылдың шалыпчылары Владимир Маадыр-оолович Чымба болгаш Владимир Романович Серенот онгу беш чылдың планныг оналаалдаларын хуусаазындан эрте күүсеткеш, 1981 чылды күш-ажылчы чедиишкиннерлиг эгелээн.

ЧУРУКТА: (солагай талдан) мурнакчы ажылчыннар В. Чымба болгаш В. Серенот. А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Райондан мөзээлер

УЛУГ-ХЕМ

Партияның Улуг-Хем райкомунуң бюрозу болгаш улус депутаттарының район Совединин күүсекчи комитеди үлетпүр будурүлге болгаш тудуг коллективтериниң аразында социалистиг чарыштың 1980 чылда түңнелин үндүрген.

Продукция будурериниң чыл планын 102,4 хуу, ону сайгарарын—101.5 хуу күүсеткеп, пландан ажыр 20 муң рубльдиң продукциязын саткан, күш-ажылдың будуруқчүлүүн 2,4 хуу бедиткен Шагаан-Арыг үлетпүр комбинадының коллективин районнуң үлетпүр будурүлге черлериниң аразында социалистиг чарыштың бирги черин ээлээн деп саналаш, анаа шилчиир Кызыл тукту, акша шаналы-биле кады тывыскан.

Тудуг бригадаларының аразында район чарыжынга Чаа Чаа-Хөлде ийнги көжүп чоруур механизастаттынган колоннада Маадыр-оол Лопсаңга баштаткан бригада тиилекчи болган.

БИСТИҢ КОРР.

* * *

Шагаан-Арыгның № 585 КМК-ның пегиниң бригадир Николай Одноваловка удурткан бригада он бирги беш чылдың баштайгы кварталының планныг оналаалдарын ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты улам калбарткан.

Бригада январь айның планын күүсеткен. Ук цехте дериглелер механизастаттынган болгаш хол-биле кылыр ажылдар колдуунда чок. Кандыг-даа ажылды дескештирбес, бир деминг ажылдап чаңчыккан чазаныкчылар эжиктер, соңгалар блоктарын, рамаларны, мад чемгерер оңгачаларны болгаш чагыг ёзугаар янзы-бүрү тудугга хереглээр түүлдерни кылып берип турарлар. Чагыларны цехтиң ажылчыннары эки шынарлыг күүсеткеш, чогуур хуусаазында ээлеринге хүлээдип турар.

Чазаныр цехте үр ажылдан келген, даанган ажылынга ак сеткиллиглер хөй. Оларга ук цехте 20 ажыг чыл ажылдаан Далаа Дензин, 10 чыл ажыг стажтыг Уйнук-оол Сарыг-оол, олар хамаажыр. Хоочуннар кайызы-даа аныяктарның мынаныштыг дагдынакчылары.

Л. НАЧЫН-ООЛ.

ЧОЛДУГ ҮҮЛЕ

«Тыва швейбыт» каттыжышкынының хууда чагыглар хүлээп алыр «Восток» филиалының дааранакчылары коммунистерниң каш-ла хонгаш ажыттынзыр улуг шуулганын куш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур дээш социалистиг чарышты улам калбарткан. Ук коллектив 1981 чылдың бирги кварталының баштайгы айында 4,5 муң рубльдиң хууда чагыларын кылыр планныг оналаалдарын долдур күүседипкен. Мурнакчы филиалда хереэженнер платьези база эр. херээжен даштыкы хептер даараар болгаш септээр цехтер бар. Цехтер база-ла алган хүлээлгелерни херек кырында күүсеткен.

Кыржаң соок ышкы хүннерде безин хууда чагыглар хүлээп алыр «Восток» филиалдан чагыкчыдар үзүлбес. Ацаа чеде бээривиске чагыг кылып келгеннер база-ла арбын болду. Оларның соңуургалын херээжен платьелерниң ханада азып каан чаа хевирлерин делген көргүскен стенд хаара туткан. Чагыкчылар кымга кандыг хевирлиг платье таваржыры чугаалашпышаан, бижыкчы Лидия Васильевна Лифановаңың берген сүмезин кончуг кичээнгейлиг дыңнап турлар.

— Мээң бо материалымбиле мындыг хевириниң платьезин даарадып ап болур бе, Лидия Васильевна — деп, бопугур чаактарлыг, орлан-шөвааа аныяк кижи айтыра-дыр.

— Чоп болбас деп. Харын кончуг чараш платье болур— ээлээ харыы дыңнаалды.

Бижыкчы Лидия Лифанова ээлчеглиг чагыгны хүлээп алгаш, ону даараар пестуу бижып эгелей берди.

— Ажыл-ижинериниң дугайын биске чугаалап берип көрүңерем, Лидия Васильевна?—деп соңуургадывыс.

— Бижыкчының ажылы хөй талалыг. Чагыг киирип келгеннерге эвилеп-ээлдеп болбушаан, оларның соңуургалын кичээнгейлиг өөренип көргеш, чагыкчы бүрүзүнүң шалыпкын-тывынгыр эвези бооп турар. Ол ышкаш инженер-техниктиг ажылдакчыларниң болгаш тудугжыларындаа харыысалгазының кудулаанында-дыр.

Бистиң эргелел оңгу беш чылда бодунуң арга-курлавырларын долузу-биле ажыглавайн ажылдаан. Керээлиг ажылдарның беш чыл планын чүгле 85,2 хуу күүсеттингеп. 16,8 млн. рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр турган, ону чүгле 13,8 млн. рубль чедир шиңгээткен. Дыка хөй тудуглар, чижээ, Министрлер Чөвүлелиниң бажыңы, «Мөңгүлек» гостиница, көжүмүшин театрының будурүлге черинчылдан чылче шилчип, доозулбаан тудугларже хуула бергилээн. Ол тудугларны эргелел эрткен чылын-на ажыглалга дужаагаи турар ужурлуг. Чүрттатга тудуунуң талазы-биле план база үзүлген.

— **Планныг даалгаларын күүсеттинерн бергедеп кээри эргелелдиң удуртукчуларынга билдингир турганы чугаажок Четпестерни чайлазыры-биле кандыг хемчеглер алдынып турган ирги?**

— Бригадаларым социалистиг хүлээлгелеринге эрткен чылын хожудал турарлар чоккы ажылдаарын, ажыл шагы үзүп, прогуллаар чорукту болдурбазын, ниитиниң корум-түргүмүн үревезин айыткан турган. Ынчалза-даа оларның херек кырында күүседеэн чедип алдынмаан. Ол база-ла организасчы, политкижизиглиг ажылдың четпезин көргүзүп турар. Эргелелдиң А. Пашков, Л. Воронин М. Шиповаленко удурткан бригадалары тускай керээ аргазы-биле ажылдап турар. Оларның дуржулгазын чогуур деңнелге чедир иеперелир ажыл багай болган.

Онгу беш чылдың түңнелдеринин талазы-биле эргелелдиң бригадаларындаи эки ажылдаанарга чогум харын ол бригадалар хамаажыр. Ук бригадалар тудуг-монтаж ажылдарының планын 101,2-деп 101,3 хуу чедир күүсеткиээн. Ол-ла бригадалар күш-ажылдың будуруқчүлүүнүн талгалыг база күүсеткен.

Шупту кижилер багай ажылдаан деп болбас. Бисте чылдан чылче улам эки ажылдап, мурнакчылапга санадып турарлар хөй. Оларның чамдыкызын ниити иштинде, дуржулгалыг дагдынакчыларның ачызыпда, бодунуң мергежилиниге чанчыгып, бот-тускайлап ажылче шилчээш, будурүлгенин мурнакчыларының одуруунда киргеп. Коллективтиң чангыс кижи дег деминг ажылының түңнели ол-дур.

Даштыкы хептер даараар болгаш септээр цех. Эргижиреп эдей берген хептерибисти бок төгер черже октавайн, бо цехке экээр бис. Цехтиң кежигүннери эрги хепти хүлээп алгаш, ону чаа турганыга демейлештир септеп-селээш, ээзиниге хүлээдип бээр.

— Бистиң цехиис эр, хереэжей даштыкы хептерни даараар болгаш септээр «Чайын шанаан —кыжын төргеп септе» деп чоннуң мергежилиниге чугаазы бистиң чагыкчылаарывыска дорт хамаарылгалыг. Ажыг кыштың соогуу хаарын эгелей бээрге, чагыкчылар кышкы хептерни даарадып, септедип эгелээр. Ынчан чагыларның санын көвүдээр, оон түңнелинде чагырланы күүседир хуусаа база уззар—дээш, бригадир Валентина Чижова бодунуң цехиниң ажыл-ижи-биле бистин таныштырды. Ында ажылынга каржаан, бедик мергежилдиг мурнакчылар хөй. Оларга Нина Чеснова, Серафима Рябина, Делгер Ендан Елена Павловна Савченко дыңнатты. Ында сес даараныкчы ажылдап турар. Оларның хөй кезии бедик мергежилдиг. Даараныр мергежилге чээрби ажыг чылдарның иштинде бараан боон келген Евдокия Владимировна Тутынина оларны баштап турар. Ук цехтиң кежигүннери партияның ээлчеглиг съездизиниң ажыттынар чылының баштайгы айында 2,3 муң рубль түңнүг продукцияны будурер планын күүседипкеннер.

Бо куш-ажылчы чедиишкиннерге хоочун даараныкчылар Валентина Гречко. Надежда Первиноза, Александра Помазкина болгаш оондаа өскелер ай планын 120 — 150 хуу күүседип, төлептиг үлүүн киргеннер. Даараныкчы бүрүзү ходулчаң мергежилди чедип алган. Херек апарган таварылгада бирээзин өскезин солуптар, ынчангаш оларның кылган ижи, будуңгур.

Аныяк даараныкчы комсомолчу Ольга Иванова өөредилге-будурүлге комбинадыч дооскаш, бо филиалга ажылдап эгелээш чаа-ла бир чыл чедип чоруур. Бо кыска үениң иштинде, дуржулгалыг дагдынакчыларның ачызыпда, бодунуң мергежилиниге чаңчыгып, бот-тускайлап ажылче шилчээш, будурүлгенин мурнакчыларының одуруунда киргеп. Коллективтиң чангыс кижи дег деминг ажылының түңнели ол-дур.

Даштыкы хептер даараар болгаш септээр цех. Эргижиреп эдей берген хептерибисти бок төгер черже октавайн, бо цехке экээр бис. Цехтиң кежигүннери эрги хепти хүлээп алгаш, ону чаа турганыга демейлештир септеп-селээш, ээзиниге хүлээдип бээр.

— Бистиң цехиис эр, хереэжей даштыкы хептерни даараар болгаш септээр «Чайын шанаан —кыжын төргеп септе» деп чоннуң мергежилиниге чугаазы бистиң чагыкчылаарывыска дорт хамаарылгалыг. Ажыг кыштың соогуу хаарын эгелей бээрге, чагыкчылар кышкы хептерни даарадып, септедип эгелээр. Ынчан чагыларның санын көвүдээр, оон түңнелинде чагырланы күүседир хуусаа база уззар—дээш, бригадир Валентина Чижова бодунуң цехиниң ажыл-ижи-биле бистин таныштырды. Ында ажылынга каржаан, бедик мергежилдиг мурнакчылар хөй. Оларга Нина Чеснова, Серафима Рябина, Делгер Ендан хамаажыр.

Ук цехтиң ажылын соңуургап турувуста, аныяк оол кирип келгеш бодунуң чагыын айтырды. Чычыы ышкаш чымчадыр эттээн хураган кежинден даараан хөректээштин хилин кара материал-биле даштап ышкаш болду. Караавыс-биле көрүп, холуур-биле тудуп сүйбадывыс-даа. Ол чараш деп аныяк ээзиниге даарышканы-даа кончуг болду. «Чолдуг үүлең будурээш, чонуңга ачыдузазын чедирип турар улустуң ийин» деп иштимде бодап тур мен.

Бо бичии коллективтиң ажыл-ижи-биле таныжып тура механик Александр Евсеевич Лопатинниң киирип келген үүлүн ымтаавайн барып болбас. Ол бодунуң ынак мергежилиниге чээрби беш чыл ажылдап келген болгаш үрели берген машиналарны кончуг дүрген септээр. Кылып турар ажылының ёзулуг мастери, алдын холдуг механик.

— Евсеевич, мээң машинам үрели берди. Ону «эминей» каавыдам.-дээн үн үнүү. «Чыткан хой тургуспас» дээн ышкаш томаанныг, будуштуг механик кылып орган ажылын ара соксаткаш, үрелгин машинаны септээр дээш базыпты...

М. ОНДАР.

Хожудаанар-биле интервью

ЧАСТЫРЫГЛАРНЫ КАТАПТАВАС

«Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективи эрткен 1980 чылдың болгаш онгу беш чылдың планныг даалгаларын кол көргүзүглер талазыбиле күүсеткеш, оон чылдагааннары чүдел база 1981 чылда болгаш он бирги беш чылда-даа эргелелдиң мурнунда кандыг соруглалар салдынганы? Ол дугайын чугаалап бээрин бистиң корреспондентивис эргелелдиң начальныгы Павел Иванович ЧЕРБАКОВТАН дилээн. Оон харыылаайы болза:

— Онгу беш чылда болгаш эрткен-даа чылын бистиң эргелел керээлиг-даа, бодунуң күжү-биле-даа кылыр тудуг-монтаж ажылдарының планнарын күүсеткээн.

Бир эвес 1980 чылдың түңнелдериниң дугайын чугаалаар болза, 1979 чылдыңдан [illegible] ажылдарын кылган. Оон чылдагааны — ажылчыннар санының кызырылганы болгаш кижи бүрүзүнүң кылган ажылының хемчээлиниң 175 рубльге эвээжээни болур. Оон ужурулдан 102,1 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары чедир кылдыңзаан. Ол ышкаш эргелелдиң ажылдарының беш чыл планын чүгле 85,2 хуу күүсеттингеп. 16,8 млн. рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр турган, ону чүгле 13,8 млн. рубль чедир шиңгээткен. Дыка хөй тудуглар, чижээ, Министрлер Чөвүлелиниң бажыңы, «Мөңгүлек» гостиница, көжүмүшин театрының будурүлге черинчылдан чылче шилчип, доозулбаан тудугларже хуула бергилээн. Ол тудугларны эргелел эрткен чылын-на ажыглалга дужаагаи турар ужурлуг. Чүрттатга тудуунуң талазы-биле план база үзүлген.

— **Планныг даалгаларын күүсеттинерн бергедеп кээри эргелелдиң удуртукчуларынга билдингир турганы чугаажок Четпестерни чайлазыры-биле кандыг хемчеглер алдынып турган ирги?**

— Бригадаларым социалистиг хүлээлгелеринге эрткен чылын хожудал турарлар чоккы ажылдаарын, ажыл шагы үзүп, прогуллаар чорукту болдурбазын, ниитиниң корум-түргүмүн үревезин айыткан турган. Ынчалза-даа оларның херек кырында күүседеэн чедип алдынмаан. Ол база-ла организасчы, политкижизиглиг ажылдың четпезин көргүзүп турар. Эргелелдиң А. Пашков, Л. Воронин М. Шиповаленко удурткан бригадалары тускай керээ аргазы-биле ажылдап турар. Оларның дуржулгазын чогуур деңнелге чедир иеперелир ажыл багай болган.

Онгу беш чылдың түңнелдеринин талазы-биле эргелелдиң бригадаларындаи эки ажылдаанарга чогум харын ол бригадалар хамаажыр. Ук бригадалар тудуг-монтаж ажылдарының планын 101,2-деп 101,3 хуу чедир күүсеткиээн. Ол-ла бригадалар күш-ажылдың будуруқчүлүүнүн талгалыг база күүсеткен.

Шупту кижилер багай ажылдаан деп болбас. Бисте чылдан чылче улам эки ажылдап, мурнакчылапга санадып турарлар хөй. Оларның чамдыкызын ниити иштинде, дуржулгалыг дагдынакчыларның ачызыпда, бодунуң мергежилиниге чаңчыгып, бот-тускайлап ажылче шилчээш, будурүлгенин мурнакчыларының одуруунда киргеп. Коллективтиң чангыс кижи дег деминг ажылының түңнели ол-дур.

Даштыкы хептер даараар болгаш септээр цех. Эргижиреп эдей берген хептерибисти бок төгер черже октавайн, бо цехке экээр бис. Цехтиң кежигүннери эрги хепти хүлээп алгаш, ону чаа турганыга демейлештир септеп-селээш, ээзиниге хүлээдип бээр.

— Бистиң цехиис эр, хереэжей даштыкы хептерни даараар болгаш септээр «Чайын шанаан —кыжын төргеп септе» деп чоннуң мергежилиниге чугаазы бистиң чагыкчылаарывыска дорт хамаарылгалыг. Ажыг кыштың соогуу хаарын эгелей бээрге, чагыкчылар кышкы хептерни даарадып, септедип эгелээр. Ынчан чагыларның санын көвүдээр, оон түңнелинде чагырланы күүседир хуусаа база уззар—дээш, бригадир Валентина Чижова бодунуң цехиниң ажыл-ижи-биле бистин таныштырды. Ында ажылынга каржаан, бедик мергежилдиг мурнакчылар хөй. Оларга Нина Чеснова, Серафима Рябина, Делгер Ендан Елена Павловна Савченко дыңнатты. Ында сес даараныкчы ажылдап турар. Оларның хөй кезии бедик мергежилдиг. Даараныр мергежилге чээрби ажыг чылдарның иштинде, дуржулгалыг дагдынакчыларның ачызыпда, бодунуң мергежилиниге чаңчыгып, бот-тускайлап ажылче шилчээш, будурүлгенин мурнакчыларының одуруунда киргеп. Коллективтиң чангыс кижи дег деминг ажылының түңнели ол-дур.

Даштыкы хептер даараар болгаш септээр цех. Эргижиреп эдей берген хептерибисти бок төгер черже октавайн, бо цехке экээр бис. Цехтиң кежигүннери эрги хепти хүлээп алгаш, ону чаа турганыга демейлештир септеп-селээш, ээзиниге хүлээдип бээр.

— Бистиң цехиис эр, хереэжей даштыкы хептерни даараар болгаш септээр «Чайын шанаан —кыжын төргеп септе» деп чоннуң мергежилиниге чугаазы бистиң чагыкчылаарывыска дорт хамаарылгалыг. Ажыг кыштың соогуу хаарын эгелей бээрге, чагыкчылар кышкы хептерни даарадып, септедип эгелээр. Ынчан чагыларның санын көвүдээр, оон түңнелинде чагырланы күүседир хуусаа база уззар—дээш, бригадир Валентина Чижова бодунуң цехиниң ажыл-ижи-биле бистин таныштырды. Ында ажылынга каржаан, бедик мергежилдиг мурнакчылар хөй. Оларга Нина Чеснова, Серафима Рябина, Делгер Ендан хамаажыр.

Ук цехтиң ажылын соңуургап турувуста, аныяк оол кирип келгеш бодунуң чагыын айтырды. Чычыы ышкаш чымчадыр эттээн хураган кежинден даараан хөректээштин хилин кара материал-биле даштап ышкаш болду. Караавыс-биле көрүп, холуур-биле тудуп сүйбадывыс-даа. Ол чараш деп аныяк ээзиниге даарышканы-даа кончуг болду. «Чолдуг үүлең будурээш, чонуңга ачыдузазын чедирип турар улустуң ийин» деп иштимде бодап тур мен.

Бо бичии коллективтиң ажыл-ижи-биле таныжып тура механик Александр Евсеевич Лопатинниң киирип келгеш үүлүн ымтаавайн барып болбас. Ол бодунуң ынак мергежилиниге чээрби беш чыл ажылдап келген болгаш үрели берген машиналарны кончуг дүрген септээр. Кылып турар ажылының ёзулуг мастери, алдын холдуг механик.

— Евсеевич, мээң машинам үрели берди. Ону «эминей» каавыдам.-дээн үн үнүү. «Чыткан хой тургуспас» дээн ышкаш томаанныг, будуштуг механик кылып орган ажылын ара соксаткаш, үрелгин машинаны септээр дээш базыпты...

М. ОНДАР.

Салдынган сорулганы чедиишкиниг күүседир, эрткен чылдың четпестерни катаптавас дээш боттуг хемчеглерин ап турар бис. Организастехниктиг хемчеглерни ап, күш-ажылдың будуруқчүлүүн улам бедидер, тудуг ажылдарының бот-үезин чингелдир айтырыгларны тодаратқан, бригадаларның, механизмнеринин күжүн таарыштыр тургускан, чүс-чүс бригадаларны ажыглалга киирер объектилерге мөңгээрин шиитпирлээн.

Бо хүннерде бригадаларда СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш чарыш улам калбарган. Бо чылдан эгелээш эргелел планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг беришкининиң чаа системазын ёзугаар ажылдап киришкен. Ынчангаш он бирги беш чылда «Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективи онгу беш чылдың планын дээрэ түңнелдерни челип алырынга шиитпирлиг.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

Малчыннарның 1980 чылда социалистиг чарыжының тиилекчилери

ХОЙЖУЛАР

Ф. А. А.	Совхоз	Район	100 хойдан алган хураган	Бир хойдан кыргаи дүк (кг)
Сафонов И. П.	«Революцияның чалбыыжы»	Таңды	125	4,7
Дортуй-оол Т. Д.	Тока аттыг	—«—	119	4,6
Ананды О. С. (өшкү кадарчызы)	«Бай-Тал»	Бай-Тайга	119	0,9
Санчы И. Д.	«Күш-ажылдың хостуу»	Улуг-Хем	115	1
Павыл Т. И.	«Тинлелге»	Кызыл	114	3,1
Майынды Ч. В. (өшкү кадарчызы)	«Күш-ажылдың хостуу»	Улуг-Хем	114	1,1
Шанмак П. К.	«УТКА 25 чылы»	—«—	111	3,4
Донгак Б.-С. Ч.	«Торгалыг»	Өвүр	110	1,9
Содунам А. Б.	«Х Улуг хурал»	Кызыл	109	2,2
Куулар Ш. Д.	«Октябрь 30 чылы»	Чөөн-Хемчик	109	2,4
Ооржак Ш. А.	«Алдан-Маадыр»	—«—	108	1
Монгуш Ы. А.	—«—	—«—	108	1,4
Адыг-оол И. Ч.	«Бай-Тал»	Бай-Тайга	108	2,1
Намдал О. С.	«Мөрен»	Эрзин	108	2
Балчий О. Т.	«УТКА 25 чылы»	Улуг-Хем	107	3,1
Дотпа Д. С.	«Саян»	Бии-Хем	107	3,15
Балчий Д. Ч.	«Мөген-Бүрен»	Мөнгүн-Тайга	107	1,5
Шыырап М. С.	«Бай-Тал»	Бай-Тайга	107	1,9
Хомушку Т. С.	—«—	—«—	106	2,3
Намзын М. И.	«Мөген-Бүрен»	Мөнгүн-Тайга	106	1,6
Монгуш К. С.-Б.	«Коммунизмче орук»	Өвүр	105	1,6
Намы М. И.	«Мөген-Бүрен»	Мөнгүн-Тайга	105	1,5
Комбуй-оол В. И.	«Малчын»	—«—	104	1,7
Иргит Д. Д. (өшкү кадарчызы)	«Бай-Тал»	Бай-Тайга	104	0,985
Күжүгет М. Д.	«Барлык»	Барыын-Хемчик	103	1,6
Саая К. О.	«Коммунизмниң херели»	Таңды	103	2,6
Монгуш Ч. Д.	«Чыраа-Бажы»	Чөөн-Хемчик	103	2,6
Ондар Х. К.-Х.	«Коммунизмниң херели»	Таңды	102	2,5
Биче-оол М. Д.	«Малчын»	Мөнгүн-Тайга	102	1,6
Ооржак М.-Х. Ч.	«Шекпээр»	Барыын-Хемчик	102	1,5
Биче-оол А. Т.	«Улуг-Хая»	Улуг-Хем	102	3,3
Күр-Базыр К. М.	«Коммунизмче орук»	Өвүр	102	1,3
Учурал М. Д.	«Мөрен»	Эрзин	102	1,8
Опай А. А.	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	101	2,58
Керзинмей Э. Т.	«Күш-ажылдың хостуу»	Улуг-Хем	101	1,8
Аракчаа В. А.	«О. Шынаа»	Тес-Хем	101	1,5
Седен О. Д.	—«—	—«—	101	1,69
Комбу С. Д.	—«—	—«—	101	1,5
Ховалыг Д. Ч.	Карл Маркс аттыг	Чөөн-Хемчик	101	1,8
Кунчат М. М.-Х.	«Кызыл тук»	Өвүр	101	1,5
Эрелчин И. Э.	«Бай-Тал»	Бай-Тайга	101	2,1
Далай М. Х.	—«—	—«—	101	1,9
Доржу Э. И.	«Мөген-Бүрен»	Мөнгүн-Тайга	101	1,3
Сагаан С. С.	«Мөген-Бүрен»	Мөнгүн-Тайга	100	1,1
Успун Д. Д.	«Малчын»	—«—	100	1,3
Кан-оол Б. Д.	—«—	—«—	100	1,6
Монгуш Ш. Д.	«Шекпээр»	Барыын-Хемчик	100	1,3
Доос М. Д.	«Бай-Тал»	Бай-Тайга	100	2,2
Өнер-оол И. Х.	—«—	—«—	100	1,9
Кара-Донгак Ч. Ч.	«Мурнакчы»	—«—	100	2,1
Дары-Хөө С. Х.	—«—	—«—	100	1,9
Саая К. Д.	«Кызыл тук»	Өвүр	100	1,3
Монгуш К. К.	«Коммунизмче орук»	—«—	100	1,5
Седип-оол К. В.	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	100	2,4
Тюлюш Ч. У.	«Өөк»	—«—	100	3,57
Дарый С. С.	«Күш-ажылдың хостуу»	Улуг-Хем	100	0,9
Сундуй Х. Ч.	«Найырал»	—«—	100	2,2
Бүрүнмаа С. Б.	«Ак-Туруг»	—«—	100	2,2
Данзырын Н. С.	«Чодураа»	Тес-Хем	100	2,9
Ондар А.-Х. Д.	«Октябрь 30 чылы»	Чөөн-Хемчик	100	1,7
Ховадыг И. А.	«Алдан-Маадыр»	—«—	100	1,1

ХОЙЖУ БРИГАДАЛАР

Бригадирниң Ф. А. А.	Совхоз	Район	100 хойдан алган хураган	Бир хойдан кыргаан дүк (кг)
Ооржак Н. Ч.	«Алдан-Маадыр»	Чөөн-Хемчик	99	1,3
Сарыглар С. Д.	—«—	—«—	96	1,5
Кара-Сал С. К.	«Кызыл тук»	Өвүр	91	1,3
Ооржак К. Ч.	«Алдан-Маадыр»	Чөөн-Хемчик	90	1,5
Ондар Б. Л.	«Октябрь 30 чылы»	—«—	90	1,7
Серээ В. С.	«Мөген-Бүрен»	Мөнгүн-Тайга	87	1,1
Иргит С. Н.	—«—	—«—	86	1,2
Ооржак Б. К.	«Октябрь 30 чылы»	Чөөн-Хемчик	86	1,5
Шыдыраа С. К.	«Мөген-Бүрен»	Мөнгүн-Тайга	84	1,3
Шагбыжаа А. Д.	«Торгалыг»	Өвүр	84	1,6
Монгуш К. Н.	«Коммунизмче орук»	—«—	83	1,3
Ондар Ч. М.	«Алдан-Маадыр»	Чөөн-Хемчик	83	1,5
Куулар С. Д.	«Кызыл тук»	Өвүр	81	1,1
Ондар Ч. И.-Н.	«Сүт-Хөл»	Чөөн-Хемчик	80	1,5
Монгуш А. К.	Карл Маркс аттыг	—«—	78	1,7
Хертек Б. Д.	«Бай-Тал»	Бай-Тайга	77	1,6
Тас-оол Т. Т.	«УТКА 25 чылы»	Улуг-Хем	77	2,6
Маадыр М. Б.	«Бай-Тал»	Бай-Тайга	76	1,6
Ооржак С. С.	«Чыраа-Бажы»	Чөөн-Хемчик	76	2
Монгуш Д. С.	«Искра»	—«—	75	2
Тейнин В. Д.	«Малчын»	Мөнгүн-Тайга	75	1,3
Көкей Т. Т.	«Барлык»	Барыын-Хемчик	75	2,2
Окпан-оол Р. К.	«Хемчик»	—«—	74	1,3
Дамдын-оол Д. Т.	«УТКА 25 чылы»	Улуг-Хем	74	2,9
Ооржак А. А.	«Шамбалыг»	Кызыл	73	2,1
Монгуш М. Х.	Карл Маркс аттыг	Чөөн-Хемчик	73	1,8
Ондар О. О.	«Чыраа-Бажы»	—«—	72	2
Дугар-оол Т. М.	«УТКА 25 чылы»	Улуг-Хем	72	2,6
Сат Х. Д.	«Сүт-Хөл»	Чөөн-Хемчик	72	1,4
Седен К. М.	«Найырал»	Улуг-Хем	71	1,2
Монгуш Н. С.	—«—	—«—	71	2,3
Ондар Ч. С.	«Хөндергей»	Чөөн-Хемчик	71	1,5
Ондар О. Ч.-Х.	«Чыраа-Бажы»	—«—	70	1,8
Тюлюш К. Ч.	«Улуг-Хая»	Улуг-Хем	70	2,2

САРЛЫКЧЫЛАР

Ф. А. А.	Совхоз	Район	100 сарлыктан алган быяа
Дөжу И. Х.	«Бай-Тал»	Бай-Тайга	100
Даржаа И. Б.	—«—	—«—	100
Данзырын Х. Ш.	«Кара-Хөл»	—«—	100
Иргит Ө. К.	«Малчын»	Мөнгүн-Тайга	100
Көже М. Ч.	«Мөген-Бүрен»	—«—	85
Донгак Е. Х.	«Малчын»	—«—	85
Тарын-Базыр К. И.	«Мөген-Бүрен»	—«—	84
Бегзи Х. Д.	«Малчын»	—«—	83
Аракчаа Ч. Х.	«Мөген-Бүрен»	—«—	82

ИНЕК КАДАРЧЫЛАРЫ

Ф. А. А.	Совхоз	Район	Хонукта ортумак немелде дең-и (грамм)
Сурыкин Г. Т.	«Сүкпак»	Кызыл	892
Сыргашев Г. М.	Дуржулга станциязы	Таңды	850
Пантелеев М. И.	—«—	—«—	760
Кялин Д. С.	«Сүкпак»	Кызыл	668
Петенев Я. С.	Дуржулга станциязы	Таңды	590

СҮТ-БАРААН ФЕРМАЛАРЫ

Ферма бригадирииң Ф. А. А.	Ферманың ады	Совхоз	Район	Бир инектен ортумак саалла (кг)
Родионова Ф. А.	Успенка	ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	Таңды	2635
Крашевская А. В.	Алаак-2	—«—	—«—	2303
Лукина В. А.	Алаак-1	—«—	—«—	2153
Тахтуев И. И.	Березовка	—«—	—«—	2153
Сарыглар Н.-Б. Л.	Сүг-Бажы	«Шекпээр»	Барыын-Хемчик	2129
Сагоян И. П.	Төп ферма	«Көк-Тей»	Кызыл	2115
Лебедев Ф. Ф.	Туран	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	2068
Монгуш А. С.-Б.	Дөргүн	СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг	Чөөн-Хемчик	2008
Сайын-Хөө А. И.	Кулузуп	Тока аттыг	Таңды	1993
Чечек К. Д.		«Барлык»	Барыын-Хемчик	1922
Шавы О. С.	Хадын-Аксы	Дуржулга станциязы	Таңды	1907
Монгуш Ш. К.	Арыг-Бажы	«Большевик»	Чөөн-Хемчик	1901
Брень Ф. А.	Төп ферма	Дуржулга станциязы	Таңды	1900
Домбуу Л. М.	Арыг-Бажы	«Искра»	Чөөн-Хемчик	1893
Филонова Н. А.	Краснояровка	«Революцияның чалбыыжы»	Таңды	1873
Норбу М. К.	Ээр-Хавак	«Тээли»	Бай-Тайга	1799
Куулар М. С.		«Барлык»	Барыын-Хемчик	1729
Кыргыс М. Л.	Арыскан	«УТКА 25 чылы»	Улуг-Хем	1684
Кокпалыг Н. О.	Билелиг	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	1676
Саая Д. П.	Ыйгылак	«Хемчик»	Барыын-Хемчик	1640
Жмак П. Е.	Чкаловка	«Өөк»	Бии-Хем	1573
Куулар Э. Ч.	Киров аттыг	«Сүт-Хөл»	Чөөн-Хемчик	1420
Чимит-Доржу К. Д.	Төп ферма	«Тинлелге»	Кызыл	1412
Хомушку К. С.	Шык-Бажы	«Чыраа-Бажы»	Чөөн-Хемчик	1412
Салчак Б. Б.	Төп ферма	«Коммунизмниң херели»	Таңды	1370

СААНЧЫЛАР

Ф. А. А.	Совхоз	Район	Бир инектен ортумак саалда (кг)
Кара-Сал Т. Д.	«Большевик»	Чөөн-Хемчик	3540
Монгуш Е. Д.	ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	Таңды	3382
Иргит А. Б.	«Большевик»	Чөөн-Хемчик	3020
Гельцер Э. Ф.	ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	Таңды	2926
Низамутдинова Н. Г.	—«—	—«—	2900
Таль Ф. А.	—«—	—«—	2879
Балагашева А. Г.	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	2830
Кара-Сал Б. Б.	«Большевик»	Чөөн-Хемчик	2816
Куулар Р. Б.	«Шекпээр»	Барыын-Хемчик	2725
Курастикова З. А.	«Көк-Тей»	Кызыл	2718
Кара-кыс Г. Ы.	«Хадын»	Бии-Хем	2691
Тюлюш А.	ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	Таңды	2688
Оюн Т. С.	—«—	—«—	2676
Терских А. И.	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	2663
Монгуш Т.	ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	Таңды	2656
Кыргыс Х. Х.	«Көк-Тей»	Кызыл	2610
Оюн Т. Б.	«Революцияның чалбыыжы»	Таңды	2588
Ооржак Ч.	ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	—«—	2570
Монгуш О. Б.	—«—	—«—	2551
Монгуш М. К.	«Шекпээр»	Барыын-Хемчик	2520
Донгак М. М.	«Чыраа-Бажы»	Чөөн-Хемчик	2478
Сокова Л.	ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	Таңды	2475
Седипей З. А.	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	2459
Бушуева Е. А.	ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	Таңды	2445
Тюлюш Н.	—«—	—«—	2442
Хунапай Е. Т.	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	2441
Оюн Ч. В.	ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	Таңды	2406
Чалзат В. Т.	Тока аттыг	—«—	2400
Сарыглар Б. Ө.	«Шекпээр»	Барыын-Хемчик	2374
Чамбыл Л. К.	«Хадын»	Бии-Хем	2366
Вострикова Н. В.	ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	Таңды	2355
Пооль Л. Ю.	—«—	—«—	2349
Билчей Р. Х.	«Тээли»	Бай-Тайга	2348
Куулар Г.	ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	Таңды	2344
Пооль Л. И.	—«—	—«—	2317
Оюн А. Я.	—«—	—«—	2302
Байкара Л. К.	«Саян»	Бии-Хем	2285
Глушкова Р. П.	—«—	—«—	2280
Ахаева В. П.	ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	Таңды	2276
Бадынам Д. К.	«УТКА 25 чылы»	Улуг-Хем	2252
Билчей А. Х.	«Тээли»	Бай-Тайга	2233
Сагды К. Х.	—«—	—«—	2221
Донгак Т.	ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	Таңды	2215
Оюн З. Ш.	«Революцияның чалбыыжы»	Таңды	2210
Ожегина Р. И.	СЭКП-ниң XXV съездиин аттыг	Каа-Хем	2188
Оюн М. Д.	Дуржулга станциязы	Таңды	2171
Салчак Н. Т.	«Улуг Октябрь»	Каа-Хем	2162
Оюн Б. С.	Дуржулга станциязы	Таңды	2143
Мегеря Л. Д.	«Саян»	Бии-Хем	2104
Оюн З. Д.	Дуржулга станциязы	Таңды	2064
Сурен В. М.	«Өөк»	Бии-Хем	2055
Бирииней М. Я.	«Тоора-Хем»	Тожу	2054
Болдук Т. Б.	«Х Улуг хурал»	Кызыл	2041
Тюлюш З. С.	Дуржулга станциязы	Таңды	2019
Натпит Р. А.	«Улуг Октябрь»	Каа-Хем	2011
Оюн З. М.	Дуржулга станциязы	Таңды	2008
Оюн Т. Д.	—«—	—«—	2004

БЫЗАА АЖААКЧЫЛАРЫ

Ф. А. А.	Совхоз	Район	Хонукта ортумак дезии (кг)
Үзүйген З. Д.	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	948
Ламажык Т. С.	«Шивилиг»	—«—	933
Стучилин П. И.	—«—	—«—	882
Монгуш Ч. Б.	«Тинлелге»	Кызыл	810
Евдокимова Е. Е.	Дуржулга станциязы	Таңды	796
Сарыглар К. Б.	«Барлык»	Барыын-Хемчик	790
Чашина Т. П.	«Көк-Тей»	Кызыл	789
Севен С. К.	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	725
Кыргыс Б. Д.	—«—	—«—	722
Родичева З. Н.	«Өөк»	—«—	680
Никитина В. А.	«Күш-ажылдың хостуу»	Улуг-Хем	674
Сандан Х. Д.	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	669

Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң Краснояровка сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчызы Татуяа Оюн саанчылар ортузунда чарышка үргүлчү эки түннелдерни чедип ап, ам ийи чыл улаштыр шилчиир вымпелди чаалап алган. Ол бодунда быжыглаттынган 40 инектиң бирээзинден-не хүнде ортумаа-биле 7 килограмм чедир сүттү саап турар. Мурнакчы саанчы эртиен чылда инектен ортумаа-биле 2588 кг сүттү саап, бо чылын ол көргүзүүн 2700 кг чедирерин хүлээнген.

Улуг саанчы Татуяа Оюн хөй-ниити ажылдарынга база идепкейлиг киржип, көдээ Совет депутадының болгаш ферма улусчу контролёрнуң хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар. Ооң удурткан звенозу чарышка удаа-дараа тиилекчи болуп келген болгаш 1980 чылда бир инектен саалданы 2200 кг чедирген.

ЧУРУКТА: саанчы Т. Оюн.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ сөзү, фотозу.

ОЛАР—МУРНУНДА

Тожу районнуң «Май 1» совхозтуң, Мөнгүн-Тайга районнуң «Малчын» совхозунуң чылгычылары Х. Б. Кол болгаш С. Ш. Монгуш төрүүр 100 беден 100 болгаш 70 кулунну камгалап алган.

* * *

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң тевежизи К. Х. Иргек 40 бодаганны камгалап ап, бир теведен 4,3 килограмм дүктү кыргып алган.

* * *

Улуг-Хем районнуң «УТКА 25 чылы» совхозтуң хаван ажаакчызы Е. А. Сюрко хонукта бир хаван 502 грамм немелде дензини алган.

Дуржулга

ТААРЫМЧАЛЫГ АРГА-БИЛЕ

«Мурнакчы» совхозтуң дирекциязы, парткому болгаш ажылчын комитеди малчыннарның ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузар талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылган. Оларның бирээзи—ээлчеглиг кадат.

Ажылдың бо мурнакчы болгаш депшилгелиг аргазын совхоз он хире чылдар дургузунда ажыглап келген. Ам оон ажыл-ишке-даа малчыннарның бодунга-даа ажыктыг маргыш чок апарган: малдан алыр продукция көвүдеп турар, малчыннарның амыдыралы экижээн.

Бистиң совхозта ээлчеглиг кадатты нургулайында, сарлык болгаш чылгы кадарчыларында ажылап турар. Оларның турар хонаштарында бажыңчыгаштарны тутткан. Совхозтуң мал ажылының бригадирлери, тускай эртемниглери болгаш өске-даа харыысалгалыг ажылдакчылар кодиларга чедип, хурал-суглаа болгаш лекция, беседаны кылып турар. Тускай почтальон база бар.

Сарлык болгаш чылгы ырак тайгада — Чараш-Даш, Час-Адыр, Мөнгүлек ынчаар турар болганда, кадарчыларның солчур хуусаазы элээн узун, оон беш хонук. Ынчангаш бо үениң иштинде суурга дыштанып турган малчын база аная орбас, бир-ле чүвени кылган турар: хой-даа кыргыжар, мал чеми-даа белеткежир, тараа-даа суглаар, септелге-даа кылчыр. Чижээлээрге, сарлык кадарчызы Оолак Дашка ээлчээн эрттиргей соонда аңнаан, 875 рубльдиң өлүүн күргүзе дужаган.

Ээлчээнде кадарар малын малчыннар акт ёзугаар хүлээнип ап турар. Ынчангаш оларның чидирген малы эвээш, алган чаш төлү хей. Ылаңгыя берге болган эрткен чылын безин кадарчылар Ооржак Кавыл-оол, Оолак Дашка, Оолак Аракчаа, көдээ Совет депутадары Хертек Сайын-оол болгаш чылгычылар Хертек Өргүмүү, Хертек Дамба чүс башка онаалтыр 94-тен өрү быяаларны болгаш 85-тен хөй кулунарны камгалап алгач. Оларның амгы байдалы база эки.

Ээлчеглиг кадатта малчыннар СЭКП-ниң XXVI съездизиниг алдар болдуруп, немелде хүлээлгени алган: чүс башка онаалтыр сарлыктан 96 быяаны, беден 90 кулунну алыр, кадарчы бүрүзү 25 тонна сигенни белеткээр. Ук малчыннар сөзүнге аа болур дээш шудургу ажылдап турар.

К. АРБАЙ-ООЛ.
Бай-Тайга район.

Семиртилге шөлүнде.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур

НИКОЛАЙ ЗЛОБИННИҢ БРИГАДАЗЫНЫҢ КУРЛАВЫРЛАРЫ

Найысылалдың эдеричи-хоорайы — Зеленоград Москвадан дөртен км черде чаптылган. Дээрже бедип үнген крайнар, хөй каът чуртталга болгаш административтиг бажыңнарның тудугларын — оон бөгүнгү хевири ындыг.

Зеленоградтың кайы-даа талазындан көөрге, «онгу микрорайонунуң» (ол хоорайның туттунуп турар эң чаа суурун ынчаар адап турар) бедик башкылары көстүп турар. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Николай Злобинниң бригадазы ында ажылдап турар. Сөөлгү айларда оларның үш дугаар тудуп турары чээрби ийи каът чуртталга бажыңның тудуунда ажылдап турарлары ол. Ол объектиниң тудуг-монтаж ажылдарының кол нуруузун СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүнде колдуунда доозарын олар шинтпирлээн. Мында мен Николай Злобин-биле ужурашкаш, чамдык айтырыгларга харылзап бээрин дилеп.

— Силерниң бригаданар онгу беш чылды кандыг чедиишкиннерлиг доосканыл?

— 1976—1980 чылдарда Зеленоградтың чурттакчыларынга 14—16—22 каът 13 чуртталга бажыңнарын бригада керээзи-биле ажылдап тургаш тудуп бердивис. Бистиң бригаданың кежигүнери онгу беш чылдың планныг онаалдаларын 1980 чылдың апрельде-ле — В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл болган оозupa күүседилекен. А бир эвес экономиктиг көөрүгүүлерни алыр болза беш чыл дургузунда 11,1 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылдынган, тудугларны кылырының хуусаазы планда көрүнгеннеринден 571 хонук кыскарган. Мындыг сан база солун: он чыл мурнунда, бригада аргазы-биле чаа-даа ажылдап эгелеп турувуста, бир ажылчынга онаалтыр 14 муң рубльдиң ажылын кылып турган бис. Чылдан чылче ол көрүзүг улам өскен, ам — 44 муң рубль четкен.

— Ол хире өзүлдениң кол чылдагааны чүде ирги?

— Бисте ажылчын бүрүзү эдээн каш тускай мергежилдиг. Бригаданың хөй-хөй кежигүнери, оларның аразында бригадир, техникумнар дооскан. Профессионал мергежилдиста шуптувус доктаамал белидип турар бис. Бригада аргазы бистиң бригадавыста бүдүрүлгечи белик сагылга-чүрүмүүн, тудуг культуразының кол үнезини болуп турар. Ажылчынар тудуг материалдарын хумагалыг чарыгдап, ажылдың шынарынче доктаамал кичээнгейин угландырып турарлар. Мээн бодап турарым-биле алырга, бо-ла бүгүге бисти бригада аргазы өөреткен.

— Зеленоградтың тудуг объектилеринге ажылдап эгелээниңерден бээр удавас оң беш чыл болур болгай. Сөөлгү чылдарда тудугга өскерлиишкиннер Силерге дыка көскү боор аа?

— Тудугга ниитизи-биле 18 харлан эгелеп ажылладым — комсомолчу путёвка-биле келгеш. Поволжьеге, Сибирьге чуртталга бажыңнарын, школдаларны, уруглар садтарын тудуштум. Оон соонда мында, Подмосковьеге, келгеним бо. Амгы Зеленоградтың турган черинге эрги суур турда оон тудуун эгелээн бис. Ам мында 120 муң ажыг чурттакчылыг кончуг чараш хоорай тургустунган-дыр. Сөөлгү чылдарда бис чурттазырнга аажок таарымалыг бажыңнарны кылып турар бис. Ол — тудугда улуг өскерлиишкиннерниң херээ-жери-дир.

— Партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Төлевилелинге хамаарыштыр он бирги беш чылда кандыг кол сорулгаларны Силерниң бригаданың кежигүннери боттарының мурнунда салганыл?

— Тудугну болгаш тудугмонтаж ажылдарын кылырынга керээлиг болгаш ажылагыйжы аргаларны улам сайзырангайжылдарының, инженерлиг белеткелдиң болгаш будүрүлге-технологтуг четчелээшкиннің хемчээлин белидипшаан, бригада аргазын улам нептередириге таарымчалыг байдалдарны тургузарын, тудугга күш-ажылдың будүрүкчүдүүн 15—17 хуу бедидерин чедип алыры чугула дээрзин СЭКП ТК-ның Төлевилелиниде бижээн. Ол чүл дээрге, бригада аргазы-биле ажылдаарының курлавырлары ам-даа долузубиле ажыглаттынмаанын, он бирги беш чылда ажылап болур курлавырларывыс ам-даа бар дээрзин көргүзүп турарлыр. Бистиң күш-ажылывыс улам механизастаттынар, бүгү болуктери таарыштыр ажылдаар кылдыр тургускан будүрүлге конвейериниге ол дөмей болур.

Партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Төлевилелиниде бистиң бригаданың кежигүнерин бүрүн танышкаш, ажылдың шынарын белидеп талазы-биле чедип алган чедиишкиннеривисти быжыглавышаан, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн белидеп талазы-биле планныг онаалдаларывысты бо беш чылда ажыр күүседирин шинтпирлээн бис.

Беседаны ПМА-ның корреспондентизи Юрий Шпаков кылган.

Февраль 3 – Айның баштайгы фотопанорамазын дамчытканындан бээр 15 чылы

АЙНЫ УЛГАТТЫР КӨРГҮСКЕНИ

1966 чылдың февраль 3-те «Луна-9» станцияның Черже дамчытканы Айның баштайгы фотопанорамазынга аттарын салган аныяк эртемденнер болган инженерлериниң харназыны ам он беш чылга улгаткан. Ол Айны улгаттыр тырттырган «портрет» чурукту 11 ай болганда «Луна-13» станция Айга чымчак хонуп-каш, катаптап чоруткан.

1966 чыл делегей эртемининң төөгүзүнге Айны шапкын шинчилээриниң чылы боон кирген. Бистиң бөмбүрзээвистин чайгаар бүткен эдериичизинче ынчан алды (дөрт совет болгаш ийи америк) космос аппараттарын салган. Оон мурнундагы догаалтырылгалар болгаш билиглериниң ынчаар дүрген бууран турган үези чок деп болур. «Луна-13» станцияның Айга хонганының даартазында-за профессор А. Либединскийниң хонуушкунну болгаш фотопанорамаларны телевиденнеге тайылбырлап турда, Ай бүгү болу кылын доозун-довурак-биле шыптынган деп бодалды шуут каар болган-дыр деп демдеглээн. «Луна-9» болгаш «Луна-13» станциялардан алдынган Айда радиациялыг байдал дугайында медээлер база улуг ужурдузалыг болган.

Совет болгаш америк специалистерниң Айны шинчилээриниң төөгүзүн ап көөр болза, 1966 чыл космонавтика төөгүзүнге эң-не айжы чыл болган. Чүл дээрге, ийи чүрттүн Айны шинчилээр программалары эң идепкейлиг үезинге кирген, ынчалзажок совет эртемденнер ол маргылдаага тиилеп үнген. Дээр бүдүмелинге «Луна-9» бир дугаар чымчак хонуушкунну боттандырган болгаш эртем чедиишкинин үнелеп көөр болза, чүс чылдың шылгарангай чедиишкиннериниң бирээзи боон турар болуушкун-дур. Американнар ол чедиишкинин июль 2-де «Сервейер-1»-ни салган катаптаан. Айның баштайгы спутниги база совет «Ай-10» болган (1966 чылдың апрель 3). «Лунар орбитер-1» деп америк аппарат ол чедиишкинни база чүгле беш ай эрткенде каталтап шыдаан.

Айже баштайгы ужудуушкуннарның ачызы ол чылдың түнелинде эвес, а ол шинчилелдерниң эгелээни Ай программазының уламчылалында, чижээ, Айже автоматтыг болган башкарылгалыг ужудуушкуннарда боон турар. Ол угланыышкынга улуг базым 1968 чылдың күзүнүнде Айны долгандыр ужуткаш, Черге дедир эөп келген «Зонд-5», «Зонд-6» космос аппараттарының рейстери болур. Планеталар аразында харылзаалларга октргайдан эртем медээлерин чыып экизээр Чер—Ай—Чер деп маршрутка рейстерни кылып турар экспресстерниң көстүп келгени ол. Ындыг ужудуушкуннарны «Аполлон» корабльге америк экипажтар удамчыдаан. А ынчаарга «Аполлон-11» 1969 чылдың июльда Айның кырынга хонупкан. Оон командири Нейл Армстронг: «Айдан совет станцияларның дузазы-биле алган баштайгы фотоальбомнарның соонда октргайның өске бир делегейинге барып хонары — Ай өртээли — биске кайгамчык болгаш коргунчуг эвес ышкаш сагындырган» деп медеглээн.

1970 чылдың сентябрьда Ай кырынга совет автомат — «Геолог» барып хонупкан, «Луна-16» ай-даштын хевирлерин Черге экелген. Ол чорук шинчиледдер кылыр дээш чамдыкта кижи боду чоруп турган херээ чок деп чүвени көргүскен. Америк космос программазының удуртукчуларының бирээзи доктор Дж. Лоу «Луна-16» совет космос техниказының сайзырангайын болгаш саналакшынарның шынныныын бедик деңнелин херечилеп турар деп чугаалаан. Совет космонавтиканың дараазындагы базымын — Ай кырынга баштайгы ур хуусаалыг боду шинчеп чоруур «Луноход» лабораториязын (1970 чыл) ажылын делегей эртеми база ол дег бедик үнелеп Айже баштайгы ис изээннерге, октргайның хамыынче чаа-чаа ужудуушкуннарны белеткеп турар сорукчуддыг эртемденнерге база хамаарыжыр.

Н. ЖЕЛЕЗНОВ,
СЭТА-ның корр.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫННАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Шопен аттыг конкурска тиилекчи болган вьетнам пианист, Москва консерваториязының студентизи Тхай Сон Данг бодунуң төрүттүнген хоорайы Ханойга чораан. Аңаа ону чаңгыс чер чурттуглары изиннбиле үткүп хүлээп алганнар.

В. ХРЕКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

БАЙЛАК ДУРЖУЛГА

БРАТИСЛАВА. (СЭТА). «Л. И. Брежнев аныяктар дугайында» деп чылда номну Братислава-ның «Смена» деп ном үндүрер чери словак дылга парлаан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң 1966 чылдан 1980 чылга чедир илетиелдерин, чугааларын болгаш байырлыг чагааларын ол номда киирген. Амгы үе-чадада аныяктар шимчээшкиниинің эң чугула айтырыгларын ол илетиелдерде болгаш чугааларда тодаргай айыткан. СЭКП-ниң XXVI съездизинге болгаш Чехословакияның Коммунистиг партиязының XVI съездизинге утказштур чылында номну парлаан.

Аныяктарны идея болгаш чаагай аажы-чаңга кижизидер талазы-биле СЭКП-киң байлак дуржулгазын айыткан эш Л. И. Брежневтиң ному аныяк салганчыларның эң чугула айтырыгларынга тодаргай харыыны берип турар-дыр деп, Словакияның аныяктарының Социалистиг эвилелиниң ТК-зының даргазы М. Зозуляк медеглээн.

Аныяктар дугайында СЭКП-ниң доктаамал сагыш салыышкынын чыылда номда киргеи ажылдарза бүзүрелдиг кылдыр көргүскен. Партияның айыткан сорулгаларын чедиишкинниг күүседир дээш бүгү чоннуң домиселинге, коммунистиг тургузуушкуннуң программазын боттандырарынга Ленинчи комсомолдуң, совет аныяктарның салыышкынын Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне бодиибиле үнелеп турар. Советтер чуртунуң ооллар, ыыстары чаа ниитилелли тургузар херекке партияның иеззэде шынчы дузалакчылары болуп келген болгаш болуп-даа турар. Дайынның чылдарында аныяктарның маадырлыг чоруур, тайбың тургузуушкуннуң участоктарынга оларның чүткүлдүг күш-ажылчы херектери ол дугайын тодаргай хереченип турар.

Совет аныяктар хөй санныг улуг тудугларга күш-ажылчы маадырлыг чоруктарны көргүзүп, коммунизим тургузукчуларының мурнуку одуруунга турбушаан, ниитилелдиң база күрүнениң амыл-херектерин башкарарынга өөренип ап турар-дыр деп, М. Зозуляк демдеглээн.

Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле совет аныяктар идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш аажы-чаң кижизидилгезининг ёзулуг школазын өөренип эртип турар. Чүс-чүс муң ооллар болгаш ыыстар Коммунистиг партиязының кыйгырыын ёзугаар үлетпурнуң болгаш нөдээ ажылагыйның чаа тудугларынга барып, күш-ажылчы маадырлыг чоруктарны көргүзүп турарын Л. И. Брежневтиң ол чогаалдарында тодаргай айытнан. Интернационалчы чаагай чаңчылдар совет аныяктарның ажыл-херектеринде сиңникнен. Ленинчи комсомолдуң ажыл-чорудулгазының маадырлыг чижектеринге Социалистиг Чехословакияның аныяктары өөренип турар.

Бистиң чуртувустуң аныяктары кайгамчык эки чаа номну алган-дыр деп, М. Зозуляк чугаалаан. «Бичө чер», «Катап тургузуушкун» болгаш «Күө чер» деп номнар ышкаш бо чаа ном чыыткылыг коммунистиг идеалдар дээш домиселдиң байлак дуржулгазын ЧССР-ниң аныяктарынга берип турар.

ХӨГЖҮДЕР ДЭЭШ

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистан Демократтыг Республиканың көдээ ажыл-агыйының мөжулар эргелелдериниң удуртукчуларының семинары чурттуң ниймыллалы Кабул хоорайга болуп эрткен.

Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының Төп комитединиң Политбюро кежигүнү, АДР-ниң Революстут Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы болгаш премьер-министриниң ораалакчызы Султан Али Кештманд семинарга илеткел кылган. Чурттуң экономиказының үндезини болуп турар көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринче улуг кичээнгейни партия Төп Комитеди берип чорудар сорулганы чедиишкиниг шинтпирлээринге идиглиг болуруун ол демдеглээн. Бо чылын чуртка тараа будүрерни 4,5 миллион тонна, оон яштинде кызыл-тасты — 2 миллион 830 муң тонна чедирёр сорулга Афганистан Демократтыг Республиканың тараачынарының мурнунда туруп турар. Ол шыкаш 100 муң тонна хөвеөни, 34 муң тонна чигир свеклазын, 850 муң тонна ногаанын, 910 муң тонна катчимисти будүрер сорулга салдынган.

Афганистанда амгы үеде часкы тарылга эгелээн. Ынчангаш тараачынарга бүгү таланың дузаламчызын көргүзеринче көдээ ажыл-агый организацияның бүгү удуртукчуларын С. А. Кештманд кыйгырган.

Часкы тарылганы организастыг болгаш чазак угландырыгтурар деп, ол демдеглээн.

Хөлезиленген контрреволюстут дээрбечилерниң дерзии үүлгедиглери болуп турган-даа болза, Афганистанның тараачынары, көдээ ажыл-агый кооперативтери болгаш күрүне фермалары эрткен чылын тараа, ногаа болгаш кат-чимис будүрер талазы-биле улуг чедиишкиннерлиг болган деп, С. А. Кештманд медеглээн.

Көдээ ажыл-агый будүрүлгезин бо чылын шинтпирлиг сайзырадыр сорулга салдынган. Бедик дүжүт бээр үрезиннерин болгаш чеминчидилгелерни тараачынарга хөлү-биле берген чорук чуртка тараа будүрерни көвүдедир сорулганы чедиишкиниг шинтпирлээринге идиглиг болуруун ол демдеглээн. Бо чылын чуртка тараа будүрерни 4,5 миллион тонна, оон яштинде кызыл-тасты — 2 миллион 830 муң тонна чедирёр сорулга Афганистан Демократтыг Республиканың тараачынарының мурнунда туруп турар. Ол шыкаш 100 муң тонна хөвеөни, 34 муң тонна чигир свеклазын, 850 муң тонна ногаанын, 910 муң тонна катчимисти будүрер сорулга салдынган.

Афганистанда амгы үеде часкы тарылга эгелээн. Ынчангаш тараачынарга бүгү таланың дузаламчызын көргүзеринче көдээ ажыл-агый организацияның бүгү удуртукчуларын С. А. Кештманд кыйгырган.

Часкы тарылганы организастыг болгаш чазак угландырыгтурар деп, ол демдеглээн.

Коммунистиг партиязының кыйгырыын ёзугаар үлетпурнуң болгаш нөдээ ажылагыйның чаа тудугларынга барып, күш-ажылчы маадырлыг чоруктарны көргүзүп турарын Л. И. Брежневтиң ол чогаалдарында тодаргай айытнан. Интернационалчы чаагай чаңчылдар совет аныяктарның ажыл-херектеринде сиңникнен. Ленинчи комсомолдуң ажыл-чорудулгазының маадырлыг чижектеринге Социалистиг Чехословакияның аныяктары өөренип турар.

Бистиң чуртувустуң аныяктары кайгамчык эки чаа номну алган-дыр деп, М. Зозуляк чугаалаан. «Бичө чер», «Катап тургузуушкун» болгаш «Күө чер» деп номнар ышкаш бо чаа ном чыыткылыг коммунистиг идеалдар дээш домиселдиң байлак дуржулгазын ЧССР-ниң аныяктарынга берип турар.

АМЕРИК-КАНАДА ХАРЫЛЗААЛАР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың күрүне секретары А. Хейгниң болгаш Канаданың даштыкы херектер министри М. Макгиганның аразында чугаалажымышкынар түнел чок болган. Кожа ийи чурттарның аразында харылзаалларны чидиглендирген хөй айтырыгларны шинтпирлээринин аргазын АКШ-тың чаа чазаанын төлээлекчизи-биле чугаалажымышкынарның үезинде тыварын Канаданың даштыкы херектер министерствозу ораалдашкан. Садыглажылганын, дөлай кызыгаарларының, балык тударының, энергетиканың айтырыглары чугаалажымышкынарның кол темазы болган.

Ынчалзажок Вашингтонга М. Макгиганы «эвилеги-биле» чүгле дыннаан болгаш Канадага кандыг-даа азазашкынарны бербээнин ол боду медеглээн. Балык тудуушкуунуун дугайында америк-канада дуржулганы дүрген бадылаарының эргежок чугулазын АКШ-тың даштыкы херектер талазы-биле сенат комиссиязының кежигүннерин М. Макгиган бүзүредип шыдаваан.

АКШ-тың төлөлекчизи чурттун даштыкы политиктиг хемчеглериниге Канаданың детикмечин алырын ооралдашкан. Америк талазын ол ооралдажышкынны база түнел чок болганы ам билдинге берген.

СУД ДООЗУЛГАН, АЙТЫРЫГЛАР ХЕВЭЭР АРТКАН

Мао Цзэдуннуң чоок дузалакчылары турган политиктиг база шериг талазы-биле улуг албан-дужаалдарга чорааш тос кижиниң херээнин талазы-биле КУР-нуң өнза суду шиитккелди чарлааны билдингир болгай. «Контрреволюстут болуктуң» кол кежигүннери Линь Бяону болгаш Цзян Цинни «культура революциязының» үезинде партия болгаш күрүне ажылдакчыларын, шериг начальниктерин болгаш улус массаларны хөйү-биле шаажылааны. Мао Цзэдуннуу өлүрер деп ооралдашканы, Шанхайга чепсектиг уймазынн организастаарын планнап турганы дээш бууруудаткының түскай чарлаан.

«Политиктиг угланыышкынга частырыгларны кылганы дээш эвес, а «кем-буруулуг үүлгедиглери дээш» оларны бууруудаткан дээр дугайында судтуң материалдарында болташ суд чорудулгазының дугайында Кылаттың парлалгазының дыннадыгларында «оңзалап» демдеглээн. Кыдат улуска кедергей качыгдалдарны таварыштырган «культура революциязының» тыптып келген чылдагаанарын прокуроролар-дал, судьялар-даа тодаргайлаваан. «Культура революциязының» үезинде болдунган бүгү үүлгедиглерниң харыысалгалын «контрреволюстуг болуктуң» кежигүннеринче бүрүн чүүй каары суд чорудулгазының чүгүла сорулгалы болган. Пекинниң аңгы чагырыкчыларының чорудун турары чонга удур иштикки политиканы болгаш эжелекчи үезлиг дайынзырак даштыкы политиканы камгалаары, маоизмниң чүгле дашпырлыг демисежир херек» дээ, Кыдаттың парлалгазы ам-даа бижип турар.

Линь Бяонун болгаш Цзян Цинниң «болуүүнүн» талалакчыларын шиидер суд чорудулгалары Кыдатка удавас эгелээр деп турар. Ол судталшкынарны Пекинге болган суд хевирлиг кылдыр чорударын планнаап турар. Партия кежигүннериниң болгаш кадржаан ажылдакчыларның улуг ашталгазын база белеткээн. Шинтпирлеттинмээн социал-экономиктиг хөй айтырыглар Кыдаттың мурнунда хевээр туруп турар.

Пекинге суд доозулган, чуртта дүшкүүрлүг чорук хевээр арткан.

М. ЯКОВЛЕВ,
СЭТА-ның политиктиг тайылбырлакчызы.

РИМ. Чүс-чүс римчилер чоокта чаа Капитолий дөңгелиинге чедип келгеннер. Олар Марк Аврелийниң хүлерден кылган тураскаалы-биле байырлажыр дээш чыылганнары ол. Рим император Марк Аврелийни аъды-биле катай хүлерден шуткуп кылган тураскаалы дерт чүс чыл дургузунда Капитолий дөңгелиинде шөлдү каастап келген, ам ону эде кылыры-биле мастерскаларже аппаары ол.

Барык 1 800 чыл хире «назылыг» ол тураскаал «аары-биле ааразн». Агаарның бокталганындан, хөрзүннүң үрелгенинден, автомобильдерниң ыжындан, янзы-бүрү газтардан, эмин эрттир изиг хүндөн, үзүн чок чаъстардан императорнуң тураскаалы үрелип эгелээн.

ЧУРУКТА: Марк Аврелий Капитолий дөңгелиинден чоруп тур.

ЮПИ—СЭТА-ның фотозу.

Туристиң орук демдеглелдеринден

ХОСТАЛГАНЫҢ ОРТУЛУУ-БИЛЕ

Төп Америкада социалистиг Куба Республикага эрткен чылдың октябрьда Тывадан бөлүк туристер (студент тудуг отрядтарының командирлери, ВЛКСМ комитеттериниң секретарьлары дээш өске-даа— шүпту 31 кижи) чорааи бис. «Авроранын» даштаашкыны бүгү делегейде диңмирел турда, Куба Испанияның колониязы хевээр турган. Россияга Октябрь революциязының тиилээни чуртка хосталга дээш демиселдиң түгүн көдүрүп, ак сеткилдиг кижилериниң өөрүшкүү, идегели апарган. Кубага социалистиг революциянын тиилээнинии төөгүзүн комчукчу эки билир.

Бөгүнгү Куба — хостуг чоннуң, хостуг чуртту. Ол Америка дипте кара чаңгыс социалистиг күрүне. Каас-чараш бойдус-байлактыг ук чуртка барып, оон хоорайларды, фабрика, заводтары-биле, социализмни чедиишкинниг тургузуп турар куба чон-биле, аныяк өскен-биле таныжар аргалыг болдувус.

1492 чылда Христофор Колумб Кубанын эриктериге чеде бергеш, мурнунда билдинмес турган ортулуктү ажыткан, мынча деп чугаалаан: «Кайгамчыктыг чараш бойдус-байлактыг ортулук-тур, шак мындыг чараш черни кижи көөр чүве-дир аа. Ында та чеже байлак чажыртының чыдар чүве».

Чогаалчы Хемингуэй болган аян-чорукчу географтарның магадап бижип турганы Виналистин чурумалдыг шынаазын, Пинар-Дель-Рио провинциязының янзы-бүрүү культуралар тарааны карак четпес оргулаштарын, Лос-Пиностун тоолчургу бедиктерин, Атлант океанның амыдыралчы эриниде он-он суурларны, хоорайларны, улуг соңуургал-биле көрүп болур.

Куба туризминиң төвүн революция тиилээнинии соонда үр болбазында-ла организастап тургускан. Ында делегейниң кандыг чүгүдем чеже туристер келбее дээрил. Бис турувуста французтар, англичаннар, немецтер, чехтер, поляктар дээш хөй-ле нацияларның төлээлери турду.

Кубаның климады тропиктиг, агаар бүдүн чылды өттүр изиг болганда оске чурттардан келир туристерге сезон октябрьда ажыттынар. Даштыкы туристер Кубага октябрьдан апрельге чедир аян-чорук кылыр. Майдан октябрьге чедир кончуг изиг айларда туристи базаларга, дыштанылга черлерине албан-хаакчылар, студентилер, школачылар дыштанып.

Совет туристериниң төнчүп чурттап турган черн — Атлант океанның эринде Хивакоа дээр туристи суур. Эрткен чылдың октябрьда Кубага чорааи үевис үттүндурбас төөгүлүг хүнер турган. Бирээде, Кубаның коммунистери, бүгү ажылчы чоннары Коммунистиг партияның ийиги съездизин күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуур дээш көдүрлүүшкүнүүр ажылдап турганнар. Ийиде, совет-куба космонавтар" космоска кады чедиишкинниг ужуткаш ээп келген болгаш Кубага кады чорааи үезин. Оон ангыда ССРЭ-ниң чаа Конституциязының үш чыл өю. Куба өөнүктер ужуражылышкын бүрүзүнге бо байырлалларны онзалап демделеп, найыралчы ханы эпсеткил катты ыышкынын илереди турганнар. Хивакоаның улуг-биче чурттакчылары: «Совет улуска байыр», «Москвага байыр» деп лозунгнарны салып, байыр чедирген.

Пинар-Дель-Рио провинцияже чорааныыс солуп. Испан будурүлгенин үндүргени «Пигасо» деп автобус ырак черге чоруурунга хала чок, иштинде аъш-чем, суг-суксун шупту бар. Бистиң очулдурукчу-гидизис Москвага болган XXII олимпий оюнарының киржикчизи, куба кыс Мирта турган:

— Кубага эки дыштанып, ажылгыр болур деп бодаар болзунгараа, хүнге эмин эрттир дөгелеиип болбас, кэш-ла мынутада кешти хүн чип болур. Ынчангаш хүнге, далайга чоорту чанчыгар эвеспе — деп сургады-даа.

Чедер черивис ырак, сес шак дургузунда оруккa чордувус. Чалгааравас дээш ырлап, шүлүктеп эгелеливис. «Бистин адрезивис — Совет Эвилели» дер ыр-биле хөглээшкин эгелээн. Культмассовиктер Алефтина Очур, Марина Фирсова ыраажыларны, шүлүкчүлерни микрофоиче чалап-ла турлаар. Орус, тыва, украин кожамыктар, ырлар куттулуп-ла тур.

Кызылдың педагогика институтунуң студентизи Оюржак Сергей адак соонда сыгыт, каргыраапы хөрээн хозадыр салыпкан. Чолаачыларывыс — Отто, Радрик, экскурсовод Мирта дыка-ла сонуургаан. Отто автобусту докгаадыпкаш, Сергейни кезек кайган олурар-даа...

Кубаның оргулаштарын чигир плантациязы, таакпы, кофе, рис, манго, картофель, ажыс шөлдери эвээн. «Бистин черивиске кандыг-даа культура үнүп болур, чүгле черни сайзырадыр, болбаазырадыр апаар, ынчан даш-даа октап кагза, үнүш үнүп келир» деп кубалар чугаалажыр.

Оларның чугаазы кончуг шын, октябрьда безин оргулаштар, шынаалар сарыг, хүрең, ногаан дээш янзы-бүрү челээш өөнер-биле шыптынган болур чорааи. Чамдык культуралар четчип бышкан, ону кезин ажаап ап турар. Агаарбойдус чылдың бүгү дургузунда изиг болганындан, чылда 2-3 дүжүт алыр. Октябрьны кубалар чүгээр серии ай деп санап турар, а биске болза дыка изиг болур чорду. Агаарның температуразы 24-25 градус чылыг. Эртенинии-не тропиктин суггур чазы чаар, дүүштен соңгаар аязы бээр, изиг болган шыкаманчыг, оске диптерден келген туристер бичe хостуг шак-ла тывызза, пляжтарда (эштир черлерде) турар. Эртенги зарядканы океан эринге кылып, үргүлүү-ле эштип турдувус. Кайы-даа провинцияларга баарга, ыяап-ла пляжтарга аппаар.

Барыын провинция Пинар-Дель-Рио ол ынчаар чоруп тура ус-шевер тараачыларга ужураштывыс. Кооператив кежигүнү бодунуң бажының долгандыр дузалал ажыл-агыйын сайзыралын турар. Чигир тростиияги тарып алыр бичии шөлүүгешти чөпшээрел каан. Тараачыл өг-бүле чигир тростиияги тарып алыр бичии шөлүүгешти чөпшээрел каан. Тараачыл өг-бүле чигир тростиияги, картофель, таакпы тарып өстүрүнден аңгыда, кушту, ineкти база тудуп турар. Аргалыг-ла болза өг-бүле бүрүзү ineкти, хойлуг, өшкүлүг болурун чедип алыр сорулганы салып турар дээрэни Мирталан билип алдывыс. Чорааи черлеривисте чамдык тараачыл өг-бүлелер мөгеннии ineктерлиг, узун моюнгут тас хойларлыг, индюк дээш өскеда куштарны тудуп турар. Бир солуун чүве тараачыларның бажыңнарын долгандыр кактустар болгаш өске-даа кадыг калбак бүрүлерлиг чадан няштарны тарып каан, оон кыдыында янзы-бүрү чечектерни, хмельди тараан, арыг-силиг, көрүүтүг.

Кубалар хостуг шактарында лаараныр, аргыыр, улуг-биче эт-сеппи кыла каапгарынга сундулуг улус болду. Янзы-бүрү няштарның, пальмаларның узун-узун будуктары-биле чамдык рестораннар, кафелерни, сүй-белектер садар магазиннерни аргыы, эптеп турган тудуп каапы солун.

Шагда Тывага анай-хаак-биле шүүрлер, корзинкалар, каттаар хуунчугаштарны аргып, тостан аяктарны шеверлеп кылып турганын сактып чордум.

Бистиң бөлүүвүске студент тудугжу отрядтарының командирлери, кежигүннери чорааи болгаш тудуг талазы-биле чамдык түүлдерии база сонуургап көрдүвүс. Социалистиг Кубаның чурттаачы чону чылдан чылче өзүп турар, бир өг-бүленің кежигүннери ортумаа-биле чеди кижи болгулаар. Школалар, өөредилге черлериниң саны база-ла көвүдеп турзо. 3 мян. ажыг кижи өөредилге черлериниде өөренген.

Барыын провинцияда Фридриг Энгельс аттыг 3 муң кижи өөренир, көдээ ажыл-агый утлажышкынныг школа-комплекске чордувус. Ону Совет Эвилелиниң дузазы-биле кылган. Ында өөредилге, чурттарга бажыңнарын бетондан кутkан, бедик быжыг адаганнар кырында тутkулаан. Ол черни агаары өл-шык, үргүлүү частаар болганындан чамдык черлер тулаалай бээр, мынчангаш бажыңнарны черге чыпшыр тутпас. Дыка хөй тудугларны микробригада дуржулгазы-биле тудуп турар. Тодаргайлаарга, бөлүк ажылчыннар бригала болуп алыр. Тудутта хереглээр бүгү чүүдер-биле бригаданы хайдырар. Тускай специалист бригаданы удуртур. Бажыңны тудуп доосканы, комиссияга хүлээдир. Ук бригаланың кежигүннери эзлеп чокка бажың алыр эргелиг. Ындыг дуржулга-биле туттунган хөй-хөй чурттарга бажыңнарын көрдувус.

Кубаның хоорай, суур бүрүзүнде Юрий Гагаринниң, Юрий Романенконуң, Арнальдо Тамайо Мендестиң чуруктарын аскыллаан, кудумчулар кежир лозуннарда «Космонавт кижи дээрге—космос делгемнин улуг ажыл-ишчизи-дир» деп испан, орус дылдарда бижээн болду.

Таптыг-ла октябрьның ортанда, Атлант океанның эринде эң-не чараш, улуг пляж Варадерага дыштанып турушуста совет-куба космонавтарга тураскаатkан байырлыг хуралды телевидение дамчыштыр көргүскен. Ол хурал чурттуң бүгү кылыг булуңнарында байырлал болган. Совет Эвилелиниң болгаш Кубаның Күрүне Гимнилерни ырлап турда, Варадераның кудумчуларында транспорт доктаай бээр, чолаачылар машиналарының эжиктерин ажыткаш туруптар. Бир чолаачыдан айтырарывыска «Чурттуң гимнизин ырлап турда, ыяап-ла тура ёзулал кылыр бис» деп чүвелайлар. Дамчыдылганы көрүп турганнар «Юрий Романенко-Тамайо Мендес алышкылар! Юрий, Тамайс—эр хейлер!» деп уралап турдулар. Бодүүн ажыл-ишчин чижилер-биле ол дамчыдылганы көргеш, Америка дипте чаңгыс-ла социалистиг чурттуң телээзи Арнальдо Тамайо Мендестин космосту шинчилээринге киргеи үлүг дүүзу, маалырлыг чоруу дээш оларның кызыгаар чок өөрүшкү машнайын кижи кайган хамас.

И. ТЫРТЫК-КАРА.
(Уланчылыг).

ФЕВРАЛЬ 3-ТЕН 8-КЕ
ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ФЕВРАЛЬ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—**«Ye».** Информастыг программа. 8.40—Эртенги сула шимчээшкин. 9.05—**«Тоод аалдап келди», «Майышкак туфельдер».** Уран-чечен телефильм. 10.05—**«Кино аян-чоруктар клуву».** 10.55—Медээлер. 11.05—14.30—Чапсар. 14.30—Медээлер. 14.50—**«Совет Эвилели биле Румыния Социалистиг Республиканың аразында байырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында керээге ат салганының хүнүнге уткуштур.** Кинопрограмма. 15.20—**«Төрээн бойдус».** 15.40—Волейболга ССРЭ чемпионады. Эр улус. **«Автомобилист»** (Ленинград)—**ЦСКА.** Свердловскиден дамчыдылга. 16.15—Аныяктарга музыка кежээлери. 18.15—**«Эртем дугайында».** 18.45—**«Бөгүн делегейде».**

КЫЗЫЛДАН

19.00—Телемедээлер. 19.10—**«Ажыктыг чорук болгаш шынар дээш».** 19.40—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.55—**«Кур чер».** Хөй сериялыг документалдыг телефильм. Л. И. Брежневтиң номун ёзугаар. 4-кү сериязы. 21.00—**«Ye».** Информастыг программа. 21.35—23.15—**«Уран чүүл мастерлери».** ССРЭ-ниң үлүстүң артизи А. Роговцева. Төнгенде **Бөгүн делегейде.** Информастыг үндүрүлге.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

18.00—**«Маадырлыг чорукка тураскаал».** Документалдыг фильм. 18.20—**«Сылдысчыгаш».** Дамчыдылга. 18.50—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.00—**«Соно»** (Латвя ССР) хөгжүм ансамблиниң концерти. 19.25—**«Беш чыл болгаш коллектив». «Кан будуруп турар черде».** Жданов хоорайның **«Азовсталь»** металлургия заводунуң коллективиниң дугайында.

КЫЗЫЛДАН

19.55—**«Бистиң календарывыс».** В. А. Моцарттың төрүттүнген хүнүнден бээр 225 чыл болганынга тураскаатkан дамчыдылга. 20.25—20.45—**«Охтаргай делгеминиң догаатгырыы».** Документалдыг фильм.

ФЕВРАЛЬ 4-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—**«Ye».** Информастыг программа. 8.40—Эртенги сула шимчээшкин. 9.05—Уругларга кыска метраждыг фильмнер программазы: **«Дөрт өөнүктүң амыдыралы болган ужуралдары», «Диманың аскыр дагаазы», «Димка хорадай берди», «Ральф, экии!»** 10.30—**«Билдингир-даа бол, элдептиг»** 11.35—Медээлер. 11.40—12.00—Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

12.00—**«Орус дыл өөренип тур бис».** Телекичээл. 12.15—14.30—Чапсар.

МОСКВАДАН

14.30—Медээлер. 14.45—Узбек телевиденнеиниң документалдыг фильмнер программазы: **«Ташкентиде ынчаар кудумчу бар», «Номчунар, көрүүлер, дыңнанар», «Самолёттар идегелдиг холда», «Илбилиг аяк».** 15.45—**«Кылып бил».** Аныяк техниктерге дамчыдылга. 16.30 **«Орус чугаа».** 17.00—**«Горнистер, харыылаңар!»** 17.30—**Шри Ланканың национал байырлалы—Хамаарышпас чорук хүнүнге».** Шри Ланканың ыры болгаш танцының национал ансамблиниң көргүүзүү. 18.00—**«Бистиң садывыс».** 18.30—**«СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептинг уткууа».** СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, Пенза областың **«Кевдинский»** совхозтуң директору В. Н. Сорокинниң дугайында очерк. 18.45—**«Бөгүн делегейде.**

КЫЗЫЛДАН

19.05—Телемедээлер. 19.15—**«Культура болгаш амыдырал».** 19.45—Телемедээлер. 20.00—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.05—«Кур чер». Хөй сериялыг документалдыг фильм. Л. И. Брежневтиң номун ёзугаар. 5-ки сериязы. 21.00—**«Ye».** Информастыг программа. 21.35—**«Хөгжүм дугайында».** Тележурнал. 22.50—Хоккейге ССРЭ чемпионады. **«ЦСКА—Крылья Советов».** В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузукдан дамчыдылга. Чапсарда—**Бөгүн делегейде.** Информастыг үндүрүлге.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

18.00—Кыска метраждыг телефильмнер программазы: **«Беркутчи дугаймында тоол», «Розаларның угбазы».** 18.45—**«Чаа бедиктерже».** Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

19.05—ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Гуляевтиң концерти.

КЫЗЫЛДАН

20.05—20.55—**«Маңаа сиген безин кызыл өөнүг үнер».** Документалдыг фильм.

ФЕВРАЛЬ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—**«Ye».** Информастыг программа. 8.40—Эртенги сула шимчээшкин. 9.05—**«Горнистер, харыылаңар!»** 9.35—**«Өөнүүзү чок кыс».** Уран-чечен фильм. 11.00—Медээлер. 11.05—14.30—Чапсар. 14.30—Медээлер. 14.45—**«Аэрофлот хүнүнге уткуштур.** Документалдыг телефильм. **«Чүге дээрге, ужудукчулар бис».** 15.35—Техниске делегей маргылдаазы. Түнкел оюн. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң биче спорт ареназындан дамчыдылга. 16.05—Ф. Мендельсон. № 2 соната. 16.30—**«Телестадион».** 17.00—**«Москва чоогунга ужуражылгалар».** 17.30—**«Аныяктарның чогаадылгалары».**

КЫЗЫЛДАН

18.00—**«Кадыкшыл».** Дамчыдылга. 18.20—Телемедээлер. 18.30—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

18.35—**«Марусяның кавайы».** Мультфильм. 18.45—**Бөгүн делегейде.**

КЫЗЫЛДАН

19.00—**«Мал кыштаглаашкыны чоруп тур».** Дончулал. 19.10—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.30—**«Миллионнарның ленинчи университединдеги».** 20.00—**«Кур чер».** Хөй сериялыг документалдыг фильм. Л. И. Брежневтиң номун ёзугаар. 6-ты сериязы. 21.00—**«Ye».** Информастыг программа. 21.35—Фигурлуг чуңгулаашкынга Европа чемпионады. Эжеш оюн. Хостуг программа. Австриядан дамчыдылга. 22.35—**Бөгүн делегейде.** 22.50—Хаак спортунга ССРЭ чемпионады. Хереэжеинер. 5 км. Минскиден дамчыдылга. 23.30—Хоккейге ССРЭ чемпионады. **«Динамо».** (Москва)—**«Спартак».** 2-ги 3-кү үелер.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.00—**«БАМ-ны тудуп тур бис».**

КЫЗЫЛДАН

18.35—**«Моцарт... Георг Отс».** Фильм-концерт.

МОСКВАДАН

19.00—Төп телевиденнеиниң болгаш Бүгү-эвилел радиозуунуң эстрада-симфониялыг оркестриниң концерти. Удуртукчузу— ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Силантьев.

КЫЗЫЛДАН

19.30—**«Кызыл болгаш кызылчылар».** 20.00—20.15—**«Кижи болгаш хүн».** Телефильм.

ФЕВРАЛЬ 6-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—**«Ye».** Информастыг программа. 8.40—Эртенги сула шимчээшкин. 9.05—**«Бурятионуң делегелгези».** 9.35—**«Ужудуп үнер шөл».** Уран-чечен телефильм. 10.45—Медээлер. 10.50—14.30—Чапсар. 14.30—Медээлер. 14.50—**«Ленинчи орук-биле».** Документалдыг телефильм. 15.50—**«Шыдыраа школазы».** 16.20—**«Бистиң-биле, бис дег, бистен артык кылдыр кыл».** ГДР-деи дамчыдылга. 17.20—Документалдыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.15—18.40—Телемедээлер. 18.40—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

18.45—Бөгүн делегейде. 19.00—**СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур.** Үзбек ССРниң телевидение программазы. 1. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүүре кандидат, Үзбекистанның КП-зинин өөрү секретары Ш. Р. Рашидовтуң чугаазы. 2. **«Үзбекистан. Маадырлыг чорук уламчылавышаан».** Документалдыг фильм. 3. Уран чүүл мастерлериниң концерти. 21.00—**«Ye».** Информастыг программа. 21.35—**«Ырлар, ыяап-ла тур».** Республиканың концерти. 22.05—Фигурлуг чуңгулаашкынга Европа чемпионады. Эр улус. Хостуг программа. Австриядан дамчыдылга. 23.05—**Бөгүн делегейде.** 23.20—Хаак спортунга ССРЭ чемпионады. Эр улус. 15 км. Минскиден дамчыдылга.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.15—**«Шүпту найыралдыг өг-бүле».**

КЫЗЫЛДАН

18.45—Уругларга фильм. **«Чолдак кудуруктуг хаван өглү».** 19.15—**«Тываның экранындагы».** 19.30—**«Балхаштың эталону».** Телефильм. 19.45—21.10—**«Даглариың хемни шапкын».** Уран-чечен телефильм.

ФЕВРАЛЬ 7-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—**«Ye».** Информастыг программа. 8.40—Эртенги сула шимчээшкин. 9.00—**«Спортсмен, ада-иелер».** 9.30—Мячиг хоккейге ССРЭ чемпионады. ССРЭ-ниң шилиндек командазы—Швециянын шилиндек командазы. 2-га ужуражылга. Хабаровскиден дамчыдылга. 10.15—Совет ырларының концерти. Солистер—Е. Шаиян, Т. Чернова. 10.45—**«Аймыл чок шимчээшкин».** 11.15—**«Бистиң адрезивис—Совет Эвилели».** 11.50—М. Горький—**«В. И. Ленин».** ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Яковлев номчуур. 12.50—РСФСР-ниң Күрүнениң үрер хөгжүм оркестриниң концерти. 13.20—**«Спортлотонуң»** 6-гы тиражы. 13.30—**«Кады ажылдажылга».** Тележурнал. 14.00—**«Эрмитаж».** Германияның уран чүүлү. 14.30—**Бөгүн делегейде.** 14.45—**СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур. «Улуг номнуң эгелери».** 10-гу фильм. 15.45—Мультфильмнер программазы. 16.15—**«Дириг амытаннар дугайында».** 17.15—Бокска делегей маргылдаазы. **АКШ-тың шилиндек командазы—ССРЭ-ниң шилиндек командазы.** АКШ-тан дамчыдылга. 18.15—**Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы.** 18.45—Аэрофлот хүнүнге тураскаатkан концерт. 19.35—**«ТТ-ниң экранынга бир дугаар».** **«Хоорай чурттуглар».** Уран-чечен фильм. 21.00—**«Ye».** Информастыг программа. 21.35—Фигурлуг чуңгулаашкынга Европа чемпионады. 23.05—00.00—Хаак спортунга ССРЭ чемпионады. Төнгенде—медээлер.

ФЕВРАЛЬ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—**«Ye».** Информастыг программа. 8.45—**«Будильник».** 9.15—**«Совет Эвилелиниг барааи бооп тур мен!»** 10.15—**«Кадыкшыл» программазының почтазы.** 11.00—**«Эртенги почта».** Музыкалыг программа. 11.30—**«Даштыкы аалчылар Совет Эвилелиниң дугайында».** 11.45—**«Музыкалыг киоск».** 12.45—**«Донуң коммунистери».** 4-кү дамчыдылга. **«Инициатива».** 13.00—Мячиг хоккейге ССРЭ чемпионады. **Норвегияның шилиндек командазы—ССРЭ-ниң шилиндек командазы.** 2-гы ужуражылга. 13.45—**«Кодээден дамчыдылга».** 14.45—**Бөгүн—Аэрофлот хүнү.** 15.15—**«Кино аян-чоруктар клуву».** 16.15—Фигурлуг чуңгулаашкынга Европа чемпионады. Хереэжеинер. 17.00—**«Делегей панорамазы».** 17.45—Хоккейге ССРЭ чемпионады. **«Крылья Советов—СКА** (Ленинград) 2-гы. 3-кү ужуражылгалар. 19.15—**«Арганың тоолдары».** Мультфильм. 19.40—**«Каткы бажы каткан эвес».** Останкино студизынга кежээ. 21.00—**«Ye».** Информастыг программа. 21.30—00.10—Европаның шилиндек фигуристериниң көргүзүү. Төнгенде—медээлер.

КАИ экраны

ШАҢНАЛДАРНЫ ТЫВЫСКАН

Тыва профоблчөвүлелиниң президиумуу болгаш улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомуу орук-транспорт шимчээшкининиң айыыл чок чоруун хандырарының талазы-биле 1980 чылда Кызыл хоорайга эрткен көрүлденин түнелии үндүрген.

Ук көрүлдениң үезинде хоорайның автобудүрүлгелериниге, албан организацияларга орук шимчээшкининиң айыыл чок чоруун хандырарынче угланган боттуг хемчеглер алдының келген. Чижээ, транспорт озал-ондаан чайладыр соруглага-биле орук шимчээшкининиң дүрүмнерин чурттакчы чоннга калбаа-биле таныштырып, автооруктарны, кудумчуларны чаагайыды эде кыыр талазы-биле элээн ажылдар кылдынган. Чыл дургузунда республиканың автооруктарынга 4200 ажыг орук демдектерии тургускан. Автооруктарга хайгаарал чорудар тускайжыттынган дружиналарның саны өскен болгаш оларның чорудуп турар рейдилериниң шынары, дээштин бедээн.

Будүрүлгелерге, албан организацияларга хамаарыжыр автотранспорттуң, хамаатыларның хууда машиналарының саны өскен. Ындыг-даа болза чогуур органнарның, КАИ ажылдакчыларының болгаш хөй-иянның талазындан орук-транспорт озал-ондаан болдурбазынче угландыр ап чорудуп келгени тодаргай хемчегларининиң түнелинде транспорт озал-ондаанның саны кызырылган. 1979 чылга деңээрге, 1980 чылда озал-ондаак болганындан амы-тынынган чарлыр чорук 20 хуу кызырылган, транспортту эзирик башкарып чорааш, озал-ондаак кылыр чоруктар база эвээжээн.

Чамдык автобудүрүлгелерде, автобазаларда, албан организацияларда орук шимчээшкининиң айыыл чок чоруун хандырарының айтырыын четпес тургускан, чолаачылар ортузунда кижизидилге ажылы кошкак. Чижээ, № 1, 2 автобудүрүлгелериниң, Көдээ ажыл-агый министерстводуңуң, автобазазының болгаш чамдык өске-даа автобудүрүлгелериниң чолаачыларының талазындан орук-транспорт озал-ондаак кылганының саны кызырылбайн турар.

Орук шимчээшкининиң айыыл чок болурун хандырарының талазы-биле 1980 чылдың көрүлдезии база «Кичээнгейлиг — орук» деп рейд уламчылавышаан.

Январьның ийиги он хонуу эрткен. Бо үениң иштинде республиканың автооруктарынга сес орук-транспорт озал-ондаанның болганын КАИ ажылдакчылары бүрүткээн. Оон түнелинде 5 кижи аары-биле кемдээн, бир кижи амы-тынын осkунган.

Январь 12-ниң хүнүнде Чөөн-Хемчик районнуң девискээринге Кызыл—Тээли трассага Тере-Хая суурже баар оруктуң ээр черинге Чадаананың АТБ-зинге хамаарыжыр ПАЗ-672 автобус КамАЗ маркалыг автомашина-биле үскүлешкен. Озал-ондактың болу бергенинии-кол чылдагаанды—ээр черге орук шимчээшкининиң чурумун хажыткаңында болган.

Үстүнде чугаалаанам орук-транспорт озал-ондаанның үжү Тываның транспорт эргелелиниң бүдүрүлгелериниң чолаачыларының буруузу-биле болган. Чижээ, Улуг-Хем районда Шаңчы—Чаа Чаа-Хөл оруунга № 2 автобудүрүлгеге хамааржыр ЗИЛ-130 машина айдарылган. Озал-ондактан чолаачы амы-тынынган чарылган.

Январьның ийиги он хонуунуң дургузунда Кызыл хоорайның автооруктарынга орук шимчээшкининиң чурумун чолаачыларның 311 удаа хажытканы илереттингеи.

Соокчуг күштелгенинден автооруктар туманныг. Ынчангаш ылангыя эртенги болгаш кежээки үелерде оруктарга кичээнгейлиг болуру чугула. Орук-транспорт озал-ондаанның айыылын болдурбас соруга-биле чолаачыларның-даа, чадаг-даа кижилериниң оруктарга кичээнгейлиг болуру чугула.

В. КЛЯВИНА,
КАИ инспектору.

ТҮҢНЭЭН

Орук шимчээшкининиң айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле республика көрүлдези база «Кичээнгейлиг — орук» деп рейд уламчылавышаан.

Январьның ийиги он хонуу эрткен. Бо үениң иштинде республиканың автооруктарынга сес орук-транспорт озал-ондаанның болганын КАИ ажылдакчылары бүрүткээн. Оон түнелинде 5 кижи аары-биле кемдээн, бир кижи амы-тынын осkунган.

Январь 12-ниң хүнүнде Чөөн-Хемчик районнуң девискээринге Кызыл—Тээли трассага Тере-Хая суурже баар оруктуң ээр черинге Чадаананың АТБ-зинге хамааржыр ПАЗ-672 автобус КамАЗ маркалыг автомашина-биле үскүлешкен. Озал-ондактың болу бергенинии-кол чылдагаанды—ээр черге орук шимчээшкининиң чурумун хажытканында болган.

Үстүнде чугаалаанам орук-транспорт озал-ондаанның үжү Тываның транспорт эргелелиниң бүдүрүлгелериниң чолаачыларының буруузу-биле болган. Чижээ, Улуг-Хем районда Шаңчы—Чаа Чаа-Хөл оруунга № 2 автобудүрүлгеге хамааржыр ЗИЛ-130 машина айдарылган. Озал-ондактан чолаачы амы-тынынган чарылган.

Январьның ийиги он хонуунуң дургузунда Кызыл хоорайның автооруктарынга орук шимчээшкининиң чурумун чолаачыларның 311 удаа хажытканы илереттингеи.

Соокчуг күштелгенинден автооруктар туманныг. Ынчангаш ылангыя эртенги болгаш кежээки үелерде оруктарга кичээнгейлиг болуру чугула. Орук-транспорт озал-ондаанның айыылын болдурбас соруга-биле чолаачыларның-даа, чадаг-даа кижилериниң оруктарга кичээнгейлиг болуру чугула.

В. КЛЯВИНА,
КАИ инспектору.

УЖУРАЖЫЛГА КЕЖЭЭЗИ

Ак-Туругнуң Культура бажыңынга солун кежээ болуп эрткен. Ында түс черде чурттап турар шүлүкчү М. Өлчей-оол биле бот-тывынгыр композитор К. Бегзи оларның номчукчулар болгаш дыңнакчылар-биле ужураашылгазы бирле дугаар болганы ол.

Культура бажыңының ажылдакчызы К. Оюн ук ужуражылга кежээзин эге сеспе биле ажыттынар, М. Өлчей-оолга сөс берген. Ол кажан, канчаар чогаал бижип эгелээнин болгаш чүнү-чүнү бижээнин, ам чүнү кылып турарын тодаргай, солун кылдыр чугаалаш, Е. Бурбүжеп М. Өлчей-оол биле К. Бегзинин чогаадыкчы чедиишкиннериниң дугайында чылыг сөстерни, а «Ак-Туруг» совхозта ажылчын комитединин даргазы Р. Кошкар-оол анда улажып. М. Өлчей-оолдуң «Назын» деп чаа чыпкызын эки деп үнелеп, тус черде амыдыралдан чижектер ук номда уран-чечени-биле алдээрти киргилээнин сеткил ханың чугаалаан болгаш авторларга белектер тывыскан.

С. САНЧЫ-МИДИП,
Улуг-Хем район.

АЙЫ ЧАРЛААН

ДОСААФ-тың Тыва область комитеди болгаш ВЛКСМ обкому январьның 23-тен февральдың 23-ке чедир камгалалмассалыг ажылдың айын чарлаан. Ол айның кол кыйгырыы: «СЭКП-ниң XXVI съездизинге төлептинг ужуражыр». Ынчангаш оон эрттирикчилериниң мурнуида улуг соруга салдынган. Бо айга тураскаатkан спортчу маргылдаалар, ужуражылгалар янзы-бүрү хемчегler, организас-массалыг талазы-биле эң-не бедик деңнелге эрткен турар ужурлуг.

Ол айны ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң 63 чыл болуру оюнга тураскаадын турар. Аныяктарны совет улустуң болгаш оон шылгарацгай Чепсектиг Күштериниң револючуу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чанчылдарынга кижизидери — партия, комсомол, хөй-иянти организацияларының сагыш човаашкынының төвүнде турар айтыкрыгларының бирээзи.

Камгалал-массалыг ажылдың айы аныяктарны патриотчу сеткил-сорукка кижизидиргеге, шериг албанын эрттирииге белеткелди экижиделгеге, шериг-патриоттуг кижилигени улам сайзырадырыга улуг идигин бээр. Чарлаттынган айда дайынныг болгаш күш-ажылдың хоочуннары өөредилге черлериниге, школаларга, үлетпүр бүдүрүлге черлериниге комсомолчулар болгаш аныяктар-биле ужуражылгаларны эрттирерлер.

Камгалал-массалыг ажылдың айында ылыг чорудар ажылдарны ВЛКСМ обкомунуң биорозунга болгаш ДОСААФ обкомунуң президиумунга бадылаан. Оон программазында солун салым-чолдуг, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, күш-ажылдың мурнакчылары-биле ужуражылгалар киргеи. Ол айга тураскаатkан янзы-бүрү маргылдаалар база хөйү-биле болур. Ынчангаш ол солун ужуражылгаларга, спортчу маргылдаалаарга аныяк өскенниң идепкейлиг киржирин күзедивис.

А. ЕФИМОВ,
ДОСААФ-тың Кызыл хоорай комитединиң даргазы.

ПОСЛЕДНЯЯ ОХОТА

Республиканың киноэкрандарында

«СӨӨЛГҮ АННААШКЫН»

деп чаа кино үнүп эгелээн. Кинода ойнап турар артистернин аразында Тывд АССР-ниң болгаш РСФСР-ниң улустуң артизи Максим Мунзук, аныяк артистер Анзат Куулар, Алексей Ооржак дээш өске-даа артистер бар.

Февраль 4-тен эгелээш республиканың кино экраннарынга «Океанда кижилер» деп өөнүт кино үнүп эгелээр. Ында кызыгааржылар дугайын көргүскен.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 3-ТЕ

«НАИЫРАЛ»: **«Конкордту камгалалдар»** 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00 (үзаткан), 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Шапкынчылар далажып тур»** 9.30, 11.20, 13.50, 15.40, **«Шынчы чорукту үрээни»** (2 сериялыг) 17.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Өшкү-мыйыс» чаасkаан»** 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Дээлдигеннер аразында»** 18.30, 20.30 (үзаткан) шактарда.

АГААР

Республиканга шоолуг эвес булуттаар, хар чагбас. Хат кошкак.

Агаарның температуразы дүне 36-41, чамдык черлерге 25-30, хүндүс 20-25, оске арткаларында 10-15 градус соор.

Автооруктарга эртенги шактарда туманнаар.

Кызылга чуга булуттарлыг, хар чагбас агаар болур. Хат кошкак.

Агаар дүне 36-38, хүндүс 18-20 градус соор.

ЧАРЛАЛ

ТЫВАНЫҢ Күрүне филармониязы эстрада уран чүүлүнүн Ленинград хоорайда мастерскаязынче өөредип чорудары-биле хореография талазыбиле салым-чаваанныг **аныяктарның конкурузун** эрттирерин чарлап тур.

Конкурсту 1981 чылдың **февраль 3-тен 6-га** чедир филармониянын бажыңынга үш ээлчегліг эрттирер. Күзелдиглер билдиришкин киирер.

Редакциянын адреси: Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийже ямыдырал болгаш совет туругзуут киллистеринин 2-37-13, пропаганда киллизинин 2-31-75,

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 28 (11527) | 1981 чылдың февраль 4, среда | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 2 кеп.

ЧАРЫШТЫҢ ДЭЭШТИИН БЕДИДЕР

СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыш республикада калбарган. Улуг чыыштың ажыттынар хүнүнге чедир ийи айның, бирги кварталдың, чартык чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш бедиткен хүлээлгелерни 304 бүдүрүлге, цех, участок, ферма, бригада, звено, алды муң хире ажылчын алган. Тываның үлетпүрүнүң ажылдакчылары съездиге уткуштур пландан ажыр үлетпүр продукциязын 249 мүң рубльге бүдүрерин, тудугжулар 10 мүң дөрбелчин метр чурталга бажыңнарын ажыглалга киирерин, көдээниң ишчилери бирги кварталда күрүнеге эът садарының планын күүседир, эрткен чылдың ол үезинде сатканындан сүттү болгаш чуурганы 11—12 хуу хөйүү садарын хүлээнген.

Съезд мурнунуң социалистиг чарыжының ужурдузазы улуг, оон киржикчилери чүгле көдүрлүүшкүнүг болгаш күженишкинниг ажылдан турар эвес, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринин курлавырларын тып турар. Шалыпчы күш-ажылчы ээлчегинин үезинде ажыл-ишчилер чаа курлавырларны илередип, оны ажыглап, бүдүрүлгенин ажыктыын улам ынай бедиделериниң хемчеглерин ап турар. Бо мөөнеттингеп арга-дуржулга чаа беш чылда салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседиринге дузалаар. Съезд мурнунуң ээлчээ социалистиг чарыштың чаа мурнакчыларының аттарын илереткен. «Тыва даг-дүгүл комбинаттың арыглалга фабриказы. № 48 тудуг эргелелинде Е. С. Бизяева удуртқан шеверлекчилер бригадазы. Кызылдың эъш-чем садыы болгаш өске-даа коллективтер чаа чылдың баштайгы хүнниринден-не шалыпчы ажыллап эгелээн. Ак-Довуракның арыглалга фабриказының ажыл-ишчилери январының баштайгы ийи он хонуунда 5523 тонна даг-дүгүл арыглаар планныг тургаш, 240 тоннага ажыр күүсеткен.

Бо хүннерде үлетпүрүнүң болгаш көдээниң ишчилериниң күш-ажылазы ылаңкейи ажылдың ажыктыын болган шынарын бедиделеринче угланган. Партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ниң Төлевилелин оларның танышканы чаа күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүү болдурган. 1981 чылдың социалистиг хүлээлгелерин хүлээп алыр ажыл-агыйжы болган политиктиг чүгүлә кампания коллективтерде доозулган. Тыва АССР-ниң чоннарының 1981 чылда хүлээлгелерин республиканың партия-ажыл-агый активиниң хуралыңга хүлээп алган. Ажыл-ишчи бүрүзү бодунуң коллективиниң, республиканың хүлээлгелерин шуптүзүн билген турар ужурлуг. Пропагандистер, агитаторлар, политинформаторлар ону тайылбырлаар, партия организациялары көскү агитацияга, хана парлалгазынга, агитхуудустарга чараштыр бижээш азар апаар. Ындыг турбуже бо ажыл чамдык күш-ажылчы коллективтерде четпес, ылангыя көскү агитацияны оожум дерип турар.

Үлетпүрде, тудугда, транспортта, садыгда болгаш улус ажыл-агыйларының өске-даа аңырларында чаршыты ам-даа дээштиг организаставаан. Оон уламыдан 44 бүдүрүлге продукция бүдүрер, сай-гарар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер планын эрткен ылын күүсетпээн.

«1980—1981 чылдарның кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирери, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садып алырын көвүдедири, мал бажын болгаш оон чаш төлүн менди камгалап алыры дээш социалистиг чаршыты организастаар дугайында» доктаалды СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому хүлээп алган. Ук социалистиг чаршыттың негелделерин күүседир дээш амгы үеде мал ажылдакчылары кызымак ажылдап турарлар. «Хемчик», «Нарын», «Революцияның чалбыыжы», «ҮТКА 25 чылы» болгаш өске-даа совхозтарның дирекциялары, парткомнары малды кыштан хүр ажырар, хүлээлгелерни күүседиринче кичээнгейни угландырган.

Ынчалза-даа мал ажылдакчыларының ортузунда чаршыты район, совхоз бүрүзүнде дең-дескн организаставаан. Чаршыттың негелделерин, шаннап-мактаарының хемчеглерин чамдык бригада, ферма коллективтеринге, малчыннарга ам-даа танышгырбаан.

Тываның ажыл-ишчилериниң 1981 чылда социалистиг чарыжының негелделери солуннарга үнген, ону күүседир дээш ажыл-ишчилериниң ортузунга организастыг болгаш масса-политиктиг ажылды партия, профэвилел, комсомол оранизациялары хүн бүрү чорудар сорулгалыг.

Чаршыттың ажык болурунче партия организациялары болгаш коммунистер кичээнгей салыр ужурлуг. Чаршыттың чоруп турарын, түңнелдерин, мурнакчыларның дуржулгазын көргүзүг самбыраларынга, хана солуннарынга, агитхуудустарга доктаамал чырылар. Коллективиниң ажыл-херээнин, хүлээлгелериниң күүселдезиниң дугайында кижизидикчилерниң эки билген турары, оларны медередиг сагыыга-чурумга, харыцсалгалыг чорукка кижизидер. Чаршыттың тиилекчилерин шаннап-мактаарын экижидери, моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкинин билдилиг ажыглаары ажылчы чоннарның күш-ажылчы, чогаадыкчы идепкейин көдүреринче чүгүлә үүл болур.

Чаршыттың дээштиин бедидер дээш партия организациялары доктаамал кичээнгейни салыр. СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар болдурган хүлээлгени болгаш 1981 чылдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседиринге ол дузалаар.

СЭКП-ниң XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ АЖЫТТЫНАРЫНГА ЧЕДИР 19 ХОНУК АРТКАН

бөгүн «Шын» солунга Кызыл районунуң «Кара-Хаак» совхозунуң хойжузу **Яков Кууларның** ажыл-ишинге тураскаазын кодургүнген.

Я. Кууларның коданында төрүүр 340 хой бар. Оон 213 хой оолдаан, хураганнары менди доругун турар. Хойжу СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг үткүүр, хойдан-на хураганны камгалап, доруктурар дээш кызымакай ажылдап турар.

ХОЙЖУЛАР! Мурнакчыларның үлегерин эдерип, хой бүрүзүнден хураганны менди алыр дээш туруштуг демисежиңер! Хойнуң баш санын өстүрери чүгле оон хамаарыжырын утпаңар!

МАКТАЛДЫГЛАР

«Тинлелге» совхозтуң хойжулары бедиткен социалистиг хүлээлгелерни боттарыйга алган. Олар эрткен чылдың мурнакчылары болган хойжулар Т. Навыдың, Монгуш Бичии-Үргүнүң, Монгуш Доржунуң, Ондар Баян-Доонуң болгаш Кууллар Мандыл-оолдуң дуржулгазын өөренип, ажылнаан, оларга дең-нежирин шиитпирлээннер.

Бо хүннерде совхозтуң хойжуларының коданнарында хой оолдаашкыны кидин түлүк чоруп турар. Төрүттүнген хураганнар шупту онча-менди.

Малчыннарның социалистиг чарыжының негелделерин ёзулаар, малдың баш санын өстүрүп, продукциязын бедиткеин дээш мурнакчы хойжуларны айла бир катап, сакманчыларны ийи катап шаанап, мактаары көрдүнген. Ам эрес-кежээ сакманчы кыстар Валентина Ондар, Лилия Саая, Светлана Ондар дээш өскелер-даа хөй хураганнарны онча-менди доруктуруп, совхозунда мактадып турарлар.

Ю. МОНГУШ,
«Тинлелге» совхозта ажылчын комитединиң даргазы.

Хойдан-на хураган

БРИГАДАЛАР АРАЗЫНДА ЧАРЫШТЫГ

Он бирги беш чылдың баштайгы чылында бедик көргүзүглерни чедип алыр, СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг белек-биле уткуур дээн республиканың мурнакчы ажыл-агыйларының хойжуларының кыйгырыын деткивишаан, Баян-Колдуң хойжулары күженишкинниг ажылдап турар. Кыштан малды хүр-менди камгалап алыр, оон чаш төлүн бүрүн доруктурар дээш, «Х Улуг хурал» совхозтуң үш хойжу бригадазы боттарын чаршыка кыйгырышкан. Ам ында хойнуң оолдаашкыны түлүктей берген. Чаршыттыг хойжу бригадаларның түңнелдери кандыгыл?

Чаршыттың баштайгы түңнелдин үндүрүп болур апарган. Төрээн хойнуң санының талазы-биле № 2 хойжу бригада мурнунда чоруп турар. Бригаданың 12 коданындан 1400 хой оолдаан. Малчынарның олуттыдын чок, карак кызыл күш-ажылының, сакманчыларның көргүзүп турар улуг дузазының ачызында, бүгү хураганнар онча-менди доругун турар. Ол бригадада коммунист Александр Кара-оолдуң коданындан 250, Леженпен Семис-ооллуңдан 230, Хевекей Базыр-ооллуңдан 210 хой оолдаан. Чаш хураганнар шуптүзүү менди.

Ында сакманчылар Екатерина Дукарбан 100, Севилбаа Кара-оол 100, Сынчаан Эрес-оол 80 хураганны эки азырап, доруктурун турар.

Борис Донгайның удуртқаны № 1 хойжу бригада 7548 төрүүр хойлуг. Ында хой хүр кыштап турар. Бо хүннерге чедир бригаданың коданнарында 900 хире хой оолдаан. Хураган бүрүзүн менди алыры-биле болдунар бүгү түүлдерни хойжулар кылып турар. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, коммунист Андрей Содунамның 339 хоюнуң барык-ла шуптүзү оолдапкан. Ол коданнан пәкстээн хой дыка хөй болган. Чаш хураганнарда хорамча чок, менди. Бо бригадада сакманчылар Надежда Сереңги, Роза Хунзажык, Виктория Отшер, Ирэ Куигаа болгаш өскелер-даа кызымак ажылдап, хөй хураганнарны доруктуруп турар.

Олег Түлүштүн бригадазында муң чыгаа хой оолдаан, хураганнар база менди. Ында хойжулар Ойдуп-оол Карашпай, Степан Максыр болгаш өскелерниң-даа коланнарында хөй хой оолдаан.

Совхозтуң дирекциязы бо чылын хойжуларның чымыштыг ажынге дузалажыр сакманчыларны баш удур четчелеп белеткээн. Оларның материалдыг сонуургалын белидери-биле социалистиг чаршыттың негелделин ажылдап кылган, шаңнап мактаарының хемчеглерин толаратқан. Ынчангаш сакманчыларынга кижилер күзеалдынбиле чоруп турар апарган.

О. НАМЧЫЛАК.

ААЛДАР ДУРГААР

Казанак иштинде улуг досказар биле суугу. Бир ханы үттээш, дашкаар шорга шургудуп каан. А дашын—үзүп-үлүп онгачалар. «О. Шынаа» совхозтуң Ирбитей чоогунда ааллдарга баарга, шуптүзү ындыг.

— Бо чылгы кыштаглаашкында бистиң бир чедиишкинивис бо-дур. Ам мал сүттарар сүүвүс дүн-хүн чок чылыг турар. Ону суг сөөртүр машина хүнүүн-не долдуруп бээр. Мурнуку чылдарда чамдык ааллдар даштыгаа от салып, падын бараан. Даштыгаа чеждаа чылыткан суг үр болбайн дошталып каар турду. А ам көрүүдерден —деп, ында хойжу бригаданың бригадири Шалык Көк-оол суг ижип, кегженип каап турган хойларже айыткы.

— Шагда-ла мынчап каан болза, та чеже хой, чеже хураган камгалаттынган чүве! Бо хойларның сергээн, эрткен чылдагызы ышкаш дидиревес—деп, бригадир-биле кады барган өөвүстүн ээзи, район Совединиң депутады Сайда Сүгдер-оол чугаалады. Шынап-ла, хойнуң деңгелиинің чагагайы каражка илдең болду. Төрээн 190 хоюнуң хураганнары шупту менди. Оларның боткур, омаа база аажок, сигенни догударадыр дайнап, дешкилежип-даа турар. Оларны кажаага чаптап турумда, хураган куспактаан уруг кирип келди. Алын Чечек дээр, сакманчы.

— Хоювустуң дең кезии төрүптү. Чеминээн хойларны үзүп алгаш, кажаага чемгерип тур бис. Мынчанмас болза, даштың соогу ырмажок, а мында чылыг-даа, чырык-даа, өл база эвес — деп, мээң сонуургаан айтырыгларымны харылап берди.

Ол хүн бригаданың аалларын дөгерезин кезиндиис. Кайы-даа аалга, кымныңга-даа кээрге, байдал демги аалда ышкаш, эки болду. Мал хур-тээ-даа, хөй-даа болгаш, ол-ла ышкаш, ол-ла ынчалза-даа ол-ла ышкаш, эки болду. Мал хурганда

НЕПТЕРЕЛДИЙ ДЭЭШ

Бүгү совет улус мышкаш, бистың республиканың ажылчы коллективтери СЭКП-ниң XXVI съездизиниге СЭКП ТК-ниң Төлевилелиин улуг соруқ киргиин ишкин-биле, бүрүн чүүлдүгүүнүң хүлээп аалган. Бо хүнде-ле күш-ажылчы коллективтерде, бригадаларда, фермаларда партияның ол чугула документтиин чугаалажыр, көрүп, ону чеңгыс эп-сеткилдиг деткээнин илергейлеп турар. Съездиниң төлептиг үткүүр, 1981 чылды ыяшның күш-ажылдын чылы болдурар дээш чарыш калбарткан.

Оон дээштиин бедидерч профэвилел организацияларының организацыкчы болгаш киижидиниң ажылындан, коллективтериниң бүдүрүлге ажылчорудулгазынга оларның салдарының күштелгенинден улуубиле хамаарыжыр. Ынчангаш беш чыл планның Төлевилелиниле социалистиг чарышты улам ынай калбартырынче профзавилел организацияларының киүээнгейин оныза чугулалап үлгандырып турар.

СЭКП-ниң ээлчеглиг съездиэин төлептиг үткүүр дээш социалистиг чарыштың арга-методу сэйзирангайжып, дыка хөй күш-ажылчы коллективтер беш чылдың болгаш 1980 чылдың планның -онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге чеднишкиннерлиг болуп, чарыштың мурнуку одуругларынга киргеннер.

Эрткен чылын малдың баш санын остүрер, оон чаш төлүн кэмгалап алырын эжикиндер, мал продукциязын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын кевүдедир талазы-биле социалистиг чарышка «Алдан-Маадыр» совхозта Н. Ч. Ооржак удурткан хойжу бригада эки көргүзүүнү чедип ап, төрүүр чүс хойга онаштыр 99 хураганны мөнги кэмгалап алган. Сүт-баараан фермаларындан «ССРЭ-ниң 50 чыл ою» совхозтуң Александра Крашевская удурткан Алаак фермазы саар бир ишектен-не 2303 кг сүттү саап, эки түңнелдерлиг болган.

Республикада хөй-хөй малчынар бедик көргүзүглерлиг ажылдап, социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүсеткеннер. «Революцияның чалбыжы» совхозтуң хойжузу Н. П. Сафонов төрүүр чүс хойга онаштыр 125 хураганны камгалап ап, бир хойдан-на 4.7 кг дүктү кыргаан. «Большевик» совхозтуң саанчызы Кара-Сал Таан бир саар ишектен 3540 кг сүттү саап алган. «Тере-Хөл» совхозта ини кадарчызы Д. И. Билиней төрүүр чүс мындыдан-на 103 ини анайларын менди ап доруктурган. «Бай-Тал» совхозта сарлык кадарчызы Н. Х. Доржу төрүүр чүс сарлыкган-на 106 бызаны камгалап алган. «Май 1» совхозтуң чылгы кадарчызы Х. Б. Кол төрүүр чүс беден 100 кулунну камгалап ап, шудургу ажылдаанар.

Онгу беш чылдың доозукчу чылында мал ажылының продукциязын бүдүрер болгаш күрүнеге садар, малдың баш санын өстүрер, оны камгалаарын экижиндер талазы-биле социалистиг чарышка Мөнгүн-Тайга район, ол ышкаш «Малчын», «Сукпак» совхозтар тиилекчи болганнар.

Партияның съездизиниге белеткелдиң бо хүнүнде республиканың күш-ажылчы коллективтеринде социалистиг чарыш оныза хайнығып, олар бодтарының арга-күрлавырларын санап көрүп, бедиткен хүлээлгелерин ап турар. Амгы үеде республикада бүгү ажылдап турар кижилерниң 93,7 хуузу чарышта хаара туттунган. Ажылчы чоннарның 49,9 хуузу күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкинде киржип турар. Онгу беш чылда чарыштың киржикчилериниң саны бисте барык 93 мун кижи четкен, азы 17,8 хуу өскен. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкинниң киржикчилериниң саны 43,5 мун кижи четкен, азы барык 25 хуу өскел. 19 мун хире ажылчынар коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп бедик атты чедип алган.

Чарышты калбартып, дээштиин бедидериниң талазы-биле профзвилел организацияларының алган хемчегери хөй-хөй коллективтериниң бедик көргүзүглерин чедип алырынга идиг-ни берген. 77 бүдүрүлге болган организация, 388 цех, участок, бригада, звено, будүрүлгениң 5000 мурнакчылары беш чыл планның хуусаа бетинде күүсеткенин рапорттаанар.

Съездиге белеткелдер чарышты чаа күүш-биле калбарткан. Бүдүрүлгениң 24 коллективи, 280 цех, участок, ферма, бригада, звено болган 581-ээ ажылчынар съездиниң ажыттынар хүнүнге чедир ийи, азы үш айларның планнарын күүседирин шинтирлээн. Проф-

Профзвилелдер болгаш чарыш

облчөвүлелдиң штаттан дашкаар секретары Е. С. Бизяеваның удуртканы № 48 тудуг эргелелинде шеверлекчилер бригадазы чартык чыл планын февраль 23-те күүседирин хүлээнген. Оларның арга-дужулгазын нептередири, бүдүрүлгенниң мурнакчыларының патриотчу эгелээшкиннерин деткип калбартыры профзвилел организацияларының чугула херээ болур.

Бисте шинтирлезе чогуур айтырыглар ам-даа хөй дээрзин түңнелдер көргүскен. Ылаңгыя ажыл шагының чидирилгелери хөй. Чамдык коллективтериң планнар онаалдаларын күүсетпейн турарының бир чылдагааны ында. Элээн хөй бүдүрүлгелер ден-дески эвес ажылдап, күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүн план ёзугаар бедидерин, продукцияның ботүнезин чинтирип чедип албаан. Тудугжулар хөй акша-хөреңгини чедир шингээптээ-ниинден 140 мун дөрбелчин метр хире чүртталга шөлүн чедир дужааваан. Күш-ажылдың сагыга-чурумуун куду болуп турарындан көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези эвээш эвес чидириглерлиг болган.

Күүсеттинмейн барган план, чедир бердинмээн продукция дээрге эгиттинмес чидириг-дир. Ындыг болганда коллектив бүрүзү ында профзвилел организациязы ажыл-херектиң байдалын шүгүмүлекчи ёзу-биле анализтеп, четпестерни эдериниң дээштиг хемчегерин ап чорудар ужурлуг.

Ажылда четпестериниң бир чылдагааны —социалистиг чарыштың дээштииниң чавызында. Ону организастаарының ленинчи принциптерин дыка хөй коллективтерде профзвилел организациялары ам-даа четпес боттандырып турар. Чарыштың демократтыг централизми күрүне планнарын долдур болгаш ажыр күүседириге оон киржикчилериниң сонуургалдыг чоруун барымдаалап көөрүн негеп турар. Ынчангаш хүлээлгелерин ап база ону күүседирин организастап тура, бүдүрүлге планнарын удуртулга болдурары, массаның инициативазынга даянгы чугула. Бо талазы-биле четпестер база бар. Чижээ, «Тес-Хем», «Найырал», «Барлык» совхозтарда хойжуларга оларның боттары-биле безин-үүмелешпейн шыдаар арга-ларын барымдаалавайн экономистериин далаш-биле бижип тургусканы хүлээлгелерни чорудуп берип турар. Ындыг ёзу барымдаалаар чоруктарга удур профзвилелдериниң ажылчын комитеттери дээштиг хемчегерин албайн турар.

Чарышты ажылчынар ортузунга информастаар, калбартыр талазы-биле ажыл кошкак. Чаржын туррарлар ботботтарының араазында ажылхерек канчаар чоруп турарын чамдыкта билбес болгулаар. Чарыштың түңнелдерин үндүрерде ёзу барымдаалаар чоруктар база бар. Чижээ, «Шагонартыжстрой» трестиң № 42 тудуг эргелелинде түңнелди администрацияның, партбюроюн, профзвилел болгаш ВЛКСМ комитеттериниң төлээлекчилери кызыы байдалга үндүрүп, чүгле план күүселдезинин сан-түңүнге даянып, ону канчаар чедип алганын аңализтевейн турар.

Чамдык коллективтериң директзилары, профзвилел организациялары чарышты үр үеде түңневейн баргылаар, ындыг болганда чарыштың дээштиниң дутайында кандыг чугаа турар боор. Эрткен чылын мал чеминиң белеткелин түңнеп турда Улут-Хем, Каа-Хем районнарның көдээ ажыл-агый органнары республика чарыжының негелделерин күүсеткен бригада чок деп чылдык каккаш, материалды киирбээн. Ол ындыг эвес болганы хынналдан илереэн. Чижээ, «Күш-ажылдың хостуу» совхозта люцерна өстүрер бригада, Каа-Хем районда кукуруза өстүрер чамдык бригадалар бедик көргүзүглерлиг ажылдаан.

Коллективтер-биле тус-тус ажылчынар аразында керээ—социалистиг чарыштың үндезини болуп турар. Ынчангаш кереэлерин болгаш хүлээлгелерин бот-боттары хынажыры эргежок чугула. Бо ажылды чорудары бир талазында оон дээштиин бедидер, ийиде, чаржыкчылар бот-боттарының аргадуржулгазын билип алырынга дузалыг. Ындыг чарышты Кызылдың № 3 болгаш Минусинскиниң автобудурулгелери чорудуп келген, А СБФ-лериниң болгаш совхозтарның аразынга чарыш чогуур деннелге чоруваин турар. Кызылдың пассажирлер АТБ-зинде, № 2 АТБ-де, Ак-Довурак АТБ-зинде ажылчынарның, бригадаларының чаржын кварталда чүгле бир удаа түңнээр. Ындыг ёзу барымдаалаар чорук-биле профзвилел организацияларын эптежип болбас ужурлуг.

Ол бирги беш чылда партия улуг болгаш нарын сорулгаларны салган. СЭКП ТК-ниң Төлевилелин чугаалажып көрүп тура, республиканың ажылчы чоннары ол планнарны боттандырар дээш боттарының бүгү күжүн мөөнүүрине белеткээн үлегрейлеп турарлар. Оларның күш-ажылчы идепкейин калбартып, кижи бүрүзүнүң чеднишкинниг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары — профзвилел комитеттериниң чугула сорулгалары болур.

Ч. МОНГУШ,
профзвилелдериниң область чөвүлелиниң секретары.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ДЕЛЕГАТТАРЫ

СЭКП-ниң Москва хоорай организациязының XXIX конференциязындан партияның XXVI съездизинче соңгутқан болуп делегаттар (солагай талазындан): Ботқин аттыг эмнелгениң эмчизи Л. Матвеева, «1905 чылдың революциязының тураскаалы» заводтуң якорь кылыкчызы Е. Морозов, Ленинчи комсомол аттыг автомобиль заводтуң фрезеровщиги В. Карпов, «Октябрь» будурулге каттыжыышкынының аргыкчызы В. Гриднева, № 1 АТЭ-ниң токары В. Смиронов, № 431 школаның башкызы Т. Бокарева, Напранов аттыг фабрианың быжыкчызы В. Батурина болгаш № 1 Мостудугнуң 6 дугаарлыг тудуг эргелелиниң бригадири В. Затворницкий.

В. МАСТЮКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЕҢ-ДЕСКИ АЖЫЛДААН

Кызылдың аъш-чем садыының коллективи 1980 чылдыа дургузунда ай, квартал планнарын доктаамал күүседип келген. Коллектив үүрмектеп садар бараан саарылгазын күүседир талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 101 хуу, күш-ажылдың будурукчулуун бедидерин 104,2 хуу күүседип, пландан ажыр 63 мун рубльдин бараанын саткаш, 1980 чылда садыг организацияларының аразынга социалистиг чарышка республикага бирги черни алган. Ынчангаш СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туту-биле шаңнаткан. Эрткен чылдың үшкү кварталының түңнели-биле чаалап алган шаңналынга бо удаада база катап төлептиг болган.

Эрткен чылдың дургузунда коллективтиң ден-дески ажылдаарынга чүү идиглиг болганыл?

Доозукчу чылдың планныг онаалдазын, социалистиг хүлээлгелерин челиишкиниг күүседир дээш садыгның ажылдакчылары социалистиг чарышка чыл эгезинден тура идепкейлиг киржип келген. Күш-ажылчы маргылдаа коллектив, бригада бүрүзүнде, тус-тус ажылдакчылар ортузунда калбарган. Ынчангаш будурулгениң курлавырларын долу ажыглаарынга, күш-ажылдың будурукчулуун бедидерине болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга социалистиг чарыш улуг идигни берип турар. Социалистиг чарышты шын, дээштиг организастаарынче салгының директзиязы, партия, профзвилел, комсомол организацияларының чугула кичээнгейин салып келген.

Ниити коллективтиң ажылдакчыларының ортузунда калбарган социалистиг чарыштың дээштиин бедидер сорулга-биле бот-орулга-чарылгалыг коллективтериниң директорларының семинар-өөредилгезин организастаан. Оон-биле кады ростовчуларның «Хожудан турарлар чок ажылдаар» деп эгелээшкиниң коллективте калбак нептерелди алганы, «Улам ажыктыг кылдыр ажылдаар, кончуг эки хандырар» деп девизти ажылга удуртулга болдуруп келгени социалистиг хүлээлгелериниң кол негелделериниң бирээзи— хандырылганын бедик культуразын чедип алырынга, бараан саарылгазының хемчээлин улгаттырарынга идиглиг болган. Оон түңелиннде салгының 38 магазинниери бараан саарылгазының планныг онаалдазын доктаамал деп-дески күүселип келген. Чижээ, хоорайның № 9 тоң аъш-чем магазинииниң ажылы макталдыг. Салыг шутумунуң хоочуну К. Г. Князева удурткан бо магазинниң деминг коллективи үүрмектеп садар бараан саарылгазының чыл планын ноябрь 22-де күүсеткен. Ук магазинииң ажылдакчылары хоорайның будурулгелериниче үнүүшкүнүт садыглаашкыннарны доктаамал организастап турарлар. Ада-чурттуң улуг дайынының киржикчилериниң, инвалидтериниң садыг-биле хандырылгазын улам экижидер айтырыгны мында база чогумчалыг тургускан. Черле нинтизи-биле 13, 20, 38, 40 дугаарлыг магазинидерде дайын киржикчилеринге, инвалидтерге чагыглар столуун тургускан. Ол ёзугаар бараанарны оларның бажыңнарында чедирип бээр-арганы сөөлгү үеде база мында ажыглап турар апарган. № 9 төп аъш-чем магазинииниң үлегери-биле оон дудак чок ажылдан турар коллективтерге 20, 40, 32, 50 дугаарлыг магазинидер хамааржыр. Олар база макталдыглар.

Коммунистиг күш-ажылдың школаларын коллектив кежигүннериниң ортузунга кижизидилге ажылын экижидериниң, мергежил бедидериниң база бир кол чепсээ кылдыр ажыглап турар. Коллектив бүрүзүнүң, мурнакчыларның аргадуржулгазын кичээлдерге нептередип, ону оскелерге өөредиглиг кылдыр нептередири эки чаңчыл. Сагыгжылар, товароведтер ол кичээлдерге алган билии-биле профессионал билиин улам бедидип, ону ажыл-херек кырынга ажылтап, харын-даа холушкак профессивилерны шингээдип ап, мурнакчыларның арга-дуржулгазының үлегери-биле ажылдап турарлар.

Садыгның удуртур ажылдакчылары болгаш специалистери экономиктиг өөредилгеле, семинарларда хаара туттунган. Олар ында бүрүдүлгениң ажылын эргелеп башкарарының айтырыгларын, хоойлу-дурумнеии база өөренип турар. 1980 чылда специалистерге аттестация чоруткан. Коллективте кижилер-биле ажылды мынчаар арга-биле организастааны хүлээнген ажыл-херээ дээш ажылдакчы бүрүзүнүң харыысалгазын бедиткен. Ынчангаш садыгның мурнакчыларының санының чыл санында көвүдеп турары-даа таварылга эвес. Мында шынап-ла садыгның хөй хевирлиг адырларында күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көрүп, билиин, күжүн харам чокка берип, чонга төлептии-биле бараан болуп турарлар хөй. Садыгның, будурулгечи бедик көргүзүглерлиг ажылдап турарынга оларның хууда кириштирип турар үлүү улуг. Оларга 1980 чылдың социалистиг чарыжының тиилекчилери Е. Огнёва, И. Дулуш, М. Бутылина, Н. Аржаковл болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Чарыштың мурнакчыларының үлегерлиг, ак сеткилдиг ажылын хөйге дыннадым, шаинап мактаарынче садыгда чугула кичээнгей угланган. Шаңнап мактаарының янзы-бүрү хевирлерии мында ажыглап турар. Мурнакчыларның аттарын көскү черлерге, садыгжының булуңнарында бижип адаарындан, аңгыда күш-ажылдың байырлалын, хоочунар-биле аныяктарның ужуражыышкынын, садыгжының мергежилиниге тураскаткан кежээлерии байырлыг байдалга эрттирери чанчыл апарган. Ажыл-агыйжы чугаа, ыр-шоор куттулган мындыг кежээлер кижилериң хей-аъдын база көдүрүп турары чугаажок.

Мооң-биле кады Кызылдың аъш-чем садыының ажылында четпестер болгаш чедир шинтирлеттинмээн айтырыглар эвээш эвес. Чижээ, базаларда бар бараанарны үзүктеллире бээр база социалистиг өөрүнү камгалаарынга харыысалга чок чоруктар бар. Бо бүгү айтырыгларны шинтирлээрии администрация, партия, профзвилел, комсомол организацияларыи кичээнгейде алган.

Бо хүнүнде садыгда съезд мурнуун социалистиг чарыжы калбарган. Республиканың болгаш Кызыл хоорайның партия, совет органнарының тывыскаы Кызыл туту коллективтин ажылдакчыларының күш-ажылга хей-аъдын улам көдүрген. Күш-ажылы-биле чолин алган Кызыл туғун салбаа дээш улам күженишкиниг ажылдаарын садыгжылар шинтирлээн.

В. БИЧЕ.

Редакцияга чагаа

ХАРЫЫСАЛГА ЧОГУНДАН

Саглы суурда ийи чем, хеп, ном магазиннери бар. Суурнуң чурттачыларының бэраанга негелде-хереглелдерин ол садыг четкилери хандырар ужуруглуг. Оларның ажылында, чурттакчы чонну садыг-биле хандырып турарында бар чамдык четпестерни маңаа айтыр бодадым. Ылаңгыя чем магазиннериниң ажылында шыңгыы четпестер бар. Бирээде, садыгжылар чамдыкта магазинниң ажылдаар хүн чурумун сагывайн, эртенги шакта орай ажыдар кийикпе, азы кежээ хагдынар шагы четпээнде-ле, эртежин хааптар. А чамдык хүннерде кандыг-даа чарлал, дыңнадыг чокка будун хүн ажытпайн баар таварылгалар бар.

Магазиннерниң кайызындада аъш-чемниң ассортиментизи эвээш. Ол база ында садыгжыларның харыысалга чогундан болуп турар деп санап турар мен. Складта бар бараанарны өй-шаанда барып чедип албайн турары илдең.

Үстүнде ийи магазиннерниң батареялары чүгле бо кыжын безин ийи удаа доңуп, чарылган. Чылыг чогундан магазиннер элээн үе иштинде база хааглыг турулаан. Одаачыларның хүлээнген ажылынга харыысалга чогунуң түңнели ындыг болган.

Пекарняның ажылында база четпестер бар. Чижээ, чурттакчы чонну хлеб болгаш дапгандан кылган эске-даа кылыглар-биле хандырып турарында үзүктелиишкиннер бола бээр. Ынчангаш аъш-чем магазиннеринге хлебти киирип турары дең-дески эвес.

Саглы суурда аъш-чем магазиннериниң, пекарняның ажылында мындыг четпестер бар. Оны чайладыр сорулга-биле чогуур черлер боттуг хемчег алыр болза эки.

Д. ООРЖАК.

Бөвүр район.

КОНВЕЙЕРЛЕРНИ — ТУДУГЛАРЖЕ

Тбилисиде бажың тудар комбинаттың будурукчу күчүзүн улгаттырганындан тудуг ажылының темпизин бедидер арганы берген. Ук будурулгеде ажыглалга киирген чаа цехке эки шынарлыг чаа панельдерни болгаш хана блоктарын бүдүрүп турар.

Бо чылын Грузин ССР-ниң найысылалынга 500 мун дөрбелчин метр чүртталга шөлүн ажыглалга киирери көрдүнгеп. Комбинатның чаа продукциязын хүнүүн өзүп турар хоорайның бүгү-ле тудугларынче сөөртүп турар.

(СЭТА).

Комсомолчу Аня Солдуп Кызылдың № 4 профессионал-техниктиг училищезинии ийи чыл бурунгаар дооскаш, даараныларга фабриказынга ажылдай берген. Ол ам-ында комсомолчу-аныяктарның Н. М. Донскаяга удурткан даараныкчылар бригадазының мурнакчыларының бирээзи. Ийи чыл хире ажылдап турар үезиниң иштинде ол ёш-өөрүнге эптиг-ээлдек, ажылынга харыысалгалыг чоруун көргүзүп, эрткен чылдың планныг онаалдазын 120 хуу күүсеткен.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир февральдың планын долузу-биле күүседир деп ол шинтирлээн.

ЧУРУКТА: даараныкчы А. СОЛДУП. В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Хойдан-на хураган

ЭЭРБЕКЧИЛЕР БҮЗҮРЕЛДИГ

Ээрбек — хой малдың ёзулуг ораны чер. Ынчангаш «Кызыл таваачык» совхозтуң барык-ла бүгү хою Ээрбек салбырында мөөңеттинген. Төрүүр хойларны 26 коданда сайгара тургускан. Салбырның малчыннары кыштаглаашкынга ыяк белеткекген. Эрткен берге кыштың кичээндирии барымдаалап көрээ, совхозтуң директзилязы Ээрбектиң малчынарынче сизеп, саваң болгаш өске-даа чемнерни сөөртүүнге баш удур улуг кичээнгейии салган. Оон түңнелинде кыштаг бүрүзүнге мал чемнери четчири-биле дүжүртүнген. Салбырда кыштаглаашкының байдалы эки.

Ээрбектиң малчыннарынга хой оолдаашкыны эргеен чылдың декабрьда-ла эгелей берген. Хой ажылында ол эң-не харыысалгалыг кампания ам кидин түлүктээн. Совхозтуң удуртукчулары болгаш мал ажылының тускай эртемкигдери малдың чаш төлүн онча-менди боругуп турар.

Тус-тус хойжулардан Дамдын-оол Каадыр-оолда 350, Аяктап Донгат-оолда 330, Алейсей Сарыгларда 340, Виктор Монгушта 320 хой төрээн. Ол коданнарга хойнуң оолдаашкыны удаваа доостур. Хураганнар менди алдынган.

Дүнгүжүн төрүүр тогду хой кадарчылары Сергей Оюнның болгаш Оюн Чараш-оолдуң коданнарында оолдаашкын ам түлүктей берген. Бо хүннерде олардың бирээзинде 80 болгаш өскезинде — 60 тогду төрээн. Хураганнары эки доругуп турар.

Хойжуларның чымыштыг ажыл-ижинге бүзалажыр, сахмынчылаар ээлш Туранның № 2 школазының 9-ку класзының өөреникчилери Ээрбек салбырында практикалап чедип келген. Коданнарга бүрүзүнделе үш өөреникчи сакманчылап турар. Олардан Ондар Чечек, Саяна Аракчаа, Урана Куулар, Слава Кастанган олар чаш хураганнар ажаап, азыраарынга кежээ, кызымаан көргүүп турарлар.

Д. КУУЛАР.

Кызылдың пассажир АТБ-зинии хоорайга чоруур автобустарның чолаачыларындан В. Н. Кулештиң удурткан коллективи будурулгеде мурнакчы бригадаларның бирээзи. Оларның машиналарының 93-тен куду даес хуузу маршрутче үнүп турар. Ол дээрге коллективтиң нежигүннериниң ээхарыысалгазын, салган сорулгазын чедиишкинниг нүүседир дээш чүтнүлүүн көргүзүп турар.

Хөй үелерниң дургузунда дилээшкинден ук коллектив бригада кержээи-биле ажылдаар арганы тыпкан. Оон үлегери-биле будурулгениң өске коллективтери ол аргаже шилчээннер. Оон түңнелинде ук бригада беш чыл планын өскелерден мурнай күүсеткен, коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атка төлептиг болган.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан): бригалир В. Н. Кулештиң чолаачылар Т. Ф. Глушков биле А. И. Рязановна даалга берип турары. А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Кыштаглаашкын — шалыпчы ажыл - иш

СҮТ БҮДҮРЕРИ ЧҮГЕ КУДУЛААНЫЛ?

Чөөн-Хемчик районуң «Большевик» совхозунуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы чүгле районда эвес, харын республикада ат-сураглыг мурнакчы фермаларның бирээзи. Оон коллективи онгу беш чылда сүт будурериниң болгаш күрүнеге садарының планын, социалистиг хүлээлгелерин хүүсаа бетинде күүседип, 1980 чылда сүт будурерин 104,6, оны садарын 105,3 хуу ажыр күүсеткен. Ынчаза-даа сүт будурулгезинде кудулаашкын бар.

Ленин орденниң эдилекчизи, мурнакчы саанчы Таан Дамбаевна Кара-Сал эрткен чылын саанчылар аразынга социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, бир инекке онаштыр 3540 кг сүттү саап, районуң чемпиону атты чаалап алган. Таан Дамбаевнаның чүгле бодунуң онаашкан ажылынга кызымак эвес, харын ында аныяк саанчыларның дагдыныкчызы болуп, арга-дужулгазын оларга дамчыдып берип турар.

Оон ангыда саанчылар Анай Иргит, Бакаан Кара-Сал, Чылбак Куулар, Доҗунмаа Монгуш олар бир инекке онаштыр 2624-3020 кг сүттү саап, районда мурнакчыларның одуругунга кирген.

Ферма 800 ажыг инек мөөңнетиннген. Оон иштинде 400 саар инек бар. Коллективтиң ажыл-ишчилери ниитиниз малын менди кыш ажырар, оон продуктулуг чоруун көвүдедир, бызааны бүрүнү-биле камгалап алыр дээш кызымаккай ажылдап турар.

Кыштаглаашкынның ниити байдалы багай эвезин ында малдың күш-шыдалынын көрүп болур.

Ам 173 инекти саап, оон хүнде 1000 ажыг кг сүттү ап, күрүнеге 780 килограммны дужаап турар. Саанчы бүрүзүнде 25 инек быжыглаттынган. Хүнде бир инектен ортумаа-биле 6,5 кг сүттү саап ап турар.

Чаа чыл үнген соонда 31 инек оолдаан, оларның бызаазын бүрүнү-биле камгалап алган.

Ферманың инек болгаш бызаа кажааларының чамдыктары механизастаттынган, ишти арыг-силиг. Саванны хээндектээш, бүс-биле чымчадып болбаазыраткаш, инекке берип турар.

Мал чеминиң курлавырлары сиген, саван, силос, чарба четчири-биле фермада дужуртуурген. Чемгерилгениң рационун тургускан, ол ёзугаар берип турар.

Кызыл-булуңнуң ишти арыгсилиг, каастап дерип казыы эки, көрүштүт. Ында саанчыларның социалистиг хүлээлгелерин, ажылдаарының хүн чурумун, хүн бүрү саар сүдүнүң планын, сатган сүдүнүң демдеглелин кылыр көргүзүг самбызын, мал чеминиң рационун аскан.

Оон-биле чергелештир, фермаиың ажылында четпестер база бар. Чамдык механизмнер: сүт соодукчузу, чүүлда аппарады болгаш сүттүн үскүрүн хынаар керексел ажылдавайн турар. Электри лампочкалары инек болгаш бызаа кажааларында чедиишпес.

Эрткен чылдың бо үезии-биле деннээрге, күрүнеге сатканы сүт 9 тонна эвээш болуп турар. Бо чылдың бирги кварталында 100 тонна сүттү күрүнеге садар планныг, а херек кырында ам чүгле 21 тонна ажыгны саткан. Сүттү саап ап турары эрткен чылдан кудулаан.

Оон чылдагаанын совхозтуң директору А. Д. Шаалы мынчаар чугаалады:

— Бо чылын төрээн инектерниң саны эвээш. Эрткен чылын бо үеде 50 ажыг инек төрээн турган. Ам чамдык инектер соглуп эгелээн. Оон ангыда инектерии кезек кадаштыгаа чемгерип турган. Ол чорук сүт саалдазынга багай салдарлыг болганы чугаажок. Февраль айда инектер массалыг оолдап эгелээр. Ынчан сүт саалдазы көвүдээр апаар. Ийи айның планныг онаалдаларын февраль 23-түң бетинде күүседир бис.

Фермада 200 баш инек, 120 баш бызаа кирер чаа кажаалар эрткен чылын ажыглалга кирер ужурлуг турган. Монтаж ажылдарын кылбаанындан ам-даа ажыглалга киргээн. Ону кылыр ужурлуг. Чаваанның Сельхозтехника каттыжыышкыны эгелеп чоруй ара каапкан.

Ол кажааларга хереглээриибиле ында аппарган электрилиг саалданыи болгаш өскеда яизы-бүрү механизмнерни инек кажаазының бир бичии өрээлиниде төп казап. Ол өрээлдиң иштинде суг төгүлүнүнден шала кырында суг-биле катай чыпшына доңгаш, чарлып, үрелип чыткылаар.

Н. ДАЖИНМАЙ.
Чөөн-Хемчик район.

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

РСФСР: кадыг дилээшкинниң ажык-дузазы

Волгоградтың трактор заводунуң болгаш демир-оруунуң специалистери посадилерге тракторлар чүдүрериниң ажыктыг схемазын ажылдап кылганнар. Амгы үеде платформа бүрүзүнге дөрт машинаның орнунга алды кирип турар апарган. Ол чорук будурулгеге вагоннар негелдезин кызыраныга база идиглиг болган.

Черле ынчаш заводта транспорт айтырыы элээн берге болуп турган. Эрткен чылын-на долу тракторлуг улуг девискээр болганчок көстүр чүведир. Чүрттүк хөвуларында оларны четтикпейн маңнап турар үеде тракторлар, вагоннар чогундан аңаа-ла тургулаар тавырылгалар хөй турган.

Продукциязын чогуур хуусаазында хереглекчилериңге чедирбейн турарынга трактор тудугжулары хомудап, демир-оруукчуларга чөптүг негелдени кылып турза-даа, оны дүргедединиң талазы-биле курлавырларны кадыг дилежип келгеп. Чогаадыкчылар болүүнүң саналын ёзугаар транспорт цетинде бригаданы быжыглаш, трактор чүдүрер ийиги шөлчүгешги ажыглалга киргеннер. Ол чорук ажылдың темпизин ийи катап дүргедедир, вагоннарның аңаа турар чоруун болдурбас арганы берген. Чүдүрүлгениң схемазы чаартынган болгаш ажылдап кылдынган. Заводтуң цехтеринге камнаттынган материалдан тускай быжыглаш-кын кезектерни кылып турар, оларның дузазы-биле тракторлар платформаларга өөренчиң кылдыг эвес, өзөк кырынга ийи-ийи кат кылдыр чүдүрүгүнер апарган. Ол чаа схема ёзугаар Волгоградтың трактор заводунуң ажылчыннары тракторларны бүгү-ле платформаларга чүдүрерлер.

УКРАИНА: көдээ тудугжуларның каттыжыышкыны

«Львовсельстрой» трестиң коллективи техниканы ажыктыг ажыглаарының талазы-биле чедиишкинниериң техниктиг каттыжыышкынның төп албанын тургузуп алган соонда чедип алган. Бүгү-ле машиналарның ажаалдазын болгаш оларның септелгезин ол каттыжыышкын бодунга хүлээнип алган.

Чаа албан областың көдээ тудуунуң индустриализациязы-биле холбашкан. Районнарда көжүп чоруур механизастаттынган колонналарның эргезинде чедиг чүс ажыг янзы-бүрү машиналар бар. Ол албан черлерни амгы үениң дериг-херекселдериниң болгаш хылаңалда аппаратуразының ачызында каш-ла минута дургузунда үрели берген черни тодарадып, көзек бүрүзүнүң байдалын хайгаарап турар. Үлептүр конвейериниң аргазы-биле септелге чоруттунуп турар Септелгени концентрастаанының ачызында техниканың аңаа турар чоруу ййи катап кызырылган, оон ажаалдазынга чарыгдаар хөрекгиниң түңү эвээжээн.

Үнүп келген чаа беш чылда септелге ажылдарының хемчээлиң улгаттырар, техниктиг сервистиң шынарын экижидер, ажыл-агый оруглазынче шилчилгеже киргинн доозар оорулганы салган.

БЕЛОРУССИЯ: ажылчын, шүлүкчү, күрүне ажылдакчызы

Витебск хоорайга болуп эрткен «Ада-чүртту алгап тур мен» деп поэзия фестивалының лауреады деп атты станок тудуушкун заводунуң хоюглакчызы, Белорус ССР-нин Дээди Совединиң депутады Ю. Давыдов чаалап алган.

Ол бедик мергежилдиг масгер бодунуң күш-ажылга чедиишкиннерин чонга аңаа сесбиле таныштырганы деп шын болгаш бүзүренчиг одуругларлыг шүлүктү чогаадып шыдаан. Оон шүлүктериниң маадырлары — амыдыралда быжыг туруштуг, бодунуң салым-хүүзүнүң ээзи, төлептиг хамаатты болгаш күш-ажылга ынак кижилер болур.

Ажылчын шүлүкчүүнүң боду база шак-ла ындыг төлептиг. Оон чогаалган шүлүктери—бодунуң бодаалдарын илереткен бөдүүн одуруглар-дыр.

Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атка төлептиг болган оон коллективи үениң ийи чыл мурнап турар. Күш-ажылга үлегер-чижек болуруубиле чергелештир бригадир бодунуң өөрүн ураң чүүлге база хандыкшыыр кылдыр чаңчыктырган. Олар шупту делгелеглерге, шиилерге, концерттерге баарлар, литературада чаа чүүлдериниң дугайында чугаалажып көрген.

Оон бодунуң чүткүүлүн-биле чедип алган билиглери депутат хүлээлгезин күүседириңге база улуг идиглиг болуп турар. Ю. Давыдов улус өөредилгезиниң болгаш культуразының талазы-биле доктаамал комиссияда. Оон организастааны ураң чогаадылга, шүлүк кежээлери бүгү бригаданың киржилгези-биле эртер.

ЛАТВИЯ: өннүктерниң шалыпчы ээлчээ

«Ригасельмаш» заводтуң хүндүлүг ажылчыны деп атты көдээ ажыл-агыйның Г. Дмитров аттыг машина тудуушкун комбинадының токары Кирил Николов чаалап алган. Болгаш бүдүүлгениң бөлүк муниакчылары-биле кады ол Ригада өннүктериниң арга-дүржүлгазы-биле танышкан. Аңы-дунма ол чүртче чорудары-биле бо чылын кылган машинаның бирги болүүн белеткээриңге болгаш ажылчыннар киришкеннер.

Алышкылар дег апарган хоорайлар — Рига биле Русе шаандан тура эп-найыралдыг. СЭКП-ниң XXVI болгаш БКПниң XII съездилериниң бүдүүзүнде төрелдешкен бүдүүлгелериниң хөй-хөй коллективтери бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгылаанар. Ригажылар Русе хоорайже удаа-дараа барып, техниканы болгаш технологияда чаа чүүлдерни солчуп турарлар.

КАЗАХСТАН: коммунистерге тураскаатказ

Республиканың ураң чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы А. Исмаилов бодунуң бөлүк чуруктарын коммунистерге тураскаатказ.

Казах улустуң чурулга ураң чүүлүнүң үндезилекчилериниң бирээзиниң ажылдары амгы үеби-ле сырый харылзаалы кайгамчык. «Олар мурнунда» деп чаа ажылдарында ол Мангылактың нефтичилерин, Караганданың шахтёрларын, Куучерниң баштайгыларын, Аралдың балыкчыларын, рудалыг Алтайның дагжыларын көргүскен.

Чурукчунуң съезд мурнунуң ажыллары база үре-түнелдиг. Ол «Съездиден съезд чедир» деп ийнти эгенин адаа-биле кылган болүк ажылдарын чурук галереязынга дамчыдып берген. Ол аңаа энергетиктериниң аныяк хоорайы Капчагайның болгаш Алма-Ата областа Чяликтиң виноград ажакчыларының дугайында чугаалап турар.

(СЭТА-ның корр).
Алма-Ата.

БАШ САНЫН ӨСТҮРЕР, ПРОДУКТҮЛҮҮН БЕДИДЕР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арныда).

гү четпестерден мал ажылы хожудаашкында адыр болуп, эът, сүт, дүк будүрери көвүдевейн турар.

Мал ажылының специалистериниң ажыл-агыйжы эвес чоруунуң болгаш харыысалга чогунуң үржүүндан база өскедаа чылдагаанда ырын 1980 чылдың эгезинге чедир эдерижилгеге киргеп инектериниң болгаш хунажынарның 33,3 хуузундан бызаны, шээр малдың 20,7 хуузундан аңай хураганны республиканың совхозтары албаан. Барыын зоналың совхозтары төрүүр шээр малдан бага дыка хөй төлдү чедип албаан.

Оон-биле чергелештир елгең ийикпе ёй-шаанда даңзылаттыпмаан хөй санныг бызаалары болгаш хураганнары ветбаклабораторияның шинчээш. тургускан кандыг-даа актызы чокка ара салдынган азы өлүг төрүттүнген кылдыр санап тураар таварылгалар хөй. Ол ышкаш малдың чаш төлүн төрүттүнгеннинң эге хүнневинле багай ажаап чемгереринден, соокка алдып чаараанындан өлүр чоруу ам-даа эвээш эвес.

Бо бүгү четпестерни болдурбазының дээштиг хемчеглерин алырын ажыл-агыйларның удурткучуларындан, зооветспециалистериниден шынгы негээр ужурлуг.

Инектиң кызыраар чоруу-биле демиселди мал эмчилери дыка кошкак чоруудуп, эмнээшкинни, төрүүр малдың боозунуң шинчилелин доктаамал кылбайн турар.

Республиканың мал ажылында отчёт-учёттуң байдалы бисти дүвүрепсе аргажок деп, элеткелчи чугаалаан. Ылангыя малдың чаа төрүттүнүп турар төлүүнүң учёдун кайда-даа дыка багай чоруудуп турар. Мынбирги эөлчегде районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдериниң болгаш совхозтарның зооветспециалистери, бухгалтер аппаратының ажыллакчылары бүрүүлүг. Ылангыя малдың чаш төлүн ай төнчүзүнде чингыс катап санап, дугаарлап турары шын эвес. Малды оорлаарынга болгаш өлгеннерни чажырыптарынга ол эң таварымчалыг байдалды тургузар болгай.

Хой оолдаашкынының үезинде төрүттүнген хураганнарны ёй-шаанда болгаш долузубиле даңзылаарынга зоотехниктериниң ылаңгыя совхозтарның кол бухгалтерлериниң боттуг дузазы болгаш хынаалакконтролю дыка кошкак дээрзин айтыр апаар. Ол ышкаш мал төлү даңзылап бижиир журналларны, кылыраштарны колан бүрүзүнде белеткеввэн ужурлуг.

Совхозтарның хөй кезиниде мыйыстыг бода малдың чаш төлүн азырап турар кижилериниң ажыл-төлевирин немелде деңзи алганы дээш эвес, а баш саны дээш төлеп турар болганда, малды эки ажаарынга, чемгереринге болгаш немелде деңзи алырынга сонуургалы биче болуп турар. Коданга турар-даа, күрүнеге дужаар-даа малды өй-өйде ыяап-ла деңзилевейн турарындан, мында контролдуң кошкаандан деңгилдези шыырак, эки малды чиик деңзилиг, арган мал-биле солуп аппаар тавырылгалар база бар. Ол ышкаш совхозтарда малдың, эът-тиң чарыгдалында хөй четпестер бар.

Совхозтарда баштайгы учеттуң болгаш бухгалтер учедумуң сандергайы шиитиниң малын оорлаар, самчыгдарынга таварымчалыг байдалды тургузуп турар. Эрткен чылдың түнелинде республикага, оон иштинде барыын зоналың районнарынга, совхозтарынга ындыг чылдагаан-биле хөй мал хораан. Хөй өрелиг малчынардан оны эгиттирер ажылдың чер-чергерде четпес боттакпырып турар.

Мал төлүн чыл бүрүде эвээш ап турарывыстың бир кол чылдагааны малды эдериштирер болгаш тарын бооздыр ажылды четпес организастаг турарывыста. 1981 чылдың январь 1-де медээ-биле алырга, республикада мыйыстыг бода малды эдериштиреринiң болгаш тарын бооздырының планы 82,4 хуу, шээр малдыы— 96,6 хуу күүсеттинген. Барыын зонаның районнары планын база-ла күүсетпээн. Өөвүр районнуң ажыл-агыйлары хой тарын бооздырының планын чүгле 13,1 хуу күүсеткен.

Тарын бооздылганы — мал бажын өстүрериниң ол чугула аргазын — совхозтарда шуутла сула салыпкан. Тарыкчы техниктериниң мергежили куду, пунктулар дериг-херекселдер болгаш эң аймаа-биле чедир хандыртынмаан болгулаар Ажыл-агыйларның чамдык зооветспециалистери тарып бооздылга пунктуларынче мырыңай кичээнгей салбас, ында кымнар ажылдап, чүнү хереглеп турарын билбес, малды тарып бооздырын организаставарынга боттуг дуза көргүспес, ажылдың шыпарын, тарып бооздылганың технологиязын сагып турарын контрольдавас чоруктар бар.

Совхозтарның зооветспециалистери тарып бооздылганы багай чорутканы дээш харыысалгадан чайлаары-биле чыл бүрүде уксаалыг хөй санныг бүгалар болгаш кошкарлар чагыдары уламчылап турар. Оон эрткеш, эдериштирилге үезинде уксаалыг будүрүкчүлерни багай ажаап, чемгерип, ажыглап турарындан оларның шынары дораан баксырап, хуусаалан эрте бракталтынып, күрүнеге эът кылдыр дужаттынып турар.

Районнарның партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары, совхозтарның удурткучулары чамдык зооветспециалистерни уксаалыг малга шак ындыг шын эвес хамаарылгазын үндезини-биле эле көөр, будүрүкчүлерни эң таварымчалыг байдалга эки ажаар, чемгерериң чедип алыр үжүрлуг. Уксаажыдылга ажылы дээрге, «малдың продуктулуун бедидеринiң кол курлавыры болганда, аңаа мал ажылының бүгү специалистери киржир, эки түнелдерни чедип алыр дээш туржур херек.

Селекция-уксаажыдылга ажылын чорударының 1990 чылга чедир перспективтиг планын ажылдап кылган. Оны ёзугаар, уксаалыг мал өстүрер 4 совхозту, 17 ферманы 1985 чылга чедир ам бир совхозтарга немей тургузар үжүрлүг. Ол республиканың бодунуң уксаалыг мал өстүрер базазының үндезинии тургузар болгаш ындыг малды өске черлерден книр соонтуруи кызырар. Уксаажылганының перспективтиг планында чер-черлерниң агаар-бойдус байдалдарынга таварышкан малды районнудуп өстүрериниң тодаргай хемчеглерни айыткан. Ол бүгү мал ажылының продуктулуун бедидеринче, ук адырны интенсификаставарынче, малдың шынарын экижидеринче, мал ажылының продуктуларын будүрерин, күрүнеге салдарын көвүдеринче угланган.

СЭКП обкомунуң ийиги секретары **П. И. Кравченко** чөвүлел хуралдың ажылынга киржип, республиканың, оон иштинде барыын зонаның районнарының мал ажылында бар шынгы четпестерин демдеглеп, улус ажыл-агыйының бүгүнгө ядырын хөгжүдерде кандыг хемчеглерни ап чорутса чогуурул дээрзин айыткан.

Х-К. МОНГУШ,
«Шынның» гускай корр.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

КНО-НУҢ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУК ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). Каттышкан Нациялар Организациязының Айыыл чок чорук Чөвүлели африка күрүнелериниң иегезинге ёзугаар. Намибияга хамаарышпас чорукту тыпсыр талазы-биле КНО-ның планын херек кырында боттандырып эгелээриниден Мурнуу-Африка Республиказының соок-язы ылгаар каржы эргечагыргазының ойталааны-биле холбаштыр ол девискээриң дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

КНО-ның чингине секретары К. Вальдхайм чоокта чаа Женевага боон эрткен конференцияның дугайында илеткелди Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң кинрген. Ук конференция аткылажыышкын одун соксадырының хүнүн доктаадыр болгаш Намибияның хамаарышпас чорукче шилчип киреринiң хемчеглериң херек кырында боттандырып эгелээрининiң эгезин салыр ужурлуг турган. Ынчаарга ол конференцияны Претория үзүп каанны билдингир болгай.

Амгы мунчулуушкун үгле Намибияның болүнда байдалга эвес, харын база ол бүгү девискээриниң шупгузуунуң тайбын кылыр үезинге-даа салдар чедирип болуруига хөнызы-биле сагышсырап турар мен деп, К. Вальдхайм чугаалаан. Бистиң салгап сорулгавыс—айыыл чок чорук Чөвүлелиниң чогуур резолюциязын боттандырбышаан, Намибияга хамаарышпас чорукту эң кыска хүүсаа иштинде тыпсырының таарымчалыг аргазын тывары ол айтырыгның кол чүүлү боон турарын ол чугаалаан.

Женева конференциязының соонда Преторияның эрге-чагыргазының чүнү күзеп турарына кандыг-даа чиягинг Айыыл чок чорук Чөвүлелинге чок апарганын КНО-да африкан чурттарның болүүнүң дараазы Т. Салм (Тунис) медеглээн. Барыын чүк күрүнелери Женева конференциязының буурап дүшкенинден чогуур түнелли кылыр ужурлуг.

АКШ-тың болгаш оске-даа дөрт барыын-чүк күрүнелериниң саналлааның ёзугаар Мурнуу-Африка Республикага-биле билдингир-ле үре-түнелдиг чок чугаалажыышкынынарны эгелээн болгай. Ол чугаалажыышкынныр үш чыл иштинде үргүлчүлээн болгаш ужур-дүрүм чокка эжелеп алганы Намибияга оон бодунуң туружун быжыглаар арганы болгаш үени-даа аңаа берген.

Совет төлөөлекчи Р. С. Овчинниковтуң сагындырганы болза. КНО-нуң Намибия дугайында туружу шуут-ла билдингир: Намибия дээрге, сөөкязы ылгаар идегеттерниң ужур-дүрүм чокка эжелеп алган девискээри-дир, СВАПО дээрге, оон демисежип турар улузунуң хоойлу ёзугаар кара чангыс төлөөлекчизи-дир.

Преторияның каржы эргечагыргазы Намибия айтырыын хүүсаа чок үеже сонгаралдырынче ажыы-биле-ле чүткүт турары Мурнуу-Африка Республиканың буруузу-биле бүүдүнгир апарганы соэст төлөөлекчи уламчылап чугаалаан. Совет делегациязының быжыыбиле бодап турары-биле алыр-га, Намибияның улузу ёзугаар хамаарышпас чорукту чедип ап-ле шиитпиргеге төлөөлө. КНО-нуң талазында амгы бо байдалда эң-ле шиитпиртиг хемчеглерни алыры эргежок чугула апаран.

В. ВАСИЛЕЦ.

ДЕҢ ЭРГЕЛИГ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ДЭЭШ

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның, Лаостуң болгаш Кампучиянын улустары тайбынче болгаш Мурнуу-Чөөн Азияның бүгү чурттарының араазында кожа-хелбээ чаагай харылзаалары хандырарынче чүткүлдүүн база катап бадыткаан деп, Вьетнамның Компартиязының ТК-зының органы «Нян зан» солун бижээн. Аңы-дунма үш чурттарның даштыкы херектер министрелериниң Хошимин хоорайга болган конференциязының түнелдерни ол солуы тодаргай тайылбырлаач.

Дең эргелиг чугаалажыышкынныр бүгү чурттарның араазында айтырыларны шиитпиргеэринiң кара чангыс шын аргазы болуп турарын ВСР-ниң ЛУДР-ниң болгаш Кампучия Улус Республиканың төлөөлекчилери тодаргай бадыткаан. Дең эргелиг чугаалажыышкынныр маргылдаалыг айтырыгларны шиитпиргеэрии хандырар болгаш Мурнуу-Чөөн Азияның күрүнелериниң араазынга вайыралдыг харылзаалары тургузарынга оруктуу ажыдып болур.

Пекинниң эжелекчи болгаш дайынзырак политиказы Мурнуу-Чөөн Азияда бүгү Азияда дүшкүүрлүг чоруктуң кол чыдагааны болуп турарын ол чугаалаан.

Женева конференциязының соонда Преторияның эрге-чагыргазының чүнү күзеп турарына кандыг-даа чиягинг Айыыл чок чорук Чөвүлелинге чок апарганын КНО-да африкан чурттарның болүүнүң дараазы Т. Салм (Тунис) медеглээн. Барыын чүк күрүнелери Женева конференциязының буурап дүшкенинден чогуур түнелли кылыр ужурлуг.

АКШ-тың болгаш оске-даа дөрт барыын-чүк күрүнелериниң саналлааның ёзугаар Мурнуу-Африка Республиканы билдингир-ле үре-түнелдиг чок чугаалажыышкынынарны эгелээн болгай. Ол чугаалажыышкынныр үш чыл иштинде үргүлчүлээн болгаш ужур-дүрүм чокка эжелеп алганы Намибияга оон бодунуң туружун быжыглаар арганы болгаш үени-даа аңаа берген.

Совет төлөөлекчи Р. С. Овчинниковтуң сагындырганы болза. КНО-нуң Намибия дугайында туружу шуут-ла билдингир: Намибия дээрге, сөөкязы ылгаар идегеттерниң ужур-дүрүм чокка эжелеп алган девискээри-дир, СВАПО дээрге, оон демисежип турар улузунуң хоойлу ёзугаар кара чангыс төлөөлекчизи-дир.

Преторияның каржы эргечагыргазы Намибия айтырыын хүүсаа чок үеже сонгаралдырынче ажыы-биле-ле чүткүт турары Мурнуу-Африка Республиканың буруузу-биле бүүдүнгир апарганы соэст төлөөлекчи уламчылап

ЛАТВИ ССР, СЭКП ТК-ның партияның XXVI съездизинге Төлевилелинде ортумак школага күш-ажыл кижизидилгезиниң арталарын болгаш методтарын сайзырадыгайжыдарынче кол кичээнгейни салган, өөреникчилерниң мергежил шилип алырынче база кол кичээнгейни ында угландырган.

Республиканың найысылалында Ленинград районунуң школалар аразының өөредилге-бүдүрүлге комбинадының коллективтери ол айтырыгны чеднишкиниг шилтпирлеп турар. Риганың 15 ортумак школаларының үстүкү класстарының 1700 хире өөреникчилери радиомонтажник, слесарь, чазаныкчы, маляр, даараныкчы, эмчи сестралары, машинистиң дузалакчылары дээш ышкаш чугула мергежилдерни шингээдип алып турарлар. Эрткен чылын школа дооскан өөреникчилерниң 38 хуузу өөредилге-бүдүрүлге комбинадынга чедип алган мергежилиниң аайы-биле ажылдай берген. Ол дээрге, республикада ук комбинаттардан эң эки көргүзүг болуур. Өөреникчилер «Радиотехника» бүдүрүлге каттыжыышкынынга, Риганың делгем панельдиг бажың тудар трезинге, «Засулакс» локомотив депозунга болгаш өске-даа черлерге практиказын эрттирип турар.

ЧУРУКТА: Риганың «Ригас текстило» каттыжыышкынының аргылга цегинде практиктиг кичээл. Ону бүдүрүлге өөредилгениң мастери С. Иргене эрттирип тур.

В. СЕМЕНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Туристиң орук демдеглелдеринден

ХОСТАЛГАНЫҢ ОРТУЛУУ-БИЛЕ

Тоол сад-тропиканага космонавтылар-биле ужуражыышкынга киришкенивис уттундурбас. Тропикана дээрге бажың эвес, киноларда, тоолдарда бистиң көргенивис ышкаш кайгамчык чараш сад, ол Гаванада хоорайда. Оон залдарынга 1500 кижи кире бээр. Аяныг, каас столларга ижер суксунну эккеп бээр. Кырындан дээрниң сылдыстары, дөрт чүгүнден өпбазыны сайгылаанар, янзыбүрү челээш өөнер, ыяштар, фонтаннар шимеп чыртыкан.

«Шынап-ла «Тропиканаңы көрбээн кижи Кубаны көрбээни ол» деп кубаларның чугаазы-ла шыг. Аңаа барык кежээнин-не найыралдың улуг концерттери болуп турар, өүге дээрге өске чурттардан келген аалчылар, туристер ыяап-ла бо садка келир. Бистер аңаа совет-куба космонавтыларга турасказыкан ужуражыышкынга, концертке олуржур аас-кежиктиг болдувус. Онзагай чүве артистер чүгле сценага эвес, оон он, солагай талазында бедик сценаларда көрүлге залын долгандыр, арыг иштинде бедидир кылып каан сценалардан база ойнап үнүп кээр. Артистериң кеткен хевинин, аргарыгның өң-баазының кижи кайгай-ла бээр, оон кедерезе залда олурган көрүкчүлерниң чаныгга кээп ойнаар...

Ол концертке Кубада чурттап турар аңгы-аңгы аймактөөк кижилериң төлээлериниң эрги, чаа амыдыралын артистер төөгүп ойнаан. Кайгамчык ыры, танцыларны магадал-биле көрдүвүс.

Тыва туристер көрүлге залынып, төвүнде столдарны эзлеп ап-тыр бис. Канчангаш-ла көрүптеривиске бир стол ажыллыр танырывыс кижи бисче каттырып көрүп олур, ол Юрий Романенко болган. Удаваанда концерт төнген. Чарлакчы:

— Бөгүн тропиканада улуг байырлал, хүндүлүг аалчылар — Юрий Романенко, Арнольдо Тамайо Мендес, Алексей Шаталов бисте аалдап келген деп дыңнадыпкан. Зал дынмиттиг адыш часкаан. Бистер «Ура!» Ура!» деп ёзулал кылдывыс. Юрий Романенко бисче хол чайып турду. Төрээн чурттувустуң алдарлыг оглун ол концертке ынчаар чоок көргенивис — биске уттундурбас өөрүшкү.

Кежээниң төнчүзүнде хей соруглары салбаан, а номда көдүртүүп турар чамдык айтырыгларга доктаар бодаан. «Салчак Нина каникулда» деп чогаалга доктаап көрээл. Автор номнуң 15-ки арында мынчаар бижип турар: «Нинаның читкени колхоз суурунуң ужу-кыдыынга каш-ла минута иштинде дыргын апарган. Ол халаптыг медээ суурнуң, тыва, орус колхозчуларын уйгузундан чаштадыр бут кырынга оттур сопкан. Ол калчаалыг шуурганга суурнуң колхозчулары өрт болган чүве дег ында-мында дүвүреп маңнаашкан, ажыт-хөлүн четкен, туткан, мунган улуг хөлзээнин болган чүве дег болу берген».

Бичии уруг дээш бүтү кижилериң дүвүреп үнгенин автор чөптүү-биле бижээн. Нина шуужүп турган чоннуң аразы-биле маңнашкаш, Романенко база ооң калайы-биле ужураштывыс.

— Концерттиң эгезинде-ле силерни эскердим, ажок хөөрежип олурдуңар — деп, ол чугаалай-дыр.

— Калмыңар кандыг-дыр, Кубага таваржып тур силер бе?— деп, Люба айтырды:

— Четтирдим, эштер, кадыым космоска ужуп турганыга ышкаш эки-дир — дээш каттырган, орук-суур эки чоруурувусту күзеп, холдарывысты дыңзыг туткаш, чорупту. Даштыкыга чангыс-даа, хөй-даа совет кижилерге ужуражыры улуг өөрүшкү, байырлал.

Лос-Пиностан чоруп ора, бир аалчылар бажыңынга Украинадан барган туристерге таваржы берген бис, олар бисти көрүп каажы: «Бистиң совет улус» дээн сооңа, бүгү назынында билчир чүве дег мендилежип чугаалажыр, чарлыр хөнүү чок болдулар...

Кубаның найысылалы Гаванада 2 млн. кижи чурттап турар. Ук хоорайда чурттуң үлетпүр продукциязының 50 хуузун бүдүрүп турар. Ында машина тудуунун, металлургияның заводтары, нефть болбаазыралыр, химия, аъш-чем, таакпы, пөс-таазы, алгы-кеш бүдүрүп кылыр үлетпүрүң адырлары сайзыраан...

Найысылалдың чоргаараалы —Гаванаңың күрүне университеди, ында чурттуң келир үезин тургузуп тудар 30 мун ажыг студентилер өөренген. Гаванада совет специалистериниң уруглары өөренир 3000 өөреникчилиг орус ортумак школа база бар. Эртемнин, культураның, төөгүүнүң музейлерни чежезин ол дээр.

Чаа Гаванаңың чүрээ — Революция шөлү. Ук шөлдү революция мурнунда Хамаалы шөлү деп адап турган. Гаванаңың Революция шөлүнден эгелээш бүдүрүлгелерде, өөредилге черлеринде, район, суурларда Кубага хосталганы чаалап алырынга амы-тынын харам чокка бараалгаткан Фидель Кастро Рустуң революсчу эштери Эрнесто Чегеванаруш, Камило Сьенфугостуң болгаш өске-даа революсчуларның чуруктарын аскылаан.

Школаларда: «Уруглар —келир үевис, идегеливис, чоргаараалывыс» деп бижээн лозуннар бар. Бөгүн Монкаданың казармазында кайгамчык чараш школа-интернат бар. Ында патриоттарны, революсчуларны хорудаан турган каа-оожыларны эде кылгылдаш, школалар, интернаттар кылып каан. Чүс-чүс школаларда маадырлыг куба революсчуларның салгалы, чурттуң келир үезин тургузар сая-сая уруглар өөренип турар. Бирги класстан чеди класс чедир уруглар—кызыл галстуктарлыг, оларны монкадачылар дээр, чеди класстан өрү уруглар—көк галстуктарлыг, оларны хосемартичилер дээр. Школаларда эң эки өөредилге дээш дээди шаңнал— Совет Эвилелинче олар путёвка.

Кубаның революсчу төөгүзүн Гаванада революйня музейинде төөгүн көргүскени кайгамчык солуп. Куба улус келир үезинге ханы бүзүрелдиг, эрес-дидим; кадыг-берге тулчуушкуннарга чаалап алган аас-кежиин, хосталгазын камгалап алырынга кезээде белеп.

Шак мындыг эрес-дидим, маадыр, социализмниң оруун шилип алган, ону чедиишкинниг тургузуп турар куба чонбиле чоок ужуражып таныжар аас-кежиктиг болдувус. Хосе-Марти аттыг аэродромга бистиң үдеп келген куба аныяктарның төлээлери самолёт ужуп үнгүже чедир быжыг туттунган холдарын өрү көдүрүп алган; «Байырлыг», хосталга ортулууче база катап чалап тур бис» деп ыяпыраалы, аңы-дуңмалышкы ёзу-биле бисти үдеп турдулар.

Н. ТЫРТЫК-КАРА,
бөлүктүң удуртукчузу.

ФЕВРАЛЬДА ҮНЕР КИНОЛАР

Бо чылдың февраль 15-тен эгелээш «**Оңза чугула даалга**» деп өөнүг ийи сериялыг, делгем экранныг чаа кинонуң бүгү-эвилел көрүлдези болур. Кинону «Мосфильм» киностудиага үндүрген. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында тылдың ажыл-ишчилериниң маадырлыг чоруунуң дугайын кинода төөгүп турар. Ужар үүл заводунуң ажылдакчылары «ИЛ-2» шүүргедекчи самолёттарны фронтуга эң кыска хүүсаада бүдүрүп бергеп.

Кинонуң эң-не билдингир артистериниң база режиссёрларының бирээзи Евгений Матвеев ону тургускан. Ол-ла кинозунга кол рольдарның бирээзинге ойнаан. Сергей Кирилов соруктуг, күштүг кижилериниң бирээзи. Ол завод директорунга ажылдай бергеш, кандыг-даа бергелерни ажып эртип. Төрээн чуртунуң оңза чугула даалгазын күүседирип дээш бүгү күжүн бараан болдурган. Людмила Гурченко, Валерия Заклунная, Николай Крючков, Владимир Самойлов, Евгений Киндинов олар база кинода ойнап турарлар.

«**Океанда кижилер**» деп чаа чидиг сюжеттиг фильмде болуушкуннар чеден чылдарның ортан үезинде Оожум океанның бир ортулуктарында болуп турар. Ында совет кыызгаарчылар албан хүлээлгезин эртирип турарлар. Олар далайга үлүг шуурган үезинде айылга таварылган кыдат балыкчыларны боттарының амы-тыны харам чокка камгалап алганнар. Амы-тының камгаладып алган балыкчылар кижизиг мөлүг-шынарын артынга катташ, буужар бак нүүлдээшкинни кылып, совет далайкылар балыкчы хемеңи күш-биле эжелеп алган деп нүүлдээннер. Өөрүп четтиришкинни илередир орунга, олар чүге месилдежишкинниң оруун шилип алганы ол?

Вадим Спиридонов, Светлана Тома, Алма-Атаның көрей театрының артизи Олег Ли болгаш Совет Эвилелинде чурттап турар кыдаттар кинода ойнап турар. «Мосфильм» киностудия кинону үндүрген.

«Ленфильм» киностудиязының «**Сөөлгү аңнаашкын**» деп үжуралдарлыг кинозунда 20 чылдарда даштыкы далай даярбечилериниң өлүктүн болгаш алдының хөй курлавырын камгалап алганын көргүскен. Бо бүгүнү Сонгу доштуг океанның эриинге тускай черге кадагалап турган. Турлагның чурттакчылары, факторня начальниги Шатохин, башкы Сергей, турлагга келген кызыл-шеригжилер үйтекчилер-биле демисежип киришкен...

Сценарийниң автору — Артур Макаров, Юрий Богатырев, Олег Борисов, Марина Лихун база бистиң тыва артистеривис Максим Мунзук, Алексей Оюржак, Аизат Куулар кинода ойнап турарын, сонуурган болур силер.

Кижи бүрүзү бодунуң амыралынга чаңгыс-даа катап болза, эң шынчы болгаш шынгыы шиитпекчи — бодунуң арын-нүүрүнүң шиитпелининң мурнунга таваржы берип болур. Шак ынчан эрткен үеин сактырга кээргел-даа чок, боттуң чазыгларындан чайлаар арга чок болу бээр. Горький аттыг киностудияга үндүрген «**Эрги өрелер**» деп кинонуң маадыры Александр Петрович Кочнев өлүм-биле кес кырынга тура шак ындыг хүнну чурттап эрткен. «Соон истээр» деп үлегер чугаада ышкаш хепхенертен аар ааранны эрткен чуртталгазын катап шылгатынарынче албадапкан. Аарыг кижиниң чаныгга моон мурнунда ооң кады өг-бүле тудуп, чурттап чорааны үш кадайы, «үш шиитпекчизи» таваржып келген...

Кинону режиссёр Илья Гурин тургускан. Александр Петрович Кочневтиң ролюнда ССРЭ-ниң улустуң артизи Игорь Горбачев ойнаан.

Совет десантниктериниң албан-херектериниң дугайында «**Саналгының точказы**» деп кинода чугаалап турар. Кинону аныяк-салгалга тураскаатказын. Кинодан Сергей Кольцовтуң ынакшылының төөгүзүн көөр силер. Кинода ырлар кончуг хөй, оон автору — Владимир Высоцкий. Ырларны француз кино сылдызы болган ыразыжы Марина Влади күүседип турар. Кинону «Белорусьфильм» киностудияга үндүрген.

Л. КАБАКОВА.

АЖЫКТЫГ БОЛУРУ ЧУГААЖОК

Ном болгаш номчукчу

Ондар Сегленмейин номчукчулар ооң мурнунда үнүп келген шулүктериндеп болгаш оон школачыларга бижээни «Салчак Нина каникулда» деп расказындан эки билир.

Автор төөгүүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар талазы-биле чамдык ажылдарны чоруткан. Ондар Шажан-Хо Сегленмейни улам-на хөйге калбаа-биле таныштырып турар. Ондар Сегленмей онгу беш чылдың дооссур чылында, 1980 чылда бодунуң номчукчуларынга чаа белекти туткан. Тываның ном үндүрер чери авторүнүң чамдык чогаалдарының чыындызын «Чечен чугаалар» деп ниити ат-биле ном кылдыр үндүрген.

Бо одуругларның автору «Чечен чугааларга» аналиэтинг рецензия бижиир деп ындыг сорулгаңы салбаан, а номда көдүртүүп турар чамдык айтырыгларга доктаар бодаан. «Салчак Нина каникулда» деп чогаалга доктаап көрээл. Автор номнуң 15-ки арында мынчаар бижип турар: «Нинаның читкени колхоз суурунуң ужу-кыдыынга каш-ла минута иштинде дыргын апарган. Ол халаптыг медээ суурнуң, тыва, орус колхозчуларын уйгузундан чаштадыр бут кырынга оттур сопкан. Ол калчаалыг шуурганга суурнуң колхозчулары өрт болган чүве дег ында-мында дүвүреп маңнаашкан, ажыт-хөлүн четкен, туткан, мунган улуг хөлзээнин болган чүве дег болу берген».

Бичии уруг дээш бүтү кижилериң дүвүреп үнгенин автор чөптүү-биле бижээн. Нина Салчакта бир оңза эскертиниң турар чүве болза, колхозчу көдээниң амыдыралын Нинаның хайгаараалы-биле көргүскени болур.

Маңаа хамаарыштыр бир болган таварылганы сактыйн. 60 чылдарда Самагалдайга үш классчы уруг школадан келбейн барган. Ада-не ол дугайын суурнуң радиозунга чарладып, ооң кирги дег черлерин кезип, дүүреп шаг болган. Улус бичии-даа сагыш човавас, ада-пенди кыжырыыр болган. А уруг тыпты берген соонда, оларны чедирбээн чери чок: улусчу контроль хуралынга тургускан дээш оон-даа ыяйн. Кол чылдагаан болза хей черге дүвүрээнин көдүрген деп мындыг. Бичии кижиниң дажыгга келбейн бярганын чугаалавас турган шыкажыл. Мону кандыг сагыш човаалдазы дээрил?

Автор «Үшкү каттган ужудуушкун» деп чогаалында кирки турар бир кыйбың кыстың дугайын мынчаар бижээн: «Доңмаа улам эскертиннинчел болур дээш холун эрттир бүдуттунмаан болза, шынап-ла чараш кыс». Ийе, аныяк кыстарның карааң кайы хамаан чок үрей будуурун көөрге хлрын-даа коргунчуг.

Номда киргең «Кузнецовтуң чугаалары» деп чогаалда Төрээн чуртунга амы-тыныңдан бердингеп болгаш немец фашистиг эжелекчилерге болгаш өскерликчилерге килең көстүп, өйээн негелеэн күштүү-биле хайнып турарын көргүскеп. «Киргавның сактыышкыны», «Чогувааң үүлгедим», «Бузуттуг деңгиделге» бо кыска чогаалдарны амыдыралга болгуулаан болуушкуну киткээйтелькг көргенинден, бодамчаныг бижээнивден солуп боон турар.

Ондар Сегленмей литератор боордан аңгыда, хей чыл стажтыг зоотехник кижи деп бистиң номчукчуларывыс база билир. Ынчангаш хой ажылының породазының талазы-биле бистиң чорудуп турар ажылывыс кандыг боон турарынга автор доктааган болза артык эвес боор ийик. Оон ыцай О. Сегленмей элээн кап публицистиг чүүлдерни бижээн. Автор ону калбарткан болуп улам эки. Чижээ, хой кажаалы дүне өртемгелге канчаарыл, дээш өске-даа публицистиг чүүлдер сонуургал-биле номчуттуруп чугаажок. Ындыг практиктиг ужур-дузалыг чүүлдерни автордан ам-даа маңаар ээлээр бис.

С. ТАМБА,
журналист.

Айтырыңар, харыылап берээл

СОЛУУР ЧОРУКТУ ХОРААН

Шелээже дыштанып үнмейн, улаштыр ажылдааш шөлээ акшазын алыйн дээримге, ындыг дүрүм чок дээш даргаларым мени шөлээлел, дыштанып алыры-биле үндүрүптү. Канчап ындыг болган чоор ол, шөлээ акшазын алгаш, ажылдап артып каап болур-ла чүве болгай Ол дүрүм өскерли берген бе?

К.-Б. САЛЧАК,
таңнылыл.

Кызыл хоорай.

Амгы үеде күштүг болуп турар күш-ажыл хоойлузу ёзугаар ук бүдүрүлге, албан организация черинге шөлээ соонда улаштыр ажылдан артып калыр ажылчын, албан-хаакчыттарга (Күш-ажыл хоойлузунуң 75 чүүлүн ёзугаар) шөлээни акша-биле төлеп, солуур чоруктуг хораан. Ажылдан турган үезинде шөлээлевээн, ынчалза-даа ажылдан үнүп чоруур апарган таварылгада шөлээни төлеп солуп болуур. Ажылдан үнүп турда бөөр акша төлевириниң хемчээли ажылдакчының ажылдаан үезиниң, элээ чогуур шөлээзиниң, ап турган шалыныың хемчээлинден хамаарыжыр.

Айда алыр ортумак шалың хемчээлдиг долу шөлээ акшазын ол ажыл чылында 11 ай ажылдаан соонда ажылдан үнүп турар ажылчын, албан-хаакчыттар алыр эргелиг. Ажылдакчының ажылга кирген хүнүнден эгелеп ажыл чылын санаар, чижээ, ол кижи 1980 чылдың март 10-да ажылга кирген болза, 1981 чылдың март 9-ка чедир үе ооң ажыл чылы болуур. Ажылдан үнүп турар үезинге чедир 11 ай чедир ажылдаваан кижиге хамаарыштыр ажыглаттынмаан шөлээни ооң ажылдаан үезинге дүүштүр төлээр.

Чылда 15 ажыл хүнүнде шөлээлээр эргелиг ажылдакчыга акша төлевирии ооң ажылдаан ай санынга хамаарыштыр хүнде ортумак ажыл төлевириниң 1,25 хемчээли-биле, 18 ажыл хүнүнде шөлээлээр ажылдакчыга 1,5 хемчээли-биле, 24 ажыл хүнүнде шөлээ алыр эргелиниге 2 хүнүң ажыл төлевириниң хемчээли-биле, а 36 донук шөлээлээр ажылдакчыга 3 хүнүң шалыныың хемчээли-биле төлээр.

Ажылдан үнүп турда ажыглаттынмаан шөлээ дээш төлевир алыр хуусааны санаарда чартык ай четпес үени кичээнгейге албас, санавас, чартык айдан ажып турар болза ону бүдүн ай кылдыр санаар.

Башкы кижи өөредилге чыдыкын бүдүн он айында ажылдааш, ажылдан үнген таварылгада оларга ажыглаттынмаан шөлээни 48 ажыл хүнүнүң хемчээли-биле төлээр.

Түр када ийикпе, азы сезон үезинде ажылдаар ажылдакчылар шөлээ алыр эрге чок болганыдан оларга ажыглаттынмаан шөлээ дээш төлевир кылбас.

Ажыглаттынмаан шөлээ төлевириниң талазы-биле маргылдаалыг айтырыгларны күш-ажыл маргылдаазы көөр комиссияга, оон соонда профэвилел комитединге, улус судуга чедир сайгарар.

Чамдыкта администрация черн эрткен чылдарда ажыглаваан шөлээни хуусазыын эртиринкеп дел чылдагаан-биле төлээриидеп ойталаар чоруктар бар. Ол шын эвес, дүрүмде үндезилеттинмээн. Чүге дээрге ажылдакчыга чыл бүрүзүнүң шөлээзин графикте айыткан хуусаада бөөр үжурлуг.

Бир эвес графикте айыткан хуусазыны администрация черн кандыг бир чылдагаан үжурунда үреп, ажылдакчыны чогуур үезинде шөлээже үндүрбейн баар болза ол кижиге шөлээ бербес, азы ажылдакчы ажылдан үнүп турда ажыглаттынмаан шөлээ үжурунда төлевир алыр эргезин казып болбас. Ынчангаш амгы үеде күштүг болуп турар хоойлуда ажылдакчы ажылдан үнүп турган, сөөлгү 2 чылларда ажыглаваан шөлээзиниң төлевирин иеген алыр эргезин магадлап турар. Ажыглаттынмаан шөлээ төлевирин төледип алыр эргезин чидирер, кандыг бир эрте бөөр хуусаа дүрүмде доктааттынмаанын айтыр апаар.

Ол чүл дээрге, ажылдан үнүп турган ажылдакчы ажыглаттынмаан шөлээ төлевириниң дугайында айтырыгны күш-ажыл маргылдаазы чарар орган ажылдакчының бүгү ажылдан келген үезинин дургузунда эвес, сөөлгү 2 чылда албаан шөлээзин төлеттирер дугайында шиитпирлээр эртелиг. Бо таварылгада оон ажылдан үнүп турар чылын үстүнде айыткан 2 чылдың санынга кирбес. Моон алгаш көөрге ажылдакчы 3 чылдың ажыглаттынмаан шөлээзиниң төлевирин иеген алыр эргелиг.

Администрация черн ажылдакчының ажыглаваан шөлээзиниң талазы-биле маргышпайн турар болза, үстүнде айыткан хуусаалардан-даа ажыг үениң төлеп болуур.

С. ДОРСАТ.
Тыва АССР-ниң Дээди Судуның кежигүнү.

Найысылалдың Октябрьская кудумчузунда парикмахерскаядан улуг,биче чон үзүктелбес. Чүге дизе, ында мергежилдиг мастерлер ажылдап турар. Ылангыя хөй чылдарда ажылдаан Ксения Яковлевна Егороваңы маңаа онзалап чугаалап болуур. Ону ажылдан турда көөрге, кайгамчык шалыкшы.

Онгу беш чылдың доозукчу чылының планын К. Егорова эрткен чылдың июньда-ла күүседипкен. Чонуңга бедик культурлуг бараан болуп келген хоочуунуң ажылын үнелеп «Социалистиг чарыштың типлекчизи», «Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы» деп хөрек демдектери болгаш хүндүлел бижиктер-биле ,каш удаа шаңнаан.

ЧУРУКТА: К. Я. Егорова ажыл үезинде.

Г. МИХАЙЛОВТУҢ сөзү, фотозу.

Агаар

Республикага бүргеп, аязыр, хар чагбас. Хат кошкак.

Агаар хүндүс 18-23, чамдык черлерге 8-13 градус соор. Кызылга шоолуг эвес булуттаар, хар чагбас. Хат кошкак. Агаар хүндүс 19-21 градус соор.

телевидение

ФЕВРАЛЬ 4-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». Информастыг программа. 8.40—Эртенги сула шимээшкин. 9.05—Уругларга кыска метражтыг фильмнер программазы: «**Дөрт өөнүктүң амыдыралы болгаш ужуралдары**», «**Диманың дескыр дагаазы**», «**Димка хорадай берди**», «**Ральф, экии!**» 10.30—«**Билдингир-даа бол, эдептиг**» 11.35—Медээлер. 11.40—12.00—Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

12.00—«**Орус дыл өөренип тур бис**». Телекичээл 12.15—14.30—Чапсар.

МОСКВАДАН

14.30—Медээлер. 14.45—Узбек телевиденниинң документалдыг фильмнер программазы: «**Ташкентиде ындыг кудумчу бар**», «**Номчунар. көрүнер, дыңнаңар**», «**Самолёттар идегелдиг холда**», «**Илбилиг аяк**». 15.45—«**Кылын бил**». Аныяк техниктерге дамчыдылга. 16.30 «**Орус чугаа**». 17.00—«**Горнистер, харыылаңар!**» 17.30—**Шри Ланканың национал байырлалы—Хамаарышпас чорук хүнүнге**». Шри Ланканың ыры болгаш танцының национал ансамбліниң көргүүү. 18.00—«**Бистиң садывыс**». 18.30—«**СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төлептиг уткууа**». СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, Пенза область «**Кевдинский**» совхозтуң директору В. И. Сорокинниң дутайында очерк. 18.45—«**Бөгүн делегейде.**

КЫЗЫЛДАН

19.05—Телемедээлер. 19.15—«**Культура болгаш амыдырал**». 19.45—Телемедээлер. 20.00—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.05—«**Кур чер**». Хөй сериялыг документалдыг фильм. Л. И. Брежневтиң номун ёзугаар. 5-ки сериязы. 21.00—«**Ye**». Информастыг программа. 21.35—«**Хөгжүм дутайында**». Тележурнал. 22.50—Хоккейге ССРЭ чемпионады. «**ЦСКА — Крылья Советов**». В. И. Левин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. Чаңгарда—**Бөгүн делегейде.** Информастыг үндүрүлге.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

18.00—Кыска метражтыг телефильмнер программазы: «**Беркутчи дутайында тоол**», «**Розаларның утбазы**». 18.45—«**Чаа бедиктерже**». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

19.05—ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Гуляевтиң концерти.

КЫЗЫЛДАН

20.05—20.55—«**Маңаа сиген безин кызыл өөнүг үнер**». Документалдыг фильм.

СПОРТ * СПОРТ * СПОРТ

А. КАРПОВ ТИИЛЭЭН

МАДРИД. (СЭТА). Гроссмейстерлериң Линарес үзоорайга доозугаан делегей маргылдаазынга шыдыраа талазы-биле делегей чемпионуң Анатолий Карпов тиилекчи болган. Сөөлгү 11-ги салыгга Глигорич-биле (Югославия) ол хайымнашкан болгаш 8 санныг болган. Америк шыдыраачы Кристиансен сөөлгү салыгга Бедлёну (Испания) үткан болгаш база сес санныг болган. Делегей чемпионуң эң бедик көргүзүглериң чедип алган, бирги черни эзлээн.

ЧАРТЫЫ—АНЫЯКТАР

Февральдың 7-деп 15-ке чедир үеде Хабаровскиге болур делегейниң хоккей чемпионадынга киржир ССРЭ-ниң шилиндек командазының он чедиэ ойнакчызының тозу бир дугаар киржип турар. Делегейниң бирги черн дээш болгулаан маргылдааларга он бир катап тиилелге чедип алган бо командага ындыг хөй чаа ойнакчылар мурнунда турун көрбээн.

Оларның аразында делегей чемпионуң деп атты Плавунов (беш удаа), Бочков (дөрт), Лазарев, Лобачев болгаш Эйхвальд (үш-үш), Першин биле Ломанов (ийи-ийи), Рычагов (чангыс) удаа чаалап алгыланнилер.

(СЭТА).

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

ФЕВРАЛЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «**Конкордту камгаланар**» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00 (үзэтван), 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «**Шапкыпчылар даламаш тур**» 9.30, 11.20, 13.50, 15.40, «**Шынчы чорухту үрээни**» (2 сериялыг) 17.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «**Ошкү-мыйыс чааскаан**» 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «**Буруузу чок**» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

ПАССАЖИРЛЕРНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНИНГЕ

Кызыл — Абакан — Семипалатинск — Алма-Ата — Фрунзе аразынга пассажирлер аргыштырар башгайгы рейс **1981 чылдың февраль 4-тен** эгелээрин Кызыл аэропорту дыңнадып тур.

Ужудуушкун неделяда үш удаа — **понедельник, среда, пятница** хүннерде болур. Кызылдан 11 шакта (Москва-ныы-биле) ужудуп үнер. Авиабилеттерни хоорайның агенствозунда баш бурунгаар садып турар. Тел. 2-43-01, 2-34-10.

Хүндүлүг пассажирлер! Орта Азияның чылыг черлериңе бларынче силерни аэропорт чалап тур.

Редакциянның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17856. Чагыг № 63.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Советиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгның талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—00430

Бүгү чуртталның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 29 (11528) | 1981 чылдың февраль 5, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кеп.

ЧАА-ЧАА БЕДИКТЕРЖЕ

ТАШКЕНТ. Узбекистанның Компартиязының XX съездизи республиканың найысылалында ажыттынган.

Эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын хүндүлүг президиумга делегаттар диниттиг адыш часкаашкынары-биле соңгаан.

Съездиниң хүн чурумунда—Узбекистанның Компартиязының ТК-зының болгаш ревизия комиссиязының отчёт илеткелдери, партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Төлевилелиниң дугайында болгаш республиканың партия организациязының сорулгаларының дугайында илеткел, оон удуртур органнарын соңгууру.

Отчёт илеткелди СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Ш. Р. Рашидов кылган. Партия организациязы, республиканың бүгү ажылчы чону СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын изин-биле деткип, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң, эш Л. И. Брежневтиң чонуң чаагай чоруунче, тайбыңны быжыглаарынче утланган ажыл-чорудулгазын чүректиң ханызындан изин-биле деткип турарлар дээрзин ол демдеглээн.

Делегаттар кол кичээнгейни экономиканы улам хөгжүдериниң курлавырларынче, политика-кижизидилгелиг болгаш партийжи-организастыг ажылдарның айтырыгларынче утландырган.

Узбекистанның Компартиязының ревизия комиссиязының отчёт илеткелин дыңнаан.

Л-410: ИЙИ РЕЙС

Моон мурнуда республиканың чамдык районнарының аэродромнарынга Л-410 даэр чаа пассажир самолёдунуң техниктиг шенелде ужудуушкуннарын кылып, ук самолётту Тыванның девискээринге ажыглап эгелээринге белеткеп эгелээнин бистиң солунга бижээн. Тыва авиаторлар чаа хевирикн, дүрген ужар самолёдун СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынарынга чедир ажыглап эгелээрин хүлээнгей турганнар. Олар боттарының социалистиг хүлээлгезиниң оллаа кезээн хуусаадан эрте күүсеткен.

Дүүн Кызыл аэропортундан Кызыл-Мажалыкче Л-410 самолёт-биле пассажирлерни локтаамал чедирери эгелээн. Баштайгы ийи рейсти дүржулгалыг ужудукчулар Мерген Максымович Мунзук болгаш Василий Павлович Шинтоотуң экипажтары кылганнар. Баштайгы пассажирлер оларга өөрүшкүзүн илередип, ол бирги беш чылда улам-на эки ажылдарын күүсеп турганнар.

Л-410 самолет Кызылдан Кызыл-Мажалыкка чедир АН-2 самолеттан барык ийи катап дүрген. 45-50 минута иштинде ужудар аргалыг. Ол ышкаш ук самолет оон хөй пассажирлерни алыр. Февраль 4-тен эгелээш, республиканың өске-даа районнарынче чаа самолеттуң докгаамал ужудуушкуну эгелээн.

(Бистин корр.).

УРЕЗИН АРЫГЛАТТЫНГАН

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажында тараа шанының ажылчыннары СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар болдурган чарышка идепкейлиг киржип турар. Шак эргелекчизи, район Совединиң депутады Наталья Бора-Тараанын удуртканы 6 кижи составтыг тускай звено үрезин арыглаашкынын шынарлыг, өй-шаанда чоруткан. Амгы үеде олар 710 тонна кызыл-тасты, 600 тонна суланы арыглаан. Бо чугула ажылга Зоя Шима, Вера Бора-Тараа, Ачаа Комбу улуг үлүүн киргеп. Ол ышкаш үрезин арыглаар машиналарны анаа туруушкун чок ажылдадыр дээш слесарь, коммунист Чалбакай Биче-оол кызымак ажылдап турар.

Н. ТАНДЫ-ООЛ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле эш Е. В. Мосийкону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Партия болгаш совет организарга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдааны дээш улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомуюн секретары Евдокия Васильевна **Мосийкону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Дэргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың февраль 4.

МЕХАНИЗАТОРЛАР ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

Механизаторларның, чем белеткекчилериниң, картофель болгаш ногаа өстүрүкчүлериниң өөредилгезиниң эң-не чедингир болгаш ажыктыг хевири — агрономия бөлгүмнери, школалар база семинарлар. Ынчангаш мурнакчы ажыл-агыйларның удуртукчулары көдээ ишчилериң өөредилгезинче улуг кичээнгейни салып турар. «Кызыл тараачын», «Саян», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг болгаш «Сукпак» совхозтарда чогум-на ыңдыг. Механизаторлары четчир, арга-дуржулгазы улуг болганыбиле айыткан ажыл-агыйлар күскү хөвү ажылдарын республикага бир дугаарында доозуп, үрезинни чогуур үезинде уруп шыгжап, часкы хөвү ажылдарын чорударынга хөрзүнүң белеткеп ап турар. Бо ажыл-агыйларга техника кылдынмаанындан азы механизаторлар чедишпезинден бичии-даа аңаа турбас, агрегат бүрүзү эң-не ажыктыг кылдыр ажылдап турар. Чылдың-на кыш эгезинден бээр 20-25 аныяк ажылчыннарны өөредип, тракторну, комбайнны башкарарынга чаңчыктырып, механизаторларның мергежилин бедидип турар.

Амгы үеде «Барлык», «Хемчик», «Дөң-Терезин», «Октябрь 30 чылы», «Өөк», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, Тока аттыг совхозтарда картофель, ногаа өстүрүкчүлериниң, мал чеминиң белеткекчилерин кышкы бөлгүмнерде өөренип турар. Ол ажыл-агыйларның удуртукчулары, партия, профэвилел болгаш комсомол комитеттери чер ажылдакчыларының база механизаторларның мергежилин бедидерин улуг ужур-дузалыг кылдыр көрүп турары оон илдендир. Аңаа агротехниктиг бөлгүмнер, мергежил бедиделериниң школалары кыш эгезинде-ле ажылдай бергилээн. Кичээлдер эрттирери-биле эки өрээлдерни шилип алгаш, көргүзүлге материалдары-биле оларны ыяк дерээн. Кичээлдерни кол специалистер эрттирип турар.

Амгы үеде республикада ниитизи-биле бөлгүмнерде, семинарларда болгаш мергежил бедиделериниң школаларында хөвү ажылының 1,2 муң ажылдакчылары өөренип турар.

Ынчалзажок ол чаагай херек чамдык черлерде чогуур деткимчени албайн турарын айтыр херек. Чамдык совхозтарның, районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдериниң удуртукчулары ол «артык чымыштан» бүгү-ле чылдактар-биле чайлаарын оралдажып турар. Чижээ, 1980 чылда «Ак-Туруг», «Күш-ажылдың хостуу», «Хадын», «Ленинчи орук», Карл Маркс аттыг болгаш чамдык өске-даа совхозтарга кышкы агроөөредилгени чорударын ёзу барымдаалаан. Айыткан ажыл-агыйларга кичээлдер эрттирери үзүктелип, дыннакчылар шоолуг келбейн турган. Оон уржуу-биле ол совхозтарга ажылдың мурнакчы арга-дуржулгазы кошкак шингээттинип, тарааларның дүжүттүү куду болган. Чижээ, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозка (кол агроному Г. Сат) ногааларның дүжүдү гектардан чүгле 7,6 центнер, «Күш-ажылдың хостуунга» (кол агроному В. Ф. Лобаченко) картофельдиң дөңгүп-ле 4,8 центнер болган.

Чогум-на харын ыңдыг совхозтарга картофель, ногаа өстүрүкчүлериниң, мал чеминиң белеткекчилериниң өөредилгезин калбартып чорудар, мурнакчыларның ажылының дуржулгазы-биле оларны таныштырар ужурлуг турган. Ыңдыг турбуже, чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш специалистери чер ажылдыгларның мергежилин бедидерининң чугулазын ам-даа чедир билбейн, агротехниктиг бөлгүмнерни, школаларны болгаш семинарларны организастаарын база кичээлдерни эрттирерин ёзу барымдаалап турар. Көдээ ишчилернин өөредилгези ишкаш чүгүлә херектиң ынчаар тоомча чок көөр чоруктар-биле моон соңгаар эптежип болбас.

Картофель болгаш ногаалар тарып өстүрериңе тускайлаттынган ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Кара-Хаак», «Күш-ажылдың хостуу», «Улуг-Хая», «Ленинчи орук» совхозтар болгаш Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы ногаа болгаш картофель өстүрүкчүлериниң өөредилгезин организастаарынче амга чедир-ле эгелеп кирбээн. Шак ыңдыг харыысалга чок чорук-биле хамаарышкан районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдериниң удуртукчулары, специалистери эптежип турарының ужуру билдинмес.

Агротехниктиг өөредилгени соңгаарладыышкын чокка эгелээриниң үези келген. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, специалистери, партия, профэвилел, комсомол организациялары чер ажылының ажылдакчыларының бөлгүмнериң школаларын саадаашкын чокка четчелээри, кичээлдер эрттирер дуржулгалыг специалистерни шилип алыры, бажың-балгат-биле база көргүзүлге материалдарыбиле хандырары эргежок чугула.

Кыш — көдээге массалыг өөредилгениң үези. Бөлгүмнерни болгаш школаларны чер болганга организастаар херек. Партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары, ажыл-агыйларның удуртукчулары, специалистери ол чугула херекче улуг кичээнгейни салыры эргежок чугула. Көдээ ажылагый бүдүрүлгезиниң хурнакчы аргаларын болгаш дуржулгазын совхозтарның ажыл-ишчилери ханызы-биле билип алыры— он бирги беш чылдың баштайгы чылының планнарын амыдыралга чедиишкинниг боттандырарының магадылалы.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ АЖЫТТЫНАРЫНГА ЧЕДИР 18 ХОНУК АРТКАН

СЭКП-ниң XXVI съездизинге үткүштүр

КАЛЕНДАРЬДА — 1986 ЧЫЛ

Фоторепортаж

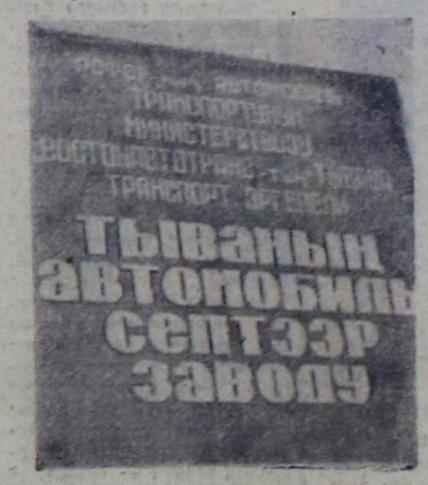

Республика найысылалында автосөөлгелиг заводуңче кирер эжиктиң чанынга чедип келгеп кижи оон кыдыгларында бижээн адрезинче албан сагыш салып, ону номчуур. Ында улуг үжүктер-биле мынча деп бижээн: «Тываның автомобиль септээр заводу» (чурукта). Эгезинде бодаарга бо сөстерде онзагай кандыг-даа чүве чок мышкаш, мынчалза-даа завод деп сөстүң утказын ханызы-биле бодай бээрге, кижиниң чоргаарарымга ол мынчаар харыылады:

— Шынап-ла, бир талазындан алырга, бүзүреңниг эвесдээ мышкаш кылдыр сагындырар. Кончап беш чылда ийи беш чыл планы күүсеттинер боор. А херек кырында ол бүгү шынап-ла ыңдыг болган. Планны мынчаар күүседиримге шехте кады ажылдап турар эш-өөрүм, коллектив меңээ улуубиле дузалашкан. Ийи талазында, үр чылдарда чедип алган бедик арга-дуржулгам кончаар-даа аажок идиглиг болган. Мен бо цехте ам 17 чыл үзүктел чок ажылдап келдим.

Алдын холдуг мастериң кылган ажын көрүп тураргa, бичии-даа артык шимчээшкин чок, шупту чүве боду-ла эптей салдынып, кылдыныш турар мышкаш сагындырар. Бо удаада ол ЗИЛ-130 даэр машинаның бир кезээн хептээн тур. Машинаның бо нарын кезээн хептээриниң хүнде планы 10, а Анатолий Иванович хүндүскүнүң 3 шак 30 минутага чедир безин 17-ни хептеп алган болду. Ажыл шагының төнеринге чедир ам-даа бүдүнчартык шак бар. Ынчангаш ол үеде 5-6 кезекти хептеп болаур. Моон алгаш көөрге, дүүгү хүнүң планы 200 ажыт хуу күүсеттинген. А шак ыңдыг план күүселдезин мурнакчы шуткукчуга хүн бүрүде чаңчыл апарган.

Анатолий Иванович бодунуң шак мергежилиниге дыка хөй аныяктарны өөреткен. Оларның чамдызы ам заводта ады-сураа үнген бедик мергежилдиг ажылчыннар, а Александр Мунусков, Владимир Яковлев болгаш Сергей Хныкин (адааңда чурукта) олар амгы үеде дагдыныкчызы-биле чаңгыс цехте кады ажылдап, ай, квартал планнарын баа ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруунда киргенер.

В. ЧАДАМБА.

Дүвүренчиг медээлер

ААРЫГ ХУРАГАННАР, АЖЫЫ ЧОК ШАГЖАЛАР

«Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырында 13 муң ажыг хой 21 коданда кыштап турар. Кыштаглаашкынны эки эрттирер талазы-биле чамдык ажылдарны чорудкан. Салбырның ажыл-ишчилери 1050 тонна сигенни кезип белеткээн. Он ажыг коданга шеф дузазын көргүскен. Суурнуң агитквартираларын (шупту 11), салбырның тускай эртемниглерин коданнарда бижыглаан. Салбыр бо чылын 4654 хураганы камгалап алыр, 17,9 тонна дүктү бүдүрер хүлээлгелиг.

Ам салбырда кыштаглаашкынның байдалы кандыгыл? Салбыр эргелекчизи С. С. Сава мынчаар чугаалады:

— Ниитиң байдал элээн берге. Төрүүр 5300 хойдан 2185 хой оолдаан, оон 86 чаш хураган янзы-бүрү чылдагаан-биле өлген, 64 хой ара салган. Декабрь, январь айларда хойдан 57 баш өлген.

Салбыр эргелекчизиниң медээлеринден алырга, улуг хойдаа, чаш хураган-даа хоран турар-дыр. Оон чылдагаанны чүдел? Салбырда хойдан өске мал чок. Ынчангаш хой ажылын харылаан турар ийи зоотехник-бригадир, ийи санитар мал эмчизи бар. Күш четчир.

Коданнарда байлалды көөру-биле Кылбыштыгда кышталарга барлаывыс. Хоочуул хойжу Моңгуш Лопсан хөөн кажаадан, чаа үндүрүп тур. Төрээн, төрүвээн хойларны ийи ангы үзүп каан. Төрүлкеп хойларны одекten үндүрбейн, чемгерип турар.

— Бисте 317 төрүүр хой бар, оон 180 хой оолдакан, чаш төлүн менди доруктурүп тур бис. Бо чылын төрүүр чүс хойга онаштыр 95 хураган камгалап алыр хүлээлгелиг бис. Ону күүседир дээш кызып тур бис — деп, хойжу чугаалады.

Чаш хураганнарны сакманчылар хайгаарап, ажаап, шай хайындырып ижиртип, сиген каап берип турар. Оон ачызала азыралда 20 ажыг хой база бар. Кожазында Моңгуш Маадыр-оолда төрүүр 430 хойдан 80 ажыг хой оолдаан, төлүн менди. Азыралда турар хоюнга савак берип турар. Ону аңаала чер биладырар чашканнап каар. Одаар түүлү тонүп турар.

Оон Сарыглар Сергештейниң коданынга келдивис.

— 400 ажыг хойлуг мен, оон кезик хирези оолдакан. „Кадайым ийи оглу-биле эртен беш шакта-ла кажаа ишти кирген, ыйла хевээр. Сакманчылар чедишпес. Бодум бо чылын 60 харлаар, пенсияже үнер кижи мен. Дузалакчы кадарчым база чок, хүнүүн-не хой кадарар мындыг мен — деп, С. Сергештей чугаалады.

Хойжунуң аалы совхоз төвүбиле аргыжар оруктан ырак эвесте, ол хиреде совхозтуң удуртукчулары-даа, салбыр эргелекчизи-даа аңаа келбээнге малчын хомудан олурар.

Дуржулгалыг хойжу Ооржак Байырга 200 ажыг хой оолдаан, хураганнар менди доругуп турар. Тургузу азырала турар хойнуң саны хой, а немгерер көк сула, савак төгеп, хураганнарга бээри-биле камнап турар бичии сигенни ам хойга берип эгелээн. Чемпи база-ла аңаа черге төп берип турар.

Хойжу Куулар Баян-Дорж-биле эрткен чыллагы хураган кадарчызы Александр Очурнуң коданы чаңгыс, кажаазы ийи аңгы. Бо коданда улут хой-даа, хураган-даа маагылаан, ону болдурбас дээш баш бурунгаар эки хемчег албаны-биле ам калбарган. Александр Очурнуң азыран турар хураганнарындан 24 баш өлүп хораан.

— Хураганнарны октябрь айда коданнардан хүлээп алган мен. Орай төрээн, күшшылалы багай хураганнар чораан. Артында өкпези аарып, маагылап турар. Ынчангаш олуп тур. Эмнеп, ажаап, чемгерип, турза-даа, хоржок-тур — деп, А. Очур чугаалады.

Сиген салыр шагжаларны кылгаш, хойжуларга чедиргилеп бергеп. А ону ажыглап турар малчын ховар. Шагжаны кылган шынары багай: будуун, човүрээзин аштаваан, хойнуң дүгү орта хойу-биле чүүлүүнүп чыдын каар. Туружу быжыг эвес болганындан дораан черге барып дүжер, чынчаңгаш шагжалар ажык чок чыткылаар.

Улуг Бичө Аянгатыларда малчыннар валдарын ийи хүн кезип, ажыл-ижи-биле таныштывыс. Моон түңнел кандыгыл? Кыштаглаашкынны чедиишкинниг эрттирер, мал төлүн менди камгалап алыр ээлп малчын бүрүзү кызын ажыллап турар. Чамдык коданнарда хойнуң болгаш чаш хураганнарының өлүп хоран турары болдуунда дарыгдап болуп турар. Моңгуш Байырның коданында 31, Ооржак Кушкаш-оолдуунда 42 хураган дарын өлген. Бо малчыннарга чогуур үезинде эмчи дузазы чедирбээн. Мал чемги ээлээ болганындан хойну, чаш хураганнарны чедир чемгербейн турар. Бир Сергелээшкин — коданнарда маагылыг хойларның ковүдеп турары. Эм төнгенибиле аңаа удур демиселди кошкак чорудун келген. Чайгы үеде хойну багай чутканының түңнели ол. Ааран хойлар ара салып турар. Чаа төруттүнген хураганнарның огчёт-учёду кошкак. Ооржак Байырның коданында 200 ажыг хой оолдаан, хураганнарны ам-даа дугаврлаваан. Ара салган хойларга тодаргай анализ кылдынмаан.

Чамдык малчыннарда одаар түүл төнүп турар. Почта чедирилген саадаашкынныг.

Совхозтуң удуртукчулары, кол специалистер, салбырның специалистери хойжуларның ажыл-ижин контрольдаар, оларга чогуур үезинде практиктиг дуза чедирер талазы-биле хемчеглерни ам-даа четпес ап турары бо бүгүдең илдең-дир.

Салбырда түгле дөрт «Беларусь» тракторлар ажыллап турар. Бир автобус, кузовтуг УАЗ, үш чүк машиналары үрелген, артык кезектер могу-биле үр үеде аңаа турар.

— Малчыннарга сиген, саваң соөртken трактор-биле, а чамдыкта чадаг-даа чедер-дир бис — деп, салбырда мал эмчизи К. Ооржак чугаалап турар.

Транспорт-биле хандырбайн турарындан ажыл-ишке четпестер бар болуп турар. Ам совхозтуң удуртукчулары, кол специалистер Аянгатыже киээнгейни күштелдирип, кыштаглаашкында четпестерни доп-дораан чайладырыр эргежок чугула.

Х. МОНГУШ,
«Шынның» корр.

ШИИТПИРЛЭЭР УЖУРЛУГ

«Май 1» совхоз күрүнеге садар ивилерни чайын-на тускайлап үскеш, эки оттуг черлерге семиртi кадарарын организастап турар. Ол кончуг чугула хемчег. Салары-биле тускайлап үскен ивилерни Бараан Даажырганның звенозу Оюүген, Серби деп тайгаларга одарлатkаш, тергини деңгилгелиг кылдыр семиртken. Ол черлер совхоз төвүиден 180 километр мрак. Оортан садар ужурлуг 600 ивиниң ай ажыг үе дургузунда одарладып сүрүп чораан, ивижилер дужаалда пунктузунга онча-менди, күшшыдалы шыырак хевээр чедирип келгеннер.

Кыштың январь-февраль айлары ивиң дужаалдазының түлүк үези. Ивижилер дужаалда пунктузуига келгеш, эвээш эвес бергелерге таваржып турар. Кижи болаарга, дужаалда пунктузуи ыяк дерип кылган турар ужурлуг. Ивиң дээрге аңаа мал ышкаш эвес, аңзыг, лошкуи амытан дээрзи билдингир болгай. Ыңдыг болганда, дужаары-биле сүрүп келген ивилерни кажаалзар быжыг кажаа херек. «Май 1» совхозта ивиң хүлээп алыр пунктуда кажаа багай, шала тутkан. Аңаа кирип каан ивилер багай кажаапы буза чүткүп үне берген. Ол ивилерни катап кажаалзар дээш, сүрүп келгеа кижилер улуг шүүлелге таварышкан: ивилер кажаже кирбес, чаза базар болган. Оларны сывыртаарынга хөй үе-шак эрткен, кижилер түрээп.

Четпес чүве түгле ол эвес. Пунктуда ивиң кадарчылары, иви согар кижилер, таңчыыл чурттаар бажың-балгат чок. Дүне иви сүрүп чедирип келген кижилер малын киирер кажаа-даа, боттары хонар бажың-даа тыппас. Ынчангаш ивиниң даңны атсы сүрүп тура хонар ужурга таваржыр.

Ивиии ол-ла хүлээп алыр пунктуга согар, кежии сояр, эъдин аайлап ажаар апаар. Ыңдыг турбуже ол, ханныг эътти сарыктыр, донур азар черлер, эът сугар склад кылдынмаан. Ивы согар кижилер чынныр, аъш-чем кылып ижер бажың чок. Түгле майгын тил каан. Даштын соокта чер одаргда чыныыр турар. Ол чорук ажылды дүрген бүдүрериңе шаптыктап турар.

Мындыг четпестерниң улам-ындан «Май 1» совхоз 1980 чылда 4,5 муң рубль когарагага таварышкан турган. Ам база-ла пунктуда кылдынган түүве көзүлбес. А бо чылын мындыг когарагага таварышпас дээрзиниң магадылалы бар бе? Соккан ивиниң быжкаан, кежии, эъдин (ылыы, окпе, баарын, чаан) четче хүлээп албайн турар. Оон аңгыда, сойган эътти чадагай черге 20—30 хонукта чыттырып кээрге, ол хургап, додугуп, депзизи чкигеп калр. Оон уламындан совхоз хой акшаны чедир албайн турар. Ужуру болза совхоз каражаалар эвес, харын орулгалыг болур. Маңаа эргежок чугула чүве болза хүлээп алыр пунктуну бүгү чүүлдер-биле дериярн, малчынnар болгаш мал согар кижилер чурттаар чаагайжыды кылган бажыңнар, эът азар, ону кадагалаар делгем склад, столовая, ивн турар бедик, бижыг кажаа, пунктуже ыт-куш келбес, арыгневергни болуру-биле пунктуну долгандыр таварымчалыг херим түттүрер херек. Түгле ол дериишкин бар турда, совхоз карылгадан чайлап, орулгалыг боол болур. Шак ыяыг хүлээп алыр пунктуну Кызылдык эът комбинады кылдырар ужурлуг. Ивиилза-даа совхозтуң удуртукчулары иегеп боорта, комбинат ону кылыр чыдыгы турары чугаажок.

Д. САЙ-5

Тожу район.

Национально-краеведческий отдел

О Л А Р Н Ы Ң Ө Г-Б Ү Л Е З И

Чоокта чаа, Шуйнуң көдээ Культура бажыңында кежээ кино үзүп турда, будкаже кире бердим. Ооң иштиарыг-силиг, бүгү чүүлдер чүрүм-чыскаалдыг салдынган, азыгда үш аңгы бажың чечектерин салып каан. «Уран чүүлдүң биске эң-не чугулазы—кино болур» деп, В. И. Ленининң сөстерип кызыл пөсте алдын үжүктер-биле бижээш, ханада азып каан болду.

Ийи бичии оол, бир херээжен кижи чай-даа чок ажыддаан турлар. Бир аппаратта элээди оол экранда үнген кинону үт дамчыштыр ооң көстүрүн топтап көрүп, үнүп дыпшап, хынамчалыг ажылдаан, оон бичези ийи дугаар аппаратта улай үндүрер лентаны эптии-биле суп белеткээн тур. А херээжен кижи үндүрген ленталарны банкаларже суп, бир-ле чүвени бижээн олур.

Бир чай аразында элээди ооддан:

— Ачаңар кайыл?—деп, айтырдым.

— Грипптеп аарып турар, бажында — дидир.

Бо болза дуржулгалыг кино механиги Сарыг-оол Иргитович Дамбылдың өг-бүлезин: оларның авазы Д. Сендажы, сески классчы Оюн-оол, дөрткү классчы Эрес-оол олар болду. С. И. Дамбыл ам 18 ыял дургузунда ажылдап, чонга уран чүүлду бараалгадып келген, Бай-Тайга районда, а харын-даа республикада эки ажылдыг кино механиктериниң бирээзи.

Сарыг-оол Иргитович чонга эптиг-эзелдек, ажылынга харыысалгалыг болгаш кинонуң янзы-бүрү нарын аппараттарын эки билир. Ол аныяк өскенге бодунуң мергежилин өредип келген. Ынчангаш ооң өг-бүлезиниң кежигүннериниң безин бичелеринден өскелери шупту кино үндүрүп билир.

Дуржулгалыг кино механиги 1980 чылда сеанс планын 127,5, көрүкчүлер планын 111,3 хуу күүсеткен. Ленинчи юбилей медалының эдлекчизи С. И. Дамбыл социалистиг чарыштың тиилекчизи деп хөрек демдээ-биле дөрт удаа шаңнаткан. Найыралдыг өг-бүлениң уруглары 7 кижи.

СЭКП-ниң XXVI съездизин С. И. Дамбыл күш-ажылчы чедиишкиниг уткуур дээш шудургу ажылдап турар.

С. МАЙНЫ.

ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ

— Ажылга чедиишкин барда, кижиниң сеткили өөрүүр, харыысалгазы бедиир. Кур-Чер суурда төпчүткен одалгалар системаларында бригадир мен. Кочегарларның аразындан МТМ-де Чульдум Мижит, сүтбараан фермаларында Сарыглар Огуй-оол болгаш өскелердаа кызымак ажылдап турар. Олар онаашкан ажылынга харыысалгалыг. Күш-ажылчы кижилерге таарымчалыг байдалды тургузуп, будурүкчүлүг ажылдаарынга идигни берип келген.

— деп, Сарыглар Очур-Сат чугаалап орар.

Шынап-ла, кышкы үеде одалга системазының ажылын чогуур деннелге тургузары чугула айтырыг. Совхозта сантехник Ховалыг Кара-оолдуң звенозу одалга системаларынга үрелиишкин болдурбазынче сагыш салып, доктаамал хыналданы чорудуп турар. Сүтбараан фермазында одалга системазының кочегары О. Сарыгларның ажылдаан эзлээнде өрээлдериң ишти кезээде чылыг болур.

Э. ТЕЖИТ.

Кызыл район.

Ак халаттыг кижилер

ЭМЧИ КИЖИ — БУЯННЫГ

1960 чыл. Ынчан Александра Балчыт Чадаана ортумак школазының он клазынга өөренип турган. Күрүне шылгалдалары дужаарының бетинде, тыва дыл башкызы каш удаа аңгы-аңгы темаларга чогаадыглар бижиткен. «Кым болур сен?» деп сөөлгү чогаадыг онза солун болган. Өөреникчи бүрүзү күзелдерин чогаадыгга ажыттчажыт чокка илереткен. Чижээ, Александра эмчи болур күзелин кончуг допчу болгаш тодаргай бижээн. Ооң ол күзелин башкылары, ада-иези деткээн.

Он класс доозарының шылгалдазын ол чедиишкинниг дужаган. Александра медицина үчүлищезинге өөренип кирген. Кичээлдерге башкының тайылбырын кичээнгейлиг дыңнап, теорияга алган билиин практикага быжыг холбап тургаындан эки өөредилгелиг сургууулдарның бирээзи болган. Сургууль чылдар билдиртпейн эрткен. 1964 чылда ону Тес-Хем районунче ажылдадып чоруткан.

Районнуң улуг эмчизи Ак-Эрик суурда эмнелге пунктузун эргелекчилээрин аңаа сүмелээн. Эмчиниң айтышкынын ол күзелдин-биле хүлээп алган. Теорияны чеже-даа эки билир болза, практика чок кижиге хөлчок берге болган. Алызындан мергежилинге ынак, ажылынга чүткүлдүг кыс чоорту чаңчыга берген.

Шынап-ла, кандыг аарыг кижилер турбас боор. Ээлдексевилең бараан болуп, аарыгны шын тодарадыры, дээштиг эмнээри— кол чүве ол-ла болгай. А. Балчыт ажылдап келген чылдарында бо бүгүнү ханы угаап, херек кырында ону боттандырары дээш кызымак ажылдап келген. Берт-Даг, У. Шынаа, О. Шынаа, Шуурмак суурларның эмнелге пунктуларынга, каяа-даа ажылдаанда ажылга чүткүлдүүн, кызымаан, ак сеткилдиин, эвилең-ээлдээн көргүскен.

Александра Даваевна бо хүннерде район эмнелгезинде иелер бөжудар салбырның акушерказында ажылдап турар. Ол аяа оңгу беш чылдың эгезинде ажылдап келген. Ооң хүлээп алган бичии чаштары эмгежок. Суурларже үмүүшкүннер кылып чораап, чаштарның, иелериң калыкшылын хайгаарап чеде бээри чаңчыл апарган.

А. Балчыттың ажыл-ижин сонуургап чугаалажып орувуста, аныяк оол эдерткен ие кирип келгеш, мендилешти. Оолдуң авазын Соян Чыргал дээр болду. Ол кончуг чазык, чугаакыр:

— Саша шериг шинчилгезинге чорду. Хинин кескен эмчизи боорга, ужуражып чоруурувус бо-дур ийин — деп чугаалаап ол уламчылады. — 1964 чылдың кыжы чүве. Ынчан кончуг дүвүлүг соокту, дүмбей карангыны безин тоовайн, аът-биле кадыр-берт черлерин эртип чораап, караамны чыриткан эмчи-ле болгай. Шынап-ла эмчиниске өөрүн четтиргенимни чугаалавас аргам чок — деп, ие тайылбырлады. Бо дээрге амыдыралдан чаңгыс-ла чижек-тир. Шак мындыг таварылгалар эмчиге-та чеже болган.

Дуржулгалыг эмчи чүтле ойнашкан ажылы-биле кызыгаарлаттынмайн келген. Ол эмнелгеде сестралар төвүлелиниң удуртукчузу, профэвилел комитединиң кежигүнү, ревизиин комиссиязының даргазы хүлээлгелерин ак сеткилдиг күүседип турар. Хостуг үезин ол чөптүг ажыглап чаңчыккан. Ооң ийи ооддарын өстүрүп, кижизидип турары, өскелерге үлегерлиг.

«Эмчи кижи буянныг, эки аът чоруктуг» деп чоонуң чечен домаа бар. Буянныг иштин кижизи - Александра Даваевнаның кызымак ажылы дээш четтиргенин илереди чоруурлар хөй. Ооң ажылынга чогаалыкчы чедиишкиниерин күзеп каалы.

Ө. ЧИҢМИТ.

Кызыл хоорайның № 20 аптеказында найыралдыг коллектив ажылдап турар. Онгу беш чылдың эм саарылгазының планын олар июль 1-де күүсеткен. Ооң эргелекчизи Мария Александровна Эренчинова. Ол коллективинин ажылижиниң дугайын мынчаар чугаалаар:

— Аптека эм саарылгазын чурттакчы чонга рецепт ёзугаар азы эмнелге, будурүлге организация черлериче бөлүк-бөлүү-биле чорудуп турар. Онгу беш чылга пландан ажыр он-он мун рубльдиң эмнерии тараткан.

Коллективте эмчи институттары, үчилищелери дооскулаан аныяк специалистер ажылдап турар. Иркутскиниң эмчи институдунуң доозукчузу, дуржулгалыг фармацевт-контролёр Маны Оюновна Ооржак, аныяк фармацевтилер Любовь Кауєова, Любовь Базыр-Сат болгаш өскелер-даа эки ажылдыг.

ЧУРУКТА: аптеканың мурнакчызы фармацевт-контролёр М. О. Ооржак.

А. ДАРЖАА.
А. МОНГУШТУҢ фотозу.

КАДЫКШЫЛ БӨЛҮҮ

Хоорайның кадыкшыл бөлүү ам дөрт дугаар чыл ажылдап турар. Спортка хандыкшылдыг херээженнер чылдың дөрт эргилдезинде ында кадыының аайы-биле ийи бөлүкке чарлып алган волейбол, баскетбол, бадминтон, теннис ойнап, сула шимчээшкиннерни кылып турар.

Херээженнер аразында янзы-бүрү мергежилдиң кижилери, назы-хары дөгүй берген пенсионерлерден эгелээш, аныяктарга, үстүкү класстарның өөренкичилеринге чедир бар. Чижээ, эртемден Галина Александровна Забелина, ооң уруглары—найысылалдың № 1 ортумак школазының 8-9 класстарының өөренкичилери Дима, Наташа, пенсионер М. А. Голубаева, шак мастери Э. А. Лутанина...

Бөлүктүң киржикчилери чайын культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында спорт шөлүнге, а кыжын «Херел» спорт-залынга спорттуң хөй хевирлеринге ойнап өөренип алганнар. Ол командаларның холушкак бөлүүн — «Роза», а аныяктарныын — «Буян» деп адаар. Ооң-биле чергелештир неделяның понедельник, среда, пятница хүннерин сула шимчээшкиннер кылып хүннер кылдыр тускайлаан.

Кадыкшылга бөлүүнде эмнелге ажылдакчылары база бар. Олар кадыы кошкак херээженнерниң чүрээн, ханының базыышкынын зарядка эрттиреринiң мурнунда, соонда үргүлчүүнүң хынап, көрүп турар. Чаңдык аарыглардан камгаланырының, дадыгарының арга-сүмелерин эмчилер берип, профилактиказын чорудуп келген. Чижээ, ангина, полиартрит, ревматизм, катарга удур хемчеглерни ап, ону болдурбас талазы-биле демисел чоруп турар. Чайын эштир, шаптаныр, хемелиг селгүүстээр, хоорай дашты нче турисчи походтарны организастаары көрдүнген. Чоокта чаа, бөлүктүң киржикчилери бир лыштаныр хүнде өг-бүлелери-биле Дөге даанга, Тайга станциязынга хаактыг база чорааш келген.

Күш-ажылдың будурүкчүлүүн бедидиринге оман-хевлүг, аваангыр, эзелгир-шимчеңгир болуру улуг дузалыг. Пенсиялай-даа берзе, өөренген, ынак мергежилин кагбайн, ам-даа ажылдап чоруурлар бөлүктүң киржикчилериниң аразында ынчангаш хөй.

Бөлүк түскай планныг. Спорттуң ажык-дузазын, үнелиин нептередиринге эргежок чугула солуннарны, журналдарны эзлчеглиг кичээлге, номчуп, ында бижиттинген чүүлдер-биле ханы танажып турарындан спортка хандыкшылдыгларның саны чыл санында өзүп, немежип турары өөрүнчүг.

Р. ДОЛЗАТМАА,
бөлүктүң киржикчизи.

ӨӨРЭЭНДЕ ЫГЛААР...

«Өөрээнде ыглаар» — деп бистиң улустуң үлегер сөзү бар. Шынап-ла ооң бадыткалын херек кырында көрдүм...

Эрткен чылдың эгезинде соокна алыскаш, хөрекке дегдирип, Эрги-Барлыг эмнелгезинге дыка аар байдалдыг кирдим. Эмнелгениң эргелекчизи Хомушку Шактар-оолдуң болгаш ында эмчилерниң, сестраларның, ажаакчыларның аарыгны чогуур үезинде тодарадып, кызымак эмнээнииниң, эки ажааганының ачызында чоорту сегип, маң кадык болуп үндүм.

Коммунистиг партияның, Совет чазактың кижи дээш сагыш салыышкынының бадыткалы чүгле бо чижектен илдең-дир. Эмнелгениң бүгү ажылдакчыларының аарыг кижилерге кичээнгейлии, сагыш човангыры кайгамчык болду. Бо бүгүнү улуу-биле үнелеп, өөрээнимден караам чажы төктүп турду.

Бистиң совет кижилер кайгамчыктыг чаагай ажылдап, чурттап чоруур. Назы-харым улгадып, пенсиялазымза-даа, Барыын-Хемчик районнуң суг ажыл-агый эргелелинде ажылдап турар мен. Кадыым эки-жээниинден ажылымда, коллективимде катап келген, ооң ажылынга эвээш-биче-даа болза үлүүм киириштирер болганымга онза өөрүүр-дүр мен.

Эргим редакция! Эрги-Барлыг эмнелгезиниң кайыралдыг коллективиниң бүгү кежигүннеринге как кадык кылдыр эмнеп, эмиртиени дээш өөрүп четтиргенимни солун дамчыштыр илередирин чөпшээреп көрүүер.

Х. СЕМИС-ООЛ.

АЧЫЗЫНДА

Шагаан-Арыг харылзаа белдиринiң электромонтеру мен. Озал-ондакка таваржып, орттенгеш район ен ай эмнелгеге чыттым. Тыныш оруун бергедедип кээрге, республиканың кезер эмнелгезинче шилчиткен. Кезер эмчи В. Тасхановтуң база эмнелге сестраларының, санитаркаларының сагыш салыышкынының ачызында, сегип үндүм. Чоннуң кадыы дээш уйгу-дыжын сагынмас, ажылынга ак сеткилдиг эмчилерге солун дамчыштыр өөрүп четтиргенимни илереттим.

М. ДУНГАР-ООЛ.
Улуг-Хем район.

Хынамчалыг белеткеген

Кышкы эртек. Чыккылама сооктуң түлүк үези. Эртейги соок чывар арынга соолаңнадыр дээп келир. Эртенгиниң алды шак ветклек чорда, суурнуң бажыннарының соңгаларында сайгылган чырыы куу туман өттүр көстүр-көзүлбес чырыы эгелээр. Күш-ажылдың база бир хүнү шак мынчаар эгелээр.

Эртенгиниң 7 шак. Совхозтуң специалистери, бригадирлер совхоз директорунуң ажылдаар өрээлинге чаңчыл ёзугаар чангыс кижи дег чыглып келир. Ажыл-агыйжы чугаа аңаа эгелээр. Эрткен хүнде кылдынган ажылды маңаа саат чокка түнеп чугаалашпышаан, бөгүнгү күш-ажылчы хүннүң соруглаарын тодарадып алырлар. Кижи бүрүзүнүң каяа баары, чүнү кылыры билдингир, ынчангаш хуваалда соон дарый шилэ-бээр аъттанныптарлар.

«О. Шынаа»—Тес-Хем районда ырак ажыл-агыйларның бирээзи, район төвүнден чер аразы ырак—чүс километр. Ында ажыл-иш бо хүннерде чымыштыг. Көдээниң ишчилериниң бөгүнгү соруглазы — ниитиниң малының кыштаглаашкыны үре-түңнелдиг эрттирери. Ынчангаш бүгү күш мнаар угланган.

Совхозтуң дирекциязы, партком, көдээ Советтиң күүскому 1980-1981 чылдарның кыштаглаашкынынга белеткелди бүгү тала-биле хынамчалыг чоруткан. Партком, күүском кежигүннерни, специалистерни кодан бүрүзүнде быжыглаан. Олар кыштагларга доктаамал барып турар болгаш кодаларда ниити байдалды кончуг эки билирлер. Мындыг харылзалыг ажыл чай чок иште хаара туттуган малчыннарның, сакманчыларның ажылынга улуг деткимче, херек аларган таварылгада кандыг-бир айтырыгны демниг шиитпирлээринге идиглиг, дуза улуг. Эрткен чылдарга деңнээрге, көдээ ажыл-агыйның специалистериниң быжыглаан участоктарынга харыысалгазы бедээн. Малчыннарның ажылында четпестерни дарый шиитпирлеп, көрзе чугула айтырыгларны олар совхоз директорунуң өрээлинге эртенги шакта эртеп ажыл хуваалдазынга дыңнадып турарлар. Аңаа тургустунуп келген айтырыгны орта-ла шиитпирлеп турары ажылга идиглиг болуп турар.

Бо чылын совхозта ниитизибиле төрүүр 12110 баш хой бар. Ооң 3100-ү бо хүннерге чедир төрээн, хураганнары онза-менди. Малдың чаш төлүн янзы-бүрү аарыглардан камгалап, аңаа удур профилактиктиг хемчеглерни мында совхозтуң кол мал эмчизи Ш. Эзедемниң удуртулгазы-биле хынамчалыг чорудуп турар.

Малчыннарның шынгыы шылгалдаңы логумчалыг эрттиреринге совхоз төвүнүң чурттакчыларының киришти рип турар үлүү, дузазы улуг. Олар киржикчилери тудугжу Ш. Б. Тюлюш, башкылар К. Ш. Оюн, Т. Т. Допуй-оол олар тайылбырлап тура, суурда күш-ажылга, ниити амдыралчурттаалгага болгаш ажы-төл кижизидеринге үлегерлиг ада-иелерни сцена кырынче чалап, чөнга оларны мактап чугаалааннар. Ындыгларга мурнакчы механизатор Михаил Малбык-оол, чолаачы Сиилиң оларның өг-бүлелери хамааржыр. Суурнуң хоочун чурттакчызы 76 харлыг Тюлюш Конгаанын уруглары шупту чонунга мактаткан, эки кижилер болган.

—Ажы-төлүм бичe сеткилдиг, чонунга эки дидиртип, үнеледип чоруурунга сагыш-сеткилимнин ханызындан өөрүп, ниитинин ажыл-херээнге ам-даа үлүг-хуумну киприксээр-дир мен деп, күш-ажылдың хоочуну чугаалаан.

Хайыракан суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы Лидия Моигуш, улусчу дружина бөлүүнүң удуртукчузу Найдан-оол Доспан олар «Улуг-Хем» солунга «Оглу—чоргааралы» деп эгелиг материал-биле хүннүн чугула айтырыын ажык чугаага көдүргенин онзалап демдеглээннер. Диспутка «Улуг-Хемниң» редактору С. Т. Ондар солуниуң ажылының дугайында чугаалаан. «Оглу—чоргааралы» деп ажык чугаа Улуг-Хем районнуң чурттакчылыг черлериндe чорүп турар. Район солуниуңуң коллективи оон түннелин үндүреринге белеткеп турар.

Кежээнин түннелинде Хайыракан школазының башкылар коллективиниң концерти болган.

К. НАТПИТ-ООЛ.

КАРА ЧАЖЫНДАН - НА

Ада-иези бичиизинде-ле чок апарган. Ийи бичии дукмазы-биле арткан. Санаакай Маады кара чажындан ажыл-ишке ижигип, ёзулуг-ла ие кижиниң орнун солуп эзүп келген.

1943 чылда Черби колхозунуң чылгы фермазын тургускан. Аңаа бе саап, ийи чыл ол ажылдап чорда, 25 хире саазинек хүлээдип берген. Оон бээр 1972 чылга чедир С. Маады саанчылаан. Саанчылап ажылдаан чылдарында хөй-хөй тонна сүттү дужаап, мурнакчыларның одуруундан ол доктаамал дүшпейн келген.

Санаакай Лэкпээевнаның шевери ажиок. Ооң даараан идик-хеви аянныг, көрүштүг. Кожаларының чагыын күзелдии-биле даарап, чонунга доктаамал бараан боол келген.

Алдан-Маадыр аттыг чурттынчилел музейинге ол бир негей, бир хураган кежи тоннарны даараан.

Дөрт уругларны өстүрүп, кижизиткен. Улуг кызы Лидия медицина үчилищезин дооскаш, чедиишкинниг ажылдап чоруур. Ол ам Шагаан-Арыгда уруглар эмнелгезиниң улуг сестразы. Оон бичези Света садыг-кооператив үчилищезин дооскан. Ам ол «Саян» универмагында шалыпчыларның бирээзи. Любазы Кызылда салыг базазының товароведи. Оглу Андрей Фрунзе хоорайда ужудукчулар үчилишезинде өөренип турар. Бо дээрге ие кижиниң ажы-төлүнүң келир үези дээш улуг сагыш салыышкынының, төлептиг кижизиткениниң көсөү чижээдир.

Р. ОЧУР-ООЛ.
Кызыл район.

КИЖИ ТӨЛУ-БИЛЕ КААС

Эрткен чылын «Улуг-Хем» солуниуң арынга «Оглу—чоргааралы» деп эгелиг, уруг-дарыг кижизидилгезинге хамаарымшкан материалды номчукчуларның кичээнгейинге киирген. Аңаа хамаарыштыр материаллар ук солуниуң арыннарынга парлаттынгылаан.

Чоокта чаа Хайыракан суурда көдээ Культура бажыңынга «Оглу—чоргааралы» деп диспутту эрттирген. Суурда сес чыл школазының башкылар коллективиниң каттышкан плазын ёзугаар ук кежээни организастаан. Ол диспут хөй кижи киржикчилиг, кончуг солуы болган.

«Кодан малы-биле, кижи төлү-биле каас», «Өгнүң өөрүшкүзү өстүрген төлүнде», «Аныяк салгалга ада-иениң үлегери» деп шагдан бээр салгал дамчып келген тыва үлегер чугааларны диспуттуң киржикчилери тудугжу Ш. Б. Тюлюш, башкылар К. Ш. Оюн, Т. Т. Допуй-оол олар тайылбырлап тура, суурда күш-ажылга, ниити амдыралчурттаалгага болгаш ажы-төл кижизидеринге үлегерлиг ада-иелерни сцена кырынче чалап, чөнга оларны мактап чугаалааннар. Ындыгларга мурнакчы механизатор Михаил Малбык-оол, чолаачы Сиилиң оларның өг-бүлелери хамааржыр. Суурнуң хоочун чурттакчызы 76 харлыг Тюлюш Конгаанын уруглары шупту чонунга мактаткан, эки кижилер болган.

—Ажы-төлүм бичe сеткилдиг, чонунга эки дидиртип, үнеледип чоруурунга сагыш-сеткилимнин ханызындан өөрүп, ниитинин ажыл-херээнге ам-даа үлүг-хуумну киприксээр-дир мен деп, күш-ажылдың хоочуну чугаалаан.

Хайыракан суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы Лидия Моигуш, улусчу дружина бөлүүнүң удуртукчузу Найдан-оол Доспан олар «Улуг-Хем» солунга «Оглу—чоргааралы» деп эгелиг материал-биле хүннүн чугула айтырыын ажык чугаага көдүргенин онзалап демдеглээннер. Диспутка «Улуг-Хемниң» редактору С. Т. Ондар солуниуң ажылының дугайында чугаалаан. «Оглу—чоргааралы» деп ажык чугаа Улуг-Хем районнуң чурттакчылыг черлериндe чорүп турар. Район солуниуңуң коллективи оон түннелин үндүреринге белеткеп турар.

Кежээнин түннелинде Хайыракан школазының башкылар коллективиниң концерти болган.

К. НАТПИТ-ООЛ.

ХЕМЧЭЭН АЛГАН

Эрткен чылдың төнчүзүнде редакцияга Саглыдан чагаа келген. Көдээ садыгда аъшчем аймаанын ассортиментизиниң кызыысынып, ында садыгжыларның бараан дээш негелде чогунуң, чамдыкта садыын орай ажыдарының дугайында бижээн.

Өөвүр райпо баштаар черинин даргазы Д. Ч. Саттың чагаага хамаарыштыр харыылааны:

Райпо баштаар черинге ук чагааны чугаалашкан. Ында кирген фактылар бадыткаттынган. Орук багайындан, транспорт чедишпезиниден болгаш бензин үзүктелгенинден чамдык бараанныың үстүп тургаңы шын. Саглы садыын бараанбиле хандырарының хемчээн алган, садыгжылар-биле беседалажып, ажылын экижидерин сагындырган.

БҮТПЕСТЭЭН ААЗААШКЫН

Эргим редакция!

Сесерлиг суур чылдың өзүп, сайзырап орарынга бис, ооң чурттакчылары, өөрүүр бис. Ында столовая, школа, садык, ясли-сад бар, үш чыл бурунгаар Культура бажыңы база немешкен.

Чаа Культура бажыңы чонуң дыштанылгазынга улуг салдарны чедиргеп. Республиканың кинофикация эргелелиниң удуртукчулары ийи чыл бурунгаар ол Культура бажыңынга кинону делгем экраннык кылдыр көргүзерин аазаан. Ол аазаашкынынны дыңнаап, амыран турдувус. Чонуң ол үдегели боттанмаан аазаашкын куруг хевээр. Редакцияже чагаа дузалаар боор деп сесерлигжилер идеген турар.

С. УДУМБОРА.
Бай-Хем район.

Бижикчилер дыңнадып тур

ИЙ СУУРДАН ИЙИ МЕДЭЭ

СЕПТЕЛГЕ КЫЛДЫНМААН

Бистиң Ий суур — районда хөй чурттакчылыг черлериң бирээзи. Суурда ортумак болгаш кадыкшылга школалары, уруглар сады, янзы-бүрү бараннар садыы болгаш өскедаа албан черлери бар. Чүгле школаларда улуг-биче 300 ажыг, а совхоз ажылчыннары, албан-хаакчылар муң чыгам кижи.

Сөөлгү үеде чонуң культурлуг амыдырал-чуртталгазы ыка бедээн. Ындыг турбуже, «Май 1» совхозта эргижирээн чангыс өрээл, изидер бус чок, каш чыл септелге кылып көрбээн чунар-бажың бар. Од чонуң негелдезин бүрүн хандырып шыдаваы билдингир. Дакпыш өрээл, изиг суг кудар чангыс улуг демир доскаар. Изиг суг хүнде 2-3 шакка чедир турар, ооң төне бээр. Кижилернин хөй кезии суг чогундан тарай бээр.

Каш чыл бурунгаар эки шынарлыг делгем чунар-бажың тудар деп чугаа турган, ам ук чугаа ол хевээр читкен. Чунар-бажынга сөөлгү үеде соогуи чүү дээр. Даштын харлыг кыжын аңаа сыр дедир турар болгу дег.

Эрткен чылын аңаа кандыгдаа септелге кылбаан, сонгалары, хаалгазы хагдынмас, соок кирип турар. Чунар өрээлдин шалазын бетоннап каанындан кижи базарга дошбиле дөмей. Бус чок. Ынчангаш изиг-соок суг бар ол-ла.

Чунар-бажың тудар ыяш чок, азы ону кылыр тудугжулар чедишпес дээр эвес. Бо чунар-бажыының ажылын дарый бир янзы шиитпираэрии дилеп тур бис.

* * *

КАЙЫН АЛЫРЫЛ?

Бистиң районда болу бүткен чугай чок деп болбас. Тожу районда элбек, эки шынарлыг чугайны районнуң совхозтары, албан организациялары мурнуку чылдарда белеткеп, бүгү районну, ооң чурттакчы чонуи хандырып келген.

А сөөлгү ийи чылдан бээрле «Май 1» совхозу чугай белеткелип, ооң-биле уруглар, культура албан черлерии, чурттакчы чонуу хандырарын сокаткан. Чугай өртедип, ону эки шынарлыг кылып белеткеп өөренген кижилер-даа бисте бар. Кышкы үеде машина, трактор, а чайын суг оруу-биле ону чедип алыры ыидыг берге эвес. Чугайны хөйну белеткээш, районнуң кайы-даа черлеринге садып, ооң орулгаңы-даа киирип ап болур.

Район иштинде чугай белеткээр черлер турда-ла ам чугайны Кызылдан, Улуг-Хем райондан алыры арткан бе?

Д. АЙЫР-САНАА.

Суур чоогундан ырадыр

Сөөлгү үеде арыг-шевер талазы-биле чедимче чок чамдык чүүлдер бистиң Найырал суурнуң чурттакчыларын дуварели берген. Бай-Тайга районнуң төвү Тээли суурнуң чунарбажыныидан, ында хеп чүүр черден үнген хирлиг суг суур үстүнге келир. Ол чоок-кавыны кургадыры-биле биче эвес бугa каскан турган. Чурттакчылар олар аккан доңмас кара сугну кыжын, чайын ажыглап, харын-даа яжип турган. Бичии уруглар аңаа чайлады эштир.

Чылый бээрге, агым аайыбиле хирлиг суг бугa суунга каттыжар. Бо бүгү чонуң кадыынга, суурнуң санитариялыг байдалынга дыка багай. Суур девискээриниден хирлиг сугну ырады төгериниң хемчээн алыры чурттакчылар негеп турар.

С. ЧЮДЮК,
механизатор.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйында хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылын үнелеп көргенинииң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнадары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Александра Михайловна **Абабкина** — хоорүскомнуң культура килдизиниң кол бухгалтери.

Надежда Андреевна **Абрамова** — Кызылдың үлетпүр садыының бүдүрүлге өөредилгезиниң мастери.

Анисья Семёновна **Арестова** — «Тувасельхозхимия» бүдүрүлге каттыжыышкыының улуг агрохимиги.

Анна Сергеевна **Баранова** — эът комбинадының ажылчыны.

Евдокия Николаевна **Баранова** — республиканың кеш диспансеринде лаборатория эргелекчизи.

Мария Сюрюновна **Барыпмаа**—үрежидилге каттыжыышкыныда техник.

Александр Константинович **Батанов** — пенсионер.

Анна Ермолаевна **Бонина** — пенсионер.

Иван Иванович **Бугаенко** — № 1 АТБ-ниң чолаачызы.

Иван Семёнович **Буев** — № 1 АТБ-ниң чолаачызы.

Евдокия Васильевна **Василькова** — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң техажылчыны.

Раиса Григорьевна **Вайнштейн** — пенсионер.

Варвара Деомидовна **Вакулина** — Тываның тараа продуктулар эргелелинде планнаан-хөө киллизиниң начальниги.

Анастасия Михайловна **Вякокурова** — пенсионер.

Капиталина Георгиевна **Власова** — республиканың уруглар эмнелгезиниң сестразы.

Ирина Сафроновна **Вяткина** — таңныыл черииң улуг бухгалтери.

Татьяна Георгиевна **Гончарова** — «Тыва коммунэнергонуң» контролёр-монтёру.

Мария Васильевна **Гусева**— № 1 орук-тудуг эргелелиниң бетоншитги.

Прасковья Ивановна **Гушина** — туризм талазы-биле облчөвүлелдиң кассири.

Татьяна Пахоевна **Далайоол** — «Моңгулек» гостиницазыың администратору.

Мария Андреевна **Дубинина** — пенсионер.

Екатерина Никитьевна **Евграфова** — СЭКП Тыва обкомунуң техажылчыны.

Василий Никифорович **Ермаков** — мебель фабриказының слесары.

Виктория Николаевна **Жбанова** — Тыва АССР-ниң Курплааның килдие начальниги.

Варвара Марковна **Жукова** — № 1 школаның башкызы.

Екатерина Семёновна **Завтракова** — № 1 АТБ-де тудугжу бригаданың бригадири.

Нина Анисимовна **Золотухина** — пенсионер.

Августа Васильевна **Золотых** — республиканың эмнелге-күш-культура диспансериниң сестразы.

Михаил Петрович **Зюзин** — Тываның геология-шинчилел экспедициязының профэвилел болүүнүң даргазы.

Августа Семёновна **Иванова** — пенсионер.

Михаил Васильевич **Ивлев** — эът комбинадында тудуг талазы-биле мастер.

Августа Фёдоровна **Кандаурова** —туберкулёзка удур диспансериниң санитарказы.

Платон Тимофеевич **Кирьянов** — Курбанх конторазының ажылчыны.

Пелагея Андреевна **Ковалёва** — пенсионер.

Мария Фёдоровна **Козлова** — Тываның геология-шинчилел экспедициязында санажылга болүүнүң улуг бухгалтери.

Любовь Романовна **Колесникова** — пенсионер.

Вера Андреевна **Косовских** — мебель фабриказының шеверлекчизи.

Елена Варфоломеевна **Косчачёва** — туризм талазы-биле облчөвүлелдиң техничказы.

Василий Ефимович **Кузнецов** — пенсионер.

Степан Сергеевич **Кузнецов** — пенсионер.

Иван Михайлович **Кулаков** — чаагайжыдылга комбинадыың слесары.

Таисья Алексеевна **Макарова** — республиканың Күрбанх конторазының экспедитору.

Валентина Ефимовна **Матвеева** — «Тыва коммунэнергонуң» ажылчыны.

Анна Ильинична **Матюшова** — Кызылдың аъш-чем садыының № 20 магазинииның улуг садыгжызы.

Анна Тихоновна **Мозговая** — пенсионер.

Сергей Куприянович **Мордвинцев** — чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң боторулга-чарылгалыг участогуунуң ажылчыны.

Галина Карповна **Нарыгина** — столоваялар болгаш рестораннар трезиниң ажылчыны.

Мария Григорьевна **Непомнящих** — транспорт эргелелиниң бухгалтериниң оралакчызы.

Ксения Васильевна **Новосёлова** — пенсионер.

Раиса Александровна **Ноговицына** — пенсионер.

Варвара Деомидовна **Вакулина** — Тываның тараа продуктулар эргелелинде планнаан-хөө киллизиниң начальниги.

Степан Фомич **Остроухов** — дат-техниктиг район инспекциязының инспектору.

Анастасия Михайловна **Вякокурова** — пенсионер.

Капиталина Георгиевна **Власова** — республиканың уруглар эмнелгезиниң сестразы.

Ирина Сафроновна **Вяткина** — таңныыл черииң улуг бухгалтери.

Татьяна Георгиевна **Гончарова** — «Тыва коммунэнергонуң» контролёр-монтёру.

Мария Васильевна **Гусева**— № 1 орук-тудуг эргелелиниң бетоншитги.

Прасковья Ивановна **Гушина** — туризм талазы-биле облчөвүлелдиң кассири.

Татьяна Пахоевна **Далайоол** — «Моңгулек» гостиницазыың администратору.

Мария Андреевна **Дубинина** — пенсионер.

Екатерина Никитьевна **Евграфова** — СЭКП Тыва обкомунуң техажылчыны.

Василий Никифорович **Ермаков** — мебель фабриказының слесары.

Виктория Николаевна **Жбанова** — Тыва АССР-ниң Курплааның килдие начальниги.

Варвара Марковна **Жукова** — № 1 школаның башкызы.

Екатерина Семёновна **Завтракова** — № 1 АТБ-де тудугжу бригаданың бригадири.

Нина Анисимовна **Золотухина** — пенсионер.

Августа Васильевна **Золотых** — республиканың эмнелге-күш-культура диспансериниң сестразы.

Михаил Петрович **Зюзин** — Тываның геология-шинчилел экспедициязының профэвилел болүүнүң даргазы.

Августа Семёновна **Иванова** — пенсионер.

Михаил Васильевич **Ивлев** — эът комбинадында тудуг талазы-биле мастер.

Августа Фёдоровна **Кандаурова** —туберкулёзка удур диспансериниң санитарказы.

Платон Тимофеевич **Кирьянов** — Курбанх конторазының ажылчыны.

Пелагея Андреевна **Ковалёва** — пенсионер.

Мария Фёдоровна **Козлова** — Тываның геология-шинчилел экспедициязында санажылга болүүнүң улуг бухгалтери.

Любовь Романовна **Колесникова** — пенсионер.

Вера Андреевна **Косовских** — мебель фабриказының шеверлекчизи.

Елена Варфоломеевна **Косчачёва** — туризм талазы-биле облчөвүлелдиң техничказы.

Василий Ефимович **Кузнецов** — пенсионер.

Степан Сергеевич **Кузнецов** — пенсионер.

Иван Михайлович **Кулаков** — чаагайжыдылга комбинадыың слесары.

Таисья Алексеевна **Макарова** — республиканың Күрбанх конторазының экспедитору.

Валентина Ефимовна **Матвеева** — «Тыва коммунэнергонуң» ажылчыны.

Анна Ильинична **Матюшова** — Кызылдың аъш-чем садыының № 20 магазинииның улуг садыгжызы.

Анна Тихоновна **Мозговая** — пенсионер.

Сергей Куприянович **Мордвинцев** — чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң боторулга-чарылгалыг участогуунуң ажылчыны.

Галина Карповна **Нарыгина** — столоваялар болгаш рестораннар трезиниң ажылчыны.

Мария Григорьевна **Непомнящих** — транспорт эргелелиниң бухгалтериниң оралакчызы.

Ксения Васильевна **Новосёлова** — пенсионер.

Раиса Александровна **Ноговицына

БЕЛОРУССИЯНЫҢ УЛУСТУҢ ЧОГААЛЧЫЗЫ

МИНСК. Чоокта чаа республиканың хөй-ниитизи сураглыг совет прозаик, драматург болгаш публицист, Белоруссияның улустуң чогаалчызы, БССР-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү Иван Петрович Шамякинниң 60 харлаан юбилейин демделеп эрттирген. Ол бодунуң чогаадыкчы ажын Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында эгелээн. Иван Шамякин «Ханы агым» деп романы дээш ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын чаалап алган, «Дүвүренчиг аас-кежин», «Адышта чүрек», «Харлыг кыштар», «Атлантылар болгаш карнатидтар», «Сээн аарыңны бодумга алыйн» болгаш өскедээ чогаалдары оон ат-сураан алгытказын. Чурттуң ном үндүрер черлери оон рассказтарының болгаш тоожуларының чымдызын хөй удаа үндүрген. И. Шамякинниң «Шыпшыңга бүзүреве», «Күскү шылгалда», «Куштар үнү дыңналбастаан» деп шиилери бо хүнүң негелделеринге дүгжүп, көрүкчүлерниң сонуургалын хайныктырган.

Иван Петрович Шамякин—хөй-ниитиниң көскү ажылдакчызы. Ол Белоруссияның КП-зиниң ТК-зының кежигүнү, Белорус ССР-ниң Дээди Совединиң депутады, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинiң президиумунуң кежигүнү. Бо чылдан эгелеп ол Белорус Совет Энциклопедиязының кол редактору.

В. ВИТЧЕНКОНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Күжүвүс—найыралда

ДАГ-АЛТАЙНЫҢ ДЕЛГЕМНЕРИ

Н. Хикметтиң сураглыг шүлүүнүң дугайында Б. Слуцкий мындыг бодал илереткен: «Чоонуң дугайында шүлүкчүлериниден билип алыр, а дылын өөренирде — шүлүүн өөренир апаар».

Ол — шын бодал. Аңаа үндезилеп алгаш, алтай чоонуң болгаш оон дылының дугайында маңаа чугаалап көрейн.

Даг-Алтайны алтай поэзияның чүрту дизе частырыг чок. Оон шүлүктери кайгамчык, чаа-чаа бодалдар, чараш одуруглар аңаа улаштыр төрүттүнер.

Алтайда дүн.
Айның чырыы мөңгүннелир.
Дээр өрү дүндүүштелген
Тергиин улуг чалым бо-дур.
Шымпыктыва үне бергеш,
Сыдыстардан даңза кыпсып
Алыр ышкаш сагындырар
Алтай дүнү кайгамчыктыг.
(Б. УКАЧИН).

Ындыг сагыш-сеткилди хөлзелип турар одуруглар Сибирьниң сураглыг чогаалчызы А. Л. Коптеловтуң чүрээн бүргенкен. Ол Даг-Алтайга хамаарыштыр мындыг одуруглары бижээн:

«Бо кайгамчык черге ынакшый бердим. Оон-булуттар ыдыынче берип үне берген сыңнарынга, моңгеде ак чыдар меңгилериниге ынак-тыр мен. Арга-арыг шыпкан кырланнарга, эртине дег хөлдерге, шулураан хемчигештерге, чалыы кыс дег дорт сыныг шивилерге, айыраң-чайт чечектерге сеткилим ханызындан бердиниг мен.

Алтайда мээң оңнуктерим дыка хөй. Чылгычылар, малчыннар, анчылар, сад өстүрүкчүлери, эртем ажыллакчылары, шүлүкчүлер дээш кымнарны чок дээр! Мээң чүрээмге чоок. Ол эргим кижилерим ол-дур. Кайгамчык амыдыралды ботгарының холу-биле тургускан алтай чон дээш чоргаарланыр мен, оларның хөлдарын дыңзыы-биле тудар мен».

Ол ажыл-ишчи алтай хөлдарны шүлүкчүлер хөй удаа алгап-мактаан.

Сураглыг Гёте бир катап мынча дээн чүве-дир: «Шүлүкчүнү танып алыр дизе, оон төрээн черинге баар херек». Алтай поэзияның дугайында чугаалаар бетинде, Даг-Алтайны танып билип алганы артык эвес.

...Алтай крайда Даг-Алтай автономнуг областың сонгу талазын Кемерово область биле Хакасия эвлээн, а чөөн чүгүнде — Тыва АССР. Мурнуу-чөөн талазында Моол Арат Республика чаптылып чоруткан, а мурнуу-барының чүгүнде Казахстанның ховулары шөйүлген.

Даг-Алтайга аян-чорук кылып чоруур болзунза, яңзы-бүрү черлерге чараш дег аңаар сен. Областың сонгу талазындан мурнунче Чүй оруу-биле бар чараш, шала бичежек кырдаларны көрген кижи Мурнуу Уралды сактып кээр. Семин артын ажып орган чорумал Саяннарда келлим бе деп-даа бодай бээр. Чике-Таман арты биле Катунь хемнин дургаар шөйүлген боомнар Кавказты сагындырар. Копет-Дагның электери. Күрай ховулары — Хакасияда черлер кара олчаан, Чүй ховузу — Гобиден биче-даа илгалбас. Даг-Алтайның дургаар аян-чорук кылгаш, оон-даа солун чүүл дерип тып ап болур.

Даг-Алтайны «Ак-көк хаяның чуртуң» дижир. Катуйның азы Чуйның эриктеринде даш бүрүзү, орук бүрүзү, чер бүрүзү чаа амыдыралдың бадыткалы. Ол чаа амыдырал Октябрь соонда, алтайлар улуг Ленинниң өөредиинче шимнып киргенде, көстүп келген.

Ленин биле чаа амыдырал. Олар кажан-даа чарылбас. Бүгүнгү ажыл-херээвис, бөгүнгү күш-ажылчы тиилелгелеривис Ленинниң ады-биле, оон чагыглары-биле сырый холбөшкен. Алтайның кырынга чаа амыдыралдың одуң ол кывыскан, оон өлүм чок овур-хевири чоонуң үгаан-сагыжында меңгези-биле сиңиккен.

«30 хүн» деп сеткүүлүң эрги дугаарын ажыдып көрээл. Ону А. М. Горькийниң саналыбиле үндүрүп эгелээн чүве-дир. 1936 чылда үнген ол сеткүүлдүң 7-гизинде «Челушмай шыналазында» деп очерк парлаттынган. Оон автору сураглыг совет чогаалчы Иван Катаев.

Балыкча суурга чараш, 98 харлыг Савелий Чудин деп прейге ужуражы бергенин Катаев төөгүп турар. Ол Челушман хүрээзинге холечиктеп турган болгаш Макарий ламалаң сагыл четтирген чүве-дир. Савелий дыка-ла хөй чыл дургузунда хүрээге бараан боон келгеш, чүгле бир хөйлеп, бир чүвүр ажылдап алган.

«Өгүнүң иштиң эт-сеп чок, куш болду,

Оңчү-даа чок ядыы-самдар ирей-дир сен — деп, алгыраымга ол мээң сестеримниң утказын экп билбээн хевирлиг, бажың согаш кылгаш, каттырды. Мен чорупкан мен, ол одаг чанынга артып калган» — деп, Катаев сеткилин хайныгып бижээн.

Ол очеркти оптимистиг деп болур. Ында элеп-чидип бар ыдыр «амыдыралдың төлөөзүн — ол кырган ирейни чогаалчы эргим шагның аар-берге амыдыралкыга холбап көргүскен. Чаа үеним кижизи Исай Тантыевти база автор биске таныштырган. Оон хары он тос. Бодалдыг, будуштуг, хөй чүгаа чок, ээллек — бодунуң үе-чергезиниден бичии-даа ылгалбас. Ол санакчылар курузунда өөренип турар, чогаалчы болур күзелдиг...

Исайның амыдыралының оруу алтайларга билдингир. Ол шынап-ла үжен чылдарда чогаалчы апаар. Ала-чурттуң Улуг дайынының чылдарында маадырлыы-биле ами-тыны оксунар. Оон дуңмазы Балыкчада малчыннап турар. Мурнунда аңаа чораан чогаалчы Катаев амыдыралдың бөгүн кандыг болуруун номунга бижип каан.

Дүүнгү көшкүн араттар сууржун байдалче шилчээн. Баштайгы беш чылларны олар боттарының күш-ажылы-биле тургусчуп, чаа амыдыралды байлакшыдарынга кирипшеннер.

1927 чылда Даг-Алтайга Коминтерниң делегациязы аалдап чораан. Оон составынга немец Кюн база кирген. «Овгудайда тараачын аныяктарның школазынга он тос харлыг алтай оол-биле хөөрештим — деп, ол бижээн. — Партия школазы дооскан ол эштин ниити политика-даа, төөгү-даа талазы-биле билиг тергиин чорду... Ол аныяк алтай кан чыл мурнунда үжүк-бижик билбес чорааны безин бүзүренир эвес».

Ол-ла үүдүнге коммунист Кюн мынча деп база бижээн: «Өгден казанах бажыңче көшкен алтай кижизиң бурунгаар кылган базымнары. Берлин университединде эртем доктоурунга экзамен дужаарга студенттеден артык-тыр».

Оон бээр бежен хире чыл эрткен. Амыдырал дыка-ла чаартынган. Алтайның эң-не ырак булуңнарында Ильичиниң лампочкалары кыпкан, радио, парлалга, телевидение кижи бүрүзүнүң амыдыралының чутула элилеги апарган.

Онгудай деп черге төрүттүнген сураглыг кижилер эвээш эвес. Ол чер чурттуг чогаалчыларга болгаш шүлүкчүлерге А. Саруева, А. Адаров, Э. Палкин, Б. Укачин, С. Котошу, Ш. Шатинов, А. Ерелеев болгаш өскелер-даа хамааржыр. Улус ажыл-агыйының оон үнген сураглыг специалистерни — башкыларны, инженерлерни, мал ажыллакчыларын, механизаторларны, эмчилерни санаары берге.

Шаанда Даг-Алтайның девискээринге 38 хүрээ турган, ынчалза-даа чаңгыс-даа школа турбаан. Алтайлар үжүк-бижик билбес чораан. Ам областа чүс ажыг школа бар, алтай болгаш казах чаштар боттарының төрээн дылында өөренип турарлар. Область төвү — Горно-Алтайскиде педагогика институдунуң, беш тускай ортумак өөредилге черлерининг эжиктери оолдарга болгаш кыстарга ажык. Ында төөгүнүң, дылдың болгаш литератураның эртем-шинчилел институду, башкылар билиң бедилер институт ажылдап турар.

Ол автономнуг областа үжен ажыг нацияларның төлөөлери ажылдап база чурттап турар. Алтай кижи бүрүзү орус дылды эки өөренип алыр дээш чүткүлдүг. А алтай болгаш казах дылга чугаалаар орус-даа, оске-даа нацияның кижилери хөй.

«Алышкылар эптиг болгаш демниг болза, оларга кандыг-даа бергелер шаптык болбас» деп алтай үлегер домак бар. Ол сөстүнүң чөптүү дайынның кадыг-дошкун чылларында илерээн. Орус болгаш өскедээ совет кижилер-биле кады алтайлар ок-боону холга тутканнар. Октябрьның чаалап алышкының, Төрээн чуртунуң ат-алдарын, хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалаар дээш фашистерге удур турушкан.

Совет улус шупту чаңгыс өөгбүле дээрзи кымга-даа билдингир. Даг-Алтай кожаалары Хакас автономнуг область болгаш Тыва АССР-биле сырый харылзаалыг. Ылаңгыя тыва республика-биле быжыг харылзаа үжен-дөрten чыл мурнуында эгелээн. Бөлүк тывалар Даг-Алтайның дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринге өөренип кирген. Оон бээр культура харылзаалары хөгжээн. Алтай крайда тыва студентилер, сургуулдар хөй. Тывада чурттап ажылдап турар алтайлар база өвээш эвес.

1965 чылда Даг-Алтайга чех чуруукчу-график, чехословак-совет найырал комитединиң президиум кежигүнү Эвжен Трунечка кадабы Ярослава-биле кады кээп чораан. Ол Ай холге чораан, Чемал, Катунь хемнериниң дугайында бижээн, Кош-Агачаның ховуларын сонуургаан.

Эвжен биле Ярослава Чүй оруу-биле аян-чорук кылган, сеткилин дыка хаңгаанар. Даг-Алтайның агаар-бойдузу-даа, кижилери-даа оларның сеткилинге аажок таарышкан.

Трунечка лирактиг пейзаж чуруузуруга ынак кижи боолтур. Даг-Алтайның агаар-бойдузун ол бир хүн орай дүнге чедир чуруп келир турган.

Даг-Алтайны чуруузурундан аңгыда, Трунечка оон дугайында хөй-хөй сактымышкынарны бижээн. Ол аңаа алтай чоонуң өзүл хөгжээнин, аңаа Улуг Октябрьның салымышкының аажок делгеренгейи-биле чырыткан.

В. ЧИЧИНОВ,
күрүнений Кызылда педагогика институдунуң башкызы.

Школа болгаш амыдырал

КИЧЭЭНГЕЙНИ КОШКАТКАНЫНДАН

Районнуң школаларының башкылар коллективтери онгу беш чылда өөредилге-кижизидилгe ажылының болгаш күш-ажыл өөредилгезиниң деңнелин элээн экижиткен. Школаларның, интернаттарның болгаш школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң материал-техниктиг баазазы быжыккан. Ол үеним иштинде районга спорт залдыг 480 олуттуг школаны, 720 олуттуг интернаттарны, 125 олуттуг ясли-салтарны тудкан. Эрткен чылдың 4 квартализда Тере-Хая, Кызыл-Тайга школаларынга 2 башкылар бажыңнарын, Баян-Тала школазынга спорт залды, Чыраа-Бажы, Тере-Хая суурларга ясли-садиктерни тудуп доозкаш, ажыглалга киргеп.

Аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгезиниң дугайында Хөөйлуну күүседир талазы-биле тодаргай ажылдарны чоруткан. 8 класс доосканнарны 9 класска өөредир план күүсеттингеп болгаш күрүненин долу хандырылгазында 1965 өөренikчи интернаттарда чурттап турар, узаткан хүнүң бөлүүнде 1000 хире уруглар хаара туттуган.

Районнуң школалары бирги чартык чылда багай эвес түнелдерни чедип алган. Чыргакы, Ак-Даш Хайыракан 8 чыл школалары 100 хуу өөредилгелиг. А Чадаананың № 1, 2, Хорум-Даг, Алдан-Маадыр, Суг-Аксы, Сүт-Хөл школалары бедик көргүзүлүг болганнар. Класстар үдуртукчулары болган эртемнер башкыларындан 505 кижи 100 хуу өөредилгени чедип алганнар. А. Д. Донгак, Ч. Х. Ондар, (Чадаананың № 3), З. Д. Суван (Алдан-Маадыр), В. Д. Ондар (Кызыл-Тайга), Б. Ооржак (Суг-Хөл), Ч. Н. Сендажы, Д. К. Хомушку (Чадаананың № 1), Ф. А. Донгак, Л. Кара-кыс (Суг-Аксы) болгаш оон-даа өске башкылар өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарга доктаамал эки түңнелдерни чедип ап, башкылар коллективтерининг болгаш хөй-ниитиниң хүндүткелин чаалап алганнар.

Район ниитизи-биле школа назылыг уругларны школаже хаара тудар планын күүсеткендээ болза, Бажың-Алаак, Чадаананың № 1, 2, 3 школалары өөренikчилерин школаже бүрүнү-биле хаара туттпазын.

Чаа өөредилге чылы эгелээнден бээр школазын ара кагган өөренikчилерниң саны 29 четкен. Оон иштинде Чадаананың № 1 школазындан 13, Бажың-Алаактан 7, Хөндергейден 5 өөренikчи школазын ара каттаан. Шак мындыг фактылар турда улус өөредилге киллизи, түс-түс көдээ Советтер болган школа директорлары дээштиг хемчегларин албаан.

Районнуң школаларына өөренikчилерниң орус дылга билиниге хыналда ажылдарны чоруткан. Школаларның хөй кезии багай эвес түнелдерлиг болган. Тере-Хая, Ак-Даш, Суг-Аксы, Хөө-Тайга, Хөндергей, Бажың-Алаак школалары эки түнелди көргүскен. Ында-гыя Чадаананың № 1 школазының 9-чу класстарга (башкызы Б. А. Дугур-оол) 55 кижиге чогаалдыг бижидерге чүгле ийи кижи багай демдекке бижээн, 29 кижи 4-5 демдектерге күүсеткенер.

4 класстарның 733 өөренikчилериге элертиг бижидерге 115 өөренikчи бижип шыдазы-биле тудар мен».

Ол ажыл-ишчи алтай хөлдарны шүлүкчүлер хөй удаа алгап-мактаан.

Сураглыг Гёте бир катап мынча дээн чүве-дир: «Шүлүкчүнү таныл алыр дизе, оон төрээн черинге баар херек». Алтай поэзияның дугайында чугаалаар бетинде, Даг-Алтайны таныл билип алганы артык эвес.

...Алтай крайда Даг-Алтай автономнуг областың сонгу талазын Кемерово область биле Хакасия эвлээн, а чөөн чүгүнде — Тыва АССР. Мурнуу-чөөн талазында Моол Арат Республика чаптылып чоруткан, а мурнуу-барының чүгүнде Казахстанның ховулары шөйүлген.

Даг-Алтайга аян-чорук кылып чоруур болзунза, яңзы-бүрү черлерге чараш дег аңаар сен. Областың сонгу талазындан мурнунче Чүй оруу-биле бар чараш, шала бичежек кырдаларны көрген кижи Мурнуу Уралды сактып кээр. Семин артын ажып орган чорумал Саяннарда келлим бе деп-даа бодай бээр. Чике-Таман арты биле Катунь хемнин дургаар шөйүлген боомнар Кавказты сагындырар. Копет-Дагның электери. Күрай ховулары — Хакасияда черлер кара олчаан, Чүй ховузу — Гобиден биче-даа илгалбас. Даг-Алтайның дургаар аян-чорук кылгаш, оон-даа солун чүүл дерип тып ап болур.

Даг-Алтайны «Ак-көк хаяның чуртуң» дижир. Катуйның азы Чуйның эриктеринде даш бүрүзү, орук бүрүзү, чер бүрүзү чаа амыдыралдың бадыткалы. Ол чаа амыдырал Октябрь соонда, алтайлар улуг Ленинниң өөредиинче шимнып киргенде, көстүп келген.

Ленин биле чаа амыдырал. Олар кажан-даа чарылбас. Бөгүнгү ажыл-херээвис, бөгүнгү күш-ажылчы тиилелгелериниң Ленинниң ады-биле, оон чагыглары-биле сырый холбөшкен. Алтайның кырынга чаа амыдыралдың одуң ол кывыскан, оон өлүм чок овур-хевири чоонуң үгаан-сагыжында меңгези-биле сиңиккен.

«30 хүн» деп сеткүүлүң эрги дугаарын ажыдып көрээл. Ону А. М. Горькийниң саналыбиле үндүрүп эгелээн чүве-дир. 1936 чылда үнген ол сеткүүлдүң 7-гизинде «Челушмай шыналазында» деп очерк парлаттынган. Оон автору сураглыг совет чогаалчы Иван Катаев.

Балыкча суурга чараш, 98 харлыг Савелий Чудин деп прейге ужуражы бергенин Катаев төөгүп турар. Ол Челушман хүрээзинге холечиктеп турган болгаш Макарий ламалаң сагыл четтирген чүве-дир. Савелий дыка-ла хөй чыл дургузунда хүрээге бараан боон келгеш, чүгле бир хөйлеп, бир чүвүр ажылдап алган.

«Өгүнүң иштиң эт-сеп чок, куш болду,

Оңчү-даа чок ядыы-самдар ирей-дир сен — деп, алгыраымга ол мээң сестеримниң утказын экп билбээн хевирлиг, бажың согаш кылгаш, каттырды. Мен чорупкан мен, ол одаг чанынга артып калган» — деп, Катаев сеткилин хайныгып бижээн.

Ол очеркти оптимистиг деп болур. Ында элеп-чидип бар ыдыр «амыдыралдың төлөөзүн — ол кырган ирейни чогаалчы эргим шагның аар-берге амыдыралкыга холбап көргүскен. Чаа үеним кижизи Исай Тантыевти база автор биске таныштырган. Оон хары он тос. Бодалдыг, будуштуг, хөй чүгаа чок, ээллек — бодунуң үе-чергезиниден бичии-даа ылгалбас. Ол санакчылар курузунда өөренип турар, чогаалчы болур күзелдиг...

Исайның амыдыралының оруу алтайларга билдингир. Ол шынап-ла үжен чылдарда чогаалчы апаар. Ала-чурттуң Улуг дайынының чылдарында маадырлыы-биле ами-тыны оксунар. Оон дуңмазы Балыкчада малчыннап турар. Мурнунда аңаа чораан чогаалчы Катаев амыдыралдың бөгүн кандыг болуруун номунга бижип каан.

Дүүнгү көшкүн араттар сууржун байдалче шилчээн. Баштайгы беш чылларны олар боттарының күш-ажылы-биле тургусчуп, чаа амыдыралды байлакшыдарынга кирипшеннер.

1927 чылда Даг-Алтайга Коминтерниң делегациязы аалдап чораан. Оон составынга немец Кюн база кирген. «Овгудайда тараачын аныяктарның школазынга он тос харлыг алтай оол-биле хөөрештим — деп, ол бижээн. — Партия школазы дооскан ол эштин ниити политика-даа, төөгү-даа талазы-биле билиг тергиин чорду... Ол аныяк алтай кан чыл мурнунда үжүк-бижик билбес чораны безин бүзүренир эвес».

Ол-ла үүдүнге коммунист Кюн мынча деп база бижээн: «Өгден казанах бажыңче көшкен алтай кижизиң бурунгаар кылган базымнары. Берлин университединде эртем доктоурунга экзамен дужаарга студенттеден артык-тыр».

Оон бээр бежен хире чыл эрткен. Амыдырал дыка-ла чаартынган. Алтайның эң-не ырак булуңнарында Ильичиниң лампочкалары кыпкан, радио, парлалга, телевидение кижи бүрүзүнүң амыдыралының чутула элилеги апарган.

Онгудай деп черге төрүттүнген сураглыг кижилер эвээш эвес. Ол чер чурттуг чогаалчыларга болгаш шүлүкчүлерге А. Саруева, А. Адаров, Э. Палкин, Б. Укачин, С. Котошу, Ш. Шатинов, А. Ерелеев болгаш өскелер-даа хамааржыр. Улус ажыл-агыйының оон үнген сураглыг специалистерни — башкыларны, инженерлерни, мал ажыллакчыларын, механизаторларны, эмчилерни санаары берге.

Шаанда Даг-Алтайның девискээринге 38 хүрээ турган, ынчалза-даа чаңгыс-даа школа турбаан. Алтайлар үжүк-бижик билбес чораан. Ам областа чүс ажыг школа бар, алтай болгаш казах чаштар боттарының төрээн дылында өөренип турарлар. Область төвү — Горно-Алтайскиде педагогика институдунуң, беш тускай ортумак өөредилге черлеринге өөренип кирген. Оон бээр культура харылзаалары хөгжээн. Алтай крайда тыва студентилер, сургуулдар хөй. Тывада чурттап ажылдап турар алтайлар база өвээш эвес.

1965 чылда Даг-Алтайга чех чуруукчу-график, чехословак-совет найырал комитединиң президиум кежигүнү Эвжен Трунечка кадабы Ярослава-биле кады кээп чораан. Ол Ай холге чораан, Чемал, Катунь хемнериниң дугайында бижээн, Кош-Агачаның ховуларын сонуургаан.

Эвжен биле Ярослава Чүй оруу-биле аян-чорук кылган, сеткилин дыка хаңгаанар. Даг-Алтайның агаар-бойдузу-даа, кижилери-даа оларның сеткилинге аажок таарышкан.

Трунечка лирактиг пейзаж чуруузурунга ынак кижи боолтур. Даг-Алтайның агаар-бойдузун ол бир хүн орай дүнге чедир чуруп келир турган.

Даг-Алтайны чуруузурундан аңгыда, Трунечка оон дугайында хөй-хөй сактымышкынарны бижээн. Ол аңаа алтай чоонуң өзүл хөгжээнин, аңаа Улуг Октябрьның салымышкының аажок делгеренгейи-биле чырыткан.

В. ЧИЧИНОВ,
күрүнений Кызылда педагогика институдунуң башкызы.

Школа болгаш амыдырал

КИЧЭЭНГЕЙНИ КОШКАТКАНЫНДАН

Районнуң школаларының башкылар коллективтери онгу беш чылда өөредилге-кижизидилгe ажылының болгаш күш-ажыл өөредилгезиниң деңнелин элээн экижиткен. Школаларның, интернаттарның болгаш школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң материал-техниктиг баазазы быжыккан. Ол үеним иштинде районга спорт залдыг 480 олуттуг школаны, 720 олуттуг интернаттарны, 125 олуттуг ясли-салтарны тудкан. Эрткен чылдың 4 квартализда Тере-Хая, Кызыл-Тайга школаларынга 2 башкылар бажыңнарын, Баян-Тала школазынга спорт залды, Чыраа-Бажы, Тере-Хая суурларга ясли-садиктерни тудуп доозкаш, ажыглалга киргеп.

Аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгезиниң дугайында Хөөйлуну күүседир талазы-биле тодаргай ажылдарны чоруткан. 8 класс доосканнарны 9 класска өөредир план күүсеттингеп болгаш күрүненин долу хандырылгазында 1965 өөренikчи интернаттарда чурттап турар, узаткан хүнүң бөлүүнде 1000 хире уруглар хаара туттуган.

Районнуң школалары бирги чартык чылда багай эвес түнелдерни чедип алган. Чыргакы, Ак-Даш Хайыракан 8 чыл школалары 100 хуу өөредилгелиг. А Чадаананың № 1, 2, Хорум-Даг, Алдан-Маадыр, Суг-Аксы, Сүт-Хөл школалары бедик көргүзүлүг болганнар. Класстар үдуртукчулары болган эртемнер башкыларындан 505 кижи 100 хуу өөредилгени чедип алганнар. А. Д. Донгак, Ч. Х. Ондар, (Чадаананың № 3), З. Д. Суван (Алдан-Маадыр), В. Д. Ондар (Кызыл-Тайга), Б. Ооржак (Суг-Хөл), Ч. Н. Сендажы, Д. К. Хомушку (Чадаананың № 1), Ф. А. Донгак, Л. Кара-кыс (Суг-Аксы) болгаш оон-даа өске башкылар өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарга доктаамал эки түңнелдерни чедип ап, башкылар коллективтерининг болгаш хөй-ниитиниң хүндүткелин чаалап алганнар.

Район ниитизи-биле школа назылыг уругларны школаже хаара тудар планын күүсеткендээ болза, Бажың-Алаак, Чадаананың № 1, 2, 3 школалары өөренikчилерин школаже бүрүнү-биле хаара туттпазын.

Чаа өөредилге чылы эгелээнден бээр школазын ара кагган өөренikчилерниң саны 29 четкен. Оон иштинде Чадаананың № 1 школазындан 13, Бажың-Алаактан 7, Хөндергейден 5 өөренikчи школазын ара каттаан. Шак мындыг фактылар турда улус өөредилге киллизи, түс-түс көдээ Советтер болган школа директорлары дээштиг хемчегларин албаан.

Районнуң школаларына өөренikчилерниң орус дылга билиниге хыналда ажылдарны чоруткан. Школаларның хөй кезии багай эвес түнелдерлиг болган. Тере-Хая, Ак-Даш, Суг-Аксы, Хөө-Тайга, Хөндергей, Бажың-Алаак школалары эки түнелди көргүскен. Ында-гыя Чадаананың № 1 школазының 9-чу класстарга (башкызы Б. А. Дугур-оол) 55 кижиге чогаалдыг бижидерге чүгле ийи кижи багай демдекке бижээн, 29 кижи 4-5 демдектерге күүсеткенер.

4 класстарның 733 өөренikчилериге элертиг бижидерге 115 өөренikчи бижип шыдаза. Ийме, Шеми, Тере-Хая, Чадаананың № 3 школаларының өөренikчилери кошкак билиглиг болган. Мооң кол чылдагааны чамдык орус дыл башкылары өөренikчилер-биле тус-тузунда ажылдарны, немелде кичээлдерни чоруткайн турарында.

Алдан-Маадыр, Суг-Аксы, Баян-Тала, Чыраа-Бажы, Бора-Тайга школаларының башкылар коллективтери кеҗээ Советтерниң күүскомнары-биле, төрелдер комитеттери-биле, хөй-ниити организациялары-биле харылзааларны багай эвес тургускан. Ылаңгыя Суг-Аксы ортумак школазы хөй-ниити организациялары класс бүрүзүнде быжыглаан, класстан дашкаар чорудар ажылдарның планын калы тургузуп, янзы-бүрү темалыг кежээлерни эрттирериниге киржип, кичээлдерге олуржуп, чайгы үеле школаның септелгезиниге идепкейлиг киржип турар.

Класстан дашкаар ажылдар талазы-биле чамдык хемчегler аллының турза-даа, четпестер хөй. Өөренikчилерниң аразында кем-херек үүлгедир чоруктар ам-даа хевээр артпышаан.

Бөөге кижизидилгелиг уруглар-биле бүгү талалыг ажыл четпес тургустуган, херек кырында чүгле оларның данзызын тургузарн-биле кызыгаарлаттынып турар.

Школачыларны күш-ажылга кижизидери хүнүң чугула айтырыгларының бирээзи. Школа бүрүзү мастерскаялар-биле хандырган. Бажың-Алаак, Бора-Тайга, Чадаананың № 2 школаларында мастерскаялар багай эвес деритинген. Ол школаларда өөренikчилер быжыг билиглерин ап турарлар.

Бо өөредилге чылында 9—10 класстарның 1317 өөренikчилери автомашина болгаш тракторлар өөренип турар. Ындыг турбуже, Хөндергей, Чадаананың № 2 школаларында автомашина өөренир кабинеттер чок, а Хөө-Тайга, Алдан-Маадыр, Чадаананың № 2 школалары кандыг-даа техника-биле хандыртынмаан.

Школаларның интернаттарының материалдыг баазазы элээн быжыглыг турза-даа, оон ажыглалында четпестер хөй. Уруглар ортузунга кижизидилге ажылынче кичээнгей кошкак, Баян-Тала, Элдиг-Хем, Чыраа-Бажы, Хөндергейниң дузалал, Чадаананың № 1 школаларының интернаттарының санитарлыг байзалы багай.

Бо бүгү четпестерни дарый чайладыры улус өөредилге киллизиниң болгаш школалар удуртукчуларының, башкылар коллективтериниң мурнунда улуг сорулга болур.

Н. ДАЖИНМАЙ.
Чөөн-Хемчик район.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Агаар

Республикага бүргеп, аязыр, хар чагбас. Хат кошкак. Агаар дүне 33-38, чамдык районнарга 25-30, хүндүс 20-25, оске эрткаларынга 10-15 градус соор.

Кызылда дүне 36-38, хүндүс 20-22 градус соор.

ЭКРАНДА-ДАА, ЗАЛДА-ДАА

Совет ажылчын аңгының амыдыралы болгаш ажылыжы — Ярославлвге февраль 2-де ажыттынган бешки бүгүзавилел көрүлде-конкурузунуң фильмнериниң темазы ындыг. Ол конкурсту СЭКП-ниң XXVI съездиниге тураскаатkан.

Мотор заводунуң культура болгаш техника ордузунга — конкурстуң кол көрүлде залынга — негелделиг болгаш сонуургалдыг, хаңы бодамчалыг болгаш чаагай сеткилдиг көрүкчүлер — хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылчынары чыглып келген. Оларга, беш чылдарның маадырларынга, кино мастерлери чогаалдарын бараалгаткан.

СЭКП Ярославль обкомуниң бирги секретары Ф. И. Лошенков көрүлдениң киржикчилеринге болгаш аалчыларынга байыр чедирип чүве чугаалаан. Кино уран чүүлүнүң ажылдакчыларының мурнундан Күркиноның даргазы Ф. Т. Ермаш, ССРЭ-ниң Кинематографистер эвилелиниң баштаар черiниң секретары Е. С. Матвеев, ССРЭ-ниң улустуң артизи жюри даргазы Н. А. Крючков олар чүве чугаалаан.

«Оңза чугула даалга» деп ийи сериялыг фильмниң көргүзүү-биле конкурс эгелээн. 40 ажыг уран-чечен, документалдыг, эртем-тайылбырлыг киноларны ам-даа неделя дургузунда аңаа көргүзер. Совет ажылчынның угаан-бодал өзүлдезинин, оон характерниин, амыдыралчы байдалының дугайында чугаалап турар киноларны чурттуң 20 киностудиязының төлөөлекчилери ында бараалгаткан.

Конкурстуң тиилекчилеринге, көл шаңналдардан аңгыда, тускай шаңналдарны база тургускан: социалистиг чарыш, чаартыкчы саналдар, ажылчын аныяктар дугайында эң эки фильмнер дээш.

Кино уран чүүлүнүң мастерлери көрүлде үезинде заводтарның цехтеринге, ажылчын клубтарга барып, моон соңгааргы чогаалдарының маадырлары-биле ужурашкан.

СЭТА-ның корр.

Айтырыңар, харыылап берээл

ХЕВЭЭР АРТАР БЕ?

Совхозка 22 чыл механизаторладым. Тракторга ооргам кемдедип алгаш, дарганнаар ажылче шилчээн мен. Механизаторлап тургаш, чыл болгашла 25 хуу немелде акшаны ап келдим. Л кажан дарганнай бергеш, ол немелде акшаны албастадым. Чылда ажылдаан шалыныңың 25 хуузун ажыл төлевиринге немей алыр эргези хевээр артар бе азы ынчан ол күш чок болур бе? Таңды районда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны М. А. Оюн бо айтырыгга харыылап бээрин дилээн. Тыва профоблчевулелдин юрист-консультантызы А. Х. Ажиниң үстүнде айтырыгга харыызын моон аданда парладывыс.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1966 чылдың апрель 22-де хүлээп алганы «Совхозтарның болгаш күрүненин өске-даа көдээ ажылагый бүдүрүлгелериниде ажыл-дап турар трактористер-машинистерниң продукция бүдүрерин улгаттырарынче материалдыг сонуургалын белидер дүгайында» доктаалында бо талазы-биле онзалап чугаалаан. Совхозтарда болгаш күрүненин өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниде ажылдап турар трактористер-машинистерге тускай эртеминиң ажыл-биле 3—15 чылдар чедир база оон-даа хөй ажыл стажтыг механизаторларга чылда ажылдаан шалыныңың 12-ден 25 хуузун ажыл төлевиринге немей төлеп бээрин доктаатkан.

Стаж дээш немелде шалыны чүгле директорнуң дужаалы-биле ындыг ажылга хүлээп алдынган трактористер-машинистерге, трактор болгаш ховутрактор бригадаларының бригадирлеринге база дузалакчыларынга төлеп бээрин айыткан. Ол мшкаш септелге мастерскаязында ажылдап турар токарьларга, слесарьларга, дарганнарга болгаш өске-даа ажылчынарга, чамдык үелерде трактористер-машинистерге хаара туттунуп турганындан хамаарылга чокка, стаж дээш немелде төлевир көрдүнмээн.

Бир эвес механизатор кижи тускай эртеминиң аайы-биле хөй чылда ажылдаан дээш немелде төлевир ап тургаш, ВКК-ның болгаш ВТЭК-тиң аарааи азы инвалид болган дугайында түңнелин ёзугаар өске ажылче шилчээнде, уруг божаанда болгаш өске-даа чылдагаанныг таварылгаларда ажылындан халашканда, оларның тускай эртеминиң аайы-биле хөй чылда ажылдаан дээш алыр немелде шалыны бо ажылындан үнгүжеге чедир ап келген шалыныдан төлеп бээр.

телевидение

ФЕВРАЛЬ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—**«Ye».** Информастыг программа. 8.40—Эртенги сула шимчээшкин. 9.05—**«Горнистер, харыылаңар!»** 9.35—**«Өөрүүзү чок кыс».** Уран-чечен фильм. 11.00—Медээлер. 11.05—14.30—Чаңсар. 14.30—Медээлер. 14.45—**«Аэрофлот хүнүнге утkуштур.** Документалдыг телефильм. **«Чүге дээрге, ужудукчулар бис».** 15.35—Теннискe делегей маргылдаазы. Түңнел оюн. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң биче спорт ареназындан дамчыдылга. 16.05—Ф. Мендельсон. № 2 соната. 16.30—**«Телестадион».** 17.00—**«Москва чоогунга ужуражылгалар».** 17.30—**«Аныяктарның чогаадылгалары».**

КЫЗЫЛДАН

18.00 — **«Кадыкшыл».** Дамчыдылга. 18.20 — Телемедээлер. 18.30 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

18.35 — **

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңнар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 30 (11529) | 1981 чылдың февраль 6, пятница | 1925 чылда үнедилеттингеге | Өртээ 2 кеп.

РОССИЯНЫҢ АЖЫЛ-АГЫЙЛАРЫНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

1980 чылдың түңнелдерин болгаш СЭКП ТК-ның октябрь (1980 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге холбаштыр 1981 чылда Россия Федерациязының көдээ ажыл-агыйын хөгжүдүрииниң сорулгаларын РСФСР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң коллегиязының февраль 4-те Москвага болган калбак хуралынга чугаалашкан.

Илеткелчи — министр Л. Ф. Флорентьев, санал берген өскедаа кижилер аъш-чем комплекизининң үндезини болур көдээ ажыл-агый онгу беш чылда бурунгаар базымны кылганын демдеглээн. Тарааның чылда ортумак чыылдазы бир-ле дугаарында барык 114 миллион тонна четкен. Тоску беш чылдыынга деңнээрге тараа, картофель, погаа, сүт болгаш чуурга будурери көвүдээн, колхозтарның болгаш совхозтарның материал-техниктиг базазы быжыккан, көдээге будурулге, чуртталга, культура-амыдырал болгаш орук тудуунуң хемчээли өскен.

Республиканың көдээ ажыл-агыйының чедип алдынган деннели негелдерге болгаш бар аргаларга ам-даа дүүшпейн турарын коллегия демдеглээн. Көдээ ажыл-агый продукциязының чамдык хевирлерин бүдүрииниң беш чыл онаалдалары күүсеттинмээн. Хөрзүнүүң үнүш-дужуткуруг, чер болгаш мал ажылының культуразын бедидериниң комплекстиг программазын ажыл-агый бүрүзү амыдыралга боттандырээн дээш идепкейлиг демиселин чамдык черлерде чорутпайн турар. Үрезин ажылында, мелиорастаан черлерин болгаш чемиичидилгелерин ажыглап турарында улуг четпестер бар. Ажыл-агыйлар аразының болгаш агроүлетпүр кооперативтиктиң хөгжүдүрииниче, девискелиг технологияны иептерадтиринче, адырларны үлетпүрүү үндезинче шилчидиринче аңдаа эвээш кичээнгей салып турар.

Көдээ ажыл-агый организацияларының, колхозтар, совхозтар коллективтериниң кичээнгейин көдээ ажыл-агыйны улам ынай шапкын болгаш дең-дески хөгжүдүрииче, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидериче, чер ажылынга болгаш продукция кадагалаар базаларын тудуунга капитал салыышкынарны көвүдүрииче мөөнээрин коллегия доктаатказ. 1981 чылда алдынган социалистиг хүлээлгелерни күүседириниң хемчегларын бадылаан.

ПАРТИЯ БИЛЕДИ

«Партия биледи дээрге большевиктиң хууда тугу-дур. Ону күш-ажылга-даа, тулчуушкунга-даа бүгүдениң мурнуку одуруунга чоруур эң эки, эң төлептиг кижиге тыпсыр. Ол тукту ап чоруур коммунист, бистиң шуптувустуң келир үеже алгаш бар чоруурувус ниити туктуң кезик чамдыызын бедик тудуп чорууру ол. Ол тукту бичии-даа бужартатпайн, арыг чүрек дег кылдыр, чидирбейн, бүгү назыда бедик тудар херек. Медерелин, амы-тыным оскунмаанда, кижи бодунуң ол тугун холундан салбас ужурлуг». Бо болза бистиң партиявыстың шылгарангай ажылдакчыларының бирээзи чораан Сергей Миронович Кировтуң кайгамчык сорук кириктчи сөстери-дир.

Коммунистиг партия-биле салым-чолун амыдыралының бүгү дургузунда сырый холбаштырган, оон херээ дээш кажан-кезээде, каяа-даа мурнуку одурукка туржурун даңгыраглаан кижилер партбилетти чүрээнин дужунга ыдыктыы-биле кадагалап чоруурлар. Хамааты болгаш Ада-чурттуң улуг дайынчыларының кадыг-дошкун тулчуушкунарының шөлдеринге амы-тының харамнанмайн, дайзыннарга удур дидим атакаларны баштап турган кижилер коммунистер-дир. Оларның чамдыктарының чүректериниң дужунга кадагалааны партбилеттерин дайзынның хортан октары өттүр дээпкенде безин коммунистерни чүү-даа доктаадып шыдавайн турганының хөй-хөй чижектерин төөгү билир.

Бүгү-ле тайбын үениң: ыланғыя баштайгы беш чылдарның болгаш дайын сөөлүндеги үениң тургузукчу өндүр улуг маадырлыг үүле-херектериниң баштакчылары, Соңгу чүктүң болгаш Сибирьниң кижи изи баспаан оранының-даа база кур черлерниң эртине-байлаан шинчээдинг алыкчыларының кол организакчылары, башкарыкчылары болгаш космос делгемнерин штурмнап турар кижилер дээрге-ле партбилеттерни бедик кадагалаан коммунистер-дир.

Партия биледин байырлалдыы-биле хүлээп алган хүнү коммунистиң бүгү амыдыралының дургузунда уттундурбас. «58 чыл бурунгаар партбилетти байырлалдыы-биле хүлээп алганым хүнүү кажан-даа утпас мен. Ол билетти холга туткаш, партийжи хүрээленге эрткен оруум амыдыралымга улуг школа болган. Партияның херээнге кызыгаар чок бердинерин, кажан-кезээде, каяа-даа мурнуку одурукка туржурун, бижыг сагылга-чурумнуг болурун, партбилетти чүүден-даа бедик харысалга-биле кадагалаарын бүгү салгалдарның коммунистери эң чугула хүлээлге кылдыр санап чораан болгаш санап чоруурлар»— деп, 1923 чылдан бээр партия кежигүнү Данил Баткарович Данзын-оол чугаалап турар. Партийжи билет — ол дээрге коммуинстиң мандады-дыр. Ол болза ленинчи партияның хөй миллион армиязының дайынчыларының шуптузунга бир дөмей, ону коммунист бүрүзү кажан кезээде, каяа-даа чүнүң-даа авангардынга турушсун дээш аңаа тыпсып турар.

Төөгүнүң аңгы-аңгы үе-чадаларында партбилеттиң хевири тускай онзагай байдалдырлыг тургулаан. Амгы салгалдың коммунистериниң партбилединде В. И. Ленининиң: «Партия—бистиң үениң угааны, алдары болгаш нүүрү»—деп кайгамчык сөстерин кииргени, Владимир Ильичиниң чуруун оон картының иштин талазында сиилбээнибиле кайгамчык онзагай боон турар.

Партия кежигүнүнүң бедик адының ужур-дузазын улам-на бедидеринии, партбилеттиң төөгүзүнүң болгаш ону бедик харысалга-биле кадагалаарының дугайын коммунист бүрүзү улам ханызы-биле медереп билип турзун дээш чер-черде партия организациялары доктаамал ажылды чорудар хүлээлгелиг. Чеден чылдарның ортаа үезинде чоруттунган партдокументилер солуушкунунуң үезинде болгаш оон соонда хөй-хөй партия организацияларынга ол ажыл күштелген.

Ынчалзажок чамдык партия организациялары партдокументилер солуушкунунуң үезинде партийжи ажылдың талазы-биле чедип алган

БҮЗҮРЕЛ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады

ДЕМНИГ ИШТЕ

Советтер амыдыралы

КАРА-ДАШ кланың эдектерин каастаан Ак-Довурак хоорайның хөй каът бажыңнарының дүнеки сайгылгаанары дээрде сылдыстарбиле адаанашкан чүве дег чаймынаандыр чырып тургулаан. Уйнукпан Түлүшовна сайгылгаанны кывыскаш, орнуга, ном номчуп, шагынче көрүп каан чыткан. Дүнекинии он ийи шак чоокшулаан. Ол тура халааш, урулларының шуглаач эдип, хеймер кызының бажын чыттап кааш, чемнеинп алгаш, кудумчуже үнүп келген. Кожалары колдуунда удаан, түгле ийи-чангыс сөгалар чырык турган. Бус, туман көдүрлүп, соок салгын кзактарны ажынадып турган. Ол удаваанда өске өөрү-биле кады автобус ка олурупкаш, ажылдаар негинге чедип келген. Чанчыккан аайы-биле ол дайынчы штаб болур операторлар өрээлинге кээп, тускай демдегледдер журналын көрүп, мурнундагы эдлегиниң ажылдаан байдалыбиле таныжып эгелээн. Улуг башкы В. И. Ленинниң адыч эдилээн «Тыва даг-дүгү» комбинаттың цехтериниң хайныштыкыныт ажыл дүне-даа, хүндүс-даа соксаш дээр эвес...

Бо будуүрлүге чаа ажылдаа эгелеп турда. Төрээн чуртка баштайгы даг-дүгүн арыглал цегинден бараалгадып эгелээн. Нарын дериг-херекледдерге ажылдаарынга ажылчынпар баштай-ла база маңаа өөрет-ген. Цехтиң адаккы, үстүкү каъттарында янзы-бүрү механизмнерниң ажылын башкарып, оон ёзулуг ээзи болу бергеи, ажылчын хевинде даг-дүгүнүн ак-як ажылчыларны чыштынган ажылчынпар-ла хөй. Оларның бирээзи дериглелер машинизи Уйнукпан Түлүшовна Монгуш.

Бо удаада мен бо фабриканың ажылчынарының он бирги беш чылдың баштайгы айыч канчаар эгелеп киргенин сонуургап чораан, аңаа барган мен. Ажылчынпар шупту боттарының ажылдаар черлеринде чай-шөлээн чок ажылдаан турлар. Оларга шак, минута бүрүзү үнелиг. Уйнукпан Монгуш-биле ынчангаш хандыр чугаалажып шыдаваан мен. Чогум, чугаа оон соонда болган чүве.

ПОСТОЯННЫИДА беш каът чаа улуг бажыңның бирээзинде Уйнукпан Түлүшовна өг-бүлези-биле чурттап олурар. Мен аңаа дыштанып хүнде чордум. Чаагайжыды туттуунган чылыг чырык бажыңның хөй өрээлдериниң бирээзинде өг-бүленин кежигүннери телевизор көрүп олурлар.

— Ада-нем Улуг-Хемниң Кара-Тал суурга колхозчулар чораанын совлүнде төрелдеримден билген мен— деп, ол сактып чугаалаар.

Чаа-ла чүве билиптер апарганда күжүр аваазы аарааш, шыдашпайн барган. А удаваанда адазы чок болуп, ийи бичии чаштар-биле өскүс артканнар. Төрелдери оларны азырап өстүргеи. Бергелер турзадаа ол школаны доозар дээн сорулгазын чедип алган. «Куш төлү каяа-даа ужар, кижи төлү каяа-даа чоруур» деп, улустуң чугаалажыры ышкаш ол Барыын-Хемчиктиң Аксы-Бәрлыкка кээп, 1962 чылда орту мак школаны дооскан. Ол уеде Ак-Довурак хоорай туттунуп, хөгжүп, аңаа аныяк өскенниң ат-алдары алгыл, чалыны чүректериң олче кыйгырып турган. Уйнукпан Түлүшовна комсомолчу путёвка-биле аңаа чедип келген. Ынчап арыглал фабриказының баштайгы эдлээнин ажыттынар уезин чоокшулаан, аңаа ажылдаар аныяктарны баш бурулгаар белеткеп турган. Уралда Асбест хоорайга дериг-херекледдер машинизинин тускай мергежилии шинээдип алырыбиле 22 оолдар, кыстарны чоруткан. Оларның-биле кады ыңдыг мергежилии чедип алгаш, Ак-Довуракка ол ээп келген.

1964 чылдың августуң төнүүзү. Кара-Даш дланың чүсүүс чылдарда үүжелеп чыткан эртинезин—даг-дүгүн арыглаар цехтер ажылдап эгелээн. Баштайгы уеде дуржулгазы ээвээш боорга, ону өөреникчилерин машинистери Ания Хертек, Татьяна Салчак олар Уйнукпан Түлүшовнага база-ла өөрүп четтиргении илергейлеп, оон не дег сагыш човаашкынын бодап чоруур.

ООН амыдыралында өөрүшкүдүр, уттундурбас күннерле хөй: өг-бүлеии тутканы, оолду, кысты төрээш, өстүргеии, чазактың бедик шанналдырып — Күш-ажылдың Кызыл Тук орденин база Ленинчи юбилей медалын алганы дээш оон-даа өске. Ол-ла бүгүдеи В. И. Ленинниң чуруун сиилбин каан партийжи кызыл билетти ап тургаш, Коммунистиг партияның херээ дээш кавада муриуку одурутга туржур, өскелерге үлегер-чижектиң көргүзер мен деп дангыраглаанын кезээде бодап чоруур.

Ам ол бодуңун ажылдаан турар ээчээнде партия бөлүүнүң организакчызы. Улуг-даа, бичедаа партийжи даалгаларны бедик харыысалга-биле күүседип. Ынчангаш партбөлүктүң хурлаларында коммунистерниң будуүрлүгеге болгаш хөй-ниитии ажылынга авангардчы ролюнүн, партийжи база күш-ажылчы сагылга-чүрүмүн, политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгении, ажылдың шыпарыы база ажыктыын бедидеринии дугайы дээш өске-даа айтырыгларны чугаалажып турар. Аңаа холбаштыр хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезиг организастап, амыдыралга бодтандырарының хемчегларын алыр, кады ажылдан турар өөрүнүн кижи бүрүзүнүн онзагай байдалын барымдаалаар ажыл чорудар дээш партбөлүк организакчызының кылыр ажылы-ла хөй. Уйнукпан Түлүшовнаның эрес-шудурту күш-ажылын, хөй-ниитии амыдыралынга идепкейии, партийжи принципиалдыын Тываның коммунистери бедии-биле үнелеп, ону СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегадынга сонгаан.

— Ол дээрге меңээ канчаардаа аажок улуг бүзүрел болгаш идегел-дир, ону бүзүредиири-биле иниги чомуун үүле-кежиинге улуг-хуумну шыдаар шаам-биле кирер дээш бүгү билиг-мергежилимни берип, күжүмну үндүрүп, ажылдаар мен—деп, ол чугаалап турар.

Элээн каш чыл бурунгаар ээн чыткан Кара-Даш дланда тургустуунган амгы үениң чаа бүдүрүлгезиниң судал-дамыры улуг Төрээн чурт-биле тудуш. Оон күүү-күжү улам улаткан, бүдүрер продукциязының хемчээли ажжок көвүдээн. 1965 чылда оон ажылдап турар фабриказы түгле 19 муң тонна даг-дүгүн бүдүргеи болза, эрткен чылын ол сан 109 муң тонна четкен. Өзүлдениң хемчээли улуг, аныяк хөрээжа чаартылгалар, кылдынган үүлдер хөй. Ынчалзажок шиитпирлеттинмээн айтырыглар, фабриканың күчүзүн долузу-биле шингээдип алыр, аңаа келген эң чаа техникаиы, дериглерии бүрүн ажыглаар, кадрларны бижиглаар болгаш өске-даа кылыр ужурлуг чүүлдер ээвээш эвес, ол бүгүнү боттандырар дээш ажылдаар. Делегаттың сагыш-сеткилин хайныктырып чоруур болалдары ыңдыг.

Шак-ла ыңдыг болалдары-биле ол төөгүлүг улуг шуулганга киржип, Коммунистиг партияның болгаш чурттуң амыдыралынга холбашкан эң чугула айтырыгларны шиитпирлежир дээш ол удаваас найысылал Москваже аъттаныптар.

Х. МОНГУШ.
«Шынның» корреспондентизи.
Авторнуң фотозу.

Азас көдээ Советниң депутадыгларының «Тоора-Хем» совхозтуң экономиказы чыл келген тудум улам өөрүп, сайзырап турар.

Совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң үтүктүтүр кадбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеи, онгу беш чылдың доозукчу чылында ажыл-агый талазы-биле чамдык чедиишкеиге жетирери-биле мал чемнии белеткеп алган. Чижээ, күрүнеге сүт садыгының беш чыл планын совхоз ажыр күүседткен. Бо чылдың кыштаглаашкынын үре-түнелдиг эртирери-биле мал чемнии белеткеиниң ырыынга идепкейии, партийжи принципиалдыын Тываның коммунистери бедии-биле үнелеп, ону СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегадынга сонгаан.

— Ол дээрге меңээ канчаардаа аажок улуг бүзүрел болгаш идегел-дир, ону бүзүредиири-биле иниги чомуун үүле-кежиинге улуг-хуумну шыдаар шаам-биле кирер дээш бүгү билиг-мергежилимни берип, күжүмну үндүрүп, ажылдаар мен—деп, ол чугаалап турар.

Элээн каш чыл бурунгаар ээн чыткан Кара-Даш дланда тургустуунган амгы үениң чаа бүдүрүлгезиниң судал-дамыры улуг Төрээн чурт-биле тудуш. Оон күүү-күжү улам улаткан, бүдүрер продукциязының хемчээли ажжок көвүдээн. 1965 чылда оон ажылдап турар фабриказы түгле 19 муң тонна даг-дүгүн бүдүргеи болза, эрткен чылын ол сан 109 муң тонна четкен. Өзүлдениң хемчээли улуг, аныяк хөрээжа чаартылгалар, кылдынган үүлдер хөй. Ынчалзажок шиитпирлеттинмээн айтырыглар, фабриканың күчүзүн долузу-биле шингээдип алыр, аңаа келген эң чаа техникаиы, дериглерии бүрүн ажыглаар, кадрларны бижиглаар болгаш өске-даа кылыр ужурлуг чүүлдер ээвээш эвес, ол бүгүнү боттандырар дээш ажылдаар. Делегаттың сагыш-сеткилин хайныктырып чоруур болалдары ыңдыг.

Шак-ла ыңдыг болалдары-биле ол төөгүлүг улуг шуулганга киржип, Коммунистиг партияның болгаш чурттуң амыдыралынга холбашкан эң чугула айтырыгларны шиитпирлежир дээш ол удаваас найысылал Москваже аъттаныптар.

Х. МОНГУШ.
«Шынның» корреспондентизи.
Авторнуң фотозу.

алган социалистиг хүлээлгелерии күүселеткеи. Партияның XXVI съездизии чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкин-биле утткуур, оон ажыттынар хүнүгне чедир бо чылдың ийи айларының планындан ажыр 100 тонна сорттуг даг-дүгүн бүдүрүп деп бедиткеи хүлээлгеии олар алган. Коллектив алган хүлээлгезии ажыл-херек кырындаа боттандырып, январь айда пландан ажыр 73 тонна сорттуг даг-дүгүн Төрээн чуртка бергеннер. Ээлчегде ажылдан турар 25 кижиниң кезик хирези аныяктар.

Уйнукпан Түлүшовна фабрикада аныяктар дагдыныкчыларының бирээзи. Бодуңун ажылдап келген чылдарыиын дургузунда хөй-хөй аныяктарны мергежилге өөреткеи. Тамара Куулар каш чыл мурнунда бо эолчегге келген. Ону базала ол дагдыныл алгаш, ажылга өөреткеи. Ам Куулар коммунист, мурнакчы ажылчын, район Советиниң депутады, өткен чылын Москва Олимпиадазының ажылышкынынга чораан. Ол ышкаш дериглелер

Үн тырттырар пунктуга

Республиканың Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң чонга ачы-дуза чедиреринің ялы-бүрү адырлары калбарып турар. Идик-хеп аштап, будуурунуң, суй-белектер сиилбип, даараарының, шак септээриниң, үн тырттырарының болгаш өске-даа комплекетиз пунктуларының чалдык келектери найысылал Кызылдың базавр шөлүнде ажылдап турар.

Үн тырттырар пунктуга кирип кээрге, Е. А. Федоров чагыкчыларны эвилең-эглдек үткүп алыр. Оон берген сүмези-биле туралаан музыканы азы чаңыс берикчизиниң водунуң чугаазын тускай үн бижиир аппаратка бижидип ап болур.

Үн тырттырар пунктуның ажылдакчызы Евгений Федорое бо чылдың январьда 560 рубльдүң хлеплыг даалгазын 115 үүү күүселеткеи.

Суй-белектер белеткээр черде Елизавета биле Алексей Гонцевтер ажылдап турар. Кандыг эдилелде үзүлза, бижидилге кылырын, билзекти, сырганы чүдеи кылып бүдүрерин, оларны каичаар бичииледирип, улаттыларын Гонцевтер үнген-кирген валчыларынга күзелдиг-биле таймырлап бээр.

Ор, хереэжеи база стол, хана шактарын септээринге мастерлер Эльфира биле Алексей Лутаининер хоорайжыларның бүзүреии чаалап елган. Олар бава СЭКП XXVI съездиниге алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгезин бо хүнкерде күүседириниң кырында келген.

Р. ТОЛЗАТМАА.

КҮҮСЕЛДЕЗИН ЧЕДИП АЛЫР ДЭЭШ

«Чыраа-Бажы» совхозтуң ажыл-ишчилери съезд журнунуң социалистиг чарыжынга киржип, партияның улуг шуулганын күш-ажылчы белектерлиг үткүүр сорулгазыг кызымак ажылдап турар.

СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң «1980—1981 чылларның кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирери, мал ажылының продуктуларын бүдүрерии болгаш салып алырын көвүдеирии, мал бажын болгаш ооң чаш төлүн менди камгалап алыры дээш социалистиг чарышты организастаарының дугайында» хүлээп алган доктаалынга дүүштүр совхозтуң малчыннары, кадарчылары, саанчылары, түс-түс бригадалар 1981 чылда белиткеи социалистиг хүлээлгелерии алган. Оон күүселдези дээш ажыл ажыл-агыйның участок бүрүзүнде калбарган.

Совхоз бо чылын төрүүр 100 баш малга онаалтыр 90 анай-хураганны, 80 бызаапы, 75 кулуңну камгалап алыры, бир саар ииектеи 1000 кг сүт саап, хойдан-на 2,3 килограмм дүк кыргып алыры хүлээлгеде көрдүүген.

Ажыл-агыйда үш хойжу бригада бар. Ук бригадаларның ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниг алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерии албышаан, түс-түста бүдүрүлгечи бедик көргүзүглерлиг ажылдаарын шиитпирлээшпер. Чижээ, Чыраа-Бажы салбырының Дагыр-Шемиде комсомолчуларының. Хорум-Даг салбырының Ак-Хаяда хойжу бригадалары төрүүр 100 баш хойга онаалтыр 95—95, совхозтуң Мыргакы салбырының Улуг-Ховуда хойжу бригадазы—90 хураганны алырын хүлээнип, бот-боттарының аразынга социалистиг чарышты чаалаанар. Бо хүннерде кайы-даа бригалада ажыл хайныыкынын. Бүгү күштү, арга-курлавырларны мынча маллың чаш төлүн чидириг чокка камгалап алырынче утландырган. Чарыыстыг бригадалар бот-боттарының арга-хуржулгазынга даянып, өөреннишпээн, кыштаглаашкынны эки үре-түнелдиг эрттирээн-биле кызымак ажылдап тураалар.

Ажыл-агыйның сүт-бараан фермаларының саанчылары, кадарчылары сүт сааллазын көвүдеир база маллың продуктулуун белиидер сорулга-биле бар бүгү-ле арга-курлавырларны ажылдап, шулуруг ажылдап тураалар. Арга-курлавырларны саналт кергеш. Шык-Бажы, Дөл-Терек СБФ-дериң ишчилери саар ииекке онаалтыр 1000, 1300 килограмм сүттү саап алырын түс-түста хүлээннеппер. Саанчыларның социалистиг хүлээлгелериниде биз ииекке онаалтыр 1600-тен 1800 килограмм сүт саап алыры көрдүүген. Хүлээнгени күштүг ажжыр болгай. Ажыл-агыйның ишчилери 1981 чылда алган хүлээлгелерии күүселип киришкеннер.

Бо хүннерде хойжу бригаладаларда, коданнарда хой массалыы-биле оолдап эгелээн. Январьның ийи он хонуунуң медээзи-биле алырга, 8812 баш төрүүр хойнуң 5100-үү төрээн болгаш хураганнар онча-менди доругуп, өзүп турар. Малчын коданнарда байдал ниитизи-биле эки. Чижээ, О. Делгер, М. Чаш-оол оларның болгаш өске-даа малчыннарның коданнарында 230-ден 257 чедир баш хой төрээн, хураганнар менди.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң дирекциязы, партком, көдээ Советтер 1980—1981 чылларның кыштаглаашкынын үре-түнелдиг, организастыг эрттирери-биле аңаа белеткелди баш удур хынамчалыг чоруткан. Мал чемнии белеткелиигe ылангыя малчыннар ботары идепкейлиг киришкеи. Чижээ, хойжу М. Д. Чаш-оолдуң кадарган хоюнга мал чемнии белеткеп ап турары өскелерге үлегерлиг. Оон сиген кезер чери Дагыр-Шемиде малчын оны чазын апрельде баштай аштап-арыглап алыр. Оон соонда чазын бир, чайын ийи катап суггарар. Хойжунуң ак сеткилдиг, кызымак ажылы аңаа барбас. Аштап-арыглап, ажаап-хайгаарап турган шөлүнден ол чылдың-на 30 тоннадан эвээш эвес эки шыырлыг чайгаар үнген сигенин кезип ап келген. Оон аңгыда немелде чем кылдыр будук-бүрүнү белеткеп алырын малчын утпас. Малчының көргүзүүнүн чыл санында 100-тен 100 хураганнан кудулаваин турары-даа ыңда. Бо дуржулганы совхозтуң өске арткан хойжулары ажылынга ажыглаар болза эки дээрдин санаддап, оларга ону сүмелеп турар бис. Малчыннарның чымыштыг ажиинге суурнуң чурттакчыларының дузазы улуг. 16 агитквартираларны малчын коданнарда бижиглаан.

Көдээ ишчилерниң хандырылгазын бүгү талалыг эжикиидер сорулга-биле тодаргай хемчегларни ап чоруткан. Почта чедирилгезии эжиктеткеи, солуусеткүүл коданнарда чогуур хүүсазында саадал чокка чедип турар.

Совхозтуң ажыл-ишчилери социалистиг хүлээлгелерни түстүүта алгылаан. Оон күүселдезин шыпкы кичээнгейге алыр сорулга-биле совхозтуң директиязы, партком, Чыраа-Бажы көдээ Советтиң күүскому тодаргай хемчегларни ажылдап кылган. Социалистиг чарышты шын, дээштиг организастаарын, оон түнелии салбырлар аразында кварталлап, хойжу бригада, сүт-бараан фермаларының ай санында үндүрери көрдүүген.

О. КАРА-САЛ.
Чыраа-Бажы көдээ Совет күүскомунуң даргазы.

Петр Михайлович Гладков «Сукпак» совхозтуң мурнанчы ишчилериниң бирээзи. Эрткен чылдың планныг онаалдазын ол 137 хуу күүселкеш, совхозтуң механизаторларының аразында калбарган социалистиг чарышка тиилээн.

Мурнанчы механизатор бо хүннерде мал чеминиң белеткелинде ажылдап турар болгаш хүнде планныг онаалдазын база ажыр күүседип турар.

Совхозтуң ажыл-ишчилери П. М. Гладковка изиг бүзүрелди илередип, Сукпак көдээ Советиниң депутадынга ону ийи чыышта улаштыр соңгаан. Чоннуң бүзүрелин ол кызымак ажыл-ижи-биле шынзыдып чоруур.

ЧУРУКТА: совхозтуң мал чеми белеткээр шөлүнде ажылдап турар ажылчыннарның боттарының депутадты П. М. Гладков-биле (оң талзда) чугаалажып турары.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

Тыва АССР-де административ-девискээр черлерии болгаш чурттакчылыг черлерни адаарының болгаш эде адаарының чурумуп РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1980 чылдың июль 21-де хүлээп алган доктаалынга дүүштүр улам ыңай сайзырангайжыдар дугайында доктаалды Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму хүлээп алган.

Кызыл хоорай болгаш районнар Советтериниң күүсекчи комитеттери административ-девискээр черлерии болгаш чурттакчылыг черлерни адаарының болгаш эде адаарының дугайында айтырыгларны көрүп турар үеде ССР Эвилелиниң болгаш РСФСР-ниң хоойлужулгаларын шыңгыы сагыырын, административ-девискээр черлерии болгаш чурттакчылыг черлерни адаар база эде адаар дугайында саналдарны хандыр болгаш бүгү талалыг өөренип көөрүн хандырар ужурлуг дээрзин ук доктаалда айыткан. Ону кылырда административ-девискээр черлерии болгаш чурттакчылыг черлерни эде адаарын үүгле оныа таварылгаларда, ниити күрүне эрге-ажыктарын, а ол ышкаш географтыг, төөгүлүг, национал, амыдырал болгаш түс черниң өске-даа байдалларын, ол черниң чурттакчыларының санал-оналдарын болгаш хамаатыларның коммунистиг кижизидилгезиниң сорулгаларын барымдаалаан турар.

Улус депутаттарының Кызыл хоорай болгаш районнар Советтериниң күүсекчи комитеттери административ-девискээр черлерии болгаш чурттакчылыг черлерни адаарының болгаш эде адаарының дугайында доктаалды Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму хүлээп алган.

ХАРЫЫСАЛГА, СЕРЕМЧИ ХЕРЕК

ССРЭ Конституциязының 61-ги үүлүнде «ССРЭ хамаатызы социалистиг өнчүнү камнаар болгаш бызыглаар хүлээлгелиг. Күрүненің болгаш хөй-ниитиниң эткөреңгизин самчыгдаар болгаш төтчеглээр чоруктарга удур демисежирии, чоннуң байлаанга камныг болуру — ССРЭ хамаатызының хүлээлгези» деп бижээн. Ынчангаш хамаалы бүрүзү хөй-ниитиниң өнчү-хөреңгизии төтчеглекчи чоруктардан, бойдустуң халавындан, өрт айыылыындан камгалаар ужуруг.

Ниитиниң-даа, хамаатыларның-даа өнчү-хөреңгизиңе өрттүң чедирип турар когаралының хемчээли улуг. Ону үүгле дараазында сан-түңден бээнии көрүп болур. Эрткен чылын янзы-бүрү чылдагааннар-биле республика девискээринге 206 өрт болган, оон когаралы—700 муң чыгыы рубль. Эрткен чылын республиканың ажыл-агыйлары хөй тонна сигенни, база машина-техникаларны өрт халавынга алыскан. Чижээ, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик районнарда «Бай-Тал», Карл Маркс аттыг совхозтар өрттен хөй түңнүг машина-техниканы чидирген. Мындыг янзылыг өске-даа чижектерни маңаа киирип болур.

Өрт айыылының болуп турарының кол-ла чылдагааны болза, кандыг-бир участокту харыылаары-биле ында бызыглаттырган кижилерниң хүлээнген ажыл-херээнге харыысалга, серемчилел чогунда. Чамдык кижилерниң ажылга харыысалга чок чоруу хөй-ниитиниң өнчү-хөреңгизин чидирип-когаралга чедирип турар. Ындыг болганда ажыл-агый, бүдүрүлге, албан организация бүрүзүнге өрт айыылын болдурбазыныче угланган профилактиктиг хемчегларни күштелдирип, оон дээштиин чедип алыры чугула.

Бо айтырыгны республиканың күрүненин өрт хайгаарал албанының ажылдакчылары шыңгыы кичээнгейге алган болгаш өрт айыылы болдурбазының бүгү-ле хемчегларни черчере ап чорудуп турар. Өрт хайгаарал албанының талазынан республиканың районнарынга, ажыл-агыйларынга чоруткан ыяалдалардан чамдык черлерде өртке удур айыыл чок чоруктуу хандырарының бөдүүн негелдерии күүсетпейн турары илерээн. Чижээ, Улуг-Хем, Тес-Хем, Эрзин, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарының ажыл-агыйларында, бүдүрүлгелериңде ол ажылды тургусканы негелдеге дүүшпее. Бүдүрүлге, албан организацияларында черлеринде, гаражтар девискээрлериниде өртке удур эң чугула дериг-херекледдерии тутпайн турары илерээн. Чамдык черлерде өртке удур дериг-херекледдер бардаа болза, оларны дериң, белениие тургусканы багай. Бо айтырыг-биле кады районнарда, ажыл-агыйларда өртке удур эки тура дружиналар четче тургустунмаан. А чамдык черлерде ыңдыг дружиналар шуут чок. Аңаа хамаарыштыр янжек. Эрзин районуун Бай-Даг суурда Культура бажыңына өрт үнгенинин дугайында медээ эртенгиинии 5 шакта келген. Хып эгелеп орган өрттүү өөрүрииге ажыглаар дериг-херекледдер Культура бажыңында чок болган. Өртке удур эки тура дружиналың суурда тургустунмаанындан, дарый хемчег алырынга элээш шаптараазиннар тургустунган. Совхозта сүг сөөртүр машиналар бар-даа болза, оларның чаңгызын-даа өрт өөрүрииге ыяалдаар ээн болгаш өрт айыылы болдурбазының бүгү-ле хемчегларни чүгула. Ол соруга-биле бүдүрүлгелерге, албан организацияларга, гаражтарга болгаш өске-даа черлерге өртке удур дериг-херекледдерии четчелеп, негелдеге дүүштүр тургузарын утпаңар.

К. АРТЕПОВ.
Тыва АССР-ниң ИХМ-зиниң өртке удур килдизиниң инженери.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕН-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

СЕС УРУГНУ БОЖААН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Саая Будаакайевна **Хертек** — Тээли суурда өг-бүле ээзи.

ЧЕДИ УРУГНУ БОЖААН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Зоя Хертековна **Бегзи** — Кара-Хөл суурда почта салбырының почтачызы.

Мария Калчан-ооловна **Кюжюгет** — Кара-Хөл ортумак школазының лаборантызы.

Зинаида Салчаковна **Норбу** — «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Дайынчы Чүлдүмовиа **Салчак** — «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Ранса Унгуловна **Салчак** — Тээли суурда райпо ажылчызы.

Шожутмаа Сундуйовна **Хертек** — «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

АЛДЫ УРУГНУ БОЖААН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Зоя Акыяевна **Иргит** — «Бай-Тал» совхозтуң ажылчызы.

Кара-кыс Хомушкуевна **Лопсан** —Тээли райпозунда повар.

Чечек Савяевна **Салчак** — «Бай-Тал» совхозта повар.

БЕШ УРУГНУ БОЖААН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Билчитмаа Дюгюровна **Домүр** — Шүй ортумак школазының техниктиг ажылчыны.

Наталья Шоюновна **Каадыр-оол** — «Тыва септелге-тудуг» дестиң СТУ-ниуң шеверлекчизи.

Уер Калчан-ооловна **Ортаат** — Кара-Хөл суурда өг-бүле ээзи.

Зоя Күжүгетовна **Сагаан** — Тээли сес чыл школазының техниктиг ажылчыны.

МӨНГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

БЕШ УРУГНУ БОЖААН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Күнзең Кунгааевна **Иргит** — Кызыл-Хая суурда өг-бүле ээзи.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

АЛДЫ УРУГНУ БОЖААН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Мария Доржуевна **Донгак**— «Шаамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Елизавета Степановна **Сундуй** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

БЕШ УРУГНУ БОЖААН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Дизенмаа Сандановна **Багай-оол** — «Тинлелге» совхозтуң ажылчыны.

Мария Маадыевна **Биче-оол** — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

Дыдыраш Тюлюшевна **Манзырыкчы** — Терлиг-Хаяда столовая ажылчыны.

Чечек Бокпан-ооловна **Ооржак** — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Анаш Күжүгетовна **Хөлчүкей** — «Тинлелге» совхозтуң ажылчыны.

Зинаида Васильевна **Эрексен** — Күнгуртуг суурда өг-бүле ээзи.

(Уланчылыг).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

КОМИТЕТТИҢ ХУРАЛЫ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Чепсегленишкинии дүжүрер талазы-биле комитеттиң сессиязы Женевада ажыттынган. Комитеттиң составында бактааган 40 чурттуң төлөдекчилери чепсегленишкинии дүжүреринии херек кырында бүгү талаларыга хамаарышкан дыка хөй айтырыглары чугаалажыр. Сессияның кол сорулгазы—бир дәмей айыл чок турарын шынгыы сагыырыга болгаш күрүнелериниң эрге-ажыктарын барымдаалаарыга үндезилээш, чепсегленишкинии дүжүреринии талазында боттуг бурунгаарлаашкынны чедип алыры-дыр. НАТО боо-чепсекти эндере бүдүрери немей остүрери кызыдып турар мындыг байдалдарда чепсегленишкинии дүжүрер талазы-биле амгы сессияга боттуг түнелдерин чедип алыры оиза ужур-дузалыг болур.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин бүрүи болгаш бүгү-нииги дүжүрери, химиктиг болгаш радиологтуг боо-чепсекти, масалыг узуткаашкынның боо-чепсеэнің чаа хевирлерин болгаш системаларын хорууру чергелиг айтырыглар сессияның хүн чурумунда база турар. Ядролуг чепсекти дүжүрериниң, ядролуг чепсээ чок күрүнелерниң айыыл чок болурунуң магадылалдарын быжыглаарының айтырыын комитеттиң кежигүннери көөр. Чепсегленишкинии дүжүрери дээш бүгү чүүлдерни хаара тутка программаны ажылдап кылырының дугайында болгаш эске-даа чамдык айтырыгларны чугаалажыр.

Боо-чепсекти эндере бүдүрерин кызыгаарлаар болгаш чепсегленишкинии дүжүрер дээш идепкейлиг туржуп турар Совет Эвилели, социалистиг эске даа чурттар комитеттиң ажылынга улуг рольдуг. КНО-нуң Кол Ассамблеязының чоокта чаагы 35-ки сессиязынга ССРЭ дайын кыжаныын бичеледиринче угланган хемчеглерниң калбак программазын саналдап, «Тайбың болгаш чепсегленишкинии дүжүрери дээш, делегейниң айыыл чок чоруунуң магадылалы дээш» тайылбырлыг бижикти киирегнин база чугаалап кагза чогуур.

КНО-нуң чингине секретары К. Вальдхаймның чагаазын комитет хуралынга номчаан. Ядролуг чепсекти дүжүрер, ядролуг дайынның кыжанын болдурбас дугайында айтырыгны чугаалажырынче комитет онза кичээнгейни салыр ужурлуг деп, ол онзалап демделээн.

Чепсегленишкинии дүжүрер талазы-биле комитет даргазы, Франция чурттуг Ф. де Ла Горе бо органның ажылынга депшилге чедип алырыга делегейниң амгы байдалын нинтизи-биле экижидери идиг бээр яйык деп чугаазынга айыткан. Мексика чурттуг А. Гарсиа Роблес стратегтиг шавар халдаашкынның боо-чепсээн кызыгаарлаар дугайында керээни ён дүрген күштүг болдуруп кирзин деп негелдени деткээш, ол чорук «бүгү чурттарның, бүгү улустарның амыдыралчы эрге-ажыктарынга таарыжып турар» деп демделээш, Вашингтонуң «кызыгаарлалдыг» ядролуг дайын дугайында көдүрген үзел-бодалын буруу шапкан.

БОТТАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕРИ ДЭЭШ

МАДРИД. Испанияның металлургия үлегүрүнүң 40 мун ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары профэвилелдериниң кыйгырыын ёзугаар 24 шактыг бүгү-нииги ажыл-соксадыышкынын чарлаан. Олар ажыл-биле хандырарын иеген, ажылчыннарны будүрүлге эвлериниң ажылдан үндүрер деп планнап турарыга удурланып турар. Испанияның «Иберия» дээр эң улуг ужар чүүл кампаниязының черде ажылдакчылары түр үениң ажыл-соксадыышкынын чорудуп турар. Ажылчы чоннар ажыл төлевирин бедидерик, күш-ажыл байдалдарын экижидерин чедип алырын оралдажып турар.

(СЭТА).

АДР. Афган революциянын дайзыннарынга удур демиселге чүгле армия болгаш айыыл чок чоруктуң күштери эвес, партийжи активтер болгаш аныяктар база кадбаа-биле киржип турар. Олар чурттакчылар оргузунга тайылбыр ажылын чорудуп, чоинуң айыыл чок чоруун хандырар дээш бүгү-ле күштерин мөөннеп турарлар.

ЧУРУКТА: Камгалал комитединиң кежигүнериниң Кунар провинциязынын тараачыннары-биле беседалажып турары.

Г. НАДЕЖДИННИҢ фотозу.

СЭТА-ныҢ фотохрониказы.

ЧААГАЙ ЧАҢЧЫЛ

ПРАГА. «Кызыл Чепельдиң» болгаш Тольяттиниң автомобиль кылыкчыларының күш-ажылчы эгелээшкиннериниң алдарлыг эстафетазын бо чылын «Шкода» дээр чехословак үлетпүр каттыжышкынының коллеативи хүлээп алган. Социалистиг Чехословакияның машина тудуушкуунуун эң улуг бүдүрүлгезиниң ажылиичилери СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар кылдыр Совет Эвилелиниң чагыларын хуусаа бетинде күүседир бетиктен социалистиг хүлээлгелерни алган.

Ждановта Ильич аттыг заводка «Кварто-3000» дээр дериг-херекселдер, ол ышкаш локомотивтер, металл сайзырадыр ажылдаар станоктар, судно хөделдиригчилериниг ажыглаар дискектелчек чалдар, «Шкоданың» маркалыг өскедаа машиналар болгаш агрегаттар хуусаларындан мурнады келир.

(СЭТА).

КОМИССИЯ ЧЫЫЛГАН

ВАРШАВА. (СЭТА). ПКАП-тың IX съездизинге белеткелбиле холбаштыр комиссияның хуралы ПКАП ТК-ның Бирги секретары С. Каняның даргалаашкыны-биле Варшавага болган. Оон киржикчилери съездиниң программа угламышкыннарын чугаалашкан.

ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары С. Ольшовский хуралга илеткел кылган. Оон чугаалаазы болза: Польшага амыдыралды чогумчуда тургузарынче, ур кризистеп чурттуу, ылангыя экономиканы адырып алырыга таарышкан байдалдарны тургузарынче ПКАП-тың, аны-дунмалышкы эвилелчи партияларның, чоинуң чаигыс эп фронтузунуң бүгү-ле боттуг күштеринің чайгылыш чок чүткүлүнниглелдин корум-чурумунга айыылдыг кылдыр туруп турар угланышкыннарның база хөделиишкиннериниң түнелинде хөй санныг мооидактарга таварыжып турар. Үй-балай болгаш корум-чурум чок чоруктарның күткүчүлери политиктиг болгаш уржуктуг ажыл соксадыышкынчарыи организастап, ниитилелдин болгаш экономиканың байдалын нарыидадып, чоинуң херегледелерин хандырарын дорайтадып орар чидириглерни болдурбушаан, ол-ла чүүлдерни языбүрү чылдактар-биле кара-сагышка ажыглап турарлар.

Үй-балай болгаш корум-чурум чок чоруктарны улам ханыладырынга идегел салып, сураглыг чылдагаанчар-биле иштики байдалдарны бакырадырыче чүткүл салып турар ыдыг күштериниң кордалдарынга чоруштур бистин партиявыс дуглыг болгаш өске-даа черлерже баарда ыяап-ла ону таварыыр бис. Сөөлгү үеде оруктуг чамдык кезин кылдынган, амгы үениң таарымчалыг автобустары-даа саат чок чоруп болдур аргалыг апарганы онске оорунгуг.

Ынчалза-даа Чадаананың автостанциязының ажылында, ялангыя оон пассажир автобустарының шимчээшкининде улуг четпестер барын ажыыбиле зугаалаар херек. Чижээ, Чадаанадан Хандагайтыже чоруп турар автобустуң ынаар үнер шагы эртенгиниң 7 шак 30 минута деп расписаннеде улгаттыр бижээш, азып каан. Пассажирлер ону ыяк сагыыры-биле дан бажында-ла автостанцияның ажылдакчыларынга четкиллеп кээрлер. Ынчанмайн канчаар, расписание дээрге дүрүм болгай. А ону үреп турар кижилер ол автостанцияның ажылдакчылары, автобус чолаачылары боон турары элдептиг. Хандагайтыже баар автобустар ынап-ла 2-3 шак озалдап үнерн чаңчыл апарган. Оон чылдагаанындан Өвүр районга пассажирлер орай дүне чедип, чамдыктары Торгалыг четпейн, орук ара хонар чер дилээр ужурга таварыжып турар.

Чадаананың автостанциязының ажылында четпестерниң бирээзи автобустарның чоруурунуң дугайында радио дамчыштыр чарлавайн турары болур. Чамдыкта автобус чолаачызы көстүп келгеш, «Хандагайты баар кижилер бар бе?» деп айтыргылаваш, автобузуиче базыптар.

Үстүнде четпестер талазыбиле республиканың автовокзалдар болгаш автостанцияларының бүдүрүлге каттыжышкынының удуртукчулары хемчег ап, Чадаананың автостанциязының ажылын экижитсе чогуур.

Х. СЕМИС.

Өвүр район, Солчур.

АКШ-ТЫҢ ДЕТКИИШКИНИ

ВАШИНГТОН. Сальвадорда болгаш Гватемалада диктаторжу дерзии ёзу-чурумнар кандыг-даа буруузу чок кижилерни массалыг хемчээлдерге кыргып-хыдып турар деп, бөмбүрзектиң барыын талазының хереглериниң талазы-биле дээр америк хөй-ниити организациязының чыллың парлаар алетселинде чугаалаан. Төп Американың каттыштыр 12 миллион чурттакчы чоинуг ол ийи чуртуига чүгле сөөлгү чылда безин дерзинлээшкинниң болгаш күчүлээшкининиң түнелинде 15 мун кижи өлген, оларның аразындан 10 мун кижини сальвадор хунта чок кылган. Сальвадор хунта АКШ-тың чузун-баазын деткимчеи-биле болдуун чоиуга удур ыдыг дурум чок, өлүрүкчү, кырыкчы үүлгединишкиннерни кылып турар.

Төп Американың база бир өске чуртунда — Гондураста база шак-ла ыдыг үүлгединишкиннер чорун, чоинуң демиселии базарда шуут ажык күчү-түрүшкүнүн ажыглап турар.

Кижилерни оорлаан, хилинчектээн, өлүрген дугайында дыңнадыглар Чилиден, Парагвайдан, Уругвайдан кээп уламчылавышаан. Сөөлгү ааш чылдарда ол чурттарга муңмуң патриоттарны чок кылган ыйыкпе азы кара-бажыннаан.

Латин Американың реаксыыт ёзу-чурумнарының кара-бажыңнарында политика талазы-биле хоруглаттырган он-он мун кижилер хилинчектеиин чылар, деп бөмбүрзектиң барыын талазының хереглериниң талазы-биле чөвүдел түнелинде демделээн.

(СЭТА).

А. Майдананы камгалаар

КАРАКАС. (СЭТА). Парагвайның Коммунистиг партиязының ТК-зының Бирги секретары Антонио Майдананың амы-тыны айылда таварышкан. Оон амы-тының камгалаары — делегейниң депшилгелиг бүгү кижилериниң хүлээлгези болуп турар деп, Венесуэлапарагвайның культура харылзаалараның ассоциациязы мегделээн.

Парагвайның дерзин диктатору Стресснерник ёзу-чурумунга удурланыышкын шимчээшкининиң медээзин ёзугаар алырга, эрткен чылдың август 27-де Буэнос-Айрес хоорайга оор ёзу-биле туттурган А. Майдананы бир ай бурунгаар Парагвайның найысылалы Асунсион хоорайның кара-бажыныида аппарган болгаш ону дерзин ёзу-биле эриидеп, байысаап турар. Парагвайның Компартиязының удуртукчузуның амы-тыны шынгыы ай ыда таварышкан.

Дерзин диктатураның кара-бажыннарында хилинчектеиин чыдар А. Майдананың болгаш Парагвайның өске-даа патриоттарының амы-тының камгалап алыр дээш кампаниязы доп-дораан калбартырынче Парагвайның болгаш бүгү делегейниң депшилгелиг хөй-ниитизин ассоциация кыйгырган.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

БОНН. Дещицилеиг үзелбодалдары дээш хамаатыларны истээриниң антидемократтыг практиказыга удурланыышкынның неделязы Германияның Федератиитиг Республиказында болуп эртип турар. Демократтыг организацияларның төлээлекчилериниң чыскаалдары болгаш митингилерн Ахеиге, Гисеиге, Ганноверге, Гамбургка болгаш Барыын Германияның өске-даа хоорайларынга болган.

● **ТЕГЕРАН.** Тегераниың радиозунуң дыңнатканы ёзугаар алырга, Иранның президентизин А. Банисадр Хузестандан дезип келгеннериниң лагеринге чүве чугаалаан болгаш Иран бодунуң хереглелдерни хандырар соруга-биле артык кежектерни будүрүп эгелээр деп медеглеэн. Иранның президентизиниң ол медеглели АКШтың күрүне секретары Хейгниң «АКШ моон соңгаар Иранга боо-чепсекти бербес» дээн медеглелиигге харыы болган.

Иран моон мурнунда АКШтан боо-чепсек садып алыр дээш хөй миллиард долларны ажаа төлөөн турган. Ынчалзажок ол боо-чепсекти Иранга бээриидеи Американың Каттышкан Штаттары өйталаан.

● **ЛУАНДА.** Мурнуу Африкада иегр бичии уругларның чартык кезии үш харга чедир доктаамал ашган турар. Бантустанда хоорай чурттуг оң уругларның бирээзи, көдээ черлерде—алды уругларның бирээзи-ле аарыг. Чыл чедир назылыг иегр уругларның 20 хуузу ынчангаш өлүп турар.

● **НЬЮ-ЙОРК.** «Иозеэя Индиана паблик сервис» деп энергия компаниязының 4.200 ажылчыннарының 8 ай хире үргүлчүлээн ажыл соксадыышкыны тиилелгиг доозулган. Шалыңны өстүрер болгаш күш-ажыл байдалдарын экижидер дугайында ажылчыннарның чөптүг негелдезин компаниияның удуртулгазы хандырар ужурга таварышкан.

● **ДЖАКАРТА.** Индонезияның ажылчыннарының 60 хуузунуң хүнде шалыны 600 рупийден (66 көпеек) ашпайн турар. Аъш-чем продуктуларыны болгаш амыдыралга эргежок чугула барааннарның өртектери бедээн, амгы үеде ол шалык хлеб болгаш рис садып алырынга безин четпейн турар. Индонезияның ажылчыннарының профэвилел чөвүделлиниң чиигине даргазы А. Судоно ол дугайын чоокта чаа медеглээн.

(СЭТА).

САЛБЫРНЫҢ БААЗАЗЫНГА

«Тээли» совхозта хөй-ниити организацияларының дуржулга солчулгазының семинарын «Тээли» совхозта партком Кызыл-Даг салбырының базазынга эрттирген. Анда Кызыл-Даг көдээ Советтиң күүскомунун даргазы Очур-оол күүскомиуң талазындан хөй-ниити организациялары-биле канчаар ажылдап турарының, херээженнер чөвүделлиниң даргазы Ө. Монгуш агитбажыннар аайы-биле кижизидилге ажылын чорудуп турарының дуржулгазын чыылганнарга тапыштырган. Ында профэвилел, комсомол организацияларының ажылының талазы-биле дыңнадыглар база болгулаан. Хөй-ниити организацияларының документилер-биле ажылын база танышкан.

Сөөлгү чылдарда салбырда хөй-ниити организацияларын дамчыштыр чон ортузунга политмассалыг ажыл эләэн экижээн. Ылаңгыя чоинуң чурттап турар черниин аайы-биле кижизидилге ажылдарынче кичээнгей күштелген. Олар чаңгыс аай угланыышкынныг, бир деминг ажылдап турар. Оон түнелинде ында корум-чурум үрээр, арага-дарыже хандыгар чоруктар кызырылган.

Семинариың түнелинде оон киржикчилери арга-дуржулгазын солчуп, суурда уруглар албан черлериниң байдалын сонуургаан.

Б. БАРБА.

Бай-Тайга район.

Пассажирлер саналдап, шүгүмчүлеп, сүмелеп тур

АРГЫЖЫЛГАНЫҢ КОШКААНДАН

Хоорайларга болгаш көдээ черлерге пассажирлер аргыштырар автомобиль транспортунуң ажылын организастаарын экижидерин, автобустарның шимчээшкинин доктаамал болгаш удаа-дараа болурун бедидерин партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Төлевилелинде айыткан. Бо айыттынган сорулгаларга хамаарышкан ажылдар республикада багай эвес боттанып келген. Ынчалза-даа чамдык районнарда пассажирлер аргыштырылгазында четпестер ам-даа бар. Оон дугайында республиканың чамдык районнарының төптеринде суурларының аразында пассажирлер аргыштырылгазын четпес организастап келгенин илереткен чагаалар редакциягга кээп турар.

Дарый чайлатса

Дүвүлүг хат арыя-башты ажыңнадыр шонуп турар соок хүннериниң бирээзинде январының 14-те 63-40 ТВБ дугаарлыг автобус Чадаанадан Хандагайты суурга чеяп келди. Манап турган хөлгевистиң чолаачызы «эзенгизиниг» элээн дыңзыдыпкан кижи болду. Ажыл-херек бүдүрер дээн пассажирлер ол автобуска олурар ужурга таварыштыы.

Чолаачывыстың ындазында шорулгактыы хөлчок. Олуттарда олургулаан улуг-биче пассажирлерни ол-бо өөглээр-дээ. Руль тутқан эзирик чолаачының автобузу Хөндергейниң улуг артыы арай бооргда ашкаш, кудургайлап бадыпты. «Хөлүгбейни» чоогланкан чолаачының карактары «чидип», холу дыңзып келгени ол чүве ийикпе, мурнунда чораан машинаны эртер бодап чораашш, оруктан үне халыда берди. Автобус чүгле аңдарылбады. Орук кыдынла кылын хөрүүк биетиң амы-тынывысты алган боор.

Улатпаанда автобус улуг оңгарже киргеш туруп алды. Чорук чораан чолаачылар биске дуза көргүзер дээш автобусту онгардан үндүр тырттырып чадап кагды. Ынчап турувуста карангылай берди. Соогу деп-дээн. Халадыг чолаачының уржуундан элээн ыракта ферма турлааның таныпылының бажыңынга баргаш, ацаа хонуп алдывыс.

Эртенинде чолаачывыс автобузуну оңгардан үндүр тырттырып алгаш, бисти-даа албайн Чадаанаже бады барган болган. Чорумал машиналар доскаш чамдыктарывыс Чадаанаже, арткаинары — Хандагайтыже дедир чорупкан.

Ол-бо маршруттарже үнер автобустарны манаап, соокка шырнигып донган пассажирлер Чадаананың автовокзалынга эңдерли бээр. Чамдык рейстерже үнер автобустарның кажан кээри, ол маршрутче үнер-үнмези шуут билдинмес, чоинуң маналып турар. Чамдык автобустар доктаттынган шагындан озаллап рейсче үнер, а чамдыкта шуут үнмейн баар. Автобусту манап чадааш чадаглай берген пассажирлер дүн чарып алыры-биле хоорайже дедир базыптар. Бо таарымча чок байдалдар чорук чораан пассажирлерге дыка-ла халалыг.

Улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң күүсекчи комитеди, Чадаана АТБ-зиниң удуртукчулары пассажирлер аргыштырылгазында ындыг четпестерни дарый чайладыр дээрзинге идегел улуг.

Н. МОНГУШ.
В. ОЧУР.

Өвүр район.

Чоннуң дилээ

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кызыл-Тайга салбыры өске бүгү суурлар ышкаш хүн-бүрү сайзырап турар. Шагның дөрт эргилдезинин үезинде Кызыл-Тайга, Сүт-Хөл, Чадаана аразында аргыжары коичуг берге. Чер аразы база ырак. Чылыг үе дүжүп, Хемчик хем дажыя берген үеде автобус аргыжылгазы улам бергедээр.

Чадаана — Сүт-Хөл — Бора-Тайга база Чадаана — Сүт-Хөл — Алдан-Маадыр аразынга автобустар чамдыкта келбейн-даа баар таварылгалар баар. Ук автобустарга олурар дээш пассажирлер Кызыл-Тайгадан Сүт-Хөл чедип аар дээш дыка берге байдалга таварыжып турар. Бо аразынга чалаг кылаштап, чорук чораан ийи-чаңгыс чүк машиналары доскаш аңаа олурул алгашда чоруп турар. Ынчангаш Чадаана — Сүт-Хөл — Кызыл-Тайга аразынга база бир маршруттуу ажыдып бээрин суурнуң чурттакчылары улуг идегел-биле дилеп турар.

Т. САНДУ.

Чадаглаан чурттакчылар

Автобустар аргыжылгазының чаа расписаниезин тургусканының соонда Тарлаг суурнуң чурттакчыларының совхоз төвү Аржаан суур болгаш Туран хоорай-биле аргыжары дыка бергедээн. Ажыл-херек бүдүрер дээш бо аразынга чоруурда ийи хүнүң ажыл шагын үзер ужурга таварыжып турар.

Мооң мурнунда турган расписание ёзугаар Тарлаглаа дуъштекинин он ийи шакта үнгеш, ажыл-херекти бүдүрүп алгаш, кежээкиниң алды шак үезинде суурувуска ээп чедип кээр турдувус. Ам ындыг эвес. Район төвүнден Аржаанга келген автобус оон ынай чорбас. Ынчангаш Тарлагже баар холге тывылбайн баар. Ол аразынга чадаг кылаштаар ужурга таварыжып турар. Ынчангаш бо аразынга тускай автобусту тургузарын совхозтуң удуртукчуларындан суурнуң чурттакчылары дилеп турар.

БОЛУК АВТОРЛАР.

Келбестээн

Мооң мурнунда чылдарда Кызыл — Баян-Кол — Кара-Тал аразынга пассажирлер дажыглаар автобус доктаамал чоруп келген. Эрткен 1980 чылда болгаш амгы үеге чедир ол маршрут-биле чораан автобус Баян-Кол суурга келбээн болгаш оон доктаар, чедер черн безин орта-билдинмес апаргаи.

Чайгы үеде Улуг-Хемин кежип турар паром чанынга, кыжын Оттук-Даш фермазынга пассажирлерни дүжүрүп каапкаш чоруй баар. Фермадан суурга чедир чели километр узун орукту чалаг кылаштап эртер ужурга таварыжып келдивис. Чайның изиг халыынында, кыштың чыварлыг соогунда бо аразынга чадаг кылаштаары дыка берге. Ынчангаш ук маршруттга чоруп турар автобустар Баян-Кол суурну таварып эртип турар болдурарын суурнуң чурттакчылары дилеп турар.

С. СЕДЕН.

Кызыл району.

Расписаниени сагыыр ужурлуг

Чадаана — республиканың барыын районнарынче баар улуг орук белдири хоорай. Оон-биле кады ол Өвүр районбиле харылзажырының база төвү деп болур. Бистер, өвүржүлер, республика найысылалы болгаш өске-даа черлерже баарда ыяап-ла ону таварыыр бис. Сөөлгү үеде оруктуг чамдык кезин кылдынган, амгы үениң таарымчалыг автобустары-даа саат чок чоруп болдур арталыг апарганы онске оорунгуг.

Ынчалза-даа Чадаананың автостанциязының ажылында, ялангыя оон пассажир автобустарының шимчээшкининде улуг четпестер барын ажыыбиле сугаалаар херек. Чижээ, Чадаанадан Хандагайтыже чоруп турар автобустуң ынаар үнер шагы эртенгиниң 7 шак 30 минута деп расписаннеде улгаттыр бижээш, азып каан. Пассажирлер ону ыяк сагыыры-биле дан бажында-ла автостанцияның ажылдакчыларына, автобус чолаачылары боон турары элдептиг. Хандагайтыже баар автобустар ынап-ла 2-3 шак озалдап үнерн чаңчыл апарган. Оон чылдагаанындан Өвүр районга пассажирлер орай дүне чедип, чамдыктары Торгалыг четпейн, орук ара хонар чер дилээр ужурга таварыжып турар.

Чадаананың автостанциязының ажылында четпестерниң бирээзи автобустарның чоруурунуң дугайында радио дамчыштыр чарлавайн турары болур. Чамдыкта автобус чолаачызы көстүп келгеш, «Хандагайты баар кижилер бар бе?» деп айтыргылаваш, автобузуиче базыптар.

Үстүнде четпестер талазыбиле республиканың автовокзалдар болгаш автостанцияларының бүдүрүлге каттыжышкынының удуртукчулары хемчег ап, Чадаананың автостанциязының ажылын экижитсе чогуур.

Х. СЕМИС.

Өвүр район, Солчур.

АЖЫК ХОЛГААРЛААШКЫН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сальвадорның иштики хереглериниг бодунуң холгаарлаашкынын Американың Каттышкан Штаттарының моон соңгаар чажырарының эргежок чугулазы ам төнген деп, АКШ-тың чаа чазаа санап турар. Ынчаарга Сальвадорда чоигга удур дерзии шериг хунтазы чүгле америк империалистериниң шериг болгаш экономиктиг калбак дузаламчызының түнелиилде эрге-чагыргаага изыртынып турарын биллингир болгай.

Сальвадорнуң иштики хереглериниге каржы холгаарлаашкынны амга чедир АКШ-тың Сан-Сальвадор хоорайда элчини Р. Уайт боттандырып келген. АКШ-тың күрүне секретары А. Хейг улам каржы кижибиле Р. Уайтыны солуурун шиитпирлээн. Ынчаарга Сальвадорга хамаарыштыр АКШтың политиказын тодаргайлаарынга болгаш чорударынга Уайт чугула рольду ойнаан деп, «Нью-Йорк таймс» солун санап турар.

Латин Американы хамаарыштыр АКШ-тың политиказынга чаа уе-чала ам эгелээн деп, ол солун бижээн. Ол политиканың чаа уе-чалазы—Сальвадорга болгаш Латин Американың өске-даа чурттарынга хамаарыштыр АКШ-тың холгаарлап киржирин ажыы-биле чорудары болур деп, «Нью-Йорк таймс» айыткан.

Латин Американың чамдык чурттарында реаксыыт эргечагыргаларга хөй боо-чепсекти бээрии. АКШ-тың төп разведка эргелелиниң үргелекчи хөделиишкиннерии Латин Америкага улам күштелиирии Каттышкан Штаттарның чаа администрациязы планнап турар.

БЛОК ТУРГУЗУП ТУРАР

ДЕЛИ. (СЭТА). Персид мугулдурунук зоназының элээн кашш күрүнелериниң каттыжышкынын тургузарының планнарын мусульман чурттарның күрүне болгаш чазактар баштыннарының Эт-Таифке (Саудт Аравиязы) чоокта чаа болган конференциязынга чугаалажып көргенин Индияның парлалгазы дыңнаткан. Ол сорулга-биле Оманның, Катарның, Бахрейнниң болгаш өске-даа чамдык чурттарның удуртукчуларынга чажыт чаганарны чоруткан.

Ындыг каттыжышкынның үндезинии тургустуунган болгаш аңаа Саудт Аравияның салдарлыг ролюнга барыын талакы күрүнелер байыр чедирип турар-дыр деп, «Таймс оф Индиа» солун бижээн.

Башингтон бодунуң шериг-политиктиг күчүзүн Чоокку болгаш Ортаакы Чөөн чүкеулам күштелиирер сорулга-биле Персид мугулдурунга реаксыыт блокту тургузарын шагда-ла планнап эгелээн.

КАИР. (СЭТА). Персид мугулдурунуң күрүнелериниң планнатынган ол каттыжышкынны Совет Эвилелиниг удур угланган болгаш америк политиканы элергеп турар ужурлуг деп. Египеттиң «Аль-Ахбар» солуну ажыы-биле бижээн. «Совет кыжаныышкын» дээр хоозун чулчуруушкунну ол солун бижиивишаан. Персид мугулдурунуң күрүнелериниң чаа эвилелин дэштиг болдурар төлөөле. ында АКШ-тың дуналымчызы эргежок чугула деп айыткан.

Улустарның ақы-дуңма өг-бүлезинде

АЗИЯНЫҢ ЭҢ СОҢГУ ЧҮГҮНДЕ

«Дээрни чүгле улуг сылдыстар каастаар эвес, бичии сылдыстар база каастаар боор чүве»—деп, долган-өгбелер боттарының улус чонунуң дугайында ынча дээр. Долганнар дээрге Сибирьнин болгаш ССРЭ-нин Кыдыкы Соңгу чүгүнүң 26 янзы-бүрү үндезин улустарының бирээзи, эвээш санныг чон. 1979 чылдың чизези-биле алырга, оларның саны 5 муң 300 кижи турган. А 1926 чылда олар чүгле 699 кижи чедип турган.

— Мээң чонум ненецтер-биле, нганасаннар-биле болгаш өске-даа биче национал улустар-биле кады барык үш век дургузунда Азий диптиң эң соңгу чүгүнде Таймыр чартык ортулукка чурттап келген — деп, аңчы кижи уруу, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү, эң баштайгы долган херээжен шүлүкчү Огдо Аксенова чугаалаар.—Бистиң оранывыстың агаар-бойдузу көчүг кадыг-дошкуй чер. Ынчалза-даа ада-өгбелерге бистиң бо черивис моон-даа артык кадыг-дошкун турган, чүге дээрге хаанныг Россияның хоойлудүрүмү кымга-даа, дең эрге бербейн чораан. Соңгу чүктүң ивижилериниң болгаш ынчыларының өг-бүлелери янзы-бүрү аарыг-аржыктан, аш-чуттан хөй-хөйү-биле өлүп. кырлып, ядыы-түренги, эртем-мелел чок, чон үжүк-бижик-даа чок, эмчи хандырылгазы деп чүве-даа билбес чораан.

**«Ажыг-шүжүг мыгырттарган
Ак хар тайгаа төрүттүндүң.
Амданныг чем боостаан
ашпас.
Аккыр эъдиң чылыг көрбес.
Азаргаачыг арны-бажың
Арта чараш хүлүмзүрбес.
Кезээде-ле муңгак болур
Кээргенчиг төлүм-дүр сен...»**

—деп, шаанда долган херээжен чон чаа төрүттүнген ажы-төлүнге ындыг мунгаранчыг ырны ырлап берип чораан.

Эрткен 63 чылдарның дургузунда Таймырның агаар-бойдузу бичии-даа чымчаваан. Ынчалза-даа мээң чаңгыс чер чурттугларымга чаа, өөрүшкүлүг амыдырал келген. Улуг Октябрьның ачызында бис күрүнеиң чылыг, чымчак сагыш човаашкынын көрүп, эдилеп чор бис. Бичии ынай улус чоннар Октябрьның ачызында баштайгы амыдыралдың төрел бөлүүнден социализмче шилчип кирер аргалыг болган. Кандыг-даа национал совет кижи бүрүзүү дең эргелиглериң аразында дең эргелиг бооп амыдыраш-чурттаар арганы Октябрь революциязы, оон национал политиказы шаңнаан..

Шоолуг узун эвес, эрес-шудургу Огдо Аксенова Таймыр (Долган-Ненец) автономнуг округтуң административтиг төвү Дудинка хоорайның меңээ күзелдин-биле таныштырды. Ук хоорайның хары 300 чыл ажыл турар. Оон хөй каът бажыңнарлыг кудумчулары Енисей хемниң эриинде үскен. Бажың бүрүзүнде сайгылгаан, газ, суг дамчыдылгазы, канализация, телефон бар. Ол бүгү бажыңбалгат, эт-херекселди Соңгу чүкке тускай таарыштырган төлевилелдерни ёзугтаар туткан.

Дудинканың далай болгаш хем өртээли ажыглалга киргеидем бээр ам дөртен чыл чедип турар. Транспорт суднолары атомнуг ледоколдарның дузазы-биле Соңгу Доштуг океанның далайлары дамчыштыр янзы-бүрү чүктерни аңаа чылдың үзүк чок чедирип эккеп турар.

Хоорайның элээн каш школа-интернаттарында ивижилериниң болгаш анчыларының ажыттөлдери күрүнеиң долу хандырылгазынга өөренмишаан ортумак эртемни чедип ап турар. Дудинкада Соңгу чүктүң көдээ ажыл-агыйынга эргежок чугула специалистери белеткээр техникум, медицина болгаш музыка училищелери, он-он библиотекалар болгаш клубтар, спорт болгаш таңцы залдары бар. Бөгүн аңаа төп болгаш тус черниң телевидение дамчыдылгаларын-даа көрүп болур, а Дудинка радиозүнүң программаларын дөрт дылда: долган, ненец, нганасан болгаш орус дылдарда чорудуп турар.

Таймырда черлик болгаш азырал ивилериң делегейде эң хөй кодаңы — барык 600 муң чыгыы иви туруп турар Соңгу чүк улузуның үе-дүптен бээр кылып келген иви ажылы ам болбаазын техника-биле хандыртынган: ивижилерде рациялар, самолеттар, вертолёттар, снегоходтар болгаш бир черден бир черге көжүп келгеш, белен эптеп алыр чылыг, чырык бажыңнар-даа бар. Долганнарның эрте шагдан бээр кылып келген аңнаю ажылынга база-ла улуг чаартыдылгалар болган.

Бөгүн долганнар чүгле алдар-сураглыг ивижилериниң болгаш анчыларының аттарын эвес, харын улуг эртемденнериниң аттарын база чоргаарал-биле адап турар. Оларның санынга, чижээ, географ Григорий Петров болгаш төөгүчү Татьяна Еремина хамааржыр. Долганнарда боттарының эмчилери, инженерлери, геологтары, актёрлары база бар. А Соңгу чүк улустарының «Хейрөө» («Үнген хүн») деп аттыгыры болгаш таңцының таймыр ансамблин бистиң чурттун дыка хөй хоорайларында эки билир, оон концерттерин Москваның болгаш Ленинградтың эң улуг залдарынга көргүскүлээн.

—Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бис шупту, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, акыдунма улустарның улуг өг-бүлезинде эки чаагай чурттап чор бис—деп Огдо Аксенова чугаалаан, чарлап чоруп турувуста, бодунуң шүлүктериниң элээн каш чыыды номнарын меңээ белек кылдыр берген чүве. Ол болза аңаа-ла бир номнар эвес, онзагай номнар, оларны мен сеткилимниң ханызындан өөрүп хүлээп алган мен. Ол номнарның парлалгага үнгени-биле чөргелештир совет чечен чогаалга 76-гы чаа национал литература немешкен. Ол дээрге мырыңай чоокта чаа үжүк-бижии чоокчораан бичии чонның литературазы-дыр.

Борис БЕЛОВ,
ПМА-ның корреспондентизи.
Дудинка—Красноярск.

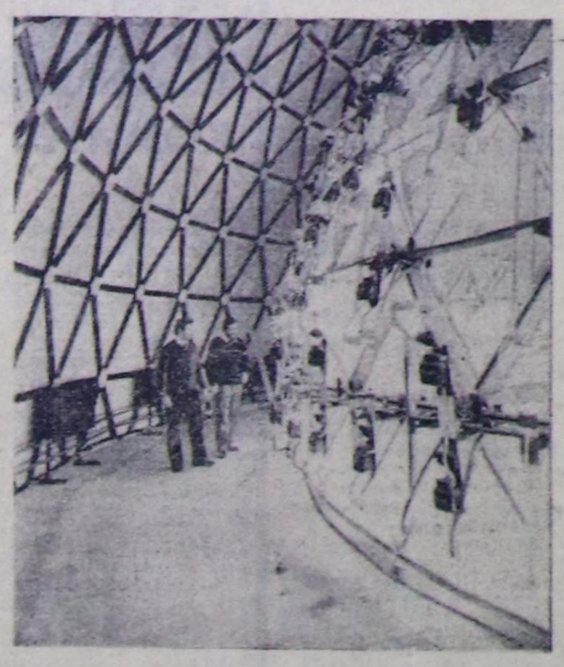

МОСКВА. Тудуг физиказының эртем-шинчилел институдукда «Агаарның кылымал чырыдыкчызы» деп тускай установканың монтаж ажылдары дооступ турар. Ол установкага чырык үндүрер ийи муң хире чүүлдер турар. Олар ССРЭ-ниң кайы-даа зоналарынга дээр чырыдар арганы тывылдырар. «Агаарның кылымал чырыдыкчызының» дузазы-биле үлетпүр будүрүлгелериниң, чуртталга бажыңнарының, хөй-ниити тудугларның болгаш өске-даа объектилерниң чырыдыышкынын шинчилээр. Оон аңгыда микрорайоннарның, көдээ суурларның, спортчу тудугларның девискээрлерин чырыдарынга база чүгүлә болур.

ЧУРУКТА: «Агаарның кылымал чырыдыкчызы» деп установканың бир кезээ.

В. КОШЕВОЙНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КАДЫГ-ДОШКУН ӨЙДЕ

Чаа кино

Евгений Матвеевтиң чаа турғусканы «Онза чүгүлә даалга» деп кинозу Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында тылда арткан кижилерниң эрес-маадырлыг күш-ажылын, салым-чолун көргүзүп турар.

«Бүгү чүвени дайынны тиилээрикче!», «Бүгү чүвени фронтуже!» деп кыйгырыгларның адаа-биле чүс-чүс кижилер фашистиг эжелекчилерден чуртун камгалаар деэш фронтуже чоруп турган.

...Тылдың аар-берге үейи. Дайынның оруундан күш курлавырны, фабрика, заводтарны аймыл чок черлерже көжүрүп чаңладыры тылда арткан кижилерниң база бир соруглазы болу берген.

Ындыг кадыг-дошкун үеде шүүргедекчи «ИЛ-2» деп самолёт фронтуга хөй-биле негеттиме берген. Оон бүдүүлгезиик кыска үе иштинде 2—3 катап өстүрер дугайында айтыышкын чедип келген. Заводтуң директору Шадуров, баштай бүдүүлге киидизиниң даргазы, оон чоорту завод директору апарган Кириллов, партия обкомунуң секретары Рубцов, бригадир Панченко, кол инженер Петров оларның биидилиг удуртулгазының база ажылчын кижилериң шыдаамыкай күш-ажылының түңнелиинде фронт күчүлүг дайынчы шүүргедекчи «ИЛ-2» биле чепсегленип турган.

Кинонуң маадырларының хүүда амыдыралы хөй-ниитиниидиле бүрүн дүгжүп турар. Завод директору коммунист Шадуров, бригадир Панченко күш-ажылчы одурүүнү эзлеевишаан, амы-тынындан чарлырлар. Коммунист эжиниң ажыл-херээн уламчылаар, хорысалгалыг даалга Кириловка онаажыр. Оон кадайы топтуг, мөзүлүг, хевир-шырайы көрүштүг херээжен фронтуже ашаа чорутпайн турдала, шүүргедекчи «ИЛ-2» самолёткә адыгжылап турган, маадырлыы-биле өлүр.

«Ужуп чоруур танк» деп адаткан шүүргедекчи «ИЛ-2»-ни будүрүп кылып турган кырганнар, херээжен кижилер болгаш элээди оолдар дендии аар-бергелерни шыдажып эртип турганнар. Чурттаар оран-сава, чиир аъш-чем чедишпес турзажок, дайынны уштказырынга «ИЛ-2»-ниң кайы хире чугулазын мөдереп билип, күш-ажылдың будүрүкчүгүүн дайын журнундаазындан 6 катап өстүрген.

...Шынар талазы-биле Күрүне комиссиязының хуралында ужар чүүлдүң улусчу комиссариадының төлээзи Демченко, обком секретары Рубцов болгаш заводтуң харыысалгалыг ажылдакчыларыкиржип турарлар. Заводтуң кылган самолёттарының ийиги орук ара частын үрелгеп. Кыжның бурууза-биле ындыг айыыл-халап болу бергенил? Ону хуралга тодарадыры-биле чыглып келгеннер. Ийи самолёттуң кайызы-даа дүнеки эглечеге ажылдап турган дуңзаалакчы Пивоваровтуң үезинде кылдынган болган. Бурууза кижи болганда, шыңгыы харыысалгага онаажыр ужурлуг.

Заводтуң кадрлар килдизиниң даргазы Пивоваровту хурал болуп турар өрээлче кыйгырып кээр. Олурганнарның журнукда 12—13 чүре харлыг, шовва шырайлыг, бодунга өйлешпес улуг хөректээштиг бичии оол көстүп келир...

ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, актер болгаш режиссер Евгений Матвеев «Онза чүгүлә даалга» деп кинозунуң дугайында мынчаар чугаалап турар: «Тылдың алдарлыг күш-ажылчы кижилери дайын шөлүнде шеригнер-биле бир дөмей эрес-дидим, олум чок маадырлыг чоруктарны кылып турганнар. Ташлеегени чедип алырынга олар-

ның көргүскен ажык-дүгээлиг кайгамчык хүндүткелге, үнелеге четкен. Оларның билиг-мергежилин, карак кылык куш-ажылын, партийжи удурулгазын бодунуң турғускан киномга көргүгүскөн мен». Е. Матвеевтиң моон журнунда турғусканы «Салым-чол», «Хаңы ынакшыл» деп фильмнериниле «Онза чүгүлә даалганың» аразында сырый харылаа бар. Бо үш киноларның маадырлары — бөдүүн совет кижилер. Оларның амыдыралынга дайынның үржүү улуг качыгдал-когаралды чедирзедаа, оларның хоралыдыг мөзүтүрүжүн үреп шыдаваан. Дайын үезинде кадыг-берге байдал совет хамаатыларның эп-найыралын улам быжыктырып, коммунизмниң херээ дээш чаныш-сыныш чок демиседчилерни, мораль талазыбыле чаагай будүштүг кижилерни каңнап турган. Бо бүзүнү суралгыг совет киноактёр, режиссёр, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады Е. Матвеев «Онза чүгүлә даалга» деп кинозунда бүзүреңнииг болгаш тодаргайы-биле көргүзүп турар.

О. МЫНЫН-ООЛ.
Кызыл хоорай.

ОЛИМПИЙ АРЕНАЗЫНДА ЭГЕЛЭЭН

СПОРТ

ИНСБРУК. (СЭТА-ның тускай корр. И. Маслов, А. Новиков). Австралияның кышкы спорт төвү деп ат-сураа алгаан, харлыг Альпыларда турар бо хоорайжыгашка спорттуң кышкы хевириниң маргылдаазын эрттирери-биле ам база хөй-хөй төлээлер чыглып келген. 1964 болгаш 1976 чылдарда ак олимпиадаларның төвү ол турган болза, ам ында фигуристернин Европа чемпионалы эгелээн.

Спорт ордузунуң парлалга төвүнче кирер эжиктиң аксында спортчу аалдарның кайгамчыктыг галереязында олимпий оюнларының тиилекчилериниң дугайында келгеннерге таныштырган делгелге бар. Бистин спортчуларывыс Лидия Скобликова, Татьяна Аверина, Сергей Савельев, Ирина Родинина болгаш Александр Зайцев Людмила Пахомова болгаш Александр Горшков оларның чурүктарын көскү черде аскылаан.

Кажан Зайцев, Пахомова, Горшков олар Инсбрукка чедип келирге, оларны дыка хөй чурттакчылар таныыр болгаш Олимпиада үезинде дег автограф бээрин болгаш кады чурукка тырттырарын дилеп турганнар. Журналистер болуп маргылдаа дугайында оларның санал-оналын айтыргылаан.

Ук хоорайның Спорт ордузунуң ареназынга Наталья Линичук болгаш Геннадий Карпоносов, Ирина Моисеева болгаш Андрей Мииенков, а ол ышкаш Ирина Воробьева олар чаңгыс удаа эвес келгеннер.

Парлалга төвүнүң удуртукчузу Бертель Нойманы база олар таныыр. Олимпиада үезинде Нойман ол-ла хүлээлгезин күүседип турган. Бо чемпионатка ийи чүс хире журналистер келгенин ол биске чугаалап берген. Инсбруктан теледамчыдылгаларны чүгле Европа чурттарынче эвес, АКШ-тын, Канаданың, Японияның журналистери база кылырлар. «Инсбрукка болур бо чемпионатты улус аажок сонуургап турар — деп, Нойман чугаалаан. — Он муң кижи кирер ордуда ам хостуг олут чок, билеттер шупту саттынган. Спортчуларның белеткелинче безин улусту билеттерлиг киирерин организакчылар бодап турарлар».

Маргылдаалар эр улустуң албан күүседир программазыле эгелээн.

Баштайгы хүнде 13 чурттуң 21 спортчузу дошка «үжурашкан». Үш-үш көргүзүг соонда биче алдын медальды француз Жан-Кристоф Симон алган. ССРЭ чемпиону Игор Бория баштайгы көргүзүгнү эң тергиин күүсеткен дээш биче мөңгүн медальды алган. Үшкү черни ГДР-ниң төлээзи Герман Шульц ээлээп. Европа чемпионадынга бир дугаар киржип турар Владимир Котин биле Александр Фадеев оларга дыка берге болган.

Февральдың 3-те кежээ Спорт ордузунуң дожүүне эжеш спортчулар үнгеннер. Алды эжеш кижиниң үжү—совет спортчулар болган.

ИНСБРУК. Фигурлуг чуңгулаашкын талазы-биле Европа чемпионадынга эжеш спортчуларның маргылдаазынга кыска программаны күүсеткеш, Ленинград чурттуг Ирина Воробьева биле Игорь Лисовский олар өскелерни мурнаннар. 1980 чылдың делегей чемпионары Марина Черкасова биле Сергей Шахрай олар ийиги черде. Үшкүзүнде—ГФР-ниң спортчулары Кристина Ригель биле Андреас Нившипа олар мөңгүн шаңналды, москвачылар Марина Черкасова биле Сергей Шахрай олар хүлер шапалды тус-тус чаалап алганнар. Чемпионатка бир дугаар киржип турар Вероника Першина биле Марат Акбаров бешки черде.

✦

ИНСБРУК. Февраль 5. (СЭТА). Ленинградчылар Ирина Воробьева болгаш Игорь Лисовский олар эжеш чуңгулаашкынга Европа чемпионуң деп атты бир дугаарында чаалап алганнар. ГФР-ниң спортчулары Кристина Ригель биле Андреаса Нившипа олар мөңгүн шаңналды, москвачылар Марина Черкасова биле Сергей Шахрай олар хүлер шапалды тус-тус чаалап алганнар. Чемпионатка бир дугаар киржип турар Вероника Першина биле Марат Акбаров бешки черде.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

телевидение

ФЕВРАЛЬ 6-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — **«Буратинонуң делгелгези».** 9.35 — **«Ужудун үнер шөлү».** Уран-чечен телефильм. 10.45 — Медээлер. 10.50 — 14.30 — Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50—**«Ленинчи орук-биле».** Документалдыг телефильм. 15.50 —**«Шыдыраа школазы».** 16.20 — **«Бистиң-биле, бис дег, бистен артык кылдыр кыл».** ГДР-ден дамчыдылга. 17.20 — Документалдыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — 18.40 — Телемедээлер. 18.40 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

18.45 — **Бөгүн делегейде.** 19.00 — **СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур.** Узбек ССР-ниң телевидение программазы. I. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның КП-зиниң бирги секретары Ш. Р. Рашидовтуң чугаазы. 2. **«Узбекистан. Маадырлыг чорук уламчылавышаан».** Документалдыг фильм. 3. Уран чүүл мастерлериниң концерти. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35— **«Эрмитаж».** Германияның уран чүүлү. 22.05 — Фигурлуг чуңгулаашкынга Европа чемпионады. Эр улус. Хостуг программа. Австралиядан дамчыдылга. 23.05 — **Бөгүн делегейде.** 23.20 — Хаак спортунга ССРЭ чемпионады. Эр улус. 15 км. Минскиден дамчыдылга.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.15 — **«Шупту найыралдыг өг-бүле».**

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Ургуларга фильм. **«Чолдак кудуруктуг хаван оглу».** 19.15 — **«Тываның экранарында».** 19.30 — **«Балхаштың эталону».** Телефильм. 19.45 — 21.10 — **«Дагларның хеми шапкын».** Уран-чечен телефильм.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының дыңнатканын ёзугтаар алырга, бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чагбас. Барыын чүкче угланыышкынның хаттың күжү секундада 3-8, чамдыкта 14 метр чедер. Агаарның температуразы 17-23, чамдык районнарга 8-13 градус соор.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Хаттың күжү кошкак. Агаар дүне 30-32, хүндүс 21-23 градус соор.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: **«Сөөлгу аңнаашкын»** 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (үзеткен), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Шапкынчылар далажып тур»** 9.20, 11.10, **«Конкордту камгалаңар»** 13.00, 14.55, 16.50, 18.45, 20.40 (үзеткен) шактарда.

«ВОСТОК»: «Туттурбас өжээн негекчилери» 15.00. **«Озалдап үнгени»** 16.50, 18.40, 20.30 (үзеткен) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Шынчы чорукту үрээни»** 15.00, 17.50, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Ошкү-мыйыс часкаан»** (2 серыялыг) 17.40, 20.20 шактарда.

ЭМЧИНИҢ СҮМЕЗИ

ХАН БАЗЫЫШКЫНЫ УЛГАДЫРГА

Эмнеп турган кижилеринге ужуражып, кадыкшылды камгалаарынга хамаарышкан аргасүмени эмчилер оларга бө-ла берген чоруур. Чоокта чаа оларның бирээзинге ужуражып, чугаалашкаш, ооң аараан төөгүзүн сактып келдим. Оон бээр хөй чыл эрткен. Институт доосказ, чаа-ла ажылдап турумла, бо аныяк кижи меңээ эмнедин турган. Ол хоорайның бир бүдүрүлге черинин мурнакчы чоланачызы.

Бир-ле катап оруккa үрелген машинаның кылып тургаш, роокка алыскапындан бүүрегеринге дегдиришкинге ол таварышкан. Оон соонда бистиң эмнелгеге эмиттеп сеглээн. Эмнелгеге тускай диспансер дацзызынга-даа турган. Чүге дээрге ханының базыышкыны улгадыр болу берген. Бүүрек аарыглары черле ындыг, хан базыышкыны-даа улгадып болур.

Эмчилер аңаа өл-шыкка, роокка алыспазын, харын-даа, өске ажылга ажылдаарын, кадының байдалын барымдаалап сүмелээн. Ынчалза-даа аныяк эр ону тоовазын. Ол-да ажылынга хевээр турган. Сөөлгү үелерде бажының ааарыырын, эртеннерде карактары ыжар болуруун эскерип чораан.

Күскү дүжүт ажаалдазының үези. Эмчилээр мырыңай чай чок. Ажыл бачым. Бир-ле кежээ машинаның ажылга белеткеп тургаш, дугуй көдүрүптерге, бажының иштн чык дээн соонда, билинместеп калган болган. Мииин келирге, эмнелгеде чыткан. Чанында төрелдери хайгаарап, ажаан туларын эскерип каан. Оларныкыле чугаалажыр дээрге үнү үнмес, бир талакы холу, буду билинмес. Хан базыышкынының уржуундан, баш мээзинче хан аттыккаш, чартыы билинместээн.

Чартыктап ааранының дугайын эмчизи ооң төрелдеринге тайылбырлаш, аарыгдан сегиринге эң-не чугула аргасүмелерни-даа берип турган. Шынап-ла үр үениң иштинде кызымак, билдилиг эмпээшкин, ооң эмчи-биле аарыгга удур деминг, эп-сеткилдиң, быжыг тура-соруу халас барбаан. Оон кадыы чоорту эжикжин. кылаштап, чугаалажып-даа турар болу берген. Барык-ла үш чыл хире ол пивалид байдалга киргеш, ажылдавайн эмнеткеш, сегээн. Ам кадының зайы-биле чиик ажылла киргеп. хөй-ниитиниң ажыл-херээнге киржип чоруур апарган.

Бо кижиниң хан базыышкыны улгадып, аарыгны эмнетпейн эмчиниң сүмезин тоовайн, кадыынга таарышпас берге ажыллар кылып чораан, кайдыг түнелге четкенин, ооң салым-чолун сактып келгеним таварылга эвес.

Кижиниң мага-бодунуң бүгү органнарынче амыдыралга эргежок чугула янзы-бүрү будүмелдерни, кислородту хан-биле кады дамырлар дамчыштыр чүрек тарадып берип турар. Чүректиң ажылы доктаамал. Насос хевирлиг, ооң шынганнары херлип, чымрып турар, хан эргилдезиниң кол органы. Организмге хан эргилдезиниң үезинде хан дамырларына базыышкын тыптыр. Ооң денцели калык кижилерге барык-ла доктаамал. Ол кижиниң кадыының бир негелдези.

Назы-харының аайы-биле ооң хемчээли чаңгыс аай эвес. Чижээ, улгады берген кижилерниң хан базыышкыны база биче ылгалдыг. Ол аарыг эвес. Ону хемчээрине мөңгүн суунуң бедиинин базыышкынына ажыглап кылган хереклелдер бар. Бүгү делегейде кадык камгалал организациязының доктаатканы-биле алырга, хан базыышкыны 160/95 мм бедик мөңгүн суунуң базыышкынының деңнелинден улгадыр болза, хан базыышкыны улгаткан деп санаар. Хүн режимиңден, сеткил-сагыштың байдалыңдан, аъш-чемден, ажылдан-даа ооң хемчээли түр өскерлип болур.

Хан базыышкыны улгадыр аарыг чүрек, хан-дамыр аарыгларының бир неитерецгей хевири. Амгы үеде бо аарыг көүдел, харын-даа аныяк назылыг кижилерге безин тыптыр апарган. Чижээ, улуг хоорайлар чурттакчылары көдээ чонга деңнээрге бо аарыгга хөй таварыжып турары тодараан. Эр, херээжен кижилерге ол бир дөмей таварыжып турар. А назы-харылыг улгады берген кижилерге ол хөй таварыжыр. Хан базыышкыны бедиринге янзы-бүрү факторлар идиглиг.

Чүректиң, хан-дамырларының ажылын төп нерви системазы байкарып турар. Төп нерви системазының башкарыкчы ажылы хан базыышкын хемчээлинге онза ролдуг. Оон-биле чергелештир борта иштяки бестерииң ылгаар гормоннары база салдарлыг.

Хенертен кортканда, өөрээнле кижиниң арны-бажы изиней-жээ, дайын үезинде бүзээлээшкинге таварышкан Ленинград хоорайның чурттакчыларының аразында бо аарыгның неитерээн турганын ап болур. Бүзээлээшкинден хосталган соонда, оларның хөй кезии ук аарыгдан сегээн.

Чемге хөй дус ажыглаар, арагалаар, таакпылаар багай чаңчыл организмге өскерлиишкиннерни бо-ла болдуруптар. Хан базыышкыны аарыг часкы, күскү үелерде бойдустуң өскерлиишкиннериниң үезинде база хенертен тыптыр. Ынчан эмчиниң хыналдазынга туруп, эмнедири чугула. Бо чорук аарыгның баш мээзинче хан чүгүрер, чүректиң инфаркт деп адаар ооң шынган тургузуу өлүглениир амы-тыңга айыылдыг аарыгларын чайладырынга улуг ужур-дузалыг.

Хан базыышкыны хенертен бедиң келир таварылгаларда, аарыг кижиниң чүрээ дүргедеп, шыырныгар, сирилээр, бажың аарыыр болу бээр. А чамдык берге хевиринде баш аарыыры соксавастап, улам киткээр. Бажы дескиниң, карааның көөрү өскерлип келир, кустурар. Ындыг байдал чамдыкта эдээп үр болур. Ол үеде тускай режимми сагывас, эмнетпес болза, баш мээзинче хан аттыгып, чүрекке өлүглениир өскерилгелер — инфаркт деп аарыг-даа, өкпеге өскерлиишкиннер - тыптыр.

Мындыг таварылгада аарыг кижини тургуспас. Кылаштатпайн чыттырар, буттарын изиг суг-биле чиинээр. Оорга хендирбелерин дургаар горчичниктерни салып, хан базыышкыныын, чүректиң эмнерин берип, дүргеп эмчи дузазын чедирерин боттандырып, таалгаларны кылыр керек. Чамдыкта, хан базыышкыны улгатса-даа, ооң демдектерни, ол кижиге билдинмейн чоргулаар. Эмчи хыналдазының үезинде ол тодараттынар. Ындыг кижилер кадыынга таарыпнас ажылды кылып чораан, чартыы билинместээр аарыгга бола таварышкылаар.

Хүн режимин шын хуваары, эмчи сүмезин барымдаалап эмненири улуг дузалыг. Уйгу, дыштыы экижидерге хан базыышкының бадырар, чүректиң хан-дамырларының ажылын экижидер, чемге дустуу ажыглаарын эвээжедир, хүнде дөрт катап чеменнир, а кежээки чемни бичиини чиир. Хонукта 8 шактан эвээш эвес удуп дыштаныры чугула.

Семирээн кижилерге атеросклероз аарыы болганчок-ла таваржыр. Ооң иштики бестериниң ажылы өскерлип, чигир аарыы тыптып, хан базыышкыны бедиринге дузалаар. Чемге эът аймаанын үстерин, чигирзиг чүүлдерни ажыглаарын шеглээри, ооң иинти витаминниг составын калбартып, ногаа, кат-чимис, сүттен бүткен ааржы дээш өске-даа продуктуларны эмчиниң сүмези-биле ажыглаар болза эки.

Күш-культураның волейбол, теннис, батминтон, лыжа, суггa эптири дээн ышкаш чиик хевирлерни чадаг туристээрин, ары агаарга чиик ажыл кылырын эмчиниң сүмезин ёзугтаар чорудар ужурлуг. Эмчиниң сүмези-биле тус черниң аржаанарынга, санаторий курорттарга эмнедирге кижиниң кадыы экижир.

Хостуг үелерде арагалаар, таакпылаар чаңчылдардан чайлап чоруур эки. Келир үеник кижилерин хүндүлээчел, эвилеп, ажы-чанга өөредири, кижилер аразынга, ажыл-амдыралга каржы, эп-найырал чок чорукту болдурбазынче угланган ажылдарны ог-бүлеге, ажылдаар организацияларынга чорудары бо аарыгны болдурбазының бир аргазы. Кижиге таваржыр аарыгларга удур билиглерин чедип ап, эмчи сүмезин сагып, ылангыя бүүрек, иштики бестериин, чүректиң аарыгларын өй-шаанда үзе эмнедири хан базыышкыны улгадырынга чедирбес. Оон ындай дежик диштерни өй-шаанда эмнээри, ангиналаар, челбинер аарыгларны болдурбазы, үзе эмнээри, бичезинден дадыктырары чугула.

О. МАРТАН-ООЛ,
терапевт.

Күш-ажылдың хоочуну, СЭКП кежигүнү, пенсионер

Дмитрий Абыкович САГАННЫҢ

хенертен мөчээнин Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң коллективи дыңнатпышаан, мочээн кижиниң төрелдериниг болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалын илергейлеп тур.

Редакциянның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи эмыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-31-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 65.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының талазы-биле арделелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 11. ТС—00435

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 31 (11530) | 1981 чылдың февраль 7, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 2 көп.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ АЖЫТТЫНАРЫНГА ЧЕДИР 16 ХОНУК АРТКАН

СЭКП-ниң XXVI съездизинге утказыптар

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профэвилелдериниң область чөвүлелинде, ВЛКСМ обкомунда

СЭКП обкомунуң бюрозу, Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому бедик культурлуг, үлегерлиг корум-чурумнуг чурттакчылыг чер дээш социалистиг чарыштың 1980 чылла түнелдерин чугаалажып көргеш, партия, профэвилел, комсомол организациялары, улус депутаттарының чер-чер Советтери хөй-ниити-биле кады чөнүң ниити культуразын бедилер, хоойлу-дүрүмну быжыглаар, эрге-чурум хажыдыышкынарын баш удур болдурбас талазы-биле чогуур ажылдарны чорутканын, элээн хөй чурттакчылыг черлерде чаагайжыдылга, санитарлыг авшталга талазы-биле хемчеглер алдыын турарын демделээн. Бо чарышка эки түнелдерни Эрзин районда Мөрен, Чөөн-Хемчик районда Чыргакы, Бай-Тайга районда Бай-Тал, Каа-Хем районда Бүрен-Бай-Хаак, Өвүр районда Чаа-Суур, Барыын-Хемчик районда Эрги-Барлык, Улуг-Хем районда Ак-Тал, Тес-Хем районда О. Шынаа суурлар чедип алган.

Моон-биле чергелештир бедик культурлуг, үлегерлиг корум-чурумнуг чурттакчылыг чер дээш социалистиг чарыштың 1980 чылла түнелдерин чугаалажып көргеш, партия, профэвилел, комсомол организациялары, улус депутаттарының чер-чер Советтери хөй-ниити-биле кады чөнүң ниити культуразын бедилер, хоойлу-дүрүмну быжыглаар, эрге-чурум хажыдыышкынарын баш удур болдурбас талазы-биле чогуур ажылдарны чорутканын, элээн хөй чурттакчылыг черлерде чаагайжыдылга, санитарлыг авшталга талазы-биле хемчеглер алдыын турарын демделээн. Бо чарышка эки түнелдерни Эрзин районда Мөрен, Чөөн-Хемчик районда Чыргакы, Бай-Тайга районда Бай-Тал, Каа-Хем районда Бүрен-Бай-Хаак, Өвүр районда Чаа-Суур, Барыын-Хемчик районда Эрги-Барлык, Улуг-Хем районда Ак-Тал, Тес-Хем районда О. Шынаа суурлар чедип алган.

Республиканың чамдык чурттакчылыг черлериниң чону дузалал ажыл-агый тутпайн, ногаа тарывайн турар. Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга болгаш өске-даа чамдык районнарда күш-ажыл кылып шыдаар кижилерни ниитилелге ажыктыг күш-ажылче четче хаара тутпайн турар.

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому социалистиг чарыштың республика комиссиязының кирип келген материалдарын чугаалажып көргеш, бедик культурлуг, үлегерлиг корум-чурумнуг чурттакчылыг чер дээш социалистиг чарыштың 1980 чылла түнелдери-биле **бирги черни Эрзин районда Мөрен суур** ээлээн деп санаан болгаш улус депутаттарының Мөрен көдээ Советиниң СЭКП обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун, I чергениң дипломун болгаш 300 рубль түнүг акша шаңналды тыпсыр деп шийтпирлээн.

Ийиги черни Чөөн-Хемчик районда Чыргакы суур ээлээн деп санаан, улус депутаттарының Чыргакы көдээ Советиниң II чергениң дипломуун болгаш 200 рубль түңүг акша шаңналын тыпсыр деп көргеш.

Үшкү черни Бай-Тайга районда Бай-Тал суур ээлээн деп санаан болгаш улус депутаттарының Бай-Тал көдээ Советиниң III чергенин дипломун болгаш 100 рубль түңүг акша шаңналды тыпсыр деп.

Бедик культурлуг, үлегерлиг корум-чурумнуг чурттакчылыг чер дээш социалистиг чарышты организастаарын үлам экижидерин, оон дээштинии болгаш неперенгейин бедидерин, ол чарышка хөй-ниити организациялары, күш-ажылчы коллективтерни болгаш бүгү чурттакчы чонну калбаа-биле киришпирерни чедип алырын СЭКП Кызыл хооркомуига, райкомнарыга, парткомнарга, хоорайкүүскомнарга, профэвилелдериниң обкомнарынга болгаш райкомнарынга, ВЛКСМ райкомнарынга каттышкан доктаал дагзып турар.

СЪЕЗД ДООЗУЛГАН

ТАШКЕНТ. (СЭТА). СЭКП-ниң лениичи Төп Комитединиң долгандыр сырый каттыжыышкынны. Төрээн чурттуң күүшүшыдалын бижыглаарынга төлептиг үлүг-хүүнү киирер деп чүткүлдү Узбекистанның Компартиязының ажылын бурунгу хүн дооскан XX съездизи көргүскен.

Республиканың партия организациязының ажыл-чорудулгалын делегаттар ыяк аналитеп, амыдыралдың бүгү талаларынга ажылды улам экижилериниң оруктарын бүгү талалыг көргеп. Эң чоокку чылдарда Узбекистанның хөгжүлдезиниң социал-экономиктиг программазын боттандырарының тодаргай хемчегларни айыткан. Суггарылгалыг черлер шөлүн дыка калбартырын, тарааның, хевеңниң, чимистерниң болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүн бедидерин, мал ажылын улам ынай көдүрер чорукту боттандырарын көргеп. Экономиканы күжениишкиниг өстүрер дээш демиселге эртем-техниктиг депшилгенин ужур-дузалыын опзалап демделээн.

Республиканың партия организациязының улуртур органнарын соңгаан.

Организастыт пленум болуп, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретарыңа **Ш. Р. Рашидовту** соңгаан. (СЭТА).

АЖЫР КҮҮСЕТТИНГЕН

Республиканың ыяш болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүрүнүң кол бүдүрүлге чери — Улуг-Хемниң ыяш-үлетпүр ажыл-агыйның коллективи он бирги бөш чылды күш-ажылчы чедишкиннер-биле эгелээн. СЭКП-ниң XXVI съездизин күш-ажылчы белектер-биле уткуур дээш чарышка киришишаан, ол коллективтиң хөй-хөй ажыллакчылары 1981 чылдың баштайгы ййи айының планның даалгазын съезд ажыттынар хүнге чедир күүседирип хүлээнген ажылдап турар. Улуг-Хемниң ыяш-үлетпүр ажыл-агыйы ниитизи-биле январь айла 266 мун рубльлиг продукциязын сайгарар түргаш, ону 291 мун рубль чедирип, планны 109,4 хуу күүсеткен. Ниити продукциязы 354 мун рубльге бүдүрер планныг даалганы 395 мун рубль кылдыр, 111,6 хуу күүсеткен.

Съезд мурнунуң социалистиг чарыжының бирги черни эрткен чылдың дөртку кварталынга тиилекчи турган ыяш дилер цех алган. Чарыштын мурнуку одурүүн коммунистер болгаш комсомолчулар ээлеп турар. Чербиде ыяш белеткээр черниң комплекстиг бригадазы база-ла мурнуку одурүгээ чорупп, ай планын хуусаадан эрте күүседип, планнап ажыр чүс кубометр тудуг ыяжы Кызылдың чаа тудугларынче чүдүрүп чоруткан. Бригаданы дуржулгалыг ыяш белеткекчиэн, коммунист Александр Иванович Герасимов удурүп турар. Бүдүрүлгенин ыяш дилер цегинде социалистиг чарыштын бирги черни хоочуун белеткекчи Александр Александрович Башулин эвлээн. Ол январь айның планын 130,5 хуу күүседип, өскелерге үлегерни коргүүп турар. Коммунист А. А. Башулин ол бүдүрүлге черинде 20 хире чыл ажылдаан хоочуннарның бирээзин. Ыяш дилдирикчизи Ю. Денисов, чолаачы Ф. Кулаков, машинист Л. Карпова болгаш өскелер-даа төрээн Коммунистиг партиязының улуг шүүлгазынга алдар кылдыр ййи айларның планын күүседир дээш хүлээлгезин күүседип чыгай бергеннер.

— Коллективтиң күш-ажылчы чедишкинниңге съезд мурнуунуң социалистиг чарыжы болгаш партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Төлевилелинде айыттынган улуг соруулгалардан сорук киришкин улуг идиг кылган—деп, ында партия организациязының секретары Полина Георгиевна Бестерева чугаалап турар.— Төлевилелде ыяш белеткеп, болбаазырадырын комплекстиг чорудуп, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 16—18 хуу бедидерин көрүп турар. Ол ышкаш ыяш белеткээр үлетпүрну калбаа-биле хөгжүдүп, машина-техника-биле четче хандырары көрдүнген. Көдээниң чурттакча тудуунга тудуг материалдарын бүдүрерин калбартыр деп турары биске дорт хамаарыжыр.

Ыяш болбаазыралар үлетпүрүнүң дериг-херекселдерин долдур ажылгары, бүдүрүкчүлүүн бедидерииң талазы-биле планныг даалгалар база көрдүнген. Ол бүгүнү бистин ыяш-үлетпүр ажыл-агыйывыс бодуунуң планынга холбаштыр көргеш, 1981 чылда бедиткен социалистиг хүлээлгезин алган ажылдап турар. Он бирги беш чылдың чүгле баштайгы чылында безин эрткен чылдаазындан ййи катап хөй чурттакча бажыңнарын хамаатыларның хуудa чагыын ёзугаар тудар соруглга салдыгаан —деп, Минск областың сентлеге-тудуг трезинин № 3 СТЭ-ниң начальниги А. Кухарчик чугаалаан.

В. БИРЮКОВ.

Молодечно, Минск область.

Төрээн чурттувуста

ЧУРТТАЛГА ТУДУУНДА ЧАА ЧҮҮЛ

«Чурттакча бажыңнарын хуудa тударының аргаларын ылангыя улуг эвес хоорайларга, хоорай хевирлиг суурларга болгаш көдээ черлерге калбартыр».
(СЭКП ТК-ның Төлевилелиңден).

Молодеченскиниң демир-бетон кылыглар будүрер заводунуң ажылчыны И. А. Кондратовичиниң өг-бүлезин чаа бажыңче көжүп киргиже чедир каш-ла хонук арткан турган. Бызанчы болгаш шеверлекчи тудугжулар бажыңның тудуун доозар чыгаан. Чаа бажыңны дыка чаагайжыдыр тутпан: делгем үш өрээлдиг, улуг кухня-стодоваялыг, чырык коридорлуг, чылыглаан верандалыг, изиг суглуг болгаш газ-биле изидер суутулуг.

Иван Афанасьевич көргеш, өөрүшкү-биле чугаалаан:

— Орду-биле дөмей-дир! Үш дугаар тудуг-септелге эргелелиниң мастерлери тергиин эки кылган-дыр. Бажың тудар материалдарны эргелел боду хандырган болгай.

Септелге-тудуг эргелелиниң ажылчыннары чурттакчыларга бүгү он дөрт бажыңнарны тударда, материалдар-биле база нычаар хандырган болгаш оларны сураглаар чымыштыг ажылдан чурттакчыларны бурун хостаан. Молодечнонуң Кольцов кудумчузунда чаа чуртталга бажыңнары ай санында немежип турар. Республиканың күртудуунуң бадылааны төлевилелди ёзугаар чагыкчылар кандыг бажыңны тударын шилип алгаш, кылыр ажылдарның хөлеэн-шүүделин тудуг организациязынга төлеп каарга, ол херекти тудугжулар эчизинге чедирип турар. Хоорайның хөй-хөй чурттакчыларга сеөлгү үеде «боттары» бажың тударын соксаткаш, хуузунда бажыңнарын септелге-тудуг эргелелинге кыдыгыл ап турар: олар үе-шагын, күжүн болгаш акша-хөреңгизин камнап ап турар—күрүненң доктаатқан чарыгдаал өртектери хуу кижилерге бажың туттурарындан чиик.

— Чурттакчыларның хуудa бажың туттуруп алырының чагыгдары чыл келген тудум-на улам көвүдеп турар. Онгу беш чылда 10 мун дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын эргеледи ажылчыннары туткан. Он бирги беш чылда ажылдың хемчээли улам улгадыр. Чаа беш чыл планының чүгле баштайгы чылында безин эрткен чылдаазындан ййи катап хөй чуртталга бажыңнарын хамаатыларның хуудa чагыын ёзугаар тудар соруглга салдыгаан —деп, Минск областың сентлеге-тудуг трезинин № 3 СТЭ-ниң начальниги А. Кухарчик чугаалаан.

В. БИРЮКОВ.

Молодечно, Минск область.

СОҢГУКЧУЛАР-БИЛЕ УЖУРАШКАН

ССРЭ-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутады, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин-биле соңгукчуларның ужуражышкыны Туранга, «Кызыл тараачыл» совхозтуң Культура бажыңынга болган.

Ужуражылганы «Кызыл тараачыл» совхозтуң партком секретары В. Р. Евсеев ажыткан.

Онгу беш чылдың планныг онаалдаларын канчаар күүсеткенинин база СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш районнуң ишчилериниң аразында калбарган социалистиг чарыштың дугайында партиянын Бяи-Хем райкомунуң бирги секретары В. М. Евтешин делгереңгейн-биле чугаалаан.

Район эмнелгезинин кол эмчизиниң ораалакчызы Л. И. Селиханова, Туранның ыяш-ажылагый пунктузунуң ыяш дилдирикчизи Н. Кокпалыг, «Кызыл тараачыл» совхозтуң директору Д. Д. Сирота олар ужуражышкынга чүве чугаалаанар. Олар районнуң ажыл-ишчилериниң өмүнээзинден СЭКП ТК-га, оон эш Л. И. Брежнев баштаан Политбюрозунга чоннуң чаагай чоруу дээш доктаамал сагыш салыышкыны дээш өөрүп четтиргенин илергейлээннер.

Соңгукчулар депутатка чамдык дилеглерни киирген. Ылаңгыя Туранга канализация кылырын, ыяш ажыл-агый пунктузунуң техниктиг дериишкининиң, ыяш кезер чаа чөрлерни тускайлаарының. Туранда сүт-бараан фермазында чаа ишек кажаазының тулуун дүргеледириниң база оон материалдыг баазазын быжыглаарының талазы-биле айтырыларны шинтпирлээрин олар дилээннер.

Бистиң Төрээн чуртувустуң ажыл-ишчилери политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик үнүштер-биле, картофельдың болгаш ногаа культураларының аарыглары болгаш үрегдекчилери-биле демиселдя шинтпирлиг чорудары чугула.

Респотребсоюз совхозтарының чагыы-биле ногаа үрезиннерни ей-шаанда соөртүрүн дүргедедип, оларны чүгле күрүненин үрезин инспекцияларынга хынаткаш, ажыл-агыйларга садарын боттандырар ужурлуг.

Мелиорация болгаш сут ажыл-агыйының ажылдакчылары картофель, ногаалар - шөлдериңге суггарыгга системаларын тударының техниктиг деңнелин, шынарын экижидери болгаш өске-даа ажылдарны кылырын дүргедедирип негеттинип турар.

Совхозтар болгаш белеткел организацияларының картофельди, ногааларны будүрерин, белеткээрни, шыгжаарын болбаазырады кылырын база садарын организастаарын экижидери чугула. Салдынган соруулгаларны челишкиниг боттандырар болза, совхозтар картофель болгаш ногаалар будүрерин он бирги беш чылдың баштайгы чылында-ла элээн көвүдеп болур.

М. ХАЗБУЛАТОВ,
Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң кол агроному.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профэвилелдериниң область чөвүлелинде

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш профэвилелдериниң область чөвүлели онгу беш чылда ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунуң сорулгаларын шинтпирлээр талазы-биле ажылдарның ажыктыг чоруун болгаш шынарын бедидер дээш Тыва АССР-ниң улус депутаттарының суур болгаш көдээ Советтериниң 1980 чылда социалистиг чарыжының түнелдерин чугаалажып көргеш, социалистиг чарыштың негелделерин күүседирип талазы-биле эки түнелдерни Каргы, Эрги-Барлык көдээ болгаш Хову-Аксы суур Советтери чедип алганын демделээн.

СЭКП-ниң XXV съездизинин, СЭКП ТК-ның октябрь (1980 чыл) Пленумунуң шинтпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Тыва АССР-ниң Конституциязын болгаш суур болгаш көдээ Совет дугайында Хоойлуну удуртулга болдуруп турган, Каргы, Эрги-Барлык көдээ, Хову-Аксы суур Советтериниң ажылчы чоннары онгу беш чылдың даалгаларын күүседир, ажылдын ажыктыын болгаш шынарын бедидер талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелерин чедишкиниг күүседиринге боттарының салыышкынарын киирген. Ол Советтериниң күүскомнары ажылчы чоннарын ажылдаарынга болгаш дыштанырынга эки байдалдарны тургузарынче, чурттакчы чоннун хууда дузалал ажыл-агыйын организастаарынга дуза көргүзеринче, чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар ажылдарже, чоннуң садыг болгаш амыдырал хандырылгазын экижидеринче улуг кичээнгейни салып келгенин доктаалда демделээн.

Социалистиг чарыштың түнелинин үндүргеш, **Кызыл районнуң Сукпак көдээ Советин (күүском даргазы Ш. С. Ондар)** РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге суур болгаш көдээ Советтериниң 1980 чылда Бүгү-россия социалистиг чарыжының тиилекчилериңе киирери-биле саналдап чорутканын дыңнадып турар.

Суур болгаш көдээ Советтериниң 1980 чылда социалистиг чарыжының Тыва АССР-ге тиилекчилериңе дараазында Советтерни саналаан.

Бирги черни ээлээн Мөңгүн-Тайга районнуң Каргы көдээ Советиниң (күүском даргазы О. Ч. Очур-оол) Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш профоблчөвүлелдиң шилчиир Кызыл тугун болгаш муң рубль түңүг акша шаңналды тыпсыр.

Ийиги черни ээлээн Барыын-Хемчик районнуң Эрги-Барлык көдээ Советиңе (күүском даргазы М. П. Куулар). Хүндүлел бижикти болгаш 500 рубль түңүг акша шаңналды тыпсыр.

Үшкү черни ээлээн Таңды районнуң Хову-Аксы суур Советиңе (күүском даргазы А. И. Иванов) дипломну болгаш 300 рубль түңүг акша шаңналды тыпсыр.

1980 чылдың социалистиг чарыжының негелделерин күүседир талазы-биле улус депутаттарының Арыг-Үзүү, Бай-Тал, Теве-Хая көдээ Советтериниң эки ажылы база демделеттинген.

ЧАҢГЫСТЫ-ДАА ХОРАТПАС

Онгу беш чылдың баштайгы чылында планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш «Тээлиг» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының хойжуларының кызымак ажыллап турарлар. Нинтиниң малын кыштап хүн-мендилерин ажырап, хойдан-на хураганы дорукторуп алырынче бүгү күштүг салбырже партия, профэвилел, комсомол организациялары мөөнээн. Кодан бүрүзүнде четчир саныг мал чеми бар.

Малды кыштап хүр ажырар дээш ап чорудуп турар хемчеглериң түнелинде кыштаглаашкынның байдалы салбырда багай эвес. Ында төрүүр 3467 хойнуң 1990-ы оолдаан, төлү менди доругуп турар.

Т. ХЕРТЕК.

Бай-Тайга район.

Картофель, ногаалар өстүрерин—чугула кичээнгейге

БОДУ ХАНДЫРТЫНАРЫН ЧЕДИП АЛЫР

Чаа беш чылда республиканың чер ажылдакчылары улам күжениишкиниг ажылдаар болгаш тараа, картофель, ногаалар болгаш өске-даа продуктулар будүрериң база мал чемнери белеткээрин көвүдедир ужурлуг. 1981 чылда совхозтар тараанын ниити чыылдазын 200 мун тонна, картофельдиин—19,3 мун тонна болгаш ногаалариның—9 мун тонна чедирери көрдүнген.

Онгу беш чылда тараанын чылда ортумак дүжүү гектардан 4,9, картофельдиң—31, ногаалариың 42,3 центнер болганын айтыр апаар. Дүжүт канчан ындыг ээлээн болганыл?

Мында элээн каш чылдагааннар бар. Адаттынган культураларны тарып өстүрүп турар шөлдерге совхозтарның директорларының болгаш специалистеринин хамаарылгазы багай болуп артпышаан. Ылангыя «Бурунгаар», «Ленинчи орук», «Күш-ажылдың хостуу», «Хемчик» болгаш «Улуг-Хая» совхозтарның удуртукчулары, чер ажылының специалистери картофель, ногаага өстүрер ажылдың багай организастаанындан эрткен чылын картофельдиң дүжүдүн бир гектардан 2,9—2,2 центнерни, а СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхоз ногааларны гектар бүрүзүнден донгүп-ле 7,6 центнерни ажаап алган. Бо совхозтарда үк культураларны тарып өстүрериниң эртемге үндезилеттингеш тарылга эвлешгиргелерни кылбайн, бок үңүштүг шөлдерге тарып, чайгы ажаалдазын эки организастаавайн турар. Картофельдиң болгаш ногааларның дүжүдү куду болуп турарының бир кол чыылдагаанны ында.

Бо чүгула культураларның шөлдериңе органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни хереглеттинер хемчээлиңге чедир төкпейн турарындан база дүжүт ээлээп болуп турар. Эрткен чылын картофель олурткан гектар чер бүрүзүүге 13 тонна органиктиг, 6,5 центнер минералдыг, а ногаа тараан черге 18 тонна органиктиг болгаш 9 центнер минералдыг чемишчидилгелерни төккен. От дээрге органиктиг чемишчидилгелериңиң хереглеттинеринден 70—75 хуу кудудур.

Чоокта чаа СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели «Республиканың ажыл-агыйларынга картофель болгаш ногаалар будүрерни көвүдедир хемчеглер дугайында» доктаалды хүлээп алган болгаш үк культураларны будүрериниң амгы байдалын үндезинин-биле эдс көөр сорулганы ында салган. Республиканың совхозтарын ол культураларны тарып суггатыг шөлдерни ажыктыг ажыглаары, күш-ажылды организастаарын экижидери, оларны өстүрериниң, белеткээриниң болгаш шыгжаарының технологиязын эдс көөрү чүгула дээрзин үк доктаалда айыткан.

Республика картофель, ногаалар-биле чүгле болу долу хандыртынарын чоокку чылдарда чедип алыр сорулга салдыган. Ону күүседирде совхозтар бирги ээлчегде бо чылдың картофель олурткан шөлдериңиң хемчээлин 2500 гектар чедирер, азы эрткен чылдаазындан 600 гектар улгаттырар картофель, ногаалар тарып өстүрериниң агротехниказын, оларның шөлдериңе мурнай тарыыр культураларның структуразын эдс көрүп турар. Картофель шыгжаар черлерни хөйү-биле тудар, теплица-парник ажыл-агыйын элээп калбартыр сорулга салдыган. Амгы үеде картофель, ногаалар өстүрериңе тускайлаан 15 совхозта кылып чорудар ажылларның тодаргай планнарын тургузуп турар.

Картофель, ногаалар өстүрер талазы-биле салдынган сорулгаларны боттандырарының хереэн хөй-хөй совхозтарның удуртукчулары, специалистери чугула кичээнгейге алз бергени көрүнүг. Дуржулгалыг механизаторларны, чер ажылдакчыларын шилип ап, тускайлаан бригадаларны болгаш звеноларам амдыгаашкан четчелер тургузуп, картофель, ногаалар шөлдериниң бир гектарынга-ла 40—50 тонна органиктиг чемишчидилгелерни төп турар. Ук культураларны тарып олурткан болгаш ажаарда гектар бүрүзүңге 9—10 центнер чедир минералдыг чемишчидилгелерни төгерлер. Бот-орулга-чарылганың даалгаларын берген технологтуг карталарны тургускулаан болгаш техниканы септен белеткеп турар.

Ынчалзажок чамдык совхозтарның удуртукчулары болгаш специалистери ол чугула айтырыгны ам-даа херекке албайн, долу харыысалгалыбиле медереп билбейн турарын айтыр апаар. «Күш-ажылдың хостуу» совхозта (кол агроному А. Лобанченко), «Бурунгаар» совхозта (директору И. Саламатов), «Ленинчи орукта» (кол агроному В. Штыров) картофель, ногаалар өстүрериниң хемчеглерин ажылдап кылыры мынчага чедир доозулбаан. Адаттынган болгаш чамдык өске-даа совхозтарның удуртукчулары, агрономнар картофель, ногаалар өстүрерин көвүдедир талазы-биле салдынган сорулгаларны күүседирингe эрэнгей хамаарылгалыыр сонсадыр ужурлуг.

Ажыл-агыйларның удуртукчулары, кол специалистери тускайлаттынган бригадаларны болгаш звеноларны тургузарын, оларны техника-биле, бедик мергежилдиг бригадирлер, звеночулар, ажылчыннар-биле долу хандырарын, картофель, ногаалар өстүрериниң мурнакчы дуржулгазын оларга өөредирин организастаарын часкы хову ажылдары эгелээрингe чедир бүрүн доозарының дээштиг хемчеглерин алыр хүлээлгелиг. Бот-орулга-чарылганың тодаргай даалгаларын бригада, звено бүрүзүүге бээр, ажылдың эчис түнелди дээш моральдыг болгаш материалдыг шаңнап, мактаарының негелделерин кижи бүрүзүүге таныштырары чугула.

Картофельди, ногааларны чүгле суггаттыг черлерге тарып өстүрер, өзүмнүң бүгү үезинде сут-биле доктаамал хандырарын, өл-шык сиңирер суггатты ей-шаанда шынарлыг чорударын, өзүм суггадын ийиден эвээш эвес катап кылырын чедип алыр ужурлуг.

Бир гектарга-ла картофельдин 30 центнерден эвээш эвес урезинии, капустаның 30—35 мун рассадазын, помидорнун 35—40 мун сывын олуртур, бок үңүштер-биле, картофельдың болгаш ногаа культураларының аарыглары болгаш үрегдекчилери-биле демиселдя шинтпирлиг чорудары чугула.

Респотребсоюз совхозтарының чагыы-биле ногаа үрезиннерни ей-шаанда соөртүрүн дүргедедип, оларны чүгле күрүненин үрезин инспекцияларынга хынаткаш, ажыл-агыйларга садарын боттандырар ужурлуг.

Мелиорация болгаш сут ажыл-агыйының ажылдакчылары картофель, ногаалар - шөлдериңге суггарыгга системаларын тударының техниктиг деңнелин, шынарын экижидери болгаш өске-даа ажылдарны кылырын дүргедедирип негеттинип турар.

Совхозтар болгаш белеткел организацияларының картофельди, ногааларны будүрерин, белеткээрни, шыгжаарын болбаазырады кылырын база садарын организастаарын экижидери чугула. Салдынган соруулгаларны челишкиниг боттандырар болза, совхозтар картофель болгаш ногаалар будүрерин он бирги беш чылдың баштайгы чылында-ла элээп көвүдеп болур.

М. ХАЗБУЛАТОВ,
Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң кол агроному.

ЧАА ТЕЛЕВИЗОР

Кишинев хоорайның дүрген хөгжүлделиг району — Чаа Боюкнанны өөнүг телевизорлар будүрер заводтуң тудуун кылыр чер кылдыр шилип алган. Оон кол будүрүлге корпузунуң дөжээн салып эгелээн. Баштайгы аппараттарны аңаа 1983 чылда эптеп эгелээр.

Ынчалзажок будүрүлге чери продукциязын ам безин кылып эгелээн. Львовтуң «Электрон» деп будүрүлге каттыжышкынының чагыын ёзугаар кишиневчулар телевизорларга хереглээр хереңселдерни белеткеп турар. Ол дериг-хереңселдерни хемчээнчи приборлар цехтеринде будүрүп турар.

Өөнүг телевизорлуң баштайгы телевилел майының СЭТАның корреспондентизинге көргускен.

— Бе дээрге — чүгле баштайгы майык-тыр. Өөнүг телевизорну оон-даа эки кылдыр сайзырадыр сорулга туруп турар — деп, заводтуң директору А. Карпалюк чугаалаан. Чыл бүрүде чаа завод 400 мун өөнүг телевизорларны будүрер.

В. ГРЕЧИХИН.

Национально-краеведческий отдел

СЪЕЗД МУРНУУ ЧАРЫЫНДА

СЭКП-ниң эълчеглиг XXVI съездизинге уткуштур Монгун-Тайга районнуң ажылчы чоннары күш-ажылны хөрин базымнар-биле чоруп олурар. Эрткен 1980 ажыл-агый чылының болган онгу беш чылдың түңнелдери районнуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге бурунгаар базымнарны кылганын көргүзүп турар. Салдынган соруглаларны чедип алыр дээш район партия, совет, хөй-ниити организацияларынга удурткан күш-ажылчы коллективтер болган масса чон социалистиг чарышты калбартып ажыллап келген.

Районнуң ажыл-агый участоктарынга чоннуң бүдүрүп келген үүле-хөрээ улуг, ол бүгү могоор үнелээшкин-биле демдеглеттинген. Күш-ажылчы коллективте, оларда ажылдап турар кижилерниң бот-идепкейжи, активни чоруу өскен. Районнуң чонунуң материалдыг болган культурлуг дениели улам-на хөгжүп, чаагайжыт турар. Район 1980 чылда күрүнеге эът садар планын 107 хуу, оон иштинде «Малчын» совхоз 107,7, «Моген-Бүрен» совхоз 112,5, Каргы көдээ Совет—101 хуу, дук садарын район 102,5 хуу күүсеткен. А ниити беш чылда район эът садарының планын 100,7 хуу, дук садарын Каргы көдээ Совет — 104, «Моген-Бүрен»— 101 хуу күүсеткен.

1980 чылда район, совхоздар мал бажың естүрүнүң планнарын өшкуден өскезин күүсеткен. Мал ажылының 19 мурнакчылары беш чыл планнарын хуусаа бетинде күүсеткен. Бо беш чылдың тергиннеринге К. Б. Салчак, М. Д. Бичө-оол, Ч. Ооржак, М. Б. Салчак, О. Х. Дастан («Малчын» совхоз), Д. Б. Чамзы, М. И. Намы, М. И. Намзын, М. Ч. Көже («Моген-Бүрен» совхозтан) хамаарыжыр. Беш чылдың иштинде 3 кижи алдарлыг малчын атты алган, 14 кижи чазактың орден, медальдары-биле шаннаткан.

Район ниитиниң малынга бодуу чем белеткээриниң хемчээли, темпизин, ылангыа 1979, 1980 чылдарда көвүдедип, улгаттырган. 1980 чылда болган декадалар аайы-биле шилчинир Кызыл тукту чазалап, кадагалап турар. Ниитиниң малының баш санын камгалап алыр, оон продуктулуг чоруун белидерге малчынарның культура-амыдыралын экижидер дээш эвээш эвес хемчеглер алдынган. Оон-биле кады мал ажылынга деткимче көргүзери-биле районнуң бүгү албан организация черлери, агиткварталдар бригада бүрүзүнде бижиглеттиген. Эрткен чылын олар мал чеми белеткээринге, хой кыргыдазынга эвээш эвес улут-хуузун киргеп. Ниитизи-биле күш-ажылчы коллективтер 95 тонна сигенги ниитиниң малынга белеткешкен. Ол ажылга район культура кылдызы, райкүүском, райхарылзаа белдирп, сан кылдызы болган Моген-Бүреннің чамдык агиткварталдары шылгараан.

Ажылчы чоннарның садыг амыдырал хандырылгазының талазы-биле эвээш эвес ажылдар кылдынган. Районда 20 олуттуг чунар-бажың, 10 оруннуг аалчылар бажыңы бар. Ол ажылдарны башкарып турар коммунал бүдүүлгелер эргелеп беш чыл планның бүгү көргүзүглер аайы-биле хуусаа бетинде күүсеткен болгаш 1980 чылдың планнарын 3 чүгула хевирлерге ажыр күүсеткен. Чаагайжыдылгага 82,5 мүн рубльди шингээдип ап, чадаг улус кежер 300 м. яяш көвүргүү ажылгалга киирген. 1205,5 м. херимнээшкинни, 7 сарайларны кылган.

Капитад септелгете 59,2 мүн рубльди шингээдип ап, 45 чүрттаала бажыңарынга септелгени чоруткан. Районнуң тудуг-септелге участогу беш чыл иштинде акша шингээдин алыр планын күүсеткен, райпо беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеш, рапорттаан. Районнуң харылзаа белдирикнити орулгалар киирип алырының болгаш радио, телефон-шапкын хөгжүлдези.

б). Пролетариаттың революсчу демселиниң күштелгени.

в). Пролетариаттың политиктиг партизын тургузар — күннүң айтырыы.

Найги айтырыгны мындыг кезектер-биле толарадым болур: марксистерниң социалистиг соруглалары база демократтыг соруглалары деп чүл? Оларның аразында сырый харылзаанын эргежок чүгүлазы. Социалистиг болган демократтыг ажыл-чорудулганың аразында ылгалы.

Планнан ангыда дыңнакчыларга тезистерни канчаар тургузарын өөредири — пропагандистерниң база бир соруглазы.

Тезис деп чүл, ону канчаар тургузарыл? Кысказы-биле чугаалаарга, тезис дээрге түңнелзир. Ону тургузарда номчуп көл утказын хатаптаар. Тезис номчуп көл утказын болгыда шингээдип, авторуң шынжылып азы бүрүү шаап, сойгалап турар туружун, оон номчукчуну бүзүреткен түңнелдерни илередир.

Тезисти тургузуп билири амыдырала болган чок-ла хереглеттинге бээр.

Бо конспектинин кылыры белен, а ону ажылдап, оон-биле ажылдарны арап берге, чүге дээрге, эмин артыр бодуңга. Планныг конспектинин эң-не бодуун хевири — айтырыг харыы конспектизи.

Сөс сүрүштүр конспект. Мындыг конспект чогаалдан үшта бижээн үзүндүлерден тургустунар. Азы ону конспект-цитата дээр. Бо конспект аңгы-аңгы авторларның өөредин, оларның туружун дөмейлеп, аналиэтээринге ажыглаарга таарымчалыг. В. И. Ленин мындыг конспектини үрдүлүг ажылгал чорааан. Марксизмниң удурланыкчыларының чугаалаан чүвезин ол хевээр үшта бижип, оларга К. Марктың өөредиин удурланыштыр тургузуп тургаш, ол сойгалап чорааан. Сөс сүрүштүр конспектини эки кылын алыр болза оон-биле үргүлүг ажыллап болур. Мындыг конспектинин кылырда улуг утаан ажылы нететтинер, политиктиг литератураны ханы бижип, оларга К. Марктың өөредиин удурланыштыр тургузуп тургаш, ол сойгалап чорааан. Сөс сүрүштүр конспектини эки кылын алыр болза оон-биле үргүлүг ажыллап болур. Мындыг конспектинин кылырда улуг утаан ажылы нететтинер, политиктиг литератураны ханы бижип, аналиэтээринге ажыглаарга таарымчалыг. В. И. Ленин мындыг конспектини үрдүлүг ажылгал чорааан. Марксизмниң удурланыкчыларының чугаалаан чүвезин ол хевээр үшта бижип, оларга К. Марктың өөредиин удурланыштыр тургузуп тургаш, ол сойгалап чорааан. Сөс сүрүштүр конспектини эки кылын алыр болза оон-биле үргүлүг ажыллап болур. Мындыг конспектинин кылырда улуг утаан ажылы нететтинер, политиктиг литератураны ханы бижип, оларга К. Марктың өөредиин удурланыштыр тургузуп тургаш, ол сойгалап чорааан. Сөс сүрүштүр конспектини эки кылын алыр болза оон-биле үргүлүг ажыллап болур. Мындыг конспектинин кылырда улуг утаан ажылы нететтинер, политиктиг литератураны ханы бижип, аналиэтээринге ажыглаарга таарымчалыг. В. И. Ленин мындыг конспектини үрдүлүг ажылгал чорааан. Марксизмниң удурланыкчыларының чугаалаан чүвезин ол хевээр үшта

Бистиң календарывыс

КОЛ КОНСТРУКТОР

Социалистиг Күшажылдың Маадыры. Ленинчи болгаш Күрүне шанналарының лауреады О. К. Антонов бөгүн 75 харлаан.

О. К. Антоновтуң удуртуп турары конструктор бюрозунуң девискээринге чоннуң «Аннушка» деп часкыы адап турары АН-2 самолёт турушкан.

— Олег Константинович, үндүр бижип турарыңар ол бе?

— Кырганывыс ам-даа дириг болдур ийин — деп, Антонов чугаалады. — Бо беш чылда ону ам-даа бүдүрүп үндүрер бис: ол самолетка чагыглар ам-даа кээп турар болгай. Ыланғыя көдээге улуг дузаны ол чедирген. Болап көрүнерден: чүгле бистиң чүртувуска безин миллиард гектар шөлдерни ажылдап кылган.

Олег Константинович столунда турган, кабинединге чиигі сүргей ишкаш-бээр баскылады. Хөй чүүк сөөртүр талазы-биле бүгү рекордтарны баскан «Антей»-биле кожа түргускан АН-2-ниң хевирин тургускан столдуң чанында келгеш, ол доктаай берди.

— Хыналда ужудуушкуннарны чедиишкинниг эрткен соонда, 17 пассажирге олуттуг АН-28 деп чаа самолёттуг ажыглаары-биле кирген — деп, кол конструктор уламчылады. —Агаар шугумнарына бистиң башгайгыыс—АН-2-ни ол солуур апаар. Л. И. Брежнев «Күр чер» деп номунга АН-2-ниң дугайында чылыг сөстерни чугаалаан болгай. Чаа самолёт ужудуп үнериниң болгаш зонарының талазы-биле эки шынарлыг, апаа ужударга эптиг, тазырымчалыг.

О. К. Антонов 75 харлап турар дээрзинге бүзүрээри берге. Ол дорт сыныг, шимченгир, кадык, шыырак.

Кол конструктор, чогаадыкчы улуг коллективтиң удуртукчузу. Оон чогаатканы болгаш ажылдап кылганы самолёттары (олар оон-оон болгай) ажыглалда кирген, оларны кылырынга үндүрген чарыгдалдарның өртээ дораан эгиттинген.

— Олег Константинович, хөй-хөй «АН»-нарның аттарынга «А», «Б», «М», деп үжүктерни түге немеп турарыл?

— Амгы үениң чаа машиналарын чогаадыры—бүгү керекти шиитпирлээни ол эвес-тир—деп, кол конструктор чугаалады. — Ye эртерге, ол эргижиреп каар. Ам канчаарыл: чаа машина кылыр бе?—Ол—үр болгаш белен эвес ажыл-дыр. Ынчангаш бис «эрги» машиналарны чаартып, амгы үениң негелдезинге таарыжыр, орулгалыг кылдыр кылып турарывыс ол.

Киевтиң конструкторлары онгу беш чылда чедиишкинниг ажылдап, АН-28-тен аңгыда, чүүк сөөртүр АН-72, АН-32 деп чаа самолёттарны тургусканнар.

Кижиниң чогаадыкчы мергежилге чүткүлүн Олег Константинович хайныктырып көөр кижи. «Улуг эвес ажылды безин бис кылып тура, партияның салып турары үндезин айтырыгларының дугайын бодаар үжурлуг бис»—деп, кол конструктор бо-ла чугаалай бээр.

Олег Константиновичиниң бүгү талалыг сонуургалы кижиниң кайгадыр. Кижи чүгле будурулге-биле ходбашкан туруп болбас, а ураи чурулага, коллекция чыырынга, дагдан лыжалаарының спортунга, теннискe, сугга эштиринге хандыкшылдыг болур ужурлуг деп санаи чоруур. Од бүгүнү сагывас болза үр чылдарда чогаадыкчы ажыл кылып шыдаттынмас — ооң бодалы мындыг.

Антоновтуң конструктор бюрозунга тургустуунган самолёттар, шыны-биле чугаадазрга, Аэрофлоттуң бүгү чүүгүнүң хөй кезиин бодунуң чалгыныларының күжү-биле дажыглаан, чүрттүн бүгү агаар шугумнарының 65 хуузун хаптырып, делегейниң 38 чурттарынче ужудуп турар.

Оларны чогаатқан кижилерниң аттарын ынчангаш самолёттар эдилеп чорууру од болгай.

В. ЖУКОВСКИЙ.
СЭТА-ның корр.

Чагаалар допчулалы

САГЫШ ЧОВААШКЫН

Солуннуң номчукчуларының бо допчулалда киргеи чагааларының темазы янзы-бүрү. Ынчалзажок оларны чаигыс бодал каттыштырып турар. Оңу «Ажыл-херек дээш сагыш човаашкын» деп тодарадып болур. Тус-тус чагаалардың авторлары боттарының чурттап турар черлеринде эш-оюнуң, кожаларының ниити херек дээш кызып ажылдап, сагыш човап турарының дугайын чугаалап турар. Ынчангаш допчулалда киргеи чагаалардың утказы-биле номчукчуларны таныштырып көрээли.

Бистиң илепкейдиг көдээ бижикчивис, «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырында **С. Удумбора** элээн каш чагааларны редакцияже чоруткан. Ол дүүн дугайын бижээнин? Мурнунда Сесерлигге турган «Малчын» колхозту Салчак Адыяа үнлезилеп тургузушкан. Ол оон даргазы болуп хөй чылдарда ажылдаан. Ам Сесерлиг «Саян» совхозтуң салбыры апарган. Колхоз будурулгезиниң хоотуну Салчак Адыяа ажыллавышаан — малчын. Ол совхозунуң 680 баш аныяк иттерин кадарып турар. Оон ажылы макталдыг. Ол-да салбырда хойжу Федор Бадарың ат-сураглыг апарган. Хойжу оңгу беш чылдың сөөлгү чылында төрүүр 100 хойга оңаштыр 110 хураганы алган, чарыштын бирги черин эзлээн. Бо чылын оон-даа бедик көргүзүглерин чедип алыр сорулганы салган, эрес, шудургу ажылдап турар. Демир-оол Доптаа аныяк хойжу, ол 1976 чылда кадарчылап эгелээн. Ынчалзажок бодунуң кежээ, кызымаа-биле чыл бүрүде бедик көргүзүглерни чедип алып турар. Эрткен чылын хой бүрүзүнден-не хураганы доруктурган. Ам партиянын XXVI съездизинге төлептиг үжүражыр дээш, аныяк малчын бедиткен хүдээлгеин алган күжениишкиниг ажылдап турар.

С Удумбора база бир чагаазынга «Саян» совхозтуң Сушь салбырында машина-трактор мастерсказының сөриэн үрелгеин дыннаткан. Мастерскай 1980 чылдың февраль айдан бээр кылдынмаан. Ынчангаш септелге кылыры бергедеп турар. «Саян» совхозтуң директиязы бо талазы-биле боттуг хемчеглерни алыры негеттинип турар.

«Торгалыг» совхозтуң Ирбитейде өшкү бригадазының малчынарының ажыл-ижиниң дугайын каларчы **Д. Байыр-оол** дыннаткан. Бригаданың малчынары оңгу беш чылдың сөөлгү чылын база ниитизи-биле беш чылды багай эвес көргүзүглүг доозкан. Эрткен чылын олар 100 өшкүге онаштыр 90 ангайны, өшкү бүрүзүнден 600 грамм чөөк дуктуг алган. Бо чылын өшкүлер хур кыштап турар.

Самагалдайдан **М. Тирчин** Сельхозтехниканың ында каттыжылышкыны эрткен чылды кандыг түннелдер-биле доозканын бодунуң чагаазынга бижээн. Ук каттыжылышкын 1980 чылда 6 муң рубльдин арыг орулгазын киирип алган, күш-ажылдың будурүкчүлүү анаа 1,5 катап бедээн. Он бирги беш чылда оон механизаторлары, инженер-техниктиг ажылдакчылары турачыларынын кыйгырыын детквишаан, боттарынга бедиткен хүдээлгелерни алган болгаш чылды шалыпкын темп-биле эгелээн.

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхозтуң ажыл-ишчилери эрткен чылда кылып будурген үүлезидиин түннелии үндүрүп чугаалашкан болгаш он бирги беш чылдың баштайгы чылында чаа социалистиг хүдээлгелерни алган, СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуун дээш ам улуг көдүрлүүшкүн-биле ажылдап турар. Ол дугайын Шүй суурдан **С. Майны** бодунуң чагаазынга бижээн.

Эрткен чылдың дөрткү кварталында Өвүр районнуң ажыл-агыйларының сүт-бараан фермаларының чарыжынга Кужур-Чыраа фермазы тиилекчи болган. Ол фермаңың коллективинге партия райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун тывысканың Өвүрүнүң Хандагайты суурдан **Х. Кызыл-оол** редакцияга дыннаткан.

«Хемчик» совхозта мал кыштаглаашкыныңда ам-даа чайлаттынмаан четпестер бар. Чижээ, амгы үеде малчыннар Ооржак Өрге, Андрей Донгак олар соок өглерде кыштап орар. Бо ийи малчынның бажынында септеттинмээн. Оон ынай алдарлыг малчын С. Хомушкунуң бажыңы тар-дыкпыш, ынчангаш ол база өгде олурбушаан. Малчыннарның амыдырал-чурттаглазынче сагыш салбас чорук канчап-даа таарышпас. Бо дүвүренчиг медээни **А. Европ** редакцияже бижип чоруткан.

Эрзин районнуң Ленин аттыг совхозунуң ишчилери 1981—1985 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланышкынмарының төлевилелии улуг көдүрлүүшкүн-биле чугаалажып көргенин ол ажыл-агыйдан **О. Халбажык** дыннаткан. Ол ышкаш Мөңгүн-Тайга районда «Малчын» совхозтуң малчынары он бирги беш чылдың баштайгы чылын шалыпчы ажыл-биле эгелээниниң дугайын **М. Салчак-оол** чагаазынга бижээн.

Чөөн-Хемчик районнуң Ямеге Ленин аттыг колхоз, амгы Карл Маркс аттыг совхоз, 1950 чылда тургустунган. Ынчан колхоз 150 гектар тарылга шөлдүг, 8 андазынныг, 15 тергелиг, 500 хире баш малдыг турган. Оон бээр 30 чыл эрткен. Ажыл-агыйның экономиказы-ам таныттынмас хилдыр хөгжээн. Тарылга шөлү 6800 га, малы 13700 ажыг баш, 27 трактор, 33 автомашина, 17 комбайн бар. Оон кол фондузу 2,8 млн. рубль чедип турар. Бо саннар **О. Аракчаанның** Чаданадан бижип чоруткан чагаазындан алдынган.

Допчулалда киргеи чагааларда адрезинге шүгүмчүлел болган ажыл-агыйларның, ылангыя «Саян» болгаш «Хемчик» совхозтарның удуртукчулары айыттынган четпестерни чайладырының дарый хемчеглерни алгаш, ол дугайын «Шынның» редакциязынга дыннадыр хүдээлгелиг.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ДЕЛЕГЕЙДЕ КИЛЕҢНЭЭШКИН

ЛОНДОН. Нейтроннуг чепсекти будүреринiң болгаш Барыын Европага сайгара тургузарының планнарын дагын көдүрер дугайында АКШ-ның камгалал министри К. Уайнбергериң медеглелин Англияның хөй-ниитизи киленнээшкин-биле уткаан. Америк министриң ол медеглели, чижээ, химиктиг чепсекти будүреринiң, ортумак ыраклыдың ядролуг ракеталарын Европа дишке тургузарының янзы-бүрү программаларын боттандырарын дүргеледип чорудар дээр АКШ-тың чагырыкчы бөлүктеринiң планнары-биле шуут холбаалыг чугаа-дыр деп, **ядролуг чепселеииишкинни дүжүрер талазы-биле британ шимчээшкинниң төлээлекчизи** медеглээн. Америк администрацияның планнары ядролуг чепсекти ажыглааныңдан чөрүлдээнiң тып тып келирiн дыка улгаттырар ийик деп, ол онзалап демдеглээн.

• • •

БОНН. Германияның Социал-демократтыг партиязындан бундестагтың депутады **Г. Шеер** нейтроннуг чепсекти Барыын Европага тургузарынга удурланып чугаалаан. «Боттарының харыысалгазын медереп билир ажылдакчыларны» Европага нейтроннуг чепсекти тургузар дээр АКШ-тың бодалдарын чугаалажып турарының үезинде ол планнарны хүлээп көрбезиниче кыйгырган. Нейтроннуг чепсекти тургузарынга Европа чурттарының хөй-ниитизинiң моон мурнундагы-ла удурланыышкыны «күштүг болуп өскердиш чок артпышаан» деп бодалды Г. Шеер илергейлээн.

(СЭТА).

ВИА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

ХАНОЙ. (СЭТА). Кыдат эрге-чагыргалар вьетнам-кыдат кызыгаарга дүшкүүрүүг чорукту чидиглеидирбишаан, Социалистиг Вьетнамның бүрүн эргезии болгаш девискээр талазы-биле будун чоруун каржызы-биле үреп турар.

Бо чылдың январь 18-тен 27-ге чедир кыдат шериглер Вьетнамның соңгу девискээринде Лайтяу, Хатуен, Каобанг, Лангшон, Хоанглиеншон болгаш Куангниң можуларынче хөй удаа шүргүп кирип турган. Кыдат шериглер ол дээрбечи халдаашкыннарының үезинде тараачыннарның суурларын, тарылга шөлдерин үреглеп, оруктарга миналарны салып турганнар. Вьетнамның районнарын Кыдаттың шериглери артиллерия-биле хөй удаа бооланнар. Кыдат шериглерниң дээрбечи ол үүлегидиглерiнiң түнелинде хөй санныг тараачыннар өлүрткен болгаш балыглаткан деп, ВИА агентилел дыңнаткан.

Кыдаттың кургаг чер шериглериниң чепсектиг ол өнчүкчоңгээлери-биле чергелештир кыдат чагырыкчылар далайга дээрбечи ходелиишкиннерiн база идепкейжидип турар. Кыдаттың шериг судноларын вьетнам балыкчыларга кыжанмышаан, Вьетнамның суг девискээрлериче хөй, удаа шургүп кирип турган.

АНТИСОВЕТЧИ ДЕРЗИИ ҮҮЛГЕДИКЧИЛЕР

НЬЮ-ЙОРК. Од хоорайның топ парыгынга селгүүстеп чораан совет херээженнерни болгаш бичии уруг-дарыгны сионисчи бөлүк хулиганнар бүзээлей берген. Оларның орүүн олар дүй туруп, кыжанып, дорамчылап турүп бергеннер. Корткан уруглар болгаш херээженнер парктан дүрген үнүпкен.

Совет төлээ черiниң бажыңындан үнүп келген дипломаттарже сионистерниң хулиган дээрбечилери халдаан. Олар шүүт чок кылып каар деп кыжанганнар.

Од-да хүн КНО-нуң Секретариадының совет ажылдакчыларының бирээзин үзүр идерин орадажып, ол хулиганнар күштүг ажыглаан. Телефончылар, таксиге олуруптар арганы аңаа бербээннер.

Нью-Йоркта антисоветчи дерзии идегеттерниң калчаалыг үүлгедиишкиннерин көргүзүп турар сөөлгү болуушкуннарның чамдыктары ындыг болган. Ол хулиганнар америк эрге-чагыргаларның талазындан чогуур ойтур шавышкынны албайн турар. ССРЭ-нин КНО чанында доктаамал төлээ чери АКШ-тың КНО чанында төлээ черинче нота чоруткаш, Нью-Йоркта төлээ черiниң ажылдакчыларына, оларның ог-бүледериниң кежигүннеринге, совет хамаатыларга хамаарыштыр антисоветчи идегеттерниң өжээнниг үүлгедиишкиннери чүгле дедегей эргезиниң норма-чижектерин эвес, харын кижизиг болурунуң түрга чогуур принциптерин база дора көргеи организастыг терроржу калбак кампания кылдыр үүлгеттинип турарын айыткан.

Организастаттынган сионисчи дээрбечилерниң талазындан өжээнниг үүлгедиишкинер онза айыылдыг будуштуг болуп, шүүт күш дегээринче шилчип кел чыдар-дыр деп. ССРЭ-нин КНО чанында төлээ чери демдеглээн. Төлээ черинче болгаш оон чурттагга комплекизинче кирер ажикте танныыл албаны эртирип турар полицейлер совет хамаатыларга хамзарыштыр хулиганнарның үүлгедиишкинин көре-тура-ла, оларга ойтур шавышкын бөзр дээш чүнү-даа кылбаан.

ССРЭ-нин төлээ черiниң болгаш оон ажылдакчыларының, ол ышкаш КНО-нуң Секретариадының совет ажылдакчыларының айыыл чок чоруун база ажыл-чорудулгазынга чогумчалыг байдалдарны хандырарының чогуур бүгү-ле хемчеглерин алырын, сионисчи террористерниң өнчүк-чоңгээлиг халдаашкыннарын чок кылырын америк эрге-чагыргалардан ол нотада негээн. Ол халдаашкыннар террорисчи кампания будуштуг болуп турар, ынчаарга америк төлээ черiниң соөлгү албан бижиктерiниң бирээзинге бодунуна медеглээнiн ёзугаар алырга, «кандыг-даа хевирлиг терроризм кегээредиг ниитилелге турбас ужурлуг» деп нотада чугаалаан.

В. ВАСИЛЕЦ.
СЭТА-ның корр.

КАРА САГЫШТЫГ ХОП-НҮГҮЛ

АКШ-та антисоветчи чаа кампания дугайында СЭТА-ның медеглели делегей парлалгазының калбак үнелээшкинин хайныктырбышаан. Ол кампанияның организакчылары ССРЭ-ни «делегей терроризминге» киржилгелиг кылдыр шамнап турадлар. Делегейде национал-хосталгалыг болгаш чепшилгелиг шимчээшкиннерни базарынче угланган бодунуң империалистиг политиказын ол кампанияның дузазы-биле чаап чажырарын АКШ оралдажын турардыр деп, парлалганың дыка хөй органнары демдеглеп турар.

«Делегей терроризминге» ССРЭ-нин «киржилгелининиң» дугайында АКШ-тың чаа администрациязының ажылдакчыларының мугулай бадыткаашкыннары бүгү делегейде шыңгыы сагышсыралды болгаш киленнээшкинни болдурун турар-дыр, ындыг янзылыг даап бодаашкыннар «соок дайынының» эң булуртун чылдарын сагындырып келир-дир деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну бижээн.

Каттышкан Штаттарның империалистиг политиказының алыс сорулгаларын чагдынчак болгаш иттиргилиг лозуңнарбиле чаап чажырарын кыздыры АКШ-тың президент бүрүзүнге чанчыл болу берди деп, америк «Дейли уорлд» солун бижээн. «Делегей терроризминге» демиселдиң лозуңунуң артында америк шериг күжүн Азиада, Африкада, Латин Америкада национал-хосталгалыг шимчээшкиннерни базырынга, антиимпериалистиг азы социалистиг хөгжүлдениң оруунда туруп алган өске күрүнелерниң хереглеринге дерлии холгаарлашкынга ажыгларының планнары чаштыының чыдар.

(СЭТА).

КНО-ГА УДУР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Нациялар Организациязының болгаш делегейниң өске-даа организацияларының бюджединге АКШ-тың киирер дадывырларын Р. Рейганның чазаа кызырар деп бодап турар. АКШ-тың административтиг бюджет эргелелиниң планнап турарын ёзугаар алырга, ол дадывырларны АКШ улуг хемчээлге кызырар дээни биддине берген.

Каттышкан Нациялар Организациязынга бодунуң бээр дадывырын АКШ-тың чазаанын кызырар дээн бодалын—КНО-га удур дорт халдаашкын кылдыр ол организациязынын кежигүнү хөй күрүнелер санап турар. КНО-нуң чорудун турар угланышкынынга АКШ-тың чагырыкчы бөлүктеринiң хөөн чок болуп турарын КНО-га АКШ-тың сан-хөө «халдаашкыннары» хереченiлеп турар.

Каттышкан Нациялар Организациязының бюджединге АКШ-тың дадывырын кызырар дээн Р. Рейганның чазаанын бодалы КНО-нуң ажылдаар аргазынга таарымча чок салдарны чедирбес дээрзинге идегелди КНО-нуң Чиигиве секретары Курт Вальдхайм илергейлээн.

АКШ—дерзии ёзугчурумнар чөлеңгиижи

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Мурнуу Көрейниң дерзии диктатору Чон Ду Хванга бүгү талалыг деткимче көргүзериин Американың Каттышкан Штаттары улам күштелдирер деп шиитпирлээн. АКШ-тың президентизи Р. Рейганның болгаш Сеулда оон чалчазы Чон Ду Хваниның араазында болган чугаалажылышкынарның кол түннели ындыг болган. Ынчаарга Мурнуу Көрейниң диктатору чүгле АКШ-тың шериг-экономиктиг дузалам-чыгыының түннелинде эрге-чагыргада ыыртынып турар.

Каттышкан Штаттар Сеулдун дерзии эрге-чагыргазынга хөй хемчээлдиг шериг чепсээн болгаш шериг үлетпүрүүнүң дериг-херекселдерин бээрiи хүлээгеп. Көрей чартык ортулуктан бодунуң шериглерин Каттышкан Штаттар үндүрер деп бодаваiн турарын Р. Рейган медеглээн.

Мурнуу Көрейде америк шериглерниң санын үгле кызырбас эвес, харын-даа көүдедир деп турарын АКШ-тың администрациязының төлээлекчилери парлалга конференциязында дыннаткан. Чон Ду Хван эрге-чагырганы боо-чепсектиг күжү-биле эжелеп алган болгаш чонуун удурланыышкынын өлүрүкчү чорук-биле базарын орадажып турар. Ындыг дерзии диктатору АКШ-тың чаа чазаа чалаан болгаш ону бедик деңнелге хүлээп алган. Ынчангаш америк империалистер Мурнуу Көрейниң чонунга удур дерзии үүлегидиглерге киржип, ол чуртта бодунуң шериглериниң санын улам көүдедирiи планнап турар.

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). АКШ-тың болгаш Мурнуу Көрейниң чалча чазаанның шериглериниң «Тим спирит-81» деп каттышкан шериг «өөредилгезин» Мурнуу Көрейниң девискээринде чорудуп эгелээн. Ол шериг «өөредилгези» —Көрей чартык ортулуктка тайбынның болгаш айыыл чок чоруктун хереэзинге дорт кыжанышкын-дыр деп, «Нодон синмун» солун бижээн.

Хой санныг шериглер болгаш шериг техниказы киришкен үзүн хуусаалыг ол өөредилге—Мурнуу Көрейин агрессиянын текниижи кылдыр Моон соктаар-даа Каттышкын Штаттарның ажыглаар деп бодап турарының тодаргай хереченiзидир.

Мурнуу Көрейге «парламент соңгулдаларының» будуузүнде АКШ-тын болгаш Сеулдун чалча диктаторунун шериг күчүзүн көргүзүп турар чорук Мурнуу Көрейниң чонун коргулар дээн ораддажышкын болуп турар.

• • •

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Сальвадорга хамаарыштыр АКШ-тың хөделиишкиннери соөлгү үеде од чурттуң иштикы херектериге чепсектиг каржы холгаарлаашкын характерлиг болуп турар. Сальвадорнуң патриоттарынга удур хунтаның дерзии өлүрүкчү үүлгедиглерiч Американың Каттышкан Штаттары күткүвүшаан, реаксылыг хунтага шериг-экономиктиг деткимчени соөлгү үеде улам күштелдирген.

Сальвадорнуң реаксылыг хунтазынга экономиктиг болгаш шериг дузалам чыгыын бээр талазы-биле Дж. Картерниң чазаанын хүлээлгезин АКШ-тың чаа администрациязы бүрүнү-биле күүседир деп, АКШ-тың күрдепартаментизиниң төлээлекчизи парлалга конференциязында медеглээн.

«Нью-Йорк таймс» солуннуң дыннадыыл ёзугаар алырга, АКШ үгле эртөөн чылын бээи Сальвадорнуң хунтазынга 100 миллион ажыг долларның шериг-экономиктиг дузаламчызын берген. 1980 чылдың дургузунда Сальвадорнуң дерзии эрге-чагыргалары АКШ-тың дузаламчызынга даанмышаан, чүрттүн 13 муң хамаатыларын өлүргеп. Сальвадорнуң патриоттарын өлүреринге 280 америк шериг чөвүлекчилери дорту-биле киржип турар.

• • •

ГАВАНА. (СЭТА). Фарабундо Марти аттыг Национал хосталышкын фронтузунуң (НФХ-нин) отрялтары Сальвадорнуң реаксылыг хунтазының шериглеринге удур дайын чорудулгаларын катап эгелээнин Пренса Латина агентилел дыңнаткан. Чүрттүн чеэи суурларынга болгаш хөрөйлларынга чепсектиг халдаашкыннарны патриоттар соөлгү хүннерде кылган. Сучитого суурда шериг гарнизонун партизаннар бүзээдепкен.

Сан-Сальвадор хоорайдан 38 километр черле Теналисиего суурну Национал хосталышкын фронтузунуң отрялтары кадыг-дошкун тулчуушкуннарның түнелиниде эзлеп апкан.

Чүрттүн найыылалында тулчуушкуннар база эгелээн. Реаксылыг хунтаның шериг ужар үүл күштериниң командылал чери турар найысылалдың Илопанго районун патриоттар боолаан.

Патриоттуг күштериниң шаар халдаашкыннарын моолдактаар соруулга-биле реаксылыг хунта чүрттө онзагай байдалды ам-даа 30 хонукта узаткан.

Хертек Коштайович ТОЙБУХАА

Тываның сиилбилге-чуруга ураи үүлү аар чидиригге таварышкан. Даш чазаарының кайгамчыктыг мастери, СЭКП кежигүнү, Тыва АССР-ниң Чурукчулар эвилелиниң башкарар черiниң даргазының оралакчызы, республика (РСФСР) ужур-дузалыг персоналдыг пенсионер Хертек Коштайович Тойбухаа 1981 чылдың февраль 4-те 65 харлап бар чораан мөчээн.

Х. К. Тойбухаа 1917 чылдың январь 1-де Бай-Тайга районнуң Көп-Сөөк деп черiге төрүттүүген. Ол бодунуң күш-ажылчы амыдыралын Барыын-Хемчик районнуң Дөн-Терезин суурунга МЧАЗ-ге ажылы-биле эгелээн. 1936 чылдан эгелээш үжен чылдың дургузунда республиканың ангы-аңгы ажыл-агыйларынга веттехниктеп, Бай-Тайга районнуң ветеринария участогунуң эргелекчизи боон ажылдап турган. 1966 чылда Кызыл-Даг көдээ Советтиң күүскомунчи даргазынга соңгуткан. 1968 чылдан эгелээш, 1977 чылда пенсиялап үнеригре чедир РСФСР-ниң чурулга фондузунуң чурулга-будурулге мастерсказынга ажылдаан.

Х. К. Тойбухаа хөй хевирлиг, ураи-чурулга талазы-биле катапттатпымас улустуң өзугай ураи үүлү — даштан дүрзү-хевир чазаарын хөгжүдүп, калбартырынга улуг үлүгүн киирген, Тываның эртөөн болгаш амгы-даа үелериниң алган чаа-чаа овур-хевирлерни болгаш темаларны тыва улустуң скульптуразынга амыдыралчы ёзу-биле сиңиниктирген. Ол аңгы-аңгы чылдарда «Арат», «Аянчы», «Музыкант», «Мөгелер» деп кайгамчыктыг ажыллардың, 60 маадырларның антифеодалдыг тура халышкынының маадыры Самбажыктың, Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы Салчак Токаның овур-хевирлерин, «Аяттыг кыжилер» деп онзагай хевирлиг композицияны чогаадып тургускулаан.

Х. К. Тойбухааның ураи-сиилбилге чогаалы калбак-биле билдингир. Оон ажыллары Бүгү-эвилеллиң болгаш делегейниң-даа дыка хөй делегелеринге киржип турган.

Х. К. Тойбухаа улустуң улуг хүндүткелин чаалаан алган, хөй-ниитиниң ажылынга илепкейлиг киржип, аныяк чурукчуларга дуржулгазын харам чокка дамчыдып, хөй чылдар иштинде «Социалистиг Сибирь» деп делгелге комителиниң кежигүнү боон, Кызыл-Даг көдээ Советтиң депутадынга сонгудуп чораан.

Чурулга ураи үүлүн хөгжүдериге ачы-хавыязы дээш Х. К. Тойбухаага РСФСР-ниң алдарлыг чурукчузу, Тываның улустуң чурукчузу, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажыллакчызы деп хүндүлүг аттарны, РСФСР-ниң И. Е. Репин аттыг болгаш Тыва АССР-ниң күрүне шанналарының лауреады аттары тывыскан. Ол «Эрес-маадырлыг күш-ажылы дээш Владимир Ильич Ленининң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылын демделээри-биле» деп юбилей медалы-биле шаңнаткан.

Улуг талантылыг чурукчу, могаг билбес ажыл-ишчи, бодүүн болгаш бодунга шыңгыы негелделиг кижи — Хертек Коштайович Тойбухаанын дугайында чыртыкчыг тускаал бистиң чүректеринде кажан-кезээде артар.

Г. Ч. Ширшин, М. К. Мендүме, Ч.-Д. Б. Ондар, Д. К. Ооржак, Т. Ч. Норбу, Г. С.-М. Иргит, К. С. Шойгу, А. К. Кайзай, М. С. Хомушку, Н. Л. Кунчун, Д. С. Данзын-оол, Н. Б. Тыртык-Кара, К.-Э. К. Кулажы, А. Б. Чыргал-оол, И. Ч. Салчак, Р. А. Аракчаа, Ю. Г. Курский, Г. С. Суздальцев, Х. А. Тока, С. А. Сарыг-оол, М. М. Муизук.

Аяк шайны Партап ора...

АГЫ

Бир-ле хүндус,
Бичии дагның эдээ черден
Айдызаан чыт
«Адыр!» — дээнзиг
доктаадыпты.

Агы болду.
Адыжымга ууштаааш,
чыттап,
Черимде дег
Сеткил-чүрээм өөрүй берди.

Ийлээр чыгаан
Ишти-хөөнүм артында-ла,
Чаагай чыттан
Чавырылган ышкаш болчук.

Агы, агы!
Анай дозар чажымдан-на,
Хөөрешкен бис.
Хөөнүмде-даа сиңиккен
сен.

Дагын катап
Талыгырга сени көөрге,
Өөрүнчүг-дүр.
Өскен черим чемгир оъду.

Чаяан болуп,
Чараш кыстыг апарзымза,—
Адын албан
«Агы» кылдыр адап аар
мен.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

ЧАРАШ ЧЕЧЕК САГЫЖЫМДА

Доштуг черден үнүп келир
Долбанналган менги чечээ.
Шыдамыккай туруштууңну
Чырык хээнден көрүп тур
мен.

Сеткил-чүрек өөрүп келир
Черивисте чечек-ле хөй.
Оларлардан менги чечээ
Оиза бир-ле чажыт, чараш.

Менги чечээ, аравысты
Бедик сыннар дуглай берди.
Ынчалза-даа, хайыралыым,
Ырым болуп артып калдың.

Чараш чечек сагыжымда,
Чалыы назын эрте берди.
Уруг шаамның ынакшылы —
Уян ыры сагындырды.

Алдын-кыс САРЫГЛАР.

МЕНДЕН КОРТКАШ...

(ШООДУГЛУГ ЧЕЧЕН ЧУГАА)

Көдээге школа дооскаш, хоорайга кээп чурттаа-ла, эдээн апардым. Маңаа келгеш, эртембилиг чедип ап, алган эштиг, ажы-төлдүг, оран-бажыңныг болуп, чурттаалгам шуудаан. Ажыл-агыйымга кызымак дирттип мактадып, эш-өөрүмнүң деткимчезин-даа көрүп келдим.

Мен ам албан-хаакчы кижи болганымда, олутпай амыдыралга хөме алзып, оон уламында семирип, улуг чавгайымдаа хөлчок апарган. Вокзалга болган таварылга эвес болза, көргеш кижи сестип коргар, угдунмас семис хаван дег олурар-даа чыгыы турдум. Ол мындыг болган чүве.

Көдээден үгбам биле честемни уткуп аар дээш вокзалга чеде бердим. Маңаан автобузум келир шагы арай-ла элек. Часкаан ол-бо кайганып, кылаштааш-даа, чаңгыс-даа таныр кижимге таварышпадым. Ам канчаар, чалгаа чазып, чугаалашкы дег топтуг кижи болза аар деп бодап тур мен. Ынаар сандайда кижи ортузу чеде берген, аргаанзымаар, хүрең шырайлыг эр кижи менче кылчаш-кылчаш кылдыр көргүлеп каап олурарын эскерип калдым. Мени таныш турар кижи эвеспе бо деп кордап, хүлүмзүрүп, бажым соганнадып мендилээш, ону топтап көре бердим. Ол та канчаары ол ыйнаан. Демги кижимниң арны хуулуп, чанында барбазын чоокшуладыр тыртып, ол-бо шыпыраннадыр көрүп эгеледи оң. Бо кандаай кижи боор дээш элдепсинип, кылаштап барып, чанын орта олурупта-ла бердим. Демгим үүг-төөзүп ийи холдап туткаш, менче хыйыртай аарак көргеш, туруп чоруур дей берди.

— Экия, таныш!— дээш холум сундум. Ол мээң холдарымче чылан ораажы бергенин эскерип каазыг кылдыр коргуп көргеш, холун хөөнүүг-хөөн чок суна-дыр. Мен ооң сиригээн чинге холун аспактаптым. Ооң бичии чинге салаалардыг холчугажы мээң калбак, матпагар адыжымга чиде берди. Адыжымда чүрек дег соп турган дериг холчугашты салбайн, демгиниң дүвүрээн улуг характарынче чиге көргеш:— Силерни таныыр-даа ышкаш мен—деп, чазык чугааладым.

— Чадавас... ийе-ийе... ыы-ы...— дээш, демги кижим холун ушта сога-дыр. Салбадым. Оон айтырдым:

— Адырам, силерни каяа көрген кижи боор мен?

— Ой та! Та, даадым...—деп чоруй, холун ушта соккаш, кижим сулараш кыныыт, «фу-уу» деп, үндүр тынгаш, чиктии кончуг үн-биле:— Көргенинерде чеп боор. дуңмай—дей-дир. Ук кижиниң чаныын өскелиин, тывызыксын көргеш:

— Сиңер аарын тур силер бе, акым?— деп сагыш човадым.

— Аарывас чүве кайда дээр сен—деп, кижим доңгун чыгыы харыылаш,— Маргылдаа бар чыдыр мен—деп бо.

— Ыы! Биле... Шыдыраачы силер ...ге?— дидим.

— Чок, шыдыраалавас мен.

— А чоп?

— Чоп деп түңүл? Кай мени танывайн тур сен бе?— деп, девиң чаа-ла сири-кавы олурган кижим ам мырыңай чаңгээлиг тоончуг айтыра-дыр.

— Чок... харын...— деп, чорумда кижим аңаа-ла хейде «ха-ха-ха» кылдыр чаза каттыргаш, буттарын олуй-солуй каап, идээргээ сүргей ойтайтыр олуруп алгаш, хөрээн алгыдыр үрдүне-дир:— Мен дээрге мөге кижи болбазык мен бе, дуңмай. Мөге! Ам Абаканга болур хүреш маргылдаазынга базарым ол-дур—деп бо-ла.

Кайгай-ла берген мен. Хоорайда чурттап турар болгаш кайда-чүде, кандыг маргылдаа болурун эш-өөрүмден дыннап, билип олурар кижи болгай мен. А барып-барып хүреш маргылдаазын мен кайын билбес деп мен. Черле ынчаш, хүрешке ынак эвес кижи бисте чок боор.

— Абаканга че?— деп, ылавылап айтырдым.

— Ийе, аңаа ийин—дээш сертежок олур.

— Кандыг хүреш боор?—деп сонуургадым.

— Ыы... демги ол бир хүреш-тир ийин...

— Кайы?— деп, сиңир ам.

— Бо чиктиңни алье... Аваа хүреш-тир ийин. Хүреш аан. Бүгү-эвилел чергелиг маргылдаа болгай. Та канчаар ыйнаан бис. Бис дээрге бүдүн команда-биле бар чыдар улус болгай бис. Бо оолдар харын кайда бардылар. Мунгаранчыгдаа улуг-шырак эрлер-ле болгай, ёзулуг-ла начыынар. Сен-даа ында-ла каар сен. Ха-ха, мен аңаа чиик деңзиге хүрежир кижи болбазык мен бе—дээш, кижиң ол-бо харанып, эштерин дилегзиже берди.

— Чок, мен хүрешпес кижиле болгай мен... Ынчалза-даа тыва хүрешти билир мен...—деп чыдырымда:

— Ажырбас-ажырбас, дуңмам. Аныяк кижи-дир сен, ам-даа чедип ап болур сен. Эки белеткенир-ле болгай, мындыг кончуг семис... дег эр. Оо, сен мээң оглумну билир ийик сен бе?— деп, менден айтыра-дыр.

— Кайызы боор ол?

Кижим чоргаары кончуг менче көргеш, бир-ле аныяк, сураглыг мөгениң адын адады. Кырым сынар, кулаамга бүзүревээн мен. Ылавылап айтырдым. Харыызынга база-ла ол атты адады. Мен кезек када айын тыппайн, чушкуун дырбап орган, алгырып-ла үндүм:

— Ох, бурууглуг болдум, акым!— деп, мындыг мен.— Ол адаан мөгенер сыр өскө кижи болгай. Ол мээң чээним-дир ийин. Үгбамның оглу. Ада-иезин ам келир ужурлуг улус, оларны уткуп келгеним ол ышкажыл...

Демги мөгевис туп-тура халаап, эжикче чүгүрүптү. Сообиле үне бээримге, Ак-Довурак баар автобусче кирип чыдыр.

— Ойт, акым! Өске автобустур. Абакан автобузу эвес-тир...— деп, ооң соонган алгырдым.

Ол хая көрүнгеш:

— Байырлыг, байырлыг! Ажырбас-ажырбас, автобус-ла болза Абакан кай баар—дээш, чанында турган кижиге: —А богда, кончуг хулигандан алды арга, беш мөге-биле адырлып алдым!—деп бо.

Ол аразында үгбам, честемнең келир автобузу бо маңнап келдя. Улузумну өөрүшкүмаңнайлыг уткуп алгаш, бажыңывысче далажыптывыс. Орук ара-даа, бажыңывыскадаа келгеш, бодаан-на чүвем демги «мөгем». Мээң бодамчалыг, харын-даа сербээ апарганымны эскергеш, кадайым улус көрбес черге:

— Бо канчап ыядың чиде берди? Эпчок деп чүвезин, төрелдерин келген ! чүве-дир... Орта сен бе?— деп мындыг. Ам каичаар, болган түүлдү дөгерезин ажыт-чажыт чокка төөгүп бердим. Ол менче хүүмзүрүп көргеш, хыы ханып чугаалай-дыр:

— Ол-дур! Чеже чугаалаваан дээр сеңээ! Хамык ужур бодунда-ла болгай. Көрүнчүкке баргаш, бодунче төптап көрем. Оола-ла бажың дүүн таартткаш, дырап алган болзуңза. А ам кымга дөмей-дир сен? Сенден кандыг-даа кижи корга бербес чүве бе? Демги ол кижи сени ёзулуг-ла хулиган деп бодааны ол-дур. Харын-даа тывыңгыр кижи болган-дыр. Камгаланыр аайын дилеп, «мөге» мен депкени ол ыйнаан хөөкүйүүп.

Уруглар иезиниң чугаазы шынап-ла шын-дыр деп, ынчан бажыңы-биле билген мен. Оон бээр-ле аяннаның, идик-хевимни хевир-дүрүмге тааржыттыр шилип кедип чоруур апарган болгаш оон эрткеш, ам эртенинң-не дер төгүлдүр чүгүрүп, сула шимчээшкиннер кылырыга чанчыга бердим.

Шыны херек, көрүнчүкке көөрүмге, сооткан чарыш аъды ышкаш, силий берген ышкаш болдум. Ам харын-даа хүрежир бе деп-даа бодаладыг мен.

И. ИРГИТ.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Аагаар

Республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге шоолуг эвес хар чаар.

Мурнуу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың секуында-да дүргени 5—10 метр чедер.

Аагаар дүне 23—28, чамдык черлерге 18—23, хүндүс 13—18, чамдыкызында 3—8 градус соор.

Кызылга булуттаар, дүне быскан хар чаар.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ФЕВРАЛЬ 7-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.00 — «Силерге, ада-иелер». 9.30 —Мячилиг хоккейге ССРЭ чемпионады. ССРЭ-ниң шилиндек командазы —Швецияның шилиндек командазы. 2-ги ужуражылга. Хабаровскиден дамчыдылга. 10.15 — Совет ырларының концерти. Солистер — Е. Шапия, Г. Черноба. 10.45— «Айыыл чок шимчээшкин», 11.15 — «Бистиң адрезивис— Совет Эвилеи». 11.50 — М. Горький — «В. И. Ленин». ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Яковлев номчуур. 12.50 — РСФСР-ниң Күрүнелиг үрев хөгжүм оркестриниң концерти. 13.20 — «Спортлотонуң» 6-гы тиражы. 13.30 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 14.00— «Эрмитаж». Германияның үран чүүлү. 14.30 — Бөгүн делегейде. 14.45 — СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур. «Улуг номнуң эгелери». 10-гу фильм. 15.45 — Мультфильмнер программазы. 16.15 — «Дириг амытаннар дугайында». 17.15— Бокска делегей маргылдаазы. АКШ-тың шилиндек командазы — ССРЭ-ниң шилиндек командазы. АКШ-тан дамчыдылга. 18.15 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 18.45 — Аэрофлот хүнүнге тураскаатқан концерт. 19.35 — «ТТ-ниң экранынга бир дугаар». «Хоорай чурттуглар». Ураң-чечен фильм. 21.00 —«Ут». Информастыг программа. 21.35 — Фигурлуг чүнгулаашкынга Европа чемпионады. 23.05—00.00 — Хаак спортунга ССРЭ чемпионады. Төнгенде — медээлер.

Кино

ФЕВРАЛЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сөөлгү анаашкын» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Шапкыычылар далажып тур» 9.20, 11.10, «Конкордту» камгалалар» 13.00, 14.55, 16.50, 18.45, 20.40 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Демир арыг кеткен кижи» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шынчы чоруктуг үрээни» 15.00, 17.50, 20.30 шактарда.

ЧАРЛАЛ

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы чурттуң техниктиг дээди өөредилге черлериниң болгаш КПП-ниң Кызылда филиалынче өөренип киреринин бот-өөредилгелиг белеткел курстарынга дыңнакчылар чыып турар.

Курстарга киирер дыңнакчыларга методиктиг сүмелерин болгаш математиканы болгаш физиканы хынаала даалгаларны чорудуп бээр.

Од ажылдарны институттуң дуржулгалыг башкылары хынаар болгаш дыңнакчыларга эгидип бээр.

Директориун адынга билдириишкинни киирип, өөредилге дээш акша төлээнинің квитанциязы аңаа кошкаш, почтабиле чорударга, курстарга хүлээп алыр. Өөредилгениң хөлезиин — 10 рубль. Дараазында адресче шилчидер:

667000, Кызыл хоорай, Курбанкының республика конторазында № 14107 санажылга дугаары.

СЭКП-ниң Бай-Тайга райкому, улус депутаттарының район Советиниң күүскому, Тыва АССР-ниң Культура болгаш Социал хандырылга министерстволары, Тываның Чурукчулар эвилелиниң баштаар чери СЭКП кежигүнү, РСФСР-ниң алдарлыг чурукчузу, Тываның улустуң чурукчузу, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, РСФСР-ниң И. Е. Репин аттыг болгаш Тыва АССР-ниң күрүне шанналарының лауреады, Тыва АССР-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар черинин даргазының орлакчызы, республика (РСФСР) ужурдузалыг персоналдыг пенсионер

Хертек Коштайович
ТОЙБУХААНЫҢ

мөгээнинин дугайында дыннатпышаан, мөгээн кижиниң төрелдериниң болгаш чоок кижилериниң ханы кажыдалды илергейлеп тур.

«...Сагыжым аартып чоруур бодалды маңаа чугаалаисадым: хлеб-тараага хумагалыг болуру дээш адаандан—үстүнге чедир база үстүнден—адааңга чедир, өг-бүледен Министрлер Төвүлелиинге чедир харыысалга, хууда болгаш ниитилел харыысалгазы херек».

(Социалистиг Күш-ажылдың ийи дапыр Маадыры, механизатор А. Гиталов).

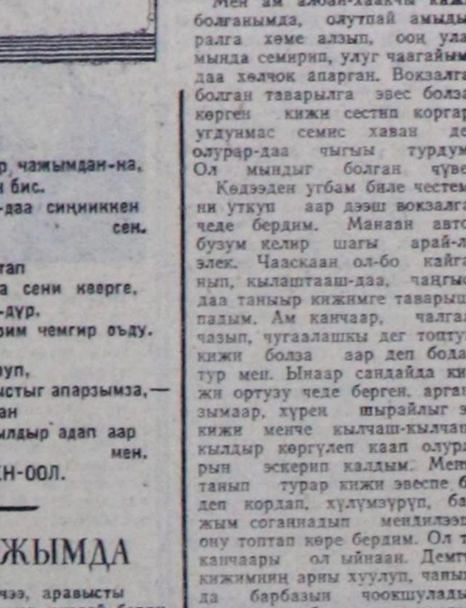

ТАРАА-ХЛЕБ

Алдын хүнүң херели-даа,
Агым суглар тынгарыы-даа —
Түректер дег үрезинге
Сүнезин боор каттыжып каар.

Чаштың бичии адыжында
Чаагай чыттыг хлеб турда—
Чурттаалгавыс салым-кежии
Шупту аңаа хередленир.

Кижилернин дерп сиңген
Хлеб-тараа хөй-ле болза—
Амыдырал салым-чолу
Айдын, чырык күштүг чоруур.

Алексей АРАПЧОР.

Лев ЛАЙНЕР

ЧҮГЕ КЕЛДИҢ?

Школа дооскаңывыстан бээр оң чыл эрткен. Ол дээрге оюн эвес болгай. Ону демделээн ужуражылгавыс кежээзи хөглүг болгаш шимээнинг эртип турду. Эрги өөнүүм Миша Скворцов-биле кожа олур мен.

— Кандыг чурттап тур сен, Лёва? —деп, ол сонуургады.

— Чүгээр. Чүвениң шыны херек, амдыызында дээрден сылдыстар дүжүрбейн чор мен—дээш, соңгаже холум-биле эйыткаш, — ном садыының эргелекчизи болгай мен. А сен, Миша?—деп, удур айтырдым.

— Улуг эвес-даа болза, завод директорүү мен—дээш, кара-шокар галстугун эдс туткаш, чоргаар көрүп олур.

— Байыр чедирейн!

— Четтирдим, Лёва. Бир эвес, согур душ бооп, Борисово-Гордуново районга чеде берзинзе, заводче дорт-ла халывыт, өөнүкчүгеш. Чугаалажып, сүмелешкей-ле бис. — дээш, адрезин болгаш телефонунуң дугаарын арттырып кагды.

Оон бээр чартык чыл ажа берген. Бир-ле катап кудумчуга кылаштап чорааш көөрүмге, Мишаның заводу мурнумда бо тур! Чалаан чаңгыс классчымның заводунче базыптым.

Скворцов мени кады төрээн дуңмазы дег уткуп алгаш, «хепхенертен комиссия келди, ынчангаш бичии саадай бээрдир мен» деп үстүкү даргаларынга телефон-биле дыннатты.

— Че, Лёва, төөгүп олур — дээш, кажарзымаар хүлүмзүрээш, сейфтен бир шил коньякты ужулгаш, стол кырынче салды. Ол аразында секретарь кыс кофе база экелди.

Оожум, таваар оң беш минута хөөрешкенивис соонда, Миша оргаш:

— Ындыг-дыр кырган, үстүкү даргаларга ужурашпас болза хоржок боор. Кандыг херек ужун менээ келгениин дүргеп чугаалай кавыт— диди.

— Мен сенээ аңаа-ла чедип келдим, Миша.

— Канчап ындыг чүвел? Азы акшадан чегдирейн бе?

— Меңээ акшаның хереэ чок. Харын черле херек-ле. ынчалза-даа ынчалдыр албас мен.

— Төрелдерин кайы-бирээзин ажылга хүлээп алыйн бе?

— Меңге төрелдер чок. Өскүс кижи мен.

— Ынчаарга, таныжың оолду азы кыстың бе...? — дээш, Скворцов характарын имирээргеш, чиктиг каттырды.

— Чок, Миша. Меңге ындыг сеткил чок—дидим.

— Ынчаарга шынап-ла меңде үе эвээш! Бижиргезейн ышкажыл...

Демги мөгевис туп-тура халаап, эжикче чүгүрүптү. Сообиле үне бээримге, Ак-Довурак баар автобусче кирип чыдыр.

— Ойт, акым! Өске автобустур. Абакан автобузу эвес-тир...— деп, ооң соонган алгырдым.

Ол хая көрүнгеш:

— Байырлыг, байырлыг! Ажырбас-ажырбас, автобус-ла болза Абакан кай баар—дээш, чанында турган кижиге: —А богда, кончуг хулигандан алды арга, беш мөге-биле адырлып алдым!—деп бо.

Ол аразында үгбам, честемнең келир автобузу бо маңнап келдя. Улузумну өөрүшкүдүргеп чугаала—дидир.

— Бижиргезейн олур мен.

— Ынчаарга чүге чедип келдиң?

— Сен чалаарынга чедип келдим. Чугаалажып, хөөрежилп дидиң чоп.

— Ол-даа шын-дыр ийин, ынчалза-даа?

Оон соонда Миша меңээ даараныр машинаның артык кезектерин, хой кежиндеп кылган тонку тыптарын, «Здоровье» журналды чатыдып шыдаарын, бир чараш кыс-биле мени душтурул болурун сүмелеп турду. Дыштанылганың кайгамчыктыг ораны —филиппин хоорай Бачиоже баар путёвка тып бээйн дээрге чөпшөөрежиптер часкаш, кыптыгып келген күзелимни чогуур үезинде доктаттым.

Мындыг хевирлиг садыглажыышкынын канчаар төөгерип коңчуг эки билир мен. Ховар номнарны таныштарымга тып берип чордум. Ол бүгүнү сактыр безин хөөнүм калган.

Сонуургактарга

БҮГҮ ЧУРТТУ ЧАДАГ ЭРТКЕН

Ыраккы Чөөн чүктүң күрүне университединиң башкылыг чораан амгы үеде пенсионер А. Салманов аян чорук кылып келген чылдарының дургузунда 55 мың кире километр чорукту чадаг эрткен.

Ол 1979 чылдың июльда журналист Ю. Шумицкий-биле кады Владивостоктан Москваже чадаг базып унупкенер. Ынчалза-даа «Олимпиада-80-ниң пайысылалыынга чүгле Ю. Шумицкий чедип келген. Оон кады чорган эжи орук ара аарыксай бергеш, аян-чорукту ара соксадын каан. А. Салманов эртнен чылдың декабрьда кадыып экижиндип алгаш, Москвага чедип келбишаан, чурттуң барыын талазынче бодунуң оруун улам-чылаан.

— Ава-чурттуң Улуг байыының чылдарында Волговск-Гихвинск уламыышкынынга дайылдажып турган мен—деп «Калининская правда» солунүң корреспондентизинге ол чугаалаан. — Ам мээң аян-чоруум ынаар ушаанган: ол черлерни барып көөр —шиптирим ыңдыг. Ынчалза-даа Новгородка, Ленинградка чедер соруглалыг мен.

А. Салманов чээрби чыл мурнунда чурттуң бежен улуг хоорайларынга барып, оларның төөгүлүг болгаш революсчу тураскаалдары, музейлери, театрлары-биле, будуулгелери, будуглары-биле танышарын шиптирилээн. Могаз чок аян-чорукчу бодунуң программазын ажыр кусседипкен.

ДОНБАССТЫҢ УЗУН НАЗЫЛЫГЛАРЫ

Перемог суурнуң чурттакчызы Иван Гаврилович Пискун чоокта чаа 100 харлаан. Оон күш-ажылчы намдары солуп. Ол бичиизинден тура күш-ажыл кылып—хөлечиктеп эгелээн, дараазында амыдыралга аас-кежиин тывар соруглабиле хоорайга келгеш, одакчылап, механиктеп, дарганнаптаа ажылдаан, элээн үр уе дургузунда далайга-даа эжиндирип келген. А кажаа коллективизация эгелээрге Иван Пискун төрээн черинче эвп келгеш, чангыс чер чурттуглары-биле кады Шевченко аттыг колхозту үндезилеп тургусканнарның бирээзин. Ынчаныш оны ук колхозтуң үндезилекчилериниң бирээзин кылдыр савап турарында таварылга эвес. Узун назының болганының кол-ла үндезини күш-ажыл дээрэнин Иван Гаврилович ам чугаалап олурар.

Эртемден геронтологтарның санап турары-биле алырга, индустриалдыг Донбасста узун назынныгларның саны өзүп турар. Мында 700 ажыг кижи 100 харлаан, а сезен-тозан хар назынныг кижилерниң саны— 60 мың чедип турар.

ОРГААДАЙ, ДҮРГЕН-НЕ ӨЗҮП КӨР!

Оргаадайның бедик дүжүттүг сорттарын тургузарыынче ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Ыраккы Чөөн чүк эртем төвүнүң эртемденнери эгелеп кирген.

Эм шынарлыг бо үнүш оожум өзүлделин-биле онзагайланып турар. Эки хөрзүнге дүшкен үрезининден ийи чыл болгаш бичии чиңге өзүм көстүп келир. 8—9 чыл болганда баштайгы чечектелиишкини болур. Ол үеден эгелээш, оргаадайның дазылы чыл бүрүде-ле.., бир—бир чартык грамм деңзи немеп эгелээр!

Эм шынарлыг дазылдың өзүлдезин канчап удаттырып алырыл? Бо айтырыгга харыы дилеп тургаш, эртемденнер «амыдырал дазылының» элээн каш сыптарлыы-биле ылгалып турар онзагай хевирлеринче кичээнгей салда берген.

Төптүң эртем ажылдакчылары, хой саныг дуржулга кылып тургаш, ол үнүштүң сыптары сырый болган тудум-на —дазылы улам шыырак болурун тодаратканнар. Олар болза сыптарның санындан хамаарыштыр оргаадайның дүжүткүрүнүң тускай таблицазын база тургускай. Чижээ, беш сыптыг оргаадай кайгамчык дээштиг күжүн чаңгыс сыптыг төрелиндең үш катап дүрген чыып ап турарын шинчилелдер көргүскен.

Ыраккы Чөөн чүк эртемденнериниң шинчилелдериниге үндезилээш, оргаадайның бедик продуктулуг сорттарын тургузар талазы-биле селекция ажылдары ам эгелээн.

А. РОСУГБУ,
СЭТА-ның корр.

Хабаровск.

С. УИНУКЭЭНИЦ «Кышкы арыг шыпшыныында» деп этюду.

ГАЛСТУКТУ БАГЛАНЫҢАР

Эр кижилериң даштыкы хевиниң быжып кааны элээн бөдүүн болурун эскерген боор силер. Ынчангаш галстук костюмиун онзагай байдалын, кижиниң даштыкы хевириниң аян-шинчизин, бүгү каасталгазын улам аян кинрер болгаш тодарадыр. Оон-биле кады жыр.

галстук болза эр улустуң костюмунуң кол каасталгазы болур.

Бодунарга таарыжыр эки галстук садып алыры-биле Кызылдың үлетпүр садының маазинерине киригер. Ылаңгыя «Саяң» универмагка болгаш № 55 магазинге баар болзуңарза, оларның галантерея салбырларының садыгжылары силерниң галстук шилип тып алырынарга ыяап-ла дузалажыр. Бо магазинчерде Москваның, Ленинградтың торгу галстуктар бүдүрүлге каттыжымышкыларының кылганы бир аай өскүүнден эгелээш, янзы-бүрү шокарлыынга чедир, кижи бодуу баглап алыр өң-баазын галстуктар бар. Оларның ортээ 2 рубль 20 көпеектен 3 рубль 80 көпеек чедир.

Амдыызында галстукту баглап өөренип албаан кижилерге галстук баглаарының дараазында ийи хевирни чуруп көргүскени-биле кады сүмелеп тур бис.

Бирги хевири: галстуктуң чиңге талазы кижиниң солагай галазынга кыскажык турар кылдыр моюнче арта каап алыр. Галстуктуң чиңге талазының ужунуң 10-15 сантиметр черинден солагай хол-биле туткаш, оң холу-биле белдирни баглаар, оон соонда шак-ла ындыг белдирни № 1 чуруктаышкаш база катап баглаар. Оон соонда галстуктуң калбак ужун муңгаштааштарже өттүргеш, белдир чогуур хемчээлге турар кылдыр дыызыды тыртып алыр.

Ийиги хевири: галстуктуң чиңге ужун солагай холга туткаш, оң холу-бале № 2 чуруктта көргүскенин ёзугаар дараалаштыр баглаар. Галстуктуң баглап тура, оон белдирни бодуңуң хевирин үревес болгаш моюндурукту ескертпес хире кошкак болгаш ортумак хемчээлдиг болуруп барымдаалаза эки.

Галстукту ыыш шилип алыры болгаш чараштыр баглаш билири база уран аргалыг болгай. Ынчангаш эр кижи бүрүзү ол уран арганы чедип алган турары дыка-ла кузенчиг.

Редакциянын адреси: Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 кармысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи, ямыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизининиң 2-31-75, культура киллизининиң 2-23-54, кадрэ ажыл-агый киллизининиң 2-21-47, улетпүр киллизининиң 2-31-75, чагаа киллизининиң 2-41-27 информанга киллизининиң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 65.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТС—00439

Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиинге типографиязы (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 32 (11531) | 1981 чылдың февраль 8, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кеп.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ АЖЫТТЫНАРЫНГА ЧЕДИР 15 ХОНУК АРТКАН

СЭКП ТК-да, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде, ВЦСПС-те болгаш ВЛКСМ ТК-да

ЧАРЫШТЫ УЛАМ КАЛБАРТЫР

1980 чылда болгаш онгу беш чылда ССРЭ-ниң экономика база социал хөгжүлдезиниң күрүне планнарын чедиишкинниг күүседир, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер дээш эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның, крайларның, областарның, хоорайларның, автономнуг округтарның, хоорай болгаш көдээ районнарның, каттыжыышкыннар, бүдүрүлгелер коллективтериниң, организацияларның болгаш албан черлериниң колхозтарның болгаш совхозтарның Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының түңнелин СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели болгаш ВЛКСМ Төп Комитеди чугаалажып көрген.

СЭКП-ниң XXIV болгаш XXV съездилериниң ажылдан кылганы экономиктиг стратегиязын амыдыралга боттандырар дээш совет улус коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарынга болгаш чонуң чагай чоруун моон соңгаар хөгжүдеринге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алган дээрзин ук доктаалда демдеглээн.

1980 чылдың база онгу беш чылдың экономиктиг болгаш социал айтырыгларын чедиишкинниг шинтирлээринге СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш калбарган социалистиг чарыш улуг идигни берген.

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, Профессионалдар эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели болгаш ВЛКСМ Төп Комитеди даразында черлерни тиилекчи деп саналаш. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаан.

Тыва АССР-ден Мөңгүн-Тайга район

1980 чылда болгаш онгу беш чылда ССРЭ-ниң экономика база социал хөгжүлдезиниң күрүне планнарын чедиишкинниг күүседир, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер дээш калбарган Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының түңнелин хандыр бүгү талаллыг аналиэтээрни партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш ажыл-агый органнарынга дааскан. СЭКП ТК-ның октябрь (1980 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге, СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң ук Пленумга чугаазынга дүүштүр социалистиг чарышты организастаарын моон соңгаар улам экижидер, оон дээштиг чоруун чедип алыр, 1981 чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседир дээш хемчегларни ап чорудар. Бүгү-эвилел социалистиг чарышка тиилекчи болган бүдүрүлгелер болгаш организациялар коллективтериниң ажылының дүржүлгазын өөренирин организастаар болгаш ону пептередир, он бирги беш чылда ажылдың бедик темпизин, тергиин ажы шынарлыын чедип алыр дээн мурнакчыларның эгелээшкинин деткиир.

Бүгү-эвилел социалистиг чарышка тиилекчи болгаш республикаларның, крайларның, областарның, хоорайларның, районнарның, автономнуг округтарның, каттыжыышкыннар коллективтериниң, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның, тудугунуң, транспорттуң, көдээ ажыл-агыйның болгаш өске-даа адырларның ажылчылеринге изиг байырны СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ Төп Комитеди чедирбишаан, маадырлыг ажылчын ангы, кайгамчыктыг колхозчу тараачыннар болгаш интеллигенция СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер дээш социалистиг чарышты калбартыр, он бирги беш чылда салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседиринге бүгү күжүн мөөнүзөр дээрзинге быжыг бүзүрелии илергейлээн.

Бөгүн «Шын» солуунун **Күш-ажылчы алдар тугун** Тес-Хемде «О. Шыына» совхозтуң хойжузу **Кутузов Кыргысович ЭРЕНЧИНГЕ** тураскаадып көдүргеи.

Кадарчының коданында 329 хой бар, оон 270-ни төрээн, кызымак ажылдың түңнелинде чаа хураганнар менди доругуп турар. Хойдан-на хураган алыр хүлээлгезин күүседир дээш малдың кададынче, чемгерилгезинче, ажаалдазынче чогуур кичээнгейни ол салган.

Бөгүн—Аэрофлот хүнү

Тыванын авиабудүрүлгези онгу беш чылдың планныг даалгазын хуусаадан эрте күүседкеш, он бирги беш чылче соруктуг ажылдан киришкен: пассажирлер болгаш почта чедиреринің талазы-биле январьның планы ажыр күүсеттинген. Бо хүннерде Тываның үжудукчулары 1981 чылдың баштайгы ийи айларының кол көргүзүглерин күүседири-биле социалистиг хүлээлгезин херек кырында бадыткаар дээш кызымаккай ажылдап, боттарының профессионал байырлалын демдеглеп турааллар.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге партия ТК-ның Төлевилелинде агаар транспортун болгаш оон материал-техниктиг базазын улам хөгжүдери-биле чергелештир пассажирлер чедирерин 1,3 катап көвүдедирин айыткан. Республиканың ужар чүүл бүдүрүлгезининң коллективиниң мурыында аңаа холбаштыр база-ла улуг сорулгалар салдынган: он бирги беш чылдың баштайгызы — 1981 чылдың планныг даалгазын хуусаадан эрте, декабрь 25-те, күүседир, пландан ажыр улус ажылагыйның чүс-чүс тонна чүүгүн сөөртүр, дөрт муң пассажирни чедирер болгаш улуг хемчээлдиг одалга-энергетиктиг курлавырларны камнап алырын олар шинтирлээн.

Онгу беш чылда тыва авиаторлар ужар чүүлдү улус ажыл-агыйынга ажыглаарын барык бүдүү-чартык катап улгаттырган. Муң-муң тонна чүүктү чедирип, барык беш чүс муң гектар шөлдерни агаардан арыглап, болбаазыратканнар.

Олар ырак-узак черлерде геологтарны, анчыларны, ивижилерни күш-хүнезин, чугула барааннар-биле үзүк-соксаал чок хандырып турарлар. Улус ажыл-агыйынга, ылангыя МИ-8 вертолёт улуг рольдуг боон турар. В. С. Белекпенниң экипажы көскү үлүүн киирип, съезд мурнуун социалистиг чарыжының мурнуку одуруунда чоруп турар. Чоокта чаа Тываның ак-көк дээрзинге амгы үениң дүргеи ужугар Л-410 деп пассажир самолёду көстүп келген. Ону эң-не баштай дуржулгалыг үжудукчулар шингээдип алгаш, районнарже ужудуп турар апарганнар. Оларның аразында хоочун үжудукчу М. М. Мунзуктуң экипажы (ийиги ужудукчу А. В. Куулар) база бар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан оң талазынче) МИ-8 вертолёттуң мурнакчы экипажы — ийиги ужудукчу Н. Н. Чичинин, бортмеханик В. А. Нестеровский, командир В. С. Белекпен.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

АВИАТОРЛАРНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Онгу беш чылдың планныг онаалдаларын Аэрофлоттуң ажылдакчылары хуусаадан эрте күүсеткеннер. Олар чартык миллиард ажыг пассажирлерни аргыстырган, 14 миллион тонна дарый чедирер чүүктү сөөрткеннер. Ол күш-ажылчы тиилерге дээш хамаатыг ужар чүүлдүң ажылдакчыларынга эш Л. И. Брежнев изиг байыр чедиргеи.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур авиаторларның чедип алган чедиишкиннерин, иштики курлавырларны улус ажыл-агыйынга бүрүн бараалгалыр дээш оларның кызымак күш-ажылының дугайын Аэрофлот хүнүнге тураскаадкан байырлыг хүралдың киржикчилери демдеглээннер.

Президиумга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Л. В. Смирнов, СЭКП ТК-ның киллис эргелекчизи Н. И. Савинкин, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, авиация техниказының тудукчулары, социалистиг чарыштың тиилекчилери, найысылалдың хөй-ниитизиниң төлээлери олурганнар.

Хамаатыг ужар чүүл министри Б. П. Бугаев өлеткел кылган.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдаларын челиишкиниг күүседир дээш бүгү күжүн мөөнүзөр дээрзин авиаторлар бүзүрелип, улус ажыл-агыйның хереглелдерин агаар транспортуу-биле бүрүн хандырарын чедип алыр дээш дем-даа хүсеиишкиниг ажылларын олар үлеглээнер.

(СЭТА-ның корр).

Хойдан-на хураган

ХҮРАЖЫРАР

Агарның Артыы Кара-Шат—«Чодураа» совхозтуң № 3 хойжу бригадазының малчынарының турлаа. Бригаданың 7 коданында каттышкан дөрт муң ажыг төрүүр хой бар. Бо чылын ол ынаар хар кылын-даа болза соок барыктыг, мал куштуг, хүр кыштаглап турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш Агар малчыннары аразында социалистиг чарышты салган ажылдап турарлар. Хоочун хойжулар Долгар Хүлер-ооллун, Даржай Оюн-ооллун болгаш Миндин Шулуунун коданнарында хою 50-деп 78 хуу чедир ооллаан, чаш төлүү менди доругуп турар.

Совхоз төвүнден хойжу коданнарда барган сакманшиктер аразында чарыштыг, шудургу ажылдан турарлар. Комсомолчулар Лорнса Даржай, Василиса Кара-оол, Ирина Миндия, Антонина Оюржа, Валентина Бембрек 60-дан 110 чедир хураганны доруктурганнар. Бригаданың малчыннары амгы үеде 1100 ажыг хураганны онча-менди алган.

Мында мал чеми четчир, бо хүннерде 1960 хойну тургузу азырап, оларга сула, витаминниг сиген далганы немей берип турар.

Совхозтуң дирекциязы бо болгаш еске-даа хойжу бригадаларже доктаамал кичээнгейни салып, малчынарны чем, одаар үүл, керосин-биле үзүктел чок хандырып келген. Көдээ ажыл-агыйның түскай эртемнигерни хойжу бригадаларда быжыглаан, олар малчынарга практиктиг дузаны үргүлүү чедирип, күжү бакырааи малдарны хайгаралга алганнар.

С. ШИМИТ.

Тес-Хем район.

КӨРГҮЗҮҮ ЭВЭЭЖЕВЭЭН

Чагыр Кара-Донгак—«Мурнакчы» совхозтуң дуржулгалыг малчынарының бирээзи. Ол даанган ажылынга элээн хой чылдарның дургузунда дадыгып быжыккан. Оон мергежили бедип, чыл бүрүде хурагач алыр талазы-биле көргүзүүн кудулатпайн келген.

Хойжунуң малы бо кышты хүр-менди ажып турар. Коланда 240 ажыг хой төрээн, оларның чаш төлүнде хорамча чок. Эрткен чылдың ол-ла үезин-биле дециээрге, оон көргүзүү эвээжевээн.

Берге, харысалгалыг мергежилиниң чажыттарын ажылынын дуржулгазындан билип ап, хынын тыва берген малчын ескелерге үлегер кылдыр ажылдап, чурттап чоруур. Ч. Кара-Донгак бо хүннерде төрээн Коммунистиг партияның XXVI съездизинге уткуштур ниитизинин малын хүр кыш ажырбышаан, хураганнарны эки ажаал, чаңгыс-даа чидириг болдурбас дээш ажылдап турар.

С. ДАНЗЫ.

Бай-Тайга район.

ТҮЛҮКТЕЙ БЕРГЕН

Эрзин районнуң ажыл-агыйларында мал оолдаашкыны түлүктээн. Төрүүр хойнуң дөрттүң бири хураганнакан. Ылангыя «Нарын» совхозтуң хою кодан санында массалыг төрүп эгелээн. Онда үш муң ажыг хой төрээн. Хураганы онча-менди, шупту бүрүн.

Мал чемни кыштагларже хүүн-не сөөртүп чедиргеи хой төрүп эгелээн үеле тазырымчалыг байдалды тургускан. Сигенни колдуунда, чаа доругуп орар хураганнарга каап берип турар. Улуг хойну хүндүс одарже үндүрүп кадарар. Хой изиг суг-биле хандыртыгган.

Ол ажыл-агыйның К. Белчирге удурткан хойжу бригадазында 3086 төрүүр хойнуң чартыы оолдаан, бир башка онааштыр бир-бир хураган алдыгаи. Чаш хураган сакманшиктерни ажаалда-хайгаралында.

Хойжулар Домбалдай Сегбе, Көк Эртине болгаш өскелерлээ он бирги беш чылдың баштайгы хураганнарын онча-менди камгалап албышаан, СЭКП XXVI съездизин чедиишкиниг уткуур дээш социалистиг чарышты калбарткан.

Д. САЛЧАК.

ШАҢНАЛДАРНЫ ТЫВЫСКАН

1980 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреаттарының дипломнарын болгаш хүнүлел демдектерин улуг-улуг шинчилелдерниң болгаш ажылдап кылышкыннарның авторлары — эртемденнерге болгаш инженерлерге февральдың 6-да тывыскан. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи академик А. П. Александров оны тывыскан байырлал үезинде шаңнатканнарга изиг байыр чедирген. Чаа лауреаттарның күш-ажылы совет эртемниң болгаш техниканың хөгжүлдезиниң база бир херечизи болуп дээрзин ол демдеглээн.

1980 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреаттарының дипломнарын болгаш хүнүлел демдектерин 1980 чылда калбарган Бүгү-эвилел социалистиг чарышка бедик көргүзүглерлиг болган мурнакчыларга ВЦСПС-тиң даргазы А. И. Шибаев тывыскан.

Лауреаттар шаңналды ап тура, боттарының күш-ажылын бедии-биле үнелээнин дээш СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуна, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, эш Л. И. Брежневке өөрүп четтиргенин илереткилээн, социалистиг Төрээн чуртунуң чагай чоруу дээш бүгү күжүн болгаш билиин моон соңгаар-даа бээрин илергейлээннер.

(СЭТА-ның корр.)

УЖУДУУШКУНДА — «ИНТЕРКОСМОС-21»

Октаргай делгемнин тайбыңга ажыктыг кылдыр шинчилээр болгаш ажыглаар сорулга-биле социалистиг чурттарның арамында кады ажылдажылганың программазынга дүүштүр 1981 чылдың февраль 6-да «Интеркосмос-21» деп Чернин кылынал эдериичизин Совет Эвилелинден салып үндүрген.

«Интеркосмос-21»-ни салып үндүрген сорулгазы болза, делегей океанының болгаш Чернин кырын комплекстиг шинчилээри.

Кылымал эдериичилер Венгр Улус Республиканың, Герман Демократтыг Республиканың, Румын Социалистиг Республиканың, Совет Эвилелиниң болгаш Чехословак Социалистиг Республиканың специалистериниң кылганы эртем информациязын чыыр болгаш дамчыдар эртем аппаратуралары, телеметриктиг системалары тургустунган.

Чернин кылымал эдериичизи «Интеркосмос-21»-ни орбитаже дараазында параметрлиг кылдыр салып үндүрген.

— Чернин кырындан эң ыраары — 520 километр.

— Чернин кырынга эң чоокулаары — 475 километр.

— долганының баштайгы үези — 94,5 минута.

— Орбитага йиленүзэ—74,0 градус.

Киржикчи чурттарның специалистери эртем аппаратуралары космодромга шенээн болгаш оон ажылын контрольдап турар.

Эдериичиниң борт системазының ажылы эки.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң «РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы хүндүлүг атты тургузар дугайында» Чарлыын пропагандистерге болгаш политиктиг чырыдыышкын бажыңнарының ажылдакчыларынга база хамаарыштырар дугайында

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

1. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң «РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы хүндүлүг атты тургузар дугайында» 1964 чылдың май 26-да Чарлыын марксизм-ленинчи өөредилге системазының пропагандистеринге болгаш партия комитеттериниң политчырыдыышкын бажыңнарының болгаш кабинеттериниң ажылдакчыларынга база хамаарыштырар.

2. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң «РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы хүндүлүг атты тургузар дугайында» 1964 чылдың май 26-да Чарлыынга болгаш ол Чарлык-биле бадылаан Дүрүмге («РСФСР-ниң Дээди Совединиң ведомстволарында» 1964 ч., № 21, 331 үүл; 1967 ч., № 16, 398 үүл; 1977 ч., № 19, 461 үүл; 1978 ч., № 43, 1142 үүл) дараазында өскерилделарни болгаш немелделарни киирер:

1. Чарлыктың 1 үүлүнде, бирги кезээнге «хөй-ниити эгелээшкин-биле айыттынган культура ажылынга киржип турар бижилерни» дээн сөстериниң сөөлүнге мындыг уткалыг абзацты киирер:

«СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң теориязын, политиказын болгаш төөгүзүн пропагандалаарынга, ажылчы чонларны коммунистиг кижизидилгезинге улуг ачы-хавыяалыг, марксизм-ленинчи өөредилге системазының пропагандистеринге, партия комитеттериниң политиктиг чырыдыышкын бажыңнарының болгаш кабинеттериниң эргелекчилеринге, эргелекчилерниң оралакчыларынга болгаш консультантыларынга».

2. Чарлыктың 1 үүлүнүң ийиги кезээн мынчаар бижиир:

«РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы хүндүлүг атты айыттынган албан черлериниге болгаш организацияларга 15 чылдан эвээш эвес үеде ажылдаан, бо үүлдүн бирги кезээнде чыскаап бижээн кижилерге тыпсыр».

3. Дүрүмүнүң 1 пунктузунуң бирги абзазынга «хөй-ниити эгелээшкин-биле айыттынган культура албан черлериниң болгаш организацияларның ажылына киржип турар кижилерни» дээн сөстериниң сөөлүнге «СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң теориязын, политиказын болгаш төөгүзүн пропагандалаарынга, ажылчы чонларның коммунистиг кижизидилгезинге улуг ачы-хавыяалыг, марксизм-ленинчи өөредилге системазының пропагандистеринге, партия комитеттериниң политиктиг чырыдыышкын бажыңнарының болгаш кабинеттериниң эргелекчилеринге, эргелекчилерниң оралакчыларынга болгаш консультантыларынга» деп сөстерни немээр.

4. Дүрүмүнүң 1 үүлүнүң пунктузунуң ийиги абзазын мынчаар бижиир:

«РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы хүндүлүг атты айыттынган албан черлериниге болгаш организацияларга 15 чылдан эвээш эвес үеде ажылдаан, бо пунктунуң бирги абзазында чыскаап бижээн кижилерге тыпсыр».

5. Дүрүмүнүң ийиги пунктузунуң бирги абзазынга «пом үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле ССРЭ-биле болгаш РСФСР-ниң күрүне комитеттериниң» дээн сөстериниң сөөлүнге «СЭКП обкомнарының болгаш крайкомнарының» деп сөстерни немээр.

6. Дүрүмүнүң ийиги пунктузунга «хамаарышкан профэвилелдерниң топ болгаш республика (РСФСР) комитеттериниң көргени-биле» дээн сөстерниң сөөлүнге мындыг уткалыг абзацты немээр: «марксизм-ленинчи өөредилге системазының пропагандистеринге, партия комитеттериниң политиктиг чырыдыышкын бажыңнарының болгаш кабинеттериниң эргелекчилеринге, эргелекчилерниң оралакчыларынга болгаш консультантыларынга, партия комитеттериниң лекторларынга хүндүлүг атты тыпсырының дугайында дилег бижиктн СЭКП обкомнары болгаш крайкомнары РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга дорт киирер».

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1981-чылдың февраль 5.

Угланыышкынны— химижидилгениң ажыктыын бедидеринче

Көдээ ажыл-агыйны химижидириниң ажыктыын бедидериниң кол угланыышкыннарын болгаш аргаларын Бүгү-россияның февраль 6-да Москвага болган чөвүлел хурал-семинарынга чугаалашкан.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелдериниң, төп министерстволарының болгаш ведомстволарның харысалгалыг ажылдакчылары, автономнуг республикаларның, көдээ ажыл-агыйның министрлери, көдээ ажыл-агыйның крайлар болгаш областар эргелелдериниң начальниктери, көдээ ажыл-агыйны химижидер каттыжыышкыннар даргалары, эртемденнер, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары база специалистери анаа киришкеп.

Россияның көдээ ажыл-агыйын химижидер каттыжыышкының даргазы, РСФСР-ниң көдээ ажыл-агый министрииң бирги оралакчызы В. М. Бельченко плеткел кылгаш, көдээ ажыл-агыйда агрохимия албаның ролюнуң улам өзүп турарыи, чемняшчидилгелерни, чүгайжыдар материалдарны, үнүштер камгалалының чепсектерни чөп ажыглаар дээш оон харысалгазының бедээнии демдеглээн. Россияның колхозтарынга болгаш совхозтарынга чыл бүрү 40 ажыг миллион тонна минералдыг чемняшчидилгелерни, химижидилгениң 30 миллион тонна материалдарын, 45 миллион тонна торфту беөнп турар.

Республиканың көдээ ажыл-агыйынга шынар талазы-биле чаа чүве көдээ ажыл-агый органнарының составында специализастаан чаңгыс аай агрохимия албаның тургусканы ол болур. Ол—күчүлүг техникалыг, кадагалал базалыг, мергежилдиг кадрларлыг. Көдээ ажыл-агыйны химижидериниң каттыжыышкыннары амгы үеде Россияның бүгү областарында, крайларында, автономнуг республикаларында ажылдап, улуг хемчээлдиг ажылдарны күүседип турар.

Он бирги беш чылда Россияның көдээ ажыл-агыйны химижидер албан черлери бүдүрүлге базазын быжыглаар, лыка хөй складтарны, самолеттар үжудуп үндүрер-олуртур диликдеторни, цехтерни, чурттарга бажыңнарын тудар.

Көдээ ажыл-агыйны химижидериниң ажыктыын бедидеринии, агрохимия албан черлериниң ажыл-чорудулгазын сайзыраигайжыдарының сорулгаларынче делегаттар онза кичээнгейни салган.

Республиканың партия организациязының удуртур органнарын соңгаан.

Организастыг пленум болуп, Казахстанның Компартиязының ТК-зының бирги секретарынга Д. А. Кунаевти соңгаан.

СЪЕЗД ДООЗУЛГАН

АЛМА-АТА. (СЭТА). Мурнакчы дуржулгаиы болгаш эртем-техниктиг депшилгении челиишкиниерни улам эки ажыглаарынче республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннарны Казахстанның Компартиязының ажылын бурунгу хүн дооскан XV съездизинии киржикчилери кыйгырган.

Партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның төлевилелиниң дугайында Казах ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Б. А. Ашимовтук плеткелин делегаттар улуг соңуургал-биле чугаалашкап, республиканың социал-экономиктиг улам ынайгы хөгжүлдезиниң кол утланыышкыннарын съезд тодаргайлаан.

Идеологтуг болгаш политмассалыг ажылды күштелдиринии, улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулганың стилин болгаш аргаларын сайзыраигайжыдарының сорулгаларынче делегаттар онза кичээнгейни салган.

Республиканың партия организациязының удуртур органнарын соңгаан.

Организастыг пленум болуп, Казахстанның Компартиязының ТК-зының бирги секретарынга Д. А. Кунаевти соңгаан.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

Бөгүн — Аэрофлот хүнү

БУЛУТТУГ ДЭЭРНИҢ АДАА-БИЛЕ...

Аэрофлоттуң ажылдакчылары өөгүн боттарының профессионал байырлалын бүгү сөвет улус-биле кады демделеп эртириҥ турар. Аэрофлот баштайгы беш чылдардан эгелээш бистиҥ индустриявыс-биле кады хогжуп келгеҥ.

Советтиг Тываның авиаторларыҥа эртken беш чыл онзагай болган. Чогум-на ол беш чылда бистиҥ ужар чүүл бүдүрүлгевис чаа аэропортка кээп, улам улуг баазаны алган. Ужудуушкунуҥ айыыл чок болгаш үзүк-соксаал чок болуруп хандырар болбаазыранган чепсек-херекселдерлиг аэропорттан хүнүҥ-не амгы үениҥ күүлүг агаар кораблдери бистиҥ калбак делгем Төрээн чүртувустуҥ болган республикаҥа-даа булуң бүрүүнче ужуп чоруп турар апарган. Оңгу беш чылда бистиҥ Тыва Төрээн чүрттүҥ найысылалы — Москва-биле дорт агаар оруктуг болган. Баштай ИЛ-18, а удаваанда амгы үениҥ күүлүг пассажир лайнери ТУ-154 самолёттар-биле ынаар ужуп турар апарган. Түскай чүк машиназы — ЯК-40 Тожуже үргүлүүнүҥ ужудуушкунуҥ кылып эгелээн болгаш АН-2-ниҥ орнуҥа амгы үениҥ кайгамчыктыг лайнери Л-410 байырлал бүдүүзүүде республикаҥа агаар делгемнеринге көстүп кээп, районнарже доктаамал ужудуушкунну эгелээн. Ооң-биле кады эртken неделяда ЯК-40 самолёт Семипалатинск, Алма-Ата болгаш Фрунзе хоорайларже Кызылдан дорт ужудуушкуну ажыктаан. Ам республика найысылалы чүрттүҥ Красноярск, Абакан, Новосибирск, Барнаул, Кемерово, Томск, Иркутск, Улан-Удэ ээн мыкаҥ хоорайлары-биле дорт агаар оруктуг.

Тыва ужар чүүл бүдүрүлгези оңгу беш чылдыҥ кол көргүзүглерин хуусаадан эрте күүсеткеш, пассажирлер чедирерин 1,3 катап көвүдеткен. Улус ажыл-агыйыңа ужар чүүлүг ажылдарыныҥ хемчээли тоску беш чылдан бүдүн-чартык катап улгаткан болгаш ужудукчулар 420 муң гектар черни болбаазыратканнар. Бистиҥ коллектививиниҥ планнаҥ ажыр арыг орулгазы бир миллион хире рубль болган. Ниитизи-биле планнаҥ ажыр 14 муң пассажирлерни чедирген. Камналга дээш демисселяа күштелдиргенниҥ 504 тонна одаар чүүлүг камнап алган.

СЭКП ТК-ныҥ июнь болгаш октябрь Пленумнарыныҥ шиитпирлериҥе, партияның ээлчеглиг XXVI съездизиҥе ТК-ныҥ Төлевилелиҥде улуг перспективаларга сорук кирбишаан, Тываның ужудукчулары он бирги беш чылдың баштайгызы 1981 чылда бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар. Чижээ, партия съездизиниҥ ажыттынар хүнүҥе чедир бо чылдың баштайгы ийи айларының чүк дажыглаар болгаш пассажирлер чедирер талазы-биле планын күүседир деп сөзүн олар берген, бо хүннерде шалыпчы ёзу-биле ажылдап турарлар. Чыл планын база-ла хуусаадан эрте, декабрь 25-те, күүсеткеш, плаидан ажыр улус ажыл-агыйының 600 тонна чүүгүн болгаш дорт муң пассажирлерни чедирерин ында айыткан.

Планда айыттынган даалганы болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүселири чер кырының албанының, дериг-херекселдериҥ болгаш аэропорттарның амгы үениҥ негелдезиҥе дүүштүр ажылындан улуг хамаарылгалыы билдингир. СЭКП обкомунуҥ болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниҥ «Тываның чер-чөрде агаар шугумнарын улам хөгжүдериниҥ дугайында» доктаалында чаа ужар чүүл техниказын ажыглаары-биле холбаштыр районнарда аэропорттарны чаартkан, ол талазы-биле чамдык хемчеглер айыттынган. Ону амыдыралга боттандырып чорудар талазы-биле районнарның партия, совет болгаш ажыл-агый органнары, а ол ышкаш республиканың Күрпланы. Министрлер Чөвүлелиниҥ чанында капитал тудуг эргелеп-даа он бирги беш чылда тудуг-суурну дүргедирип негеттиниҥ турар. Чамдык районнарниҥ удуртур органнары болгаш оларның удуртукчулары-даа айыттынган тодаргай хемчеглерни күүседириҥче далашпайн турарын бөгүн база демделезе чогуур. Сарыг-Септе болгаш Тээлиге аэропорттар амгы үениҥ Л-410 самолёттарын хүлээп алырынга дыка таарымча чок боон турдала, улус депутаттарының район Советиниҥ күүскомнары амдыгаа чедир боттуг хемчег албаан. Эрткен чылдың сентябрь айда-ла ол чаа машинаны хүлээп алырынга таарымчалыг байладларны тургузарының тодаргай айтыышкынын берген турган.

Тываның авиаторлары боттарының профессионал байырлалын бо чылдың баштайгы айының чедиишкиниҥ доозулганы-биле демделеп турар. Он бирги беш чылдың мурнакчыларыҥа ижээн эгелээн. Оларга Л-410 самолёттуң В. П. Шиитовка болгаш М. М. Мунзукка удурткан экипажтары, В. С. Белекпенге баштаткан МИ-8 вертолёттуң составы, дыка хөй ужудукчулар болгаш техниктер, оларның иштинде И. Н. Чичинин, В. А. Нестеров, А. В. Куцых, А. Ф. Коптев болгаш өскелер-даа хамаарыжыр.

Агаар транспортуиуң он бирги беш чылда хөгжүлдезининҥ кол-кол соруглаларын партияның XXVI съездизиҥе СЭКП ТК-ныҥ Төлевилелиҥде тодаргай айыткан. Ында магистральдыг болгаш чер-черинйй-даа агаар оруктарын амгы үениҥ болбаазырангай дериг-херекселдери-биле чепсеглевишаан, улам калбартырын, ылангыя Сонгу чүктүҥ, Сибирьниҥ болгаш Ыраккы Чөөн чүктүҥ районнарынга ону улам хөгжүдери көрдүүген. Ол бүгү бистиҥ республиканың авиаторларынга база дорт хамаажыр турар. Чүгле партия болгаш совет организациялар-биле сыры кады ажылдап тургаш, ол улуг соруглаларны күүседип болуру биллингир. Бистер чаа техниканы ажыглалга киирип тургаш, хоорайларны болгаш суурларны чоокшулаштырып, геологтарның, хойжуларның, анчыларның болгаш өске-даа ажыл-ишчилериҥ негелде-хереглелдерни долузу-биле хандырып шыдаар бис. Республиканың ужар чүүл бүдүрүлгезиниҥ коллективи он бирги беш чылда партияның салган соруглаларын чедиишкиниҥ күүседириҥге бүзүреллиин 1981 чылдың баштайгы айында боттарының шалыпчы күш-ажылыбиле бадыткан турарлар. Чүүк дажыглаарының планы январь айда 113, пассажирлер чедирер даалга — 107 хуу күүсеттинген. Ол ышкаш республиканың чүрттакчылыг черлериҥе почта чедирилгезиниҥ планы база-ла ажыр, 111 хуу күүсеттинген.

Тыва ужудукчуларның он бирги беш чылда шалыпчы күш-ажылы үргүлчүлевишаан, олар чаа-чаа чедиишкиннерни черип алыр дээш социалистиг чарыштыг улам калбартып турарлар.

А. МАРЦЕХА,
республиканың ужар чүүл бүдүрүлгезиниҥ начальниги.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ЧАЛГЫНМАРЫ

Пассажирлер аргыштырар талазы-биле аэрофлот бистиҥ чуртувуста ийиги черни эзлеп турар. Агаар оруктары ССРЭ-де 3600 хоорайларны болгаш суурларны харылзаштырып турар. Ниитизи-биле ооң хемчээли миллион километр чоокшулай берген.

Хамааты ужар чүүлдүҥ министерствозундан СЭТА-га дыннатканын ёзугаар алырга, ужар чүүлдү улус ажыл-агыйынга ажыглаар талазы-биле кайы-даа чурт Совет Эвилелиҥе четпейн турар. Ужудукчуларның дузазы-биле ээн нарын монтаж ажылдары кылдыныр, бедик вольтулуг электри шугумнары шөйдүнүр, трубопроводтар туттунуп, корабльдер үдеттинип турар. Оон аңгыда геологтарга, балыкчыларга, эмчилерге, эртемденнерге ужудукчуларның ажыы улуг.

Улус ажыл-агыйынга ужар чүүлдү ажыглаар талазы-биле эрткен беш чылдың планы хуусаа бетинде — 1980 чылдың август 1-де күүсеттинген. Аэрофлоттуң самолёттары 14 миллион тонна дарый чедирер чүүктү сөөрткен, Ылаҥгыя агаар транспорту Сибирьле болгаш Ыраккы Чөөн чүктө бедик темпилиг сайзырап турар.

Кедээ болгаш ыяш-ажылагый черлериниҥ 400 миллион гектар черин агаардан болбаазыраткан. Ховуларга химиктиг чемнишчидилгелер чаштырар ажылдың хөй кезиин самолёттар дузазы-биле боттандырып турар апарган.

Эрткен чылын Аэрофлоттуң самолёттары 104 миллион хире пассажирлерни аргыштырган дээрзин Хамааты ужар чүүлдүҥ министерствозу демделээн.

СЭКП ТК-ныҥ партияның XXVI съездизиҥе. Төлевилелиҥде агаар транспорту-биле пассажир аргыштырылгазын 1,3 катап өстүрериҥ көрген. Ону чедиишкиниҥ күүседириҥ бүгү-ле арталары Аэрофлотта бар.

Чаа аэродромнарны болгаш аэровокзалдарны тударының калбак программазы боттанып эгелээн. Сибирьниҥ, Ыраккы Чөөн чүктүҥ, Кыдыккы Сонгу чүктүҥ чаа-чаа хоорайларынче самолёттар оруу ажыттынар.

Пассажирлерниҥ аргыжарынга эптиг болзун дээш оларның баар дээн хоорайларына чедир ара хонмайн ужудуп чедириниҥ талазы-биле хемчеглер алдынып, чаа-чаа агаар оруктары ажыттынып турар. Кандыг самолётка олурарын, орукка кайы хире үени чарыгдаарын пассажир билир, ынчангаш дүрген чедер транспортка ол олуруксаары билдингир. Бүгү талабиле дериттинген ИЛ-62, ТУ-154, ТУ-134 дээн самолёттар чыл бүрүде хөй-хөй пассажирлерни аргыштырып турар. Эрткен чылдың төнчүзүнден эгелеп чаа ИЛ-86 болгаш ЯК-42 деп самолёттарга пассажирлер олурарлар. Чер-черде самолёт парктарын чаартыр дээш хөй-хөй ажылдар чоруттунуп турар.

(СЭТА-ныҥ корр.)

Аэрофлот хүнүнүҥ бүдүүзүнде республикаҥа ужар чүүл бүдүрүлгезиниҥ ужудукчулары Л-410 дээр чаа самолёт-биле пассажир рейстерин ажыткан-каннар. Февраль 4-те Василий Павлович Шиитовтуҥ экипажы бир-ле дугаарында Кызыл-Мажалыкче пассажирлерни чедирген. Экипажтың эки ажылы дээш агаар оруун эң баштай ол экипажка ажыдар эргени тывыскан.

Бүдүрүлгениҥ чедиишкиниҥ ажылдаары чер кырының албанының ажылдакчыларындан база улуг хамаарылгалыг. Улуг диспетчер Л. П. Алёхинаның эзлчээ чарыштың мурнуку одуруунда чорун турар.

ЧУРУКТАРДА: үстүнде — (солагай таладан оң талазынче) Л-410 самолёттуң командири В. П. Шиитов, ийиги ужудукчу Э. С. Куулар олар ужудуушкун мурнуу чарыңдаа. Адаанда — Л. Алёхинаның эзлчээ (солагай таладан оң талазынче) — чүк дужаакчызы М. И. Никитина, демдеглел диспетчери А. Биче-оол, кассир Р. Казастова болгаш чарлал диспетчери Л. Биштал олар ажыл үезинде.

ШЫНАРЫ ЭКИЖЭЭН

Тыва АССР-ниҥ Амыдыралхандырылга министерствозунуҥ Кызылдағы хепти химиктиг арга-биле арыглаар болгаш будуур фабриказының коллективи чоныуң чаагай чоруунга бараан болур дээш шудургу ажылдап келген. Фабрика онгу беш чылда чойга 130 ажыг муң рубльдиҥ ачы-дузазын чедирер планын 105,9 хуу күүсеткен.

Цехтер аразында калбарган социалистиг чарышка Юрий Дмитриевич Ларининиҥ удуртканы алгы-кеш эртеп, будуур коллективи тинлекчи болган. Ол цех эрткен чылдың дургузунда 13 муң рубльдиҥ ажылын кылыр планын 19 муң рубль чедирген.

Ында ажыл-ижинге кызымаккай, мергежээн ажылчынарга Надежда Навито, Владимир Злобин, Юрий Лавриненко, Владимир Караваев олар хамаарыжыр. Янзы-бүрү хептер аштап-арыглаар бригада (удурткучузу В. Ф. Мурыгина) ажылдың шынарын элээн экижиткен. Ол коллектив костюмнер, платьелер, бөрттер, хой, хураган кежинден кылган тоннарны, чоорганнарны болгаш өске-даа хеп аймаан аштап арыглап турар.

Фабрика Кызылдың дээди болгаш ортумак өөредилге чергелериниҥ чагыын күүседирин база организастаан. Ак-Довуракта хептн химиктиг аргабиле аштаар салбыр чоҥга 46 муң рубльдиҥ ачы-дузазын чедирер тургаш, 12 муң рубльдиҥ ажылын оон хөйүү кылган.

Ак-Довуракта мастер Раиса Петрованың удурткан бригадазы шалыпчыларның одуруунда. Ында ажылдың шынары эрткен чылдардан дыка экижээн. Салбырда мурнакчы ажылчынар Валентина Тихонова, Сая Долчаймаа кызымаккай ажылдап, чоныуң хүндүткелин чаалап алган.

Кызылда хептн химиктиг арга-биле арыглаар болгаш будуур фабриканың коллективи моон мурнунда хожудангайларның санныга турганындан ам шалыпчыларның одуруунда кирген. Чаа келген дериг-херекселдерни өй-шаанда эптеп тургузуп, оларның ажыглалын экижиткен. Ол ышкаш чойдан кирген чагыларны айыткан хуусаазында шынарлыг кылдыр кылып бээрин ботландырган. Бүгү-ле чагыларны тус-тус кижилерге үлээш, кылыр графигни тургузуп, негелдени күштелдирген. Кандыг-бир цех, бригада, тус-тус ажылчынар ажылды багай шынарлыг кылган болза, ону катап кыдыртырын чурумчуткан. Фабрикада ажылдың шынарын хынаар комиссия бар. Ай төнчүзүнде хыналарны чоруткаш, коллективтиҥ бүдүрүлге хуралынга чугаалажып, четпестерни илередип, ону чайладырының оруктарын тывырынче кичээнгейни салып турар. Шак мындыг чугула хемчегларни ап келгениниҥ түннелиндe планныг онаалда күүсеттинип, ажылдың шынары экижээн болгаш чагыларның сөны көвүдээн. Ол ышкаш хоорай рыногунуҥ девискээриндe чагылар үлээп алыр комплекстиг пунктуну организастаан.

Чүрттакчылар телефон дамчыштыр чагыг киирерге, ону бажыннарындан барып үлээп алырын практикалап турар. Оон ынай фабриканың ажылдакчылары улуг-улуг бүдүрүлгелерге барып, хептн аштадырынын, будуурунуң дугайында тайылбыр ажылын кылып келген. Фабрикада партия, профсөвюл организациялары болгаш дирекция ажылчынар ортузунга социалистиг чарыштыг дээштиг кылдыр чорудуп, күш-ажылды багай эвес организастап, чарыштың түннелин ай санында үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап-мактап, оларның арга-дүржүлгазын неперединп база четпестерни илередип келген. Фабрикага келген хеп аймаан аштап, арыглаарын, янзы-бүрү кештерни эттеп, будуурун бүрүнү-биле механизастаан. Амгы үениҥ чаа дериг-херекселдери-биле хандыртынган. Чоокта чаа коллектив «КХ-419» деп маркалыг чаа машинаны ажылдадып эгелээн. Аңаа куш дүгү сыртыктарны аштап, арыглап турар. Чагыкчы кижи сыртыкты хавы-биле кады дужаап бээрге, ону часкаш, машинага арыг кылдыр чутташ, эгидип бээр. Ол машина бир шакта 4 килограмм куш дүгүн аштап арыглаар. Фабрика коллективи 1981 чылдың баштайгы ийи айының планын партияның XXVI съездизиниҥ ажыттынар хүнүн таварыштыр күүседирин үлээнген.

К. ХЕРТЕК.

ТЕХНОЛОГИЯНЫ ӨСКЕРТКЕНИНДЕН

Улуг-Хем районнуң үлетпүр комбинады Шагаан-Арыгда мурнакчы будуурулгелериҥ бирээзи. Ону чугаалап бээрибиле комбинаттың директору Фёдор Семенович Карманович-иден дилээн бис:

— Оңгу беш чылдың эгези 1976 чылда 62 муң рубльге продукциязы сайгарып турган болзувусса, 1980 чылда чүгле продукция будуруп үндүрериҥ безин 325 муң рубль чедирген бис. Мындыг чедиишкиннериҥ үндезини будуурулгениҥ технологиязын өскерткенивисте болуур. Оон улахындан күш-ажылдың будуруккүлүү база үлгаткан—деп, ол чугаалады.

Моон мурнунда чугай будурулгезиҥе бергедээшкиннер турган. Соңгу үш чылдан бээр ол ажыл экижээн. СЭКП райкомунуң кежигүнү, хоорай Советиниҥ депутады Мандаш Ооржакты орта быжыглаанының соонда, ажыл көскүзү-биле өскерилген. Бир чылда 400 тонна чүгайны өртедир турган болза, ол планныг онаалдавысты 410-420 тоннага чедирип турар апарган.

Ол ышкаш будурулгениҥ хоочуну Эник-оол Сергэкиң ажылы мактанчыг. Ол 25 чыл иштикде ыяш дилдирип ажылдаан. Оон баштап турар бригадазы эрткен беш чыл иштинде плаидан ажыр 4000 кубометр дилиг материалын берген.

1981 чылда Чодураа суурга чаа пилорамаиы, чазанар цехти ажыдары көрдүнген. Будурүп үндурүп турар продукциязыстың шынарынче кол кичээнгейни комбинаттың иштилеви салып эгелээн.

СЭКП-ниҥ XXVI съездизиниҥ төлептиг үткүүр соруга-биле коллектив кежигүннери боттарының аразында социалистиг чарышты улам калбартkан.

Л. ПАЧЫН-ООЛ.

ПЛАН ЁЗУГААР

СЭКП Кызыл райкому идеология ажылдакчыларының бөлүк-бөлүк айны-биле семинар өөредилгезин квартал санында план ёзугаар чорудары чаҥчыл апарган. Партияның XXVI съездизиҥе СЭКП Топ Комитединиҥ Телевилелиҥ ажылчы чоннарга калбаа-биле таныштырган, ону политиктиг, экономиктиг школаларга хамызы-биле өөренген.

Пропагандистерниҥ, политинформаторларның, лекторларның, теоретиктиг семинарларның удуртукчуларының семинарын «Тиилелге», «Шамбалыг», «Х Улуг хурал», «Суқпак», «Кара-Хаакъ совхозтарга, куш фабриказынга, Каа-Хем суурга организастап эртирген. Ол хуралдарны партия райкомунуң секретары Л. А. Бедареваның удуртулгазы-биле пропаганда килдизиниҥ ажылдакчылары эрттирген. 1980 чылда ажыл-агыйның түннелдерин үндүргеш, СЭКП-ниҥ XXVI съездизиҥе төлептиг ужуражыр дээш ажыл-агыйларда, организацияларда масса-политиктиг ажылды канчаар чорудуп турарын удуртукчулар семинар-өөредилгеге анализтеп чугааланнар.

«Тиилелге», «Х Улуг хурал» совхозтарда парткомнар идеологтуг ажылды багай эвес тургусканындан ол совхозтарда лекциялар номчулгазы, политиктиг, экономиктиг өөредилге организастыг эртип турар.

Дуржулгалыг пропагандистер Хеймер-оол Арапгановичи Монгуш, Александр Антонович Саяи олар удуртукчу кадрлар оргузунда экономиктиг болгүмнериҥ кичээлдериҥе эки белеткенип, бедик деңнелге эрттирип турарындан дыннакчыларың билии шыырак.

Ол ышкаш «Тиилелге» совхозта ажылчын комитединиҥ даргазы Ю. С. Монгуш, «Х Улуг хурал» совхозта код мал эмчизи З. К. Натпит-оол оргумак звенода политкичээлдерни чогуур негедле ёзугаар эрттирип, көргүзүг материалдарын ажыглап турарлар. Ажыл-агыйда четпестерни кичээлдерге сайгарып, эдериниҥ оруктарын тываринга дыннакчылар идепкейлиг киржип келген. Чижээ, малдың чаш толун менди камгалап алырынга малчыннарның харыысалгазын бедидеринден аңгылда, оларны теория-биле чепсеглээриниҥ чугулазын барымдаалаш, совхоз бүрүзүнде зооветеринарлыг өөредилгени организастаан. Ол кичээлдерге теория-биле практиканы холбап, районнуң 1980 чылда чемпиону Татьяна Иргитовна Баавылдың төрүүр 100 хойдан 114 хураганны камгалап алганының чажыттарын сайгарып турарлар. Чамдык малчыннарның төрүүр чүс баш малдан 26-38 анай-хураган, 45-56 бызаа ап турарының чылдагааны чогум чүдел? Мал ажылының специалистери малчыннар-биле негелде ёзугаар ажылдавайн турарын чүүнбиле тайылбырлаарыл дээш чижектиг айтырыгларны пропагандист З. К. Натпит-оол кичээл бүрүзүнге тургузуп, а эвээш төл ап турар малчыннарның тайылбырын-даа ынналап. Мурнакчы хойжу Тыва АССР-ниҥ Дээди Советиниҥ депутады А. Б. Содунамның («Х Улуг хурал») ажылының дуржулгазын малчыннар зооветөөредилгеге чугаалашкан. Оттук-Даш сүт-бараан фермазының ёки ажылын районнуң өске фермаларына нептередир хемчеглерни алган.

Тус-тус черлерге эрткилээн хуралдарга партияның XVIII область конференциязының шиитпирлерин күүседир талазы-биле партия организациялавының чорудуп турар ажылдарын болгаш моон соңгаар чүүү кылырын дугуржуп чугаалашкан. Ылаҥгыя идеология ажылдакчыларының амгы үеде соруглаарыҥ дугурушкан.

Партия, совет органнарының удуртукчу ажылдакчыларының эзлчеглиг кичээли Каа-Хем суурга болган, ону СЭКП райкомунуң секретары Л. А. Бедареваның удуртуп эрттирген. Кичээлге райкомнуң оргкилдизиниҥ эргелекчизи Ю. А. Захаринский, СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация киллизиниҥ эргелекчизи В. Ш. Сат, партия райкомунуң инструктору В. С. Дандар болгаш өскелер-даа лекция номчааннар.

Д. ЧЫМБА.

«Шынга» харыы

ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛГАН

«Кыштаглаашкын — шалыпчы иш» деп рубриканың адаанга «Дарый хемчеглерни алыр» деп эгелиг Н. Лопсанның шүгүмчүлелиг чагаазы январь 25-те парлаттынган. Чөөн-Хемчик районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң мал кыштагладыышкынында чамдык четпестерни чагаада бижээн.

Совхоз директору М. Б. Донгак болгаш ында партком секретары Д.-Б. Х. Ондар оларның тус чүүлге харыылааны болза:

Мал кыштагладыышкынында четпестерни автор шын көргүскен. Совхоз директиязы, партком айыткан четпестерни чайладыр дээш дараазында хемчеглерни алган. Малчын коданнарны мал чеми, дус, одаар чүүл, оңгачалар, деспижигештер, фонарьлар болгаш электри лампочкалары-биле чедиштир хандырган.

Ак-Даш сүт-бараан фермазында үрелген мотор болгаш насосту солуп кылган. Ынчангаш ында чем иеги, кудук ажылдап турар.

Хүн бүрүүн чугула хереглел барааннары-биле Сүт-Хөл ажылчын кооперациязының совхозта быжыглаан автолавказы болгаш тускай автомашиналар садыглардан барааннарны алгаш ырак, чоокта малчыннарны чугула хереглелдин барааннары-биле хандырып турар.

ЧЫМЫШТЫГ ҮҮЛЕ

Шанчының Шивилиг таарымчалыг одар-белчиирлиг болгаш хой малдың ораны чер.

Ынчанмыже бойдустуң аагы чүткүлдүг, кежээ малчын Түлүш Дамдын-оолга коргунчуг эвес.

Т. Дамдын-оол 10 тонна сигенни кезип белеткээш, өлекти болуп алган. Сула, чарба, будук-бүрү дээн мышкаш малга хоолулуг чемнер кыштагже четчири-биле сөөртүнген.

Ам малчынның ажыл-ижинде эң-не чымыштыг үе. Хой массалыы-биле ооллап турар. 200 ажыг хой төрээн. Хураган бүрүзүн онча-менди дорукгүрар дээш сакманшиктер А. Түлүш, К. Демчир малчынга дузалажып, кызымак ажыллап турар.

Д. САЛЧАК.

АВА КАРАА ЧЫМЧАК

Хоочун хойжу Шаңгыр Сүрүновна Күнчүүнүң чонунга хүндүткели улуг. Ол чүгле мурнакчы хойжу эвес, а харын уруг-дарыының кижизидилгезинче улуг кичээнгейни салып чоруур төлептиг ие.

Маадыр-ие оң ургуну төрээш, кижизиткен. Оларның уруглары биче сеткилдиг, кижизиг мөзү-шынарлыг болуп, ажыллап база чурттап чоруурлар. Оон шала бичилери — школа назылытлары база быжыг сагылга-чуруму, эки өөредилгези, школаның хөй-нинги ажылынга идепкейлиг киржилгези-биле онзаланып турар.

«Булут аразында — хүн караа чырык, улус аразында — ава караа чымчак» деп үлегер чугаа бар. Маадыр-ие Шаңгыр Сүрүновна оолларының болгаш уругларының улуг-бичезин хамаан чокка шүптүзүнге ынак-даа болза, оларны эргелесиг киллыр өөретпээн. Уруг-дарыгны эргээ өөредириниҥ орнунга, бергеге өөреткенин дээре деп чүвени ие хандыр бодап чоруур. Оларны ынчаар кижизидип-даа чорудур, күш-ажылга бичинизинден тура чаҥчыктырып, бөдүүн ажылшынчы кижилерни хүндүлеп билир кылдыр өөредип келген. Ынчангаш олар кылыышкын кыра топтуг-томаанныг, ажылшынчы мөзү-шынарлыг.

Буянныг иениҥ улуг уруглары хойжу, башкы, эмчи, канмакчы, бухгалтер болгаш оон-даа өске мергежилдиг. Олар шүптүзү дээди болгаш оөрүмак школаны эки доозуп, оон улаштыр эртем-билгини чедип ап келген. Бичии уругларым база-ла мынаар өөренип, аас-кежиктиг өзүп орар. Ол ышкаш күрүне хөй санныг акша дузазын чедирип келген.

Буянныг иениҥ бо чугаазы чөптүт. Ол төрээн Коммунистиг партиязынга болгаш Совет чазаанга өөрүшкүзүн мынчаар илередип орар:

— Чүгле бистиҥ улуг Төрээн чуртувуста херээжен кижилериҥ эрге-хүлээлгези, ат-алдары эр улус-биле мынчаар дең болуп, күрүнениҥ янзы-бүрү органнарында төлептиг ажылдап чоруур.

Бир эвес шаанда феодалдыг Тываның үезинде болза, ынча хөй ажы-төлдү кижи канчап азырап өстүрериг? Ам магалыг чаагай үеде чурттап турар-дыр бис. Хөй уруглардыг ада-ие дээш көдээ Совет уругларывысты школага өөредирде күрүне хандырылгазынга киирип турду. Ынчангаш олар оруумак школаны эки доозуп, оон улаштыр эртем-билгини чедип ап келген. Бичии уругларым база-ла мынаар өөренип, аас-кежиктиг өзүп орар. Ол ышкаш күрүне хөй санныг акша дузазын чедирип келген.

Буянныг иениҥ бо чугаазы чөптүт. Ол төрээн Коммунистиг партиязынга болгаш Совет чазаанга өөрүшкүзүн мынчаар илередип орар:

— Чүгле бистиҥ улуг Төрээн чуртувуста херээжен кижилериҥ эрге-хүлээлгези, ат-алдары эр улус-биле мынчаар дең болуп, күрүнениҥ янзы-бүрү органнарында төлептиг ажылдап чоруур.

Оон уругларындан Зоязы кижи эмчизи, Тамаразы башкы, Зинаидазы кассир, Нинязы бухгалтер. Шүптүзү ак сеткилдиг, кызымак ажылы-биле төлептиг болуп чоруурлар.

Ооллардындан Эрес-оол хойжулап, Каң-оол каңнакчылап, Михаил мал эмчилеп, эки ажыллап турарлар. Ынчангаш Маадыр-ие Шаңгыр Сүрүновна Күнчү оолларынга болгаш уругларынга чоргаарланыр.

Ие кижиниҥ сеткил-сагыжы черле уян, чымчак. Ол улуг болгаш бичии-даа уруг-дарымның ажыл-амыдыралынга, өөредилгезиниҥ хугаймында доктаамал сагыш салып, оларын чагып-сургап, кижизидип чоруур.

«Малчын» совхозтуң хойжуу өлчей-буянныг иениҥ аас-кежиктиг амыдыралы мынаар.

Х. МОНГУШ.
Мөңгүн-Тайга район.

Дүвүренчиг медээ

ЧЫЛГЫГА ТУРЛАГ ХЕРЕК

Барыын-Хемчик районнуң шупту ажыл-агыйларының чылгы малын «Хемчик» совхозта тургускан. Бо хүннерде ында 400 ажыг мал кыштап турар.

Чаңгыс черде мөөнеттинген бо хөй чылгыга эки одар-белчиирлиг турлаг херек. Ынчалзажок «Хемчик» совхозтуң удуртулгазы чылгыны каяа доктаамал тургузар дугайында айтырыгны мынчага чедир шиитпирлеп чадашкан. А чылгычылар чылгыны хүндүс одарлаткаш, дүне суурда бажыныырының чанынга хондуруп турар. Хөй чылгы оон үнерде чоогунда кыштагларның шөөр мал одарларын оттап база сала базып кааптар. Малчыннар аңаа хомудап, боттарының мал откарар девискээриилеп чылгыны үндүр ойладып турарлар.

— Бир эвес ажыл-агыйның удуртукчулары чылгыга турлаг тывариның айтырыынче кичээнгей салыр чүве болза, ону таарыштыр шиитпирлеп алырының хөй янзы аргалары бар — деп, хоочун чылгычы Көк-оол Саая хомудап чугаалады.— Чылгыны маңаа, шөөр мал одарларында ой-чиктерге чыгап, тырын турбайн, өскээр аппаргаш, тургузуп алыр таарымчалыг черлер бар-дыр. Бетн дээрге О. Хемде Шарлан-Орукка чүге турлагладып болбазыл?

Хемчик» совхозтуң директору О. Д. Сарыглар, партком секретары Д. Т. Сарыглар, кол зоотехник Д. Л. Саая олар чылгычыларның хомудалын өөренип көрүп, хөй чылгыны суурдан ырадыр, доктаамал турлагладыр черни тывар ёй келбээн бе?

А. ЕВРОП.

ХӨН УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕН-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬ БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниҢ Дээди СоведининиҢ ПрезидиумунуҢ Чарлыы

(Төнчүзү. Эгези № 30 «Шында»).

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

ТОС УРУГНУ БОЖААН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Ольга Ноокаевна **Оюн** — Дуржулга станциязының ажылчыны.

Зоя Сотиамовна **Тюлюш** — Дуржулга станциязының саанчызы.

АЛДЫ УРУГНУ БОЖААН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Галина Ямаранзаевна **Оюн** — «Тыва септелге тудуг» трестиң СТУ-нуң ажылчыны.

Шоржаа Дамбаевна **Чит** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

БЕШ УРУГНУ БОЖААН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Галина Романовна **Брагина** — Бай-Хаактың хлеб заводунуң ажылчыны.

Александра Донгаковна **Донгак** — С. К. Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Кара-кыс Дуваковна **Оюн** — «Коммунизмниң херели» совхозтуң ажылчыны.

БЕШ УРУГНУ БОЖААН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Силикмаа Александровна **Аракчаа** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Галина Ликсоевна **Монгуш** — Бай-Даг ортумак школазының ажылчыны.

Кара-кыс Сараевна **Мөмбей-оол** — Сосновка суурда өгбүле ээзи.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

ТОС УРУГНУ БОЖААН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Сан Ямбиловна **Ижигин** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

АЛДЫ УРУГНУ БОЖААН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Галина Ямаранзаевна **Оюн** — «Тыва септелге тудуг» трестиң СТУ-нуң ажылчыны.

Шоржаа Дамбаевна **Чит** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

БЕШ УРУГНУ БОЖААН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Силикмаа Александровна **Аракчаа** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Галина Ликсоевна **Монгуш** — Бай-Даг ортумак школазының ажылчыны.

Советтиниң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Советтиниң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Тыва АССР-ниң Дээди

Тыва АССР-ниң Дээди

Кызыл хоорай,
1981 чылдың январь 29.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

БҮГҮ ЧОННУҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

ДУБЛИН. «1981-1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң кол угланыышкынналары» деп СЭКП ТК-ның төлевилели — бистерниң шупгувуету сорук киирер документтир деп, **Ирландияның Компартиязының Чиңгине секретары Майкл О' риордан** мегдээн.

Моон мурнунда ышкаш, чаа беш чыл планы совет кижилерниң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деннелиин белидериниче угланган. Бодунуң өндүр чаагай перспективалары-биле ол план хамыкты магадатпышаан, черле боттуг бүдүштүг болуп турар.

Ажыл чокталыышкыны озуп, өредилгеге, чуртталга тудунга, социал хандырылага бөөр акша-хөреңгилер үргүлүү кызырлыг орар капиталистиг делегейде буурап бадыышкынга хамаарыштыр алырга, Советтер чуртунуң чедиишкиннери кайгамчыктыг киллдыр көстүр-дүр деп, М. О' риордан чугаалаан.

Чижээлээрге, Иорданияда ажыл чоктарның саны кедергей бедик деңнелде четкен болгаш өспүшаан. Өртектер өзуп, акша-меңгүн үне чокталбышаан. ССРЭ-ниң чаа беш чыл планында совет кижилерниң чаагай байдалын улам ынай өстүрериң көрүп турарын маңаа канчан демдеглевезил!

СЭКП ТК-ның төлевилели совет кижилерниң чыыртыкылыг келир үезинге бүзүрелди бижыглап турар. Ону боттандырарынга тайбың херек, ынчангаш ол планның — чаа улуг боттандырыышкыннар планының бүгү-ле өдүрүгларында СЭКП-ниң болгаш Совет күрүпенин тайбың чүткүлдери сиңиикен болду деп, М. О'риордан түннелинде чугаалаан.

• • •

САН-ФРАНЦИСКО. Онгу беш чылдың түннелдери база «1981—1985 чылларда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң кол угланыышкыннары» деп СЭКП ТК-ның төлевилелинде тайылбырлаттынган аажок улуг планнар алызындан төгүлүг ужур-дузалыг деп, **америк көскү төөгүчү Герберт Аптекер** мегдээн. Экономиктиг доктаамал хөгжүдеи чаа беш чыл планнарын күүседирде совет кижилерге бүзүрелди берип турар.

Нефть, кан, сүт бүдүрелиниң талазы-биле Совет Эвилели ам делегейде бирги черде турар деп, америк төөгүчү демдеглээн. ССРЭ-де тракторларны АКШ-тыын, ГФР-ниин, Англияныын болгаш Франциянын каттыштыр алганындан безин хөйүү кылып үндүрүп турар.

Ол чедиишкиннер хамыктын мурнунда совет ниитилелдиң совет улуска ажыдып берип турары шак ол аргалар-биле тайылбырлаттынар. Ол — инфляция болгаш ажыл чоктар чок, кеш-сөөктү ылгай көөр чорук болгаш мөлчүүшкүн чок ниитилел-дир. Бүгү улустуң эрге-ажыктарынга таарыштыр тургузукчу, чогаадыкчы өзүлеле ажыллаар аргаларны совет кижилерге ол ниитилел берип турар деп, Аптекер мегдээн.

Боттарының чуртунуң социал-экономиктиг аажок улуг хөгжүдезин хандырарда совет кижилерге хамыктын мурнунда тайбың херек. Чогум-на харын оон ужурунда Совет Эвилели чеңсегленишкинни дүжүрер, дүшкүүрлүг чорукту чавырыллырар, бүгү-ниити тайбынны болгаш айыыл чок чорукту хандырар дээш улустарның демиселин баштап турар деп, америк эртемден онзалап демдеглээн.

ДЕРЗИН ПОЛИТИКА

МЕХИКО. (СЭТА). АКШ-тың Төп разведка эргелели — делегейге өлүрүкчү үүлгедиишкиннернин кол организакчызыдыр деп, Мексиканың Социалистиг улусчу партиязының ТК-зының чиңгине секретары Хорхе Круикшанк ол чурттуң найысылалының «Экселъсиор» солунунга бижээн.

Чилиниң президентизи Сальвадор Альендени, оон чазаанын даштыкы херектер министри Орландо Летельерни, Боливияның президентизи чораан Хуан Торрести өлүрериң Төп разведка эргелели белеткээн болгаш организастаан деп, сураглыг мексикан политиктиг ажылдакчы айыткан. Кубаның үжар үүл-лайнерин чазылдырарын организастаны, куба революциянын удуртукчузуиче халдаар деп турган ораалдажыышкынар база Кол разведка эргелелиинин ажылдыр.

Чугаалажыышкын, харылзажылга политиказын Вашингтоннуң солуурун ораалдажын турары өлүрериниң болгаш коргударының политиказы чер бөмбүрзээнии бүгү улустарының, оожургалдыг тайбын амыдыралды күзеп турар бүгү кижилериниң эң шиитпиргиг удурланыышкынынга таварылга планнарын күүседирде совет кижилерге бүзүрелди берип турар.

Нефть, кан, сүт бүдүрелиниң талазы-биле Совет Эвилели ам делегейде бирги черде турар деп, америк төөгүчү демдеглээн. ССРЭ-де тракторларны АКШ-тыын, ГФР-ниин, Англияныын болгаш Франциянын каттыштыр алганындан безин хөйүү кылып үндүрүп турар.

Ол чедиишкиннер хамыктын мурнунда совет ниитилелдиң совет улуска ажыдып берип турары шак ол аргалар-биле тайылбырлаттынар. Ол — инфляция болгаш ажыл чоктар чок, кеш-сөөктү ылгай көөр чорук болгаш мөлчүүшкүн чок ниитилел-дир. Бүгү улустуң эрге-ажыктарынга таарыштыр тургузукчу, чогаадыкчы өзүлеле ажыллаар аргаларны совет кижилерге ол ниитилел берип турар деп, Аптекер мегдээн.

Боттарының чуртунуң социал-экономиктиг аажок улуг хөгжүдезин хандырарда совет кижилерге хамыктын мурнунда тайбын херек. Чогум-на харын оон ужурунда Совет Эвилели чеңсегленишкинни дүжүрер, дүшкүүрлүг чорукту чавырыллырар, бүгү-ниити тайбынны болгаш айыыл чок чорукту хандырар дээш улустарның демиселин баштап турар деп, америк эртемден онзалап демдеглээн.

МАНАГУА. (СЭТА). Долу хостадыышкын болгаш социал депшилге дээш Латин Американың улустарының хосталгалыг демиселиин ара доктаадыр дээш АКШ-тың ян реаксылыг бөлүктери болдунгу дег бүгү-ле чүүлдерни кылып турар деп, Национал хосталганың Сандиночу фронтузуиуң албан хуузунун органы «Баррикада» солун бижээн. Төп разведка эргелелиниң агентизи чораан Клето ди Джованниниң белетизээн документини ол парлаан. Төп Американың чурттарынга хамаарыштыр Вашингтоннуң кем-бүрүүлүг ажыл-чорудулгазын ында илерелин турар.

Бистиң чурттарывыетыбодунуң тавангайының алданга тулар дээш АКШ кандыг-даа арга-чепсектерни ажыглап турар деп, «Баррикада» бижээн. АКШ профессионал өлүрүкчүлер армиязын белеткеп, эрге-чагыргаларында демократтыг, дешпилгелиг чазактар турар чурттарга улур экономиктиг будуллуругушкуннарны, саналарадылгаларны ажыглап турарын ол солуп айытхан.

ЧАА ПРЕМЬЕР

ОСЛО. (СЭТА). Халажып үнген О. Нурдлинин орнуңга Норвегияның премьер-министри Гру Харлем Брундтланд болу берген. Г. Харлем Брундтланд баштаан чаа чазактың составын балыллаан күүне чонүделиниин чаа болган элчет чок хуралының соонда ону чарлаан.

Чазакка шоолуг эвес өскерлиишкиннер болган. Юстиция болгаш полиция, үлетпүр, садыг болгаш судоходство министрлери хөвээр арткан.

Норвегияның төөгүзүнде премьер-министрге хөрээжеп кижи бир-ле дугаарында төрүүлүүлгеш, ийиги беш чылдың дургузунда Норвегияның премьер-министри болуп ажылдаан.

Ийиги беш чылдың дургузунда Вьетнам Социалистиг Республиканга уруглар албан черлериниң саны дына өскен. Амгы үеде чуртта 46 муң ясли-садтар бар, олче 1,2 миллион чаштар чөруп турарлар.

ЧУРУКТА: Ханойнуң уруглар садтарының бирээзинде.

ВИА—СЭТА-ның фотозу.

КАНЦЛЕРНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ВЕНА. (СЭТА). Социалистиг партияның Венага болган конференциязынга чүве чугаалаан гура Австрияның канцлери Б. Крайский «күш дегээрининг чуруумунан, сарыыл чок чугаалар кылырындан» кичээнзе дээре деп, чаа америк администрацияга сагыныырган. «АКШ-тың шериг күчүзү—хамыктың күчүтен эвес-де болгай, ол дугайы Вьетнамга бүзүреттингеи» деп, ол чугаалаан.

АКШ-тың Сальвадорже халдаашкыны Барыын Европаның болгаш Баттыышкан Штаттарның аразында эң-сеткил бириктиржилгезинге кыжаныышкын болу бөөр ийик деп, канцлер чугаалаан. Барыын Европаның эрге-чагыргазында ажылчын партиялар турар чурттары ол айтырыга хамаарыштыр АКШ-ка деткимче көргүзүп шыдаваа болур ийик деп. Крайский түннелинде мегдээн.

(СЭТА).

ТАЙБЫҢ ИНДИЙ ОКЕАН ДЭЭШ

Персид мугулдурунуң болгаш Индий океайның девискээрлеринге тайбынны болгаш аймак чок чорукту хандырар-талазы-биле Л. И. Брежневтиң Индияга аянчоруунук үезинде көдүрүлген совет тайбын саналдарны делегейнин калбак хөй-ниитизи деткип болгаш оларның ужур-дузазын билип турар.

АДДИС-АБЕБА. Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Президиум бюрозунуң чоокта чаа Мадагаскар найысылалынга болган сессизиэы Чер кырында бүгү депшилгелиг күштериниң чангыс эптиин болгаш сырый каттышканын, империализм болгаш реакция күштериниң ойтур шавыышкын бөөр деп оларның шиитпирлиин чырыткыландыр көргүскен деп, Тайбынның болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының эфиопи комитединиң чиңгине секретары Тибебу Шиферау мегдээлеп.

Бүгү кижи төрелгетеминиң салым-хуузунга, ыланғыя хөгжүн орар чүүлдер улустарынга тайбын дээш демиселилериниң ол шуулганының аажок улуг чугула ужур-дузалыын ол онзалап демдеглээн.

• • •

КАИР. Египет хөй-ниитиниң калбак бөлүктери ол чурттуң девискээринде америк шерилерниң турарынга кылыы хайнып, ону улам өстүрериңе идиг берип турар египет эрге-чагыргаларының хемчеглерни буруу шаап турар. «Шериг талазы-биле чинчелдер» дижир чүвени АКШ-ка тыпсыры херек кырында чүл дээрге америк империализмиин шерии баазаларын Египетке тургузар дээни ол-дур деп, ол чурттуң төөн үелиг национал-демократтыг дешпилгелиг партиязының «Ат-Такадум» бөөр информация бюллетени айыткан. Ол бүгү чүүлдерни египет улустан дуюкка, конституция өзүлээр органнарын айтыышкыны болгаш чаңшаэрежилгези чокка кылып турарын ол бюллетень онзалап демдеглээн.

• • •

МАПУТУ. Индий океанының тайбынның зоназы болдурар талазы-биле демиселди идепкейжилеринче Мозамбиктин «Нотисиаш да бейра» солуну кыйгырган. Делегейнин ол каяы девискээринде империалистиг шериг күчүзүн улгалып турары-биле холбаштыр Индий океанны чепсээн дүжүрген девискээр болдурарынын айтырыы улам эргежок чугула апарган. Индий океан тайбынның ядролуг чепсектен хостуг зоназы болган турун болур болгаш болур ужурлуг-даа деп, ол солуп айытхан.

(СЭТА).

СУРАГЛЫГ ШҮЛҮКЧҮГЕ

Сураглыг украин совет шүлүкчү Павел Тычинаның төрүттүнген хүнүнден бөөр 90 харлаан хүнүнге турасказткан кежээ Москвага, Эвилелдер бажыңының колонналыг залынга болган. Аңаа найысылалдың хөй-ниитизиниң төлээлери, эвилелдешкен республикаларның аалчылары келгеннер.

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черииң секретары А. А. Сурков кежээни ажыктаан. Шүлүкчү коммунист П. Тычинаның чогаадыкчы ажылы Ленинчи партияга шынчы чорукту, хөй националдыг совет Төрээн чуртка ынакшылды алгаан дээрзин ол демдеглээн. УССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы М. А. Орлик «Павел Тычина дугайында сөстүү» чугаалаан. СЭКП-ниң XXVI съездизинге белеткелдер чорупturар бо хүннерде оон эң тергиин ажылдарының бирээзи— «Партия баштап турар» деп шүлүүнүң одуругларын улам дыңзыг чаңгыланып турар дээрзин ол демдеглээн. Оон сөстери партияның болгаш чонның бүзүлбас чаңгыс эвиниң өзүлүг гимни болбушаан, улустарның найыралын алгап турар шүлүкчүнүң өткүт үнүн бадыткаан.

Хөй националдыг совет литератураның одуругунга П. Тычинаның киирген хүндүлүг үүлевиниң дугайында акы-дүңма литератураларның төлээлери чугаалап, социалистиг чаартылгаларга, совет патриотизмге болгаш интернационализмге кажызидилгеге оон салыышкынын демдеглээннер.

Кежээ сөөлүнде Украинаның болгаш Москваның уран чүүл мастерлериниң үлүг концерти болган.

(СЭТА).

КИЖИЗИДИКЧИ ТАЛАЗЫН КҮШТЕЛДИРЕР

Республиканың суд органнарының ажылдакчыларының хуралы Кызыл хоорайга болуп эрткен. Аңаа районнарның, хоорайларның улус судтарының даргалары, секретарылары, судьялар, Ишкини херектер министерствозунуң, Тыва АССР-ниң Юстиция министерствозунуң ажылдакчылары киришкен. Ук хуралга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң ол талазы-биле харыысалгалыг ажылдакчылары база олурушкан.

Республиканың суд органнарының 1980 чылда ажылының түннелдериниң болгаш СЭКП ТК-ның «Корум-чурум камгалалының талазы-биле ажылды экижидер болгаш хоойлу-дүрүмнү үрээр чоруктар-биле демиселди күштелдирер дугайында» доктаалынга дүүштүр суд ажыллакчыларының сорулгаларының дугайында илеткелди Тыва АССР-ниң юстиция министри А. Д. Ховалыг кылган.

Илеткелчи болгаш хуралга санал бергеннер республиканың улус судтарының ажылдакчыларының эрткен чылда суд чорудулгазының шынарын бедидер, аңаа алдынган хемчеглерни дээштиин чедип алыр болгаш чурттакчы чон ортузунга хоойлу-дүрүм тайылбырлаар талазы-биле тодаргай хемчеглерни ап чорутканын демдеглээн. Оон түннелинде улус судтарының ниити ажылчорудулгазы, херектерни хоойлу-дүрүм өзүгаар сайгарып көрүп турарының шынары экижээн. Оон-биле кады суд органнарының ажыл-чорудулгазында кылдынган чүүлдер-биле кады чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларны хурал айытхан. Судка киргеи херек бүрүзүн сайгарып көөрүнүң хуусаазын шыңгыы сагыырыче, кем-херек үүлгедир, корум-чуруум хажыдар чоруктарны болдурбазы-биле профилактиктиг хемчеглерниң шынарын болгаш дээштиин бедидерииче, чонның чурттап турар черииниң айы-биле кижизидилге ажылын улам экижидерииче, судтуң кижизидикчи талазын күштелдирериче хуралдың киржикчилери чугула киҥээгейни угландырган.

БИСТИҢ КОРР.

БУРУУ ШАПКАН

САН-ХОСЕ. Шериг күжүнүң дузазы-биле Сальвадорга бодунуң тергиилелиин камгалап арттырар дээр Вашингтоннуң оралдажыышкынарын Коста-Риканың Улусчу авангард партиязының ТК-зының чиңгине секретары Мануэль Мора Вальверде шиитпирлиг буруу шапкан. Сальвадор шериг америк аг-шеригниин дыннангыр кожундаа болу берген деп, журналистер-биле беседазынга ол мегдээлээн. Америк камгалал министерствозунуң шериг дузаламчызының ачызында харын реаксылыг хүнтә эрге-чагырганы дэмдеп, мзыртыныл турар.

Империализмге болгаш аңаа чызаалаан диктаторжу ёзу-чурумнарга удур хосталгалыг демиселдиң чалбыжы бөгүн Төп Америкада кыптыгып турарын М. Мора Вальверде онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

СЕССИЯ АЖЫЛЫН ДООСКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң чурттакчы чон талазы-биле комиссиязының XXI сессиязы делегей ниитилежилгезиниң штаб-квартиразынга ажылын доосказ. Чурттакчы чон талазы-биле 1974 чылда болган Бүгү-делегей конференциязынга бо талазы-биле бадылаан ажыл-чорудулгаларның Бүгү-делегей планының канчаар күүсеттинин турарын 27 чурттуң төлээленчилери ыяк аналиэтээн.

Каттышкан Нациялар Организациязының Секретариадының белетизээни нашдаа илеткелдерни шүүлган киржикчилери көөр кылдыр киирген. Амгы делегейниң чурттакчы чонунуң талазы-биле кол-кол айтырыгларны оларда тодарадып көргүскен. Чижээ, специалистерниң баш удур көргени-биле алырга, 2025 чылга чедир бөмбүрзектиң чурттакчы чону 8 миллиард 300 миллион кижи чедир көвүдээр. Хөгжүп орар чурттарда чурттакчы чоннуң немей өзүлдезиниң темпилери бедик болуп артпышаан турзажок, ол черлерде өлүп хораашкынның деңнели ам-даа кедергей бедик болбушаан.

Бай болгаш ядыы чурттарның аразында ылгалыышкын сөөлгү чээрби чылдарның дургузунда улам-на улгатканын болгаш чылдың өзүп орарын чугаалажылганың киржикчилери дүвүрээзин-биле айтып турганнар. Чурттакчы чон дугайында айтырыгларны шиитпирлээринге кол рольду хамыктың мурнунда социал-экономиктиг чаартылгалар — ниитилелдиң бүгү кежигүннериниң дең эргелиг болурун чедип алыры, ниитилел бүдүрүлгезинге оларның идепкейлиг киржилгези, кеш-сөөктү ылгай көөр чорукту болгаш апартеидти узуткаары, чурттакчы чоннуң эртем-билиг деңнелин бедидери ойнаар ужурлуг деп, чугаалажылгалар чоруп турарының үезинде оон киржикчилери каш удаа онзалап демдеглээн.

КЫДАТ: чиндиргей байдалдарда

Бо хүннерде Кыдат экономика болгаш иштики политика талазы-биле шынгыы кризиске таваржып турар. Ол дугайында кыдат солуннарда парлаттынган хөй үүлдер болгаш Пекинде даштыкы корреспондентилерден кээп турар дыңнадыглар херечилеп турар.

Мао Цзедуннуң өлгенинин соонда эрткен дөрт ажыг чылдың иштинде «культура революциязының» үүлгеткени «экономика талазы-биле сандаргай» чорукту кыдат удуртукчулар узуткап-даа шыдаваан. «Дөрт чаартылгаларның» эң шиитпирлиг кезээ кылдыр алгап-йөрээп турганы экономиканы хөгжүдериниң он чыл планы база бүүраан. Оон соонда улус ажыл-агыйының берге айтырыгларын шиитпирлээринче угланыышкын шугуму Пекинин чагырыкчыларының кордап турганы түннелдерин бербээн. Ол хамаан чок улус ажыл-агыйының дыка хөй адырларынга, чижээ, электри энергиязы ажылдап үндүрери, нефть, хөмүр-даш казары, тараа чыылдазы эвээжеп, бүдүрүлге хемчээли безин кудулаан. «Эде таарыштырары ол чүве» деп сылдаглап алгаш, капитал тудугнуң хемчээлии кызырган, «ден-дески эвес» бүдүрүлге черлерин хаггылаан.

Күрүне бюджединиң каинаар-даа аажок улуг дефицити ийи чылды улаштыр хевээр турбушаан, санап четпес кижилерниң ажыл чок турары болган акшаның үнезиниң кудулаашкыны, өртек-үнелериниң кыңчыктырар арга чок улгадыышкыны шиитпирлээр арга чок айтырыглар боон артпышаан.

Бо бүгү чүүлдер тоомча чок, бүзүревес чоруктарны, амгы кылат удуртукчуларның чарлааны социал болгаш экономиктиг программага чоннуң идегевес чоруун улам күштелдирип турар. Ол хамаан чок кылат улустуң янзы-бүрү кезектери, хамыктың мурнунда ажыылчыннар, сургуул аныяктар, Пекинниң чагырыкчыларынга удурланып тургулааннар. Шанхайда болгаш еске-даа хоорайларда ажыл чок кижилер оларны ажылга киирип алырын негээннер. Анчы-анчы хоорайларда чажыт организациялар тургустунуп, оларның кежигүннери полиция участоктарынче халдаашкыннарны кылып, боо-чепсекти болгаш ок-чемзекти хүнаап ап турар апарганнар. ДПА-ның Пекинде корреспондентизиниң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, чамдык можуларда көрүм-чуруум чок чоруктуң дыка калбарганы-биле холбаштыр ол районнарга дайын байдалының негелделери-биле дөмей шык ындыг онзагай эрге-чагырганы тургузарының дугайында айтырыгны Пекинниң чагырыкчылары көрүп турар апарган.

Кыдаттың төп солуннары «аңгы дайзынларынга» болгаш «контрреволюстуг идегетерге шиитпирлиг согуушкунну кылырынче» үргүлүү кыйгырып турар. Бүгү-ле чүүлдерин алгаш көөрге, Пекинниң Дэн Сяопинге баштаткан чагырыкчыларының боттарының шагдан-на бөөр белеткеп турганы ээрилди улам дыңзыдыр ээрер деп шиитпирлээни илдең боон турар. Чуртта административтиг болгаш партийжи аппараттың арыглаашкыны калбарып турар. Чамдык можуларда ККП кежигүннериниң хууда хереткерии тодарадыры эгелээн. Оон соонда олар партияга артын шыдаар азы чок бе дээрзиниң дугайында шиитпирни үндүрер ужурлуг. Кыдаттың кылыгкызыгаар черлерде радиостанцияларының болгаш солунсеткүүлдериниң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, Пекинге чоокта чаа-ла дөзулган «оон кижининң» судунуң үлегерин ёзугаар «культура революциязының» чер-черде үүлгедикчилерин судтаары белеткеттинип турар. Дыңнадып турарын ёзугаар алырга, Шанхайга хоруглалда ындыг 600 кижилерниң 150-ниңге удур көрек оттурар деп турар. «Харбин жибао» солуннуң дыңнатканы-биле алыпжып турар деп, Х. Круикшанк онзалап демдеглээн.

• • •

МАНАГУА. (СЭТА). Долу хостадыышкын болгаш социал депшилге дээш Латин Американың улустарының хосталгалыг демиселиин ара доктаадыр дээш АКШ-тың ян реаксылыг бөлүктери болдунгу дег бүгү-ле чүүлдерни кылып турар деп, Национал хосталганың Сандиночу фронтузуиуң албан хуузунун органы «Баррикада» солун бижээн. Төп разведка эргелелиниң агентизи чораан Клето ди Джованниниң белетизээни документини ол парлаан. Төп Американың чурттарынга хамаарыштыр Вашингтоннуң кем-бүрүүлүг ажыл-чорудулгазын ында илерелин турар.

Бистиң чурттарывыетыбодунуң тавангайының алданга тулар дээш АКШ кандыг-даа арга-чепсектерни ажыглап турар деп, «Баррикада» бижээн. АКШ профессионал өлүрүкчүлер армиязын белеткеп, эрге-чагырганың демократтыг, дешпилгелиг чазактар турар чурттарга улур экономиктиг будуллуругушкуннарны, саналарадылгаларны ажыглап турарын ол солуп айытхан.

Американың ортумак ыракшылдыг ракета-ядролуг чепсээн ГФР-ниң болгаш өске-даа барыын Европа чурттарынга мөөңнээр дээн АКШ-тың болгаш НАТО-нуң өзалдыг планнарынга удурланган негелделер ГФР-де улам күштелип турар. Бөмбүрзекте тайбың дээш туржуп турар кижилерниң күзелчүткүлүнге удурланган ол айыылдыг кыжаныышкын ук чурттуң депшилгелиг күштерин хөлзетпес арга чок болган.

ЧУРУКТА: НАТО-нуң шиитпирлеринге удурланырын ГФР-ниң чазаандан негээн хол үжүүнүң чыылдазы. Бөннада тайбыңның талалакчыларының чыскаавын барыын Германияның муң-муң хамаатылары детпээннер.

А. ГРИГОРЬЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Өнзы-бүрү МЕДЭЭЛЕР

СОҢГУ ЧҮККЕ ТААРЫМЧАЛЫГ КЫЛДЫР

Норильскиниң чурттакчыларынга ачы-дуза чедирилгезиниң ниити саны беш чүс чедип турар.

Үк хоорайны бистиң чуртувуста эң-не чаагайжыттынган хоорайларның бирээзи деп болур. Ында чурттарга бажыңнарын хат-салгын кирбес кылдыр тутканы, оларның чанында школалар, магазиннер, уруглар садтары элбек. Сөңнал-хандырылганың тудугларын чурттарга бажыңнарыбиле кады тулар ажылды шиитпирлээринге чер-чер Советтериниң депутаттары улуг улуг-хуулуг кирген. Чаңгыс чижек бо. Эрткен чылын үш уруглар албан черин ажылгалга кирерги көрдүнген турган болза, улустуң төлээлериниң киржилгези-биле бешчи тутканы.

Чурттакчыларның ажылдаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургускандан Норильскиниң үлетүр черлеринде кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу эвээжээн.

(СЭТА-ның корр.)

Норильск,
Красноярск край.

ОРКЕСТРЛИГ ОЮННАР

Кара-Хаак суурнуң культура албан черлериниң ажылдакчылары СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаатканы уран үүл болгаш янзы-бүрү тематиктиг делгелгелер көрүлдезин эрттирип турар.

Суурда ортумак школаның коллективи хылдыг хөгжүм оркестрин тургускаш, оюн, концерттерге киржип, музыка пропагандазын чон ортузунга неттередиринге көскү черни ээлеп турар. Чоокта чаа оюн киржикчилери — аныяк бот-тывынгыр артистерниң оркестр-биле организастаан оюннарын көрүкчүлер ажок сонуургаан.

М. МОНГУШ.
Кызыл район.

ҮГЛЕ БОЙДУСТУ КАМГАЛААР ЭВЕС...

Ленинградтың чогаалчылар организациязының экология комиссиязының кежигүннери «Ладога» деп чыындыны коллективтиибиле үндүрген.

Эриинде хөй-хөй бүдүрүлгелер туттунуп, оон арыг-чаагай болурунга аймылдыг апарган үк хөлдүң салым-хуулу литераторларны болгаш эртемденнерни каттыжарынче албадыпкан. Оларның бижээн ному үгле бойдусту камгалаар эвес, экологтуг чидиг айтырыгларны шиитпирлээринин чодаргай угланыышкыннарын база-айтып турар.

ДУГУЙ КЫРЫНДА ЛАБОРАТОРИЯ

Эстонияның найысылалы Таллинниң кудумчуларынга дугуй кырында лабораториялар кестүп келген.

Оон кол сорулгазы—үлетпүр төптеринин чанында, чурттакчылыг черлерде, хөй транспорт шимчээшкинниг оруктарда агаарның арыг турарын контрольдаары болур. Контроль постулары тургузуп каан черлеринге бойдусту камгалаар талазы-биле хайгаарал чорудар арганы гидрометеорологиялыг эргелелиниң болгаш контрольдун ажылдакчылары чедип алганнар, олар бичиимаа бокталыышкынны дарый илередип тып турар апарган. Чоокку үеде ында көжүп чоруур лабораториялар республиканың өске-дө хоорайларынга ажылдай бээр.

(СЭТА).

Бөгүн — Аэрофлот хүнү

УЖУДУКЧУЛАР ДАРГАННААР ЧЕР

ЛЕНИНГРАД. Хамааты ужар үүл академиязын Аэрофлотка кадрлар дарганнаар чер деп адап турары таварылга эвес. Чээрби беш чыл дургузунда муң-муң инженер-ужудукчулар болгаш штурманнар, агаар шимчээшкинин башкарар талазы-биле специалистер, бүдүрүлгениң организакчылары оон дипломун алганнар. Олар чурттуң бүгү-ле булуңнарында ажылдап турарлар. Академияда ужудукчулар кезектери, белеткел кылыр комплекстер, тергиин кылдыр дерзээн лабораториялар бар. Агаар транспортун ажыктыг ажыглаар чорукту экижидер талазы-биле улуг эртем ажылын эртемденнер болгаш специалистер кылып турарлар.

ЧУРУКТА: Хамааты ужар үүл академиязының дыңнакчылары.

О. ПОРОХОВНИКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КЫШКЫ ЧУРУМАЛ

Кончуг соокта
Хоюм дозуп, ырлап чорааш,
Хоюткулуг
Кожагарга үнүп келдим.

Бедик черден
Белдер дургаар
Хараттындым.
Ында-мында
Ырак аалдар ыжын көрдүм.

Дүнеки хат
Дүвү-харны бөвлдеп хонгаш,
Кырлар дургаар
Кылын хөртүк чыып каапкаптыр.

Орта чуглуп,
Ойнап тургаш, ойлуп
Кирдим.
Борбак харлар
Мойнум орта соолаш кынды.

Кады чоруур
Кадарчы ыдым —
Мойнакпаным
Баарымга

Маңнап келгеш, былдай
дүштү.

Калчан баштыг
Даглар сиртин шимей үнген.
Калбак арга
Таан чараш көстүп чыдыр:

Дыттар, шеттер
Улуг хатка улдаткаштың
Дыжын харап,
Удуй берген ышкаш-тырлар.

Ожук-харын
Оңгаар-дескээр
чашнаннапкан
Силии аажок
Шиник, хөнү маажым
турлар.

Мээске келгеш,
Оттуг боорга ынчанган
бөөр,
Мээң хөюм
Оожургап, донтаай берди.

Каяа чытчык,
Каш торлаа хоюп ушкаш.

Кадыр сүүрлер
Каътташкаанче чашты
берди.

Ыйгыл черде
Халып-шурап, чөмнеп
чораан
Кажар дилги
Ыя баскан изи чыдыр.

Туруг, дашта
Турлаан ойбас, аңаа дүннээр
Кырган зэир
Кылыйтып кээп хонуп алды.

Кырны ажыр
Кыска хүнүм соястапты.
Арныы, холум
Ажыг чывар шона берди.

Бойдустуң бө
Болуушкунун хүннүк
көргеш,
Эриктес мен,
Эргеленгеш, пөкпес-даа мен!

Ш. ДОРЖУ.

Сундулуг кижи дугайында

СКРИПКА ҮНҮ

Суур артыы талазында дагларны чыскаай салып каан-биле дөмей. Бетиидээлери чавыс, ынчап чоруй чоортуу-ла ынаар дээр шаар чадаладыр белии үне берген. Баштарын сувуртуп каан үүве дег ынаар-ла агарып көстүр куу даглары Ак-Хайыраккан дижир. Ында аржазы бар, дагның ыдыы ужунда республикада сураглыг Мөрен кую туруп турар. А суурнуң чиге мурнуу үүгүн оон-биле атташ Мөрен хем куржай аккан. Хемни кеже бээрге—куруг чодураа, күскү үеде чыжыргана сывын үгбас. Алаттынган суурнуң үүгле бойдус чурумалы ондагай эвес, а ында тургузукчу ишчи чонуң аразында кандыгдаа салым-чаяанныг кижилер бар.

Кежээки арыг салгынны хөрекче таалал-биле кирер тыныл, Мөреннің базэ бир төп Тайбын кудумчузунун 29 дугаар бажыңының чаны-биле эртип чыла, ында бир-ле хөгжүм херекселиниң таалынгыг аялгазын дыңнап каап, ала чайгаар-ла, тура дүштүм. Улуг хоорайлардан талыгырда бичии көдээ суурга скрипка үнү дыңнаар деп кымның сагыжынга кирер дээр силер. Ылавылап дыңнаалаадым. Часпаанам шын, ылап-ла—скрипка.

Уруг-дарыы көвей, улус-чочу үргүлчү үнүп-кирер боорга ыңдыг ийикпе, хаалга «даамылы» — ыт чок болганынга өөрүп, эжикти дидимиелип сокталым. Бозаганы артап кирип кээримге, орлан-шоваа карактарлыг, улуг эвес дурт-сынныг, ол хирезинделе мөге-шыыраа илден, кижи ортузу чедип чоруур хире эр кижи скрипка ойнап олур. Тывазы кижи кирип кээрин кайын сагыынган деп. Мени көре сал-ла, скрипказын дегийт сала тыртып каапкаш тура халып, хол сунуп кээп мендилешти.

— Бады-Шулуу Таңгыт деп кижи мен—диди.

Дораан-на дер бажыңга сандай салды. Үнүп-кирген чонунга эвилеп-ээлдээ, сеткилиниң бичеэи илден. Арыг турган сандайның кырын пес-биле чода-даа тудар. Ам-на чугаавысты эгелевис. Чугаа деп-даа, амдыызында колдай мен чугаалап олур мен. Эжим: «ийе, чок» дээринге ой. Оол, кыс 2—3 уругларыы онаалга кылыры-биле ол ыдыы өрээлче кирипкеш, аяк чүй берди. Ак сүттүг шайга. соктап каан саржаглыг арбай далганыңга дегбээнивисте, чугаа хөнүвес байдалдыг. Өгнүң ээзи шажаан аякка шайны кучкаш, эге баштай-ла менче ийи холдап суйду. Оон бодунга куткаш ам-на кээп олуруп алды. Чүге келгенимни, оон «буруузу» болган скрипка үнүн, черле ынчап · республиканың ол-бо булуңнарында Хертек Тойбу-Хаа, Маргарита Филимонова, Маржымал Ондар ышкаш сундулалдыг кижилер дугайында кезек хөөреп ора, оон бодунун дугайында каксы сонуургадым. Ол ырактан эгеледи. Мен аңаа шаптык катпадым.

— Бот дугайты чугаалаар болза, тыва бижик-биле чажыт кижи мен. Ол үенин шаа-биле эге-чада школазының 4-кү класын бораладым. Ынчалзажоо бижиринге дээрден башка номнаарынга черле ажырбас кижи мен. Республиканың төп солуунарындан аңгыда моол чагылгам база бар. Шагның дөрт эргилдезинде дөрт чүзүн малдар сүрүг чаптылып оттаар өскен-төрээн черим Төре-Хөлге Кызыл шериг аттыг МЧАЭ-ге куш-ажылчы баштайгы базымым эгелээн. 1951 чылда бистин бо Мөренге «Сталинчи орук» колхозту (амгы «Мөрен» совхозту) организастап тургускан үүве. Төре-Хөлдүң араттары аңаа каттыжып кирдивис. Эге баштай Мөренге келиримге, суур тургузары-биле баштайгы өргенни каккан турган. Колхозувус даргазы Кыргыс Моңзуулан менээ аътбиле боом адаандан манза дажыдып каан. Ынчан тутканы эмиелгевис бөгүнге чедир туруп туру. Ол ышкаш амгы Мөрен көдээ Советиниң бажыңы. чаа ортумак школа-биле кожа турар эрги школа, хөй чурттарга бажыннары мээң карааимга көзүдүр өзүп, көвүдели. Ол эрги школага чедер улуг тудуг ынчан чок турган. Ам оны эскерер-ле кижи эскерер. Бөгүн Мөреп район төвүнде безин чок улуг делгем спорт залдыг чырык, чылыг школалыг, эмнелге, почта, садиктиг, садыг-магазиниг улуг кода-суур апарган. Ынчан бажың херексели бар эвес. Биеэги-ле манзалар-биле боттарывыс стол, сандай, шкаф база чазаар турдувус. Бир чамдык тыва хөгжүм херексели дүрзүлептер амгы чанчылым чогум ол ийле хевирлеттингеп деп билир кижи мен. Ам өреге бүрүзүнде шифоньер, сервант, пом шкавы дээш чок-ла үүве чок—амыр апарган шаг ышкажыл бо. Бөгүнгү чырыкчылыг амыдыралдың ачызында мээң уругларымның эктиг безин элей бээр деп сагынмаспда мен ийин. Арта хөй уругларлыг кижи болгай мен...

—Уругларынар кажыл, Бады-Шулуу Найданович?

— 14-ле — деп, ол харыылады...

Ол аразында бажыңның херээжен ээзи, хөй уругларның иези Кезегети Меңмеровна даштыыртан кады кирип органы аныяк кижиге мынча дейдир:

— Боду-биле чугаалажып көрүнерден, мен чү деп үүг дээр мен.

Ол эр совхозтуң бир хойжу бригадазының бригадири кижи болду. Малдың бо массалыг ооллдашкынының үезинде сакманщиктээр ооллар, кыстар чыын, чугаа кылып чоруур. Маадыр-иениң улуг оглу Совет Армияның хүрээлениинден чап-чаа халажын келген комсомолчу Владимир Тангыт күзелдии-биле эртенинде совхозтуң айыткан-на коданыпче сакманщиктеп ааттайыр болгаш. Үк ажылды ол болуңуп беш салаазы дег билир. Үүге дээрге ооң ада-иези төрээн совхозунга таптыг-ла 20 чылдарның иштинде хой малдаан. Үүгле эрткен чылдың күскээр чайын 7 уруг школага өөренир апаарга школаже чоокшулап көжүп кирип келгеш суурга ажылдай берген. Бады-Шулуу Найданович—школада таныысл а Кезегети Меңмеровна конторада аштакчы.

Улуг-биче-даа уругларының бир будуштуг шынары бар. Олар шуптузу эрте чажыннанна хөгжүмге, ураң үүлге сундулугар. Уругларының эң элээдизи Ранса совхоз төвүнге, малчын коданнарга туржук, районуң Культура бажыңының сценазыңга бо-ла чыылган чоңга аян туда берген орар. Ол гитара, мандолина, допшулуурга ойнаарынга ынаа. 9-кү классчы Толя ооң кадында ыдыыңналдыр, сырыңалдыо бадыргылаар. Ындыг хөгжүм херексели өгде хөй. Тос чизы. Орус баян, гармошка, гитара чергелиг хөгжүм херекселлериге тыва игил, бызаанчы, хомуска аялгалар чаржалажы бээр. Москваның Улуг театрының ооң-тоглаа ол чокка эртпес скрипка дээр хөгжүм херекселиниң ам оларга немешкеан ол. Оларның шуптузуң ындыы өрээлде шкафта чурум-чыскаалдыг салгылап каан.

Черле ындазында бажың иштинин эмге-сексели, арыгсилии хөлчок. Хөй урут-дарыг үймеп турар байдал биланнмес. Ханаларда ооллар боттарының чураан чуруктарын аскылап алган. Үүгле ынча хөй ажыглелдуг өг-бүле ийи-ле өрээл чавыт бажыңга сынмаражып орары берге дээрзин оларга кире дүшкен кижи эскербестин ярагажок. Бо айтырыгны совхозтуң директжиязы база ажылчын комитеди дарый чогумчалыг шиитпирлээр дээрзинге идегел улуг.

Уругларын хөгжүмнүң таалынчыг делегейинче чедип киирип турар ала бажында бар бүгү хөгжүм херекселлеринге чүгле ойнап билир эвес, а ыгыл, бызаанчы чергелиг херекселдерин боду кылып өөренип алган. А уругларның иези дүктүг тыва иегейлер, торгу доларлыг хөвеннир тоннар, уруглларга булгаар идиктер, өскедаа хеп-сын даарап турда, усшеверии чангыс чер-чурттуглары магалдар. «Башкы бүттүң изии соңгу бут чандыр баспас» дижири ышнаш кыс уруглар аразының ол эки шынарын база-ла дээп-салган чоруулар.

С. МОНГАЛ,
«Шыннын» тускай корр.

КАРГЫРААНЫ КАГБАС-ЛА БИС

Тыва улустуң уран чүүлүнүң база бир онзагай хевири болур каргыраа, сыгыттың эң эки күүседикчилери болгаш дүэт, трио ансамбльдерин бистиң республиканың чер-черлериниде организастап тургузуп турары солун.

Шаг-шаандан тыва улустуң каргыраа, сыгыды борбаңнадыр, ээнгилээр болгаш хөвү каргыраазы деп аңгы-аңгы үн аялгаларлыг. Олар түс-түс бедик, чавыс хөөннерлиг; омакшылын болгаш күзелин илереткен сөстерлиг; уяранчыг, тааланчыг онзагай хевирлер болур.

Уран чүүлдүң ыдыг онзагай хевирлерин күүседип чоруурларыны төрүмелиниден чаяалгалыг дээрден башка, кижи-ле бүрүзү каргыраалап, сыгыртып шыдавазы бирдингир болгай. Шагда үгле ар кижилер каргыраалап, сыгыртып чораан.

Бо чараш уран аялгаларны шаанда организастап, ийи-чаңгыстың ийикпе, азы хөйнүң-даа хөомей, сыгыдын тургузар культура албан черлери турган эвес, хөйнүң мурнунга күүседе үгле кижилерниң түс бүрүзүнүң күзелинден хамаарыжыр турган.

Каргыраа, сыгыт болүүнге хамаарышкан уран аялгаларны ажыдарының колдуг аргазы: кандыг-бир чорук-херек кылып, ырак-узак чер чорааңда бодунуң иштики сеткил-сагыжын, омакшылын, хей-аъдын көдүрүп, аян-чоруун удээн хевир-биле уран ырын сала бээр. Ол ышкаш хөй кижи чораан болза, ырлаарындан аңгыда, каргыраалаар, азы сыгыртыр. Ындыг таварылгада черле каргыраалаар ийикпе сыгыртыр кижи өөрүнден ылгалып, сыгытчы азы каргыраачы болуп, ады-сураа алгып чоруй баар.

Амгы үеде бистин республиканың Культура бажыңнарында болгаш клубтарда уран чүүл коллективтериниң концерт программаларында каргыраа, сыгыт чөктары ховар. Харын-даа сыгыт ансамбльдери чер-черде хөйү-биле тургустунуп турар. Чоокта чаа Улуг-Хем районнуң культура албан черлери партийжи съездиниң талентиг үтөүүрүнче чонну мобилизастаар херекке боттарының салыышкынын киирип, каргыраа, сыгыттың район конкурузун эрттиргени солун.

Бо конкурска районнуң 6 совхозтарыныдан 32 шилиндек сыгытчыларның күүселдерии солун болуп эрткен. Бир дугаарында, Торгалыгдан келген А. Чүдүмүң сценаже чалааны таварылга эвес. Ол ады-сураа алгаан хоочун каргыраачы болгаш сыгытчы. Ол бодунун чазап алган игили-биле үдеп күүсеткени, ооң национал хевири эстетиктиг үн аялгазы чаа, онзагай болганын жюри эки деп демдеглээн. «Улуг-Хая» совхозтуң ансамбли базала эки дирткен. Ол-ла совхозтуң ажылчыны 1978 чылда зона көрүлдезинин лауреады Т. Кара-оолдуң каргыраа, сыгыдын чон катап-катап дилеп турган.

Арыг-Узүүнден келген В. Ооржак чаа эгелеп чоруур сыгытчы. Ооң сыгыртыры хостуг, аялгазы чаа. Торгалыг школазының дөртку классчызы В. Бүрбүсен каргыраалап турда тааланчыг, ооң үнү хоюг.

«Ак-Туруг» совхозтуң сыгыт ансамблиниң күүселдезии кайы-даа ансамбльден эки болган. Оларның киржикчилери 7 кижи. Бо ансамбль сыгыт, каргыраа, хөомей; ээнгилээр, хову каргыраазы. Бо бүгүнүнер аайы-биле таарыштырганы болгаш дараалаштыр күүседир кылдыр чогаадыкчыларга-биле тургусканы солун. Ансамбльдиң улуртукчузу совхоз директору Чигжит Чараш-оол. Бо конкурска ооң 22 кижи киришкен. Ол совхозтуң уран чүүл коллективиниң ажылын улам эки, хөй кижи киржикчилиг кылдыр тургузарының аргазы бар. Бо талазыбиле совхоз директорунун ботскретары В. В. Шербицкийниң чугаазы. «Беш чыл дугайында сөс». Документалдыг фильм. Уран чүүл мастерлериниң концерти. 21.00 — «Ye». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

21.35 — Телемедээлер. 21.50 — «Бүгү назыныңы иштинде». Документалдыг фильм. 22.05— Телемедээлер.

МОСКВАДАН

22.15 — «Федор Достоевский». Документалдыг телефильм. 22.45 — 01.00 —Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Торпедо»—ЦСКА. Чапсарда—Богун делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

19.30 — «Циклон» дүне эгелээр». Уран-чечен телефильм. 20.50 — «Концерт мурнунда». Телефильм. 21.15 — «Улусчу контроль». Дамчыдылга. 21.25 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

21.35—22.14 — «Кино көрүкчүнүн демдеглели».

БҮЗҮРЕЛДИГ ТИИЛЕЛГЕ

НЬЮ-ЙОРК. Бокс талазыбиле ССРЭ-ниң шилиндек командазы АКШ-ка аян чоруун чеднишкинниг тондурген. Американнар Шревенортка (Луизиан штат) болган ужуражыышкынга коңгус чаа команданы эккелген. Аңаа Лас—Вегаска ойнаан чайгыс-даа бокс ёр киришээн. Ынчалза-даа ол чорук маргылдааның түнелинге кандыг-даа салдар чедирбээн. Совет спортчулар 10:3 санга тиилээн. (67 килограмм деңзиге чедир кайы-даа командадан ийи-ийи боксёр киришкен).

Оюнуң эгезинде шөлдүң ээлери сан талазы-биле ажыл турган. Баштай Геневадс—Джапеновту, Аэрс — Никифоровту, Сэвидж — Сафинни аштырышкынга тавары ыштырган. Ынчалзажок деңзинин таваа чоорту аалчыларниң талазыңче чайлы берген. Рыбаков бедик мергежилдиин херек кырында көргүскеп. Джексенни тиилел үнген. Демьяненко — Лебланкини, Казельский— Релефорду, Галкин — Хетчерни, Конакбаев — Стоунэрни, Кошкин — Стефенсти тиилеп алган. Милов ийиги раундуда Пистокейини мооразыр шаңчыпкан. Лаптев Лейисти тиилээн. Ягубкин ийиги оюнда Гасманны покаутка тавары ыштырган, а Яковлев Лауррини сан-биле удуп алган.

(СЭТА).

КАРПОВТУҢ ЧЕДИГИ «ОСКАРЫ»

МАДРИД. Февраль 6. (СЭТА). Делегейниң шыдыраа темазынга бижил турар журналистериниң ассоциязы Барселону деп испан хоорайның символу — хол майгыны туткан кыстың мөңгүлеп кылган тураскаалы — «Оскарны» делегей чемпиону Анатолий Карповка чеди удаа тывыскан. 35 чурттарның парлалгазының 113 төлээзи кирген бадылаашкынның түнелинде ол биллиирген.

Мурнунда Карпов 1973-1977 болгаш 1979 чылдарда ол конкурстарның лауреады болгулаан.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының дыңнатканын ёзугаар алырга. бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чагбас. Сонгу-барыын үүкче угланышкынның хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 20—25, чамдык районнарга 5—10 градус соок болур.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Сонгу-төөн үүк угланышкынның хаттың күжү кошкак. Агаар хүндүс 20—25 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Күрүненің Кызылда педагогика институдунуң бот-өөредилгелиг салбыры 1-ги курска дараазында мергежилдерге студентилер хүлээп алырын чарлап тур:

1. Математика.
2. Орус дыл болгаш литература.
3. Педагогика болгаш эге өөредилгениң методиказы.
4. Биология.

Киреринии экзаменнерии ийи ээлчег-биле чорудар: март 23-тен апрель 2-ге чедир болгаш июнь 2-ден 14-ке чедир. Дужаар экзаменнери:

«Математика» мергежилге— математикага (аас болгаш бижимел-биле), физикага (аас-биле), орус дыл болгаш литературага (бижимел-биле);

«Орус дыл болгаш литература» мергежилге— орус дылга болгаш литературага (аас болгаш бижимел-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле), дашпыкы дылга азы тыва дылга (аас-биле):

«Педагогика болгаш эге өөредилгенин методиказы» мергежилге — орус дылга болгаш литературага (аас болгаш бижимел-биле), математикага аас-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле). Тыва дылдың бөлүү — тыва дылга немелде экзаменни дужаар (аас-биле).

«Биология» мергежилге — орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле), биологияга (аас-биле), химияга (аас-биле), физикага (аас-биле).

Билдиринишкинии июнь 1-ге чедир дараазында документилерии ыяап кошкаш чорудар: ортумак эртемниин дугайында документ (боду-биле), чурттап турар черииден справка, куш-ажыл дептериниң хоолгазы, № 286 майых ёзугаар эмчи справказы, ажылдап турар черииден характеристика, билдиринишкин болгаш 3×4 хемчээллиг 4 фоточуруук.

Документилерии дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 34, пединститут, бот-өөредилге салбыры. Телефон — 2-20-36.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сөөлгү аянаашкын» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сүрүкчүлер далажыпкан» 9.10, 11.00, 14.20, Киночыынды 12.50, «Конкордту» камгалаңар» 16.10, 18.10, (узаткан), 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Туттурбас өжээн негекчилери» 11.00, 13.00, «Чурттаар дээш чурттаар» 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыынды 11.00, «Бузулган дангырак» 12.10, 15.00, 17.50, 20.30 шактарда.

ФЕВРАЛЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Океанда кижилер» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыынды № 54 9.40, 11.10, «Конкордту камгалаңар» 13.00, 14.50, 16.40, 18.40, 20.40 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Бузулган дангырак» 24.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сүрүкчүлер далажыпкан» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 8-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.45 — «Будильник». 9.15 — «Совет Эвилелиниң бараан бооп тур мен!» 10.15 — «Кадыкшыл» программазының почтазы. 11.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг программа. 11.30 — «Дашткы аалчылар Совет Эвилелиниң дугайында». 11.45 —«Музыкалыг киоск». 12.45 —«Донның коммунистери». 4-кү дамчыдылга. «Инициатива». 13.00 — Мөчилиг хоккейге ССРЭ чемпионады. Норвегияның шилиндек командазы — ССРЭниң шилиндек командазы. 2-ги ужуражылга. 13.45 — «Кодээден дамчыдылга». 14.45 —Бүгүн — Аэрофлот хүнү». 15.15— «Кино аян-чоруктар клуву». 16.15 — Фигурлуг чуңгулаашкынга Европа чемпионады. Хереэженнер. 17.00 — «Делегей панорамазы». 17.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Крылья Советов — СКА (Ленинград) 2-ги. 3-кү ужуражылгалар. 19.15 — «Арганың тоолдары». Мультфильм. 19.40 — «Каткы бажы каткан эвес». Остаикино студиязынга кежээ. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.30 — 00.10 — Европаның шилиндек фигуристериниң көргүүү. Тонгенде—мелээлер.

ФЕВРАЛЬ 9-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — Хоорай чурттуглар». Уран-чечен фильм. 10.30 — «Кино аян-чоруктар клуву». 11.30 — Мелээлер. 11.35 — 14.30—Чапсар. 14.30 — Мелээлер. 14.50 — «Келир үе-биле ужуражылга». Документалдыг телефильм. 15.20— «Звездочет». Тележурнал. 16.05 — «Аванның школазы». 16.35 — «Аркадий Гайдарның амыдыралы болгаш номнары». 17.20 — Чиик атлетикага ССРЭ чемпионады. Минскиден дамчыдылга. 17.50 — «Чурук бүрүзүнде хүн». 18.05 — «Беш чыл болгаш коллектив». «Белеп харыылыг бодаттынмаан бодалга» деп документалдыг телефильм. Үлетпүрге бригада системазының дугайында. Дамчыдылгага ССРЭ-ниң судно тулуушкун үлетпүрүнүң министриниң оралакчызы Л. В. Прусс биле ССРЭ-ниң Күш-ажыл талазыбиле күрүне комитединиң даргазының оралакчызы Б. М. Сухаревский олар киржирлер. 19.00 — СЭКП-ниң XXVI съездизинге утказытур. Украин ССР-ниң телевидение программазы. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның КП-зиниң ТК-ның бирги секретары В. В. Щербицкийниң чугаазы. «Беш чыл дугайында сөс». Документалдыг фильм. Уран чүүл мастерлериниң концерти. 21.00 — «Ye». Информастыг программа.

Редакциянның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, хамыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарааттың 2-23-35, партийжи хамыыралдың болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефоннар болгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 65.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—00442

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 33 (11532) | 1981 чылдың февраль 10, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 2 коп.

САЯН-ШУШЕНСК ГЭС:

беш турбиналар ажылдап турар

Саян-Шушенск ГЭС-тиң бешки агрегадын (640 муң киловатт) Совет Эвилелиниң чаңгыс аай энергетика системазында кошкан. Гидроэлектростанцияның тудуу чоруп турар үеде ол агрегатты эң кыска хуусаада эптээн болгаш ажыттылга киргеш.

Сибирьниң эң улуг хемнериниң бирээзинде күчүлүг гидротехниктиг дериишкинниң тудуун кыска хуусаада бедик шынарлыг кылыры тудугжуларның чаагай чанчылы болган. ГЭС-тиң бешки агрегадын ажыттылга хуусаа бетинде киргени—СЭКП-ниң XXVI съездизинге тудугжуларның күш-ажылчы белээ болуп турар.

Амгы үеде ГЭС-тиң 10 турбиналарының бежи ажылдап турар. ГЭС-тиң 242 метр бедик плотиназын тутkан. Аңаа 10 миллион кубометр бетонну салган. Ол дээрге—Братск болгаш Красноярскиниң гидроэлектростанцияларының плотиналарынга салган бетоннуң хемчээли-биле дең болган.

Плотинага бетон салыр бүгү ажылдарның 90 хуузун кыска хуусаада механизастаан чорук тудуг ажылдарының темпизин бедиткен болгаш тудугжуларның күш-ажылын чиңгеткен. Саян-Шушенск ГЭС чыл бүрүде 23,5 миллиард киловатт-шак электри энергиязын улус ажыл-агыйынга бээр.

СЭКП-ниң XXVI

съездизинге

уткуштур

СОРУЛГА — ХУУСАА БЕТИНДЕ АЖЫГЛАЛГА КИИРЕР

Курпсайның гидроэлектростанциязының баштайгы агрегадын демир-орукчулар Невахеминиң эриндеп Тянь-Шаньга чедире берген. «Ленинградтың металлургия заводу» деп будурүлге каттыжышкынының ажылчыннары ол агрегатты хуусаадан бир ай бурунгаар белеткеп бергеннер.

Агрегатты чартык ай дургузунда чаа электростанция тудуунга сөөртүп чедирер сорулганы демир-орукчулар чаңгыс-ла неделя дургузунда чедип алган. Чаа тудутга чугула агрегатты чедирер хуусааны ол хире кызырарынга партияның Кара-Куль хооркомунун болгаш «Нарынгидроэлектростудуг» эргелелиниң парткомунуң штавы улуг рольду ойнаан. Нева хемниң эриндеп экскээр агрегатты сөөртүр бүгү демир-оруктарның партия организациялары-биле ол штаб харылзааны тутkан болгаш ол черлерниң демир-орукчулары чугула тудуг материалын сөөрткен демир-орук эшелонун саг-даашкыны чокка чорудуп берген.

Курпсайның гидроэлектростанциязының тудугжулары оон баштайгы агрегадын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир ажыглалга киирер дээш амгы үеде улам сорук киришкинниг ажылдап турар. «Ажылчын эстафета» деп принципти ёзугаар социалистиг чарыштың организастаанының тудуг-монтаж ажылдарын дыка дүргедеткен. Ол принципти ёзугаар тудугжулар станцияның дериг-херекселдерин берип турар барык алдан будурулгелериниң коллективтери-биле чарыштың организастаан.

Харьковтуң турбина заводунуң, «Запорожтрансформатор» каттыжышкынның, Ленинградтың гидромеханика дериг-херекселдер заводунуң, «Новосибирьэлектромаш» заводтуң партия комитеттери «Ажылчын эстафета» деп принципти ёзугаар чарыштың идепкейлиг организаставышаан, тудугжуларның чагыларын хуусазынган чартык чыл бурунгаар күүседкеп. Ол дериг-херекселдерни чогуур үезинде тудугжуларга чедирип бээрин транспортчулар база чедиишкинниг хандырып турар.

Курпсайның гидроэлектростанциязының баштайгы агрегадын хуусаа бетинде ажыглалга киирерин хандырар талазы-биле штаб бодунуң эалчээнде тудуг-монтаж ажылдарының темпизин дүргедедиринче, шынарын бедидеринче үлаанган бүгү хемчеглерни боттандырып турар. Суг шыгжамырының дериишкиннерин, турбиналарны эптээрин тудугжулар хуусазынган ийи катап дүрген күүседип турар.

Чаа тудутга 200 муң киловатт күчүлүг турбинаны эптеп эгелээн хүнүнде партия хооркомунуң болгаш парткомнуң штавының эалчеглиг хуралы болган. Чүрттүк коммунистериниң улуг шуулганынга күш-ажылчы белек кылдыр станцияның баштайгы агрегадын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир ажыглалга киирерин хандырар дээш бүгү-ле хемчеглерни алырын ол хуралга шиитиирлээн. Бүгү тудугжу бригадаларның, харын-даа түс-түс тудугжуларның аразынга социалистиг чарышты калбарткан, оон түннелдерин беш хонгашла үндүрүп, мурнакчыларның дуржулгазын пептередип турар.

В. ЕРМОЛИН,
СЭТА-ның корр.

Кара-Куль,
Таласск область.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ АЖЫТТЫНАРЫНГА ЧЕДИР 13 ХОНУК АРТКАН

Кыштаглаашкын — шалыпчы иш

Репортаж

ЧАҢГЫС-ДАА ХОРАМЧА ЧОК

Кышкы орук Чаргы базарын куду шөйлүп батkан. Ээрбектин малчыннары сигенин колдуунда Улуг-Хем унунда шыназдан кескен. Ынчангаш бо орук-биле сигенни кедээр шаттарда малчыннарже сөөртүп үндүрүп турар. Ында-мында могаан сигеннер тоглап калгылаан чыдар. Дээриңе аязы кылаңнаар чүве. Агаар мүн-не шымбай чылый берген.

Кара хаяларлыг кыйыгны эрткен соонда, кедээртен кирип келген узун ойнуң бараазы көстүп келди.

— Узун-Сайыр деп чериң бо-ла болгай—деп, кожам чугаалай-дыр.—Ээрбектиң хой-жуларының кыдыы мында. Л моон кудулаарга, «Хадын» совхоотуң девискээри апаар.

— А демги № 4 хойжу бригаданың турлаа ам ырак бе?—деп айтырдым.

— Мырнай ырак эвес. Узун-Сайырже үмейн, бетинге доора ээптер бис.

Чугаага алаакkаш, эскербейн барып-тыр бис. Бригада төвүү бо тур. Узун шөйбек хой кажаалары. Оларның ыңдыбетинде шевергин чурталга бажыңнары, чунар-бажың. Хойлар турар черни долгандыр чадагай кажаа туткаш, кыдыын шеденнегилеп каан.

Коданың ээлери колдуундакажаа иштинде хой аразында турлар. Бригада төвүнде ийи кодап хой кыштаан. Кажаада хойларның күш-деңгели улуттала баксыраваан.

Даштындан көөрге, кижи ортузу чаа чедип чоруур хире малчынга ужуражы бердивис. Оон-биле мендилежип, чугаалаштывыс. Ол Сарыглар Петровна Ондар болду. 1969 чылдан бээр-ле хой малдап келген. хоочун хойжу.

— Бо коданы 1980 чылда, хураган турда, хүлээп алган бис—деп. Сарыглар Петровна чугаалады. — Ам тогдулар, бир дугаар дунгужун төрүүр. Багай эвес кыштап тур. Улуг боттары болгаш төрүттүнген чаш хураганнары менди.

— Бо чыл оңзагай чыл болгай. Ынчангаш силерниң хүлээлгенер база бедик боор, аа? —дидим.

— Тогду хойларның хураганын менди алыры кончуг берге чүве болгай—деп, малчын харылады.—Ынчалзажок төрүттүнген хураган бүрүүн менди дорүктурар сорулга салган бис. Чогум чазын кандыг аңаар чүве ийик. Дүктү бир баштаң—3,1 кг-шы алыр. Кодакда 410 тогдукуң 270-и солдакан. Ында хураган менди дорүтуп тур. Совхоотан хандырып турары эки: мал чемин четчир, суг үзүктелбес, сакманчыларны берген.

База бир хойжу-биле ужуражы бердивис. Олег Амыргыевич Монгуш, дузалакчы кадарчы.

— Бистиң аалывыс дээ көстүп турар ол—дээш, Олег Монгуш бригада төвүнүң ындыче айытты. Ындыг-ла ырак эвесте аалдың барааны көстүп тур.

— Улуг кадарчылар кайызы?—деп айтырдым.

— Данчат-оол Шетович Аякпан—деп ол харылады.

— Хөй хойлуг силер бе?

— 420 төрүүр хой бар. Кидин-не түлүк оолдай тур, 340 хой төрээн. Ам удавас доостур.

— Л хураганы чежеин алдыңар?

— Төрээн хой санындан 40 хураган ажыг. Ийистеп турары ажок.

— Бо-даа арбын олчалыг улус—деп, бригада төвүнде бир коданың ээзи Николай Оюнович Седип-оол чугаага кириштп. — Мен 400 төрүүр хойлуг кижи мен. Улуг хойлар. Ийистээн чүве чок ийин. Ам орту кирер оолдай бердилер. Хураганнар хорамча чок, мендп дорүтуп тур.

«Кызыл тараачын» совхозтуң Ээрбекте № 4 бригадазының хойжулары бо хүннерде малды мендп кыш ажырар, чаш төлүн бүрүн дорүктурар дээш, кежээ, кызымак ажылдап турар болду. Бригаданың төвүнде чунар-бажыңныг, хойжулар аңаа чунуп ап турар. Сайгылгаанны киирген. Хостуг, чайлыг шактарында ак-көк экраннуг база көрүп турар. Бодунда кудук казып каан, сугну оон алыр. Мал чемни четчирибиле дүжүргеп. Малчыннарны херек чүүлдер-биле багай эвес хандырып турар.

Чурукта: мурнакчы сакманчы Лида Хайган-оол; дузалакчы кадарчы Олег Монгуш.

К. АРАКЧАА,
«Шынын» тускай корр.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

КУРЛАВЫРЛАРНЫ АЖЫГЛААР БИС

Шагаан-Арыг АТБ-зиниң коллективи чаа беш чылда бедик темп-биле ажылдаар дээш арта-курлавырларны санап көргеш, социалистиг чаа хүлээлгелерни ап, планның онаалдаларының күүселдезин ыяап-ла чедип алырын шиитпирлээн. Социалистиг хүлээлгелерде мындыг кол чүүлдер кирген:

1981 чылдың планның онаалдаларын декабрь 28-те күүседир. Пландан ажыр 4 муң тонна чүүктү сөөртүр, 28 муң тонна-километрни ажылдап кылыр, 5 муң пассажирлерни аргыштырар база 22 муң пассажир-километрни ажылдап кылыр болгаш планнаттынганыңдан ажыр 1,2 муң рубльдиң ажыг орулгазын алыр.

Күш-ажылдың будурукчулуун планда көрдүнген деңнелден 2 хуу бедидер.

Бистиң коллективтиң алган хүлээлгезин оон-даа ыңай уламчылап болур. Партияның ам удавас болур съездизинге алдар болдуруп, бо чылдың ийи айының планның онаалдаларын съездиниң ажыттынар хүнүнге чедир күүседирин база шиитпирлээн бис.

Берген сөс ажыл-херек-биле харылзазын дээш күженишкинниг ажылдаары бистен неттинип турар. Ынчангаш чүүн-даа мурнунда бштайгы ийи айның планын хуусаа бетинде күүседирин чедип алырынче бүгү күш мөөнеттингеп. Январьның планын чедиишкиннг күүсеткенивис хүлээлге эки күүсеттинер дээрзин бадыткап турар.

Партияның XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Толевилелии АТБ-ниң чолаачылары ханы сонуургал-биле өөренип көргеш, улам-на сорук киргеп ажылдап турар. Ол чугула документиде автотранспорттуң ажылынче улуг кичээнгей салдынган. Ол чөп, автотранспорттуң ажылындан улус ажыл-агыйының өске адырларының ажылдаары база чугула хамаарыжыр.

Онгу беш чылды багай эвес доостувус. Ыланғыя доозукчу чылдың планныг онаалдалары ажыр күүсеттинген. 1980 чылда 400,3 муң тонна чүүктү сөөрткен. 11.425,7 муң тонна-километрни ажылдап кылган болгаш 1541,9 муң пассажирлерни аргыштырган.

1980 чылдың дөртку кварталында районнуң болгаш эргелдиң бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка бистиң коллектив бирги черни ээлээн. Ол чорук будурүлгениң ажылын экижидер дээш чогуур хемчеглерни ап чорутканының түннелинде чедип алдынган. Социалистиг чарышты болгаш бригадаларга күш-ажылды организастаарын экижидер талазы-биле чамдык тодаргай хемчеглерни ап чоруткан. Бригадаларның, тус-тус чолаачыларының хүлээлгелер күүселдезиниң түннелин доктаамал үндүрүп, коллективке дыңнадып, чараштыр бижээн көргүзүглерни самбырага азып турар. Мурнакчыларны ынчаар демдеглеп, шаннал-мактан турары чарыштың дээштинн бедиткеп.

Ажылдың мурнакчы, дешилгелиг аргаларын ажыглаарынче база кичээнгейни салып турар бис. В. Антоненконуң удуртkаны автобус чолаачыларының бригадазы керээлиг ажылдаар аргаже шилчээнден бээр чыл ажыл турар. Ол бригаланың ажылы эки түннелдерни берип турар. Ында күш-ажылдың сагылга-чуруму экижээн, чолаачыларның ажылга харысалгазы белээн.

Будурүлгеде партия, профэвилел, хөй-нинти организацияларының ажылы идепкейээнинден чолаачылар-даа, септекчилер-даа ортузунда сагылга-чурум шинтизи-биле быжыккан. Профилактика төвүлели чылдагаан чок ажыл шагы үскен таварылга бүрүзүн кичээнгейге ап, сагылга-чурум хажыдыкчыларын сайгарып, чугаалажып турар. Ол бүгү будурүлгенин ажылынга эки салдарлыг болган. Ынчангаш машина-техниканың эдилели-даа, септелгенин шынары-да база сөөлгү чылларда элээн экижээн деп болур.

Бригадалар, база чамдык чолаачылар тус-тузунда хүлээтгелерни алгылаан, социалистиг чарышта хаара туттунгач. Бистиң АТБ нинтизи-биле «Хожулап турарлар чок ажылдаар» деп эгелээшкинни деткип, ынчаар ажылдаарын чедип алыр дээш туржун турар. Бригада бүрүзү план күүсетпейн базар чолаачы турбазын чедип алыр сорулгалыг. 1980 чылда онаашкан планын күүсетпестерниң саны 1979 чыл-биле деңнээрге 20 ажыг кижиге кызырылган.

Ажыл-ишке төлептиглер бистиинде ээзээш эвес. 14 чолаачы беш чылды хуусаа бетинде дооскан, 34 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты эдилеп турар. Оларның аразында В. Фурсов, И. Томилин, М. Рыжиков, Н. Балуев, В. Пономарёв, В. Антоненко, Н. Верзилов, А. Котов болгаш оон-даа өскелер бар.

Партияның XXVI съездизинге уткуштур чарышты В. Пономарёвтуң, В. Антоненконуң, И. Тихоновтуң мурнакчы бригадалары баштап турар. Ол бригадалар боттарының социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге чоокшулаан.

Ынчалза-даа АТБ-ниң ажылында четчестер болгаш чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар чок деп болбас. Кадрлар чедишпес, ынчалза-даа оларның ажылдан үнер-кирери эвээжевейн турар. Ол ышкаш чыллагаан чок ажыл шагы үзер чоруктар база бар. 1980 чылда чылда 220 кижи-хүн прогулдардан үстүрген. Бо чоруктар дээрге АТБ-ниң удуртулгазының, ында партия, профэвилел организацияларының талазындан ажылчыннар ортузунга политикжизиндилге ажылын чоруур деңнелге чедир чоруттайн келгенни көргүзүп турар.

Чолаачыларның, септекчилерниң ажылдаарынга, чүрттаарынга таарымчалыг байдалды тургузар талазы-биле хемчеглер база алдынып турар. 200 автомобиль кирер гаражты Чаа Шагаан-Арыгда тудуп турар. Ол база ажыглалга кирерге цехтер делгем, чырык, септелге кылыр өрээлдер таарымчалыг, делгем апаар, цехтер эргежок чугула механизмнер агрегаттарбиле дериттинген болур. Оон ангыда бо чылын 40 аал шитн чүрттаар бажыннарны тудуп, ажыглалга киирери база планнаттынган.

Чаа беш чылдың сорулгаларын күүседиринче коллективтиң күжүн мөөнээр, ажылды бүгү талалыг экижилер дээш бар арга-курлавырларны ажыглаар апаар бис.

А. ИВАНОВ,
Шагаан-Арыг АТБ-зиниң начальныгы.

ЧАЛЫЫ НАЗЫН РАПОРТТАП ТУР

(Бүдүрүлгениң аныяк мурнакчыларының республика слёду)

Эрткен субботада Кызылга, хөгжүм-шиң театрынга, республиканың бүгү булуңнарындан беш чылдың гвардейжилери — бүдүрүлгенин аныяк мурнакчылары чыылган.

Олар аңаа СЭКП-ниң XXVI съездизинге Тываның комсомолчуларының болгаш аныяктарының рапортунга ат салган болгаш бүдүрүлгениң аныяк мурнакчыларының республика слёдунга киришкеннер. Слётка иледкелди ВЛКСМ Тыва обкомунуң ийиги секретары В. И. Глущенков кылган.

Слёттуң ажылынга СЭКП обкомунуң бюро кежигүнери, партияның болгаш комсомолдуң, күш-ажылдың хоочуннары, аныяктарның дагдыныкчылары киришкен.

«Онгу беш чылды шалыпчы доозар!», «СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур!» деп лозун-биле беш чылдың шалыпчы ээлчээнге Тыванын комсомолчулары болгаш оолдар, кыстары төлептиг үлүүн киирген. Он-он аныяк ишчилер, 57 комсомолчу-аныяктар коллективтери беш чылдың онаалдаларын хуусаа чедирип күүседткен. Ол чедиишкиннер боттары чедип келбээн. Республиканың ховуларында болгаш заводтарының цехтеринде, фермаларында болгаш бригадаларында аныяктарның чедип алган чедиишкиннери — оларның амыдыралчы идепкейлиг туружунуң, бедик идейлиниң бир хереечизи.

Бо дугайын партияның ээлчеглиг съездизиниң мурнуу чарыында, бо хайныышкынныг хүннерде олар рапорттап, съездиге аллар кылдыр күш-ажылчы ээлчегде эрестин-биле туржуп, төөгүлүг улуг болуушкуну кончуг эки ооредилге, күш-ажылчы эки көргүзүглер-биле демдеглээрни ораладжып турарын илергейлээннер.

Республиканың чүс-чүс аныяктар партияның шуулганының ажыттынар хүнүнге чедир бо чылдың ийи айының болгаш бирги кварталдың онаалдаларын күүседирин хүлээтеш күүседип турар. Онгу беш чылды шалыпчы доозар, партияның ээлчеглиг съездизин төлептиг уткуур талазы-биле калбарган комсомолчу ажылхерехтериң эстафетазы аныяктарның энтузиасчы, чогаадыкчы чоруунуң көскү херечизи болганың слётка иледкелчи болгаш санал бергеннер демдеглээн. Съездиге уткуштур чарыштың мурнуку одургуларында Мөңгүн-Тайганың «Мөген-Бүрен» совхозунда, Кызылдың автосептелге заводунда, № 48 тудуг эргелелинде, аъшчы фермаларында болгаш бригадаларында аныяктарның чедип алган чедиишкиннери — оларның амыдыралчы идепкейлиг туружунуң, бедик идейлиниң бир хереечизи.

Беш чылда эки көргүзүглерлиг ажылдаан он-он комсомолчу-аныяктар бригадаларын, мурнакчыларны слётка демдеглээн. Оларның аразында Кызылдың № 48 тудуг эргелелинде дагдыныкчы Е. С. Бизяеванын комсомолчу-аныяктар бригалазы база бар. Бригада онгу беш чылды 1980 чылдың февральда-ла дооскан. Бүдүрүлгенин курлавырларын ажыглаарының күсели-биле съезд ажыттынар хүнге чедир 1981 чылдың алды айларының планын күүседирин хүлээтеш, ону ажылдың тудуглары ышкаш чугула объектилер аныяк ажылчыннарга мергежиллиг ёзулуг школазы апарган. Чүгле студентилерниң тудугжу отрядтары, үстүкү классчыларның күш-ажыл каттыжышкынары безин беш чылда 34 мли. 700 муң рубльдиң тудуг ажылын болгаш продукциязын кылган.

(Төнчүзү 3-кү арыда).

СӨЗҮН ЭЭЛЭЭН

Каш хонуктар эртерге бодунуң ажылын эгелээр партийжи съездиге тураскаатты нган социалистиг чарыш «Тыва тудуг» трестиң № 81 тудуг эргелелиниң бригадаларының, участоктоктарының аразында калбарган.

Съезд мурнуунуң күш-ажылчы маргылдаазынга киришкеш, алган даалгаларын ажыр күүседкеш, мурнакчыларның олурууда кирген бригадаларның аразында дуржулгалыг бригадир Т. Оюнуң бригадазы база бар. Мурнакчы бригаданың кежигүнери бар аргаларны болгаш курлавырларны долузу-биле ажыглап, тудуг материалдарын хумагалыг чарыгдааш база машина-техниканың ажыглалынга туруушкуннарны болдурбайн келгениниң январь айда 16 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр тургаш, ону 20,1 муң рубльге кылып, алган хүлээлгезин ажыр күүседткеннер.

М. ОНДАР.

МУРНАКЧЫЛАР

Бай-Тайга районнуң ботоорулга-чарылгалыг септелгетудуг участогу тургустунга-ла беш чыл болган. Участоктуң удуртkучулары, профэвилел организациязы баштайгы үелерден эгелээш күш-ажылды организастаарынче, ажылдың будүрүкчулүүн бедидеринче, планныг онаалдаларны чогуур хуусазында күүседиринче угланган масса-политихтиг ажылдарны кылып чорудуп келген. Оон түңнелинде тудугжу бригадалар, звенолар болгаш түс-түс ажылдыннар ботарының аразында социалистиг чарышты калбарткаш алдынган онаалдаларны долдур күүседир дээш күженишкиннг ажылдап турар.

Коллектив бүрүзүнүң кылган ажылдарының түңнелин ай, квартал санында үндүргеш, оол Данов, Мижит-оол Сат, мурнакчыларга моральдыг болгаш материалдыг деткимчени көргүзүп келген. Септелге-тудуг участогунуң ажыл-ишчилери алдынган планнарын ажыр күүсеткеш, районнуң будүрүлгелериниң ортузунда социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун каш удаа чаалап алган.

Мурнакчы коллектив онгу беш чылдың планныг онаалдаларын эрткен чылдың ноябрь 7-де, хуусаа бетинде 116 хуу күүсеткен. Бо күш-ажылчы чедиишкиннерге боттарының үлүүн киирип келген бедик мергежилдиг тудугжуларның саны чылдын-на көвүдеп орар. Оларга тудугжулар Борбак-кыл Чечек, шеверлекчилер Александра Демир-Маадыр, Клара Ооржак, Магар Саяч болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Тут-тус тудугжу бригадалар аразында чарышка Олег Иргиттин, Чечек Маскырның удуртkаны тудугжулар болгаш шеверлекчилер бригадалары тиилекчилер болган. Септелгетудуг участогу эрткен беш чылда 5456 дөрбелчин метр чурталга шөлдуг ийи аал шитн чүрттаар 37 чурталга бажыннарын, ийи кызыл аалчылар бажыны, автовокзалды ажыглалга киирген, 200 ажыг чүрттакчыларның бажыннарынга септелгени кылып чоруткан.

Б. БАРБА.

ЧАА ХЕВИРЛЕРНИ ШИҢГЭЭДИР

Кызылдың мебель фабриказының коллективи съезд мурнуунуң социалистиг чарыжын калбарткаш, январь айда 55 муң рубльдиң продукциязын сайгарар планныг онаалдаларын ажыр күүсеткеннер.

Чүрттакчы чоннуң негелдеэнинге таарышкан эки шынарлыг мебель аймаан бүдүрер дээш кызымаккай ажылдап турар бригадалар ында хөй. Коллективтиң чоргаараалы болу берген мурнакчы бригадаларның одурүүзү Д. Саттың станочниктер, И. Агаповтуң прессовщиктер, Е. Бурчановның эптекчилер бригадалары баштап турар. Бедик мергежилдиг, эш-өөрүнге хүндүткелдиг, алган хүлээлгезин ай, квартал санында ажыр күүседип турар мурнакчылар хөй. П. Лопатин, И. Варочкин, Е. Шакерзанова болгаш оон-даа өскелер оларга хамааржыр.

Бистиң корр.

Профэвилелдерн болгаш чарыш

АРГАЛАРНЫ АЖЫГЛАП ТУРГАШ...

Партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Төлевилелинде чаа беш чылдың кол соруглазы — совет кижилерниң чаагай чоруун улам ыңай бедидерин хандырары болур дээрзин тодаргай айыткан. 1981 чылдың баштайгы айларындана долу күш-биле эки ажылдаар, бүдүрүлгелериң чаа курлавырларын дилеп тып ажыглалга киирер дээш канчаар ажылдаза эки? Бо дугайын күш-ажылчы коллективтерниң, ажылчы чоннарның хүралдарынга чугаалажып, бедиткен социалистиг хүзээлгелерин алгылаан. Ону күүседиринге профэвилел организациялары улуг рольду ойнаар болгаш социалистиг чарышты калбартыр дээш чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап, кижилериң ажылдаарынга, амылыралчуртталгазын экижидеринге бүгү-ле таварымчалыг байдалдарны тургузар ужурлуг.

Республиканың күрүне болгаш кооперация садыында профэвилел организациялары социалистиг чарышты калбак нептерелдиг кылдыр организастаарының дээштинии бедилериниң дуржулгазын чедип алган. Күш-ажылчы коллективтерге чарышты калбартырының таварымчалыг арга-методтарын ажыглап турар апарган. Сөөлгү чылдарда күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимээжикин улам калбарган. Республиканың садыг системазында коммунистиг күш-ажылдың 159, оон иштинде хереглел кооперациязында 105 бригадалары болгаш цехтери бар. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары 1521 кижи, оларның 720-зи кооперация ажылдакчылары. Партияның съездизинге аллар болдурган чарышты респотребсоюзтуң садыг баазазында, Каа-Хем, Таңды райполарында эки организастаан.

Бо коллективтерде профэвилел организациялары, ажылагый органнары садыг ажылдакчыларының социалистиг чарыжын доктаамал түүжеп, коллективтериниң хүзээлгелерин чараштыр бижээш, көскү черлерге аскан, көргүзүг самбыраларын доктаамал долдуруп, көскү агитацияны көрүштүг кылдыр дээжээн. Садыг ажылдакчыларының ортузунга идейкижизидилгелиг, организакчы ажылды эки тургускан.

Чаржып турарларның шалыпчы ажылдаарынга таварымчалыг бүгү байдалдарны тургузар, оларның күш-ажылының, амыдыралының байдалын экижидер дээш профэвилел организациялары хөйнү кылганнар. Онгу беш чылда садыгны хөгжүдер болгаш оон материал-техниктиг баазазын экижидер, эртем-техниктиг депшилгени нептередир талазы-биле элээн үүлдер кылдынган. Күрүне болгаш кооперация садыы садыгны комплекстиг рационализастаар ажылды садыг бүдүрүлгелерин эде дерип кылырынга амгы үениң техниказын, барааннарының шимчээшкининиң технологиязын нептередиринге үндезилээш чорудуп турар.

Комплекстиг рационализация үезинде чүгле садыг шөлдерин калбартыр, ажылдың аргаметодун сайзырангайжыдар талазы-биле айтырыгларны эвес, харын улуг күш үнер, аар ажылдарны чингедиринің айтырының база шинтпирлеп турар. Чүгле 1976-1979 чылдарда безин 400 муң рубльдин садыг дериглерни тургускан. Чаа тудугларны ажыглалга кииргенинің база амгы үеде ажыглап турар черлерни эде дерээнинин күселя-биле садыг четкилери 1743 дөрбелчин метрге немей ескен. Туранда, Чаа Шагаан-Арыгда, Сарыг-Септе, Дүргенде, Хандагайтыда чаа столованаар, магазинер, Кызылга Мажалыкта улуг универмаг ажыттынган. Чүгле садыг министерствозунуң будүрүлгелери безини 14 магазининиң код септелгезин кылган, 180 кезек чаа дериглерни тургускан болгаш солаан.

Хөй магазинерниң электрочыры, салгынадыышкыны, иштики шимелдези экижээн. Механизацияны нептередип, бар турар садыг-технологияя дериглелдерин ажыглаарын экижиткен. Ажыл шагын улам долу ажыглаар, күш-ажылды организастаарын сайзырангайжыдар, будүрүлгеге ажылдаарының байдалын экижидер талазы-биле элээн ажыд кылдынган.

Од бүгү үүлдер садыг будүрүлгелериниң онгу беш чылда планныг онаалдаларны күүселиринге идигни берген. Республиканың күрүне болгаш кооперация садыы үүрмектеп садар бараан саарылгазының беш чыл планын 1980 чылдың декабрь 1-де күүсткен. Бараан саарылгазының структуразы элээн экижээн, ажылчы чоннуң чиик үдетпүр барааннарынга хереглелди улам долу хандырып турар апарган. Культура-амыдыралдың болгаш ажыл-агыйга хереглээр бараанар-биле хандырылганың деңнели бедээн. Чонга ачы-дуза чедирилгезиниң хемчээли улгадып турар.

«Беш чылды шалыпчы ёзубиле эгелээр», «СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур!» деп лозунг-биле социалистиг чарыш бо хүннерде калбарган. Коллектив бүрүзү бедиткен хүзээлгелери алган.

Ол улуг соруглаларны күүседири профэвилел организациялары организакчы болгаш кижизидикчи ажылын күштелдиргенинден улуу-биле хамааржыр, 1981 чылда соруглаларга дүүштүр социалистиг чарыштың негелделерин эде көрген, оон дээштинии бедидери чугула.

Ынчалза-даа чамдык месткомнар социалистиг чарышты чогуур деннелге чедир организаставайн, оон калбак нептереллиниң, түннелдерниң деннештирилгелиг болуун чедип ап шыдаваан. Чамдык күш-ажылчы коллективтериң удуртукчулары, месткомнар чарыштың түннелдерин доктаамал үлүгүла ужур-дузалыг рекомендацияларны хүлээп алгаш, ажылагый чорудулгазынга, планныг даалгаларны күүседиринге боттуг дузаны чедирип турар.

Депутаттарның Советтерниң органнарынга ажыктуг ажылчорудулгазы-биле чергелештир оларның бедик будүрүкчүлүг күш-ажылы, социалистиг чарышка мурнакчы рольдуг киржилгези районнуң мурнунда турар сорулгаларны болгаш планныг даалгаларны күүседиринге улуг ыяш берип, ажылишчилерге үлегер-чижек болуп турар. Районнуң чер-чер Советтериниң материалдыг үүлдер будүрүлгезинде ажылдап турар депутаттарының эң хөй хүүзу будүрүлгечи бедик көргүзүглерни чедип ап, дааныган ажыл-херээ дээш бедик харыысалгалыын, боттарында болгаш кадыг ажылдап турар эшөөрүгне шыгыы негелделиин көргүзүп турар. Бүгү Советтериниң Кызыл районнуң девискээринде чурттап турар депутаттары социалистиг чарышка барык шупту киржип, боттарынга алган бедиткен хүзээлгелерин эрес-соруккүр күүседип турар. Моңу бадыткаары-биле каш чижектен көргүзээли.

Кызыл район Советиниң депутады, Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергезинин эдилекчизи, «Тиилелге» совхозтуң хойжузу Татьяна Иргитовна Баавыл республиканың хойжуларының социалистиг чарыжына үргүлчү идепкейлиг киржип келген болгаш барык чыл бүрүде бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Малчын депутат онгу беш чыл планын 1980 чылдың август айында-ла күүсеткен болгаш чыл саныңга онааштыр ортумаа-биле алырга, төрүүр 100 хойдан-на 114 хураганны доруктуруп алган, бир хойга онааштыр 3,4 кг. дүктү кыргып алган. Ол чүгле хөй хураган, дүк ап, турар эвес, харын бодунуң ажылының дуржулгазын малчын эш-өөрүнге аас-биле, солуннар, радио дамчыштыр чугаалап берип-даа турар.

ССРЭ-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары социалистиг чарышка районда көскү черни ээлеп турар. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң база Кур-Чер кодээ Советтиң депутады Доржу Сааяевич Дандар районнуң болгаш «Тиилелге» совхозтуң механизаторларының социалистиг чарыжынга часкы, чайгы болгаш күскү үелерде бедик дүүгүт дээш, кышкы үеде техниканы дүрген болгаш ышнарлыг септээри дээш баштакчы, эгелекчи рольдуг болуп келген. Оон удуртуп турар бригадазы, агаар-бойдустуң таварымча чок байдаалдары турзажок, эрткен күзүн бир гектарга онааштыр 9 центнер тарааны алган. Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады, «Х Улуг хурал» совхозтуң хойжузу Андрей Байкараевич Солунам сөөлгү чылдарда районнуң хойжуларының социалистиг чарыжының мурнуку одуруун каш удаа эдлеп келгеш, бодуиуң беш чыл планын хүүсаадан эрте күүсеткен. Сурагжаан мурнакчы хойжу эрткен чылын төрүүр чүс хойга онааштыр 104 хураганы алгаш, дүк кыргып алырының планын бүрүн күүсеткен. Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады, «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны Г. Д. Салчак базала социалистиг чарыштың идепкейлиг киржикчизи. Ол эрткен кыжын сакманчылап тургаш, 100 баш хураган доруктурар планын 120 кылдыр күүсеткен. Хой ооллаашкыны доозулган соонда саанчылап ажылдай бергеш, сүт саап алырының планын ай санында ажыр күүседип турар. Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады, «Тиилелге» совхозтуң механизатору М. Э. Салчактың дугайында хөй эки үүлдерни чугаалап болур.

Район, суур болгаш келээ Советтериниң депутаттарының аразындан социалистиг чарыштың мурнакчыларын хөйнү адап болур. Район Советиниң депутады, күш фабриказының ажылчыны М. Г. Рукосуева беш чыл планын челиишкиниг күүсеткен. Ол 4884,8 муң чүүрга алыр планныг тургаш, 50244 муңну алган. Төрүүр бир дагаага онааштыр 183 чүүрга алыр планныг тургаш, 192-ни алган. Район Советиниң депутады, Чербиниң ыяш белеткээр пунктузунда бригадир М. Д. Монгуштуң удурткан бригадазы ыяш дилеринге чыл планын челиишкинниг күүсеткен, ол пунктуда чолаачы, Черби кодээ Советтиң депутады М. И. Михайлов чыл планын 130 хуу күүсеткен. «Кара-Хаак» совхозтуң механизатору, Кара-Хаак кодээ Советтиң депутады М. Т. Салчак 1980 чылда 900 эталон гектарны ажылдап кыыр тургаш, ону 1006 гектар чедирип, чыл планын 112 хуу күүсеткен. Шынаа кодээ Советтиң депутаттары, «Тере-Хөл» совхозтуң саанчызы Т. Билчиймаа, ол-ла совхозтуң электриги П. Хертек олар социалистиг чарышка бедик көргүзүглерни чедип ап турар.

Кызыл районнуң девискээринде чурттап, ажылдап турар улус депутаттары онгу беш чылда болгаш 1980 чылда боттарының ажылын түннел, шүгүмчүлекчи ёзу-биле аналиэтеп көргеш, чаа он бирги беш чылда болгаш 1981 чылда бедиткен социалистиг хүзээлгелерни ап турар. Улус депутаттарының эң хөй нуруузунун будүрүлгеге болгаш күш-ажылчы чарышка эки түннелдерни чедип ап турарын демдеглевишаан, чамдык депутаттар боттарынга алган социалистиг хүзээлгелерни күүсеткейлиг баар таварылгалар барын чугаалаар херек. Беш чылдың түннел, чаазыиче кирип тура база партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Төлевилелин танылыын база чугаалажып көрүп тура, социалистиг чарышка киришкеш, хожудээшкынны болдурган депутат бүрүзү бодунуң ажыл-херээнин байдалындан ышнгыы түннелдерни кылып, бодунуң депутат үлегер-чижээ ханызы-биле угаан билирни конкуг чугула.

Ш. КҮЖҮГЕТ,
Ч. САЛЧАК.

Самолёт совет авиациязының амыдыралының чарылбас кезээ болу берген. Хамааты ужар чүүлдүн ажылдакчылары он бирги беш чылдың планныг даалгаларын хүүсаадан арте күүседир, партияның XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш бо хүннерде кызымаккай ажылдап турар.

Эрткен беш чылда Аэрофлоттуң будүрүлге фондузунуң барык чартык кезии чаартынган. Тываның ужудукчулары ЯК-40, Л-410 самолёттарны болгаш МИ-8 вертолётту шингээдип ап, агаар-биле сөөртүлгени улам калбартканнар. Чоокта чаа Кызыл—Фрунзе аразынга агаар оруун олар база ажыттканнар. Боттарының профессионал байырлалы — Аэрофлоттуң хүнүнүн, будүүзүнде республиканың районнар-биле харылзажыр агаар оруунга Л-410 деп чаа турбо-хүртүүт пассажир самолёттары көстүп келгеннер.

ЧУРУКТА: Л-410 самолёттуң Кызыл-Мажалык аэропорттунда пассажирлер хүлээп ап турары.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Редакцияга чагаа

ЧҮҮ-ДААБОЛБААНДЕГ...

Бистиң Ленин аттыг совхозта техниканы эдилеп турарында канчаар-даа ажаок улуг четпестер барынга хомудаан бо чагааны бижидивис. Документилер ёзугаар, совхозта 46 машина санаттынып турар, а херек кырында 10 машина ажылдап турар. Тодаргайлаарга, чүүк сөөртүр 6, суг сөөртүр 4 машина. Ам совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчыларындан чүгле гараж эргелекчизи ажылдап турар. Совхоз директизы кол инженер тывараның кандыг-даа хемчээн албаан.

Машина-трактор парыгының ажылдакчылары чыл эгезинде социалистиг хүлээлге алырда, техниканы, кывар-чаар материалдарны камнап алырын хүлээнген. А херек кырында чолаачылар, трактористер техниканы үреп-даа каарга, оларга кандыг-даа хемчет онаавастыр. Малчын кижи багай ажаалдадан хөй өлүрүп каарга, ыяап-ла чөледир-дир, а техника үреэн механизатордан нүге ынчаар айтырбазы?

Бир чижектен көрээли. 1979 чылдың май айда совхозка ГАЗ-66 маркалыг чүүк машинаны көргеш бистер, ажылчынар, «кандыг-даа орукка торулөве, күштүг машина келген-дир» деп өөрүп турдувус. Өөрүшкүвүс үр болбаан: күүлүг машина алды ай үеде маңнаан үрелгеи. Бо харын кыска эвес хууска-дыр.

База бир кижек. 1979 чылдың сентябрь төнчүзүнде бензин сөөртүр ГАЗ-52 маркалыг машина совхозка келген. Ол база-ла өөрүнүг болуушкун болган. Ынчалзажок ол үш ай хире маңнаан, мотору «соктай» берген. Тургузуп каан.

Үстүнде көргускеннивис чижектер бистиң совхозта техниканы дыка багай ажыглап турарын хереснилеп турар-дыр. Маңаа кым буруулугул? Бирги эзлчегде, хүлээнген ажылхерээнге харыысалга чок чолаачылар, олардан негелдеми шыгыыратпаан совхоз директору, гараж эргелекчизи. Ажылагыйның удурткучулары ыяш-тоомча чокта машина-техниканың байдалы саидаргай турбайн канчаар! Тоймаглаттынган машиналар, трактолар совхозтуң каражазы боон үндүр бижиттинер, оларны багай эдилээш, дораан үреп каан кижилер, чүү-даа болбаан дег, хөстүг ыыштажып турглаар-дыр. Үстүнде чүгле ийи чижек киирдивис. А ындыг таварылгалар бистс кайы хөй. Күрүнеиің өөнүү-хөреңгизин — машина-техниканы ынчаар каны хамаанчок үреп-тонап турар кижилерге совет хоолйудурүмнүн негелдезинге дүүштүр шыгыы харыысалганы онзар өй келбээн бе?!

С. СОЯН,
С. ДЕМИР.
Эрзин районда Ленин аттыг совхозтуң үндезилекчилери.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады, коммунист Валентина Михайловна Масленникова Кызылдың хлеб заводунуң кондитер цегинде 23 чыл дургузунда ажылдап келген. Оон 12-зин бригадирниң хүлээлгезинге бараалгаткан. Дуржулгазыг бригадирниң бригадазы партийжи съездини төлептиг уткуур дээш бригадалар аразында калбарган чарышка кириишкеш тиилекчи боон шылгараан.

Коммунист В. М. Масленниковаңың нәйыралдыг бригадазы он бирги беш чылдың баштайгы чылының январь айында 43 тонна кондитер кылыглар будурер планын 49 тоннага күүсеткен. Мурнакчы бригадада беш ажылчын бар. Олар шупту холуш-как мергежилди шиңгээдип алган болгаш эзлчег үлүүн 110—115 хуу күүседип келгеннер. Бригаданың кежигүннери февраль 23-ке чедир ийи айның планын күүседирин шиитпирлээннер.

ЧУРУКТА: мурнакчы бригадир В. М. Масленникова.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Кыштаглаашкын — шалыпчы фронт

СҮТТҮ ЭВЭЭЖЕТПЕС ДЭЭШ

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» совхозунуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы районда мурнакчы фермаларның бирээзи. Ооң ажыл-ишчилери онгу беш чылда күрүнеге сүт саадар планын хуусаа бетинде — октябрьда-ла күүседиикен турган.

Ында ниитизи-биле саар 300 ажыг инек бар. Ам оон 140 ажыг инекти саап турар. Хүнделе 1000 ажыг килограмм сүттү саап, ооң 800—900 килограммын күрүнеге дужаап турар. Ортумаа-биле бир инектен хүнде 5—6 кг сүттү саап ап турар.

Саанчылар Анай-Хаак Иргит, Ранса Монгуш, Малина Домбуу олар боттарының бөлүк инектеринден хүнде-ле 95—118 кг чедир сүттү саап, мурнакчы болуп турар.

Фермаиың коллективи бирги кварталда күрүнеге 96 тонна сүттү садар хүлээлгелиг. Саанчылар бир инектен-не 1800—2500 кг сүттү саап алыры-биле тус-тузунда социалистиг хүлээлгелерни алгылаан, кызымак ажылдап турар.

Ам 46 инек төрээн, бызаалары менди. Оон аңгыда ында 150 ажыг молдургаиы 2 кижи ажаап, азырап турар. Ферма-да кыштаглаашкынын байдалы эки. Мал чемнери сиген, саваң, силос, чарба, комбикорм четчири-биле дүжүртүнген. Чем цеги доктаамал ажылдап турар.

Инекти тарып боозадыр техник Татьяна Кертик-ооловна Монгуш фермада партия эге организациязының секретары. Ол хүлээлгезин база багай эвес күүседип, коллективтиң ажыл-ишчилеринге СЭКП ТК-ның октябрь (1980 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, «1981-1985 чылларда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланышкынарының» төлевилелин өөредип турар.

Ынчалзажок фермада кызылбуруң сооқ, үр үеде от салбазы. Чадаана хоорайның Культура бажыңының агиткультбригадазы чеде бээрге, кызыл-булуңга концерт көргүзер арга чок сооқ болганындан чурттапга бажыңнга концерт көргүзер ужурга таварышкан.

Кызыл-булуңуң иштинде дерип келгеи, ам-даа ажыглалга киирбээн. Ында монтаж ажылдарын Сельхозтехниканың Чадаана каттыжышкынының монтажчылары кылып турар. Оларның бригадирлери К. Д. Ховалыг, О. А. Базыр-оол олар мынчаар чугаалап турар: «Фермада бистиң ажылдаарывыска таарымчалыг байдалды тургускаан. Кыштың соогунда даштыгаа ажылдаары бергедир. Мында чурттаар болгаш аъш-чем кылып чиир чер чок. Бис Чадаана хоорайдан кээп ажылдап тур бис. Ол чорук хөй үе-шактыг чидиреринге чедирер-дир».

Сельхозтехника каттыжышкынының болгаш совхозтуң удуртукчуларының талазындан дарый хемчеглер алыры негеттинип турар.

Фермаиың ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизинге төлептиг күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры-биле бирги кварталда күрүнеге сүт садар талазы-биле бедиткеи социалистиг хүлээлгени алгаи ажылдап турар.

Н. ДАЖИНМАЙ.
Чөөн-Хемчик район.

КОДАННАРДА

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының социалистиг хүлээлгезинде 1981 чылда чүс баш шээр малга онааштыр товай аиай, хураганны доруктурары көрдүүген. «Нарын» болгаш «ҮТКА 25 чылы» совхозтарның хойжуларының СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш Бүтүү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга киришпишаан хой кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, чаш төлүн менди доруктурар талазыбиле кыйгырыын республиканың хойжуларын деткип, шудуругу ажылдап турар. Ол дугайында чагаалар редакцияга хүнүүн-ле ол-бо черлерден кээп турар.

«Эъжимде алды муң ажыг хой бар. Олар кыштың хүр ажыл турар. Беш трактор болгаш бир автомашина мал чемин доктаамал сөөртүп турар. Бригада төвүнде магазинниң ажылы база эки.

Бригадада бо хүннерге чедир төрээн ийи муң хире хойнуң хураганнары шупту четче. Сакманчылар, хойжулар, механизаторлар аразында чарыш улам калбарган» деп, Улуг-Хем райондан **Дангаа Одай-оол** бижээн.

Улуг-Хем районуң чарыштыг кожазы болур Чөөн-Хемчиктеи **Монгуш Шаалыйның** дыңнатканы болза:

— Районда хой ооллаашкыны организастыр. Январь төнчүзүнге чедир бижеи беш муң хойнуң хой кезии төрүпкеи. Ылаигыя «Искра», «Чыраа-Бажы» болгаш «Алдан-Маадыр» совхозтарда төрүүр хойларның 60—65 хуузу төрээн. Кайы-даа совхозта чаш малдың хорамчазы эвээш.

Хойнуң хүр кыш ажып, хураганнарның менди алдының турарының дугайында чагаалар чүгле сөөлгү хүннерде безин Өвүрде **Данзын** Маадыр-оолдан, Бай-Тайгада Сергей **Хертектеи**, Улуг-Хемде Видоров **Төглакпандан**, Тес-Хемде Товаришгай **Ховалыгдан**, Кызыл районда Сарыглар **Шидиижиктеи**, Эрзинде Василий **Кунгаддан** болгаш өскө-даа бижикчилерден келген. Ындыг медээлер кижи бүрүзүнге өөрүнүг. Ылаигыя Бай-Тайгада **Барба** Багай-оол мынчаар бижээн:

— «Мал кыштаглаашкынынга районнуң бүтүү чону киржип турар. Ыраккы «Кара-Хөл» совхозтуң Сукпак бригадазының районнуң суггарылга системаларының эргелели шефке алган, аалдар аразында хөрүктеп каан оруктү аштарынга күштүг тракторларны, дериг-хереклерни болгаш ажылчыларны берген».

Хойнуң чымыштыг ажиие чүү хире кичээнгей салдынып турары болгаш хойжуларның кызымак ажылдап турары мыя бо чагаалардан-на илден. Ол ындыг болур-даа ужурлуг. Ындыг чагаалардың аразындан четпестер дугайында медээлер номчууру эгенчиг. Чижээлээргс, Улуг-Хемниң Арыг-Бажында Танов **Монгуш** «Улуг-Хая» совхозтуң хоочун хойжузу, район Советиниң депутады Ховалыг Хордуунуң конданында дус чок, сакманчылар бажыңы септеттинмээн, мал эмчиллери келбестээн» деп бижээн. А райповуң малчынарга бо сөөкта кидис идик, сухаварай, азар лампалар чедирбейн турарын Өвүрден **Дамдын** Найгын-оол дыңнаткан. Бо чагааларны чоруткан бижикчилерге четтиргенин илереттишаан, «Улуг-Хая» совхозтуң парткомунуң болгаш Өвүр райпозунуң баштаар черниин изеретиигеи четпестерге хамаарыштыр дарый хемчег алырыга база ол дугайын номчукчуларга дыңнадырынга редакция идеген тур.

СӨЗҮН ЭЭЛЕП ШЫДААР

Директор-биле көзек чугаалашканывыс соонда чаазынлга цегиигс чеде бердивис. Цехтиң даштында совхозтарның чагыын ёзугаар кылган үүлдерле хөй. Малга чем каап бээр шагжалар, оңгачалар, ямзы-бүрү организациялардың чагыыбиле кылган эжиктер, рамаларны чурум-чыскаалдыг чыын каап каан.

Аажок улут бо чазанылга цегиинің иштинде кижиниң кичээнгейин хаара туда бээр үүлдер-ле хөй. Электри күжүбиле ажылдаар хаарылгалар, маизы одура кезер хирээлериниң шимээн-дваажы чыны-мыла үзүүлел чок. Верстактар кырындан төгүлген чоңгуиуң чүкүзүг чаагай чыны думчукка кээр. Цехте ниитизи-биле он ажыг кижи ажылдап турлар. Ямзы-бүрү хереклелер кылыры-биле белетхээн — хаарылгалап, шеверлээн манзыларны чыый каап каан. Бир кезек черде Даш-оол Монгуш баштаан ажылчыннар мал чемгерер шагжалар эптеп, кадагылаан турлар.

Мөге-шыырак мага-боттуг, шейбек шырайлыг аныяк эрбиле мендилештивис. Ол дээрге СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң кежигүнү Виктор Дажыевич Монгуш болду.

— Виктор Монгуш чазанып цехтиң бригадазын сес чыл удуртуп келген. Ажылынга харыысалгалыг аныяк оол бистиң караавыска көзүлдүр өзүп, чыл келген тудум-на бригадаиың ажылын көдүрүп, планныг онаалдаларын доктаамал күүселип келди. Ол партияның XVIII Тыва область конференциязынга делегат болуп, оон ажылынга кирипкеш, конференциияның материалдарын бодуиуң ажылдап турар коллективиниге таныштырган — деп, Чадаананың ыяш ажылагыйының директору В. М. Шөйбөниин оны мактап органы таварылга эвес.

Аныяк коммунист Виктор Монгуш ол коллективте улусчу контроль бөлүүнүң даргазы. Оиу ак сеткилдиг күүседип, ангы-ангы участокторга рейд, хыналдаларны кылып, ооң түннелдерни бөлүктүң хураллдарынга сайгарып, администрациягa дыңнадып, четпестерге эптеп чок байдалды тургускан. Бөлүктүң чоруткан ажылынын дугайында отчёдун чон мурнунга берип турар.

Виктор Монгуштуң удурткан бригадазының кежигүннери партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Төлевилелин бөлүк ааны-биле өөренип, чоңнуң чаагай чоруу дээш партияның сагыш човаашкынынга харыы кылдыр бедиткеи хүлээлгелерни алган.

— Эрткен чылдың планныг онаалдаларын, чедиишкинниг күүсеткен-дир силер. Ам 1981 чылда мурнунарда кандыг сорулга салдынганыл? — деп, оон айтырдывыс.

— Бо чылдың январьда 15 муң рубльдиң продукциязыны будурер тургаш, ону чедиишкинниг күүсеттивис. Февральдың планын СЭКП-ниң XXVI съездизинии ажыттырар хүнү — февраль 23-те доозарынга бүзүрелдиг ажылдап турар бис — деп, ол чугаалады.

Бригада кежигүннери ам Улуг-Хем, Барыын-Хемчик, Өвүр райониарының совхозтарының чагыын ёзугаар кормушкалар, оңгачалар кылып турар.

Аныяк коммунистиң удурткаиы бир лемнит, пайыралдыг бригада сөзүн ээлээр дээраниге бүзүрээр бис.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

СЭКП-ниң XXVI СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

СОВЕТ ШКОЛАНЫҢ ЧАА СОРУЛГАЛАРЫ

Совет школа СЭКП-ниң XXVI съездизиниң бүдүүзүнде, бүгүн чурт-биле кады, бодунуң эрткен оруунуң түннелин үндүрүп, чаа беш чылда сорулгаларын тодарадып турар. СЭТА-ның корреспондентизи ССРЭ-ниң чыдыышкын министри А. А. Прокофьев-биле ужурашкан, чамдык айтырыгларга харыылап бээрин оон дилээн.

— Чыдыышкынның совет системазының онгу беш чылда хөгжүлдезиниң кол түннели „кандыгыл?

— Хамыктың мурнунда, социал ужур-дузалыг улуг айтырыг — аныяктарның бүгү-биити ортумак өөредилгеже шилчилгезин чедип алганывыс болур. Социализиниң делегейде баштайгы чурту ол төнгүлүг базымны база бир дугаарында кылган, чедип алган. Эрткен беш чылда 25,3 миллион кижи ортумак эртемни чедип алган. ССРЭ Конституциязында быжыглаттынган ол улуг чаалап алышкыннарны тода көргүзери-биле, дараазында түүлдерни сактып алыылыар: революция мурнундагы Россияга улуг кижилерниң 72 хуузу бижик билбес турган; чурттуң чамдык, Ортаакы Азия шыкаш регионнары, хаан чазактың уржуу-башкылар белгеш улус өөредилгезиниң өске-даа ажыллакчылары доозуп үнүп турар. Бистиң чуртувуста ниитизи-биле 3 миллион хире башкылар — боттарының амыдыралын өзүп орар салгалды кижизидеринге турасказадыр сорулгалыг тура-соруктугларның хөй кижилиг отряды санаттыныр турар.

Өөредилге-кижизидил г е л и г ажыллың деннелин белидерин чедип алган бис, оон-биле чергелештир, өөреникчилерниң билиниң деннели база белээн. Оон түнелинде өске класстарның өөреникчилерниң өөредилгезин школага уламчылазы түгле херек эвес, а шуут чугула айтыыр апарган. Беш чылдың дургузунда өөредилгениң кабинет системазынче шилчилге доозулган. Ол дээрге, өөредилгениң цынарын болгаш башкылалашкыныың арганарын сайзырангайжыларында эң чугула кол түүлдериң бирээзин болур-дур.

— Он бирги беш чылда совет школаның мурнунда кандыг-кандыг чаа түүлдер турун турарыл?

— Ниитя сорулгаларны мен мынчаар чугаалап болур мен: бүгү-ниитя ортумак өөредилге талазы-биле чедип алган чедишкиннеривисти улам бүжыглавышаан, бистиң школавыс хөгжүлдениң чаа чадазыныче көдүрүр апаар. Азы өскээр чугаалаарга, ол чаа-чаа шынарларлыг болур.

Совет школа дээрге, түгле өөредилге чери эвес, а өөредилге-кижизидилгелиг өөредилге чери-болгай. Оон кол сорулгазы — бүгү тала-биле сайзыралдыг амгы үениң аныяк кижизин кижизидеры. Чаа-чаа эртемнериниң, билиглериниң хемчээлиниң хүн бүрү немежин күрары-биле чергелештир, ол сорулганы түгле школаның кичээллеринге өөредирин чедип алыры белен эвес херек, а узаткан хүнүң болгаш бүдүн хүнүң школаларынга ол чедишкиннииг боттанып турар. Узаткан хүнүң школаларының өөреникчилери тускай программа-биле өөренип, чурттап турарлар — кичээллер соонда олар бөлүмнерге болгаш спортчу секцияларга барып киржип, концерттер көрүп, экскурсияларга чоруп тургулаар. А ол чорук өөреникчилерниң бүгү талалыг өзүллезинге тазрымчалыг байдалларны тургузуп, оларның хуула сонуургалын тодарадып, чогаадыкчы идепкейин белидип турар. Узаткан хүнүң школаларын улам хөгжүдер болгаш аңаа өөренир өөреникчилериң санын 1985 чылга чедир 13,5—14 миллион чедирери партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Төлевилелинде көрдүнген.

База бир кол түүл: чурттуң специалистерге болгаш мергежиллиг кадрларга хереглелиң улус өөредилгези долузу-биле хандырар ужурлуг. Бодунуң тургустунуп келгенинии башкылар белгеш улус өөредилгезиниң өске-даа ажыллакчылары доозуп үнүп турар. Бистиң чуртувуста ниитизи-биле 3 миллион хире башкылар — боттарының амыдыралын өзүп орар салгалды кижизидеринге турасказадыр сорулгалыг тура-соруктугларның хөй кижилиг отряды санаттыныр турар.

Өөредилге-кижизидил г е л и г ажыллың деннелин белидерин чедип алган бис, оон-биле чергелештир, өөреникчилерниң билиниң деннели база белээн. Оон түнелинде өске класстарның өөреникчилерниң өөредилгезин школага уламчылазы түгле херек эвес, а шуут чугула айтыыр апарган. Беш чылдың дургузунда өөредилгениң кабинет системазынче шилчилге доозулган. Ол дээрге, өөредилгениң цынарын болгаш башкылалашкыныың арганарын сайзырангайжыларында эң чугула кол түүлдериң бирээзин болур-дур.

— Он бирги беш чылда совет школаның мурнунда кандыг-кандыг чаа түүлдер турун турарыл?

— Ниитя сорулгаларны мен мынчаар чугаалап болур мен: бүгү-ниитя ортумак өөредилге талазы-биле чедип алган чедишкиннериниң цынарын болгаш делгеренгей түвае чугаалаан. Онгу беш чылда республиканың ажылчы чонунар экономика, социал болгаш культура тургузуушкунунга улуг чедишкиннерни чедип алганын ол тодаргай демдеглээш, аңаа комсомолчуларның, ооллар, кыстарның киирген үлүүн демдеглээн. Республиканың черчерлериниде партия организацияларының сагыш салыышкыны, бүзүрели болгаш негелделиг чоруу аныяктарны ажылхерекке улам дадыктырып, комсомол организацияларының дайынчы арга-шинээзин бедидип турар. Республиканың комсомол организацияларынга мал ажылын шефке ап, үлетпүрүүн, көдээ ажыл-агыйның кол участоктарында комсомолчу-аныяктар коллективтери шудургу ажылдап турар.

П. И. Кравченко түнелийде партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Төлевилелинде киирген он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедишкиннерин шиитпирлээри ажыл-агый тургузуушкунунуң бүгү адырларында аныяктарның бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылыдан улуу-биле хамаарыжырын демдеглээш, беш чылдың аныяк гвардейжилеринге ол улуг ишке чедишкиннерни күзээн.

Республиканың аныяктарының мурнунда шиитпирлезе чогуур сорулгалар улуг. Ажыглаттынмайн турар курлавырлар эвээш эвес. Үлетүүр бүдүүлгелерде, көдээ ажыл-агыйда, тудугда хожудап турар аныяктар коллективтери, аныяк кижилер эвээш эвес. Аныяктарның мергежилин белидер, ажылга ынак чоруккa оларны кижизидер талазы-биле ажылда, өске-даа адырларда четпестер бар. Бо дугайын слётка бүгү талалыг анализтеп, күш-ажылчы хүн бүрүзүн Төрээн чурттуң чаагай чоруунга бараагладырынга долу бүзүреллиин ооң киржикчилери илергейлеп турганнар.

Слёттуң киржикчилери республиканың бүгү аныяк ишчилеринге кыйгырыгны бир үнбиле хүлээп алган. Оң бирги беш чылдың онаалдаларын чедишкиннииг күүселип, съездиге уткуштур ленинчи, коммунистиг ёзу-биле ажылдаарынче Тыванын комсомолчуларын болгаш бүгү ооллар, кыстарын ында кыйгырып турар.

Слёттуң түнелинде беш чылдың гвардейжилери — бүдүүлгениң хөй бөлүк аныяк мурнакчыларын ВЛКСМ ТК-ның төрөк демдектери, хүндүлел бижиктер болгаш өртектиг белектер-биле шаңнаан.

В. МААДЫР.

ЧУРУКТАРДА: республиканың аныяк мурнакчыларының слёдүнүң киржикчизи Н. Демчишина рапортка зт салып тур. Слёттуң бөлүк киржикчилери.

С. СҮРҮҢНҮҢ фотолары.

КИЛЕҢНИГ БУРУУ ШАВЫЫШКЫН

ЖЕНЕВА. (СЭТА). КНО-ның Кижи эргелериниң талазы-биле комиссиязының Женевада эртип турар сессиязында Израильдың политиказын килеңниг буруу шапкан үнер чангыланып турар, түгле дээрге эжелеттирген араб девискээрлерде кижиниң эргелерин ол дерзин ёзу-биле үреп турар. Ирактың, Югославияның, Сенегалдың, Кубаның, Венгрияның болгаш өске-даа күрүнелериниң, ол шыкаш араб чурттар Лигазының төлээлекчилери сессинга санда бергеш, делегей эрге-хоойлузунуң болгаш кижиниң моралының кол бярымдаа болур принципгерин база норма-чижектерин Израиль калчаа-дерзин ёзу-биле дора көрүп турарын онзалап демдеглээн. Тайбың чурттакчыларга, кыргынарга, херээжешкерге, чаштарга хамаарыштыр өлүрүүшкүнүнерин, хилинчектээшкиннерин, кадыт-дошкун дерзинилээшкиннерин калбаа-биле практикалап, араб суурларыны чок кылырын, арабтарның ижер сугларының үнеп дөстерин узуткаарын шенеп турар израиль эжелекчилериниң кара туразында араатанзыг азжылаашкыннарының хөй санныг фактыларын ораторлаар көргүскен.

Израиль эрге-чагыргалаар массалыг террорнун, кырып өлүрүнин болгаш араб черлерин чоорту, план ёзугаар колониязыларының политиказын боттандырып турар-дыр деп, СССРЭ-ниң төлээлекчизи В. А. Зорин бодунуң саналынга чугаалаан. 1967 чылдың агрессиязындан бээр Израильге эжелеттирген районнардан 700 муң чыгам кижини үнүүр ойлалыткан.

Израиль суурларны тургузуп тургаш, чурттакчы чонунуң составын күш-биле өскертирин эжелекчилер кызмадып турар. Араб девискээрлерин эжелээрин мөнгежидер, Палестинаның араб улузунуң бот-башкартынар эргезин хүлээп көрбезиниң дугайында чугаа чоруп турары ол. Каттышкан Нациялар Организациязының резолюциязынга чөрүштүр-ле израиль эжелекчилер Иерусалимни Израильдың «кара чангыс» болгаш «чардынмас» пайысылалга кыллыр чарлаан. АКШ-тың талазындан деткимчени албышаан, Израильдың үрүлүлеп турар эжелекчи утланыышкыны Чоокку Чээп чүктe онза айыылдыг байлалды хевээр арттырып, ол кавы девискээрде тайбыга болгаш аймыл чок чоруккa доктаамал кыжынышкыны тургузуп турардыр деп, оратор дёмдеглээн.

Дүрүм ёзугаар кара-чангыс төлээлекчизи Палестинаны хостаарының организациязы болуп турар палестин улустуң мырыай бодунуң күрүнезин тургузуп алырынга чедир бот-башкартынар чарылбас эргезин ССРЭ-ниң төлээлекчизи онзалап демдеглээн.

Израиль агрессорлар АКШ-тың делегадының күүрүлге кавчаалыг камгалакчылыг болган. Эжелеттирген араб черлерде Израильдың чоруулун турары массалыг дерзинилээшкин политиказын америк төлээлекчи агартып турган.

Оон чугаазы дыка хөй чурттарның делегацияларының лимиттиг киленизээшкинин хайыкгырган. Ирактың төлээлекчизи Хабиб аъ-Кайси оң ораторну үзе киргеш, «америк делегация арабтарны болгаш КНО-ның Кижи эргелериниң талазы-биле комиссиязын дорамчылап турар-дыр» деп чугаалаан. Израиль агрессорларның болгаш өлүрүкчүлерин ол камгалакчызынга Сириянын болгаш Алжирниң төлээлекчилери база шынгыы ойтур шавыышкынны бергеннер.

ДЕТКИП ТУРАР

АДЕН. (СЭТА). Империализмге, колониализмге, расизмге удур демиселче уланган кала-даа каттышпас шимчээшкиннииң киржикчилери күрүнелериниң куженцишкиннерин Демократтыг Йемен деткип турар дел, Йемен Улус-демократтыг Республикаңың даштыкы дерекгер министри С. Мухаммед Аденниң информация агентилелинге берген интервьюзунга медеглээн.

Кала-даа каттышпас шимчээшкиннииң делегей ареназында туруштарын улам чыдыылаарының, ол шимчээшкиннииң киржикчилери чурттарның болгаш социалистиг күрүнелериниң аралыгда найыралды бала кадыг омылдажылганы калбарыгның эрежежок чугулазын министр онзалап демдеглээн.

ЧАЛЫЫ НАЗЫН РАПОРТТАП ТУР

(Төнчүзү. Этези 1-ги арыында).

Республиканың көдээ ажылагыйында 10 муң ажыг ооллар, кыстар ажылдап турар. Ооң кол алыры — мал ажылында 4 муң ажыг аныяктар хаара туттунган. «Мал ажылы — аныяктарның шалыпчы херээ» деп лозун-биле ажыл-херекти калбартқаш, оларның хөй кезии бедик харыысалгалыын көргүзүп, боттарының херээнии мастерлери апаргылаан. 1979—1980 чылдарның түнелдери-биле 180 ажыг хойжулар төрүүр чус хойга онааштыр 80 болгаш оон-даа хөй хураганы менди камгалап алган. «Бай-Тал» совхозтуң хойжузу Шыырап Мандараа съездиге алдар кылдыр алган хүлээдгезин төлептиг күүседип, эрткен чылын төрүүр чус хойдан-на 107 хураганы алган. Бүдүүлгениң ол аныяк мурнакчызы ВЛКСМ ТК-ның «Күш-ажылчы шылгарал» деп көрек демдээ-биле шаңнаткан. Аныяк мурнакчыларның аразында «Малчын» совхозтуң хойжузун Ч. Комбуй, «Найырал» совхозта Е. Алдай, Эрзининиң Ленин аттыг совхозта В. Лужаа, «Кара-Хөл» совхозта Х. Маныы-оол олар база бар. Аныяк саанчылардан 1980 чылдың түнелдери-биле «Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей СБФ-зиниң саанчызы, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады аныяк коммунист Оюмаа Баткар эң бедик көрүзүглуг болуп, бир инектеннее 3060 кг суттуг сагган. Аныяк мурнакчылар — Тыванның комсомолуиуң алдары болгаш чоргааралы.

Съезд мурнуу чарыының бо хүнниринде ооллар, кыстар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидер, продукциянын шынарын экижидер, он бирги беш чылдың бирги чылының эң чугула объектилерин хуусаа бетинде ажыглалга киирер, эртем болгаш техниканың чедишкиннерин бүдүрүлгеге нептередир, күш-ажылдың сагылга-чурумун бүгү талалыг быжыглаар дээш демиселге идепкейлиг киржиринче онза кичээнгей салып турарын слётка демдеглээн.

— Кызыллың аъш-чем бараанар садыының коллективи эвээш эвес чаагай ажылхеректи бүдүрүп, он бирги беш чылды эки эгелээн. Беш чылда планнан ажыр 2270 муң рубльдың бараанарын сайгарган. Эрткен чылын бараан садылгазының планын 100,3 хуу күүсеткен. Беш чылдың онаалдаларын аъш-чем садыының 20 магазиннери шупту күүсеткен—деп, «Саян» универмагының аныяк садыгжызы Г. Е. Троякова слётка дыңнаткан.

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниге — 26 шалыпчы неделя» деп күш-ажылчы шалыпчы ээлчеге турушпушаан. Кызыллың аъш-чем бараанар садыында комсомолчу-аныяктарның 6 бригадазы, 80 ажыг ооллар, кыстар ол чедишкиннерин улам быжыглап, партияның съездизин төлептиг уткуурунга бүзүреллиг ажылдан турарын ол чугаалаан.

Ак-Довуракның аныяктары партияның съездизин кызымакай ажыл-иш-биле уткуп турарын В. И. Ленин аттыг дагдуғу арылаар комбинаттың ажылчыны А. Гришпанов слётка чугаалаан. Ам ында 500 ажыг аныяктар ээлчег үлүүн доктаамал күүседип, хүн бүрүнүң чымыштыг ижинде комсомолчу отчугаш-биле ажылдап турарлар. Чарыштың авангардында комсомолчулар чоруп турар. «Ажыктыг чоруктуң болгаш шынарның беш чылынга аныяктарның энтузиассы болгаш чогаалыкчы чоруун бараалгадыр» деп лозун-биле чарышка аныяктар идепкейлиг киржип, чаартыкчы хөй саналдарны киргеннер. «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга!» деп Бүгүзэвилелдиң Ленинчи зачёдунуң үезинде Ак-Довуракның аныяктары коммунистиг тургузуушкунуун ниити херээнге боттарының туружунун дугайында улуг чугааны кылып, партияның съездизинге алдар кылдыр бедиткен чаа хүлээлгелерни алгаш, ону күүседир дээш шудургу ажылдап турарын ол түнелинде чугаалаан.

Республиканың бир улуг ажыл-агыйы — «Межегей» совхозтуң комсомолчулары болгаш аныяктары партияның съездизин багай эвес көргүзүглуг болуп, бир инектеннее 3060 кг суттуг сагган. Аныяк мурнакчылар — Тыванның комсомолуиуң алдары болгаш чоргааралы.

Съезд мурнуу чарыының бо хүнниринде ооллар, кыстар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидер, продукциянын шынарын экижидер, он бирги беш чылдың бирги чылының эң чугула объектилерин хуусаа бетинде ажыглалга киирер, эртем болгаш техниканың чедишкиннерин бүдүрүлгеге нептередир, күш-ажылдың сагылга-чурумун бүгү талалыг быжыглаар дээш демиселге идепкейлиг киржиринче онза кичээнгей салып турарын слётка демдеглээн.

— Кызыллың аъш-чем бараанар садыының коллективи эвээш эвес чаагай ажылхеректи бүдүрүп, он бирги беш чылды эки эгелээн. Беш чылда планнан ажыр 2270 муң рубльдың бараанарын сайгарган. Эрткен чылын бараан садылгазының планын 100,3 хуу күүсеткен. Беш чылдың онаалдаларын аъш-чем садыының 20 магазиннери шупту күүсеткен—деп, «Саян» универмагының аныяк садыгжызы Г. Е. Троякова слётка дыңнаткан.

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниге — 26 шалыпчы неделя» деп күш-ажылчы шалыпчы ээлчеге турушпушаан. Кызыллың аъш-чем бараанар садыында комсомолчу-аныяктарның 6 бригадазы, 80 ажыг ооллар, кыстар ол чедишкиннерин улам быжыглап, партияның съездизин төлептиг уткуурунга бүзүреллиг ажылдан турарын ол чугаалаан.

Ак-Довуракның аныяктары партияның съездизин кызымакай ажыл-иш-биле уткуп турарын В. И. Ленин аттыг дагдуғу арылаар комбинаттың ажылчыны А. Гришпанов слётка чугаалаан. Ам ында 500 ажыг аныяктар ээлчег үлүүн доктаамал күүседип, хүн бүрүнүң чымыштыг ижинде комсомолчу отчугаш-биле ажылдап турарлар. Чарыштың авангардында комсомолчулар чоруп турар. «Ажыктыг чоруктуң болгаш шынарның беш чылынга аныяктарның энтузиассы болгаш чогаалыкчы чоруун бараалгадыр» деп лозун-биле чарышка аныяктар идепкейлиг киржип, чаартыкчы хөй саналдарны киргеннер. «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга!» деп Бүгүзэвилелдиң Ленинчи зачёдунуң үезинде Ак-Довуракның аныяктары коммунистиг тургузуушкунуун ниити херээнге боттарының туружунун дугайында улуг чугааны кылып, партияның съездизинге алдар кылдыр бедиткен чаа хүлээлгелерни алгаш, ону күүседир дээш шудургу ажылдап турарын ол түнелинде чугаалаан.

Республиканың бир улуг ажыл-агыйы — «Межегей» совхозтуң комсомолчулары болгаш аныяктары партияның съездизин багай эвес көргүзүглуг болуп, бир инектеннее 3060 кг суттуг сагган. Аныяк мурнакчылар — Тыванның комсомолуиуң алдары болгаш чоргааралы.

Съезд мурнуу чарыының бо хүнниринде ооллар, кыстар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидер, продукциянын шынарын экижидер, он бирги беш чылдың бирги чылының эң чугула объектилерин хуусаа бетинде ажыглалга киирер, эртем болгаш техниканың чедишкиннерин бүдүрүлгеге нептередир, күш-ажылдың сагылга-чурумун бүгү талалыг быжыглаар дээш демиселге идепкейлиг киржиринче онза кичээнгей салып турарын слётка демдеглээн.

— Кызыллың аъш-чем бараанар садыының коллективи эвээш эвес чаагай ажылхеректи бүдүрүп, он бирги беш чылды эки эгелээн. Беш чылда планнан ажыр 2270 муң рубльдың бараанарын сайгарган. Эрткен чылын бараан садылгазының планын 100,3 хуу күүсеткен. Беш чылдың онаалдаларын аъш-чем садыының 20 магазиннери шупту күүсеткен—деп, «Саян» универмагының аныяк садыгжызы Г. Е. Троякова слётка дыңнаткан.

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниге — 26 шалыпчы неделя» деп күш-ажылчы шалыпчы ээлчеге турушпушаан. Кызыллың аъш-чем бараанар садыында комсомолчу-аныяктарның 6 бригадазы, 80 ажыг ооллар, кыстар ол чедишкиннерин улам быжыглап, партияның съездизин төлептиг уткуурунга бүзүреллиг ажылдан турарын ол чугаалаан.

Ак-Довуракның аныяктары партияның съездизин кызымакай ажыл-иш-биле уткуп турарын В. И. Ленин аттыг дагдуғу арылаар комбинаттың ажылчыны А. Гришпанов слётка чугаалаан. Ам ында 500 ажыг аныяктар ээлчег үлүүн доктаамал күүседип, хүн бүрүнүң чымыштыг ижинде комсомолчу отчугаш-биле ажылдап турарлар. Чарыштың авангардында комсомолчулар чоруп турар. «Ажыктыг чоруктуң болгаш шынарның беш чылынга аныяктарның энтузиассы болгаш чогаалыкчы чоруун бараалгадыр» деп лозун-биле чарышка аныяктар идепкейлиг киржип, чаартыкчы хөй саналдарны киргеннер. «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга!» деп Бүгүзэвилелдиң Ленинчи зачёдунуң үезинде Ак-Довуракның аныяктары коммунистиг тургузуушкунуун ниити херээнге боттарының туружунун дугайында улуг чугааны кылып, партияның съездизинге алдар кылдыр бедиткен чаа хүлээлгелерни алгаш, ону күүседир дээш шудургу ажылдап турарын ол түнелинде чугаалаан.

Республиканың бир улуг ажыл-агыйы — «Межегей» совхозтуң комсомолчулары болгаш аныяктары партияның съездизин багай эвес көргүзүглуг болуп, бир инектеннее 3060 кг суттуг сагган. Аныяк мурнакчылар — Тыванның комсомолуиуң алдары болгаш чоргааралы.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур

КҮЧҮЛҮГ ИНДУСТРИЯНЫҢ, КҮШТҮГ КИЖИЛЕРНИҢ ЧУРТУ

Сибирьниң ажылчы чоннары онгу беш чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдеге улам ыңай чедиишкиннерни чедип алган. Олар келир чылдарда оондаа улуг сорулгаларны шиитпирлээр.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның бөлүк журналистери Сибирьге аян-чорук кылып чораан. Олар маңаа көрген, билгенииң дугайын ПМА-ның корреспондентизи Ю. Синяковка мынчаар чугаалааннар.

Живко Владимиров, «Работнически дело» (БУР): — ССРЭ-ниң чөөн талакы райондарынче бистиң аян-чоруувус улуг Ленинниң ады-биле холбашкан черлерден эгелээнин таварылга эвес. Шушенскоеден ырак эвеске Саян-Шушенск ГЭС-тиң баштайгы турбиналарының ажылдап турарын көрдүвүс. Бистер «XX вектиң бетон тоолун» — Братск ГЭС-тиң плотиназын сонуургадывыс. Усть-Илим ГЭС-ти доктаамал ажыглалга киирериңге тураскаатказ митингиге киришпитивис. Сибирьниң будуруқчу күштерииниң хөгжүлдезинге күчүлүг идигни берген ол энергетика күчүтеннери — Россияны электрификастаар дугайында ленинчи идеяларның херек кырында боттанып-ышкыны-дыр.

Петер Ловас, «Непсабадшаг» (ВУР): — Тураскаалдыг бедек кылдыр Будапештиже сульфат целлюлозанын ак кескиндизин аппаар мен. Аныяк хоорай Ангарскиге турувуста, Усть-Илимниң целлюлоза заводун ажыглалга дужаады. Оң бирги совет беш чыл онгузунуң чаагай чаңчылдарын салгаар... Саянда алюминий заводунуң корпустары улам бедип, Минусинскиде «Электроград» беленген продукциязын берип, Абаканда контейнерлер заводу улам-на күчү кирип бар чыдар. Сибирь мээн сагыш-сеткилимге күчүлүг индустрияның, күштүг кижилерниң чурту боол артар.

Хыу Тхо, «Нян зан» (ВСР): — Совет кижилерниң чедиишкиннери вьетнам улусту тургузукчу күш-ажылга хей-аът кирип турар. Мен ол чедиишкиннерни сибирь черге караамбиле көөр аас-кежиктиг болдум. Бо черни база катап, чижээ, 1990 чылда суг, көрүксээр-дир мен. Партияның XXVI съездизинге СЭКП ТКниң Төлевилелинде көрдүнген канчаар-даа аажок улуг чаартылгалар чоокку он чылдарда боттанган турарынга бүзүрөөр мен.

Вольфганг Шпикерман, «Нойес Дойчланд» (ГДР): — Сибирьге эртем-техниканың чаа чүүлдерин совет кижилериң нептередип турарының шиитпирлии мени кайгатты. Мен математика аргалары-биле шиитпирлээр бүгү-эвилел экономиктиг айтырыглар-даа дугайыны, тодаргай бүдүрүлгелериниң сорулгаларын-даа чугаалап турарым ол, чижээ, Минусинскиде бедик күжениишкинниг вакуум үзүкчүлер заводу ышкаш бүдүрүлгелер өске социалистиг чүрттарда чок.

Элси Форс, Пренса Латина агенствозу (Куба): — Бо аянчорук Сибирьниң хөй талаларын — экономиказын болгаш эртемин, транспортун болгаш техниказын... көөр аргаы менээ берди. Ылангыя Саян-Шушенск ГЭС-ке чорааныс дыка-ла өөрүнчүг болду. Мен аңаа, Че Гевара аттыг бригаданың ажылчыннарының аразынга тура, совет улус куба-революциянын маадырларының турасказалын кайы хире камныг көрүп турарын чүрээмнин ханызындан билдим.

Мишигдорж, «Үнэн» (МАР): — Сибиряктарнын күш-ажылчы маадырлыг чоруу, патриоттчузу кайгамчык-ла-дыр. Олар ажылдап турда, канчаар-даа улуг бергелерни ажып эртип турда көргеш, ол кижилерниң маадырлыг чоруунун өндүр улуун кижи удам-на долузубиле медерел билип каар. Мээн төрээн чуртумга — Моолга (ында шингээттинмээн черлер хөй) Сибирьнин тудуглары улуг тургузуушкунуун чырыткыланчак үлегер-чижээ болдур.

Кароль Шинцзелёж, «Жиче Варшавы» (ПУР): — Тайганың болгаш кижинин аргаларының эгээртинмези, Сибирьнин соогу болгаш ында ажылдап турар кижилериң чүректериниң чылыы — мээн кол-кол сактыр чүүлдеримниң дээжизи ол. Сибирьниң эртемденнериниң болгаш колхозчуларының сибиряктарны аъш-чем продуктулары-биле хандырар дээш кылып турар чүүлдери хөй-дүр.

Дорел Дориан, «Ромыниа либерэ» (РСР): — Бедик мергежилдиг кижилер, бодунуң ажыл-херээн ыяк билир специалистер мени сонуургатты. Олар улуг хемчээлге одап бидирлер, ынчалза-даа хүн бүрүнүн херектерин база утпастар. Сибиряктар энтузиасчы, эң-не хуулгаазын ышкаш сагындырар планнарны салып база күүседип ыыдаарлар-дыр.

Дага Минкевичова, «Кветы» журнал, биле Любомир Ленох, «Правда» (ЧССР) — Бажынарны, заводтарны, оруктарны, плотиналарны тудуп тура, совет кижи сибирь черни камнап турар. Бойдусту шингээлип алырын болгаш ону камгаладарының кайгамчык үлегери Усть-Илимск-дир. Мында ыяштарны кезерип-даа ылаштыг бодаан, арыглаар дериглерни тургусказ, целлюлоза заводун артынчы үнмес кылдыр кылган. Тайганың байлаан чөп ажыглаары-биле чергелештир совет кижилер ону келир салгалга камгалап артырары эки деп бодап турарлар-дыр.

(ПМА).

КОЛЛЕКТИВТИҢ ЧОРГААРАЛЫ

— Физика башкызы болгай силер. Бо-эртемниң кичээлии ыры, хөгжүм, азы чечен чогаал кичээли ышкаш солуи кылдыр эртпирип болур бе? — деп оон айтырдым. Башкы бичии боданыл олура, мынчаар харыылады:

— Чоп болбас боор. Физика кичээлии аажок солуи кылдыр эртпирип, уругларның кичээлейнин хаара тудуп, сонуургалын хайыктырып болур. Бо бүгү башкының бедик мергежилинден, ажылынга бердингеминден, эртеминге ынакшылындан хамаарыжыр.

«Чүс катап дыннаарыныӊ орнунга чангыс катап көргеи дээре» деп үлегер чугааны сактып келгеш, башкының бир кичээлинге олуржур болдум.

Бир кичээл дилиртпейн эрте берген. Баштайгы минуталардан эгелээш-ле өөреникчилериң бүгү кичээлгейи башкыга баар. Көргүзүг материалдары, техниктиг херекселдерни долузу-биле ажыглаар, тайылбыр үеликке чонгун амыдыралында, аас чогаалынган хөй чижектерни көргүзер, кичээл бүрүзүн аажок солуи кылдыр эртпирип билир, ажылының ёзулуг-ла мастери башкы болду. Өөреникчилериң сонуургалын, эртемге хандыкшылын шагда-ла кыпсып алганы ыле. Шынап-ла, физика кичээлин ынчаар солуи кылдыр эртпирип болур чүве-дир деп, ам кээп бүзүреп, бодап олурдум.

Кызылдың № 15 школазының физика башкызы Павлида Факаевна Бирюкова 1964 чылда Кызылдың педагогика институдунуң физика болгаш математика факультедин чедиишкинниг дооскаш, төрээн сууру Кундустутта ийи чыл иштинде башкылаан. А оон соонда өг-бүлезинин аайы-биле Кызылга кээп ажылдай бергеи.

Ажылынга бердинген, бичезеткилдиг, билиңже хандыкшылдыг бөдүүн башкының адын ур-даа болбаанда хоорайның мурнакчы башкыларының аразынга адай берген.

П. Ф. Бирюкова бо хүнерде Кызыл хоорайның эки ажылдыг башкыларының аразында төлептин-биле кирип турар.

Хоорай школаларында сураглаан физика кабинедин ол бүгүн чартык чыл иштинде дерип кылып алган.

— Кабинетте өөреникчилерге бижиг болгаш ханы билиглерни бээринге чугула херектиг бүгү-ле чүүлдер бар — деп, ол чоргаарал-биле чугаалаан.

Ол 7 болгаш 10 кластарда физика башкызы. Өөредилге чылының эгезинден эгелээн хөй кошкак уругларны өскелериниң деңнелинге чедир өөредип алырынче онза кичээнгей салыр. Бирги чартык чылдың соонда физика талазы-биле өөреникчилериниң билии колдуунда-ла деңнежи берген. Ам ол класстарда шупту 218 өөреникчи бар. Олардан физикага багай демдектиг чангыс-даа өөреникчи чок. Ону саазынга бижип, азы аас-биле чугаалаары белеп, а херек кырында боттандырары, чедип алыры ажыктың берге, башкы кижиден бедик мергежилди, ажылынга кызымак, эрес шудургу чоруктуу негээр.

Павлида Факаевна мергежилдиг мурнакчы башкы болдурундан айгыда, школада хөй-ниитининг ажылынга идепкейлиг киржип турар. Ол школада профэвилел комитединиң дараазынга, кежигүнүге каш чыл улай сонгудуп келген.

Найысылалдың мурнакчы башкыларының бирээзи П. Ф. Бирюковага эрткен 1980 чыл уттундурбас болуушкуу-биле демдеглеттинген. Анаа РСФСРниң школаларының ёлдарлыг башкызы деп хүндүлүг атты тыныскан.

— Бистиң Павлида Факаевна ол атка ёзулуг-ла төлептигерин бирээзи. Анаа бис чөптүү-биле чоргаарланып турар бис — деп, № 15 школаның башкылары чугаалап турар.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

ЧУРУКТА: РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы П. Ф. Бирюкова чаңсап үезинде өөреникчилериниң аразында.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

АДА-ИЕНИҢ КҮЖҮНГЕ ДАЯНГАШ

Суг-Аксы ортумак школазында партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга даянган. өөреникчилерниң чүрттап турар девискээрлериниң гайы-биле өөредилгелеп дашкаар үеде ойнап, дыштанып, корум-чүрүм үрээр чоруктарны болдурбазынга таарымчалыг байдалдарны тургузары дээш элээн ажылдарны сөөлгү чылдарда уламчылап чоруткан.

Суг-Аксы суур микрорайоннар аайы-биле 15 агитквартираларга чардынган. Оларның 12-зинде уругларның спорт шөлдери кылдынган. Бо ажылдарны организастап, дерип кылырынга суурнуң Дружба кудумчузунда «Хемчик» аттыг № 4 агитквартира (даргазы Чечек Ондар, дузалажыр башкызы Марта Бай-Кара), Советская кудумчузунда «Аян» аттыг № 5 агитквартира (даргазы Ранса Ховалыг, башкы Клавдия Ондар), Новаяның «Найырал» (даргазы Сечимаа Ондар, башкы Галина Очуроол) болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг киришкеннер.

Өөреникчилер хүнүн 5—6 хире шагын школага эртпирер, а арткан үе-шактың ада-иезиниң хайгааралынга кирип, бажынарынга турар. Ынчангаш ада-иениң уруглар кижизидер харыысалгазы улуг. Бо талазы-биле ажыг-чан болгаш ажыл-ижин ажы-төлүнге үлегер болдуруп чоруур ада-иелер бисте хөй. Ынчалза-даа бистиң ада-иелеривисте мындыг чанчыл барын эскерип чор мен. Уруглары эге класстарга өөренип чорда башкыларындан оон канчаар өөренип турарын айтыраарлар. Бир эвес өөреникчи шору өөренип турар болза, олче кичээнгей салбайн баар, ону өөренип болур кижи-дир деп каарлар. Бир эвес оон кошкак өөренип турарын билир болза, аңаа дузалаарындан хөннү калып эгелээр. Оон хэрээ-ле ол дээр. Оон аңгыда эки өөренип турган уруглар арай кошкап эгелээн болза, чүге, чүнүң үжүрүдүн оларның өөредилгези баксырааныр билип адыры-биле школага келбес ада-иелер бар. Уругларга канчаар, чүүл-биле дузалаарыл деп сагыш човап, башкылардан арга-сүме айтырбаз болгулаар.

Школа-биле харылзаа кылбас ада-иелер кажан уруглар кем-херек үүлгедириңге киржикпенде, алгырып-кышкырып келир. Харын-даа чүнү өөредип, чүнү көрүп турар башкыларыл бо — деп бодунуң буруузун өскээр чаа каап эгелээр. Оон аңгыда чамдык боттуг чылдагаанныр-биле уруглариың өөредилгезинче дорт киржип, дузалап, доктаамал хайгаарал кылып шыдавайн баар ада-иелер, оларның уруглары янзы-бүрү информацияларны хөйүү-биле билип алыр болганда, оларга удур харыы берип шыдавас болгулаар. Мындыг таварылгада уруглардың туразы улгадып, баш мынар чоруу тыптып кээр. Борта башкыларның болгаш хөй-ниитининг талазындан хайгаарал, дузалажылга херек болур.

Уруглариың үлеп-бодалынга чагаа сагыш-сеткилди чанчыктыраарда ада-иениң хүүзүнда үлегерин көргүзерде, бот-харысалганы күштелдирери чүгле күш-ажылындан болгаш хөй-ниитининг херээн бедик көөрүнден хамаарыжыр. Бодунуң онаашкан ажыл-херээнге эзхарыысалгалыг болуп, бодунуң мөөң-шыларын амгы үеним иделеддинге дүүштүр кижизиг ап билириниден оон ажы-төлүнүң ажыы-чаңы хевирлеттинер.

Чамдык уругларның ада-иезинге баарга, шүүт-ла чаргыдажып эгелээр. Бо оолга мергежилдиг кижилер, силерле билип көрүнер, башкым — деп-ле үнер. Кижи болган көөргө, өөреникчи чүвеңнү кызыгаар, хемчээн эртпээнле оңу ада-иезин чогуур үе-шаанда доктаадып болгу дег. Чангыс-ла башкылар бизиң дээр хөөнөр дүжүп бериишкин деп бодаар мен.

Ынчангаш, бистиң школаның башкылар коллективи болгаш төрелдер комитеди чамдык ажылларны организастап чоруткан-даа болза, чедир кылынмайн турар ажылдарывыс хөй. Школада ада-ие университединиң чорудар ажылының чаа хевирлерин тывары негеттинип турар.

Ада-иелерге бистиң бүдүреливис улуг, ынчангаш детскимчеңни үдүр-дедир ап тургаш, кижизидилге ажылын улам күштелдирип турар бис.

О. КАҢ-ООЛ,
башкы.

Ном болгаш номчукчу

«МЭЭҢ ОЛЧАМНЫ» НОМЧААШ

Соолгу үеде тыва чогаалчылар уругларга алаан каш номмарны парладып үндүргүлээн. Чүгле эрткен чылның төнчүзүнде болгаш бо чылдың баштайгы айында бээин чаа чогаалларны бистиң уругларывыс боттарының ынак чогаалчыларындан алгылаан. Оларга Л. Б. Чаламбаның «Аян-чорук», С. В. Козлованың «Аътыг шеригжи кыс», О. Сегдеймейниң «Чечен чугаалар», С. Б. Нюрбуюнун «Шынаңпайның чугаалары», Э. Кечил-оолдуң «Мээң олчам» болгаш оон-даа өске чогааллар хамаарыжыр.

Э. Т. Кечил-оол бистиң уругларывыска моон мурнунда-ла үвүлээн шулуктериниң чыындылары-биле эки таныш. Оон хөглүг, каттырынчыг шулуктерин школачыларның кежээлеринге, пионерлериң болгаш октябряттарның чыыштарынга бо-ла дыннап болур. Оон сөстеринге бижиттинген уругларның ынак ырлары: «Электей бээр», «Бора-хөкпеш», «Сактып чор мен», «Чечектерим», «Конга кын дээн» болгаш өскелер-даа бичии уругларның концерттеринге, чапсарлар үезинде школаларның коридорларынга, ыры кичээлдеринге, школа назыны четпээн-даа чаштарның бөлүнчү берген черлеринге доктаамал чаңгыланып турар.

Уругларың ынак чогаалчызы Экер-оол Кечил-оол бо удаала уругларга «Мээң олчам» деп ат-биле үнген чечен чугааларының чыындызын бараалгаткан. Чыындыда киргеи чечен чугаалар бичии школа назылыг уругларга таарыштыр уран-чечен болгаш эң-не билдингир сөстер-биле бижиттингени эки. «Чуларак», «Кажар кушкаш», «Таанынарның хайы» деп чечен чугаалар дириг амытаннарга бичии уругларның хамаарылгазының, олардың аңаа ынакшылының дугайын бижээн кижизидилгелиг чогаалдар болур. Чогаалларның аразында «Шолалатканым» деп кыска чечен чугаа өскелерден ылгалдыг. Ында ажык болгаш бичезетки-лиг оолдуң чаптанчыг ажык чанын көргүзүп турар. «Кеземче» деп чечен чугаала тергиин багай чаңчылы — таакпы тыртарындан үштуна-рын, оон хоразының дугайын бижип турар. Оон кижизидилгелиг утказы чогаалдың кол ыңнары болур.

Номнун чуруқчузу В. У. Донгак каастал-ганы эки кылган. Колдуунда чечен чугаа бүрүзүнге-ле хамаарыштыр чуруктарны таарыштыр чураны кончуг эки. Ол чуруктарны янзы-бүрү өңнүг кылдыр үндүрген болза улам эки, солуи болур ийик.

Уруглар чогаалчызы Экер-оол Түлүшович Кечил-ооллуң «Мээң олчам» деп номун улуг сонуургал-биле номчаап, авторга чаа улуг чогаадыкчы челиишкиннерлиг болуруи оон хөй аныяк номчукчулары күдеп турар.

М. ДАНЗЫН.

ФЕВРАЛЬ 10-ДАН 15-КЕ ЧЕДИР

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ФЕВРАЛЬ 10-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». Информастыг программа. 8.40—Эртенги сула шимчээшкин. 9.05—**«Ак дүнер».** Ураң-чечен телефильм. 10.35—**«Дириг амытаннар дугайында».** 11.35—Медээлер. 11.40—14.30—Чапсар. 14.30—Медээлер. 14.50—Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнер программазы: **«Заречьеден ийи кижи», «Казаковскиниң филиграны».** 15.20—Улустуң хөгжүм хереккселдериниң күүседикчилериниң концерти. 15.50—**«Аныяктарның адрестери»** 16.50—**«Келир үеже базым».** Документалдыг телефильм. 17.45—**«Хөглүг аялгалар».** 18.00—Мячилиг хоккейге делегей чемпионады. **ССРЭниң шилиндек командазы—Финляндияның шилиндек командазы.** 2-ги ужуражылга. Хабаровскиден дамчыдылга. 18.45—**Бөгүн делегейде.**

КЫЗЫЛДАН

19.00—19.25 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.25—**«Кижи болгаш хоойлу».** 19.55—**«Карл Маркс. Аныяк чылдары».** Хөй сериялыг ураң-чечен фильм. 1-ги сериязы. 21.00—**«Ye».** Информастыг программа. 21.35—**«Музыка дугайында чугааны уламчылаал».** 23.00—23.20—**Бөгүн делегейде.** Информастыг программа.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

18.00—**«Үенин харылзаазы».** Документалдыг фильм. 18.15—**«Аныяк гвардия».** 18.45—Уругларга фильм. **«Ойнаар кыстар самнап турлар».** 18.55—Чарлаллар.

МОСКВАДАН

19.00—Белорус ССР-ниң таңцының Күүне ансамблиниң күүселдези.

КЫЗЫЛДАН

19.25—**«Келир үе дээш».** 19.55—**«Васильевтен Васильев».** Документалдыг фильм. 20.10—20.50—**«Чогаалчы болгаш үе».** Дамчыдылга.

ФЕВРАЛЬ 11-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—**«Ye».** Информастыг программа. 8.40—Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — Мультфильмнер программазы. 9.35—**«Карл Маркс. Аныяк чылдары».** Хөй сериялыг ураң-чечен фильм. 1-ги сериязы. 10.40—Медээлер. 10.45—12.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

12.00—**«Орус дыл өөренип тур бис».** Телекичээл. 12.15—14.30—Чапсар.

МОСКВАДАН

14.30—Медээлер. 14.50—Документалдыг фильмнер программазы. 15.40—**«Төрээн бойдус».** 16.00—**«Дагдыныкчы».** Тележурнал. 16.30—**«Шыдыраа школазы».** 17.00—**«Чаш чылдарым».** А. Фадеевтиң чогаалдары. 17.40—**«Бистиң адрезивис—Совет Эвилелиң».** Ашхабадтан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

18.05—**«Чүс оруктуң бирээзи сээнии».** 18.35—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45—**Бөгүн делегейде.**

КЫЗЫЛДАН

19.00—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.15—**«Ye» программазының почтазы».** 19.50—**«Карл Маркс. Аныяк чылдары».** Хөй сериялыг ураң-чечен фильм. 2-ги сериязы. 21.00—**«Ye».** Информастыг программа. 21.35—23.00—**М. В. Келдыштың төрүттүнген хүнүнден бээр 70 чыл болурунга. «Мстислав Келдыш».** Документалдыг фильм. Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң ЭА-зының орлакчы президентизи П. Н. Федосеев эге сөс чугаалаар. Төнгелде—**Бөгүн делегейде.**

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.05—**«Горнистер, харыылаңнар!».** 18.35—**«Хенертен келген Мишка дугайында».** Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

18.45—**«Вова деп бөрүнүң Марска четкени».** Ойнаар-кыстар фильми.

МОСКВАДАН

19.00—Совет ырларның концерти.

КЫЗЫЛДАН

19.15—Документалдыг фильмнер программазы. 19.50—20.50—**«Ынак операларымның арынарындан».** Фильм-концерт.

ФЕВРАЛЬ 12-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—**«Ye».** Информастыг программа. 8.40—Эртенги сула шимчээшкин. 9.05—**«Горнистер, харыыланар!»** 9.35 — **«Карл Маркс. Аныяк чылдары».** Хөй сериялыг ураң-чечен фильм. 2-ги сериязы. 10.45—Медээлер. 10.50—14.30—Чапсар. 14.50—**«Кезээде мурнуку одуургда».** Москваның коммунистериниң дугайында документалдыг фильм. 15.50—**«Орус чугаа».** 16.20—**«Хөглүг старттар».** 17.05—**«Бистиң уруглар ывысвыс».** Киночурумал. 17.15—**«Улустуң чогаалылгазы».** Телетайылбыр. 18.00—Мячилиг хоккейге делегей чемпионады. **Швецияның шилиндек командазы—ССРЭниң шилиндек командазы.** 2-ги ужуражылга. Хабаровскиден дамчыдылга. 18.45—**Бөгүн делегейде.**

КЫЗЫЛДАН

19.00—19.25 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.25 — **«Миллионнарның ленинчи университединиң».** 19.55—**«Карл Маркс. Аныяк чылдары».** Хөй сериялыг ураң-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 21.00—**«Ye».** Информастыг программа. 21.35 — **«Чогаалыкчы кадры ажылдажылга».** Совет музыканың **«Саяның оттарын»** деп ийиги фестивалы. 22.45 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. **«Спартак» — ЦСКА.** В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузунда дамчыдылга. Чапсарда — **Бөгүн делегейде.**

ИЙИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

18.00 — **«Мария Биешу ырлап тур».** Фильм-концерт. 18.45 — **«Кайда сен, Соок ирей?»** Ойнаар-кыстар фильми.

МОСКВАДАН

19.00 — Тбилиси хоорайның ураң чүүл коллективтериниң концерти.

КЫЗЫЛДАН

19.25 — **«Делегей байдалының дончулалы».** 19.40 — **«Ажылчын алдарның хоорайы».** Документалдыг фильм. 20.00—20.30 — **«Социалистиг чарыштың хүн демдеглели».** Дамчыдылга.

ФЕВРАЛЬ 13-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — **«Ынак шулуктерим».** 9.35 — **«Карл Маркс. Аныяк чылдары».** Хөй сериялыг ураң-чечен фильм. 3-кү сериязы. 10.40 — Медээлер. 10.45—14.30 — Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50 — **«Эң кол өрүмнээр чер».** Төменьниң нефтичилериниң дугайында документалдыг телефильм. 15.40 — **«Москвачылар — партияның съездизинге».** 16.10 — **«Аныяктарның чогаалылгазы».** 16.40 — Биатлонга делегей чемпионады. 10 км. Финляндияда дамчыдылга. 17.20 — СЭКП-ниң XXVI съездизинин делегады Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры, **«Донбассметаллургмонтаж»** трестиң бригадири П. Т. Медведскийнин дугайында очерк. 17.35 — **«Тоол аалдан келди». «Союндак болгаш булут».** Мультфильм. Эге сөстү ССРЭ-ниң улустуң артизи В. М. Леонтьева чугаалаар. 18.45 — **Бөгүн делегейде.** 19.00 — **«СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур».** Казак ССР-ниң телевидение программазы. Казак ССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы С. Н. Имашевтиң чугаазы. **«Чалгыннарын хериваткен».** Документалдыг фильм. Ураң чүүл мастерлериниң концерти. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

21.35 — Телемедээлер. 21.45 — **«Спорт».** Дамчыдылга. 22.15 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

22.25 — **Бөгүн делегейде.** 22.40 — 00.15 — **«Студияда сес ыры».** Останкино концерт студиязының делегейиниң эстрада программазы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

19.30 — Малышок». 20.00 — Уругларга фильм. **«Пин болгаш Гвин».** 20.10 — **«Тываның экраннарында».** 20.25 — Чарлаллар. 20.30 — **«Ак оруқ».** Ураң-чечен фильм.

МОСКВАДАН

21.35—22.25 — **«Балет дугайында».** Анна Павлова.

ФЕВРАЛЬ 14-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — **«АБВГД-лээр».** 9.35 — **Силерге, ада-иелер».** 10.20—Делегейниң улустарының чогаадылгазы. 10.50 — **«Эки бараанналрны хөйүү».** 11.20 — **«Чуруқчулар дугайында чугаалар».** РСФСР-ниң алдарлыг чуруқчузу А. Шилов. 11.50 — **«Спортлотонуң»** 7-ги тиражы. 12.00 — **«Мону шыдаар силер».** Аныяк чазаттыкчыларның конкурузу. 12.45—**«Бистиң адрезивис—Совет Эвилели».** Ленинградтан дамчыдылга. 13.30 — **«Хүннүң шыгжамдыры».** 14.30 — **Бөгүн делегейде.** 14.15 — Мячилиг хоккейге ССРЭ чемпионадының **ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Норвегияның шилиндек командазы.** 2-ги ужуражылга. Хабаровскиден дамчыдылга. 15.30 — **«Билдингир-даа бол, алдептиг».** 16.30 — **«Малахит тотарга».** Мультфильм. 16.50 — **Политиктиг тайылбыллакчы Ю. А. Жуковтуң беседазы.** 17.20 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Образцованың концерти. 18.05 — **«Правда» солуунчу редактиктиг тайылбырлакчызы Ю. А. Жуковтуң делегей байдалының дугайында беседазы.** 18.50 — Киевтиң Күрүнеш академиктиг театрының **«Бажың базып»** деп шинзи. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35 — Ураң чүүл мастерлериниң концерти. 22.50—23.00 — Медээлер.

ФЕВРАЛЬ 15-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.45 — **«Будильник».** 9.15 — **«Совет Эвилелиңге бараан бооп тур мен!»** 10.15 — **«Кадыкшыл».** Эртем-тайылбырлыг программа. 11.30 — Спортчу акробатика дугайында эртем-тайылбырлыг фильм. 11.40 — **«Кодээден дамчыдыпга».** 12.40 — **«Музыкалыг киноск».** 13.10 — А. Тур. **«Айның сонатазы».** Фильм-шин. 15.30 — **«Америк чернин дузу».** Документалдыг телефильм. 16.30 — Спортчу программа: **Конькиниң спортунга делегей чемпионады.** Эр улус. Мячилиг хоккейге делегей чемпионады. **Финляндияның шилиндек командазы — ССРЭниң шилиндек командазы.** 2-ги ужуражылга. 17.45 — **«Улустуң аялгалары».** 18.00 — **«Делегей панорамазы».** 18.45 — Мультфильм. 19.00 — **«Силерге, хоочуннар».** Музыкалыг программа. 20.00 — **«Кино аян-чоочуктаң клуву».** 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35 — **«Хөглүг оолдар».** Аныяктар программазы. 22.50—23.00 — Медээлер.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Агаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Барыын-чүк утланыышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр чедер. Агаарның температуразы барыын талакы райоонарга 12—17, өске арткаларынга 5—10 градус соок болур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 12—14 градус соор.

ДОСААФ-тың Кызылда каттышкан техниктиг школазы мотоциклдер башкарымкчыларының, чиик машиналарның, 1, 2, 3 класстарның чолаачыларының, секретарь-машинакчыларның, орук шимчээшкининиң дүрүмнериниң техминимумун дужаарынга кежээки болгаш хүндүскү курстарга өөренирлерин немей чыып турар.

Айтырар чери: Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу 49, тел. 2-27-75, 2-25-28.

Кино

ФЕВРАЛЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Океанда кижилер» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан) 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «№ 28 Сылдысчыгаш болгаш Баба-Яга Сылдысчыгашка удур» 9.40, 11.10. **«Амыдыралга бодун тывар»** деп киноклуб 15.00. **«Конкорду» камгаланар»** 13.00, 16.40, 18.40, 20.40 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Шынчы чоруқту үрээнир» 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шапкынчылар далажып тур» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

ССРЭ-ниң Чогаалчылар болгаш Журналистер эвилелдериниң кежигүнү, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, пенсионер

Салчак Кок-Каракович

САМБА-ЛЮНДУПТУҢ

хенертен мөчээнии дыңнатпышаан, Тыва АССР-ниң Чогаалчылар болгаш Журналистер эвилелдериниң баштаар чергелери, Тыва АССР-ниң Социал-хандырылга министерствозу, «Шын» солуи редакциязының коллективи мөчээн кижиниң төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалын илертейлеп тур.

Редакциянын адреси: Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет туругзуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кадза ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солуи келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 65.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Совуделиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле аргелелиниң типографизы (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1)

ТС—00255

Барлу чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 34 (11533) | 1981 чылдың февраль 11, среда | 1925 чылда үнелезилеттингеи | Өртээ 2 көп.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ АЖЫТТЫНАРЫНГА ЧЕДИР 12 ХОНУК АРТКАН

СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур

СЕПТЕЛГЕДЕ— МЕХАНИЗАТОРЛАР

Кызыл районда «Көк-Тей» совхозтуң септекчи механизаторлары эртken чылдың дөрткү кварталында бүкү хевирниң техника септелгезин хуусаазындан эрте, чедиишкиниг күүсеткеш, ол шалыпчы күш-ажылын бо хүннерде-даа улам чылап турар. Олар бо чылдың часкы тарылгазынга ажылдаар бүгү хевирниң техниказының септелгезин партияның XXVI съездизиниң ажыттынар хүнү—февраль 23-ке чедир күүседир хүлээлгени алган. Ынчангаш септелгеже эң-не дуржулгалыг, бедик мергежилдиг механизаторларны хаара тудкан.

Совхозка эртken чылдарда ийи трактор-хову бригадалары ажылдап турган болза, бо чылын ажыл-агыйның бүгү механизаторларын чаңгыс трактор-хову бригадазы кылдыр эдерип, оларны Сэргек-Хая, Ак-Дүрт, Ак-Чыраа, Ак-Хөл, Ак-Суг, Ак-Тал, Ак-Эрик, Ак-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Тал, Ак-Эрик-Эрик, Ак-Эрик-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Эрик-Тал, Ак-Эрик-Эрик-Эрик, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Тал, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Тал, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Тал, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Тал, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Тал, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Тал, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Тал, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Тал, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Тал, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Тал, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Тал, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Тал, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Тал, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Тал, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Тал, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Тал, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Эрик-Тал, Ак-Эрик, Ак-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Тал, Ак-Эрик, Ак-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Тал, Ак-Эрик, Ак-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Тал, Ак-Эрик, Ак-Эрик-Хая, Ак-Эрик-Чыраа, Ак-Эрик-Хөл, Ак-Эрик-Суг, Ак-Эрик-Тал, Ак-Эрик, Ак-Эрик-Хая, Ак-Эрик

ЧАРЫШ-чедишкинниң бызазы, кижизидикчи күш

XI БЕШ ЧЫЛ: БҮГҮ ТАЛАЛЫГ ИНТЕНСИФИКАЦИЯ-КОЛ ҮНДЕЗИН

1981 бирги чыл

ФЕВРАЛЬ

Бүгү күштү, арга-курлавырларны он бирги беш чылдың, ооң баштайгы чылының, съезд мурнунуң социалистиг хүлээлгелерин күүседириңче!

БҮЗҮРЕЛДИГ

СЭКП ТК-ныҢ Төлевилелин бистиҢ совхозтуҢ ишчилери улуг чүүлдүгэүүшкүнбиле деткип, ханызы-биле өөренип, бо хүннерде съезд мурнунуҢ чарыжын улам калбартып, бедиткен хүлээлгелерни алганнар. Ол чарышка коммунистерниҢ авангардчы ролюбедип, күш-ажылчы үлегерни көргүзүп турарлар.

СовхозтуҢ парткомунуҢ удуртулгазында 4 бригада парторганизациязы, 6 партбөлүк бар. ОларныҢ мурнунда амгы үеде чүгула сорулга — мал кыштаглашкынын хурчаагай эрттирери, часкы ховуажылдарын кыска хүсаада, эки шынарлыг, организастыг чорударынга белеткелди күштелдирери болур.

Коммунистер, коллективтерде партия организациялары парткомиуҢ ажылдап кылганы тускай хемчеглер ёзүгаар ажылдарны чорудуп келген. Ылангыя малда партия организациязы (партбюро секретары О. Б. Саая), ховуажылында партия организациязы (партбюро секретары Б. О. Хомушку) боттарынын коллективтеринге съезд мурнунуҢ социалистиг чарыжын бедик көдүрүүшкүн-биле калбартып, ажылды билдилиг организастап турар. Ол ышкаш Ыйгылак СБФ-зинде партбөлүк (организакчызы М. О. Хомушку) кышкы үеде малдыҢ баш санын менди камгалап ап, ооң продуктулуун бедиперинче угланган ажылды күштелдирген.

Бо фермада ажылчыннарныҢ кызымаккай, ак сеткилдиг күш-ажылы база социалистиг чарышты дээштиг организастаанны чамдык бергелерни ажып эртип, экн көргүзүглерни чедип алырынга идигни берген. Ында кажаалар эрги, малга чемни үлээри, өдекти аштап үндүрери ышкаш ажылдар механизастаттынмаан, инектерни хол-биле саап турар. ФерманыҢ коммунистери М. О. Хомушку, Х. С. Хомушку, А. Ш. Монгуш, Г. О. Саая олар болгаш өскелер-даа күш-ажылга үлегерин көргүзүп, ындыг нарын байдалга безин эки түнелдерни чедип ап болурун бадыткап, чарышты улам калбартканнар. Коллектив онгу беш чыл планындан ажыр сезен тонна, 1980 чылдыҢ планындан ажыр он алды тонна сүттү күүседип сатканда. ФерманыҢ саанчылары октябрь, ноябрь, декабрь айларда саар бир инекке онаштыр хүнде 7-8 литр сүттү саап турган болза, январьда ол сан 9-10 литр четкен. Мурнуку айларда 600-700 кг сүттү күүседип дужаап турган болза, бо хүннерде 1060—1080 сүттү дужаап турар. Саар инектерни сагбастарындан ажыглап, кышкы үеде оларныҢ ажаалдазын зоотехниктиг негелделерге дүүштүр экижиткен. СаанчыларныҢ күш-ажылын таарымчалыг организастаанынга ында партбөлүктүҢ ролю улуг.

1980-1981 чылдарда мал кыштаглашкынын организастыг эрттирер сорулга-биле совхозтуҢ парткому, ферма, бригада, малчыннарныҢ кодан бүрүвүнге парткомнуҢ, көдээ Совет күүскомунуҢ кежигүннерин, бригада парторганизациялары, агитквартираларны, активчилерни бижыглаан. Кыш таглаашкынынын түс-түе участоктарда байдалыныҢ дугайын ёй-ёйлеп парткомга, көдээ СоветтиҢ күүскомунга, дирекцияга чугаалажып, четпестерни чайладырынын талазы-биле боттуг хемчеглерин ап турар.

СовхозтуҢ төп сүт-бараан фермазынга эргелел аппарадынын партия организациязын, школа коллективин бижыглаан. Олар аналар шеф дузазын көргүзүп келгеи.

Амгы үеде совхозта хүнүҢ чугула айтырыы — хой оолдаашкыны. Чаш төллүг чидириг чок камгалап алыр дээш, малчыннар чымыштыг ишти уламчылап турар. Совхозта төрүүр 5865 хойиҢ 2080 ажыы оолдаан, чаш толу бүрүн камгалап алдынган. Коммунист малчыннар Тыва АССР-ниҢ Дээди СоветиниҢ депутады М. С. Саая база Ш. Б. Саая оларныҢ коданнарында 250 чедир хой оолдаан, хураганнары онча-менди өзүп турар. Малчыннар мал чеми болгаш сакманщиктер-биле четче хандыртынган.

Бо айтырыгны шиитпирлээринге совхозта комсомол комитединиҢ (секретары СЭКП кежигүнүнге кандидат А. А. Саая) кирип турар үлүг улуг. Комитет шиви будуу белеткээр тускай звенону комсомолчу-аныяктардан тургускан, малчыннарга хүн бүрүнүҢ дузазын чедирип, мал ажылын шефке алган.

Съезд мурнунуҢ социалистиг чарыжы совхозта чаа күш-биле хайныккан. СептекчилериниҢ 3 звенозу, трактор-хову бригадазыныҢ механизаторлары (бригадири Б. С. Хомушку) шупту 15 кижи МТМ-де септелгеде доктаамал ажылдап турар. Олар 5 ДТ-75, 2 МТЗ-50 тракторну, 90 илиирни, 8 сеялканы, 12 андазынны септеп дооскан. СептелгениҢ шынарын хынаар тускай комиссияны тургускан. Ону коммунист Н. С. Сендаш удуртуп, шынарже кичээнгейни уландырган. Көдээ ажыл-агый техниказыныҢ септелгези дооступ турар. Ам дүжүт ажаалдазынга ажыглаар техниканы септеп кирер. Септелгеде механизатор коммунистер Н. С. Сендаш, Д. Ө. Хомушку, Ч. К. Хомушку, өскелер-даа онаашкан ажылынга ак сеткилдинн көргускен.

Съезд мурнунуҢ чарыжыныҢ үре-түнелдинн, дээштинн бедидериниҢ хемчеглерни партком, дирекция ап турар. Ооң түнелин неделя санында доктаамал үндүрүп, мурнакчыларны шаннап, мактап келген. СовхозтуҢ ажыл-ишчилери съездиниҢ ажыттынар хүнүнге чедир бо чылдыҢ бирги кварталында күүнеге эът садарыныҢ планын, сүт садарыныҢ ийи айлар планын күүседир, техника септелгезин бүрүн доозар.

Д. САРЫГЛАР,
«Хемчик» совхозта партком секретары.

Мурнакчылар чүүлдап тур

Р. БИЛЧЕЙ, Ээр-Хавак СБФ-ниҢ саанчызы, фермада партия организациязыныҢ секретары.

— Онгу беш чылда «Тэлиг» совхозтуҢ сүт-бараан фермазыныҢ коллективи сүт бүдүрер болгаш күүнеге садар планныг онаалдавысты дөрт чыл он ай дургузунда күүседеш, сеглэгн сөзүүсүгү ажылшиеис-биле бадыткаан бис. Ферма эрткен чылын бир инектен оргумаа-биле 1799 кг сүттү саап алган.

Саанчылар оргузунда чарышты дээштиг организастаан. Эрткен чылын жен бир инектен 2348 кг сүттү саап алгаш, чарышка бирги черни эзледим. Тыва АССР-ниҢ Дээди СоветиниҢ депутады А. Х. Билчей, К. Х. Сагды бир инектен оргумаа-биле ийи муҢ ажыы кг сүттү саап ап, багай үес көргүзүглериг болган.

ИнектерниҢ чемгерилгезин, ажаалдазын экижидип турганы, сүт саалдазын эрткен чылдан көүдедир сорулганы салган бис.

С. КАРА-САЛ, Өвүр районда «Кызыл түк» совхозта хойжу бригаданыҢ бригадири.

— БистиҢ хойжу бригадавыстыҢ кежигүннери ниитиниҢ малын кыштан хүр-менди ажырып, ооң чаш төллүг камгалаар, малдыҢ баш санын хорапгас дээш бо хүннерде күженишкинниг ажылдап турар. Малчын коданнарда хой оолдаашкыны тулуктелген. Төрүүр хой—дөрт муҢ. Кыштагларда 140 тонна сиген бар.

Баштайгы хураганнар бүрүнү-биле камгалаттынган.

КУРЛАВЫРЛАРНЫ БҮРҮН АЖЫГЛААР

(Төнчүзү. эгези 1-ги арында).

ӨвүрнүҢ эрткен чылдыҢ январьда дөңгүп-ле 40 центнер эът дужааган болза, ам — 340-ни, азы 8,5 катап хөйнү. Эрзинниң — 269-түҢ орнуга 1587-ни (5,9 катап хөй), Тес-Хемник — 150-ниҢ орнуга 576-ны (3,8 катап хөй), Кызыл районнуҢ — 603-түҢ орнуга 1409-ту (2,3 катап хөй) сатканда. Эът садарын Улуг-Хем районнуҢ совхозтары эрткен чылдың ол үезинден 60,3, Чөөн-Хемчиктиң — 29,5, Бии-Хемниң — 15,5 хуу көүдеткен.

Эът садарын Таңды районнуҢ ажыл-агыйлары 1980 чылдың январьныңдан 625 центнер, Каа-Хемниң — 260 центнер кудулаткан. Бо чылдың январьда Тожу районнуҢ совхозтары эң-не эвээш — 197 центнер эът саткан, азы квартал планын чүгле 9,4 хуу ботгандырган.

Үстүнде айыттынган, январьда эът садарын эрткен чылдың ол үезинде турганындан дыка көүдеткеш ажыл-агыйлар, кышкы үеде семяртилге шелүн чөптүг ажыглап, чемни болбаазыраткаш берип турары-биле ону чедип ап турар. Өске ажыл-агыйлар ындыг арганы ажыглаарны эргежок чугула.

Ам сорулга болза планнарны чылдың эгезинден тура-ладен-дески күүседири-биле ай бүрүзүнде үзүктелиишкинни болдурбазы болур. Күүнеге сүт, эът садарының квартал планын күүседиринге хожудап, ылангыя ол талазы-биле эрткен чылдыңдан көргүзүү кудулап турар ажыл-агыйлар көдүрлүүшкүнү чедип алырыбиле мал ажылының продуктуларын көвүдедиринiҢ болдунар аргаларын, курлавырларын дилеп тывар ужурлуг. РайоннарныҢ партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары ажыл-агыйларының квартал планнарын күүседип турарын доктаамал контрольга алыр хүлээлгелиг.

КҮЗЕЛ-СОРУКТУГ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүүгү» комбинаттың арыглал фабриказының коллективи СЭКП-ниҢ съездизин төлептиг үткүүр, он бирги беш чылдың баштайгы чылын чедиишкиннерлиг доозары-биле социалистиг хүлээлгелерни алган. Ооң кол сорулгазы болза ниитилел бүдүрүлгезиниҢ ажыктыын болгаш шынарын бедидери, доктаткан күчүлерни шингээдири, әртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге үндезилээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрери, камналга чүрүмүн күштелдирери, бүдүрүн үндүрүп турар продукцияны көвүдедири, ооң шынарын экижидери болур.

Социалистиг чарыштың негелделерин дирекция, партбюро, фабком, ВЛКСМ комитеди ажылдап кылган. Социалистиг хүлээлгелерни, ооң негелделерин ээлчелер аайы-биле таныштырган болгаш кескү черлерде аскан. Чарыштың түнелин он хонуктап, айлап үндүрерин шиитпирлээн, тнилекчилерни шаннап-мактаарының хемчеглерин айыткан.

Арыглакчылар бо чылдың продукция бүдүрериниҢ күүнене планын хуусаа бетинде, декабрь 30-де күүседир, СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ ажыттынар хүнүнге чедир планнан ажыр 100 тонна сорттуг дагдүүгүн арыглаар хүлээлгезин боттандырары-биле баштайгы хүннерден күзеа-соруктуг ажылдап эгелээн. Бедик сорттуг даг-дүүгүн арыглаар, бөдүүн рудадан даг-дүүгү арыглаар цехтериниҢ, үүрмектеп-сорттаар комплекстиҢ ээлчегелери шупту эрткен айда планныг онаалдаларын күүседир дээш шалыпчы ажылдааннар. Ооң түнелинде арыглал фабриказыныҢ ажыл-ишчилери январьныҢ планын ажыр күүседир арганы болган. Коллектив ынчан 8500 тонна сорттуг даг-дүүгүн арыглаар тургаш, планнан ажыр 30 тоннаны берген.

Цехтерден бедик сорттуг даг-дүүгү арыглаар цех чарышка эки көргүзүглерни чедип алган. Даг-дүүгү арыглаарының онаалдазын 100,2 хуу, бараанныг продукция бүдүрерин 101 хуу күүсеткен. Бөдүүн рудадан даг-дүүгү арыглаар цехтиң ажыл-ишчилери бердинген онаалданы база күүседип шыдаан.

Ээлчеглерден бедик сорттуг даг-дүүгү арыглаар цехте коммунист улуг мастер Даш-Моге ОндарныҢ № 1 ээлчээ съезд мурнунуҢ чарыжынга бирги черни алганы таварылга әвес. СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ делегады дериглелер машинизи Үйнукпан Түлүшовна Монгуш бо ээлчегге ажылдап турар. Ынчангаш ооң кады ажылдап турар аштери партияның улуг шүүлганын күш-ажылчы белектерлиг үткүүрүн шиитпирлээн. Ажыл-ишчилер сөглээн сөзүн ээлеп турарлар. Бөдүүн рудадан даг-дүүгү арыглаар цехте коммунист Монгуш Кылын-оолдуң удурткаиы № 1 ээлчег, үүрмектеп-сорттаар комплексте коммунист Иргит Хоолай-оолга удурткан № 5 ээлчег социалистиг чарышка эки көргүзүглерни чедип алган.

Бо хүннерде съездиге алдар болдурган хүлээлгелерин күүседир дээш коллектив шудургу ажылдап турар.

Т. ХЕРТЕК.
Ак-Довурак хоорай.

1,8 МУҢ КУБОМЕТР ХӨЙНУ

Республиканың хоочун бүдүрүлге черлериниҢ бирээзи — Кызылдың туувбу заводу эрткен чылын хожудап турар коллективтериниҢ санынга кирип турган. Ооң чылдагаанныгыныҢ бирээзи үүрмектээн сайдаш карьериниҢ эргижирел, эвээш продукцияны берип турганы база боон турган. Он бирги беш чылда чедиишкиннинг ажылдаарынга белеткел үезинде заводтуң карьерин чаартып, дериг-херекселдерни солуур ажылдарны боттандырып чоруткан. 1981 чылдың эгезинде ол карьер ажыглалга кирген.

Карьерде он алды кижиден тургустунган бригаданы хоочункарның бирээзи мастер Г. А. Царышин удурткан болгаш чыл эгезинден бээр бедик темпилиг ажылдап, хүн бүрүнүҢ планныг даалгазын үргүлчү ажыр күүседип келген. Бригаданың ниити хураалынга СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ ажыттынар хүнүнге чедир он бирги беш чылдың баштайгы чылының ийи айларының планын күүседир, ону партийжи рузунге парткомнуҢ, көдээ Совет күүскомунуҢ кежигүннерин, бригада парторганизациялары, агитквартираларны, активчилерни бижыглаан. Кыш таглаашкынының түс-түе участоктарда байдалының дугайын ёй-ёйлеп парткомга, көдээ СоветтиҢ күүскомунга, дирекцияга чугаалажып, четпестерни чайладырының талазы-биле боттуг хемчеглерин ап турар.

СовхозтуҢ төп сүт-бараан фермазынга эргелел аппарадының партия организациязын, школа коллективин бижыглаан. Олар аналар шеф дузазын көргүзүп келген.

Амгы үеде совхозта хүнүҢ чугула айтырыы — хой оолдаашкыны. Чаш төллүг чидириг чок камгалап алыр дээш, малчыннар чымыштыг ишти уламчылап турар. Совхозта төрүүр 5865 хойиҢ 2080 ажыы оолдаан, чаш толу бүрүн камгалап алдынган. Коммунист малчыннар Тыва АССР-ниҢ Дээди СоветиниҢ депутады М. С. Саая база Ш. Б. Саая оларныҢ коданнарында 250 чедир хой оолдаан, хураганнары онча-менди өзүп турар. Малчыннар мал чеми болгаш сакманщиктер-биле четче хандыртынган.

Бо айтырыгны шиитпирлээринге совхозта комсомол комитединиҢ (секретары СЭКП кежигүнүнге кандидат А. А. Саая) кирип турар үлүг улуг. Комитет шиви будуу белеткээр тускай звенону комсомолчу-аныяктардан тургускан, малчыннарга хүн бүрүнүҢ дузазын чедирип, мал ажылын

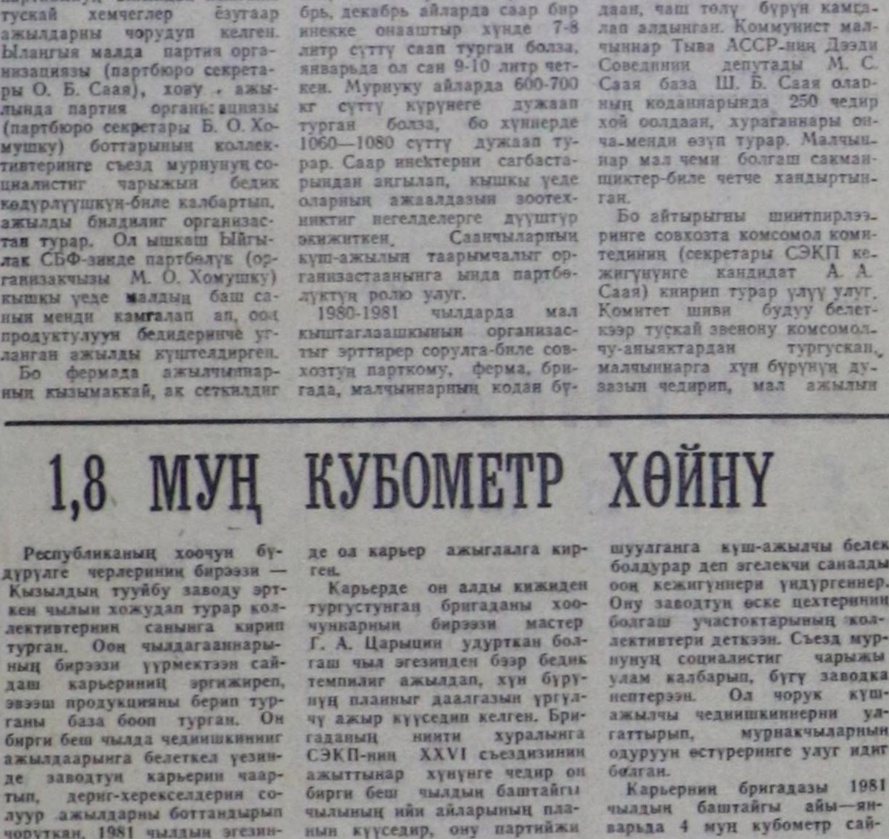

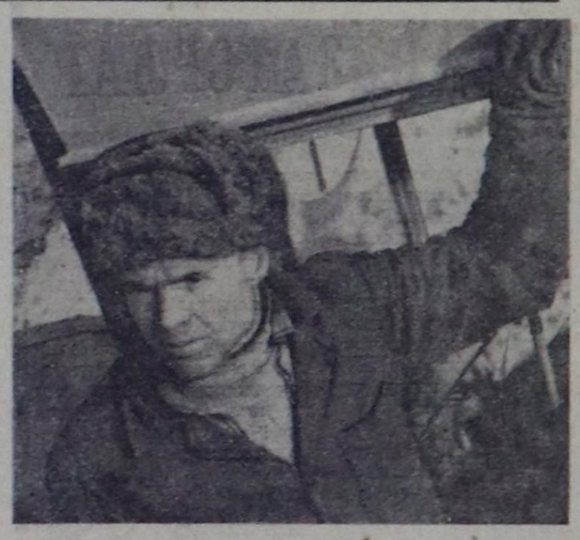

даштыг бүдүрер турган. Бригада кежигүннери боттарыныҢ социалистиг хүлээлгезинге пландан ажыр ол-ла үе иштинде бир муҢ кубометрни найысылалдың тудугларынга бээрин айыткан. Олар боттарыныҢ сөзүнге ээ боон, планныг даалгадан ажыр 1840 кубометр сай-даштыг бүдүрүп үндүрген. Ынчангаш январьда коллектив 5000 ажыг кубометр продукцияны берген. Съездиге чедир арткан үе иштинде карьериниҢ коллективи бодунуң берген сөзүнге ээ боон, ийи айлар даалгазын хуусаадан эрте күүседир дээш бүзүрелдиг ажылдап турар.

Бригада иштинге социалистиг чарыштың январь айда түүнелин ёзугаар бульдозерист Александр Раздобреев мурнуку одуругже үнген. Ол күүлүг «Кировец»-биле дробилкаларнын үзүк-соксаал чок ажылдаарын хандырып, дериг-херекселдериниҢ аиаа турар чоруун болдурбайн турар. Дробилка машинистери Г. Клеин, Е. Бородин, В. Абанкин болгаш өскелер-даа чаа дериг-херекселдерни эдиктир ажылдадып, чогуур күүзү-биле ажылдаарын хандырып турарлар.

Т. МОНГУШ.

ЧУРУКТАРДА: карьериниҢ ниити хевири болгаш мурнакчы трактурист А. Раздобреев. **А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.**

ЯНВАРЬДА КҮҮСЕТСЕ-ДАА...

Хожудааннар - биле интервью

«Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының № 2 КМК-зының коллективи чүүн чылдагаанындан 1980 чылдың планныг онаалдаларын күүсетпейн барганын тайылбырлаарын КМК-ның начальныгы Пётр Александрович Гопанчуктан бистиҢ корреспондентивис М. Ондар дилээн.

— БистиҢ КМК 1977 чылда организастаттынгаш, тудуг-монтаж ажылдарын коллуунда-ла көдээ черлерге кылып чорудуп келген. Бо эрткен үеним дургузуунда улус ажылагыйынга эргежок чугула элээн хөй объектилерни ажыглалга киндивис. Чижеглеп чугаалаарга, «Суклак» совхозта 50 тонна ногаа аймаа шыгжаар черни, 150 тонна силос оңгарын, «КоммунизминиҢ херели» совхозта 320 олуттуг школаны, «Х Улуг хурал», «КоммунизминиҢ херели» совхозтарда 1100 баш мыйыстыг бода мал кирер кажааларны болгаш оон-даа өске. Коллектив кежигүннериниҢ ол эвээш-биче чедиишкиннерни айтып тура, күүнеге планын күүсетпейн келгенивисти чугаалавас арга чок. Керээлгедаа, бодувустуң күжүвүс-биледаа кылыр тудуг-монтаж ажылдарывыс онаалдаларын күүсетпедивис. Ол дугайын санчурагайлар-биле көргүзер болза мындыг: керээ-биле кылыр 1049 муң рубльдиҢ, бодувустуң күжүвүс-биле 842 муң рубльдиҢ ажылдары чедир кылдынмаан база 1670 дөрбелчин метр чуртталга шөлү ажыглалга кирбээн. Тудуп турар объектилеривистиҢ аразында бир чылдан өске чылче шылчып, ажыглалга кирер хуусаазы амдыгаа чедир узап келген тудуглар бар. ОларныҢ санынга «Суклак» совхозта 106 орунгут уруглар сады, «Х Улуг хурал» совхозта 250 дөрбелчин метр шелдуг чуртталга бажыннары, 624 олуттуг школа хамаарыжыр.

— **Амыдыралга эргежок чугула ол объектилерниҢ тудуу база чамдык бүдүрүлге тудуглары мынчаш дээр чүге узамдыгып келгени ол ирги?**

— Кол чылдагаанныгыныҢ бирээзи болза, тудуг материалдарының чедишпези. Тудуг-монтаж ажылдарын кылып чорударывыга эргежок чугула тудуг материалдары-биле бисти «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының дузалал бүдүрүлге комбинады хандырып турар. Ук комбинат тудуг-монтаж ажылдарынга хереглеттинер брустар, демир-бетон кылыглар-биле бисти четче хандырып шыдавайн келген.

Улуг-Хемни кежип турар паром 1980 чылда ажылдавайн келгенинден «Х Улуг хурал» совхозта кылып турар тудугларывыс база ара соксаан. «Суклак» совхозта уруглар садын 1980 чылдың октябрь, ноябрь айларда дужааптар аргалыг турдувус. Ынчалза-даа ында котельная Культура бажыныбиле уруглар садын катай чылдың шыдавайн барганындан шеверлел ажылдары кылдынмайн барган. Бо айныҢ 16-дан эгелеп шеверлел ажылларын кылып эгелээр бис.

— **Планныг даалгаларның күүселдези тудугжу кадрларбиле ажылдаи улуг хамаарылгалыг. Мында хамаарыштыр чүнү чугаалап болур силер?**

— Бо талазы-биле база мактанныптар чүвеивис чок. Ийи-чангыс кижилериниҢ талазынан ажылдан озалдазар, прогуллаар, ажылдан үнер-кирер чоруктар бар. Боттарывыста бар аргаларны болгаш курлавырларны чедир ажыглавайн, политкижизидилгелиг ажылдарны четпес чорудуп, социалистиг чарышты дээштиг эвес организастап келгенивистен планныг онаалдаларның күүсетпейн барганын миниг ужурлуг бис.

Тудуу үзамдыкка объектилерде тудуг-монтаж ажылдарын амгы үеде кылдынын эгелээн. Бригадир Евгений Петровтуң баштааны бизанчы-бетонщиктер бригадазы «Х Улуг хурал» совхозта ийи дал ишти чурттаар бажынның база школо тудуунда ажылдап турар. Олар бо январь айның планныг онаалдазын 103 хуу күүсеткен. Григорий Березиковтуң бригадазы «Суклак» совхозта мыйыстыг бода мал семиртир шелдуң тудуунда ажылдап турар. Бригаданың кежигүннери январьның планын күүсеткеп, олар ол объектиниң бо чылдың үшкү кварталында ажыглалга киирер деп хүлээлгени алганнар.

Он бирги беш чылдың планын долдур болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг хүлээлгелерни коллектив кежигүннери хүлээп алган. Каш-ла хонгаш ажыттынар партийжи съездиниҢ төлептиг үткүүр дээш кызымаккай ажылдап турар ажылчыннар хөй. Оларга Геннадий, Валерий Черепанов алышкылар, Михаил Блинов, Григорий Березников, Михаил Петрусёв болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Эрткен чылдарның частырыгларын өөренип көрбүшаан, оларны каптавайн, он бирги беш чылда эки түнелдерни чедип алыр дээш шудургу ажылдаар бис.

№ 2 КМК-да 1981 чылдың бирги кварталының баштайгы айында чедиишкиннинг ажылдаан бригадалар бар. Ынчалза-даа туттунуп турар объектилерни чогуур хуусаазында ажыглалга киирипгеринiҢ магадылалы бар бе? Тудуг-монтаж ажылдарынга 30 ажыг ажылчын негеттинип турар. «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының дузалал комбинадының базазы кошкак хевээр. Тудуг материалдарын сөөртүр автомашиналар чедишпес база демир-бетон кылыглар иеги долузу-биле ажыглалга киирбээнинден ооң продукциязын ажык шелле бүдүрүп турар. Ынчангаш, оларның саны эвээш, шынары багай. Бригадалар январьда планын күүсетсе-даа, моон соңгаар турум эки ажылдаар аргазы ам-даа чогу илдең.

Планныг онаалдаларның күүселдези—тудугжу кадрларның билиг-мергежилинден, оларны четчелээнинден, тудуг материалдары-биле хандыртынганындан, бар арга-курлавырларны чогумчалыг ажыглаанындан база ажылчыннарның ортузунга кижизидилге ажылдарын, социалистиг чарышты дээштиг организастаанындан хамааржыр дээрзи билдингир. Бо бүгүнү хүн бүрү, кызымак, ажыл-херекчи ёзу-биле шиитпирлээр херек. Чүгле ынчан план күүселдезинге магадылалды тургузуп болур.

ОЛАР ЯНВАРЬ ПЛАНЫН КҮҮСЕТПЭЭН

«ТУДУГ КЕЗЕНТЕРИ» КОМБИНАТ, КЫЗЫЛДЫҢ АЛГЫ ЗАВОДУ январьда бараанныг продукция бүдүрериниҢ-даа, сайгарарыныҢ-даа планныг онаалдаларын чедир күүсетпээнивер.

ЧУРТ ҮЛЕТПҮР ЭРГЕЛЕЛИ хожудаашкында. Чадаананың райүлетпүр комбинады бараанныг продукция бүдүрерин чүгле 52,6 хуу, сайгарарын 54,8 хуу чедирген.

ЭЪТ-СӨӨК ДАЛГАНЫ КЫЛЫР ЗАВОДТА бүдүрүлге күүзүн шиңгээдип алыры амгы үеге чедир хөнүвээн. Январьда завод бараанныг продукция бүдүрерин чүгле 33,3 хуу, сайгарарын 50 хуу чедирген.

БАЛГАЗЫННЫҢ ЫЯШ АЖЫЛ-АГЫЙЫ, КЫЗЫЛДЫҢ ПИВО ЗАВОДУ боттарының чогуур денелеринден куду, ношнан ажылдаан.

СЭКП ТК-ның Төлевилелинде айытканы-биле

ЛАДОГА

ДААЛГАЗЫНЧЕ ДАЛАЖЫПТАР

Европада дус чок улуг хөл болур Ладога хөлдүң салымхуузу дээш дувураазын артеменнериниң болгаш чогаалчыларның кичээнгейин хаара тудупкан. Үш чыл дургузунда оларның коллективтиг күш-ажылының үре-түнелди «Ладога» деп чыында болган.

— Чыындыны белеткээр мурнунда Ладогаже каш-даа удаа экспедициялар организастаттынган чүве. Оон суун хирлендирип, бокталдырып, оон суун ажыглаттынмас кылдыр сандаң үндүрүп болур чыгыы бүдүрүлгелер хөлдүң эриктериниң кыдынга көстүп келгилээн—деп, Э. Ставский чугаалаан. Азов далайның дугайында «Хыыргыыштар» деп романның болгаш бойдусту камгалаар дугайында хөй-хөй публицистиг чогаалдарның ол автору Ленинградтың чогаалчылар организациязының экология комиссиязын удуртуп турар.

Литераторлар-биле кады ук номну эртемден лимнологтар, биологтар, төөгүчүлер кылганнар. Ховар дээн хөлдүң суун камгалаары-биле хөлбашкан айтырыгларны ол номда көдүрген. Ладогадан Нева хем үндүр агып бадып чыдар, а оон эриктеринде Ленинград туруп турар болгай.

Эртеменнериниң болгаш чогаалчыларның коллективтиг ол чугаалары — бойдусту камгалаарынче чүгле кыйгырыг эвес, а экономиктиг чидиг айтырыгларны шиитпирлээриниң тодаргай оруктарын чыындыда айытган. Комиссияның кежигүннери эрткен чайын Ильменага, Псков болгаш Чуд хөлдерге ажылдааннар.

Ам ээлчегде — Онега хөлче экспедициялар. Карель мойнакыкта байдал бисти база сагыш заартып турар, ында ыяш белеткели ам-даа чорбушаан, а чайгы үеде аңаа туристер хөйүн-биле келир. Мындыг билдингир үлегер домак сагышка бо-ла кирип келир: «Чаңгыс кижи эртерге—ис, чүс кижи эртерге—кокпа, а муң кижи эртерге—орук үнер». Айтырыглар-ла эңдерик, ону шиитпирлээринге идепкейлиг киржирин чогаалчылар бөттарының чогаадыкчы болгаш хамааты хүлээлгези кылдыр санап турарлар.

Чурттуң эске-даа девискээрлерин комиссия база хайгаарап турар. Чогаалчылар экспедициялары бо чылын Днепрде болгаш Обьда байдалдарны өөренип көөр, а белүк литераторлар Кыдыкы Соңгу чүкче, Туркмениняже чоруптар.

Чоннуң денгевир чок байлаа болур бойдусту камгалаар дээш билдилиг демисежир төлээде, билиглер, шын барымдаалар, эртемге үндезилеттинген сүмелер херек. Ынчангаш комиссияның кежигүннери «Экологиктиг бүгү-ниити өөредилге» хевирлиг бөлгүмүү организастап алганнар: литераторларның мурнунга эртеменнер, специалистер, бүдүрүлгечилер лекция, беседаларны кылып турарлар. Комиссияның ажыл-чорудулгазын чер болганга деткип турары өөрүнчүг. Ынчангаш комиссияның кежигүннери эрткен чайын Ильменага, Псков болгаш Чуд хөлдерге ажылдааннар.

В. ГАНШИН,
СЭТА-ның корр.

Ленинград.

ТЕЛЕФОН медээзи келирге, Галина Сергеевна Давыденкованың арай дүвүрексей бээри оон арын-шырайындан, көрүжүнден илдең болду. Ынчангаш Шынап-ла мында ажыл хөй. Оон-биле кады милиция ажылдакчыларының хайгааралында турар өг-бүлелер, назы четпээннер база бар. Оларның мында хайгааралдаалдынганының чылдагаанынары аңгы-аңгы. Ынчангаш Г. С. Давыденкованың болгаш оон кады ажылдап турары эштериниң кол сорулгазы болза, амыдыралдың арыг оруундан тайып, частырыглыг базымны кылып чоруур кижилерни илереп, оларга дуза чедирип, шынгыы хайгааралга алыры.

Корум-чурум камгалалының хөй-ниити пунктузунда назы четпээннер херээнин талазыбиле инспекция база ажылдап турар

НАЙЫРАЛДЫҢ ОРУУ

Кызыл—Алма-Ата—Фрунзе

Ол хүн Кызылдың аэропортунга ынай-бээр аргышкан, ажыл-херек аайы-биле өске хоорайларже ужар дээш айытскан рейизин маңаан пассажирдер-де хөй болган. Ынчангаш аэропорттун бо чылдың эгезинде чаа ажыттынган чырыкделгем, таарымчалыг залынга улус шынап-да хөй болган. Хүндүскүүн 3 шак ажа дүжүп чыдырда микрофон дамчыштыр: «Эргим пассажирлер силерни Кызыл—Абакан—Семипалатинск — Алма-Ата — Фрунзе маршруттуг самолетче олурарын чалаадывыс» деп чарлаптарга, дыка хөй улус олурган черлеринден турган, самолётче баар ажык аксынче углапканнар.

Ам өске рейстерниң пассажирлери ол чарлады дыңнаш, кулаанга бүзүревээн-даа ышкаш, азы соора дыңнаанывыс ол бе дээн аймактыг ол рейстиң пассажирлериниң шынап-ла Алма-Ата, Фрунзе чедер самолет бе, дыка-ла узун орукту эртер-дир силер аа, шак ол агаар оруу кажан ажыттынганы ол дээн чижектиг айтырыгларны хөйүбиле салып, өөрүп, магадап турдулар.

ЯК-40 самолетту пассажирлер долдур олуруптувус. Шилгедек сынныг, шевергин кеттинген хүндүлээчел аажы-чанныг самолёттуң үдекчизи Ирина Галина олурганнарның мурнунга үнүп келгеш, хөөг үнү-биле чарлап-ла эгеледи: «Экии, эргим пассажирлер! Ук рейсти Тываның авиабүдүрүлгезиниң ужудукчулары күүседип турар. Экипажтың командири эш Евстигнеев башталган ужудукчулар чаа ажытынып турар агаар оруунуң баштайгы пассажирлеринге байыр чедирип тур» дээн соонда самолет бетоннал каан шөлдү маңнап эрткеш, дээрже көдүрүлгеш, бүүрул баштыг Саяннарже углаш, кылыйтыпты.

Үр-даа болбаанда чайын бээп мегги харлары эриевийн чайынналып чыдар Саяннарны ужуп эрткеш, самолет чоортур чавызавышаан, бистиң акыйдуңма кожавыс Хакас автономнуг областың найысылалы Абакан хоорайның аэропортунга хонуптувус. Бо автономнуг областың агаар оруу-биле бистиң харылзавыс шагда-ла эгелээн. Ынчангаш ол аэропорттуң ажылдакчылары бистиң ужудукчуларывысты эки билир болгаш олар-биле эки-лежип, оюн-баштак-биле уткуп алдылар.

Бичии дыштанган соонда Казах ССР-ниң Алтай крайбиле кызыгаарлажып чыдар улуг хоорайларының бирээзи Семипалатинскиже углаптывыс. Таптыг-ла ийи шак ужуп келгеш, ол хоорайның аэропортунга хонуптувус. Анаа чаңчыл кырган черлерни ажыттынып, ужудукчуларывысты Казахстанче моон мурнунда чаңгыс-даа катаң ужутпаан. Олар баштайгылары болганнар Алма-Атаның аэропорту Совет Эвилиниде эң улуг. Маңаа ССРЭ-ниң хоорайларындан аңгыда Азия липтиң өске күрүнелеринден келген самолёттар база хөйү-биле хонуп мону тавары эртип турар.

Эрткен чылдың төнчүзүнде ТУ-144 дээр кайгамчыктыг совет лайнер Москвадан баштайгы техниктиг болгаш пассажирлиг рейизин Алма-Атаже кылганы-даа таварылга эвес. Ам ол аэропортта Совет Эвиделиниң эң аныяк автономнуг республикалының авиачел кыргыс чонунуң амыдыралчуртталгазының дугайында дыка хөй солуп түүлдерни билип алдывыс. Оларның аразындан Фрунзениң чаа аэровокзалын улуг сонуургал-биле магадап көрдүвүс. Үш каът чаа аэровокзалдың шупту бодун эң чараш мрамордан тудуп, казытаан. Оон иштинге кире берген кижи, оон чырык, делгемин кайган ханмас. Хөөрем чөкка чугаалаарга, оон узун дүрту 300—400 метр хире шөйлүп чоруткан. Аэровокзалды кыргыс ужудуп национал мадыры Манастың эдиг-биле адаан. Ам ол кайгамчык чараш аэровокзалдың залдарынга дедеелдә үн кеткен «Фрунзеден Кызыл чедер пассажирлерни самолетче чалап тур бис» деп диспетчериң өткүн үнү база чаңгыланып эгелээн. Шак бо маршруттуң ниити хемчээли 2 мүн 700 хире километр болган. Ону ужудукчулар 5 шак 50 минутада эрткен. Тываның ужудукчуларының чаа ажыткан агаар оруу бистиң калбак-делгем Төрээн чуртувустуң аңгы-аңгы бүлүннарында чурттап, ажылдап турар казах, кыргыс, хакас, тыва улустуң аразында харылзаазын улам экижидип, пайыралын моон-даа сонгаар быжыктырып, бот-боттарын ажы билчип алырынга улуг көмүрүнү салган.

Ук рейсти боттандырарынга база бистиң Төрээн чуртувустуң аңгы-аңгы нацияларының төлээлери киришкен. Самолёттун экипажының башкарыкчызы ужудукчу-инструктор көрей Валентин Ли, самолеттун командири орус Сергей Евстигнеев, ийиги ужудукчу орус Александр Зырянов, бортмехаништер тыва Николай Олзей, хакас Александр Тогочаков болгаш өскелер-даа киришкеннер.

Кызыл биле Фрунзе аразынга бир-ле дугаар ушкан пассажирлер ук самолеттуң ужудукчуларынга улуу-биле өөрүп четтиргенин илередип, шак мындыг дөрт рейстиң ажыттынганынга магадап турдулар. Оларның аразында бистиң чаңгыс чер чурттуувус Шолбан Сарыг-Донгак база бар болду. Ол эрткен чылын Тээлинин оътумак школазын дооскаш, Фрунзениң авиацие-техниктиг училищезинде өөренип кирип алган, кышкы дыштанылгазының үезинде чаныс чөрээш, чедир кел чытканы ол.

Шолбан үчүлчүзүн дооскаш база ужар түүл шугумунга чажыддаар. Ынчангаш ол Кызыл — Фрунзе аразынга агаар оруун ажыктап ужудукчуларга чоргаарланып, оларга бичии адаргаан-даа ышкаш сагыжын меңээ чугаалады. Кайчан билир ам бичии ие эртерге ол боду база бедик чергежидиг ужудукчу апаргаш, чүгле бистиң чурттувустуң иштинге чаа-чаа агаар оруктарын ажыдар эвес, а хавый делгейниң өске чурттары-биле харылзажыр авиаоруктарыны-даа ажыдары чаламаас.

Найыралдың база бир улуг оруу шак ынчаар салдынган. Ону Тываның ужудукчулары удаваас ажыттынар СЭПК-ниң XXVI съездизинге тураскаадыкан.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: ол рейсти кылган ужудукчулар (оң талазындан) В. Ли, А. Зырянов, С. Евстигнеев болгаш А. Тогочанов олар кыргыс улустуң алдарлыг ыяажызы, шүлүкчүзү Токтогулга тураскаалдың чанында; Алма-Атаның аэропорту: Фрунзеде чаа тутунган цирк бажыңы.

АВТОРНУҢ фотолары.

«Идегелдиң көрүжү» деп түүлге хамаарыштыр

БОДАЛЫМ МЫНДЫГ

А. Арапчорунуң «Шын» солунда «Идегелдиң көрүжү» деп түүлүн номчаш, бодумнуң бодап келген бодаалдарым-биле мында түүлдер дүжүп турар болду. Мында кол маадыр Ваня Мөнгениң амыдыралын, оон кижизидилгезин чамдык өскедээ өөреникчилериң чуртталгазында таварылгалар ышкаш бижип турар-дыр.

Мен бодаарымга, Ваняның авазы частырыгже кирип эгелей берген, ынчалза-даа боданып, эттиминиңиң өйүиде, эш-өөрүүн деткимчезин алырының үезинде келген-дир. Чер кырында кижи амытанга түү таварышпазын! Ол түүлге салымхуудан болур апаар. Ваняның авазы элекпен чок апарган. Ам канчаар, өлген-биле кады өлүр эвес, Сержиимээ Оюновнага кижиниң чуртталгазының кол соруглазы—ургуларын өстүрүп кижизидери, оларның өөренирииге дузалап, болдунгу дег таварымчалыг байдалды тургузары онаажып келген-дир. Ол ие ажыт-шүжүгге алыскаш, эрагаже хандыгып эгелээн. Ажыы-биле чугаалаарга, бистиң бот арткан ада, ие кижилерниң бир кошкак талазы бола болгай. Оон түңнелинде уруг-дарыының өөредилгезин кошкап, школазын эрэ каап, харын-даа кем-херек үүлгедириинге-даа киржи бээри база ында.

Математика башкызы Сан Сановичиниң оолдарның чокшу бергенин ужур-шыпын-даа ылгап көрбейн, бууруулуг-ла чүве Ваня дээн ышкаш, оңу сегирип алырга, Сергей дээр оол эжин ход адаанга бергеледип каан. Бо дээрге башкыларга кичээгей, серемчилелди берип турар-дыр. Мен Сан Сановичиге удурланыр-дыр мен. Башкы: «Хулиган, класстан үнүп чор!» —дээн, а өөреникчи «Арагачы чүвениң оглу»—дээн. Бо ийи домак мындыг-ла бергеден чоорааш Ваняга кайы хире аар болганыл? Оңу чугаалаары берге.

Шак-ла мындыг таварылгалар элээдилериин мөзү-шынар кижизидилгезинге берге байдалды таварыштырып турар дээр мен. Бо бүүдеп канчап болганы, орай дүне «Блатной», деп шолалыг оолга безин чеде берген чүвениң улам хөөктүрүп, багай чүвеже улам күткүүрүп көөр бис. Мында чажыт «дагдыныкчы» бак чүвеже оолдарны чыгап турар. Ындыглар кайда-даа бар. Оларга удур бүгү хемчеглерни алырынче кичээндирип турар-дыр.

Ваня Мөнгениң өг-бүлезиң кандыг байдалда деп чүвени хайгаарап көргеш, Сан Сановичиге айыылга таваржы бер часкан. Маңаа Ваняның ол башкызын хүндүлээри, башкының бедик ат-алдары хулиганны болдырыпкан, моон алгаш көөрге, башкылар болгаш школа, хөй-ниитиг кижизидилге ажылын бүгү талазы-биле харылзаалыг кылып чорудар болза, бүгү кемхерек үүлгедиглериинден элээдилерни чарып ап болурунуң аргазы бар-дыр.

Чоокка чедер өөреникчилер башкы бүрүзүн аажок хүндүлээр турду. Амгы үеде боттарының башкыларындан өске башкыларны тоовас, харын-даа базып каа дег маңнап эртерлер. Чоокта чаа бистиң школаның бир булуңунга бааргыга, кезек оолдар таакпылаан турлар. Эң бичии 4 класс, эң улуу 7 класс. «Ойт, канчап бардынар!» дээримге бичиилери үне халыды, а «акыларын» тоор чок, таакпылап турлар. Оон башкызынга барып чугаалаар үжүрге таварыштым. Баштай таакпылаар, оон арагаап эгелээр болгай. Таакпы болгаш арага өртээ кайыыч кээп турарыл?

Кижизидилгениң түүлга айтырынга дүүштүр көдүрген түүлүү кижи бүрүзү кичээнгейлиг номчуп, хурал-суглага чугаалажыр болза эки деп болаар мен.

И. БЮРБҮ,
Улуг-Хем район, Ийи-Тал суур.

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ-ДЫР

Амгы үениң база бир чугула айтырыы — элээди оолдарның кижизидилгези болур. Бо дугайында 1981 чылдың январь 22-де үнген «Шын» солунда Алексей Арапчорунуң «Идегелдиң көрүжү» деп түүлүн номчуурга кижиниң сагыш-сеткилин хөлзедип, алачайгаар-ла ында бижиттинген кижилерге дузалаксаазы азы арга-сүмелеп бериксээри кээрдир. Чүге дээрге элээдилер мындыг таварылгада ийи оруктун белдиринге келген турар-дыр.

Бо айтырыгга башкылар, ада-иелер ыыттавайн барып болбас, боттарының арга-сүмезин ажыт-чажыт чогу-биле чугаалажырын сүмелеп турар.

Мында Ваня Мөнгениң салым-хуузу берге оруктуг киже берген-дир. Ындыг бе дээрге, болдун болчуун сагыжы ак, сеткили эки. Школадан үнгеш, чежээки школага кирип алыр деп күзел чүгле авазынга дузалажыр дээн бодал болур. Оон авазы ындыг кончут-ла арагачы эвес, чүгле ындыг чүвеге хандыкшылдыг, ынчалза-даа эш-өөрүүн багай салдарындан үнүп чадап чоруурун илдең. Ындыглар кайы хөй. Бо дээрге база бир чугула айтырыг-дыр. Шынап-ла идегелдиң көрүжү херек.

Бо түүлге Сан Сановичиниң башкыларының бирээзи. Кажан ийи оол чокшу бээрге. Ваняның холуун долгай тудуп турда, директор кирип кээрге, чүвениң алыс ужурун тодаратпаан хирезинде: «Ваня аңаа олурган эжиң эттеп тур» деп медээлээри оон кижилер-биле өөреникчилер-биле эренгей ажылын көргүүн турар эвес чүве бе? Оон удурткан кластында шупту үзүн чангызы дээш, чайгызы шупту дээш деп чүвениң чок, бары биллинмес. Кажан семис оол Ваняны харлыктар тептерге ынчан алыржып, аңаа көрүкчүлер эвес бергенин ужур-шыпын-даа ылгап көрбейн, бууруулуг-ла чүве Ваня дээн ышкаш, оңу сегирип алырга, Сергей дээр оол эжин ход адаанга бергеледип каан. Бо дээрге башкыларга кичээгей, серемчилелди берип турар-дыр. Мен Сан Сановичиге удурланыр-дыр мен. Башкы: «Хулиган, класстан үнүп чор!» —дээн, а өөреникчи «Арагачы чүвениң оглу»—дээн. Бо ийи домак мындыг-ла бергеден чоорааш Ваняга кайы хире аар болганыл? Оңу чугаалаары берге.

Шак-ла мындыг таварылгалар элээдилериин мөзү-шынар кижизидилгезинге берге байдалды таварыштырып турар дээр мен. Бо бүүдеп канчап болганы, орай дүне «Блатной», деп шолалыг оолга безин чеде берген чүвениң улам хөөктүрүп, багай чүвеже улам күткүүрүп көөр бис. Мында чажыт «дагдыныкчы» бак чүвеже оолдарны чыгап турар. Ындыглар кайда-даа бар. Оларга удур бүгү хемчеглерни алырынче кичээндирип турар-дыр.

Ваня Мөнгениң өг-бүлезиң кандыг байдалда деп чүвени хайгаарап көргеш, Сан Сановичиге айыылга таваржы бер часкан. Маңаа Ваняның ол башкызын хүндүлээри, башкының бедик ат-алдары хулиганны болдырыпкан, моон алгаш көөрге, башкылар болгаш школа, хөй-ниитиг кижизидилге ажылын бүгү талазы-биле харылзаалыг кылып чорудар болза, бүгү кемхерек үүлгедиглериинден элээдилерни чарып ап болурунуң аргазы бар-дыр.

Чоокка чедер өөреникчилер башкы бүрүзүн аажок хүндүлээр турду. Амгы үеде боттарының башкыларындан өске башкыларны тоовас, харын-даа базып каа дег маңнап эртерлер. Чоокта чаа бистиң школаның бир булуңунга бааргыга, кезек оолдар таакпылаан турлар. Эң бичии 4 класс, эң улуу 7 класс. «Ойт, канчап бардынар!» дээримге бичиилери үне халыды, а «акыларын» тоор чок, таакпылап турлар. Оон башкызынга барып чугаалаар үжүрге таварыштым. Баштай таакпылаар, оон арагаап эгелээр болгай. Таакпы болгаш арага өртээ кайыыч кээп турарыл?

Кижизидилгениң түүлга айтырынга дүүштүр көдүрген түүлүү кижи бүрүзү кичээнгейлиг номчуп, хурал-суглага чугаалажыр болза эки деп болаар мен.

В. СОДУНАМ,
Чөөн-Хемчик район.

ФИГУРИСТЕР ДУГАЙЫНДА

ИНСБРУК. (СЭТА). Маңаа доозулган Европа чемпионадынга киришкен совет командаңның фигуристери эң хөй «алужүткүрә» шаңналдарны — 2 алдын, 1 мөңгүн, 2 хүлер медальдарды алгаш, чаңгаанар. Ниитизи-биле дөрт түүл оюнуун үжүнге бистиң төлээлериивис тиилекчи азы шаңналдыг черлерни ээлээнин сагындырза артык эвес. Эжеш чүүгулаашкынга Ирина Воробьева биле Игорь Лисовский, чаңгыс чүүгулаашкынга Игорь Бобрин бир дугаарында делегей чемпионнары болганнар: Спортчу таңшыга мөңгүн медальды Ирина Моисеева биле Андрей Мишенков олар чаалап алганнар. Эжеш таңцылар Марина Черкасова болгаш Сергей Шахрай, Наталья Линичук болгаш Геннадий Карпоносов олар хүлер шаңналдын эдилекчилери болганнар.

Херээжен фигуристерниң чаңгыс ижки чүүгулаар оюнуга ССРЭ-ниң командазы медаль чаалап албаан. Швейцарияның төлээзин Дениз Бильман бир дугаарында чемпионаан. Югославиядан келген Сандра Дубравчич болгаш Клаудиа Кристофич-Биндер (Австрия) олар шаңналдыг черлерни ээлээннер. Ынчалза-даа 17 харлыг Кира Ивановнаның чеди дугаар черни ээлээнин чедиишкин деп санаар херек. Ол дээрге, дараазында болур Европа чемпионадынга бистиң ийи херээжен спортчувус киржири ол.

Инсбруккa болган ол чемпионаттың дугайында чугаалаар бээрин фигурист чүүгулаашкынның сураглыг мастерлеринден СЭТА-ның корреспондентилери дилээнер.

Олимпий оюннарының ийи дакпыр чемпиону Александр ЗАЙЦЕВ: Ленинградтың төлээлериниң тиилелгезин черле ындыг болур ужурлуг тиилелге деп санаар мен. Олар бо сезонда Москвага болган ужуражылгага тиилелгени чедип алганнар болгай, чурттуң чемпионадынга ийиги черни ээлээннер. Оларның тергиин эки белеткелиге тренер Тамара Москвинаның улуг рольдуг болганын демдеглээр аваар. Фигурист чүүгулаашкынның ол хевиринге тиилелгелер улайгулай чедип алдының турары черле өөрүүгүг болбайн аан.

Барыын Германия чурттуг эжеш чүүгулакчылар Ригель болгаш Вишниг олар бистиң айыылдыг удурланыкчыларывыс дээрзин чемпионат көргүстү. Олар техника-даа, халыпкын-даа кылыр талазы-биле шыырак белеткелгилер-дир. Оларның моон-даа сонгаар улам күштүг белеткениин чугаажок.

ХОККЕЙ МАРГЫЛДААЗЫ

Мугур-Аксы суурда Мугур хемниң дожунга хоккейге Монгун-Тайга районунуң бирги чери дээш маргылдаазын ВЛКСМ райкому организастап эрттирген. Орта район иштинден 7 шиликдек команда күжүн шенешкеннер. Ийи хүн үргүлчүлээн чилиг демиселдиң түңнелинде «Малчын» совхозтуң хоккейжилери өскелерден кылгалып, дидим болгаш чараш оюнну көргүзүп, чангыс-даа ашпырыышкынга таварышпайн, бирги черни бүзүрелдии-биле ээлээннер. Ийиги черни район төвүнүң шилиндек командазы, үшкүзүн районнуң хереглекчилер иштилелиниң найыралдыг командалары тус-тузунда үлемненнер.

Тиилекчи болган командаларны ВЛКСМ райкомунуң шилчин чоруур кубогу база дипломнар болгаш хүндүлел биштер-биле шаңнаан.

Х. ЧҮЛДҮМ.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

Өске ийи эжеш ойнакчыларның дугайында чүлү чугаалаар сеп дээрге, боттарының аргаларын ам-даа чедир ажыглаваан деп санаар мен.

Делегей чемпиону, Европаның хөй-удаа чемпиону Эммрих ДАНЦЕР (Австрия): Казинс, Хоффман болгаш Ковалев олар киришпезе-даа эр улустуң аразында ужуражылга элээн чидиг байдалга эрткен. Оларны солуп келгеннер черле шыырак спортчулар болду, бо чемпионатка эң тергиин беш спортчуну көрдүн.

Игорь Бобрин чемпион атты шинтирлиг-биле чедип алды. Ол тергиин эки оюн күргүскен. Болуунун техника — талазыбиле биллиглии, артвечизи, харын-даа каттырыычы өскелерге үлегер болуру чугаажок. Ол чемпионатты өзулут каастады.

Француз Симон, Шрамм (ГФР), Шульц (ГДР) олардың көргүзүлгери мени аажок сонуургатты. Оларның моон соңгааргы ужуражылгазы улам сонуурганчыг болуру чугаажок.

Олимпий чемпиону Людмила ПАХОМОВА: Спортчу таңшыга Европа чемпионадынга бир дугаарында мындыг аштырыышкынга таварыштывыс. Ынчалза-даа ону качыдал кылыр сананы херээ чок: спортка аштырыышкынныр черле турар. Чүгле шын түүнел үндүрер херек. Англи ойнакчылар — шинтирлиг удурланыкчылар болдулар. Оон кадында Торвилланның талазындан элээн «кадыг» судьялаашкын болду. Ынчалза-даа ол дээрге, кижи тиилеп албас удурланыкчылар ол эвес болдур ийин. Бистиң таңцылар бөлүүнде салгал солуушкуну болуп турар, ындыг үеде черле аштырыышкынныр болур түүе. Спортчу танцының совет школазы кайгамчык аныяк мастерлерни белеткээр, олар боттарының улуг назылыг эштериниң төлептиг салгакчылары болуп делегей ареназынга көстүп келириңге бүзүрээр мен.

Олимпий чемпиону Беатрикс ШУБА (Австрия): кемдээшкиниге таварышкаш оюнга киришээн Анетт Петч. а ол мышкаш ойнаарын соксаткан Лагмар Лурц (ГФР) болгаш Сюзан Дриано олар чокта-даа медаль дээш демисел дыка чидиг болган.

Хүндүткелдиң чадазынче үнгеннерниң көргүзүү дээш мен тергиин-не өөрүвээн мен, кижи кайгаар түүе чок болду. Боттарының күш чедиптер хире түүлдерни олар көргүзүп шыдавадылар. Чемпионат эээлериниң кара чаңгыс медалын чаалап алган Кристофич-Биндер бүгү-ле түүлдерни кыза-даа, дөмей-ле мээн сагыжымга четпели.

Херээженнериң чаңгыстап чүүгулаар көргүзүүнде чедишкиннер бар-даа болза, кайгамчык түүлдер көзүлбедим.

Силерниң спортчунар Кира Ивановнаның кыска программага оюнун сонуургадым. Ол дугайында солуннарда бижээним түүлдерге база демдеглеп турган мен.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Аагаар

Республикага түүе булуттаар, хар чагбас. Хат кошкак. Агаар дүне 30-35, чамдык черлерге 22-27, хүндүс 17-22, чамдык районнарга 7-12 градус соор.

Автооруктарга эртенги шактарда туманнаар.

Кызылга шоолуг эвес булуттаар, хар чагбас. Хат кошкак. Агаар дүне 32-34, хүндүс 17-19 градус соор.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Океанда кижилер» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узуткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: № 28 Сылдысчыгаан болгаш Баба-Яга Сылдысчыгашка улуг» 9.40, 15.00, **«Совлгу анаашкыны»** 11.10, 13.00, 16.30, 18.20, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Шынгы чоруктуг үрээни» 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

Телевидение

ФЕВРАЛЬ 11-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—**«Ye».** Информастыг программа. 8.40—Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — Мультфильмнер программазы. 9.35 — **«Карл Маркс. Аныяк чылдары».** Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 10.40—Медээлер. 10.45—12.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

12.00—**«Орус дыл өөренип тур бис».** Телекичээл. 12.15—14.30—Чапсар.

МОСКВАДАН

14.30—Медээлер. 14.50—Документалдыг фильмнер программазы. 15.40—**«Төрээн бойдус».** 16.00—**«Дагдыныкчы».** Тележурнал. 16.30—**«Шыдыраа школазы».** 17.00—**«Чаш чылдарым».** А. Фадеевтан чугаалдары. 17.40—**«Бистин адрезивис —Совет Эвилели».** Ашхабаттаг дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

18.05—**«Чүс оруктуң бирээзи сээнии».** 18.35—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45—Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.15—**«Ye» программазының почтазы».** 19.50—**«Карл Маркс. Аныяк чылдары».** Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 21.00—**«Ye».** Информастыг программа. 21.35—23.00 —**М. В. Келдыштың төрүттүнген хүнүнден бээр 70 чыл болурунга. «Мстислав Келдыш».** Документалдыг фильм. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң ЭА-зының оралакчы президентиниң П. Н. Федосеев эге сөс чугаалаар. Төнгенде—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.05—**«Горнистег, харыылаңнар!».** 18.35—**«Хенертен келген Мишка дугайында».** Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

18.45—**«Вова деп бөрүнүң Марска четкени».** Обшаар-кыстар фильми.

МОСКВАДАН

19.00—Совет ырларының концерти.

КЫЗЫЛДАН

19.15—Документалдыг фильмнер программазы. 19.50—20.50—**«Ынак операларымның арынарындан».** Фильм-концерт.

Редакциянның адреси: Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийэ» амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодэ ажыл-агый «килдизиниң 2-21-47, үлетөүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информацие» килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар. Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75

Тираж 17866. Чагыг № 66.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Советтиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң тыныгафиязы (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—00064

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 35 (11534) | 1981 чылдың февраль 12, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

СЪЕЗДИГЕ УТКУШТУР

ЧЕРКАССЫ. (СЭТА). Карбамид бүдүрер талазы-биле автоматчыткан улуг комплекс Черкассының «Азот» деп бүдүргеге каттыжыышкынында ажылдап эгелээн. Тудугжулар ол улуг комплекстин тудуун хуусаазындан он бир ай бурунгаар доозуп, ажыглалга киирген. СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыш күш-ажылчы ол тинилеглениң үндезини болган.

Тудугжулар бригадазының бригадири, СЭКП-ниң XXVI съездизинин делегады Н. Будапцевтиң удурткан тудугжулары социалистиг чарыштың тинилекчилери болуп, эң-не бедик будурукчулуг ажылдаан.

АМГЫ ҮЕНИҢ ШЫЛГАРАҢГАЙ ЭРТЕМДЕНИ

Совет эртем болгаш инженер бодалдың эң көскү чедиишкиннери академик М. Б. Келдыштың ады-биле холбашкан. Шылгарангай эртемденнин, Социалистиг Күш-ажылдың үш дакпыр Маадырының, идепкейлиг хөй-ниити болгаш күрүне ажылдакчызының төрүттүнген хүнүнден бээр 70 чыл болганынга тураскаатканССРЭ-ниң Эртемнер академиязының байырлыг хуралы Москваның эртемденнер бажыңынга февраль 10-да болган.

Хуралга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделинин Даргазының орадакчызы, Эртем болгаш техника талазы-биле күрүне комитединин даргазы Г. И. Марчук, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының удуртукчулары, министрлер, СЭКП ТК-ниң харыысалгалыг ажылдакчылары олурушкан.

ССРЭ-ниң ЭА-ның президентизи академик А. П. Александров М. В. Келдыш дугайында чүве чугаалаан, эртемденнин эртем ажыдыышкыннары ада-чурт эртеминиң болгаш техниказының эң чүтүлө адырларынга бурунгаарлаашкынга улуг идиглиг болганын демдеглээн.

Академик П. Н. Боголюбов бодунуң илеткелин М. В. Келдыштың үндезин болгаш дузалал математикага салыышкынынга тураскаатканн. Амгы математиканың бүтү аргакурлавырларын чаа техниканың, үлетпүрүнүң, камгалалдың чүтүлө сорулгаларын шиитпирээринче кайгамчык математик талантыларын инженер-механиктин болгаш шинчээчиниң уран мергежилинбиле каттыштырып турганы М. В. Келдыш утпаан деп, ол демдеглээн.

М. В. Келдыштың механика талазы-биле ажылдарын академик Л. И. Седов хуралга сайгарып чугаалаан. Чартык чус чыл бурунгаар МКУ-нуң доозукчузу Мстислав Келдыш ЦАГИ-те (теп аэрогидродинамика институту) келген болгаш институттуң эртемденнеринин база инженерлериниң аразынга көскү черии өөлей берген. Ада-чурттуң ужар түүл техниказының депшилгезинге улуг салдарлыг болган бөлүк шинчилелдерии ол бо институтка ылап чоруткан.

Ракеталарны болгаш космос техниказын чогаадып тургусканы, космос делгемин шинчилээри база шингээдири, планеталар аразынга ужудуушкуннар үезинин эгези М. В. Келдыштын ады-биле дорт холбашкан. Эртемденнин ракета тудуушкунунуң болгаш космонавтика талазы-биле ажылдарының дугайында илеткел кыпган академик В. С. Авдуевскиң бистин чуртувуска космонавтиканың хөгжүлдезинге кайгамчык улуг салыышкынны М. В. Келдыш киирген деп демдеглээн.

* * *

Эртемденге тураскаады—Москвада мемориал самбыраларны тургускан. Оларның бирээзин ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының дузалал математика институдунуң бажыңында, өскээзин — Воробьевск шоссезинде ооң чурттап турган бажыңында тургускан.

Мемориал самбыраны Ригада Горький аттыг кудумчуда эртемденнің чурттап турган бажыңында база тургускан.

(СЭТА).

ШКОЛА ТУДУГЛАРЫ

УЛУС өөредилгезиниң талазы-биле партияның XXV съездизиниң шиитпирлерин, СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1977 чылдың декабрьда хүлээп алганы «Нинти билиг школаларының өөреникчилериниң өөредилгезин, кижизидилгезин болгаш күш-ажылга белеткелин улам ынай сайзырангайжыдар дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле чамдык эки түннелдер чедип алдынган. Аныяктарның ортумак билиг чедип алырынга таарымчалыг школа четкизи тургустунган. Беш чыл иштинде чүгле ортумак школаларның саны 78 турганындан 96 чедир өскөн, ам ында республиканың 64 мун ажыг өөреникчилериниң 83 хуузу өөренип турар. Онгу беш чылда ниити билиг школазының сескии класын 28 мун ажыг уруглар дооскан, 26 мун чыгам оолдар, кыстар ниити болгаш тускай ортумак эртемни чедип алганнар, азы ортумак эртем чедип алган аныяктарның саны тоску беш чыл-биле деңнээрге чеди мун беш чүс кижээ хөй болуп турар. Ол үениң иштинде школаларның өөредилгө хуузу 97,8 турганындан 99,2 хуу чедир өскен болгаш чаңгыс класска катап олурган өөреникчилернин саны 2,7 катап кызырылган.

Эрткен беш чылда школа назыны четпес уруглар албан черлериниң саны 203 турганындан 214 чедир өскен болгаш 16 мун ажыг бичии чаштар хаара туттунган. Чаа школалар болгаш уруглар садтары туттунуп немешкен. Сөөлгү беш чылда 12 мун хире олуттуг, оруннуг школалар, интернаттар, уруглар садтары республиканың школачыларынга болгаш бичии чаштарынга белек болган. Ыраккы О. Шынаага болгаш Саглыга, Арысканга, Кызыл-Мажалыкка, Дерзиг-Аксынга, Өөкке, Торгалыгга, Кызыл-Тайгага, Хөр-Тайгага, Кочетовога, Чаа Чаа-Хөлге болгаш өске-даа көдээ суурларга спортзалдыг чаа болгаш алгыды туткан школалар ажыглалга кирген.

Школага өөредилгени кабинеттиг системаже шилчидери, узаткан хүн бөлүктерин тургузары, класстан дашкаар ажылдарны чорудары ооң өөредилге баазазындан болгаш тудуг-суурундан дорт хамаарылгалыг. Эрткен беш чылдың түңнелибиле алырга, республиканың школаларында ийги эөлчегде өөренип турар өөреникчилерниң саны кызырылбаан болгаш 1976 чылда турганындан 1980 чылда беш хуу өскен. Мындыг байдалдың тургустунуп келгенинин кол чылдагааны чүл дээрге, школа, уруглар албан черлерин тударынга күрүнеден үндүрүп турар капитал салыышкыннарны тудуг организациялары чыл санында чедир шингээтпейн келгенинде бооп турар. Ооң түңнелинде эгелеп каан тудугларның чогуур үезинде ажыглалга кирер хуусаазы ийи-үш катап узап турар. Онгу беш чылда Советтер шугуму-биле болгаш көдээ ажыл-агый талазы-биле школаларны ажыглалга киирериниң планы 55,7 хуу, школа назыны четпес уруглар албан черлериниң тудуу 67 хуу күүсеттинген.

1980 чылдың түңнели-биле алырга, школа тудуунуң капитал салыышкынындан ийи миллион хире рубль шингээдип алдынмаан. Тыва АССРниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында капитал тудуг эргелелиниң шугуму-биле 59,7 хуу, Көдээ ажыл-агый министерствозунуң шугуму-биле школа, уруглар албан черлеринге хамаарышкан тудугларга салдынган акша-хөрөңгини шиңээдири деп кезии безии четпээн.

1980 чылда ажыглалга кирер турган Кара-Хаак болгаш Шамбалыг суурда школаларны Көдээ ажыл-агый министерствозу дээштиг хемчег албайн, тудуун шуудадып шыдавааи. Ылаңгыя «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкыны школа тудугларынче кошкак кичээнгей салып турар болгаш Хандагайты, Баян-Кол школаларынга 1980 чылда көрдүнген тудуг-монтаж ажылының үүгле 20 хуузун күүсеткен, «Тыва көдээ тудуг» трест Самагалдай школазынга көрдүнген 205 мун рубльдиң капитал салыышкыныныңң үүгле 90 мунун шингээткен.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылында Эрзин суурга 720 олуттуг, Кызыл хоорайга 1568 олуттуг школаның тудуун доозары болгаш 280 олуттуг уруглар садын Советтер шугуму-биле ажыглалга киирери көрдүнген, ол ышкаш Көдээ ажыл-агый министерствозунуң шугуму-биле Кара-Хаак, Шамбалыг, Сесерлиг суурларга школаларны база тос совхоз төвүнге уруглар садтарын тудуп ажыглалга киирери планнаттынган. Школа тудуунуң темпизин дүргедедирин, бердинген капитал салыышкыннарны долузу-биле шингээдип алырын тудуг организацияларындан болгаш партия, совет органнарның удуртукчуларындан амыдырал негеп турар.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев 1980 чылдың октябрь Пленумунга чугаазынга улус өөредилгезиниң айтырыгларын хүн бүрүде кичээнгейни кошкадып болбас социал айтырыгларның бирээзи деп чугулалап демдеглээн.

Партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Төлевилелинде улус өөредилгезиниң улам хөгжүүрүнче, уругларны кижизидеринге эң таарымчалыг байдалдарны тургузарынче угланган хемчеглерни айыткан. Ол хемчеглерге школа болгаш уруглар албан черлериниң тудуун калбартып, оларның материалдыг баазазын экижидери база хамааржыр.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ АЖЫТТЫНАРЫНГА ЧЕДИР II ХОНУК АРТКАН

АВГУСТУҢ ҮЛҮҮНДЕ

Аккумуляторщик Хөвеңмей Самбалдайович Сат Кызылдың пассажирлер АТБ-зинге сес чыл ажылдап келген. Ол бодунуң мергежилин эки билиригбиле болгаш аңаа ханы бердингени-биле эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап алган. Хоочун аккумуляторщик партияның эөлчеглиг съездизин күш-ажылчы белектерлиг утпуур дээш будурулгениң ажылчыннарының ортузунга 1980 чылда организастаттынып чопуттунган чарышка тиилекчи бооп шылгараш, «Профессия талазы-биле эң дээре» деп атты чедип алган. Онгу беш чылдың доозунчу чылының планныг онаалдаларын 118 хуу күүсеткеш, 1981 чылды чедиишкинниг эгелеп, январь айда алган хүлээлгезин 105 хууга күүсеткеш, мурнакчыларның одуруунда кирген. Мурнакчы аккумуляторщик Х. С. Сат 1981 чылдың август айның үлүүнге киириштир ажылдап турар.

Коммунист Х. С. Сат хөйниити херектеринге база эки киржилгелиг. Коллективте тургустунган улусчу контроль бөлүүнүң кежигүну хүлээлгезин ак сеткилдии-биле күүседип келген. Бөлүктүң кылып келгени рейд-хыналдаларынга доктаамал киришкеш, таваржып турар четпестерни дарый чайладырынга боттуг дузаны чедирип турар.

Хоочун ажылчын ынак мергежилиниң чажыттарын аныяктарга күзелдии-биле дамчыдып бербишаан, оларга бодунуң үлегер-чижээн көргүзүп келген.

Коммунист Х. С. Сат партийжи съездиниң ажыттынарынга чедир ийи айның планныг онаалдаларын күүседир дээш шудургу ажылдап турар.

М. ОНДАР.

Райондан медээлер

БАРЫЫН-ХЕМЧИК

100-ТЕН 105-ТИ

«Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырында хойжу бригадада (бригадири Ч. Салчак) мал оолдаашкынын чедиишкинниг эрттирип турар. Бригадала төрүүр 2865 хойнуң 80 хуузу оолдапкан, оларның чаш төлү онча-менди камгалап алдынган.

Партияның XXVI съездизинге уткуштур алган социалистиг хүлээлгезин чамдык хойжулар күүсеткен. СЭКП обкомунуң кежигүну Сарыг-оол Сарыглар. Болат-оол Хомушку, Окпаноол Күжүгет олар төрүүр хойбүрүзүнден хураганны камгалап алганнар.

Эң ылангыя дуржулгалыг хойжу Окпан-оол Адыйевич Күжүгеттиң көргүзүү бедик. Ол 261 төрүүр хоюндан 273 хураганны онча-менди камгалап алган. Партияның эөлчеглиг съездизинин ажыттынар хүнүнге чедир төрүүр 100 хойга онаалаштыр 105 хураган камгалап алыр дээн хүлээлгезин хойжу күүсеткен. Төрээн хойларның болгаш чаш хураганнарның күш-шыдалы эки. Мал чеми четчиря-биле бар.

РАПОРТТААН

Кызыл-Мажалыкта № 741 КМК-да Күжүгет Санчытович Шойдар-оолга удурткан комплекстиг бригада онгу беш чылдың планын 1979 чылда бүрүнү-биле күүсеткеш, ам 1982 чылдың апрельдиң үлүүнге киириштир ажылдап эгелээн. Ниитизи-биле бригада онгу беш чылда 1 миллион 105 мун рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып, беш чыл планын 140,9 хуу күүсеткен.

Тодаргайлаарга тудугжулар беш чыл иштинде 49 ийи аал чурттаар, беш бир аал чурттаар чурттарга бажыңнарын база беш мал кажаларын ажыглалга киирген. Бригаланың 12 кижи составтыг кежигүннери партияның XXVI съездизинин ажыттынар хүнүнге чедир бирги кварталда кылып чорудар 55,3 мун рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылырын хүлээшкеш, ам «Барлык» совхозта ийи аал иштин чурттаар бажыңнын тудуун чорудуп турарлар.

М. ХОЮГ-ООЛ.

МОСКВА. «Ленинчи комсомол—СЭКП-ниң XXVI съездизинге» — ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинде ажыттынган аныяктарның эртем-техниктиг чогаадылгазының улуг делгелгезиниң ады ындыг.

Аныяктарның эртем-техниктиг чогаадылгазының бүгү-эвилел көрүлдезиниң аныяк чаартыкчы-киржиччилериниң он мун ажыг ажылдарын делгелгениң 25 кезектеринде көргүскен. Эрткен беш чылда олар улус ажыл-агыйынга 5,8 миллиард рубль экономиктиг ажыктыг 4,6 миллион чаартыкчы болгаш чогаадыкчы саналдарны ажыглап киирген. Социалистиг чарыштың тиилекчилери 320 комсомолчу-аныяктар коллективтериниң ажылының мурнанчы дуржулгазын делгелгеде көргүскен.

ЧУРУКТА: делгелгениң бир кезээнде.

В. СОЗИНОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи хүндүлүг атты И. П. Прокопенкога тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Ыры уран түүлүнүң хөгжүлдезинге киирген салыышкыны дээш Забайкальенин Кызыл туктут кызыгаар округунун ыры болгаш пляска ансамблиниң хорунун солизи Иван Петрович Прокопенкога **Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи** хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДҮМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1981 чылдың февраль 11.

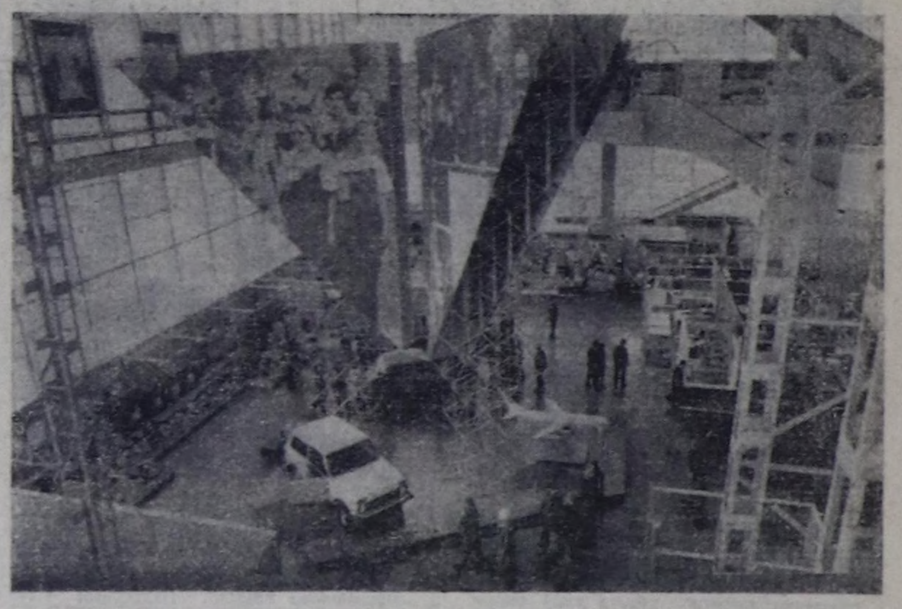

Дүвүренчиг медээ

КЫШТАГЛААШКЫН — ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛ-ИШ

БИЧЕ-ШООЛ: кудук чанында, а суг чок

Бичe-Шоолдуң Кызылче көрүнген бир оюн өрү кышкы тас орук-биле халдып ор бис. Ховунуң хары ыңдыг-ла улуг эвес, оът-сигенниң бажы сарғартыр саглаа берген көстүп тургулаар.

Бүүрелчин элезинни ажын кээривиске хөй хой кара чайт кылдыр чаттыла берген, оруувус аксында оттап чорлар. Аттыг кадарчызы чанында. Кодан хойга чоокшулап кээривиске, олар машинадан хоюр хамаан чок, харын-даа алгыкышкы-биле долгандыр үглеп келди.

— Орта хойлар боор бе? — деп, чолаачывыс кайгай берди.

— Бастырып каапталын, боларын!

Доктаай бердивис. Хойларның эзэи бо хүлүмзүрүй аарак чортуп келди. Назыны ындыгла улгатпаан хире күдер-шыырак өр.

— Хойлар силерни мырынай базып каар часты бе? — дээш, амыр-менди солушкан соовуста, хойжу каттыра-дыр.

— Орта хойлар бе бо?

— Хөөкүйлерниң суг сөөрткен машина деп бодаан, үглеп турарлары ол-дур ийин. Суг экелбээнден бээр мырынай беш хонуп тур.

Оон малчынның аалынга кады баргаш, ажыл-ижин сонуургап көрдүвүс. Таңды районда «Коммунизминиң херели» совхозтуң хойжузу Оюн Конганович Эртине болду. Малчынның кадайы Лида Ховалыг, дузалакчызы Хомушку Манган-оол суглар өдек аштап. ширбээн турлар. Бежен шаа арткен чылгы хураганнарны даштын чадагай кажаада үзүп каан, чем-даа чивейн, чаныңда улустарже көрүп, алгырышкан турлар.

— Бо канчап чем чивес хураганнар боор?

— Суксаан чүвелер кайын чем чиир ийик—деп, Хомушку Манган-оол харыылады. — Суг келбээнден бээр каш-даа хона берди.

Оюн Конганович 850 баш арткен чылгы хураганнарны кадарып турар.

— Арай арык-доруктуг 150 хураганны анчы үскеш, сигеп сула-биле чемгергеш, далбыйлаан черге аппарып кадарып тур бис—деп, хойжу чугаалады. — А бо 50 хураганны шуут тургузу азырап тур бис.

Ниитизи-биле бо коданда хойнуң байдалы эки, хөлүн арттыр эстереп баксыраан чүве чок. Өдекте сигеп, саваң курлавыры алаан бар. Хураганнарны менди кыш ажырар дээш коданның өөлери эрес, шудургу ажылдап турар. Бодургулчу мынчаар, суг бербес турар болза, арбын дүк алыр деп кордаан херээ чок. Суг ишпээн хойнуң дүгү өлүглениир, тоглап дүжүп каар чүве болгай.

... База бир бүүрелчинде кажаа-хораа, өглер көстүп келди. Ол-ла совхозтуң хойжузу Оюн Мандалович Кангыл-оол дуң кыштаа.

— 900 ажыг ийи харлыг киттер кадарып тур мен—деп ол чугаалады. — Иттерниң күш-дең гели эки-дир. Боларның баш санын бүрүн камгалап, бирээзинден-не 2,5 кг дүктү алырын, 15 тонна сиген белеткээрин, 10 тонна өдекти бөлерин хүлээнген кижи мен.

— Байдал эрткен чылдыңдан кандыгыл?—деп хойжудан айтырдывыс.

— Эрткен чылга деңнээр үжүр чок, хүр-дүр. 1980 чылдың бо үезинде бистиң совхозтуң бо мынчаар турган коданнарынга хой чудап өлүп эгелээн чүве болгай. Ам чүдаар хамаан чок, күш-деңгели безин олчаан мал-дыр бо — деп, ол харылады. —Мынчалзажок четпес түүлер бар. Суг эңкээри үзүктелир, автолавка айда ийи-ле келир, харны далбыйлаары база орта шуудавайн турар-дыр. Малды хүр-ле дээш, суг-биле хандырбас болза, дораан баксыраар болгай.

«Коммунизминиң херели» совхозтуң Бичe-Шоолда № 2 хойжу бригадазының он ажыг коданнарында малдың байдалы амдыызында эки. Кыштаг бүрүзүнде мал чеми: сиген, саваң, сула четчиря-биле курлавырлаттынган. Мынчалзажок малчыннарны суг-биле хандырып турары кончуг четпес. Чамдык коданнарга суг сөөртүр машина үш-беш хонук дургузунда келбээн болду. Өдекте тургузу азырап турар хойлар суг чок болган үжурунда, кургаг сигенни, саваны орта чивейн турар. Бир өвес мынчаар турар болза, хой дораан арын баксыраар. Мынчангаш хойжуларның дүвүрээзин үндүрүп турары үнелиннбарымдаалыг. Чамдык коданнарда хойга сиген, саваң салып бээр шагжалар чок, оон үржүү-биле чемни аңаа-ла өдекке төп турар. Хойлар саванны, сигенни өдек-биле холдуй базып каапталар. Шагжаларны чаз кылып турар. А кылдыңган шагжаларның шынары багай: шаараш черикпа аразынче хой бажы кирбес, азы ыраар бажын сункан хой үшта тырта албастай бээр. Ындыг херекселдерни чайынна белеткен алыр үжүрлүг турган.

Малчыннарның амыдырал хандырылгазынче кичээнгей кошкак. Автолавка айда чүгле ийи катап келир. Оон үжүрүндан Бичe-Шоол хойжуларын аъш-чем садып алыры-биле аъттыг Кызылче кирер-үжүрга таваржып турар. Автолавканы айда дөрт азы бети дээрге-ле үш катап келир кылдыр чүге организастап болбазыл?

Харны далбыйлаары база үзүктелиишкинниг. Бистиң чораан аалдарывыска далбый тыртпаандан бээр үш хонук ашкан. Одарлар далбыйлап турган тракторист машиназын бир коданда каапкаш, совхоз төвү чоруткаш, ол хевээр келбээн. Мынчангаш коданнарда малды доң шыырже сүрүп турар. Суг сөөртүп турар чолаачы Артур Ондар орта ажылдавайн турар. Чакгыс машина суг экелгеш, ону ийи кыштагга үлештирер. Суг алыр кудук ырак эвес, кызып ажылдаар болза, бүгү коданнарны хүнүгү-не хандырып болур арга бар.

Кыштаглаашкында бо бүгү четпестер дээрге, аар-саар түүлдер эвес-тир. Мынчаар турар болза, мал арын баксыраар. Чазын барын олуп хораары чайлаш чок. Мынчангаш «Коммунизминиң херели» совхозтуң удуртукчулары кыштаглаашкында бар четпестерни чайладыр талазы-биле дарый дээштиг хемчеглерни алыр херек.

К. АРАНЧАА,
«Шынның» тускай корр.

«Коммунизминиң херели» совхозтуң удуртукчуларының кичээнгейинге

Национально-краеведческий отдел

ШЫҢГЫЫ ШЫЛГАЛДА

Он бирги беш чылдың баштайгы чылында мал ажылынга чедиишкиннер амгы кыштаглаашкынны хүр чаагай эртиреринден улуу-биле хамааржыр. Ону бүрымдаалаш, мал кыштаглаашкынының эгезинден-не партия райкому бо чугула айтырыгже кичээнгейни күштелдирген болгаш маңаа холбаштыр үстүкү партия, совет органнарының доктаалшиитпирлерин боттандырарынче угланган доктаалды хүлээп ап, хемчеглерни ажыллап кылгаш, ажыл-агыйларның дирекцияларынче, парткомнарже, оларда партия эге организацияларынче болгаш көдээ Советтерже чоруткаш оларның күүселдезин организастаар талазы-биле доктаамал хемчеглерни ап келген.

Совхозтарның 14 хойжу бригадаларының шуптузунда партия эге организацияларының болгаш дөрт партбөлүктер ажылдап турар, оларда 127 коммунист хаара туттунган. Мал кыштаглаашкынын организастыг эрттиреринге олар улуг күш болуп, малчыннар ортузунга организакчы болгаш политиктиг, идей-кижизидилгелиг ажылды күштелдирген. Оон-биле чергелештир район база совхозтар төптеринде будүрүлгелерни, албан организацияларын бүгү-ле бригадаларда бызыглаан болгаш олар малчыннарга янзы-бүрү шеф дузазын көргүзүп келген.

Мал кыштаглаашкынын хүр эрттиреринге партийжи удуртулганын, коммунистерниң авангардчы ролюнүң дугайында айтырыгларны «Бай-Тал» «Мурнакчы» совхозтарның парткомнары (секретарьлары Д. С. Чыдым, К. Н. Хертек) доктаамал кичээнгейге ап, бо чугула ажыл эгелеп турда, ажыллап кылган хемчеглериниң күүселдезинин контролюн күштелдирип турар. «Бай-Тал» совхозтуң беш хойжу бригадаларында парторганизацияларда коммунистер бүгү хойжулардың 13,7 хуузу: Бригада парторганизацияларының доктаамал эртип турар хуралдарынга малчыннарның болгаш специалистериниң хууда харыысалгазын бедидеринге, мал чемин чөп ажыглаарының, малчыннарның амыдыралының культуразын улам экижидиринге, политмассалыг ажылдарны доктаамал. күштелдиргенинден чыл бүрү багай эвес түннелдерни чедип ап келген. Республиканың хойжу бригадаларының аразынга социалистиг чарышка эки түннелдерни чедип алган дээш оларга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелининиң, профобличөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң дипломнарын, 600—500 рубльдиң акша шаңналдарын тывыскан. Амгы үеде бо совхозта мал кыштаглаашкынын база-ла хүр чаагай. Ниитизи-биле мында төрүүр 8686 хой бар. Февраль 6—7-ге чедир олардан 6586 хей төрээн, алдынан хураган шуптузу онча-менди. Мурнакчы хойжу-коммунистер: Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны М. Д. Доос төрээн 216 хойдан 216 хураганы алган, ол ышкаш Х. Таар-оол, И. Эрелчин, А. Очур болгаш өске-дээ хойжулар амга чедир төрээн хойларынан хураганнарны, оны-менди ап, доруктуруп турар.

Черле ынчаш, бо совхозтуң дирекциязы, ында партком, бригадаларда партия организациялары хойжуларның харыысалгазын, билиг-мергежилин бедидер талазы-биле чугула хемчеглерни ап турар. Бир эвес малчын үш чыл улаштыр алган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседип, малдың ажаалда-тежээлдезин зооветеринария негелдезинге дүүштүр чорудуп, амыдырал-чуртталгазының культуразын бедидер, чурттап олурар бажыңының, өөнүң база коданының девискээрин доктаамал арыг-шевер тургузуп келген, школала уругларының өөредилгези, сагылга-чуруму эки болза, ыяларга I, II класстың малчыннары атты тывысыр. Оларның шалының 15—20 хуу немээр. Чүгле оңгу беш чылла бо ажыл-агыйда 41 кижиге I—II класстың малчыны деп атты тывыскан. Бир эвес малчын ол атты бүзүредип шыдавас, хүлээлгезин күүсетпейн, сагылга-чурум үрепкен болза, оон ол адын дүжүрер. Ол чорук малчыннарның ажылга харыысалгазын бедиделеринге улуг идигни берип турар.

«Мурнакчы» совхозта партком, бригада парторганизациялары тус-тус хойжу коданнарда активтерни быжырлаан, олар малчыннарга лекция, беседаларны чорударындан ангыла, херек апарган таварылгада практиктиг дузаны чедирип турар. Хойжуларның өөредилгезин организастаарының эптиг аргазын мында бодап кылган. Кичээлдерге бир понедельникте малчын өг-бүлениэр үзээн, а дараазында херээжен ээзин кээр кылдыр таварыштырганы бүгү малчыннарның политиктиг билинн, мергежилин бедидер арганы берип турар. Ыланғыя активчилер: совхозтуң гидротехниги А. Кончыр, тудугда учетчик С. Март-оол, машина-трактор мастерскаязында септекчи Б. Сере-оол, механик Ш. Коча, агроном Д. Соржу болгаш өске-дээ эштер малчыннарга эки дузалажып, чоруттунган ажылдың дугайында отчеттарны, дыннадыгларны парткомга берип, илереттинген четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни ап келген. Мында база кыштаглаашкынның байдалы эки, төрээн 5500 ажыг хойларның хураганы шуптузу менди алдынган.

Ниитизи-биле бистиң районуң совхозтары 73602 шээр малды, 9502 боданы, 1182 чылгыны кыштагладып турар. Ол хире хой малды кышты хүр чаагай ажырып, баш санын менди камгалап алыры. малдың ажаалда-тежээлдезин күштелдирери, чемин чөп ажыглаары, төрээн малдың чаш төлүн менди доруктурары, кышкы үеде мал продуктуларын көвүдедири улуг болгаш харыысалгалыг сорулга. Ол чугула айтырыглар амгы үеле районнуң партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының кичээнгейиниң төвүнде турар.

СЭКП райкомунуң бюрозунуң шиитпири-биле малчыннарже комплекстиг үүлүшкүннерни каш чыл улаштыр организастап келген. СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң харыысалгалыг ажылдакчылары, мал база кижи эмчилери, салыг ажылдакчылары, кол специалистер кирген индыг бөлүктер малчыннарга практиктиг дузаны чер-черге көргүзүп турар. Малчыннарның коданнарынга баргаш кылган ажыллың түнелиңи олар совхозтар төптеринге активтиг күжү-биле сайгарып көргеш, четпестерни чайладыры-биле неделя иштинде үүсааны бээр. Бо чорук түстүг малчыннарның, специалистерниң, бригадирлериң харыысалгазын бедидеринге, ажылдың дээштинн база шыңгыы эвээшкинерине улуг идигни берип турар.

Оон-биле кады район төвүнүң үлетчүр, тудут, салыг колхозтиктери болгаш өске-дээ албан организация черлери кышкыдаа база өске-дээ үелерде шеф дузазын көргүзерин практикалап келген. Ыланғыя тудугсептелге участогунуң, харылзаа белдиринің, Тээли көдээ Советиниң күүскомунуң болгаш өске-дээ коллективтерниң удуртукчулары, оларда партия организациялары бо чугула ажыл-херекти бедик харыысоалга-биле көрүп турарын демдеглээр херек.

Партияның XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш чарыш районнуң малчыннарының ортузунга улам калбарган турган. Оон ачызында съездиниң ажыттынар хүнүнге чедир район бо чылдың ийи айларында күрүнеге эът, сүт садарының планын күүседир талазы-биле хүлээлгелерин боттандырар чоокшулап келген.

Ынчалзажок ниитиниң малын хүр чаагай кыштагладырының айтырыгларында шиитпирлеттинмээн сорулгалар, бергелер эвээш эвес дээрзин чугаалаар херек. «Кара-Хөл» совхозтуң денискээринде хар улуг дүшкенниден байдал элээн нарын боон турар, ол ышкаш «Тээли» совхозта, ыланғыя оон Эзр-Хавак сүт-бараан фермазында мал чемининн курлавыры эвээжээн, ол-ла ажылагыйда мал чемин камнавас, сигенни база дусту черге төнажып бээр фактылар турган. Ол бүгүге холбаштыр СЭКП райкому, райкүүском болгаш ол ажыл-агыйларның директорнары, оларда парткомнар Таңдыдан саван сөөртүр, район денискээринден хынрыгыш кезип белеткээр болгаш эргежок чугула өске-дээ хемчегдерни ап турар.

Бистиң районуң совхозтарының малчыннарын дус-биле хандырар Барын-Хемчикте агрохимлаборатория ол хүлээлгезин багай күүседип турар. А ол ышкаш Кызыл-Мажалыкта Сельхозтехника каттыжышкыны ажыл-агыйларда автомашиналарны, трактолларны артык кезектер-биле четпес хандырып келген. Ол чүүлдер кыштаглаашкынны хүр чаагай эрттиреринге база чугула болгай.

Бүгү улустуң бүрүн долузубиле чүүлдүгзүнүп турары партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Төлевилелинде аъш-чем продуктулары-биле чонну, чиг-эт-биле чүртту бүзүредиг хандырарының талазыбиле көдээ ажыл-ишчилериниң мурнунга улуг сорулгаларны айткан, ону күүседир төлээде он бирги беш чылдың баштайгы чылында-на улуг күжениишкинниг ажылдаар апаар. Ол улуг херекке төлептиг үлүгну киирген турарын Бай-Тайганың малчыннары бедик хүлээлгези кылдыр саналп, он бирги беш чылдың баштайгы чылында-ла бурунгаар базымнарны кылыр дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Бо чылын совхозтар мал ажылының продуктуларын улам көвүдетпишаан, күрүнеге 1500 тонна эътти, 510 тонна сүттү, 150 тонна дүктү садар. Төрүүр чүс малдан-на 90 хураганы, 80 бызааны, 75 кулунну, бир хойдан-на 2,1 кг дүктү алыры, саар инектенне 1850 кг сүттү саары болгаш өске-дээ хөй чүүлдерни чедип алыры социалистиг хүлээлгеде айыттынган.

Айыттынган сорулгаларны чедип алыры партия, совет болгаш ажыл-агый органнарынга, көдээ коммунистерге болгаш ажыл-ишчилерге шыңгыы шылгалда — мал кыштаглаашкынын хүр чаагай организастыг эрттиреринден удуубиле хамааржыр апаар. Ынчангаш аңаа холбаштыр бүгү партийжи организастыг болгаш политиктиг ажылды үенин негелдезинге дүүштүр тургузары районнуң партия организацияларының эң чугула сорулгазы болуп.

Д. ДАНЗЫН-ООЛ.
СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары.

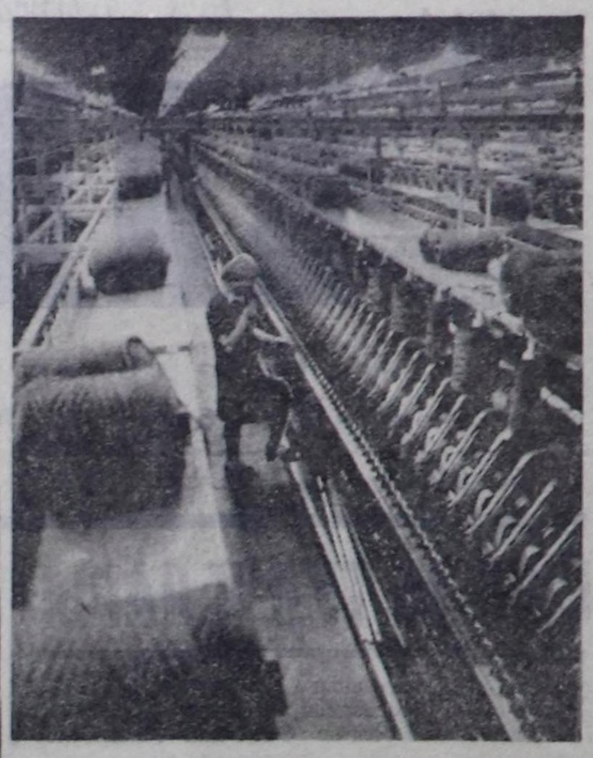

БЕЛОРУС ССР. Минскиниң Ленин орденниг Белоруссияның Компартиязының 50 чылы аттыг камвол комбинады чурттуң чиин үлетпүрүнүң мурнакчы будүрүлгелериниң бирээзи. А ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның күш-ажыл байдалдарынче онзагай кичээнгейни мында салып турар. Албанның болгаш амыдыралдың ниити шөлү 22 муң дөрбелчин метр тудугларын комбинатта ажыглалда киирген. Дүнени эзлчегниң ажылчыннары халас чемненир 500 олуттуг чаа столованы ажыктан. Аргыыр цехтерде ажылга деткимче бүрү музыка системазы ажылдап турар. Аргыычы бүрүзү кулакташтыг түскай приемникти, ажыл үезинде күзээн музыказын дыңнап болур.

Бүдүрүлге чыл бүрүде 250 муң рубльдиң күш-ажыл намгалыңга чарыгдап турар.

Ол болгаш өске-дээ хемчеглер бүдүрүлге талазы-биле төлевилеттинген чүүлдерни чедиишкинниг боттандырарынга чугула салдарын чедирип келген. Комбинатка «чугула хереглелдиң бедик шынарлыг баразынарын бүдүрер талазы-биле үлегер-көргүзүглүг бүдүрүлге» деп атты тывысыкан. Камвол-чулар продукциязын бүдүрериниң базэ сайгарарының хемчээлиниң талазы-биле беш чылдың даалгаларын хуусаа бетинде күүсеткен.

Коллектив бо чылды база бедик күш-ажылчы кедүрлүүшкүннүг эгелээн. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир пландан ажыр 200 муң рубльдиң продукциязын бүдүрер, чаа хевирник 11 аңгы пестерин бүдүрүлгеге шиңгээдир дээш хүлээлге чедиишкинниг күүсеттинип турар.

ЧУРУКТА: комбинаттың аргыыр цегинде.

А. НИКОЛАЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Кызылдың хлеб заводунуң кондитер кылыглар цегининң ажылчыннары каш-ла хонгаш ажыттынар партияның эзлчеглиг съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты улам калбартказ, алган хүлээлгелерин ажыр күүседип келген. Эзлчег үлүүн 110—115 хуу күүседип турар мурнакчы кондитерлерниң санынга комсомолчу Ольга Артомошкина база хамааржыр.

Аныяк кыс дуржулгалыг дагдыныкчыларның ачызында холушкан мергежилди шиңгээдип алган болгаш будүрүлгениң мурнакчызы апарган. Партияның XXVI съездизиниң ажыттынарынга чедир ийи айның хууда планныг онаалдаларын күүседир хүлээлгени алган кызымакиай ажылдап турар.

ЧУРУКТА: кондитер О. Артомошкина.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

СОРУЛГАЛАРНЫ ТҮҢНЕП ЧУГААЛАШКАН

Улус депутаттарының Тес-Хем район Совединиң чоокта чаа болуп эрткен сессиязынга ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкынарының төлевилелинге дүүштүр Советтиң сорулгаларының дугайында айтырыгны чугааласкан. Айтырыг талазы-биле илеткелди райкүүском даргазы И. У. Успун кылган.

Илеткелчи болгаш санал берген депутаттар эрткен 1980 чылда районнуң улус ажылагыйында чедип алдынган чедиишкиннери демдеглевишаан, мында чедир шиитпирлеттинмейн турар чамдык айтырыгларга доктаап, аңаа хамаарыштыр шыңгыы шүүмүүлелди кылган.

Эрткен оңгу беш чылдың дургузунда районнуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге улуг чаартылгалар болгулаан. Район төвү Самагалдай суурда, ажыл-агыйларда улус өөредилгези болгаш уруглар, культура албан черлериниң, чуртталга бажыңнарының чаа тудугларының немей туттунуп, ажыглалга киргеи. Чижээ, ол үениң дургузунда Самагалдай суурда 100 орунныг уруглар ясли-сады, ниити шөлү 14255 дөрбелчин метр хемчээлдиг чуртталга тудуу ажыглалга киргеи. «О. Шыраа» совхозтуң ажыл-ишчилерине чедир бербейн баар. Ынчангаш ол алызында барып улус ажыл-агыйынга каражаны чедирер. Ниитилел будүрүлгезиниң ден-дески ажылдазрын үрээр чорук—улустуң чаагай байдалын бедидеринің болгаш чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң кара чангыс үнер дөзү — ниитилел продуктузунуң бүгү чыылдазының чамдызын эвээжелиринге чедирер.

Чамдык кижилерниң сагылга-чурумунуң кошкаандан, халаажыргай чоруунан улус ажыл-агыйының системазында бот-боттарының аразында сырый харылзаанын кайы бир черинге «үстүүшкүн» амдызында бо-ла болгулай бээр, оон каражазы аажок улуг. Улус ажыл-агыйын хөгжүдерин интенсивтиг ағраже шилчидиринің бергедээшкиннериниң бир чылдагааны амгы үениң негелделериниде күүсекчи сагылга-чурумнуң хожудап турарында деп Кол угланыышкыннарның төлевилелинде айыткан.

Чогум-на ынчангаш күш-ажылдың сагылга-чурумун (күрүне, план, технологтуг болгаш өске-дээ чурум) бижыглаары будүрүлгениң ажыктың бедидериниң болгаш ажылдың шынарын үндезинибиле экижидиринің эң чугула фактору болур деп бүрүн үндезин-биле санаарының ужуруда ол. Ынчаарга күш-ажылдың сагылга-чурумун, оон базазынга өске-дээ чурумнарны бижыглаары онза чугула ужур-дузалыг боон турар.

Ынчангаш чугаа болза, ажылче үүлге чогуур шагында үнериниң азы прогулду чайладырының, өскээр чугаалаарга, «мөлдүргей» сагылга-чурумнуң дугайында эвес болур. Мында болза В. И. Ленинниң тодаргайлааны шыкаап, ажыл-херекти бедик харыысалгабиле мелереп билир, «ботгускайлар болгаш инициативалыг» сагылга-чурумнуң, ону социалистиг ёзу-биле мелереп билириниң дугайында чугаа чоруп турар. Ол сагылга-чурум бедик будүрүкчүлүг күш-ажылбиле, кижиниң чогаадыкчы дилеп тывыышкыннары, хөй-ниитичи идепкейи-биле тудуш харылзаалыг. Уралмашзаводтуң кадр ажылчыны, хоюглакчытокарь В. Кондратович мынчаар чугаалап турар: «Херектиң ужуру ажылдың эгелээр шагындан төнчүзүнге чедир үүле «кылзын» дээн үүлүн күүседир дээш болуунуң эзлчээнге чүткүдүп турарында эвес. Бистиң хөй-хөй ажылчынарывыстың билип турарыбиле алырга, кол үүл—күш-ажылга ынак болурунда, ажыл-херекке сонуургалдыы, ажылды эң эки база ажыктыг кылыр дээш үткүлүнде, чаа курлавырларны дилеп тывырында».

Будүрүлгени сайзырангайжылары, күш-ажыллың сагылга-чурумун бижыглаары күш-ажыллың байдалдарын экижидиринден, механизациядан болгаш автоматчыдылгадан, техниканы база технологиядан чаартып непередиринден улуубиле хамааржыр. Корум-чурумну база сагылга-чурумну бижыглаарны күш-ажылды организастаарын сайзырангайжыларынга улам-на улуг салдарны чедирер.

Ону сайзырангайжыларының бир аргазы — чангыс аай наряд-биле ажылдаар бригада аргазы болур. Күш-ажылды бригадалаң организастаары чүртта дүрген неперээн болган бо беш чылла ол колдалы хөгжүүр. Уралмашзаводунда ам безин бүгү ажылчыннарның 60 хуузу ындыг арга-биле ажылдаар кылдыр хаара туттунган.

Бот-орулга-чарылгалыг бригада аргазының тус-тузунда ажылдаарындан ылгалы чүл, мында кандыг өскерилгелер барыл?

Мында хөй чүүлдер бар. Ангы-аңгы болуп алгаш ажылдаар кижилер бодунга «чиик» таарымчалыг ажылды алырын оралдажыр («берге» ажылды чүле мен эвес, өскелер «кылзын» деп бодаар), хамыктың мурнунда бодунуң хууда чедиишкинериниң дугайын бодаар, ынчангаш эштериниң, бригаданың база будүрүлгениң ажылының түнелиниге оон сонуургалы ындыг кончуг эвес болур.

Эки организастаттыган, сырый каттышкан коллективке байдал көнгүс өске болур. Олар бот-боттары ниитизи-биле материалдыг харыысалгалыг. Мында ажылды «белен» база «берге» деп ылгавас. Бот-боттары деткижип, дузалажыр. Ол бүгүнүң түнелиниде коллективке таарымчалыг моральпсихологтуг байдал тургустунар. Прогул, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн таварылга бүрүзүн оон-биле кожа ажылдап турар эш-өөрү бүгү талазы-биле тодаргай сайгарын көөр апаар. Чурум үрээшкинерни олар "ыңгыы буруу шаап көөр болгаш чурум үрээн кижиниң ажыл төлевэрн база эвээжээр.

Уралмашзаводунда кайгамчык бригадалар ажылдап ту-

ЧОВАГ БИЛБЕС КИЖИ

Даш-оол Куулар кышкы хүн үимээнде, чывар-соокка додуккан хүреп арның шондурбушаан, гаражче базыптар. «Беларусь» трактору ажылдадып алгаш, оон тергезин кошкаш контора чанынга чедип кээр. Оон-биле карыштыр ажылче үнер дээш «Беларусьтарлыг» механизаторлар болгаш автомашиналыг чолаачылар хөлгелерин чыскаай тургузупкаш, хуваатгынган черлеринче путёвкаларын алгылаш чоруптар. Хуваалда колдуунда кежээ планнаттынар болгаш ийи чангыс онза таварылгаларда өскерли бээр.

Январьның бир соок хүнеринде Даш-оол Ак-Шат бригадазынче пресстээн саван сөөртүр путёвказын алыр дээш чедип кээрге, баштай хөмүр-даш разрезинден суурже хөмүр сөөртүп каап, саванче чоруурун немей дагзып каан болган. Бир эвес дүүн кежээ оозун билип алган турган болза, эртенгиниң алды шакта гаражтан шимчеп үнгеш, чеди шак ажып чорда разрезке чүдүрүнгеш, эрте чедип кээр ийик. Өске чолаачылар ындыг даалга бергеи болза дораан-на: «Чүге дүүн-не дыңнатпаан силер, ам хүн орайтай бергенде хөмүр-даш разрезинин он-оон машиналыг узуун эзлчээнге донуп-дожап тура хүнээрим ол-дур» деп химирени бээр ийик.

Коммунист Куулар ындыг эвес. Ол немелде путёвказын алгаш, дораан Чадаананың хөмүр-даш разрезинче хапкан. Узун эзлчегге ийи шак ажыг маңаап, чүгүн чүдүрүп алган. Суурга чедип кээп турда дүш чеде берген. Оон улаштыр Ак-Шаттан Булун-Терек сүт-бараан фермазынче савап сөөртүп, үш рейсти кылып турдала дүн дүшкеи. Бо дээрге Даш-оол Самбуюевичиниң күш-ажылчы чангыс хүнү-дүр.

Ол ам «Беларусьтуң» дыңын тутка-ла 18 чыл болган. Дургужулгалыг механизатор ынча үениң иштинде «Октябрь 30 чылы» совхозка үзүк-сөкээл чок механизаторлап ажылдаан. Д. Куулар 1963 чылда Чадаананың ортумак школазын дооскан дораан механизатор мергежилди шилип алган. Оон эгелээш эдилээн техниказынга эки аъды-биле домей камныг эр төрээн совхозунуң, улус чонунуң, ында партия, совет органнарның бүзүрелин болгаш хүндүткелин хүн бүрүзүнде шынзыдып келген.

Ажылынга үлегерлиг, тоттуг-томаанныг кижи Баян-Тала көдээ Советиниң депутады-

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ

Эртенниң-не свердловчулар Бирги беш чыл аттыг шөлүе төнмес агым-биле шуужуттар. Олар ында Серго Орджоникидзениң хүлер тураскаал-обуур-хевиринче кичээнгейни салбышаан, Уралдың канчаар-даа аажок улуг азыр машина тудушкун заводунуң керимниин хаалгазынче чоруптарлар. Кайгамчык техниканың: күчүлүг прокат станнарының, экскаваторларның, черниң ханызынче өрүмнээр эң нарын машинадериглерниң будүрүкчүлериниң ажылче кээп турары ол.

Коммунизмче бистиң ниитилеливис улам бедик көдүрүлген тудум-на, чурттуң чедиишкиннеря-биле бистиң кижи бүрүвүстүң күш-ажылга ынаанын, харыысалгазының, ажылхерекке сонуургалының аразында харылзаа холбаазы улам сырый болуп бар чылдар. Чаа ниитилеллиң тургузуушкунунга күш-ажылдың сагылга-чурумунуң ролюнүң хажык чок улам өзеринің дугайында В. И. Ленинниң боладдары амыдыралда катап-катап бадыткаттынып турар.

Амгы үениң будүрүлгезинин хевирин ап көрээли. Ол үүле хемчээлиниң улуу-биле, бедик техниктиг деннели-биле онзаланып турар эвес. Будүрүкчү күштерни мөөнүзэри, специализастаары болгаш кооперастаары, оларны таарыштыр тургузарын сайзырангайжылары, чангыс сөс-биле чугаалаарга улус ажыл-агыйының чангыс эй комплекизин тургузарынга оларны ниитилештирери кол үүл болур. Ажок улут ол «будүрүлгении» «цехтерниге» улус ажыл-агыйының будүнбудүн адырлары азы оларның бөлүктери кирип турар. Улус ажыл-агыйының бүгү системазында бригадаларны, участоктарны, заводтарны болгаш фабрикаларны каттыштыр алыр болза, ажылдаар чер бүрүзүү бот-боттары аразында эң сырый холбаалыг.

Ол сырый холбаанын кандыг бир звеновзу минута хире ажыл чок аңаа туруптар болза, кандыг болурул, ону көрээлиңер. Чижээ, Уралмашзаводтуң эптеп-чыыр будүрүлгезиниң механиктиг цехтериниң бирээзинге бир ажылдакчының бүрүүзүбиле нефть насостарының гидравликтиг четчелээш цилиндрлерин чогуур хуусаазында бербейн барган дийик. Оон уржуундан каттыжышкын продукция белеткеп бээр планын үзер, нефть тывыкчылары-монтажниктер кылып турар объектизин чогуур хуусаазында ажыглалга киирип база шылдавас, нефть тывар талазы-биле күрүне планының күүселдезин база өөрээжээр, «кара алдын» тывыкчылары ону хереглекчилеринге чедир бербейн баар. Ынчангаш ол алызында барып улус ажыл-агыйынга каражаны чедирер. Ниитилел будүрүлгезиниң ден-дески ажылдазрын үрээр чорук—улустуң чаагай байдалын бедидеринің болгаш чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң кара чангыс үнер дөзү — ниитилел продуктузунуң бүгү чыылдазының чамдызын эвээжелиринге чедирер.

Чамдык кижилерниң сагылга-чурумунуң кошкаандан, халаажыргай чоруунан улус ажыл-агыйының системазында бот-боттарының аразында сырый харылзаанын кайы бир черинге «үстүүшкүн» амдызында бо-ла болгулай бээр, оон каражазы аажок улуг. Улус ажыл-агыйын хөгжүдерин интенсивтиг ағраже шилчидиринің бергедээшкиннериниң бир чылдагааны амгы үениң негелделериниде күүсекчи сагылга-чурумнуң хожудап турарында деп Кол угланыышкыннарның төлевилелинде айыткан.

Чогум-на ынчангаш күш-ажылдың сагылга-чурумун (күрүне, план, технологтуг болгаш өске-дээ чурум) бижыглаары будүрүлгениң ажыктың бедидериниң болгаш ажылдың шынарын үндезинибиле экижидиринің эң чугула фактору болур деп бүрүн үндезин-биле санаарының ужуруда ол. Ынчаарга күш-ажылдың сагылга-чурумун, оон базазынга өске-дээ чурумнарны бижыглаары онза чугула ужур-дузалыг боон турар.

Ынчангаш чугаа болза, ажылче үүлге чогуур шагында үнериниң азы прогулду чайладырының, өскээр чугаалаарга, «мөлдүргей» сагылга-чурумнуң дугайында эвес болур. Мында болза В. И. Ленинниң тодаргайлааны шыкаап, ажыл-херекти бедик харыысалгабиле мелереп билир, «ботгускайлар болгаш инициативалыг» сагылга-чурумнуң, ону социалистиг ёзу-биле мелереп билириниң дугайында чугаа чоруп турар. Ол сагылга-чурум бедик будүрүкчүлүг күш-ажылбиле, кижиниң чогаадыкчы дилеп тывыышкыннары, хөй-ниитичи идепкейи-биле тудуш харылзаалыг. Уралмашзаводтуң кадр ажылчыны, хоюглакчытокарь В. Кондратович мынчаар чугаалап турар: «Херектиң ужуру ажылдың эгелээр шагындан төнчүзүнге чедир үүле «кылзын» дээн үүлүн күүседир дээш болуунуң эзлчээнге чүткүдүп турарында эвес. Бистиң хөй-хөй ажылчынарывыстың билип турарыбиле алырга, кол үүл—күш-ажылга ынак болурунда, ажыл-херекке сонуургалдыы, ажылды эң эки база ажыктыг кылыр дээш үткүлүнде, чаа курлавырларны дилеп тывырында».

Будүрүлгени сайзырангайжылары, күш-ажыллың сагылга-чурумун бижыглаары күш-ажылдың байдалдарын экижидиринден, механизациядан болгаш автоматчыдылгадан, техниканы база технологиядан чаартып непередиринден улуубиле хамааржыр. Корум-чурумну база сагылга-чурумну бижыглаарны күш-ажылды организастаарын сайзырангайжыларынга улам-на улуг салдарны чедирер.

Ону сайзырангайжыларының бир аргазы — чангыс аай наряд-биле ажылдаар бригада аргазы болур. Күш-ажылды бригадалаң организастаары чүртта дүрген неперээн болган бо беш чылла ол колдалы хөгжүүр. Уралмашзаводунда ам безин бүгү ажылчыннарның 60 хуузу ындыг арга-биле ажылдаар кылдыр хаара туттунган.

Бот-орулга-чарылгалыг бригада аргазының тус-тузунда ажылдаарындан ылгалы чүл, мында кандыг өскерилгелер барыл?

Мында хөй чүүлдер бар. Ангы-аңгы болуп алгаш ажылдаар кижилер бодунга «чиик» таарымчалыг ажылды алырын оралдажыр («берге» ажылды чүле мен эвес, өскелер «кылзын» деп бодаар), хамыктың мурнунда бодунуң хууда чедиишкинериниң дугайын бодаар, ынчангаш эштериниң, бригаданың база будүрүлгениң ажылының түнелиниге оон сонуургалы ындыг кончуг эвес болур.

Эки организастаттыган, сырый каттышкан коллективке байдал көнгүс өске болур. Олар бот-боттары ниитизи-биле материалдыг харыысалгалыг. Мында ажылды «белен» база «берге» деп ылгавас. Бот-боттары деткижип, дузалажыр. Ол бүгүнүң түнелиниде коллективке таарымчалыг моральпсихологтуг байдал тургустунар. Прогул, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн таварылга бүрүзүн оон-биле кожа ажылдап турар эш-өөрү бүгү талазы-биле тодаргай сайгарын көөр апаар. Чурум үрээшкинерни олар "ыңгыы буруу шаап көөр болгаш чурум үрээн кижиниң ажыл төлевэрн база эвээжээр.

Уралмашзаводунда кайгамчык бригадалар ажылдап ту-

Богун-Венераже баштайгы ужудуушкуннуң 20 чылы

ВЕНЕРАЖЕ БИР-ЛЕ ДУГААР

Чәәрби чыл бурунгаар Черниң кылымал әдеринчизинден Венера уунче космос аппарадын ужударын Совет Эвилелинге бир дугаар боттандырган. Ыраккы космос делгемнерин болгаш Хүн системазының планеталарын дорт шинчилээринге ол ужудушкун чугула базым болган.

Венераже Ужудуушкунну боттандырар төлээде, дыка хөй негелделерге тааржып турар траекторияны шилип алыр ужурлуг турган. Бир-ле дугаарында, Черниң тыртышкызындан планеталар аразының аппарады ең әвээн дургедәшкинниг үнүп дээш салып үндурер хүнну шын шилип алыр ужурлуг турган. Оон башка ракеталарның күчүзүн дыка улгаттырар апаар.

Чүүк ап чоруур ракета-биле демги аппараттың эге дургедиишкинин чедип алырының аргазы энергетика талазы-биле дыка улуг ужур-дузалыг турган. Академик М. В. Келдыш баштаан коллектив янзы-бүрү вариантыларны ыяк аналиэтеп көрген болгаш оларның ең тааржымчалыын шилип алган. Баштай Чер тоогунуң долганчак орбитазынче аар спутникти — дургедәшкин ракеталыг (ону чүүк ап чоруур ракетаның сөөлгү кезээ деп-даа адаар) космос аппаралын бодун салып үндурер. Ол Черни долганыыр орбитага ужуп турда, тогуур уеде дургедәшкин ракетазын ажылдадыптар, ол аппаратты планеталар аразында орбитаже үндүреринге четчир ийиги космос дургедәшкинниг чедирер.

Бо сорулгаларны — орбитага әдеринчини чигелээрин болгаш таарыштырарын, дургедәшкин ракетазын деңзи чок байдалга ажылдадырын — Венераже станцияны салып тургаш, бир-ле дугаар шинчилээн. Ону С. П. Королёвтуң конструктор бюрозунга чедиишкинниг боттандырган, анаа дургедәшкин ракетазын, «Венера-1» деп планеталар аразының автоматтыг станциязын чогаалткан. Чигедәшкинни болгаш таарыштырылганы аар әдеринчинин башкарылга системазы боттандырып турган. Программаже дериг-херексели таптыг-ла кардынген уеде шимчедикчини ажылдаткан. Суук кывар түүлдуг код шимчедикчини ажылдырын дургедәшкин ракетазында тургускан кадыг кывар түүлдуг тускай шимчедикчилер хандырып турган. Олар ыяка уеде ажылдааш, шоолуг улуг эвес дургедәшкинни кылыр, оон ачызында эрттендирер камераже окислитель биле кывар түүл кирер: ол шимчедикчинин ажылдап эгелөринге болгаш оон тогумчалыг ажылдаарынга четчир.

«Венера-1»-ни 1961 чылдың февраль 12-де салып үндүрген. Венераже трассага чедир участокка ажылдар тергиин эки боттанган. Планеталар аразының автоматтыг станциязының ужудуушкунунуң оон ынайгы үезинде конструкция талазы-биле принципиалдыг шиитпирлерниң шынын хынаан, тергиин ырак радио харылзаазының, команда-хемчээлге комплекизиниң база ынчан эң баштай ажылдап эгелээн ырак космос харылзаазының төвүнүң ажызын хынаан. Космос делгемин шинчилээр талазы-биле чамдык әртем шинчиледилерни база чоруткан.

«Венера-1»-ниң ужудуушкуну, ону ырак орбиталарже үндүрегенииң аргазы Хүн системазының планеталарынче, Хүн чаныың делгемнеринче орукту ажыткан. Харын тогумна ол үеден эгелээш, бистиң чуртувуска болгаш даштыкыга планеталар аразының автоматтыг станцияларын база Айны шинчилээри-биле аар аппаратгарны салып үндүрерде, ол арганы ажыглап турар апаргаан. Текпиин орбитадан башкарылгалыг корабльдерни орбита станциялары-биле тудуштурар кылдыр, а ол шыкаш бедик доктаамал орбиталарже харылзаа эдеринчилерин салып үндурери база ыяклар боттанып турары чаңчыл болган.

М. ИВАНОВА,
инженер.
(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНГЕ АЛДАРКЫЛДЫР

БУДАПЕШТ. (СЭТА). СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыш Венгрияда улам калбарып турар. ССРЭ-же чорудар бараанналарны хуусаа бетинде бүдүрер дээш чаа хүлээлгелерни улуг бүдүрүлге черлериниң ажылчыннары немей ап турар.

Захоньчуң демир-орук белдирин дамчыштыр ийи чурттарның аразынга бараан сайгарылгазын боттандырып турар. «Акыдүмма партияның XXVI съездизин — төлептиг уткуур!» деп лозуңнуң адаа-биле социалистиг чарыш демир-орук белдириниң ажылчыннарының аразында улам калбаргап. Чүүктерни дүжүрер болгаш чүдүрер үезин дургедедирин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин Захоньчуң ажылчыннары боттарының митингизинге шиитпирлээн.

Бо чылын Захоньчуң демир-орук белдирин дамчыштыр акы-дүмма Венгриядан 18 миллион тонна чүүк бистин чуртувуска келир. Ол дээрге — әрткен чылдазындан 100 муң тонна хөй болур. СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерин Бабольнде көдээ ажыл-агый комбинадының, Венгрияның механика комбинадының, Дебрецендеге пластаавы фабриказының коллективтери база алган.

ЭҢ-НЕ БУЯННЫГ НИИТИЛЕЛ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). «1981—1985 чылларда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланышкынналары» деп, партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның төлевилели — ажылчы чоннарның материалдыг болгаш угаан-бодал негелделерин бүгү талалыг хандырарының сорулгазы. Совет күрүненииң экономиктиг политиказының үндезини болуп турарының тодаргай херечизи-дир деп, сураглыг америк хөй-ниити ажылдакчызы, америк-совет найыралдың национал төвүлелиниң удуртулгазының кежигүнү Джордж Мэрфи медеглээн.

Кижи төрелгетеннин төөгүзүнде эң-не буянныг ниитилелди 60 ажыг чылдарның дургузунда ССРЭ-ге тургускан фактыны империалистиг пропаганда чажырып шыдавас деп, ол айыткан. Эртем болгаш техниканың чедиишкиннерин Совет Эвилелинде ажылчы чоннарның эрге-ажыынга бараалгадып турар деп, Дж. Мэрфи демделээн.

СЭКП ТК-ның Төлевилелин ССРЭ-де амгы үеде бүгү чон чугаалажып көрүп, боттарының саналдарын совет кижилер кирип турар. Ол дээрге — совет ниитилелдиң ёзулуг улустуң демократиязының тодаргай херечизи-дир. Депшилгелиг америк хөй-ниити СЭКП-ниң XXVI съездизин улуг сонуургал-биле манап турар. СЭКП-ниң XXVI съездизи социалистиг тургузугнуң артых күштүүн бүгү делегейге база катап көргүзер деп, Дж. Мэрфи чугаалаан.

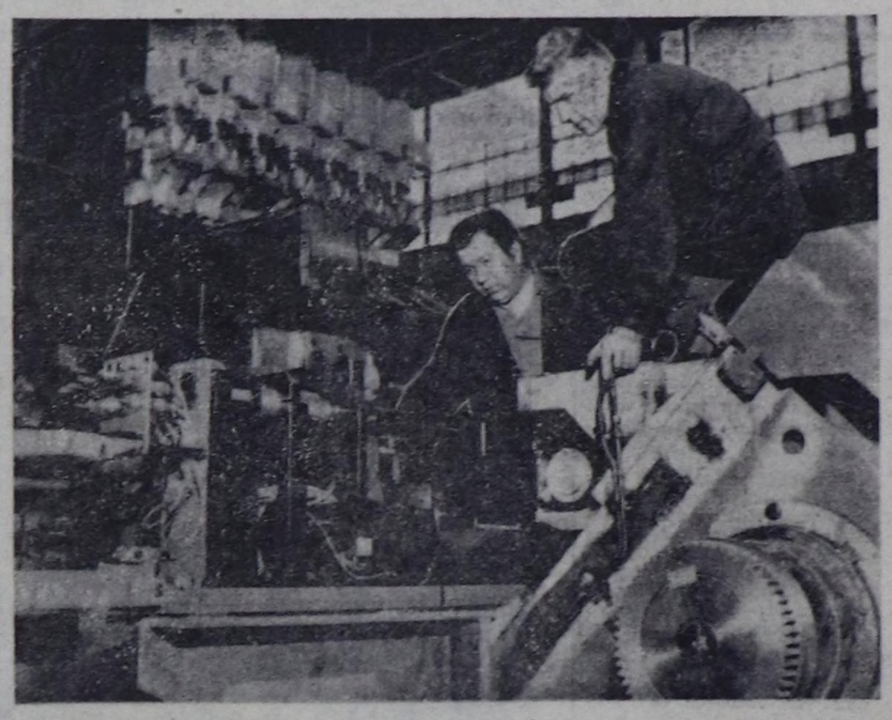

Чехословак үлетпүрүнүң хөгжүдезинии чугула фактору болза социалистиг экономиктиг интеграцияның ажыл-чорудулгаларынга республиканың киржилгези болур. ЧССР-ниң болгаш өске социалистиг чурттарның аразында бараан солчулгазының хемчээли чылдан чылче өзүп орар.

ЧКП-ниң удавас болур XVI съездизинге уткуштур республиканың ажылчы чоннарының алган социалистиг хүлээлгелериниң кол кезээ— социалистиг чурттарның чагыларын хуусаадан эрте күүседири болур.

ЧУРУКТА: Пльзеңде машина тудуунуң В. И. Ленин аттыг «Шкода» каттыжыышкынының цегинде. Уралдың металлургтарынга дериглерни эптеп турары.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

ПОЛЬШАДА БАЙДАЛ

ВАРШАВА. (СЭТА). «Солидарность» деп профэвилел каттыжыышкынында антисоциалистиг болуктер болгаш дерзин кижилер Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының удуртукчу ролюнга удур, чуртта байдалды чогумчалыг болдурар талазы-биле оон ажыллап кылган хемчегларинге удур хөделиишкиннерин сөөлгү үеде улам күштелдиргеи.

Хуудустарны болгаш бодунуң парлалга черлерин «Солидарность» ажыглавышаан, чоннуң ортузунга үргедекчи политиктиг агитацияны сөөлгү хүнерде улам-на идепкейжиткен. «КОР» дээр антисоциалистиг организацияның Куронь, Михник ышкаш өске-даа ажылдакчылары ПКАП ТК-ның пленумунга чедир элээн каш хүннер бурунгаар хөй воеводстволарга, улуг бүдүрүлге черлерииге бүдүү чеде бергеш, партияның хүлээп алыр шиитпирлерииге удур агитацияны чорудуп, эрге-чагыргаларга удур ыйыышкынны күштелдиреринче, ажыл соксадыышкыннарын чорударыиче чоннуң янзы-бүрү кезектерин кыйгырып турганнар. Чуртта байдалды улам-на чидиглендирер сорулга-биле «Солидарностиниң» активчилери чаңгыс шактыг ажыл соксадыышкыннарын кылырынче ажылчыннарны кыйгырган. Ындыг ажыл соксадыышкынары чорударыиче ажылчыннарны кыйгырган. Ындыг ажыл соксадыышкынары чорударыиче «Солидарностиниң» удуртулгазы «КОР-нуң» удуртукчуларыиче болгаш өске-даа антисоциалистиг күштер-биле демнежип алгаш, Польшаның Каттышкан ажылчын партиязынга удур калчаалыг йүгүлээшкиниң кампаниязын калбартырын ораллажып, Польшала социалистиг тургузугга удур хоозуи хоп-мегеин неперелип турар. Чижээ, Михник Варшава хоорайның бир районунга чүве чугаалаан болгаш «Солидарность» политиктиг партия болуп, «бодунга политиктиг хүлээлгелерин алыр ужурлуг» деп чулчураан. Польшала политиктиг тургузугну өскертиринче Куронь база кыйгырган.

«КОР» бодунуң төлээлекчилерии чурттуң янзы-бүрү районнарынче чоруткан болгаш дүшкүүрлүг байдалды улам чидиглейдиргеии ораллашкан.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ЭНЕРГЕТИКТЕРНИҢ ШАЛЫПЧЫ КҮШ-АЖЫЛЫ

СОСНОВЫЙ БОР. (Ленинград область). Ленинградтың В. И. Ленин аттыг атомнуг электростанция коллективи күш-ажылчы улуг тиилелгени чедип алган. Дөртку доозукчу блок ында энергияны берип эгелей берген. Чаа турбоагрегаттың тогу күрүненин энергия системазынче кирип эгелээн.

Онгу беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкиннг күүседир дээш энергетиктерниң чидиг демиселиниң түңнели ол. Бүгү-ээнделдиң социалистиг чарыжының түңнелибиле В. И. Ленин аттыг АЭС СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Оон аңгыда «Онгу беш чылда бүдүрүлгеиниң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын чедип алганы дээш» деп тураскаалдыг демдек-биле Сосновый бор хоорай шаныаткан.

Дөртку энергоблокту ажыдарынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Ленинград обкомунуң бирги секретары Г. В. Романов киришкен. Энергия тудугжуларынга, эртемденнерге, специалистерге — СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар кылдыр алган хүлээлгелерии чедиишкиннг күүсеткеии дээш изиг байырны ол чедиргеи.

— Ленинград чоогунда атомнуг улуг тудугну кылырын хуусаадан эрте дооскан чорук тудугжуларының, монтажниктерниң, ажылгакчыларның, бүгү күш-ажылчы коллективтерниң маадырлыг ажыл-ажиниң түңнели болур — деп, станцияның директору Н. Луконин чугаалады.

Ленинградтың атомнуг электр станциязы Ада-чурттуң энергетиказында кол черии ээлеп турар. Канал хевирлиг реакторларның улуг күчүлүг блогу маңаа бир дугаар туттунган болгаш шенеттинген. Бирги энергоблокту ажыллалга киргеиден бээр эрткен сес чылдарның дургузунда станция 80 миллиард киловатт-шак электри энергиязын ажыллап үндүрген, ол ток Ленинградтың тудугларынга, үлетпүрүнге Прибалтикага калбаа-биле ажыглаттының келген.

Ленинградтың атомнуг электр станциязынга ажыгдатгынган эртем болгаш техниктиг дуржулга совет дериг-херекселдерииң белик будурүкчүлүүн, эргелеп башкарар системаның идегелдиин бадыткаан. Аиаа үндезилеп алгаш, атомнуг өске-даа тудугларны дыка хөйү-биле кылгылаан, олар удавас ССРЭ-ниң Европа кезээнде энергетика балансазынга өөскү чеири ээлээр.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар болдурган социалистиг чарышты улам калбартыышаан, дөртку энергоблоктуң төлевилээн күүзүн бо чылын хуусаадан эрте бүрүнү-биле ажыглалга киирер деп бедиткеи социалистиг хүлээлгеии олар алганнар.

И. КОНСТАНТИНОВ.
СЭТА-ның корр.

СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ БОЛГАШ ТӨПЧҮДҮЛГЕ ДООЗУЛГАН

УТЕНА. (Литва ССР). Литваның чаа үлетпүр төвү— Утенада— Прибалтикада тракторлар септээр эң улуг завод ажыглалга киргеи. Оон конвейерлериидеи бо хүннерде баштайгы машиналар үнүп эгелээн. Будурүлгеиің чылла күүзүү — 4000 чаа септеттинген трактор болур.

Утенада завод — «Литсельхозтехника» каттыжыышкынында үшкү завод болур, тракторларның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарының септелгезии специализастаары болгаш төпчүдери республикада дооступ турар. Амгы үеиин диагностика аппаратуразын ажыглааны, автоматиканы шиңгээдип алганы — Литваның Көдээ ажыл-агыйын материал-техниктиг хандырарының талазыбиле күркомуиун будурүлгеринге агрегаттарны септээриниң хуусаазын кызырар, чамдык белдирлериң болгаш кезектериин эгидилге фондузун тургузар арганы берген.

«Литсельхозтехниканың» будурүлгелери машиналарга профилактика чорудар албанны тургузуп алган. Дугуй кырында мастерскаялар ажыл-агыйларын чагыы-биле ховуларже үнүп, ылангыя часкы ажыллар үезиниде механизатор бурүзүнге дузазын көргүзүп чеде бээр. Ынчангаш, бо бүгүнү өөреиип көргеш, Литваның тараажылары оң бирги беш чылдың бирги чылында гектар черлеи 27 центнер тараазы алырын хүлээнип турарлар.

Л. РУЧИНСКАС,
СЭТА-ның корр.

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ ДЕПШИЛГЕНИҢ ЧУГУЛА ФАКТОРУ

ДЕЛИ. (СЭТА-ның корр.) Каяа-даа каттышпас чурттарның даштыкы херектер министрлериниң эгелеглиг чөвүлел хуралы Индияның найысыллалы Дели хоорайның Эртем ордузунда эртип турар.

Каяа-даа каттышпас шимчээшкиниин 20 чылы-биле холбаштыр Л. И. Брежневтиң байыр чедирген чагаазы шуулганның делегаттарының болгаш аалчыларының кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Ол байырлыг чагааны чөвүлел хуралдың тускай документизи кылдыр шуулганның киржикчилериие тарадып берген. Чөвүлел хуралдың баштайгы хүнүнүң ээлчеглиг эртенги хуралынга 13 чурттарның делегацияларының баштыиары чүве чугаалаан болгаш тайбың дээш, америк империализмиң болгаш оон чалчаларының чимзенишкиннериие удур демиселли идепкейжилериниң эң чугула айтырыгларын демделээн.

Каяа-даа каттышпас шимчээшкиниге удур АКШ баштаан делегей империализминиң үргедекчи хөделиишкиннерин Сирия Араб Республиканың премьер-министриниң орлакчызы, даштыкы херектер министри Абдель Холим Хаддам шынгыы шүгүмчүлээн.

Дайынзырак америк политиканың түңнелиинде Чоокку Чөөк чүүте байдалдың сөөлгү үеде шынгыы чидиглеигеиин Сириянық төлээлекчизи демделээн. Вашингтон болунуң шөриг, политиктиг болгаш экономиктиг тергиидээшкиниин араб чурттарга албадаарын орааллажып турар деп, ол чугаалаан. Израильдиң болгаш Египеттиң аразынга Кэмп-Дэвидке болган бүжар сүлчээни чогум-на Вашингтон организастаан, ынчаргга ол сүлчээ араб чурттарның, олардың аразында Сириянық болгаш Палестинаның национал эргеажыктарынга улуг когаралды четирип турар.

Каяа-даа каттышпас шимчээшкиниің холбаштырылга бюрозунуң даргазы болуп турар чурттуң — Кубаның даштыкы херектер министри И. Мальмиераның демделээни болза: «Вашингтон делегейии «соок дайынның» үезиниг катап киирерии, чепсеглекиишкиннерии улам-на эндере будүрерии улустарга албадаарын орааллажып турар».

Вашингтонда эрге-чагыргага кирген америк чаа администрация тайбыиның херээнге дыка айыллыг политиканы чарлаанын бүгү делегейге дүвүрээзинбиле көрүп турарын И. Мальмиерка айыткан. Айыллыг болгаш дайынзырак ол политиказын ёзугаар Каттышкан Штаттар «шериг талазы-биле артык күштүг» болуруи, социалистиг чурттар-биле чугаалажымышкынарны «күш дөгээриниң» туружу-биле чорударын бодап турар. АКШ-тың чаа администрациязының ол политиказы делегейде революстуг болгаш депшилгеиг хаартылгаларын күш-биле үзүткаарынче угланган.

Каяа-даа каттышпас чүүлер Индий океанны тайбыиыг зоналы болдурар дээш туружу турарын ол онзалап демделеивишаан, империалистиг күүнелерииң, шериглериниң болгаш шериг баазаларының ында туруп турарын шыиғыы бүрүү шапкан.

Бистиң сорулгавыс — бүгүде депшилгеиг чүүлер-биле империалистиг интервенциялың айылынга таварышкап бүгү улустар-биле, боттарының үргелери дээш демисежип турар бүгү чурттар болгаш улустар-биле дайынчы ,эң-сеткил катыштырылгавысты күштеллирери болур деп, ол демделээн.

«Афган» болгаш «кампучиа» айтырыы дээр хоозуи шүүгаашкыиарны чугаалажырыиче чөвүлел хуралды утланыпкан, оон кол айтырыгларындаи чайладыр дээш чамдык делегациялариың ораллажымышкынарынга хөй чурттарның делегаттары чогуур ойтур шаяышкыиы берген.

Б. ЧЕХОНИН.

САГЫЛГА-ЧУРУМУ

рар. С. Русалииниң комплекстиг бригадазы күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнүп ёзулуг үлегер-чижээн көргүзүп келген. 1978 чылдан бээр бо коллективке иангыс-даа киижүш-ажылдың сагылга-чурумун үревээн, чаңгыс-даа кижи ажыллап үнмээн. Бригада онгу беш чыл планын ССРЭ Конституциязының хүнүнде күүседиикеи, СЭКП-ниң XXVI съездизинге чедир күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле планны бүдүн чартык катап күүселир деп хүлээлгеии алган.

С. Русалииниң болгаш олар-биле чаржып турар Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Храмповтуң база А. Е. Евстигнеевтиң, В. Алешкиниң, комсомолчу-аныяктарның А. Киселев удуртқан бригадалары коммунистиг күш-ажылдың коллективи — механиктиг пехтиң чедиишкиниин хандырып турар. Чыл келген тудум-на ол пехте будүрүлгечи көргүзүг көөдеп, күш-ажылдың сагылга-чурумү бижыгып турар.

Ынчалзажок Уралмашзаводтуң дуржулгазындан алырга, бир эвес ажыллаарынга таарымчалыг байдалды тургуспас болза, эң сырый каттышкан, деминг бригада безин күш-ажылдың будүрүкчүлүүн белдирииге, сагылга-чурумну бижыгларынга көскү салыышкыны киирип шыдавас деп чүвеии көргүскен.

Ажыл чок аиаа турар чоруктарым-да маңаа чугаалаарга четчир. Кандыг-даа таварылгада ажыл шагының чидирииң болгурбас херек. Ылангыя инструментилер, чиг-эт болгаш материалдар, технологтуг херекселдер чедиштезиидеи ажыл чок аиаа турар чоруктар бригадага улуг каражаны чедирер. Бригадир А. Храмцов мынчаар чугаалап турар: «дайынчы байдалдыг, ажылдың түңнелдери дээш моральдыг харыысалганы тургускан, прогульшиктер чок бистиң комплекстиг бригадаларывыс минута бүрүзүи угаазылалдыг, ажыктыг кыллыр ажылган турар. Ынчалзажок кандыг бир материалды, чиг-этти чогуур үезиниде белеткевээниидеи ажыл чок аиаа турарга кончуг хомданчыг».

Эш-өөрүи шалыпчы ажылдаарыиче бригалир кыйгырып турда, а олар кылыр чүве чок аиаа турарга хомданчыг болбайи канчаар. Ажылга корумчурум, толаргай чорук, шынар дээш, сагылга-чурум дээш негелде эргежок чугула апаар. Ажылды организастаанында четпестер шынгыы бергелерге чедирер. Ындыг бергелерии чамдыкта ажыл эртип шыдаайи баары чажыт эвес болгай. Чамдыкта ниити бригадаларның кижизидикчи күжениишкиннери-биле чедип алган түңнелдерии кайы бир кижи кошкак удуртқан, азы сагылга-чурум чок болган дигилээш, ону бичеледирии орааллажыр таварылгалар база бар.

Күш-ажылды бригадалап организастаарының кижизидикчи салларының дугайын чугаалап турганы, кижизидикчи салларчедиреринии «топчүткен» хевирии дең чугаалаарывыс чаңчылболган хевириң ролюн бичелетпейи турар дээрзин айтыр херек. Үстүнде чугаалаанывыс Уралдың аар машина тудуушкун заводунда партия-комсомол чырыдыышкынының база экономиктиг өөредилгеиин каттышкан системазында будүрүлгеиің ажыл-ишчилериниң сезеи хуузу хаара туттунган. Күш-ажылдың сагылга-чурумунуң үрекчилерии элип алырынга профилактика чөвүлелиниң, эш хуузунуң судтарының болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының ролюю улуг дээрзин база чугаалаар херек.

Кижизидилге дугайында чугаа-соот эмии эрттир хөй эвес бе? Арын-иүүр чок, чалгаа, чурум чок кижилер-биле үргүлчү сөөртүнчүп, чеже хире эптежии болдурул? Оларга холбаштыр эрге-чагырганың хемчеглерии албас чүве бе? деп айтырыглар база тургустунуп келгилээр.

Будүрүлгеиин сагылга-чурумиуң үрекчилериие удур алыр дээштиг хемчегларии «Күш-ажылдың сагылга-чурумун улам ынай бижыглаар болгаш улус ажыл-агыйынга кадрларның ажыллан үнер-киирер чорууи кызырар дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалында аажок толаргайы-биле айыткан болгай. Ол хемчеглерии боттандырарда кижиниң бүгү талаларын хандыр сайгарыл көрүп, оон дугайында ёзулуг сагыш салыышкыиын илергейлеп, хөй-ниитичи сонуургалын бярымдаалап көөр херек.

Ол ажылды практика кырынга коллективтиг амыдыралыың бүгү талаларын хандыр тудуп турар кылдыр доктаамал чорудар ужурлуг. Маңаа «үүрмек» чүүл турбас, шуптузу чугула болур. Кижилерниң сагыш-сеткилин көдүрер, олардың күш-ажылын болгаш хөй-ниитичи идепкейии толаргайлап турар хөй талалыг, янзы-бүрү айтырыгларже: күш-ажылдың байдалдарын доктаамал экижидериие, цехтерии чаагайжыдарыиче, мастерии азы инженерии хүндүлеп көөрүнче, өг-бүлеиің айтырыгларыиче, ажыллакчыиың өөредилгезиниң байдалыиче доктаамал кичээигей салыр херек. Ол бүгү болза коллективтиң ёзулуг кежигүнү мен деп чүвеии кижи бүрүзү мелереп билириие, бүзүрелли чедип алырынга улуг ужур-дузалыг.

Үстүнде чугаалаанывыс Уралдың аар машина тудуушкун заводунда күш-ажылдың сагылга-чурумун бижыглаары, кижи бүрүзүиүң харыысалгазын бедидери дээш демисел — чоокшулап келген СЭКП-ниң XXVI съездизин толептиг уткууру-биле белеткеп турар улуг ажылының тудуш кезээ болуп турар.

А. МЕЛЕНТЬЕВ.
(«Правда» солундан).

КЫШКЫ СООКТА ДҮВҮРЭЭШКИН

Египетке кыш—чылдың эки эвес үези. Соок чаъстар чаар. Кудумчуларыы суг хөме алыбээр, чадаг-даа, машиналыгда кежери берге. Телефон харылзаазы, электри чырыы үстү бээр. Кежээлерде элезиниг ховулардан соок хат хадый бээрге, изиггге чаңчыккан кижилерге кончуг соок.

Улусчу деп адаар квартал-дарда чурттап турар бөдүүн египетчилериин амыдыралы дыка берге. Олче электри энергиязын, сугну доктаамал бербес, үзүп каапгар. Кышкы айларда мындыг байдалга чурттаары шыдажыр аргажок берге. 1977 чылдан бээр 1600 кавр өг-бүлелер майгынарда чурттап турар.

Майгынарны көргеи мен, өскээр сөөлээрге олардан түү артканын аан. Долгандыр хөр-бок, майгынар аразында хойлар, дагаалар чоруур. Уруглар база-ла мында ойнап турар.

— Өг-бүлеминиң чурттап турган бажыңы бүстүп каарга, мында чедип келген мен—деп, «майгын хоорайның» чурттакчыларының бирээзи Ибрагим Салем чугаалап орар.— Ол үеде маңаа муң хире өг-бүле чурттап турган чүве. Улустуң бажыңнары үргүлүг бүстүп дүжүп келгениинден хүнүң чыгыы кижилер маңаа немежип келген. Үш чыл мурнунда бистерге майгынар бергеи, оон-биле хамык чүве доозулгак. Муниципалитетке каш удаа айтырыгны тургускан бис. «Маңаңар» деп харыдан өске үүү-даа чок.

Чуртка амгы үеде үжеи миллион хире квартира херек болуп турар. Ол сорулганы шиитпирлээр дизе чаак 200 муидан эвээш эвес квартираны чылдың-на тудар.

Ынчалза-даа Египетте хос турар чурттагга шөлү хөй. Чуртта 120 муң хире хос квартира бар, оон үштүң бир кезии Каирде деп, «Аль-Ахрам» солун чоокта чаа бижээн. Ол бажыңнарның ээлери улуг хөлези негеп турарының чылдагаанындан бажыңнар хос турар.

Египеттиң президентиин чедиишыл мурнунда «ажык эжиктер» политиказын чарлаан.

— Ийи-үш чыл эртерге египёт эраның чечектелвишкиниин болгаш аас-кежиниң хереглери болур силер— деп, ол чугаалаан.

Оон бээр дыка хөй суг аккан, аазаан кежиктер келбээи . Салаттың политиказы ыгланчыг багай түңнелдерлиг болган. Чурттуң даштыкы өрези албанның мелээзии ёзугаар алырга 2,1 миллиард доллардан 16 миллиард чедир улгаткан. 1973 чылдан бээр шалың өскерилге чок арткан.

Египетчилериң хөй кезиниң чурттагдагзының кол сагыш салыр айтырыы — бодун, өг-бүлезии канчан ашкарыпчемгерери болур. Мергежил чок ажылчын кижи кооператив магазинииидеи бир килограмм эът салып алыр дизе үш хүн ажылдаар. Өртектер өзүлдезии үргүлчүлеп турар. Чүгле эрткен чылын балыкка, кушка өртек 50 хуу, чуургага колдуунда 200 хуу, сүт кылыгларынга 400 хуу, дыка хөй ногаа культураларынга өртек 3 катап улгатқан. Ылангыя ногаа аймагның өртээнии улгатканы ядыларга дыка бергедээшкиниин таварыштырган.

— Ашаам-биле кады айда 20 фунт (бир фунтуиу бистиң акшаже шилчилерге 91 копеёкке деңнежир) акчадан ап турар бис—деп, эмчи сестрамы Надежда Мухаммед мелээ чугаалады. —Ашаам хеп базыкчызы кижи. Матарля ра-йонда бичө өрээлде чурттап турар бис, оон хөлезиниге айда 2 фунт төлээр. Бажыңда электри чырыы чок. Сес уруглуг бис. Бистиң кол чинр чемниис — чарба далганындан быжырган нова, сөөктер хайындыргаш, ногаа аймаан хөлаан муң. Эътти айда бир катап чиир болза экизи ол.

Докки районуиуң кудумчуларының бирээзиниде шимчээшкиниа таарыштырарына он чыл ажыллаан египет полицейжи мынаар чурттап турар.

— Кайдыыт, ийи уруглуг мен. Айда 20 фунт шалыннмыг. Озалаап ядымлар кварталында чурттап турар бис. Бажың өртээнге 8 фунт, чырыкка 2 фунт төлээр. Транспортка айда 9 фунт төлээр ужурга таварыжыр-дыр мен — деп, полицейжи Мустафа чугаалаар.

Шалыны оон-даа эвээш база чартык миллион ажыл чок египетчилериң амыдыралы дыка багай.

Дыка хөй кижилериң чаңгыс камгаланыр үүлүг болза ламаштыны чурттарже чоруурү болуп турар.

К. КАПИТОНОВ.
«Труд» солуннуң корр.
Каир.

Съездиден съезд чедир

БИИ-ХЕМНИҢ КУЛЬТУРА ОДАГЛАРЫНДА

Совет Тываның социалистиг утка-шынарныг, национал хевирлиг культуразы СЭКП-ниң XXV съездизинден XXVI съездизинге чедир уеде, улус ажыл-агыйының өске адырлары-биле бир дөмей, бурунгаар улуг базымны кылган. Ажылчы чонларның коммунистиг кижизидилгезинге культура болгаш уран чүүл албан черлериниң ролю бедөөн. Оларның четкизи улам калбарып, материалдыг баазазы доктаамал быжыгып турар. Чонның уран-чечен чогаадылгазы улам ынайгы шапкын хөгжүлдени чедип алган.

Ооң бадыткалыы Бии-Хем районунуң культура албан черлериниң ажылындан тода көрүп болур. Онгу беш чылда амгы үениң болбазырангай төлевилелин ёзугаар «Өөк» совхозтуң төвүнде 300 олуттуг, «Кызыл тараачыы» совхозта 500 олуттуг, бот-тывынгыр уран чүүл белгүмнери ажылдаар өрээлдерлиг, спорт залдарлыг, делгем, чырык фойелерлиг, номчулга залдарлыг культура бажыңнарын түткаш, ажылдалга киирген. Районда библиотека системазын төнчүдиин дооскан болгаш район библиотеказының бажыңын алгыткан, «Саян» совхозтуң Совет салбырында 200 олуттуг Культура бажыңын тудуп турар. Тарлаг суурда Культура бажыңын суг-биле чылыдар кылдыр эде кылган. «Өөк», «Хадын» совхозтарының Ээрбек суурнуң Культура бажыңнарының капитал септелгезин кылган. Культура бажыңнарының, көдээ клубтарның, библиотекаларның дериг-херекселдерин четчелээринге район бюджединден болгаш совхозтарның хөрengизинден 65 мун 430 рубльди үндүрген.

Онгу беш чылда чонның уран-чечен чогаадылгазы шапкын хөгжээн. Ол үеде бот-тывынгыр уран чүүлдүң 42 белгүмнери немей тургустунган болгаш оларның киржикчилериниң саны 954 кижиге немей өскен. Амгы үеде бот-тывынгыр уран чүүлдүң 118 белгүмнеринде 1954 кижи киржип турар.

«Көдээ чонның культура ханызырылгазын улам ынай экижидер хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын амыдыралга боттандырар дээш Бии-Хемниң культура албан черлери бичe эвес ажылды кылып турар. 1980 чылда көдээ чонның ортузунга 402 концертти 24520 кижиге сонуургадып көргускен. Культура бажыңнары болгаш көдээ клубтар 140 темалыг кежээлерни, 650 дыштавылга болгаш айтыыр-харыы кежээлерни, диспуттарны организастаан эртиргилээн. Районга чыл бүрүде бот-тывынгыр уран чүүл коллективтерниң, агитбригадаларның, библиотекаларның көрүлделерин эртиргилээн. Районга чыл бүрүде бот-тывынгыр уран чүүл коллективтерниң, агитбригадаларның, библиотекаларның көрүлделерин эртиргилээн. «Өөк», «Саян», «Кызыл тараачыы» совхозтарның культура ажылдакчылары көдээ механизаторларны часкы, күскү хову ажылдарынче байырланчыг байдалга үдээри, хову турлагларынга концерттер, шилер көргүзери эки чанчыл болу берген.

Районда доктаамал ажылдап турар тос агитбригадалардан «Кызыл тараачыы» совхозта «Челээш», «Өөк» совхозта «Аржаанчыгаш» агитбригадалар боттарының доктаамал ажылы-биле көдээ көрүкчүлерниң сонуургалын болгаш хүндүлелин чаалап алганнар. Оларның репертуары ханы болгаш мобилизакчы утка-шынарлыг, күүседикчилериниң ойнаары көрүштүг. Чижээлээрге, Ленин орденниг «Кызыл тараачыы» совхозтуң «Челээш» агитбригадазы «соолгу чылдарда республиканың агитбригадалар көрүлделериниге, ол ышкаш Тюменьже болгаш Красноярск хоорайга болгулаан зона көрүлделериниге челнишкинниг ойнаш, дипломант болган. «Өөк» совхозтуң «Аржаанчыгаш» агитбригадазы бөдүүн эки ажылдыгларның бирээзи. Бо бригада малчын бригадаларже, хову турлагларынче, районнуң өске-даа ажыл-агыйларынче үргүлчү үзүп келген. Олар онгу беш чылдың сөөлгү чылында 63 концерттерни чонга бараалгаткан. «Аржаанчыгаш» 1980 чылды түнүнээн район көрүлдезинге бирги черни алган.

Онгу беш чылда районнуң библиотекаларында ном фондузу 17000 экземплярга, номчукчулар саны 915 кижиге немей өскен. 1975 чыл-биле деңнээрге, эрткен чылын номчукчуларга 20 мун номну хөнү берген. Библиотека ажылдакчылары диспуттарны, номчукчулар конференциязын план ёзугаар эртирип турар. 1980 чылдың төнчүзүнде библиотекаларның район көрүлдезинге бирги болгаш йнги черлерни «Өөк» совхозтуң Тарлаг болгаш Аржаан суурларның библиотекалары ээлээн.

Районнуң партия, совет болгаш культура органнары культура албан черлериниң 1980 чылда кылган ажылын түннеп көргеш, Тарлагның культура бажыңының (директору Л. Кыргыс), Хүттүг культура бажыңының (директору М. Комбу), Тарлаг болгаш Аржаан суурларның библиотекаларының (библиотекарлары Н. Салчак, А. Биче-оол) ажылын эки деп демдеглээн.

Туранның улусчу театры (режиссеру Т. Верешагина) республикада дээре ажылдыг театрларның бирээзинге санадыл келген. Ол дугайын ук театрның 1977 чылда республика көрүлдезинниң лауреады, 1978 чылда Читага болган зона көрүлдезинге йнги чергенин диплому-биле, а 1980 чылда республика көрүлдезинге үшкү чергенин диплому-биле демдеглеткени херечилел турар.

Бии-хемчилерниң съездилел съезд чедир үеде культура тургузуушкунунга чедип алган чедишкиннери мынлыг-дыр.

Культура албан черлериниң ажылында чедир кылдыымаан, шнитпирлеттинмээн айтырыглар бар дээрзин демдеглевейн барып болбас. Оларны тускай эртемниг кадрлар-биле четчеләэр айтырыг оожум шнитпирлеттинип турар. Чамдык культура одаглары, чижээ, Чкаловка суурда көдээ клуб, Сушта библиотека салбырының ажылларында четпестер бар.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге төлептиг ужуражыр дээш культура ажылдакчыларының ортузунга калбарган чарыш районга культура ажылын улам экижидерине улуг идигин бээр.

Р. ДАЛАЙ-ООЛ.
Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы.

МАССАЛЫЫН ЧЕДИП АЛЫР

интервью

Өвүр районнуң Хандагайты суурда хөй-нитичи тренер Виктор Достай-биле бистиң корреспондентивис Д. Салчак ужурашкаш, районнуң күш-культура болгаш спорт ажылының канчаар тургустунганын сонуургап, чамдык айтырыгларны, харыылап бээрин оон дилээн.

— Силерниң районунарда элээн хөгжээн спорттуң сайзырангай хевирлеринге доктаавышаан, эрткен олимпийжи чылдың түнелдери-биле «Шынның» номчукчуларын таныштырып көрүнерем.

—Районнуң спорт чөвүлели ВЛКСМ райкому-биле кады баш удур тургустунган план ёзугаар ажылдап турар. Тыва хүреш, хостуг хүреш, хол бөмбүү, шыдыраа район төвү Хандагайтыда болгаш көдээ суурларда нептерээн. Бистиң спортчуларывыс бо хевирлерниң талазы-биле республика маргылдааларынга кирипкеш, удаа-дараа шаналдыг черлерни ээлеп келгей. Маңаа чижек кылдыр 1980 чылда хостуг хүрешке, самбога республикага йнги черни ээлээнивисти, спорттуң национал хевирлериниң чайгы спартакиадазынга үшкү черже үнгенивисти демдеглексей-дир мен. Хостуг хүрешке Өвүрнүң школачылары команда аайы-биле үш удаа йнги черни ап келгеннер.

Эрткен олимпийжи чылда бистиң спортчуларывыстың аразындан хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери хүндүлүг атты бир мөге, спорттуң национал хевирлеринге РСФСР-ниң спорт мастери аттыы ийи кижи чедип алган болгаш спорт мастеринге кандидаттың нормазын ийи спортчу күүсеткен.

— Республикадан дашкаар болуп эртип турар маргылдааларга Өвүрнүң спортчулары хиржип турар бе?

— Ийе, бистиң районда республика чемпионнары аттарны эдилеп чоруурларның саны чыл санында немежип турары өөрүнчүг. Олар республикадан дашкаар маргылдааларга чакгыс эвес удаа киришкеннер. Эрткен чылын зона болгаш Россияның бирги черни дээш болгулаан хостуг хүреш болгаш дзю-до маргылдааларында 12 мөге Тыва АССР-ниң спортчу ат-алдарын камгалаавнар. Оларның аразындан Совет Эвилелиниң Маадыры Аксенов аттыг шаңнал дээш Новосибирскиге болган школачылар маргылдаазынга хостуг хүреш мөгелери Кан-Демир Монгуш—ийиги, Мерген Ооржак—дөрткү, Кан-оол Сат бешки черлерни ээлээн.

— Спорттуң эки ажылдыг эге коллективтериниң дугайын таныштырып болур силер бе?

— Кайда-ла комсомол организациялары, спорттуң активчилери күш-культура болгаш спорт ажылынче доктаамал сагыш салып турар болдур, инда түнелдер өскелерге үлегерлиг. Чижээ, күш-культуржу коллективтерден «Торгалыг», «Коммунизмче орук» совхозтарның командалары район маргылдааларынга доктаамал киржип турар. Ол бүгүге күш-культура болгаш спортту масселыг болдурар дээш төлептиг үлүүн киирип чоруур спортчуларның салдары чугула черни ээлеп турар.

— Районда бедик мергежилдиг, доктаамал белеткелдиг спортчулар өзүп турары черле илдеп-дир. Олар чогум кымнары?

— Өвүрде аныяктарга үлегер-чижек болуп чоруур болгаш оларга байлак арга-мергежилин дамчыдып берип келген спортчулар арбын. Оларга спорттуң национал хевирлеринге РСФСР-ниң спорт мастерлери Даш-оол Куулар, Алексей Куулар, Кара-оол Шагдыр, хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастерлери Сергей Мартына, Сергей Адыгжы, хол бөмбүүнге Анай-оол Сат, шыдыраага Тыва АССР-ниң чемпиону онгу классчы Марта Агбаан, республиканың «Урожай» эки тура спорт нитилелиниң чемпиону Мадон Монгуш болгаш өскелер-даа хамаржыр.

РЕДАКЦИЯДАН: Спорт болгаш күш-культураны сайзырадыр, ооң материалдыг баазазын быжыглаар талазы-биле ажылдар чоруп турза-даа, ол бүгү амгы үениң негелдезинге четпес. Ооң-биле кады бо хүннерге чедир районнуң совхозтары «Урожай» эки тура спорт нитилелиниң юридиктиг кежигүннери болбайн турар.

Чамдык ажыл-агый удуртукчулары маргылдаага киржири-биле кыйгырткан спортчуларны транспорт, спортчу дериг-херекселдер-биле хандырбас, оларны ажылдан хоставас таварылгалар бар. «Кызыл Тук», «Ак-Чыраа» совхозтарда байдал ындыг. Ол ажыл-агыйларда аныяктар ортузунга күш-культураны, спорттуң массалыг болдурар болгаш ооң күш-ажылга, амыдыралга ажыктыын пропагандалаар ажыл чогуур деннелге чедир чоруваин келген.

Районда нитизи-биле футбол, мячилиг хоккейже кичээнгейни кошкаткан. База ол ышкаш стол теннизи, ча адарын спорттуң эге комитеттеринге нептередип, хүрештин деннелиниге чедир чоокку үелерде сайзырадып болурунуң долу аргалары өвүржүлерде бар.

Хандагайты ортумак школазының баазазынга үндезилээш, элээди уругларның спорт школазын ажыдар дугайында айтырыгны үш чыл дургузунда үзе шнитпирлеп чадашкан. Аңаа дорт харыыны ресспорткомитет биле республиканың Чырыдыышкын министерствозу бээр ужурлуг.

Спорттуң массалыг болурун чедип алырының айтырыы өвүржүлериниң мурнунда чидин-биле тургустунуп турар. Аңаа партия, совет, ажыл-агый органнары, хөй-нитии организациялары чоннуң дыштанылгазын чогумчалыг болдурарынга, хостуг үезин чөп ажыглаарынга спорттуң ролюн чедир үнелеп, күш-культураны, спорттуң хөгжүдеринге бүгү талалыг деткимчени көргүзүп, доктаамал кичээнгейни салган турары чугула.

УЛАМ САЙЗЫРААР

Хөл-шыдырааны бистиң ада-өгбелеривис үнелеп, ону боттары чес, хола-биле кудуп алгаш, шагааларда, уруглар бажы кыргаан таварылгада, куда-дойга аңгы-аңгы үстүп алгаш, адаанажып ойнаар чорааннар. Бо ойнуну кыжындаа, чайын-даа, дүне-хүндүстаа ойнаар. Ону бичии чаштардан эгелээш, назы дөгүй берген кырганнар-даа хандыкшылдыг шингээдип ап болур.

Кырганнарның чугаазынган алгаш көөрге, Өвүрнүң девискээринге шыырак шыдыраалаар кижилер чораанын бадыткап турарлар. Ч. Сандый, Х. Самдан дээш ышкаш ады алгаан шыырак ойнакчылар чөраан.

Чоокку үеден бээр районда шыдыраа спорту элээн сайзырап кел чоруур. Школаларда шыдыраа бөлүмнери ажылдап турар апарган. Коллективтерде, совхозтар төптериниде шыдыраага хандыкшылдыглар хөй болуп, районга шыырак шыдыраачыларны илередир маргылдаалар эртип турар.

Районда шыдыраага хандыкшылдыгларның саны өскен. Ол бурунгу оюнну чон ортузунга пропагандалап чоруур кижилерниң саны немежип турар. Оларга республиканың экс-чемпиону, республиканың «Урожай» спорт нитилелиниң беш дакпыр чемпиону Кызыл-оол Ооржак, ооң адазы 70 харлыг Седен Ооржак, бирги разрядчы Мерген Шүгдүр-оол, оруктудуг чершиле Василий Дүктүү, Василий Донгак, бухгалтер Дамбаа Донгак, аныяктардан 6 дугаар КМК-ның диспетчери Родион Монгуш, республиканың 2 дакпыр болгаш «Урожай» эки тура спорт нитилелиниң чемпиону школачы Марта Агбаан болгаш өскелер-даа хамаржыр.

Район төвүнүң спортчуларынга өөрүнчүг чүве чүл дээрге, ам удавас хүреш, тенниис болгаш шыдырааны сайзырадырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар спорт залын ажыдар. Мээң күзелим болза, бир-тээ шыдыраа кижини уран-мерген, угаангыр, аваангыр, чүвени утпазынга, угаанны каннаарынга өөредир чүве болганда, моон соңгаар школаларга оны тускай кичээллер кылдыр эртирерни көрзе кандыг ирги деп бодаар мен.

М. МАДОН.

Бистиң спортчу амыдыралывыс

- Тренер-биле интервью
- Шыдыраачының бодалы
- Номчукчунуң саналы
- Мөгениң үнелээшкини

ЧУРУКТА: бир салыгның сайгарылгазы.

ТРЕНЕР — БАШКЫВЫС

Эге класстарга тургаш-ла, хостуг хүреш самбога кончуг хүрежиксеп чораан мен. Ол күзелим чоорту херек кырында боттанып эгелээн. Ам харыы районнуң шыырак мөгелериниң санынга кирип, ооң спортчу алдарын республикага безин камгалап чоруур болу бердим.

1980 чылда Тыва АССР-ниң бирги черни дээш самбо талазы-биле болган малгылдаага түнелп оюнга чедир хүрештим. Чемпион ат дээш шнитпирлиг сегиржин алышкынга менээ таварышкан онаамга удур ол-бо аргаларны ажыглаан турузумзаа арга-дуржулгам арай эвээш болганындан оң холумга аарышкылыг арга ажыгладыпкаш, аштырдым.

Самбо хүреш республиканың өске черлеринде ышкаш бистиң Өвүрде база чаа сайзырап кел чоруур. Спорттуң бо хевири янзы-бүрү хүрештериниң аргаларындан тургустунза-даа, ооң онзагай аргалары бар. хол, бут чүстериниге аарышкылыг аргалар кылыр. Ынчангаш чараш хүрежириниге техниканы эки шиңгээдип алыры эргежок чугула чүүлдериниң бирээзи. Спортчу чедишкиниң үндезини-даа ында.

Самбонуң нарын аргаларын шиңгээдип алырынга тренер-башкывыс самбо хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастерине кандидат Кара-оол Шагдыр бодувуң дуржулгазын күзелдин-биле дамчыдып берип турар. Ону сайзырадырынга район төвү Хандагайты суурда материалдыг база чер албаза-даа, ажылынга ёзулуг бердинген, бедик мергежилдиг тренер биске негелденин күштелирип, тренировка бүрүзүнүң шынарынче кичээнгейни салып турар.

Бистиң тренер-башкывыс 100 килограмм деңзиге Тыва АССР-ниң шилиндек командазының кежигүнү. Ол ам удавас бо хүннерде Дивногорск хоорайга Сибирь болгаш Чөөн чүк зоназының маргылдаазынга киржир.

База ол ышкаш эң чиик деңзинге республиканың сураглыг мөгелериниң бирээзи хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери Сергей Адыгжы школага башкылаары-биле чергелештир хостуг хүреш, самбо хүреш секцияларын Хандагайты ортумак школазында организастап тургускаш, аныяк мөгелерни белеткеп турар.

А. КАМЫН-ДОРЖУ.

УТТУНДУРУП БАРГАН

Хаактаашкын — кышкы спорттуң бир хол хевири. Чоокку үеге чедир хаактаарынга улуг, биче-кижилер кончуг сонуургалдыг турган. Амгы үеде бистиң Өвүр районда хаак спорту кончуг куду деңнелде. Районнуң бүгү совхозтарында спорт ажылын харылап, тускай шалыцны ап турар хостаткан ажыллакчылары-даа, комсомол комитеттери-даа бар. А олар спорттуң бо хевирин шуут-ла уттуп бар чыдардан. Сөөлгү дерт-беш чылдарда районнуң бирги черни дээш хамаан чок, совхозтуң азы школаның бирги черни дээш хаак маргылдаазы болбаан. Дыштанып хүнерде хаактыг дагдан чунгулаашкыннар, коллективтиг селгүүстээшкиннер мурнуку чылдарда доктаамал болуп турган болза, сөөлгү чылларда уттундурган.

Районнуң бүгү школаларында, район төвү Хандагайты суурнуң Культура бажыңының чанында эки дериттинген спорт залдары бар. Ол залдарга баскетбол, волейбол болгаш хостуг хүрештиң секцияларын доктаамал эртип турар. Школаларда күш-культура кичээлдери колдуунда-ла спорттуң бо хевирлеринге эртип, а хаак болгаш конькилээшкин үттундурун баргап.

Чамдык районнарда, чылгыын Таңдының Бай-Хаакта болгаш Бии-Хем районда хаак оруктарында электри чырыктарын безин тургускулап алгылаанын солуннарга бижип турар-дыр. А бистиң районда хаак дугайын чугаалап орар чаңгыс-даа комсомол ажылдакчызы, спорт чөвүлелиниң даргазы чок.

1980 чылдың декабрь 30-де үнген «Шын» солуниуң мурнуку чүүлүнде хаак спортунуң дугайын бижээш, эрткен чылдарда хаак талазы-биле республика маргылдаазынга Өвүр райондан команда киришпээнин шүтүмчүлеп бижээни-даа чөптүг.

Хаактаашкын дугайын чер-черде комсомол комитеттери, ортумак школаларда күш-культура башкылары, совхозтарда болгаш район төвүнде спорт чөвүлелдери, а ол ышкаш ВЛКСМ райкому дарый хемчег ап, аныяктарны спорттуң бо хевиринче даара тудары чугула.

М. ДАНЗЫН.

ХҮНДҮТКЕЛДИГ

Чудур Тарысуевна Ооржак Суг-Аксы ортумак школазын 1963 чылда доозкаш, ол-ла чылын Суг-Аксының библиотеказынга ажылдап эгелээн. Аңаа үш чыл ажылдаваш, 1966 чылда Красноярск крайның Канск хоорайның библиотека техникумунга өөренип киргеш ону чедишкинниг доозкаш Тыва АССР-ниң Культура министерствозу Чудур Тарысуевнаны Чөөн-Хемчик районнуң Кара-Чыраа библиотеказының эргелекчизинге ажылдаары-биле чоруткан. Аңаа бир чыл ажылдаан. Ол ажылдап тургаш, бодунуң тускай доозун алган эртемин ажыл-херек кырынга ажылаан, ол библиотеканың ажылын экижиткен.

1969 чылда ооң ажылын үнелеп көргеш, ону Суг-Хөл совхозтуң төвү Суг-Аксы суурнуң библиотеказының эргелекчизинге шилчиткен.

Ол библиотекала ном фондузу 18337. Ында нитизи-биле ону беш чылдың иштинде 11480 номнарны номчукчуларга берген. Нити номчукчуларның саны 820 ажыл турар.

В. И. Ленинниң төрүттүгеининден бээр 110 чыл оюн таварыштыр тускай булукну тургузуп, делгелгени организастаан. В. И. Ленинниң дугайында номнарны болгаш ооң чогаалдарынга тайылбырларны кылып, чурттакчы чон ортузунга ажылдарны доктаамал чорудуп келген. В. И. Ленинниң дугайында 531 номнарны номчукчуларга берген.

Ч. Т. Ооржак 4 көжер библиотекаларны организастап тургускан. Ында 196 номчукчулар хаара туттунган. Чүгле 1980 чылда 1073 номнарны номчукчуларга берген.

Совхозта партком-биле болгаш херээженнер чөвүлели-биле кады ол номчулга конференцияларын, темалыг кежээлерин болгаш диспуттарны доктаамал организастап арттирип турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге төлептиг ужуражыры-биле тускай булуунну организастап, делгелгени кылып алганы экн. Библиотеканы дерип, шимеп алганы көрүштүг болгаш чаран. Библиотекарь Ч. Т. Ооржак чүгле бодунуң онаашкан ажылынга кызымак эвес, харын хөй-нитинниң даалгалыг ажылдарын аксеткилдиг күүседип турары-биле Суг-Аксы суурда хүндүлүг кижилерниң бирээзи. Ол партия болгаш чазактың үндүрүп турар доктаал, шнитпирлерин чон ортузунга пропагандалаар талазы-биле хөй таллыг ажылдарны чорудуп турар. Суг-Аксы суурда хереженнер төвүлелиниң кежигүнү. Элээди уругларның коруумчурум үрээр чоруунга удур болгаш арага-дары ижер чорук-биле идепкейлиг демисежип турар.

Библиотека онгу беш чылдың болгаш 1980 чылдың планныг даалгаларын ажыр күүседип, районда мурнакчы библиотекаларның санында кирген.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге төлептиг ужуражыры-биле 1981-1985 чылларда болгаш 1990 чылга чедир уеде ССРЭ-нии экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол утпаныышкынарының дугайында төлевилелди чон ортузунга таныштырар ажылга Ч. Т. Ооржак идепкейлиг киржип турар.

Н. ДАЖИНМАЙ.

ЭРТЕМ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Кызылда күрүнеин педагогика институтунуң башкылары студентилериниң дыштанылгазының үезинде эртем-теоретиктиг конференция эрттирери чаңчыл болу берген. Эрткен шнитпинда хүнүнде база ыдыг эртем конференциязы болуп эрткен. Аңаа институттуң бүгү кафедралары идепкейлиг киржип, эртем аайы-биле хөй-хөй илеткелдерни тус-тус секцияларга дыынап сайгарылаан. Шуптуг 10 секцияларга 60 эртем-теоретиктиг болгаш эртем-методиктиг илеткелдерни дыынаан. Эге болгаш түнел илеткелди институттуң проректору физика-математика эртемниниң кандидады А. В. Набатов кылган. Конференцияга бүгү секцияларның, уре-түнелдиг ажылдаанның, илеткел бүрүзү онзагай болгаш ылаңгыя практиктиг ужурдузалыг, ажыктыг болуп турарын ол айытпан.

Түнел хуралга секцияларның удуртукчулары эң эки илеткелдерни болгаш илеткелчилерни адап дедиглээн. Чижээлээрге, Н. Г. Попованың (математика), Л. П. болгаш К. Б. Салчактарның база Ш. У. Куулардың (педагогика, психология), В. Н. Ковалёвтуң (марксизм-ленинизм), И. М. Бородичиниң (орус дыл), Ф. Ф. Деменскийниң (физика), Д. Б. Баравоның (химия) болгаш өскелериниң-даа илеткелдерин секциялар удуртукчулары онзагайлап демдеглегилээн.

Илеткелдерниң дыка хөй школаға болгаш институтка башкыларының арга-дружулгазын сайзырангайжыдарынче, өөренikчилериниң болгаш студентилерниң профессия шилилгезин шинчилээринче уткылган болуп турары-биле ук конференция үнелиг талаларлыын хереченел турар. Чижээлээрге, доцент Л. П. Салчактың «Бирги курсчуларның профессия шилишкинниң өөренин шинчилээринин дугайында», К. Б. Салчактың «Барыын-Хемчик болгаш Чөөн-Хемчик районнарның школаларында интернационалчы кижизидилгени чорудуп турарының шинчилелдериниң дугайында», Ш. У. Куулардың «Тывада школа мурнуунуң кижизидилгезинин социал-педаготтуг үндезиннери» деп илеткелдер азыкок солун болганын мен ол секцияга олуржуп дыңнадым. Бо чижектиг илеткелдерни парлап, школа башкыларының хөй-нитинниң ажыглат, үнелээшкинниге чедирери чүүл болуп турар. Эртем талазы-биле ажылларны удаа-дараа биижиң боттандырарын, эртемден аттарының чадаларын болгаш черле боттарының билиг-мергежилин доктаамал бедидерин институт башкызы бүрүүнүң ндыктыг хүлээлгезин. Мынчангаш, ылаңгыя аныяк башкыларның бо конференцияга илеткелдерни хөй болганы база таварылга эвес.

Ч. СЕРЕН-ООЛ,
институттуң башкызы.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Телевидение

ФЕВРАЛЬ 12-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—**«Үе».** Информастыг программа. 8.40—Эртенги сула шимчээшкин. 9.05—**«Горнистер, харыылаңар!»** 9.35 — **«Карл Маркс. Аныяк чылдары».** Хөй сериялыг уран-чечен фильм, 2-ги сериязы. 10.45—Медээлер. 10.50—14.30—Чапсар. 14.50—**«Кезээде мурнуку одуругда».** Москваның коммунистериниң дугайында документалдыг фильм. 15.50—**«Орус чугаа».** 16.20 **«Хөлүг старттар».** 17.05—**«Бистин урулгарывыс».** Киночурумал. 17.15—**«Улустуң чогаадылгазы».** Телетайылбыр. 18.00—Мячилиг хоккейже делегей чемпионады. **Швецияның шилиндек командазы—ССРЭ-ниң шилиндек командазы.** 2-ги ужуражылга. Хабаровскиден замчыдылга. 18.45—**Бөгүн делегейде.**

КЫЗЫЛДАН

19.00—19.25 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.25 — **«Миллионнарның ленинчи университеди».** 19.55 **«Кара Маркс. Аныяк чылдары».** Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-ку сериязы. 21.00—**«Үе».** Информастыг программа. 21.35 — **«Чогаадыкчы кадры ажылдажылга».** Совет музыканың **«Саянның оттары»** деп ийги фестивалы. 22.45 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. **«Спартак» — ЦСКА.** В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт орлуузундан дамчыдылга. Чапсарда — **Бөгүн делегейде.**

ИЙИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

18.00 — **«Мария Бнешу ыр-лап тур».** Фильм-концерт. 18.45 — **«Кайда сен, Соок ирей?»** Обшаар-кыстар фильми.

МОСКВАДАН

19.00 — Тбилиси хоорайның уран чүүл коллективтериниң концерти.

КЫЗЫЛДАН

19.25 — **«Делегей байдалының допчулады».** 19.40 — **«Ажылчын алдарның хоорайы».** Документалдыг фильм. 20.00—20.30 — **«Социалистиг чарыштың хүн демдеглели».** Дамчыдылга.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге бичe хар чаар. Мурнуу-барыын чүк угланышкынныг хаттың дүргеи секундада 3—7 метр чедер. Агаарның температуразы барыын талакы районнарга 12—17, өске арткынарыгга 2—7 градус соок болур. Автооруктарга эртен хар чаар.

Кызылга бүргеп, аязыр, эртен бичe быскан хар чаар. Мурнуу-барыын чүк угланышкынныг хаттың дүргеи секундада 3—7 метр чедер. Агаарның температуразы 13—15 градус соор.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Саналашкынның эгези»** 9.30, 11.30, 13.30, 15.30, 18.40 (узаткан), 21.10, **«Хостанганың солдаттары, тайбының солдаттары»** 17.30-де.

«ПИОНЕР»: **№ 54 киночыныды** 9.30, **«№ 28 Сылдысчыгаш болгаш Баба-Яга Сылдысчыгашка удур»** 11.00, 14.20, **«Сөөлгү анаашкын»** 12.30, 15.50, 17.40 (узаткан), 21.20 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Шапкынчылар далажын тур»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАЛ-ХЕМ»: **«Конкордту камгалаңар»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Кызыл —Абакан —Семипалатинск— Алма-Ата —Фрунзе аразынга пассажирлер аргыштырар баштайгы рейс **1981 чылдың февраль 4-тен** эгелээнин Кызыл аэропорту дыынадып тур.

Ужудушкун неделяда үш удаа—**понедельник, среда, пятница** хүннерде болур. Кызылдан 11 шакта (Москваныы-биле) ужудуп үнер. Авиабилеттерни хоорайның агенствозунда баш бурунгаар садып турар. Тел. 2-43-01, 2-34-10.

Хүндулуг пассажирлер, Ортаакы Алияның чылыг черлеринге баарынче силерни аэропорт чалап тур.

Редакциянның адреси: Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажы № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузут килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 67.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң галазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажы № 1)

ТС—00660.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 36 (11535) | 1981 чылдың февраль 13, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 2 кеп.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ АЖЫТТЫНАРЫНГА ЧЕДИР 10 ХОНУК АРТКАН

СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур

ЧУРТТУҢ РЕКОРДСМЕНИ

Чазын чажар кызыл-тастың «Саратовская-29» деп сортунга чедер үрезин он чыл дургузунда тывылбаан. Ол сорт амгы-даа үеде чурттун ховуларынга рекордчу болуп артпышаан, ынчалза-даа оон «багай эвес удурланыкчызы» көстүп келген.

Чүл дээрге, «Саратовская-29» чыл эрткен тудум бодунуң чамдык шынарларын чидирген. Кандыг-даа сорт ындыг «үүлеге» таваржы бээр. Мурнуу чөөн чүктүн көдээ ажылагыйының Саратовта эртемшинчилел институдунуң селекционерлери оон «ййизин» тып-канаар. Чогум боду өске-даа болза, шак-ла ындыг үрезинни олар өстүрүп үндүрген-нер. Ынчангаш ону «Саратовская-29-тун аттажы» деп адап алганнар. Ол чүгле черниң үрелир чоруун шыдажып эртер эвес, селекционерлерниң дузазы-биле шынары база экижээн. Ылангыя белоктуң саны ында көвүдээн. Ол бүгү ажылдар дөрт-ле чыл дургузунда бүрүн доозулган.

(СЭТА-ның корр).

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

1980 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң күрүне планының болгаш күрүне бюджединиң күүселдезиниң түңнелдерин РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң февраль 11-де болган хуралынга чугаалажып көрген. Бо чылдың бирги кварталында даалгаларның канчаар күүсеттинип турарын база анализтеп көрген. 1981 чылда планның болгаш бюджеттиң күүселдезин хандырар талазы-биле хемчеглерни айыткан.

СЭКП-ниң XXV съездизинин болгаш партия ТК-ның ооң даразында болган Пленумнарының шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң айтышкынынарын амыдыралга боттандырганының түңнелинде, а ол ышкаш социалистиг чарышты калбарткының ачызында онгу беш чылда Россия Федерациязының экономиктиг болгаш эртем-техниктиг күүзүнүн дыка өскенин, чонуң материалдыг чаагай чоруунуң болгаш амыдыралының культурлуг деңнелиниң бедиишкинин хандырганын хуралга демделээн.

1980 чылда РСФСР-ге чедип алдынган национал орулга 1979 чылдаазы-биле деңнээрге, 3,4 хуу, үлетпүр будүрүүшкүнүүн хемчээли — 3,1 хуу өскен, үлетпүрге күш-ажылдың будүрүкчүлүү — 2,8 хуу бедээн. Машина тудуунун, химия, нефть-химия болгаш газ үлетпүрүнүң адырлары дүрген темпилерлиг сайзыраан.

1980 чылда агаар-бойдустун таарымча чок байдалдары турган-даа болза, көдээ ажыл-агыйның нинти продукциязының хемчээли тоску беш чыл планының чылда ортумаабиле чедип алдынган деңнелинден бедик болган. Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазы, ылангыя РСФСР-нин кара көрзүнүг эвес зоназында быжыккан. Көдээ ажыл-агыйда ажылдарның бүгү комплекизинин талазы-биле күрүненин капитал салыышкынарының күселиле 9,5 миллиард хемчээлдиг кол фондуларны ажыглалга киирген азы 1979 чылдаазындан 10 хуу хөй болган.

Чонуң амыдырал деңнелин бедидер талазы-биле хемчегларни боттандырган. Чонуң кижи бүрүзүниг онаажыр боттуг орулгалар болган ажылчынарның база албан-хаакчыларның акша шалыңы ортумаа-биле 3,3 хуу, колхозчуларның күш-ажылының төлевири — 3 хуу, хереглелдиң нинтилел фондуларындан чонга төлевирлер болгаш чинчелделер — 6 хуу, күрүне болгаш кооперативтиг садыңның үүрмектеп садыглавр бараан саарылгазы — 5 хуу, чонга амыдыралдың ачы-дуза чедирерин боттандырган хемчээли — 7,4 хуу ковудээн. 60,2 миллион дөрбелчин метр ниити шөлдүг чурттала бажыңнарын туткан болгаш 5,8 миллион хире кижиниң чурттала байдалдарын экижиткен. Ниити өөредилгениң хөй санныг школаларын, профтехучилищелерни, школа назыны четпээн бичии уругларның албан черлерин, эмнелгелерни, поликлиниканы болгаш культура-амыдырал ужуруудалыг өске-даа тудугларны ажыглалга киирген.

Оон-биле чергелештир, 1980 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң күрүне планының база күрүне бюджединиң күүселдезинде четпестерни РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга демделээн. РСФСР-ниң чамдык министерстволары, ведомстволары, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери болгаш улус депутаттарының Советтериниң күүскомнары планныг чамдык даалгаларны күүседир талазы-биле хожудашкынны болдурган.

СЭКП ТК-ның октябрь (1980 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниг болгаш эш Л. И. Брежневтиң Пленумга чугаазынга база «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланышкынарын» деп СЭКП ТК-ның телевилелинде айыткан соруглаларга дүүштүр боттарының будүрүлге каттыжышкынарынын, будүрүлгелериниң, тудуг черлериниң болгаш организацияларының 1980 чылда ажыл-агый ажыл-чорудулгазының түңнелдерин ханызы-биле анализтеп көөрүн, он бирги беш чыл планының баштайгы чылының планын, СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар кылдыр база 1981 чылда РСФСР-ниң ажылчы чоннарының алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүседирин хандырар хемчеглерни ажылдап кылгаш, боттандырарын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели РСФСР-ниң министрлеринге, ведомстволар удурткучуларынга, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, райкүүскомнарга, облкүүскомнарга, Москваның болгаш Ленинградтың хооркүүскомнарынга даскан.

Чонуң хереглел барааннарын будүрерин улам-на көвүдериниге, оларның ассортиментизин калбартырынга, шынарын экижилериниге немелде хурлавырларны тыварын, садыгны болгаш амыдырал хандырылга албан черлериниң ажылын организастаарын сайзырангайжыдарын РСФСР-ниң хамаарышкан министерстволарынга, ведомстволарынга, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниге болгаш улус депутаттарының Советтериниң күүскомнарынга даскан.

Малдың кыштаглаашкынын организастыг болгаш чедиишкиниг эрттиреринче, часкы хову ажылдарынга хыналчалыг белеткелче, ол ажылдарны эң-ие кыска хуусада бедик агротехниктиг деңнелге чорударынче. 1981 чылда күрүнеге чер болгаш мал ажылының продуктуларын садар талазы-биле планныг даалгаларны долдур болгаш ажыр күүсединиң хандырарынче совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарының оныа кичээнгейин үзүндырган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүге кандилат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев хуралга чүве чугаалаан.

(СЭТА).

Бөгүн «Шын» солунга **КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН** Бай-Тайгада «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының хойжузу **Төре КЫМЗАЙ-ООЛГА** тураскаадып көдүрген.

Малчының коданында 325 төрүүр хой хүр кыштап турар. Оон 230 хой төрээн, хураганнарын менди алган. Малчын бо чылын хой бүрүзүүден хураганы алыр хүлээлгелиг, ону күүседириниң бүгү аргалары бар.

Хойжулар! Мурнакчыларның үлегерин эдерип, хой бүрүзүүден хураган алыр дээш шудургу ажылдаңар!

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ ОДУРУУНДА

Чөөн-Хемчик районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылышчылери партиялың эзчелиг съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбарткаш, онгу беш чылды чамдык чедиишкиннерлиг доозаннар. Оң ылаңгыяда, чолаачылар чедиишкинниг ажылдаашаа, алган хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседеннер. Планын ажыр боттандырган чолаачылар база хөй.

Чолаачылар оргузунда чарыштың тилелекчизи Эректол Ооржак 34597 тонна-километрни ажылдап кылаан болгаш 124 килограмм бензинни каттап алган. Мурнакчы чолаачылар Бора Сарыглар, Киров Куулар 28321 болгаш 22889 тонна-километрни ажылдап кылгылаан, мурнакчыларның одуруунда киргеннер.

Совхозтуң чолаачылары он бирги беш чылдың баштайгы чылының планның онаалдаарын ажыр күүседир дээш кызымаккай ажылдап турар.

Сөс берип тур бис

ХҮЛЭЭНГЕНДЕ — КҮҮСЕДИР

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир каш-ла хонук арткан. Бо өөрүнчүг хүннерде улам-на хөй-аътты, холум дыңзыг ажылдап тур мен.

Каа-Хем районда «Ленинчи орук» совхозка он ажыг чыл дургузунда хой малдап келдим. Бо үеде совхозтуң, харын-даа районнуң мурнакчыларының аразынга кирип, багай эвес ажылдап чор мен. Эрткен чылын чүс хойга онааштыр тозан хураганны, хой бүрүзүнден-не үш килограмм дүктү алдым. Он бирги беш чылдың баштайгы чылында оон-даа эки көргүзүглерни чедип алырын — үстүнде көргүзүглерни 95 хураган, 3,5 кг дүк кылдыр өстүрерин, хураганның деңзизин үзер үезинге чедир бир башка онааштыр 22 килограммдан ажырарын болгаш он тонна сигенни, ийи тонна будук-бүрүнү белеткеп, кыштаг септелгезин бодум кылырын малчыннар хуралынга хүлээнген мен. Ынчангаш социалистиг чарышка бистиң совхозта хойжу ажым Биче-оол Кызыл-оолду кыйгырдым.

Хүлээнгенде — күүседир. Мээн хүлээлгелерим күүсеттинип эгелээн: бирээде, хой хур, ийиде, төрээн хойларымның толу шупту онча. Ол дээрге мээн коммунистерниң улуг чыжынга күш-ажылчы белээндир.

Л. МӨҢГЕЛДЕЙ.

ТӨЛЕПТИГ УТКУУР БИС

Партияның XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш хайныышкынныг ажыл-иш Чаа Чаа-Хөл суурнуң тудугжу бригадаларының ортузунда улам шапкынчаан. Мээң ажылдап турар бригадам бо суурда түттүнген тудугларның баштайгыларының таваан салышкан бригадаларның бирээзи. Ынчангаш кылып турар ажылывыска элээн мергежий берген болгаш аравыста найырзлывыс бижыг, бот-боттарывыска дузалажып тургаш алган хүлээлгелеривисти ажыр күүседип келдивис.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг эгеледивис. Бригадалар аразында чарлаттынган чарышка кириишкеш, январь айның планныг онаалдаларын 152 хуу күүсеткеш, мурнакчыларның одуруунга кирип, шаннал, макталга төлептиг болуп, шилчиир вымпел-биле шаңнаттывыс.

Бистиң бригадада 20 тудугжу бар. Оларның хөй кезии бедик мергежилдиг. Алган хүлээлгезин ажыр күүседип турар тудугжулар хөй. Оларны коммунистер болгаш комсомолчулар баштап, өске эш-өөрүнге үлегер-чижээн көргүзүп келген. Бистиң найыралдыг бригадавыстың мурнакчы тудугжуларынга Дайын-оол Монгуш, Кызыл-оол Сарыг-оол, Валерий Чындак-оол, Шоома Дүрбүй болгаш оон-даа өскелер хамаарыжыр.

Планныг онаалдаларны ажыр күүседиринге дагдынакчы тудугжуларның киирип келген үлүг улуг. Хоочун тудугжулар К. Кончук, К. Сарыг-оол, аныяк бызаңчылар Э. Карыма, А. Килик, оларга арга-дуржулгазын, билиг-мергежилин дамчыдып берип турар. Олар бызаңчы мергежилдиң 2-ги, 3-кү разрядтарын чедип алыр сорулганы салып алган шудургу ажылдавышаан. геп.

Бригаданың тудугжулары алды аал ишти чурттаар үш бажынны ажыглалга киирер дээш кызымаккай ажылдап турар. Бистиң бригадавыс партияның ээлчеглиг съездизин күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур дээрзинге чигинниг турбас.

М. ЛОПСАН,
бригадир.

Улуг-Хем район.

Чер ажылдары кылыр тудуг эргелединиң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур алган социалистиг хүлээлгезинде Кызылдың дараанылга фабриказының административтиг корпузун бо чылын ажыглалга киирерин база айыткан. Ол тудугда Владимир Александрович Бабушкинниң 20 кижиден тургустунган дашчылар бригадазы шалыпчы ажылдап, январь айда 18 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Ол пландан ыракта ажыг-дыр. Бригадада социалистиг чарышты коммунистер болгаш комсомолчулар баштап турар. Январь айда хууда планныг даалгазын С. Седипей, В. Ховалыг, В. Биче-оол, Н. Сарыглар, С. Оюн болгаш өскелер-даа ажыр күүседип, макталга четкеннер. Комсомолчулардан эң эки түңнелди Вячеслав Биче-оол чедип алган.

ЧУРУКТА: комсомолчу тудугжу В. Биче-оол.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Чечен чогаал, техниктиг литература, өөредилге номнары, планшеттар долгиирлерде аңгы-аңгы, чурум-чыскаалдыг делгеттинген. Келген улус номнарны боттары шилип алыр. Улуг-Хем районнуң Арыг-Үзүү суурда ном садыында ындыг.

Ном садының хоочун садыгжы Оюн Сиилиңмаа эргелекчилеп турар. Ол чүгле бо садыгга безин беш чыл ажылдаан. Оон ажылынга кызымаа, садып алыкчыларга ээлдээ чонга билдингир.

Дуржулгалыг садыгжы номнарны малчыннар аалдарынга, хову-трактор бригадазынга болгаш сүт-бараан фермазынга чедирип, онаа садып турар. Сиилиңмаа Донгаковна хөй-ниитиниң ном тарадынчыларыбиле база бижиг харылзаалыг. Ылаңгыя Торгалыгда Тумат Кара-оол, Ак-Тургузда Ондар Делгермаа, Арыг-Үзүүнде Валентина Маспык-оол бо ажылга активчи киржип келген.

Оюн Сиилиңмаа планныг онаалдазын үргулчу ажыр күүседип турар. Ол онгу беш чылдың планын эртнен чылдың октябрьда күүседипкен. 1980 чылдың планым 116 хуу, бо январьның 120 хуу күүсеткен. Сиилиңмаа Донгаковна чоокта чаа Арыг-Үзүү ажылчын кооперациязының баштаар черинин хүндүлел бижии-биле шаңнаткан. Мурнакчы садыгжы ам СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар болдурун, бо айның планын февраль 23-не чедир күүседирин хүлээнген ажылдап турар.

К. ЧООДУ.

ШУПТУ МЕНДИ

Бай-Тайгада «Бай-Тал» совхозта бо хүннерге чедир төрээн 6560 хойнуң хураганнары шупту менди.

Хойну хүр кыштагладып, хураганнарны онча дорукторуп турар малчыннарга Иргит Өвер-оол, Доңгак Мандай-оол, Хертек Таар-оол болгаш өскелер-даа хамааржыр.

К. ХЕРТЕК.

Кыштаглаашкын — шалыпчы ажыл - иш

ДЕҢ-ДЕСКИ ЭВЕС

Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң 1981 чылда алган социалистиг хүлээлгелеринде дараазында чүүлдерни чедип алыры хойжуларга онаажып турар. 1980 чылдың деңнелинге бодаарга, хойнуң болгаш өшкүнүң баш санын 7,1 хуу көвүдедир. Төрүүр 100 хой, өшкүге онааштыр 90 анай, хураганны менди доруктурар. Дужаар хой, өшкүнүң дириг деңзизин 42 килограмм чедирер. Хойжуларның мурнунда сорулга улуг дээрзи моон илдең. Оон күүселдези бо хүннерде чоруп турар хойнуң массалыг ооладаашкынындан кол хамааржыр. Ылаңгыя бо чылдагы чугула кампания малчыннарга каш дакпыр улуг харыысалганы онааган. Чүге дээрге ол СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынарының будүүзүнде эртип турар. Ынчангаш хойжу, бригада, ажыл-агый бүрүзү тус-тузунда бедиткен хүлээлгелерни алгылаан.

Бай-Тайга районда «Кара-Хөл» совхозта хой ооладаашкыны түлүктээн. Бо хүннерде төрүзе чогуур 6505 баш хойнуң 4 муң чыгамы ооладаан. Алдынган хураганнар онча-менди озуп турар. II. Маңлыл-оолдуң коданында — 240, Х. Маңчын-ооллда — 234, Х. Дажыныында — 219 баш хураганнар онча-менди доруткуп турар. Совхозтуң тускай эртемнигларлери чаа төрүттүнген хураганнарны удур-ла дугаарлап, язылбүрү аарыгларны болдурбазыбиле эмнээшкиннерин өй-шаанда чорудуп турарлар. Ол ышкаш совхозтуң удурткулгазы, ында хөй-ниитин организациялары малды кыштап хүр ажырар дээш чогуур хемчеглерни ап чорудуп турар. Даваннары тастаан хойларга кедирер уткуштарны агитквартирлар аайы-биле даараан. Байдалы арай берге дээн коданнарны хүн бүрүнүң контролюнуп адаанга тургускан. Бо дугайын ух совхозта зоотехник **С. Хөөтек** бисче бижээн.

А ыраккы Мөңгүн-Тайга районунуң Мугур-Аксыдан салбырында хой ооладаашкынының байдалын көдээ бижикчи **Н. Ооржак** бижип чоруткан. Кыштаглаашкынга малчыннарның багай эвес белеткенгенин, мал чеми-биле коданнарны совхоз өй-шаанда хандырып турарын автор ында чугаалап турар.

Ол ышкаш Тес-Хемде «Тес-Хем» совхозтуң Хавак-Өдээ деп черде кыштаглап орар хоочун хойжу Б. Куңгааның бо хүннерде чымыштыг пээш бижикчи С. Артына, Чөөн-Хемчиктиң Карл Маркс аттыг совхозунуң хойжу коданнарында төрээн бүгү хойнуң чаш төлү онча дээрзин **М. Шаалый** дыннаткан.

Бян-Хемниң Сесерлиг суурунда чурттап орар **С. Удумбора** «Сесерлиг салбырында», «Хой ооладаашкыны», «Сесерлигниң малчыннары» деп бөлүк чагаазларының автору. Хой ооладаашкыны чер болганда бир деп-дески чогумчалыг дээр болза шын эвес иймк. Чижээ «Саян» совхозтуң салбыры — Сесерлигниң малчыны кодан бүрүзүнде сиген, көк-сула, чарба, сайвай чергелиг мал чемнерни база немелде чемнерни четчирибиле дүүрген турбуже, байдал эртнен чылдан дээредевес. Малдың, маңгыя анай, хураганның өлүп хораар чоокчу удаа-дараа болуп турар. 1980 чылда салбыр хойжуларындан чүгле 4-5 хире кижи 100 хойга онааштыр 90 чедир хураганнарны камгалап алдан. Артканарының көргүзүү аймттынган сан-чурагайдан безин ораанчок күдү болган. Бо чыдын чаа төрүттүнген хураганнарның дугаарлары чок. Мурнакчы четпестерни катаптаваас талазы-биле хемчеглерни алдын-дарый негеттинип турарын автор айыткан.

Национально-краеведческий отдел

Сорулга: ХӨРЗҮН КАМГАЛААР АРГАЖЕ БҮРҮН ШИЛЧИИР

(Эртем хүнүнден отчёт: шиитпирлээр айтырыглар, сүмелер)

Онгу беш чылда Тываның ажыл-ишчилери көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге чамдык чедиишкиннерни чедип алзадаа, чер ажылының продуктуларын—тарааны, картофельди, ногааларны бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының планныг даалгаларын күүсетпээн. Сөөлгү ийи чылда республика 77 муң тонна тарааны күрүнеге чедир бербээн. Онгу беш чылда тараа культураларының чылда ортуман дүжүдүка куду—бир гектардан 4,9 центнер болган.

Ынчангаш черниң үнүш-дүжүткүрүнүң ынчаар кудулап келгени чер ажылдыгларны чөптүү-биле дүвүредип турар. Республиканың агрономнарының чоокта чаа болуп эртикен чөвүлел хуралынга ол дугайында шыңгыы чугаа болган. Хөрзүннүң хаттан дыка үрелип, дүжүт бээри улам-на кудулап орарын барымдаалааш, ажыл-агый бүрүзү чер ажылының чүгле хөрзүн камгалаар аргазын ажыглаары, олче саадал чок шилчиири— хүннүң соңгаарладып болбас айтырыы, сорулгазы апарган деп кол түннелди аңаа үндүрген.

Чер ажылының амгы системазын үндезини-биле өскертири, хөрзүн камгалаар депшилгелиг системаже бүрүнү-биле шилчиири белен эвес херек. Ону чүүден эгелээрил, кандыг ажылдарны бирги ээлчегде кылып чорударыл, маңаа кандыг арга-курлавырларны ажыглаарыл? Совхозтарның удуртукчулары, агрономнары, механизаторлары болгаш чер ажылдыг өске-даа нижилер ындыг айтырыгларны ам салып турар.

Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунуң удуртулгазының болгаш Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының эртем ажылдакчыларының организастап эрттиргени семинар-чөвүлел хуралдың (эртем хүнүнүң) кол темазы база чер ажылының культуразын бедидеринге тураскаатты нган. Семинарның ажылынга СЭКП обкомунуң, партия райкомунуң, райкүүскомнуң, ТДЛТЭШИ-ниң ажылдакчылары, Көдээ ажыл-агый министерстводунуң специалистери, Дуржулга станциязының эртеминиң, совхозтарның директорлары, агрономнары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, бригадирлер, механизаторлар киришкен.

Районнуң совхозтарынга, ооң иштинде «Тиилелге» совхозка чер ажылының культуразын бедидериниң, хөрзүннү үрелиишкинден камгалаарының янзы-бүрү аргаларын ажыглап тургаш, ооң үнүш-дүжүткүрүн экижидериниң эртемге үндезилеттинген сүмелерин Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының чер ажылының килдизиниң эргелекчизи В. БАРЫШНИКОВ, лабораториялар эргелекчилери А. ИВАНОВ, В. САХАРОВСКИЙ, эге үрезин ажылының килдизиниң эргелекчизи О. ЕНЗАК олар берип, совхозтуң тарылга шөлдериниң үнүш-дүжүткүрүн бедидеринге моон соңгаар боттуг дузаны көргүзеринден аазааннар. Ол ышнаш «Тиилелге» совхозтуң директору В. ОЮН, механизастаан үшүү трактор-хөвү отрядының бригадири, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Д. ДАНДАР болгаш өскелер-даа чүве чугаалап, ажылытыг санал-онал солушкан.

Мооң адаанда чамдык эштерниң чугааларын ныжыра парладывыс.

В. О. ОЮН—«Тиилелге» совхозтуң директору:

— Бистиң совхоз 56 муң 944 гектар ажыглалдыг шөлдүг. Ооң иштинде 28 муң 974 гектар тарылга шөлүг, 289 гектар сиген шөлүг болгаш 27 муң 681 гектар одар бар. Тарылга шөлүн ангы-ангы культуралар тарыыр айы-биле көргүзерге мынды: тараа шөлүг 17 муң, мал чеми культураларыны—3095, картофельдин — 30 гектар. Ынчангаш бистиң совхоз Кызыл районда эң-не хөй тарылга шөлдүг дээрзи үстүнде санныдан кеску-дур.

Ынчалзажок совхоз ону беш чылдың планныг даалгаларын чаңгызын-даа күүсетпээн. Беш чыл дургузунда 33 муң 291 тонна тарааны чедип бүдүрбээн болгаш 23 муң 681 тонналы күрүнеге чедир саткан. Оон бир чылдагааны агаар-бойдустуң таарымча чогунда, үргүлүү кандаашкынныг чылдарның болуп келгенинде база болган.

> **Ынчалзажок дүжүттүң эвээш болуп турарының кол-ла чылдагааны — чер ажылының культуразының кудузундан, хөрзүннүң хаттан дыка үрелип, үнүш-дүжүткүрүнүң баксыраанындан болган деп үүре ам кымга-даа билдингир.**

Бо хүнде совхозтуң ажыглалдыг шөлүнүң 18 муң ажыг гектарының хөрзүнүнүң кырында үнүш-дүжүткүр каңды хатка алзып, күм элезин азы сайырам апарганын чугааларгала, кайы хире каражалыг болганывыс кеску-дур. Хөрзүну үрелбээн болза, бо хире улуг хемчээлдиг черден чеже дүжүтту ап, чеже малды аңаа одарладып болбас дег-дир! Ынчангаш амгы кол-ла сорулга чүл дээрге, хөрзүнүнүң хаттан, сугдан үрелирин доктаадыры, ооң үнүш-дүжүткүр каңдын катап тургузары, продуктулуун бедидерн болуп турар. Ону боттандырарда, бирги ээлчегде, черни дилиндектей тарыыр аргаже бүрүнү-биле шилчириир, ону болбаазырадыр ажылдап кылырда, чүгле эрозияга удур техниканы комплекстиг ажыглаары, эртемге үндезилеттинген тарылга ээлчештирилгелерин шингээдип алыры, тараа болгаш мал чеми культураларын районучуктан-даа сорттарын тарыыры, органиктиг, минералдыг чемишчидилгелерни шын ажыглаары болгаш өске-даа ажылдарны кылып чорудары негеттинип турар. Бо хөй талалыг аңгыларны шиитпирлээринге кожаларывыс — Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының эртем ажылдакчылары биске боттуг дузаны чедирер боор деп идеген турар бис.

В. А. БАРЫШНИКОВ—Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының чер ажылының килдизиниң эргелекчизи:

— Май, июнь айлар — Тывага куштуг, кургаг хаттарның үези. Ынчан хаттың секундада дүргени ортумаа-биле 15—20 метр чедип турар. (Хаттың дүргени секундада 10 метр чедерге-ле, хөрзүнүң ап эгелээр болгай). Чаштырган үрезинер чаа-ла өзүп эгелээш, шак ындыг кургаг хаттарга, кандаашкынга таваржып, дыка хөйү өлүп каар.

> **Ынчангаш ону болдурбас төлээде, бир-ле дугаарында чер ажылының структуразын чаарты азы дилиндектей тарыыр аргаже кирери чугула.**

Ынчаарга хову зоналыгга дилиндектей тараан шөлдүң 30 хуузу, а кургаг хову зоналыгга, азы Кызыл районнуң ажыл-агыйларынга— 50 хуузу чайын андарган, тараа чашпаан черлер болур үжурлуун анализ көргүскен. Чүгле ынчан эки дүжүт ап болур бис.

Кызыл районнуң совхозтарынга база оларныы-биле домей хөрзүнүг шөлдерлиг өске-даа ажыл-агыйларга тер ажылын эңнежилеп, үнүш-дүжүткүрүн бедидерде, кандыг хемчээлдеги ап чорудар үжурлуг бис? Бир-ле дугаарында тарылга шөлүн чүү-биле дилиндектей тарыыр херек. Ам Кызыл районда мынаар тараан шөлдер бүгү тарылга шөлдүнүң чүгле 30 хуу хирезин эдээп турар. Ынчангаш кол-ла сорулга болза, хөрзүнүү хат алырындан дилиндектей тарыыр арга-биле камгалаары.

Дилиндектерниң калбаавы чемнээри аңгы-аңгы—150, 100, 75, 50, 30 метр. Бистиң дөрт чыл дургузунда шинчилеп көрүп келгенивистен алырга, өзүмнериң үмейн баар тарылгалары 150 метр калбак дилиндекке 21 хуу, 100 метрге —13 хуу, 75 метрге—7—8 хуу болгаш 50 метрге—2—3 хуу болган. Ол шинчиледдин түнелдеринге даянган, сүмелээривис болза: хову зоналыгга дилиндектерниң калбаавы 75, 50 метр, а кургаг хову зоналыгга— 30 метр кылдыр кылыы тавымчалыг.

> **Ийиде, дилиндектерни айыттынган хемчээли-биле кылган соонда, эртемге үндезилеэн тарылга ээлчештирилгезин шингээдип алыры онза чугула.**

Чайын андарган куруктурган чер шиити тарылга шөлүнүң 30-деи 50 хуузун эдээп турда, тарылга ээлчештирилгезиниң ынаы-бүрү схемаларын ооренип көрген бис. Кызыл хову зоналыгга азы «Тиилелге», «Сукпак», «Кок-Тей» совхозтарга ийи шөлдүг, «Шамбалытта»—үш шөлдүг тарылга ээлчештирилгезин ажыглаары эң-не таарымчалыг болган. Чүге дээрге адаттынган ажыл-агыйларның шөлдериниң хөрзүнү хаттан дыка үрелген болгаш чер ажылының хөрзүн камгалаар системазын оларга ажыглаары онза чугула апарган. Эртемге үндезилеттинген тарылга ээлчештирилгезин эки шингээдип ап, куруктурган шөлдерни болбаазырадыының технологизазын шын сагыыр болза, оларның хемчээлин хөлчок улгатырган-да, дүжүттүң нинти чыллазын кудулатпайн, харын-даа өстүрүп болуурун хөй катап кылган шинчилеллер бадыткап турар.

Хөрзүнү болбаазырадырының аргалары. Культура бүрүзү шөлүн аңгы-аңгы болбаазырадырын негээр. Чамдыкта-рында хаяу үлүүрелишкинин херек, өскелериниг хөрзүннүң чүгле кырында каңдын болбаазырадыры негеттинер. Харын курлавыры кайда хөй, 30—35 см чедип турар болдуп, аңаа хаяу үлүүрелишкинин кылып болур, а ханы чугаа шөлдерге мынаар болбас. Арбай, чазын чажар кызыл-тас, чаңгыс чылдыг сигеннер, тарыыр шөлдериниң хөрзүнүнүң чүгле кырында каңдын—14—16 см, деп хамылаттайн – болбаазырадыр. Ынчангаш агроном бүрүзүнүң кол-ла сорулгазы — хөрзүнүү шын болбаазырадырын чедип алыры. Куруктурган черлер чүгле чыңаң эки дүжүттү берип болур.

Куруктурган черлерге кандыг агротехниканы ажыглап болдуруд? Баштай, чаңгыс эртерде улуг хемчээлдиг черни таварый бээр, калбак тырыкы дүүлдуг лушильникти ажыглаарын сүмелеп турар бис. Оон соонда КПШ-9, КПЭ-3,8 культиваторлар-биле культивастаар. Оларның-биле баштайгы болбаазырадылганы 12—14 см ханы чорудар, оон даражымдаларын улам-на хамылаткаш, 16 см чедирер. Хөрзүнүң кырында каңдын хамылаттайн болбаазырадырда база ол девиг-херекселдерин—калбак тырыкы дүүлдуг лушильниктерни, культиваторларны ажыглаар херек. Куруктурган черлерни чүгле ынчаар ажаап, хөй удаа (4—5 катап) болбаазырадып турган, каңдаашкынныг чылдарда бешн гектардан-на 9—10 центнер дүжүтту ап болурун эртем дужжулгалары бадыткап турар.

Куруктурган черлерни чүгле кыры-биле ынап-ла калбак дүүлдуг машиналар-биле болбаазырадырын сүмелеп турар бис. Оон соонда КПШ-9, КПЭ-3,8 культиваторлар-биле культивастаар. Оларның-биле баштайгы болбаазырадылганы 12—14 см ханы чорудар, оон даражымдаларын улам-на хамылаткаш, 16 см чедирер. Хөрзүнүң кырында каңдын хамылаттайн болбаазырадырда база ол девиг-херекселдерин—калбак тырыкы дүүлдуг лушильниктерни, культиваторларны ажыглаар херек. Куруктурган черлерни чүгле ын

1945 ЧЫЛДЫҢ ФЕВРАЛЬ 13 – БУДАПЕШТИНИ

СОВЕТ АРМИЯНЫҢ ХОСТААНЫНЫҢ ХҮНҮ

„ВАРОШХАЗАГА“ ЧУГАА

Будапешт хоорай Советиниң даргазыныҥ оралакчызы Лайош Фаркашински-биле шаанда «Варошхаза» чазак бажыныда оон ажылчын кабинединде олур бис. Он беш чыл мурнунда маная болган парлалга конференциязынга найысылалдың хөгжүлдезинин дугайында сан-фактӹларлыг улуг эвес брошюраны Лайош Фаркашински менээ берген чүве. Ол үедеги хоорайның дугайында, оон үлетпүр, социал болгаш культура албан черлериниҥ дугайында сан-фактыларны ында киирген-Келир үеде кандыг болурун база тодараткан. 80 чылдарда найысылал кандыг болурунуҥ дугайын ынчаан маргыжыпдаа, бижип-даа турганнар.

Хоорай Советиниҥ даргазыныҥ оралакчызының столунуҥ кырынга саргарып элей берген брошюраны салып каап, оон айтырдым:

— Ол чылдарда баш бурунгаар чугаалап турган бодалдар, силерниҥ-биле, канчаар боттанганыл?

— Кол-ла чүве — ол бодалдар боттанган: хоорай шаандагы овур-хевириҥ шоолуг чидирбейн, улам-на чараш шинчилиг апарган — деп, Лайош Фаркашински чугаалады. — Будапешт улам-на өлер деп ынчан чугаалажып турган бис. Оон бээр чаа-чаа чуртталга микрорайоннары көстүп келген, албан черлериниҥ хөй-хөй бажыңнары туттунган, ынчалзажок шаандагы хоорайның хевири өскерилбээн, барык хевээр арткан. Чуртталга бажыңнарын тударының темпизи өскен — бо чылын 160 муң өг-бүлелер чаа бажыңнарже көжер.

— Хоорай улам өзүп турар. Транспорт ажылын планнап тургаш, ону барымдаалап көөрү чугула. Метронуҥ ийи шугуму ажылдап турар. Оны тударыйга силерниҥ чуртунар улуг дузаны чедирген. Ынчалзажок эрги метрону хевээр арттырган, чаа метрода кожуп каан бис. Эрги метро Европа диҥе бир дугаар туттунган чүве. Ам кол чүве дугайын чугаалаайн...

Кол чүве чүл дээрге болза, найысылалды хөгжүдеринче үлеген шинтиирни партияның болгаш чурттуң удуртулгазының өлээн каш чылдар мурнунда хүлээп алганы болур. Венгрияның бүгү төөгүзүнүң дургузунда венгр улустуң салым-чолугага Будапешт шиитпирлиг рольду ойнап келген.

Будапешт болза ажылчын шимчээшкининиҥ хөделдирикчизи болуп келген дээрзин Лайош Фаркашински демдеглеп чугаалады. Россияның үлегери-биле 1919 чылда маҥаа Совет эрге-чагырга чарлаттынган. Бүгү үлетпүрүнүң чартык кезии хирези найысылалда мөөнеттинген. Будапештиниҥ пролетариазы хортисчи тергиделдиҥ кара дүмбей үезинде безин боттарының эргелери дээш соксаал чок демисежип турган. Совет Армия Будапештини немец-фашистиг эжелекчилерден хостаан соонда демократтыг тургузугну бактаап тургузары дээш демиселге коммунистериҥ ол чөлегинээжи болу берген, а социализмниҥ үндезин суурун тургузуп турган чылдарда бедик мергежилдиг кадрлар-биле чурттуҥ хандырган.

70 чылдарда Будапештиҥ экономика-даа, политика-даа болгаш культура-даа талазыбиле ужур-дузазы улгаткан. Аңаа делегей ужур-дузалыг ужуражылгалар, конгресстер, конференциялар, делгелгелер, бо-ла болгулаар. Ийи чыл мурнунда фестивальчы найысылалдар ассоциациязынга ону хүлээп алган.

— Бо хире улуг тудуглар туттунуп турда, «буурул» Будапештиниҥ хевири канчаар үредбезил, чугаалап көрүңерем?

— Бистер мындыг принцип ёзугаар ажылдап турар бис: черни казар мурнунда чаа тудуг турар девискээриҥ чоокавызында төөгүниҥ азы архитектураның тураскаалдары бар бе дээрзин ыяк хынап, көрүп алыр, бар болза, ону ыяап-ла хевээр арттырар. Хоорай эстетиказын сагыырын хоорайның эрге-чагыргалары база негеп турар. Заводтар корпустарын болгаш административтиг бажыңнар чаныш чаагайжыдарын Будапештиниҥ будүрүлгелериниҥ болгаш албан черлериниҥ удуртукчулары хүлээпип алганнар. Хоорайның ниити хевирин чаа тудуглар үрей бербес кыдыр оларны ынчаар төлевиден турар. Сөөлгү он чылдарда найысылалдың янзы-бүрү районнарында 200 хире скульптураларны, скульптуралыг композицияларны тургускан. Найысылалды хөгжүдеринге болгаш культурлуг амыдыралын байыдарынга болдунуп ажылы-биле көскү салыышкынны киирген чөгаалчыларга база уран чүүлдүн ажылдакчыларынга «ПРО арте» деп алдын медальдарны Будапештини хостаан хүниүн будүүзүнде чылдың-на тыпсып турар.

Найысылалды чаагайжыдар талазы-биле хоорайның эргечагыргаларының күжениишкиннерин чурттакчы чон деткивес болза, ол үре-түнел чөк болур ийик. Хоорайның чурттакчылары субботниктерге, воскресниктерге массалыбиле киржип турар.

«Варошхазага» бистиҥ чугаавыс Будапештиниҥ делегейге харылзааларынче шилчий берди.

— Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың киржикчилери чурттарның мадрид ужуражыышкынының эгелээр мурнунда «Европада чурттар найысылалдарының архитектуралыг тураскаалдары» деп үндүрүлгени белеткээрин биске дааскан. Европада чурттар найысылалдарының аразынга харылзааларны болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдеринге Будапештиниҥ ачы-хавыязын үнелеп көргени ол кыдыр ЮНЕСКО-нуң бо даалгазын ынчаар хүлээп алган бис. Ылаҥгыя акы-дуҥма чурттарның найысылалларының аразында ол харылзаалар үретүнелдиг чоруп турар. Бо чылдың күзүүнүде Будапештиге Москваның хүннери болуп әртер. Ол болуушкунга мээң чуртташтарым амыдыраштан белеткениң эгелээн. Москваның албан ёзуунуң делегациязын манап, ол хүннерниҥ хемчеглеринге киржир бүгү совет аалчыларга түрктиҥ ханызынзан: «Бистиҥ найысылалывысче кирип моорланар!» — деп чугаалаар бис.

М. ПОПОВ.
(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ТАЙБЫҢНЫҢ БҮГҮ-ДЕЛЕГЕЙ ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Чаа америк администрацияның төлөөлекчилериниҥ медеглелдери-биле холбаштыр Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлели ханы дүвүрээзинин илергейлээн. Ол медеглелдер делегейниҥ дүшкүүрлүг чоруун күштелдирериҥче болгаш боо-чепсекти әндере будүреринче аппар чыдар политиканы чорудар дээр Ак бажыныҥ бодалыныҥ дугайын херечилеп турар.

АКШ-тың камгалал министри К. Уайнбергерниҥ нейтроннуг чепсекти будүреринии планнарын дагын көдүрер дээр бодалы онза айыылзыныштынны хайныктырып турар. Вашингтонуҥ төлөөлекчилериниҥ кылгылааны өске-даа өнчүк-чөнгөөлиг болгаш дорамчылаашкыннарлыг медеглелдерге хамаарыштыр алырга, Уайнбергериҥ чоруп көргүскен планнары әң-не кара-сагыштыг дерзии планнар болуп турар деп, ТБЧ-ниҥ Хельсинкиге парлап тараткан медеглелинде чугаалаан.

Америк администрация төлөөлекчилериниҥ АКШ-тың шериг күчүзүн улам немей өстүрерин деткээн чугааларын ортумак ыракшылдың америк адролуг ракеталарының чаа салгалын сайгара тургузарының планнары-биле нейтроннуг чепсекке хамаарыштыр планнарны каттыштырар дээн шыңгыы кыжаныг тыптып келир байдал тургустунуп турар кылдыр көрзе чогуур деп, документиде чугаалаан.

Массалыг узуткаашкынын чаа чепсээн Европа диҥе болгаш чер бомбүрээниҥ өске-даа девискээрлериҥе тургузар дээр Пентагониҥ планнары Европа улустарының дүрүм ёзугаар дүвүрээзин хайныктырып турар деп, ТБЧ айтткан. Ол планнар түгле Европага эвес, харын Чер ортузу далайның болгаш Персид мугулдурунуң чүрттарынга база кыжанышкын-дыр.

Күштериниҥ тургустунуп келген бир дөмей байдалын үрээр дээр НАТО-нуң оралдажышкынынарынга удур күжениишкиннерни идепкейжидер, боо-чепсекти әндере будүрерии соксадыр болгаш чепсеглениишкинии дүжүрер дээш, стратегтиг шавар халдаашкынының боо-чепсээн кызыгаарлаар дугайында кереэни доп-дораан күштүг болдурун бадылазын дээш демиселди күштелдирер деп кыйгырыгны чаагай тура-соруктуг бүгү кижилерге Тайбының Бүгү-делегей чөвүлели үндүрген. Нейтроннуг бомбаны киришпес, массалыг узуткаашкынының боо-чепсээниҥ чаа хевирлерин Барыын Европага сайгара тургузарынга удур шиитпирлиг демиселди калбартырының әргежок чугулазын ТБЧ-ниҥ медеглелинде өнзалап демдеглээн.

Нейтроннуг бомбаны хоойлудан дашкаар кыдыр тургузар, Пентагониҥ өскүдүп үндүргени боо-чепсекти әндере будүрер чорукту соксадыр, массалыг узуткаашкынының боо-чепсээниҥ бүгү хевирлерин хоруур — чедип алыр дээш Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелинин кыйгырып турар чүүлдери ол-дур.

МАДРИД УЖУРАЖЫЫШКЫНЫНДА

МАДРИД. (СЭТА). Мадрид ужуражыышкынында совет делегациязын баштыы, ССРЭниҥ даштыкы херектер министриниҥ оралакчызы Л. Ф. Ильичев эвилегли хуралга чүве чугаалаан. Шериг чавырлыышкынының болгаш боо-чепсекти дужүреринииҥ айтырыгларын ужуражыышкынга киирген саналдарга база көрдүнген идеяларга холбаштыр Совет Эвилелиниҥ канчаар көрүп турарын ол болунуп чугаазынга тайылбырлаан.

Соңгаарладып болбас айтырыгны — чепсегленишкиннерин әндере будүрерии соксадырын болгаш шериг чавырлыышкынының боттуг хемчегдерии чедип алырын Совет Эвилели болунуп политиказының төп сорулгазы кылдыр санап турар деп, ССРЭ-нин төлөөлекчизи чугаалаан. Европаны болгаш бүгү делегейни чаа дайынган чайладыр телээде, чогум-на кара чангыс чугула арга ол дээрзинге хамыны-биле бүзүрээр бис деп, ол айыткан.

Боо-чепсекти әндере будүрерии кызыгаарлаар талазыбиле боттуг депшилгении чедип алырынче угланган Совет Эвилелиниҥ хөй санныг инициативаларының дугайын Л. Ф. Ильичев ужуражыышкынның киржикчилериге сагындырып чугаалаан.

Боо-чепсекти әндере будүрерии кызыгаарлаар айтырыглар талазы-биле ССРЭ-нин хөй инициативалары барыын талакы чамдык чурттарның талазындан чогуур деткимчеп албаанынга совет делегат сеткил хомудаашкынын илергейлээн. Совет Эвилелиниҥ шыламыккай чоруун, Европага шериг ажыл-чорудулгазын шеглээр талазы-биле оон тодаргай базыминарын НАТО-нуң чурттарының чагырыкчы бөлүктери үнелеп көрбээн. Ядролуг чепсектиҥ ортумак ыракшыл чедириккининиҥ санын сөөлгү 10 чылдарда ССРЭ-нин Европа кезээнин девискээриҥе чангыс ракетагадаа, чангыс самолётка-даа немей көвүдетпээн.

Идегежир чоруктуң хемчегдерии Совет Эвилелиниҥ канчаар билип турарын Л. Ф. Ильичев демдеглээн. Чепсеглениишкинии дүжүрер херекти бурунгаар шимчедиринге. Ниити-европа чөвүлел хуралының киржикчилери күрүнелериҥ аразынга идегежир чорукту быжыглаарынга идиҥи бээрындыг хемчеглериҥ талалакчылары бис деп, ол чугаалаан. Ындыг хемчеглер күрүне бүрүзүнүҥ айыыл чок болур эргезии хандырар болгаш чангыс-даа күрүне чугаалажыышкынар чоруп турда өске күрүнелерге когарал кылдыр часкаан артык күштүг чедип алырын болдурбас ужуралт. Бо херекке кара туразында ажылдаар чорукту канчап-даа болдурун болбас. Шериг күжүҥүн талазы-биле чедип алдыган деҥ чорук чавырлыышкын чорудулгазының материаллыг үндезиниериниҥ бирээзи болган. Ону АКШ-тың төлөөлекчилери база хүлээп көрген турган. Ону Түнел актыла база айыткан.

Чавырлыышкын, ылаҥгыя шериг талазы-биле чавырлыышкын — ол дээрге бүгүниитининҥ байлаа-дыр, ынчангаш аңаа бүгү күрүнелер бир демей салыышкынын киирер ужурлуг деп, Л. Ф. Ильичев чугаазының түнелинде медеглээн.

АДА-ЧУРТ ФРОНТУЗУН ДЕТКЭЭН

КАБУЛ. (СЭТА). Чуртта тургустунуп турар Ада-чурттуң национал фронтузун Афганистан Демократтыг Республиканың ажылчы чоннары шиитпирлии-биле деткип турар. Фронтуҥ деткээн митингилер болгаш хуралдар можулар база уездилер төптеринге болуп эрткилээн. Ада-чурттуң национал фронтузун тургусканы — чурттуң төөгүзүнде чугула болуушкун дээрзин митингилерге, хуралларга чүве чугаалаан ажылчыннар, тараачыннар, интеллигенциянның, шажын-чүдүлгениҥ төлөөлекчилери өнзалап демдеглээн.

Герат, Кундуз, Нимруз, Багис болгаш өске-даа можуларга митингилер база хуралдар ан-не организастыг болгаш идепкейлиг байдалга болуп арткенин Бахтар агентилел дыннаткан. Ада-чурттуң национал фронтузун тургусканы — чурттуң төөгүзүнде чугула болуушкун дээрзин митингилерге, хуралларга чүве чугаалаан ажылчыннар, тараачыннар, интеллигенциянның, шажын-чүдүлгениҥ төлөөлекчилери өнзалап демдеглээн.

РЕВОЛЮСТУГ СУДТУҢ ШИИТКЕЛИ

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистанның тайбың чонунга удур өлүрүкчү үүлгелиглерии кылып турган контрреволюстуг бөлүктерии дөрт удуртукчуларын революстуг түскай суд кеземчениҥ дээдии хемчээ-биле шииткен. Дээрбечи бөлүктерии узуткаар талазы-биле чепсектиг күштерии болгаш айыыл чон чорук албан черлериниҥ ап чоруткан хемчеглериҥе Афганистанның чонунга идепкейлиг киришкен. Ол хемчеглериҥ үезинде туттурган дээрбечилер үүлгеткен дерзии кемхеректерии миниир ужурга таварышкан.

Дээрбечи бөлүктериҥ удуртукчулары Пакистанда турар контрреволюстуг дээрбечилериҥ удуртукчузу Хекматнар-биле дөрт харылзаалыг турган. Шиитгирген дөрт дээрбечилериҥ бирээзи тудуг эргелениҥ частыр чүүлдер заводун буза тевискен. Оон түнелинде 21 кижи, оларның аразында хереэжеңнер, кырганнар болгаш бичии чаштар өлүрткен. Революстуг түскай судтуң шииткелии Афганистанның ажылчы чоннары чүүлдүгүнүүшкүн-биле уткаан.

М. КАДДАФИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ТРИПОЛИ. (СЭТА). Ливия революциязын удуртукчузу М. Каддафи Ливияның студентилериниҥ Бүгү-ниити эвилелиниҥ Венгазиге болган съездизинге чүве чугаалаан болгаш Чадта болуушкуннарга Совет Эвилели киришкен дээр дугайында барыын талакы чурттарның пропагандазының хоозуң чулчуруушкуннарын буруу шанкан. Чадка болуушкуннарның үезинде Совет Эвилели Ливияга боо-чепсек-даа, самолёттар-даа бербээн деп, ол чугаалаан.

Франциняның шериг базаларын тургузарынга боттарының девискээрин берген Төп Африка Республиканы, Камерунну, Сенегалды болгаш Габонну Ливияның удуртукчузу шыйгыы шүүмчүлээн. Ливияның шериглерии Чадче чорукпаны ол чурттуң дүрүм ёзугаар чазаанга дузалаҥчы көргүзериниҥ эргежок чугулазы-биле холбашкан болгаш өске кандыг-даа күрүнеге, чижээ Суданга аазы Нигерге удур углапмаан деп, ол онзалап демдеглээн. Ол чурттарның айыыл чок чоруунга болгаш Африкада тайбынга кыжанышкынны Франция болгаш делегей империализми болдуруп турар деп, М. Каддафи чугаалаан.

ДЕМИСЕЛДИ УЛАМ КАЛБАРТЫР

ЛОНДОН. (СЭТА). Великобританияның Коммунистиг партилазының Чиңгине секретары Гордон Макленнан Лондонга болган митингиге чүве чугаалаан болгаш консерваторларның чазаанын тайбының херээнге айыылдыг политиказынга удур демиселди улам-на калбартырынче чагай сеткилдиг бүгү англичанларны кыйгырган. М. Тэтчерниҥ политиказы Великобританияның айыыл чок чоруунга, оон экономиказынга, ажылчыннарның өг-бүлелериниҥ материалдыг байдалынга когаралды чедирип турар деп, ол медеглээн.

Ядролуг дайынның кыптыгып болгу деп айыылынга удур калбак шимчээшкинге миллион-миллион кижиларниҥ идепкейлиг киржири амыгүде эргежок чугула деп, ВКП-ниҥ Чиңгине секретары онзалап демдеглээн. «Ниити рынокта» Великобританияны удурүп алыр дээш демиселди калбартыры, экономиканы хөгжүдеринге болгаш социал херегледерге күрүнеҥ акша-хөреңгилин кызыгарының политиказынга шиитпирлиг удурланыышкынны күштелдирери чугула деп, ол айыткан.

Ж. МАРШЕНИҢ ЧУГААЗЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). Узамдыккан ханы кризиске Франция таваржып турар деп, Француз компартииның Чиңгине секретары Ж. Марше Сенденииҥ ажылчы чоннарының хөй муң кижи киржикчилиг митингизинге медеглээн. Чүгле Сена-Сен-Денинии департаментизинге безин сөөлгү чылдарда 34 муң ажыг ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны ажылдан үндүрген. Чүгле ол районга эвес, харын-даа бүгү чурттуң амыдыралынга чугула ужур-дузалыг станок тудуунуң болгаш электромеханика үлетпүрүнүң будүрүлгелериниҥ хөй ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны ажылдан үндүрген болуп турар. Оон түнелинде ол департамент заводтарының «көөрү» болуп турар деп, Ж. Марше медеглээн. Эрге-чагыргалар болгаш будүрүлге ээлери будүрүлгениҥ эвээжетпишаан, ажылчын ангыга, оон дайынчы болгаш революстуг чанчылдарынга согуушкунну таваржыштырарын, Коммунистиг партияның болгаш Күш-ажылдың бүгү-ниити конференциязының сөлдарын кошкадырын ораладжып турар.

Чуртка таварышкан кризистен үштүнүп үнериниҥ кара чангыс аргазы — ол дээрге депшилгелиг чаартылгаларны боттандырары болур деп, Ж. Марше чугаалаан.

Бо чылдың чазынында болур президент соңгулдаларының үезинде француз компартииның кандидазын деткиринче соңгукчуларны ол кыйгырган.

К. УАЙНБЕРГЕРНИҢ ИНТЕРВЬЮЗУ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Кижи төрелгетеҥге удур эң-не дерзии боо-чепсектериҥ бирээзи — нейтроннуг бомбаны будүрерии болгаш Барыын Европага аппарып нептередирии АКШ-тың камгалал министри К. Уайнбергер база катап негээн. Нейтроннуг бомба — кижилерни болгаш өске-даа дириг амытаннарны массалыг узуткаарыныҥ чепсээ болуп турар. Ындыг турбуже, АКШтың камгалал министри «Каттышкан Штаттарның болгаш НАТО талазы-биле оон эвилелчилериниҥ холунда бар ядролуг чепсекти көвүдедиринге нейтроннуг чепсек эргежок чугула» деп «Вашингтон пост» солунга интервьюзунга медеглээн. АКШ-тың эрги администрациязы нейтроннуг чепсекти будүрбейи база ону нептерептейи, «улуг чазыг кылган» деп, ол шүүмчүлээн.

Айыылдыг чаа ол чепсекти боттарының девискээриҥе тургузарынга АКШ-тың Европада чамдык эвилелчилери «хөөн чок» болуп турарын Уайнбергер миниир ужурга таварышкан. Бо айтырыг талазы-биле АКШ-тың камгалал министриниҥ мурнундаагы медеглелдин Барыын Европаның чурттарында улус массалар шыңгыы удурланыышкын-биле уткаан болгаш нейтроннуг чепсекти будүрер база нептередир дугайында АКШ-тың планы тайбының болгаш делегейниҥ айыыл чок чоруунуң херээнге ән-не шыңгыы кыжанышкын кылдыр санап турар.

Нейтроннуг чепсекти Барыын Европаның чурттарынга албадаарын Уайнбергер оралдашпышаан, «совет кыжанышкын» дээр хоозуң шуугаазынны база катап чулчуразын. 1982 сан-хөө чылында АКШ-тың шериг бюджединиҥ 221,4 миллиард доллар чедирерин сүмелээр деп болап турарын ол база дыннаткан.

ЭРГЕ-ЧАГЫРГАДА ПАРТИЯНЫҢ СЪЕЗДИЗИ

ПАЛЬМА-де-МАЛЬОРКА. (СЭТА). Испанияның эрге-чагыргазында Демократтыг төптүң эвилели (ДТЭ-ниҥ) партияның II съездизи Балеар ортулуунда ол хоорайга болуп эрткен. ДТЭ-ниҥ барык 150 муң кежигүннерин төлөөлээн үш муң хире делегаттар делегейниҥ болгаш иштики политиканың кол айтырыгларының талазы-биле партияның туружун үш хүннериҥ дургузунда чугаалажын көргеп.

ДТЭ-ниҥ даргазы А. Суарести чоокта чаа чазактың даргазындан халашканы-биле холбаштыр съезд парын байдалга болуп эрткен.

Даштыкы политика талазыбиле ол партия барыын талакы угланыышкынны бадыткаан болгаш Испанияның НАТО-га база «Ниити рынокка» киирери дээш туружуп турарын медеглээн.

ДТЭ-ниҥ можу организациязының делегаттарының саналын ёзугаар Канар ортулуктарынга даштыкының шериг базаларын тургуспас дугайында шиитпирни съезд хүлээп алган.

Партияның удуртукчу органнары — күүсекчи комитетти болгаш политиктиг чөвүлелди съездиниҥ делегаттары соңгаан. Испанияның камгалал министри турган А. Родригес Саагун ДТЭ-нин даргазынга соңгуткан, партияның чингипе секретарынга Р. Кальво Ортега хевээр арткан. А. Суарес ДТЭ-ниҥ хүндүлүг даргазынга соңгуткан.

ИЙИ ДЕЛЕГЕЙ – ИЙИ АҢГЫ АМЫДЫРАЛ

ТУРКМЕН ССР. ССРЭ-ниҥ 50 чыл өөрттүг Мары ГРЭС-тиҥ алдыгы энергоблогунуң тудуу дооступ турар. Ону ажыглалга киирерге станцияның күүзү 1200 муң киловатт чедер.

Бүдүрүлге-биле кады оон коллективи өзүп орар. Аныяктарны ажылчыннарның хүрээлеҥинге байырлалдыы-биле хүлээп алганы улуг болуушкун болган. Наталья Безбрязовага, Елена Мартыненкога, Аллаҥ Аливке, Виктор Волковка, Евгений Осыпкинге шынзылгаларны болгаш ат бижээн херекселдерии тывыскан. (Чурукта).

СЭТА-ның фотохроникази.

БО ЧУРУКТАРНЫ ДЕҢНЕП КӨРҮҢЕР

ФРГ. «Үизере цайт» солунуң бижээнии ёзугаар алырга, эрткен чылын школа дооскан оң-оң муң оолдар болгаш уруглар бодунуң амыдыралын күш-ажыл биржазындан (ажылчын күжүн хөлезилээр чер) эгелээр үжурга таваржып турар. Амгы үеде чуртта 200 муң ажыг аныяк кижилер будүрүлгеге өөренирии-лээр, ажылдаар черлерии тыппаан. Ынчангаш бурунгаар депшилгелиг аныяктар эрге-чагырга черлериниҥ конституция ёзугаар аныяк салгалга өөренир болгаш ажылдаар арганы бээрии иетеп турарлар.

ЧУРУКТА: Дортмундта демонстрация.
СЭТА-ның фотохроникази.

ЫРЛАП, ТАНЦЫЛАП...

Январьда СЭКП Кызыл райкомунун бюрозунда партияның XXVI съездизинге уткуштур бот-тывынгыр ураң, үүл коллективтериниң район каруулдезин эрттирер дугайында доктаалды хүлээп алган. Ынчангаш районнуң культура киллизи-биле ыраажылар ниитилели кады күженишкинниг ажылдаанының түнелинде, февраль 7-8 хүнеринде көрүлде-конкурсту «Мир» Культура бажыңына эрттирер дугайында чарлалдарны кудумчуларга болгаш көскү черлерге баш бурунгаар аскан турган.

Февраль 7-нин хүнү. Бир дугаарында сценаны «Сукпак» совхозтуң бот-тывынгыр артистери ээлепкен. Оон удуртукчузу республикада ады-сураа билдингир аныяк композитор-хөгжүмчү Базыр-оол Кыргыс-оович Солаан хөйүн ырын үдеп үнүп келди. И. Клоновтуң «Ленинниң чагыы-биле чүрттап чор бис» Б. Солаанның «Партия — бистиң компазывыс» деп ийи ырында шупту 30 кижи. Бир бөлүк тыва оолдар, өске бөлүк уруглар болганын улус сонуургап чугаалажып турган. Ындыг состав-биле орус, тыва ырларның сөзүн, аялгазын ары күүседкенин канчап сонуургавас боор.

Оолдар, уруглар ансамбли хылдыг хөгжүм ансамбли бот-тарының номерлерин эки күүседкениер. «Бүрүлерге салгындан өске кым мөгеер» деп ырын аялгазын «Изы-бүрү тоналдарга маидолина-биле Г. Тергеновтуң эң эки күүсеткени, «Ыры—мээң сылдысым» деп Д. Хүреш-оолдуң ырызын В. Куулариың ырлааны, Л. Чадамбаяың «Арат-биле кады Ленин» деп шүлүүн Сукпакта көдээ Совет даргазы Ш. Ондарның номчаавы, уруглардың танцы бөлүү молдав танының күүсеткени болгаш өскеда номерлер эки үнелелди чедип алган.

Сукпакчыларны Элегес-Аксының коллективи солуп, сценаны ээлепкен.

Моон мурнунда элегесчилер бот-тывынгыр ураң үүл коруддезинге киржип турганын кым-даа дыңнаваан, көрбээн. Бо удаада оларны үүү көдүрүп үндүрүпкенил деп айтырыгга харыы мындыг: ында көдээ Культура бажыңының директорунда бот-тывынгыр композитор, баянист В. Чистяков ажылдап чеде берген. Ынчангаш оон киирип турар үлүү улуг.

Оларның программазында киржи кайгаар онзагай номерлер чок: чиг, чедир ажылдаттынмаан күүселдерлер бар болза-даа, хөйүн ыры бөлүү ийи үнге багай эвес ырлаанын, Л. Рябининиң «Дәштар» деп ырызын Л. Бажутинаның ырлаанын, «Каттырычыг кожамыктарны» В. Чистяковтуң ураң күүсеткенин жюри демделээн. В. Чистяковтуң ураң үүлге идепкейлиг киржип, бот-тывынгыр артистерни деткип, оларны организастыг харга тудуп турары дээш оңу жюри шаңнап мактаан.

Көжеге ажыттынарга —хөйүн ыры бөлүү шевергии, чараш костюмнерлиг турупкан оон мурнунда М. Сульзүмей Маяковскийниң «В. И. Ленин» деп шүлүглелининден үзүндүүң ураң күүсеткен соонда ийи баяның үделегзи-биле «Тәрээн черим» деп Н. Поликарповтуң ырызын күүсеткен. Чербижилерниң коруддеге эки белеткенгенин демделээн. Вера Сульзүмейниң «Чечен биле Белекмаа» деп Р. Кенденбильдин хөгжүмнүг тоолундан Белекмааның романызын, Б. Чамбыттың «Тәрээн Тывам — алдын черим» деп ырларны күүсеткенин, М. Сульзүмей, С. Ондарның дуэди «Дайынчының ырын», «Аныяктарның танцызын» танцы бөлүү эки күүсеткен.

Кара-Хаактың болгаш Шамбалыгның бот-тывынгыр артистерин көрдүвүс. Чедир ажылдаттынмаан, чиг номерлер хөй, кошкак белеткенгенин, идейлиг утка-шынары чаныс болганын жюри демделээн. Ынчалза-даа бо коллективтерниң хөйүн ырлары, ансамбльдер багай эвес болганы база демделээн.

Оон соонда баян-колчулар концертин бараалгаткан. Литература-музыкалыг композиция-биле багай эвес эгелээн. Хеви чараш кылдыынган болгаш өске коллективтерден ылгалып турар. Оларда хылдыг хөгжүм оркестри шын ойнаан болгаш ыраажыларны эки удээн. Ылангыя улустуң ырызы «Чашпы-Хемнең» Любовь Чадамбаның ураң күүселдезин оркестр уян, чымчак кылдыр удээнин канчап магадавас боор. Ынчалза-даа ийи-чангыстың номерлериниде чиг номерлер эвээш эвес болган.

Баян-колчуларны «Тиилелге» совхозтуң бот-тывынгыр артистери солаан. Хөйүн ыры Мураделиниң «Партия — бистиң башкарыкчывыс», Ю. Сундуйның «Дыина, Тыва», А. Чыргал-оолдуң «Совет чон бис» деп ырларын Новосибирскиге болган Бүгү-эвилел фестивальның лауреады Валентина Доңгактың удурткаңы-биле хөй үнге ураң, чараш күүсеткен. Чамдыкта үнүү бедилээп, чавызадып, оожумнадып, дынзылып турары таарымчалыг.

Таңды башкызы Майя Монгуштуң тургускаңы — «Аскак кадай», «Ураин танцы», «Ээлдек шыгыраааш» тыва улустуң национал хөгжүм-биле сыгыт ансамбли, оолдар, уруглар ансамбли болгаш өске-даа чамдык номерлер жюриниң эки деп үнелелин алган.

Ийи хүн үргүлүүлээн чидиг демиселдиң түнелинде бирги черни «Тиилелге» совхозтуң бот-тывынгыр артистери, ийиги, үшкү черни сукпакчылар биле чербижилер үлешкеннер. Тиилекчилерге бирги, ийиги, үшкү черге ним дипломнарын болгаш өртектиг шаңналдарны тывыскан. Ансамбльдер болгаш ийи-чангыстың күүседикчилеринге хүндүүт бижиктер, өртектиг белектерни тывыскан.

С. БЮРБЕ,
жюри кежигүнү.

Совет эртемде

ЧҮРЕКТИҢ ДУЗАЛАКЧЫЛАРЫ

Ол айтырыгга харыыны Белоруссияның биологтары болгаш эмчилери он чыл дургузунда дилеп келгеннер. Дирэ амытаннарга кылган дуржулгадан алгаш көөрге, чүрек дузалакчылардың дээрзи бадыткаттынган. Ол дээрге шынганнар болур, олар бот-тарын хан-биле тускайлан хандырып ап турарлар. Шынган бүрүзү чүгле чыырлып база чылыг үндүрүп турар эвес, ханны сорбушаан эргилдирип турар органнар болган. Эртемденнер тускай установканы кылган, аңаа аңгы шынганны супкан. Ол шынган кандыг-даа бергезээшкин чокка тускайлаан дээрбекке ханны эргилдиргилер болган. Ынчангаш ону «периферикниг чүрек» деп адааннар. Ынаың дузалакчылары чокта кол «мотор» — чүрек бодувун ажылын үгбас турган ийик. Дузалакчыларның саны кижиниң организминде алды чүс ажыг.

— Шинчилел үезинде база бир чаа солун үүл кардиолог-практиктерни сонуургалың хайыктырган — деп. СССР-ниң ЭА-зының корреспондент-кежигүнү Н. Аривчин чугаалаан.— Шынган системазының байдалындан чүректиң ажылдаары хамаарыжыр. Мурнунда аарыг кижилерге эмчилер чылып дыштанырын сүмелеп турган болза, ам ону шын эвес деп көргеш. Чүге дээрге кижиниң эът-кежиниң 45 хүүзү шынганнан бүткен, кажан чүректиң дузалакчылары ажыл чок туруптарга, ылангыя аарыг кижиниң чүрээ хан эргилдезинге күш четпейн баар таварылгалар тургулаар.

Ынчангаш даап бодаашкын ам бадыткаттынып, эмнелгенин практиказында киргеп. Аараан чүрекке эртемденнер камгалал режимни сүмелеп турар. Ол чүл дээрге шынганнарга таарыштыр шимченири болур. Ындыг мергежилелерниң комплекизин болгаш хөй чылда чоруүн келген шинчилелдерниң дугайын дептерлерде хөйү-биле парлаан. А Минскиниң эмчилери ону ажылынга ажыглап эгелээн.

Л. ЛОМСАДЗЕ,
СЭТА-ның корр.
Минск.

«ОТЧУГАШ» — МАЛЧЫННАРГА

Хойжуларга алдар болдурган «Отчугаштың» үш чыл уламчылдыр СССР-ниң 50 чылы аттыг совхозка эртирип турар. Амгы үеде совхозта массалыг хой оолдавашкыны эгелээн. Бо мындыг хайыннып үеде «Отчугаштың» эртирип турары—совхоз дирекциязының, партия комитединиң база мында ажылчын комитединиң малчыннарның культурлуг амыдыралынга кичээнгей салып турарының хереңии болур.

Бо чылгы «Отчугаш» февральдың башгайгы хүнүнде совхозтуң Культура бажыңында болуп эртken. Малчыннарның хөй нуруузу аңаа чыглып келген. Оларның аразында мурнакчы хойжулар Монгуш Көңгар-оол, Михаил Биче-оол, Монгуш Белек олар келген турган. Олар үр көрүштээн чүве дег, ужуражышкынга өөрүп, ажыл-херектериниң дугайында чугаалажып, марыжып шаг-ла болдулар. Чыылганнарның мурнунга совхоз директору В. Г. Чубик, партком секретары А. Н. Байгажоков олар чүве чугаалап, малчыннарның мурнунда соруглаларга доктаап, социалистиң хүлээлелерни чедишкинниң күүседиринче кыйгырганнар.

«Отчугаштың» бир солун кезээ — интернатта чурттап, веректип турар веректикчилерниң ада-иелериниң мурнунга солун концертин көргүскени болур. Клуб ажылдакчылары «Отчугаш» солун эртсин дээш бала кызып ажылдааннар. Культура бажыңының . Романтик аттыг ыры-хөгжүм ансамбли малчыннарга чараш аалгаларны ойнап, таалынчыг ырларны күүседип бергеннер.

Д. СЕДИП.

Ленинград чоогунда каас-чараш чурумалдыг черлерге Нева хемниң кыдыының чурттакчылары дыштанып хүннерин эрттирип турарлар. Ылангыя Кавголовога ленинградчылар тергиин ынак. Чүге дээрге, ында хаак оруктары, трамплинер бар. Маңаа чүгле дыштанып эвес, ГТО нормаларында дужаап болур.

ЧУРУКТА: Кавголовога ленинградчыларның дыштанып дээш келгени.

Н. БЕРКЕТОВТУҢ фотозу.

БИЛЕТТЕРИҢЕР ШҮҮШТҮРҮҢЕР

Бистин Шагаан-Арыг хоорайның ажаалга кассазынга Л. Т. Путинцева 1981—чаа чылдың лотерея билединиң өөрүшкү-маңнайлыг эккеп көргүстү. Оон ол биледи өөрүг телевизорга таварышкан, Любовь Тимофеевнаның өөрүшкүзүн үлежип, ойнаашкынның болганы дээш байыр чедирдивис. Дараазында бистиниңден Анай Тюлюшевна Бегзи соолукчулуг. Пинель Степанова Почекай хевистиг үндүлер.

Чаа чылдың лотерея билединге таварышкан ойнаашкыннарны төлээри уламчылап турар. Билеттиниерни шүүштүрүнер, канчап билир, оонда онза чүгула үүлдерге таварышкан боор чаламас.

А. КОРНИЛОВА,
Ажаалга кассазының эргелекчизи.

«Арагага хандыккаш» деп үүлге хамаарыштыр

КАТТЫЖАР БИС

№ 23 «Шында» Д. Мижиттиң «Арагага хандыккаш» деп үүлүн танышкаш, өйү келген айтырыг-дыр деп деткип тур бис. Шынап-ла, улуг-даа, аныяк-даа кижилерниң арагалаары совлгу чылдарда эвээжээр тудум, харын барык чанчыл болуп бар чылары дүвүренчиг. Ол байдал, ылангыя көдээ черлерде көскүлең. Көдээ черлерге акша алган хүнерде садыг-магазин чаны, кудумчуга эзирик кижилер бо-ла көстүр.

Шак ындыг байдал бистиң Өвүр районда база бар. Бистин район найыралдыг Моол Арат Республика-биле кожа турар. Ынчангаш биске Мооддан залчылар бо-ла кээр. Чүгле Мооддан эвес, кайындаа залчылар чылдың кайындаа үелериндe кээр болгай. Бо байдалды олар эскерип турары чугаажок. Ындыг байдалды дыңнаары, көөрү чаржычыг-дыр.

Соолгу үеде аъш-чем садыгларында хөй-ле бараан—арага боор-дур. Оларны ында эңдере делгеп каан турар. Ынчангаш улус оны кайын-даа, кайы-даа үеде садып алыр. Садыгжылар план күүседир дээш араганы үргүлүү сөөртүр. Маңаа чүгле план күүселдези эвес, чонуң материал байдалын база өөренип көөрү чугула болгай. Ынчангаш садыгларда бараанарның ассортиментизи кызыы боон артпышаан. Садыгларга үс, ногаадан кылган чем аймаа, консервалар, далган, тараа дээш өске-даа хүн бүрү хереглээр чем аймаа көдээге хаая кээр. Ону садыгжылар барык херекке албас. Райпо баштаар чери ол талазыбиле хынаалда кылбайн, садыгларже арага аймаан колдады берип турары окта шын эвес. Ынчангаш ону план күүселдезинге кирбезе кандыгыл деп санал бар. Бисте чамдык кижилер арага ижип алганда бодуун туттунуп шыдавас: улуска шорлур, чалчыттынар, оон келерезе шош-содаа кылыр.

Бо талазы-биле кижизидилге ажылын күштелдирзе.

Арагалаашкын-биле демиселди күштелдирер дугайында партия, чазактың доктаашшиитирги турбуже, бисте байдал мындыг-дыр. Байдал мындыг турда оон хайы-биле айыылдыг кем-херек үүлгедиишкинневри, хулиганнаашкыннар, озал-ондактар бо-ла болгулай бээр таварылгалар бар. Чогум-на арагалаашкынның хайы-биле оор-суук кылыр чоруктар үнүп турар.

«Ынчангаш бо дугайын чогуур черлер өөренип көргеш, кандыг-бир түнелли үндүрер үе келген. Д. Мижиттин арагалаашкынның үржуктарының дугайында бижээш, оон үнелиг саналларны практиканга ажыглаар деп бодалы черле шын, аңаа каттыжар бис.

Т. САТ,
О. МОНГУШ,
О. САЛЧАК.
Өвүр район.

ЭЗИРИКТИҢ ЭНДЭЭРЕЛИ

Кижи чырык чер кырында төрүттүнгеш, ажыллаар, чурттаар болгай. Ол чурттаарда пинтилелде доктааттынган чурумнарны, харын чуртунуң хоойлузун чаңдыр баспайн чурттаар ужурлуг. Ындыг турбуже, бистиң аравыста хөй нуруузунда-ла арагага хандыккаш, хөй-ниитиниң корум-чурумун хажылар, эзирикти изиг халыыны-биле улуг, биче хулиган чорук кылырындан аңгыда, харын аар кем-херектер үүлгедир чамдык кижилер бар.

Бөлүк арагалаашкынның түнелинде Тес-Хем районга болгулаан чамдык каракка чаржычыг таварылгаларны Д. Мижит № 23 «Шында» ажыттажамыт чок бижээн-дир. Арагалаашкынның кеминг үржуктары чүгле ында эвес, бистин Чөөн-Хемчик районда база бар. Ону кайчап чидирип алырының дугайын сеткил дүвүреп болдавышаан, Д. Мижит кандыг арга ажыглаза эки дээрзин чер-черде эш-өөрүнден айтырып, оларның арга-дүржүлгазын, санал-оналын дыңнаксал турары чөп-түр.

Мен бодум арага ишпес кижи мен. Шынын чугаалаайн: мурнунда ижип чораан калдым баксырадып алган мен. Бодум аңаа таваржып чораан болгаш, араганың хоразын билир мен. Ынчангаш ону 1974 чылда эки түрам-биле шуут каггаң мен. Оон соонда калдым дыка эжиксээн, ам ажылдаарымга, боданырынга кончуг чиик, хала чок-түр. Араганың хоразының дугайында номнардан болгаш солуннардан доктаамал номчуп, таныжып турар мен. Эң ылангыя академик Ф. Г. Угловтуң эрткен чылдың соолгу айларында «Шын» газа» үнүп турган «Кижилер аразында кижи» деп демделгелчүүлүн бот-хууда аажок сонуургап номчудум. Ону номчаан арагага хөнүм чогу дам барган.

Арага ижип алган эзирик кижи эң бети дээрге-ле бодуун кылып турган чүвезин үрел, азы соора кылганын боду элээр апаргаш эскерип каар. Аң ыңды дээрге-ле чаржычыг бак херек үүлгедип алган боор. Чөрле ынчаш арага ниитилелге ажыктыг кандыг роль ойнап турарыл деп айтырыг кижиге тургуступуп кээр-дир. Бистиң «чыткан хой тургустпас» дижириве томаанныг кижилер безин арага ижипкенде, ижээнге чыдырга хөделдирипкен алыг-биле дөмей апаар боор-дур. Кырган ашактар, кадайлар безин арага ижипкенде аксы-сөзү ойла-кайда апаар, бот-контролюн чидирип, ыядыр, човаар сеткил-даа чок апаар. Ол дээрге арагаңың хоразы мээ-медерелге дээпкени ол-дур. Эзирик кижиниң элээр кижи көөрге, дыка эпчок боор. Элээр кижи оон шуут чаштып дезерни ораладажыр.

Арагага хандыгар чорук кажан-даа эки чүвеге чедирбес. Арагалаашкынның үржүүнүн чамдык будурулгелер, ажылагыйлар караажа-когаралга дүжүп турар. А оон-биле демиселер чер-черде ам-даа кошкак. Оор-суукту, төтчегдээшкиниерни, хулиганнаашкынналарның болгаш кеминг херектерни болу бээр чылдагаанны колдуунда эзирикти эңдээрелиле, арагалаашкында деп бодаар мен.

Ынчангаш мээң саналым мындыг: арага садарын эвээжетсе, араганы чүгле чүтүлә хереглээн улустарга чөпшээрелдиг сатса. Бир хүн чөпшээрелдиг алган кижи катап-катап албас ужурлуг. Оон ынай, шил сава саткан кижилер ооң орнуна арага эвес, акшазын азы өске аъш-чем, бараан алза. Бо бүгүнү кылырда чогуур черлер-биле, активчилер-биле сумележип турган, чурттакчы чоннуң ниити хуралынга чугаалажып коор болза эки деп саналдыг мен.

О. МААДЫР-ООЛ,
«Каа-Хем» разрезинин Чадаана участогунуң ажылчыны.

СПОРТ

«ЭРНИҢ ЭРЕЗИ» БОЛУР ДЭЭШ...

Жданов аттыг совхозтуң ажыл-ишчилери он бирги бөлүктүң башгайгы чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг эки эгелээн. Совхоз бо чылдың бирги квартализында күрүшеге сүт, эът дужаарын, хойдан хураган алыр планнарын күүседириниң кырында келген. Кыштаглаашкын организастыг эртип турар.

Чоннуң чаагай ажыл-херээ боттанып турда оларның ажыл шагындан хостуг үезинде дыштанылгазынга совхозтуң дирекциязы, парткому, ажылчын, ВЛКСМ комитеттери кол киреэнгей салып турар.

Эрткен дыштанып хүнде Ак-Тал суурнуң стадионунга «Эрниң эрези» деп аттыг спортчу хүн солун эрткен. Ол чоннуң дыштанылгазының база бир чаа хевири. Аңаа спорттуң беш хевиринге маргыллаа кылган, хөй сан алган спортчуга «Эрниң эрези» деп ат бербишаан, тускай шаңналды тыпсыр, а тус-тус хевирлерге тилекчилерни база шаңнаар турган. Кызылда «Тайга» станциязы деп каас-чараш Хендергеге кыскы хүн кончуг чылыг болган. Ынчангаш ол солун маргылдааны көөр дээш келген чон хөй болган.

Маргыллаа-даа эгелээн. Энне баштай 60 хаакчылар 3 километрге күжүн шенешкеннер. Аңаа башкы М. Кыргыс эки түнелли көргүскен, ол айыткан хемчээлди 10 минутада эрткен. Өске киржикчилерниң үезин куду-даа болза, совхозтуң кол экономизи Ф. Кочук-Кара, трактористер М. Лакпа, Д. Бегзи, чолаачылар В. Насюрюн, Э. Агыы, Т. Хураганлай сугларның тилелгеже чүткүлдүүн көрүкчүлер сонуургааннар.

Стадионда 16 килограммның шойу. Маңаа чурттакчылар база-ла баштайгы спортчу хевирге киришкеннер. Чолаачы Т. Хураганлайга денежир кижи чок болган. Ол чаңгыс холубиле 16 килограмм шойну 65 катап көдүргеп. Ийиги черде 50 харлыг М. Кыргыс болган. Ол тилекчиге каш-ла сан четпээн.

Аът шалбадаары. Сактырга белеп ышкаш. Аът бажын чазаш, чалаг шанакка сөөрткеш, ол дүргеп эртерге шалбадаар кижилер хөй болган. Оларның чамдыктары сылымны дүрүп, октап-даа билбестеридаа бар, а ону кончуг эки ажыглап билирлер-даа хөй. Совхозтуң инек кадарчызы Ч. Шактаан өскелерден ылгалып, эң эки көргүзүглерлиг болган.

Боодалга. 50 метр черге кара боолаарынга моон мурнунда кымга-даа биланнимес чораан кара адыкчызы, совхозтуң чолаачызы В. Насюрюн үш оъкбиле 29 санны атказ, чемпиончаан.

Спортчу хүнүң түнелинде «Кижи бүрүзү хаактыг болур» деп кыйгырыгны күүсеткээн, хаак садып алдаан чээрби дерт кижиниң чалаг чарыжы болган. Олар 800 метрге чүм харга чарышканнар. Аңаа хойжу М. Кыргыс, механизатор Б. Дугаржап тергиилээннер. Маргыллаану совхозтуң кол инженери С. С. Сымчаан баштап, эки организастаан.

Түнелинде «Эрниң эрези» деп шаңналды бокска ССРЭ-ниң спорт мастериниге кандидат спорттуң бо хевириниге республиканың каш дакпыр чемпиону Март-бол Кыргыс алган. Ийиги черде ооң өөренүкчизи Радик Монгул-оол, үшкүзүнде мурнакчы чолаачы Эдер-оол Агыы болган.

Бистиң совхозтуң ажылчыларын дыштанып хүннеринде спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге солуп маргыллааларны доктаамал эрттирип, ыпаар суурнуң чурттакчыларын хөйүбиле хаара тудуп турар. Оон уламыдан совхозта соолгу үеде шинтинни корум-чурумун үрээр таварылгалар шуут чок деп болур. Чоннуң хостуг үезин, дыштанылгазын янзыбүрү, солун болзун дээш чогуур хемчегларын ап чорудуп турар бис. Оон бир хереченин болуп эрткен солун маргылдаа болган.

Б. МОНГУЛ-ООЛ.
Улуг-Хемге Жданов аттыг совхозтуң директору, хөй-ниитиниң тренер.

ЭКСКУРСИЯЖЕ ЧАЛАП ТУР

Туризм болгаш экскурсия талазы-биле область чөвүлели дараазында черлерже баарывга туристиң путёвкаларны садып турар:

Москваже — февраль 21-ден, март 1, 11, 21-ден эгелеп чоруур. Хуусаазы — 12 хонук. Путёвканың өртээ 140 рубль.

Москваже — февраль 23-тен, март 2, 8-тен эгелеп чоруур. Хуусаазы — 6 хонук. Путёвканың өртээ 70 рубль. Туристер Олимпий суурунга, Кремльге, ССРЭ-ниң УАЧД-зинге баарлар.

Кавказтың Кара далай кыдыы-биле — март 11-ден эгелеп чоруур. Путёвканың өртээ 95 рубль. Туристер Сухуми, Гудаута, Чаа Афон, Хоста хоорайларның тураскаалдыг черлери-биле таныжар.

Кавказтың Кара далай кыдыы-биле болгаш Минводыже — март 11 болгаш 21-де чоруур. Путёвканың өртээ 135 рубль. Туристер Аллерге, Кисловодскиге баарлар.

Пушкинниң тураскаалдыг чери — март 7-ден эгелеп чоруур. Путёвканы өг-бүленип 2 кижиге садар. Хуусаазы — 10 хонук. Өртээ 100 рубль. А. С. Пушкинниң чоруп турганы черлерге туристер баар, Россияның XIX векте төөгүлүг черлери-биле олар таныжар.

Чаа Афон-Водопад — март 17-ден эгелеп чоруур. Путёвканың өртээ 87 рубль.

Крымнан автобустуг — март 21-ден эгелеп чоруур. Путёвканы өг-бүленип 2 кижиге садар. Өртээ — 190 рубль.

Украина болгаш Молдавияже — март 14-тен эгелеп чоруур. Путёвканың өртээ 100 рубль. Туристер Киев, Одесса, Тирасполь, Кишинёв хоорайларга барып, оларның төөгүзү-биле таныжар.

Кавказтың Кара далай кыдыы-биле — март 1-ден эгелеп чоруур. Путёвканың өртээ 93 рубль. Туристер Сочи, Сухуми, Чаа Афон, Гудаута хоорайларга баар.

Евпатория — март 3-тен эгелеп чоруур. Путёвканы өг-бүленип 2 кижиге садар. Өртээ — 220 рубль.

Евпатория — март 2-ден эгелеп чоруур. Өртээ — 110 рубль. Орук хөлезинин чиигеткен өртек-биле садар.

Айтырар чери: Кызыл хоорай, «Мөңгүлек» гостиницазы, комната 101, телефон 997-1-90.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 13-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги суда шимчээшкин. 9.05 — **«Ынак шулуктерим».** 9.35 — **«Карл Маркс. Аныяк чылдары».** Хөй сериялыг ураң-чечен фильм. 3-кү сериязы. 10.40 — Медээлер. 10.45—14.30 — Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50 — **«Эң кол өрүмнээр чер».** Тюменьниң нефтичилериниң дугайында документалдыг телефильм. 15.40 — **«Москвачылар — партияның съездизинге».** 16.10 — **«Аныяктарның чогаалчылгазы».** 16.40 — Биатлонга делегей чемпионады. 10 км. Финляндиялаң дамчыдылга. 17.20 — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, **«Донбассметаллургмонтаж»** трестиң бригадири П. Т. Медвелскийниң дугайында очерк. 17.35 — **«Тоол аалдап келдиң». «Союздак болгаш булут».** Мультфильм. Эге сөстү ССРЭ-ниң улустуң артизи В. М. Леонтьева чугаалаар. 18.45 — **Бөгүн делегейде.** 19.00 — **«СЭКП-ниң XXVI съездизинге үткүштүр».** Казах ССР-ниң телевидение программазы. Казах ССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы С. Н. Имашевтиң чугаазы. **«Чалгынчыларын херивиткен».** Документалдыг фильм. Ураң үүл мастерлериниң конперти. 21.00 — **«Үе».** Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

21.35 — Телемедээлер. 21.45 — **«Спорт».** Дамчыдылга. 22.15 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

22.25 — **Бөгүн делегейде.** 22.40 — 00.15 — **«Студияда сес ыры».** Остакинно конперт студиязынга делегейниң эстрада программазы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

19.30 — «Малышок» 20.00— Уругларга фильм. **«Пин болгаш Гвин».** 20.10 — **«Тываның экраниарыында».** 20.25 — Чаңгылдар. 20.30 — **«Ак орук».** Ураң-чечен фильм.

МОСКВАДАН

21.35—22.25 — **«Балет дугайында».** Анна Павлова.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин өзүгаар алырга, бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге быскан хар чаар. Мурнуу-барыын чүк угланышкынның хаттың дүргеш секундада 3—7 метр чедер. Агаарның температуразы барын талакы районнарга 12—17, өске артканнарында 2—7 градус соок болур. Автооруктарга көстүрү эки.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Аязы-бүрү угланышкынның хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 13—15 градус соор.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сыныышкынның эгезэй» 9.30, 11.30, 13.30, 16.40, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: № 54 киночыында 9.10, **«Солун үүлдер оранында» деп киноклуб** 10.40, 15.00, **«Океанда кижилер»** 13.10, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Шапкынчылар далажып тур»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Конкордту камгалалдар»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Редакциянның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжа амыдырал болгаш совет тургузут киллизилериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кадза ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 68

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелинна тыпографиязы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1)

ТС—00073

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 37 (11536) | 1981 чылдың февраль 14, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 2 коп.

ЭКИ АЖЫЛДААРДА ЭКИ ДЫШТАНЫР

Совет улус бодунуң төрээн партиязының ээлчеглиг XXVI съездизин бедик көдүрлүүшкүннүг, күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур дээш эң-не бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, бүгү күжүн, аргадуржулгазын планныг онаалдаларны долдур болгаш ажыр күүседиринче мөөңнеп турар. А күш-ажылчы неделя төнген соонда олар ийи дыштаныр хүнүң чөп ажыглап, дыштанып алгаш, чаа неделяны база-ла бедик көргүзүглер-биле эгелеп турарлар.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак ажылчы чоннуң дыштаңылгазын экижидер айтырыгже доктаамал кичээнгейни салып келген. Бо талазы-биле чер-черде партия, совет органнарның, профэвилел болгаш өске-даа хөй-ниитии организацияларының харыысалгазын улам бедиткен. Кадыкшылды быжыктырарынга, омак-сергек болурунга, бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга спорт улуг дузаны чедирип турар. Ынчангаш күш-культура болгаш спорт амгы үеде кижилерниң кадыын камгалаарынга база быжыглаарынга эргежок чугула чүүл болу берген.

Орта дүүштүр бистиң республиканың чер-черде күш-культура болгаш спорт организациялары ажылчы чоннуң дыштанылгазын экижидер дээш хемчеглерни ап чорудуп турар. Ам ооң чамдык чижектерин көрээлиңер. Каас-чараш бойдус чурумалдыг Тайга станция кызылчыларның эң-не ынак дыштаныр черлериниң бирээзи. Ында хаак хөлезилеп алыр черни алгыткаш, чаа хаактарны немей саткан. Дыштаныкчылар оон хары угда 300 ажыг ботинкалыг хаактарны, бичии уруглларга чуңгулаар шанактарны хөлезилеп ап болур.

Дыштанып келгеннерге таарымчалыг байдалды тургузар сорулга-биле ында столоваяны база ажыткан. Ында Кызылдың столоваялар болгаш ресторанныр трезиниң ажылдакчылары график ёзугаар ажылдап, амданныг аъш-чемнин, бооваборзаан аңаа келгеннерге бараалгадып турар. Кызыл чоогунда Хербис даанда хаак баазазы база дыштаныкчыларга эжиин ажыткан. Ында ам 150 ажыг ботинкалыг хаактар бар. Ынаар дыштаныкчыларны чедирер автобус дыштаныр хүннерде «Восток» деп автобус доктаар черден чоруп турар.

Хостуг үе-шакты, дыштанылганы ажыктыг эрттирер сорулганы салгаш, бистиң республиканың районнар төптеринде, хоорайларында, суурларында дыштаныр хүн штабтарын тургускан. Ол штабтарның программаларында спортчу маргылдаалар, эш хуузунуң ужуражылгалары, хаактыг селгүүстээшкиннер, ГТО нормаларының дужаалдазы кол черни ээлеп турар. Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг совхозунда, комсомолчуларның бүгү-эвилелдиң шалыпчы тудуу Чаа Шагаан-Арыгда, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың болгаш өске-даа черлерде сөөлгү үеде ажылчы чоннуң дыштанылгазынче, ынаар чонну калбаа-биле хаара тударынче кичээнгейни салып турар.

Ооң-биле чергелештир күш-ажылчы коллективтерде дыштаныр хүннерни ажыктыг кылдыр эрттирер дээш чогуур хемчеглерни ап чорутпайн турар организациялар ам-даа эвээш эвес.

Чамдык районнарның, коллективтерниң удуртукчулары, хөй-ниитии организациялары дыштаныр хүннерни ажыктыг, организастыг эрттиреринче сагыш салбайн турар. Ындыг черлерге Тес-Хем, Тожу, Каа-Хем районнары болгаш өске-даа коллективтер хамааржыр. Дыштаныкчыларны хаак баазаларынче, чугуларже хаара тудар талазы-биле тайылбыр ажылын, солун маргылдааларны улуска баш бурунгаар дыннадып, ооң чарлалдарын азар ажылды республика найысылалында база чедир кылбайн турар.

Қыштың чыккылама соогу эртип, чылыг хүннер келген. Ол чоннуң арыг агаарга хаактап, ГТО нормаларын дужаарының таарымчалыг үези. ГТО-нуң нормаларын дужаарынче хөй кижи массалыг кирген тудум-на, чоннуң кадыынга, күш-ажылды кылырынга улуг салдарны чедирер. Күш-дамыр кижизидилгезиниң программалыг үндезини—ГТО-нуң нормаларын дужаарын массалыг болдурар дээш республиканың күш-культура болгаш спорт комитеди районнарда, хоорайларда спорт комитеттериниң, коллективтерде организацияларның ажылынга удуртулганы улам экижидер, практиктиг дузаны чедирер болгаш олар-биле сырый харылзаалыг ажылдаары чугула.

Совет улустуң чаагай чоруун улам ынай экижидер, бистиң экономикавысты хөгжүдер талазы-биле СЭКП-ниң айыткан улуг программазын чедиишкинниг күүседири—чоннуң кадыындан, оларның эки дыштанылгазындан улуу-биле хамааржыр.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылының планнарын боттандырар дээш ажылдап турар бүгү ажылчы чоннуң ортузунга күш-дамыр кижизидилгезин, оларның дыштанылгазын экижидери — амгы үеде чугула сорулгаларның бирээзи болур.

Ынчангаш ажыл-ишчилерниң чүгле эки ажылдаарынче эвес, харын хостуг үезин шын, ажыктыг эрттиреринге бүдүрүлгелернин, тудуг, садыг организацияларының, совхозтарның удуртукчулары кичээнгейни салыр ёзулуг.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ АЖЫТТЫНАРЫНГА ЧЕДИР 9 ХОНУК АРТКАН

ХҮЛЭЭЛГЕ КҮҮСЕТТИНЕР

«Кызыл тудуг» эргелелинден А. Г. Пашковтуң монтажниктер бригадазы партияның XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир 1981 чылдың ийи айының планныг онаалдазын күүседир хүлээлгелиг ажылдап турар. Съездиниң ажыттынар хүнүнге чедир 9 хонук арткан. Мурнакчыг бригада алган хүлээлгезин күүседиринге чоокшулаан.

Он бирги беш чылдың баштайгы айының планын монтажниктер 100 хуу күүсеткен. 79 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр тургаш, ону бүрүн кылып бүдүргеннер.

Дуржулгалыг бригадир А. Пашковтуң бригадазы амгы үеде № 1 болгаш 9 чурттарга бажыңнарының тудуунда ажылдап турар. № 1 бажыңның тудуун доозуп, XXVI съездизинге уткуштур ажыглалга киирер дээш олар туржуп турар.

Съездиге уткуштур чарыштың тиилекчизи А. Пашковтуң бригадазы ылаңгыя февральда бедик темпилиг ажылдап келген. Айның баштайгы он хонуунда бригада кежигүннерги 54 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын шингээдип алган. Ол дээрге февральдың 23-ке чедир бригада 26 муң рубльдиң ажылдарын кылыры арткандыр. Съездиниң ажыттынарынга чедир олар харын-даа оон хөйүү кылып болур арга бар деп санап турар.

Үлүг-нормазын ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруун баштап турарларга Борис Монтуш, бригаданың хоочуннары Нина Дорожкина, Салчак Чайдып болгаш Федор Судоренко олар хамааржыр.

В. ОВЧАРОВА.

БРИГАДА АРГАЗЫ-БИЛЕ

Шагаан-Арыг АТБ-зинде В. Антоненконуң удуртканы автобус чолаачыларының бригадазы онгу беш чылда чедиишкинниг ажылдаан мурнакчы бригадаларның бирээзи. Бот-орулга-чарылгалыг арга-биле ажылдап турар ол бригада эки көргүзүглерни чедип ап, партияның XXVI съездизинге чедиишкиниг ужуражыр дээш социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

Бригадир В. Антоненко бригаданың ажыл-херээнин дугайында мынчаар чугаалаан:

— Партияның улуг съездизинге уткуштур алган социалистиг хүлээлгевисти күүседир дээш бригада ам бо хүннерде каш дакпыр күжениишкиниг ажылдап турар. Бригада кежигүннери аразында эп-найыралдыг, демниг ажылдап турарын чугаалаары өөрүүнүг.

Шагаан-Арыгның, Чаа Шагаан-Арыгның маршруттарында 6 автобус бар. Ол маршрутта автобустарның шимчээшкиниң график ёзугаар чоруп турар, үргүлүлелдиң белээи. Чоннуң талазындан негелде, хомудал эвээжээп. А Шагаан-Арыг-биле суурлар аразында пассажир аргыжылгазы база экижээн. Торгалыг, Чаа-Хөл, Арыг-Бажы, Чодураа, Ак-Туруг, Кызыл-Даг, Иштин-Хем суурларже рейстер расписание ёзугаар чоруп турар.

Күш-ажылдың мүрнакчы, лепшилгелиг аргазы болур — бригаданың керээлиг ажылдаар аргазы-биле бир чыл ажыт ажылдап келдивис. Бот-орулга-чарылгалыг арга кайы-даа талага — будүрүлгеге-даа, бригада кежигүннеринге-даа ажыктыг. АТБ-ниң администрациязы-биле чардынган көрээде шимчээшкиниң расписаниезин сагыырын, күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыттазын бригаданың талазындан хүлээнген бис. Ынчангаш бистер, бир дугаарында-ла, күш-ажылдың сагылга-чурумунга негелдени күштелдирген бис. Кайы-бир чолаачы чылдагаан чок ажылче үнмейн барганыдан график үрелип, бир автобус шугумче үнмейн барган болза азы суурлар аразының маршруттарынга билет чок пассажир чораан болза, бүгү бригадага харыысалганы онаап, бригаданың алыр шаңнал акшазының хуузун эвээжедир. Ынчап кээрде кижи бүрүзүнүң бригада мурнунга харыысалгазы улгаткан.

Мынчаар ажылдап келгенивистиң түнелинде бригаданың ажылы көскүзү-биле экижээн, сагылга-чурум быжыккан. Планныг овааладавысты доктаамал күүседип турар болдувус. Эрткен чылын пассажир аргыштырылгазының планы 110,1 хуу күүсеттинген. 1978—1979 чылда будүрүлге айда ортумаа-биле 9 муң рубль орулганы-ап турган болза, 1980 чылда ортумаа-биле айда-ле 15—16 муң рубльдиң орулгазын киирип ап турар апаргаынында бистиң бригаданың киирген үлүг-хуузу эвээш эвес.

Ажылынга кызымак, эки сагылга-чурумнуу-биле эки үлегер-чижекти көргүзүп турарлар бригадада бар. Оларга Е. Быков, С. Беликов, В. Пайгель, Л. Бадыма, Я. Кырлыг-Кара, район Совединиң депутады Н. Верзилов болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

МУРНУКУ ОДУРУГЖЕ

Тоора-Хем районда харылзаа салбыры эрткен чылдың эгезинде Тожуның үлетпүр будүрүлгелериниң аразында социалистиг чарыштың барык сөөлгү черин ап турган. Ынчангаш харылзаачыларның ажылын экижидер, социалистиг чарышты чогуур деңгелге организастаар талазы-биле районнуң удуртур органынарының алган хемчеглериниң түңнелинде ук коллектив 1980 чылдың төнчүзүнде болгаш он бирги беш чылдың баштайгы чылының эгезинде-да чамдык эки түңнелдерни чедип ап турар.

Эрткен чылын харылзаа салбыры бодунуң ажылынга кол-кол көргүзүглер талазы-биле чедиишкинниг болганы оон херечизи. Чижээ, тарифтиг орулга талазы-биле план 101, продукция будүрери — 103,7 хуу күүсеттинген. Күш-ажылдың будүрүкчүлүү 106,9 хуу белээи болгаш продукцияның бот-үнези 4 хуу чигээн. Районнуң чурттакчылыг черлеринге радиожудулга хемчээли калбарып, радиоточка тургузарының даалгазы 106 хуу күүсеттинген.

Коллективте кижилерниң бот-харыысалгазының белээни, оларның демниг күш-ажылы ындыг өскү түңнелдерге чедирген. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр, хожудан турарлар чок ажылдаар дээш шимчээшкинде хөй кижи киржин турар. Дөрт бригада коммунистиг күш-ажылдың коллективи, 15 кижи — коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп хүндүлүг атты чедип алган. Ооң түңнелинде планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр күүседип турар бригадаларның болгаш түс-түс кижилерниң саны көвүдээн. Оларның аразында харылзаа албанында хөй чылдарда бараан боон, хоочуннарга санадып турар мурнакчылар: фельдегерь Наталья Бухтуева, телефонистер Александра Жердинская, Елизавета Дорофеева, монтёр Иргит Мыйыс-оол, Ырбанның харылзаа салбырының начальныгы Екатерина Сухоносова база бар. Олар аныяктарның дагдыныкчылары болбушаан, оларны ажылга ээ-харыысалгалыг, боттарының профессиязынга бердинген чоруккa кижизидип турар. Чогум-на оон ужуруглан бодунуң ажылынга кызымаккай болгаш доктаамалчын ажыллай берген аныяк специалистерниң саны чыл келгеш тудум-на улам көвүдеп турар. Чижээ, комсомолчулар радиооператорлар Лариса Грибанова, Наталья Спирина, Салдам суурда почтальон Ирина Доронина, Алыр-Кежигиниң харылзаа салбырының начальныгы Ак Дарыя болгаш өскелердаа боттарының участоктарында үлегерлиг ажылдап, планныг даалгаларны үргүлчү ажыр күүседип, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турарлар.

Районнуң харылзаа албан черлеринде болгаш түс-түс харылзаачыларның аразында-даа СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг ажыл-ишче-биле уткуур дээш социалистиг чарыш улам калбарган. Ол чарыштың мурнуку одуруун со-даа чылдың баштайгы айында эртиген чылда СЭКП-райкомунуң болгаш райкүүскомнуң будүрүлгелер аразынга шилчиир Кызыл тугунуң эдилекчизи харылзааның район салбырының коллективи эелеп турар.

А. НУГУУРАК.

Тожу район.

ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛ-ИШ ДЭЭШ ШАҢНАЛ

Онгу беш чылды шалыпчы дооскаш, Москваның ажыл-ишчилери съезд мурнуңу социалистиг чарыжының мурнуу одуруунда чоруп орар. «1981 чылдың онаалдаларын—ноябрь 7-ге чедир күүседир» деп эгелээшкинни үндүргеш, олар партияның салган сорулгаларын боттандырар дээш бедик харыысалгалыг болурунуң үлегер-чижээн көргүзүп турарлар.

Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының мурнакчыларының эрес-шудургу ажылы бедик үнелээшкинни алган: 1980 чылдың түңнелдерин барымдаалап Москва хоорайга СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Хоорайның партия, совет, профэвилел болгаш комсомол активинин ажылчы чоннар коллективтериниң төлээлекчилери-биле каттышкан байырлыг хуралы февраль 12-де Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга болуп, ук шаңналды аңаа тывыскан.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның даасканын ёзугаар ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрплан даргазы Н. К. Байбаков күш-ажылчы улуг тиилелгези-биле чыылганнарга болгаш бүгү москвачыларга изиг байыр чедирген. Чыылганнар адыш-часкап турда шилчиир Кызыл тукту найысыладдың төлээлекчилеринге ол тыпсып берген.

СЭКП-ниң Москва хооркомунуң ийиги секретары Ф. Ф. Дементьева харыы сөс чугаалаан.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылында москвачылар социалистиг бедик хүлээлгелерни алган. Үлетпүрге, транспортка, тудугга январьның планнары чедиишкинниг боттанган. Чурттуң хөгжүлдезининг Кол угланыышкынныры төлевилелин изин-биле чүүлдүргүнүмүшаан, хоорайның 300 муң ажыг ажылчыннары ийи болгаш үш айларның онаалдаларын СЭКП-ниң XXVI съездизи ажыттынар хүнге чедир күүседирин хүлээнген.

(СЭТА).

Казах ССР, «Узеньнефть» эргелелдиң операторлу Анжан Кадимованың күш-ажылы дээш төрээн чурттан бирги шаңналы Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергези болган.

Мангышлак чартык ортулуктуң нефть тывыштыг черлерин шиңгээдип алырынга аныяктар улуг үлүг-хуузун киирген, оларның амыдыралчы, күш-ажылчы дадыгыышкыныңың чери ол бооп келген. Бүгү-эвилелдиң шалыпчы тудуунга Анжан комсомолчу путёвка-биле келген, а ам ол коммунист. Күш-ажылчы намдарын ол аңаа бөдүүн ажылчын бооп эгелээн болза, ам ол бедик мергежилдиг, улуг дуржулгалыг оператор. Анжанның ажылдап турары комсомолчу-аныяктар бригадазы эргелелде дээрелерниң бирээзи.

Анжан Кадимованы коммунистер СЭКП-ниң XXVI съездизинге делегат кылдыр соңгааш, улуг бүзүрелди көргүскен.

ЧУРУКТА: Анжан Кадимова (ортузунда) кады ажылдап турары эш-өөрү-биле.

В. МЕДВЕДЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Эш Василий Васильевич КУЗНЕЦОВКА

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң көскү ажылдакчызы Силерниң төрүттүнген хүнүңерден бээр 80 харлаанынар гаварыштыр Силерге изиг байыр чедирип тур. Партия болгаш күрүне ажылының бүгү-ле албан-лужаалдарынга болунарның күжүнерин болгаш дуржулганарны коммунистиг тургузуушкунуңуң херээнге, марксизм-ленинизмнин өндүр улуг идеалдарынга кызыгаар чок бараан болдуруп келген силер.

Үр чылдарда чурттаарынарны, калык чаагай болурунарны база бистиң партиавистың болгаш совет улустуң чаагай чоруу дээш, коммунизмнин тиилелгези дээш улам ынай үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгалыг болурунарны Силерге чүректин хамыындан күзедирис, бистин эргим өөнүүвүс болгаш ажывис. Василий Васильевич.

СЭКП Төп Комитеди | ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму | ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш В. В. Кузнецовту Ленин орден-биле база «Кадыыр болгаш Маска» ийиги Алдын медаль-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң мурнунга улуг ачы-хавыяазы дээш база төрүттүнген хүнүңден бээр сезен харлааны-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы эш Василий Васильевич **Кузнецовту Ленин** орденн-биле база **«Кадыыр болгаш Маска»** ийиги Алдын медаль-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Бремль.
1981 чылдың февраль 12.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«РСФСР-ниң социал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тургузар дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

1. «РСФСР-ниң социал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тургузар.

2. «РСФСР-ниң социал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тургузар дугайында дүрүмнү бадылаар.

3. «РСФСР-ниң социал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг аттың тодарадылгазын бадылаар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.
РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1981 чылдың февраль 12.

«РСФСР-ниң алдарлыг машина тудукчузу» деп хөрек демдээн тургузар дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

1. «РСФСР-ниң алдарлыг машина тудукчузу» деп хүндүлүг атты кижилерге тыпсыры-биле «РСФСР-ниң алдарлыг машина тудукчузу» деп хөрек демдээн тургузар болгаш оон тайылбыр бижимелин бадылаар.

2. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1978 чылдың январь 6-да Чарлыы-биле базылаан («РСФСР-ниң Дээди Совединиң Ведомстволары, 1978 ч., № 2, арын 36) «РСФСР-ниң алдарлыг машина тудукчузу» деп хүндүлүг атты дугайында дүрүмүнүң 3-ку чүүлүн дараазында редакторлаанын ёзугаар ээлбижир:

«РСФСР-ниң алдарлыг машина тудукчузу» деп хүндүлүг атты тывыскан кижилерге РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Бижимин болгаш «РСФСР-ниң алдарлыг машина тудукчузу» деп доктаттынган хөрек демдээн тыпсыр».

«РСФСР-ниң алдарлыг машина тудукчузу» деп хөрек демдээн хөректиң оң талазынга кадзар.

3. РСФСР-ниң ол хүндүлүг алын бо Чарлык үнгүже чедир тывыскан кижилерге «РСФСР-ниң алдарлыг машина тудукчузу» деп хөрек демдээн база тыпсырын доктаадыр.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.
РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1981 чылдың февраль 11.

Александра Ивановна Бережныхка «РСФСР-ниң алдарлыг экономизи» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Экономиктиг ажылдың талазынга ачы-хавыязы дээш ССРЭ-ниң Курбанкызының Тыва АССР-де Чадаана салбырының эргелекчизи Александра Ивановна Бережныхка **«РСФСР-ниң алдарлыг экономизи»** хүндүлүг атты тыпсыр.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.
РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1981 чылдың февраль 12.

Национально-краеведческий отдел

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады

ДИРЕКТОР

ОРАЙ келген машина суурнуң тоң кудумчузун өрү оожум калгып орган. Даргазының боданырына шаптык катпазын орааладжып чораан чолаачы, чеже-даа туттунза эзей каапкан. Оон, эгени аарак, соок чудуруу-биле арыбажын, карактарын нугуй иткилеп, херлип-кестүп олура, айтырган:

— Бажыңнарже бе, Иван Павлович?

— Чок, конторажде.

Даргазының ынча дээрии чолаачы пат-ла билир, ынчалза-даа хүнзедир хойжулар кезээш туруткан кижи оода бо уктала дыштанып алзын деп бодаан. А оозу дүн дүшкеинде кере-тура-ла, чанчыккан айыбиле «чок, конторажде» дээн. Хөртүкке кастынып, чайындыга дужүп, чамдык улус оон нервизинге «дээп» хүнзезе-даа, ол амыр-дыштыг бодаваан.

Директорнуң конторага ажылы база хөй болган. Бирле дугаарында—даарта кылыр ажылдың планы. Ол чокта канчап ажылче үнерил? Ылангыя бөгүн үш салбырның малчынарыи кезээн соонда, шуут соңгаарладып болбас айтырыглар тургустунуп келген. Оларны канчаар шиитпирлээрии, кымның-биле, кайы органнар болгаш организацияларбиле дугуржуруп демдеглеп ап орган. Оон ынай план күүселдезии, техника септелгези, үрезии четчелээри дээш ажылла хөй. Бо неделяда Кызыл кирери база албан. Ында шиитпирлээр айтырыглардың бирээзи — Арыг-Үзүү биле Арыскан аразының кызын чайындылап, чайын малгаштальп чыдар оруун эде кылыры. Көдээ Совет күүскомунуң даргазы Оюн Бугалдайның күдумчулар асфальтылаарынга белеткелди амдан эгелээр дугайында айтырыы база чүгула.

Директор даарта кылыр ажылдарының планын саазынга демдеглээн соонда, бот-өредилгеже кирипкен. Чүге дээрге сөвхөзтүн удуртукчу ажылдакчыларынга болгаш түскай эртемниглериинге экономика талазы-биле лекция номчуур үезии келген. Оон ынай районнуң удуртукчу ажылдакчыларының школазының кичээлинге база белеткенир...

«УТКА 25 ЧЫЛЫ» совхозтун конторазынга келиримге, бүдүүлге хуралы чаз-ла доозулган. Директорнуң өрээлинден мени үткүй үнген улустуң чугаа-соотуу-даа, мыт чогу-даа бар болду. А Иван Павлович мендилешкеш, «Хурал чокка база ажыл бүтпес боор чүве-дир ийин. Дүүн кыштаглар кезээш, оон түнелин ам чаа сайгарып турдувус. Соөртүнчээвис аажок улустур бис, мактаар чүве хөвар-хөвар» деп үткүп алды.

— Кыштаглашкының иинти байдалы эрткен чылдазыдан дээре болза-даа, хар улгадып, мадыг деңгели сулаан тур. Кыш дээрге, кыш-ла болгай. Ол биллингир. Ынчалза-даа бистиң талавыстан — ажылчыннарга, тускай эртемниглерге, ылангыя мөзээ хамаарыштыр алыр болза, чедир кылдымайн турар түүлдер хөй-дүр. Механизаторларның сиген сөөртүрде баштай чангыс сараатты доозуп албайн, ийи-үштү чаза тыртып алган турарын дүүн көрдүм. Чамдык кодаиларда дус безин төнеринің кырында турар, ону баш удур дыңнатпас боор-дур. Ажыл-агыйжы эвезивис ол хире-дир. Чарба база эвээжээш. Бистиң түүле хаванiарывыска безин хүнде он беш тонна чарба херек. Оон чедишпеиниден сагган күдүвүс бир өске-даа тудутлар ажыглалга кирген. Чүгле сүүр чаагайжыдылгазынга үш чүс муң рубль чарыгдаттынган. Арыг-Үзүүнүң кол-кол кудумчулары асфальтылаттынган. Малчыннарның дөртен ажыг кыштаа болгаш шупту сүт-бараан фермалары, хову-трактор бригадалары бүрүн электрижиттинген. Ында ажыл-ишчилер барык-ла шупту-зу телевизорлуг, соодукчулуг, хеп чүүр машиналыг болгаш өске-даа электри күүжүбиле ажыглаар эт-херекселдиг болгаш газ-суугулуг. Черле ынчаш, онгу беш чылда бо совхозка болган чаартылгаларының кайызын ол дээр!

ОН БИРГИ беш чылды Иван Павловичиниң совхозу база багай эвес эгелээн. Амгы үеде ында 26 муң хой, беш муң хаваи, 1800 инек, 300 хире чылгы кыштыг хүр эрттирип турар. Директорнуң кабинединге олурумда, бүгүнге чедир төрээн 4965 хойдан 4988 хураган алдынган деп медээ келди. Январь айда күрүнеге эът, сүт садар план

болгаш ВЛКСМ ТК-ның, а ийизи — СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң. Олар шупту—совхозтуң күш-ажылчы чедишкиниери дээш бедик шаннадыдыр. Оларны чедип алырынга ажыл-агыйның удуртукчузу, коммунист эш Гончарюк та чеже күжүн үндүрген.

Бүгү шаңналдар — чедишкиннериниң бадыткалы. Совхоз эрткен беш чылдың чыл бүрүзүнде барык-ла бир муң хире тонна сүтту күрүнеге салып турган болгаш тозан тонна сүттү беш чыл планындан ажыр саткан. Ол-ла үеле ийи муң тонна хире хаван эдип бүдүрген болгаш бо талазыбиле план 110 хуу күүсеттинген. Хойнуң болгаш хаванның баш саны өскен, хаван ооллары өөрүпер план ажыр күүсеттинген. Бир инекке онаштыр сагган сүт мурнунда беш чылдагызындан 130 килограмм, хойдан-на кыргаан дук 0,5 килограмм көвүдээн. Хаванның болгаш инектиң хонукта немелде денизии база улгаткан. Чүгле ажыл-агыйларга сатkан укгаалыг хаванiары ийи чүс муң рубль, күрүнеге сатkан сорттуг сүдү он дөрт муң рубль оруглары бергеи.

Онгу беш чылда совхоз ажылчыннарының сошиал, культура болгаш амыдырал хандырылга байдалы улам экижээн. Ол үеле 1722 дөрбелиг метр чүүтталга шөлү, Арыскында 320 өөреникчиге ийи кат школа, 50 уруглуг садык, 120 олуттуг клуб, Арыг-Үзүүнде 50 машинага гараж, улуг магазин, аптека болгаш база элээн ажыр күүсеттинген. Часкы хову ажылдарынга белеткен кидин түлүк. Совхоз күрүнеге эът, сүт садарының ийи ай планын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынарынга чедир күүсеяптер соруулга салган.

...Директор телефоннашкан кижизи-биле саллыкпас-ла чугаалажып олур.

— Чадаана АТБ-зи-биле дугуржүлга кылган улус бис, олар биске хомүр-даш сөөртүп бээр болган чүве, Иван Федорович. Ам ол улус ук ажылды соңгаарладып турун берген. Ол херек бүде берзе, болдувустуң хомүр-даш сөөртүп турар машиналарывысты мал чеми сөөртүрүнче октаптар бис. Ийе, Ийе!

Кымның-биле чугаалажып турары дораан-на биллинге берди: СЭКП райкомунуң ийи-ги секретары И. П. Моляновбиле. Ук чугаа мынчаар доозулду:

— Ийе, Иван Федорович, күрүнеге сүт-даа, эът-даа садарының ийи ай планы Москваже эттанырым бетинде күүсеттинге бээр.

— ...

— Четтирдим. Иван Федорович. Байырлыг!

Ол аразында ийи кижи Шагаан-Арыг баар машина дилеп келди:

— Автобустарның чорууру арай элек. Эмчиде кестиргеи кижизис бергедеп турар деп телефонадым. Дузадан көргүзүп көрүнер кандыг ирги, Иван Павлович.

Директор машиназын дораан-на берди.

Оон соонда элээн үр чугаалаштывыс. Ниитиниң херээ дээш, партияның даалгазын күүседир дээш уйгу-дыжын болгаш могап-шылаарын билбес ол кижиниң чогум намдарын, харын, ынчан дыңнап алдым. Оон төрүттүнген чери Украинада Киев чоогунда Копачив дээр сууржугаш чүведир. Ада-иези — тараачын улус. Ында ийи харлыг турдала Сибирьге, Минусинскиге көжүп келген. 1951 чылда сес классты дооскаш, шериг чораан. Оон халажырга-ла, адазиези 1954 чылда ынчангы Чаа-Хөл районга келген. Аңаа өгленген болгаш диспетчерлеп, радиотехниктеп, чолаачылап ажылдап турган. 1963 чылда Минусинскиниң совпартшколазын дооскаш, бо-ла Арыг-Үзүүнге агрономнай берген. Оон соонда СЭКП-ниң Улуг-Хем райкомунга инструкторлап, кылдыс эргелекчилеп турган. 1970 чылдың марттан бээр бо совхозтуң директорлап турар. Ол-ла.

Партияның дээди школазын райкомга ажылдап тура дооскан. Ийи акызы дайын шөлүнден ээп келбээн. Ачазы оон келзе-даа, ыңдыг-ла үр чурттаваан. Ам-даа аарыг кыс дүнмазы биле авазын азырап чоруур. Элээн үр үеде партия райкомунуң бюро кежигүнү-даа, район Советиниң депутады-даа чораан. Ам —Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады. «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнии, «Күр болган күрүккан черлерни шингээткени дээш» база Ленинчи юбилей медальдарның эдилекчизи.

ИВАН Павлович-биле чугаалажып орувуста, база бир кижи келди. Холунда саазының директорже сунупкаш, дораан-на сандайга олура каапты. Ийи кижиниң кыска чугаазындан оон хаван фермазында ажылдап турарыы билдиве берди. Тургузуп келген айтырывының чогумчалыг шиитпирлеттинге бээрииге бүзүрээн хевирлиг, директор номчуп төндүрбээнде-ле, мынча дидир:

— Чылыг дүжүп кээрге эптиг боор, амдыызында ажырбас, Иван Павлович.

— Майда болза, кандыгма?—деп, директор тывалап ылавылады. — Оон бетиндедаа ап-боор силер.

Ажылчын биле директор «майда» деп дугуржуп алды. Оон ол кижи четтиргении илереткеш чоруптарга, «Совхозтуң хоочун ажылдакчызы-дыр ийин. Бажың дилеп, билдиришкин эккелди. Аңаа бээривис албан» деп меңээ тайылбырлап берди.

Иван Павлович чоңга ээлдек, дүзаарган болгаш дилегии азы өске-даа айтырыгларны дораан-на шиитпирлеп чанчыккан. Ындыг боорга чон оңу хүндүлээр. Хоочун хойжу, Ленин орденнии эдилекчизи коммунист Монгуш Чаш-оол оон дугайында мынча деп орар:

— Иван Павлович экиргек болгаш негелдези база шыырак кижи. Ылангыя четпестербиле чеөле эптешпес. «Мен беш чыл планнарын үргүлүү-ле ажыр күүседип келдим. Ынчалза-даа «Көргүзүглериң ам-даа чавыс-тыр, Сандакович. Оон ынай өскелерге дружулган база эки иептерединдир ужурлуг сен. Бүгү курлаварларың долу ажыгла» дээш бичии-даа амыраттаас кижи.

Аажы-чаңы эптиг-ээлдек, топтуг-томаанныг, даангай ажыл-ижинге харысалгалыг, кандыг-даа ажылды чогаадыкчы ёзу-биле кылыр удуртукчуларны чон хүндүлээр.- СЭКПниң XXVI съездизиниң делегады Иван Павлович Гончарюк ындыг удуртукчуларның бирээзи.

К. ЧООДУ.

ЧЕДИИШКИННЕРНИ БЫЖЫГЛААР

Улуг-Хем райпозунуң коллективи онгу беш чылды хуусаа бетинде күүсеткен коллективтерниң бирээзи. Районнуң чурттанчы санынга онаштыр онгу беш чыл эгезинде 512 рубльдиң барааннарын саткан болза, 1980 чылда ол көргүзүг 735 рубль четкен. Райпо январьның планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүсеткен.

Партияның XXVI съездизинге төлептиг ужуражыры дээш чарышка райпонуң коллективи бедик кедүрлүүшкүннүг киришпишаан, 1981 чылда социалистиг хүлээлгени алган.

10.382 муң рубльдиң үүрмектеп садар бараан сайгарылгазының, 671 муң рубльдиң ниитиниң чемненилгезиниң талазы-биле чыл планнарын декабрь 28-те күүседирин болгаш пландан ажыр 60 муң рубльдиң бараанын садып сайгарарын коллектив шиитпирлээн.

Хлеб быжырарының чыл планын декабрь 25-те күүседир.

Дөрт санныг ярмарканы организастап эрттиргенинден 12 муң рубльди алыр, ниитиниң чемненилге черлерииге 6-дан эвээш эвес делгелге-садыгны кылгаш, 15 муң рубльге продукцияны сайгарар.

1981 чылдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседирин чедип алыры дээш коллектив тодаргай ажылдарны кылып чоруткан. Районнуң магазиннеринiң, ниитиниң чемненилге черлериниң күш-ажылчы коллективтериниң аразында социалистиг чарышты улам күштелдирген. Коллектив бүрүзү съездиге уткушгур алган социалистиг хүлээлгелерии чедиишкинниг күүседир дээш туржун турар.

Эрткен чылдың дөртку кварталының чарыжының түнелинде Шагаан-Арыгның № 1 хеп магазинiниң коллективи тнилекчи болуп, райпоның шилчиир Кызыл тугун, акша шанналын алган.

Ийиги черде № 2 магазинии (Чаа Шагаан-Арыгда) коллективинге шилчиир вымпелди болгаш акша шанналын тывыскан. Ол магазинiнiң эргелекчизи А. Т. Ондар, садыгжылар Л. Т. Ангырты, З. Серээ эки ажылы дээш хой удаа шаннадып-мактадып келген.

Ол ышкаш № 1 магазинiнiң коллективи үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын 111,1 хуу күүсеткеш, чарышка үшкү черни алган. Магазинiнiң коллективи Г. А. Морозова, А. Н. Пахорукова, З. Г. Волкова, А. Редких садып алыкчыларны эргежок чүгула барааннар-биле хандырар, ажылдың культуразын бедидер дээш эвээш эвес күженiишкиннерни үндүрүп келген. Оларның адреазинге өөрүп-четтириишкинни чондан бо-ла дыңнап болур.

Автомагазинiнiң эргелекчизи Хевер-оол Дондук районнуң чонунуң, ылангыя малчыннарының хереглелин хандырар дээш кызымак ажылдап келген. Райматтың садыгжызы А. Т. Жулина, хлеб магазинiнiң садыгжызы В. Сан-оол, чем садыныдан Н. Сандан, райпонуң чолаачылары М. Түлүш, В. Сандан, В. Сүрүнчап олар ай, квартал планын үргүлүү ажыр күүседип, эки ажылдан келгеннер.

Ниитиниң чемненилге черлериниң ажылдакчыларының аразында чарышка Шагаан-Арыг столоваязының Мария Түлүшевна Шаңнаанын удуртканы ээлчег чарышка бирги черни ээлээн. Олар 110,4 муң рубльдиң продукциязын будуруп, сайгарар тургаш, ону 113,2 муң рубльге күүсеткен. Ажылдың чедиишкининде повар М. Саттың, кондитер Н. Обуховаңын, ажылчыннар П. Добровоңын, Е. Түлүштүң киирээн улуг-хуузу бар.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылын коллектив эки эгелээни эрткен беш чылда оларның кызымак ажылдан тургаш, магадылады тургузуп алганындан хамааржып турар. Онгу беш чылдың планнарын райпонуң коллективи 1980 чылдың декабрь 18-те күүсеткен. Беш чылда олар бараан садып, сайгарарының планын 485,7 муң рубльге ажыр күүсеткен. Үр эдилелдиң улуг өртектиг эт-херекселдерни районуң чонунга садары чылдан чылче көвүдээн. Онгу беш чылда 971 автомашинаны, 215 мотоциклди, 1005 телевизорларны, 632 соодукчуну болгаш 633 муң рубльдиң мебелин, 693,3 тонна эттги, 130,5 тонна колбасаны, 118,4 тонна саржагны ажылчы чонга садып, сайгарган.

Улуг-Хем райпозунуң коллективиниң мурнунда 1981 чылда салдыган соругалар өөрээш эвес. Үүрмектеп садар бараан сайгарылгазын 10382 муң рубльге чорудары планнаттынып турар. Оон-биле чергелештир көдээ тургылгаларда малчыннарның хандырылгазының экижиирии чедип алыр, чоннуң хандырылгазының культуразын бедидери негеттинип турар.

Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларының күүселдезин чедип алыр, удавас болур улуг съездиге күш-ажылчы чедиишкиннериг ужуражыр дээш, олар кызымак ажылдап турар.

Н. ООРЖАК.

Москва. Бүгү-эвилелдиң С. Я. Жук аттыг «Гипропроект» төлевилел болгаш эртем-шинчилел институтуу гидроэнергетика болгаш гидротехника талазы-биле шинчилээшкиннерни болгаш төлевилелдерни кылып чорудар кол организация болур. Институттуң туруп келген 50 чылдарының дургузунда оон төлевилелдери-биле ниити күүзү 50 миллион киловатт, чылда 200 миллиард киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрер 200 ажыг электростанцияларны тутkан. Оларның аразында Волганың В. И. Ленин аттыг ГЭС, Нуректиң, Усть-Илимниң, Братскиниң, Красноярскиниң ГЭС-тери болгаш өскелер-даа бар.

ЧУРУКТА: «Гипропроект» институттуң эртем-шинчилел секторунда техник А. А. Анпилогов болгаш улуг инженер Р. И. Назарова олар Рогуниүң гидробелдарынын суг чыыр туннелиниң моделинде шинчилелдерни чорудуп тур.

В. КОШЕВОЙНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧААРТЫКЧЫЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Ак-Довурак хоорайда В. И. Ленин аттыг комбинаттың цехтеринде дерилгелерии дендески ажылдаарынга чаартыкчыларның кирии келген үлүү улуг. Ук комбинатта чеден беш кижиден, тургустунган чаартыкчылар болуу машина-техниканың ажыглалынга база күш-ажылдың будуруукчулуг чоруун бедидерииге хамаарышкан чогаадыкчы саналдарны кииргенер.

Фабриканың бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехке чогаалыкчы чаартылгаларны энергетик И. Ткаченко, улуг механик С. Грачёв болгаш оон-даа өске инженер-техниктиг ажылдакчылар кылган. Чаартыкчыларның киирген чогаадылгаларын будуруглеге ажыглаанының түнелинде хол-биле кылыр ажылдар кызырылган болгаш күш-ажылдың будуруккулуг чоруу бедээн. Ук цехте ГИД-407 шиикиниттер эргижээниинден бола үрелир турган. В. Фёдоровтуң удуртканы бөлүк тырышкынының болдурбас чаа тургузугну чогаадып кылганының соонда оон ажылдаары дендески апарган. Бо чаартылганы кылып чорутканындан 60 тонна металл база камнаттынган.

Эргижиреп элээн дерилгелерии солуурда продукция будуррии соксадыр турган болза, ам чаартыкчыларның киирген чогаадылгаларын ажыглаанының соонда цехтериң ажылын соксатпас апарган.

Вазкум камераларында доозуп сорлурукчуларының ажылдаар схемазынга чаартылганы кылгамының түнелинде чыл бүрүде 30 муң ажыг киловатт-шак электроэнергияны камнап ап келген.

Даг-дүгү арыглаар фабриканың чаартыкчылары партийжи съездиниң күш-ажылчы белектеринг үткүүр дээш чогаадыкчы саналдарны будуруглеге нептерелир талазы-биле күженiишкиннииг ажылдап турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.
Барыын-Хемчик район.

ШЫҢГЫЫ САГЫЫР

Ажылдың кайы-даа адырынга күш-ажылдың айыл чок чоруун тургурары чугула. Ол сорулга-биле будуруглелерге, ажыл-агыйларга кижилериң ажылдаарынга таарымчалыг бүгү-ле байдалдарны тургузар.

Республиканың ажыл-агыйларында кижилериң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунулаан болзада, күш-ажылдың айыл чок чоруун тургускаиы негелдеге ам-даа дүүшпес. Чижээ, Каа-Хем, Улуг-Хем, Бии-Хем болгаш Чөөн-Хемчик районнарның ажыл-агыйларынга күш-ажылдың айыл чок болурун шыңгыы сагывайн турганындан эрткен чылын ук черлерге будуруглениң 40 хире озал-ондаа болган. Чүгле будуруглеге озал-ондаандан 1980 чылда республиканың ажыл-агыйлары ниитизи-биле сес муң ажыг ажыл хүнүн чидирген.

Чамдык котельнаяларда одакчының шыызылгазы чок кижилериң ажылдап турарындан одалга системазынга үрелиишкиннер, харын-даа озал-ондак болур чоруктар эвээш эвес. Чамдык ажыл-агыйларда тускай мергежилдиг электриктер чогундан электри дамчыдылгазынга үрелиишкиниер болу бээрге, ол талазы-биле билиг чок кижилерге ону кылдыра бээр чоруктар бар. Оон озал-ондак болгулаан таварылгалар база эвээш эвес.

Ажыл-агый бүрүзүнде машина-трактор парыгы азы гараж бар. Чамдык совхозтарда оон ажыглалы негелдеге дүүшпес. Машиналарның болгаш көдээ ажыл-агый техникаларының ажыглалында техниканың айыл чок болур чоруун сагывайн турарындан будуруглеге озал-ондаа болур чоруктар бо-ла таварышкылаар. Ону болдурбас сорулга-биле чолаачылар, механизаторлар ортузунга ол талазы-биле тайылбыр ажылын күштеллирери чугула. Көдээ черлерге машина, тракторларның ажыглалы улуг. Ындыг болганда ажыл үезиниде будуруглеге озал-ондаа болдурбазынче угланган бүгүле хемчегларни ап чорудары, ону организастаары негеттинип турар. Чамдык чолаачыларның, механизаторларның машина, тракторлар кожугларын эдилеп турарында хажыдыышкыннардан, чедир тургустунмаан чүүлдерден озал-ондак болу бээри таварылга эвес. Оон-биле кады кандыг-бир черже чүк чүлүрүп аам дужүрүп кирерде, транспорт чамдык таварылгада соо-биле дедирленип кирер апарганда ынчан база кичээнгейлиг болуру чугула. Ынчангаш будуруглее озал-ондаа болдурбазыбиле күш-ажылдың айыл чок болур чоруунуң чурумнарын шыңгыы сагыыр.

Будуруглелерде, ажыл-агыйларда күш-ажылдың айыл чок болур чоруун хандырарынче угланган тайылбыр ажылы четпес. Кижилериң ажылдап турар черлериниде ол дугайын тайылбырлап көргүскен плакат-чуруктар чок, астынмаан болгулаар.

Будуруглее озал-ондаанық болу бергенiниң чылдагаанын тодаралып турарында болгаш аиаа хамаарыштыр акт тургузуп турарында шыңгыы четпестер бар. Чамдык таварылгала буруулуг кижилериң харысалгага онаашпайн турарын айтыры чугула.

Үстүнде үүлдерни ооренип көргеш, көдээ ажыл-агый будуруглгезиниге айыл чок болур чоруукту экижидери-биле республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозу райкүүскомнарнын көдээ ажыл-агый эргелелдериниң кичээнгейиниге моон дараазында үүлдерни сүмелеп турар. Совхоз будуруглелериниге кижилериң таарымчалыг ажылдаарынга бүгү байдалдарны тургузар айтырыгны көдээ ажыл-агый эргелелдериниң аппарады чугула кичээнгейге ап, одалга системазының, электри дамчыдылгазының шугумунуң үрелиишкин чок ажылдарын боттандырар-биле аиаа хамаарышкан көскү агитацияны калбаабиле ажыглавышаан, тускай өөредиглиг кабинеттерии азы булуңнарны тургузар хемчеглерии алыры негеттинип турар.

Үстүнде үүлдерни ышкыры сагыш тургаш, ажыл-агыйның алыр бүрүзүнге күш-ажылдың айыл чок болур чоруун чедип алыры чугула.

В. КАТАЕВ,
инженер.

ДАЛГАЛАР КҮҮСЕТТИНГЕН

Наймыыладың хоочун бүдүруглелериниң бирээзи—даарыыла фабриказы 1980 чылдың түнели-биле хоорайның үлетүр, будуруглее черлериниң аразында социалистиг чарыштың тнилекчизи боон шылгараан. Мурнакчы коллектив он бирги беш чылдың баштайгы чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг эгелээн Партийжи съездиге тураскаатталган социалистиг чарыш фабриканың түс-түс цехтериниң, бригадаларының аразында улам калбарган. Күш-ажылчы маргылдааны коммунистер болгаш комсомолчулар баштап, өскелерге төлептиг үлегерии көргүзүп турар.

Хоочун даараныкчы Надежда Степановна Макарованың удуртканы № 3 бригада январь планын күүседиикен. Ук бригадада хаара туттунган хоочун-даа, аныяк-даа даараныкчыларның кылган ажылынга аз-харымсалгалыг болганындан планныг даалгалар күүсеттинген. Амыдыралдың делгем орууниче күш-ажылчы аге базынны кылын чоруур аныяктарга арга-дүжүлгалын харам чокка дамчыдып берип келген хоочуннар бо бригадада хөй.

Оларның бирээзи — «Күш-ажылчы Алдар» орденнии үшкү чергезиниң эдилекчизи, Кызыл хоорай Советиниң депутады, коммунист Раиса Тартановна Сумбаа. Будуруглениң мурнакчызы, хоочун даараныкчы Раиса Сумбаа бодунуң ынак мергежилиниге 18 чыл дургузунда ажылаап келген. Хууда алган планныг онаалдаларын ажыр күүсединиринден аңгыда, хөй-ниитиниң херээнге идепкейлиг киржип келген болгаш дыка хөй аныяктарның дагдыныкчызы боон, бот-түскайлап ажылдаарынга оларны чанчыктырган.

Оон өөреткен аныяктары — Валентина Ишкин, Кадыг Билчиир, Уля Сендаа олар. «1980 чылдың социалистиг чарышының тнилекчизи» деп хөрек демдээниң эдилекчилери болганнар. Дагдыныкчы коммунист Р. Сумбаа ам бо хүннерде даараныр мергежилге аныяк кыс Октябрина Арагачыны өөредип турар. Аныяктарның дагдыныкчызы, оларга төлептиг үлегерии көргүзүп кээген хоочун даараныкчы Раиса Сумбаа 1982 чылдың сентябрь айның үлүүне киирештир ажылдап турар.

М. ОНДАР.

ИШКИНЧЕ КӨРҮНЗЕ

Чөөн-Хемчик районнуң Ишкин суурдан «Шын» солун редакциязынга ийи чагаа келген. Оларда «Сүт-Хөл» совхозтуң ында салбырының ажыл-ишчилериниң материалдыг болгаш культурлуг амыдыралының хандырылгазында бар четпестерни чагааларның авторлары Нима Серенмаевич Ондар биле Олег Чамбал-оолович Монгуш сагыш човаашкын болгаш дүвүрээзинбиле бижип турар. Ол чагааларның допчу утказын парладывыс.

Совет кижилериң ажылдаар болгаш амыдыраар байдалдарын улам экижидер дугайын СЭКП-ниң XXV съездизи онзалап айыткан, а ол-ла сагыш салыышкынының чаа илерели СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Төлевилелинде киирген чүүдер көргүзүп турар. Ындыг турбуже бистиң Ишкин суурнуң чурттакчыларының болгаш мында салбырның малчыннарының амыдырал хандырылгазы экижиирден туржук, харын-даа дорадап турар деп чугаалап болур.

Суурнуң чурттакчыларының болгаш Ишкин салбырының малчыннарының амыдырал хандырылгазы кончуг четпес. Бир үгда 350 листиге хлеб быжырар пекарная одаар чүүл четче белеткеттинмээниинден база Суг-Аксы суурдан далгаз сөөртүрү үзүктели бээриидеч орта ажылдавайн турар. Эрткен чылдың декабрь 15-тен бээр одаар ыяжы үзүлген. Суг-Аксынзан азы Чадаанадан хлеб эккеп сатпайн турар. Ишкинниң магазининде аапсаап консервалардан өске чем аймаа барык чок. Печенье-пряник, булочка садыгда чок. Мүн чемнээр чүүлдер үргүлүү үзүктелир — ында-хаая 5-6 хааржак вермишель азы лапша келирге чедишпес. Чаа чыл бүдүүзүнде эвээш колбаса келирге, чүгле 4—5 хире башкылар хааржаа-биле алган барган. Үс аймаа шуут келбес. Автолавка малчыннарга 1980 чылдың сентябрьда чораан хевээр келбээн. Малчыннарда далган болгаш өскедаа аъш-чем аймаа чок болуп турар.

Ишкинчилерниң транспорт-биле хандырылгазы кончуг берге байдалдыг. Совхоз төвү Суг-Аксы баар, оон бээр келир кижилер трактор тележказынга, ында-хаая чүк чүдүрүп каан чадагай машина кырынга олурар апаар. Чадаана хоорай-биле аргыжылгада бир маршруттуг автобус барын-на бар. Ынчалза-даа аңаа олуруп ап деп чүве нарын айтырыг; ол Ишкинге келирделе Баян-Талдан болгаш өскедаа орук аайында суурлардан Чадаана баар кижилерни долдур олуртуп алган болур. Оон аңгыда бо маршруттуң автобузу чамдыкта маңнавас. Бо чылдың январь 2-де, 4-те, 6-да маңнавааны оон бадыткалы болур. Баян-Тала баар автобусту Ийме, Хөр-Тайга маршрудундан аңгылаар дугайында «Ленинчи орук» солунга үш материал парлаттынза-даа, оон түнел үнмээн.

Культура-амыдырал хандырылгазы чегей. Культура бажыңы одаар чүүл-биле хандыртынмаанындан, ында чүгле кино үнериниден өске ажылдар чоруваин турар. Суурнуң ажылчы чоннары барык лекция дыңнавайн турар, оон туржук 8 санныг агитквартираларга беседалар безин кончуг хөвар болгулаар. Почта чедирилгезин ап көөр болза, Чадаанадан почта машиназы декабрьда 3, январьда 2 катап келген, малчыннар солун-сеткүүлдерии кончуг озалдап ап турар.

Одаар чүүл чогундан участок эмнелгези мөлдүк-калдыкла ажылдап турар. Ол-ла чылдаган-биле суурнуң чунар-бажыңы орта ажылдавастаандан бээр чартык чыл-даа четкен боор. Чунар-бажыңның печказы септеттинмээн, бузукчазык чүве. Ында-хаая ажыттынарга-даа чылыдыр одаттынмас, изиг суг, буе чок болур. Моон-биле кады чунар-бажың эргелекчизи Н. Д. Донгактың талазындан ажылынга харысалга чок чоруу база бар.

Амыдырал болгаш культура хандырылгазының будуруглелериниң, албан черлериниң мындыг багай ажылдап турары оларны удуртур ужурлуг Ишкин көдээ Советиниң, оон күүскомунуң четпее ажылының түнели деп бодаар бис. Ол черлерден туржук көдээ Совет күүскому боду одаар чүүлүн үзүп алганынан конторазының батареялары чара тепкенинден ол хагдынчак турар.

Бо бүгүнү көрүп чурттап турар ишкинчилер Чөөн-Хемчик райкүүском, «Сүт-Хөл» совхозтуң дирекциязы, парткому, Сүт-Хөл ажылчын кооперациязы Ишкинче көрүнер боор деп улуу-биле идеген турар.

Ишкинчилерниң хандырылгазының дугайында көдээ бижиичилерниң чагаазы дувуренчиг деп чүве ында киирген чүүлдерден илдең-дир. Чагааны адрестээн черлер боттуг хемчегларни дарый алгаш, харыызын дыңнадыр боор дээрзинге редакция идеген тур.

ТЫНДА — ЧАА БЕШ ЧЫЛДЫҢ КӨРҮНЧҮҮНДЕ

«Тос каът чурттарга бажыңнарын чаа чурттарга районунуң төвүнде дерип эгелээн. Оң район Байкал-Амур магистралының тудугчуларының найысылалы Тында төвү болур...»

СЭТА-ның корреспондентизи онгу беш чылдык баштайгы хүннеринде ынаныр информацияны Тындадан дамчыткан турган.

Беш чыл бурунгаар дамчыттынган ол информацияга хамаарыштыр тайылбырны бээрин СЭТА-ның корреспондентизи А. Кривченко улус депутаттарының Тында хоорай Совединин күүскомунуң даргазы В. Г. Федуловтан дилээн.

— Эң баштайгы тос каът чурттарга бажыңының таваан салын эгелээн хүн бистерниң шуптувуска ёзулуг-ла байырлал болган. «Эң баштайгы» деп сөс — Тынданың төөгүзүдүр ийин. Баштайгы бажың, баштайгы микрорайон, баштайгы школа — бистиң улуг оорушкувус-тур — деп, Владимир Григорьевич сактып чугаалаан.

Онгу беш чылда Тында дыка дүрген сайыраан болган чаагайжыдыр туттунган аныяк хоорай болган. Эрткен беш чылда оон чурттакчыларынга 120 мун дөрбелчин метр ниити шөлдүг бажыңнарны тудуп берген.

Эрткен элээн каш чылдар бурунгаар резина сапыктар оон чурттакчыларынга эргежок чугула херек турган — оон малгаштыг кызыы кудумчуларынга ынчаларда резина сапык кетпейи чанғыс базым-даа кылаштай албас сен! Ам — Тынданың өөлдар, кыстары кылаңнаар ботинкаларын, туфельдерин кедип алгаш, хоорайның төп кудумчуларында асфальтылыг оруктар-биле шөлээн базып чоруурлар. Хадылар болган дыттар аразында туттунган чурттарга кварталдары — хоорайның ногаан куржаг девискээри. Ында сайгылгаан чыры, суг дамчыдар черлер, ванналар, лифтидер, телефоннар — чурттакчыларның ажыглалында. Беш чыл бурунгаар чаа өглениp аныяктарга белек садар дээш Тынданың магазиннерип чартык шак иштинде чадаг эргий кылаштаан бис. Ам «Волга» деп чиик машина-биле ол магазиннерип ийи шак дургузунда арай бооpда эргип болур.

Өглениp аныяктарга белектер садар дээш ам хоорайның бүгү магазиннерип кезиири албан эвес — садыг черлери хереглекчилерниң чагыларын бажыңнарынга чедирип садыглаарын Тындада калбаа-биле организастаан.

Сонгу чүкке чурттаары — нарын дээрзи черле билдингир. Ынчалзажок кажан совет кижи кичээнгейниң төвүнде болганда — хөй бергелер чайлаттынган турар. 1981 чылдың бүдүүзүнде Тындага оол уруг төрүттүнген. Ону Павел Корчагин деп адаан: Байкал-Амур магистралының тудугчулары Корчагиннер ол оолду Павел дээни ол.

Бичии Паведиң болгаш оон чүс-чүс эш-өөрүнүн дугайында хөй организациялар, мун-мун кижилер сагыш салып турар. Корчагиннер чурттап турар квартадза бичии уруглар азыраар кухня ажыттынган. Бичии Паведти базаында доруктуруп турар. «Детский мир» деп магазиин чүс-чүс, мун-мун Паведлерге чылыг хептерни база белеткеп берип турар. Москванын Кол тудуг эргеделиниң тудугчулары уруглар комбинадын түдүп эгелээн болгаш ону 1982 чылда ажыглалга киирер.

Аныяк хоорай Тындага эрткен чылын беш мун бичии чаштар төрүттүнген. Тында — оларның төрээн чурту-дур. Коммунизмниң аныяк салгакчыларын кадык-шыырак кылдыр өстүрер, бедик медередиг кылдыр кижизидер болгаш өөредир дугайында сагыш салышкынны доктаамал илергейлеп турар. Хоорайда амгы үеде хоккей секциялары, музыка школалары, уругларның танцы ансамбли ажылдап турар.

Тында — Совет Эвилелиниң эң аныяк хоорайларының бирээзи. Ынчаарга Закавказьеден болгаш Прибалтикадан, Карпаттардан болгаш Уралдан хөй санныг туристер Тындага кээп, оон солуун чүүдерин магадап көрүп турар.

Гитараның үделгези-биле ырлаарынга ынактарның чыл бүрүде болур фестивалынга мун-мун аныяк аалчылар, улуг назылыглар чурттуң хөй хоорайларындан, суурларындан киржип, Тындага кээп турар. Делегейниң география чуруунга беш чыл бурунгаар Тында көзүлбес турган. Онгу беш чылда төрүттүнген Тында бистиң улуг Төрээн чуртувустуң ам эң-не сураглыг хоорайларының бирээзи болу берген.

(СЭТА).

Тында,

Амур область.

БӨМБҮРЗЭКТИҢ СУДАЛЬ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

СОЦИАЛИЗМНИҢ АКЫ-ДУҢМА ЧУРТТАРЫНДА

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНГЕ АЛДАР КЫЛДЫР

ПРАГА. Насос станцияларынга ажыглаар дериг-херекселдерни ССРЭ-же чоруларын СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар кылдыр хуусаазындан чартык ай мурнадыр бээр деп социалистиг хүлээлгени Оломоуц хоорайда «Сигма» дээр машина тудуушкун бүдүрүлге каттыжышкынының коллективи алган. Эрткен чылын ол коллектив 9 мун ажыг комплект дериг-херекселдерни совет чагыкчыларга чорудуп берген. Олар Молдавияның, Украинаның, Поволжьеның, Прибалтиканың, Белоруссияның, Закавказьениң ховуларында ажылдап турар.

Бо беш чылда ол каттыжышкын совет болгаш чехословак специалистерниң кады ажылдап кылганы чаа хевирниң блокталыр насос станцияларын ССРЭ-ге массалыг бүдүрүп берип эгелээр.

* * *

СОФИЯ. Русе хоорайда Г. Димитров аттыг кедээ ажылагый машиналарының комбинадының коллективи Совет Эвилелинге баар чүүктүг демир-орук составын байырладыг үдеп чоруткан.

Силос ажаарының боду чоруур баштайгы болук комбайнарын Совет Эвилелиниче хуусаа бетинде чорудуп бээрин комбинаттың ажыл-ишчилери совет коммунистерниң XXVI съездизинге тураскааткан. 1981 чылдың төнчүзүнге чедир ол хевирниң 150 комбайның ук комбинат ССРЭ-же чорудуп бээр, ол — ажыглаарынга таарышкан бедик шынарлыг техника.

Совет чагыгларны күүсетпишаан, Болгарияның дыка хөй бүдүрүлгелери бо хүннерде «ССРЭ-ге баар продукцияны — чогуур хуусаазында болгаш бедик шынарлыг кылыр!» деп лозун-биле ажылдап турар.

НАЙЫРАЛЧЫ ХАРЫЛЗААЛАР

УЛАН-БАТОР. Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Моол Арат Республикага хүннери Совет Россияның болгаш Моол Арат Республиканың аразынга найыралчы харылзааларын доктаадып тургузарының дугайында дугуржулганың 60 чылынга тураскааткан улуг хемчег болу бээр. Чурттуң янзы-бүрү хоорайларынга ураа чурулганың, уран чүүлдүң, космос делгемин шингээдип алырынга ССРЭ-нин чедиишкиннериниң каш-даа делгедгелери ажыттынар, бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң оюн көргүзүглери, кино неделязы болур. РСФСР-нин Чогаалчылар, Композиторлар болгаш Чурукчулар эвилелдериниң төлээлекчилериниң моол хөй-ниити-биле ужуражышкынары чер болганга болур. Моолдуң аймактары болгаш хоорайлары-биле Россияның шуут тудуш-хелбээ найыралчы харылзаалар-лыг крайларының, областарының болгаш хоорайларының амыдыралының база ажыл-ижиниң дугайын тоожаан тускай телерадио дамчыдылгаларны эртирер.

БАЙЫРЛАП ДЕМДЕГЛЭЭН

БЕРЛИН. Герман Демократтыг Республиканың харылзаа ажылдакчылары боттарының профессионал байырлалын демдеглээн. Телефон станцияларының, харылзаа белдирдериниң, почтаның 130 мун ажыг ажыл-ишчилери ол байырлалын Германияның социалистиг чаңгыс аай партиязының X съездизин төлептиг уткуур талазы-биле социалистиг чарышка чаа-чаа чедиишкиннери-биле уткаан.

Харылзаа системазының хөгжүлдезининң талазы-биле ГДР амгы үеде делегейде бирги черлерниң бирээзин эзелеп турар. Чуртта хүн бүрү 5 миллион чыгам чагааларны сайгарып, 8 миллион солуннарны болгаш 2 миллион журналларны тарадып турар.

ДЫКА БЕДИТКЕН

БЕЛГРАД. Москваның станкоинструменталдыг институдунуң болгаш Любляныда «Искра» дээр үлетүүр каттыжышкынының кады ажылдап кылганы станок шугумун башкарарының автоматчытынган системазы күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедиткен.

Энергетиканың, металлургияның, химияның, машина тудуушкунуң барык 120 тодаргай айтырыгларының талазы-биле ажылдаашкынны ам ССРЭ-нин болгаш Югославияның эртемденнери чорудул турар. Дыка хөй төлевилелдерни ийи чурттуң улус ажыл-агыйында шагда боттангырган. Чижээлээрге, ССРЭ-нин Эртемнер академиязында чедиишкинниг ажылдап турар ГВС-100 дээр саңалга комплекизин дем каткан күжениишкиннер-биле тургускан.

(СЭТА).

УЛУГ УЖУР-ДУЗАЛЫГ ДОКУМЕНТ

БЕРЛИН. (СЭТА). «1981—1985 чылларда болгаш 1990 чылга чедир үеле ССРЭ-нин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезининң кол угланышкынары» деп СЭКП ТК-ның төлевилели кайгамчык улуг ужур-дузалыг документ болуп турар деп, Германияның социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, ГСЧП ТК-ның секретары Г. Миттаг СЭТА-ның корреспондентизинге берген интервьюзунга медеглээн. Совет улустуң эгээртинмес чогаадыкчы күштериниң илергейлээшкини, ССРЭ-нин экономиктиг, социал болгаш угаан-бодал хөгжүлдезининң айтырыгларының талазы-биле СЭКП-нин стратегиязының база тактиказының боттанышкыны кылдыр ол документиниң санап турар бис деп, ол чугаалаан. Совет Эвилелинин улам ынайгы хөгжүлдезининң чаа сорулгаларын СЭКП ТК-ның Төлевилелинде айткан болгаш ол өндүр-чаагай чаа сорулгалар социалистиг интернтел тургузуунуң артык күштүүнүң дугайында тодаргай херечилел турар-дыр.

Коммунистиг тургузуушкунуң чаа үе-чадазында СЭКП-нин ленинчи угланышкынының чыпталдыг боттанышкыны СЭКП ТК-ның Төлевилелинде илергейлеттинген. Ынчаарга коммунистиг тургузуушкунуң чаа үе-чадазы СЭКП ТК-ның эң чугула шиитпирлеринге, СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-нин Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң айтышкынындарынга үндезилеттинген деп, Г. Миттаг демдеглээн. Маркстың, Энгельстиң, Ленининң өөредиинден СЭКП удуртулга болдурбушаан, социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкуннуң үндезин принциптерин амыдыралга чедиишкиниг боттандырып турары социализмниң өске чурттарынга чаагай үлегер-чижек болуп турар деп, ол онзалап айтыкан.

ПРАГА. (СЭТА). Улус ажыл-агыйының шапкын хөгжүлдезинге үндезилээш, совет кижилерниң чаагай чоруунуң улам ынайгы өзүлдезин хандырарынче, Советтер чуртунуң күүү-шыдалын база авторитединиң быжыглаарынче угланган ленинчи угланышкынны СЭКП-нин чайгылыш чокка боттандырып турарын «1981—1985 чылларда болгаш 1990 чылга чедир үеле ССРЭ-нин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезининң кол угланышкынары» деп СЭКП ТК-ның бүгү чоннуң чугаалажып көрүшкүнге киргген төлевилели тодаргай бадыткап турар-дыр деп, Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Президиум кежигүнү, ЧССР-нин чазааның Даргазы Л. Штроугал медеглээн.

СЭКП ТК-ның теоретиктиг болгаш практиктиг кайгамчык улуг ужур-дузалыг ол документиниң ханы сонуургалы Чехословакияның ажылчы чоннары илергейлеп турар деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга ол чугаалаан. Ажыл-агый тургузуушкуннуң нарын айтырыгларын шиитпирлээр талазы-биле СЭКП ТК-ның Төлевилели акыдунма социалистиг чурттарга сорук киирикчи үлегер-чижек болуп турар деп, ол онзалап айтыкан.

Амыдыралдың бүгү-ле адырларынга — экономиктиг, социал хөгжүлдеге, угаан-бодал культуразынга кайгамчык улуг болуп турар Совет Эвилелап чедип алган деп, ол онзалап демдеглээн. Коммунистиг тургузуушкуннуң орүү-биле улам бүрүнгаар хөгжүүрүнүң чаа сорулгаларын СЭКП ам тодаргайлап, турар-дыр.

ЧССР-ниң социал-экономиктиг хөгжүлдезининң программазын чедиишкиниг боттандырарының быжыг магадылалы болуп турар Совет Эвилелинде бүгү талалыг калы ажыллажылганы моон соңгаардаа улам-на калбартыр бис деп, Л. Штроугал чугаалаан.

Ж. МАРШЕНИН ИНТЕРВЬЮЗУ

ПАРИЖ. (СЭТА). Ажылдаар эргезин камгалавышаан, ажыл чок чорунка, бүдүрүлгени кызырынга удур, демократтыг болгаш профзвилел эргелери дээш демисежип турар кижилерниң талазынга Францияның Коммунистиг партиязы кезээде туржуп келген болгаш моон соңгаар-даа туржур апаар деп, Францияның Коммунистиг партиязының Чиргине секретары Жорж Марше Парижке болган массалыг митингиге медеглээн.

Чөөн үзелдиг күштерниң эвилелин тургузар дээш, чурткa таварышнан кризисти ажып эртерин болгаш күш-ажылчы чоннуң тура-соруун боттандырарын хандырар чаа политиканы чорудар дээш Францияның Коммунистиг партиязы демисежип турар деп, ол онзалап демдеглээн.

Чурттуң найысылалын артык эргелиг болгаш тамчыктыг байларның база чиижең кижилерниң хоорайы кылдыр хуулдурарынче Францияның бурмуазиязы чүткүп турар деп, Ж. Марше Парижтиң чурттакчыларынга медеглээн. Ындыг болза-даа Парижтиң күш-ажылчы чону боттарының амыдыралчы эргелери дээш демисежиринге бүрүн шиитпирлиг.

Улуг капиталдың тергиделинге төнчүнү салыр төлээде, бо чылдың чазынында болур президент соңгулдаларының үезинде Компартияның кандидадын деткиириринче найысылалдың чурттакчыларын Францияның Коммунистиг партиязының Чиргине секретары ныйгырган.

КАЯА-ДАА КАТТЫШПАЗЫНЫҢ ШУУЛГАНЫНДА

ДЕЛИ. (СЭТА). Каяа-даа каттышпас чурттарның даштыкы херектер министрлериниң төвүлел хуралы Индияның найысылалында үргүлчүлеп турар. Каяа-даа каттышпас шимчээшкинниң болгаш делегейниң өске-даа чүгула айтырыгларын ында чугаалажын көрүп турар.

Америк империализмниң болгаш оон эвиделчизи Израильдиң Чоокку Чөөн чүкте база Африкада айбылдыг политиказын Эфиопияның болгаш Палестинаны хостаар организацияның делегацияларының баштыларын шыңгыы шүүмжүлээн. Ол политика неоколониалистиг характерлиг болгаш араб, африк база хосталган өске-даа чурттарның национал эрге-ажыктарынга үндезиин-биле удур болуп турарын Эфиопияның болгаш ПХО-нуң төлээлекчилери медеглээн. Делегейниң ол районунда америк шериг баазаларын узуткаарын, бүгү араб девискээрлерни израиль эжелекчилерден хостаарын, бодунуң күрүнезин тургузар эргенин палестин улуска магадылап бээрин олар негээн.

Вьетнам Социалистиг Республиканың даштыкы херектер министри Нгуен Ко Тхатъ база чүве чугаалаан.

Тургустунганындан бээр 20 чыл оюн бөгүн демдеглеп турарывыс каяа-даа каттышпазының шимчээшкини делегейде амгы үениң улуг күжү болуп турарын ол айыткан. Ийи он чыл бурунгаар бо шимчээшкинге үгле 30 чурттар кирген турган, ынчаарга амгы үеде оон кежигүннериниң саны 90 ажыг күрүнелер болуп турар. Каяа-даа каттышпазының шимчээшкинни политиктиг хамаарышпас чоруу дээш, бодунуң экономиказының ээзи болур эрге дээш улустарның демиселинге улуг салыышкының киирген. Совөлгү үеде делегей байдалы чидигленгенибиле хөлбаштыр каяа-даа каттышпас шимчээшкинниң сорулгаларының дугайында министр чугаалавышаан, тайбының дайзыннарының, хамыктың мурнунда АКШ-тың болгаш Пекинниң чимзенишкиннериниң удур демиселди улам-на күштелдиреринин эргежок чугулазын айыткан.

Индий океанның талазы-биле конференцияны Коломбога эрттирер дээш бодунуң чуртунуң туржуп турарын Нгуен Ко Тхатъ медеглээн. Индий океанда, оон иштинде Диего-Гарсия ортулукта болуунуң бүгү шериг баазаларын Вашингтон узуткаар ужурлуг деп, ол чугаалаан. Микронезияны АКШ-тың эжелеп алыр дээн оралдажышкынарын соксадырын, Мурнуу Көрейден америк шериглерни бүрүн үндурерин, Афганистанның, Иранның болгаш Мурнуу Азияның чурттарының улустарынга удур Вашингтоннуң үрегдекчи хоралыг үүлгедиглерин холгаштыр каяа-даа каттышпас шимчээшкинниң соксадырын негеп тур бис деп, министр медеглээн.

«Каяа-даа ёзулуг каттышпазының» дугайы дээр хоозун кыдат чулчуруушкунну вьетнам делегациязының баштыны сойгалап илереткен болгаш каяа-даа каттышпазының шимчээшкинин Совет Эвилелинден, депшилгелиг өскеда күштерден башкаландырарын Кыдаттың чагырыкчыларының оралдажып турарын шыңгыы буруу шапкан.

ИСПАНИЯДА ЧАЗАК КРИЗИЗИ

МАДРИД. (СЭТА). Испан күрүнезиниң баштыңы хаан Хуан Карлос чурттуң кол партияларының удуртукчуларыбиле сүмелешкен соонда чаа чазакты тургузарын Демократтыг төптүң эвилели партиязының (ДТЭ-нин) төлээлекчизи Л. Кальво Сотелога дааскан. Чазак баштыңының албан-дужаалыкга ол кандидат А. Суарести кабинединге чазак даргазының экономика айтырыгларының талазы-биле ийнги оралакчызы турган.

Чазак даргазының албан-дужаалыдан А. Суарести душкени-биле холбаштыр Испанияга чазак кризизи бо чылдың январьның төнчүзүнде эгелээн. Чазак даргазының ынчаарда албан-дужаалыдан душкенин социал-экономиктиг чидиг айтырыгларны, национал айтырыын чазактың шиитпирлеп күш четпээни-биле, политиктиг өлүрүкчү чорукка удур деминсели оок дээштиг чорудуп шыдаваны-биле хайгаракчылар тайылбырлап турар.

Чазакка хамаарыштыр удурланышкак үзел-бодалдарлыг кол партиялар Л. Кальво Сотелонуң кандидатуразынга хамаарыштыр боттарының туружун ам тодаргайлаан болуп турар. Испанияның Коммунистиг партиязының ТК-зының пленуму бо айтырыгга хамаарыштыр резолюцияны хүлээп алган болгаш Компартияның парламент бөлүү Л. Кальво Сотелонуң кандидатуразынга удур балыларын медеглээн. Компартияның бодалын өзүгаар алырга, ол кандидатура Испанияның «национал эргежыктарынга дүүшпейн турар». Чөөн үзелдиг партияларның төлээлекчилери киришкен чүгле ыйлыг чазак чуртту шыва алган кризизи ажып эртип шыдаар деп Компартия айыткан.

ПКАП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының Төп Комитединиң сески пленуму анаа болган. «Профэвилелдериниң ажыл-чорулулгазының болгаш социалистиг характериниң байдалдарының тургустунарынга партияның сорулгаларының дугайында» ПКАП ТК-ның Политбюрозуның илеткелин оон киржикчилери чугаалашкан. Ук илеткелди пленумга ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПКАП ТК-ның секретары Т. Грабский кылган.

ПКАП ТК-ның Политбюрозуның ажылының дугайында ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПКАП ТК-ның секретары К. Барчиковскийниң информациязын пленумнуң киржикчилери дыңнаан.

25 кижи санал берген чугаалажылганы эрттирген соонда Т. Грабский ПКАП ТК-ның сески пленумунуң саналдарын ажылдап кылыр талазыбиле комиссиянның ажылының түннелдерин киирген.

ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы хүлээлгезинден ону хостаар дугайында ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү Ю. Пиньковскийниң дилээн ТК-ның пленуму медээ кылдыр хүлээп алган.

ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы албан-дужаалга ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү армия генералы В. Ярузельскийни ПУР-нуң сейминиң эң чоокку сессиязына саналдаарын ПКАП ТК-ның пленуму доктаатkан.

ПКАП ТК-ның Бирги секретары С. Каня пленумга түннел сес чугаалаан.

ПУР-НУҢ СЕЙМ СЕССИЯЗЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польша Улус Республиканың сейм сессиязы ажыттынган. 1981 чылда улус ажыл-агый планының болгаш күрүне бюджединиң дугайында хоойлу төлевилелиң депутаттар чугаалашкан.

Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының, Каттышкан тараачын партияның болгаш Демократтыг партияның депутаттар клубтарының кады ажылдажылга талазыбиле комиссиязының даасканын ёзугаар ПКАП ТК-ның Бирги секретары С. Каня ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы албан-дужаалга ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү армия генералы В. Ярузельскийни соңгуурун санаалдаан. ПУР-нуң национал камгалал министри албан-дужаалыга ол хевээр артар.

Польша Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы албан-дужаалга В. Ярузельскийни томуйлаарын сейм чүүлдүг деп керген.

ОБЪЕКТИВТЕ — ПОРТУГАЛИЯ

Португалия — Европаның бурунгу чурттарының бирээзи — Пиреней чартык ортулуктуң барын кезээнде турар. Чурттуң найысылалы — Лиссабон. Фашист диктатураны 1974 чылда дүжүргенинин соонда ажылчы чоннар компартияның улуртулгазы-биле амыдыралды ёзулуг демократчыдары, депшилгелиг социал чаартылгалар дээш шудургу демисежип, революсчу чаалаң алышкынынарны шиитпирлиг камгалап турар.

ЧУРУКТАРДА: Лиссабоннуң Тежу хем эрии; Лиссабон чоогунда Синтра суурда тус черниң ус-шеверлери шаг-шаандан хөндир удазыннар-биле ойнаарактарны — ойнаар-кыстарны, аътчыгаштарны, өске-даа чүүлдерни кылып турар. Оларны туристер улуг сонуургал-биле алыр.

Е. ШУЛЕПОВТУҢ фотолары. СЭТА-ның фотохрониказы.

ОРБАС-ИРЕЙ

Аъдым кулаа
сүүреш дээрге,
көрүп кагдым:
Ак-шан кижи
сайыр өрү
шошкудуп ор.
Карак-ла бо!
Чедип келзе,
Орбас-Ирей.
(Кадарчылар почтачызы —
депутадым.)
Улуг салда
хырааларны
дүжүр суйбааш,
— Удур сырын
кандыг-дыр?—
деп айтырбады.
Кайы хире
хураганнап
турулар?—деп,
Кадарчылар
бачым ижин
сонуургай-дыр.
Съездиниң бүдүүзүнде
хей-аът кирип,
Сеткил дойлуп,
кыштың соогун
уттувуткаш,
Тозан чылга чедир көрген
хөгжүлдениң
Доктаалынга
Төлевилел
таныштырып,
Малчыннарны
чарыштарже
кыйгы салып,
Партийжи
херээн кылып
шошкудупту.
Орбас-Ирей
назы дөгүп улгаткан бол,
Оолдарзыг
шоваа караа
чайнап кыпкан,
Ажылдан-на салдынмайн чоруур болгаш,
Ам-даа эрес,
баштак чаңы хевээр чорду.
Дораланың суглуктарын шыңгырт кылгаш,
Дожан черни
догдурткайндыр челзивитти.
Сайыр дургаар
чалымнарга сергек ырын
Чангыландыр бадыргылап
чоктап чыдыр...
Сургакчылап өөренген
чаңы ындыг
Суглук чокка
делегейни допчулаптар.
Депиже-ле:
«Телевизор көргүстү» — дээр.
Тейи-биле түзенейнип ишкээр чылар.
Хүннүң чырыы,
дүннүк шуглаа
онза чараш
Күзел четпээн
хоорайларны
хөөрегилээр.
Делиге,
Индий чорааш бистиң Дарга
Дески чаагай
Тайбың херээн
камгалаанын
Иран,
Ирак аразында
дүшкүүрелди
Ийи караан дапыладып сөглээн орар.
Дери чүгле соолакта:
«Аъдым-хөлүм
ат-ла болду,
Ам-даа чедер черим бар — дээш
деңгидей бээр.
Аяан туткаш, чоруй шыгжап
үнүвүттер,
Тевер чери —
Оргу-Шөлде
аныяктар бригадазы.

К. ЧЕРЛИГ-ООЛ.

ОЛЯГА БЕЛЕК

Кызыл хоорай чуртуг башкы Зоя Петровна Болодурина бажыңының чанында магазинге аъш-чем садып алыр дээш чеде берген. Херектиг барааннарын шилип, деңзиледип алгаш, өртээн төлээр дээш кассага чеде берген.

— Силерге чандырып бээр 30 копеек чогул. Бир лотерея билединден ап алгаш, уругларынарга аппарып беринер. Чүвени канчап билир, ойнап аптар-даа магат чок—деп, кассир кыс баштактанган.

Зоя Петровнаның Красноярскинин медицина институдун доозуп турар Наташа дээр хеймер уруу чодураа дег кара каракты Оля дээр бичии кыстыг Ол кырган авазы Зоя Петровнага төрээн авазындан артык чанчыгып калган. Зоя Петровна кара каракты Оленькага кызыгаар чок ынак.

— Оо, шынап-ла. Оля дээр бичии кызым бар, аңаа аппарып берейн—деп удур баштактанган, чангыс лотерея биледин ап алгаш, чанып келген.

Айлар эрткен. Ол билет ном шкавының кырынга уттундура берген чыткан. Зоя Петровнаның улуг болгаш ортун уругларынга төрээн авазындан артык чанчыгып калган. Зоя Петровна кара каракты Оленькага кызыгаар чок ынак.

— Оо, шынап-ла. Оля дээр бичии кызым бар, аңаа аппарып берейн—деп удур баштактанган, чангыс лотерея биледин ап алгаш, чанып келген.

Айлар эрткен. Ол билет номжып, бичии дүңмазын эргелеттишаан, баштактанган:

— Бөгүн магазин баарда орук ара ажаалга кассазынга баргаш сээн ойнаашкынынны эккеп бээр бис, Оля!

Ол-ла хүн Тамара биле Таня үгбашкылар орук ара кассага кире дүшкеш, билетти хынаан. Олар караанга бүзүревээн —225 акшаның соодукчузу таваржы берген. Үгбашкылар чоруун бүдүрүп алгаш, бажынынга каткы-хөглүг ээп келген.

— Оляның ойнаашкынын машина чок ап ыыдавадывыс.

Соодукчу таварышты—дээш каттыржып-ла турган. Авазыдаа, ачазы-даа бүзүревээн. Дүш боон көжаларынга таблицалыг солун турган, ону ап алгаш хынап көргеш, өг-бүдениң ишти аажок-ла каттырышкан.

Чоокта чаа бир харлаан Оля улуг улус каттыржырга улам хөглеп, ойнап алган лотереязының биледин тудуп алган, чаптанчыы кончуг чүгүрүп турган.

Бир харлыг Оля ынчап соодукчулуг болган.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

«Кызыл тараачында»

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» совхозта кино-чурук кылырынга ынактарның студиязы ажылдап турар. «80 чылдың дүжүт ажаалдазы» деп документалдыг фильмни ол киностудия кылган.

Кинону совхозтуң тараажыларының чүткүдүг күш-ажылынга тураскаатkан. Олар эрткен чылын чамдык участоктарнын гектар бүрүзүнден 20 центнер дүжүтүг ажаал алган.

Р. КОЗЬМИН.
СЭТА-ның корр.

Москва. Чурулга уран чүүлүнүң А. С. Пушкин аттыг күрүне музейинде «Эге далайның грек ортулуктарының бурунгу уран чүүлү» деп делгелге ажыттынган. Грецияның 14 музейлеринден, ооң иштинде Афинының бүгү делегейге сурагжаан национал музейинден эккелген ол чүүлдер бурунгу грек уран чүүлдүң болгаш ниити культураның эң сайзыраңгай үезинин дугайын херечилеп турар.

Делгелгеде Ферс ортулукка казыышкынар үезинде тывылган угулзалаан доңгуулар, Родос, Фера, Парос ортулуктарындан келген савалар киргеи. Эрте-бурунгу архитектураның тураскаалдары, оларның аразында Делос ортулуктан тывылган Тиилегенин бурганы — Никаның сураглыг статуязы онзагай черни ээлеп турар.

ЧУРУКТА: көрүкчүлер делгелге-биле таныжып тур.

А. СТУЖИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

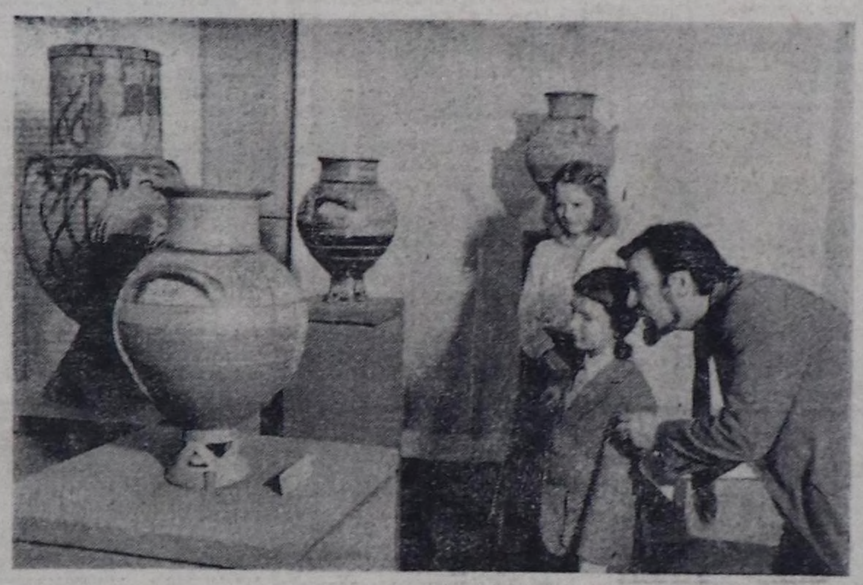

Буянныг мергежилдиң кижилери

ЧЫРЫК КӨӨР ААС-КЕЖИК

1964 чылдың ноябрьның он хүнү аныяк, шырак кижини үр үеде эмнелгеге чыдарынче албадапкан. Сербияда Ниш хоорайның чанында Бабушница дээр бичии сууржуган бар. Профир Миколич оон чурттакчызы. Ол химия заводунга элээн үр ажылдап келген. Авария болган каустиктиг сода оон карактарынче чаштаап, чипкен. Хүн, чүзүн-баазын чараш өнөр читкен... Миколичиге бүгү делегей дүмбей карангы апарган.

Белградка эмнедип турган. Идегел бирде тыптып, бирде өжүп турар мындыг... Дыка узун он чылдар ынчаар шуужуп эрткен.

Бир-ле катап идегелдиң бичии отчугажы база хөрлээлеп келген. Ынчан Профир радиоприёмник дыннап орган. Ооң аалындан талыгырда Одессада карак аарыгларының эртемшинчилел институдунда эң-не нарын операциялар кылып турарын диктор чугаалап турган.

Миколич Одессаже чорупкан. Эмчилер: профессорлар ону дыка-ла үр, хынамчалыг шинчип көрген. Оларның бирээзи ук институтка ооң адын тывысканы алдарлыг В. П. Филатовтуң өөреникчизин академик Надежда Александровна Пучковская база турган. Туннел өөрүнчүг эвес болган. Кемдээшкин дыка аар. Карак хавыы каракшың бодунга чыпшынган, кылын сорбулар чырыкты эрттирбестээн. Шаанда ону эмнеттинмес деп санаи турган...

Ынчалзажок филатовчулар эмнеп көөр деп шиитпирээн.

Эң баштай элээн хөй операциялар кылгаш, чыпшынчак черни адырган. Дараазында нарын эмнээшкинни кылырынга чедир бир чыл маназр ужурлуг турган. Ооң соонда шырыңманы адырар, арыглаар элээн каш операциялар кылынган. А ол бүгү дээрге каракшың көөр аргазын эгидериниң чүгле белеткели боон турган. Кол чүүл—керапротезти салыры. Керапротез дээрге хензиг оптиктиг прибор-дур, ону каракшың картынга үт кылгаш, чырык кириш турар кылдыр аңаа экиртир ужурлуг. Ол кончуг нарын, берге херек. Филатов аттыг институт бистиң чуртувуска ындыг дүржулгаларны бир дугаар кылып эгелээн. Амгы үеде аңаа чүс-чүс ындыг операцияларны кылып, хөй кижиниң чүве көөр аргазын эгиткен.

Микроскоп дамчыштыр көрүп турган кылыр, кончуг улуг мергежилди негээр ол операцияны Пучковскаяның өөреникчизи медицина эртемнериниң кандидады Станислав Якименко кылган. Ынчан операция соонда каракта шарыгны ап каапканда, Профир бырык чүнү-даа көрбес болган. Чүгле бир ай эртканде аалынга баргаш ол соңга ындында ак-көк дээрни, кудумчуда кижилерни көрүп каан. Ол-ла хүн Миколич Одессаже чагаа бижээн, ында өөрүп четтирген сестер, кайгамчык улуг өөрүшкү.

Эмчилер ооң кадыын үргүлчү хайгаарап, Одессаже бо-ла келдиртип турган. Бистер ооң-биле харын аңаа таваржы бердивис, ол бажыңында-биле дөмей-ле: эмчилерни, сестраларны, паняларны шуптузун таныыр, эмнедип турар кижилер аразында ооң өөнүктери база эмгежок. Маңаа ол бодунуң чурттажы-биле ужурашкан, Радомир Ранжелович 16 чыл иштинде ырык көрбейн чурттап келгеш, маңаа кээн каракталган...

Бо удаада Миколичини профессор Легеза, Якименко, академик Пучковская олар шинчип көрген. Одар байдал эки деп түңнелге келген. Операция кылган оң талакы каракшың шоолу 80 хуу, ол багай эвес.

Ам солагай каракты кезеринге белеткеп эгелээн.

— Бүгү чүвени катап эгелээн дег болур бис—деп, Станислав Якименко чугаалайдыр. Профириниң дилээн күүседирин кызыл көрээл.

Югославиядан ажылчын орустап хөлчок эки билир—эмнедип турарының үезинде өөренип алганы ол. Ол сергек хөглүг. Чүве көрүптер апарганындан эгелээш, амыдыралдың чаагай кежиктери аңаа эглип келген. Ынакшыл база берген: Миколич огленип алган, а мырыңай чоокта чаа кадайы Яворка ооп божаан. Ооң ады—Саша...

Лина НИК.
(ПМА).

КЫЗЫЛ-ОЙ ЧУҢМА

Рассказ

I

Чаяакчы бойдус эптей салгылап үндүрүпкеин көк-көк хаялардан бүткен туругнуң бажында, кызыл-ой чуңма үнүп келгеш, ынаар дөвүп хем иштинде кыштагда аалдарның одарже чиилеп сүрүп үндүрүпкени кодан өшкүлерже үр-ле кайгап турган. Ооң нези бо чалымнарга ону доруктуруп каан. Шагда маңаа бир өөр телер чырык хүн адаанга чыргалдыг өзүп-мандып чорда, күүгүлүг техника сөөртken кижилер кээп, орук кылып, туруг баарынга майгыннар тип, турлагжый бергеш, хая-дашты буза тепсин, думчукка анчыг чытты агаарже чашканнап, боо даажы удаа-дараа эткилеп, арай кошкак анайлар хоран турар апаарга, олар моон дезипкенир. Ие-чер хойнунга үнелиг эртине суп алганын кайыын билирлер ийик, чаа черинге каш чыл улаштыр чаңчыгып чурттай бергенде, хайлыг чүве, база-ла кижилер сөктүп кээп (кижиниң холу четпес чер кайда боорул аан), кода-суур тудуп, чалымнарны үттеп, чиндий бергеннер. Олла, оон соонда улучумал амыдырал-даа эгелээн. Бөрү, үс, дырбактыгга хөй катап таварышкан, баштыннарының өлүмүн-даа көрген. Чаяанныг салгал бар болгаш когу үстүп калбаан... Чуңма ханы дилээн кижилериин сөөлгу бир аглаашкынынга таварышкаш, кырган те биле ыскыл-ой чуңма йиилээн өөрүиден астыгып калганнар. Какпак хая баарынга чуңманы те дуй туруп алгаш, айыылдын ам кайыын кээп бооруп шинчилеп турда, чажыт келгерде хоралакчының өлүмүгүр огу оон хөрээн орта «полт» дээн. Те өрү бир кожаш кыйгап, чалымнарны куду алзы, хая-дашты кизиреди чуглуп бады барган. Чуңма эжиниң соонче көре каапкаш, карактарындан чаш кылаш кыйгаш, ынай болган.

Кыскыл-ой чуңма часкаан арткаш, улуп, тоян чорааш, өскен-төрээн чалым-туругларында чедип келгени бо. Сөөлгү үелерде ол ырады оттаарындан бужурганыр апарган ижии аартап, анайлаар ий чоокшулаан. Ошкү, хой шоолуг келбес туруг-чалымнарлыг оолгаш бо черинг, озуу хөлчок. Кыскыл-ой те тоттур оттап алгаш, ыжык хая баарынга дыштанып чыда, хем иштинде асфальтылыг орукта аай-дедир шуушкан машиналарны, дужунда шокар мээстерде одарлаан хой, өшкүнү, өйдеөйде яндаңнарындан ыш шөйлүг каап турар кыштагда өглериниң бараанын көрүп чыткылаар. Кижилериниң килеңинден, машина-балгаттың хөлээнинден талыйты дескилей бергени ол ийикпе, бо чоок-кавыда бөрү, дырбактыг чок — ол чаагай. Чывар аайы-биле кыштаглардан одексиг, хуназыг чыт келгилээр, төрелзимээр чытты чуңма тына каапкаш, хензиг када часкааанзыралын утту каггылаптар...

II

Аалдан боолар алгаш, даайым сугнун оглу, эжим Авылдаш-биле туругже углай салчып-ла каан бис. Авылдаш чаа-ла оң алдылап чоруур-даа болза, кончуг аңнаар эр. Диин, койгун аңаа хей чүве-дир. Часкы дыштанылгада эктинден боо дүжүрбедң...

Авылдаш дошту өрү эгиштеп чүткүвүшаан, хөөреп-ле чор.

— Кончуг улуг те, агбайым! Ылап-ла көрдүм. Чодуулар хойгузупкаш, олар-биле сүржүп чорааш, бо туругнуп аырга талазы деспектен үнүп кээримге... тулган улуг чүвең... бистиң аалывысче кайган тур де. Үжен ийиниң үүрмек тараа огу чер чедер эвес. Оон... оон аалче салып батказ, сеңээ четкеним ол. Ам бо сыгыр октуун шылдаар деп бил... Дүүргеп аксын ынай тут, кижижедаа «ток», дивезин мон. Сенээдаа ай...

— Аа хайт! Мен-даа номумнаа номчуттунуп чылар чүвемни. Анчы эвес, сен ышкаш — деп, кижиниң мени «кылаштай албас», «майтак буттуг», «боо соонга оруп көрбээн» сугсуг деп, чемелээри сүргей боорга, чөрүшкүледим. Кижим мени көгүде аарак аайынга киргиледи.

— Улуг кежик куспа... Те дээрге, аваайым, боолаптарга кончуг чалымдан чуглуп багкаш, хемге кээп дүжер, оон соярга чангыс ээгизи безин сыйлбаан боор чүве-дир. Ам көре бээр сен... Оон кежиндеп чоорган даарап каарга кижи кырынга безин чытпас, чок болза бут адаанче сывырлы бээр, чок болза баш ажыр андарлып чоруй баар. Дүгү мөңгүн-суу ышкаш, нарыны олдур, билген. Оон ханы — улуг эм. Кырган-ачам чугаазы-дыр. Аңчылар чугаазы солун киподан артык.

— Аалывыстың ангор хуназы эвеспе аай, оол? — деп, чөгендим.

— Бодуң хуна-дыр сен.. Аңчылар одаа эдээп чорааш, те деп чүвени ийи караам-биле көрген эжиң боор мен.

— Мен хей-ле, чүнү кылыр кижи мен ынчаш?

— Сен бе? Сен болза, мен эки черге оруп аарымга, ырак дужундан даш чуур сен. Бир эвес те сенче халыза хос дүүргеп-биле менче хойзуп, бажыңдоза дааштаар сен, билген? Көзүлзе-ле, мен чазар чок деп бил.

— Бажым дээскингеш, хаядан чүглу берзимзе.

— Ча, таанда. Ындыг кижи канчап дээрге ужар мен дээр сен.

Сиртке үнүп кээришкеге, Авылдаш ам «шимээрген болбас» — деп, имнеп каалы. Сирт кыры элээн ажык, делгем чер болду. Мурнувуста хүнче көрүнген туруглуг чалымнар бар. Те ында лидир. Арга талазы дээрден башкз чогум өскээр чүве халып бээр хире чер чогу ылаң. Хем иштинче кирер эвес...

Хенертен аът былгырып, соөскеннер дагжап, эзекги кынгырт дээн соонда, Авылдаштың ачазы даайым чылгызын дүнедип чораан бо-ла мурнувуста бора аъды дерлинг-дерлинг чортуп үнүп келди. Көрүп каап, өөрүүрүвүс-даа хөлчок, — тулган аңчың ол-ла болгай. Даайымның ширинни кончуг кижи, авам, күүйүм суглар, кончуг аяспарак кадайлар безин ону көрүп каанда, шимээни чиде бээрлер.

— Кайнаар чедериңер ол, сарбашкыннар?—дээш, даайым дүрлиин ушпуп, туруг хаяларже углай көргүлей-дир. Авылдаш хөөреп-ле үндү:

— Те, ачай! Те, те. Көрүп кагдым, мында, туругла. Хөлчо-ок улуг. Сээн боон ап... — деп чорда, даайым дурапын тырта каапкаш, «Хы-ык»! деп, бисче караан сооду көрүп келдя. Оон Авылдашче аът кымындан кымчы-биле бир арыды. Оон-даа — от-көс!

— Те деп, че?! Амыр-дыр. Сеп ону каяа көрдүң, эник? Боом эккел!

— Авылдаш «сыгыр-октуун» дүргеин хөлчок суна каапты. Эжимни кээргей бердим. Даайым ам-даа хөректенмишаан:

— Бөгүнден эгелээш, мээн өөшкээрелим чокта, боо эдиспее сеп. Ыт-куш бээр элертпес сеп. Оон бисти сургады.

— Бо те дээрге, мелегейлер, чурт чанып келген хөөкүй-дүр. Мен ону үргүлчү каракпан чоруур кижи мен. Шагда бо черинг алы безин Телиг-Чалым деп чер боор. Телер өшкү-биле холуй оттап чораан. Аваң сеп божаан аарып турда, чүчүма ханы-биле экиртип каан мен... Че, чоп сангайжы бергеп тур силер, чаныңар. Моон соңгаар бээр не баспанар!

Авылдаш ачазының соонче кээргенчин кончуг хөкпейтпити, мен-даа дүүргем огуп ужулгаш, оомну сөөртү-сөөртү, дошту куду таяа-таяа, далбайтыптым.

Н. ООРЖАК.

Делегейниң аңгы-аңгы чурттарының кино экраннарын ам барык 52 чыл дургузунда аваанғыр, тывынгыр Микки Маус деп кускежигеш эргип кезивишаан. Кандыг-даа бергелерге ол таварышса-даа, мерген сагынгыры, тывынгыры ону ол бергедээшкиннерден чайладып турар. Ынчалза-даа Уолт Диснейниң ол маадыры ам улуг бергеде таварышкан шыкаш.

Микки Маустуң адынга шериг эрттиреринче келдиришкин бижик ол талазы-биле киладистиң директорундан келген. Ол чагааны чоруткан аёрестиң ээзи мультфильмнер маадыры боон турарын барымдаалаан, ол чагааны маңаа долуун-биле киирип болур боор:

«Хүндүлүг келдиришкин!

Силер каяа, кажан төрүттүнгенишерниң дугайында мээзни биске дамчыдар дугайында бистиң дилээвиске таарыштаваан-дыр силер. Бо айтырыг талазы-биле тода харыы бербээнишер шериг хүлээлгэ дугайында хообулунуң үрекчизи кылдыр силерни илередип турар-быр. Негеттинип турар медээни доп-дораан бээрінерни биледивис».

Дыштанылганың болгаш хөлээшкинниң «Диснейленд» парызының төлээлекчизи Вашингтондан келген ол чагааны алгаш, жынча дээш «Маңаа харыыны» бээр ужурлуг бис. Чүге дээрге цегелге черлерінің шивишкиннери маңаа чедип келп, Микки Маусту кара-бажыңнап алырын болдурбас ужурлуг бис. Оларга бис ол бодунуң 52 харлыг пазынындан шеригге келдиртир үеш шагда эртнен болгаш делегейниң ийиги дайынының хоочуну деп харыылаар бис».

Бо бүгү төөгү хөктүг чугаа боон көстүп болур. Амгы үеде АКШ-та өөскүткен шериг белеткелдериниң хемчээли шеригге мультфильмнерниң маадыларын ойлүвек олуг Дональд Дактың, Руффи деп эштки болгаш өскелерни-даа шеригже келдирти бээри чадавас боон турар.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

1981 чылдың февраль 18-те, 14 шакта, СЭКП хооркомунун хуралдаар залынга, улус депутаттарының хоорай Соведининң сессиязы болур. Чугаалажыр айтырыг: «Күүскомнун 1980 чылда кылган ажылының отчёду».

ДЫҢНАДЫГ

Бо чылдың февраль 15-те, воскресеньеде, 16 шакта, СЭКП обкомунун политиктиг чыындышкын бажыңынга «Амгы үеде Латин Америка» деп лекция болур. Лектор — ССРЭ-нин Эртемнер академиязының делегей экономиказының болгаш улустар аразының харылзаалар институдунун эртем ажылдакчызы М. А. Оборотова.

Абоненментилер-биле кирер. Билеттерни туда база садып турар.

РАДИОДЫҢНАКЧЫЛАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Бүгү-эвилел радиоузунун дамчыдылгаларының расписаниезинин өскерилгени-биле холбаштыр февральдың 16-дан эгелеп, тыва радиоинун дамчыдылгаларының шактары өскерлир.

Москвадан дамчыдып турар чугула дамчыдылгаларыны үзе кирбези-биле Кызылдан дамчыдылга Төп радиоинун доктаалын кааны дараазында шактарда эртер:

Понедельник, вторник, среда, четверг, пятница хүннеринде: эртенгинин 7 шак 50 минутадан 8 шакка, 8.15-тен 9 шакка чедер, оон соонда 11.15-тен 12 шакка, кежээ 18.15-тен 19 шакка чедер.

Субботада: эртен 7.50-ден 8 шакка, 8.15-тен 9 шакка чедер.

Воскресеньеде: хүндүскүнүн 12.15-тен 13.15-ке чедир дамчыдар.

Теле Видение

ФЕВРАЛЬ 14-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ус». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — «АБВГД-лээр». 9.35 — **Силерге, ада-иелер».** 10.20—Делегейниң улустарының чогаадылгазы. 10.50 — **«Эки барааннарны хойнү».** 11.20 — **«Чуруукчулар дугайында чугаалар».** РСФСР-ниң алдарлыг чуруукчузу А. Шилов. 11.50 — **«Спортлотонун»** 7-ги тиражы. 12.00 —**«Мону шыдаар силер».** Аныяк чаартыкчыларның конкурузу. 12.45—**«Бистин адрезивис—Совет Эвилели».** Ленинградтан дамчыдылга. 13.30 — **«Хүннүн шыгжамыры».** 14.30 — **Бөгүн делегейде.** 14.15 — Мячилиг хоккейге ССРЭ чемпионадын. **ССРЭ-нин шилиндек командазы — Норвегияның шилиндек командазы.** 2-ги ужуражылга. Хабаровскиден дамчыдылга. 15.30 — **«Билдингир-даа бол, элдептинг».** 16.30 — **«Малахит аптара».** Мультфильм. 16.50 — **Политиктиг тайылырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы.** 17.20 — ССРЭ-нин улустуң артизи Е. Образцованың конперти. 18.05 — **«Правда»** солунунун политиктиг тайылырлакчызы Ю. А. Жуковтуң делегей байдалының дугайында беседазы. 18.50 — Киевтин Күрүнениң академиктиг театрының **«Бажың ээзи»** деп шинзи. 21.00 — «Ус». Информастыг программа. 21.35 — Уран чүүл мастерлериниң конперти. 22.50—23.00 — Медээлер.

Агаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Янзы-бүрү угланышкынның хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 12—18 градус соок болур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Янзы-бүрү угланышкынның хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 13—17 градус соок.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Саналашкының эгези» 11.30, 13.30, 15.30, 18.40 (узаткан), 21.00. **«Хостаганың солдаттары, тайбының солдаттары»** 17.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «№ 28 Сылдысчыгаш болгаш Баба-Яга Сылдысчыгашка удур» 9.30, 14.20, № 54 киночымында 11.00, **«Океанда кижилер»** 12.30, 15.40, 17.30, 19.20, 21.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Конкордту камгаланар» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Совлгу аңнаашкын» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Редакциянын адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 2-24-63, редакторнун оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, улетпур киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 421

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Советиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының дерективинің галазы-биле эргелелиниң гыпографиязы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын №-1)

ТС—00076.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 38 (11537) | 1981 чылдың февраль 15, воскресенье | 1925 чылда үндезидеттинген | Өртээ 2 көп.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ АЖЫТТЫНАРЫНГА ЧЕДИР 8 ХОНУК АРТКАН

ШУНТУЗУ БИРГИ КЛАССТЫҢ

Он бирги беш чылдың баштайгы чылында бедик дүжүттү алыр дээш эллэн ажылдарны Чөөн-Хемчикте «Искра» совхозтуң тараажылары кылып турар. Ол ажылдарның бирээзи — үрезин белеткели.

Совхозтуң шаңында үрезин арылаарынга тускайлаттынган алды кяжилиг звенону тургускан. Ону Валентина Моңгуш удурткан. Звено бо хүннерге чедир 600 тонна үрезинни арылаан. Оозун лабораторияга хынадырга, шуптузу бирги класстың болган.

Звено 259 тонна суда, 127 тонна арбай үрезинниң баштайгы арылаашкының база дооскан. Ам ол үрезиннерни чажар шынарынга чедирер дээш шудургу ажылдап турар. Бо ажылга Моңгуш Чылбар биле Татьяна Ховалыг кызымаан көргүзүп келген. Үрезин арылаашкыны чогуур үезинде доостур дээрзинге звено кежигүннери бүзүреллиг.

А. МОҢГУШ.

ТИИЛЕКЧИЛЕРНИҢ ОДУРУУНДА

Кызыл хоорайның чөөн талазында 38 дугаарлыг аъш-чем магазинниң ажылы макталдыг. Ук магазинниң коллективи 1980 чылдың түңнели-биле Кызылдың аъш-чем садыының магазиннериниң аразында калбарган социалистиг чарышка тиилекчилерниң бирээзи болган.

Галина Ивановна Изосимова удурткан бо коллектив он бирги беш чылдың баштайгы чылын база будурулгечи бедик көргүзүглериг эгелээн. Магазинниң ажылдакчылары бараан садырылгазының январьда планныг онаалдазын 109 хуу күүсеткен.

Г. И. Изосимова садыг шугумунда 12 чылдың үүрүнде ажылдап турар. Ажылынга ага-дуржулгазы удуг садыгжы удурткан коллективин мурнакчыларның одуруунче кирип шыдаан.

Х. ОНДАР.

МУРНАКЧЫЛАРНЫ ИЛЕРЕТКЕН

Хөву-Аксының холушкак садыының коллективи партияның XXVI съездизин күш-ажылчы белектерлиг утчуур дээш кызымак ажылдап турар.

Эрткен чылдың бараан саарылгазының планын коллектив 102 хуу күүсеткен. Холушкак садыгның ажылдакчылары оңгу беш чылда көрдүнген планнан ажыр 849 мун рубльдың бараанын саткан, тоску беш чылга деңнээрге 3.686 мун рубльдың бараанны хөй саарыткан.

Садыгның ажылдакчылары 1981 чылды будурулгечи бедик көргүзүглериг эгелээн. Чоокта чаа январьның түңнелин ацаа үндүрген. Холушкак садыг чаа чылдың баштайгы айында

КЕРЭЭЛИГ АРГАНЫҢ АЖЫКТЫЫ

Тудугну болгаш монтаж ажылдарын керээлиг база ажыл-агыйжы арга-биле чорударын сайзырангайжыдар база тудугну организастаарының депшилгелиг хевирлерин бүгү тала-биле сайзырадырын, тудуг объектилериниң инженер белеткелиниң болгаш бүдүрүлге-технологтуг четчелээшкинин деннелин белитпишаан, бригаданың керээлиг ажылдаар аргазын чер бүрүзүнге неперелиринге таарымчалыг байдалдарны тургузарын, тудугну эргелеп башкарарының ортумак звеноузун бот-оруларчарылгаже шилчидерин доозар, тудугга ажылдың будурукчулүүн 15—17 хүү бедилерин чедип алыр дээрзин партиниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Төлевилелиндже айтыкан. Бригаданың керээлиг ажылдаар аргазының курлавырлары ам-даа чедир ажыглаттынмайн турар. Шынангаш он бирги беш чылда бригала керээзинин бар арга-курлавырларын долузу-биле ажытлап турган, продукциянын шынарын, ажылдың ажыктыг чорууп болгаш күш-ажылдың будурукчулүүн белидер талазы-биле хөй ажылдар кылдыын чоруттунар.

Эрткен онгу беш чылда республиканың тудуг трестериниң 147 бригадаларының 46-зы бригаланың керээлиг ажылдаар аргазынче шилчээн. Олар 10154 мүн рубльдин тудугмонтаж ажылдарын кылып чоруткан. Бригада керээзи-биле ажылдап келген бригалалар бүгү трестериң нииттикылган ажылдарының 42 хуузун күүсеткен. Чангыс ажылчынга оваштыр кылдынган ажылдың хемчээли тресте ортумак хемчээлден 10 хүү бедик. Бригаланың керээлиг ажылдаар аргазы-биле ажылдап келген бригалалар 87,6 мүн түүйбину, 23 төнна цементини, 57 кубометр хоюдуунуу болгаш оон-даа өске унелиг материалдарны камнап алганнар. Ук бригалалардың ажылчыннарының билиг-мергежилдеринге «Сельхозхимиядан» ангыда колхозтар, совхозтар, «Сельхозтехника» организациялары, үлетпүр бүдүрүлгелери, мелиораторлар, автомобилистер сөөртүп турар болгай. Оларның ажылын «Сельхозхимия» дүүштүрүүп турар.

Чемшичидилгелерни ажыглаарының ажыктыын үндезинии-биле бедидери негеттинип турар. Мындыг саннарны деннештирип көрүнер: чижек кылдыр Кабардин-Балкар АССР-ни ап көөрге, ында хөрзүнге төккен бир пентнер чемшичидилге бүрүзү гектардан алыр тарааны 4 пентнерге немеп турар, а Красноярск крайда ындыг немелде түгле 0,3 пентнер. Шынангаш чемшичидилгелерниң чеп ажыглалын чедип алыры чугула-дыр.

Бистиң албанывыс будурүлге, төлевилел, эртем-технологтуг салбырларны каттыштырып турар, шынангаш чемшичидилгелерни эң-не чеп ажыглаар аргалыг. А оон түнелинде көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн дыка бедидер.

Бо бүгү-биле чергелештир «Сельхозхимия» немелде курлавырларны дилеп тыварын боттандырып турар. Улуг фермаларга болгаш комплекстерге торф-одек компостар будурер талазы-биле цехтерни болгаш дерилгелерни таарыштыр тургузарынын болгаш тударының схемазын ажылдап кылган. Үнелиг чемшичидилгени — сапропельдәр шингээдип алырынга белеткелди чорудуп турар.

— Каттыжыышкынынар н ы н мал фермаларынга ажылының дугайын чугаалап көрүнерем.

— «Сельхозхимия» түгле колхозтарның болгаш совхозтарның агротехниктиг хандырылгазы дээш эвес, анаа немей мал ажылынга химижидилге ажыллары дээш долу харыысалгалыг. Мал чемнерниге немелделерни шингээдири, силосту консервалаары, бөдүүн мал чемнерин сут чок аммиак-биле болбаазырадыры болгаш өске-даа ажылдар — фермаларга каттыжыышкынын кылып турар ажылдарының түгле кезиндир. Малды дус, чугай, курт хавыы, сода, өске материалдар-биле хандырары — базала «Сельхозхимияның» хүлээлгези.

Мал ажылын химижидерипге бистер түгле баштайгы базымнарны кылып турар. Бис. Ам-даа кылыр ажылдарның хемчээли канчаар-даа аажок улуг.

— Совлгу эки түнелдер дээш агрохимиктер кажын база демисежир болгай. Амгы ажылдар канчаар чоруп турарыл?

— Бистиң коллективтер СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төлептиг уткуур дээш ажылдап турар. Чурттуң мурнуу талазында күзүн тараан культураларны чемшичидер ажылдар калбаа-биле чоруп турар, чер бүрүде төлдерже организиктиг чемшичидилгелерни сөөртүп, үрезиннерни хоранап, мал чемин белеткен турар. Кышкы-часкы агрохимиктиг хемчеглер бедик темпилиг боттанып турар. Россияның чер ажылдакчылары чаа бең чылдың бирги чылында бедик дүжүттү алырынга дузалаар дээш, агрохимиктер хөй түүлдерни кылыр.

А. ФИЛАТОВ.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ДЕЛЕГАТТАРЫ

Новосибирск областың коммунистери ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының даргазы, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи, академик Валентин Афанасьевич Коптюгту (солагай талазында чурукта) СЭКП-ниң XXVI съездизинге делегат кылдыр соңгааннар. Ол физика, синтетиктиг болгаш органиктиг дузалал химия талазы-биле сураглыг специалист. Ол ышкаш химиктиг бодалгаларны электроннуг саналга машиналарынга ажыглаар талазы-биле кезку ажылдарны кылган.

А. ПОЛЯКОВТУҢ фотозу.

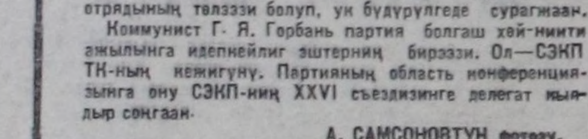

ДОНЕЦК область. Ждановскиниң «Азобсталь» заводунуң кан эзилдирикчизи, Социалистиг Куш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры Григорий Яковлевич Горбань (оң талазында чурукта)—ажылчын ажгының мурнакчы отрядының төлээзи болуп, ук будурүлгеде сураглаан.

Коммунист Г. Я. Горбань партия болгаш хөй-ниитти ажылынга идепкейлиг эштерниң бирээзи. Ол—СЭКП ТК-ның кежигүнү. Партияның область конференциязынга ону СЭКП-ниң XXVI съездизинге делегат кылдыр соңгаан.

А. САМСОНОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникалары.

Кичээнгейге алыңар

АГРОХИМИЯ: өзүлдениң айтырыглары

«Россельхозхимия» каттыжышкын ажылдап эгелээн баштайгы чылында-ла чер ажылдыгларның идегелдиг дузалакчызы кылдыр бодуун көргускен. Республиканың дыка хөй районнарынга химижидилге ачызында тараа болгаш өске-даа культураларның чыылдазы көвүдээн. Чемшичидилгелерни ажыглаарының ажыктыы бедээн.

— Элээн хөй ажылдар кылдынган — деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга каттыжышкынның даргазы В. Бельченко чугаалаан. — Химижидилге албаны ам Россия Федерациязының бүгү-ле көдээ ажыл-агыйлыг районнарында бодуунуң салбырларын ажыткан. Оларның эргезинде агрохимия ажылдарын чорудар механизастаан 1800 отрядтар бар. Каттыжышкынларның составында чемшичидилгелер болгаш хоран химикаттар-биле хандырар базавлар, авто-ажыл-агыйлар, чуурган чугай болгаш торф тывыжының талазы-биле будурүлгелер, техника септээр мастерскаялар кирип турар.

— Каттыжышкынар көдээ ажыл-агый будурүлгелери-биле ажылын кандыг үндезинге чорудуп турарыл?

— «Сельхозхимияны» хөрзүнүн дужуткур чорууп бедидер дээш, чер болгаш мал ажылының бедик түнелдиг болуруун чедип алыр дээш тургускан. Ол колхозтарга-даа, совхозтарга-даа херек. Ындыг болзажок чамдык көдээ ажыл-агый эргелелдерининг талазындан чаа организацияга арай бүзүрексевези алдептиг. Чаа албанны организастап турар үеде чамдык удуртукчулар аңда-мында эргежок чугула штаттарны, бажыннарны, техниканы шилчидип бербээн, чаа салбырларның күжүн агрохимия ажылдарже чардыктырып туруп берген. А Орёл, Астрахань, Иркутск, Амур болгаш өске-даа чамдык областарда колхозтар болгаш совхозтар органиктиг чемшичидилгелерни сөөртүп тогерин дыка кызырган болгаш химижидилгее боттарының киржилгезин дыка эвээжеткен. Ынчап болбазы улгаттырар төлээде, көдээ ажыл-агый органнары, бүгү ажыл-агылар «Сельхозхимия»-биле кады ажылдың хемчээлин улам улгаттырар херек. Чангыс аай агрохимия албанын тургузар дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталы чогум харын бо ажылдарны чер бүгүдеге үндезинин-биле экижидерин көрген болгай.

— Каттыжышкын бо талазы-биле кандыг хемчеглер алыр деп турар ирги?

— Бир эвес колхозтар болгаш совхозтар чогуур техниканы болгаш курлавырларны бисче шилчидер чүве болза, ол черлерге кылыр агрохимия ажылдарын каттыжышкын улам-на хөй-биле холга алыр күзелдиг. Чижээ, Саратов, Воронеж, Курган болгаш өске чамдык областарда харына ынчаар кылып турар. Ында ажыл-агыйлар боттарының күштерин өске ажылдар кылыры-биле хостап ап турар.

Оон-биле кады «Сельхозхимия» өске ведомстволарның кылып турары агрохимия ажылдарының организакчызы база болуп турар. Органиктиг чемшичидилгелерни «Сельхозхимиядан» ангыда колхозтар, совхозтар, «Сельхозтехника» организациялары, үлетпүр бүдүрүлгелери, мелиораторлар, автомобилистер сөөртүп турар болгай. Оларның ажылын «Сельхозхимия» дүүштүрүүп турар.

Чемшичидилгелерни ажыглаарының ажыктыын үндезинии-биле бедидери негеттинип турар. Мындыг саннарны деннештирип көрүнер: чижек кылдыр Кабардин-Балкар АССР-ни ап көөрге, ында хөрзүнге төккен бир пентнер чемшичидилге бүрүзү гектардан алыр тарааны 4 пентнерге немеп турар, а Красноярск крайда ындыг немелде түгле 0,3 пентнер. Шынангаш чемшичидилгелерниң чеп ажыглалын чедип алыры чугула-дыр.

Бистиң албанывыс будурүлге, төлевилел, эртем-технологтуг салбырларны каттыштырып турар, шынангаш чемшичидилгелерни эң-не чеп ажыглаар аргалыг. А оон түнелинде көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн дыка бедидер.

Бо бүгү-биле чергелештир «Сельхозхимия» немелде курлавырларны дилеп тыварын боттандырып турар. Улуг фермаларга болгаш комплекстерге торф-одек компостар будурер талазы-биле цехтерни болгаш дерилгелерни таарыштыр тургузарынын болгаш тударының схемазын ажылдап кылган. Үнелиг чемшичидилгени — сапропельдәр шингээдип алырынга белеткелди чорудуп турар.

— Каттыжышкынынар н ы н мал фермаларынга ажылының дугайын чугаалап көрүнерем.

— «Сельхозхимия» түгле колхозтарның болгаш совхозтарның агротехниктиг хандырылгазы дээш эвес, анаа немей мал ажылынга химижидилге ажыллары дээш долу харыысалгалыг. Мал чемнерниге немелделерни шингээдири, силосту консервалаары, бөдүүн мал чемнерин сут чок аммиак-биле болбаазырадыры болгаш өске-даа ажылдар — фермаларга каттыжышкынын кылып турар ажылдарының түгле кезиндир. Малды дус, чугай, курт хавыы, сода, өске материалдар-биле хандырары — базала «Сельхозхимияның» хүлээлгези.

Мал ажылын химижидерипге бистер түгле баштайгы базымнарны кылып турар. Бис. Ам-даа кылыр ажылдарның хемчээли канчаар-даа аажок улуг.

— Совлгу эки түнелдер дээш агрохимиктер кажын база демисежир болгай. Амгы ажылдар канчаар чоруп турарыл?

— Бистиң коллективтер СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төлептиг уткуур дээш ажылдап турар. Чурттуң мурнуу талазында күзүн тараан культураларны чемшичидер ажылдар калбаа-биле чоруп турар, чер бүрүде төлдерже организиктиг чемшичидилгелерни сөөртүп, үрезиннерни хоранап, мал чемин белеткен турар. Кышкы-часкы агрохимиктиг хемчеглер бедик темпилиг боттанып турар. Россияның чер ажылдакчылары чаа бең чылдың бирги чылында бедик дүжүттү алырынга дузалаар дээш, агрохимиктер хөй түүлдерни кылыр.

А. ФИЛАТОВ.

СЕКРЕТАРЬЛАР СЕМИНАРЫ

Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарның үлетпүр будурүлге, тудуг, садыг болгаш өске-даа албан организация коллективтеринде база ажыл-агыйларда партия эге организацияларының секретарьларының, оларның оралакчыларының каттышкан семинарын Кызыл-Мажалыкка бурунгу хүн арттырген СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң ийиги секретары В. И. Стариков ону ажыктаан, районнуң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезинин база он бирги беш чылда сорулгаларның дугайын оон киржикчилеринге чугаалап берген.

«Ажылга ленинчи стиль — партийжи удурутулганың чугула негелдези» деп лекцияны СЭКП обкомунуң партийжи - организа с т ы г ажылдар килдизинин инструктору М. Н. Тахватулин анаа номчаан. «Партийжи ажылдың перспективтиг база агаар планнаашкынынын», «Күүседениң контролюнүң база хыналданың дугайында» илеткелдерни семинарның киржикчилери дыннаан. Ол дугайын СЭКП Бай-Тайга база Барыын-Хемчик райкомнарының киллис эргелекчилери Ч. А. Ондар, Л. О. Саая олар чер-черде партия организацияларының амыралындан чижектер-биле холбаштырып тургаш, оларга тодаргай чугаалаан.

Ийи районнарның партия организацияларының секретарьлары болгаш оларның оралакчылары семинарга партийжи-организастыг болгаш идеологтуг, политмассалыг ажылдарның талазы-биле боттарының дүржулгалын солушканнар. Оон соонда семинарның киржикчилери Ак-Довурак хоорайның, шилгетия В. И. Ленин аттыг «Тыва дагдугуу» комбинаттың үлетүүр будурүлгелериниге болгаш ът комбинадынга барып, оларның ажыл-чорудулгазы-биле танышканнар.

ТРОЛЛЕЙБУСТА СТОЛОВАЯ

Столоваялыг троллейбус Азербайджан ССР-ниң пайысылалы Баку хоорайда ажылдап эгелээн. Столоваялыг троллейбус чолачыларның дүштеки чемненилгезинин мурнуу чарыында оларның мөөнелип чыглыр черинге чедип кээп туруптар.

Столоваялыг троллейбуста столдарга янзы-бүрү чемнерни делген, чолачыларның дүштеки чемненилгезин эптиг кылдыр организастаан. Ол сөөдөвая хоорай транспортунуң тарымчалыг ажылдаарынга ажыктыг болган.

(СЭТА).

ҮНЕЛЕП ТУРАР

Седип Байкараевич Чымба мурнунда чылдарда «Х Улуг хурал» совхозка бода мал бригадирлеп үр-ле болган. Ол онаашкан ажылынга кызымак, малга эптиг, арга-дуржулгалыг кижи дээрзин бээн-колчулар эки билир. Ынчангаш С. Б. Чымбаны «Х Улуг хурал» совхозтуң директизиязы № 2 хойжу бригаданы холга ап, бригадирлээрин сүмелээн. Дүүжулгалыг бригадир ажылды хүлээп алган.

Оон бээр үр ле эртиээн. Хамык бүгү кичээнгейин ол 1980—81 чылдарның мал кыштаглаашкынынче, анаа уткуштур эки белеткениринче угланыдырган. Малчынар Севээн Хүндүжүктүң, Дожекпен Семис-ооллуң кыштагларының печкаларын, кажааларының клетказының кылдырган. Чадамба Доржуюң кыштаанда бажының өрээлдээн болгаш хоюнуң кажаазын алгылып, серизин сөлаан. Кылдынган мындыг ажылларны санаар болза моон-даа хөй.

Бригадир Седип Байкараевичиниң кызымак, шудургузундан № 2 хойжу бригаданың малчынар коданнарына сиген, дус, сут үзүктелбейн келген. Бригаданың малчынарынга автолавка үргүлүү чедип, чугула хереглелдин баранналарын чедирип турар. Мында база-ла бригадирниң малчынар дээш сагыш човангыр киржилгези бар дээрзин малчынар үнелеп турадлар.

Амгы үеде республиканың бүгү малчын коданнарында дег, С. Б. Чымбаның бригазазында хөй массалыг ооллап турар. Малчынар оларның чаш төлүн мекди ап турар.

Б. ИРБИЖЕЙ.

Кызыл район.

КОММУНИСТ ӨГ-БҮЛЕ

Бай-Тайганың бир кол байлаа—төрээн черин улам байыдар дээш ажылдай бергенде амыр-дыжын билбес, орланзрес, күш-ажылчы кижилери. Ындыгларның бирээзинге «Тээлиг» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында коммунист өг-бүле, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Сандүү Ама-Сүрүнович Салчак биле Херелмаа Хүүраковна Күжүгет олар хамаржыр.

Бо өг-бүлениң күш-ажылы аныяндан тура мал ажылыбиле холбашкан. 1957 чылдан бээр олар ниитинии малын кадарып эгелээн, чылдан чылче белик көргүзүглерни чедип ап келген. Бо үеним дургузунда оларның остүрүп, азырап каан малы Көп-Сеок шынаазынга сынмас, кыргын алган дүгү Кара-Тей-биле денишкен деп чугаалап болур. Олар ам совхозтуң өшкүзүп каларын турар. Чазын, күзүн Аныяк-Ооругга, чай болурга Аныяк-Лорбанныга кадар оттуг, чечек-чимистиг одарларга кежүп чораан, малын семиртип алыр, а ыын болурга—Кызыл-Даганың Уэүк кырынга кыштаар.

Кышкы Уэүк-Кырының мээстеринге көөрге, хар-биле өөнеш болгаш көзүлбес, кажан хар эрип калганда аалды долганлыр чалын каап аарзы дег ак-чайт ангор өшкүлер оттап чоруур. Ол дээрге —«Тээлиг» совхозтуң малы. Бай-Тайганың байлаанын, бирээзи ол-дур. Сандүү Лама-Сүрүнович биле Херелмаа Хүүраковна онгу беш чылда орттума-биле түс бап өшкүлеп 106 ашаны камгалап, өшкү бүрүзүнден 1,4 килограмм дүктү кырып ап, СЭКП-ниң XXVI съездизинге—үзэрбя аллы шалыпчы неделя дээш бүгү чуртта калбарган социалистиг чарыштың тиилекчилериниң бирээзи болганнар. Оларның беш чылда төрээн совхозунга планнан ажыр берген өшкүзү ийи-үш кодан, кыргаан дүгү хөй-хөй тонна болган. Малчынарның дөрт уругларының ужу школаны дооскаш, совхоз будурүлгезинде идепкейлиг киржип, ниитинин хөрээнге боттарының улуг-хүүжүн киирип турар. Улуг оглу Чигжит-оол — совхозта мурнакчы чолаачыларның бирээзи, а бичээ школада өөренип турар. Ада-иези кандыг болдуп, ажы-төлү база шак-ла ындыг болур деп, чоңнуң чугаалажып турары ышкаш, бо өг-бүлениң уругларының база-ла ниитилелдин төлептиг кижилери.

Хоочун малчынарның үр чылларда үре-түнелдиг ажылдаанын Сандүү Ама-Сүрүновичиниң хөрээнде Күш-ажылдың Кызыл Тук Херелмаа Хүүраковнаның «Хүндүлелиин Демлээ» орденнер болгаш «Социалистиг чарыштың тиилекчилери» деп хөрек демлектери хереглелип турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге партия Төп Комитединиң Төлевилелиин таныжып көргеш, ону бүрүнү-биле деткиишаан, чаа беш чылдың улам херии базымнар-биле эгелээн, дараазындагы беш чылда онгу беш чылдан эвээш эвес көргүзүглерни чедип алырын хүлээнгенир.

Олар чүтле будурүлгенин мурнакчылары эвес, хөй ниитинин ажылынга идепкейлиг киржип турар. Сандүү Ама-Сүрүнович Салчак СЭКП Бай-Тайга райкомунуң кежигүнү, Кызыл-Даг көдээ Советинин депутады болуп, партия, Советтерниң ажыл херээнге киржип, чон ортузунга партия, чазактын чорудуп турар политиказын сурталдаарынга болуунун эвээш эвес үлүг-хүүзүн киирип турар.

А Херелмаа Хүүраковна Күжүгет — совхозта идепкейлиг, активни херээженнерниң бирээзи. Ол партияның XVIII область конференциязының делегадынга соңгуткаш, оон ажылынга киришкеш, конференцияның шиитпирин чаңгыс чер-чурттугларынга таныштырган.

О. КЕНДЕН.

ЧУРУКТА: Х. Х. Күжүгет.

ПРОПАГАНДИСТЕР ДУРЖУЛГА СОЛУШКАН

Чадаананың № 1 школазының баазазынга районда теоретиктиг семинарның удурутукчуларының семинары болуп эрткён. Семинар ажык кичээл-биле эгелээн. Ажык кичээлди пропагандист А. Ч. Монгуш бедик деннелге эртирген.

Д. Ондар «Аныяктар коммунизм дээш демисеадын чогаадыкчы, тургузукчу күжү», О. Ховалыг «Чүгле ажылчыннар болгаш тараачыннар-биле кады күш-ажылга ёзулуг коммунист кижи кылдыр дадыгын болур деп аныяктарга ленинчи чагыгның амгы үеде амыдырала боттанып турарын», Б. Сарыглар «Өг-бүлеге, школага, күш-ажылчы коллективке киижидилге ажылының харылзазазы» деп лекцияларны номчааннар. Дуржулга солчулгазынга пропагандистер М. Саая, Д. Күжүгет, Б. Куулар болгаш өскелер-даа киришкен.

СЭКП райкомунуң ийиги секретары Т. Ш. Сарыглар семинарга киришкеш, пропагандистерниң сорулгаларының дугайында чүве чугаалаан.

Дуржулга

ГЕКТАРДАН 710 ЦЕНТНЕР

Көдээ ажыл-агыйның бүгү ажылдакчыларының кол сорулгазы — чер болгаш мал ажылының продукцулары-биле чурттакчы чонну бүрүн хандырары. Ол сорулганы чедишкинниг күүседир дээш ай ажылдар кылдынып турар.

Мал ажылының продукцуларын көвүдедир будуреринге кол черни малга чаттыр чемсиирүнү тургузарын эглээр. Ындыг болганда, кукуруза өстүрери, өске культуралар-биле чергелештир, эң чугула болуп турар. Бии-Хем районуң сорт участогу кукурузаны мал чеми кылдыр өстүрериниче улуг кичээнгейни салган.

Кукуруза чылыга ынак үнүп, ынчангаш ону майнын соолгу беш хонуунда тарыгы эптиг. Хөрүнүү күзүн белеткээр. Черни 22—25 сантиметр ханы аңдарбышаан, илиргээнде, минералдыг чемшичидилгени база төгер. Ынчан фосфор биле калийни ажытлавр.

Чазын шык базырарын эрте чорудар. Ол үеде азот-биле чемшичидер. Оон соонда культивация чорудары эргежок чугула. Оон соонда соок дүжериниң бетинде ажаан алыр.

Сорт шенелдезин кылып турар үеде райончуткан «Днепровский» сорт эрткен чылын бир гектардан-на 440 центнер дүжүттү берген. Беш чылда ол көргүзүг 289 центнер, кукурузаның тараазы 27 центнер болуп келген. «Харьковский» сорт гектардан 410 центнер коозан масса болган 28,4 центнер тараа берген. Чаа шенеттинип турар «Сибирский» сорт 368 центнер ногаан масса болгаш 52,6 центнер тараа берген.

Сорт участогунга эрткен чылын шенээн он бир янзы сорттуң ортумак дүжүдү каттыштыр гектардан 319 центнер болган. Бии-Хемниң ажылчыннары, бистиинден эвээш дүжүттү алган: гектарга онаштыр «Кызыл тараачыма» совхоз 220 гектардан 130,7 центнер, «Саян» 739 гектардан 120 центнер, «Өөкө» 513 гектардан 80 центнер. Бо чижектер совхозтарның кукурузаны өстүрериниче чедир сагыш салбайн турарын хереглеп турар. Олар, ажыы-биле чугаалаарга, кукурузаны тарыыр черниң хөрүнүн багай белеткеп, чемлерип база ажаан турар. Ажылчыннарның удурутукчулары, тускай эртемнигилери сорт участогу-биле харылзааны тудуп, кукурузаның дүжүдүн бедидер талазы-биле шынзыын хемчеглерни алыры чугула.

В. ПОГУДИНА.

Бии-Хем районнуң сорт участогунуң улуг агрономдуу.

Дузалал ажыл-агый ниитиге база ажыктыг

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛГАШ...

Бо чылдың январь 22-де үнген «Шын» солунда Таңды районнуң Дүрген көдээ Советиниң девискээринде чурттакчыларның дузалал ажыл-агыйны канчаар чорудуп, ажыглап турарынга хамаарыштыр үнген интервьюну номчаашаш, ук ажылды ында чогумчалыг организастаанын деткип, чүүлдүгзүнүп номчудум. Чер бүрүзүнге ук ажылды мынчаар тургузар болза, оон ажыы, дузазы улуг дээрзин билдим.

Ий көдээ Советиниң девискээринде дузалал ажыл-агыйны канчаар тургусканыл, ол дугайын маңаа бижиир болдым. Тожу агаар-бойдус талазы-биле кадыг-ширини. Ындыг-даа болза районнуң чурттакчыларының хөй кезии бажыннарының девискээринде огородтуг, чыл санында картофель, ногаа аймааның багай эвес дүжүдүн оон ажаан ап турарлар. А районда «Май» I» совхозта байдал ындыг эвес. Ук совхозтуң ажылчыннарындан огородтуг, ногаа аймаз тарып өстүрүп турар кижилер колдуунда чок деп болур. Картофельди безин түгле каш өг-бүле тарып турар. Картофель, ногааны маңаа өстүрүп, ажаан тургаш, оон багай эвес дүжүттү ажаан ап болур арга бар. Оон бадыткалы кылдыр дараазында түүлдү маңаа чугаалаайн. 1956-1965 чылларда совхоз-даа (мынчан колхоз турган), хууда-даа кижилер картофель, капустаны маңаа тарып, оон чазагай дүжүттү ап турган. 25 га черден картофельдин, 3 га черден капустаның багай эвес дүжүдүн ап турганын бо-ла сактып келир мен. А бо сөөлгү чылдарда бо ажыл сураараш.

Чамдык ажыл-агыйжы өг-бүлелер кызымак-биле картофельдин багай эвес дүжүдүн ажаап ап турарлар. Чижээ, совхоз ажылчыннары Д. Күзенек, Д. Кол, К. Ак, Л. Бакылама, Е. Довурак, А. Мыйдайбан, М. Бараан оларның өг-бүлелери бажыннарының чанында огородтарындан картофельдин чазагай дүжүдүн чыл санында ап турарлар. Өске чурттакчылар ол өг-бүлелерниң үлегери-биле ээп чылар черлерни ажыглап, огородтан тургузуп көрзе, черле артык эвес, харын ажыктыг болуру чугаажок. Ынчангаш чурттала бажыннарының девискээринде үрелип калган чыткылаар кажаа-херимнерни септеп алгаш, оон ниитинге картофель, ногааны тарып өстүрериниче чугула кичээнгейни салза эки. Оон-биле кады дузалал ажыл-агыйның өске-даа хевирлерин сайзырадыр айтырыгны дем-биле шиитпирлээр уезн келген деп бодаар мен. Ону Ий көдээ Совет шыгыы кичээнгейге ап, ол талазы-биле үлегерлиг хемчеглерни боттандырыг эгелээр боор деп бүзүрээр мен.

Д. АЙР-САНАА.

Хоорай болгаш ооң айтырыглары

БАКУДА АГААР АРЫГ

Агаарны ийи аңгы черден алгаш, ону шенеп көргөн. Бирээзин Бакунуң төвүнден, ында бүдүн чартык миллион нижи чурттап турар болгаш үлетпүр бүдүрүлгелер мөөңнеттинген. А өскезин—хоорай чоогунда Марданянах чайлагдан алган.

Лабораторияга хынап көөрге, нефтилиг Бакуда агаар хоорай чоогунуң агаарындан дудак чок арыг болган.

Төөгүже хая көрүнүп көрээни. Чүс чылдың эгезинде Бакуга нефть тывыжын даштыкы ийи чүс хире фирмалар чорудуп турган. Оларның экономиктиг стратегиязы билдингир турган: эвээшти чарыгдап тургаш, хөйнү кончуп алыры. Биргээр чугаалаарга, хоорайның чаагайжыдылгазының дугайында, ооң агаар-бойдузунуң дугайында кым-даа сагыш салбайн турган.

Оя чылдарда Максим Горький Бакуга чорааш: «Нефть тывыштары мээң сагыжымга карангы-думбей эрлик ораны ышкаш артып калган... Чөдүл хайныр, ышкамнанчыг, бодумну хорананы берген ышкаш кылдыр бодаан мен... Аай-баш чок суургалар аразында кызыл-сарыг болгаш куу даштардан буу-хаа эптеп кылган чавыс узун назармалар черже чамдыйып киргилээн... ооң чанында ногаан сиген-даа, ыяш-даа көзүлбес»—деп бижээн.

Казанай бажыңнардан чурттакчыларны көжүрер, суг хандырылгазын экижидер, канализа цияны тудар, ам куу хоорайны ногаанчыдар. Бакунуң үлетпүрлүг болгаш чурттакчылыг кезектерин аңгылаар дээш ышкаш соңгаарладып болбас шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар Бакунуң баштайгы совет администрациязының мурнунда 1920 чылда тургустунган. Хоорайны чаагайжыдар талазы-биле ол сорулгаларны боттандырарынга эвээш эвес үе хереглеттинген. Совет эрге-чагырга үезиниң дургузунда Азербайджанның найысылалының чурттакчылары 12 катап өскен, а үлетпүр күчүзү—152 катап улгаткан болза-даа, мында экологтуг байдалды специалистер таарымчалыг шиитпирлеп турар. Бакунуң бүгү-ле бүдүрүлгелери хөө, доозун тудар, суг арыглаар чепсеңтер-биле хандыртынган. Чүгле онгу беш чылда хоорайның үлетпүрлүг девискээринге 200 ажыг арыглал тудугларды туттунган.

Баку хоорай дыка эки ногаанчыттынган. Парктарның, садтарның, скверлерниң, кварталдар иштиниң ногаанчыттынган девискээриниң нийти шөлүнүң ортумаа-биле 40 дөрбелчин метри хоорайның чурттакчы бүрүзүнге онаажыр. Инжер арыг суг-биле чурттакчылар эки хандыртынган.

Хоорай өзүп база хөгжүвүшаан. Чаа-чаа бүдүрүлгелер немежип, чуртталга бажыңнары туттунуп, ачы-дуза чедирилгези сайзырап, гайжып турар. Ол бүгүнү план ёзугаар боттандырып турар.

Чаа районнарны хостуг планнаашкын принцивин ёзугаар тудуп турар. Албан черининг-даа, чуртталга-даа бажыңнарын 16 каттан ажыр тутпас. Ол чорук чырык болгаш агаар эки черерин хандырар. Бажыңнар чаныңга ыяштар болгаш чадаң ыяштар олуртур. Эрги Бакунуң районнарында төөгү азы архитектура талазы-биле үнелел чок, ирээн бажыңны бускаш, ооң орнунга чаа тудугларны, шөлдерни кылып турар.

Хоорайны чаагайжыдар талазы-биле чедиишкиннер бар-даа болза, бүгү-ле айтырыглар үзе шиитпирлеттинген деп болбас. Чижээлээрге, нефти болбаазырадыр комплекстерни хоорайдан дашкаар хөгжүдер талазы-биле улуг ажылдар бар. Биргээр чугаалаарга, чаагайжыдылга талазы-биле кылыр ажылдар-ла хөй. Ону улус депутаттарының хоорай Соведи өске хөй-нийти организациялар-биле кады шиитпирлеп турар.

Валерий ГРИГОРЬЕВ, ПМА-ның корреспондентизи.

Бөлбүрзектиң суралы

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ТАЙБЫҢНЫҢ ХЕРЭЭНГЕ ЧУГУЛА САЛЫЫШКЫН

Индий найысылалдың Эртем ордузунга февраль 9-тан 13-не чедир делегейниң чугула ужуражыышкыны болуп эртикен. Каяа-даа каттышпастар шимчээшкининиң 20 чылын демдеглээр, ооң мурнунда турар көл сорулгаларны чугаалажыр, ынчангаш тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаары дээш, колониализминиң болгаш расизминиң артыышкынынарын узуттаар дээш, каяа-даа каттышпас чурттарның хамаарышпас чоруунче империализм нүштериниң кыжаныышкыннынарынга удур демисеңдиң тодаргай арга-хевирлерин төлевилээр дээш каяа-даа каттышпас чурттарның даштыкы херектер министрлери аңаа чыылган.

Каяа-даа каттышпастарның шимчээшкининиң бодунуң догуунаң келген үзэрби чылдарының дургузунда тайбың хөрээнге болгаш делегейде кады ажыллажылгага улам улуг салыышкыныны киирер сорулгабиле делегей херектеринге чугула болгаш улам өзүлделиг фактор болу берген деп, Л. И. Брежневтин Дели шуулганының киржикчилеринге чоруткан байырлыг чагаазында онзалап демдеглээн. Бир эвес 1961 чылда Белградка болган баштайгы конференциядан 25 күрүне киришкен болза, ам каяа-даа каттышпастар шимчээшкини бүдүн чартык миллиард ажыг кижи чурттакчы чоннуг 100 чыгам күрүнелерни каттыштырып турар.

Мындыг улуг хемчээлдиг шимчээшкин бодунуң составының талазы-биле түүл-бүрү болбазының аргазы чогу билдингир. Ооң чамдык киржикчилери социал-политиказының талазы-биле бот-боттарындан чамдыкта дыка улуг ылгалдыг, ол чорук нийтизи-биле шимчээшкининиң чедиишкининиг болдурунга эвээш эвес бергелерни таварыштырып турар болгаш ону империализм, неоколониализм болгаш гегемонизм күштери боттарының хоралакчы сорулгаларынга ажыглай берген турары ховар эвес. Ол чимзениишкиннерге ойтур шавыышкынны бээр болгаш антиимпериалистиг нийти сорулгаларның нүүрүнде шимчээшкининиң чангыс эвин быжыглаар — Делиге чөвүлел хурал киржикчилериниң мурнунга турган кол сорулгаларның бирээзи ол-дур.

Колониалдыг болгаш империалистиг тергииделден хосталган чурттарның хамаарышпас чоруун болгаш бот-эргезин быжыглаар дээш, делегейге айыыл чок чорукту быжыглаар дээш идепкейлиг демиселчи болур каяа-даа каттышпастар шимчээшкининиң ролүн бедидериниң оруунга база бир чугула базым Делиге кыдынганын даштыкы херектер министрлериниң чөвүлел хуралының ажылының түүнедери көргүзүп турар. Каяада каттышпастар шимчээшкининиң тыптып келгенининиң 20 чыл оюнга тураскаатказан резолюция чөвүлел хуралга хүлээп алдынган, делегейниң улустарынга кыйгырыгны чангыс үн-биле бадылаан болгаш кады ылган декларацияны түүлдүг деп көрген.

Чаа дайынның айылын болдурбас, улустарга бүгү-нийти тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту хандырып бээр талазы-биле күжениишкиннерни идепкейжидер деп бүгү күрүнелерге болгаш чазактарга кыйгырыг делегейниң ол бүгү чугула документилеринде кирген. Каяа-даа каттышпастар шимчээшкини тайбыңныг болгаш делегейге айыыл чок чорукту херээнге улуг салыышкынны киирип турарын ол документилерде демдеглеп, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принциптерин амыдыралга улам чүткүлдүг болгаш чайгылыш чок боттандырары ам кажангызындаа артык чугула деп айыткан.

Г. ШИШКИН.

(СЭТА).

ПЛАННЫ, БЮДЖЕТТИ ХҮЛЭЭП АЛГАН

ВАРШАВА. (СЭТА). Польша Улус Республиканың сеймининг чаа болган сессиязы 1981 чылда улус ажыл-агый планының дугайында доктаалы чангыс үн-биле бадылаан. Чүртте экономиктиг байдалдың нарының болгаш кризистиг байдалды ажып эртериниң эргежок чугулазын ол документиде демдеглээн.

Эң эвээш орулгаларлыг өгбүлелерниң хереглелиниң деңнелин хевээр арттырарын, ол ышкаш экономиканың аргаларының хире-чергезин барымдаалап, чурттакчы чоннуң болгаш өг-бүлелериниң өске артыкан бөлүктериниң хереглелиниң деңнелин чанчыктырып тургузары улус ажылагый планының кол социал сорулгалары кылдыр көрдүнген.

1981 чылда күрүне бюджединиң дугайында хөөлүүнү сейм чангыс үн-биле хүлээп алган.

Чазактың составынга эскерлиишкиннер дугайында ПҮР-нүң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельскийнин саналын сейм депутаттары бадылаан.

НҮГҮЛДҮ БУРУУ ШАПКАН

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Коммунистиг чурттарның Сальвадорда «үрегдекчи ролүнүң» дугайы дээр хоозун шуугаашкынны АКШ-та өөскүдүп турарын Сальвадорнуң Коммунистиг партилызының ТК-зының Чиңгине секретары Шафик Хорхе Хандаль шыңгыы буруу шапкан.

Барабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузунуң (НХФ-нин) каттышкан удуртулгазынга киржип турар сальвадор коммунистерниң удуртукчузунуң Сан-Сальвадор хоорайда таратиан медеглелинде айытканы болза: «америк администрацияның айтыышкыны-биле парлалга органнары сальвадор патриоттар даштыындан боо-чепсенти ап турар деп хоозун нүгүлдээшкинни нептередип турардыр. Ол чулчуруушкуннуң сорулгазы — Сальвадорнуң иштики херектеринге АКШ-тың холгаарлаашкынын, чонгө удур хүнтайы детнип турарын чажырар дээн пропаганда оралдажыышкыны-дыр».

Сальвадорнуң патриоттарын «өлүрүкчүлер» деп Вашингтон буруудатпышаан, дерзии хунтага шериг болгаш сан-хөө дузаламчызын сөөлгү үеде улам нүштелдирип, Сальвадорда америк шериг «чөвүленчилериниң» санын дыка көвүдедип турарын ол медеглелде айыткан. Америк шериг «чөвүленчилери» чонга удур хунтанның дерзии үүлгедиглерин удуртуп турар.

Сальвадорда национал-хосталгалыг шимчээшкинни базарынга киржилгени нүштелдиреринче Гватемаланың болгаш Гондурастың реансылыг эрге-чагыргаларын Вашингтон ыдалап, америк далай чадаг-шериглерин бистин чуртувусче киирерине чылдакты белеткеп турар-дыр деп, Ш. Х. Хандаль айыткан.

НЬЮ-ЙОРК (СЭТА).

Вашингтонуң администрациязы «совет дайын кыжаныышкыны» дээр хоозун чулчуруушкуну чылдак кылып алгаш, дайынзырак халыыдаашкынны өөскүдүп, шериг чаригдалдарын кедергей көвүдедип турарын сураглыг журналист, АКШ-тың шериг разведказының офицери чораан Т. Гервейди америк парлалгага сойгалап ылереткен. Америкаңың Каттышкан Штаттары «совет дайын кыжаныышкыны» дээр нүүдээшкинни чылдак кылып алгаш, сөөлгү 30 чылдарның дургузунда шериг чаригдалдарын көвүдедип келген деп, ол бижээн. Америк администрацияның айыылдыг ол политиказының үе-чада бүрүзү боо-чепсекти улам-на өндере бүдүреринге чедирген болгаш АКШ-тың айыыл чок чорукту бичии-даа быжыглаваан деп, Т. Гервейди айыткан. А ындыг политика ССРЭ-биле дайын кыжаныышкынын күштелдирип келген деп, ол онзалап демдеглээн.

АКШ-тың амгы чазаа шериг бюджединиң улам-на улгаттырарының политиказын уламчылавышаан, АКШ-тың чер болганда эрге-ажыктарынга ССРЭ «кыжаныл» турар деп бадыткаарын база оон-биле американнарны мегелзорин оралдажып турар деп, сураглыг журналист бижээн. Чепсегленишкиннерниң саанының болгаш шынарының талазыбиле АКШ ССРЭ-зең хожудап турар дээр хоозун шуугаашкынны америк администрация центередип турарын ол база айыткан. Президентиниң национал айыыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы Р. Алленнин бадыткаанын ёзугаар алырга, Дж. Картериң президент турган үезинде планнаттынганынга немей эвээш-ле дээе 150 миллиард долларны шериг хереглелеринге АКШ-тың чаа администрациязы чарыгдаар болан турар. Ол чорук чүгле шериг-үлетпүр комплезинге ажыктыг болур.

Ынчаарга «күш дөгээр» политиканың ол бүгү талалакчылары Вьетнамдан, Ирандан түнелги кылбаны, Пәрәнә мүгүлдүрүп районунда болуушкуннарының хөгжүдезин барымдаалап көрбейн турары хомуданчыг-дыр деп, автор бижээн. АКШ боо-чепсектиң дузазы-биле бодунуң күзелин өске чурттарга албадап шыдаар үелер шагда-ла эрте берген болгаш өскениң девискээринге шериглерни база боочепсекти тургузар чорук тайбыңга шыңгыы кыжаныышкынны болдуруп турарын «күш дөгээр» политиканың талалакчылары билип алырындан ойталап турар-дыр.

ССРЭ-ниң «дайынзырак чоруунуң» болгаш «кыжаныышкынның» дугайы дээр хоозун шуугаазын-биле олар американнарны чыл бүрүде коргудуп турар, а ол шуугаазында хензиг-даа шынныг чүве чок деп, Т. Гервейди онзалап демдеглээн. Херек кырында АКШ болу чепсегленишкиннерни өндере бүдүреринең өгелекчизи болуп турар. Америк стратегиг күштериниң «хожудаашкынының» дугайы дээр хоозун шуугаашкыннар шериг күүзүн улам-на улгаттырарын хөй-нийтинин мурнунга агартыр дээн оралдажыышкынныр.

Ортумак ыракшылдың чаа ракета-ядролуг чепсээн Барынын Европаның чурттарының девискээринге эккеп нептередир дээн АКШ-тың шиитпирин Т. Гервейди шынгыы шуугумчүлээн. Европала ам безин 7 мун ажыг америк тактиктиг ядролуг боо-чепсектер бар болганда, кандыг-даа шериг чарыдээзи ядролуг халанче шилчип болурунуң айыылы ам безин дыка улуг болуп турарын ол демдеглээн.

Европаның чурттакчылары ындыг америк «дузалаң» шылаар-ла шаа-биле ойталаарын оралдажып турар деп, журналист айыткан.

ССРЭ кажан-даа АКШ-ка болгаш кымга-даа кыжаныышкыны шагда-ла биилингир болгай. Ынчаарга «совет кыжаныышкыны» дугайында дээр шуугаазын — боо-чепсекти өндере бүдүреринге байыыл ап турар киржилерге ажыктыг шугул-дур деп, Т. Гервейди демдеглээн. Болувүстүн айыыл чок чорукка боттарывыс кыжаныышкын турар-тыр бис деп, ол онзалап айыткан.

КЫМ ӨӨСКҮДҮМ ТУРАРЫЛ?

БОТТУГ ЧҮҮЛДЕН ХООРУЛАГАН

Амгы делегейде боттуг чүүлдериниң дугайында чаа америк администрациянын удуртукчу ажылдакчылары өкі-де билбейн турарын бадыткаан медеглелдерни Вашингтонда кылырын ам-даа уламчылап турар.

Чижээ, «Рейганның администрациязы-биле найырадыг харылзааларны» тударын күзээн күрүнелер «делегейде ажы-чаңның таарымчалыг чаа дүрүмүн» барымдаалаар ужурлуг дээн үткалыг АКШ-тың күрүне секретары А. Хейгининң чугаазын оон өскээр санаар аргазы чок. Оон чугаазын «Эй-би-си» деп америк телекомпания уламчылкан.

Делегейге хөйлү чогаадыкчыларының ролүн тураы-биле болунга алырын оралдашкан Вашингтониун хартаачылары кандыг ажы-чаң АКШ-ка «таарыгыл», а кандызы — «таарышпазыл» дээрзин чажырбайн турар. Чижээ, улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкиннериниг АКШ «таарзынмас» дең, олар ажыыбиле чарлап турар. Ол шимчээшкиннерни болгаш оларны деткээн улустарны, америк политиканы эдерерии күзевээннерни Вашингтонда буруу шаап, каргап турар. Өске сөс-биле чугаалаарга, Вашингтонуң албадалын хүлээвээн улустарны АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери буруудадып турар-дыр.

Делегей херектеринге бистиң амгы хүннеривисте ындыг турушту эвээри — боттуг байдалдан кедергей хоорулганы ол-дур. Төөгүнүң дүржүлгазын бүрүнү-биле херекке албаан ындыг политика XX чүс чылдың 80 чылларында кандыг-бир чедиишкинниг болур деп Вашингтонда шынаалла бүзүреп турар болза, ол дээрге — дыка айыылдыг ханы азыышкын-дыр. Вашингтонда ол кижилер удувушаан эвес ирги бе дээрзин ным-бир кижиниң билип алыры черле артык эвес боор.

(СЭТА).

АКШ-та автомобиль тудуушкунунда бергелер чүгле америк ажылчыннарның эктинго дөңгү болуп турар эвес. Барыын Европада оларның эш-өөрүнге база бергелерни ужураштырып турар. Автомобиль будурүлгезин кызырып тура, америк компаниялар бирги эзлчегде даштыкыда заводтарын хаап тураалар, ол чорук муң-муң англичаннарны, немецтерни, испаннарны ажыл чок чорукка таварыштырар.

Чижээ, «Форд» компания сан-хөө тапазы-биле бергедээшкиннерин ажылчыннарның күжү-биле дуглаарын бодаап, чоокку үеде Амстердамда (Голландия) чыылда заводун хаарын шиитпирлээн. Оон түңнелинде барын ийи муң хире кижи ажыл чон артар дей бергөн.

ЧУРУКТА: Амстердамда «Форд» компанияның заводунуң ажылчыннары демонстрацияның будурүлгени хаар дээн шиитпиринге удурланып турары.

АНЕФО—СЭТА-ның фотозу.

ЫРАККЫ ЧӨӨН ЧҮКТЕ

Узун оруктар чыырлып турар

Амур чоогунда район төвү Переяславка суурну Хабаровск хоорай-биле автоматтыг телефон харылзаазы тудуштурупкан. Ам хоорайның чурттакчылары чогуур дугаарларыны долгап алгаш, Чөөн Сибирьнин болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң бежен ажыг хоорайлары-биле чугаалажып болурлар.

Эрткен беш чылда эгелээн автоматтыг телефон харылзаазынче шилчилге станцияларның үндезин чаартылгазын болгаш чаа шугумнарны тудашимээн. Мебелин хоорай будурүлгелериниң шеверлери кылып белеткээн. Баштайгы азылчылар ол таарымчалыг бажынны эки деп мактааннар. Ол чаа ачы-дузаны ажылгаларын күзээрлер хөй.

М. ДОВЖЕНКО.

АМУРДА-КОМСОМОЛЬСК.

Магаданның далай хаалгалары

Магадан областың далай хаалгалары улам «делгем» апаргаң—база бир судноларлар доктаар чер ажыглалда киргеп.

Күчүлүг техниканың дузазыбиле тудугжулар чалым хаяны эриктең чүс-чүс метр ынайлаткаш, судноларлар доктаап, дүжүрүүр, чүдүрүүр черниң ханавын болгаш оран-савазын база өске-даа хереглелдерин кылыры-биле мун-мун кубометр бетонну салганнар.

Буза тевискен хая чуурундузун эриктң дургаар дескилээринге ажыглаан, бо беш чылда анаа контейнер терминалы—бедик бүдүрүкчүлүг чүк чүдүрер комплекс туттунар.

Од далай өртээлин чаарты кылганы болгаш делгемчиткеним, чүк сөөртүлгезиниң депшилгелиг аргазын ажыглаанын Магаданның докерлеринге болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң далайжыларынга ажылдын ажыктыын дыка бедидер арганы бергеп. Чижээлээрге, эрткен чылын Нагаева мугулдурга он-он контейнерлер сөөртүкчүлери келгеш барганнар. Оларның түүгүн дүжүрүп, чүдүреринге анаа судноларны дүжүрүп, чүдүреринге чарыгдаарындан барык-ла үш катап эвээш үеэн чарыгдаан.

Г. КРАСНОГОР.

МАГАДАН.

Хоорайның өг-бүле бажыңы

Амурда-Комсомольскиде ажыттынган өг-бүле байырлалының бажыныңга ажылчын И. Барабанов бодунуң төрүттүнген хүнүн демдеглеп эртиргеп.

Оон залчылар доктаар ийи каът өрээлдери юбилярның хөй санныг төрелдерин, оон заводта ажылдап турар бригадазын, өөнүктерин шупгузун сыныыпкан. Оларның эргезинге тапшылаар зал болгаш улуг, бичө шайлалга залдары бердинген турган. Таарымчалыг делгем өрээлдерде дыштанырынга бүгү-ле байдалдар тургустунган: хөгжүм, стол кырының оюннары бар. Өг-бүлеге кылыр ужурлуг чемнерни юбилярның кадайы бодунуң эштери-биле кады ол бажыңның тергиин дериттинген чем кылыр өрээлинге кылып белеткээнер. Столду дерип, байырлал кежээзинин киржикчилеринге бараан болурунга хоорайның эң эки официанттылары киришкеннер.

Өг-бүле байырлалының бажыңын ажыткаңы—хоорайның социал хөгжүдезинин планында көрдүнген ачы-дуза чедирериниң чаа хевирлериниң бирээзи. Ооң оран-савазының иштин тус черниң чуруктулары ниң хөй янзы аарыг-хоочуларын эмнеп турар.

Приморье крайның курорттар, санаторийлер болгаш дыштанылга бажыңнарының четкилерин калбартырынга акшаландырымышкыны күрүне чыл санында арбыдады берип турар, ында ам 34 кадыкшыдылга албан черлери ажылдап турар. Бо чылын «Шмаковка» курортка бешки санаторийнин тудуу эгелээр. Уруг-дарыы-биле кады келген нелерин эмнедип, дыштанырынга өг-бүле пансионаттарының четкизин калбартырын көрдүнген.

А. ПРОЗОРОВА.

КИРОВСКИЙ, ПРИМОРЬЕ КРАЙ.

Чаңгыланган ырлар

Профтехөөредилгенин «Камчатканың дан хаязы» деп ыры болгаш танцы ансамблиниң киржикчилери боттарының көргүзүүн адаларыны күш-ажылчы алдарының төлептиг салгакчыларынга—аныяк ажылчыныарга бараалгадып турарлар. Чартык ортулукта сураг-жып турар коллективтерниң бирээзи чаа программазы-биле бодунуң он чыл болганын демдеглеп турар, ооң составында 250 оолдар болгаш кыстар киржип турар. Ол дээрге келир үеним далайжылары, даараныкчылары, тудугжулары, садыгжылары, поварлары-дыр. Олар чүгле тускай мергежилдин билиглерин, чанчылдарын чедип ап турар эвес, харын база училищеге өөренип тура, ыяк уран түүлүнге база паатөвүүк эртемденнериниң боттандырган археологтут шинчилелдериниң түңнелдерин ооң дериниң үндезини болуп турар. Сураглыг орус аян-чорукчу В. Берингинин удуртуп чораааны экспедициянын ис-демдектерин археологтар чөөкта чаа ооң шинчилеп тыпканнар.

Витус Берингиниң ады географиянын улуг ажыдыышкынарының төөгүзүнге дүрүм ёзугаар киргеп. 1741 чылда нйиги камчатка экспедициязы Американың Оожум океан эриктерин тып ажыткаш, ээп чаныр орган. Ынчаарда билдинмес турган ортулуктуң чоогунга корабль озал-ондакка таварышкан. Эртемденнер, Берингинин экспедициязының документилеринге таваржы бергеш, оларның эт-херекселин ортулуктан дилеп эгелээннер. Лыжа хөй чүвелерин тып алганнар. Ынчаарга эң кол чүве болза, далайжыларның хорганаңын чурттап турган чер үгектериниң адаандан эрте-бурунгу далай анчыларының турлаазың тывылганы, олар бистиң үевистиң эгезинде аңаа чурттап турганнар. Ол ортулукка эртебурунгу шагда кижилер чурттап турган деп чүве ындыг янзылыг бир-ле дугаар тодаратынган. Анчыларның турлаа, Берингинин экспедициязының кежигүннериниң чер бажыңнары ол музейниң ажык дээр адаанда кол дерии болу бээр.

Бо чылын Витус Берингинин төрүттүнгенинден бээр 300, мөчээнинден бээр 240 чылы болур. Командорнуң адын эдилээн ортулукче улуг экспедиция аъттанып деп белеткенип турар. Ол экспедиция Берингинин болгаш оон 18 эштериниң хөөрүн тыварын оралдажыр болгаш экспедициянын чепсекхерекселдерин дилеп тывары үргүлүүлээр. Эрте-бурунгу ан чылар суурнуң кызыгаарлыг база тодарадыр.

Н. МОИСЕЕВ, (СЭТА-ның корр.).

ВЛАДИВОСТОК.

Ыраккы Чөөн-чүктүң кисловодскизи

Приморье крайда «Шмаковка» курорттуу Ыраккы Чөөн чүктүң Кисловодскизи дээр. Чаа чылда анаа «Изумруд» деп чаа дөртку профзавилел санаторийи немешкен.

«Нарзан» янзылыг аржааннар-биле эмненикри негеттинип турар Сибирьнин болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чурттакчыларындан ам чыл бүрүде 30 мун хире кижи Кисловодск баарындан ойталап болурлар.

Приморьенин бо кадыкшыдылга черининг байлак минералдыг аржаанарының курлавыры херек кырында төпмес-читпес. Эмчилеринин бадыткап турары-биле алырга, ол аржаанарга тайга климады-биле капсырлажып алгаш, кижилер-

Камгалалдыг ортулук

Үнелиг далай амытаннары чыылган чер деп сураглыг Беринг ортулук ам төөгүнүң музей турасказалы болу берген. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Ыраккы Чөөн чүкте

„СОНУУРГАНЧЫГ АЯН-ЧОРУКЧУ“

Сураглыг орус чогаалчы Н. С. Лесковтун төрүттүнгэн хүнүнден бээр 150 харлаан ою (1831—1895 чылдар) бо чылдын февраль 16-да болур.

«Бүгү-де орус чогаалчыларның эң тергиин» деп Николай Семенович Лесковтун дугайында критиктериң бирээзи чугаалаан. Ында хөөредипкен чүве чок хире.

Ол Л. Н. Толстой болган Ф. М. Достоевский олар-биле үе-черге, ыдыг сураглыг чогаалчыларның аразында безин ооң талантызы онзагы-биле ылгалып, чогаалдарының бот-боттарынга дөмейлеппезин сонуургалды хаара тудуптар. Лесков чокта орус литератураның дугайында долу билиг чедип алыры болдунмас, ооң чогаадыкчы ижи төөгүлүг арыннарны ажыткан. Ооң ады «кайгамчык мастер», «орус дылды тергиин эки билир кижи» дээн үнелелдер-биле холбашкан. Онзагай жанр— «орус новелланың» үндезилекчизи. Шаандакы Россияның карангы-дүмбей амыдыралын ол илези-биле көргүскен. Ада-биле ижек кылдыр «Мценск уездизиниң Макбет дангыназы» деп сураглыг чогаалды адаарга четчир. Ону Достоевский магадап помчаан, Дмитрий Шостакович «Катерина Измайлованы» тургузарынче соруккиирген.

Орус чогаалчыларның хөй кезии дег, Лесков литератураның хөй-ниитизин ужур-дузазынга идеген турган. Ол бодунуң чогаадыкчы ажылын «кайгамчык шынга болгаш идеята бараан болушкун» деп санап, келир үеге бүзурелин күүлүг кижилер-биле холбап чораан. «Улуг-делгем чурттуң ханызындан үнгүлээн кижилер дээрге, төөгүнү тургузуп турар кижилер ол» деп чогаалчы санап чораан.

Орус литературага чаңчылчаан «Кым буруулугул?», «Чүнү кылыр ужурлуг бис?» деп айтырыгларны ол база салгылаан. Төрээн чурттунуң тергиндеринге буруулуг болур кижилерин ол билир-даа, адап-даа турган. Ол дээрге хаанныг Россия-дыр. «Чүнү кылырыл?» деп айтырыгга ол харыылаарын оралдашкан, херек кырында анаа харыыны-даа, чогум чүнү кылырын-даа ооң маадырларының ажы-төлү кылганнар.

Лесковтуң чогаалдарының маадырлары — ажыт-чажыт чок, сеткил-сагыжы арыг, кызыгаар чок ханы бодалдыг, хоозун эвес, бүгү чүүлдү ылгап билир кижилер болур.

Лесков Россияны тергиин эки билир, ооң эң-не ырак булунарынга ол чедип каапкан. Чоонуң амыдыралын «Петербурттуң улаачыларының чугаазындан эвес» ийи караа-биле көргенниге чоргаарланыр.

«Демир-орук — Россияны өөренип билип алырынга улуг моондактаашкын» деп ол баштактаныр. Ол чурттуң дургаар тергелиг, коъштуг, баржаларга болгаш паромнарга олуруш, чадаг кылаштап чораан кезип каапкан.

«Номчуурушта сундулуг болгаш эрги шагның түүлдерин чыырынга сонуургалдыг Лесков кажан-даа библиотекага, музейге, ажылдаар кабинединге хандынып алгаш орбас» — деп, Леонид Гроссман бижээн. — Ол амыдыралче болгаш хүнче соңгаларын кезээде ажыдып алыр кижи, ырак оруктарже, талыгырда делгемнерже көөрүнге ол ынак. Чогаал бижирде ол чаңгыс черге олурбас, кезээде шимчеп, көжүп чоруур, ону «сонуурганчыг аян-чорукчу» дээн ужуру-даа ында».

Чурттуң тергиин эки билир чоруу — ооң кижилерге бүзүрелин быжыктырган. Ол кижини долгандыр турар амыдырал чеже-даа кижизиг эвес болза, «кижизиг» ажызын кым-даа салбаанын ол көрген. Максим Горькийниң бодалыбиле алырга, Лесков кижиниң салым-хуузунуң дугайында, ниити Россияның салым-хуузунуң дугайында бижип турган.

Лесков хөй-хөй рассказтарны, тоожуларны, хроникаларны, сактыышкынынарны арттырып каан. Ол чуруктулар дугайында, эргиниң ус-шеверлерниң дугайында, Палехтиң ураң чүүлүнүң дугайында, Андрей Рублевтиң дугайында кайгамчык чогаалдарны тургускан. Бөгүн-даа ооң «Соборяннары», «Сонуурганчыг аян-чорукчузу», «Солагай кижи дугайында тоолчургу чугаазы» хандыкшыл-биле номчуп турарлар.

Чогаалчы кижиниң дугайында үнелел бээрде ону үе-черге-зин чурукчулар болгаш композиторлар-биле деңнээр болгай. Ооң талантызын Чеховтуң чогаалдары-биле, Левитанның ураң чүүлү-биле, Чайковскийниң музыказы-биле деңнеп көргеш. Лесковка чурукчу Кустодиев биле композитор Мусоргский олар эң чоок болганнар. Олар чаңгыс планның, чаңгыс соруглалыг мастерлер болган. Ол чүл дээрге, «орус хөөнүүг», «орус уктуг» дээни ол.

Николай Семенович Лесковтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 150 чыл эртип турар. Ынчалзадаа ооң чогаалдарын улус бо хүнинерде-даа улуг сонуургалбиле номчуп турар. Орус литератураның «Сонуурганчыг аян-чорукчузу» Н. С. Лесков ам-даа чурттавышаан. «Бүгү-ле орус чогаалчыларның эң тергиин» адын эдилевишаан.

Николай Семёнович Лесковтуң номнарын делегейниң улустарының 30 дылдарының кырында очулдурган.

Ооң чаңгыс чер чурттуглары чогаалчының тураскаадыг черлерин ыдыктыы-биле камгалап, Орёлда ооң ады-биле холбаткан черлерин катап тургузуп турарлар. Анаа Н. С. Лесков бодунуң чаш чылдарын эртиргенин. Ооң дыка хөй булуңнарын бодунуң чогаалдарынга киргеп.

Чогаалчының Орёлда Музей-бажыңынга мун-мун кижилер барып турар. Ооң залдарында документилерниң, чуруктарның, фотоларның болгаш хүүда эдилелдериниң дузазы-биле чогаалчының эрткен чогаадыкчы оруу-биле келгеннер таныжарлар.

Чогаалчының чыыткылыг тураскаалын кадагалап арттырары-биле ооң салгакчылары хоорайның бир кудумчузун, ортумак школаны, номга хандыкшыллыглар клубун ооң ады-биле адаанар. Бо юбилейлиг чылда Приоктуң ном үндүрер черя Н. С. Лесковтуң ооң дөрт номун миллион ажыг экземплар тиражтыг кылдыр үндүрер. Орёлга болгаш областка номчулгалар, делгелгелер эртер, анаа совет чогаалчылар киржирлер.

Г. ПЕТРОСЯН,
ПМА-ның тайылбырлакчызы.
ЧУРУКТА: чогаалчының Орёлда музей-бажыңы.
Ф. УГЛИКТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

«Онза - чугула даалга» деп кинонуң Бүгү-эвилел көрүлдези бөгүн болуп

к/ф ОСОБО ВАЖНОЕ ЗАДАНИЕ
в двух сериях
Кириллов—ЕВГЕНИЙ МАТВЕЕВ

Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун чылдарында совет улустуң маадырлыг күш-ажылын, өлүм чок херээн бо кинода көргүскен. Фильмниң нол маадырлары — дайын мурнунда «Ил» деп самолёттар бүдүрүп турган улуг авиация заводунуң ажылчыннары болур.

Дайынның баштайгы чылдарында завод далаш байдал-биле есизээ кажер. Чаа черге дериг-херекселдер чедишпес, чугула материалдар чок. Дыка хөй мергежилдиг ажылчыннар фронтуже чоруй барган. Элээди оолдар, херээженнер, кырганнар станоктарга туруптарлар. Оларның чиир чеми эвээш, ажылдаар шагы хөй. Ажылчыннар цехтерге, одаттыкмаан өрээлдерге хонуп турар. Оларның дыка хөйү ажылдап турала өлүп турарлар. Завод директору Шадуров, бригадир Пэнченко олар база ындыг байдал-биле амы-тынындан чарлыр. Кижи шыдажыр арга чок байдалдарга совет кижилер шыдажыр. Ындыг-даа болза, фронтуже дайынчы, күштүг машиналар ол заводтан чоруп турар.

1943 чылдың болуушкуннары-биле фильм доостуу. Дайын доозулбаан-даа болза, завод тайбың үеде пассажирлер уңдуур самолёттарны үндүрүп эгелээр.

Владивосток—Кызыл болгаш ооң-даа ыңай...

ССРЭ-ни долгандыр диптер аразының аян-чоруун чадаг-терге-биле кылып чоруур бөлүк спортчулар Кызылда чедип келгеннер. Олар Владивостоктан Кызылга чедир чеди муң километрни эрткен болгаш оларның аян-чоруунуң баштайгы чартыының Азияның төвүнге төнгени ол. Эртем экспедициязының составында «Дальморепродукт» бүдүрүлге флотияларының эргелелиниң болгаш садыг база рефрижатор флодунуң Владивосток базазының ажылдакчылары Юрий Шаронов, Сергей Бучнев, бөлүктүң кашпаны журналист, ССРЭ-ниң эртемнер академиязының География институтунуң кежигүнү Валерий Шаронов олар. Бөгүн олар боттарының сорулгазының болгаш моон соңгаргы аян-чоруунуң дугайын номчукчуларга сонуургадып, чугаалап бергеннер.

В. ШАРОНОВ:

— Бистер Владивостоктан үнгеш, үш ай иштинде Хабаровск, Чита, Иркутск, Красноярск, Абаканны тавараш, — Кызыл хоорайда чедип келдивис. Бистиң эртер ужурлуг оруувус аян-чоруктар төөгүзүнде эң ырак болур. Бистер ССРЭ-ниң Эвилелдешкен республикаларын шуптузуп тавардыр, 13 далайларның болгаш үш океаннарның эриктерин дургаар эртер бис. Бистер ол ышкаш Азияның болгаш Европаның географтыг төптеринге чедер сорулгалыг бис. Ынчангаш баштай Азия диптиң төвүнде келгенивис бо-дур. Бистиң чадаг-тергелиг эртем аян-чоруувустуң эртер оруу ССРЭ-нин кургаг черлериниң кызыгаарларын (Уэлен—Кушка — Балтийск — Челюскин думчук) тавармыр болгаш чурттуң шак талазы-биле он ийи куржагларын база эртер.

Спортчу-эртем экспедициязын ВЛКСМ-ниң Приморье крайкомунуң болгаш Оожум океанның география институдунуң саналдааның ёзугаар организастаан чүве. Спортчу сорулгалар-биле чергелештир бистер долгандыр турар бойдус чүүлдериниң камгалалының талазы-биле эртем материалдарын чыыр болгаш чурттуң элээн каш бүдүрүлге черлериниң кылып үндүрүп турары фото-кино аппаратураларын, а ол ышкаш Хабаровскиниң чадаг-тергелерин хынап көөр ужурлуг бис.

Бо аян-чорукту комсомолчуларның болгаш аныяктарның Бүгү-эвилел походу-биле чергелештир боттандырып турар. Ынчангаш аян-чоруктуң оруктары совет улустуң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарының, В. И. Ленининиң амыралы-биле болгаш СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазыбиле холбашкан черлерин таварты эртер. Бистиң эртер оруктарывыс чогум-на ындыг черлерни тавартыр чоруур ужурлуг. Чижээ, бистер В. И. Ленининиң шөлүлге чылдарында чурттап турганы Шушенскоеле мемориалдыг музей комплекизинге барып, ону улуг сонуургал-биле таныжып көрдүвүс. Красноярск-Ачинскиниң экономиктиг комплекизинге баргаш, тудугжулар-биле ужуражып, лекция-бесседаларны кылгылаан бис. Ол ышкаш кызыгаажыларга. Байкалдың балыкчыларынга. Зея ГЭС-тиң тудугжуларынга, Байкал-Амур магистралының орукчуларынгада чораан бис.

Ю. ШАРОНОВ:

— Тывага эң баштай-ла келгенивис бо. Республиканың кызыгаарынга келгеш, чурукка тураскаал кылдыр тырттыржып алгаш, Саян даанын сиртинге үнгеш, «Туран кайы сеңэ» дээш-ле, кудургайны куду карапнаныш балыкчан бис. Ден-дескиболгаш дыйлагар оруктуг куду чадаг-тергелиг халдып олургаш, кижи кайгаар каас-чараш бойдусту магадап көрүп чордувус.

Улаткан чок дыңгелел дептеринге ВЛКСМ Бии-Хем райкомунуң танмазы бастынган. Ооң оргкилдизиниң эргелекчизи С. Краснощёров районда спорттуң хөгжээнин чугаалап берген. Ооң соонда спортчу туризм секциязының даргазы О. Куңаева комсомолчу ажылхеректериң, спорттуң дугайында база чугаалаан.

С. БУЧНЕВ:

— Тывага элээн каш неделя турар бис. Бистер «Билиг» ниитилелиниң кежигүннери болганывыста ВЛКСМ обкомунуң шиитпиринден ёзугаар республиканың улус ажыл-агыйының, культуразының болгаш эртем дугайында лекцияларны ажылдап кылгаш, номчуур бис. Ол ышкаш боттарывыстың аян-чоруувустуң дугайын зыныктарга база сонуургадыр.

Бо чылдың августуң 14-те Тывага революциянның 60 чылын демдеглээрин билип алдывыс. Ынчангаш бистер аян-чорукчулар болганывыста «Азияның төвүнден Европаның төвүнге чедир» деп чадаг-тергелиг аян-чоруктан шыырак спортчулар кылыр болза, дыкала солун-дур деп саналлаксап турар улус бис.

Айтырыңар, харыылап берээл

ТУСКАЙ ХЕПТЕР ДУГАЙЫНДА

Көдээ ажыл-агыйның специалистеринге тускай хептер көрдүнген бе? Ындыг хепти берген таварылгада бухгалтерия өртээн долузу-биле тыртып алыр эргези бар бе? Бо айтырыгларга харыылап бээрин Эрзин районнуң «Чаа орук» совхозунуң зоотехниги А. Тувынчап биле Чөөн-Хемчикте «Искра» совхозтуң ажылчыны А. Ондар олар дилээн. Профоблчөвүлелдиң юристконсультантызы А. Ажиниң үстүнде айтырыгга харыызын моон адаанда парладывыс.

Тускай хептерни болгаш камгалал херекселдерни бээр, шыгжаар база ажылгаар чурумунуң дугайын ВЦСПС-тин 1960 чылдың апрель 22-де бадылаан Инструкциязында тускай айыткан. Ындыг хептерни халас, чүгле ажыл үезинде кедерип база чогуур албан, бүдүрүлге черинниң өнчү-хөреңгизи боон турарын шын тодаргайлаан. Тускай хепти, камгалал херекселдерни алган кижи ажылдан үнгенде, өске ажылче шилчээнде база кедер хуусаазы эрткенде дедир дужаарын, а чидиргенде, өскээр садыпсаргында буруулуг кижилерден ооң өртээн төледирин көрдүгеп. Бир эвес тускай хептерниң болгаш камгалал херекселдерниң сан-данзызын сандарадып-будаанындан, ону алган азы чидирген кижилер тывылбаанда, ол бүгүнүң үүредүп кылып турган эрге-дужаалдыг кижиниң бир ай иштинде шалыпын тыртып, анаа материалдыг харыысалганы онаап болур.

Совхозта ажылдап турар кижилерге тускай хептерни, камгалал херекселдерни бээр дугайында айтырыгны совхозтуң администрациязы-биле ажылчын комитеди шиитпирлээр. Совхоз ажылчыннарының иштинден кымнарга тускай хептерни азы камгалал херекселдерни бээрде көдээ ажылагыйның күрүне бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларынга тускай хептерни, камгалал херекселдерни бээр дугайында 1978 чылда бадылаан нормаларыга үндезилеп, ындыг хепти, камгалал херекселдерни алыр кижилериниң данзызын тургузар.

Үстүнде айыткан нормаларда хову, чер, мал ажылында болгаш совхозтуң өске-даа ядыларында ажылдап турар кижилерге тускай хептерни, камгалал херекселдерни бээр болурун айыткан. Көдээ ажылагыйның күрүне бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларынга халас тускай хептер бээр дугайында нормаларын ёзугаар тоннарны, хол-хаптарын, кышкы бөрттерни иви ажаакчыларынга, чылгычыларга, хой кадарчыларынга бээр болур, а совхозтуң специалистеринге тускай хептер бээри көрдүнмээн.

Бүдүрүлге, албан организация черлериниң удуртукчуларының болгаш профэвилелдериниң чер-чер комитеттериниң чөпшээрелин ёзугаар кадыкшылга хоралыг байдалдыг бүдүрүлгелерде, цехтерде ажылдап турар ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар халас сүт алыр эргелиг. Кадыкшылга хоралыг байдалда ажылдап турарларга сүт бээрин тодаралып, оларның данзызын тургузарда, ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунуң 1968 чылдың май 22-де бадылаанга «Кижиниң кадыынга хоралыг байдалда ажылдап турар ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга сүт азы аналар дөмей шынарлыг өске-даа азыгчиперни бээр талазы-биле эмчи көргүзүглериниге үндезилеп, анаа дүүштүр тургузары чугула» дээн.

Сүттүг халас бээр. Ажылдаан хүнүнде-ле 0,5 литр сүт алыр. Сүттү тускай буфеттерге бээр, ону бажыңнарже дажыглавас. Эрткен болгаш келир үеде алыр ужурлуг нормаларын хары угла ап болбас. Сүт орнунга акша бээри көрдүнмээн. Чугула таварылгаларда район азы хоорай санэпидстанцияларның чөпшээрелин ёзугаар сүт орнунга анаа демей шынарлыг кефир, тарак болгаш өске-даа чемни берип болур.

ЧАШТАР ЧУГААЗЫНДАН

Авазы характарының кирбиктерин будуп турда, 4 харлыг Боря Шаблин көруп каапкаш:

— Авай, характарыңны чүге чода бердиң? Артында-ла хирлиг щётка-биле?! — деп кайгап айтырган.

* * *

Чалгаан далайны Лада Назарова (2,5 харлыг) бир дугаар көргеш:

— Авай, далайның хайныптурарын көр-даан—деп магадаан.

* * *

Редактиртиг самолёттуң хинди-инде «хирэ чок ак-көк дээрге ужуп чораан арттырып каан изин 6 харлыг Марина Шахназарова көргеш, хомудал-биле алгырган:

— Авай, самолёт дээрни шыйбактап каапты!

* * *

Авазы бажыңындан үнүп чыда:

— Гена, мени ажылымче үдеп кат, оглум!— деп дилээн.

— Авай, сен ам өзе берген кижи-дир сен— дээш, оглу хол тайгаан.

* * *

Эзрип каан чүн дег, дүрлү берген чыткан койгун чуруун Лель Миронов (5,5 харлыг) көргеш:

— Авай, койгунчугаш борбакталы берип-тир!— деп кайгап алгырган.

* * *

Үнүп эгелээн картофельди 4 харлыг Оля Устинова холунга тудуп алгаш:

— Көр даан, авай, картошкавыстан макароннар үнүп кээп-тир — деп магадап чугаалаан.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының дыңнатканын ёзугаар алырга, бөгүн республикага кожуп турар булуттаар, чамдык черлерге быскан хар чаар. Барыын чүкче угланыышкынның хаттың дүргеин секундада 2—7 метр челер. Агаарның температуразы хүндүс 11—16, дүне 18—23 градус соок болур.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас, эртенги шактарда бире бүргээр. Барыын чүкче угланыышкынның хаттың күжү кошкак. Агаар хүндүс 14—16 градус соор.

ЭҢ-НЕ, ЭҢ-НЕ

Эң-не соок чер—Антарктидада «Восток» поляр станциязы — казыр 88,3 градус четкен.

Эң-не изиг чер — Ливияда Эль-Ази — кадар 58 градус четкен.

Чайын эң-не изиг болбушаан, кыжын эң-не соок чер ССРЭде Оймякон. Анаа изиг биле сооктуң ылгалы 104 градус чедип турар.

КАМГАЛАНЫР АРГА

Он чели векте рим профессор Анастасий Кирхер дириг амытаннар-биле илби-шиди кылып турган. Ооң хевирлери яңзы-бүрү. Паганы хенертен өрү көрүндүр тудуптарга, ол шимчеш-даа дивес көжүй бээр. Дагаанны ийи будуп дыңзылыр шараан, ооң бажыңын дээш чыдар черинин дужунга чугайбиле шугум шыйгаш салыптарга, шимчеш дивейи турар. Кирхер мындыг түңнелге келген: бажыңын дужунда шыйыг ооң мойнунга бир-ле биг баглап каан ышкаш кылдыр» сагындырарга, ол шимчевестей бээр.

Ындыг дуржулгаларын эртемденнер өске-даа амытаннарга кылып турганнар. Дириг амытаннарның көжүй бээр азы хоруур чоруу, оларның камгаланырының бир аргазы болур.

ЧӨНҮҮЖЕ

Эрткен чүс чылдың ортаа үезинде Москва губерниязында чурттап турган Федор Васильевтиң баштайгы кадайы эң-не хөй уругаг турган. Ол 27 катап божаан, 69 уруглуг болган. Оларның 16-зы ийис, 7-зи үш, 4-ту дөрт болуп төрүттүнген болгаш, барык-ла төгерези чөнүүже чурттаан.

КАЙГАТКАН

Анкара чурттуг Мохамед Али Халик 1967 чылдың октябрь 14-те судур биле алды кижи дыңнап турда, 6666 шулуктуг алды шак дургузуында шээжи-биле чугаалаан, кижи төрелгетенин угаанының быжыын кайгаткан.

КАЯА КЫШТААРЫЛ

ССРЭ-нин Эртемнер академиязының Ыраккы Чөөн үүкте эртем төвүнүң биология-дорзүн институдунуң герпетологтары Приморье крайда чыланнарның канчаар кыштаглап турарын шиичилеп көргеп. Чыланнарның кыштаглап турарын эртемденнер ажык болгаш хаалгыг байдалдыны тодаткан. Ажык кыштаглаар чыланнар хемнер уннарында болгаш оргулаштарда, а хаалгыг байдалга кыштаглаар чыланнар арга-арыгларда турары илерээн. Чамдык чыланнар боттарының өөрүдээн адырылгаш, хээкчилер үйгүрлеринге, дашхаялар алаанга болгаш чарыктарынга, ыяштарда уя-үттерге кыштаглап турар. Чамдык чыланнар, өскээр чугаалаарга хаалгыг байдалдыга кыштаар чыланнар чаңгыс черге чыглып, дүргектежип алган кыштаглап турары көзүлгеп.

Тускай эртемниглерниң санаанын ёзугаар алырга, чаңгыс черге он алды чыланнар дүргектежип алган кыштаглап турары көзүлгеп.

Ынчангаш хөй чыланнардан үнелиг эмни ап болурунуң аргаларын тургустунуп турардыр.

Сонуургактарга

КИНО

ФЕВРАЛЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Онза чугула даалга» (2 сериялыг) 11.00, 15.30, 19.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «28 Сылдысчыгаш болгаш Баба-Яга Сылдысчыгашка удур» 9.10, 12.10, **№ 54 Киночыынды** 10.40, **«Океанда кижилер»** 13.40, 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: Киночыынды 11.00, **«Конкордту камгаланар»** 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыынды 12.00, **«Своолгу аңнаашкын»** 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

ФЕВРАЛЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Онза чугула даалга» 10.00, 13.40, 17.00, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тоол улажыла турган» деп киноклуб 10.40, 15.00, **«Кара илбичиниң белээ»** 12.20, **«Саналашкынның эгези»** 16.40, 18.35, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Своолгу аңнаашкын» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Океанда кижилер» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Теле Видение

ФЕВРАЛЬ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 8.45 — **«Будильник».** 9.15 — **«Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!»** 10.15 — **«Кадыкшыл».** Эртем-тайылбырлыг программа. 11.30 — Спортчу акробатика дугайында эртем-тайылбырлыг фильм. 11.40 — **«Көдээден дамчыдылга».** 12.40 — **«Музыкалыг киоск».** 13.10 — А. Тур. **«Айның сонатазы».** Фильм-шыя. 15.30 — **«Америк чернин дузу».** Документалдыг телефильм. 16.30 — Спортчу программа: Коньки спортунга делегей чемпионады. Эр улус. Мячилиг хоккейге делегей чемпионады. **Финляндияның шилиндек командазы — ССРЭниң шилиндек командазы.** 2-ги ужуражылга. 17.45 — **«Улустуң аялгалары».** 18.00 — **«Делегей панорамазы».** 18.45 — Мультфильм. 19.00 — **«Силерге, хоочуннар».** Музыкалыг программа. 20.00 — **«Кино аян-чоруктар клуву».** 21.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 21.35 — **«Хоглуг оолдар».** Аныяктар программазы. 22.50 —23.00 — Медээлер.

ФЕВРАЛЬ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 8.40— Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — **«Тоол аалдап келди», «Союндак болгаш булут».** Мультфильм. 10.15 — Медээлер. 10.20—14.30 — Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50 — Чурттуң документалдыг телефильмнер программазы. **«Масаллы-Николаевка», «Идегел», «Баш тыртып үнүүшкүн», «Дүрген чорук».** 16.00— — **«Кылып бил».** Аныяк техниктерге дамчыдылга. ССРЭниң ужудукчу-космонавтызы, Совет Эвилелиниң Маадыры В. Д. Зудов. 16.45 — **«Улустуң аялгалары».** 17.00 — **«Телестадион».** 17.30—**«Орлёнок»** телестудиязының аныяк корреспондентилериниң Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, шахтёр Р. Э. Литман-биле ужуражылгазы.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.25 — Телемедээлер. 18.35— **«СЭКП-нин XXVI съездизин төлептиг уткуул».** 19.05 — Телемедээлер. 19.20 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.25 — **«Беш чыл болгаш коллектив».** 19.55 — **«Карл Маркс. Аныяк чылдары».** Хөй сериялыг ураң-чечен фильм. 4-ку сериязы. 21.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 21.35 —23.10 — Төп телевиденнениң болгаш Бүгү-эвилел радиозуюн улустуң хоргүм херекселдериниг концерт. Төнгенде — Богун делегейде.

НИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.15 — **«Бистиң садывыс».** 18.45 — **«Баштайгы кыш».** Мультфильм. 19.00 — **«Магнитка-дан Амур чедир.** Совет композиторларның ырлары.

КЫЗЫЛДАН

19.25 — **«Тыва композиторларның чаа чогаалдары».** Тыва АССР-нин Телевиденне болгаш радиодамчыдылга комитединиң симфониктиг оркестриниң концерти. 19.55—21.20 — **«Морзуктар».** Телешиин. 1-ги сериязы.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Редакциянның адреси: Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи ымыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 422

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-нин «Министрлер Советизиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле аргелелиниг гапогуфиязы (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ПС—00020.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 39 (11538) | 1981 чылдың февраль 17, вторник | 1925 чылда үдезилеттингеи | Өртээ 2 кеп.

БЕДИК ШАҢНАЛ-БИЛЕ ЭШТЕР!

Бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер, 1980 чылда РСФСР-нин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Күрүне планын база онгу беш чылды чедиишкинниг күүседир дээш автономнуг республикаларның, крайларның, областарның, хоорайларның, автономнуг округтарның, хоорай болгаш көдээ районнарның, каттыжыышкыннар, бүдүрүлгелер, организациялар болгаш албан черлериниң коллективтериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның Бүгү-россия социалистиг чарыжының түннелдерин РСФСР-нин Министрлер Чөвүлели болгаш Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели көрүп, ол айтырыг талазы-биле чогуур доктаалды хүлээп алган.

Тиилекчилер кылдыр санаттырган болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база ВЦСПС-тин шилчинир Кызыл туктары-биле шаңнаттырганнар болза:

Бүгү-россия социалистиг чарыжынга бедик түннелдерни чедип алганы, 1980 чылдың экономиктиг болгаш социал хөгжүлде планын база онгу беш чылды чедиишкинниг күүсеткени дээш хоорайлардан болгаш хоорайлар районнарындан.

Тыва АССР: КЫЗЫЛ хоорайны.

Колхозтар, совхозтар, агроүлетпүр каттыжыышкыннарының, ажыл-агыйлар аразының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының, эртем-шинчилел албан черлериниң коллективтеринден:

Тыва АССР-ниң Мөңгүн-Тайга районунуң «МАЛЧЫН» совхозун.

АГИТАТОР

Партия агитмассалыг ажылдың хевирлерин база арга-методун сайзырангайжыдарынче, ооң идейлиг деннелиниң бедик болурунче доктаамал сагыш салып келген.

«СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин күүседириигe политиктиг аас агитациязының ролюң бедидер дугайында» болгаш «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ынай экижидер дугайында СЭКП Төп Комитединиң доктаалдарында аас агитациязын партияның ажылчорудулгазының чугула адыры болур болгаш партия-биле массаның доктаамал харылзаазын быжыглазарының хевирлериниң бирээзи, политиктиг удуртулганың чепсээ кылдыр санап турар.

Аас агитациязын экижидер дээш республиканың партия организациялары сөөлгү үеде бо ажылды идепкейжиткен.

СЭКП Төп Комитединиң июнь, октябрь (1980 чыл) Пленумнарының шиитпирлерин, аңаа СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугааларында түңнелдерни болгаш айтыышкыннарны, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң СЭКП-ниң XXVI съездизинге Төлевилелин ажылчы чоннарга калбаа-биле пропагандалаары агитколлектив бүрүзүнүң кол сорулгазы болуп келген. Бо чугула партийжи документилерни ажыл-ишчилерге чедиигири-биле тайылбырлап, чугаалашканы оларның политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн болдурган. Бистиң тиилелгелеривистиң сорук киирикчизи болгаш организакчызы — ленинчи партияның ээлчеглиг съездизин күш-ажылчы белектерлиг уткууру-биле, үш үс ажыг будүрүлге, цех, бригада, ферма алды мун. хире кижи бедиткен хүлээлгелерин алган. Оларның дыка хөйү бо хүннерде сөглээн сөзүн ээлээнин рапорттап турарлар.

Агитатор — партияның идеология дайынчыларының эң-не хөй санныг отряды. Күш-ажылчы коллективтерге, чоннуң чурттап турар черииниң аайы-биле хүн бүрү политика-кижизидилгелиг ажылды олар чорудар. Партияның болгаш чазактың иштики, даштыкы политиказын, делегей байдалының, тус черниң партия, совет органнарының сорулгаларын ажылчы чоннарга агитатор кончуг дүргеи, билдингири-биле тайылбырлааш, оларның күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн болдурар, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн, будүрүлгениң ажыктыын, ажылдың шынарын бедидериичe кичээнгейни салыр. Агитатор кижи партийжи сөзүү, бодунуң күш-ажылчы болгаш аажы-чаң үлегери-биле чонну күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге, совет патриотизмге, пролетаржы интернационализмге, буржуаз идеологияга удур демисежиринге кижизидер ужурлуг. Үлетпүр будүрүлгелерде, совхозтарда, албан организация, өөредилге черлеринде партия организациялары аас агитациязын сайзырангайжыдарынче, ооң ажыктыын бедидеринче, теоретиктиг билии шыырак агитаторларны шилип алырынче, өөредиринче, агитация коллективиниң ажылын шын организастаарынче доктаамал кичээнгейни салып турар. Кызылдың сүт комбинадының, авиабүдүрүлгенин, үлетпүр садыының, «Хемчик», «Нарын», «Өөк», «Торгалыг», «Кызыл тараачын» совхозтарның партия организациялары агитколлективтериниң ажылын экижиткен, ынчангаш бо черлерде малды хүр кыштадып, ооң чаш төлүн менди доруктуруп, часкы хову ажылдарынга хынамчалыг белеткенип, партияның XXVI съездизин төлептинг уткуп турарлар.

Ындыг болза-даа чамдык черлерде политиктиг аас агитациязы партияның негелдезинге ам-даа дүүшпес, ооң дээштиин, ажыктыын чедип албаан. Агитация ажылын чорударда кижилерниң культура болгаш билиниң деннелин барымдаалавас, республикада, районда, хоорайда, суурда ажылхеректериниң байдалын ажылчы чоннарга хандыр чугаалап бербес, массаларның хөөнүн эки өөренип көрбес, оларның негелде-хомудалдарынга сагыш салбас таварылгалар бар. Чоннуң чурттап турар черлеринде, ниити чуртталга бажыннарында, эвээш кижилиг коллективтерде, ырак суурларда агитаторлар четпес ажылдап турар. Ол ышкаш агитация ажылынче чурттакчы чоннуң бүгү бөлүктери шупту хаара туттунмаан. Чамдык будүрүлгелерде, совхозтарда, албан организация черлеринде агитколлективтер доктаамал, план ёзугаар эвес, чүгле кампаниялар үезинде ажылдаары уламчылавышаан.

Каш-ла хонгаш СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVI съездизи ажыттынар. Съездиниң материалдарын ажылчы чонга калбаа-биле пропагандалаар улуг сорулга партия организацияларының мурнунда туруп турар. Бо чугула херекке агитколлективтер көскү черни ээлээр. Ынчангаш агитаторларның составын эде көөр, аңаа хамыктың мурнунда коммунистерни, чонга хүндүткелдиг партия кежигүнү эвес активтерни, мастерларни, бригадирлерни болгаш өске-даа ортумак звенонуң удуртукчуларын киргеш, партия азы партбюронуң хуралынга бадылаар. Агитаторларның ажылының дайынчы арга-шинээн бедидер, дээштиин, ажыктыын чедип алыр.

Агитколлективтериниң ажылын экижидери — будүрүлгелерниң, совхозтарның мурнунда салдынган экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин, ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезинин айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээринге дузалаар.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ АЖЫТТЫНАРЫНГА ЧЕДИР 6 ХОНУК АРТКАН

Танды районда «Коммунизмниң ӧрели» совхозтуң № 2 хойжу бригадазының он ажыг кодан хою Биче-Шоол ооргазында кыштап турар. Совхозтуң ажыл-ишчилери эрткен чылдың берге кыжының кичээндириинден чогуур түңнелди кылгаш, бо кышка ыяк белеткеигеи. Мал чемнерин четчири-биле белеткээн болгаш бо хүннерде хойжулар кыштагларында дужүрген. Биче-Шоолда кыштап турар хойжуларның ниити байдалы эки.

Ол коданнарның бирээзинде кежээ, кызымак малчыннар — Оюн Эртине биле Лида Ховалыг олар кыштап турар. Бо малчын өг-бүле хой кадарарынга үеди чыл болуп турар. Ол чылдарның дургузунда кадарган малын менди кадагалап, чаш төлүн четче ап, продуктулуун бедидип келген.

Ам Эртине биле Ховалыг эрткен чылын төрүттүнген 850 хире хураганнарны кыштадып турар. Олар кыштан хураганнарның баш санын 98 хуудан куду эвес кылдыр камгалап алыр, баш бүрүзүнден-не чазын 2,2 кг дүктү кыргып дужаар, 10 тонна сигенни, 10 тонна кургаг өдекти белеткээр, кыштаанын үүрмек септелгезин чазын-на боду кылып алыр хүлээлгени алган.

СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептинг белек-биле уткуур дээш, Эртине биле Ховалыг бо хүннерде бедик көдүрлүүшкүнүг ажылдап турар. Оларның коданында хураганнар хүр, менди кыштап турар.

ЧУРУКТА: Хойжу Лида Ховалыг; Оюн Эртине одарда хойларында.

А. Зайцев биле В. Кара-Салдың фотолары.

АЖЫР КҮҮСЕТТИНГЕН

СЭКП-ниң XXVI съездизин күш-ажылчы белектер-биле уткуур дээш чарыында кириишкеш, «Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агыйы бараанның продукция будүрер планы 335 муң рубль турда, ону 410,3 муң рубльге, азы 25 хуу ажыр күүсеткен. Продукция сайгарарының планы база ажыр күүсеттингеи. Орулга планы 20 муң рубль турда, херек кырында 44 муң рубль четкен.

Коллективтиң мурнунда салдынган төлептинг үлүүн киирип турар бригадалар болгаш түстүс мурнакчылар эвээш эвес. Лавва Дамбаевич Ооржактың удуртканы аңчылар бригадазы 3600 рубльлиг өлүүн дужаагаи. Кара-оол Оручаевич Иргиттың бригадазы 3100 рубльдиг өлүүн киргеи. Николай Николаевич Баскаков 1400 рубльдиг өлүүн тып, дужаагаи.

Ынчангаш бистиң аңныырғывыш ажыл-агыйы бирги кварталдың өлүк планын чедиишкинниг күүсеткеи.

Аңныыр сезонунга 400 ажыг эки туранын аңчылары-биле кадыг штаттыг 27 аңчылар киришкеиер.

Бо чылын сезон үезинде ажылды эки организастаар. Аичыларны халас ак-чемзек, боо-биле хандырып, оларны аңнаар черлериге чедирерин ажыл-агыйның күселя-биле болгандырганы аңныыр сезонунга киржир аичыларның санын көвүдедириге улуг идиглиг бөлгеи.

Эки түңнелдер бар-даа болза четпестер база-ла хөй. Капкылаар, чергийлээр, маспахтаар аргаларны аичылар барык-ла ажыглавайн, турары хомудаачыг. Өлүктүң шынарын экижидер, ооң үзүн-чаан кештеи аштаар-арыглаар, черлерии даараар ужурлуг.

А. ДОНГАК.

ШЫНАРЛЫГ

Септекчилер бригадазын хоочун механизатор Балыкай Алдын-оол удуртуп турар. Бригада кежигүннери бирги кварталда септээр ужурлуг тракторларның үүтле ийизин арттырып алган. өскелери белеи.

Трактор септелгезинде чаржып турар үш звенодан Николай Узуи-кыстың коллективи бирги черде чоруп турар. Ында Владислав Баныкай, Валерий Дуваажык одарның септээн техниказының шынары бедик.

С. ДУВАА.

Съезд мурнуңу бо хүннеринде часкы хову ажылынга белеткел улам шапкынчаан. Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтуң механизаторлары техника септелгезинге социалистиг чарышты калбартып, шудургу ажылдап турарлар.

Техника септелгези

ЧӨӨН-ХЕМЧИКТЕ ДАЛАШПАЙН ТУРАР

Бо айның эгезинде Чөөн-Хемчик районга тракторларның белеии 70, андазынарның — 79, сеялкаларның — 66 болгаш культиваторларның — 65 хуу болган. Бо дээрге районда ортумак көргүзүг-дүр. Ам херек кырында мында техника септелгезинин талазы-биле хожудагай ажыл-агыйлар эвээш эвес. Чижээ, Карл Маркс аттыг совхозта тракторларның белеии үүтле 55 хуу, сеялкаларның 56 хуу. Бо совхозка бирги кварталда септээр ужурлуг 13 трактордан январьда деңгүп-ле чангысты септээн. «Октябрь 30 чылы» совхозта 13 трактордан база чангысты. «Тыва» совхоз 13-тен үштү септээн.

«Сүт-Хөл», «Тыва» совхозтарда хөрүүн болбазыраттыр болгаш тараа чаштырар машиналарның септелгезинин темпизи келергей куду. Ам «Хөнлергей» совхоз оларны септээринче шуут эгелеп кирбээн.

Эрткен чылдың дөрткү кварталында комбайнар септээринің планы үзүлген (36-дан 25-ти септээн) хирезинде, январьда оларның септелгезин шуут кылбаан. Ам септээр графиктен 22 комбайн озалдап турар.

«Тыва» совхоз январь айда комбайнарын бүрүнү-биле септеп доозуп ап болуп эргелыг турган. Ажыл-агыйда комбайн тургузуп алгаш септеп болур үш чер бар. Ынчангаш арткан беш комбайнны бүрүн белеткеп ап болур. «Чыраа-Бажы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтар база-ла комбайннар септелгезии чоруттайн турар.

Агрегаттарын аңнылап адырган септеп алырга, комбайнын септелгезин 30 хуу чиигээр. Ындыг турбуже, Сельхозтехниканың Чадаана каттыжыышкынының. Чөөн-Хемчик районуң көдээ ажыл-агыйының специалистери комбайнарның агрегаттарын болгаш белдирлерин адырган, септелгеге дужаарын хүзевейн турар чамдык ажыл-агыйларның кол инженерлериниң аайынга киирип турары шын эвес. Шимчиликилерни, ийлепчек камераларны, дамчыдылга коробкаларын, вариаторларын, решеторларны септелип чорударының онаалдазын амга чедир чаңгыс-даа ажыл-агыйга күүсетпээн.

Карл Маркс аттыг, «Сүт-Хөл» совхозтарда техниканы кадагалаарын организастаанын кончуг багай. Ол ажыл-агыйларның мастерскаяларының девискээринде каилыг-даа чурумчыскаал чок.

Септелгеге техниканың турарының хүүсаалырына хамаарыштыр шыңгыы негелдеия районнуң совхозтарының кол инженерлери Сельхозтехниканың Чадаана каттыжыышкынынга тургузуп турар. Сельхозтехникаттыжыышкынының инженер-техник септээн трактор-ларынга, агрегаттарынга магадылал паспорттарын бербес фактылар бар. Артык кезектер болгаш септелге материалдары-биле хандырарынга ажыл-агыйларга кошкак дузалаан турар. Артык кезектер алырының фондузуун Сельхозтехникаттыжыышкынын ажыл-агыйларга чедирбейн турар. Ындыг чоруккa, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Чыраа-Бажы», «Искра», «Алдан-Маадыр» совхозтарның кол инженерлери таарзынмаиий турар. Ол негелде черле чөптүг. Артык кезектерни хуваарын бар машиналарны болгаш септелге единицазын эвес, а ким баштай келгенин барымдаалап турары шын эвес.

И. ОЛДЫРЕВ.

ДЕЛЕГАТТАР ЧУГААЛАП ТУР

Чурттуң алдарлыг мурнакчылары — партийжи шүүлгааның делегаттары СЭКП-ниң XXVI съездизин күш-ажылчы улуг чедиишкиннер-биле уткуп турар. СЭТА-ның корреспондентилериниң дилээни-биле олар боттарының чедиишкиннериниң болгаш чаа сорулгаларының дугайында чугаалап берген.

Хөй чүүк сөөртүр автомобильдер будүрер талазы-биле Кама каттыжыышкынының шуткулга заводунуң эдиктиг слесарьзар бригадазы Г. БАШТАНЮК: Хем эриинин чоогунда кудумчуларга кежээ кыштап чораан хоорайны көөрге, ооң бажыңнары Кама далайның эриинче чоокшулап олурган кайгамчык улуг корабльдер ышкаш көстүр. Автомобиль будүрер каттыжыышкынының хөй ажылчыннары амгы үеде чаа-чаа бажыңнарны ап турар. КамАЗ ышкаш, бистиң хоорайывыс база дүргеи өзүп турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиигe алдар болдурган шалыпчы күш-ажылдың баштайгы хүннеринде-ле каттыжыышкын заводтарының коллективтери социалистиг чарышты калбартыкан. Графикти бистер кызырып, эвээш санныг ажылчыннарның киржилгези-биле даалгаларны күүседип турар бис. Шой ээлдиреp корпустуң коллективи эрткен чылдың декабрьда эң бедик көргүзүгүнү чедип алган: чангыс-ла айда 16 муң тонна шойну ээлдирип шуткаан. Күш-ажылчы ол тиилелгени чаа чылдың эгезинден бээр уламчылап турар бис.

Чукотка национал округунуң ажылдыг «Канчалан» совхозтуң инжилер бригадири А. АКАНТО: Сөөгү чүктүң агаар-бойдузунуң нарын байдаллары турза-даа, бистиң совхозтуң малчыннары ленинчи партиязының съездизин төлептинг уткуур дээш сорук киришкинниг ажылдап, боттарының аразынга социалистиг чарышты улам-на калбартып турар. Бисте хүн бүрүзү — ёзулуг шылгалда.

Чоокта чаа бир мындыг таварылга болган. Ынчаарда аңнык малчын инилерни кадарын турган. Хенертен улуг шүүрган эгелээш, дөрт хонук үргүлчүлээн. Эжиисти болгаш ооң кадарган инилерни тып чалаан бис. А дөрт хонганының дүүн сөөлүнде бүгү инилерни ол чидириг чокка коданга сүүн келген.

Партийжи шүүлганга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерни совхозтуң малчыннары чедиишкиннинг күүседип турар. Чыл эгезинден бээр күргеге планнаан ажыр үш муң центнер эътти сактаан бис.

Узбекистанның улустуң чогаалчызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Камиль ЯШЕН: Бодумнуң чаа номаарымны бижиирине сорук киришкинин болгаш чогаалдарның темаларын совет кижилерниң амгы алдарлыг ажыл-херектеринден ап турар мен.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң делегады болуп, ооң ажылынга киржир аас-кежиктиг болган мен. Мээң чогаадыкчы «бел чылымны» ол съезд тодаргай айтып берген. Ээвээш эвес кур черни эрткен беш чылда Узбекистан шиигээдип алган. Республиканың чаа кур чержелериниң болгаш оларның алдарлыг ажыл-херектериниң дүтээнинда бодумнуң чогаалдарымга бижидим.

«Ленин болгаш Чөөн чүк» деп үш кезек шин чогаалым чоокку чылдарда доозар планыг мен.

ДАШТЫКЫДА

Делегей парлалгазының бодалын ёзугаар алырга, СЭКП-ниң удзас болур XXVI съездизи совет улуска болгаш делегей аймыралынга төөгүдүг ужур-дузалыг болуушкун болур. Съездиге чугаалажып көөрү-биле СЭКП ТК-ның белеткээни Төлевилел коммунистиг тургузуушкунуң чаа сорулгаларын чедиишкиннинг шиитпирлээринче, совет улустуң материалдыг болгаш культурлуг деңнелин улам ынай белиндеринче, делегейге тайбыңны хандырарынче угланган СЭКП-ниң ленинчи политиказын тодаргай илергейлеп турар деп, массалыг информация органнары, сураглыг политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчылары демдеглеп турар.

Тайбыңче чүткүлдүг амгы үениң эң-не салдарлыг күжү — Совет Эвилелиниң экономиктиг, политиктиг, а ол ышкаш камгаланыр күчүзүн улам-на бедидеринче угланган өндүр-чаагай сорулгаларны СЭКП ТК-ның Төлевилелиндеайткан-дыр деп, Чехословакияның «Руде право» солуну бижээн.

СЭКП ТК-ның Төлевилелиниң теоретиктиг болгаш практиктиг ужур-дузазын Германияның Социалистиг чангыс эйи партиязының ТК-зының органы «Айнхайт» журнал (ГДР) онзалап демдеглээн. Бодунуң чүртүнүң хөгжүлдезиниң дуржулгазы-биле чергелештир, социалистиг өске-даа күрүнелерниң дуржулгазын төлевилелде СЭКП ТК киирген деп, журнал айткан. Советтер чүртүнүң тайбыига ынак политиказын, социализм болгаш тайбың чарылбас чангыс эътиг дээрзии ол документ база катап тодаргай бадыткаан.

СЭКП ТК-ның Төлевилели Германияның Федеративтиг Республиказының үлетпүр болгаш садыг бөлүктериниң улуг сонуургалын болдурган. Барыын чүктүң чүрттары-биле садыг-экономиктиг харылзааларны улам-на калбартырын Төлевилелде айткан-дыр. Ынчаарга ССРЭ-биле садыг-экономиктиг харылзааларны калбартыры түңнелинде. Барыын-Германияның үлетпүрүнүң машина тудуушкуну, металлургия, энергетика ышкаш чугула адырларына ажыхтыг болдуру чигинишкин чок деп, «Дрезднер банкының» баштаар черинің кежигүнү **Фон дер Деккен** онзалап демдеглээн.

Францияның «Экономиз политик» журналының бодалын ёзугаар алырга, совет үлетпүрүнүң өзүлдезинин Төлевилелде айткан бедик темпилери сайзырангай үлетпүрлүг капиталистиг чүрттарның хөгжүлдезиниң темпилериндеи ыракта бедик болгаш совет экономиканың мурнай хөгжүлдезин хандырар. Эртем-техниктиг улуг чедиишкиннерин ССРЭ-те социалистиг тургузуг хандырып берген болгаш Совет Эвилели кандыг-даа бачымнаашкын чокка бүзүреллиг бурунгаар хөгжүп турар деп, ол журнал бижээн.

Совет улустуң чаагай чоруун улам ынай бедидеринче угланган СЭКП-ниң стратегиязын магадап турар бис. Ленинниң партиязынга баштаткан совет улус амгы беш чылда коммунизм тургузуушкунунга, экономиктиг болгаш социал айтырыгларны шиитпирлээринге, Совет күрүнениң күчүзүн быжыглаарынга база улуг чедиишкиннерни чедип алыр дээрзинге бүзүрээр бис деп, Киприин Тараачыннар эвилелиниң чиигиие секретары, парламент депутады **Х. Михаилидис** медеглээн.

СЭКП-ниң удавас ажыттынар XXVI съездиии Мексиканың Социалистиг улусчу партиязының ТК-зының Чиңгине секретары **Х. Крункшанк** «төөгүлүг ужур-дузалыг болуушкун-дур» деп алаан. Ленинниң партиязының съездизи аас-кежиктиг келир үеже киижи төрелгетеининң чүткүлүнге чаа үе-чада болур. Ёзулуг хамаарышпас чорук дээш, чепсеглеиишкиннерни эдерер бүдүрериие удур, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдыраар дээш демисежин турар тайбыңга ынак бүгү улустарга СЭКП-ниң XXVI съездизи онза чугула ужур-дузалыг болур деп, Х. Крункшанк онзалап демдеглээн.

Совет Эвилелиниң болгаш Японияның аразынга ажыктыг экономиктиг харылзааларны калбартырынга СЭКП ТК-ның төлевилели улуг аргаларны ажыдып турар деп. Японияның «Исудзу дзидося» дээр автомобиль компаниялының делегей киллизиниң эргелекчизи **С. Аикава** айткан. Совет Эвилели болгаш Япония — кожа-хелбээ чурттар болганда, олар боттарының аразынга найыралыг харылзаалыг болур ужурлуг деп, ол медеглээн. Совет даштыкы садыг организацияларыла-биле кады ажылдажылга талазы-биле байлак дуржулга бисте бар. Кымга-даа ажыктыг харылзааларны улам ынай калбаттырын күзээр ийик бис деп, С. Аикава чугаалаан.

Национально-краеведческий отдел

Съездиден съезд чедир

ЧЕДИП АЛДЫНГАНЫН БЫЖЫГЛААР

Эрткен беш чыл бистин районга онзагай байдалдыг болган. Чүге дээрге ол чаа-ла эгелеп турда, район катап тургустунган. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың доктаамал сагыш салышкынының ачызында аныяк районуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге улуг чаартылгалар болган, план күүселдезинге ажылчы чоннар чаа-чаа чедишкиннерни чедип алган.

Сөөлгү каш чылда агаар бойдустуң таарымча чок байдалдары турза-даа, районуң ажыл-ишчилери онгу беш чылдың планныг даалгаларын күүседир талазы-биле чамдык эки түнелдерни чедип алган. Ажыл-агыйлар күрүнеге эт, сүт, дагаа чуургазы салдарының беш чыл планнарын ажыр күүсеткен. Ылаңгыя эт планын күүседиринге «Сукпак», «Көк-Тей» совхозтары, куш фабриказы боттарының улуг үлүүн киирип, пландан ажыр 826 тонна этти сатканнар, а «Х Улуг хурал», «Кара-Хаак», «Шамбалыг» совхозтары беш чыл планыдан ажыр 437 тонна сүттү саткан.

«Х Улуг хурал» совхоз (директору Х. А. Монгуш, партком секретары Т. А. Намчылак, ында көдээ Совет күүскомунуң даргазы Т. Д. Монгуш) онгу беш чылда эки көргүзүглерни чедип ап, тоску беш чылга деңээргe, бода малдың баш санын өстүрбүшаан, эт будүрерин 9,6 хуу, сүттү—26,3 хуу көвүдеткен.

Эрткен беш чылда көдээ ажыл-агый будүрүлгезин концентрастаар болгаш специализастаар талазы-биле партияның болгаш чазактың доктаалдарынга дүүштүр районга чамдык ажыллар кылдынган. 1977 чылдың июль айда «Сукпак» совхозтуң баазазынга бода малды семиртип, өстүрер талазы-биле районнар аразының каттыжымышкының тургускан. Ол үеден бээр бо каттыжымышкының кежигүү ажыл-агыйлардан 25 мүң баш шарыжыктарны хүлээп алган, оон 4 мүң хире тонна немелде деңзинге, 4500 тонна этти күрүнеге саткан. Оон 4 миллион 500 мүң рубльдин арыг орулгазын алган. Ында бир центнер немелде деңзинин бот-үнезин 125 рубль болган, а бир центнер немелде деңзини алырда каттыжыышкын 8 центнер чем елиниазын чарыгдаан.

Районда 12000 хаванны азырап, семиртир комплексти ажылгалга киирген болгаш куш фермазын тускай ажыл-агый кылдыр эдэ тургускан, оон, турар черин эдэ дерип чаартып, калбартып турар. Келир үеде Кызыл хоорайның чурттакчы чонун кыш, чай чокка ногаа-биле хандырар сорулга-биле 30 теплицалыг (чылдылгалыг) комбинатты бо чылын ажыглалга киирер. Ам безин районнуң специализастаттынган ажыл-агыйлары ниитизи-биле районда көдээ ажыл-агый продукциязын сайгарарының 53 хуузун эдэлеп турар. Он бирги беш чылда оларның бот-деңзизин 60—70 хуу чеде бээр. Специализастаттынган ажыл-агыйларның экономиктиг көргүзүглери өске совхозтардан дыка белик. Көдээ ажыл-агыйның ол будүрүлгелери төлевилел күүзүн долузу-биле шингээдип ап турар апарган соонда продуктулар будүрер база сайгарар талазы-биле Баян-Кол, Кара-Хаак, Черби, Кунгуртуг суурларда амыдырал хандырылганың комплекстиг хүлээп алыр пунктуларын болгаш районуң амыдырал хандырылга комбинадын тудуп ажыглалга киирген. Районнуң күрүне, кооперация садылдарының ажылдакчылары беш чыл дургузунда 2 миллион 225 мүң рубльдин бараанарын пландан ажыр саткан.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың чоннуң чаагай чорүүн бедидер дээш хүн-бүрүде сагыш салышкынының ачызында улустуң материалдыг база культурлуг деннели чыл бүрүде улам бедип турар. Беш чыл дургузунда районда пенсия, пособиелиг ап турар кижилерниң саны, олардың ап турар пенсия, пособиезиниң хемчээли өскен.

Районнуң мурнунда салдынган тодаргай сорулгаларны күүседиринге коммунистер база будүрүлгенин мурнакчылары улуг салыышкынын киирип келген. Ындыгларга совхозтарның хойжулары Т. Баавылды, А. Содунамны, М. Хүүжанны; саанчылар З. Курастикованы, Б. Куулары, Т. Болдукту, бызаа ажакчылары Т. Чащинаны, М. Чечекмааны; куш ажакчылары В. Долганнаны, З. Тюлюшту; комбайнерлер С. Очур-Сатты, К. Кызыл-оолду; механизаторлар Т. Дашоолду, Б. Кызыл-оолду болгаш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур. Ындыларга районуң ажылчы чоннары дурум ёзугаар чоргаарланып турар.

Партия комитеди, эге организациялары база совет, ажыл-агый органнары чедип алдынган эки түүлдерни түнеп, сайгарып көрбүшаан, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуңун айтырыгларын шиитпирлеп турарында четпестерни, шиитпирлеттинмээн айтырыгларны база бергелерни бот-шүүмүүлекчи ёзулбите көрүп, кол кичээнгейни оларны чайладырынче утпалырып, аргаларны болгаш курлавырларны дилеп тып, тургустунуп турар айтырыгларны соңгаарладмышкын чок шиитпирлээринче утландырган.

Ылаңгыя ниитизи-биле район онгу беш чылда мал болгашпер ажылының продуктуларын будүрериниң база күрүнеге тараа, дүк саларының планнарын күүселип шыдаваан. Ниитинин малының баш саны тоску беш чылдың эгезинде турганыннан эвээжээн. Малдың яазы-буруу чылдагаанындан өлүр, хораар ворүү база кызыраары, онуң кайы хамаан чокка иштики хередегелге чарыгдаары-ам-даа хой болуп артпышаан.

Малдың эдержидгезин, тарын боозадылгазын куду шыларлыг чорудуп, зооветспециалистерниң талазындан ол ажылды кошкак контрольдап турарындан төрүүр чүс баш малга онаштыр ап турар наш тел ам-даа эвээш. Мал болгаш чер ажылының культуразы, продуктулуу база өскөн турар. Ниитинин малын четпир саныг, эки шынарлыг чембиле долу хандырар талазыбиле шүдүргү хемчегерни алыры негеттинип турар.

Партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Төлевилелин районуң ажылчы чоннары хынызы-биле танышкаш, ол улуг документиниң бүрүн-долузу-биле чүүлдүгүнүмүшаан, ында айыткан сорулгаларны күүселдир талазы-биле улуг үүле-херекке боттарының үлүүн киирериниге долу шиитпирлини илергейлеп турар. Ажылчы чоннар болгаш күш-ажылчы коллективтер бо чылын боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Ону ёзугаар алыр болза, район ниитинин малының баш саның ниитизи-биле бода малды 10 хуу, хой биле өшкүнү 10,7, чылгыны 16 хуу, хаванны 1,6 катап, дагааны 24 хуу өстүрерин, тараа будүрерин 17,6, мал чемин 19 хуу болгаш эттэ 19, сүттү 13, дүктү будүрерин 12 хуу көвүдедирин көрдүүгеп.

Ол сорулгаларны амыдырал-га чедишкинниг боттандырары мал кыштагларының организастыг эртиринден, малдың баш санын камгалап алырындан, оон продукциязын будүрериниң база саларын дыка көвүдедириндеп, көлээ ажыл-агый техниказын чогуур хүүсаазында эки шынарлыг септеп доозарындан, тараа үрезиннерни чогуур кондициягa чедир арылап кылырындан улуу-биле хамаарыжыр. Ынчангаш партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының организастыг болгаш политмассалыг ажыл-чорудулгазы ол чүүлгө сорулгаларны чедишкиннинг шиитпирлээринче утланган турар ужурлуг.

Районуң коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизинге чаа-чаа чедишкиннер-биле үткүүр. Ол съездиниң салган төөгүлүг улуг сорулгаларын болгаш ниитизи-биле он бирги беш чылдың база оон башталгы чылының даалгаларын боттандырар дээш бүгү үүлдерни кылыр дээрзинге чигзиниг турбас.

К. ШУЛУУ.

СЭКП Кызыл райкомуның бирги секретары.

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

РСФСР: театрның төөгүзүнден арыннар

Үр үеде саргарып калган афишалар, билдингир актёрларның болгаш режиссёрларның ат салганы программалар, фото-чуруктар — Астраханьның чурт-шинчилел музейинде ажыттынган делгелгеде чыгдынган экспонаттар ындыг. Россияның эң хоочун театрларының бирээзи — С. М. Киров аттыг шин театрының төөгүзү-биле ол делгелге таныштырып турар.

«Репертуар болгаш пантеон» деп орус театр журналының бижип турганын ёзугаар алырга, ол театрның сценазынга баштайгы көргүзүглерни XVIII векте эгелээн. Астрахань хоорайның чүрттакчыларының чонунуң 1797 чылда чизезинде «Хоорайның чурттакчыларының кылып турар ажылы» деп бижээн черинде өске профессиялар-биле чергелештир актёрнуң профессиязын база айыткан.

Бодунуң тургустунуп келгенинiң бүгү үезинде, хоорайның ол театры чурттуң культура амыдыралынга улуг рольду ойнаан. Ол черге шеглүлгеге турган Н. Г. Чернышевский театрның дыка хөй актёрлары-биле таныш турган. Ф. Шаляпин Астраханьга 4 удаа келген болгаш тус черниң театрының сценазынга ырлаан. Шинии кайгамчык актёрлары — В. Комиссаржевская, М. Ермолова, М. Савина болгаш оон-даа өскелер бо театрның сценазынга ойнап чорааннар.

Хоорайга үндезилеэн совет театрның тургустунарынга улуг салдарны С. М. Киров чедирген болгаш ону удуртуп турган. Чалбыыштыг революсчу, коммунист-ленинчи С. М. Кировтуң адын тургустунганының 170 чылын бо чылын демделээр ол театр чоргаарал-биле эдилеп чоруур.

БЕЛОРУССИЯ: экран шинчилеп тур

Социалистиг чарыш — кижизидилгенин күүлүг чепсээ, чоннуң чогаадыкчы чоруунуң коскү чижээ. Ону «Беларусфильм» студиязының документалистеринин тыртырганы фильм-шинчилел бадыткап турар. «Таарымча чок Королёв» деп лентада фильмин коо маадыры экскаваторщик — А. Королёвтуң социалистиг чарыштың организастаарының чаа хевириниң дугайында саналынга ооң удуртукчуларының болгаш эш-өөрүнүң хамаарылгазының дугайын көргүзүп турар. Ажылчының дидим, ёзулуг-ла чогаадыкчы саналын оларның чамдыктары изин-биле деткип, өскелерни анаа-ла маңап, а чамдыктары шуут-ла удурланып турар. Бодалдарының чөрүшкек болганы-биле кижилериң хамааты мөзү-шынарының чамдык талалары, оларның хөй-ниитичи чоруу амыдыралынга быжыкканы тодаргай көстүп келир. Чарышты организастаарының чаа хевири чамдык таптаразынарны эртип, социалистиг чарыш дугайында чамдык эргижиргээн бодалдарны сый шаап турган, тиилеп үнер.

Кинотеатрларның экраннарынче үндүрген ол лента СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаатkан фильмнерниң Минскиге болуп эрткен конкурузунга дээре дирткеннериниң бирээзи болган.

УЗБЕКИСТАН: бригадирден хамааржыр

Шаватскиниң хөвөң арыглаар заводунуң бригадаларының бирээзиниң удуртукчузун солааны — будүрүлгениң партбюрозунга шынгыы чугаага чедирген. Бригадада күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр таварылгалар, дериг-херекселдерниң ажыл чок турупгарын болдуруп турар фактылар барын улусчу контролёрлар тодаратkан.

Техниктиг хандырылга кылдизиниң ажылдакчылары бракпаан продукцияның көвүдеп турарын эскерип каанындан ол эгелээн. Пос-таавы будүрүлгелериниден хомудалдар база кээп турар апарган. Ол бүгүнүн чылдагаанындагы тодарадырын улусчу контроль бөлүүнге партбюро даасkан.

Контролёрлар будүрүлгени шуушгурулга аайы-биле хынап эрткен. А. Худайбергеновтуң бригадазының ажылдап турар участогунга чедир технологияга чурум үрээшкиннери чок болган. А моон эгелээш-ле удазыннар үстүп эгелээнин хымалда көргүскен. Улусчу контролёрлар бо бүгүнү өөренип көргеш, бригадир буруулуг деп түнелге келген.

Коллективти удуртуруп дуржулгалыг ажылчын Д. Шамуратовка администрация даасkан. А хыналданың түнелиниң дугайын контролёрлар ол будүрүлгениң өске цехтериниң ажылчынарынга чугаалап бергеннер. Оларның дилээн ёзугаар мастерлериниң болгаш бригадирлериниң өөредилгезин экижиткен.

КИРГИЗИЯ: «Ажылчын эстафета» дузалажып турар

Бирги агрегатты эптээриниң түнел кезээ Курпсай ГЭС-те эгелээн. Энергоблоктун 200 мүң киловатт күчүлүг роторуч чогуур хуусаадан ийи катап эвээш үеде эптеп дооскан.

Гидротудугжулар-биле кады, «Ажылчын эстафета» чарыжының кол киржикчилери—ГЭС-тиң тудуунда киржип турар заводтарның специалистери база бар. Ындыг чарыштың ачызында ажылчын дугуйну болгаш статорну дүрген-биле эптеп тургускан.

800 мүң киловатт күчүлүг станцияның бүгү энергоблоктары беш чыл дургузунда ажылдап эгелээр. Республикага электри энергиязын будуруп үндүрерин ол дыка улгаттырар.

ЛИТВА: хууда салыышкын

«Нерис» деп дүжүттүр болгаш дүрген быжыычал помидорнуң сортун өстүргени дээш авторнуң херечилелиг көдээ-ажыл-агый эртемчиринiң доктору Ю. Мачиске тывыскан. Садоводство болгаш ногаа өстүрериниң талазы-биле республика станциязының ол эртем ажылдакчызының бежен ажыт дугаар ажылыдыр. Помидорнуң ол сортун чүгле Литвада эвес, а өске-даа республикаларда, чамдык даштыкы чурттарда безин өстүрүп турар.

«Помидорларның хөй-хөй сорттарын өстүрүп үндүрген бис, ынчалза-даа силерниң өстүргенинер «Ричай» тергиндир»—деп, Чехословакияның Опава хоорайда ногаа өстүрер комбинаттан бижээн. Мачистиң сортунуң помидорлары ында гектардан-на 600 центнер дүжүттү берип турар. Болгарияның ногаа өстүрүкчүлери ооң «Пивмуолай» деп өнүүт капустазын сонуургап турарлар.

(СЭТА-ның корр).

Политиктиг, экономиктиг өөредилге чоруп тур

Онгу беш чылдың дургузунда Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң Красноярovка сүт-бараан фермазының коллективи сүт будүрериниң болгаш күрүнеге садарының талазы-биле планныг онаалдаларын чедишкиниг күүседип, районнуң фермалар аразынга социалистиг чарыжынга чангыс удаа эвес тиилекчи болуп келген. Ынчангаш СЭКП райкомуның болгаш райкүүскомнуң шилчинир Кызыл туғу-биле каш катап шаннатkан, эрткен ажылдың болгаш чазактың доктаалдарынга дүүштүр районга чамдык ажыллар кылдынган. 1977 чылдың июль айда «Сукпак» совхозтуң баазазынга бода малды семиртип, өстүрер талазы-биле районнар аразының каттыжымышкының тургускан. Ол үеден бээр бо каттыжымышкының кежигүү ажыл-агыйлардан 25 мүң баш шарыжыктарны хүлээп алган, оон 4 мүң хире тонна немелде деңзинге ап, 4500 тонна этти күрүнеге саткан. Оон 4 миллион 500 мүң рубльдин арыг орулгазын алган. Ында бир центнер немелде деңзинин бот-үнезин 125 рубль болган, а бир центнер немелде деңзини алырда каттыжыышкын 8 центнер чем елиниазын чарыгдаан.

Районда 12000 хаванны азырап, семиртир комплексти ажылгалга киирген болгаш куш фермазын тускай ажыл-агый кылдыр эдэ тургускан, оон, турар черин эдэ дерип чаартып, калбартып турар. Келир үеде Кызыл хоорайның чурттакчы чонун кыш, чай чокка ногаа-биле хандырар сорулга-биле 30 теплицалыг (чылдылгалыг) комбинатты бо чылын ажыглалга киирер. Ам безин районнуң специализастаттынган ажыл-агыйлары ниитизи-биле районда көдээ ажыл-агый продукциязын сайгарарының 53 хуузун эдэлеп турар. Он бирги беш чылда оларның бот-деңзизин 60—70 хуу чеде бээр. Специализастаттынган ажыл-агыйларның экономиктиг көргүзүглери өске совхозтардан дыка белик. Көдээ ажыл-агыйның ол будүрүлгелери төлевилел күүзүн долузу-биле шингээдип ап турар апарган соонда продуктулар будүрер база сайгарар талазы-биле Баян-Кол, Кара-Хаак, Черби, Кунгуртуг суурларда амыдырал хандырылганың комплекстиг хүлээп алыр пунктуларын болгаш районуң амыдырал хандырылга комбинадын тудуп ажыглалга киирген. Районнуң күрүне, кооперация садылдарының ажылдакчылары беш чыл дургузунда 2 миллион 225 мүң рубльдин бараанарын пландан ажыр саткан.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың чоннуң чаагай чорүүн бедидер дээш хүн-бүрүде сагыш салышкынының ачызында улустуң материалдыг база культурлуг деннели чыл бүрүде улам бедип турар. Беш чыл дургузунда районда пенсия, пособиелиг ап турар кижилерниң саны, оларның ап турар пенсия, пособиезиниң хемчээли өскен.

Районнуң мурнунда салдынган тодаргай сорулгаларны күүседиринге коммунистер база будүрүлгенин мурнакчылары улуг салыышкынын киирип келген. Ындыгларга совхозтарның хойжулары Т. Баавылды, А. Содунамны, М. Хүүжанны; саанчылар З. Курастикованы, Б. Кууларны, Т. Болдукту, бызаа ажакчылары Т. Чащинаны, М. Чечекмааны; куш ажакчылары В. Долганнаны, З. Тюлюшту; комбайнерлер С. Очур-Сатты, К. Кызыл-оолду; механизаторлар Т. Дашоолду, Б. Кызыл-оолду болгаш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур. Ындыларга районуң ажылчы чоннары дурум ёзугаар чоргаарланып турар.

Партия комитеди, эге организациялары база совет, ажыл-агый органнары чедип алдынган эки түүлдерни түнеп, сайгарып көрбүшаан, Политиканың болгаш экономиканың айтырыгларын эки бидип, ону амыдырал-биле холбаары чүгле ооң хүн бүрү кызымак ажылдаарындан хамааржыр. Ооң башка дыннакчыларга өөредилге программазында айыткан материалдарны солуп, билдингир кылдыр тайылбырлаары берге. Надежда Андреевнаның хууда библиотеказында марксизм-ленинизмниң классиктериниң чогаалдары, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчуларының ажылдары, СЭКП-ниң съездилериниң, партия Төп Комитединиң Пленумнарының материалдары болгаш өске-даа эргежок чүгүлә номнар, тайылбырлар бар. Оларны калбаа-биле ажыглап турар.

Краснойровка фермазының коллективи СЭКП-ниң XXVI съездизинге төлептиг ужуражыр, он бирги беш чылдың баштайгы чылын күш-ажылчы чедишкиннерлиг доозар бедиткен хүлээлгелерни алган. ону күүседир дээш чыл эгезинден бээр кызымак ажылдап турарлар. Саанчылар январьда күрүнеге 75 тонна сүттү садар хүлээлгезин ажыр күүсеткен.

Х. АЛАШ-ООЛ.

ЧУРУКТА: пропагандист Н. А. Филонова.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

АМЫДЫРАЛ-БИЛЕ ХОЛБААЛЫГ

«Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалын амыдыралга боттандырары-биле Барыын-Хемчик районнуң партия организациялары чүгүлә ажылдарны кылып чоруткан. Ылаңгыя коммунистериниң, комсомолчуларның болгаш партия кежигүнү авестерниң марксизм-ленинизм, экономиктиг өөредилгезин экижидеринче, оларны күш-ажылга, хөй-ниитинин херээнге ак сеткилдиг болур чорукка кижизидеринче улуг кичээнгейни салып келген.

Амгы үеде партийжи болгаш экономиктиг өөредилгеде 5 мүң ажыг кижи хаара тутунган. Олардан 1129 кижи коммунистер болуп турар. Комсомолдуң политчырыдыышкынының, коммунистиг күш-ажыл школаларының, улусчу университеттеринин ажылын экижидер хемчегерни алган.

Теоретиктиг семинарларда, политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгенин школаларында 200 хире пропагандист ажылдап турар. Оларның хөй нуруузу дээди болгаш дооспаан дээди эртемниг, теоретиктиг билии шыырак, арга-дуржулгалыг кижилер. Дыка хөй пропагандистер хууда чогаадыкчы план ёзугаар ажылдап эгелээн. Ол чорук кичээлдерни программа ёзугаар теоретиктиг бедик деннелге, солуп эртиреринге, дыннакчыларга быжыг билиг бээринге дузалап турар.

Районда хөй чылда ажылдаан, арга-дуржулгалыг пропагандистер эвээш эвес. Оларга «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында Ш. Сат, Кызыл-Мажалыктың № 1469 орук-тудуг участогунда Э.-С. Күжүгет, «Шекпээр» совхозта О. Куулар болгаш өскелер-даа хамааржыр. Дуржулгалыг пропагандистер кичээлдерни теоретиктиг бедик деннелге эртирип, техниктиг херекселдерни, көргүзүг материалдарын билдилиг ажыглап келгеннер. Материалларны түс чернин ажыл-ижи, амыдыралы-биле сырый холбаштырып турар. Оон түнелиниде дыннакчыларның политиктиг болгаш экономиктиг билиглерни чедип алыр дээш сонуургалы улгаткан.

«Хемчик» совхозтуң парткому (секретары Д. С. Сарыглар), «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хаяда партия эге организациязы (секретары Д. Н. Сая) өөредилге чылын организастыг эгелээн. Мында семинарларның, школаларның кичээлдери чогуур үезинде эртип, дыннакчылар озалдаашкын чок кээп турар. Ол ышкаш В. И. Ленин аттыг «Тывдаг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказында, «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында, Кызыл-Мажалыктың № 1, 2 школаларында теоретиктиг семинарларның, политиктиг болгаш экономиктиг школаларының кичээлдери организастыг эртип турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң «1981-1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинiң кол угланыышкынналары» деп төлевилелин районга теоретиктиг семинарларга, политиктиг, экономиктиг өөредилгенин школаларынга, комсомол чыдыышкынының болгумнеринге өөренип эрткен, ону түс чернин ажыл-ишчилериниң сорулгалары, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнары-биле холбап, чугаалашкан.

Т. ХЕРТЕК.

Хүннүң чаа чүүлдери

АЖЫЛ-ИШЧИ НАЙЫРАЛ

Донбасстың болгаш Кузбасстың ажыл-ишчи найыралының эстафетазы чылдар эрткен туум-на улам быжыглып орар. Чартык чүс чыл мурнунда турганы ышкаш, олар бөгүн базала социалистиг чарышче кыйгыржып, керээни чарганнар.

Кузбасста «Октябрьская» шахтазының дагжылары-биле чарыштыг ажылдап турар коллективке — «Трудовская» шахтага өнүүктериниң ажыл-ишчи чугаазы эгелээн. Бо коллективтериниң күш-ажылчы чедишкиннери бот-боттарынга дузалажып турарындан чедип алдынган. Сибиржилер Донбасста өнүүктериниң арга-дуржулгазын боттарынга чедишкиниг ажыглап, оларның хонукта-ла мүң тонна хөмүр-даш казып тывар аргазын өөренип алганнар. Күш-ажылчы чарыгдалдарны эвээжелдир талазыбиле сибиржилерниң деңнешгелиг аргазын Донбасста ажылдап турар. Ындыг кады ажылдажылганың түнелиниде А. Подищуктун улуттуктан бригадазы улуг чедишкинге четкен: коллектив чылда миллион тонна хөмүр-даштыг казып тывар апарган.

Мурнакчыларга бүгү шахтёрлар, металлурттар, химиктер деннежирi-биле ажылдап турар. Донец областын ажыл-ишчилери чарыш дугайында керээ ёзугаар, чаа чылда 300 мүң чыгыы тонна хөмүр-даштыг казып тыпкан, планга немей мүүмүн тонна шөйну, кокыны, прокаттыг, минералдыг чемнешчидилгелерни будуруп үндүрген.

ХҮННҮҢ ЧАА ЧҮҮЛДЕРИ

АЖЫЛ-ИШЧИ НАЙЫРАЛ

Донбасстың болгаш Кузбасстың ажыл-ишчи найыралының эстафетазы чылдар эрткен туум-на улам быжыглып орар. Чартык чүс чыл мурнунда турганы ышкаш, олар бөгүн базала социалистиг чарышче кыйгыржып, керээни чарганнар.

Кузбасста «Октябрьская» шахтазының дагжылары-биле чарыштыг ажылдап турар коллективке — «Трудовская» шахтага өнүүктериниң ажыл-ишчи чугаазы эгелээн. Бо коллективтериниң күш-ажылчы чедишкиннери бот-боттарынга дузалажып турарындан чедип алдынган. Сибиржилер Донбасста өнүүктериниң арга-дуржулгазын боттарынга чедишкиниг ажыглап, оларның хонукта-ла мүң тонна хөмүр-даш казып тывар аргазын өөренип алганнар. Күш-ажылчы чарыгдалдарны эвээжелдир талазыбиле сибиржилерниң деңнешгелиг аргазын Донбасста ажылдап турар. Ындыг кады ажылдажылганың түнелиниде А. Подищуктун улуттуктан бригадазы улуг чедишкинге четкен: коллектив чылда миллион тонна хөмүр-даштыг казып тывар апарган.

Мурнакчыларга бүгү шахтёрлар, металлурттар, химиктер деннежирi-биле ажылдап турар. Донец областын ажыл-ишчилери чарыш дугайында керээ ёзугаар, чаа чылда 300 мүң чыгыы тонна хөмүр-даштыг казып тыпкан, планга немей мүүмүн тонна шөйну, кокыны, прокаттыг, минералдыг чемнешчидилгелерни будуруп үндүрген.

БРИГАДА ПЛАННАП ТУР

Ажыл-агый механизмин улам сайзырангайжыдар дээш демиселде үүрмек чүвелер чок. Оон шыныын — Белоруссияның найысылалының заводтарының бирээзинден көрүп болур. Оон дугайын азы «Планнаашкынны адаандан эгелээрин» СЭТА-ның корреспондентизи В. Сверкунов дыннаткан.

Минскиниң одалга дериг-херекселдери будүрүп үндүрер заводунуң дузалал-будүрүлгезинiң ажыллакчылары боттарын экономистер кылдыр чедишкиниг шенээннер. Олар механизмнерни боттарының тургусканы план ёзугаар септээрин организастаанныр. Ажылды ынчаар чаарты тургусканы оон ажыктыг чоруун белдирип, дериг-херекселдерни ажыл чок аңаа турар чоруун дыка кызырган.

Моон мурнунда кандыг турганыл? Септелге планын тургузарда кол механиктиң кылдынге чыылган, станоктарның болгаш механизмнерниң паспортта айыткынган үүлдерин кол кичээнгейге алыр турган. Ынчан техниканың ам кандыг байдалда турарын чедир өөренип көрбейн турганы билдингир.

Дериг-херекселдерниң чамдык үреливчел кезектерин билип алганындан будүрүлгечилер ам оларже кол кичээнгейни угландырган. «Доктаамал септелге» кылдыр демделгел кылыр чоруктан ойталаан. Оон түнелиниде механизация участогунуң кылыр ажылдарының нинти хемчээли дыка кызырылган — ол ам кезектерни тускай чагыглар ёзугаар кылыр апарган.

— Дузалал будүрүлгени эде организастаанывыстың түнелиниде бо бүгү чедип алдынган — деп, будүрүлгенин кол инженери И. Потапнев чугаалады.— Септелге-механика цегин колдуунда-ла өске цехтерже тарадып тур бис, төп складтым ажылы бөдүүнчээн. Хосталгач ажылчыннар кол будүрүлгеже шилчээн.

Кажан ажылчыннар кылганы септелге ажылдарының саны дээш эвес, а дериг-херекселдерниң бижыы, шынарлыы дээш шалын ап эгелээш, планнаашкынны кылырын, эде көөрүн сүмелээнер. Оон түнелиниде септекчилер боттарының планныг онаалдаларын ийи эдэлгеге күүседип четтигип турар болгаш дунеки дежурныйлаатkынны соксатканнар. Чаа дериг-херекселдерни эптей турүзарын безин олар боттары немей алганнар.

(СЭТА-ның корр.)

«Шын» шүүмчүлээн соонда

КИЧЭЭНГЕЙДЕ АЛГАН

Эрткен чылдың ноябрь 26-да «Алдыы-Шынаада чүге куду-лааның?» деп эгелиг, Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң Алдыы-Шынаа сүт-бараан фермазында четпестерни илерткен үүл парлаттынган.

Совхозта партком секретары Б. Ш. Дамбаның шүүмчүледдиг үүлге харыылааны:

Ферманың ажылында четпестерни корреспондентинин илердин турары бадыткаттынган, Ферма коллективинiң хураалынга солунда парлаттынган четпестерни эдериниң хемчегерлерни алыр дугайында чугаалашкан. Совхозтуң дирекциязы, партком болгаш профсвязилел организациязы бо сүт-бараан фермазын кичээнгейге ап, ында тускай эртемниглерни болгаш партком кежигүннерни быжыглаан.

Сөөлгү үеде фермада байдал экижээн, сүт элбээн болгаш оон шынары дыка экижээн.

ХОЛУМАКТЫГ СҮТ

Кызыл-Мажалыктың чурттакчылары Чадаанадан сүт кээрин манап тургаш, садып алыр бис. Сүт-даа, сметана-даа келир. Ону сёдып алган кижи бажыңынга экжелгеш көөргe, сүттүң хөй кезиң сүт холуп каан кылагар болгаш сүзүт болур. Чамдыкта ол сүзүт сүт ажый бергеи келир. Сметанага база сүт холуп каан аңаа бир сүт хевээр болгүлаар.

Бо бүгү четпестер Чадаананың сүт заводунда харыысалгалыг ажылдакчыларның харыысалга чогунда деп болаар мен. Олар чонга садар продукциянын шынарынче кандыг-даа кичээнгей салбайн турары Кызыл-Мажалыктың чурттакчы чоңунга садып турар сүттүң шынарындан-на ылдең.

1981 чылдың январь 21-де келген сүт шупту ажый бергеи болган. Ажыыр хире хөй сүтдаа келбес, 10—15 хире бидоннар келир. Чамдыкта шак доңа бергеи болур. Ону садыжылап эргискеш, ам чонга сөдар. Сүттү эргизерге, оон мурнунда ажый бергени дораан көстүп келир.

Чонга садар сүт продуктуларның шынары мындыг кудуу болуп турарын Чадаананың сүт заводунуң ажылдакчылары

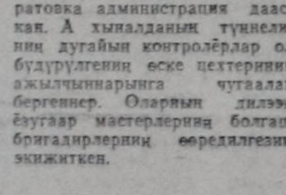

кичээнгейге алырын чурттакчы чон күзеп турар.

С. КҮЖҮГЕТ.

Барыын-Хемчик район.

КУРЛАВЫР ТУРДА-ЛА...

Мээң чуртум Баян-Кол — одар-белчиргиг шаттарлыг болгаш даглардыг, оон ынай кол чүве—суггарар шөлдерлиг тараалап чер. Ийе, тараалап. Оон хөй дүжүттү ап келгей бис.

Кара-Булунда-даа, Баян-Колдуң бодунда-даа хамык шөлдерниң барык-ла шуптузун суггарар. Ылаңгыя ол черлерниң сүү белең катпас болганда, чайлаанар каш-даа катап суггарып болур. Кыжын база донар эвес, бир-ле черден деже теп үнүп кээр, ол чайындыны шөлдерге булукталлырып-даа болур. Ындыг болганда, «Х Улуг хурал» совхозта шыктын улуг курлавырларының бары маргыш чок. Чайгы чаъс база оюп эртпес.

Сөөлгү чылларда бодувусчун-на багывыс-биле дүжүт албастай бердивис: Баян-Колдуң сураглыг арбузу-даа, капустазы-даа улусту магадатпастаан. Тараанның дүжүду гектардан 3—4 центнер — чазын чашкан үрезин-не хире болур-дур. Оон уламынан Саян артылап картофель, өскээртен тараа болгаш далган сөөртүр ужурга таваржып тур бис. Мал чеми база чедишпес. Сиген шөлдерин сиген кестинмес кылдыр машина тантай базып, ээр-дагыр оруктап каапкан.

Совхозта чер ажылын кол агроном **Ч. Монгуш** холга алыры күзенчиг. Чер ажылының культуразын бедидери, суггатыг черлерин долу ажыглаары — тараажылрның ажылын организастаары оон кызымаандан, инициативазындан хамааржыр болгай. Ынчангаш совхоз директору **Х. Монгуш**, партком секретары **Т. Намчылак** кол агрономдан негелдеп күштелдирер, бо чылдан эгелеп чер ажылынче кичээнгейни улгаттырар, өскээртен дуза дилээрни соксадыр болза эки.

А. САТ.

Кызыл район.

Совет амыдырал

РЯЗАНЬ КЫСТАРЫ

1912 чылда бижиттинген солун документини Рязаньның чурт-шинчилел музейиниң ажылдакчызы С. Денисьев тыпкан. Подвязье суурнуң чурттакчызы тараачын А. Сафонованың дилээн ук документиде айытkан болган. Ында бижээни: «Хоорайга чиик улаачы болуп ажылдаарын аңаа чөпшээрээр». Ол фактының солунга парлаттына бергени черле элдептиг болган. «Рязаньның амыдыралы» солун номчукчуларынга байырлалдыг ёзу-биле мынчаар дыңнаткай «Сафонованың дилээн хандырарынга хоорай чагыргазы моондак кылбаан. Каргыс шагдаа чери база-ла моондактаваан. Сафонова дүүн улаачылап эгелей берген».

Шаандакы ол дыңнадыгга хамаарыштыр тайылбырны кылып ббэрин Рязань хоорай Совединиң күүсномунуң даргазы Н. Чумаковадан СЭТА-тың корреспондентизи дилээн:

— Бистиң амгы шапкын хүннеривисти ёзугаар алырга, ол дээрге, эрткен ырак үеде болдунган болуушкун-дур. Ынчаарга херээжен хамаатылар транспорттуң кандыг-даа хевирин башкарарынга бистиң хоорай Совединиң күүсному база-ла моондак кылбайн турар деп бадыткап болур мен— деп, бодунуң тайылбырын Надежда Николаевна эгелээн.

Шынап-ла, Рязаньның херээжен-нери бистиң амгы хүннеривисте транспорт ажыл-агыйынга эң-не идепкейлиг киржип турар. Чүгле Рязань хоорайда безин троллейбустарны 180 херээжен башкарып турар. Ол дээрге транспорттуң бо хевириниң хоорайда башкарыкчыларының үштүң бир кезии-дир. Ынчаарга транспорттуң эң-не эптиг болгаш камналгалыг хевири болур трамвайларны колдуунда херээжен чолаачылар башкарып турар. Чиик автомашиналарның — таксилер чолаачыларының аразында херээженнер база хөй. Чижээ, таиси чолаачызы Т. Сычева — хоорайда алдаржаан кижилерниң бирээзи: автомашинаны ол чээрби чылдарның дургузында башкарып келген болгаш орук шимчээшкининиң чурумун чаңгыс-даа катап үреп көрбээн. Т. Сычева — коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, «Пассажирлер аргыштырарының тергиин эки чолаачызы». Ону «ийи дакпыр миллионер» деп адап турар: ийи миллион пассажирлерин аргыштырарын хандырган.

Совет херээженнерниң, оларның аразында Рязаньның херээжен ажыл-ишчилериниң коммунистиг тургузуушкунга киржилгезин ханыладыр көөр болза, айтырыг улам солун болур. Америк хоорай чагыргаларының даргалары-биле (мэрлери-биле) ужуражыр дээш бир катап Американың Каттышкан Штаттарынга чеде берген мен. Бистиң чуртувустуң амыдыралын сонуургап чоруур шинчилиг бир журналист менден мындыг айтырыгны парлалга конференциязының үезинде салган: ураннчечен эң баштайгы совет нинофильмнерниң бирээзин «Рязань чурттуг кыстар» деп адаан чүве болгай. А Рязань чурттуг кыстар ам канчаар амыдырап, чурттап турарыл?». Мен ол айтырыгга мынча деп харыылаан мен: «Ам оларны өскээр адаар — «Рязаньның кыс «бурганнары» дээр». Чүге дээрге, дайынның надыг-доокшун чылдарында болгаш тайбың күш-ажылдың амгы хайныышкынның хүннеринде оларның эрессмаадырлыг болгаш шыдамыккай чоруу дээш Рязаньның херээженнерин совет кижилер ынчаар бедии-биле хүндүлеп, үнелеп турар.

Коммунистиг тургузуушкунга Рязаньның херээженнериниң идепкейлиг киржилгезиниң, оларның эрссшудургу күш-ажылының тодаргай хөй чижектерин Надежда Николаевна чугаалаан. Чижээ, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреазы тудугжу А.Илларионованы ап көрээли. Амгы Рязаньның чаа тудугларының ортаа кезииниң шеверлел ажылдарын оон шалыпчы бригадазының кежигүннери кылып күүсеткен. «Силуэт» деп фирманың чиңгине директору Ю. Сафронова амыдырал хандырылга албанының мастерлериниң хөй муң кижилиг коллективин мергежилдиг удуртуп турар. А медицина эртемнериниң доктору, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутазы Н. Дмитриева хөй муң бичии чаштарның амы-тынын камгалап, оларның кадыкшылын хандырып берген. З. Курицына — спорт мастери, ол парашют спортунуң талазы-биле делегейниң болгаш бүгү-эвилелдиң хөй рекордтарын чедип алган. Рязаньның маадырлыг херээженнерин шупту-зун санаары-даа, адаары-даа берге.

Ынчалзажок база бир чижекти бодум көргүзүп, Надежда Николаевнаның чугаазынга немеп каайн. Н. Н. Чумакова чартын миллион чурттакчылыг Рязань хоорай Совединиң күүсечи комитедин 18. чылдарның дургузунда чедиишкинниг удуртуп турар. Коммунистер ону СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегадынга сөңгаан.

А. ТРОФИМОВ,
СЭТА-ның корр.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

СОФИЯ

Болгарияның Компартиязының чоокшулап орар XII съездизиниң алдары дээш болгар профэвилелдерии күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш материалдыг чарыгдалдарны эвээжедир дээш бүгү улусчу шимчээшкинни калбартыр деп инициативаны үндүрген.

Ол инициатива Болгарияның ажылчы чоннарының социалистиг чарыжының кол өзээ болу берген деп. Болгар профэвилелдериниң Төп төвүделиниң даргазының оралакчызы Г. Евгениев чугаалаан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш камналга дээш демисел планныг онаалдаларны ажыр күүседиринче, продукциянын шынарын бедидеринче, күш-ажылды организастаарын экижидеринче угланган чаа-чаа эгелээшкиннерни үргүлчү тывылдырып турар.

* * *

Акы-дүнма чурттарның — Болгарияның болгаш Венгрияның ажыл-ишчилериниң бүгү талалыг чедиишкиннери Совет Эвилели-биле сырый - демниг хөделиишкинге болгаш кады ажылдажылгага үндезилеттинген деп, БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, БҮР-нүң Министрлер Төвүделиниң Даргазы С. Тодоров ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Венгриа Улус Республиканың Министрлер Төвүделиниң Даргазы Л. Лазар-биле ужуражышкынынга медеглээн. Болгарияга ол найыралдың албан хуузунда аян-чоруун кылып чораан.

Социализмниң акы-дүнма чурттары делегей байдалын өкижидер, дүшкүүрлүг чоруктуу чавырылдырарының херээн уламчылаар, империалистиг күштериниң айыылдыг бодалдарын ойтур шавар дээш бүгү-ле болдунгу дег түүлдерни кылыр деп, Д. Лазар харыы сөзүнге онзалап демдеглээн.

БЕРЛИН

Тракторларның күчүлүг дээш-диңмиди Герман Демократтыг Республиканың хоюшөлдеринде кышкы түр ооружгал үезинин доозулганының медээзи болур. Республиканың кедээ ажыл-агыйының ажылчылери часкы тарылга кампаниязының мурнуу чарыында чорудар эртеги кедээ ажылагый ажылдарынче киripкен: минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерни хөрүнче төп турары ол. Чурттуң кедээ ажыл-агыйүжар түүлүүн ужудукчуларының башгайгы эвлчегде ужудуушкуннары доозулган. Олар хөрээнче минералдыг чемишчидилгелерни чаштырып, доралакчылардан арга-арыглыг чөрлерни-камгалаар ажылдарны чорудуп турар.

Агротехниктиг хуусааларны шынгыы сагыры — эки дүжүттериин үндезини дээрэи эки билдингир, а ГДР-нин үнүш ажылдыг ажыл-агыйлар ажыллакчыларының планнары бо чылын улуг: тараа культураларының дужүткүрүн олар гектардан-на 42 центнер чедирер сорулгалыг.

ХАНОЙ

Республиканың чыл бүрү болур чечектер делгедгези ажылын Хошимин хоорайда доозкан, 11 муң ажыг хевириин чечектерин аңаа делгээн. Вьетнам чечек өстүрүкчүлериниң бүрүнгү үран аргазының чанчылдарын ёзугаар янзы-бүрү өнөрлиг композициялаоны болгаш боодал-боодал чечектерни аңаа көргүзүп салган. Чечек өстүрүкчүлериниң база күражыл-агыйларның болгаш кооперативтериин бүдүн-бүдүн коллективиниң ажылын демдеглеп, эң эки дириг чечектер делгиирлеринге 600 чыгам шаналдарны делгелгениң комиссиязы тывыскан.

БУХАРЕСТ

Бакэунуда химиктиг чемишчидилгелер комбинадында мочевина бүдүрер талазы-биле Румыниада эң улуг дээн фабрика ажыглалда кирген. Амгы үенин дириг-херекселдери-биле дерээн ол чаа фабриканың күүзүү чылда 420 муң тонна мочевина бүдүрер. Бүдүрүлгени тудуп тургузарының үезинде мурнакчы технологияны ажыглааны оңу тударының хуусаазын дыка кызырар арганы бергеи.

ПНОМПЕНЬ

Кампучияның эң улуг дээн Баттамбанг можузунга медицина пунктуларының четкизин тургузары доозулган. Улусчу-революстуг эрге-чагырганың чер-чер органнарының сагыш салышкынының ачызында бүдүрүлгелерде, бүгү-ле албан чөрлериндө амбулаторияларны тургускан. Округтар төптери боттары өмнелегелерлиг. Халдавырлыг аарыгларга удур тарыышкынарны можуга чоруур үезинде чоруткан.

УЛАН-БАТОР

Моолдун Чөөн аймаанын механизаторлары тарыгага идепкейлиг белеткени берген. Олар тракторларынын 80 хуузун септеп апкан, кедэ ажылагыйынын өскө-даа техниказын эртжен чылдаазындан мурнаы бедеткеп турар. Республиканың кедэ ишчилери бо чылын тараа культураларын 500 муң ажыг гектарга тарыыр сорулгалыг.

(СЭТА).

КАЛБАК ДЕТКИИШКИН

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистан Демократтыг Республикага Ада-чурттуң национал фронтузуң тургузарын афган улус калбак-биле деткип турар. Ажылчыннар, тараачыннар, интеллигенция төдээлекчилери, пуштуң аймактарының хоочуннары болгаш баштынчылары, шажынчылар массалыг митингилерге болгаш хураларга барын, Апрель революциязының чаалап алышкынарын камгалаар деп шинтпирлиг тура-соруун илергейлеп турар.

Афган найысылалдың болгаш Кабул можунун патриоттуң шажың төдээлекчилериниң Кабулга болган хураны ол деткиишкинниң чырыткыланчак хереечизи болган. Ислам херектериниң талазы-биле кол эргелелдиң даргазы Мухаммед Сайд Афгани ол хураға чүве чугаалап тура, Ада-чурттуң Афганистанда тургустуунуң турар Национал фронтузунуң чүгүлә ролдуун демдеглээн. Империализмнин айтылгазын ёзугаар Афганистанның ажылчы мусульманнарын — кырганнарны, хөрээженнерни, чаш ажы-төлдерни өлүрүм турар контрреволюцияның кеминг үүлгедиглерин ол шинтпирлиг буруу шапкан.

Хурал киржикчилериниң мурнунга чүве чугаалап тура, Афганистанның шажынчы көскү ажылдакчызы Сайд Мухаммед Алишах Таваколи чурттуң шинтпирлиг угланышкынның ислам шажын чүдүлгелиг мусульманнары төрээн чурттуң ооружгалын хандырарынга болгаш хөгжүлдезинге дузалаар ук фронтуның кежигүннери болурунга белен дээрэин онаалап демдеглээн. Ада-чурттуң чуртта тургустунуп турар национал фронтузу Афганистан Демократтыг Республиканың национал болгаш патриоттуң бүгү күштерин чаңгыс аай кылдыр каттыштырар, ол чорук Афганистанның ажылчы мусульманнарының күзел-чүткүдериниге таарышкан соруулгаларны чедип алырынга чугула фактор болур деп, санал бергеннер онзалап демдеглээн.

Ада-чурт фронтузуң деткээн массалыг митингилер Кунар, Нангархар,. Гор, Гильменд, Балх можуларга база болган.

АЖЫЛЫН ДООСКАН

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Эфиопияның ажылчы чоннар партиязын (КОПТЭ-ни) организастаар талазы-биле комиссияның ТК-зының пленуму ажылын ында дооскан.

Эфиопияның Түр шериг административтиг чөвүлелиниң болгаш КОПТЭ-ниң даргазы Менгисту Хайле Мариамның сөөлгү чартык чылда үк комиссияның ажыл-чорудулгазының дугайында отчёт илеткелин пленумнуң киржинчилери дыңнап, чугаалашкан. Идеологияның, даштыкы политиканың, экономиканың, кооперативтиң шимчээшкининиң, национал камгалалды бызыглаарының айтырыгларын дугайты илеткелдерни, ол ышкаш еске чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партиялары-биле КОПТЭ-ниң харылзааларын калбартырының айтырыгларын көрген.

Түүнел хуралга пленумнуң ажылынның түүнелдерин үндүрүп, Менгисту Хайле Мариам чүве чугаалаан.

СЪЕЗД ХАГДЫНГАН

РИМ. (СЭТА). Израильдин Компартиязының XIX съездизи ажылын Хайфа хоорайга доозкан. «Фашизмниң эжелээшкинниге болгаш айыылынга удур, тайбың болгаш демократтыг дээш, дең эрге дээш, ажылчы чоннарның эрге-ажыктарын камгалаар дээш демиселге чаңгыс эп дээш» дээр лозун-биле ол эрткен. Израильдин Компартиязының тайбың болгаш демократтыг Төп контроль комиссиязын съезд сонгаан.

ИКП ТК-ның Чиңгине секретары М. Вильнер израиль коммунистериниң шуулганынга түүнел сөс чугаалаан. Идеологтуг, политиктиг болгаш организастыг айтырыгларга Израильдин Компартиязының чаңгыс эптиин съезд көргүскен. Израильдин амыдыралынга ИКП-нин салдары улам өзүп орар деп, ол демдеглээн.

БҮГҮ-КИПР КОНФЕРЕНЦИЯ

НИКОСИЯ. (СЭТА). Кипрниң Күш-ажылчы улузуның депшилгелиг партиязының (АКЭЛ-дин) Бүгү-кипр конференциязы аңаа болган. Оон киржикчилери партиянын организастыг ажылын база парламент соңгулдаларынга белеткел-биле холбаалыг айтырыгларны чугаалашкан.

АКЭЛ-дин Чиңгине секретары Э. Папаиоанну ол конференцияга чүве чугаалаан. Политиктиг байдалда «соок дайынның» кара-булуттары база дагын диргелип орарын ол демдеглээн. Чаа америк администрация бодунуң ажыл-чорудулгазын Совет Эвилелиниин адынга кыжаныышкын-биле эгелеп, «делегей терроризмиге» оны хамаарылгалыг кылдыр к4ргүзери ораллажып турар. Ыидыг даап бодаашкынынын алыс сорулгазы — АКШ-та дайынзырак дембээрээшкин кампаниязын агартыры болгаш америк милитаристериин боттарының ядролуг күчүзүн улгаттырар дээр чүткүлүн деткиири. Барыын Европанын деви-скөөриинге нейтроннуг бомбанын сайгара тургузарынга чөптээрежир кылдыр Вашингтонуун НАТО талазы-биле эвилелчилерин албадаары болур деп, ол айыткан.

АКШ-тың Вьетнамга кем-бурууллуг үүлгедиглериниң, Чилиге, Иранга болуушкуннарның дугайын, ол ышкаш Кипрге фашистиг үймээн дугайын сагындыргаш, чогум-на харын америк империализм делегей терроризмин организастап, акшаландырып, бүгү диптерде ханныг өлүрүкчү реаксыыг езу-чурумнарыы деткип турарын чүс-чүс чижектер хереченлеп турар деп, АКЭЛ-дүң Чиңгине секретары айыткан.

«Боо-чепсекти эңдере бүдүрөрин болдурбас!», «Америк чаа ядролуг чепсекти, Пентагоннуң ажылдап кылып турарыы өлүмнүг өске-даа боо-чепсекти хоруур!» — бүгү диптерде тайбың талалакчыларының бөгүнгү негелдези шак ындыг.

Герман Демократтыг Республикада неделя санында үнер «Хорицонт» солуннуң планады.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАВЫРЛЫЫШКЫННЫҢ КОЛ УДУРЛАНЫКЧЫЛАРЫ

ПРАГА. (СЭТА). Америк империализминиң болгаш кыдат гегемонизминиң реаксыыг эвилели бүгү-нииттиниң тайбыныга кол кыжаныышкын болуп турар, деп, Чехословакиянын Коммунистиг партиязының неделя санында үнер «Трибуна» журналынга парлаттыган үүлде айыткан. Ол эвилел ажык милитаристиг характерлиг болгаш Каттышкан Штаттар база Кыдат делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлырының кол удурланыкчылары болуп турар.

Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыжылгазының даштыкы политиказының чогумчалыг ролюн делегейниң хөй-нииттизиниң калбаа-биле хүлээп көргеин Вашингтонну дувүредип турар. Социалистиг чурттарның чаңгыс эвин кошкадырынга Кыдаттың политиказын ажыглаарын Американың Каттышкан Штаттары ораллажып турар. АКШ-тың болгаш Кыдаттың реаксыыг ол эвилели улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкининге база удур утланган.

Кыдат бодунуң эвилээнде Американың Каттышкан Штаттары-биле сүлээлежип турган, Пентагоннуң боо-чепсээн садыын алырын бодап турар. Антисоветтиг болгаш антисоциалистиг фронтуну тургузар дээн Пекиниңң планынга дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкыны дүүшпеин турарын Кыдаттың чагырыкчылары билип турар. Ынчангаш олар чепсегленишкиннерни эңдере бүдүрөринің болгаш ортумак ыракшылдың америк ракета-ядролуг чепсээн Европага вептередиринин талалакчылары болуп турар. АКШ-тың чагырыкчы бөлүктериниң өөскүткени «совет кыжаныышкыны» дээр хоозун нүүлдээшкинни Пекин чүгле деткээн эвес, харын-даа ол чулчуруушкунга боду идепкейлиг киржип турар.

Мурнуу-Чөөн Азияның чурттарынга удур дайынзырак үүлгедиглерни, өөчүк-чөңгээлерни Пекин чүгле соксатпаан эвес, харын-даа сөөлгү үеде улам-на күштелдирип турарын «Трибуна» журналдың чүүлүнге айыткан. Кыдаттың чагырыкчылары Каттышкан Штаттар-биле сүлээлежип, Мурнуу-Чөөн Азияның күрүвелеринге удур чарлаваан дайынны херек кырында чорудуп турар. Вьетнамның, Лаостуң болгаш Кампучияның тайбыгга ынак саналларын Пекин хүлээвейн турар.

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырар, боо-чепсекти бүгү-нииттиниң дүжүрөр, делегейниң янзы-бүрү районнарынга тайбыныың зоналарын тургузар дээш чайгылыш чок туржуп турар кааа-даа каттышпас шимчээшкинге Каттышкан Штаттар болгаш кыдат чагырыкчылар кедергей таарзынмайн, ол шимчээшкинде киржип турар чурттарның аразынга чарлыышкынны кылырын ораллажып турар.

Кааа-даа каттышпас шимчээшкинниң даргазы чурт болуп турар Социалистиг Куба-ның тайбыгга ынак политиказы болгаш ол шимчээшкинниң киржикчилери чурттарның аразынга улуг авторитеттиг Индияның таштыкы политиктиг тайбың угланышкынын Вашингтон болгаш Пекин база нүүлдээп турар.

Кыдат гегемонизмнин болгаш империалистиг реаксыыг бөлүктерниң улам ынай чоокшулажышкынны делегейде дүшкүүрлүг чоруктуң эң-не айыылдыг үнер дөзү болуп турарын журналда айыткан фактылар тодаргай хереченлеп турар. Ынчангаш америк-кыдат айыылдыг эвилелге удур депшилгелиг күштерниң демиселин улам-на идепкейжидери эргежок чүгүлә дең. «Трибуна» онзалап демдеглээн.

ЭДЧ: сорулгалар тодаргай

...Элээн каш чылдар бурунгаар Мурнуу Уралга Киембай деп бичии казах сууржугаш турган. Ам оон чанында Ясный хоорайның чурттакчыларының саны 40 муң кижи чеде берген. Чурттаганың хөй каът бажыңнары, школалар, эмнелгелер, Культура бажыңында туттунган. А оон чоогунда— «Оренбург даг-дүгүү» деп комбинадының кедергей улуг корпустары бедий берген турар. Ол дээрге —Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүнү акы-дүнма социалистиг чурттарның дем-биле кылган эң улуг тудугларының бирээзи-дир.

Даг-дүгүнүң дыралган удаазыны чымчак бооргa, ону «даг хендири» деп адап турары таварылга эвес. Даг-дүгү— үлетпүрнүң хөй адырларынга дыка үнелиг чиг-эт болуп турар. Ынчангаш ЭДЧ-ниң чурттары Киембайның даг-дүгүн ажыглаар болгаш аңаа даг байлаан болбаазырадыр комбинатты дем-биле тударын шинтпирлээн. Тускай эртемниглерниң санап турарын ёзугаар алырга, Киембайның даг-дүгүнүң курлавыры ам-даа 100 чылга чедер. ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның хөй талалыг интеграция хемчегларниң баштайгы планынга дүүштүр комбинатты социалистиг чеди күрүнелер дем-биле 1976—1980 чылларда колдуунда дерээн. Хөй талалыг дугуржулгага дүүштүр акыдүнма чурттар — Болгария, Венгриа, ГДР, Румыния болгаш Чехословакия Уралдың ол чугула тудуунга машиналарны болгаш дериг-херексслдерни чорудуп берген.

1979 чылдың төнчүзүнде комбинаттың 250 муң тонна даг-дүгүн болбаазырадыр күчүлүг баштайгы ээлчээн ажыглалга киирген. Ол хире күчүлүг оон ийиги ээлчээн бо чылдың эгезинде база ажыглалга киирген. Үлетпүрге чугула херектиг чиг-этти ам комбинат акы-дүнма социалистиг чурттарга чорудуп берип турар. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниге каттышкан социалистиг чурттарның кады ажылдажылгазының калбак программазының база бир чаа тудуу ажыглалга киирген.

ЭДЧ-ниң төөгүзү 30 ажыгчыл болуп турар. Акы-дүнма социалистиг кады ажылдажылганың экономиктиг хөгжүлдезинде хөй чедиишкиннер алдын үжүктер-биле демдеглетгинген: нефть дамчыдар «Дружба» деп чурттар аразының хоолайы, диптер аразынга газ дамчыдар 2677 километр узун дурттуг «Союз» деп хоолай, Винница-Альбертиршаның энергетика көвүрүү, Сибирьниң Усть-Илимскиде целлюлоза заводу болгаш өскедаа улуг тудуглар 60 чылларда ажыглалга киирген. Ол дээрге — социалистиг экономиктиг интеграцияның ажыглалга киирген улуг тудуглары болуп, делегей социализминиң күжүнүн болгаш күчүзүнүн өзүлдезинге идигни берген.

ЭДЧ. Интеграция. Бо сөстер акы-дүнма чурттарның хүн бүрү амыдыралынга быжыыдарны тургузуп турар. Социалистиг тургузуушкуннуң эң чугула участоктарың хаара түткан кады ажылдажылганың үзүн хуусаалыг будун программаларын ынчангаш чогаздыры негеттинип келген. Одалга-энергетика болгаш чиг-эт баазазын калбартырын, машина тулуушкунун, кедээ ажылагыйны, аъш-чем үлетпүрүн, транспортту хөгжүдерин, чонның калбак хереглел бараанарын будурерин ол программаларда айтып турар. Хөй талалыг интеграция хемчегларининң ийиги планының үндезини кылдыр ол программаларны ажыгдаанын онзалап дөмдеглээр херек. Социализмнин чурттары ол планның төлевилелин амгы үеде чогаадып турар болгаш бо чылдың чайынында Болгарияның найысылалы Софияга болур ЭДЧ-ниң ээлчеглиг сессиязынга чугаалажып көөр болгаш бадылаар деп турар.

1981—1985 чылларда болгаш 1990 чылга чедир үеде боттарының социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң кол угланыышкынарын социалистиг күрүнелер тодаргайлап турар амгы үеде ол планның ужурдузазы дыка бедээн. Социалистиг экономиктиг интеграцияның калбак аргаларын уламна дээштиг кылдыр ажыглаары социализмче болгаш коммунизмче шимчээшкинни дүргедедиринге чугула ужур-дузалыг дээрэин СЭКП болгаш акы-дүнма партиялар барымдаалап турар.

Эртем-техниктиг революциянын чедиишкиннерин бүгү чер болганга калбаа-биле ажыглавайн тургаш, хөгжүлдениң шапкын темпилерин чедип алыры бистиң амгы үевисте болдунмас. Ынчангаш эртем болгаш техника талазы-биле кады ажылдажылгаже онза кичээнгейни акы-дүнма социалистиг чурттар угландырып турар.

«1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннары» деп СЭКП ТК-ның төлевилелин бо хүннерде акы-дүнма социалистиг чурттарда база чугаалажып көруп турар. Төлевилелде айыткан өндүр-чаагай сорулгаларны чедиишкиниг күүседири чүгле Советтер чуртунуң эвес, харын-даа акы-дүнма чурттарның күчүзүн улам улгаттырарынга чугула ужурдузалыг болур.

«Бот-боттарынга ажыктыг садыг, экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзааларны социалистиг чурттар-биле бүгү талалыг калбартыр. ЭДЧ-ниң кежигүнү чурттарның социалистиг экономиктиг интеграциязын улам ынай ханыладырынга идепкейлиг киржир» деп, СЭКП ТК-ның Төлевилелинде айыткан. Акы-дүнма социалистиг чурттарның чаа-чаа чедиишкиннериниң үндезинин ында болур.

А. ЯКОВЛЕВ.
(СЭТА).

ИСПАНИЯНЫҢ ХООРАЙЛАРЫ

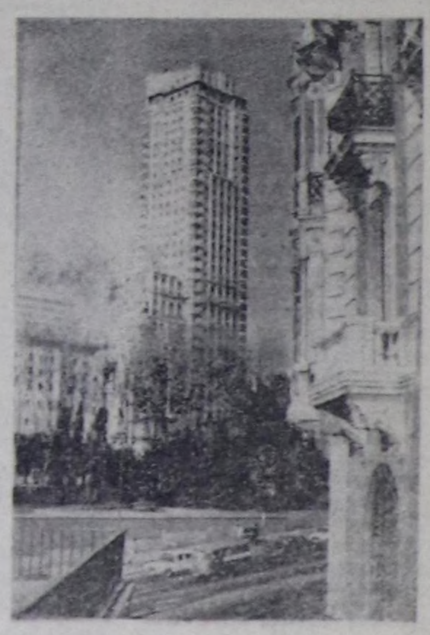

Испанияның хоорайлары — Европаның эң бурунгу күрүнелериниң бирээзиниң байлак төөгүзүнүң болгаш культуразының демдээ-дир. Оларның бажыңнары — чүүл-бүрү хевирлериниң болгаш үелериниң эң-не янзы-бүрү архитектура хевирлерин көргүзүп турар.

Солагай талакы чурукта: Толедот хоорайда бурунгу дуган; оң талакы чурукта — Мадриатиң кудумчуларының бирээзинде амгы шагның бажыңы.

В. ЕГОРОВТУҢ фотолары. СЭТА-ның фотохрониказы.

„ОНЗА ЧУГУЛА ДААЛГА“

«Онза чугула даалга» деп кинонуң тургузукчу-режиссёру, кол рольдарының бирээзиниң күүседикчизи, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады Евгений Матвеев баштайгы көрүлдениң мурнунда мындыг тайылбырны бээр: «Бистиң кинобус кымнарывыс дугайындал? Бистиң аваларывыс, кадайларывыс, душтуктарывыс, угбаларывыс дугайында, чаптанныг, кээргенчиг бичии оолдар болган уруглар дугайында кинодур. Дайынның кадыг-дошкун чылдарында олар каңны эзилдирил, тарааны тарып, ажаап, урутларны өстүрүп турган. Ол бүгүнү олар кижи шыдажыр арга чок берге байдаалдарга кчлып турган. Кырганнар, херээженнер, элээдилер ол хамык бергелерни каңчап, чүнүң дузазы-биле ажып эрткенил? Ынакшылдың дузазы-биле. Төрээн чуртка ынакшыл үйгучылдың чок ажылдаар, аш-чутту ажып эртер арганы берип турган».

«Онза чугула даалга» деп ийи сериялыг, делгем экранныг, өөнүг уран-чечен фильмниң СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаатказ бүгү-эвилел көрүлдези эрткен воскресеньеде бүгү чуртка болуп эрткен. Кинонуң баштайгы көрүлдезин чүртүп 1300 ажыг кинотеатрларынга харыы угда эгелээн. А режиссер Е. Матвеевтиң үстүнде сестери кинога киирилле леитада бижиттингеп болгаш баштайгы көргүзүлгеге кыска тайылбыр болур. Кызылдың «Найырал» кинотеатрга баштайгы көрүлдеге дайынның, күш-ажылдың хоочуннары аалчылар боон келген. Тывадан фронтуга белек чыылдазының комиссиязының кежигүнү чораан М. Б. Артас Ала-чурттуң Улуг дайынынга немец-фашистиг эжелекчилерни ойтур-шаап, тиилээринге Тываның ажылчы чоннарының үлүүнүң дугайыч. амгы стратегтиг ужар чүүлге ужудукчулап чораан, ам ДОСААФ обкомунуң даргазы майор Ю. М. Камышев совет дайынчы ужар чүүлдүң хөгжүлдезинин, чуртту камгалаарынга ооң ролюнүң дугайын чугаалааннар.

Кинонуң көрүлдези болган хоочуннарның чугаалары улуг кижилерге сактыышкынны доюлдуруп, аныяктарны дайынның кадыг-берге үезинде ада-иелериниң, өгбелериниң кадыг-берге амыдыралды чурттап эрткенин иелереп билириңге дузалаан.

...Суратжаан «Ил» деп самолёттарны бүдүрүп эгелээн авиазавод немецтериң эжелеп кирип келген черинден чурттуң чөөн талазынче көжер. Сөөлгү эшелонну үдеп чоруткаш, зводтуң бүдүргүлге начальниги Кириллов биле инженер Лунин машина-биле үнүптерлер. Заводтуң корпустарын буза тепсирин көрүп турар аразында немец танкылар бо бүзээлеп чедип келир. Аткаарлаан совет дайынчыларлыг машина кырынче Кириллов үнүп четтигиптер. А Лунин машина соонган маннап, орда-ла танкының огу ооң орнунга кара доозуунну, ыштың бүргелдир тургузүптар. Халапты дайынның тыныжы ынчаар эгелээр.

Чаа черге көжүп келген заводка дериг-херекселдер, мергежилдиг ажылчынар чедип-пес, ынчалза-даа даалга чангыс: фронтуга чугула херектиг шүүргедекчи «Ил-2»-лерни бүдүрип өөренип, оларның үнелиг сүмелерин ап турган. Анаа чараш көрүп, билип алган чүүлдерин практика кырынга ажыглап, секциязында ооларынга дамчыдып берип эгелээн.

База бир чыл эрткенде даюдо республиканың «Динамо» спорт ниитилелиниң спортчуларының аразынга сайзыралды ап, дыка хөй динамочулар бо хүрешке хандыкшын эгелээнинер. Ол бир талазында ооларның хүн бүрүнүн ажыынга-даа ажыглаттына берип болур. Ынчангаш даю-донуң секциялары район бүргүзүнге ажыттынган. Анаа динамочулардан аңгыда күзелдиг ооллар база өөренип турган.

Эрткен чылдан эгелээш бо хүрешке «Динамо» спорт ниитилелиниң чүгле хууда бирги чер дээш маргылдаазы эвес, а харын команда талазы-биле чемпионады эртип турар апаргаң. Бо чылдың ындыг маргылдаазы эрткен дыштаныр хүнперде Кызылдың Херел аттыг спорт залынга болган. Анда 8 командалардан 60 ажыг мөгелер чемпион ат дээш хүрешкеннер.

Даю-до хүрештиң эң чиик деңзизи — 60 килограммга болган спортчу демиселге Самагалдайдан келген бирги разрядчы, самбо хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат Александр Бай-Кара ук маргылдаага эки белеткенгенин көргүзүп, шупту онаглаарын ажыл эрткеш, 1981 чылда республиканың «Динамо» спорт ниитилелиниң чемпиону атты чаалап алган.

Аныяк, өзүп орар талантылыг мөге Дадар-оол Лоовайны бистиң республиканың мөгелери эки билир. Ол хөстүг болган самбо хүрештерге мастерге кандидат аттыг. Ол бо хүрештерге Тываның шыырак мөгелерининң аразында кирип турар. Дадар-оол даю-дога база күжүн шенеп, эки көргүзүлүг болган. Ол 65 килограмм деңзилиг спортчуларның аразынга шылгараан.

Тес-Хем чурттуг бирги разрядчы Макеим Дажыыда 71 килограммга аваангыр-кашпагай, дидим хүрежин турган. бирги черже бүзүрелдип-биле үнген. Кызылдың мөгези Владимир Гриневский 86 килограммга, ооң командада эжи Николай Ставер 95 килограммдан аар деңзиге чемпион дука төлептиг болганнар.

Даю-до хүрештиң дүрүмүн өзүгаар маргылдааның тулган чемпионун илередириниң ужуражылгаларын залга олурган-дүрерин дайын мурнунда бүдүрүп турганындан эвээжетпес, а харын көвүдедир. А ооң кадында чангыс ужудукчу орар кабиналыг самолет дайзынга белен «чиш» болу бергени-биле. кабиназын чаартып, адыкчы орар кылдыр эде дерип кылырының дугайында даалга база келир. Ажылчынар, албачхазакчылар цехтерге ажылдаар черлериниге хонуп, шенелде ужудуушкуннарга херек аэродромнуң харын аштап, бүгү күжүн ажыл-херекче углаан. «Бүгү чүвени фронтуга!», «Бүгү чүвени Тиилелгете!» деп лозун-биле ажылдап турган тыллың эрес-маадырлыг чоруун кинода ылаптыг көргүскен. Эштекчилер бригадири хоочун ажылчын Панченко белен апарган самолёттуң кабиназынга олурупкаш, ооң лонжероннарын хынаар. Күш-шыдалы төнүп келгениңден аңаа-ла мөчүп каар. Заводтуң директору В. Самойлов база кабинедиңге өлүп калыр.

Кинодан чангыс эпизод. Фронтуже чорудупкан самолёттарның ийиги чангыс аай чылдактан үрелиишкинге таварбажыр. Чылдагаанын сайгарып көөрге, заводка шын эвес кылып каан болур. Кара өжегээр ынчаар кылган бе азы частырыг бе? Тускай тургускан комиссия ол айтырыгны сайгарып эгелээр. Ук комиссияның хуралынга үрей кылыышкын кылган слесарьны кыйгыртып кээр. Кирип келзе-ле, дайын эвес болза школаның партазында ам-даа өөренип орар ужурлуг бичии оол болур. Ону чүү дээш буруудадырыл? Моган-шылаш, туруп баксыраш кадыргап эриил орунуга кадырбаанын эриип кээны дээш назы четпээн оолду канчап шиидерил? Цех начальниги, завод директору кижилериниң амыдыраар-чурттаарынга чогумчалыг байдалды тургуспаанын, артыкка хөй ажылдалып турарын мииниг, үрей кылыышкын дээш бурууну оларга оңаарын дилээр... Кандыг-даа берге байдалдар турза, заводтуң коллективи фронтуга четчир саныг «Илдерин» берип, дайын мурнундаазындан 5—6 катап улуг бүдүрүкчүлүг ажылдап турар.

«Онза чугула даалга» чүгле эрес-маадырлыг күш-ажылды эвес, а дайын чылдарында тустус кижилериң хууда салымчолунуң, амыдыралының оруктарының дугайын төөгүп турар кино. Ол республиканың экрачнарында үнүп эгелээн.

Кинонуң режиссёру Евгений Матвеев бо кинода кол рольдәрниң бирээзин ойнаан. Сергей Кириллов шыдамык, күштүг кижи. Кандыг-даа бергелерге ол торулбас, заводтуң директору апаргаш, Төрээн чурттуң чугула даалгазын күүседиринге бүгү күжүн берип турар. Ооң аңгыда рольларда Людмила Гурченко, Валерия Заклунная, Александр Парра, Николай Крючков, Владимир Самойлов, Евгений Кидинов, Геннадий Юхтин, Фархад Исрафилов олар ойнаан. Сценарийниң авторлары Борис Добресев биле Петр Попогребский. Роберт Рождественскийниң шүлүктеринге Евгений Птичкинниң аялгаларынга чырлар кинода онзагай аяның дыңналыр.

М. САЯЯ.

ЧУРУКТА: «Онза чугула даалга» деп кинодан кадр.

СҮМЕ-ЛЕ ХЕРЕК

Бо чылдың январь 22-де «Шында» А. Арапчорнуң «Идегелдиң көрүжү» деп чүүлүн онза соңуургал-биле номчудум.

Ында бижээн, бистин иелеривис ышкаш ие, Сержиимаа Оюновнаның ажы-төлүүнче кычээнгейи кошкап, арагаже сүңдуга бээрге, ооң уругларының амыдыралының дугайында чугаалаанын еске-даа ындыг уруглар барын сагындырып келир чүве болду.

Ваня Мөңге дээрге багай эвес ool-дур ийин. Ол чүгле багай салдарлыг кижилерниң көгүлдезинге кирип бар чоруурдур. Аңаа эш-өөрү дузалаан бе? Чамдыктары дузалаардан, харын багай чүвеже будүү чыгап, көгүдүп-даа турар, а бир чамдыктары ону кандыг-даа утка чоока кыжырып турар ышкаш-тыр. Мындыг өөренирилер база турар-да болгай. Ол кижите хомданчыг болбайн канчаар. Ыйлыг-даа болза, кяжи болуп туттунуп билир болза эки. Башкылар биске болуп эки ап чоруурун өөредип турар болгай.

Ванянын өөренип турары класзының башкызы Сан Санович оолче шоолуг кичээнгей салбайн-барды.

Мөңгелерге таварышкан салым-хуу өскелерге база таваржып турары билдингир. Оларның чамдыктарының ада-иелери арагаже кире бээр бир-ле багай херекке чедирип турар. Ылаигыя «Блатной» дээр шоллалыг ool ышкаш, бичии солдарны багай чүвеже көгүдер, кыс уругларның салым-чолунга шаптыктаарлар бо-ла тыптып кээр. Бо мындыглардан кичээнирин чүгле ада-иелер эвес, өөреникчи уругларга база ажок сагындырып турар-дыр.

Башкылар өөреникчилерге кажан-даа багай чүве бодаваc. Чүгле оларга эки-ле чүвени күзеп чоруурлар. Ындыг-даа болза, хайгааралы кошкай бээр таварылгалар бар. Чамдык таварылгаларда ада-иезинин эрге-лужаалы-даа, арай хирелиидаа өөреникчилерни эпчок байдалга чедирип болуруп көрүп болур болгай. Ынчалза-даа башкы кижиге эртемнерге өөредип турары дээш четтирдим дээрден башка өске чүү дел чемелээр боор.

Мен ортумак школаны чартык чыл болгаш доозар мен. Ол үеэш иштинде хөй-ле эшөөрүүн амыдыралын көрүп, кандыг башкыларга башкылаппаан дээр. Мен бодум хуумда бодап келиримге, мээн башкыларым ийиги кижизидикчилерим болур чүве-дир. Ынчангаш келир үеде бодум башкы болуп, келир чаштарның салым-чолунга болдунар-ла дузалыг чедириксээр мен.

Чечен ООРЖАК,
өөреникчи.

Чоон-Хемчик район.

ФЕВРАЛЬ 17-ден 22-ге ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ФЕВРАЛЬ 17-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — **«Карл Маркс. Аныяк чылдары».** Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 4-кү сериязы. 10.10 — **«Д. Шостаковичиниң үш прелюдиязы».** 10.20 — **«Кино аян-чоруктар клуву».** Ю. А. Сенкевич эрттирер. 11.20 — Медээлер. 11.25—14.30 — Чапсар. 14.30— Медээлер. 14.50— Документалдыг телефильмнер программазы: **«База бир шенелде», «Мир-городтуң чер аңдарыкчылары».** 15.45 — **«Партбилет дугайында сөс».** 16.30 — П. И. Чайковскийниң балеттеринден **вальстың** ССРЭ-ниң Күрүненнің академиктиг симфониктиг оркестри **күүседир.** Дирижеру— А. Эйгельберх. 16.50 — **«Орус чугаа».** 17.20 — **«Амыдыралче путёвка».** Москваның ПТУ-зунун сургуулдарының болгаш доозукчуларының кежээзи.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — **Бөгүн делегейде.**

КЫЗЫЛДАН

19.00 — **«Ленинчи партия— бистиң үениң угааны, алдары болгаш күүрү».** 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — **«Руль артында».**

МОСКВАДАН

19.55 —**«Карл Маркс. Аныяк чылдары».** Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 5-ки сериязы. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35—23.30 —Останкинонуң концерт студиязынга чогаалчы М. Алексеев-биле ужуражылга. Төнгенде— **Бөгүн делегейде.**

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.30 — **«Чурук бүрүзүнде— хүн».**

КЫЗЫЛДАН

18.45 — **«Карелиянын хадыны».** Телефильм.

МОСКВАДАН

19.00 — Орус улустуң аялгалары. 19.15 — **«Мааднрлыг чорук».** Чогаалчы В. В. Карпов дамчыдылганы эрттирер.

КЫЗЫЛДАН

19.55 — Чарлалдар. 20.00—21.30 — **«Морзуктар».** Телефильм. 2-ги сериязы.

ФЕВРАЛЬ 18-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — **«Карл Маркс. Аныяк чылдары».** Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 5-ки сериязы. 10.20 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Гуляевтиң концерти. 11.20 — Медээлер. 11.25—12.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

12.00 — **«Орус дыл өөренип тур бис».** Телекичээл. 12.45—14.30 — Чапсар.

МОСКВАДАН

14.30 — Медээлер. 14.50 — **«Сээң күш-ажылың — сээң бедиң».** Кинопрограмма: **«Металл болгаш кижи», «Мергежилче орук», «Ужудуп турар Яков».** 15.50 — **«Революсчу плакат».** 16.20 — **«Объектив».** 16.50 — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, **«Черноморгидрострой»** тресте бригадир П. А. Палийниң дугайында очерк. 17.05 — Топ телевидениниң болгаш Бүгүзэвилел радиозунуң орус ырларының академиктиг хорунуң концерти.

КЫЗЫЛДАН

17.30 — Уругларга фильм. **«Шайбэ! Шайбэ!»** 17.50 —Телемедээлер. 18.00 — **«Хөй-ниити амыдыралының экраны».** Дамчыдылга. 18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — **Бөгүн делегейде.** 19.00 — **«Эртем дугайында».** ССРЭ-ниң Эртеммер академиязы. 19.55 — **«Карл Маркс. Аныяк чылдары».** Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 6-гы сериязы. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Д. Гнатюктуң концерти. 22.30 — 00.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. **«Динамо»** (Рига) — **ЦСКА.** Ригадан дамчыдылга. Чапсарда — **«Бөгүн делегейде.**

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

17.30 — **«БАМ-ны тудуп тур бис».** 18.00 — **«Горнистер, харыылаңар!».** 18.30 — **«Хөглуг аялгалар».**

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Чарлалдар. 18.50—20.35 — «Морзуктар». Телефильм. 3-кү сериязы.

ФЕВРАЛЬ 19-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — **«Карл Маркс. Аныяк чылдары».** Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 6-гы сериязы. 10.10 — Делегей конкурстарының лауреады З. Шахмурзаева (скрипка) биле А. Гарин (гитара) ойнаарлар. 10.20 — **«Биледингирдээ бол, эдептиг».** Дамчыдылганы профессор С. П. Капица эрттирер. 11.20 — Медээлер. 11.25—14.30 —Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50 — **«Сибирьлеп болгаш Ыраккы Чөөн чүктеп».** Кинопрограмма. 15.25 — **«Лениндең өөренир».** 16.10 — **«Шыдыраа школазы».** 16.40 — **«Төрээн бойдус».** 17.00 —**«Орлёнок»** телестудиязының концерт залы.

КЫЗЫЛДАН

17.45 — Уругларга фильм. **«Электри кайыын кээп турарыл?»** 18.05 — Чарлалдар. 18.10 — **«Сылдыстардан атомга чедир».** Телефильм. 18.25—Телемедээлер. 18.35 — **«СЭКПниң XXVI съездизин төлептит уткуул».** СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары Ш. П. Куулардың чугаазы.

МОСКВАДАН

18.45 — **Бөгүн делегейде.**

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. 19.15 — **«Кызыл болгаш кызылчылар».** СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары А. И. Пожидаев дамчыдылгага киржир.

МОСКВАДАН

19.55 — **«Карл Маркс. Аныяк чылдары».** Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 7-ги сериязы. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35—23.05 — **«Документалдыг экран».** Шүлүкчү Р. Рождественский дамчыдылганы эрттирер. Төнгенде — **Бөгүн делегейде.** Информастыг программа.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

17.45—**«Кара чангыс соңуургаачыг чүүл».** Документалдыг телефильм.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Уругларга фильм. **«Цыбуня».**

МОСКВАДАН

19.00 — **«Ырак болгаш чоок ыры».** 19.45 — Чогаалчы С. Сартаковтуң чугаазы.

КЫЗЫЛДАН

19.55 — 21.20 — **«Завод».** Документалдыг телефильм.

ФЕВРАЛЬ 20-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — **«Карл Маркс. Аныяк чылдары».** Уран-чечен телефильм. 7-ги сериязы. 10.20 — **«Улустуң чогаадылгазы».** Телетайылбыр. 11.05 — **«Баштайгы базымнарындан».** Документалдыг телефильм. 11.20 — Медээлер. 11.25—14.30 — Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50 — Эртем-таймылбырлыг фильмнер программазы. 15.30— **«Горизонт».** Ленинградтан дамчыдылга. 16.30 — **«Москваның комсомолунуң ажыл-херектери».** 17.00 — **«РСФСР-ниң алдарлыг артизи О. Эрдели ойнаар».**

КЫЗЫЛДАН

17.20 — **«Бүгү назының дургузунда».** Документалдыг фильм. 17.35 — Чарлалдар. 17.40 — Киножурнал. 17.50—18.15 — Телемедээлер. 18.15 — **«Челээш».** ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары Г. С.-М. Иргит дамчыдылгага киржир.

МОСКВАДАН

18.45 — **Бөгүн делегейде.** 19.00 — **«СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур.** РСФСР-ге тураскаатказ программа. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.45 — РСФСР-ниң үрэн чүүл мастерлериниң болгаш артист аныяктарының концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

17.30 — **«Чедиден он ийиге чедир».** Уран-чечен фильм. 18.35 — **«Чылдың үелери».** Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — **«Тараачын кадыын».** Уран-чечен телефильм. 19.40—20.15—**«Коргунчуг ортулуун».** Документалдыг фильм.

ФЕВРАЛЬ 21-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — **«Карл Маркс. Аныяк чылдары».** Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 6-гы сериязы. 10.10 — Делегей конкурстарының лауреады З. Шахмурзаева (скрипка) биле А. Гарин (гитара) ойнаарлар. 10.20 — **«Биледингирдээ бол, эдептиг».** Дамчыдылганы профессор С. П. Капица эрттирер. 11.20 — Медээлер. 11.25—14.30 —Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50 — **«Сибирьлеп болгаш Ыраккы Чөөн чүктеп».** Кинопрограмма. 15.25 — **«Лениндең өөренир».** 16.10 — **«Шыдыраа школазы».** 16.40 — **«Төрээн бойдус».** 17.00 —**«Орлёнок»** телестудиязының концерт залы.

КЫЗЫЛДАН

17.45 — Уругларга фильм. **«Электри кайыын кээп турарыл?»** 18.05 — Чарлалдар. 18.10 — **«Сылдыстардан атомга чедир».** Телефильм. 18.25—Телемедээлер. 18.35 — **«СЭКПниң XXVI съездизин төлептит уткуул».** СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары Ш. П. Куулардың чугаазы.

МОСКВАДАН

18.45 — **Бөгүн делегейде.**

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. 19.15 — **«Кызыл болгаш кызылчылар».** СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары А. И. Пожидаев дамчыдылгага киржир.

МОСКВАДАН

19.55 — **«Карл Маркс. Аныяк чылдары».** Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 7-ги сериязы. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35—23.05 — **«Документалдыг экран».** Шүлүкчү Р. Рождественский дамчыдылганы эрттирер. Төнгенде — **Бөгүн делегейде.** Информастыг программа.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

17.45—**«Кара чангыс соңуургаачыг чүүл».** Документалдыг телефильм.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Уругларга фильм. **«Цыбуня».**

МОСКВАДАН

19.00 — **«Ырак болгаш чоок ыры».** 19.45 — Чогаалчы С. Сартаковтуң чугаазы.

КЫЗЫЛДАН

19.55 — 21.20 — **«Завод».** Документалдыг телефильм.

ФЕВРАЛЬ 22-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.50 — Орёл хоорайның баянистер трвозу ойнаар. 9.05 — **«Будильник».** 9.35 — **«Совет Эвилелинге, бараан боон тур мен!»** 10.35 — **«Кадыкшыл».** Эртем-таймылбырлыг программа. РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Ю. В. Белянчикова эрттирер. 11.20 — Музыкалыг программа: **«Эртенги почта».** 11.50 —**«Кодээден дамчыдылга».** 12.50 **«Музыкалыг киоск».** Э. Беляева эрттирер. 13.20 — Чиик атлетакага Европа **чемпионады.** Гренобльдан дамчыдылга. 14.00 — **«Изиг хар».** Уран-чечен фильм. 15.40 — **«Кино аян-чоруктар клуву».** Ю. А. Сенкевич эрттирер. 16.40 — **«Прометей».** Мультфильм. 17.00 —**«Даарта — Совет Армиязыч болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнү».** ССРЭ-ниң камгалал министрлиниң бирги оралакчызы, Совет Эвилелиниң маршалы В. Г. Куликовтуң чугаазы. 17.15 — Дайынчыларның чүгүмни ёзугаар концерт. 18.00 — **«Делегей панорамазы».** 18.50 — **«Чайгы диңмирээшкин үези келген».** Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.45 — Останкино концерт студиязынга уран чүүл мастерлериниң концерти. 23.30 —00.00 — Хазак спортунга делегей маргылдаазы. Херээженнер. 20 км. Ленинградтан дамчыдылга. Төнгенде — Медээлер.

ДЗЮ-ДО

СПОРТ*СПОРТ*СПОРТ

Спорттуң бо хевири бистиң республикага чоокта чаа сайзырап эгелээн. Ооң баштайгы эгелекчилериниң бирээзи самбо болгаш хөстүг хүрештерге ССРЭ-ниң спорт мастери Иван Хураган болган. Ол хөй-ниити эгелээшкин-биле даю-до хүрештиң баштайгы секцияларын 1977 чылдың төнчүзүнде организастаан. Баштайгы үеде ол хүрешти бистиң республиканың кыдыг-ла эки билбес болганындан аңаа киржир күзелдиглериниң саны эвээш турган.

Ооң соонда бир чыл эрткенде «Динамо» спорт ниитилелиниң хууда бирги чер дээш ажык маргылдаазы республика найысылалынга эрткен. Аңаа ынчан деңзи бүргүзүге ийиги-ле мөге киришкен. Чогум ол хүрешти сонуурган көөр дээш келген аныяктар Херел спорт залынга ажок хөй болган. Маргылдааны организастап эрттирип турган тренерлериниң кол-ла сорулгазы — даюдону аныяктар ортузунга пропагандалап, ооң аваангыркашпагай, чараш аргаларын көрүкчүлерге бараалгадыры турган. Ооң түңнели өөрүнчүг болган. Ону көрген ооллар ооң соонда Иван Хураганның секциязынга бижидип ап, белеткенип эгелээннер.

Хөй-ниитичи тренер боду база арга-дүржүлгазын байдып, даю-до хүрештиң, ажылын бедик деңнелге тургускан болгаш чогуур сайзыралды алган чурттуң аңгы-аңгы хоорайларында ажылдап турар бедик мергежилдиг тренерлерден бапрып өөренип, оларның үнелиг сүмелерин ап турган. Аңаа чараш көрүп, билип алган чүүлдерин практика кырынга ажыглап, секциязында ооларынга дамчыдып берип эгелээн.

База бир чыл эрткенде даюдо республиканың «Динамо» спорт ниитилелиниң спортчуларының аразынга сайзыралды ап, дыка хөй динамочулар бо хүрешке хандыкшын эгелээнинер. Ол бир талазында ооларның хүн бүрүнүн ажыынга-даа ажыглаттына берип болур. Ынчангаш даю-донуң секциялары район бүргүзүнге ажыттынган. Аңаа динамочулардан аңгыда күзелдиг ооллар база өөренип турган.

Эрткен чылдан эгелээш бо хүрешке «Динамо» спорт ниитилелиниң чүгле хууда бирги чер дээш маргылдаазы эвес, а харын команда талазы-биле чемпионады эртип турар апаргаң. Бо чылдың ындыг маргылдаазы эрткен дыштаныр хүнперде Кызылдың Херел аттыг спорт залынга болган. Аңаа 8 командалардан 60 ажыг мөгелер чемпион ат дээш хүрешкеннер.

Даю-до хүрештиң эң чиик деңзизи — 60 килограммга болган спортчу демиселге Самагалдайдан келген бирги разрядчы, самбо хүрешке ССРЭниң спорт мастеринге кандидат Александр Бай-Кара ук маргылдаага эки белеткенгенин көргүзүп, шупту онаглаарын ажыл эрткеш, 1981 чылда республиканың «Динамо» спорт ниитилелиниң чемпиону атты чаалап алган.

Аныяк, өзүп орар талантылыг мөге Дадар-оол Лоовайны бистиң республиканың мөгелери эки билир. Ол хөстүг болган самбо хүрештерге мастерге кандидат аттыг. Ол бо хүрештерге Тываның шыырак мөгелерининң аразында кирип турар. Дадар-оол даю-дога база күжүн шенеп, эки көргүзүлүг болган. Ол 65 килограмм деңзилиг спортчуларның аразынга шылгараан.

Тес-Хем чурттуг бирги разрядчы Макеим Дажыыда 71 килограммга аваангыр-кашпагай, дидим хүрежин турган. бирги черже бүзүрелдип-биле үнген. Кызылдың мөгези Владимир Гриневский 86 килограммга, ооң командада эжи Николай Ставер 95 килограммдан аар деңзиге чемпион дука төлептиг болганнар.

Даю-до хүрештиң дүрүмүн өзүгаар маргылдааның тулган чемпионун илередириниң ужуражылгаларын залга олурганаар улуг сонуургал-биле көргеннер. Ында тыва хүрештиң дүрүмү-биле дөмейлешкек чүвечүл даярга деңзи барыядаазы. 60 килограмм деңзилиг мөге 100 килограмм ажыгда деңзилиг спортчу-биле ужуражы берип болур. Бо үдаада база ындыг болган 74 килограмм деңзидиг бирги разрядчы Виктор Иргит биле 102 килограмм деңзилиг Николай Ставер олар түңнел ужуражылгага чедир чангыс-даа аштырыышкын чок хүрежин келгеш, маргылдааның тулган чемпиону ат дээш хүрешти ийилээ ужуражы бергеннер. Маңаа алыс черле аар деңзилиг Николай Ставер тиилелгенин чедип алган.

Тываның Иштики хереқтер министерствозунуң шилиндек мөгелери команда талазы-биле бирги черже үнгеш, «Динамо» спорт ниитилелиниң шилчилир кубогун, тураскаадыг вымпелин чаалап алган. Кызыл райондан келген даю-доистер — ийиги, өөрүнүн спортчулары— үшкү чердерни эзлээннер.

Даю-до хүрешке Тыва АССР-ниң хууда ажык бирги чери дээш маргылдаазы удаваc республика найысылалынга болур. Ындыг маргылдаа Тываның төөгүзүнге бир дугаар болуп эртер. Ынчангаш динамочулар ол маргылдаага чедишкинниг киржир дээш аңаа белеткенип киришкеннер.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТА: болуп эрткен маргылдааның тулган чемпиону Н. Ставер хүреш үезинде.

Агаар

Бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чамдык черлерге быскан хар чаар. Барыын чүкче угланышкынныг хаттың дүргени секундада 3—8 метр чедер. Агаарның температуразы хүндүс 13—18 градус соок болур.

Кызылга онзагай оскерлиишкин болбас, эртенги шактарда бичe бүргээр. Барыын чүкче угланышкынныг хаттың күжү кошкаж. Агаар хүндүс 13—17 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Онза чугула даалга» (2 сериялыг) 10.00, 13.40, 17.00, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кара ялбичиниң белээ» 9.30, 11.10, 13.40, 15.20, «Келир үениң дайынчызы» деп киноклуб 17.00, «Саналшкынның эгези» 19.00, 20.55 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сөөлгү аннаашкын» 16.50, 20.30 (узаткач) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ференц Лист» 15.00, «Океанда кижилер» 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Редакциянын адреси: Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторүн 2-24-63, редакторүн оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатын 2-23-35, партийжи амыдыраа болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизинин 2-31-75, культура киллизинин 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизинин 2-21-47, үлетүр киллизинин 2-31-75, чагаа киллизинин 2-41-27 информация киллизинин 2-20-60, корректорларын 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 423

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Совединиң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын №1)

ТС—00263

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР нин Дээди Соведининг болгаш Министрлер Чөвүлелининг органы

№ 40 (11539) | 1981 чылдың февраль 18, среда | 1925 чылда үндезилеттингеден | Өртээ 2 көп.

КАМАДА КҮШ-АЖЫЛЧЫ МААДЫРЛЫГ ЧОРУК

НАБЕРЕЖНЫЕ ЧЕЛНЫ. (Татар АССР). Хөй чүк чүктээр автомобильдер бүдүрериниң Кама каттыжышкынның ийиги эвлүүзүн бедик үнелээшкин-биле хүлээп алган. КамАЗ-тың тудугжуларының болгаш ажыглакчыларының СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар болдурган социалистиг хүлээлгелериниң кол чүүлү хуусаа бетинде күүсеттинген.

Адырда эң улуг дээн автомобиль комплекизин тергиин кыска хуусаада тургускан. Тудугнуң мурнакчы технологизы, дээштиг социалистиг чарыш аңаа дузалаан.

Баштайгы ускууг дой-довуракты тудуг шөлүнге казып үндүргеңден бээр үр-даз уе эртпээн ышкаш кылдыр сагындырар-дыр. КамАЗ бөгүн— электроника-биле башкартынар конвейерлер-биле идетелдиг тудуштуруп холбаштырган эң улуг чеди заводтардан комплекс-тир.

Чүрттүң чүс-чүс будүрүлгелери тудугга киришкен: ийиги эвлүүзүн цехтерин колдуунда Ада-чурт дериг-херекселдерибиле чепсеглээн. Кайгамчык улуг дээн автобудурулгени тургузарынга ак-дуңма социалистиг чүрттар, капиталистиг күрүнелериниң каш-даа фирмалары киришкен.

Чедеп националдарның төлээкчилери тудугга ажыллаан. КамАЗ туттунуп турала продукциязын— янзы-бүрү булуңнарында шагда-ла ажылдап эгелээн дүргеп чоруктуг күүлүг улуг-биче чүк машиналарын болгаш самосвалдарны берип келген. Ол машиналар даштыкыда база сурагжаан. Төлевилел күүлүгерин планныг хуусааларны мурнадыр шиигээдип ап келгенинден түнеликтде немей он муң чүк машиналарын белеткээн.

Көдээ ажыл-агыйга ажыглаар чорбас, барбас чери чок чүк машиналарын ийиги эвлүүзүнге цехтерине массалыг будүрүп эгелээр. КамАЗ долу күүлүзүнге четкеш, хөй чүк чүктээр 150 муң автомобильдерин болгаш дизельдиг 250 муң хөделдиргичилерни чыл бүрү кылып үндүрер. Ол чорук автомобиль парыгының структуразын дыка өскертир болгаш ажыктыын бедидер. Дизель хөделдиргичилиг чүк автомобильдерин кылып үндүрери үш катап көвүдээр, а улам-на чиик өртектиг одаар чүүл чарыгдалы үштүн бир хуузу кызырлыр. ССРЭ-де чыл бүрү үндүрүп турар автомобильдерниң чүк сөөртүлгези киитизибиле будун чартык катап немей өзер. Күүлүг автопоездилер-биле чүктерни төвүлелдиг сөөргүрү дыка калбарар.

КамАЗ —бүгү талалыг өзүп, сайзыраң орар чаа хоорайдыр. Чүрттаарынга тааржыкан квартираларлыг хөй каът бажыңнарның кварталдары Алдыы Каманың суг хомбазының эриктеринге кыска хуусаада тыптып келген. Оларның шолу ам безин дөрт миллион дөрбелчин метр ашкан. Чүртталга бажыңнары-биле кады кижилер амыдыралга таарышкан эки байдалдарны база алзын дээш тудугжулар сагыш салган. Набережные Челныны долгандыр хөй адырлыг көдээ ажыл-агый зоназын тургускан, агроүлетпүр комплекизи хөгжүп турар.

Февраль 16-да Каманың кайгамчык улуг автобудурулгезинин ажыглакчыларының, тудуржуларының, Набережные Челнының ажылчы чонаарының митингизи болган.

Эш Л. И. Брежневтиң байыр чедирген чагаазын чыылганнар диңмиттиг, үргүлүүлелдиг алыш часкаашкыннары-биле уткан. КамАЗ-тың ийиги эвлүүзүнүң бүгү киржикчилеринге Леонид Ильич чүректиң ханы-ындан изиг байыр чедирген. Ол байырлыг чагаазы СЭКП-ниң Татар обкомунуң бирги секретары Р. М. Мусин номчаан.

Будурулгенин төлевилел күүзүн дүргеп шиигээдип алыр дээш бүгү күжүн салырын улуг тудутнуң мурнакчылары эш Л. И. Брежневке айыткандар. Бо чылын чүк машиналарын будүрериң 20 хуу көвүдедирин, а автомобильдерниң 40 хуузун Күрүнениң шыпар демдектиг ыылдыр чорударын олар хүлээгеп.

Н. СОРОКИН,
СЭТА-ның корр.

ПАРТИЯ ЭГЕ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫ

Партия эге организациялары экономика болгаш культура тургузуушкунунуң мурнуку одуруунга чоруп, шуут-ла чон ортузунда ажылдап, партияның политиказын массаның чогаадыкчы чоруу-биле сырый холбаарынга, ажыл-агый болгаш идейкижизидилгелиг айтырыгларны идепкейлиг шиитпирлээрииге авангардчы күш бооп турарлар. Олар бүдүрүлгенин ажыктыын бедидеринге болгаш ажылдың шынарын экижидеринге, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге ам-даа идепкейлиг салдар чедирер, коллектив бүрүзүнге демниг ажыл-иштин болгаш чогаадыкчы дилеп тывыышкынның байдалдарын тургузар дээш, кижилерни кижизидер, оларның ажыл-иженин болгаш амыдыралының байдалдарын экижидер дээш доктаамал сагыш салыр ужурлуг дээрзин СЭКП-ниң XXV съездизинге онзалап демдеглээн.

Ол айтыышкыннарны боттандырбышаан, сөөлгү чылдарда партия комитеттери тус-тус коллективтерде эге организацияларның дайынчы арга-шинээзин бедидер, бүдүрүлге чорудулгазынга болгаш өске-даа ажыл-херектерге оларның удуртулгазын, салдарын күштелдирер хемчеглерни ап турар.

СЭКП Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга болгаш өскедаа райкомнары мал ажылының тус-тус адырларында бригада парторганизацияларын немей тургузар, оларны быжыглаар, ажыл-херекке харыысалгазын күштелдирер талазы-биле хемчеглерни ап келген. Чижээ, Мөңгүн-Тайганың совхозтарының он бир мал бригадаларының онунда бригада партия эге организацияларының ажылдап турар. Олар көдээ ажыл-ишчилерниң күжүн партияның болгаш чазактың доктаал, шиитпирлерин боттандырарынче мобилизастап, оларның ортузунга политмассалыг, идей-кижизидилгелиг ажылды шудургу чорудуп келген. Районда бүгү коммунистериниң 52,8 хуузу көдээ ажыл-агыйда ажылдап турар, а бүгү малчыннарның 19 хуузу коммунистер.

Бо-ла районуң «Малчын», «Мөген-Бүрен» совхозтарының № 1, 2 хойжу бригадаларында партия эге организациялары (секретарлары И. Сарыг-оол, С. Делгер-оол) коллективтерниң ёзулуг дайынчы өзээ болуп, ажыл-ишчилерниң күжүн планныг сорулгаларны күүседиринче мобилизастап, оларның ортузунга организакчы болгаш политмассалыг ажылды күштелдиргенинден кайы-даа бригада эрткен чылдарда бедик көргүзүглерни чедип ап, республиканың хойжу бригадаларының аразында чарышка тиилекчи болуп келген.

Оон аңгыда Кызылдың авиабудурулгезинде, сүт комбинадында база «Тээлин», «Большевик» совхозтарның Ээр-Хавак, Арыг-Бажы сүт-бараан фермаларында, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде, Кызылдың № 48 тудуг эргелелинде болгаш өске-даа черлерде партия эге организациялары боттарының коллективтериниң ёзулуг авангарды болуп, партийжи салдарны улам күштелдирген. Олар будүрүлгенин ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидеринин, камналга чурумун күштелдиринин планныг даалгаларны күүседиринин, коллективти сырый каттыштырарының, күш-ажылдың сагылгачурумун быжыглаарының, идеологтуг болгаш политкижизидилгелиг ажылды бүгү талалыг күштелдиринин айтырыгларынче доктаамал кичээнгейин салып турар.

Оон-биле чергелештир Чер ажылы кылыр, № 81, ЦЭС тудуг эргелелдери ышкаш улуг-улуг тудугжу коллективтерде, Каа-Хемнин совхозтарының хөй нуруузунда база Кызылдың алгы заводунда болташ өске-даа коллективтерде партия эге организацияларының будүрүлгеге, ажыл-чорудулгага удуртулгазының деңнели чавыс, партийжи салдары кошкак, коммунистериң саны эвээш болуп артпышаан. Ындыг четпестер чамдык автотранспорт будүрүлгелеринде база бар.

Партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээзин бедидеринче, оларның организакчы болгаш политиктиг ажылының деңнелин үенин негелдезинге дүүштүр тургузарынче чамдык партия комитеттери ам-даа чогуур кичээнгейни салбайн турар. Чижээ, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде партком, СЭКП Тес-Хем, Өвүр райкомнары сөөлгү ийи чылдарда партия эге организацияларының ажылының дугайында отчёттарны чангыс-даа катап дыңнавааннар. А ол ышкаш партияның Тожу, Каа-Хем райкомнары эге организацияларның ажылының дугайында шиитпирлер күүселдезин четпес организастап келгениер.

Бүдүүзүнде келгенивис төөгүлүг улуг болуушкун—СЭКП-ниң XXVI съездизинин хүлээп алыр шиитпирлерин болгаш ниитизи-биле он бирги беш чылдың, оон баштайгы чылының планнарын боттандырарының чеднишкини бистиң партиявыстың үндезини—партия эге организацияларының дайынчы шинээзинден база инициативалыг ажылындан улуу-биле хамааржыр апаар. Ынчангаш СЭКП хооркому болгаш райкомнары партия эге организацияларынга удуртулганың деннелин бедидер, оларның ажылывың стилин болгаш арга-методун сайзырангайжыдар, коллективтерге салдарын күштелдирер талазы-биле эргежок чугула хемчеглерлип алыр хүлээлгелиглер. Оон-биле кады хөй эвес кежигүннерлиг эге организацияларның, бригада база цех парторганизацияларының, партбөлүктериң дайынчы шинээзин, ролюн, ажыл-херекке харыысалгазын бедидер дугайында доктаамал сагыш салыры эргежок чугула.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ АЖЫТТЫНАРЫНГА ЧЕДИР 5 ХОНУК АРТКАН

ХҮЛЭЭЛГЕ КҮҮСЕТТИНГЕН

№ 48 тудуг эргелели республиканың тудуг организацияларының аразында мурнакчы ажылдыгларның бирээзи. XXVI съездиге төлептиг ужуражыры дээш чарышка № 48 тудуг эргелелиниң коллективи 1980 чылдың түңнели-биле бирги черни эзлээш, СЭКП обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун алган. Эргелелдиң дыка хөй шеверлекчи, бызаңчы бригадаларын он бирги беш чылды багай эвес эгелээн. ССРЭ-ниң Дээди Соведининг депутадызы Р. Ф. Григоровичиниң, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи М. В. Сафроновадың, Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергезинин эдилекчизи, аныяк коммунист В. Б. Борбак-оолдуң болгаш М. Х. Аракчаанның, В. В. Горбачевскийниң удуртканы бригадалар 1981 чылдың баштайгы айларында бедик темпилиг ажылдап турар.

Эргелелдиң бригадаларының аразында социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Валентина Борбак-оолдуң бригазазы чоруп турар. Партияның XXVI съездизинге алдар болдурган бедиткен социалистиг хүлээлгени ол бригада чыл эгезинде алган. Комсомолчуаныяктарның бригадазы февральдың 16-га чедир 5, 9 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүргеп. Ынчангаш В. Борбак-оолдуң удуртканы комсомолчу-аныяктар бригадазы берген сөзүнге ээ болуп, съездиге уткуштур алган хүлээлгезин хуусаа бетинде алдарлыы-биле күүседип, ийи айның планныг онаалдазын боттандырган.

Коммунист А. Борбак-оол бригаданың күш-ажылын үн бүрү чедимчелиг организастап, ажылды билдилиг удуртуп келген. Оларда кижи бүрүзү онаашнан үлүг-хуузун күүседир дээш кызымак ажылдап турарындан бригадада күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедик.

Мурнакчы бригаданың шеверлекчилери амгы үеде № 1 чүрттталга бажыңының тудуунда шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар.

Н. ООРЖАК.

ЧУРУКТА: В. Борбак-оолдуң бригадазының кежигүннери: Р. Бараан, Н. Базыр, Д. Седен-оол, З. Баир, И. Өпей-оол. СЭКП-ниң XXVI съездизинге үткүштүр бригаданың хүлээлгезин күүседиринге олар ээзээш эвес үлүг-хуузун киирген.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ПАРТИЯНЫҢ СЪЕЗДИЗИНГЕ ПИОНЕРЛЕРНИҢ РАПОРТУ

Өвүр районнуң Хандагайты ортумак школазында Совет Эвилелиниң үш даклыр Маадыры А. Покрышкин аттыг пионер дружиназы бодунуң ажыл-херектериниң дугайын СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур СЭКП обкомунга рапорттаан. Ында чугаалап турары болза:

Ыраккы район төвүнүң аныяк ленинчилери «Бүгү чүрттүң пионерлери — Ленинниң херээнге шынчы» деп Бүгү-эвилел марыжынга киржип, партияның съездизин боттарының эки өөредилгези-биле уткуурун шиитпирлээнивис. Отрядка чаңгыс-даа багай өөредилгелиг кижи түрбаза — оларның девизи. Олар эртемнер бөлгүмнеринге болгаш спорт секцияларынга идепкейлин-биле киржип турар. РКСМ-ниң III съездизинге В. И. Ленинниң чугаазының 60 чыл оюн байырлалдыбиле демдеглээн.

Хандагайтының пионерлери бүгү-эвилелдиг «Живи, книга», «Малышок» деп операцияларга киржип турар. «Чечек» болташ «Хүнүгеш» деп ясли-садтарны шефке ап, бот-тывылгыр ураа чуулдуң концертнери анаа көргүзүп, ойнаарактарны кылып берип турарлар. Дружинада күш-ажылдың херектери хей, өөренниктериниң күш-ажылын будүрүлге бригадазы эрткен чайын «Коммунизмче орук» совхозка 55 тонна сигенни белеткеп берген.

Дружинада интернационалчы чанчыл быжыглып турар. Чыл бүрүде, пионериия төрүттүнген хүнү, май 19-та совет болгаш моол пионерлер найыралын одаан кылып келген. Школада совет-моол найыралдын булуңун чыл бүрүзүнде чаартып турар.

Кызыгааржыларның аныяк онуктериниң болгаш милициянның аныяк онуктериниң штабтары доктаамал ажылдап турар. Хандагайты школазының аныяк спортчулары хостуг хүрешке болгаш шыдыраа маргылдааларынга республиканың чаңгыс эвес удаа чемпионнары болган болгаш зона маргылдааларынга киржип келген. Республиканың школачыларының агитбригадаларының аразында көрүлдеге Хандагайтыда уруглариың «Отчугаш» агитбригадазы бирги черни эзлээш, бүгүэвилел слётугга киржир эргени чаалап алган.

Коммунистиг партияның XXVI съездизинге Хандагайтының пионерлери төлептиг ужуражырын СЭКП-ниң область комитединге бүзүреткеннер.

ТУРУМ КОЛЛЕКТИВТЕРНИ ТУРГУЗАР

«Шагонартяжстрой» трестиң тудугжулары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, СЭКП ТК-ниң партияның XXVI съездизинге Төлевилелиниң улуг соңуургал-биле таныжып, хандыр өөренип көргеннер. Ол чүгула документиде СЭКП-ниң XXV съездизинин ону беш чылда салган сорулгаларының канчаар күүсеттингенин түнээн, дараазыныи — он бирги беш чылда чүнү кылза чогуурун чоннуң калбаа-биле чугаалажып көөрү-биле парлаан.

«Шагонартяжстрой» трестиң коллективи база-ла ону беш чылда ышкаш чаа хоорайның тудуун бо чылдың эгезинден бээр улам калбартып келген. 18-ки болгаш 20-ги көжүп чоруур механизастаттынган колонналарның тудугжулары монтаж ажыллыг организациялары-биле кады эрткен беш чылда 15 миллион ажыг рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылганнар.

Чаа Шагаан-Арыгла эрткен чылларда үлетпүр баазазы, котельная, 140 орунлуг уруглар сады, ниитизи-биле 600 ажыг орунлуг аллы общежитие бажыңнары, хөй чүрттталга бажыңнары болгаш чылдылга, аюылал четкилери туттунган. Ынчаарга чоокта чаа партияның XXVI съездизинге уткуштур хүлээлгеш берген сэзүтаар он ийи квартиралыг бажыңны чүрттакчыларга дужааган, чунар-бажың болгаш хеп чүүр комбинаттың тудуу доостур чыгай берген. СЭКП-ниң XXVI съездизин күш-ажылчы белек-биле ужуражыр дээш социалистиг чарыш тудугжуларының күш-ажылчы кодуруглүшкүнүн болдурган. Бир эвес моон мурнунда чылларда тудугжуларның кылган ажылы-биле деңнээ болза, чамдык бригадалар амгы үеде оон ыракта эки түнелдиг ажылдап турар апарган. Чарыштың мурнуку одуруунда РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу А. Ф. Ягодинниң, И. М. Карповтуң болгаш өскелериниң-даа бригадалары чоруп турар. Бо бригадалар онгу беш чылдың планын чогуур хуусаазында долдур болгаш ажыр-күүсеткеннер.

Ынчалза-даа «Шагонартяжстрой» трест ниитизи-биле эрткен беш чылдың планныг даалгазын күүсетпээн. Черле ынчаш трест тургустунганындан бээр чылдын-на кол фондуларны ажыглаага киирер, капитал салыышкыннарын долдур ажыглаарының талазы-биле даалгалар күүсеттинип көрбээн. Чижээ, Чаа Шагаан-Арыгның тудуу эгелээнден бээр амгы үеге чедир 40 миллион рубльзин тудуг ажылдары кылдынган турар турбуже, үүле 17 миллион ажыг рубльзи тудуг кылырынга ажыглаан. Тускайлаан акша-хөреңгинин чартыы бөзин ажыглаттынмааны тудуг ажылдарының кандыг деңнелдип илден-дир.

Чаа хоорайның планнаттынган тудугларының чамдызы ажыглалга кииртинген-даа болда, оларны

дыка озалдап дужаттынып турарын база айтыр херек. Чижээ, магистральдыг четкилерибиле кады район котёльнаазы, школа болгаш эмнелге комплекстери, ариглал чери, чүрттталгының болгаш культурамдырал тудуглары хуусаадан озалдап туттунгулаан азы ам-даа ажыглалга киирбейн турар.

Ол бүгүнүң чылдагааннары чүлеп? Тудугларны ажылчын күжү-биле четче хандырар, быжыг коллективтерни тургузар, кижилерниң күш-ажылын шын организастаар, күш-ажылчы болгаш будүрүлге сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле трестиң баштаар чери болгаш ында партия, профэвилел болгаш хөй-иннги организациялары четпес хемчеглерни ап келгенинден ажыл шүүлдевайн турарын ажыы-биле айтыр херек.

Трестиң партия организациязы болгаш администрациязы-даа ол бүгүнү өөренип көргеш, айыттынган четпестерни үзүткаарының боттуг хемчеглерни ап турар. Амгы үеде кол-ла кичээнгейни кижилерниң ажылдазырыңа таарымчалыг байдалдарны тургузуп, кадрларны-быжыглаарынче болгаш ажылчын күжүн четчелеп, коллективтерни быжыктырып тургузарынче угландырган. Ол ышкаш чаа кээп турар ажылчыларга чүрттталга бажыңнарын ооңнаш тударын онзалап көрүп турар.

Кижилерниң бедик будүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарыбиле оларны тудугларга-ла ниитизиңге аъш-чем-биле хандырар, көжер буфеттерни организастаар, столоваяларның ажылын жижидер хемчеглерни боттандырып эгелээн.

Бо чылын трестиң бодунуң базазазының болгаш бодунуң ажылчынарының чүрттаар бажыңнарын, а ол ышкаш район котёльнаазын, ариглал тудугларын, сүт мөөнээзүр тудугун болгаш өске-даа объектилерни ажыглалга киирер ужурлуг. Салдынган сорулганы күүседирин трестиң кады ажылдап турары монтажчы организациялардан улуу-биле хамааржыры билдингир. Чогум-на олардан үстүнде айыттынган тудугларның ажыглалга киирери дыка хамаарылгалыг. Ындыг турбуже «Северовостокэлектромонтаж», «Сибирьтехмонтаж», «Востоксантехмонтаж» болгаш өске-даа эргелелдерниң участоктары ажылды дыка саададып келгенин дорт чугаалаар херек. Олар колдуунда-ла чаңгыс мастер болгаш үш-дөрт-ле ажылчынындан тургустунган. Олар монтаж ажылдарын долу хемчээл-биле, чогуур хуусаазында кылыр, доозарын челип албайн турар. Бо дээрге, «Главкрасноярскпромстрой» тресттиң (М. А. Эйдлин) четпес ажылы-дыр. Бир эвес айыттынган монтаж организацияларының бот-оруле-чарыгалыг участоктарын Чаа Шагаан-Арыгга тургузар, оларның ажылчын күжүн улгаттырар болза, ынчан тудуг шүүлдээр.

Он бирги беш чылда «Шагонартяжстрой» трестиң болгаш Чаа Шагаан-Арыгның тудугжуларының мурнуза улам улуг сорулгалар салдынган. Оларны күүседирин тудуг ажылын тодаргай удуртуп, кижизиллге ажылын күштелдиреринин болгаш күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидерин негеп турар.

К. ЧОРЕВЕ,
«Шагонартяжстрой» трестеге партбюро секретары.

Кыштаглаашкын — шалыпчы ажыл - иш

БЕРГЕ ШЫЛГАЛДА ТУРГУСТУНГАН

Мөңгүн-Тайга район 1960 чылда социалистиг чарыштын тиилекчизи бооп үнзе-даа, бо кыш улуг бергелерни малчыннарга, ниитизи-биле ажылагыйларга таваржыштырган. Белеткеттингеп мал чемнери чаш хураганнарны, чаа төрөөн хойларны баштайгы үезинде тургузу азыраарынга, байдал оон мурнунда чылдарда ышкаш турган - болза, четпир турган ийик. Ынчалза-даа кыштын мырыңай эгезинде районнуң левискээринге сөөлгү 15—20 чылдарда туруп көрбээн улуг хар дүшкеп. Оон хараазындан олар-белчирлерниң хөй кезии хар-хөртүккө базырткан болгаш мал чемнеринің чарыгдалы мурнукузундан дыка хөй өскен база малдың ажаалдатежээлдезинге, малчыннарның амыдырал, культура хандырылгазынга улуг бергелээшкиннер тургустунган. Чижээ, «Мөген-Бүрен» совхозче элээп үеде район төвүнден, республикадан орук-харылзаа колдуунда үзүлген, машина-балтат аргышпастаан чыгыы турган. Чаламаның болгаш Хандагайтының орук участоктарындан бульдозерлерни чорутканының түннелинде идегелдиг харылзаа тургустунган. А малчын коданарже орук-чиркити аштап-арыглаар ажылдар чоруттунуп келзе-даа, чамдык кыштагларже машина-техника амдаа четпээн, мал чеми, суг чедир сөөртүмес боол турар.

Кышты шээр мал канчаар ажып эртип турарыл? Бо талазы-биле байдал дүвүреңгир. Чамдык коданарның чоогунда мал оттаар девискээрлерде хар-хөртүк болгаш сай-даштан өске чүү-даа артпаан деп болур. Малдың даваны тастап, дүгүн чулчуп эгелээн. Суг чогундан хар хемиргеш эриннери балыглап турары база хөй. Амгы үеде районнуң ийи совхозунда 55,2 муң ажыг хой, ешкү, оон иштинде 28100 ажыг баш төрүүр шээр мал бар. Совхозтарда 26800 ажыг баш төрүүр хойнуң чартыктан ажыг келзин оолдаан. Хойнуң чаш төлүдеп чидириг ам белин чүс ашкан. Районда хой оолдаашкыны эгелээнинден бээр 430 ажыг хой ара салган азы өлүг хураган төрээн. Улуг хой, ешкүнүң баш санындан хорамча база үстүнде санга чоокшулап турар.

Мындыг берге байдал тургустунуп келген турда малчыннарның, совхозтарның иштики курлавырлары кандыгыл? «Малчын» совхозтуң кыштагларын кезиирге, барык шупгузукта эвээш-биче сигенни каждаларында ам-даа бар, сула, комбикорм у савалап каап, өйлеп берип турар боллу. Совхозтуң девискээринде 140 тонна сиген, 40 ажыг тонна көксула, 60 ажыг тонна комбикорм, Ак-Чыраадан сөөртүп чедирип алыр ужурлуг 500 хире тонна сигең санаттыгын турган.

А «Мөген-Бүрен» совхозта сигең-даа, комбикорм-даа чүгле 10—15 тонна-биле кызыгаарлаттынган, чогум-на ында мал боттарының дүгүн чулчуп чай берген деп медээ келген. «Мөген-Бүрен» совхозтуң Ак-Чыраала 250 тонна сигени барлаа болза, ону будунуң күжүбиле сөөртүп чедирип алыры берге. Ол ышкаш «Малчын» совхоз база машина-техниказын бодунуң иштинге бээп чедиштир хуваап ап ыылавайн турар. Орук-харылзаанын баксыраазы-биле машина-техниказа кымар-чаар материалдар база чедир сөөртүнмейн келген. Оон хараазындан совхозтарның малчын коданар чоогунда кудуктарындан чүгле 1—2-ээн ажылдап турар.

Идегел чүү? Кыштаглаашкынын берге байдалын районнуң партия активиниң хуралыгга чугаалажып көрген болташ малдың баш санын, чаш төлүн мекди камгалап алырын, мал чемин, суг болгаш өске-даа эргежок чүүлдер-биле хандырылганың хемчеглерни ажылдап кылып, кыштаглаашкының шалыпчы айын чарлаан. Район организацияларындан эгелээш совхозтарның ажыл-агый активиниң, специалистериниң чедир кижи бүрүзүн малчын коданарга быжыглаан, олар коданнарда байдал дээш малчыннар-биле дең харыысалгалыг. Ак-Чыраада чайын белеткээн мал чемнин сөөртүрүнүң, немей хыргыш кезиринин хемчеглерни ап турар. Дуржулга станциязында болташ республиканың өске-даа ажыл-агыйларындан сигең, саван салып ап, сөөртүрүп СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң тускай хуваалдазы-биле чорудуп турар.

Мөңгүн-Тайга — агаар-бойдузунуң талазы-биле онзагай район. Чогум кыжы соок эвес-даа болур болза, март—апрель—май айлар хат-каыскы, шуургаанныг болуру-биле улуг бергедээшкиннерни болгаачок тургузуп келир. Амгы медээбиле районда хой оолдаашкыны кезик чаа ашкан. Өшкүнүң, сарлыктың, чылгының чаш төлүн хүлээп алырының үезин база чоокшулап орар.

Моортан алгаш көөр болза, районнуң малчыннарының, бүгү ажыл-ишчилериниң мурнуунда ам-даа улуг шылгалда туруп турар. Хөй-хөй малчыннар улуг-даа, чаш-даа малдың баш санын мекди камгалап алыр талазы-биле карак кызыл ажылдап турар. Боттарының сүт-саанындан хылып алганы аарыжыын комбикорм чарбабиле кады чуданнап хайындырып, хоолулуг чем кылдыр малга берип турар хөйжулар бар. Мурнакчы, кызымак ажылдыг малчыннарның аргаларуружулазын кодан бүрүзүнге пептередип, малдың баш бүрүзүнүң күш-деңгелин доктаамал хайгааралга ап, бар болгаш чедиртиниң турал темаларын чарыгдаар болза, мөңгүн-тайгажылар велий алган белектерни салбас чер болур.

М. САЯ,
«Шынның» корр.

Национально-краеведческий отдел

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: эге организацияның ажылының дуржулгазы

ИДЕПКЕЙЛИГ ТУРУШ-БИЛЕ

Тывазың ѳнаабудурулгезин быжыглаарыла болгаш улам ынай хөгжүдеринге ында партия организациязының ролю улуг. Коллективтиң амыдыралының бүгү айтырыгларынче хамаалап кирбишаан, оон бежиңүнерин оң бирги беш чылдың планыныг ѳнаалдаарын күүседиринче мобилизастап, хүлээнген ажыл-херек дээш коммунистерниң, удурткачылардың, специалистерниң харысалгазын бедидип турар.

«Партияга хүлээп алыышкын болгаш аныяк коммунистерни кижизидер талазы-биле Киргизиянның партия организациязының ажылының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы удурулга болдурган. партия оргайнзациязы хүрээлеп өвүлдезин, аныяк коммунистерни кижизидер талазы-биле ажылды кичээнгейниң төвүнде тургускан.

Сөөлгү беш чылда партия организациязының хүрээлеринге 24 коммунист немешкен. Авиабудурулгеде цехтериниң 3 партия организациязында, 4 партбөлүкте 110 коммунист бактаап турар. Оларның 64,5 хуузу ажылчыннар. Эрткен чылын партия кежигүнүге кандидатка хүлээп алганнарның 60 хуузу ажылчынар болуп турар. Коммунистер шупту партийжи даалгалыг, хүлээнген ажыл-ижинге харысалгалыын, четпестерге эптеш чогун, принципиалдыын көргүскен.

Аныяк коммунистерниң кижизидилгезинче улам улуг кичээнгей салган тудум-на оларның ажылы үре-түннелдиг болуп турарын партбюроның практиказы көргүскен.

СЭКП-ниң төвүгүн, хоочун салгалдың революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңгай чаңчылдарын, өөренири партбюроның чорудуп турар ажылының планында кол черни ээлүүн. Коллектив кежигүнери шупту политиктиг, экономиктиг болгаш тускай мергежилдиг өөредилгезинде хаара туттуунган. Лекция, беседаларны, илеткелдерни доктаамал организастап турар. Партийжи политиктиг ажылды тодаргай угланыышкынныг чорутканы планныг ѳнаалдаарны күүседиринге идигни берип, ужудукчуларның, техниктиг составтың, ажылчыннарның идепкейни улам ѳдүргеп.

Партия организациязы ында комсомол комитединиң ажылын хүн бүрүде удуртуп, будурүлгеге апыяктарның ролюн бедидер, оларны мергежилге ынак болур чорукка кижизидер талазы-биле ажылды чоруткан. Оларны партияның хүрээлеңиинге киреринге белеткээрин экижиткеп. Чүгле соөлгү ийи чылда СЭКП кежигүнүнүң кандидадыныга хүлээп алган 13 кижиниң 7-зи комсомолду дамчыштыр кирген. Баштайгы хүннерден эгелээш, аныяк коммунистер эге организациянның кичээнгейинии төвүге туруп, оон хүрээлеңиинге партийжи кадыалыышкынны эртип, хөй-нинтиниң ажылынга калбаа-биле киржип турар.

Авиаторларның коллективинде социалистиг чарыштыг инициаторлары коммунистер болуп, эки ажыл-херекти будурүп, өскелерге үлегерин көргүзүп келгеннер. 1980 чылдың бирги чартыында коммунистер В. С. Белекпен (МИ-8), С. А. Евтигнеев (ЯК-40), М. М. Оруспай (АН-2) оларның эки-пажы эрткен чылдың бирги чартыында социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар. Бо коллективте дөртен кижи ажылдап турар. Коммунистер Н. Н. Чичинин, В. И. Потылицин, В. К. Шейко олар ажылынга чедишкинниерни чедип алган.

Аныяк коммунистер В. В. Сат, В. С. Белекпен, А. Ф. Коптев, Н. Н. Чичинин, Н. П. Королев олар болгаш өскелерлээ мергежилин улам байыдып, машиналарның чаз хевири болур ЯК-40, МИ-8 ышкаш амгы үениң сайзырагай техниказынга чедишкинниг ажылдап турарлар. Он ийи аныяк коммунистер коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты чедип алган, ээлээн хөй кижи ол бедик ат дээш демисежип турар.

Аныяк коммунистер партийжи хүлээлгезин эки билип, планныг ѳнаалдаарны чедишкинниг күүседир дээш демиселе кол күш болу берген. Партия организациязы оларның кижи бүрүзүнден негелдени күштелдирип, идей-политиктиг деңнелии, идепкейни бедидериниче угланган ажылды ээлээн экижиткеп. Партия хуралдарынга аныяк коммунистерниң дыңнадыгларын дамырын доктаамал практикалаа келген. Эртээн чылын аныяк коммунистер Н. А. Корчиков, Е. И. Петрюк, Н. П. Королев, М. Г. Букин, Ш. Н. Ондар, В. Ц. Кудинов, В. П. Шинпов олар партия хуралдарынга дыңнадыглар кылган.

Аныяк коммунистер-биле түс-түсте беседалажыры ышкаш, ажылдың ындыг хевирэ таарымчалыг болуп турар. Бо ажылга хоочун коммунистер, күш-ажылдың хоочукшулары, А. Х. Чимий-оол, В. Л. Лиханев, В. Г. Бабкин, Е. М. Мелер, А. А. Начин олар болгаш өскелер-даа идепкейлиин көргүскеп. Олар аныяктарга боттарының арга-дуржулгазын дамчыдып берип, үлегер-чижек көргүспүшаан, оларны быжыг сагылга-чүрүмнүг, четпестерге эптеш чок болурунга өөредип турарлар.

Идейлиг кижизидилгениң бир чугула хевири —политөөредилгени коллективте эки организастаан. Эрткен чылын «В. И. Ленин, СЭКП партийжи ажылдың нормаларының болгаш партийжи удуртулганың принциптериниң дугайында» деп теоретиктиг семинар, марксизм-ленинизмниң үндезиниериниң школазы чедишкинниг ажылдаан. Оон аңгыда аныяк коммунистерге СЭКП-ниң Уставының болгаш Программазының дугайында, партия тургузуунун үндезиниериниң дугайында лекцияларны номчуп турар. Аңаа аныяк коммунистерниң сонуургалы улуг болгаш партийжи ажылдың ленинчи принциптериниң, СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазының дугайын ханызы-биле шингээдип ап турар. Политкижизидилгелиг ажылдың планын ѳзугаар семинарларны, конференцияларны, дыңнакчыларны мергежилин болгаш политиктиг билиин улам бедидериниче угланган лекцияларны коллективтиң бүгү участоктарында организастап турар. Парторганизация аныяк коммунистерниң инити билиинин деңнелин бедидериниче сагыш салып, ээлээн хөй кижи чурттун дээдэ өредилгеге черлериниде бот-өредилге-биле өөренип турарлар.

Партбюро коммунистерниң арга-мергежилин, билиин, сонуургалын барымдаалап, оларга партийжи даалгаларыч бергеп. Комсомолдуң рекомендациязы-биле партияга кирген аныяк коммунистерниң хөй кежи комсомол организациязында ажылдавышаан турар. Аныяк коммунистерниң хөй нуруузу дружинниктер. В. Г. Музалев, Н. П. Кучеров олар ВЛКСМ комитединиң кежигүннери.

Чамдык аныяк коммунистерни комсомолдуң политчыдыышкын четкизинде пропагандистер кылдыр томуйлаан. Оларның дыңнадыгларын партия хуралдарынга үе-үелеп дыңнап турар.

Партия хуралдары — аныяк коммунистерниң кижизидилгезиниң школазы. Аңаа парторганизациянның ажыл-чорудулгазының, будурүлгениң сорулгаларының дугайында чугула айтырыгларны шинтирлеп турар. Хуралдарны белеткээринге тускай бөлүктү тургузуп, дуржулгалыг эштер-биле кады аныяк коммунистерни киришкинниг келген. Олар илеткелдерни, шинтирер төлевилелдерни белеткеп, парторганизацияның ажылында чугула айтырыглар-биле таныжып, ажыл-херекти аналитеп өөренип турарлар.

Коллективте дагдыныышкыланмчээшкинниче улуг кичээнгейни салган. Күш-ажылдың хоочукшулары аныяктарны хүлээшип ап, боттарының мергежилиин дуржулгазын оларга өөредип, арга-сүмеи берип чоруурлар. Чижээ, ужудуушкуунун удурткучузу И. Е. Бочкарев диспетчер Б. И. Авыкты шефке алган. Харилзаа белдириниң начальныгы В. А. Коншевский аныяк специалист В. Г. Ефимовту, улуг инженер С. И. Гуданов инженер С. М. Алехинни, улуг инженер М. П. Искорцев электромеханик В. Я. Яковенкону дагдынып алган. Өске-даа ындыг идепкейлиг дагдыныкчылар хөй. Партия организациязы СЭКП-ге кирип турарларга рекомендация берген коммунистерниң харысалгазын бедидери-биле оларның дыңнадыгларын база ап турар.

Ажылдың бо бүгү хевирлери аныяк коммунист бүрүзүн хүнүзы-биле өөренип өөрүнге, оларның ажыл-амыдыралында четпестерни ѳй-шазында чайладырынга, инициативазын бедидерине идигни берген. Ажылдакчыларның ажыл-ишчи болгаш политиктиг шынарларын бүгү талалыг билири оларны будурүлгениң харысалгалыг участоктарынга таарыштыр тургузарда администрацияга, парторганизацияга дузалап турар. Сөөлгү чылдарда аныяк коммунистер Е. И. Петрюк, В. И. Пиндюрин, В. К. Шейко, В. С. Белекпей, В. В. Сат олар экипаж командирине чедир депшээп.

Коммунистерниң будурүлгеге авангардчы ролюнүң бедээни авиабудурулгениң планныг ѳнаалдаарны чедишкинниг күүседиринге идигни бергеп. Хамааты ужар үүлдүң Красноярск эргелелиниң будурүлгелериниң ортузунда социалистиг чарышка Тываның авиабудурүлгезин бирги черни ээлеп, шилчиир Кызыл тук биле шаңнаткан. Аэрофлоттуң будурүлгелериниң Бүгү-эвилел социалистиг чарыжыгга эрткен чылдың ийиги кварталында бистин коллектив күш-ажылчы чаа чедишкиннерни чедип ап, үшкү черни ээлээп, Красноярск эргелелиниң лайы-биле ол база үшкү черни ээлеп, акша шаңналын алган.

Тываның авиабудурүлгези—партияның XXVI съездизинге алдар кылдыр республикада калбарган социалистиг чарыштың эгелекчилериниң бирээзи. Эрткен чылын социалистиг хүлээлгезин коллектив чедишкинниг күүсеткеп. 1981 чылдың ийи айларының планын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир күүседиринге коллектив долу бүзүрелдиг. Он бирги беш чылдың улуг соруглаларын күүседир дээш калбарган чарыштың мурнуку одуругларында коммунистер чоруп турар.

М. ООРЖАК.
СЭКП обкомунуң партийжи организастыг ажылдар килдизиниң инструктору.

ЧУРТТУҢ ЭНЕРГЕТИКТЕРИНГЕ

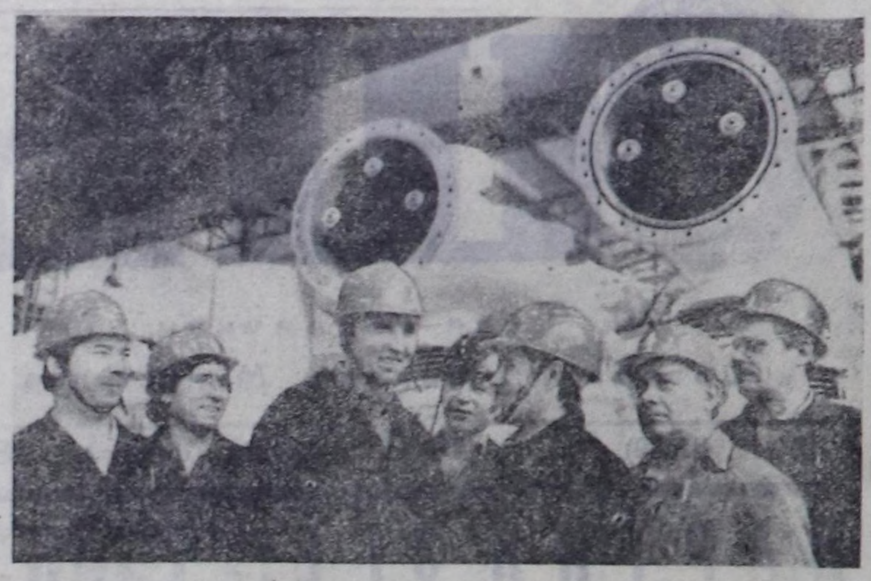

ЛЕНИНГРАД. «Электроаппарат» каттыышкын 110 киловольт күженишкинге санаттынган элегаз изоляциялыг үлөчүн тургузугларны будурүп үндүрүп эгелээн. Ол дериг-херекселдер оон мурнунда ажыглаттыныр турганнарындан он катап эвээш шөлдү эзлээр, ажыглалының талазы-биле 3—4 катап үр үеде ажылдаар болгаш идегелдиг. Оон аңгыда бир онзагай чүүлү болза, чаңгыс будурүлгеге долузу-биле будуртунери болгаш шуут белен болдунары. Баштайгы ындыг дериглерни Новолипецкиниң металлургия заводунуң энергетиктеринге, Мосэнергонуң болгаш Ленэнергонуң подстанцияларынче чорудар.

ЧУРУКТА: чаа тургузугну эптеп ыылырынга киришкен коммунистиг күш-ажылдың бригадазы. Солагай таладан: А. Марков, Н. Цунаев, Г. Матвеев (бригадир), А. Жуков, А. Фирсов, М. Степанов, В. Григорьев.

М. БЛОХИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникази.

ДАШТЫГ-ООРГАНЫҢ ШОЛБАНЫ

Ол хүн воскресеньеде чүве. Мээң боламның мурнуу ковуда хойжу коданнарга чедериниң бир аргазын тывары турган. Кейде муңгулуп турган-дыр мен. Хойнуң бо массалыг ооладашкынының үезинде район төвүнүң чүрттакчылары албан организациялар айы-биле дыштанып хүн дивейн, малчынарже үңгүшкүнерни организастап, бо улуг чугула ужурдузалыг кампанияны чогумчалыг эрттирериниг бүгү талалыг боттуг дузаны көргүзүп турар чүве боллу. Эмиелге ажылдакчылары бичии уругларны яызы-бүрү аарыглардан камгалаар соругла-биле тарыышкынарны база чорудуп турар. Мен оларның-биле кады чоруптум. Тыва черде база бир ат-сураглыг улуг хем—Тести Кидис-Салырлан кештивис. Шаанда көшкүн амыдыралдыг араттарның өглери, мал-магазы кежит сыымас турган. Ынчангаш мал ажылы, оон алыр пролукция-биле холбашкан аттың мөнгежээни ол.

Уламтыр хову талазынче углаптывыс. Орук дургаар аал-ла аал. Өглер чоогун шыда-мында дазыйлап каан. Ырактан ак харга чүүлдештир көөрге — андарып каан ажыгле-ла. Ында хөй хой тарап оттаан. Кодан хой санында-ла ынчеектиг кадарны. Ол бир хүн аал биле хоюнуң аразында чеже-даа шывар. Аттанар санында-ла ынчеекче 2—1 хураганы суп алыр. Ол кедизинде барып «Хойдан-на — хураган» дээш демисеглиг түнелин тодаразыр. 1960 чылларда Даштыг-Оорга, Божалыг, Үнегети бо мынчаар сигенниң үнүжү эки турган. Ынчалзажок аза-огу, терезин колдааш турганын ол үениң сигенчилери эки билир. «Шаг шаа-биле, чавылак көгүбиле турбас», Мал чемниң хоолулуг чоруун белдер, оон дужуткурүп улам өстүрер соругла-биле демги хову-шөлдерге сөөлгү чылдарда чаңгыс чылдыг үнүштерни тарыырын организастап турар. Эрткен чылын база оон чаагай дүжүттү алган. Ону хереченээн чүве дег Үнегети кудуунда каш бажыңны хөй сарат дуглап алган турду. Кажаалар долдур сиген. Чаңгыс ону көргеп кижи бээди бо кыштың ниитиниң малынга хүр-чазагай болуп турарын эскерер, болап каар.

Машинавыс Эрзинде «Мөрен» совхозтуң 2 дугаар хойжу бригадазының мурнакчы хойжуларының бирээзи Конхаай Базанайның даланче эзеккен. Бир деңнү өрү халдып үнүп келгивиске ыжык оңгарда кыштаг адыш тавканда дег костуг-дур. Эзер-казар дижир ийи ыттың бирээзи туругладып-ла келди. Кодан сымыс малдыг, үңүп-кирер чону көвей улустуң ыды кайын ызырар дээл. Ол даштында малчыннарның бай амыдыралының бир тодаргай хереечизи, ырак-чоокка аялын солуп мунар хелгези—чиик машинаны шуглап каан туру. Амдызында ону өрү-куду мунар үе кайда дээр силер. Шупту үе-шак хой ооладашкынынга чагыртkан. Дүне, хүндүс-даа демей-ле.

Ынчаарга бо чугула ужурдузалыг кампанияга ог-биле белеткелди шагда эгелээн. Тодаргайларга, чайын. Аал коданында мал-магазы дешкилээн, аргазында ап-мени окурган чингир-ногаан чайлаг — Чинчилигге хоюн чиидиңнелир семиртип алганнар. Сарагар-Арзында күзетте база мал деңгилдеңни салбаан. Кыштагның септелгезин ынчан ийиги удаа база катап хынамчалыг чоруткан. Бо кыш соок чок, мал кыштагладырынга таарымчалыг болганындан малдың кужу амдаа канчаннаан.

— Хойларымның кудуруктарын ам безин тударымга кужу бир ден-дески эки, «ханаксындан» черле ажыг ийин—деп, улут хойжу чугаалады.

Серемчиле хорамча чок. Ынчангаш хойжу от-биле шагның эң эки үези—чайын 40 тонна мал чемин боттарының күжүбиле белеткеп алган. Кажаа даштында кайызы-даа 10-10 тонна дөрт сараттың ам-даа ужун хар шуглаан хевээр. Немелде, ол шыкаш минералдыг чемнер база хире-чергезинбиле бар. Коланда санаттыныр турар 500 ажыг хойнуң ам деп кезии ооладакан. Оон алдынган чаш төл шупту онча-мееди. Чүгле бо чымыштыг ниттин эң бачым үезинде совхоз чаңгыс-даа сакманчы чорутпаан. Хойжу ийилээ четтикпейн турар. Конхаай Мажаевичиниң совхоз удуртукчуларынга чарбыттыйар дээш шаап келгени ол чүве-дир. Кээрде анаа келбээн. Ийи айыс шумаш ак хураганны янчеектеп алгаш келген.

— Бо эртенден бээр ам бо 14 биле 15 дугаар ойнам-дыр — деп, хойжу чугаалай-дыр.

Алаттынган бригадала 13 коданда хой хүр-менди кыштап турар. Оон кыштинде 8 кодан төрүүр. Малчыннар Балдан Сана, Манчыы Күр-Базыр, Күр Сүге, Лопсан Доптаң оларның хойлары ооладан доозунган. Ачылаткан дөрт коданда хураган дээш күш-ажылчы демисел кылдын түлүк чоруп турар. Оон бадыткалын бо коланда ажылыштен көрүп болур. Өгүүн эр ээзи шагда түдүгга ажылдап чоруан. Шевер болганындан тутказ хой, хураган кажаалзырының көрүштүү ажжок. Оларбиле тудуш чалагай кажаалың эптеп. делгемеи кедерген. Кырын севиглелиштир дуглап каан. Хой чаш хураган чиилээн кажааны өл-шык, хатканыскан албас кылдыр тутkан.

Конхаай Мажаевич биле Айлыжы Бүянхөвена Баанайлар мал малдааш-ла ам 22 чылдың нуурун көрүп бар чоруурлар. Үргүлчү төрүүр хой каларын келген. Эрткен чылдар иштинде та чеже баш хойну, чеже тонна дүктү күүсединиг дужаган чүве. Чаңгыс бо Даштыг-Ооргага безин ам 12 удаа хой ооладып турарлары бо. Эрткен чылдарда 100 хойга онаштыр 100 хураганы безин каш удаа камгалап ап келгенивис. Бирде үк көргүзүү 102, 104-даа чедип турган. 11-ги бөө чылдың бо башкайгы чымында олар 100 баш хойдан-на 95 хураганны камгалап алырын хүлээнген. Ам бүгү бар арга-курлавыларын санап көрген, хүн бүрү ноожулап орар СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаадып, хүлээлгелерин хойжулар эде көрген. Ам оларның хүүда социалистиг хүлээлгезинде мынчар бижимелдерни кижи номчуур: «100 хойдан —ынча хураганны камгалап, бир баш хойдан 2 килограмм дүктү кыргын алыр». Бо хире ыламчалыг белеткел, күзел-соруктың, шак-мынута бүрүзүнүң шулдургу ажыл-ижи турда—соругларга бүдер.

Хөй чылдарда мал ажылынга үре-түнелдиг ѳжылдап чоруур К. М. Баанай бирги класстың малчыны деп бедик ат-тамга төлептиг. Дөрт уругларның иези А. Б. Баанайның ажыл-ижи база бедик үнелелли ат, чаңгыс чер чүрттүлары оңу Эдиин район, Мөрен поселокчуның депутадынга каш ыыл улаштыр сойгаан.

С. МОҢГАЛ.

ХҮННҮҢ АЙТЫРЫГЛАРЫ-БИЛЕ ХОЛБААЛЫГ

Партияның иштики болгаш даштыкы политиказын СЭКП Төп Комитединиң июнь, октябрь (1980 чыл) Пленумнарының шинтирлерин, аңаа эш Л. И. Брежневтиң чугааларында түнелдерни болгаш айтыышкынарны, СЭКП Төп Комитединиң партияның XXVI съездизинге Төлевилелин ажылчы чоннарга пропагандаалар талазы-биле улуг ажылды районнарда пропагандистер, лекторлар, политинформаторлар, агитаторлар чорудуп турар.

ӨВҮР. Районнуң ажыл-ишчилери партияның ээлчегліг XXVI съездизинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш белиткен социалистиг хүлээлгелерин алган. Бо чылдың баштайгы ийи айының планныг ѳнаалдаарын съезд ажыттынар хүнүнге чедир күүседир дээш сөзүн «Коммунизмче орук», «Кызыл тук» совхозтарының, районнуң хереглекчилер ишкилези болгаш өске-даа коллективтер бо хүннерде күүседип турар.

Планныг ѳнаалдаарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш шудургу ажылдап турарларының ортузунга политика-кижизидилгелиг ажылды экижидер соруглаңы районнуң партия организацияларының салган. Амгы үеде районда 206 лектор, 265 политинформатор, 509 агитатор ажылдап турар, оларны малчынар коданнарында, бригаддарда, фермаларда, микрорайоннарда быжыглаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге бүгү чон хынамчалыг белеткенип турар үеле агитаторлар, политинформаторлар, лекторлар чүгле лекция, беседа, информация кылыры-биле кызыгаарлаттынмайн, темалыг кежээлерни, номчулга конференцияларын, дайынның, күш-ажылдың хоочукшулары-биле ужуражылгалар дээш ышкаш ажылдарны чорудуп келген. «Торгалыг» совхозта партком (секретары С. Д. Туң) политиктиг аас агитациязының ролюн бедидеринче кичээнгейни салып турар, ынчангаш совхозтуг салбырларында, бригадаларында агитация болгаш пропаганда ажылы идепкейжээн.

СЭКП райкому, партия организациялары ай санында малчынарже үңгүшкүнерни организастап келген. Ол хүннерде агитмассалыг ажылдар-биле чергелештир мал кыштаглашкынының чоруп турарының байдалын көрүп, ында четпестерни эдеринче кичээнгейни утладыргаң.

Партия организациялары политмассалыг ажылды районнуң ажыл-ишчилериниң мурнуунда салган соруглаларыбиле холбап, ону шинтирлээринче угландырып турар.

ЭРЗИН. СЭКП райкому, партия организацияларга көдээниң ишчилериниң ортузунга агитмассалыг ажылды экижидеринче доктаамал кичээнгейни салып келген. Бо чугула партийжи ажылда ниитизи-биле 286 агитатор, 92 политинформатор хаара туттунган. СЭКП Төп Комитединиң партияның XXVI съездизинге Төлевилелин чонга тайылбырлап, пропагандаалар талазы-биле улуг ажылды олар чорутkан. Партияның чугула документизи — Төлевилелде айтыkан соруглаларны ажыл-ишчилерге олар чугаалап турган, районнуң, совхозтуң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң планнары-биле сырый холбаштырып келген. «Нарын», «Мөрен» совхозтарга Кол угланыышкынның Төлевилелин чонга тайылбырлаар ажыл организастыг, бедик деңнелге эртkен, ону чугаалажырынга ажылчы чоннар идепкейлиг киришкен.

Районнуң Культура бажыныың чанында Н. Сакты-Сүрүңге удурткан агиткультбригада малчыкнарже, суурларже үңгүшкүнерни кылып, ол баргаш чүгле концерт көргүзери-биле кызыгаарлаттынмайн, чурт иштинде, районда, республикада болуушкуннарга хамаарыштыр беседаларны ажыл-ишчилерге кылып берип чоруурлар.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК. «Искра» совхозта чугула кампания — хой ооладашкыны кидин түлүк чоруп турар. Ында 3837 хой төрээн, оон 3824 хураганы менди алган. Дирекция, партком, профэвилелдиң ажылчын комитеди малды кыштан хүр ажырарынче, төрүүр хой бүрүзүнден хураган алырынче бүгү күштү мөөнүзээн. Ол соруглаңы чедишкинниг боттандырары-биле партком кежигүннерин, специалистерин, агитаторларны коданнарда быжыглаан. Олар кыштаглаашкынның байдалын хүн бүрү хайгаарап, малчыннарга боттуг дузаны чедирип турарлар.

Агитаторлардан мал эмчизи Валерий Монгуш, хойжу бригаданың бригадири Хертек Самдан-хамаарышкан коданнарының ишчилериниг үргүлчү барып, СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказының, СЭКП Төп Комитединиң партияның XXVI съездизинге Төлевилелиниң дугайында беседаларны каш удаа эрттирген.

БИСТИҢ КОРР.

Бай-Хаак суурда аныяк коммунист Н. Алина эргелекчилээн ажыл-агый бараанналарының магазини Таңды райпозунда мурнакчы, эки ажылдыг коллективтериниң бирээзин.

Демниг коллектив үүрмектеп садар бараан саарылгазының онгу беш чылда планныг ѳнаалдазын эрткен чылдың декабрының ийиги он хонуунда бүрүн күүседипкеп. Бо чылды садыгжылар күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүнүүр эгелээн.

ЧУРУКТА: коммунист садыгжы Н. Алина.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

СПЕЦИАЛИСТИҢ БОДАЛЫ

ЧҮГЕ ЫНЧАП БАРГАНЫЛ?

Республиканың малчынарының, саанчыларының 1980 чылда социалистиг чарыжының түнелин үндүргеш, тиилекчилерниң аттарын чоокта чаа солунларга пардаан болгай. Ол дапзыны кичээнгейлиг номчуп, анализтеп көрүп орарга, алаан бодаалдар башка кирер-дир.

Эки көргүзүглерни чедип алган хойжулар, азы төрүүр 100 хойга онаштыр 100-тен 125 баш чедир хураган алганнар—61 кижи. Олардан 100—110 чедир хураган алган кижилер—54, оон өрү көргүзүглүг 7-зе кижи бар.

Бир хойдан ийи килограмм чедир, оон хөй дүк кыргаан малчынарының саны база-ла дыка эвээш. Республиканың совхозтарында чүс-чүс хойжуларын, чүгле бем кижи [illegible] кижи — «Революциянның чалбыжы» совхозтуң хойжузу И. Сафонов биле Тока аттыг совхозтуң хойжузу Т. Дортуй-оол — оон хөй дүктү бир хойдан кыргын алган.

Ынчаарга аңгы-аңгы ажылагыйлардан хойжу 25 бригадада 100 хойга онаштыр 70-ден 99 чедир хураганнарны камгалап алган. А хойдан-на 2,9 кг ажыр дүк кыргаан бригада чок. Бо көргүзүглерден алгаш көөрге, хөй ажылында мактанынтар хире чүвевис чок ышкажыл. Дүк будурер Таңды, Бии-Хем, Улуг-Хем дээн ышкаш кол районнарның көргүзүглери өскелерден мырыңай дорайтаандыр. Мурнунда эки түнелдерни чедип ап турган хөй-төй хойжуларның болгаш хойжу бригадаларының ат-сураа ам чиде бергилээн. Төрүүр 100 хойга онаштыр 100 хураган алган бригада ам чок-тур. Оон аңгыда хөй дүк кыргын алыр дээш малчынар ортузунга социалистиг чарышты кайыдаа совхозта кончуг багай организастап, харын-даа оон түнелдерин безин үндүрбейн турар апарган. Бо талазы-биле негелде кошкак.

Мен бодаарымга, ындыг байдалдың болу берген чылдагаанарын ажыы-биле айытса черле артык эвес боор. 1960 чылдар үезинде хөй ажылынга харын чүгээр таарымчалыг угланыышкынны тып алган, ажылдап турдубус. Ынчалзажок ону багай дээш каттаң болгай бис. Оон соонда 20 ажыг чылдар эртее-даа, хөй ажылының продуктулуун бодидер эки угланыышкын тывылбаан.

А республиканың укседжылга каттыжыышкынының бо туруп келген чылдарында шээр-даа, бода-даа малдың укседжын экижидер, продуктулуун бедидер дээш тодаргай кылып чоруткан ажылдары колдуунда чок. Каттыжыышкынның районнарда салбырларының удуртукчуларының болгаш специалистериниң ажылдап турары эрецгей, чүгле отчеттар бижип, саазын-биле ажылдаарынга өйлежип турарлар.

Көдээ ажыл-агый министерствозу, оон хөй ажылының киидиин мындыг байдалды адер талазы-биле дээштиг хемчеглер ап чорутпайн келгенин чиллың-на эвээш хураган, дүк ап турарывыс база хереченип турар-дыр.

Кайы-даа республикада, областта болгаш крайда эртемшинчилел организациялары, көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциялары бирги ээлчегде бодупуң девискээринде турар ажыл-агыйларга хөй чүгула айтырыгларны шинтирлээринге боттуг дузаны чедирип, оларның-биле тудуш харылзаалыг ажылдап турар боорлур. А бистиинде Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы совхозтарның мал-даа, чер-даа ажылын бурунгаар хегжүдеринге үлүүн эвээш кирип, колдуунда бодунуң девискээринге шинчилелдер кылырынга өйлежип турар. Оон түнелинде чедип алган чамдык эки чүүлдерин пенгередир, херек кырынга ажыглаарын чедип алыр дээш быжыг туруштуг дейисешпейн, чүгле рекомендациялар бээри-биле кызыгаарланып, эрецгейлеп турар. Көрүп-даа көрүнер аазы: эрткен чылдың чарыжының тиилекчилериниң аразында Дуржулга станциязындан чайгыс-даа хойжунуң, хойжу бригаданың ады чок ышкажыл! Саанчыларның аттары харын кирген, ынчалза-даа көргүзүглери хөлчок куду-дур. Оларның бир инекке онаштыр сагган сүдүнүң эң үстүкү хемчээли—2143 кг. Шаанда оларның көргүзүү ындыг куду турбаан-на болгай.

Сүт-бараан фермаларының болгаш мурнакчы саанчыларның көргүзүглерини алырга, Таңды районда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң 4 фермазы шупту, ол районнан ниитизи-биле 9 ферма чедиишкинниг ажылдаан-дыр: бир инектен сагган сүт 2 мүңнан 2 мүң 635 кг болган. Оон өске черлерден он алды ферма бир инекке онаштыр 1370-ден 1922 кг сүт сагган.

Таңды, Бии-Хем, Улуг-Хем районнарда сүт саарынга мурнунда бедик көргүзүглерни чедип ап турган «Революциянның чалбыжы», Тока аттыг, «Өөк», «Кызыл тараачын», «УТКА 25 чылы» болгаш өске-даа ажыл-агыйлар эргизе ээлеп турган туруштарындан батпан, түнелдери дыка кудуваан-дыр. Адаттынган совхозтарның саанчыларының инек бурүзүндеп сагган сүдүнүң хемчээли ол дугайын база хереченип турар. Ол сүткүр хөй инек мөөнүеттинген топ занаың фермаларында ускаажыдылга ажылының кошкаан, оон уламнаан инектерин продуктулуу кудулап турарын база көргүзүп турар-дыр.

Мал ажылының продуктулуунуң мынчаар кудулап, ниити байдалын баксыраң келгени даңы бо адырны харылаар тодаргай органнарның — Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, республиканың ускаажылыга каттыжыышкынының, Дуржулга станциязының, районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдериниң — удуртукчуларындан болгаш тускай эртемниглеринден шынгыы айтырар ѳй келбээн бе?

Малның ускаазын экижидер, продуктулуун бедидер ажылды чангыс черде таптап турупкан амгы байдалындан шимчедир даңы бо беш чылда хөй талалыг ажылдарны кылып чоруары негеттиниң турарын чарыш тиилекчилериниң көргүзүглеринге ээлеңгей база катап сагындырары артык эвес боор деп бодаалым.

И. КЫЗЫЛ-ООЛ,
ветеринария эртемниериниң кандидады.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле эш С. А. Доңгакты шаннаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Партия органнарынга хей чылдарда үре-түнелдиг ажылы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 50 харлааны-биле холбаштыр Чөөн-Хемчик районунуң «Большевик» совхозунда партком секретары эш Самдан Алдаевич Доңгакты Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың февраль 14.

Часка уткуштур

ШАЛЫПЧЫ ХҮННЕР

Чурттуң ажыл-агыйлары часка хынамчылыг белеткенип турар. СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «1981 чылда часкы хову ажылдарынга белеткел болгаш ону эрттиреринің талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалынга дүүштүр көдээниң ажыл-ишчилериниң чорудуп турары комплекстиг агротехниктиг хемчегларын тарылга кампаниязын чедиишкинниг эрттиреринге идегелдиг үндезинни тургузуп турар. СЭТА-ның корреспондентилериниң дыңнадып турары болза:

СТАВРОПОЛЬ. Организастыг—беш хонук иштинде часкы тарыыр культураларны чаштырып доозарынга Ставропольениң механизаторлары белен. Крайның колхоздары болгаш совхозтары хөрзүн ажылдап кылыр херекселдерни, сеялкаларны септеп дооскан. Аная туруушкунар болдурбазыбиле бүгү машиналарны ажыглаарынга белениң ыяк хынап көргениниң соонда, шөлдерже үндүрер. Көрүлде комиссияларынга инженерлер, механиктер-биле кады дүржулгалыг трактористерни, чаштырыкчыларны киирген. Ставропольчу тараажылыңның хүлээлгези — гектар бүрүзүнден 24 центнерден эвээш эвес дүжүттүг адыры.

ВЛАДИВОСТОК. Эрткен чылын белеткээш, чаңгыс черге мөөнпеп төккен торф артыпчызын Приморьеның мелиораторлары ажылагыйларың шөлдеринче ам сөөртүп турар. Бо үеде безин ол организтиг чемнигчидилгени миллион тонна чедир сөөрткен.

Крайга торф белеткелин, сөөртүрүп колдуунда кыжын чорудуп турар, ынчаң малгаштыг черлерге техника чоруп шыдаар. Ам механизастаан отрядтар каш оң кезек черде ажылдап турарлар. Чемишчидилгени чүгле эрги черлерде эвес, харын чоокта чаа мелиорастаан шөлдерде база төп турар, ынчаң черлериң хемчээли бо чылын он муң гектарга көвүдээн.

РИГА. Латвияның мелиораторлары техника септелгезин графиктен дыка мурнады чорудуп турар. Оны бүгү будүрүлгелерге болгаш КМК-ларның боттарынга солуушкун фондузун тургусканың болгаш төп-чүткел септелгени организастаанының ачызында чедип алган. Партияның XXVI съездизи ажыттынар хүнге чедир хөй үскууштүг экскаваторларның 80 хуузун септээр деп мелиораторлар хүлээнгей турган. Мелиорашияның өске техниказын республикада чылды өттүр график-биле септеп турар. Күчүлүг солуушкун фондузуун ачызында Т-100 дээш ышкаш трактороун капитал септелгезин чүгле 5-7 хүн иштинде кылып турар апарган. Солаан белдирлериң комплект бүрүзүнге магадылал паспортун берип турар.

БАКУ. Нефтечал районуң Шаумян аттыг колхозунуң ажыл-ишчилери авиаторларны хоочун оңдүктери дег уткуп алган. Бо ажыл-агый хөвең болгаш тараа тарыыр бүгү шөлдерин авиация дузазыбиле ажылдап кылып кылдыр республикада бир дугаарында тускайлаан. Шөлдерге чемишчидилгелер төгериинден аңгыда көдээ ажыл-агый авиациязы маңаа үнүштер хоралакчылары-биле демиселди чорудуп турар. Сөөлгү чылдарда ажыл-агый хөвең бүдүрерин бүдүн чартык катап көвүдеткенинде, тараа культураларының дүжүдүн гектардан-на 20 центнерге дедиткенинде «чалгының чер ажылдакчыларының» эвээш эвес үлүг-хүүзу бар.

Ужудукчулар колхозта самолеттар турар черлиг, харылзаа белдирлиг, бензин шыгжаар черлиг эки деритинген баазалыг. Самолёт хондурар шөлдүң кыдыгларынга колхоз чемишчидилгелер болгаш хоран химикаттар складтарын туткан болгаш оларже демир-орук шугумуи шөйген. Баазадз авиаторларга амыдырал хандырылгазын эки организастаан. Олар чазагайкыды туткан бажыңнарга чурттаар.

ВИЛЬНЮС. Литва колхоз «Риту аушрада» М. Шешконуң бригадазы — республиканың мелиорацияга тудуунга бригада бот-оруларга-чарылгазын вептерединиң эгелекчилери. Бригада харагайнар турарындан, траншеялар казарындан эгелээш экижиктен шөлдерин баштайгы дүжүдү-биледужаап бээринге чедир бүгү ажылдарны кылып турар.

Оларның үлегери-биле ындыг ажылче Литваның дыка хөй тудуг-монтаж эргелелдери шилчээн. Ажыл-херекти ынчаар организастаарга, материалдар болгаш кывар үүл-биле хандырылгада четпестер үүжүүнде аная туруушкунар дыка кызырлыр. Часкы тарылга эгелээже чедир ажыл-агыйларга 30 муң гектар культуржуткан одарларны дужаар — ол дээрге эрткен чылдың чазында турганыдан будун чартык катап хөй.

ТУЛА. Тула областың механизаторлары ажаан алышкын техниказын плёнка-биле шыпкан шелтерде септеп турар. Бетон адаганнарны болгаш конструкцияларны өске чиик материалдар-биле солаан, а цехтерин ханаларын болгаш дээвирлерин полиэтиленден кылган.

— Эң-не кыска хуусаада 5 муң дербелчин метр шөлдүг 18 будүрүлге черлерни кылдывыс — деп, Сельхозтехниканың область катты жышкымының даргазының ораалакчызы Ю. Беловницев чугаалаан. — Өртек үнези эвээш, а ажыы дыка улуг. Ам мастерскаалардаа чүгле тракторлар септеп тур бис. Бо үеде 1300 комбайн белеп.

(СЭТА-ның корр).

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ЛЕНИНЧИ УГЛАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

— Ленинчи партияның съезд бүрүзү Совет Эвилелиниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинде төөгүлүг чугула үе-чада болуп турар. 60 ажыг чылдарниң дургузунда совет улустуң чедип алган чедиишкиннери кайгамчык улуг. Ол хире төөгүлүг кыска үениң дургузунда ындыг чедиишкиннерлиг болурун кажан-даа, кым-даа чедип албаан — деп, Австрияның Компартия ТК-зының Политбюро кежигүнү болгаш АКП ТК-ның секретары Эрвин Шарф ПМА-ның корреспондентизи В. Трубниковка интервьюзунга чугаалаан.

Мәләүлгеден хосталганы социалистиг тургузуг, совет кижилерге хандырып берген болгаш олариың амыдырал деңгелин доктаамал бедидип турар. Капиталистиг делегейде хөй миллион кижилер ажыл чок турар амгы үеде кризистерге таваршпас социалистиг экономиканың артык күштүг үүлдерин делегейниң ажылчы чонары улам тодаргай билип көрүп турар. Ажылдаар, өөренир, кадның камгалаар, хуузунда хостуг сайзыраар болгаш өске-даа эргелерни социализм совет кижилерге бижыыбиле хандырып берген чорук капиталистиг мәлүлгениң байдалында ажылчы чонарның демиселин күштелдирериниге идигин берип турар.

Социалистиг экономиканың өзүлдезиниң бедик темпилери болгаш улуг хемчээлдери хөгжүп орар чурттарның улустарының ядыы-түренги, хожудангай чорукту үзүткээрлиг, хөгжүлдениң капиталистиг эвес оруун олариың шилип алырыңга үлегер болуп турар. СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының делегейниң улустары изии-биле деткип, национал болгаш расисчи дарлалга удур боттарының демиселин күштелдирип турар.

СЭКП-ниң XXIV болгаш XXV съездилериниң ажылдап кылганы Тайбының программазынга Совет Эвилели чайгылыш чок шынчы. Өртемчейде тайбынга ынак күштериң идегели болгаш демисели ол программа-биле сырый холбаалыг. Тайбың дугайында Ленинчи декретти хүлээп алган үеден соңгаар ССРЭ-ниң дашты политиказы тайбыны быжыглаарынче бүрүн угланган. Ол угланыышкынны чүгле Советтер чуртунуң бодунда эвес, харын-даа бүгү делегейде миллион-миллион кижилер изии-биле деткип турар.

Европага аймыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле 1975 чылда Хельсинкиге болган Чөвүлел хурал тайбың кожа-хелбээ догуунаарының принциптерии амыдыралга боттандырар дээш, Европа дилге дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар дээш демиселге чугула үе-чада болган. Ындыг болза-даа, Хельсинкиге айытқан оруктан чайлаар дээш империалистиг күштер чылдакты доктаамал дилеп турарын сөөлгү үениң болуушкуннары бадыткаан, империалистер ол соруглга-биле «Совет кыжаныышкын» дугайы дээр хоозуң шуугашкыны өөскүдүп турар.

Ынчаарга ССРЭ-болгаш социалистиг өске-даа чурттар Европага база бүгү делегейге чавырлыышкынны хаңылаар, чаа дайын кыжаныышкынны чайлаар, тайбыны болгаш улустарның айыыл чок чоруун хандырар дээш доктаамал демисежип турар. НАТО-нуң дайын белеткелдери күштелип турза-даа, Совет Эвилели тайбынга ынак политиказын үлегер көргүзүп, Герман Демократтыг Республикадан чээрби муң солдаттарын болгаш муң танкызын база өске-даа дайынчы техниказын үндүрүп алган.

Чейсегленишкиннерни эңдере будүрерии кызыгаарлаар талазы-биле ССРЭ тодаргай хөй саналдарны киирген болгаш чаа америк ракета-ядролуг чепсекти Барыын Европага экскөр дээш НАТО-нуң шинтпирии күш чок болдурарын чедип алыр дээш шинтпирлиг туржуп турар. Төп Европада чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсекти кызырар дугайында Совет Эвилелиниң тайбың саналдары Европага база бүгү делегейге тайбының хэрээнге онза чугула үжүр-дүзалыг болуп турар. Дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар, боо-чепсекти дүжүрер дээш, делегейге тайбыны камгалаар дээш демиселге совет коммунистериниң ам удавас болур шуулганы чугула чаа салыышкынын киирер дээрзиниге чигзиниишкин чок деп. Эрвин Шарф чугаазының түнелиниде демделээн.

(ПМА).

КРИШНАННЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ДЕЛИ. (СЭТА). «Афган айтырыг» дижир чүвениң турустунуп келгени дээш харыы салга боттарының үүлгединиишкиниерии боттандырарда Пакистанның шериг администрациязынга даңгаш Вашингтонга болгаш Пекинге чүмүбиле онаажыр деп, Индияның Компартиязының Национал өөвүлелиниң секретары Н. Е. Кришнан медеглээн. Афганистанга Апрель революциязының соон дарый-ла АКШ биле Кытай Пакистанның девискээрин халдаашкынга демнеп чеп кылдыр ажыглавышаан, афган чонга удур чөрлаттынмаан дабыны өөскүдүп үндүргеп деп, ол чугаалаан. Афганистанның болгаш Индияның улуетары Вашингтон — Пекин өөскүчүл чорудуп турары агрессчи политиканың талазындан шинти-кыжаныышкынның мурнунда турарын Индияның Компартиязы сагындырып турар деп, Н. К. Кришнан айтқан.

КӨЛ МАГАДЫЛАЛ

ПРАГА. (СЭТА). Совет Эвилели-биле болгаш аку-дүмалышкы өске-даа чурттар-биле интернационалчы харылзаалар Чехословакияның национал хосталгазының болгаш хамаарышпас күрүнелиг болурунуң база чехословак улустуң тайбын амыдырал-чурттал газының келир үеде-даа көл магадылалы болур деп, Чехословакияның Компартиязының ТК-зының Чиигине секретары Густав Гусак медеглээн. Партияның болгаш чонуң чаңгыс эвилелиниң Чехословак Социалистиг Республикада социалистиг тургузугуң көл политиктиг чөленгиижи болуп, оон долу туруштуун хандырып турар деп, Кладно хоорайга партия конференциязынга чүве чугаалап тура ол онзалап демделээн.

Сөөлгү үеде реаксиялыг империалистиг болуктер боочепсекти база катап эңдере будүрүп, месилдежишкиннерии күткүп үндүрүп, дайынзырак дембээрээшкин байдалый чидиглендирип турар деп, Г. Гусак айытқан. Олар социалистиг чурттарны, хамыктың муриунда Совет Эвилелии хоптап-нүүлдеп туруп бергенер.

САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАРЫНЫҢ ПРОГРАММАЗЫ

БУДАПЕШТ. (СЭТА). 1981—1985 чылларда будүрүп үндүрер кылыглары сайзыраңгайжыдарының программазын Чепельдиң металлургия болгаш машина тудуушкун комбинадының специалистери ажыллап кылган. Сан программа башкарылгалыг станоктарны болгаш амгы үениң дериг-херекселдериниң өске-даа хевирлерин кылып үндүрери бо беш чылда көвүдээр. Ол соруглаларны чедип алыр дээш будүрүлгениң эртем-шинчилел баазазын кабарткан болгаш быжыглаан. Специалистериниң баш удур санап көргенин бүгүлаар алырга, төлевилеттинген программаны 1985 чылга чедир боттандырганының түнелиниле будүрүлгениң арыг орулгазы алды катап көвүдээр.

УЛАМЧЫЛАВЫШААН

КАНБЕРРА. (СЭТА). Австралиянын «Кантас эйруэйз» дээр ужар чүүл компаниязының ажыл соксадышкыны уламчылавышаан. Чер кырының албан черлериниң ажылдакчыларынга компаниянын ужар составы база каттыжа берген. Штатка чеже кижи ажылдаза чөгүүрүн администрация сагыырын ажыл соксатканнар иеген турар. Ужар чүүл компаниязының эдерн ажык-коннаа сүрееш, лайнерлер экипажын кызыргаар, ол чорук үжүдүшкүйнар үезинде озалондактарны болдурарынче апар чыдар.

БОЛУУШКУННАР ДОПЧУЛАЛЫ

БЕДИК ТҮНЕЛДЕР

БЕРЛИН. (СЭТА). Социалистиг чарышка садыг ажылдакчыларының чедип алган бедик түнелдерии Герман Демократтыг Республиканың найысылалынга болган байырлыг хуралга демделээн. Республиканың улус ажыл-агыйының каш хонук мурнуу чарыында бодунуң профессионал байырлалын демделээн ол адырының 800 муң ажылдакчыларының эң шылгаразаарынга «ГДР-ниң садыының алдарлыг ажылдакчызы» атты тывысканының дугайында дипломларны байырлалдыг байдалда тывыскан.

АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГА КАЛБАРГАН

ГАВАНА. (СЭТА). 1980 чылда Куба-совет найырал эвилели 3,5 миллион кижи кириишкен барык 60 муң хемчеглерни эртиргени оон ажыл-чорудулгазының калбарыышкыының көргүзүү-дүр деп, үк эвилелдиң салбырының Вилья-Клара можута болган отчеттуг хуралында Куба-совет найырал эвилелиниң даргазының оралакчызы И. Таланьес дыңнаткан.

Эвилелдиң ажыл-чорудулгазы чылдың калбарып орар деп ол чугаалаан. Оон коллективтиг кежигүнериниң сапы өзүп, ажылдың чаа хевирлери болгаш угланыышкынары тыптып турар. Эвилелдиң акыдүмалышкы ийи улустуң найыралыг улам ынай бижыглаарынче утланган ажыл-чорудулгазының политиктиг ажок улуг ужур-дузалыын ол онзалап демделээн.

Найырал эвилелиниң бо чылын хол сорулгалары — ийи чурттуң найырал шилтелдериниң салбырларының болгаш оларның коллективтиг кежигүнериниң аразында шуут харылзаларны бижыглаары, куба аныктарны эвилелдиң ажылынче улам калбак хамдыкшыдары болур деп, Куба-совет найырал эвилелиниң даргазының оралакчызы демделээн.

БУУРАП ДҮШКЕН

ХАНОЙ. (СЭТА). Империализмниң болгаш делегей реакциязының каяа-даа каттышпастар шимчээшкиниң антиимпериалистиг оруктан дүжүүдер дээн кара-сагыштыг бодалдары — ол шимчээшкиниң бедик идеалдарынга шынчы чурттарның шинтпирлиг демиселиниң ачызында буурап дүжүүшкүнге таварышкан деп, Вьетнам Социалистиг Республиканың даштыкы хереқтер министри Нгуен Ко Тхать ВИА агентилелдиң айтырыгларынга харылзаан тура медеглээн.

Империализм болгаш реакция күштери сөөлгү чылдарда каяа-даа каттышпастар шимчээшкиниң оон кол сорулгаларындан хоорулдурарын, ону Совет Эвилелинге, Вьетнамга, Кубага болгаш улустарның тайбыкы база национал хамаарышпас чорду дээш империализм-биле чайгылыш чок демиселди чорудуп турар бүгү-ле күштерге удур угландырарын оралдажып, шимчээшкиниң чарылдырарын болгаш оон ажыл-чорудулгазы баксырадырын оралдажып келген деп, каяа-даа каттышпас чурттарның даштыкы хереқтер министрлериниң Делиге доозулган чөвүлел хуралының дугайын чугаалап тура ол демделээн. Ынчалзажок каяа-даа каттышпастар шимчээшкиниң кол сорулгалары даштыкы хереқтер министрлериниң доозулган чөвүлел хуралының түнел документизиниге харын бижыглатыныган.

Муруу-Чөөн Азиида дүшүүрүүт чоруктуң айтырыгларын политика талазы-биле таарыштыр бүгү талалыг шинтпирлээриниң эргежок чугулазын Дели чөвүлел хуралының декларациязында айытқан деп, Нгуен Ко Тхать медеглээн.

ҮАА АДМИНИСТРАЦИЯНЫҢ ПОЛИТИКАЗЫН ШҮГҮМҮЛЭЭН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк көскү политиктиг ажылдакчы сенатор-демократ Э. Кеннеди вашингтончу үаа администрацияның даштыкы политиказын шүгүмүлээн.

Боо-чепсекти эңдере будүрериң кызыгаарлаарының талазында үаа администрация улуг күжениишкиннер салыр бодалы бар бе дээрзиниң дугайында айтырыгларга хамаарыштыр хамыктың мурнунда көл сагыш салып турар мен деп, «Бостон глоб» солуунуң айтырыгларынга харылзаан тура ол медеглээн. Стратегтиг боо-чепсектерни кызыгаарлаарының дугайында Совет Эвилели-биле чугаалажыышкиниарның айтырыгларга кандыг-даа хамаарылгазы чок өскө айтырыглар-биле холбаштырап деп, америк администрацияның удуртукчуларының көдүрүп турар идеязының мугулайын моон-биле холбаштыр Э. Кеннеди айытқан. Өске айтырыглар-биле холбаштырар, шаалдаар дээр чүвеге удур мен деп, сенатор онзалап демделээн. Боо-чепсектерни кызыгаарлаарының дугаймында кандыг-даа дугуржулганың көл хемчөөкчизи ындыг дугуржулга Каттышкан Штаттарның национал аймак чок чорууның эрге-ажыктарынга таарыжыр бе азы таарышпас бе дээрзиниң дугайында айтырыг болур деп ол чугаалаан. Стратегтиг боо-чепсектерни кызыгаарлаарынга хамаарыштыр Совет Эвилели-биле чугаалажыышкиниарны кылбышаан, Каттышкан Штаттар Совет Эвилелиниге «ачы-дуза чедирип турарын» ол дээрзиниң дугайында америк чазактың бедик албан-дужаалдыг чамдык төлөөлекчилериниң бадыткалдарын база Э. Кеннеди буруу шапкан.

(СЭТА).

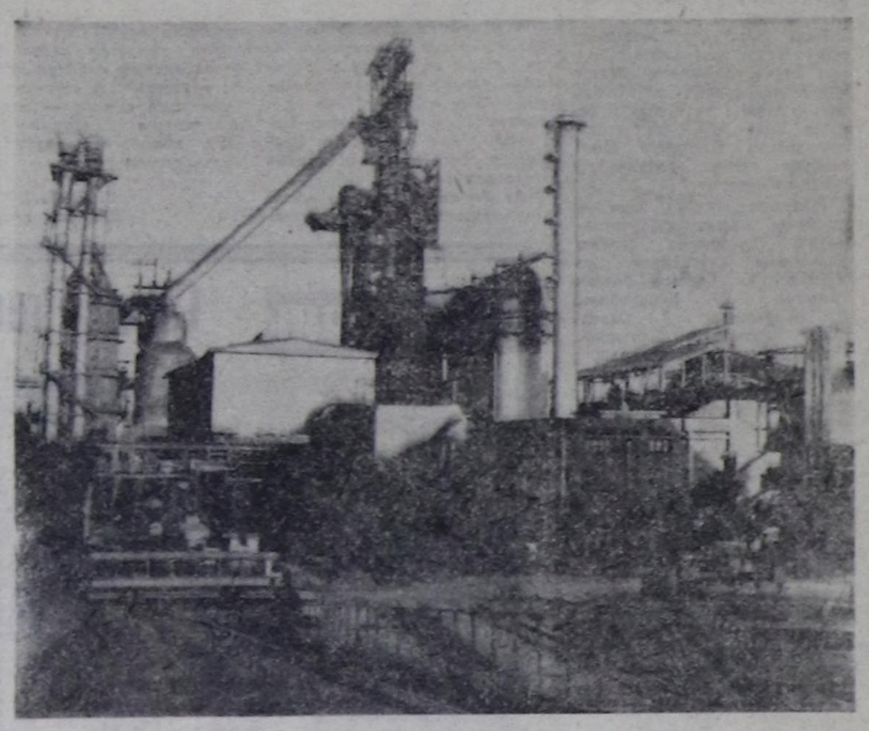

Бодунуң металлургия үлетпүрүн түргүзүп алганы Алжириниң экономиказының төөгүзүнде чугула үе-чада болган. Чер ортузу далайның чоогунда Аннаба хоорайның чанында Эль-Ходжарның металлургия комбинады үлетпүрүнүң ол адырының үндезини болуп турар. Алжириниң металлургиязының ол улуг комплекизи хөй талалыг иэды ажылдаанылганың чугула иезээ болган. Комбинатты дериринге Совет Эвилели улуг рольду ойнаан. Комбинат бодунуң баштайгы кажын 1972 чылда берген. Оон эзлчеглиг улуг суугузу эрткен чылын ажыглалга киирген. Ону алжир болгаш совет специалистер кылган. Ам Алжир чыл бүрүде 1,2 миллион тонна шөйну немей алыр.

ЧУРУКТА: Эль-Ходжарда комбинаттың домна цеги.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

РСФСР: Уланчызы дараазында үнер...

Ленизлат ном үндүрер черниң үндүргени «Ленинградчыларның он дакпыр беш чыл планы» деп ном партияның XXVI съездизинге Ленин хоорайның ишчилериниң коллективтиг рапорту болуп турар.

Чартык үе чылды хаара тудуп турар репортаж үениң тыныжынга шондургап чуруктардан, солуннар үүлдериндеп, шүлүктерден болгаш телеграф одуругларындан тургустунган.

— Ийе, бо бүгүнү бистер чурттап эрткен бис, ол бүгү ам сагыш-сеткилде мөңгезибиле артып калган—деп ленинградчы хоочун коммунист Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Василий Петрович Виноградов, ол номну бодунуң изидарын катап номчаан чүве дег ажып көрүп олура чугаалаар. Бирги беш чыл планының директиваларын бадылаан ВКП(б)-ниң XV съездизиниң делегады болур аас-кежик ажаа таварышкан турган.

— Совет гидроэнергетиканың эгелээнин бистиң «дүгүйжугаштарывыс» бо-ла болгай. Он муң, чээрби муң киловатт... А бо болза бистиң сөөлгү чаа машинавыс-тыр— бир миллион ийи чүс муң киловатт күштүг турбина—деп, металл заводунуң директору чораан кижи «Электрификация» деп очеркти дүвүрел, чоргаарланмышаан номчуп олур.

Ада-чурт бодунуң турбиналары-биле хандырып шылавайн турган Волхов ГЭС-тиң соонда Ленинград чоогунда Свирьниң гидростанциязының түдүү эгелээн. Ынчаарда «энергетика хуулгаазының» деп азап турган ол станцияның тудуунга Виноградов киржип турган болгаш С. М. Киров-биле база М. И. Калинин-биле ужурашкылаан.

Номчуп арыннары ол хоочун кижиниң сактышкыларын тыптырып турган. Байырлыг шинчилиг орду шөлү-биле «Путилов форлзоннары» дээр бистиң баштайгы тракторларывыс чорун орар— амгы үениң-биле алырга, шүүт-ла ойнаарақсыг бичии машиналар-тыр ийин. Ол чаптаачыг машиналар совет трактор тудуушкунунуң эгези болган. Оларның чанында чуруктар—үш чүс аът күштүг «Кировчулар», бистиң хынеривистиң хову күүтеннери.

Баштайгы совет блюминг, баштайгы синтетиктиг каучук, баштайгы чүдүк сөөртүрлер, баштайгы атомнуг ледоколдар... бо бүгү болза Ленинград индустриязының улуг базымнары-дыр. Октябрьның хоорайы дыка хөй алдарлыг херектериниң эгелекчизи турган дээрзин ол номчуп чугаалап турар. Оон «Красный треугольник» болгаш «Равенство» фабрикаларынга шалыпчылар шимчээшкиниинің баштайгы кызыл туктары кииский берилээн. Беш чылларның хаваанында «Красный выборжец» завод социалистиг чарыштыы чырыкшыл белии-биле кодургеп, «Үткүштүр планның ыры» Невазиринге төрүттүнгеп, ону бүгү чурт дедикпп, сегирип алган.

— Партияның XV съездизиниң делегаттары бистер бирги сөвет беш чыл планың улуг көдүрлүүшкүн-биле бадылаавысты сактып тур мен—деп Василий Петрович чугаалаар. — Ол планның салып турган сорулгалары бистиң бөгүнгү улуг сорулгаларывыска бодаарга оранчок бичии турганы чугаажок. Ындыг-даа болза, ол дээрге чаагай үүлениң эгези турган болгай— бөгүнгү күшнажылчы Ленинград он бирги беш чылдың чыл демделелиниң бирги арыннарын бижип турар. Ындыг төлээде бо нохуун сөөлгү арыннга мен болчумза улаштылыг деп бижип ийик мен.

БЕЛОРУССИЯ: Кезээде мурнуку одуругда

Республиканың кинематографистериниң чаа «Үшкүзу берлиимээн» деп кинозу партизан отрядының тоолчургу командирии Совет Эвилелиниң Маадыры В. Коржка тураскаадтырган.

— Бистиң киновус — маадырның намдары эвес—деп, режиссер И. Добродеров чугаалады.— Василий Захарович Коржтуң чурттаалгазының оруу дажок солуп тоожулаалзың үлегешин боол болуру чугаажок. Ынчаарга дайынның маадыры колхоз удуртукчузу болу берген дайын сөөлүндеги он-он чылдар бо кинода көргүстүнген. Ол болза кижиниң ажылхерээнин магалымның дугаймында, хөй-ишти херээнге оон шынчылыының дугаймында болаалар-дыр. Бүгү чурттаалгазы — Төрээн чуртунга бараан болуру болуп турар бистиң үевистиң коммунизминге овур-хевирин тургузарын бистер ораалдашкан бис.

«Үшкүзу берлиимээн» деп кино болза кинематографистериниң СЭКП-ниң XXVI съездизинге бараалгаткан ажылыдыр.

ТУРКМЕНИСТАН: Вишнялар чечектелип эгелээн

Кара-Калин районуң бойдуу календарь-биле маргыжып турар. Ында Ел-Дере («Хат кашпалы») деп кайгамчык чараш черде хүн чайгы чүве дег чылыдып турар. Оон уламыбиле шаг-үе будалып, вишнялар чечектелип, чаш көк чырыкче чүткүп, чер кыры өңнүзүнүң чечектер-биле шыптыныр турар.

Бойдустуң бо солуң болуушкуну аннарны болгаш куштарны өөртүп турар деп метеоролоктар чугаалап турар. Олар бүгү девискээрден ол кашпалда чыглып келген чүве дег кылдыр сагындырар. Шыргай аразында куниианың кудуруудда караш дээр, каас-чараш фазан-даа шыыраш кыныр, харлыг тайгалардан дүжүп бадып келген кортук эргар-даа кижи чанындан ынай болур. Аннарны хоруглуг ол черниң ажылдакчылары бойдус хуулгаазының үезинде дириг амытаннарның ажыл-чанын хайгаарап көөр ариалыг болганынга таарзынып турарлар.

ГРУЗИЯ: Ажылчыннар саналдаан

Руставиниң металлургия заводунда доктаамал ажылдаар будүрүлге чөвүлелиниң саналын ёзугаар тудуп кылган ногаа «конвейерни» ажыгдалга киргеп. ол ам үк будүрүлге черниин столованыарын чаа потаалар-биле хандырып турар.

Заводтуң «агрогень» үжеңгектар шөлдүг. Мал комплекизи болгаш база бир теплича деоиттиниң турар.

Будүрүлгелериий дузалал ажыл-агыйларынче улуг кичээнгей салдынып турар. Республикада ылгыг ажыл-агыйларның саны соксаал чоокка өөүп турар. Профзиилел комитеттериниң эгелээшкини-биле дузалал ажылчагыйлар тургузарының беш чыл программазын чогаалып турар. Ол программаларны коллективтериниң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планында киирип турар.

ДЕРЗИИ ҮҮЛГЕДИГ

ГАВАНА. (СЭТА). Антисоциалистиг чепсектиг бөлүк идегеттер куба таңныылче халдаашкын кылгаш, Эквадорнуң Гаванада элчин черинче шүргүп кирген болгаш ол элчин черииниң дипломатты каш-даа ажылдакчыларын тудуп алганнар. Бир эвес оларның негелделерии күүсетпес болза, ол туттурганнарны хилинчектээр бис деп, террористер кыжаныл турар.

«Гравма» солуи дыңнадыг парлаан, элчин черии эңдеп алган кижилериниң негелделерин кандыг-даа чылдак кылдыр хүлээп албас деп шинтпирии Кубаның чазаа хүлээп алганын ол дыңнадыгда демделээн. Бир эвес эквадор эрге-чагыргалар дуза чедирериа дилээр болза, ол кемнег идегеттерии боо-чепсээн хураар, туттурганнарны хостаар деэш аймыл чок чоруктуң куба күштери хемчеглерии доп-доораи алыр деп ол-ла дыңнадыгда айытқан.

Бистиң календарывыс

ХОСТАЛГАНЫҢ КЫЙГЫЖЫЗЫ

В. И. Ленинниң акызы А. Ульяновтуң камнап кадагалап чораан номиарының бирээзи ат-сураглыг немец шүлүкчү Генрих Гейнениң шүлүктериниң чыыдызы болган.

Орус революсчу оон чүнү көрүп, билип чорааныл?

Оон чогаалдары өлүм чок, ат-сураа оран-делегейде тарай берген.

...Гейне ядыы садыгжының өг-бүлезиниге төрүттүнген. Бичизинден-не ол Сервантестиң «Дон-Киходун» улуг хандыкшыл-биле номчуп, улустуң төөгү болгаш тоолчургу чугааларынга шынак чораан. Ол сес харлыг турда. Наполеонуун шерии Германияже кирип келген. Оон-биле чергелештир француз революсииниң идеялары Германияга база тарай берген.

А. Ульяновту Генрих Гейнениң шүлүктери бедик чаагай идеяларже чалгыннап турган. Ылангыя шынакшыл дугайында шүлүктер оон түгле амы-хуулда, сеткилиниң таалалы боол артпаан, а харын буржуазияже изиг хорулдээниң эге одуу кыпсып турган. Буржуаз ниитилелдиң чуттуг багын А. Ульянов Генрих Гейнениң шүлүктеринден эрте чажында-ла билип ап чораан, а оон сөөлүүредир бижээн шүлүктери ёзулуг-ла бышкан, политиктиг поэзия апарган.

1827 чылда шүлүкчү бүгү-ле шүлүктерии чыгаш, «Ырлар ному» деп ат-биле парладып үндүргеи. Ол номну ынчан оон үш удаа парлаан. Ол шүлүктерде туруштуг эрес чорук, уян чымчак сеткил бүтпээн шынакшыдын кударалы синниккеи. Шүлүктериже ол кижиниң сагыш-сеткилиниң кандыг-даа талаларыи уран-чечен-биле илередип көргускеи.

Г. Гейненин баштайгы шүлүктериже зас-кежик чок шынакшылдың төөгүзүн—үеиин тыныжын көргүскүлээн, оларда кижи болгаш оон үе-шаа тода көстүп турар.

Буржуаз-феодалдыг Германияга оон шүгүмчүлелдиг хамаарылгазы чоорту улам шынгыы, шинтпирлиг апарган. Лириктиг шүлүк чогаалы сагыш-сеткилди илередиринге кызыы апаар орта шүлүкчү чоорту прозаже шилчээн. «Орук чурумалдары» деп чогаалында студент Гейне, сактырга, бүгү-ле чүве дугайын бижип турар ышкаш. Оон эң кол чүвеин тодарадып алыры берге. Бойдуска шынакшыл. А кол-ла чүве— авторнуң боду, оон революсчу энергиязы болгаш хосталгага шынакшылы.

Проза чогаалындан оон ийги иому «Ле Грон». Ук чогаалда француз революсииниң идеязын алдаржыткан, ол номну чазактан айыылдыг деп көргеш, ынчан хораан турган. Француз барабанчы барабаныи какпышаан, деп эрге болгаш хосталга дугайын шүлүкчүбиле чугаалажып турар...

«Бистер чүс-чүс чылдарда тургулаан хүрээ-хинт буступ дүжүп, императорларыиы эргедүжүлгеи дүжүр октаттыныи турар кайгамчык үеде чурттап чоруур улус-тур бис»— деп, Г. Гейне чугаалаан.

1830 чылда Франциянга болган революция шүлүкчүнүн сеткил-сагыжын, маналашкынын хандырып шыдаваан. Истеп сүрүшкүнүн кадыг-берге өйүнде революсчу күзел-бодалдарныи боттанышкыны берге турган. Гейне Германияны кагган, оон бодалы-биле алырга, хосталганын болгаш демократияның чурту болур Франциязе чорүй барган. Үжеи чылдар үезинде Гейне политика болгаш философия темаларынга элээн каш номнарын бижээн. А кол-ла жанры шүлүк чогаалы боол артпышаан. Оон арга-дүрүжүлгазы чоорту байын, ёзулуг революсчу болгаш шүлүкчү болган. Оон чалбыыштыг революсчу-шүлүкчү бодурунга, ол үеде Парижке чурттап турган К. Маркс-биле таныжылгазы кончуг дузалаан. К. Маркс Генрих Гейненин шүлүктериже аажок ынак, соңуургаар турган.

1844 чылда Гейне ёзулуг бышкан, ураи-чечеи чогаалдарыы бижингилээн. Ынчан ол политиктиг лирика — «Амгы үениң шүлүү» деп номну болгаш сураглыг шүлүглел «Германия. Кышкы тоол» деп чогаалдарны бижээн. Ол чогаалдарында Г. Гейне революцияның херээ дээш демиселдиң бирги одуруунда боол көстүп келген.

Гейнениң өске чогаалдарындан «Германия» деп шүлүглелинде шүлүкчү эрги тургузуунуу сойгалап илередиринден айтыла, коммунистиг ниитилелдиң чаа идеалдарын идип үндүрүп турар. Шүлүглелдиң идейлиг, кол өзээ — бирги эге — «Чаа ыры» болур. Ында чаа, шиныг делегейии—дарлал чок, чаа ниитилел тургузуун көргүзүп турар.

«Тараа болгаш розалар» деп эгеде кайгамчык озуур-хевирии көргүзүп турар болгаш ол чогаал чыыткылыг келир үеиин поэтиктиг символу боол турар. Коммунизм дээш демиселге ак сеткилдиг кижилерни ам-даа соруқ кирип чоруур. «Германия» деп шүлүглелден «Чаа ыры» деп эгеде Г. Гейне деп-шилгелиг үзел-бодалы-биле Карл Маркска кончуг чоогун көргүзүп турар. Марксизмниң классиктери шүлүкчүде ол деп-шилгелиг чүүлдү эскерген болгаш үнелээиилер. Ф. Энгельс «Германияга коммунизмниң шапкын хогжулдези» деп чүүлүнде Г. Гейнениң дугайында мынча дээн: «Генрих Гейне дээрге, немец шүлүкчүлериниң эң шылгарангайларының бирээзи, ол дээрге бистиң одуруувусче каттыжып кирип келген политика талазы-биле бижыг туруштуг кижи, оон чамдык шүлүктери социализмни алдаржыдып, алган-йөрээп турар».

Хосталганын, ынакшылдын, кижилериин ажыл-амыдыралында кайгамчык чырык-чаагай болгаш эрес-дидим, маадырлыг чоруктун ыраажызы Генрих Гейненин чогаалдары делегей литературазының алдын фондузуиче мөңгези-биле кирген, оон чогаалдары өлүм чок.

В. ЧИЧИНОВ,
Кызылдың педагогика институдунуң орус болгаш дашгыы литература башкызы.

РЕПЕРТУАРЛЫГ БҮЛҮҮН

ААС-БИЛЕ ААЛ КӨЖҮРБЕС

Шоодуглуг көргүзүг

Ажылдаар өрээлинде директор ынай-бээр кылаштап, таакылап базып турар. Кижи ажык соктаар. Директор столга барган, карааның шилин кеткеш, хөй-ле саазыннар мүрнүнга салгаш, олуруп алыр.

Директор: Ам кайызы келчик ирги? (Эжикти дыңыг соктаар).

Чаа, киринер.

Агроном: (Кирип келгеш). Экии, директор!

Директор: Экии, эш агроном. Че, чүү дугайты келдиң, дүрген тө каап олур, ол-бе чер...

(Телефон кыңгыраар, тудуп алыр). Совхоз директору-дур мен. А хе-хе, экии Максим Монгушович, силерни дыннап тур мен, дарга. Кылып тур мен, дарга, дораан-на болу бээр, ийе, каш шак болгаш карааидалып чеде бээр мен, Максим Монгушович. Ийе-ийе, чагыынар база белеп. Чугаа турбас. (Трубказын салып каар). Көрбес сен бе, шуут ажыл кылдыртпастаан, балдыр сыктырбас, баш кедуртпес, сан-түн, хурал-суглаа дээш кулак амыратпас. Оң баштыг, чүс холдуг турган болза, херек өске дийин.

Агроном: Чер ажылынын культуразын бедитпес болза, хоржок, директор. Оон башка бедик дүжүт-даа алдынмас, беш чылдын хүлээлгези-даа күүсеттинмес-тир.

Директор: Канчаптар мен ам, эш агроном, шырбанып-ла турар кижи-дир мен.

Агроном: Бар күштерии болгаш курлавырларыи эртем ёзузу-биле шын ажылдавас болза, өл ажыл кажан-даа кылдынмас дийин.

Директор: Кылынар-кылынар, ол силерниң дорт хүлээлгеңер, чиир чемиңер, алыр шалыныңар-дыр.

Агроном: Бодумнуң бүгү-ле санал-оналымны болгаш бодалдарымны киирдим. Ол силерде кандыг-дыа чугаалажыышкын чок чыдар-дыр.

Директор: Ох, көдек, ындыг ийикпе моң, уткан-дыр мен, ам чайым чогул, эртен кел че, шинтпирлээр бис.

Агроном: Ындыг-дыр, дарга. (Үне бээр).

Директор: Бурган-на өршээзинем. Кандыг кончуг хөй культуралар бар апарды бо? Адырам, чер культуразы, бирээ, суур культуразы, ийи, чоннуң культуразы, үш, ажыл культуразы, дөрт, а беште? А мал культуразы.

Суггатчы хүүрек түткан кылаштап кирип келир. Ол кызыл-даваи, хончуларын дөнмек дөзүнге чедир даап алган боор. Директор эскербейн чугаалаттынып олурар.

Директор: Адыр-адыр, канчалза акы чоор. Чогум чүден эгелезе акил, че?

Суггатчы: (Элдепсинип, актин кыскаш). Менден.

Директор: (Меңнеп). Бо кайын келдиң, ашак?

Суггатчы: Бодуңар көрүп олур силер, дарга. Черден келдим. Каш борбак кижи карак четпес ховуга чеже каранаар. Күш четпес-тир бис, билдиңер бе? Кажан-чежен буга үндүрер, чалгын чыдар хемнерни чаа тудар улус бис, билдиң бе? Кандан чыткан тарааларны кажан-чежен демги бир... кылымал чүве болза... тьфу, угаанымны ытла чианнем, чү дээр чүве, бүглүүр-биле суггартыр улус бис, билдиң бе? Арат ёзу-биле тараа суггарарын амгы үе ёзуу-биле кажан солуур чүвел, кара кайгамчык чүве-дир бо, билдиң бе?...

Директор: Че, чугаанар соксадыңар, ашак. Бөгүи чаа көржүп, билчип келген эвес бис, ынча дыка ыйыткаш, кангыткаш аан, чоор сен оңу. Бүгү-ле чүве үелиг, бүгү-ле чүве харыүгда тургустунуп келбесле болгай.

Суггатчы: Колхоз тургустунга-ла суггарыкчылап келдим, кара бажым харланып, кайгал бедум кырып келдим, билдин бе?

Директор: Биллиивис, биллиивис. Аргазын тывар, өөренип көөр бис, че, чоруптунар, чай чок ор мен.

Суггатчы: Эх, чоруум кажан чогуур ирги, човаам кажан төнер ирги? Кудай дээрге чүдүүрге-даа, кудук-чайык бербес боор-дур. (Үне бээр).

Директор: (Боданып). Адырам, малчынга кудук, бирээ, суурга кудук, ийи, тараага кудук, үш, ой, кудук-ла кудук, суг-ла суг. Шынап-ла:

Куу лагның белинейден
Кудук касса үнмейин
канчаар.
Кускун кара кү..... (Эжик соктаар). Чаа, киринер.

Инженер: Ат болган, дарга.

Директор: Чүү чүве?

Инженер: Тарал үезинге четпес-тир.

Директор: Кожалардан кончуплаткай.

Инженер: Септелгени хүлээп албас-тыр.

Директор: Кол кижизинин холун актаплаткай.

Инженер: Дүжүт база пат деп тур.

Директор: Бойдус чүдүлге билбес болганда канчаптар бис, оңу!

Инженер: Директор-даа берге-дир эвеспе оң!

Директор: Кандыг?

Инженер: Аастың!

(Төнер).

О. СУВАКПИТ.

Олег ШЕСТИНСКИЙ.

МЕҢЭЭ ЫНАН

Партия!
Сээң одуруунда базып чор мен,
Мага хандыр сени ырлаан солдадың мен.
Шыдамыыңны,
күчүлүүнү,
шыныыңны ам

Чырык чаагай чурттаалгамдан билип чор мен.
Дайзыиларын мени төдү каргаар кылдыр,
Даштымдан-на
көөр хөөн чок болур кылдыр.
Шуурган удур чаштынмайн,
чүрээм дөгеп
Чурттаалгамны дүшкүүредир эрттиксээр мен.

Бүткүр-бодум ам-даа күштүг, аныяк мен.
Бузуредиг чыдаң кылдыр меңээ ынан.
Дайзын-биле сегиржип аар санымда-ла
Дадагалзап,
амы-тыным бодаваан мен.

Дамгына дег черим сенде, ынчангаштын
Тайып ушпайн.
тинлелгелиг базып чор мен.
Кызыл туктуң адаа-биле ынчаар чуртташ,
Хыым ханып,
кежиим ол деп санаар-дыр мен.

Очулдурган М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

ЧОРГААРАЛ ЫРЫ

Аялгазы Д. ШАКТАРНЫҢ. Сөзү В. САГААН-ООЛДУУ.

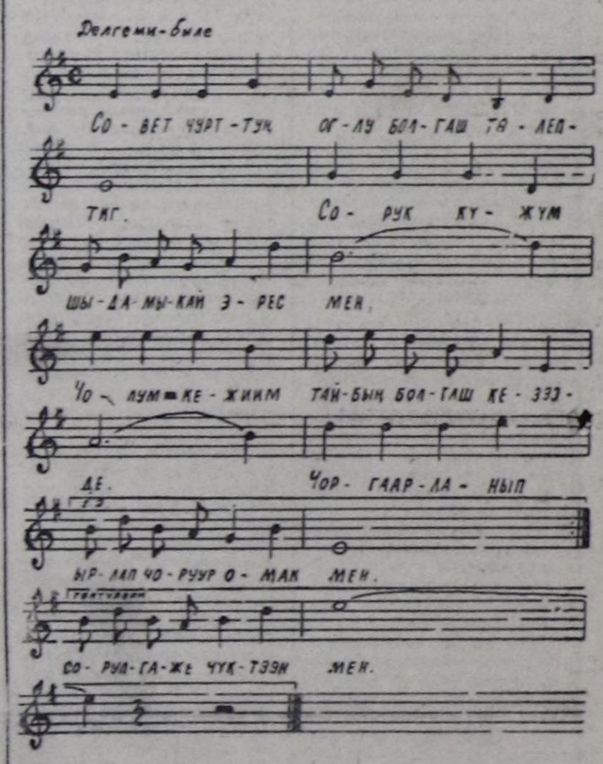

Алызындан чөпшүл болгаш
чурттаалгага
Арыг шынчы сеткилимден
бодүүн мен.
Эки чуртка өскен болгаш
чолумну
Уран чүүлге, чогаалымга
кошкан мен.
Эчис шыйны алгап-йөрээп
ырлаар деп
Улут чаагай сорулгаже
чүткээн мен.

СОЛУН

УЖУРАЖЫЫШКЫН

Самагалдай ортумак школазынга тыва улустуң ынак шиизи «Хайыраан боттуу» көргүзүп чораан артистер-биле өөреникчилериниң ужуражылгазы болган.

Тыва баштайгы театрның тургустунуп келгенинин болгаш аңаа «Хайыраан боттуу» ойнап эгелээнинин дугайында эң баштайгы артистериниң бирээзи Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Владимир Монгальбии кончуг солуну-биле чугаалап берген.

Театрның болгаш шии чогаалының нарын тургузугларының дугайында болгаш рольдарны күүседирин режиссёр К. Сагды болгаш артистер Е. Кенденбиль, Д. Барынмаа, А. Салчак олар чугаалап бергеннер. Олар артист болуксаарларга арга-сүмезин бергеннер.

Аныяк артист Александр Салчак сураглыг уруглар чогаалчызы Сергей Михалковтуң «Эзирик койгун» деп баснязын каттырынчыг, солун кылдыр номчаан, этюд деп чүл дээрзин уругларга тайылбырлап берген.

Алдарлыг артистер Владимир Монгальбии, Екатерина Кенденбиль олар «Аршин мал алан» деп шиидеи үзүндүлерии база көргүзүп бергеннер.

Артистер биле өөреникчилериин аразында ужуражылга уран чүүлге соңуургалды, оон кижизидиичи ужур-утказын билип алырынга ажыктыг болган.

М. ТИРЧИН.

КАДЫКШЫЛДЫҢ

ЧАА ТУДУГЛАРЫ

Бичии уругларның хөй салбырлыг эмнелгезиниң баштайгы эзэчээн Братск хоорайда ажыглалга киирген. Ада-чурттуң болгаш даштыкыга бүдүргеи аппаратура-биле дериттингеи корпус—бичии уругларның эмнелге комплекизиниң улуг тудугларының бирээзи.

Комплекстиң девискээринде шинчилир эмнелге болгаш турум эмнээр чер ажылдап турар. Оларның аразынга харылзаа тудар чер адааның болгаш чер кырының чылыглаан оруктары бар. Кадыкшылдың эвээш эвес чаа тудугларын эрткен беш чылда Братск хоорайда ажыглалга киирген. Эмнелгелерге немештир элээн каш аптекалар база туттунган.

М. СОВЕНКО,
СЭГА-ның корр.

АНЫЯКТАРГА ОРДУ

Ташкентиниң аныяк эртемденнеринге, специалистеринге болгаш студентилеринге түдүп бераи чаа клуб оларның чогаадыкчы ажылының, харылзаазының коллективизиг өөрүшкүүлүг болган. Аңаа шиитизи-биле чээрби муң хире кижи кээп турар.

— Күженишкинниң ажыл болгаш солун дыштаныгга — ол чаңгыс эң бистиң клубтуң кежигүннериниң лозуңу болган— деп, оон хүндүлүг президентиии, Узбек ССР-ниң Эртемнер академиязының академик секретары Т. Рашидов чугаалап турар.

Академиктиң болгаш адырлар аайының институттарының ажыладакчылары-биле дээди өөредилге черлериниң аныяктарының шинчиледдер кылырының планын чогаадыкшаа, чедиишкинниң боттандырарынга чаа клуб улуг роль ду ойнаан. Республиканың будурукчу күштерин дүрген хөгжүдеринче угланган эртем программаларын боттандырарынга киржир чогаадыкчы бригадаларны клубтуң чанында тургускан. А күш-ажылчы хүннерниң соонда — клубка келгеннерге лекциаларны, шиитер, концерттер көрүдезин организастап турар.

С. БАЛЫКОВ,
СЭГА-ның корр.

СПОРТ

Стол теннизи: ЧАА АТТАР

Стод теннизиниң республиканың федерациязының шаңналы дээш солун маргылдааны эрткен чылдан эгелээш чыл бүрүде доктаамал эрттирерин шиитпирлээн. Ук маргылдааның негелдезин ёзугаар аңаа ийиги разрядтан өрү мергежилдиг спортчулар киржир ужуглуг. Ынчангаш аңаа Тываның эң шыырак дээш теннисчилери барык шупту киришкеи.

Оларның аразында аныяк спортчулар база эвээш эвес. Эң ылангыя эр улустуң аразынга болган спортчу демиселге Кызылдың үнү чок уруглар школазының өөреникчилери боттарының удурланыкчыларын удаа-дараа удуп ап турганнар. Ол школаның 7-ги класының өөреникчизи 13 харлыг Леня Саттың оюнун көрүкчүлер улуг соңуургал-биле көргеннер.

Эр улустуң оюнуи үш бөлүкке үскеи турган. Бөлүк бүрүзүиге бирги, ийиги черлерии алган теннисчилер түңнел оюннарга киржир. Лёня Сат бодунуң бөлүүнге эрткен чылгы республика чемпиону, Тываның шыырак спортчузу Владимир Фуитиков-биле ойнаан бедик мергежилдиин көргүзүп. оиу 2:1 санга удуп алган. Оон соонда ол Сергей Сасиини база тиилээш, чемпион ат дээш оюнга киржир эргени чаалап алган.

Стол теннизиниң федерациязының шаңналы дээш шүүлдүн оюнга «Динамо» спорт ниитилелиниң төлээзи Сергей Сасии чүгле Леня Сатка уттурган, чемпионнаан. А Лёня Сатбиле оон командада эжи 14 харлыг Сергей Ооржак олар ийиги, үшкү черлерни эзэлээнер. Ынчангаш Тываның шилиидек командазының кежигүннери мастерге кандидат Анатолий Серен, бирги разрядчылар Николай Данчыыр-оол, Владимир Фуитиков, Руслан Мусаев олар бо удаада шаңналдыг черлерже кирбээнкер.

Херээжеи спортчуларның аразынга үнү чок уруглар школазының өөреникчизи Мира Ооржак — бирги, № 2 ортумак школаның спортчузу Виктория Чюдюк — ийиги, Оля Чамырыкпай — үшкү черлерни алганнар.

Ийилеп ойнаарының маргылдаазынга Анатолий Серен биле Владимир Фуитиков чаңгыс-даа аштырымышкынга таварышпайн, бедик мергежилдиин көргүскеннер. Болуп эрткеи маргылдаа бистиң республикада аныяк, талантылыг теннисчилериң өзүп орарын бадыткаан.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: маргылдаз үезинде; эр улустуң аразынга чемпионнаан С. Сасии.

телевидение

ФЕВРАЛЬ 18-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шинчээшкин. 9.05 — **«Карл Маркс. Аныяк чылдары».** Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 5-ки сериязы. 10.20 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Гуляевтиң концерти. 11.20 — Медээлер. 11.25—12.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

12.00 — **«Орус дыл өөренип тур бис».** Телекинчээл. 12.45—14.30 — Чапсар.

МОСКВАДАН

14.30 — Медээлер. 14.50 — **«Сээң күш-ажылың — сээң бедиин».** Кинопрограмма: **«Металл болгаш кижи», «Мергежилче оруу», «Ужудуп турар Яков».** 15.50 — **«Революсчу плакат».** 16.20 — **«Объектив».** 16.50 — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, Социалистир Күш-ажылдың Маадыры, **«Черноморгидрострой»** тресте бригадир И. А. Палийиин дугайында очерк. 17.05 — Төп телевидениеиин болгаш Бүгүэвилел радиозуиуң орус ырларның академиктиг хорунуң концерти.

КЫЗЫЛДАН

17.30 — Уругларга фильм. **«Шайба! Шайба!»** 17.50 —Телемедээлер. 18.00 — **«Хөй-ниити амыдыралының экраны».** Дамчылылга. 18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — **Бүгүн делегейде.** 19.00 — **«Эртем дугайында».** ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы. 19.55 — **«Карл Маркс. Аныяк чылдары».** Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 6-гы сериязы. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.35 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Д. Гнатюктуң концерти. 22.30 — 00.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионаты. **«Динамо»** (Рига) — ЦСКА. Ригадан дамчыдылга. Чапсарда — **«Бүгүн делегейде.**

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

17.30 — **«БАМ-ны тудуп тур бис».** 18.00 — **«Горнистер, харылзацар!».** 18.30 — **«Хөглүг аялгалар».**

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Чарлаллар. 18.50—20.35 — **«Морзуктар».** Телефильм. 3-кү сериязы.

Агаар

Бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чамдык черлерге быскан хар чаар. Барыын чүкче угланыышкыныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр чедер. Агаарның температуразы хүндүс 15—20 градус соок болур.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас, эртенги шактарда биче бүргээр. Барыын чүкче угланыышкыныг хаттың күжү кошкак. Агаар хүндүс 15—17 градус соор.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Онза чугула даалга» (2 сериялыг) 10.00, 13.40, 17.00, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Капитан Грантының уруглары» 9.30, 15.00, **«Мээң амыдыралым — армия»** 11.20, 13.00, **«Санаашкының эгези»** 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Океанда кижилер» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сагыш-сеткил талазы-биле күштүг кижилер» 15.00, **«Дедир келир харылзаа»** 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

1943 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, Ленин орденниг эдилекчээн Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, «УТКА 25 чылы» совхозтуң хойжузу

Монгуш Сандакович
ЧАШ-ООЛДУҢ

мөчээнии-биле холбаштыр «УТКА 25 чылы» совхозтуң дирекциязы, ында партком болгаш ажылчын комители, көдээ Советтиң күүскому ооң төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалын илерегейлеп тур.

1936 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, персоналдыг пенсионер

Өдүрек Калзак-Кысовна
ТҮЛҮШТҮҢ

мөчээнии-биле холбаштыр «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң дирекциязы, ында партком болгаш ажылчын комители, көдээ Советтиң күүскому ооң төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалын илерегейлеп тур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Редакциияның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузут киллизиниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлептүр киллизиниң 2-31-75, жагаа киллизиниң 2-11-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 424

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00269

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 41 (11540) | 1981 чылдың февраль 19, четверг | 1925 чылда үндезилеттингеп | Өртээ 2 көп.

СОВЕТ НОМ: СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР

ССРЭ-нии В. И. Ленин аттыг күрүне библиотеказында февраль 16-да «Съезднден съезднже» деп ном-иллюстрация делгелгези ажыттынган. Оон экспонаттары Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң СЭКП-ниң XXV болгаш XXVI съездилериниң аразында ажыл-чорудулгазының дугайын төөгүп турар.

Хөй-хой экспонаттар —номнар, альбомнар, фотодокументилер онгу беш чылдың түңнелдеринге, ажылдың шынарын экижидериниң айтырыгларынга тураскаадтынган.

(СЭТА-ның корр.).

„Чүүдеп-даа артык үнелиг" деп документалдыг кинотоожунуң көрүкчүлеринге

Леонид Ильич Брежневтиң

ЧАГААЗЫ

Эргим эштер!

Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырлары — дайынчылар, партизаннар, тылдың ажыл-ишчилери кезээде оңнас алдар-биле шыптынган. Оларның маадырлыг чоруу чүс-чүс чылдарда уттундурбас.

Гитлержи эжелекчилериниң үрегдээшкиннеринден чурттуң катап тургузарының кедергей даап чүгүн боттарының эгинеринге шыдажып эрткен кижилериниң маадырлыг чоруу чонуң ындыг бедик үнелээшкинниге төлептиг.

Чүс-чүс хоорайлар ышталган бузундулар, чуурулган туйбулар, сыйылган чээргеннер кылдыр үрелгеп турган. Социалистиг баштайгы беш чылдарның сураглыг тудугларын — бистин алдаржаан заводтарывысты болгаш электростанцияларывысты гитлержилер орнуп чидир үрегдээннер. Колхозтарның болгаш совхозтарның шөлдеринге ажылчын күжү-даа, техника-даа чок турган.

Совет Эвилели харыксыраан, кошкаан, дедир дорайтаан, ынчангаш элээн каш он чылдарның дургузунда безин мурнуку деңнелинге чедир көдүрүп эвдээс деп империализмниң лагеринге амырап турганнар. Биске чүгле дузаламчы бээримден эвес, харын-даа экономика талазы-биле талрымчалыг кадыг ажылдажырындан безин ынчаарда ойталааннар.

Ынчалзажок бистиң чонувус ол бүгү бергени бодунуң күжү-биле ажып эрткен болгаш социализмниң дайзыннарын ёзулуг-ла сотка олурткан.

Дайын үезинде илергейлээнин ышкаш, ындыг маадырлыг чорук-биле совет кижилер партияның кыйгырыын ёзугаар ынак Төрээн чурттуң катап тургузарының херээн холга ал-ганнар.

Берге-ле турган, эштер. Кайы хире берге болганын ам бодаары безин чиик эвес-тир. Аъш-чем, чуртталга бажыннары, одаар үүл, дериг-херекселдер, тудуг материалдары чедишпес турган. Ук база чедишпес болган: чурттуң айыыл чок чоруун болгаш аныяк салгакчыларның чаагай амыдыралын дүрген хандырары негеттинип турган.

Миллион-миллион совет патриоттар тулчуушкунга киргени-биле бир демей, ол бергелерни ажып эртеринче көдүрүп үнгеннер. Кадыг-дошкун-даа болза, алдарлыг ол чылдар күш-ажыл фронтузунуң кайгамчык чеже маадырларын тывылдырбаан дээр! Ол маадырларның аттарын амга чедир сактып чоруур бис.

Дайынның чылдарында ышкаш, оларның идегелдиг чөлегинжи тыл — Уралдың, Сибирьниң, Казахстанның күчүлүг экономиказы, чурттуң төөн талакы кезээнде заводтарга болгаш шөлдерге кижилерниң могаг-шылаг чок күш-ажылы болган.

Ада база-ла уйгузун чедир удувайн, тоттур чемненмейн, боттарын хайыралавайн турган. Ынчангаш тиилеле чедип алдынган. Кайгамчык улуг болгаш төөгүлүг тиилеле чаалап алдынган, эштер!

Үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң дайын мурнундагы деңнели үш чыл дургузунда чедип алдынган. Совет улус бодунуң ленинчи партиязының удуртулгазы-биле чаа-чаа улуг ажылхеректерже үткүштүр бүзүредиг бурунгаар чорупкан.

Ол чылдарның көстүп көрбээн бергелерин, деңнелге чок улуг күжениишкиннерни, ажылчы чоннарның массалыг маадырлыг чоруун, чедип алдынган тиилелгелерин өөрүшкүзүн дайын соолундеги катап тургузуушкунунуң киржикчилерин, бистер кажан-даа утпас бис. Ынчаарга бүгү совет кижилер, ыланғыя аныяк салгакчылар чурттуң дайын соолундеги катап тургузуушкунунуң өлүм чок маадырлыг чоруунуң дугайында эки билип алыр болгаш сактып чоруур херек. Кинодокументилер ол дугайын шынчы болгаш бүзүреллин-биле чугаалап турар.

Л. БРЕЖНЕВ.

ЧОННУҢ МААДЫРЛЫГ ЧОРУУНУҢ ДУГАЙЫНДА ФИЛЬМ

Чурттуң экраннарынга үнүп эгелээр «Чүүден-даа артык үнелиг» деп төөгү-шүлүдиг кинотоожуну СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаатkан. Ол болуушкунга холбаштыр совет болгаш даштыкы журналистерге парлалга конференциязы Москвага февраль 17-де болган. ССРЭ-ниң Күркинонуң даргазы Ф. Ермаш болгаш киноциклдиг тургузукчулары Документалдыг фильмнериниң төп студиязының чаа ажылы «Ада-чурттуң улуг дайыны» деп кинотоожунуң уланчыны кылдыр тургустунган деп анда дыңнаткан. Дайын соонда баштайгы чылдарда чурттуң улус ажыл-агыйының катап тургузуушкунунуң болгаш СЭКП-ниң Совет күрүнениң тайыбынга ынакшылдыг чайгылыг чок политиказының дугайында төөгүп турар.

Кинотоожуну тургузарынга чугула черни эш Л. И. Брежневтиң бистиң чуртувуста болгаш даштыкыда миллион-миллион номчукчуларның калбак хүлээп көрүүшкүнүн алган «Катап тургузуушкун» деп ному эөлээн. Коммунистиг шалыпчы күш-ажылдың үлегери бодарадың турган хүннерниң эрес-маадырлыг чоруун кинодокументалистиканың дыды-биле дамчыткан. Кинотоожуда хроника-документалдыг кадрлар, төөгүлүг болуушкуннарның киржикчилери-биле интервьюлар киргеп.

(СЭТА-ның корр.)

САГЫЛГА-ЧУРУМ КАЯА-ДАА ХЕРЕК

Совет улустуң мурнунда салдынып турар чүгула сорулгаларны чедишкиниң боттандырарынга сагылга-чурум болгаш организастыг чорук каяа-даа херек дээрзин СЭКП ТК-ның октябрь (1980 чыл) Пленуму чугулалап демдеглээн. Ынчангаш бо айтырыгже партияның XXVI съездизинге бүгү-улусчу белеткелдерниң үезинде партия, совет, ажыл-агый органнары, хөй-ниити организациялары чогуур кичээнгейни салып, съезд мурнунуң социалистиг чарыжының негелделеринге киирген.

Тыва АССР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтери чурттакчылыг черлерге ниитиниң корум-чурумун экижидер, боттарының девискээрлеринде бүдүрүлгелерге күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш организастыг чорукту бедидер талазы-биле эвээш эвес хемчегларни боттандырып, чогуур ажылдарны кылып турар. Ол бүгүнүң түңнелдери бедик культурлуг база үлегерлиг корум-чурумнуг чурттакчылыг чер дээш база бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидери дээш социалистиг чарыштарның чыл түңнелдеринде тодазы-биле илереп турар.

Ниитиниң корум-чурумун быжыглаарынче Эрзин районнуң Мөрен көдээ Соведи партия организациязы болгаш хөй-ниити-биле кады улуг кичээнгейни салып турар. Советтиң бо талазы-биле доктаамал комиссиязы, депутаттары, суурнуң херээженнер чөвүлели, улусчу дружина, агитквартиралар, профилактика чөвүлели, эш хуу суду ажылын дыка экижиткен. Идей-кижизидилгелиг ажылды бүгү талалыг чорудары-биле масса-политиктиг, культурачырыдыышкын ажылдарны, политиктиг, экономиктиг өөредилгелерни, чоннуң дыштанылгазын организастаарын экижиткен. Мындыг ажылдарның түңнелинде корум-чурум хажыдары кызырылган.

Сөөлгү чылдарда Чөөн-Хемчик районнуң Чыргакы, Бай-Тайга районнуң Бай-Тал көдээ Советтериниң девискээринде ниитиниң корум-чуруму элээн экижээн. Бо айтырыгны күүскомга, доктаамал комиссияларга болгаш чоннуң ниити хуралдарынга чугаалажып, боттуг хемчеглерни ап турар. Суурларның чурттакчылары үлегерлиг чуртталга, корум-чурум дээш демиселде боттары идепкейлиг киржип турарындан ол суурларга аар кем-херек үүлгедин читкен, корум-чурум хажыдыышкыннары кызырлып турар.

Бир эвес Совет бүрүзү, оларның күүскомнары болгаш доктаамал комиссиялары үстүнде демдеглеттингеннерниң ышкаш туруштуг, доктаамал ажылдарны чорудуп, таварылга бүрүзүнге хамаарыштыр боттуг хемчеглерни сонгаарлатпайн ап келген болза, корум-чурум каяа-даа экижээн турар ийик. Тес-Хем, Бии-Хем, Каа-Хем, Таңды, Кызыл районнарның чамдык суурларында, Кызыл, Ак-Довурак, Чадаана хоорайларда кем-херек үүлгедир, ниитиниң корум-чурумун хажыдар чоруктар бар болуп артпышаан турары ол Советтериниң күүскомнарының, ол черлерде административтиг органнарның бо айтырыгны чедир шиитпирлевейн, олче чогуур кичээнгейни салбайн турарында.

Бистиң чонувус хоойлу-дүрүм сагывас, чурум үрээр, организас чок чоруктар-биле эптеш чок. Корум-чурум үрээр чоруктарга удур чон санал-оналын көдүрүп, ындыг фактыларны эптежикчи ёзубиле көөр хөөннүг чамдык эрге-чагырга органнарын, удуртукчуларны чидип-биле шүгүмчүлеп турар. Ынчалзажок ол шүгүмчүлелдерге хамаарылгалыг айыттынган четпестерни чайладыр хемчегларни алыр ужурлуг Советтер, оларның күүскомнары «эскербейн» эрттирип турары канчап-даа таарышпас. Улуг-Хем районнуң Чаа-Хөл, Тожу районнуң Ий суурлардан ындыг чагаалар солунга парлаттынгылаан. Оларга адаттынган көдээ Советтериин-даа райкүүскомнарның-даа талазындан харыы бербээн.

Социалистиг хоойлу-дүрүмниң сагырын хандырар, кем-херек үүлгединишкиннерин болгаш корум-чурум хажыдыышкыннарын баш удур болдурбас хемчеглер дугайында директивтиг документилер, хоойлу актылары четчири-биле бар. Оларны амыдыралга боттандырарының арга-методтары тодаттынган. Партияның XVIII область конференциязынга Советтериниң болгаш эрге-чурум камгалаар органнарның адрезинге бо талазы-биле шыңгыы шүгүмчүлелдер база болган. Олардан боттуг түңнелдерни кылыры чугула.

Республиканың Кызыл хоорай, районнар, хоорайлар, суурлар болгаш көдээ Советтери, оларның күүскомнары ниитиниң корум-чурумун быжыглаар, кем-херек үүлгединишкинин чайладыр талазы-биле боттарының девискээринге чоруттунган ажылдарны база ында бо талазы-биле байдалды СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң негелделеринге дүүштүр ханы аналиэтеп көөрү чугула. Оон алдынган түңнелдерни барымдаалап, чогуур хемчеглерни ажылдап кылгаш, амыдыралга туруштуг боттандырары чурттакчылыг чер бүрүзүнге организастыг чорукту, быжыг сагылга-чурумну, үлегерлиг корум-чурумну хандырарының магадылалы болур.

Корум-чурум камгалалын экижидер херекке боттуг түңнелдерни чедип алыр төлээде, хоорай, суур бүрүзүнде хөй-нииттиниң күш-ажылчы коллективтерни чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттери корум-чурумну экижидеринге идепкейлиг киириштирер ужурлуг.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ АЖЫТТЫНАРЫНГА ЧЕДИР 4 ХОНУК АРТКАН

бүгүн «Шын» солун **Күш-ажылчы алдарның тугун** Тес-Хем районда «О. Шынаа» (директору Н. Балчый-оол, партком секретары С. Доңгак, көдээ Совет күүскомунуң даргазы С. Артына) совхозтуң хой-жуларынга тураскаадып көдүрген.

Февральдың 16-га чедир совхозта **4501** хой терези болгаш олардан **4517** хураган менди алдынган. Хойларындаа, хураганнарнын-даа деңгели эки, хорамча чок.

Хойжулар! Мурнакчыларның үлегерин эдерип, малдың чаш төлүн бүрүн доруктуруп алыр дээш шудургу ажылдаңар!

МУРНАКЧЫЛАРНЫ ИЛЕРЕТКЕН

Сельхозтехкүркомнуң коллегиязы болгаш профэвилелдиң каттышкан комитеди «1980 чылдың социалистиг чарыжының тиилекчизи» деп хөрен демдээ-биле 52 ажылдакчыны шаңнаан. Оларның шуптузу хуузунда чыл планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен кижилер болуп турар.

Чадаананың транспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылары Монгуш Очур-оол, Сат Сарыг-оол, Кызылдың транспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылары— Михаил Смирнов, Василий Смелых, Тураның Сельхозтехника салбырында дарган Михаил Гаврилов, Кызылдың райсельхозтехкаттыжышкынының ны ың электри монтажчылары Аркадий Окунов, Владимир Селин, Чадананың райсельхозтехкаттыжышкынында слесарь-монтажчы Олег Базыр-оол, Самагалдайның райсельхозтехкаттыжышкынының слесарьлары Оюн Куинчү, Чодей Дангыт болгаш өскелер-даа оларның аразында бар.

И. ОЛДЫРЕВ.

СЪЕЗДИГЕ БЕЛЕК

Каа-Хем районнуң «Улуг Октябрь» совхозунда тараа комбайннары септээр Кузьма Сидорович Лифанова башталкан звено шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар.

Звенонуң механизаторлары хову корабльдериниң септелгезин апрельдиң 30-га чедир дооза планны СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттызыр хүнүнге чедир бүрүн күүседир деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алган.

Септекчилериниң сөөг ажылхеректе карышпайн турар Амгы үеде сөөлгү дөрт комбайнны септеп турар. Оларны съездиниң ажыттынар хүнү— февраль 23-ке чедир белеңниң шүгүмүнга тургускан турар.

И. ОЛДЫРЕВ.

ТЕМП ООЖУМ

Көдээ ажыл-агый техниказын часкы хову ажыдарынга белеткээр талазы-биле республика штабының үнүүшкүнүг хуралы Сарыг-Сепке болган. Ада Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларының техника септелгезин канчаар чорудуп турарын чугаалашкан.

Районнуң совхозтарының техника септекчилери эрткен чылдың октябрь 1-деи февраль 10-га чедир 113 трактор септээр тургаш, 111-ни септээн. Оон ынай планда көрдүгенинге 49 андазын, 32 сеялка, 24 культиватор чедир септеттинмээн. Ылангыя комбайн септелгези, өске районнардан эңне дээре арга ыңда "бар хирезинде, кончуг оожум болуп эртпышаан: эрткен үеле септээр турган 73 комбайнның чүгле 33-ү белеп болган: ол республиканың ортумак көргүүүнден безин 29 хуу эвээш.

Райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелеп техника септээ-

Техника септелгези

рүнүн он хонук планнарын совхозтарга бербээн болган. Совхозтарның хөй кезинде септелгеде ажылчыннарның ажыт төлевириниң негелделери кызымаан, социалистиг чарышты организастап турары эрелиг. «Ленинчи орук», «Бүрен» совхозтарының мастерскаяларында септелге кылыр серп, адаган чок болганындан соон шала кырында септекчилер ажылдап турар.

Сөөлгү үеде септелге ажылын СЭКП-ниң XXV съезлизи аттыг совхоз эвээш ажыктеп. Ында февральның 10-га чедир трактор, чеди сеялка, алты культиватор планнап дажыр септеттингеп. Ам септелге эвээш артканы техниканың айыытпаан хүүдээлээн эрте кылыр сорулга салган ажылдап турар.

«Ленинчи орук», «Кызыл тук» совхозтар хожудашкынынан уштунуп шыдаваан. «Ленинчи орук» совхоз комбайн септээр, черни чүгле диварьда белеткээн. Хары угда үш комбайн септээр ол черни эрткен чайын-на белеткеп алган болза, элээн каш комбайнны септеп апкан турар ийик. А херек кырында беш комбайн плангя чедир септеттинмээн. Көдээ ажыл-агыйның кожуг машиналарын септээри база хүүсээда көрдүгенинден озаллап турар. «Кызыл тук» совхозта байдал оон-даа дора: планнап турганыңдаа 6 комбайн, 7 трактор, 14 андазын, 12 сеялка эвээш септеттинаген. Бо ажыл-агыйларның удуртукулары комбайнчылар дүжүт ажаалдазыңар!

Кызылдың даараныкка фабриказында съезд мурнунуң социалистиг чарыжының бирги одурууңда бүдүрүлгенин хоочуинары мурнап чоруп турар. Олар чүгле бүдүрүлге көргүзүглерин бедидип турар эвес, харын база боттарының мурнакчы дуржулгазын аныяктарга дамчыдып, оларның дагдыныкчылары боон турар. Коллективтиң хоочуннарының бирээзи дааранык чы Галина Назаровна Хольшина СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур

СЕМИНАР БОЛГАН

СЭКП обкому партия Кызыл хооркомунуң, райкомнарының пропаганда болгаш агитация база райкомнарның хереженчер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчилериниң семинарын Политиктиг чыдыышкын бажыңына эрттирген.

«Ам болур СЭКП-ниң XXVI съездизи-биле холбаштыр партия комитеттериниң пропагандисчи болгаш масса-политиктиг ажылының сорулгаларының дугайында» СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация кылдизиниң эргелекчизи А. К. Кашзайын, «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын пропагандалаар болгаш өөредир талазы-биле партия комитеттериниң сорулгаларының дугайында» СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация кылдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы П. М. Самороковтуң лекцияларын семинарның киржикчилери дыңнааннар.

Идеология ажылдарын планнаарын улам ынай сайзырангайжыдар, улус өөредилгезин удуртуруп экижидер, культура болгаш уран чүүл алдан черлериниң ажыл-чорудулгазын, күш-культура болгаш спорт ажылын экижидер талазы-биле партия болгаш чазактың докталдарын күүседир, чаңгыс алай политхүннерин эрттирерин сайзырангайжыдар дугайында плеткелдер семинарга болган.

СЭКП обкомунуң секретары **Д. К. Ооржак** семинарның ажылына киржип, чүве чугаалаан.

«КЫЗЫЛ ПРОЛЕТАРИЙНИҢ» СОРУЛГАЛАРЫ

«Кызыл пролетарий» завод—демир кезер станоктарны кылыр талазы-биле делегейде эң-не улуг бүдүрүлгелериңиң бирээзи. Оон белеткээн продукциязы бүдүрүлге черлерин техника-биле эдеп чаартырымын, бүдүрүлге чорудулгаларын автоматчыдарынын, күш-ажылдың бүдүрүктүүлүн бедидеринин чугула базазам болуп турар.

«Кызыл пролетарийниң» бүдүрген дериг-херекселдери — келергей чиге, эптиг ажылдаар болгаш эң-не быжыг эдилелдер болуп турар. Завод коллективиниң продукциязының ыңдыы бедик шынары делегейге безин алларжып, сурагжаан. «Кызыл пролетарийниң» станоктарын даштыкы 80 ажыг чурттар садып ап турар.

— Он бирги беш чыл планының дургузунда бистиң бүдүрүлгевиске улуг чаартылгалар болур — деп, заводтуң профэвилел комитединиң даргазының оралакчызы Б. Перегудов ПМА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Он бирги беш чыл —«Кызыл пролетарийге» шилер талазы-биле улуг чаартылгаларның беш чыңы болур. Амгы үениң эң-не чаа болгаш сайзырангай техниказы-биле хандыртынган, чаа, депшилгелиг технология ёлугаар ажылдаар үлегерлиг бүдүрүлге кылдыр заводту хегжүдер сорулга салдынган.

Бүдүрүлгениң цехтери ол сорулга-биле чаартып, эдеп-дерип турар. Заводтуң амгы бүдүрүлге күчүзүидеп безин дуза чок чаа цехти тутказ, ажылдалга база киирер. Ол чаа цехтиң ажылчын залдарынга амгы үениң сайзырангай дериг-херекселдерин, механизастатткан шуушторулга шугумнарын, чартык автоматтыг станоктарны эптеп тургузар болгаш оон чоогунга программа башкарылгалыг улуг складтарны тудар.

Чаа цехке арыг агаарны база хандырар. Кызыткан демирнин болгаш ыяшн үстүн чаа шилер агаарга түрбэс. Күчүлүг болгаш дазып чок чересселер доозувну дашкаар үндүрүп, агаарны арыглаар. Цехтин продукциязы — чаа хевирнин ларганналга станоктары болур. Ол станоктарның чаа хевирлери шенелделерин ам безин чедишкинниг эртип турар.

Башкарылга системазыг ол станоктарның бирээзин допчулап тайылбырлаары черле артых эвес боор. Станоктуң демир чоңдурар болгаш кестирер хереселдерин бурунгаар, соңгаар, он, солагай талазынче чыдырар тудалар оон кырында чок. Оларның орнунга ЭСМ-ни—маниатюралыг электронныг саналга машиназын тургускан. Станокту башкарар ажылчын кижи электронныг саналга машиназын дамчыштыр автоматтыг арга-биле ажылладып турар. Станокка бүдүрер кезектерни ажылчын кижи анаа чүгле суп бээр болгаш оортан үштүп алыр. Бүгү ажылларны бүрүн механизастаан.

Чаа станок хол-биле кылыр күш-ажылды бүрүн механизастаар болгаш ажылчыннарның күш-ажылының бүдүрүктүүлүн белиндер, продукциязын ыңнарын экижидер. Ынчаарга ол станоктарны башкарар ажылчыннар хамыктын мурнукла электротехниканың, механиканың, электрониканың түрүмнерин хамаарыжып билгелүү турар ужурлуг. Ынчангаш он бирги беш чылда чүгле «Кызыл пролетарий» завод, оон продукциязы чаарттынар эвес, харын-даа оон кижилер бедик мергежилгелүг, тодаргайлаарга — инженер деңнелдиг ажылчыннар болур.

Он бирги беш чылда заводтуң ажылчыннарының күш-ажыл байдалларын экижидеринге 500 мун ажыг рубльдан чарыгдаар. Чемненилгенин ёзулуг комбинадын — улуг столовоязын заводтуң девискээринде тудар. Москва чоогунда, Кара болгаш Азов далайларда «Кызыл пролетарийниң» ажылчыннарының дыштанып, эмнээр черлериниң четкизин калбартыр болгаш ол черлерге базарының чиителелиг путеркаларының санын көвүделәр. Завод ажылчыннарының уруглармга чаа пионер лагерин тудар. Чурттагга тудуун улам калбартыр. Заводта ажылдап турар 2,5 мун кижиниң иштинден 700 ажыг кижи чаа базынларны он бирги беш чылда алыр болгаш. боттарының чурттагга байдалларын экижидер.

...Он бирги беш чылда «Кызыл пролетарийге» болур чаартылгаларның дугайында мөөрлап-даа хөйүг айтып болур бо бүгү чаартылгалар күш-ажылдың кижилериниң амыдыралы, күш-ажылы, өөредилгези улам-на байлак, солун, өөрүшкүлүг болган турарынче утпаттаан.

А. ЛЕСКИН.

(ПМА).

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУН арны

1981 чыл
февраль
№ 2 (88)

Бир бөлүктүн ажылының практиказындан

ДЕПУТАТТАР-БИЛЕ КАДЫ

«УЛУСЧУ контроль органнары бодунуң ажылын улус депутаттарының Советтериниң доктаамал болгаш өске-даа комиссиялары-биле сырый кады ажылдажылгалыг кылдыр тургузар» деп, ССРЭ-де Улусчу контроль дугайында Хоойлуда айыткан. Ону удуртулга болдургаш, эрткен чылдың февральда улус депутаттарының Бажалын көдээ Советинге улусчу контроль бөлүүн тургускан. Хайгымлчыларның бөлүү бодунуң чорудар ажылын Советтиң күүскомунуң планнары, хемчеглери-биле дүүштүр тургузуп, чоруттунган ажылдарының дугайында отчёдүн берип турар.

Чыл дургузунда сайгарын көргенивис 15 айтырыгларның 6-зын көдээ Советтиң доктаамал комиссияларының кежигүннериниң киржилгези-биле организастаан бис. Чижээ, «Тыва суг тудуг» трестиң № 4 кожун чоруур механизастаттынган колонназынга болгаш Балгазынның участок эмнелгезинге хамаатыларның кирген чагаалары база хомудал биллиришкиннери -биле ажылды канчаар чорудуп турарының дугайын көдээ Советтиң социалистиг хоойлуну болгаш хөй-ниитининг корумчурумун камгалааларының талазы-биле доктаамал комиссиязы-биле кады улусчу контролёрлар хынаан. Ол чугула ажыл-херекте илереттинген четпестерниң дугайын Советтиң сессиязынга чугаалашкаш, ол четпестерин дарый чайладып, ажылды экижидерин сессия үстүнде организацияларның удуртукчуларынга хүлээткен.

Садыг болгаш ниитининг чемненилгезиниң талазы-биле комиссияларның кежигүннери хайгымлчылар-биле кады мында ажылчын кооперациязының магазиннеринде ажылын хынаан көргеш, улуг четпестерни илереткен. Арага аймаан садарының чурумун сагывайн турарын, малчыннарны автомагазиннер черче хандырбайн турарын, чонга хлеб аймаан үзүктелишкинниг садыгланн турарының фактыларын илереткен. Ук айтырыгларны көдээ Советтиң күүскомунуң хуралынга чугаалашкан соонда, ол четпестер чайлаттынган.

Таңды районда чонниң амыдырал хандырыгга комбинадының Балгазында хүлээп алыр пунктузунда байдалды депутаттар болгаш хайгымлчылар кады хынаан, четпестерни илереткен. Ылангыя пункт чоңдан чагыгларны, даараар чүүлдерни хүлээп алгаш, ону чогуур хуусаазында кылып бербес, саададыр, чамдык кылыгларның шынары багай болгаш малчыннарны четпес хандырып келген. Ол хынаалданың түнелиин күүскомга чугаалашкаш, четпестерни эдер талазы-биле саналдарны районнуң чоннуң амыдырал хандырылга комбинадының дирекциязынга киирген. Оон соонда ол пунктунуң ажылы кескүзү-биле экижээн.

Хайгымлчылар болгаш депутаттар ажыл-херекте улуг эвес четпестерни хынаалдарны чорудуп турган үезинде чайладыр хемчегларни ап келген. Эрткен чылын улусчу контролёр бүрүзү 3-тен эвээш эвес хынаалдарга киришкен, а эштер А. М. Астанина, П. Ф. Глазырин, А. Л. Клешиков олар 7-ден 11 чедир хынаалдарны чорудуп, хөй-ниитичи бо чугула даалганы күүседиринге идепкейин көргүскенер. Бисте ниитизи-биле 9 хайгыылчының дөрт коммунистер, үжү депутаттар болгаш өскелери кежигүн эвес активтер болуп турар.

Улусчу контроль бөлүү чартык чылда чорудар ажылының болгаш доктаамал комиссияларбиле кады кылыр хынаалдарның планын көдээ Советтиң күүскому-биле сумележин тургаш кылыр болгаш улусчу контролёрларның ниити хуралынга бадыладып турар. План ёзугаар ажылдаарга ол үретүннелдиг-даа, дээштиг-даа болур. Ол хынаалдарның түнеллерин болгаш алдынган хемчеглериниң дугайын чонга дыныдыры-биле шоодуглуг хана-солунунга чырыдып, бижип турар.

Улус депутаттарының көдээ Советиниң доктаамал комиссиялары-биле кады бистиң бөлүктүң чорудун турар ажылының практиказының дугайын Таңды районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалашкаш, ону бүрүн деткээн болгаш моон соңгаар ажылды улам үре-түннелдиг чорудуп, ооң дээштиин бедиерин сүмелээн. Ынчангаш бөлүктүң хайгыылчылары хөй-ниитичи бо чугула даалганы күүседиринге улам бедик харыысалгазын көргүзүп, ам-даа идепкейлиг ажылдаар апаарлар.

Л. ШЛЁНЧИК,
Улус депутаттарының Балгазын иезээ Советинде улусчу контроль бөлүүнүң даргазы.

«Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи, цех мастери Валентина Мартемьяновна Акулова Кызылдың даараныла фабриказынга чээрби бет чыл мурнунда ажылдап эгедээн. Ол чылдарнын барык чартык кезинде улусчу контролёр болуп, будурулгеге камналга, хумагалыг чорук дээш демиселге идепкейлиг киржип, четпестерге эптеш чок чоруун көргүскен. Будурулгениң ол хоочуну идепкейлиг, эш-оорунуң аразынга алдар-хүндүткелдиг болгаш бодунга база эштеринге негелделиг.

ЧУРУКТА: (солагай талдан оң талаже) пос сорттакчылары З. Бичe-оол, М. Куулар болгаш В. Серет олар-биле контролёр В. М. Акулованың беседалажып олурары.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

УЛАМ ИДЕПКЕЙЖИТКЕН

Чоннуң байлаан камгалап, хумагалаарынга хамаарыштыр дүвүредип турар чугула айтырыгны көдүрген Тыва АССРниң Дээди Советиниң бөлүк депутаттарының чагаазын эрткен чылын «Шынның» 235 дугаарынга парлаан болгай. Депутаттар ол чагаага ажылагийларда ниитининг малын, совхозтарда болгаш автотранспорт будурулгелеринде машина-техниканың, тудуг организацияларында тудуг материалдарының кадагалалының база ажыглалының дугайын чугаалап турар.

Ынчангаш ажыл-агайның участок бүрүзүнге чоннуң байлаан камгалап, хумагалаар, ажыл-агайжы эвес болгаш аазаптай чоруктарны болдурбас дугайында айтырыгны көдүргени чөптүг. Маңаа холбаштар бүгү-ниити походту чорударын олар аңаа саналдаан. Бо чугула ажыл-херекке кижи бүрүзүнүң идепкейлиг киржирин, четпестерге эптеш, чок болуп, көрүвгүр сагыш човаңгыр болурунче- ында кыйгырган.

Бистиң районнуң улусчу контроль комитеди ук чагаазны хайгымлчыларга таныштырар талазы-биле ажылды организастаан. Будурулгелерде база ажыл-агыйларда улусчу контроль бөлүктериниң даргаларының база штаттан дашкаар инспекторларның семинар хуралынга ол чагаа-биле танышып, аңаа холбаштыр сорулгаларны тодараткан. Ол ышкаш чер-черде улусчу контролёрларга, активчилерге база ону калбаа-биле таныштырган. Танывзыла хуралдарынга санал-оналын берген, эштер камналга, хумагалал талазы-биле ажылла четпестерни тодаргай сайгарып, ажыктыг сумелерин киирген.

Депутаттарның көдүрген айтырыын чугулалап көргеш улус депутаттарының Кызыл район Советиниң күүсекчи комитеди район болгаш көдээ Советтериниң сессияларынга Советтерниң чанында тургустунган улусчу контроль бөлүктериниң киржилгези-биле ук чагааны база танывжарын сумелээн. Ынчангаш эрткен чылдың декабрьда Советтериниң отчёттуг сессияларның ийиги айтырыгларынга чагааны танывжып, чонниң байлаан хумагалап, кадагалалар талазы-биле айтырыгны база чугаалашкан.

Ол сессияларга көдээ Советтерниң доктаамал комиссияларыбиле улусчу контролёрларның бир демниг кады ажылдаарын күштелдирер дугайында шиитпирни хүлээп алган. Чер-чер Советтериниң чанында тургустунган улусчу контроль бөлүктериниң даргалары: Кара-Хаакта М. П. Титова, Баян-Көлда Р. Х. Балы-Назын, Сукпакта Б. Б. Араптан, Кур Чер көдээ Советтен М. С. Дамдын, Чербя көдээ Советтен А. С. Степанов, Элегес-Аксы көдээ Советтен Г. И. Понамчук олар бөлүктериниң чоруткан ажылының дугайында отчёттуг информацияларны сессияларга хылбышаан, депутаттарның чагаазын улусчу контролёрларга болгаш депутаттарга таныштырганнар.

Амгы үеде районда улусчу контроль органнары шынгыы камналгалыг чорук дээш, чонун байлаан тотчеглеп, самчыгдаар чоруктарга удур ажылды улам идепкейжидип, рейдилериниң база хынаалдарның дээштиин бедидер талазы-биле хемчегларни ап турар.

К. МОНГУШ.
Кызыл районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

ХЫНАЛДААРНЫҢ ДЭЭШТИИ ДЭЭШ

„ШЫНГА ХАРЫЫ

Улусчу контроль органнарының эң чугула соругазы болза, партияның болгаш чазактың директиваларын, доктаалшиитпирлерин болгаш беш чылдың даалгаларын күүседирин чедип алырынга идигни бээри, күрүненип болгаш өскедаа сагылга-чурумнарны үрээшкинниге удур демиселди чорудары болур. Ол бүгүге хоорайның контролёрлары идепкейлиин, принциналдыг чоруун көргүзүп келген. Бистеоларның саны ам 2400 хире кижи.

Эрткен чылын оларның күжү-биле 1200 хире хынаалдарны чорутkан. Ийи хынаалданың-на бирээзин план күүселдези, будурулгелерниң садыг четкилеринче бараанныг продукция чорудуп бээринiң талазы-биле хүзээлгелерин күүседип турарының дугайы, будурулгениң ажыктыын база ажылдың шынарын бедидери, курлавырлар ажыглалы, камналга чурумун күштелдирери ышкаш айтырыгларже углаган.

Контролёрларның ажылын чүгле хынаалдарның саны-биле үнелээр эвес. Кол чүве оон дээштиин, четпестерни, хажыдыышкыннарны өй-шаанда чайладыры, ажылды экижидер база албан-дужаалдыг кижилернин даандырган ажылынга харыысалгазын белидеринче углаганынган улуу-биле хамааржыр. Бо талазы-биле бөлүк комитет, оон бөлүктери чоруткан.

Чижээ, «Кызыл хоорайның улус өөредиге кёлдизиниң электроэнергияга хереглел лимидин ажыр чарыгдап турарының дугайында» айтырыгны комитеттиң хуралынга эрткен чылдың февральда чугаалашкан. 1979 чылда 200 муң киловатт-шак электроэнергия ажыр чарыгдаттынган. Оон чылдагааны чүдел? Ук кёлдистиң талазынган школаларда электроэнергияны чарыгдаарын багай контрольдаанында. Аңаа хереглелдиң план-лимидин школаларже, уруглар албан черлеринче чоруткан, ооң ажыглалын анализтеп көрбейн турган. Комитеттиң маңаа хамаарыштыр хүлээп алган доктаалын күүсетпишаан, улус өөредилге кёлдизинин удуртукчулары болдунун чагырганында коллективтерге электроэнергия хереглелиниң лимидин кварталдарга (ай санынга база хуваагаш) чоруткан. Аңаа шынгыы контрольду тургускан. «Бистиң көргүзүлеривис» деп стендини тургускан, аңаа лимитти болгаш квартал санында чарыгдалды көргүзүп турар. Моон түнелинде хоорайның улус өөредилге кёлдизинин албан черлери эрткен чылдың бирги чартынында 27836 киловатт-шак электроэнергияны камнап алган. Комитет ол доктаалды контрольдан үжүлган.

«Коммунал ажыл-агый будурулгезинде, кывар-чаар материаллар чарыгдалында шынгыы четпестер дугайында» айтырыгны комитеттиң хуралынга августа сайгарган. Ында бо талазы-биле тодаргай ажылды чорутпайн турарын комитет демделээн. Автомобильдериниң 50 хуузу үрелик спидометрлербиле орукче үнүп турган. Бактарында кывар-чаар материаллар артынчызын автомобильдер оруктан ээп келирге демделевейн, спидометрлериниң көргүзүглерин биживейн турар. Ол чорук мегелеп немей бижилге кылырынга чедирген. Илерээн четпестерниң чайлаттынганын, ол ажылларга шынчылда база ооң дараазындагы үеде мебель кылыгларын чедир чорудуп бербес чорукту элээн кызырар, керээ ёзугаар алган хүзээлгелерин ыяап күүседирин хандырар деп мебель фабриказының директору В. П. Урванцевтиң, ИХМ-ниң будурулгезиниң директору С. В. Ширининиң медеглелин улусчу контроль комитеди кичээнгейге алган. Ол доктаалды комитет амгы үеде контролдап турар.

Комитет бодунуң хүзээп алган доктаалдарының күүселдезинге контрольду доктаамал боттандырып, ону контрольдун дээштиин белиделинин чугула аргазы кылдыр көрүп турар. Эрткен чылын комитеттиң 29 доктаалын контролга алган, 22 доктаалды контрольдан үжүлган.

Хынаалдарның дээштиин белиделин хандырары улусчу контроль бөлүктериниң ажылының кол түүлү болуп турар. Оларның ажылын хынаалдаларның саны-биле эвес, а кайы хире дээштиг болганы-биле үнелеп турар. Бо ажылда четпестер ам-даа бар. Чамдыкта чаңгыс-ла айтырыгны чаңгыс эвес удаа сайгарып көөр үжүрга бо-ла таваржыр.

Комитеттиң болгаш бөлүктериниң организакчы ажылын четпестерни чайладырыне, ол бүгүнү партияның негелделеринге дүүштүр тургузарыне угландырган.

Л. ЗАБОЕВ,
Кызыл хоорайның улусчу контроль комитединиң даргазы.

ӨСКЕНИҢ КҮСЕЛИ-БИЛЕ «СӨҢНЭЭН»

Чоннуң акша-хөреңгизин көпеекке чедир санаарының чугулазын Киевтиң политехниктиг институдунуң проректору И. Москаленкога улусчу контролёрлар сагындырган. «Свитанок» деп амыдырал хандырылга фирмазынга барык 18 муң рубльди ажыр төлээни хынаалдан илереэн.

Сервис албаныың бо адырының ачы-дузазын ажыглап турар өске-даа организациялар болгаш албан черлери күүне күсели-биле база-ла ынчаар «сөңнээшкин» кылып турганы илереэн. Оларның удуртукчулары кылган ажылдың хемчээлди элээн бедик турбуже наярядтарга саат чокка аттарын салып берип тургаинар. Ооңбиле чергелештир документилерниң дыка хөйүн мегелеп тургускан болуп турар. Ооң уржуундан фирма ачы-дуза чедирилгезиниң бо хевириниң талазы-биле планын доктаамал күүселип, ажылчыннарга шаңналдарны төлеп берип турган.

Хайгыылчыларның хынаалдаларының соонда ооң көргүзүглери элээн кудулаан. Чамдык дээди өөредилге черлериниң удуртукчуларының, районнарның улус өөредилге кёлдистериниң хөлүн эртпир «экижиргек» чоруунуң уржуундан мегемей бижидилгениң түңү. 50 муң рубль ашкан.

Хоорайның улусчу контроль комитеди директор З. Киркевичиге болгаш фирманың кол инженери В. Киняицке, ол ышкаш оларның клиентураларынга хемчег хүзээткен. Оларның айда шалыныдан тыртар деп шиитпирни үндүргени оларга шынгыы кичээндирир болган болгаш сан-хөө сагылга-чурумунуң үрекчилериге удур дээштиг арга болган.

БУС БУРУЛАТПААН

Тока аттыг совхозтуң директору Иван Павлович Козловтан «Кормоцехтериңер шуптузу ажылдап турар бе?» деп айтырыг салыр болзунарза, ол силерни адертипкёш, дораан-на Элегес суурнуң чоогунда төп сүт-бараан фермазынга чедире бээр. Ында кормоцех шынап-ла ажылдап турар. Аңаа ылбырады хайындырган чемни төп сүт-бараан фермазында малга бербишаан, а ол ышкаш Чал-Кежигде бода мал турлаанче база сөөртүп чедирип турар.

— Оон ынай кормоцегиңер кайда ийик?—деп, база айтыраалынар.

Аңаа Иван Павловичиниң харыызы кандыг болурун догаатырбаалынар. Совхозта база бир кормоцех барын директор шуут үттупкан азы корбээченнеп эртип турар дээр болза, хөөрем чок.

Чал-Кежигже ылбыраткан чем сөөртken машина кыш дургузунда чеже катап маңаар деп бодаар силер. Оон бүгү хайы үттундурган кормоцехте чүве-дир. Чал-Кежигде кормоцехти тургускандан бээр дөрт чыл болуп турар, а сөөлгү ийи чылда ол чаңгыс-даа катап бүс бурулатпаан. Ойгайган-кеңгейген бо бажында дадарып чааскаанзыраан ол деригни кым көөрген, ынаар сагыш салыр ужурлугул?

С. МИНДОН.

КОМИТЕТТЕРДЕ

Туран

«Саян» совхозтуң бухгалтериязы (кол бухгалтер А. П. Кузьмин) сан-хөө чурумун каржызы-биле үреп, чамдык ажылчыннарның ажыл төлевирин чогуур документ чокка моөңү-биле бригадирлер дамчыштыр төлээрин практикадап турган. Ол чорук чамдык кижилер күрүненин акша-хөреңгизин кайы хамаан чок ажыглаар байдалга чедиргенин улусчу контролёрларның хынаалдазы илереткен.

Сушь салбырының бригадири Б. С. Салчак эрткен чылдың дургузунда кадайының торелдериниң, ол хамаан чок 7 харлыг бичии оолдуң безин адынга херек кырында ажылдавайн турган кижилерге мөге наряд тургускаш, 973 рубльди бодунга шингээткен. Контроль бөлүүнүң хуралынга хыналданың түнелин чугаалашкаш, ол акшаны Б. С. Салчактан совхозтуң кассазынче эгиткен.

Районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга совхозта хайгымлчылар бөлүүнүң алган хемчээн чүүлдүг деп саналаш, мацаа харыысалга чок болганы дээш кол бухгалтер А. П. Кузьминни доңгуткан, салбыр эргелекчизи В. П. Азаровту шыңгыы доңгуткан, кол экономист Е. А. Галактионовага хамаарыштыр шыңгыы хемчег алырын совхоз директорунга дыңнаткан.

Бай-Хаак

«Коммунизмнин херели» совхозта ниитининг малын самчыгдал; төтчеглээр база оорладыр чорук эрткен чылын оон мурнундагы чылдыңдан барык-ла 1,8 катап көвүдээн. Өресамчыгдалдыг чамдык кижилер ам-даа малчыннап ажылдавышаан, өлүп, хораан мал дээш ортумак звеноның ажылдакчылары кандыг-даа материалдыг харыысалга хүлээвейн турар.

Совхозтуң бухгалтерия аппарады мал ажылында өрелерни дедир эгиттирер талазы-биле хемчег албаан, ол талазы-биле комиссияның айтыышкынын күүсетпээн, хөй түңнүг өре дугайында материалдарны истелге органнарынче шилчитпээн. Өрелерниң түңү эртken чылда төлеттингениниң үш катап хөй болу берген.

Таңды районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга ол дугайында айтырыгны бүгү талалыг сайгарып көргеш. Совхоз директору биле кол зоотехниктиң ол албан-дужаалдарга үр эвес ажылдаанын кичээнгейге алгаш, оларны салгындыргаш, а мал ажылында өрени эгидер талазы-биле шиитпирлиг хемчегни албаны дээш ажыл-агыйның кол бухгалтери А. С. Блиновтуң чартык айда шалыяын тырттырарын комитет шиитпирлээн.

Тускай дыңнадыглар

Кызыл хоорай

Ажылга харыысалга чок чорукту болдуруп, үнелиг тудуг материалы — хөй цементини үрелиишкинден камгалап албаны дээш «Тудуг кезектери» комбинатта бетон хоюдуп белеткээр белдирнин начальныги А. А. Тамдынга хемчег хүлээдир дугайында ында хайгыылчылар бөлүү хоорайның улусчу контроль комитединге санал киирген.

А. А. Тамдынның харыылап турар участогунга келген цементини төтчеглекчи ёзу-биле ажыглап, ону складка эвес, а зная черге дүжүрүп турганының түңнелинде хөй цемент ажыглаттынмас кылдыр үрелгеп. Ол айтырыгга холбаштыр июль, октябрь база декабрь айларда улусчу контролёрларның кылган хынаалдазынга илереэн четпестерни чайладыр талазы-биле начальник аазаашкыннарны кылып, дирекция аңаа хемчегларни хүлээдип турза-даа, ол оон чогуур түңнел үндүрбээн. Эрткен чылдың дургузунда 52 тонна цемент ажыглаттынмас кылдыр үрелгеп.

Кызыл хоорайның улусчу контроль комитеди ол дугайында айтырыгны бодунуң хуралынга чугаалашкаш, үнелиг хөй тудуг материалын кадагалап, шыгжаарынга харыысалга чок чорукту болдурганы дээш А. А. Тамдынны доңгуткаш, оон бир айда шалыяын тырттар деп шиитпирлээн.

Хандагайты

Овур районнуң школаларының интернаттарында идик-хептин, эт-херексел болгаш өске материалдыг чүүлдерниң ажыглал, кадагалалының байдалынга улусчу контролёрлар хынаалданы чоруткан. Көрдүнген акша-хөреңги чедир ажыглаттынмайн келген, а райкүүскомнуң улус өөредилге кёлдизинин бухгалтерязы акша-хөреңгини өй-шаанда чедир үндүрүп бербейн турганындан чамдык интернаттарда уруглар идик, хеп, орун-дежек херекселдери-биле чедир хандыртынмаан, столоваяларда аш-чемниң ассортиментизи кызыы, эттиг база ногалдыг чемнер эвээш боон турган.

Интернаттар складтарында материалдыг чүүлдерниң шыгжамырының байдалы багай, оон эргелекчилериниң хууда харыысалгазы чавыс. Улус өөредилге кёлдизинин бухгалтериязы сөөлгү ийи чылдарда Чаа-Суур, Саглы, Солчур школаларының интернаттарында ревизия кылбаан. Саглы ортумак школазынга кылган хыналданың түңнелинде ажыл-агый эргелекчизи А. Монгуштан 3379 рубль дудагдал илереэн. Оон дугайында материалды истелге органнарынче шилчиткен.

Комитеттиң хуралынга райкүүскомнуң улус өөредилге кёлдизинин эргелекчизи А. М. Ондарны, кол бухгалтер Д. Д. Монгушту шыңгыы сагындырган. Айыттынган четпестерни шалыпкын чайладырын олардан негээн.

У Х Т А Н Ы Н Д У Р Ж У Л Г А З Ы

«Чоннуң чуртталга болгаш амыдырал байдалдарын... энижидерин тодаргайлап айтыр»,

(СЭКП ТК-ның Төлевилеликтеден).

Чуртталга бажыңнарын тудар болгаш ажыглаар талазыбиле үжен министерстволарның болгаш ведомстволарның соңуургалын улус депутаттарының Ухта хоорай Советиниң дорт холбаштырып турар. Чаңгыс аай чагыкчының системазын хоорайга тургускаының ачызында ындыгарга тыптып келген.

Ухта—Тиман-Печораның девискээр-бүдүрүлге комплекизиниң индустриалдыг улуг төвү. Ында амгы үеде 300 хире үлетпүр бүдүрүлгелер бар. Ынчалзажок ооң социал-экономиктиг хөгжүлдезин, бүгү амыдыралын чүгле бүдүрүлге ажыл-чорудулгазы тодаргайлавайн турар дээрзин демделээр херек. Чуртталга бажыңнарын болгаш культура-амыдырал ужур-дузалыг тудугларын кылыры — эң чугула социал айтырыгларның бирээзи болуп турар.

Ухтаның чурттакчылары чаа бажыңнарны чыл бүрүде хөйүбиле ап турар. Чүгле эрткен чылын безин бүдүн кварталда чуртталга бажыңнарын «коңчуг эки» шынарлыг туткан, республикада эң эки чуртталга бажыңын, шахтерларның санаторийни, геологтарның профтехучилищезин ажыглалга киирген. Ажыглалга киирген бо бүгү тудуглар—чүс муң чурттакчылыг хоорайга эвээш эвес-тир.

А чоокка чедир-ле тудугнуң байдалы чурттуң хөй хоорайларында ышкаш, хооркүүскомнуң даргазы А. Зерюновтуң чугаалааның ёзүгээр алырга — бажың тудар хамаан чок өргөн кагары безин берге турган. Чындагааны — тус-тус ведомстволарның эрге-ажыктары дүүшпес чорук тудугга мооңдактыг таварыштырып келген. Чижээ, уруглар садының болгаш кинотеатрның тудуглары хары угда кожа эгелээр, а бирээзи —өскезинин күселибиле электроэнергиязын, сугнуу, тудуг материалдарын ажыглап турган, тулугну мурнай доозуп алырын оралдажыр болган. Ооң түнелинде—доозулбаан тулутларның саны хоорайга көвүдээн турган.

Ведомстволарның эрге-ажыктарын таарыштыр дүүштүрерин, оларның маргылдааларын шинтпирлээрин хооркүүскомхөй удаа оралдашкан. Ынчалзажок байдал экиживээн. Ынчангаш хоорайның тудуг, коммунал ажыл-агыйын удуртурунуң системазын үндезинибиле таартыры негеттинип келген. Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң эргелерин калбарткан ССРЭ-ниң Конституциязы хоорай ажыл-агыйын ынчаар эде организастаарының аргазын депутаттарның мурнунга ажыдып берген.

— Хоорай ажыл-агыйын удуртур системаны таартырын хоорккүүскомнуң чанында капитал тудуунуң эргелезин (КАТЭ-ни) тургузарындан эгелээн бис. Бүгү бүдүрүлге тудуглары кылдыртыр талазыбиле чаңгыс аай чагыкчының бүрүн эргелерни ол эргелелге тывыскан. Капитал тудутларынга чарыгдаар акша-хөреңгини база анаа дамчыдып берген—деп, А. Зерюнов чугаалаан.

Ынчаарга өске хоорайларның практиказындан база бир кол ылгал бар—ооң мурнунда доозулбаан бүгү тудугларны чедир кылдыртыры-биле капитал тудуунуң эргелелинче оларны бүрүн шилчиткен. Чүге дээрге, ол тудугларны ажыглалга киирбейин, чаа тудутларны эгелээри, хоорайны сайзыдарыры болдунмас болган. КТЭ-ниң—чаңгыс аай чагыкчының системазын тургускан чорук чаңгыс аай төлевилел албанының системазын тургузарын база негеп келген. Ынчангаш хоорайның бүдүрүлгелеринге турган төлевилелсмета ажылдарының киллистерин дүжүрген болгаш республиканың «Коми хамааты төлевилел» институдунуң салбырын хоорайга ажыктакш, ону дуржулгалыг специалистер-биле хандырган.

Чаңгыс аай тудугжунуң хүлээлгелерин «Коминиң чурттталга тудуг» трезинге дамчыдып берген. Бүгү чуртталга фондузун септээри-биле холбашкан хүлээлгелерин хоорай Советиниң бажыңнарын ёзүгээр алырга — тус-тус ведомстволарның чурттталга бажыңнарының септелгезин база ол трест кылып турар.

Хоорайның тудуг болгаш коммунал ажыл-агыйын удуртурунуң чаңгыс системазы шак ынчаар тургустунган. Чоннуң чурттталга болгаш культура-амыдырал байдалдарын улам ынай экижидер талазыбиле чуртгуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин кол угланыышкынынарында айыткан соруглаларны чедиишкинниг шинтпирлээринге идиглиг болуп турар. Капитал тудуунуң эргелели тургустунганының баштайгы чылында ийи миллион рубльди арай боорда шингээдип алган, а эрткен чылын— 30 миллион ажыг рубльди шингээткен.

Хооркүүском чаңгыс аай чагыкчының кол ролюн күүсетпишаан, бодунуң ажылының стилин база чарткан. Тус-тус ведомстволарның эрге-ажыктарын холбаштырар болгаш эптештирер турган хооркүүском ам хоорайның бүгү тудуун идепкейлиг эргелеп, башкарып турар.

Чоннуң муң кижиҢ санынга онааштыр беш чылда хоорайда чаагайжыдыр туттуган бажыңнар бүгү чуртта ортумаабиле кылдыганындан 1,7 катап хөй болуп турар. Эргижирээн болгаш бичии бажыңнарны өскээр көжүрүнкен. Уруглар садтарын, ялилерин, школаларны тударының соруглазы Ухта хоорайда база шинтпирлеттинген.

Ухта — ССРЭ-ниң сонгу чүк левискээринде турар хоорай. Мооң мурнунда пенсияже үнген кижи бүрүзү мурнуу чүк районнарынче көжүп чоруптар турган. Амгы үеде кыргап-аналар болгаш кыргаавалар Ухта хоорайдан чорбайн, харын ажылдап-даа турар. Ухтага кылган таартылга-шенелдениң ажыктыын бо чижек безин хереченлеп турардыр.

А. БОЛДЫРЕВ.

Ухта,
Коми АССР.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур

ССРЭ — АРАБ УЛУСТАРНЫҢ ИДЕГЕЛДИГ ӨҢНҮҮ

Совет Эвилелиниң XXVI съездизи делегей байдалының нарын үезинде ажыттынар-дыр деп, Иорданияның Компартиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү **Наим Ашхаб** ПМА-ның корреспондентизи-биле беседазында медеглээн.

Тайбыянын дайзынары боттарының ходелиишкиниерин сөөлгү үеде идепкейжидип, империалистиг болгаш гегемонистиг күштер улустарның хосталгазынче болгаш хамаарышпас чоруунче халдаашкынарны кылып турар-дыр деп, ол демделээн.

1978 чылдың апрельже антиимпериалистиг болгаш антифеодалдыг революцияны чедиишкининг кылган афган улус империалистиг ыйыышкынын болгаш АКШ-тың база маоту Кылаттың организастааны дорт интервенцияга таваржып турар. Афганистанның дүрүм ёзугаар чазааның дилээни-биле Совет Эвилели афган улуска шериг дузаламчызын көргүзүп, пролетаржы- интернационализмнин принциптеринге шынчызын база катап бадыткаан.

Афганистанга дерзин эрги ёзу-чурумну катап тургузар дээн планнары буурап дүшкен соонда империалистер Пекининиң чагырыкчылары-биле сүлчээлежип алгаш, Совет Эвилелин «интервенция» кылган, харын-даа Индий океанче «шургуур» планныг деп буруудалып, калчаалыг нүгүлдээшкинин өөскүдүп үндүргениер. «Совет кыжаныышкын» дээр хоозун чүлчуруушкун-биле империалистер чагдыныл алгаш, Чоокку Чөөн чүктүн нефть байлаан холга алыр, араб чурттарының национал-хосталгалыг шимчээшкинин базар, оларны делегей социализмнинге удурланыштырар болап турар.

«Афган кризизи» дээр нүгүлдээшкинин Вашингтон эгелээр ырак мурнунда-ла Индий океанының районунда байдалды чидириглендирип, «дүргеи хөделириниң күштери» дээр болуунун эжелекчи шеригнерин белеткеп, делегейниң ол районунга шериг базаларын тургузуп кирипкен турган. Кэмп-Дэвидже кылган сүлчээнин болгаш Садаттың оскерликчи болганының соонда америк империалистер түс чөрини реакциязы-биле сүлчээлежип алгаш, улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкинин базарынче угланган дайзынырак чаа белүглежиишкиннерни тургузуп эгелээн.

Дайзынырак болгаш эжелекчи ындыг бөлүглежиишкиннерниң үндезини — АКШ, Израиль болгаш Египет болган. Чоокку болгаш Ортаакы Чөөн чүкте национал-хосталгалыг шимчээшкинин күштерин империализм кошкадырын орналдажып, делегейниң ол районнарының түс-түс күрүнелериниң аразынга чөрүлдээлерни, месилдежиишкиннерни өөскүдүп турар. Чижээ, Ирактың болгаш Иранның аразында аку-дуңма өлүржүрүнүң дайзыны ооң тодаргай барымдаазы. Сомали-биле болгаш Оман-биле АКШ-тың шериг дугуржулгалары тайбынын херээнге эйыылдыг базым болган.

Ынчаарга Совет Эвилели мынаан ындыг күчүлүг база тайбынга мнак күрүне, социалистиг дем каттыштырылгазының оске-даа чурттары араб улустарның демиселин быжыбиле деткээни — империалистиг планнарны сый таварының кол магадылалы болуп турар деп, Наим Ашхаб онзалап демделээн. Бир эвес ССРЭ-ниң болгаш социалистиг оске-даа чурттарның деткимчези эвес болза. Чоокку болгаш Ортаакы Чөөн чүктүн хамаарышпас чурттарын империалистер шагда-ла бооп турып, оларның нефть болгаш оске-даа байлаан эжелеп алган турар ийик. Ол чурттарның улустары бо дугайын ам улам-на тодаргай билип турар апарган.

Кэмп-Дэвидтиң сүлчээзи чаа үе-чадазынче ам кирген: араб девискээрлерни улам-на эжелээрин, ынзар сионистиг эжелекчилерни көжүрерин Израильдың чагырыкчылары амгы үеде калбартып, палестин улуска удур дерзин, өлүрүкчү үүлгедиглерни күштелдирин турар. АКШ-тың удуртулгазыбиле, Садаттың оскерликчи бөлүүнүң идепкейлиг киржилгезин-биле Израильдың чагырыкчылары «административтиг автономия» дээр планын палестиннерге албадаарын оралдажып турар. Ынчаарга «административтиг автономияның» кол соруглазы — Палестинага Израильдың эжелелин мөңгежидери болуп турар.

Чидиглеиген демиселиниң үезинде палестин улус бодунуң улут эвилелчизи — Совет Эвилелиниң деткимчезин ап, Палестинаны хостаар организациязының удуртулгазы-биле бодунуң хамаарышпас национал күрүнезин тургузар дээш маадырлыг демисежип турар.

СЭКП Төп Комитединиң эш Л. И. Брежнев баштаан ленинчи Политбюрозуңуң болгаш Совет күрүнезиниң шинтпирлиг деткимчезинге даянган араб улустар империализмнин, сионизмнин болгаш иштики реакциянын планнарынга ойтур шавышкынын бээрине, Чоокку Чөөн чүкке бижыг, чөптүг тайбынны челип алырынга бүрүн шинтпирлиг деп, Наим Ашхаб медеглээн. В. И. Ленинниң партиязының XXVI съездизин чыыллырары-биле холбаштыр аку-дуңма совет улуска чүректиң ханызындан изиг байырны чедирбишаан, чаа-чаа чедиишкиннерни палестин болгаш йордан улустарның өмүнээзиндеи күзел тур бис деп, ол чугаалаан.

(ПМА).

КАЙГАМГЧЫК УЛУГ УЖУР-ДУЗАЛЫГ

ВАШИНГТОН. «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкынынары» деп СЭКП ТК-ның төлевилели — кайгамчык улуг ужурдузалыг, төөгүлүг документтир деп, америк хөй-ниити ажылдакчызы, АКШ-тың Коммунистиг партиязының Вашингтон хоорайда болгаш Вирджиния штатта салбырының даргазы Морис Джексон медеглээн. Төлевилелде айыткан өндүр-чаагай соруглазарны чүгле Совет Эвилели ышкаш ындыг индустриалыг күчүлүг күрүне боттандырып шыдаар деп, ол айыткан.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээндеи бээр 63 чылдарның дургузунда ССРЭ бодунуң экономиктиг, социал болгаш политиктиг хөгжүлдезинге кижи төрелгетеенин төөгүде көзүлбээн кайгамчык улуг Тиилелгелерни чедип алган деп, М. Джексон СЭТАның корреспондентизи-биле беседазында демделээн. Колдуунда аграрлыг чурт турганыдан Совет Эвилели ам делегейниң эң-не сайзырагай үлепүрлүг күрүнелериниң бирээзи болган. Хөмүр-даш тывыжы болгаш кан эзилдириишкини ышкаш ындыг эң чугула көргүзүглериниң талазы-биле ССРЭ амгы үеде делегейде бирги черни ээлеп турар. Делегейнин ийиги дайыныныи чылдарында совет завод-тарының болгаш фабрикаларның кезиин гитлержи эжелекчилер үредээн-даа болза. Совет Эвилели үлетпүр хөгжүлдезиниң ол хире бедиктерин чедип алган.

Совет хамаатыларның чаагай чоруун бедидер дугайында, оларның амыдырал байдалдарын экижидер дугайында сагыш салыышкын ССРЭ-ниң экономиктиг политиказының үндезини болуп турар деп, М. Джексон онзалап демделээн. Бо талазы-биле Совет Эвилелиниң чедиишкиннери бистерни, америк кижилерни, америк коммунистерни магададып турар. Бир чижекти көргүзер бодай-дыр мен деп, ол чугаалаан: америк чурттакчылар шалыңының ортаа кезиин бажың хөлезининге чарыгдаар ужурга таваржып турар, ынчаарга бажың хөлезиниң Совет Эвилелинде дыка чиик болуп турарын эки билир бис. Мындыг чижектерни хөйү-биле айтып болур.

СЭКП ТК-ның Төлевилели, СЭКП-ниң экономиктиг политиказы ниитизи-биле Совет Эвилелинде бүгү националларның бүгү-талалыг хөгжүлдезин хандырарынче угланган деп, америк коммунист демделээн. Американың Каттышкан Штаттарында байдал оортан сыр өске болуп турар. Амгы америк администрациянын тускай мелеглеллерни ёзугаар алырга, АКШ-та байларны улам бай, а ядыыларны—улам ядыы-түреңги болдурарын чаа чазак бодап турар. Ынчаарга АКШ-тың ядыы чурттакчыларының аразында биче националдар өзээш эвес.

Америк администрация байларның эрге-ажыын камгалавышаан, социал айтырыгларын көрде бөдүүн американнар-биле кажан-даа сүмелешпейн турар. А ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыларының Төлевилели бүгү чоннуң чугаалажып көрүнге кирген чорук совет демократияның ёзугуг улусчу будүжүн толдырай бадыткап турар-дыр деп, М. Джексон чугаалаан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизин америк коммунистер четтикпейн манап, ооң делегаттарынга изиг байырны чедирип турар деп, ол медеглээн. СЭКП ТК-ның Төлевилелинде айыткан өндүр чаагай соруглалар чедиишкинниг күүсеттинер дээрзинге бүрүн бүзүрээр болгаш коммунистиг шинтилелди тургузар талазы-биле совет улуска чаа-чаа тиилелгелерни чүректиң ханызындан күзел тур бис деп, ол медеглээн.

(СЭТА).

Э. ХОНЕККЕРНИҢ ЧУГААЗЫ

БЕРЛИН. (СЭТА). Амгы он чылдың баштайгы чартыында партияның угланыышкынын тодарадыр X съездизинче уткуштур Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязы чаңгыс аай болгаш сырый каттышкан чорүп орар деп, ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары Э. Хонеккер ГСЧП-ниң Берлин округ организациязының ГДР-ниң найысылалынга доозулган отчёт-сонгулдалыг конференциязынга медеглээн. Чоннуң чаагай чоруун чайгылыш чок бедиерининң талазы-биле республиканың бүгү чонунуң бүзүрелин болгаш деткимчезин ажыглап турар политиказын партияның угланыышкынын тодарадыр Х съездизинче уткуштур Германияның Социалистиг чаңгыс аай болгаш сырый каттышкан чорүп орар деп, ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары Э. Хонеккер ГСЧП-ниң Берлин округ организациязының ГДР-ниң найысылалынга доозулган отчёт-сонгулдалыг конференциязынга медеглээн. Чоннуң чаагай чоруун чайгылыш чок бедиерининң талазы-биле республиканың бүгү чонунуң бүзүрелин болгаш деткимчезин ажыглап турар политиказын партия моон сонгаар-даа чорудар.

Эрткен беш чыл ГДР-ниң социал болгаш экономиктиг шапкын хөгжүлдезинин, социализмниң капитализмден артык күштерлиининң көскү бадыткалы болу берген деп, оратор демделээн. Бистиң удузувустуң тургузукчу ажылжи амыдыралдың бүгү талаларыга 80 чылдарда-даа бедик түнелдерни чедип алырының эки үндезинниерни тургускан.

СЭКП-ниң XXVI съездизи совет улустуң, социалистиг дем каттыштырылгазының акы-дуңма күрүнелериниң болгаш бүгү дешилгелиг кижи төрелгетеенниң амыдыралынга шылгарыгдай болуушкун болу бээр деп, Э. Хонеккер онзалап демделээн.

Советтер чуртунуң коммунистериниң дээди шуулганы коммунистиг ниитилелдиң тургузушкунунга чаа-чаа делгемнерни ажыдар.

Делегейниң чугула айтырыгларынга доктаагаш, ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары хамыктың мурнунда АКШ-тың империалистиг күштериниң делегейде душкуурлуг чоруктуг чидиглендирин, бүгү-ниити тайбынга болгаш улустарның аас-кежиинге кыжанып турар айыылдыг үүлгедиглерни буруу шапкан. Ынчангаш амгы үениң эң чугула соруглазы— боо-тепсекти өндере бүдүрерин кызыгаарлазарын, чепсеглениишкинни дүжүрериниң талазынга тодаргай базымче шилчиишкинни чедип алыры од болур.

ГДР-ниң Германияның Федеративтиг Республиказы-биле харылзаалары кандыгыл дээрге, оларны тайбынның салымчыл шимчээшкинни базарынче угланган дайзынырак чаа белүглежиишкиннерни тургузуп эгелээн.

Кэмп-Дэвидтиң сүлчээзи чаа үе-чадазынче ам кирген: араб девискээрлерни улам-на эжелээрин, ынзар сионистиг эжелекчилерни көжүрерин Израильдың чагырыкчылары амгы үеде калбартып, палестин улуска удур дерзин, өлүрүкчү үүлгедиглерни күштелдирин турар. АКШ-тың удуртулгазыбиле, Садаттың оскерликчи бөлүүнүң идепкейлиг киржилгезин-биле Израильдың чагырыкчылары «административтиг автономия» дээр планын палестиннерге албадаарын оралдажып турар. Ынчаарга «административтиг автономияның» кол соруглазы — Палестинага Израильдың эжелелин мөңгежидери болуп турар.

Чидиглеиген демиселиниң үезинде палестин улус бодунуң улут эвилелчизи — Совет Эвилелиниң деткимчезин ап, Палестинаны хостаар организациязының удуртулгазы-биле бодунуң хамаарышпас национал күрүнезин тургузар дээш маадырлыг демисежип турар.

СЭКП Төп Комитединиң эш Л. И. Брежнев баштаан ленинчи Политбюрозуңуң болгаш Совет күрүнезиниң шинтпирлиг деткимчезинге даянган араб улустар империализмнин, сионизмнин болгаш иштики реакциянын планнарынга ойтур шавышкынын бээрине, Чоокку Чөөн чүкке бижыг, чөптүг тайбынны челип алырынга бүрүн шинтпирлиг деп, Наим Ашхаб медеглээн. В. И. Ленинниң партиязының XXVI съездизин чыыллырары-биле холбаштыр аку-дуңма совет улуска чүректиң ханызындан изиг байырны чедирбишаан, чаа-чаа чедиишкиннерни палестин болгаш йордан улустарның өмүнээзиндеи күзел тур бис деп, ол чугаалаан.

(ПМА).

ХҮН ЧУРУМУНДА — ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Индий океан талазы-биле тускай комитеттин ээлчеглиг сессиязы КНО-нуң штаб-квартирязында ажыттынган. Ында 45 күрүнениң төлээлекчилери киржип турар. Индий океанны тайбыныың зоназы болдурар дугайында делегей дугуржулгазын ажылдап кылырының талазыбиле конференцияга белеткелди ол чугаалажыр. Ол кавы девискээрде бүгү кижи төрелгетеенниң үштүк бириниден хөй кезээ чурттап турар ол байдалды барымдаалап алырга, чугаалажыр айтырыгны чугулазы улам тода болур.

Индий океанны тайбыныың зоназы кылдыр чарлаарының дугайында декларацияны КНО-нуң Кол Ассамблеязы күлээп алган хүнден бээр бо чылын он чыл болур. Ук декларацияның кол принциптерин боттанган чүүл болдурар арганы берипкилег тодаргай базымнарны кылырын ол үедек бээр-ле Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар, кааа-даа каттышпас күрүнелер делегейниң бүгү шуулганнарынга чайгылыш чок саналдап келген. Кол Ассамблеяның 34-кү сессиязы ол айтырыг дугайты делегей конференциязын 1981 чылда Коломбога эрттирерин шинтпирлээн.

Ынчаарга айыттынган хуусааның чоокшулап орарын көргеш, Каттышкан Штаттар болгаш ооң эвилелчилери ындыг конференцияны чылдырарынга улам идепкейлиг шаптыктап турар апарган. Эрткен чылын комитеттиң сессиязынга АКШ-тың төлээлекчизи ону чылдырарыл «ам-даа элек боор» деп ажыы-биле медеглээн.

Үжен чыл мурнунда, 1951 чылдың февральда, Непалдың чону тура халышкаш, чуртта тергиидээн кадыг-дошкун режимнин дүжүр онтаан. Чүс-чүс чылдарның дургузунда өске черлер-биле харылзаа чок турган бүдүүлүг чурт феодализмниң артынчыларын узутказарының болгаш экономика талазы-биле хожудаашкынның оруундан уштунуп үнер аргалыг болган.

Амгы үеде Непалдың короловствозу хамаарышпас даштыны политиканы чорудуп, кааа-даа каттышпазының принцивин сагып турар. Ооң иштики амыдыралында көдээ ажыл-агыйны болгаш үлетпүрнү хөгжүдериниң айтырыглары чедимчелиг шинтпирлеттинип турар. Совет-непал харылзаалар чедиишкинниг хөгжүп эгелээн.

Непал—Катманду шынаазында чаптылган. Ол кайгамчык черни чайгаар бүткен музей деп санап болур. Непалдың төлевилекчилериниң тудугларын кайгамчыктыг деп үнелелди чыл-чылы-биле ап келген. Оларның ажылдары чоорту чөөн Азияга нептерээн.

ЧУРУКТА: Бхактапурда Орду шөлү. Бхупотндра Малла деп тажы кайгамчыктыг тудугларның төлевилекчизиниң холдарын үзе шаап каапгарын дужааган деп легенда бар. Үге дээрге, ооң-биле демей тудугларның өске черге туттунмазын ол күзээн чүве-дир.

Ю. РОДИОНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникази.

Социалистиг чурттардан медээлер

Йенаның ажылчыннарының инициативазы

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының бо чылдың апрель айда болур X съездизин төлептинг уткууру-биле ГДР-ниң ажылчы чоннары белеткенип турарлар. Чижээлээрге, «Карл Цейс Йена» комбинаттың ажыл-ишчилери чурттуң амыдыралында бо чугула болуушкунга алдар кылдыр бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Продукция бүдүрүп үндүрерин бо чылын 11,6 хуу көвүдедиргин чедип алырын планнаан, а бүдүрүлгениң коллективи ол көргүзүгүнү 1 хуу ажыр күүседиргин шинтпирлээн. Партияның шуулганының ажыттынар хүнүнде—апрель 11-де, бир хүнде бүдүрүп үндүрер продукциянын хемчээли-биле немей продукцияны бээр.

Йенаның ажылчыннарының ол эгелээшкинин бүгү республикада деткээн. ГСЧПниң X съездизинге уткуштур бедиткен хүлээлгелерни «Роботрон» комбинаттың ажылчыннары, Карл-Маркс-Штадтың бүдүрүлгелериниң аныяктар бригадалары, Мансфельданың металлургия комбинадының ажылчы чону болгаш өске-даа чүс-чүс коллективтер алган.

Джурджунуң чаа тудуглары

Химияның келир үеде улуг комбинадының баштайгы объектизи—хлор-сода кылыр завод румын хоорай Джурджуда чоокта чаа ажыгларда кирген. Ам органиктиг синтез заводунуң тудуу чоруп турар. Ооң-биле чергелештир, Дунайның эриктеринде чылдымга электростанциязы, чаа вокзал, чаптылган хоорайның социал-амыдырал хандырылгазының объектилери туттунган.

Хлор-сода заводу Совет Эвилелиниң дузазы-биле туттунган. Ооң дериг-хереккелдериниң хөй кезии бистиң чуртувустуң бүдүрүлгелеринге кылдынган. Оларны эптеп тургузарынга совет специалистер киришкен. Ол комбинатка ажылдаар чээрби ажыг ажылчыннар Уфаның болгаш Стерлитамактың төрелдешкек бүдүрүлгелеринге өөредилге эртип чорааннар.

«Акция зет» тургускан

Субботник хевирлиг, бир ай азы ооң-даа хөй үеде ниитилелдиң эрге-ажыынга халас ажылдаарын Чехословакияда «Акция зет» деп адап турар. «Акция зет» кол кичээнгейни чаа школалар болгаш школа назыны четпээниерниң албан чөрлериниң тудуунче угландырып турар. Чижээлээрге, барыын чех областа алдыгы беш чылдың дургузунда 87 уруглар садтарын туткан, урулларга спортчу 150 шөлчүгештерни ындыг аргабиле тудуп тургускан. Сонгу Моравэ областың бичии чаштары чеди уруглар садтарын болгаш ялилерни алганнар, чаа тос чыл школазын крайда ажыглалга киирген. Чехияның Социалистиг Республиказының чурттакчылары чүгле эрткен чылда безин алды миллиард крон өртектиг янзы-бүрү ооң-ооң объектилерни эки тура-биле тудуп, ажыглалга киргеннер.

Субботниктерниң болгаш воскреснйктерниң, Национал фронтуның эки тура ээлчегларының үезинде ЧССР-ниң ажылчы чоннары сөөлгү дөрт чылдарда «Акция зеттиң» күжү-биле 83 муң бичии хамаатыларга уруглар садтарын болгаш ялилерни, ийи муң ажыг магазиннерни, дөрт чүс медпунктуларны, урулларга спортчу муң шөлдерни, беш муң ажыг километр узун дурттуг водопроводту болгаш канализанияны тудуп тургускан.

(ПМА).

ЧТК агентилелдиң дыңнадыы

ПРАГА. ЧТК агентилелдиң дыңнатканын ёзугаар алырга, француз элчин черинің шериг атташадының чамдык ажылдакчыларының Чехословакияның девискээринде шын эвес ажыл-чорудулгазы дээш үлүр шөлүүр дугаанда дыңнадыгны Францияның Чехословак Социалистиг Республикада элчин черинге кылган.

ЧССР-ниң ДХМ-ниң төлээлекчизи ол дыңнадыг-биле холбаштыр Францияның элчин черинің шериг атташадының ажылдакчылары эрткен чылдың декабрьда Ортаа-Чех областа шериг объектилерлиг девискээрже шургуп киргенин дыңнаткан. Ол ажылдакчылар шинчилеп ажыл кылып турганы шуут бадыткаттынган. Ооң-биле холбаштыр чехословак органнар шинтпирлиг удурланымышкынын ынчан илергейлээн.

Каш хүннер мурнунда француз элчин черинің шериг атташадының ажылдакчылары Сонгу Чехияда киреринә хораан ылгавыр демдектери илетурда-ла шериг объектилерлиг девискээрже база дагын шургуп кирип, ол-ла шинчилеп ажылын кылып турган. Чехословак тала база дагын болдунган ол үүлгедиглеринин чогуур түүнделдерин үндүрүп, айыттынган ажылдакчыларны Чехословакиядан үндүре бээрин француз элчин черинден негээн.

ЧССР-ниң Францияда элчин черинин шериг атташадының ийи ажылдакчызын Франциядан үндүре бээр дугайында француз эрге-чагыргаларының үндезилээр барымдаа чок негелдезинге ЧССР-ниң ДХМ-ң удурланымышкынын илергейлээн.

(СЭТА).

КОММУНИСТЕРНИҢ ТУРУЖУ

ЛИССАБОН. (СЭТА). Португалияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң пленуму болуп эрткен. Пленумнуң ажылы доозугаан соонда ПКП-ниң Чиңгине секретары А. Куньял парлаага конференциязынга чүве чугаалаан болгаш чуртта байдалды база партийжи иштики амыдыралдың айтырыгларын пленумнуң чугаалажып көргенин дыңнаткан.

Эрткен чылдың декабрьда болган президент сонгулдаларынга реакция аштырган соонда таарымчалыг өскерлиишкиннерниң чуртка болганын пленумга хүлээп алган шинтпирлерде демделээн. «Реакцияның шавар халдаашкынарыңга ойтур шавышкынны бээринге, революстуг чаалап алышкынарны болгаш демократтыг ёзу-чурумну камгалаарынга боттуг аргалар ам Португалияда бар» деп, Португалияның Компартиязының Төп Комитеди санап турар.

Компартияның бодалын ёзугаар алырга, амгы чазак мурнуку кабинеттен оске методтар-биле хөделир ужурга таварышкан, ынчалзажок эрги чазактың соруглалары хевээр арткан. Ынчангаш революстуг чаалап алышкынарга, ажылчы чоннарның амыдырал байдалдарын экижидеринге үндезилээш, экономиктиг кризисти ажып эртер дээш Португалияны ядролуг база болдурарынга удур Компартия демисежип турар. Пинту Балсемаунуң чазаан дүжүрер, ёзулуг демократтыг чазакты тургузар дээш демиселди коммунистер депшилгелиг күштерниң кол соруглаларының бирээзи кылдыр база санап турар. «Демократтыг эвилелдиң» парламентинде хөй нуруузу португалия улустуң политиктиг үүткүлдерин илергейлевейн турар деп, ПКП ТК-ның пленумунуң резолюциязында айыткан.

Португалияның политиктиг амыдыралынга демократтыг эргилиишкин янзы-бүрү чүгле демократтыг күштерниң аразынга бот-боттарын билчиринге үндезилээш, боттанып болур дээрзин ПКП ТК-ның пленуму демделээн. Бүгү демократтарның, бирги ээлчегде коммунистерниң болгаш социалистерниң аразынга чаңгыс эптн хандыларын Португалияның Коммунистиг партиязы база катап саналдаан. «Амгы байлалдар турда чаңгыс-даа партия коммунистерни киржилгези чоккаа часкаан реаксылыг хөй нурууга удур туржуп шыдаваз» деп, резолюцияда онзалап демделээн.

Чурттуң конституциязын эде көөр деп турарынга хамаарыштыр айтырыгны ПКП ТК-ның пленуму чугаалажып көрген болгаш ол эде көрүүшкүн кол хоойлунуң бодунга дүүштүр кылдынган турар ужурлуг деп санаан. Хамааты эргелерин болгаш хосталгаларын, революстуг чаалап алышкынарны база демократтыг ёзу-чурумну узутказарынга конституциязы эде көөрүн ажыглаар дээш реаксылыг күштерниң оваадажыышкынарын ПКП ТК шынгыы буруу шапкан.

Партийжи иштики айтырыглар талазы-биле чугула соруглаларны пленум айыткан болгаш Португалияның Коммунистиг партиязының хүрээлеңнин көвүдедир, иларлалганың партийжи органнарын нептеедир дээш кампанияны калбартырын докпаатка. Португалияның Коммунистиг партиязы тургустунганзан бээр 60 чылын байырлаарынга белеткелди идепкейжидерин пленум база шинтпирлээн.

ШКОЛАЧЫЛАРНЫ КҮШ-АЖЫЛГА БЕЛЕТКЭЭР

«Ортумак школага күш-ажыл кижизидилгезиниң аргаларын болгаш хевирлерин чаартыр. Аныяктарның мергежил шилип алырының талазы-биле ажылды күштелдирер».

(СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Төлевилелиндеги).

ССРЭ-нин УАЧД-де «Улус өредилгези» деп павильонда классты көөрге, өскелерден ылгалыр чүве чок. Ханада самбыра, чуруктар, схемалар... Яңзы-бүрү херекселдерниң шевергини аажок кылдыр чыскаарган түскай стенд харын каракка илдигер.

Ол дээрге эге класстарның өөреникчилериниң ажылдаарынга таарыштыр кылдынган херекселдер-дир. Оон сорулгазы — чаштарны ёзу-чурумга, арыг-силиг болурунга, күш-ажылга чанчыктырары болур.

Чаштарга таарыштыр назыхар зайы-биле хуваап кылган дериг-херекселдер уругларның күш-ажыл кижизидилгезинге тураскаатказын экспонаттарда көргүстүнген.

Школачыларның күш-ажыл кижизидилгезинге онгу беш чылда ажыглаары-биле специалистер чүс ажыг чүүлдерни саналдаан турган. Делгелгеде ол кирген экземпляр дээрге, бо хүннерде практикада калбаа-биле ажыглаттының, школаларда нептерээн херекселдерни көргүскен.

— Эртем-техниктиг революцияның үезинде чаштарны күш-ажылга кижизидери, оларның сонуургалын барымдаалап көөрү педагогиканың кол сорулгаларының бирээзи апарган —деп, Күш-ажылга кижизидилге болгаш мергежил шилип алырының талазы-биле эртем-шинчилел институдунуң директору Н. П. Семыкин чугаалады.

Мергежил шилип алыры — комплекстиг ажыл болур. Аңаа чаштарның сонуургалын хайгаарап турар социологтар, оларның кадыының байдалын көрбүшаан таажыр ажылды сүмелеп турар эмчилер, яңзы-бүрү мергежилдер дугайында уругларга бүгү талалыг билигни берип турар башкылар аңаа кирер. Бистин чуртувуста ийи мун хире мастерскаялар, өөредилге-будуруулге комбинаттары чаштарга 150 ажыг ажылчын мергежилдерни шилип алырын саналдап турар. Оларның 500 ажыы көдээ черлерде. Өөреникчилерниң күш-ажыл бригадалары база бо үеге чедир эки талазын көргүзүп келген. Оон аңгыда школаларның хөй-хөй будуруулгелерде тургустунган цехтери улуг рольду ойнап турар. А Москвада школачыларның «Чайка» деп заводу дыка хөй чылдар дургузунда оларны күш-ажылга өөредип садып, хоругдаар эргелиг.

Ол ышкаш дескиндир турар бойдусту камгалаар талазыбыле хемчеглер күрүне планының кол хезин болуп турар.

Ам чонуң калбаа-биле чугаалажып, деткип турарым «1981—1985 чылларда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланышкынары» деп СЭКП ТКның партияның XXVI съездизинге төлевилелинде үлетпүрлүг кол районнарга суг камгалаар объектилерниң тудуун дүргедедири, чүрттүн Европа кезииниң улуг хемнеринге суг ажыл-агыйының комплекстериниң башкарылгазын боттандырар автоматтыг системаны тургузары, бедик будуруулгелүг арыглаар херекселдерни, дескиндир турар бойдусту хайгаараар автоматтыг станцияларны будурун үндүрерин көөрдүнген.

Ол ышкаш бойдус камгалалынга чарыгдаллар көөрдээ, 1976—1980 чылларда ол будун чартык катап өскен, эртикен оңгу беш чылда үүле бойдус камгалалынга 11 миллиард рубльди чарыгдаан. Өске чарыгдалдар-биле катай ол 50 миллиард рубль четкен. Ол акшаны үүле агазарны арыглаарының тулуглырынга эвес, хөрзүнүң ирип үредири-биле демиселге, арга-арыгны катап тургузарынга, үлетпүр төптерии дескиндир иогаан зоча тургузарынга база ажыглап турар. Оон түнелинде сөөлгү беш чылдарда сугну хириктирип, бокталдырары 28 хуу эвээжээн, агазарны бокталдырары 15 хуу эвээжээн.

Агазарны, бойдусту бокталдырар айыыл үзуткаттыымаанда дескиндир турар бойдусту камгалаар дугайында хөйлүжүдулга моон ынай-даа хөгжүп сайзыраар.

О. ДЕМЕНКО.
(ПМА).

СПОРТ ● СПОРТ ● СПОРТ ● СПОРТ ● СПОРТ ● СПОРТ

ИЙИГИ ЧАДАЗЫ ЧОРУП ТУРАР

Россия Федерациязының улустарының VII кышкы спартакиадазының түңнел оюннары март айда Кемерово областа болуп эртер. Амгы үеде ол улуг спортчу байырлалга төлептиг киржир дээш чер-черде сөөлгү белеткелдер, шүүлде маргылдаалар чоруп, эң-не шыырак спортчулар шилиттинип турар. Бистиң республиканың спортчулары база Россияның улустарының кышкы спартакиадазының түңнелдеринге киришпир Тыва АССР-ниң XIII кышкы спартакиадазын эрттирип турар. Оон түңнел оюннарының тиилекчилери бистиң республиканың спортчу адын РСФСР-ниң улустарының VII кышкы спартакиадазының түңнел оюннарынга камгалаар эргени алыр.

БОЙДУС БОЛГАШ КИЖИ

ХООЙЛУНУҢ КАМГАЛАЛЫНДА

1913 чылда Москваның солуннарынга хоорай чоогунуң аргаларынга буур истери көзүлген деп бижээн. Ынчан бо улуг чараш ан төнер четкен турган. Чуртта ан-не сырый чурттакчылыг, үлетпүрү сайзырангай Москва облазында ам он мун ажыг буур бар. Ол аннарның хоорайның кудумчуларынга бо-ла көстүп кээринге безин москвачылар чанчыгып, магадавас апарган.

Ол ышкаш сайгактар, киштер, куңаус шуут төнер чеде бергенде, оларны камгалап өстүрген. Оны боттандырарынга Совет күрүне бодунуң тургустунуп келгенинниң баштайгы чылдарындан эгелеп сагыш салып келген. Совет чазак бодунуң баштайгы декреттери-биле черни болгаш бойдусту хуу өнчү турганындан ниитин өнчү кылдыр солаапы бойдусту ниитилелге херектиг кылдыр ажыглаар арганы берген. Хөмаатты дайынының берге чылдарында безин арга-арыгны, чер байлаан база бойдустуң тураскаалдарын, садтарны, парктарны камгалап, каминг ажыглаар талазы-биле хоойлуларны, аннарының дүрүмнерин, заповеднияктер дугайында документилерни ажылдап, хүлээп ап турган. Ол документилер бөгүнгү салгалга ховар аннарны камгалап, арттырып берген. Дескиндир турар бойдусту камгалаар дугайында сөөлгү ийи он чылда дүргенибиле сайзыраан совет хоойлуның үндезини ол документилер болган.

Бедик хөгжүлделиг өске күрүнелер-биле бир дөмей, Совет Эвилелиниң доктаамал хөгжүп орар үлетпүрүнүң таарымчалыг чок түүлдериге удур бойдус болдуунуң күжү-биле демисежил күш четпес болу берген. Чурттакчыларның хоорай кыдыы үнүп, чечектеп алыр дээш агаарлаашкыныңың түнелинде безин, чамдык үнүштер үиместеп, ол хевээр чоорту чиде бергилээр болгай.

Ынчангаш бойдусту камгалаарга бүгү-ниитиниң херээ болур. Бистиң чуртувусту дескиндир турар бойдус камгалалы күрүнениң бир чугула херээ, хүлээлгези кыллыр Конституциядa көрдүнген. Конституцияның он түүлдерин бойдус камгалалынга тураскаатказын. Чер, арга-арыг, суг, болгаш бойдустуң өске-даа байлактары хөй-ниитиниң өнчүзү болганда Конституцияның 10-гу түүлү оң өнчү-хуунуң камгалап база оон өзүп көвүдээринге таарымчалыг байлалды тургузарын күрүнеге дааскан. 67-ги түүл шак ындыг хүлээлгелерни хамаатыларга база даандырган. Совет кижилерниң кадыын камгалаар эргелеринин араазында 42-ги түүлде дескиндир турар бойдусту кадыкшыдар талазыбыле хемчеглер база көрдүнген.

Хөй-ниитин масштабы-биле алырга, бойдус камгалалының талазы-биле «Чер, суг, чөп байлаанын, арга-арыг дугайында Хоойлужудулга үндезинилер» (1968 чылда хүлээп алган), «Дириг амытаннарны камгалаар болгаш ажыглаарының», «Атмосфера агазарын калдагаларын дугайында» 1980 чылда хүлээп алдынган хоойлулар бар. Дескиндир турар бойдусту камгалаар дугайында дүрүмнер совет эргенин өске-даа адырларында бар, чижээ, кадык камгаладының күш-ажыл дугайында Хоойлужудулга үндезинилеринде болгаш өске-даа документилерде көрдүнген.

Гидрометеорология болгаш бойдус камгалаар талазы-биле ССРЭ-ниң Күрүне комитеди болгаш өске-даа күрүне органнары бойдусту доктаамал хайгаарап турар. Оларның бо талазы-биле эргелери улуг, чижээ, атмосфера агазарын, сугну ажыглаарының дүрүмнерин хажыдып турар будуруулгелениң ажыл-чорудулгазын сокъаш-чемниң дээжизин делегешаан, аттар чарыштырып, мөгелер хүрештирип, солуң оюн-тогланы эрттирип турган.

Чылдар эрткен. Алгы заводу амгы уениң болбаазырагай нарын дериг-херекселдери-биле дериттинген, күчүшыдалы каш катап улгадыбергеи хөй продукцияны будурүп турар. Оон баарын таварты Доңмас-суг төнмес ырызын ырлавышаан, агыл бадып чыдар. Үоокта чаа оон эрзин дургаар кылаштап чордум. Оон ары-чагай агыл суунче мылдерки, демир лаазыларны ялы-бүрү боктарны октаан болду. Доңмас-сугнуң унун дургаар суладай үнген ыштарның чамдыызын камхайыра чокка сып үргедээн чорду. Арыг суглуг Доңмас-сугну боктадырбайн, ону хүргээлей үнген ыштарны камнап кадагалавары бистиң хүлээлгевис.

В. УНШУКЕП.
Каа-Хем району.

БАЙЛААВЫСТЫ ХУМАГАЛААЛ

Ак хар-биле шугланыпкан кышкы аърга... Аңаа чеде бээринге, дээр шаар бедээн, кускак четпес чоон дыттар, алээде ногаан «тонуп» кедипкен турар шивилер, пөштер дээш кандыг ыяш чок дээр. Аърга-арыг — яңзы-бүрү аңнарның, куштарның турлаа. Бойдустуң бо хайыразын камгалап, кадагалап, өстүрүп турар бис.

Улуг-Хем районда ыяш ажыл-агый черинин үш салбыры бар. Районнуң девискээринде үнген аърга-арыгның ыяжык тудугга хереглээрибиле кезии турар. Ол шөлдерни аштап арыглаап, ыяш олуртугазын чорудуп, оларның өзүлдезин хайгааралга ап келген. Чижээлээрге, Ак-Туруг ыяш ажыл-агый салбыры час дүжерге-ле 90—120 гектар шөлге ыяшты олуртаап, оон өзүлдезин 90—95 хуу чедирип турар. Маңаа аърга-арыг даамылдарының кирген үлүг улуг. Олар чурттакчы чонуң ортузунга 120 лекцияны база аърга-арыг камгалалынга хамаарышкан 50 ажыг плакат-чуруктарны оруктар кыдыгларында алып тургускан. Аърга-арыгның байлаан камгалаарынга хамаарышкан ажылдарны түс черинин чурттакчы чону-биле кады кылып чорудуп келдивис.

Ынчалза-даа боттарының хууда хереглелинче харамдыкпаан аърга-арыгның ан-менин кайы хамаан чокка узуткап, ыяжын кезип турар ийи-чангыс кижилер ам-даа бар. Чижээлээрге, Ашак-оол Монгуш Ак-Туруг суурнуң баарында арыгдан бир чоон дытты ужуруп турда бардывыс. Хүүзүнда ажыын бодаап ниитиниң байлаан кайы-хамаан чок ажыглаар, төтчеглекчилер-биле шыңгыы демиселди чорудары бүгү ниитиниң болгаш аърга-арыг даамылдарының хөрзө. Бойдустуң байлаан камгалап, кадагалап өстүрери кол хүлээлгевис.

К. КОМБУ,
аърга-арыг даамылы.

ХӨЛДЕ ТУРЛАГЖААН ӨДУРЕКТЕР

Казахстанның найысылалының чурттакчылары бо кышкы хүннерде дээрде ужуп чоруур черлик өдүректери бо-ла көргүлээр. Ол дээрге, Алма-Атаның чоогунда Сорбулак деп хөлде турлагжый берген ийи мун беш чүс хире өдүректер-дир.

Дөрт чыл мурнунда элээн каш-ла черлик өдүрек баштай кыштаарын «шенеп» көрген чүве-дир. Оон чоогунда школаның бойдуска хандыкшылдыг школачылары оларны хайгаарап эгелээн.

Чалгынныг өөнүктериниң ол хөлге кыштаар дээнинин бир кол чылдагаанды—ук хөлдүң суунуң арыгланганы болур деп, специалистер СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалааннар. Соңгу Доштуг океанның эриктеринге чайын уя тудуп алыр, а кыжын мурнуу чүктө чурттарже көже бээр чамдык куштар база ол хөлдүң кыдынында чуургалап турар болу берген. Чаныып турган куштар аразынга безин моон мурнунда Казахстанга көзүлбээн куштар ында ам «кирп бижидип» алганнар. Күзүн болгаш чазын ук хөлдүң чанынга янзы-бүрү куштар улам чыглыр апарган.

АЛМА-АТА.

НАЙЫРАЛДЫГ АРМИЯЛАРНЫҢ КЫШКЫ СПАРТАКИАДАЗЫ

СОФИЯ. (СЭТА-ның корр.). Найыралдыг армияларның кышкы спартакиадазы Боровец деп курорт хоорайда эгелээн. Ында Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, МАР-ның, Польшаның, Румыняның, ССРЭнин болгаш Чехословакияның төлөөлери киржип турар. Программада хаакка чарыш, трамплиниден халыш, ийи хевирге ужуражылга, биатлон, дзгын шупту коллективтери кириишкеп.

Маргылдааны бедик деннелге организастаан. Эр улустуң 5 километриин хаак оруунче 100 хире спортчулар маннап үнген. А херээжен улустуң 3 километриин чарыжынга база киржикчилерниң саны эвээш эвес болган. Ук маргылдаага эң массалыг киришкени дээш республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының, Культура министерствозунуң болгаш республика типографиязының командалары мактал бижиктер-биле шаңнатканнар.

Эр улустуң 5 километрге чарыжынга М. Норбу (телеступия), В. Золотухин (ДОСААФ), В. Туров (ВЛКСМ хооркому) болгаш Н. Авдеев (СЭКП обкому) олар хар-иязының талазы-биле эң эки түнелдерни чедип алганнар.

Херээжен спортчуларның 3 километрге маргылдаазынга типографиядан Е. Германова, ном садыының конторазыңдан А. Алтухова, «Тываның аныяктары» солуннуң төлөзээн Т. Ондар олар айыткан хемчээлди өскелерден дүрген маннап эрткеннер.

Ниити команда талазы-биле биргн черже СЭКП обкомунуң шилиидек командазының хаакчылары үнгеш, культура ажылдакчыларының профэвилел хооркомунуң шилчиир кубогун чаалап алганнар. Туризм болгаш экскурсия талазы-биле область чөвүлелиниң хаакчылары болгаш «Тувинская правда» солуннуң спортчулары ийнги, үшкү черлерни ээлээннер.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: маргылдааның байырлыг ажыдыышкынының үезинде эр улустуң 5 километриниң хаак оруунче үнүп турары.

НАЙЫРАЛДЫГ АРМИЯЛАРНЫҢ КЫШКЫ СПАРТАКИАДАЗЫ

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

«ШЫНЫҢ» РЕДАКЦИЯЗЫНГА

Мээң 60 харлааным-биле холбаштыр байыр чедирип, чеднишкиннер күзээн бүгү-ле организацияларга, эштерге өөрүп четтиргенимни солун дамчыштыр плеередирин чөпшээреп көрүнер.

В. ОСКАЛ-ООЛ.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының мелээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргеин секундада 3—7 метр чедер. Агаарның температуразы барыын талакы районнарга 12—14, өске арткаларынга 7—9 градус соок болур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргеин секундада 3—7 метр чедер. Агаарның температуразы 9—12 градус соор.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Оның чугула даалга» (2 сериялыг) 10.00, 13.40, 17.00, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Капитан Гранттың уруглары» 9.00, 14.50, «Эзиржигештер» деп киноклуб 10.50, «Мээң амыдыралым — армия» 12.45, 16.40, 18.20 (узаткан), 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Океанда кижилер» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дайын болгаш тайбың» (2 сериялыг) 14.00, «Санаашкының эгези» 17.00, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

телевидение

ФЕВРАЛЬ 19-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — «Карл Маркс. Аныяк чылдары». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 6-гы сериязы. 10.10 — Делегей конкурстарының лауреады З. Шахмурзаева (скрипка) биле А. Гарин (гитара) ойнаарлар. 10.20 — «Билдингирдээ бол, элдептиг». Дамчыдылганы профессор С. П. Капица эрттирер. 11.20 — Медээлер. 11.25—14.30 — Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Сибирьлеп болгаш Ыраккы Чөөн чүктеп». Кинопрограмма. 15.25 — «Ленинден өөренир» 16.10 — «Шыдыраа школазы». 16.40 — «Төрээн бойдус». 17.00 — «Орлёнок» телестудиязының концерт залы.

КЫЗЫЛДАН

17.45 — Уругларга фильм. «Электри кайыын кээп турарыл?» 18.05 — Чарлалдар. 18.10 — «Сылдыстардан атомга чедир». Телефильм. 18.25— Телемедээлер. 18.35 — «СЭКПниң XXVI съездизин төлептиг утхуулаа». СЭКП Барыын-Хемчик райкомуун бирги секретары Ш. П. Куулариын чугаазы.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. 19.15 — «Кызыл болгаш кызылчылар». СЭКП Кызыл хооркомуун ийнги секретары Б. П. Сиишов дамчыдылгага киржир.

МОСКВАДАН

19.55 — «Карл Маркс. Аныяк чылдары». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 7-ги сериязы. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—23.05 — «Документалдыг экран». Шулукчу Р. Рождественскийн дамчыдылгазы эрттирер. Төнгенде — Бөгүн делегейде. Информастыг программа.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

17.45—«Кара чангыс сонуурганчыг чүүл». Документалдыг телефильм.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Уругларга фильм. «Цыбуня».

МОСКВАДАН

19.00 — «Ырак болгаш чоок ыры». 19.45 — Чогаалчы С. Сартаковтуң чугаазы.

КЫЗЫЛДАН

19.55 — 21.20 — «Завод». Документалдыг телефильм.

Редакциянның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-21-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партбижи ачылырал болгаш совет тургузуг киллистерниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Типаж 17866 Чагыг № 425

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1) ТС—08222

В. КУДРЯВЦЕВТИҢ. «Кышкы арыгда» деп фотоэтюду.

Бүгү чуртталганың пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 42 (11541) | 1981 чылдың февраль 20, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 2 кеп.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ АЖЫТТЫНАРЫНГА ЧЕДИР 3 ХОНУК АРТКАН

ЛЕНИНЧИ МЕМОРИАЛДА

УЛЬЯНОВСК, февраль 18. Ульяновск областың СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаатқан культура хүнери Ленинчи мемориалда ажыттынган. Бот-тывынгыр коллективтерниң чогаадыкчы отчётунуң программазынга бирги көргүүгже үнер эргени Ульяновскиниң Ленин районунуң бот-тывынгыр артистеринге тывыскан. Профэвиделдериниң орус улустуң нинти ырының коллективиниң көргүүлүлериң көрүкчүлер база чылыг уткаан. Улустуң ырларының идепкейлиг неперединкизи ол коллектив чуртту хөй-хөй хоорайларынга болгаш даштыкыга чүс-чүс концерттерни көргүскен. Культура байырлалынга областың бот-тывынгыр уран чүүл фестивалының тиилекчилери өске-дээ коллективтер кирэжир.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң УАЧД-ге байырлыг митинг

Бистиң чуртувус төөгүдүг болуушкун — СЭКП-ниң XXV! съездизиниң ажыттынарының бүдүүлүкке. Бо хүннерде совет кижилер боттарының чедишкиннерин сайгарып көрүп, күш-ажылчы базымнарын келир үеже угландырып турарлар. Муниң коллективтер, миллион-миллион ажыл-ишчилер коммунистерниң ам болур шуулганынга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин чедишкиниг күүседкен болгаш чаа-чаа бедиткен хүлээлгелерин ап турарлар. Социалистиг чарыштың калбарткының ачызында чедип аллынган чедишкиннээ-ни ССРЭ-ниң УАЧД-зиниң экспонаттарынга тодаргай көргүскен.

1980 чылдың болгаш ниити беш чылдың түңнелдери-биле чурттуң кол делгелгезинде Бүгү-эвилел Хүндүлел самбызынга 763 коллективтер киргеи. Февраль 18-те ССРЭ-ниң УАЧД-зинге Москваның болгаш Москва облазының ажылчы чоннарының митингизи болгаи.

Митингиин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы, ССРЭ-ниң УЛЧД-зиниң Кол комитединиң даргазы академик Г. И. Марчук ажыткаи. Коммунистиг тургузуушкунга партияның планнарын күүседирииге кол быра — социалистиг чарыш бүдүр дең, ол демдеглээн. Миллион-миллион совет кижилериниң чогаадыкчы ижи аиаа илерээр. Чарыштa, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкинде түңге күш-ажылчы чедишкиннерин көвүдиринии, экономиктиг айтырыгларны шиитпирлээриниң аргалары бар эвес, массаларны кижизидериниң чүтүлүнеңээ база бар дең партия санаи турар.

Москвачылар беш чыл планның хуусаадан эрте күүседкеп, сьезд мурнуңуң чарыжынга мурнуку олуругну эзлеп турарлар. 300 мүң ажылчыннар чылдың баштайгы ийи, үш айларының планнарын съезд ажыттынарының хүнүнге уткуштур күүседирии хүлээлгеннер. Чүс-чүс мүң ажылчыннар ол хүн боттарының кампап алган материаллары-биле ажылдаарлар.

Митингиге чүге чугаалаачнар: «Кадыыр болгаш Маскы» заводтуң эки ажылдырыкчызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маалыры В. И. Коптюг, демир-орук транспортунуң Бүгү-эвилел эртем-шинчилел чөптитуунуң директору Б. Д. Никифоров, станок тудуунуң «Кызыл пролетарий» каттыжымышкының чөнүүрүкчүзү. Социалистиг Күш-ажылдың Маалыры И. И. Малышев, иник кылыр «Заря» каттыжымышкының цех начальниги Л. В. Румянцева, Москва областың Домодедово районунуң «Ильичиниң чагыгаалары» колхозтуң даргазы С. И. Жиленкр оларның күш-ажылын бедик-биле уиезеэнге, күш-ажылдың кижилерни дээш ада сагыш салыышкыны дээш СЭКП Төп Комитединге, Леонид Ильич Брежневтиң бодуга чүректиң ханызыңдан өөрүп четтиргении илереткен болгаи боттарының коллективтериниң мурнуудан-оң бирги беш чылда улам шалыпчы ажылдаар, ажылдың шынарын болгаш ажыктың белдиер, ажыглаттынмаан курлаңнарлары дең тыпар талазы-биле шудуругу ажылдаарын хүлээлгеннер.

Партияның XXVI съездизиниң ам салыр сорулгаларын чедишкиниг күүседир дээш чурттуң ишчилери социалистиг чарышты улам калбартыр дээрзинге бүзүрелин митингиниң киржикчилери илерткейлээннер.

ВЦСПС-тиң даргазы А. И. Шибаев, СЭКП ТК-ның килиг эргелекчизиниң орлакчызы П. А. Смольский олар митингиге киришкеннер.

(СЭТА).

Чарыштың эгелекчилеринде

ДЕПУТАТТЫҢ БРИГАДАЗЫ

«Тыва тудуг» тресте дуржулгалыг бригадир. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Раиса Федоровна Григоровичиниң бригадазы партияның XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир 1981 чылдың баштайгы ийи аймың планның онаалдаларын күүседир хүлээлгени алган эгелекчилериниң бирээзи.

Р. Ф. Григоровичиниң удуртканы коммунистиг күш-ажылдың бригадазы бедиткен социалистиг хүлээлгезин хуусаа бетинде, февраль 18-те күүсеткен. Бригаданың ажыл-ижин соңуургадырын Раиса Федоровнадан дилээривиске ол мынчаар чугаалаан:

— Партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Төлевилиниде болган СЭКП-ниң область конференциязының шиитпирлериниде салдынган сорулгаларны күүседири, амыдыралга боттандырары дээш бистиң эргелелдиң тудугжуларының сорук кирипшкиниг ажылдап турар. Яварьда эргелел тудуг-монтаж ажылдарының-даа, күш-ажылдың будурүкчүлүүнүң-даа планын күүсеткен. Ол дээрге эргелел ниитизи-биле он бирги беш чылды бедик темпилиг эгелээни-дир.

Эргелелде, ылангыя бо чылдың эгезинден, социалистиг чарышты организастаапы эки. Айның төнчүзүиде бригада бүрүзүнүң канчаар ажылдаалын үндүрүп, бригадаларга дыңнадын, чедирип турары чанчыл болган. А квартал сапында бригадалар аразында чарыштың түңнелин үндүргеш, малярлардан, штукатурлардан, бызанчылардан түс-түзүнда кайы бригадалар тиилекчи болганын тодарадып, шаңнап-мактап турар.

Бистиң бригадавыс Мария Васильевна Сафронованың бригадазы-биле чарыштыг. Кайывыс-даа съездиниң ажыттынар хүнүнге чедир бо чылдың ийи аймың планын күүседир хүлээлгелерии алган бис. Сөөүвүс ээлээр дээш күжениишкиниг ажылдап келдивис. Яварьда 3 мүң рубльдың тудуг-монтаж ажылдарын кылыр тургаш, черек кырында 4,1 мүң рубльге күүсеттивис, а чыл эгезинден тура алыр болза, февраль 18-ке чедир 5,9 мүң рубльдың ажылдарын кылып будүргеи бис. Ынчангаш баштайгы ийи айның планы күүсеттингеии ол. Күш-ажылчы чедишкиниивис төрээн партиявыстың улуг съездизиниг белээвис ол.

Бригадавыста шупту 19 кижи бар. Олар аразында эп-найыралдыг, шупту-ла кызымак ажылдап турарлар. Бригадага үр чыл ажылдап келгеннер В. Дыртык, Т. Ламажап, Л. Монгуш болгаш аныяктар Т. Гусева, В. Степичева олар ажыл-ишке төлептии-биле эш-өөрүге эки үлегер-чижекти көргүзүп турарлар.

Бистиң шеверлекчилериң, бызанчыларның ажылы тудугжу бригадалар объектилерии иштики ажылдарга өй-шаанда белеткеп бээриден хамаарыр болгай. Бо талазы-биле бергедээшкиннерге таваржы бээр-дир бис.

Бо № 1 бажынны ам доозарыга чоокшулап турар. А сантехниктерниң чамдык ажылдары озалдап турар. Ванналарны, унитаздарны салыр черлерии белеткеи казырыска, а сантехниктер кажан оларны тургузуп кылыры билдинмес. Ындыг чоруктар ажылга шаптыктар. Ол ажылдар кылдынган соонда база катап аштап, арыглаар апаар болгай.

Бо бажыңдан шеверлекчи бригадаларның чамдыызы ам бир неделя хире болгаш өске объектилерже чоруур ужурлуг. А № 15 бажында штукатурлаарын чүгле чап-чаа эгелеп турар. Ынчан кээрде, чоокку үеде бистиң бригадаларывыска белеткеттингеи ажыл фронтузу чогу ол. Ынчангаш бригадалар долу күш-биле ажылдаар арга чок болганындан планның онаалда күүсеттиммейн баарының чылдагааны-даа ол-ла болгай.

№ 48 тудуг эргелелиниң удуртулгазыныи, партия организациязының талазындан ол айтырыгже киүээлгейии күштелдирип, объектилерии иштики ажылдарга өй-шаанда белеткээрии чедип алыры чугула.

• • •

Бүгү совет кижилерии, бистиң Төрээн чуртуавстуң амыдыралында чугула, улуг болуушкун партияның XXVI съездизи удавас ажыттынар болгай. Коммунистиг партия, Төрээн чурт дээш чоргаарал тудугжуларны ажыл-ишче улам-на сорук книрген.

ОРУКЧУЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

Автомобиль оруктарын тударының болгаш ажыглаарының тыва бүдүрүлге эргелелиниң 3-кү орук-тудуг эргелелиниң коллективи СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVI съездизинге алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерии болгаш Кызыл-Мажалык — Тээли аразының оруун туларының үш айлар планын хуусаадан эрте күүсеткеи. Съездиге күш-ажылчы белек-биле ужуражыр дээш калбарган социалистиг чарыштың ачызында онгу беш чылдың баштайгы чылының бирги кварталының планыи 20 муң рубльге ажыр күүседирии орукчулар шиитпирлээн.

3-кү орук-тудуг эргелелиниң ажыл-ишчилери чедип алганы бедик темпизии үргүлүүлевишаан, 1981 чылдың планнары дааглазын хуусаадан эрте күүседирии шиитпирлээн.

МОСКВАЖЕ, ПАРТИЯНЫҢ СЪЕЗДИЗИНЧЕ

Бистиң Төрээн чуртувустуң пайысыллалы — Москвага ам үш-ле хонгаш кайгамчык төөгүлүг улуг болуушкун — СЭКП-ниң XXVI съездиниң болуунун ажылын эгелээр. Бо хүннерде бүгү республикаларның, крайларның болгаш областарның партия организацияларының чоруткан төлээлерии Москва эвилең чаагайы-биле уткуп ап турар.

Дүүн, хүнүнүң ийиги чартыында Кызыл аэропортунга кижилер аажок хөй болган. Партияның Тыва область организациязының СЭКП-ниң XXVI съездизинге баар делегаттарын оон удээн. Оларны удээнниериниң аразынга СЭКП обкомунуң бюро кежигүннери, республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң база Министрлер Чөвүлелиниң, партия хооркомунуң болгаш хооркүүскомнуң харысалгалыг ажылдакчылары, министерстволарның, ведомстволарның база хоорайның хөй-ниитизиниң төлээлекчилери турган.

Партияның съездизиниң делегаттары болур бедик хүндүткелди СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч-Д. Б. Ондарга, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының дериллеер машинизи Ж. Т. Монгушка, Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхозтуң директору И. П. Гончарюкка Тываның коммунистери көргүскеннер.

Москваже делегаттар ужудуп үнериниң мурнуу чарыңга чыыглаанларга СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** допчу чүве чугаалаан. СЭКП-ниң XXVI съездизинге республиканың партия организациязының төлээлэр белик бүзүрелии көргүскении дээш Тываның коммунистеринге болгаш ажылчы чоннарынга чүректиң ханызындан өөрүп четтиргении ол илергейлээн. Съезд болза СЭКП-ниң база бистиң чуртту төөгүзүнүге, совет кижи бүрүзүнүң эмыыралынга канчаар-даа аажок улуг болуушкун болур. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң тодаратканы партияның иштики база шиитпирлерии, коммунистиг тургузуушкунуңуң планнарын боттандырар дээш бүгү совет улус-биле кады республиканың коммунистериниң база бүгү ажылчы чоннарының алдыг чүдүлүүлүг съездиниң ажылынга боттарывыстың киржилгевис-биле илергейлээр бис.

СЭКП-ниң ээлчеглиг съездизиниң делегаттарын үдеп келген аштер олар-биле сеткил ханызындан байырлажып, коммунистерниң улуг партизының шуулганының ажылынга улуг чедишкиниг болурун күзээн.

Күчүлүг ТУ-154 ужудар шөлден чоорту кодурлуп үнүпкен болгаш удаваанда ак-көк даарии делегемериниче шымны бергеи.

— Орук-суур менди-чаагай, хүндүлүг делегаттар!

ЧУРУКТА: СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегаттары ээлтер Г. Ч. Ширшинни, Ч-Д. Б. Ондарны, У. Т. Монгушту, И. П. Гончарюкту Кызыл аэропортунга үдеп турган үеде. А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ХҮЛЭЭЛГЕНИ 4 ХОНУК ЭРТЕ

СЭКП ТК-ның июль (1980 ч.) Пленумунуң шиитпирлерии болгаш аназ СЭКП Төп Комитединиң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Леонид Ильич Брежневтиң ханы уткалыг чугаазында түңнелдер болгаш айтыышкымчыкар-биле танышкаш база Пленумнуң СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVI съездизии чыылдырар дугайында докладтыңга сорук кирбиишаан, Бии-Хем районнуң чоннуң амыдырал хандырылгазының будүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилери, чуртту амыдыралында ол улуг болуушкунга чедишкиниг ужуражыры дээш социалистиг чарышты калбартыр деп шиитпирлээш, боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгелерии алганнар.

Төрээн Коммунистиг партияның ээлчеглиг шуулганынга уткуштур калбарган социалистиг чарыш коллектив кежигүннериниң чаа-чаа күш-ажылчы чедишкиннерии чедип алырынга идиглиг болган. 1980 чылдың декабрь 10-да, хуусаадан эрте, онгу беш чылдың планныг даалгазын күүсеткеп, олар күш-ажылдың будүрүкчүлүүн улам бедидип турган, будүрүлгениң немелде өзүлдезии 36 хуу чедирген.

Бии-Хемниң ямыдырал хандырыкчылары оң бирги беш чылды база-ла шалыпчы ёзубиле эгелээн болгаш партияның XXVI съездизинге алдар кылдып бо чылдың баштайгы ийи аймың планныг даалгазын съезд ажыттынар хүнге — февраль 23-ке чедир күүседирии аазаан турганнар. Беш чылдың шалыпчылары ол-даа хуусаадан эрте, 4 хонук бурунгаар, аазаан сөөүнге ээ болганнар. Ийи айларии планын олар февраль 19-та күүседипкен.

Т. МОНГУШ.

КҮҮСЕТТИНГЕН

Барыын-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизинге төлептиг күш-ажылчы чедишкиннерлиг ужуражыр дээш 1981 чылдың баштайгы хүшеринден тура-бедик будүрүкчүлүг ажылдап, көлээ ажыл-агыйның чамдык адырларында эки көргүзүглерии чедип алганнар. Район бо чылдың баштайгы ийи аймда күрүнеге 230 тонна эът садар хүлээлгезин февральдың 17-ге чедир 232 тоннага күүсеткеи.

Ажыл-агыйлардан «Дең-Терезин», «Барлык» совхозтар күрүнеге эът садарының квартал планнарын база күүседириниң кырында келгеи.

СӨЗҮВҮС ЭЭЛЕДИВИС

Партияның XXVI съездизин бедик күш-ажылчы чедишкиннер-биле уткуур деп бедиткен хүлээлгелерии мээн бригадамның кежигүннери эрткен чылдың июльда-ла алган. Онгу беш чылдың планын чедишкиниг доозуп, ам он бирги беш чылдың башгайгы чылын улуг көдүрүлүшкүнүүг күш-ажыл-биле эгелединис. Эрткен беш чылче хая көрүк көөр болза бистиң бригадавыстың кылган ажылынга хөй өске тудугжу бригадалар-биле кады Ак-Довуракхоорайывыстың ариың чаартып, хөй-хөй объектилерии ажыглалга киргиштивис. Оларның чамдыктарын адап көрейн:

10 сагыгны ажыллаар магазин, үлүг машиналар болгаш бульоналрлер гаражтары, эштир бассейниг спорт комплекизи, 60 аал болгаш бир аал чурттаар чурттарга бажыңнары дээш өске-дээ тудугжулар бар.

Постоянный суурда № 16, 17 беш каът 60—60 аал ишти чурттаар бажыңнарга эрткен чылын ноябрь айда кээп шеверлел ажылдарын кылып эгелединис. Бир бажыңны чаа чыл бүдүүзүнде чурттакчыларга хүлээттивис. Ам бирээзин партияның XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүнүң бетинде дужаар дээш ажылдап турар бис. Бажыңның бирги чартыын комиссия хүлээп алган. Ону мээн бригадам съездиге уткуштур дужаагавы ол. Ийиги чартыында арткан ажылдарны чаржып турарывыс Галина Коляданың бригадазы-биле чогуур хуусаазында доозар дээш шалыпчы ажылдап турар. Январь айда соок улуг, тудуг материалдары чедишпес, берге түрээ-даа планывысты 126 хуугa күүсеттивис. Бригаданың хөй кезии комсомолчу аныяктар. Оларның чамдыктарытудугга эрткен чылын келгилээн. Ынчалза-даа бистер оларны ажыл-ишке чаңчыктырып, өөредип турар бис.

Бригада кежигүннери шупту кызымак ажылдап, ажыл-хүнү үспейн турарлар. Бригадаза шупту 25 кижи бар. Олардан Анна Хомушку, Елена Ооржак, Куулар Койгун, Успун Алдынкыс съезд мурнуңуң социалистиг чарыжының шалыпчылары болуп турар.

Партияның XXVI съездизинге уткуштур алган хүлээлгевисти ажыл-херек-биле бадыткап, бажыңның бирги чартыыч дужаагаш, ийигизии доозарывыс дузалажып турар бис.

Бажың дужаттынган соочда бо чылын ажыглалга кирер тудуг — ТЭЦ-тиң үшкү ээлээн дужаары-биле аназ барын ажылдаар бис.

З. САЛЧАК.

Ак-Довуракта шеверлекчилер бригадазының бригадири.

ЧУГУЛА СОРУЛГАЛАР

Республиканың төп зоназында мал ажылының специалистериниң чөвүлел хуралыңдан

Республиканың төп зоназының мал ажылының специалистериниң чөвүлел хуралы Кызыл хоорайга болуп эрткен. Аңаа ук зонада хамааржып турар районнарыч совхозтарының директорлары, зоотехниктери, бухгалтерия ажылдакчылары, малды тарып боозадыр техниктери, фермалар, бригадалар бригадирлери, СЭКП райкомнарының бирги секретарьлары, райкүүскомнар дарталары, районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдериниң начальниктери, кол зоотехниктери, республиканың министерстволарының, СЭКП обкомунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң харысалгалыг ажылдакчылары киришкен.

Чөвүлел хуралды СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин ажыткан болгаш оон ажылын удуртуп эрттирген.

Малдың баш санын өстүрер, ону онча-менди кадагалаар база мал ажылында учётту болгаш отчётту экижидер талазы-биле сорулгалар дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан. Ол талазы-биле илеткелди республиканың көдээ ажыл-агый министри И. Г. Лавриненко кылган.

Төп зонаның районнарының мал ажылында байдалды министр бодунуң илеткелинге тодаргай анализтээн болгаш илереттинген четпестерни чайгре-түңнелдиг ажыглаарынга, малдарны ажаар-тежээринич байдалдарын экижидеринге, учётту база отчётту, уксаажылга ажылының системазын сайзырангайжыларынга, күш-ажылды механиззастаарынга, депшилгелиг технологияны шиитпирлээринге үдезилээн, эът, сүт, чуурга, дүк болгаш мал ажылының продукциязының өске-дээ хевирлерии будүрерии улам ыкай өстүрерии чедип алыры эргежок чугула дең, «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң кол угланышкынарыг» деп СЭКП ТК-ның төлевилелиниле чайыткан. Бо болза мал ажылының ажыглакчылары, бистерге хүн бүрүүн болгаи перспективалыг ажылдың программазы болуп турар дең, министр демделээн.

Төп зонаның ажыл-агыйларында мал ажылының байдалы кандыгын? Бо чөвүлел хуралга чогум-на ону тодаргайы-биле анализтеп көөр ужурлуг. Яңы-бүрү хемчеглерии ап туразаа, мал бажын өстүрериниң планы бо зонада чыл бүрүүе күүсеттинмейн, харын-даа малдың баш саны улам кудулап турар. Ону тодаргай чижектерден ап көрээлинер. Эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрес, бо чылдың январь 1-де мыйыстыг бода мал Каа-Хем районга 4,7 хуу, Кызыл районга — 4,3 хуу, Бии-Хем районга — 2,5 хуу эвээжээн. Төп зонаның чамдык ажыл-агыйларында, тодаргайларга «Шамбалыг», «Тиилелге», «Бурунгаар», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг болгаш «Шивилиг» совхозтарга мыйыстыг бода мал оон-даа хөй — 10,7 хуудан 17,2 хуу чедир эвээжээн. Ынчаларга

(Эгези Төнчүзү 3-кү арыңда).

Национально-краеведческий отдел

КАДАРАРДА ХОЮМ ЧАРАШ

Специалистиң индири

ЧАШ МАЛГА ТАВАРЖЫР ААРЫГЛАР

Декабрь-февраль айларда төрүттүнген хураганнар кадыкшымырак, мандыычал болурун, оон орай, харын-даа хой ооллаашкынын узамдыктырганы-биле май — июнь айларда төрүттүнгеннери деңгели куду, янзы-бүрү аарыглардан аарыычалын хойжулар эки билир.

Ам хураганнарга таваржыр аарыгларны, оларга улуг демисежиринiң чамдык аргаларын айтып көрейн. Совхозтарның чаш малы колдуунда ижин-баар болгаш өкпе-чүрек аарыгларындан хорап турар. Маңаа оларның чамдыктарын көрүп көрээлинер.

Гастроэнтериттер. Чумурнуң болгаш шөйүндулериниң тоолгадыр янзы-бүрү аарыгларын ынчаар адаар. Хураган иези боос чорда, ылангыя боозунуң сөөлгү 75 хонуктарында хойнуң ажаалда, чемгерилгезин баксыратканындан, мал чемнериниң шынары багай болуп, чаш төл иезиниң иштинге чедир өспээниинден зарыычал болур. Хураган иезиниң иштинге беш ай дургузунда азы 150 хонукта өскеш, деңзиизиниң 5 хуузун баштайгы 75 хонукта, 95 хуузун төрүттүнер мурнунуң 75 хонуунда немең алыр. Хойга чем чедишпейн баарга, боозунун шоолуг өспези база ында.

Гастроэнтериттерниң ән-не айылдыы — диспепсия (чем хуулурга албас дээн уткалыг) деп аарыг. Ону алиметарлыг (чемден хамаарышкан) болгаш аутоинфекциялыг диспепсия деп ийи хевирге ылгаар.

Хураган төрүттүнген соонда иезиниң суду болгаш тынган агаарыбиле кады оон организминче киргеш, анаа хора чедирбейн, анаа-ла чоруур микробтар бар. Оларны халдавырлыг аарыглар тывылдырар микробтар-биле салчап болбас.

Хураган кандыг-бир аарыгдан аараам, куш-деңгели кошкап, суларай берген болза, демги анаа чоруур микробтар дораан-на куш кирип, аарыгга капсырлашкам, чаш малды бергедеп болур. Ынчаар аарыгын аутоинфекция (боду халдавырланыр дээн уткалыг) деп адаар.

Бо аарыгның көл демдээ — ән-не чидии-биле өгелээр, сыыладыр өттек, аарыг чоорту нарыыдаам, хораннаныр. Бо аарыг кышты сөөлзуредир, өрте чазын хөй таваржыр. Ааран хураганнар 1-4 хонукта дыка баксыраар. Үргулчу ыйныр, суг өтпээ туттунмастай бээр, тыртып, курлуп эгелээр, оон хенертен өлүр. Төрүттүнген хураганнарның 80—100 хуузу ол аарыгдан аарыыр, а оларның 50 хире хуузу өлүр.

Ук аарыгның тыптыр бир чылдагааны хураганның иезиниң суду шуут чок болурунда азы төлүн тоттурбазында.

Аңаа улуг демисежирде, бир-ле дугаарында аарыгны шын тодарадып алыры, өй-шаанда эмнээри, халдавырлыг өске аарыглар-биле салчаазы онза чугула. Өй-шаанда эмнел, дүрген хемчеглер алырга, аарыг чавырлыр, шоолуг хорамча чок болур.

Ук аарыгны эмнээриниң аргалары: ааран хураганнарны доп-дораан аңгылап үскеш, эмнээрининiң мурнунда 6-12 шакка чемгербейн, соодар. Элээн берге аарааннарын харында 18-24 шак чедир чемгербес. Од аштадып турар аразында 3-4 шак болгаш-ла, 200-250 мл. физиологтуг эзилдиргени (0,9 хуу) азы чылыг сугну ижиртир (эмнекиктээр). Од аштадыр хуусаа әрткенде, хураганның чемге хөнүү кирип келгенде, иезинге 5-10 минута иштинде эмзирер. Чамдык хураганнар дүрген эттинер. Ындыг-даа болза, магадылал кылдыр антибиотиктерни ажыглаары эки түнелдерни бээр. Оларның иштинден ән-не дээштий синтомицин, стрептомицин болгаш биомицин. Олар капсырлажы берип бөлүр микробтарны туткаларындан аңгыда, диспепсияны экиртиринге база дузалыг.

Бергедей берген хураганнарга физиологтуг эзилдиргини 50-100 мл-ни дүн-хүнде 2-3 катап кеш адаанче, а глюкозаны ханче сыыртырга эки. Чүрээ баксыраар болза, 10 хуулуг кофеин эзилдириин 0,3-0,5 мл-ни кеш адаанче сыыртыр.

Бо бүгү эмнээшкиннерни чорудары-биле кады кадык хураганнарның болгаш ылангыя төрүвээн боос хөйларның ажаалда, чемгерилгезин экижидери ән чугула. База бир кол чүүл болза ветеринария-санитария чурумнарын шыңгыы сагыыры. Кажаа-хорааның иштин сектерден болгаш өске-даа боктан арыгларын, үргулчу дезинфекциялаарын малчыннар, тускай әртемниглер кажан-даа утпас ужурлуг.

Үстүнде айыттынган эмнер, эм сыкыртыр, ижиртир херекселдер, дезинфекциялаар эмнер дээш өске-даа чугула чүүлдер кажаа иштинде тускай өрээлге (полкага) баш удур белеткеттинген турары чугула.

Өкпе аарыглары. Өкпе ааранда, ылангыя чаш хураганнарның чыргадап үрелир органнары хөй. Бо аарыглар база-ла, үстүнде көргенивис ижин-баар аарыглары ышкаш, чаш малга хойу-биле таваржыр. Бистиң республикада өкпеге дегдирер аарыглардан хөй чаш мал хорап турар.

Шаанда бо аарыгларның хөй кезиин халдавырлыг микробтарга шамнап турган. Ынчалзажок чоорту тодараттынганындан алырга, база-ла багай ажаалда, чемгерилгеден боол турар.

Эрте төрээн хураганнар бо аарыглардан шоолуг аарывас, харын-даа хорамча чок болур. Орай төрээн хураганнарның ән-не хөйү өкпе аарыынга таваржыр. Бистиң республикага 1960 чылдарда чоруткан шинчилелдерден алырга, март, апрель, май айларда өкпе аарыынган өлген хураганнар 18 — 25,5 хуу чедип турда, январьда — 1 хуу, февральда — 5,5 хуу, а декабрьда—2,3 хуу болгулаан. Чүге дээрге, орай айларда одар-белчиир баксыраан, мал чеми чегейтээн, хойлар арыпкан турар. Мындыг байдалга төрүттүнери-биле чергелештир, хураганнарның хатка, соонка алыыр, сырынгылаар үези бо.

Өкпе аарыы база-ла ийи хевирлиг: чидиг эртер болгаш хоочураар. Чидиг хевир-биле ән бичиилер, а шала улгады берген харын-даа иезинден барыпкан хураганнар хоочурап аарыыр.

Аарыгның демдектери янзы-бүрү. Кол демдектери: ында изиир, думчуунган хөй думаа төктүр, чөдүртүр. Чөдүлү баштай кургаг, үзүктелчек болур, чоорту өл болгаш үр чөдүрүп, тыныш муңгаталыр, өкпези хириээш анаар. Аарыг чиик эрткенде, эки ажаап, чемгерип, өй-шаанда эмнээрге, удатпас сегий бээр.

Хоочураан хойнуң аарыынын демдектери шоолуг билдирбее болза, ону тодарадырының мындыг бир аргазы бар. Хойнуң бооставазының ийи чарыында калбак кегжирлерин аяар чыпшыр аңыштаптарга, хөй аарыг болза, өө тынып, үр чөдүрер. Кадык хойну ынчаарга 1-2 катап чөдүре каапкаш, соксай бээр.

Эмнээри. Кол чүүл — малдың ажаалда, чемгерилгеэ. Ажыглаар эмнер: пенициллин, сульфаниламид препараттары, норсульфазол, балык үзү, А, Д витаминнер. Сөөлгү үеде калбак-биле ажыглап турар эмнер — биоветин болгаш биомицин, террамицин. Эмнерни канчаар, кандыг хемчеглиг ажыглаарын савазының даштында айыткан болур.

Хойжу бүрүзү бо эмнерни курлавырлап алыры, аптекалыг болуру чугула. Оон аңгыда үстүнде айытканым ышкаш, профилактиктиг, ветеринар-санитарлыг хемчеглерни ап чорудар.

Чаш хураганнарга үргулчу таваржыр ийи бөлүктүг аарыгларын көрдүвүс. Бисте ән-не четпес чүүл болза, хой ооллаашкыны декабрьда эгелээш, 4-5 айга чедир уламчылаары боол турар. Оон кол чылдагааны хойнуң эзержилгезинче, тарып боозадылгалыыче кичээнгейлиин кошкаандан, зооветспециалистерниң хүлээнген ажылынга аз-харыысалга чогундан болуп турар. Үстүнде көргенивис бөлүк аарыгларның боол турар чылдагааннары база хойну төрүдер хуусаалын уламдыктырын турарында-дыр. Чаңгыс бо айтырыгны бейин дүрген шиитпирлеп шыдаптар болзувусса, чаш хураган чидирин дыка кызырлып болур иймек.

И. КЫЗЫЛ-ООЛ,
ветеринария эртемнериниң кандидады.

Мурнакчы дуржулга

ИДЕОЛОГИЯ ЗВЕНОЛАРЫ

Дүжүт ажаалдазының үезинде кончуг ажыктыг болган идеология звенолары Ставрополь крайның Ипатово районунда доктаамал ажылдап турар апарган. Оларның кыжын кол сагыш салыр чүвези — малчынарның чарыжын массалыг болдурарын хандырары.

Район — крайда күштүг кызыл-тастарның эң улуг берикчизи. Ол район үнелиг чинге-нарын дүк бүдүрериниге база-ла шагдан бээр алдаржын келген. Дайын мурунуң чылдарында-ла ипатовчулар хойнуң «Ставрополь» болгаш «Кавказ» деп, продуктулуг ийи уксааларын өстүрүп алган. Уксаалыг аныяк малды оон РСФСР-ниң кара эвес хөрзүнүүт черлериниң, Поволжьеның, Сибирьниң ажылагыйларынче, Казахстанче чөрудуп турар.

Күруксаажыдылга заводу «Большевикте» дөрт идеология звенозунуң бирээзин баштаарын партия организациязы кол агроном С. Сигидага даскан. Ынчаарга ол таварылгэ эвес: хөй ажылынга чедишкинни хөй нуруузунда агрономня адбаны, оон ыанышты чем баазазын тургузар мергежилдии тодаргайлаар. Хойжулар-биле доктаамал аралажып тургаш, агроном оларның негелделериниге база хереглелдериниге дүүштүр, ферманы чемнер-биле хандырарының планнарын кылып тургузуп турар.

— Бистиң звеновуста янзы-бүрү мергежилдиң кижилери— экономистер, зоотехниктер, эмчилер, башкылар бар — деп, ол чугаалады. — Ынчаарга кижи бүрүзү малчыннарга чүве чугаалаар темалыг. Темалар айы-биле специализастаар чорук материалды ылаптыг, тодаргай тайылбырлаарының, күш-ажылдың мурнакчы аргаларың мергежилдии-биле пропагандалаарының аргазын берип турар.

С. Сигида-биле кады СЭТА-ның корреспондентизи ыракузак черде турар хойжу Г. Сологубовтуң кыштаанга барып чораан.

— Василий Дохныч-биле чарыш керээзи чарган силер але?—деп, звено удуртукчузу хойжудан айтырды.

— Ийе, оон-биле.

— Ынчаарга мону номчуп ал.

Ынча дээш, В. Дохнычының чедишкиннеринге тураскаткан «Чаңныкты» хойжуга тудусту. Ол кыштың кидин түлүк үезинде хураганнарны бүрүнү-биле камгалап алырын хандырган.

«Большевиктиң» хойжулары хойнуң массалыг ооллаашкының частан кышче районга бир дугаарында шилчиткеенериниң бирээзи. Соокта шүүдел улуг болбайнаан, ынчалзажок оон ажыктыы илдеи. Хамыктың мурнунда чылыг душкуже чедир хураганнар ажок доруга бээр болгаш көк үнери билек-ле одарже оттап эгелээр. Ынчангаш сезон дургузунда хураганның деңзизи улуг хойларның-биле деңнежи бээр.

Г. Сологубовтуң коданында хөй ооллаашкыны январьның хүннеринде эгелээн. Звено удуртукчузунуң эккелгеи «Чаңныкты»-биле танышкаш хойжу чугаалады:

— Мээн чарыштыг кижим кыжын хойларын свёкла-биле немей чёмгерип турар-дыр. Менде свёкла шагда-ла чок болгай.

— Чүге чогул?

— Бистиң салбырыыста хойлардан ангыда — мыйыстыг бода мал база бар. А мал чеми кылыр свёкланы чүгле өске адырларга четчир кылдыр тарып турар-дыр бис.

Идеология звеноларында ажылдап турар бүгү кижилер хүн демдеглелин кылып турар. Чугаалашкан чүүлүн бижип алгаш, агроном хойжуга медегледи: свёкла тарыыр черлерни таарыштыр тургускааның оскертир апаар. Ынчалзажок ол — кедизинде ыдыг. Чарыштың негелделерин деңнештирер дээш, бригадаларга белоктуг болгаш витаминниг холуксааларны немей тускайлап берген.

«Чаңныкты», өске-даа агитация материалын идеология звеноларын партком чанында тургускан парлалга төвүндеп ап турар. Күруксаажыдылга заводунуң дежурный диспетчери эртенниң-не телефон-биле, бичии рациялар дузазыбиле хой ооллаашкынының, бар мал чемнериниң дугайында дүрген медээни ап турар. Кирген информацияны анализтеп көргеш, парлалга төвү тиилекчилерни илереткеш, медээлерни тарадып чорудуп турар. Оон түнелиндэ хойжулар чүгле бодунуң ажылагыйында эвес, харын-даа кожаларында ажыл-херектиң байдалы-биле дүрген танышып, мурнакчы дуржулганың адрезин билип ап турар. Партияның район комитединиң чанында тургускан штаб идеологтың звеноларының ажылын удуртуп баштап турар.

Ставропольдуң фермаларында мал кыштаглаашкыны чедишкинниг эртип турар. Малчыннар-биле доктаамал аргыжып турар кижилериниң ачы-хавыязы мында биче эвес.

Н. СТЯЖКИН.
СЭТА-ның корр.

Ипатово,
Ставрополь край.

БИЛИР СИЛЕР БЕ?

★ ССРЭ-де бүдүрүп турар бүгү эттиң 8-10 хуузун, а Ортаакы Азияда болгаш Закавказьеде 40-45 хуузун хой эъди эзлеп турар.

★ Бистиң чуртта хой сүдүн бүдүрери чылда 100 муң тонна ажып турар.

★ ССРЭ-де нарын дүктүг 19 уксаа бар.

★ Революция мурнунда Россияга хойнуң 95 хуузу бодуун дүктүг турган. Ам ССРЭ-де бүгү хойнуң 70 хуузу нарын, чартык нарын болгаш чартык бөдүүн дүктүг.

★ Революция мурнунда Россия чылда 192 муң тонна хой дүгүн бүдүрүп турган. Оон чүгле 12 хуузу нарын болгаш чартык нарын турган, ам ындыг дүк 80 хуу чедип турар.

★ Бүгү дүктүң бештиң бир кезиин болгаш нарын дүктүң чартык кезиин Соңгу Кавказ, каракуль алгыларның чүс хуузун, хой эъдиниң 20 хуузун Ортаакы Азияның республикалары болгаш Казахстан бүдүрүп турар.

★ Делегейниң бүгү чурттарында бир миллиард хире хой бар, оон 2,5 миллион азы хой бүрүзүнден-не 2,5 килограмм дүк бүдүртүнүп турар. Эң-не хөй хой Австралияда — 170 миллион. Ында 800 муң тонна дүктү чыл бүрү бүдүрүп турар.

★ Чаа Зеландия бир хойдан-на ортумаа-биле 5,2 килограмм дүк кыргып ап турар. Ында эът бүдүрүлгезинге, нургулайында, 4-6 айлыг хураганнарны ажыглаар.

★ Совет Эвилези Англиядан линкольн, ромни-марш, бордерлейстер, оксфордшир, гемпшир деп уксааларның чартык нарын дүктүг хойларын садып ап, хайманташтырып турар.

★ Девегейниң бүгү чурттарында хойнуң 350 янзы уксаазы бар.

★ Чүс гектар кадзэ ажып-егый ажыглалдыг чер бүрүзүнге Закавказьеде — 105, Киргизияда — 95, Соңгу Кавказта — 58, Чөөн Сибирьде — 40, Казахстанда — 19 хой онаажыр. Ол-ла хире черге онааштыр Киргизия—278, Соңгу Кавказ — 259, Закавказье — 195, Чөөн Сибирь — 126, Казахстан — 58 килограмм дүк бүдүрүп турар.

★ Бир хойдан-на Соңгу Кавказ 4,5 килограмм, Поволжье 3,6 килограмм, оон өске республикалар 2-3 килограмм дүк кыргып ап турар.

БЕДИК ПРОДУКТУЛУГ МАЛДАР

Иштин-Дөгээ дааның баарында, Бии-Хеминиң оң талакы эриниң кырында, дыка делгем шөлде ак-ак бажынар тургулапкан, оларның аразында ийи-ийи кажы-даа бар, делгем, таарымчалыг мал кажаалары, чем белеткээр цехти туткулаан. Долгандыр бедик херим-биле кажаалаан. Ынаар кирер эжиктиң кырында: «Республиканың уксаажыдылга каттыжышкыны» деп улгаттыр бижээш аскан.

Республиканың көдээ ажылагыйында база бир чугула бүдүрүлге чери болур уксаажыдылга каттыжышкынының бо комплекстиг оран-турлаа онгу беш чылдың сөөлгү чылы—1980 чылда ажыглалга кирген. Уксаажыдылга каттыжышкынының албан-хаакчыларының ажылдаар конторазы база-ла ында, ийи каът бажында. Өрээлдер делгем, чырык, ажылдаарынга таарымчалыг. Оон чанында дүзалал орай-савазы: үрелиг бүдүрүктү бугалар, кошкарлар азырап, ажаар делгем кажаалар. Чем белеткээр цех кожа. Кажаларда хол-биле кылыр ажылдар ховар, колдуунда механизастаттынган.

Кол уксаажыдылга бүдүрүлгезиниң кол зоотехниги Дина Габдрахимовна Буянова биле улуг зоотехниги Оолчугаш Тюлюшович Кара-оол олар уксаалыг бүдүрүкчүлерни биске көргүзүп, тайылбыр кылды.

Иштин, даштын агартыр чугайлап каан, кедергей узун, муңгаш кажаа.

— Мында уксаалыг бүдүрүкчү бугаларны азырап, ажаап турар—деп, Оолчугаш Тюлюшович чугаалады.

Бута бүрүзү-ле тускай үзүктээште турар. Ону коончуг быжыг, чоон демирлерден шаарты кылган. Чинр чеми, ижер суу чанында белен. Бугаларны тускай кижилер ажаап турар.

6054 дугаарлыг, симменталь уксаалыг бүдүрүкчү буганың үзүктээжиниң чанында келдивис. Оон улуг-шыырааа магалыг! Ону Хакас автономнуг областың Боград районунуң Бородин аттыг, уксаажыдылга заводундан 1973 чылда садып эккелген. Тос харлыг ол буганың үрези-биле чеди чыл дургузунда 9,6 муң хире инекти тарып боозаткан. Оон үрезиниле чылда-ла 1500—1600 инекти тарып боозадып болур.

— Бо буганың диниг деңзизи 1040 кг, а өртээ эгиттингениден аңгыда, 1900 хире рубль орулганы берген—деп, Д. Буянова тайылбырлады.

Оон коданның кол ээлери бисти кошкарлар турар кажааларга эдертип чедире бердилер. Кедергей улуг, шыырак, күш-дёңгели күскү-ле олчаан кошкарлар даштын чемгерилге шөлүнде сиген чип турлар.

— Мында чүс чеден бүдүрүкчү кошкарны азырап турар бис—деп, Оолчугаш Тюлюшович чугаалады. — Боларның аразында красноярск, алтай болгаш өске-даа уксаалар бар. Кол-ла ажыглаттынып турары красноярск, алтай уксаалар. Олар-биле Тываның хойларының уксаа шынарын экижидип турар.

— Эрткен чылын бо кошкарларның үрези-биле чеже хой тарып боозатканыл?—деп сонуургадывыс.

— Ынчан маңаа мооң чартыы хире эвээш кошкарлар турган—деп, Дина Габдрахимовна харыылады. — Оларның үрези-биле 135 муң хойну тарып боозаткан. Планнаттынганынга 25 муң хой четпейн барган. Чүге дээрге, төп зонаның ажыл-агыйларында төрүүр хой ол хире четпес болган.

— Ам боларның көргүзүглерин чугаалап көрүнерем.

— Бо турар дээрбек мыйыстыг 5936 дугаарлыг кошкар красноярск уксаалыг. Диниг деңзизи 142 килограмм, кыргын алыр дүгү 20 кг, дүгүнүн узуну 8—10 см, а дүгүнүн чинги 64 шынар. Чаңгыс бо кошкарның үрези-биле сезонда 1500 хойну тарып боозадып болур. Бир эвес, сула эдержилгеге турар болза, чаңгыс кошкар чүгле 100 хире хойну эдерип болур.

— Дүү ол база-ла ак кошкар алтай уксаалыг. Диниг деңзизи 127 кг, бээр дүгү 15 кг—деп, Оолчугаш Тюлюшович кол зоотехникке улашты.

— Моозу тыва кошкар-дыр, кара баштыг. Оон көргүзүү— диниг деңзизи 85 кг, дүгү 5,7 кг. Мындыг кошкарларның үрези-биле Эрзин, Тес-Хем, чамдык кезиинде Мөңгүн-Тайга районнарның ажыл-агыйларының хойларын тарып боозадып турар.

ЧУРУКТАРДА: красноярск, алтай, тыва уксааның кошкарлары (оларның көргүзүглери үстүнде айыттынган); Кол уксаажыдылга будурулгезиниң зоотехниктери О. Т. Кара-оол биле Д. Г. Буянова олар кошкарларны көрүп турлар.

К. АРАКЧАА,
А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

ИЙИ КАЪТ КАЖААЛАР

Киргизияның мурнуу талакы девискээринде «Ала-Бука» совхозтуң малчыннары хөй кажааларының кырынга күш фабриказының хана-характыг өрээлдери хевирлиг ийиги каътты ажыглап эгелээн. Хойларның массалыг ооллаашкыны эгелээр мурнуу чарыында он кажааларны ол совхозка ынчаар эде дээн.

Хөй кажааларының «ийиги» каъттарын тударынга хөй эвес уе негеттинген болгаш чарыгдалы—хураган үгенектерин аңаа дериринден ийи катап эвээш болган. «Ийиги» каъттың база бир ажыктыы— мурнуку хемчээли хевээр шөлдүг кажаага ам ийи катап хөй хойларны болгаш хураганнарны сыңырып турар.

Ийи каът хөй кажаларынга хураганнарны чемгерип доруктурарының эртемге үндезилеттинген аргазын база ажыглап эгелээн. Бүдүн чартык айның дургузунда хураганнарны хөй сүдүнүн орнунга холуксаалыг болгаш чулуктуг чемнер-биле азырап турар. Ынчаар азырап өстүрген хураганнарның бирээзининe диниг деңзизи алды айлында 36 килограмм—аңаа байдалдарга өстүрген хурагандан өң килограмм хөй болуп турар.

Ындыг хевирлиг чаа пехтерни тургусканы хөй ажылын индустриализастаарынга улуг арганы берип турар.

В. ПОЛУКАРОВ,
СЭТА-ның корр.

ОНЧА-МЕНДИ

Кыржаң соок хүн. «Тес-Хем» совхозтуң хойжузу Бүлүүн Куяганың турлаа Хавак-Эдээ көстүп келди. Ховунуң ховузунда чаңгыс өгнүң янда-ыындан үнген ыш дүдүскек болу берген, дээр шаар үнгеш, агаарга чоорту чидип тур. Хой кажаазының бир ужунда эзерлиг ийи аът машинадан хоюп, девиржип турлар.

Өгге кирип келдивис. Малчынар ажыл-херээн башкаргаш, дүштеп олурлар. Аалга кирген кижи аяк эриң ызырар деп, тыва улустуң чанчылы бар. Биске база шай кудуп бердилер. Шайлап өра, өгнүң иштики байдалын сонуургадым. Дөрде чараш үгүүлзалыг ийи улуг, ийи биче—дөрт аптара. Оларның кырында батарея-биле ажыллаар радиоприемник, шилдээн фоточуруктар. Хавада — 1981 чылда малчынның алган социалистиг хүлээлгезин аскан. Шеверген эткилээн ийи демир оруң, үлгүүрге, чымыкшын. Өгнүң иштин делгем, чырык, чылыг. Шунтуп оон бир кижи олуруптарывыска безин ышкамзыг эвес.

— 1955 чылдың чайынында чүве. Бистиң колхоз баштаар черинге келдирткен, малчынаарын сүмелээн. Ынчан колхозка тулуг кылырындан, мал чеми белеткээриниден өске сезонныг ажылдар бар эвес. Ынчангаш

ЧУГУЛА СОРУЛГАЛАР

ТЕОРИЯ БОЛГАШ ПРАКТИКАНЫҢ ТУДУШ ХОЛБААЗЫ

«СЭКП-ниң XXV съездизи: теория болгаш практиканың тудуш холбаазы» деп чымыдының сески, сөөлгү үндүрүлгези чырыкче үнген. Ында эш Л. И. Брежневтиң 1980 чылдың ийиги чартыында парлаттынган илеткелдери, чугаалары болгаш интервьюлары, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнериниң, кежигүннерге кандидаттарның, СЭКП ТК-ның секретарьларының ол-ла үеде парлаттынган чүүлдери, илеткелдери болгаш чугаалары кирген.

Чымыдының материалдарында СЭКП ТК-ниң XXV съезди-ниң шиитпирлеринге дүүшүү Коммунистиг партияның теоретиктиг болгаш практиктиг ажылының кол-кол угланымышкынары илереттинген, совет улустуң онгу бен чылдың онаалдаларын боттандыр-ар талазы-биле кедүрүүшкүнүүр ажыл-чорудулгазы көргүстүнген.

(СЭТА).

ХҮЛЕРДЕ МӨҢГЕЖИТКЕН

Сурагжаан Кызыл Пресняда Тура халышкын шөлү, 1905 чылдың кудумчузу, Баррикадалар кудумчузу болгаш өскеда аттарда чурттуң төөгүзүнүң маадырлыг арыннары, хаан чазаанга удур демиселче кедүрүлген Москва пролетариадының оңуп читпес маадырлыг чоруу сиинниккен. 1905—1907 чылдарның революсчу болуушкуннарын В. И. Ленин Улуг Октябрьның «чингине репетициязы» деп адаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң бүдүүзүнде Москвада, Кызыл Пресняда, бирги орус революцияны алдаржыды өндүр улуг тураскаалды тургускан Найысылалдың ажылчы чоннарының тураскаал ажыдазынга холбаштырган митингилер февраль 17-де болган.

Ак-кызыл кожааны кезиптерге, чыылганнарның мурнунга революцияның кедүрлүүшкүнүүр өндүр чаагайын илереткен, гранит бедигээште тургускан композиция кестүп келген. Эр болган херээжен ийи ажылчын аът мунган чепсегленген казак-биле сегиржиг алганын ында көргүскен. Оон чанында революцияның өлүрткен дайынчызының чанында хаан ёзузунга каргыжын салган, өжөн негээринче кыйгы салган холун дээрже сунган не. Композицияның төнүдже—үш дружинник-ажылчын. Бедигээшти долгандыр, Кызыл шөлде, В. И. Ленинниң мавзолейиниң чоогунда дег, кызыл шуру даш чадыг.

Тураскаалды тургускан Кызыл Пресняга эң маадырлыг чоруу-биле шылгараан Москваның ажылчын дайынчы дружиналары чыылган турган деп, чүве чугаалааннар демделээн. Россияга бирги орус революция өске чурттарга ажылчыннарның болгаш тараачыннарның революсчу кедүрлүүшкүнүнге, делегейге национал-хосталгалыг шимээшкиннинг чаптыш нептерээринге кайгамчык улуг салдарлыг болганын оратордар демделээн.

Бирги орус революцияның чылдарында тура халышкан улус-чоннуң социал чөптүг чорук, хостуг күш-ажыл дээш түлүп турган идеалдары Кышкы өрдүну штурмнап турганнарны, Совет эрге-чагырганы тургусканнарны, чоннуң эрге-чагырганын хамааты болган Ада-чурттуң Улуг дайынарының чылдарында камгалап турганнарны, хөөзүраан чурттуу бүзүндулардан болгаш хулыйбадан катап тургусканнарны сорук киирип келген. Ол идеалдар совет кижилерге бо хүннерде-дээ эргим, чоок, олар ССРЭ Конституциязында чогум бодараашкынны алган.

1905—1907 чылдарның революциязының өндүр улуг бистиң чурттувуста сайзыраңгай социалистиг пиитилел тургустунган бо үеде улам тода көстүп турар деп, чүве чугаалааннар айыткан. Капиталдың дарлалынга удур, күш-ажылдың кижизиниң аас-кежии база чаагай чоруу дээш улустарның хосталгалыг демиселинге бүгү үелерниң болган салгалдарының үзүлбес харылзаалыы катап-катап илереттинип турар.

Митингиге СЭКП ТК-ның культура килдизиниң эргелекчизиниң бирги оралакчызы З. П. Туманова, СЭКП Москва хооркомунуң секретарьлары, чамдык төп болгаш республика-халбан черлериниң база организациялларының улуртукчулары, партияның хоочуннары, хөй-ниити төлээлери келген.

Тураскаалды чогаалдыкчы коллектив — скульптор О. А. Иконников болгаш РСФСР-ниң алдарлыг чурукчузу В. А. Федоров, архитекторлар М. Е. Константинов, А. М. Половников, В. П.Фурсов олар кылып тургускан.

(СЭТА-ның корр.).

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

шаар мал Кызыл районуң ажыл-агыйларынга 16,4, Каа-Хемнииңге — 13,7, Тожуунуунга — 11,1, Улуг-Хемниинге — 8,7 хуу кызырылган. Тус-тус ажыл-агыйлардан «Кара-Хаак» совхозка хой, өшкү — 40,5, «Ленинчи оруккa» — 29,2, «Шамбалыгга» — 23,5, «Коммунизминиң херелинге» — 15,5, «Ак-Туругга» — 17,5 хуу эвээжээн.

Бо районнарга малдың баш санының кудулап турарының кол чылдаганы болза, малды өстүрер ажылды ажыл-агыйларның зооветспециалистерини багай чорудуп турарында. Оон түнелинде малдың чаш төлү эвээш алдынып, чидирер, самчыгдаар чоруктар көвүдеп, өлүп хораары улгадып турар. Малды чемгерерин база калгалаарын кошкак организастаан, инектерин кызыраар чоруу эвээжевейн, хунажыннарны 2—3 чылга чедир эдержилгеге киирбейн турар.

Зооветспециалистериниң талазындан ажыл-агыйжы эвес болгаш харысалга чок чоруктарның уржуу-биле 1980 чылда Улуг-Хем районнуң совхозтарынга бызааларның 33,3 хуузу, Бии-Хемниинге — 41,2, Каа-Хемниинге — 30,4, Кызылдыгга — 44,6 хуузу, Тандынынга — 21, Тожуунуунга — 59,6 хуузу чедир алдынмаан.

Хой ажылында-даа байдал оон дээредевес. Чижээ, республикага ниитизи-биле төрүүр 100 хойга оналаштыр 66 хураган алдынган болза, төп зонаның районнарынга оон-даа куду: Улуг-Хемге — 59, Тандыга — 60, Каа-Хемге — 56, Тожуга болгаш Кызылга — 58—58 хураган алдынган. Айыткан районнарның ажыл-агыйлары муи-муи хурагаанны чедир албаан-дыр.

Оон-биле чергелештир хөй санныг өлген чаш малды ветбаклабораторияларның кандыгдаа түнел анализи чокка ара салган болгаш өлүг төрүттүүген кылдыр көргүзүп турар. Ол дээрге херек кырында малчыларның база зооветспециалистериниң четпес ажылының ужурудан, багай ажааганыдан өлген болгаш чогуур үезинде отчётка киирбээн чаш мал-дыр.

Мыйыстыг бода малдың баш саны өспейн, янзы-бүрү чылдаганнардан хөй санныг инектер төрүвейн турда-ла, зооветспециалистер инектериң кызыр, боозун доктаамал шинчилеп көөрүн чорүтпайн турар. Чамдыкта чорутса-даа, мындыг шинчилелдиң түнелдерин кодан айны-биле актыларга биживейн, кадарчы, саанчы бүрүзүнге чедирбейн турар. Ветеринария специалистери инектериң кызыраар чоруу-биле ёзулуг демиселдя чорутпайн, чогуур эмнээшкини хемчеглерин албайн турар.

Оон аңгыда мал ажылында баштайгы учёттуң болгаш отчёттуң байдалы шыңгыы дүвүрээзиниң болдуруп турар. Чаа төрүттүнген чаш малдың учёдун кончуг четпес кылып турар. Бо талазы-биле бирги ээлчегле районнарның кедээ ажыл-агый эргелелдериниң, ылангыя совхозтарның зооветспециалистери болгаш бухгалтерия аппарады буруулуг. Төрүттүнген чаш малды тула демдектевейн, ай бүрүзүнүң төнчүзүнде учётка киирбейн турар чорук малды самчыгдаарынга база өлген малды чажырарынга таарымчалыг байдалды тургузуп турар. Чижээ, «Коммунизминиң херели» совхозка 1980 чылга хой төрүүрү доозулгуже база артган хураганнар дорукхуже чедир, өлүп турган хураганнарны отчётка көргүспейн турган. Төрүттүнген чаш малды чүгле чйның төнчүзүнде учётка киирери-биле баштайгы документилерни кылыр шак мындыг практиканы шуут болдурбас керек.

Аарыг-эрлиг болган азы хөй-ниитиниң чемненилгезинге хереглээр дээр сылдаг-биле 1980 чылда төп зонага бүгү чүзүн хөй санныг малды соккан. Таядының ажыл-агыйларынга 6 муң ажыг, Каа-Хемниинге — 3289, Кызылдыынга — 5926, Бии-Хемниинге — 8711 болгаш Улуг-Хемниинге — 16606 баш малды мындыг янзы соккан. Ол чорук бо чылдың баштайгы айларында-даа үргүлүлеп турар.

Малдың эге үеёдунда шыңгы четпестер-биле дергелештир, мал ажылында бухгалтер учёду база-ла сандаргай байдалда туруп турар. Мал шинчээшкиниинiң талазы-биле учёт дептерини бүрүткевейн, а бригадирлерниң кылып киирип турар отчёттарын барымдаалазары чанчыл апарган. Оон туржук чамдык бухгалтерлер 24 дугаарлыг майкыны бүрүткээринге киришпейн, ол ажылды зоотехниктерге дагзып турэр. Оон түнелинде отчёт медээлерин эпти-ле хажыттынып, эге документилер-биле дүүшпес болуп турар. Совхозтарның кол бухгалтерлери учётта бар четпестер-биле эптежип, специалистерге болгаш ортумак звеноның ажылдакчыларына чөгүүр негелдерни салбайн, учётта бар четпестерни чайладырының дугайында айтырыгны директорларның мурнунга тургуспайн турарының үржуубиле бо бүгү четпестер бар апарган-дыр.

Ажыл-агыйларда эге болган бухгалтер учёдунда четпестерниң түнелинде, ниитиниң малын оорлап, самчыгдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунуп турар. Чижээ, 1980 чылда «Өөк» совхозтуң Тарлаг салбырында 40 муң рубль өөтектиг 200 баш мыйыстыг бода мал, Тожу районнуң «Май 1» совхозунга 67 муң рубль түнүүр 437 чылгы мал дудаан. Эң-не улуг чидириг, самчыгдаа болгаш дудагдал «Улуг-Хая» совхозка — 407 муң рубль, Тэка аттыг совхозка — 448 муң рубль ууниүр болган.

Чамдык удуртукчулар болгаш специалистер тодаргай учётту тургузары-биле боттуг хемчеглерни алырының улуу, күрүнеен мегелээр, мал ажылына отчётту хажыдар чорукларыны кылып турганы канчаддаа таарышпас. Ындыг фактылар Улуг-Хем районга тургулаан. Чижээ, «Найырал» болгаш «Ак-Туруг» совхозтарның удуртукчулары өлген малдарны чажырар сорулга-биле мегелеп, каяк ажыттаар чорукту кылып турган. 1980 чылдың 7 айларының дургузунда «Найырал» совхозка эге документилерден алырга, 4106 баш хой, өшкү өлген, а мал ажылының байдалының дугайында отчётка (24 дугаарлыг майык) түгле 2709 баш өлген деп көргүскен, азы 1393 баш өлген малды чажырган. Оон санны тодарадып хынап көөрге, 373 башты ажыл-агыйның ниитики хереглелинге ажыглаары биле сокkан, 393 башты дудагдал болгаш самчыгдал кылдыр көргүскеш, хойжуларның чырында саагай, а яртхан 611 башты 24 дугаарлыг майыкка шуут киирбээн болган.

Учётта демделеттинген четпестерни чайладыр төлөөлө, кол бухгалтерлериң боттарынга база бүгү бухгалтерия аппарадынга белик негелдени салыры, ажылга хамаарылганы үндезини-биле чаартыры, хуудаларын

ГАСТРОЛЬДАР САЯНГА ЭГЕЛЭЭР

КРАСНОЯРСК. (СЭТА-ның корр.). Саян-Шушевск ГЭС-тин шылгараан тудугжуларынга тыпсыр тураскаал белектери-биле Красноярскиде Сибирьиин таңды ансамблиинин он солистери шаңнаткан. А бүгү-эвилелдин шалыпчы тудуунун мурнакчы он ажылчыннарынга ансамбльдин шылгарангай мастерлериниң атта-лрын салган фотоальбомнарны белекке берген.

Ийи коллективтерниң чаңчыл болган ужуражыышкыны эки ажылдыг тудугжуларны болгаш артистерни шаннаарыбиле доозулган. Анаа эрткен чылда чогаадыкчы кады ажылдажылганын түңнелдерин үндүрген. Саянчылар дөрткү болгаш бешки гидроагрегаттарны хуусаадан эрте ажыглалда киирген. Сибирьиин таңды ансамбли Москвага Олимпийжи оюннарның ажыдыышкынынга болгаш хаашкынынга, В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл оюнга тураскаатка юбилейжи концертке киришкей.

Ансамбльдин гастрольдары Саянга, гидротудугжуларның Культура бажыңынга эгелээр болгаш төнер. Боттарының эң дээре номерлерин олар социалистиг чарыштың тиилекчилеринге тураскаадыр. Концерттер соонда көрүкчүлер артистерни боттарының ажылдаар черлериче — плотинаже, машина залынче чалаар. Ындыг ужуражыышкыннар ансамбльдин чогаадыкчы дилээшкиннеринге ажыктыг болуп турар. Чижээ, бир ындыг ужуражыышкынның соонда «Сибирьниң чалыы назыны» деп танец тывылган.

НОМЧУЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Күш-ажылчы хүн соонда Хөндергей суурнун чүрттакчылары Культура бажыңының залының олуттарын долдуруп олурупкан. Ол кежээ анаа ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының чингиге кежигүнү, профессор, сураглыг кезер эмчи Ф. Г. Угловтун «Кижилер аразында кижи» деп номунга номчулга конференциязы эрткен.

Хөндергей ортумак школазының башкылары Д. Д. Сат, Б. М. Сайын, К. А. Сат, О. С. Тюлюш олар номнун кол утказын номчукчуларга таныштырган. Номда бижиттингеи чүүлдерге хамаарыштыр конференцияга чүве чугаалааннар араганың кижинин организминге, ажыл-амыдыралынга хоралыын айытпышаан, оон бадыткалы кылдыр амыдыралдан чижектерни көргүскеннер.

Хөндергей көдээ Советинин болгаш суурнун херээжеңнер чөвүлелиниң организастап эрткени бо номчулга конференциязы солун болуп эрткен

П. КУУЛАР.

Чөөн-Хемчик район.

БОЛДУНАР АРГАЛАР-БИЛЕ...

Онгу беш чылдың иштинде Тожу районда улус өредилгези элээн бурунгаар базымнарны кылган. Сыстыг-Хем суурда чаа школаны, Тоора-Хемде уруглар садының алгыдыышкынын болгаш Азаста, Ийде башкылар чурттаар бажыңнарны тутқулаан. Янзы-бүрү техниктиг херекселдер, көргүзүг материалдары-биле дериттинген.

Чыл бүрүде сес чыл болгаш ортумак өредилге чедип алган уругларның саны көвүдеп турар.

Школаларда кызымаккай эки ажылдап турар, аныяк өскенни коммунистиг ёзу-биле кижизидер дээш шынап-ла боттарының күжүн-даа, үезин-даа харамнанмайн ажылдап турар башкылар хөй. Оларга РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы Сыстыг-Хемниң эрге школазының эргелекчизи А. П. Уставщикова, Азас ортумак школазының директору Б. Д. Донгак, ол-ла школаның башкызы В. Д. Ондар. Ырбан школазының башкызы Н. Е. Казанцева, кадык-шылга школазының директору К. Ч. Дордуп-оол дээш оон-даа өске башкылар хөй.

Кижизидилгениң болгаш билигниң эң-не кол-кол сорулгалары чүгле кончуг эки эртинген кичээлге шиитпирлеттинер деп чүвени удуртулга болдуруп, улус өредилге килдизиниң ажыддакчылары школачыларны хынап турар үезинде кол кичээлгейи кичээлдерниң шынарынче угландырып турар.

Ий школазының башкызы А. С. Сагачы, Тоора-Хем школазының башкызы Е. В. Попова кичээлдерин кезээде бодамчалыг планнап алган, аңгы-ангы темаларны янзы-бүрү хевирлерге, бедик деңнелге эртирип турарлар.

Бо чылдарның иштинде районнуң школаларында өредилге-кижизидилгелиг ажылдың шынары чүгээр экижип турар деп чүвени дээди болгаш ортумак өредилге черлеринче кирип турар уругларның саны көвүдеп турары бадыткап турар. 1980 чылда 10 класс дооскан аныяктарның 46 хуузу дээди болгаш ортумак өредилге черлеринче кирген.

Кижизидилгениң болгаш билигниң эң-не кол-кол сорулгалары чүгле кончуг эки эртинген кичээлге шиитпирлеттинер деп чүвени удуртулга болдуруп, улус өредилге килдизиниң ажыддакчылары школачыларны хынап турар үезинде кол кичээлгейи кичээлдерниң шынарынче угландырып турар.

Ий школазының башкызы А. С. Сагачы, Тоора-Хем школазының башкызы Е. В. Попова кичээлдерин кезээде бодамчалыг планнап алган, аңгы-ангы темаларны янзы-бүрү хевирлерге, бедик деңнелге эртирип турарлар.

Бо чылдарның иштинде районнуң школаларында өредилге-кижизидилгелиг ажылдың шынары чүгээр экижип турар деп чүвени дээди болгаш ортумак өредилге черлеринче кирип турар уругларның саны көвүдеп турары бадыткап турар. 1980 чылда 10 класс дооскан аныяктарның 46 хуузу дээди болгаш ортумак өредилге черлеринче кирген.

Сөвлгү үеде улус өредилге килдизиниң ажылдакчылары болгаш башкылар кичээлден дашкаар болгумнер болгаш клубтар, рекциялар ажылдарынче элээн кичээнгейни салып турар апарган. Бо ажылдар Ырбан болгаш Азас школаларында багай өвес тургустунган. Ырбан ортумак школазының 4—10 класстарының өренчилериниң 91 хуузу янзы-бүрү болгумнерде хаара туттунган. Азас школазында фото болгаш радиотехника болгумнерин А. Д. Кошкар-оол эки удуртуп турар.

Чедиишкиннер-биле чергелештир районнуң Культура албан черлериниң ажылында чедир киллимнаан, шиитпирлеттинмээн айтырыглар ам-даа бар. Культура бажыңнарынга ажылдаар тускай эртемниг кадрлар чедишпейн турар. Элегестиг Культура бажыңы 2 чыл иштинде директор чок туруп турар. Бо дээрге тодаргай факт-тыр. Чыл бүрүле культура институдун болгаш уран чүүл училишезин дооскаанар кээп турар. Олар кезек ажылдаан чоруй баар ийикпе, азы өске ажылче шилчий бээрлер. 1980 чылда уругларның музыка школаларынга 5 кижи келген, а 8 кижи үүнүп чоруй барган, а клуб ажылдакчыларынга 1 кижи келген, 4 кижи чоруй барган. Тускай өредилге чери дооскан кадрлар келбейн турар эвес, кээп турар. Моон тодаргай чижээ 1976 чылдан 1980 чылга чедир районга библиотека ажылдакчылары 9, клуб ажылдакчылары 11, музыка школазынга башкылар 10 кижи келген боон турар. Ол келген тускай эртемниг аныяк кадрлар чурттаар бажың чогу-биле ийикпе өске-даа чылдагаанындан көдээден чоруй баргылаан болур. Амгы үелё районнуң Культура бажыңында болгаш клубтарында хөй кезиилде тускай эртем дооспаан кижилер ажылдап турарлар. Дээди эртемниг чүгле 2 кижи ажылдап турары — тодаргай факт болур.

Мергежилдиг тускай эртемниг кадрлар чедишпеининден Кочетовонуң, Элегестиң, Сосновканың, Арыг-Бажының Культура бажыңнарының болгаш Хаактың көдээ клубунуң ажылдары эжиживейн турарының бир кол чылдагааны ол болур.

Культура албан черин тускай эртемниг кадрлар-биле четчелээр айтырыгны бүгү талабиле хандыр өредилге чедип шиитпирлээр үе келген.

А. АРАПЧОР.

«ДАЙЫН БОЛГАШ ТАЙБЫҢ»

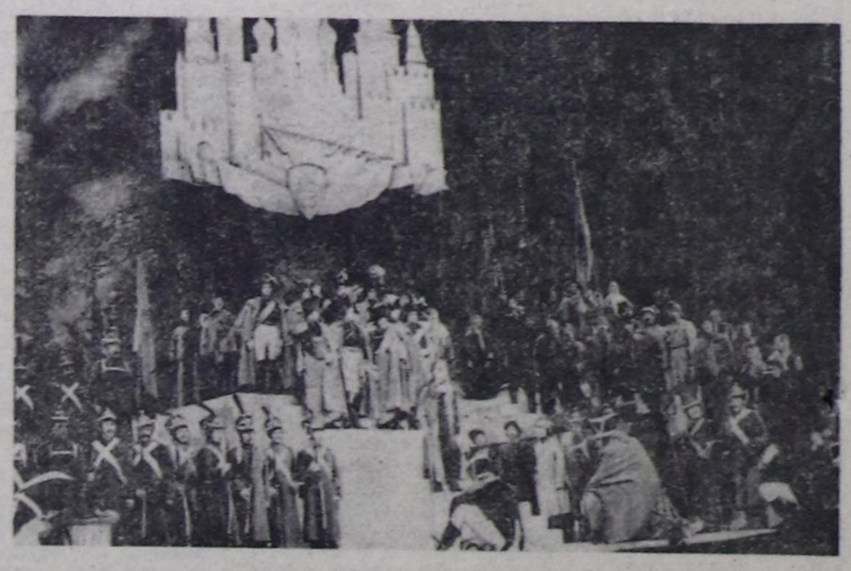

Москва. ССР Эвилелиниң Улуг театрының чоокта чаа тургусканы Сергей Прокофьевтиң «Дайын болгаш тайбың» деп операзының кол темазы чонуң маадырлыг чоруу болгаш Төрээн чуртка ханы ынакшылы боон турар. Ону ССРЭ-ниң улустуң артизи, ССРЭ-ниң Ленинчи болгаш Күрүне шаңналарының лауреады профессор Б. А. Покровский режиссерлап тургускан.

ЧУРУКТА: «Дайын болгаш тайбың» деп операдан сцена.

А. КОНЬКОВТУҢ фотозу,
СЭТА-ның фотохроникказы

КАДРЛАР ЧЕДИШПЕЗИНДЕН

«Көдээ чонуң культурлуг хандырылгазын улам ыңай хөгжүдер хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталыын амыдыралга боттандырар дээш Таңды районнуң культура албан черлери элээн ажылдарны кылган.

Культура ажылдакчылары боттарының чогаадыкчы ажылдары-биле бүдүүлгелериниң болгаш ажыл-агыйларның күүрүне планнарын күүседиринге ажылчы чонуң организастажыл, кижилериң угаан-медерелиниң коммуйистиг ёзу-биле хевирлеттинин сайзыраарынга хүн бүрүде кижизидикчи ажылдарны кылып чорудуп турар. Бо бүгүнү боттандырарынга культура албан черлериниң кадрларының мергежилн, тускай эртеми улуг үжүрдүзалыг болур.

Бо талазы-биле каш чижектерни Таңды районда культура албан черлериниң ажыл-чорудулгазындан көрүп болур. Онгу беш чылда ол районнуң бүгү девискээринге культура одагларының четкизин калбартып, чаа таарымчалыг Культура бажыңнарын тудуп, ажыглалга киргизээн. Оон-биле кады чонга лекция, беседаларны, концерттерни, шиирлерни, темалыг кежээлерни, театржыткан байырлалдарны орга-низастап эрттирип, номчукчуларга библиотекалардан номнар таралыгазын, киноларкөргүзүглерин болгаш еске-даа массалыг ажылдарны кылып чорудуп турар.

Районда күрүне албан черлерииге болгаш профэвилелдерииге хамаарышкан Культура бажыңнары, көдээ клубтар ажылдап турар. Күрүне албан черлериге хамаарышкан 1 районучткан Культура бажыңы, 6 көдээ Культура бажыңнары, 2 көдээ клубтар болгаш 2 автоклубтар бар. Профэвилелдерииге хамаарышкан 1 Культура ордузу (Хову-Аксы суурда), 4 көдээ Культура бажыңнары, 3 көдээ клубтар бар. Бо бүгү культура албан черлери ажылчы чонуң ортузунга массалыг кижизидилге ажылдарын хүн бүрүде чорудуп, ында партия организацияларының болгаш ажылчын комитеттериниң удуртулгазы-биле планнап көрдүнген хемчеглерни кылып келген.

Онгу беш чылдың соңгу 1980 чылда чоруткан ажылдарын кысказы-биле алырга, күрүне албан черлериниң культура бажыңнарынга болгаш клубтарынга лекция, беседаларны 218 удаа, темалыг кежээлерин 83-ту, театржыткан байырлалдарны 27-ни, аныяктарга дыштанылга кежээлерин 312-ни, бот-тывынгыр уран чүүлдүң киржикчилериниң концерттерин 167-ни организастаан. Анаа шупту 113048 кижи көрүп, дыңнап киришкенер. Ол ышкаш чурттуң өскеда театрларының болгаш филармонияларның 92 концерттери, шилери болгулаан.

Районда Культура бажыңнарында 106 янзы-бүрү бөлгүмнер, 3 улусчу университеттер ажылдап келген.

Профэвилелдерииге хамаарышкан Культура бажыңнары болгаш клубтар лекция болгаш беседаларны 166-ны, темалыг кежээлерин 33-ту, боттывынгыр уран чүүлдүң киржикчилериниң концерттерин 74-ту организастаан. Бо бүгү хемчеглерге 22861 кижи киришкен. Хову-Аксының Культура ордузунда уруглар сеструи тургускан. Ында элээн хей бөлгүмнерни каттыштырган 300 ажыг уруглар ында кирижип турар. Оон аңгыда ында уруглар ансамблиин тургускан. Бо бүгү ажылдарны организастажын удуртуругга тускай дээди эртемниг Малина Алексеевна Моигуш идепкейлиг кирижип, эки ажылдап турар. Хову-Аксының Культура ордузунуң агитбригадазы эки ажылдыгларның бирээзи. Ол агитбригада Хову-Аксы суурдан ангыда чоок-кавы суурларже 11 удаа үнүүшкүнерии эрткен чылын кылган. Тока аттыг совхозту шефке алгаш, олче барып турар.

Районда эки ажылдыг культура ажылдакчыларынга Балгазының Культура бажыңының уран чүүл удуртукчузу Вячеслав Алексеевич Бородёнков, Бай-Хаакта районнуң Культура бажыңының методизи Нина Федоровна Столбовская, Межегейнин Культура бажыңының директору Тамара Петровна Дягтеренко дээш оондаа өскелер хамааржыр.

Чедип алган чедишкиннер-биле чергелештир районнуң Культура албан черлериниң ажылында чедир киллимнаан, шиитпирлеттинмээн айтырыглар ам-даа бар. Культура бажыңнарынга ажылдаар тускай эртемниг кадрлар чедишпейн турар. Элегестиг Культура бажыны 2 чыл иштинде директор чок туруп турар. Бо дээрге тодаргай факт-тыр. Чыл бүрүле культура институдун болгаш уран чүүл училишезин дооскаанар кээп турар. Олар кезек ажылдаан чоруй баар ийикпе, азы өске ажылче шилчий бээрлер. 1980 чылда уругларның музыка школаларынга 5 кижи келген, а 8 кижи үүнүп чоруй барган, а клуб ажылдакчыларынга 1 кижи келген, 4 кижи чоруй барган. Тускай өредилге чери дооскан кадрлар келбейн турар эвес, кээп турар. Моон тодаргай чижээ 1976 чылдан 1980 чылга чедир районга библиотека ажылдакчылары 9, клуб ажылдакчылары 11, музыка школазынга башкылар 10 кижи келген боон турар. Ол келген тускай эртемниг аныяк кадрлар чурттаар бажың чогу-биле ийикпе өске-даа чылдагаанындан көдээден чоруй баргылаан болур. Амгы үелё районнуң Культура бажыңында болгаш клубтарында хөй кезиилде тускай эртем дооспаан кижилер ажылдап турарлар. Дээди эртемниг чүгле 2 кижи ажылдап турары — тодаргай факт болур.

Мергежилдиг тускай эртемниг кадрлар чедишпеининден Кочетовонуң, Элегестиң, Сосновканың, Арыг-Бажының Культура бажыңнарының болгаш Хаактың көдээ клубунуң ажылдары эжиживейн турарының бир кол чылдагааны ол болур.

Культура албан черин тускай эртемниг кадрлар-биле четчелээр айтырыгны бүгү талабиле хандыр өредилге чедип шиитпирлээр үе келген.

А. АРАПЧОР.

БИЧИИ-ДАА АЖЫК ЧОК

«Таакпылаа—кадыын кажа» деп эгелиг О. Мартан-оолдуң «Шын» солугга бижээн материалын номчаш бодум хуумда бүрүн чүүлдүгүүн деткин, бо чүүлду бижикседим. Мен база-ла таакпының хоразындан качыгдап чөраан кижи болгай мен. Кажан ырак-узак черлерже ажаа диннеп чораан таакпы төне бээрге кезек тыртпайн баргаш, оон база-ла уламчылай бээр турдум. Таакпылап келгеним бүгү чылдарниц иштинде оон бичии-даа ажыын көрбедим. Оон аштаан кижиге чем-даа, ааран кажиге—эм-тэп-даа болбазы билдингир.

Ажыг-шүжүглүг кижиниң сеткилин оожуктурар боор чүве дээр янзылыг суртаал көңгүс хоозун меге болур чүве чораан. 1941 чылда оөм ээзи чаңныкка кактыраш чок апарганда кожам Байгыат деп ашак: «Ажыг-шүжүглүг кижи таакпы тыртарга, арага ижерге—хөрек-чүрек хозаар чүве боор» дээн. Мен сүме ёзугтаар кылып турдум, шынала-даа оон бичии-даа ажык-дужүүн эскербээн мен. Харын-даа будулүп, багай оруукче чедирип болурун ам белин сактыр мен.

Таакпы кижиниң даңгаар чодуртуп, бажын дескиндирер боор чүве болгай. Оон кадында тыныш база такпыжаар. Таакпыны каттаным соонда ол бүгү байдалдар дораан чидип, организмим дадыгын, быжыккан. Таакпылап чорумда сарга-рып калган диштерим, салааларым баштары оңу каганым соонда катап биезги ак өңүнче кирген.

Таакпы кижиниң кадыынга чүгле хүн бүрүнүн хоралыг салдарын чедирип турар эвес, ол аймылдыг озал-оңдакка-даа чедирип болур дээрзин дараазында чаңгыс факт бе-зин бүрүн херечилээр. Каш чылдар бурунгаар мээң күдээм Лаас суурга чурттап турган А. К. деп аныяк эр махорка тыртып чыткаш удуп калган. Оон кедип алган хевеңнинг тону орттенгенинден ол эгиттинмес аймыл-халанка таварышкан. Мындыг мунараныг чижектер амыдыралда хөй.

Чамдык ажылдар ыяап-ла ийи кижиниң кирижип чоокка болдунмас. Мындыг таварылгада таакпылаар кижи бичии болгаш-ла болганчок ыяар чардыга бээр. А таакпылавас эжи ону хейде-ле маадаар ужурга тааваржыр. Оон ангыда чаш уруглар-лыг бажыңнарга таакпылаашкының хоразы тайылбыр чоккала билдингир. Ол ышкаш элээн уруг-дарыга көзүлүүр таакпылавазо эки. Чамдык ада-иелер папиросун чедир тыртпайн, таакпы хүлүг кактаар са-рага салып каан чыдырда уругларын, оңу чажырып алгаш таакпылаан кижилер өттүнер, оон туржук кыпсып тыртар-лар болгай. Бо чаш организминиң таакпыга чаңчыгарының эге чадазы-дыр. Ындыг болганда таакпылаар эштер уруглары, эш-өөрүн таакпының хоразындан камгалаар сорулга-биле бо багай чаңчылдың эрте дээре үштүнар болза эки.

В. КУРТУЖЕК.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

СПОРТ

БӨГҮН ЭГЕЛЭЭР

Хоотуг хүрешке элээди олдарның Сибирь зоназының чемпионады бистиң республикага эгелээр. Ол улуг маргылдаага киржири-биле Новосибирск, Томск, Омск, Иркутск, Кемерово областарның, Красноярск, Алтай крайларның шилиндек командалары дүүн Кызылда чедип келген.

Бо чемпионатка бистиң республиканың аныяк мөгелери база киржип, чемпион ат дээш туржурлар. Олардың аразында Чөөн-Хемчиктен келген Мерген Куулар, Кызылдан Додоо Ховалыг, Араптан Монгуш дээн ышкаш шыырак мөгелер бар. Бистиң чаңгыс чер чурттугларывыс 45, 48, 52 болгаш 56 килограмм деңзилерге эң-не бедик шаңналдыг черлер дээш хүрежирлер. Ынчангаш оларга үяыг спортчу чедиишкиннериг болурун күзеп каалыңар.

БИСТИҢ КОРР.

«Аргыглыг мячиктиң» шаңналы дээш республиканың школачыларының чыл бүрүде чаңчыл болган эртип турар маргылдаазы чоокта чаа Кызылга болуп эрткен. Анаа тус-тус районнарның школачыларының аразында болган спортчу демиселге шылгараан аныяк хоккейжилер чыглып келген.

Мячилиг хоккейниң маргылдаазы ийи ангы бөлүкке эрткен. 14—15 харлыг оолдарның аразында болган солун оюнга Чөөн-Хемчик районда Баян-Тала ортумак школазының хоккейжилери чаңгыс-даа командага уттурбайн бирги черже үнген. Ойнакчылардан команданың капитаны Роман Сарыглар, Артур Иргит, Зорий Ондар болгаш өскелер-даа чараш ойнап, командазынга хөй удуг саннарны эккеп турганнар.

Бичии оолдарның аразынга Бай-Тайга райондан келген школачылар түңнел ужуражылгазында Улуг-Хем районнуң командазын уткаш, чемпионнаан. Тилекчилерге ВЛКСМ обкомунуң шилчиир кубоктарын, турасказалдыг вымпелдерии, өртектиг белектерни тывыскан.

ЧУРУКТА: Баян-Таланың школачылары оюн үезинде.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

БАШКЫЛАР АРАЗЫНГА

Кызыл-Мажалыкта № 1 ортумак школаның спорт залынга районнуң башкылар коллективтериниң аразынга волейбол маргылдаазы болуп эрткен.

Маргылдаага 12 команда киржип, бот-боттарының бо оюнга мергежилдиин, спортчу арга-шыдалдыын шенешкен. Ийи хүн үргүлчүлээн маргылдааның түңнелинде бирги черни Кызыл-Мажалыктың № 1 школаның командазы, ийиги, үшкү черлерни районнуң улус өредилге килдизиниң командазы биле Эрги-Барлык ортумак школаның командазы алган.

Бирги черни алган командага шилчип чоруур кубокту болгаш дипломну, өртектиг белектерни тывыскан. «Эң эки ойнакчы» деп тускай шаңналды башкылар Н. Хаванский биле С. Демир-оол олар алганнар.

Х. МОНГУШ.

Хөгжүм-шии ТЕАТРЫНГА

Февраль 20-де 19 шакта М. Байджиевтиң

«МӨӨРЕЙ»

деп шиизи үнер.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге хар чаар. Мурнуу-барыын чүк угланыышкынның хаттың дүргени секундада 7—9 метр чедер. Агаарның температуразы барыын талакы районнарга 13—18, өске артканнарынга 8—12 градус соок болур.

Кызылга бүргеп, аязыр, эрте биче быскан хар чаар. Мурнуу-барыын чүк угланыышкынның хаттың дүргени секундада 3—7 метр чедер. Агаарның температуразы 14—16 градус соор.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Оюза чугула даалга» 10.00, 13.40, 17.00, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дээрбечи казактар» 9.00, 13.50, «Мээң амыдыралым — армия» 10.30, 12.10, 15.20, 17.00, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Дедир келир харызаазы» 15.00, 16.50, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «№ 28 Сылдыс-чыгаш» 10.00, 13.10, «Санаашкының эгези» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

ХҮНДҮЛҮГ КЫЗЫЛЧЫЛАР!

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнүнге уткуштур Кызылдың үлетпүр барааннар садының магазиннеринде баш удур белеткээн белектерни делгегилээн.

Силерниң дилээнерни ёзугаар садыгжылар белектерни Силерге шилип, садып алырынга дузалажыр.

Магазиннерже чалап тур бис!

телевидение

ФЕВРАЛЬ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимээшкин. 9.05 — «Карл Маркс. Аныяк чылдары». Уран-чечен телефильм. 7-ги сериязы. 10.20 — «Улустуң чогаадылгазы». Телетайылбыр. 11.05 — «Баштайгы базымнарындан». Документалдыг телефильм. 11.20 — Медээлер. 11.25—14.30 — Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер программазы. 15.30 — «Горизонт». Ленинградтан дамчыдылга. 16.30 — «Москваның комсомолунуң ажыл-херектери». 17.00 — «РСФСР-ниң алдарлыг артизи О. Эрдели ойнаар».

КЫЗЫЛДАН

17.20 — «Бүгү назыныың дүргузунда». Документалдыг фильм. 17.35 — Чарлаллар. 17.40 — Киножурнал. 17.50—18.15 — Телемедээлер. 18.15 — «Челээш». ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары Г. С.-М. Ирбит дамчыдылгага киржир.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниг уткуштур» РСФСР-ге тураскаатқан программа. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.45 — РСФСР-ниң уран чүүл мастерлериниң болгаш артист аныяктарының концертиниң уланчызы. 22.35—23.25 — «Эрмитаж». Орус уран чуруга. Эрмитаж директору, академик Б. Б. Пиотровскийниң чугаазы. Төнгенде — Бөгүн делегейде. Информастыг программа.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

17.20 — Уругларга фильм. «Чедиден он ийиге чедир». Уран-чечен фильм. 18.35 — «Чылдың үелери». Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Тараачын кадың». Уран-чечен телефильм. 19.40 — 20.15 — «Коргунчуг ортулук». Документалдыг фильм.

Редакциянын адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 425.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Советиниң Полиграфия болгаш ном садыының хереглериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—00275

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 43 (11542) | 1981 чылдың февраль 21, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

СЭКП-ниң XXVI съездизи соңгузу хүн Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга ажыттынар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

1981 чылдың февраль 20-де Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленуму болган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёдун база иштики болгаш дашткы политика талазы-биле партияның ээлчеглиг сорулгаларын Пленум көрген. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев ол айтырыгның талазы-биле Пленумга илеткел кылган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёдун база иштики болгаш дашткы политика талазы-биле партияның ээлчеглиг сорулгаларын Пленум чаңгыс үн-биле бадылаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннары» деп илеткелди Пленум чаңгыс үн-биле бадылаан.

СЭКП ТК-ның Пленуму оон-биле ажылын дооскан.

Совет Эвилелинин Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединин Отчёдунуң база иштики болгаш дашткы политика талазы-биле партияның ээлчеглиг сорулгаларының дугайында

СЭКП ТК-ның 1981 чылдың февраль 20-де Пленумунуң

ДОКТААЛЫ

1. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёт илеткелин база иштики болгаш дашткы политика талазы-биле партияның ээлчеглиг сорулгаларын бадылаар.

2. СЭКП ТК-ның Отчёду база иштики болгаш дашткы политика талазы-биле партияның ээлчеглиг сорулгаларын деп илеткелди СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке дагзыр.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге „1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннары“ деп илеткел дугайында

СЭКП ТК-ның 1981 чылдың февраль 20-де Пленумунуң

ДОКТААЛЫ

1. СЭКП-ниң XXVI съездизинге «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннары» деп илеткелди бадылаар.

2. СЭКП-ниң XXVI съездизинге «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннары» деп илеткелди кылырын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. Тихоновка дагзыр.

СЭКП-НИҢ ТӨП РЕВИЗИЯ КОМИССИЯЗЫНДА

1981 чылдың февраль 20-де СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының хуралы болуп, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге комиссияның отчёт илеткелиниң төлевилелин чугаалажып көрген болгаш түүлдүг деп санаан.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ДЕЛЕГАТТАРЫН БҮРҮТКЕП ЭГЕЛЭЭН

Эң чугула төөгүлүг болуушкунга — СЭКП-ниң XXVI съездизинге чедир ам үглеийн хонук арткан. Партияның дээди шуулганының делегаттарын бүрүткээри Кремльде эгелээн.

Кремльдиң Георгиев залы— Ала-чурт төөгүзүнүң алдарлыг хой болуушкуннарының хереңизи — бо хүнде оңзагай чырыткылыг болгаш байырлалдың шинчизи'кире берген. Партияның болгаш чонуң кайгамчык улуг ажыл-чорудулгазының түңнеллерин үндүрер болгаш эңис улуг соруулгаже — коммунизмче бистин улам ынай бурунгаар шимчээшкинивистиң перспективаларын тодаргайлаар кижилер ында кээп турар.

Москваже боттарының төлээлекчилерин чоруткан партия организацияларының аттарын бижээш, салган столдарны делгем өрээлде тургузуп каан. Найысылалдың партия организациязы — СЭКП-ниң эң-не улуг отряды болуп турар. Москва хоорайның партия конференциязы 330 коммунистерин СЭКП-ниң XXVI съездизинин делегаттары кылдыр сонгаан.

Бодунун хүрээлеңинге СЭКП-ниң миллион ажыг кежигүнеринден болгаш кежигүнге кандидаттарны сырый каттыштырган найысылалдың партия организациязының төлээлекчилериниң аразында — СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев бар. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң мурнунга Леонид Ильичиниң ачы-хавыяалары, бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг, политиктиг болгаш камгаланыр күүш-шидалын быжырларының, улустар аразында тайбың дээш демисселлин хереңге оон чаагай үре-түнелдиг ажыл-чорудулгазын Москваның коммунистери, бүгү совет кижилер-биле бир домей, бедии-биле үнелеп турар.

Партийжи съездиниң Москва улуг күш-ажылчы рапорт-биле уткуп турар. Найысылалдың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң беш чыл планы хүүсаа бетинде күүсеттингеп. Хоорайның улус ажылагайының бүгү адырлары беш чыл планын кол көргүзүлер талазы-биле хүүсаазындан бир ай 20 хонук бурунгаар күүсеткеп.

Съездиниң делегаттарының аразында — ол алдарлыг тинделгелериниң бүдүрүкчүлери бар. Чижээ, № 1 «Москва тулуг» трестиң комплекстиг бригадазының бригадири, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. Затворницкий анкетага адын бүрүткээш, түр шыызылга — кызыл өңнүг маңлатты алган.

Кад дег быжыг совет наитителдиң сырый каттыштырган ажылчын аңгының, колхозчу тараачыларының, улусчу интеллигенциязының, бүгү социал болуктериниң төлээлекчилери делегаттарның составында кирип турар.

Ленинчи шаңналдың лауреады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры алдаржаан совет скульптор Н. Томский тур шыызылганы база алган. Кремльге партийжи чыышкэ төлээлекчи болурун ленинчи партияның гвардейжилеринге коммунистер илеген даскан. Делегат бүрүзүнүң намдары — совет улустуң күш-ажылчы алдарлыг тинделгелериниң төөгүзүнде чайыпанчак хереңидир.

Москва-Сортировочная депоның локомотив машинизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. Соколов эң ээй состаттыг улуг поездилерни кыммы-даа мурнай башкарып эгелээн.

— Бөгүн мээң сагыш-сеткилим дыка-ла өөрүнүүр-дүр. Ленинчи партияның съездизинин делегады болуру —меңээ кайгамчык улуг алдар, мээң бүгү амызырал-чурттаалгамның кол болуушкуну-дур. Съездиги төлептиг уткуур соруглабиле чыл эгезинден бээр оң муң тонка чүүкту сөөртүрүп хүлээнген кижи мен, а оңуоң чш муң тонга кылдыр күүсеттим — деп, Виктор Фадеевич боттарал-биле чугаалаан.

Бистиң калбак делгем Төрээн чуртувустуң бүгү-де булуңнарындан делегаттар Москвага келгеш, Георгиев залына барып турар. Амур, Камчатка, Магадан областтарын, мраккы Соңгу чүктен, Якутиядан делегаттар база чедип келген.

— Оныктерим-биле удалы оңзагай ажыл-ишти будуруп, соок Соңгу чүктүң районнуда чылдыдыга черлериңе помизоону болгаш оске-даа иогаларны остуруп, арбын түүктүг ап турар мен— деп, Якутияның В. И. Ленин аттыг совхозунуң иогаа ажалакчызы О. Самсонова чугаалаан.

Төрүүр чуртуң шыгжамбырыга барык 5 миллиард пуд тараазны уруп, күш-ажылчы маадай тинделгени чедип алган Казахстанның тараажыларынга бүгү чурт ниит бүйүнүн чедиргеп. Казахстанда Целиноград областтың Бөчкан районунда «Приозерный» совхозтуң спактов-хоюу бөгүдазының бөгүлдүр. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады И. Малгаждаров күш-ажылчы ол улуг тинделгеге төлептиг үлүүн киргеп.

— «Кур-чержи» деп сес бистиң чуртувуста хүндүлүг ат болуп турар. Тараажы бүрүзү ол атка төлептиг болуп ужурлуг. Леонид Ильич Брежневтиң айыгканы аъш-чем программазын амыдырала боттандырарынга хүүда үлүүн чаа беш чылда киирерин Казахстанның тараажылары шиитпирлээн. Тараа — чонуң улуг байлаа болгай — деп, Нургабул Малгаждаров чугаалаан.

В. БЕЗБРЕЖНЫЙ,
В. ДЖАЛАГОНИЯ,
СЭТА-ның тускай корр.

СЭКП-ниң XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ПАРЛАЛГА ТӨВҮНГЕ УЖУРАЖЫЛГА

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң парлалга төвүнде улустуң хөй-даа медээжок. Февраль 19-та болган эртенги ужуражылгага совет болгаш дашткы журналистер-биле партияның дээди шуулганының делегаттары ужурашкан. Оларның аразында Москваның партия организациязының төлээлери —Бауман районнуң делегаттары база бар.

Онгу беш чылдың планның даалгаларын хүүсаадан эрте чедиишкинниг күүседир дээш чедиишкиннерни алган челдиишкинериниң база найысылалдың чүрттакчыларының партияның шуулганынга алдар болдурган шалыпчы эалчээнин дугайын чүве чугаалааннар демдеглээннер. Москваның күш-ажылчы чедиишкиннериңге Бауман районнуң ажыл-ишчилериниң үлүү база эвээш эвес.

Москваның Бауман соңгулда округундан он чеди чыл дургузунда ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтеринге эш Л. И. Брежнев соңгуттуруп келгенинге бауманнылар чоргаараланыр. Леонид Ильич чүгле Бауманның депутады эвес, бүгү улустуң депутады. Күрүне айтырыгларыбиле холбашкан хөй-хөй айтырыгларны шинтирлеп турарынан хостуг үезин эвээш-даа болза, Л. И. Брежнев районнуң чамдык айтырыгларын шинтирлээринге, киржир үени тып ап турар дээрзин партия райкомунуң бирги секретары С. А. Купреев демдеглээн.

Съездиниң делегаттары — космонавтылар белеткелиниң удуртукчузу генерал-лейтенант В. А. Шаталов, Москваның сапалга-сайгарылга машина заводунуң радиоаппаратуралар монтажынги Т. В. Бирюкова, Москваның Н. Э. Бауман аттыг дээди техниктиг училищениң ректору академик Г. А. Николаев, Кара металлургияның И. П. Бардин аттыг эртем-шинчилел институдунуң директору Н. П. Лякишев, улуг болгаш тускай нөөрүүлер тудуунуң Бүгү-эвилел трезинин эргелекчизи А. А. Потапов олар корреспондентилерниң москвачыларның ажылынга болгаш күш-ажылынга, найысылалдың дээди өөредилге черлеринге чуртка бедик мергежилдиг специалистер белеткен турарынга, совет космонавтиканы сайзырадырынга болгаш октаргай делгемни тайбынга ажылгаар талазы-биле делегейге кады ажылдажылгага хамаарышкан айтырыгларга харымларны берген.

Бөгүн төөгүлүг хүн дээрзин москвачылар демдеглээннер. Найысылалдың партия организацияларының 326 төлээлери Кремльге кээп, совет коммунистерниң дээди шуулганының делегаттары кылдыр бүрүткедип турарлар.

(СЭТА).

ЧОГААЛЧЫЛАР – ДЕЛЕГАТТАР

СЭКП-ниң XXVI съездизинге келген делегаттарны бүрүткээри февраль 19-та ажелээн. Залда сураглыг чогаалчылар Ф. Ф. Кузнецов (он талазында), Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Г. К. Марков болгаш А. А. Сурков.

Чурукту фототелеграф дамчыштыр хүлээп алган.

КАТАП ТУРГУЗУУШКУННУҢ КИНОТООЖУЗУ

Дайын соолундагы чылдарда совет улустуң өлүм чок маадырлыг чоруун «Чүүдеп-даа артык» үнелиг» деп төөгү-публицистиг кинотоожуда тодаргай көргускеп. Оон баштайгы көрүлдезин Москваның «Октябрь» кинотеатрынга болган.

Совет патриоттарның массалыг маадырлыг чоруун айыткан Леонид Ильич Брежневтиң көрүкчүлерге чагаазының соруг кижинкчи состери-биле кинотоожунуң көрүлдезин эгелээн. Гитлержи эжелекчилерниң үреглээнни бузундулардан чуртту совет улус партияның удуртулгазы-биле катап тургузуп турган күш-ажылчы болуп, сөөлүнде чылдарда киноиндустрияның чаа-бергеге үениң дугайында төөгүлүг ол болуушкуннарның киржикчилериниң сактыышкынзары, янчаарда тырттырган хөй санныг допчу киноқадрлар кинотоожуунуң үндезин болган. Эштер А. А. Громыконуң, А. П. Кириленконуң, Н. А. Тихоновтуң, партия болгаш күрүнениң өске-даа удуртукчуларының чугааларын кинотоожуда база киргеп.

Совет Эвилелиниң яазы-бүрү райошларына бистиң амгы хүнеривисте тырттырган киночуруктарны будуң хемчээлдиг сес кезек өөнүг фильмнерде тудуш кылдыр кошкан. Дайын соолундегй катап тургузуушкуннуң маадырларының алдарлыг салгакчыларының — амгы үениң совет кижилериниң сорук киргеп күш-ажылын, катап тургустунган болгаш база катап чечектелген Төрээн чуртту ол кино-чуруктарда көргүзүп турар.

Фильмнериң авторлары — сценаристер А. Александров, Г. Боровик, В. Игнатенко, К. Славин, режиссерлар И. Гриюрьев, И. Гудман, С. Пумпянская, Т. Семенов, башкарыкчызы — ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Матвеев.

(СЭТА-ның корр.).

КВАРТАЛ ПЛАНЫН КҮҮСЕТКЕН

Таңды районнуң ажыл-ишчилери партиянын XXVI съездизинге уткуштур алган планныг обязалдаларын чедиишкиниг күүседир дээш кызымак ажылдаанының түңнелинде бирги кварталда күргүнете эът садарының планын хүүсаадан эрте 110,9 хуу боттандырган. «Коммунизмнин херели» совхоз эът садарының квартал планын 106, сүттүүн — 108,7 хуу күүсеткен. «Россия» совхоз күргүнеге 370 центнер эът садарын 585 центнер кылдыр күүсеткен. Тока аттыг совхозтуң, Дуржулга станциязының малчыларының эът бүдүрүп, садарын база ажырганнар.

Тока аттыг совхозта Кулзун, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта Кара-Булуң сүт-баазын фермалары эрткен ийи айның планныг даалгаларын күүселип алганнар. Дуржулга станциязында чолаачыларның комсомолчу-аныяктар бригадазы январь, февраль айларда чүк соөртүрүүн планнарын хүүсаа бетинде ажыр кылганнар.

К. ЕНЗУК.
СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация кылдызының эргелекчизи.

ДҮҮН КЫЗЫЛГА

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнүнге тураскаатказ байырлыг хурал СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыныга дүүн болуп эрткен. Байырлыг хуралды хооркүүскомунуң даргазы Ш. Д. Куулар ажыткан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневти башгадыг СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын байырлыг хуралдың хүндүлүг президиумунга оон киржикчилери улуг көдүрүүшкүн-биле соңгаан.

«Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң дугайында» илеткелди республиканың шериг комиссары М. Д. Котелевский кылган.

СЭКП обкомунуң ийнги секретары П. И. Кравченко партия обкомукун, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң шилчир Кызыл тутуң хоорайның голээлекчилериңге тывыскан. Ук шаңналды шериг назылыг болгаш шериг назыны четпээн аныяктарны белеткээр херекке чедиишкиннери дээш-алган.

Национально-краеведческий отдел

КӨДЭЭ ЧОНГА АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРИЛГЕЗИ

Ам ийн-ле хонгаш, бистиң төрээн партиявыстың эллегліг улуг шуулганы бодунуң ажылын эгелээр. Аңаа база бир шинтпирлээр кол айтырыгларның бирээзи — совет кижилерниң чаагай чоруун улам бедидери, оларның ажылдаар, дыштанып болгаш амыдырал хандырылгазының байдалдарын экижидери.

Чоннуң амыдырал хандырылгазы — социал-экономика үжүр-дузалыг айтырыг. Чонга ачы-дуза чедирери, эт-херекселдерни септээрин, хуудага чагыг-биле идик, хеп даарадыры, химиктиг арга-биле хеп аштап-арыглаарын үүрмек айтырыг деп болбас. Ол дээрге өг-бүлениң бюджединге, оон хостуг үе камналгазын чеп ажыглаарынга, ажылчы чонларның материалдыг денилерин бедидеринге дорт салдарны чедирип турар чүгула фактор болуур дээрзин амыдырал бадыткан турар. Ынчангаш сөөлгү чылдарда Коммунистиг партия, Совет чазак ол айтырыгларже улуг кичээнгейин салган.

Бистиң республикада чоннуң амыдырал хандырылгазының адыры бут кырында быжыыбиле турупкан дээр болза, частырыг чок, чон оон ачызын ап турар. Айтырыг чүл дээрге, ачы-дуза чедирилгезиниң шынарын экижидери, культуразын белидери, көлээниң чүрттакчы чоңугга ачы-дуза чедирилгезин хоорай чүрттакчыларның денелинге чедирери болуур. Бистиң республиканың чоннуун хөй хезин көдээде чүрттап турар болганда көдээге бис ачы-дуза чедирилгезин онзалап көрүп турар бис.

Онгу беш чылдың чылдарында көдээ чонга 5612 мун рубль түңнүг ачы-дузаны чедирген, ол дээрге республиканың бүгү чүрттакчыларынга ачы-дуза чедиргенинин 45,2 хуузу болуп турар. Оны 1975 чылдың денели-биле алырга, 1,5 млн. рубль хөй болуп турар. Бо сан-түңнер хөйүү чугаалап турар.

Бо эрткен үениң дургузуунда көдээ чонга ачы-дуза чедирилгезиниң хөгжүлдезинин кол угланыышкыны — районнар төптеринге ажылдап, боттары-ла «думчуун боралаңнаң» турган үүрмек бүдүрүлгелерни хевир аайы-биле тускайжыткан улуг бүдүрүлгелерге дамчыдып бээри, оон-биле бүдүрүлгени мөңгүннээрин болгаш механизастаарын чедип алыры, көдээге ачы-дуза чедирер чергелерин ажылын эде тургузары, чоннуң чагыгларын комплекстиг хүлээп алыр пунктуларның четкизин калбартыры, ачы-дуза хевирлерни хөй талалыг кылдыр калбартыры турган. Салдынган сорулгалар колдуунда шинтпирлеттинген.

Амгы үеде ийик, хеп даарадыры, ону химиктиг арга-биле аштаары, будууруу, амыдыралга ажыглаар демир-дээ аймактыг хереккелдерин бүдүрери радиотелеаппаратура септелгези Кызыл хоорайда тургустуган тускайжыткан бүдүрүлгелерде мөңгеттинген. Оок ачызында хууда чагыгларны күүседири механизастаттынган, ында ажылдап турар мастерлериң мергежилин бедидер арганы берген.

Үүрмек мастерскаяларлыг, ийи-чангыс мастерлерлиг турган районнарның амыдырал хандырылга комбинаттарын бүдүрүлге эргеледдери кылдыр эде тургускаш, аңаа үүлге чагыглар хүлээп алыр болгаш оларны ээлериңе чедирер хүлээлгени даскан. А чоннуң янзы-бүрү нарын чагыгларын тускайжыткан бүдүрүлгелерде күүседип турар. Ынчаар эде тургузарга, Тээлиниң чүрттакчылары, чижээлээрге, телевизорун септелирде оозун Кызылче сөөртүп турбас, районда бүдүрүлге эргелелиниге дужаал берип каар, а Кызылда радиотелевизор септээр завод септелгенш ол черге кылыр. Оон уламнаан чагыгларны шынарлыг күүседири, оон хонук-хуусаазын кызырары чедип алдынган.

Амыдырал хандырылгазының районда бүдүрүлге эргелели совхозтар төптеринде тургустуган чагылар хүлээп алыр пунктуларын улуртуп, оларны дамчыштыр чагыглар чыырын организастаар арганы апарган.

Көдээниң чонунга ачы-дуза чедиреринге улуг рольду ол пунктулар ойнап турар. Эрткен беш чылда чагылар хүлээп алыр 15 чаа пунктуну ажыл-агыйлар төптеринде ажыктаан. Амгы үеде совхозтар төптеринде 61 ындыг пункт бар. Оларның колдуу чогумчалыг бажыңнарда, чогуур дериг-керекселдиг ажылдап турар.

Бии-Хем, Каа-Хем, Улуг-Хем районнарда партия, совет органнарның, ажыл-агый удуртукчуларының талазындан чоннуң амыдырал хандырылгазынче сагыш салып келгенинең ачызында ол районнарның бүгү совхозтар төптеринде ындыг пунктуларны ажыктаан болгаш ажыл-агыйлар колдуунда-ла эки бажыңнарны үндүрүп берген, оларның хандырылгазын кичээнгейге алган. Бии-Хем, Каа-Хем районнарда улус депутаттарының көдээ Советтерни хүлээп алыр пунктуларның ажылынче доктаамал кичээнгейни салып, оларның ажылын контрольдап, практиктиг дузаны чедирип келгенинин ачызында ол пунктуларның хөй кезии чылда-ла чоннуң чагыглары 10 мун рубльден ажыр боттандырып келген. Ол дээрге планнаттынган хемчээлди долуур-биле чедип алганын көргүзүп турар.

Көдээ иңчилерниң амыдырал хандырылгазының айтырыгларынче доктаамал сагыш човаан турарының түңнелинде ында ачы-дуза көргүзери бир кижиге онааштыр улам өзүп орар. Бир эвес тоску беш чылда ук көргүзүг 7,65 рубль хемчээлдиг турган болза, онгу беш чылда 8,49 рубль болган. А Бии-Хем районунуң бүдүрүлге эргелели көдээ чонга ачы-дуза чедирилгезин 17 рубль 25 көпеек чедирип, Россия Федерациязының орлуман деңнелинге четкен. Ол эргелелдиң начальныгы, Тыва АССР-ниң амыдырал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызы, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи К. И. Костенков ажылагыйны хөй чылдар дургузунда бүгү талалыг башкарып, ёзулуг ажыл-ишчи, эп-найыралдыг коллективти тургускан.

Эрткен беш чылда амыдырал хандырылгазының Эрзин районда коллективин эки үре-түңнелдиг ажылдаш, беш чыл планын хуусаа бетинде, 1980 чылдың декабрь 1-де күүсеткен. Ол будүрүлгеле хептн химиктиг арга-биле аштаагыларның ачызын көргүзүп турар.

Көдээ чонга ачы-дуза чедирилгезиниң хемчээли бо бешки чылда 8,6 млн. рубль чедир өзер, а үүлге 1981 чылда эрткен чылдың деңнели-биле алырга 320 мун рубль хөй болур, азы өзүлдениң деңнели 8 хуу чедер. Хүлээп алыр пунктулар бүгү совхоз төптеринге болгаш чамдык улуг суурларга ажыттынар. Амыдырал хандырылга бажыннарын тулуп, ажыглалга киирери көрдүнген. Көдээ районнарда амыдырал хандырылгада ажылдап турар кижилериң мергежилин бедидери, аңаа чаа кижилерни өөредири база бир чугула айтырыг. Районнарда ажыл-агый удуртукчуларыбиле харылзаалары быжыглап, оларның дузазы-биле ажылдаварын чедип алыры негеттинип турар.

Тываның ачы-дуза албанының ажылдакчылары бо улуг сорулгаларны чедишкиннинг шинтпирлээр дээш бүгү күжүн, арга-мергежилин салыр.

С. К. БУЯНДЫ,
Тыва АССР-ниң чоннуң амыдырал хандырылга министри.

Депутат БУЛУҢУ

АЖЫЛДАП КИРИПКЕН

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыы-биле Кызыл районнуң Баян-Кол көдээ Советиниң ийи чаргаш, оон Терлиг-Хая көдээ Советти чаа тургузарын шинтпирлээн болгай. Чаа тургустунган ол Совет организация талазы-биле хевирлеттинин тургустунган. Советтиң күүсекому, доктаамал комиссиялары тургустунгулаан. Көдээ Совет күүсекомунуң даргазынга депутат Тамара Дүндүй-ооловна Эниктеп сонгуткан.

Чаа тургустунган Совет болгаш оон күүсекчи комитеди бодунуң эрге-хүлээлгезин күүседип кирипкен, ол бодунуң хөй талалыг ажыл-чорудулгазын Терлиг-Хая моңгүн суу будүрүлгезинин дирекциязы, партия организациязы, профэвилелиниң ажылчын комитеди болгаш суурда херээженнер чөвүлели-биле кады бир деминг чорудуп эгелээн. Суурда эки тура улусчуг дружина штабы база идепкейлиг ажылдап турар.

Мурнуунда чылдарда Терлиг-Хая суур Баян-Кол көдээ Советтиң составынга тургаш-ла, бедик культурлуг үлегерлиг корум-чурумнуг чүрттакчылыг дээш сошналистиг чарышка кириишкеш, шаңналдыг черинде ап турган болгай. Ам чаа тургустунган Совет, оон күүсекчи комитеди, доктаамал комиссиялары болгаш депутаттары будүрүлгениң дирекциязы, партия организациязы болгаш өске-даа хөй-ниитн организациялары-биле кады будүрүлгениң ажыктыын, ажылдың шынарын бедидер, ажылчы чонның ажылдаарынга, чүрттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар, төп суурун бедик культурлуг, үлегерлиг корум-чурумнуг болдурар дээш организакчы болгаш массалыг ажылларны чаа күш-биле кадбартырын Терлиг-Хая суурнуң чүрттакчылары улуу-биле күзеп турар.

Д. ДУВАНОВ.

Депутатка сүме

ОТЧЁТ БЭЭРИ

«Депутат кижи бодунуң ажылының дугайында болгаш Советтиң ажылының дугайында соңгукчулар мурнунга, а ол ышкаш ону депутаттың кандидадынга депшиткен коллективтерниң болгаш организацияларның мурнунга отчёт бээр хүлээлгелиг» деп ССРЭ Конституциязында айытkан.

Эрге-чагырганың күрүне органынга кандидат кылдыр бир дугаарында адап, соңгукчулар мурнунга силерни хүлээнин алган кижилер мурнунга отчёт бээри харыысалгалыг. Чүге дээрге коллектив кежигүннери депутаттың кандидадынга депшиткен эжинин депутат ажыл-чорудулгазын, Советтиң сессиязынга, доктаамал комиссияның ажылынга киржилгезин, округунда соңгукчулары-биле харылзаазын албан ёзузу-биле дыннап, билип алыксаары чугаажок. Оон-биле кады олар эрге-чагырганың күрүне органының ниити ажыл-чорудулгазы, бо хүнүерде Советтиң кандыг-кандыг чүгула айтырыглар шинтпирлеп турары, оон мурнунда турар моон соңгаргы сорулгалары кандыгыл дээрзин билип алырын күзээрлер.

Депутаттың күш-ажылчы коллективке болгаш соңгукчулар мурнунга бээр отчёдунда ниити чүүдер бар-даа болза, олар аразында алаэн ылгалдыг. Ынчангаш отчёт берип тура, күүсекомнуң белеткээни материалдарны ажыглап, ону информациянын кол үндезини кылдыр ажыглаары чугула.

Отчётка чогум черле чүнү колдай чугаалаза экил?

Советтиң, оон органнарының ажыл-чорудулгазының дугайын чугаалап тура, ук коллективке, албан организацияга ийикпе, азы будүрүлгеге хамаарыжыр бүгү-ле айтырыгларга доктаарын утпанар. Чижээ, силерниң ажылдап турарынар коллективтиң ажыл-херээнин дугайын сессияга, күүсекомга азы доктаамал комиссия хүралынга чугаалашкан турган болза, аңаа үндүрген шинтпирлерни кысказы-биле таныштыргаш, оон күүседизин чугаалаңар. А бир эвес оон күүседизи боттанмайн турар болза, чылдагаанын айтыр.

Депутатка алаэн каш чыыштыр улаштыр соңгудун келген болгаш арга-дүржулгазы улуг кижилернин ажылындан алгаш көөрге, бо отчёт үезинде олар хүралдың киржикчилериниң код-ла кичээнгейин шинтпирдеттинмейн турар айтырыгларже угландырып, аңаа хамаарыштыр олардың санал-оналын ап, сүмележирлер.

Хүрал эрттиреринин мурнунда кымнарга отчёт бээрнерни утпанар, бир эвес ол хүрал комсомол организациязынга болур болза, дыннадыгның уг-шиин комсомолчу-аныктарның ажыл-амыдыралынче угландырар болгай, ынчангаш аныктар айтырыын Советтиң канчаар шинтпирлеп турарын албан чугаалаар. А бир эвес силерниң отчётунарны профэвилел хүралынга бээри көрдүнген болза, совет биле профэвилелдерниң харылзаазынче кичээнгейни угландырынар. Дараазында чугаалашкан айтырыгларның, аңаа үнген шүүмүүлекчи санал-оналдарның кичээнгейге алдынмайн барбазын дээш хүрал соонда ону база катап сайгарып көргеш, Советтиң күүсекомунга ол дугайын дыннадып киирер. Кады ажылдап турар эш-өөрүнерниң санал-оналдарын Советтиң күүсекомунуң кәнчаар хүлээп алганының, аңаа хамаарыштыр силерниң бодунарның үндүрген түңнелдеринерни дараазында үжүражылгага оларга чугаалап бээр силер.

Күш-ажылчы коллективке отчёт бээри — күрүне ажыл-чорудулганың чугула кезээ.

ИДЕПКЕЙИ БЕДЭЭН

Улус депутаттарының чер-чер Советтеринге эрткен чылдың февральда болуп эрткен соңгулдалар соонда Хөндергей көдээ Советиниң 4 доктаамал комиссияларын тургускан. Олар ССРЭ болгаш Тыва АССР-ниң Конституциязыларында көрдүмген эрге-хүлээлгелеринге даянып, ону удуртулга болдурбушаан, Советтиң мурнунда турар экономика, культура болгаш оон-даа өске чамдык айтырыгларны шинтпирлээринге идепкейлиг киржип турар болгаш ында бактаап киргеи депутаттарының бот-идепкейи бедээн. Чижээ, эрткен чылын доктаамал комиссияларның киржилгези-биле ажыл-агыйның дыка хөй айтырыгларын белеткеп, Советтиң сессияларынга болгаш күүсекомнуң хуралдарынга чугаалашкан.

Советтиң доктаамал комиссиялары ажылын чаңгыс аай план ёзугаар чорудуп турар. Доктаамал комиссияларның хүн бүрү ажыл-чорудулгазының үре-түңнелдни ында бактаап кирген депутаттарының идепкейинден, хүлээлгезин эки билиринден кол хамааржыр. Ол сорулга-биле Советтиң күүсекому депутаттарның өөредилгезинче, ону дээштиг кылдыр организастаарынче чугула кичээнгейни угландырып келген. Чижээ, депутаттарның болгаш доктаамал комиссияларның эрге-хүлээлгелеринге, ажыл-чорудулгазынга хамаарышкан өөредилге-кичээлдерни организастап турар болгаш Советтиң тус-тус доктаамал комиссияларының ажылының дуржулга солчуушкуннары база аңаа болур. Ындыг янзылыг ажыл-агыйжы ажык чугаа үезинде депутаттар өскелериниң арга-дуржулгазындан өөренип, чамдык түүдерни боттарынга ажыглап турарлар. Оон дээштиин амыдырал бадыткаан, чамдык доктаамал комиссияларның хүлээлгезин ажыл-херек кырында чедишкинниг күүседип турарын айтыры чугула. Советтиң социалистиг хоойлу-дүрүм болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле доктаамал комиссиязының (даргазы А. Э. Сат) ажылы сөөлгү үеде көскүзү-биле идепкейжээн. Ук комиссия Советтиң девискээринде корум-чурум айтырыын көдээ Советтиң сессиязынга ийи удаа белеткеп, ону чугаалажырынга идепкейлиг киришкен. Ук сессияларның шинтпирлериниң күүселдезин амыдыралга боттандырганындан суурда профилактика чөвүлелинин, эш хуу судунун, эки тура улусчуг дружинаның ажылы экижээн, болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумунга хамаарыштыр ап чорудуп турар хемчеглериниң дээштии бедээн. Арагаже сундулуг, уругдарыының кижизидилгезинче чогуур кичээнгей салбас өгбүлелерни доктаамал комиссия шыңгыы кичээнгейде алган. Чоокта чаа профилактика чөвүлелинин хуралы болган. Аңаа арагаже сундулуг оң чеди кижини келдиртип, олар-биле тус-туста чугаалашкан. Мындыг янзылыг профилактика неделязының дээштии бедээн. Оон түңнелинде учёт-та турар чамдык кижилер частырыын минип, багай чанчылды калганнар.

Кандыг-даа айтырыгны шинтпирлээрде депутаттар хөй-ниитиниң, бот-башкарылгалыг организацияларның күжүнге даянып, Советтиң девискээринде чоннуң чүрттап турар черинин зайы-биле идепкижизидилгелиг ажылды, профилактиктиг хемчеглерни чогумчалыг чорудуп турары-даа оларның демниг ажылынын түңнели.

Көдээ Советтиң депутады Т. Д. Доржу удуртукан көдээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссияның ажылы база эки. Ук комиссия сессияга үш удаа эдериниң илеткел кылган. Чоокта чаа болган сессияга мал кыштагладакшыныын чоруп турарының дугайында айтырыгны чугаалажырынга идепкейлиг киришкен. Депутаттар аңаа белеткел ажылдарын чорудуп тура, кыштаг, кодан бүрүзүнге чедип барып, мал кыштаглаашкыныын эртип турарының ниити байдалын хынап, ында бар четпестерни илереткеннер. Оон түңнелинде сессияга мал кыштаглаашкыныың байдалынга хамаарыштыр ажылагыйжы, шыңгыы чугаа болган. Ук сессияның шинтпирлинин күүселдезин доктаамал комиссия кичээнгейге алган. Оон күүселдези боттанып эгелээн. Чижээ, малчын Д. Сарыгларның кыштаанда шыңгыы четпестерин турганың сессияга шүүмүүлээн. Ону чайладыр талазы-биле хемчеглер алдынганындан малчының коданында байдал элээн экижээн.

Көдээ Советтиң доктаамал комиссияларының ажыл-чорудулгазының үстүнде үүле ийи комиссияның ажылы бадыткаар. Ниитизи-биле оларның ат-алдары ескен.

Соңгукчуларның чагыгларын амыдыралга боттандырарынга доктаамал комиссияларның улуу улуг. Чижээ, суур чаагайжыдылгазының талазы-биле доктаамал комиссияның дузазы-биле № 18 округтуг депутады П. К. Куулар соңгукчуларның чагын күүседип, суурнуң Бүрзекей кудумчузуга кудукту кылдырган. Ол-ла кудумчуның чаагайжыдылгазынга көскү ажылдар кылдынган болгаш хөй санныг тарымал үнүштер ында олуртурган, буга унуи эде, чаартыкылган. Соңгукчуларның депутаттарга бергени чагыын ёзугаар суурдан үнген орукту асфальтылыг орукка чедир эдекылып, чаарткан. Советтиң чаагайжыдылга талазы-биле доктаамал комиссиязының ында киириштирген үлүү улуг.

Хөндергей көдээ Советиниң доктаамал комиссияларының ажылында кылдынган эки чүүлдер-биле чергелештир, нелгелеге дүүштүр шинтпирлеттинмейн турар чамдык айтырыглар бар. Ынчангаш Советтиң күүсекому олче шыңгыы кичээнгейни угландырып, Советтиң девискээринде ажыл-агый айтырыларын шинтпирлээрине доктаамал комиссияларын идепкейлиг киржилгезин чедип алырынче угланган хемчеглерни ап турар.

П. КУУЛАР.
Хөндергей көдээ Советиниң күүсекомунуң даргазы.

Республиканың ажыл-агыйларында бо хүннерде көдээ ажыл-агый техниказының септелгези чоруп турар.

Кызыл районда «Сукпан» совхозта бо ажыл база кидин түлүк. Механизаторлар 1981 чылдың часны ховү ажылдарынче үнер машина-техниканың септелгезиниң темпизин бедиткен. Оон түңнелинде тракторлар септелгези көрдүнген хуусаазында доозулган, белениниң шугумында. Ам мында бүгү күштү комбайннар септелгезинче угландырган.

Септенчилер ортузунда социалистиг чарышты дээштиг организастааны ажылга идиглиг болуп турар. Күш-ажылчы маргылдааның мурнуку одуруун Сукпак көдээ Советиниң депутады механизатор Х. И. Чамыяң, совхоздуң мурнакчы механизатору Ю. А. Ломоченко олар баштап турарлар.

ЧУРУКТА: септелгениң мурнакчылары механизаторлар Х. И. Чамыяң, Ю. А. Ломоченко.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

КЕЖЭЭЗИНДЕ, КЫЗЫМААНДА

Кара-оол Хүр-оолович Ховалыг эрткен беш чылдың дургузунда багай эвес ажылдаан. Дүүгүү хүнче дедир хая көрүнүп, даартагы хүнүнүң сорулгаларын тодарадыры чугула болбайн аан. К. Х. Ховалыгның көргүзүглери мындыг: чыл санында-ла ол социалистиг хүлээлгелериниде көрдүнген сорулгаларын күүседип, төрүүр 100 баш хойдан-на 95-тен 103 чедир хураганны камгалап, хойдан 2,4 кг ажыг дүктү кыргып ап келген. Көргүзүг хоомай эвес, совхозунуң мурнакчызы диртип турарыдаа таварылга эвес. Ынчангаш эрткен онгу беш чылда хойжу кызымак ажылдаш, болдунуң мурнунда сорулгаларны чедишкиннинг күүсеткен.

Хойжунуң ажылының чедишкиниң оон кызымаанда. Кара-оол Хүр-оолович кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенир чаңчылдыг. Кодан хоюнга чылдың-на ол 10—15 тонна сигенни, 5 тонна суланы өг-бүлези-биле белеткеп алыр. Өдек-кыштаанын үүрмек септелгезин чазын кыштагдан көжерде-ле баш удур кылгаш, артканын кыштаглап үнгүже ыяк кылып алыр.

К. Х. Ховалыгның мал ажылынга күш-ажылчы стажы хөй. Ынчангаш ол бодунуң ажылын эки билир, арга-дуржулгазы улуг. Чайын, күзүн одар солуп, эки оттуг черлерге кадарып тургаш, хойну семиртип алырын ол чугула деп санаан келген болгаш ону ынчаар чорудуп-даа турар. Семис, шыырак хой кыжын белеп арып баксыравас. А колда үүве—малдың төлүү улуг-шыырак болгаш доругуучал белеп арывас болуур дээрзин хойжу эки билир. Кара-оол Хүр-оолович ажыл-иш дугайын чугаалап ора, чамдык малчыларның ажыл-агыйжы эвезин хойну кажаага тургузарынга «ынак» чоруктарга удуруп ажыы-биле чугаалаар болдү. Хойнуң семиривес-даа чоруунда. Арган мал болуу безин моллуг кыш ажар, ынчангаш чамдык хойжуларның хоомай хураган ап турары-даа мында. Хоочуун малчының ол бодаларыбиле чөпшээрешпес арга чок.

К. Х. Ховалыгның коданында бо чылын 350 хой ооллаар, оон 238-и бо хүннерге чедир төрээн болгаш 241 хураган онза-менди.

Кижи күш-ажылы-биле мактадыг. Хоочуун малчын кызымак, үре-түңнелдиг ижи-биле чаңгыс чер-чурттугларның идегел, бүзүрелин чедип алган. Өвүр район Советиниң депутадынга ону соңгааны база таварылга эвес. Бөдүүн ишчи малчын чоннуң аңаа бүзүрелин кызымак ажылы-биле бадыткап чоруур.

Н. ДАМДЫН.

АМЫР-ДЫШ ЧОККА

Хойжу кодандан репортаж

Чолаачывыс Валерий Соян суурдан үнге-ле ак орукка киргеш, хөлгезиниң «дыныи салыныы». Аку-дуңма моол черден эгезин алгаш, ырда киргеи көк далай — Успа-Хөлче хая кирип чыдар узуч Тес бо-ла болгай. Ында-мында кыскылап көстүр чыжырганалыг арыг, амдыызында харлыг дош-биле шугланган хем соовуста калды. Чер аразы херии-даа бол, ажыл-ишчи чугаа-соот ону «чоокшулатты». Мурнуусга ооранга кыштагже кире халдып келгенивисти аскербейн барып-тыр мен. Эрзин районда «Мөрен» совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи Ырбый Эрендейнин аалы бо дээрзин коожам В. Соян-Кара тайылбырлады. Мээң кайы ыракта адап-суран кедгеним өг-бүле бо-ла болгай.

Улуг ак өг ээп болду. Шай пактаптар чай чок, бачым өйде ындыг болуру-даа чеп. Дөрде хоолуг, өнүүг чуруктан өг элдерин таныдывыс. Солагай талакы орун бажында ус кижиниң бодунуң өгге талрыштыр чазын кылганы бичежек сервант туру. Мында хрусталь, аяк-сава аймак шил өттүүр көрүлдү. Өгнүүк иштин долгандыыр бир он пес-биле чараштыр көжегелээн. Арта кырын тыва угулза-биле хээлей даарап каан. Ширтектерниң ындазында арыы хелчок. Малчын аалдарга, бо-ла келир районнуң амыдырал хандырылга комбинадының директору А. Калдар-оолдуң мынча деп турганы сагыжымга кире дүштү:

— Төре-Хөл талазында ховуда чүгле «Мөрен» совхозтуң безин хойжу ийи бригадазы кыштаглап турар. Кайызынга-даа чораан көөрге, черле хойжу Ырбыйның кодазынга чедер ындыг арыг-силиг кодан чок. Өгнүң иштн-даа ындыг...

Шынап-ла, кодан девискээринде бүгү үүве эмге-сескелиг болду. Суг ижер оңгачаларны безин бир черде дистийдир салып каан. Өг долгандыр, черле ынчаш, кодандa чангыс-даа артык үүве чок болгу дег. Кылаң тас. Кожаладыр тутkан кажаалар ындыы чартында улуг-ла сараат сиген бедин көстүп тур. Ол ам агаар, суг-биле дөмей херек. Мунгаш кажаның бетинде чадагайы эптей тутkан. Чаа төрээн хойларны ында кажаалап каан. Улуг, бичe ийи хөрээжен кижи хураган ыдып турлар.

Баштай-ла хураган кажаазын сонуургап көрдувус. Оон дал ортузунда туубу-биле суугу тудуп каан-тыр. Ында салган оттан чылыы аажок. Кажаанын соңгаларындан хүн хереддендир чайнап турар. Дээвирлерде сайгылгааннар кылаңнашкан. Хой массалыы-биле оолдай бээрге, электри моторжугажын эккеп салып алганнар. Ам магалыг: дүнези, хүндүзү-даа дөмей-ле.

Төрүттүнген хураганнар шупту онча-менди. Оларны үш ангы үзе кажаалап каан: элээдилерин, оон арай соңнай төрүттүнгеннерин, үжа-тура атпандайның турарларын. Нагаан сиген, сула, чылыг суг, өдек кезээде белең. Чүгле чарбаны арай ооалдап эккеп турарынга хойжулар хомудадылар. А хой кажаазы ийи үзе өрээлдеттинген. Бичезинге чаа төрээн хой, улуунга удавас төрүүрлери турар. Шак эрте-даа бол, кургаг өдекти шагда-ла кажаада үрүп каан болду.

— Бо кажаага 400 баш хой кирер, ам кодында төрүүр 378 хой бар. Часкаар шупту 700 ажыг апаар чүве—деп. улуг хойжу чугаалады.

Баштай бодаарга, хойжунуң «арифметиказы» ындыгла нарын эвес болгу дег. Ынчалза-даа чедишкин чүгле карак кызыл, шудургу ажыл-иштиң ачызында чедип алдынар дээрзи билдингир. 300 ажыг хойнуң баш бүрүзүнден-не, дора дээрге, бир хураганны камгалап албас болза, ол 700 канчап чедер. Ынчангаш хойжу өг-бүле 100 хойга онааштыр ынчадан эвээш эвес хураганны камгалап алыр дек турары моон-на илден. Бо ийи малчыннын дүүнгү, бөгүнгү ажыл-ижин сонуурган, моон соңгаарғы сорулгаларын айтырып, хөөрештивис-даа.

Ырбый биле Севилбаа Эрендейлер хой малдаа-ла ам 10 чыл чедип чоруурлар. А хойжулап эгелээ-ле үүлге төрүүр хой малдан келген. Эрткен үе иштинде өөрүнчүг. берге-даа чылдар тургулаан. Көргүзүг база-ла үенин айыбиле өскерлип келген: төрүүр 100 хойга онааштыр 85, 98,110 хураган. Ол хураганнары ам улуг хойлар апаргылаан. Оларның чамдыктары бо кодында ам-даа барын дузалакчы кадарчы чугаалай-дыр. Хураганнар ажаар, өстүрүнге кол кижи — Севилбаа Найдановна бир хөктүг таварылганы чугаалады:

— Мээң өөм эзен Ырбый ийис эжи кижи болгай. Оон эжи Мөбүй кожавыс Тес-Хемнинг Ак-Эрик суурда чүрттап орар—дээш, ол улаштыр чугаалады. — Оолдар ынчан бичии турган. Бир-ле хүн бирээзи хой, а өскези бызаа кадарып хүнзээн. Бызаа кадарган оол оларын эмзирип алган. Ава көөрге, ооп бо-ла чорун орган. Өгже киреринин кайызы чорда, бир шыкпыыштаан. Оозу: «Аңаа хой кадарып чораан кижиий-ле, авам... дээш ылаш бадырыпкан. Ынчан авазы: «Мея боларны салчап турумда, өске улус-даа чеп-ле ыйнаан» дээш каттырыпкан. Шынапла чаъс суунуң ийи дамдызы-биле дөмей алышкылар чүве-дир. Иезп ооллардың чүгле бирээзининң чаагында мениидеп ылгаар турган.

Ийис ооллардың ылгаары безин берге турда мында оңон, чүс-чүс дөмей хураганнарны ылгаары берге болбайн канчаар. Хойнуң хөй нуурузу хүндүс черге төрүүр боорлур. Суурдан келген сакманчылар оларның нелерин даа-ла салчаптар болгулаар. Бо чорук байдалды улам нарыыдадыр. Ынчалзажок ургулчу-ле мал аразынга, оларбиле халбактанчыл чоруур кижи аңаа чанчыгып каар.

Мал-маганывысты чайлагладып, семиртип, күш киирип алганывыс эки. Белеткеп алган 40 тонна сигенивис амдаа хой. Кыш база эки-дир: улуг соок чок. Ынчангаш бо чылын 100 баш хойдан-на 102 хураганны черле камгалап алыр дээн бис. Бир хойдан кыргып алыр дүгүвүс база эрткен чылдаазы ышкаш 2,2 килограммдан эвээжевес боор. Ол төрээн Коммунистиг партиявыстың XXVI съездизинге бистиң өг-бүлевистиң, эвээшбиче-даа бол, күш-ажылчы белээвис болур.

Социалистиг чарышче бригададан Балдан адашты, бараргa-курлавырларывысты санап көргеш, ниити совхозтан совхозтуң мурнакчы хойжузу, Ленин орденниң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны О. С. Намзалды кыйгырган бис.

Ол аразында бир үе-черге ийи аныяк кижи кирип келдилер. Ырбый Дөжүович:

— Хову-Аксыдан келген сакманчыларым-дыр ийин — дээш, хүлүмзүрду.

Хоочун хойжулар үүлге кодан долдур малдыг эвес, а аал сынмас ажы-төлдүг улустур. Оларның 13 уругларының аразында чолаачы, эмчи, мая эмчизи, башкы, даарачыкчы, тракторист, ажылчын дээш кандыг мергежилдиглер чок дээр. Демги сакманчылар бо аалдың Хову-Аксында ажылдан, чүрттап турар уруу биле күдээзи болган.

Хой уругларның нези, дузалакчы кадарчы С. Н. Эрендейнин хөрээн Маадыр-ниинң сылдызы-биле чергелештир «Күш-ажылдың хоочуну» медаль, аңгы-аңгы чылларның «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдектери каастап чоруур. А улуг хойжу Ы. Д. Эрендейнин хөрек чуруу найысылал Кызылда республиканың Хүндүлел самбыразында.

Мурнакчы хойжуларның алынган аътталып турувуста, хураганнарның алгызы, кижилерниң өөрүшкүлүг чугаа-сооду дыңналып, бир кыштагда хой ооллаашкыныың чугула кампаниязының эки чоруп турарын, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыр дээш малчыннарның кызымаккай ажылдан, амырдыш чок туржуп турарын херечилеп арты.

С. МОНГАЛ,
«Шыныың» тускай корр.

БЕШ ЧЫЛДАН БЕШ ЧЫЛЧЕ ХЕРЕ БАЗАР

(Кызыл хоорай Совединиң V сессиязындан)

Онгу беш чылда чүү кылдынганыл? Бо айтырыг кижи бүгдезин, күш-ажылчы коллектив бүрүзүн эрткен оруунче хая көрнүрүнче албадап, ханы бодандырып келир. Чогум-на оон-биле холбашкан айтырыгны улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң V сессиязынга чугаалашкан. Аңаа хамаарыштыр хоорай Совединиң күүскомунун 1980 чылда чорудуп келген ажылының дугайында отчёттуг илеткедги оон даргазы Ш. Д. Куулар кылган. Илеткел талазы-биле саналдарны «Кызыл тудуг» эргелелиниң начальниги депутат П. И. Чербаков, «Тувашвейбыт» каттыжышкынының мастери депутат Н. П. Банина, үлетпүр бараанналр садыының директору депутат А. С. Сат, харылзаанын бүдүрүлгетехниктиг эргелелиниң начальниги депутат А. К. Иргит, тууйбу заводунуң мастери депутат В. И. Чибирянина, сүт комбинадының директору депутат Х. Е. Аллакаев болгаш өскелер-даа бергеннер.

— Бүгү улустуң четтихпейн маңаа турары «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынарының бүдүүзүнде улус депутаттарының хоорай Совединиң V сессиязының эртип турары онзагай-дыр. Бүгү-ле коллективтер съездиниң күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткувушаан, чедип алган дүржулгазын улам ажылгап тургаш, он бирги беш чылдың соруглаларын чедиишкиниг шиитпирлээр дээш кылган ажылдарын ханы аналиэтеп көрүп тураралр—деп, илеткелчи демдеглээн.

Хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының хөй кезии ийи айларың болгаш бирги кварталдың планныг онаалдаларын партийжи шуулганың ажыттынар хүнүнде, а № 48 тудуг эргелелинде Е. С. Биязевага удурткан штукатуржулар бригадазы ол хүнге таварыштыр бо чылдың бирги чартык чылының планын күүседир деп бедиткен хүлээлгени алганнар. Ол берген сөс ажыл-иш-биле карышпайн, боттанып турар.

Отчёттуг үениң дүргузунда күүском бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазын депутаттарның идепкейин, доктаамал комиссияларын, депутат бөлүктерини, килдистерин болгаш эргелелдерниң ролюн улам бедидеринче, үлетпүр, транспорт, тудуг, коммунал-амыдырал, садыг бүдүрүлгелериниң, культура, кадык камгалал болгаш чырыдышкыны албан черлериниң ажылын экижидеринче угландыр чорудуп, бо талазы-биле организацияларга ажылды күштелдирген. Бо чоруқ 1980 чылдың болгаш ниитизи-биле онгу беш чылдың планнарын чамдык көргүзүглер талазы-биле багай эвес күүседирин хандырган.

Онгу беш чылда үлетпүр продукциязын сайгарары 17,5 хуу, а ниити продукцияны бүдүрери 20,7 хуу өскен. Үлетпүр, транспорт, коммунал-амыдырал хандырылга, садыг болгаш ниитиниң чемненилге бүдүрүлгелери онгу беш чылдың планнарын чедиишкининг күүсеткеннер.

Онгу беш чылды күш-ажылчы 28 коллектив, бүдүрүлгениң 3 муң ажыг мурнакчылары хүүсаа бетинде күүсеткеннер. Оларга № 1 АТБ-ниң чолачызы А. И. Галайко, даарзынлга фабриказының мастери Р. Т. Сумба, № 48 тудуг эргелелинде шеверлекчилер бригадири В. Б. Борбак-оол, «Кызыл тудуг» эргелелиниң дашчызы К. К. Күжүгет болгаш өске-даа хөй-хөй мурнакчылар хамааржыр. Оларга ким-даа чорлазрланыр.

1980 чылда хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери плиндан ажыр 1 млн. 848 муң рубльдиң продукциязын сайгарган, чонуң калбак хереглел барааннарын бүдүрери 19,6 хуу өскен, продукцияның 32 чаа хевирлерин шингээдип алган. Кызылдың сүт заводу, даарзынлга фабриказы, № 48 тудуг эргелели, Кызылдың аъш-чем садыы, «Тыва сүт тудуг» трестиң автобазазы, Кызылдың телеательези болгаш өске-даа бүдүрүлгелер чыл дургузунда ден-дескн ажылдаан. СЭКП обкомунун, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүледиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң, шилчиир Кызыл туктары-биле шаннатканнар. Продукцияны сайгарар талазы-биле планны шупту 25 үлетпүр бүдүрүлгелери бир-ле дугаар күүседип шыдаан.

Чамдык бергелер турза-даа, улус ажыл-агыйының хөй-хөй адырларының талазы-биле планын хоорай ниитизи-биле эрткен чылын күүсеткен. 1980 чылдың түнелдери-биле Бүгү-россия социалистиг чарыжыга чедип алган бедик көргүзүглери дээш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун хоорайга база катап тывысканы ол дугайын хереченлээн. Беш чылдан беш чылче улам хере базар төлээде, ам-даа хөйүү кылырый, бар аргаларны чөп ажыглаарын, социалистиг чарышты дээштиг организастаарын ол чорук хүлээндирип турар дээрзин сессияга санал берген эштер демдеглээннер.

Ол ышкаш хоорайны чазагайжыдар болгаш ногаанчыдар талазы-биле чамдык ажылдар чоруттунган. Бо сорулгага 2 млн. ажыг рубль чарыглаттынган.

Чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир чедир кылдынмайн турар чүүлдер болгаш ажыглаттынмайн турар курлавырлар бары сессияга айтынган. Оны чүден көрүп болурул? Эрткен чылын 4 бүдүрүлге продукция бүдүрериниң планын чедир күүсетпээн, 9 бүдүрүлге продукция сайгарарының темпизин кудулаткан, 7 бүдүрүлге күш-ажыдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле планын күүсетпээн. Бо чорук ,болза улус депутаттарының хоорай Совединиң күүскому планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни коллективтерниң кайчаар күүседип турарын чогуур үезинде анализтеп көрүп чорудуп, бар курлавырларны илередип тывар ажылды кошкак организастаар келген дээрзин көргүзүп турар. Оон түнелинде хоорайның бүгү бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ден-дески ажылдавааны ол.

«Тыва тудуг» трест эрткен чылын ажылын дыка сулаткан болгаш кылдынган тудуг-моитаж ажылдарының хемчээлин моон мурнундаазындан эвээжеткен. Ол ышкаш тууйбу заводу, «Росводпром» каттыжышкынның демир-бетон кылыглар заводу боттарының бар аргаларындан кудуу ажылдаан. Ындыг янзылыг хожудан турар үлетпүр бүдүрүлгелер болгаш организациялар удуртукчуларындан негелдени күштелдирер, хожудаашкының чылдагаанын тывар, оон үнериниң аргаларын болгаш оруктарын чогуур үезинде айтыр турган.

Социал-культура тургузуушкуунуң болгаш чонуң амыдырал хандырылгазының бүгү адырларының ажылын экижидериниң сорулгаларын шиитпирлежир талазы-биле күүскомнуң килдистери болгаш эргелелдери четпес ажылдаан. Автотрайспорттуң, телефон болгаш почта харылзаазының ажылын экижидер хемчеглер четпес алдының турар. Ол дугайын харылзаанын бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң начальниги А. К. Иргит чугаалаан.

Садыг организацияларының хүнүн бүрү хереглел барааннарын үзүктелинишкинниг садып, бараан курлавырларын дилеп тывар талазы-биле идепкейин көргүспейн турар дээрзин үлетпүр барааннар садыының директору А. С. Сат бодунуң саналынга шүгүмчүлээш, чамдык бажың херекселдерин ырактан сөөртпейн, маңаа бүдүрүп ап болурунуң аргаларының барын ол айыткан.

Школаларның болгаш өөредилге албан черлериниң, культура албан черлериниң ажылында четпестерни санал берген өске-даа эштер чидин-биле шүгүмчүлээш, ону чайладыр төлээде, чүнү кылза чогуурун тодаргай чугаалаанар.

СЭКП ТК-ниң октябрь (1980 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айтыышкыннарны, он бирги беш чылдың баштайгы чылының планнарын болгаш хүлээлгелерин күүседириве хоорайның ажылчы чоннарын ажылдаакчылар демдеглеп турар.

БКП-НИҢ XII СЪЕЗДИЗИНГЕ ТЕЗИСТЕРНИҢ ТӨЛЕВИЛЕЛИ

СОФИЯ. (СЭТА). Социалистиг дем каттыжылгазының чурттары-биле, хамыктың мурвунда улуг Совет Эвилели-биле чаңгыс эптн болгаш акыдуима эвилелди улам ынай быжыглаары Болгарияның Коммунистиг партиязының болгаш Болгар күрүнеиниң даштыкы политиказының моон соңгаар-даа кол утланышкыны болур деп, БКП-ниң XII съездизинге тезистерниң төлевилелинде онзалап демдеглээн. Партияның ажылының дугайында, чедиги беш чылда (1976—1980 чылларда) БУРнун социал-экономиктиг болгаш культура хөгжүлдезиниң түнелдерининң дугайында, 1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде сорулгаларның дугайында тезистерниң төлевилелин бүгү чон чугаазажып көөру-биле парлаан.

Болгарияның Коммунистиг партиязының болгаш СЭКПниң, Болгар Улус Республиканың болгаш ССРЭ-ниң, болгар болгаш совет улустарның аразында найыралды быжыглаарына, кады ажылдажылганы калбартырынга бүгү-ле чүүлдерни моон соңгаар-даа кылырын БКП бодунуң патриоттуг болгаш интернационалчы дээди хүлээлгези кылдыр санап турар.

Социалистиг дем каттыштырылгазы делегей болуушкуннарынга күштүг салдарны чедирип турар деп, тезистер төлевилелинде демдеглээн. Социализмниң чурттары, бирги ээлчегле Совет Эвилели делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарының болгаш кады ажылдажылганы калбартырының кол фактору болуп турар. Тайбың болгаш чавыдыышкын дээш демиселге СЭКП-ниң болгаш ССРЭ-ниң, эш Л. И. Брежневтиң, аңы-дунма социалистиг чурттарның киирип тур-рар улус салыышкының БКП Топ Комители сеткил ханыышкыны-биле онзалап демдеглээн.

Болгарияның Коммунистиг партиязының бодунуң XII съездизинге чаңгыс аай, улам сырый каттышкан уткуштур бар чоруур болгаш чурттун келир үеде хөгжүлдезинин политиктиг тодаргай перспективазын болгаш программазын айытпышаан, бодунуң ленинчи утланышкының чайгылыш чокка боттандырын турар деп документтиде онзалап айыткан.

Болгарияга сайзырагай социалистиг ниитилелди тургузар талазы-биле эрткен чедиги беш чылда улуг чаа бүзым кылдынган. Чурттун экономиктиг болгаш эртем-техниктиг күүзү дыка улгаткан. Национал орулга беш чыл дургузунда бүрык 24 миллиард леви (акша) немей өскен.

Сескн беш чылда Болгарияның Коммунистиг партиязының кол күжениишкиннери чонуң дүрген өөрүлдели материалдыг болгаш угаан-бодал негелдерин улам долу хандырарыне, социализмниң материал-техниктиг баазазын моон соңгаар-даа тургузарынче утланган турар деп тезистерниң төлевилелинде демдеглээн.

БЕРЛИНГЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

БЕРЛИН. (СЭТА). Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Чиигине секретары, Герман Демократтыг Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккерниң болгаш Польшаның Каттыжкан ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары С. Каняның ужуражыышкыны Берлинге болган. Найыралдың байдалынга болуп эрткен ужуражыышкының үезинде олар боттарының үүрегтарының байдалының дугайында, ГСЧП-ниң болгаш ПКАП-тың ажыл-чорудулгазының дугайында информацияны солушканнар.

Ийи партияларның болгаш күрүнелериң аразында харылзааларны калбартырының айтырыгларын ужуражыышкынга чугаалажып көрген. Делегейниң чамдык айтырыгларының болгаш ГДР-ниң база ПУРиук даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң айтырыгларының талазы-биле санал-онаалдар солчулгазы база болган.

ГСЧП-ниң X съездизинге белеткелдиң дугайында Э. Хонеккер чугаалаан. Социализмни болгаш партияны быжыглаарынче, аар кризистиг байдалдан чурттү үштүп алырынче утланган ПКАП ТК-ниң VIII пленумунуң шиитпирлериниң дугайында С. Каня чугаалаан.

Империалистиг бөлүктериниң боо-чепсекти эңдере бүдүрөринче утланган ийи-ллдыг хөделиишкиннериниң түнелинде делегей байдалының нарыдааны-биле холбаштыр сагыш човаашкыны ужуражыышкының киржикчилери илергейлээн. Социалистиг дем каттыштырылгазының күрүнелериниң ишткы херектериниң холгаарлап киржир дээш империалистиг бүгү оралдажыышкынарыны олар шыңгыы бүрүү шапкан болгаш делегей байдалын экижидериниң, тайбыныы быжыглаарынга, чавырлыышкының политиказын үргүлүдээриниң база делегейниң кады ажылдажылганын калбартырынга болгаш Совет Эвилели-биле база социалистиг өске-даа чурттар-биле найыралды, аңы-дунма харылзааларын улам-на быжыктырарынга салымышкының киирериниң ийи партияларның болгаш чурттарның бүрүн шиитпирлиин онзалап демдеглээн.

Герман Демократтыг Республиканың болгаш Польша Улус Республиканың аразынга аңы-дунма харылзаалар быжыглаары болгаш калбартыры ийи чурттарга болгаш улустарга улуг ужур-дузалыг болурун ужуражыышкынга демдеглээн. Европага шериг чавырлыышкының болгаш чепсегленишкиннерин дүжүрениң талазы-биле делегей конференциязын Варшавага чылдырар дугайында Польша Улус Республиканың саналларын ГДР-ниң бүрүн деткип турарын балыткаан.

Бүгү-ле кол айтырыгларның талазы-биле ийи партияларның үзел-болалдарының чаңгыс эптини ол ужуражыышкын бадыткан көргүскен. Ийи күрүнелериң, социализмниң болгаш бүгү делегейге тайбыныың эрге-ажыктарынга дүүштүр ийи талалыг кады ажылдажылганы калбартырынга ол ужуражыышкын боттуг салымышкының киирер дээрзинге бүзүрелли оон киржикчилери илергейлээн.

ДҮШКҮҮРЛҮГ ЧОРУКТУ ЧИДИГЛЕНДИРБИШААН

ВАРШАВА. (СЭТА). КОСКОР дээр антисоциалистиг организацияның болгаш «Солидарность» дээр профшимчээшкининиң удуртулгазында барыын үзелдиг бөлүктүң удуртукчулары чуртка дүшкүүрүг чорукту хевээр арттырарын ораалдашпышаан, сөөлүү үеде боттарының идепкейлиг ажылчорудулгазының төвү кылдыр дээди өөредилге черлерин шилип алган.

Чүвениң ужуру чүл дээрге, үлетпүр бүдүрүлгелеринге ажыл соксадымышкыны экономиктиг байдалды баксырадып, ажылчы чоннарның эрге-ажыктарынга согуушкун таварыштырып турар болган ужурунда чоннуң ортузунга улам-на бакка сурагжып турар апаргаында-дыр. Ынчангаш социализмге өөрөөнүң күштер польша институттарга болгаш университеттерге ажыл соксадымышкынары эртирериниче күткүп турар. Лодзинде студентилериниң ажыл соксадымышкыны уламчылавышаан, контрреволюстуг Я. Куронъиның оглу ону удуртуп турар. ПУР-нуң Дээди өөредилге министерствозунуң удуртукчулары-биле чугаалажып, оппозициянның шилип алганы, ажыл соксадымышкын комитединиң кежигүннери чазакты келдергей өөрөөнүг көрүп, антисоветтиг сөс-ломактар эдип, харын-даа ниитилел-политиктиг эртемнерни башкылдарын шуут күш чок болдурарынга чедир, политиктиг оңдуштүр негелделерни кылып турар.

Ажыл соксадымышкынары чүгле Лодзинде эвес болдур ийин. Студентилериниң ажыл соксадымышкынының шимчээшкининиң төвү сөөлгү хүнгерде Познаньче, шилчээн, Куроньиның чедип келген болгаш ажыл соксадымышкынында 4 муң киржи киржип турар.

Вроцлав университединиң болгаш өске-даа чамдык дээди өөредилге черлериниң студентилериниң аразынга оппозистиг күштер ажыл соксадымышкынарын күткүп турар. Лодзинде студентилерниң ажыл соксадымышкыны уламчылавышаан, контрреволюстуг Я. Куроньиның оглу ону удуртуп турар. ПУР-нуң Дээди өөредилге министерствозунуң удуртукчулары-биле чугаалажымышкынар туражок, оппозициянның шилип алганы, ажыл соксадымышкын комитединиң кежигүннери чазакты келдергей өөрөөнүг көрүп, антисоветтиг сөс-ломактар эдип, харын-даа ниитилел-политиктиг эртемнерни башкылдарын шуут күш чок болдурарынга чедир, политиктиг оңдуштүр негелделерни кылып турар.

Ажыл соксадымышкынары чүгле Лодзинде эвес болдур ийин. Студентилериниң ажыл соксадымышкынының шимчээшкининиң төвү сөөлгү хүнгерде Познаньче, шилчээн, Куроньиның чедип келген болгаш ажыл соксадымышкынында 4 муң киржи киржип турар.

Вроцлав университединиң болгаш өске-даа чамдык дээди өөредилге черлериниң студентилериниң аразынга оппозистиг күштер ажыл соксадымышкынарын күткүп турар. Лодзинде студентилери

Чечен менде, Чечек черде

ҮЕЖИВИСТИҢ ҮНҮ

Кудай-дээрден дүжүп келген
Хуулгаазын ыдык бурган эвес-тир мен.
Үе-биле адаанашкан,
Үежиңер—амгы шагның кижизи мен.

Улуг-Хемге төрүттүнген,
Россияның чоргаар ээзи—совет тел мен.
Албан-дужаал, мергежилим —
Аңаа бөдүүн—ажылчын деп бедик ат ол.

«Хамык чүве кайгамчык»—деп,
Характер чаап, хөөредир хөңнүм-даа чок.
Хожудаңгай ажыл-агый,
Коллективтер ам-даа барын чажырбас мен.

Кошкак шугум барын билгеш,
Кочулаанзыг көрүп оруп шыдавас мен.
Коммунист мээң—туружум ол,
Коммунистиг деңнелге ону тургусчур мен.

Үүле-ижим эки, багын
Үнелээрде шынар-билө тодарадыр.
Бүдүрүп каан кылыгларым—
Бүгү чурттуң, аймак чоннуң өнчүзү боор.

Партияның планнары —
Маадыр чонум, бодумнуң-на планнарым.
Ынчангаштың хүлээлгемни —
Ыяк кылдыр, чарыгдал чок кылып тур мен.

Амгы Черниң ээзи деп,
Ададыры аңаа-ла бир шаңнал эвес —
Чамбы-диптиң келир өйү,
Салымы дээш туржун, тулчуп чурттаары-дыр.

Кудай-дээрден дүжүп келген,
Хуулгаазын ыдык бурган эвес-тир мен.
Өөрүшкүлүг, кударалдыг,
Өскелерден ылгалым чок кижи-дир мен.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

КЕЛИР ҮЕ

Келир ай деп черле чогум чүл-ол ынчаш?
Хереллденген хүнү чайнаан бөмбүрзээвис,
Кайы-даа чурт сесерлиинде бүдүн чылда
Хаяланган кежик-чолдуг ажы-тел-дүр.

Өлүм-чидим, адаан-өжээн, дайын билбес,
Өлүртүп каан ие, душтук көрбес үе,
Сарыым-биле болчаг кылып ужуражыр
Чажыт чаглак, шөлээн булуң — келир ай-дүр.

Чорумалга, чаңгыс бот-даа хоначага
Шоочазы дүлгүүрү чок бажыңым, өөм,
Далай ышкаш киир, үндүр чалгаан тараа,
Даглар ышкаш, хөйнүң дүгү—келир ай-дүр.

Хир чок арыг дээрде чыраан сыядыстар дег,
Кижи холу чажып, тарып бүдүрген от,
Хып дээн чалыы, онзаланмас хүлүмзүрүг,
Кызыгаар чок чаартынган чер — келир ай-дүр.

Кырыш-чогуш, сен-мен дижир чүве турбас,
Кырыыр назы, айыыл-халап сагындырбас,
Кудай төлү кижи-биле куспантажыр
Курбусту, Чер төрелдешкээ—делегейлер;
Коңчак, чоок-даа эргилип кээр үе-шаглар,
Коммунизм — олар шупту келир ай-дүр.

Д. ДАРЖАА, моол шүлүкчү.

Төргү тоннар кедивиткен,
Дордум курлар куржаныпкан

Кыстар ырлап үнүп кээргө,
Кыймыш кынныр чүңүл,
чүрээм?

Кыстар шупту чараш болгай,
Кылыр ишке тергиин болгай.

Ырлап турда, хөглеп турда
Ынай эрлер четпес болгай.

САЛЫМЫН ТЫП АЛГАН

◆ Новелла ◆

Мээң эжим Сандан-оолдуң ады-сураа арт-сын ажып, алдаржыраан кижи чүве. Хостуг шактарында шүлүктер, кыска чечен чүгаалар чогаадырынга сундулуу кончуг. Оларны мээң эжим шын-на сеткили-биле номчаваш, кандыг-дыр че деп айтыргылаар. Мен чүү деп чүү дээр мен, «солун-на чүве-дир эш, редакциягa аппарып берииңге, парлаары чугаажок боор» деп каар мен. Мээң ол сөстерим эштиң тура-соруун көдүруп, чогаалдарын арыг саазынче чара бижиир кылдыр албадаптар.

Редакцияже чоруткан соонда, келек болганда, почта дамчыштыр харыы келир. «Чогаал чорутканыңар дээш улуг-биле өөрүп четтирдиис» деп каан боор. Оон соонда «шиглип алган темаңар солун болган хөй-ниити ужур-дузалыг» деп бижип каар. «Ынчалзаа-даа амыдыралды хандыр билбезиңериң ужурунда теманы чогуур деңнелиинге чедир корүүлүн шыдавааныңар хомудаачыг-дыр, ынчангаш чогаадымаңны аңдылыында парлаар аргалы чок» деп каан болуур.

Сандан-оолдуң ыдыг харыылар ап чаңчыла берген болгаш улуг үндаравас апаарган. Бир катап эжим мээң келгеш, мынча дээн:

— «Аныяк малчының» деп шүлүүмүг эчизинге чедирер деп үе шиитпирлеп алдым. Хоорайга олуруп алгаш, бо теманы бижип чабаштым. Ынчангаш амыдыралды ылап хандыр билип алыры-биле көдээже чоруптайн деп бодап алдым.

Ынча дээш ажылдан турган чери-биле үе санашкаш, рюкзагын чүүктеп алгаш, «малчын суга барыксаар мен» деп ырлавышаан, көдээже хапкан.

Ай эрткенде эжимден бир чагаа келген. Ында Дунгар-оол деп малчын акыйның дузалакчы кадарчызы болуу бердим. Маңаа үш ай ажылдаан, шүлүүмге ергежок чүгула материалдарны тып алгаш, чаңа бээр деп план тургузуп алдым деп каан болган. Сандан-оолдуң сураан дыңнаваш, оон чамдык таныштары аңаа чагылар бижип эгелээн:

«Сандан, мээң хураганнар кештеринден тып эккеп берем», «Сандан, мээң хой дүгүнден тып бер, шиңмеп», «Сандан, кээринде кончуг иттен өзеп алгаш эккээр-ле болгай...»

Сандан-оол аазаак хуусаазында келбейн барган. Эштеринiң чагыларын күүседир ээзи саадай берген боор деп бодаан бис. Чыл ажа бергенде чагаазы келген:

«Сураг бааржыга, элдепсинген боор сен, эш. Малчының ажылы, амыдыралы-биле таныжып, чыжыштыз иштиң хоорайларым-биле тудуп көрүп, чогаалымга херек материалдарны чыып алгаш, каш хонгаш чанар деп тургаш, улуг «халапка» таварыштым. Дунгар-оолдуң чээни уруг кызыл чаактыг. Өшкү-Саарга ужурраштыр, аңаа доңнажы бергидим. Ам мени хоорайже бижыг сыдым-биле четсе-даа барбас мен: салым-чолум, ынак ажылым мында турган кижи-дир мен. Чогаал бижиир мен деп хей-ле тенип чораандыр мен. Чаланы чок чүвеге кижи чүү-даа кылып шыдаавас болгай. Чамдык таныштарымның чагыг кылган чагааларын аң-даа ап тур мен. Оларның күзелин бүрүү-биле хандырар дээр болза, кадарып турар кодан хоюмнуң элээн хөйүн самчыгдаар апаар кижи-дир мен. Мээң ынчап өлбезимни билир болгай сен. Кадайым Өшкү-Саар баймр чедирип олур. Төлээңде бистиинге кээр сен. Арыг азаарга кады хой кадарын хоорешкей бис...».

В. МОНГУШ.

ТЫВА ҮЛЕГЕР ДОМАКТАР

Зэремниң дүвү ырак,
Эртемниң дээзү ырак.

Үжүн билбес кижи
Үнү чоктан дора.

Эртем чокта,
Эртен-даа дүне-ле.

Чепти чежип өөренир,
Чеченни сактып өөренир.

Үнүштүң каазы бодунда,
Улустуң каазы салгалда.

САКМАНЧЫЛАР

● Чечен чугаа ●

Кышкы хүн даг артындан чоорту хереп келген. Кыйгас хереллдериң чалыны шоолуга эвес, ынчалзаа-даа агаар-бойдусту чайгаар чагырып, аайынга киирип эгелээн. Кыштаг кырын хайыра чок базып алган туман эстн берген. Ажыг чывар даглар, шаттар аразын че чаштып чорупкан.

Хой кажаазының кырында тыныш тыртар хооралар бажында шогжагар ак хар-хыраа аразындан чылыг агаар хөөреп үнүп, соок-биле какылашкаш, бырлаңайдыр чиргилчинее турган. Шырым булут дээрчп чүмү-биле шыва алыг бергеп. Хүнүң карза имнстелип, өөрүп бар чыткан.

Хой одарже үне берген. Кодан даштында элеш дээр-даа чүве чок, а кажааларда ажыл кидип түлүк. Хураганнар, ясли-садикте чаштар мшкаш, үле бөлүк, үш ангы көзенекте Өдексиг, сигезиг чыт кажаа иштин бүдүү аймзай каап турган.

Кажааже ийи аныяк уруг кирип орган. Бирээзи холунда хөнек туткан. Ол улуг кадарчының кадайы Уранмаа-дыр. Хой кежи хөрекгээжиниң кырындан кара халат кеткен, тарбаган кежи эрги бөргүнүн халбаннарын өткаар чыыра баглап алган. Оон ишти-хөнүнүн ээн катбас бир-ле чажыт өөрүшкү бары илден. Арнындан хүлүмзүрүг сомазы кеээде өшпес, харын-даа чассыг болгаш чараш көстүр.

Узун сыныг, шөйбелдир арынныг, бажын үүн аржыылбиле ыяк шарып алган уруг саалавайн-даа плита одап берген.

Уранмаа хөнээн плита кырында сала тыртып каапп, орта бөлүктүн хураганнарынга шошкуй аарак үгүрүп келген. Олар амдыызында оътка кирбээн, пезинин сүдү-биле күш ап, доругуп орарлар.

Күштүг-дээн чүс-чүс хойнуң аразынга хураганын тоттурбас ийи-чаңгыс чүвелер бо-ла тургулаар. Кандыг-даа чаш амытаның хырны кончуг болганда, Уранмаа хураганнарын саналдыр тудуп, шинчилээн турган тер.

— Оля, көрем, эжим, доңгуудa сүт чылаан-дыр бе?

Оля от аксында бок чээргенерин бөлүп, печкаже кирип клапкаш, доңгууда янек сүдүчe эргээн суп көргеш, оозуч эккеп, Уранмааже сунупкан.

Уранмаа хураганнар эмискинтей бээр аразында, Оля доруга бергеннеринге чымчак иогаан сигеп каап берип турган. Элээн үе эрткенде, чайлапы берди ыйнаан, Уранмаа Оляның чанынга бо кылаштап келген.

— Бистиинге эпир чылын сакманчылай келгенинден бээр тапты-ла бир чыл боон тур бе, эжим? Мөөрейлежип-даа чылар бис але—деп, Уранмаа, бир-ле ховар эртине тып алган чүве дег, улам кыптычтыр хүлүмзүрүй каап айтырган.

— Пас, шынап-ла, эш. Бөгүн—он беш-ле болгай. Кежээ кижи кээргээ дег, ченеп кижп шоотку дег төөгү-дүр ийин.

— Ойт, шынап, телепрограмма номчудуң бе, Оля? Солуч чүү бар-дыр?

— Уран-чечен кино бар—дээш, Оля холунда шатыңче көргеп.—Ам чартык шак болгаш эгелээр-дир.

— Ынчаарга хураганнар аддайын өдээн солун четтигинтер-дир бис. Элээн шалып хөделиптээлем, эжим—дээш, демнээн ынаар булунда хереседдерже кылаштап үнүп келгеш, мастерни үдеп каар бодап манагзынын тур мен. Кижим далаш чок зап-саан хереседдерни сумказынче суп ап, менче каш катап кылчаш кылдыр көргүлээп.

— Аалга келген кижи аяк эрии ызырар дээр болгай, акый, суксунга ижиптер чүве бар бе — дээш, боду-ла кухняже базып кире берген.

— Бар, бар!—дээш, дем чаа эзип каан шайымны куткаш сундум. Аалчым ону эрнинге дээспейн, стол кырынга салып каапп, оон өске кудар чүвен чогу ол бе дээлзиг ыт чок кайган алган одур. Шайдан өске кудуптар чүвем чок деп ашкынып чугаалаан мен. Бүзүреваан. Чартык шак иштинде манап олургаш, бүдүү иштинде хомудаавы кончуг химиренип чорүй баргап.

Үш чыл мурнунда коңгус арага ишпес оолду чүү улус ынчаар будап каапканы ол боор. Оларны тыпкаш, буруузун хүлээтсе көрем...

М. ВАСИЛЬЕВ.

Ш. КУУЛАРНЫҢ хөл-биле чурааны «Кышкы арыг» деп чуруу.

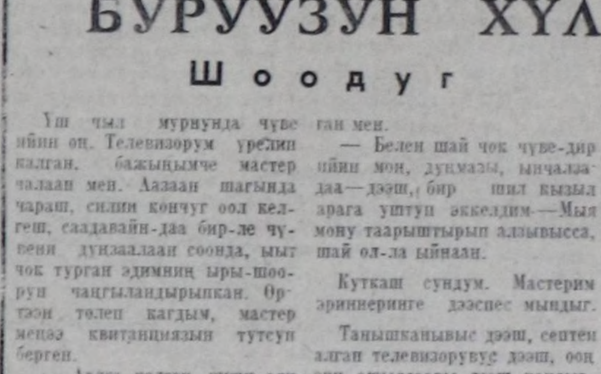

КАМГАЛАЛЫМ

Дерзиилериң байыза-даа караа тотпайн,
Делегейни дайындыва дүлүкени —
Өлүм-хамчык аразынга төрүттүнүп
Өзүп-маидып, күчү кирген чуртум-дур сен.

Өдү чарлып, хыы ханмаан дайзыннар
Ожээн сүргеш, хөме базып чадажып каан.
Кандыг-даа чурт амдыгаа дээр. быраштаайы
Халап удур туржуп шыдаар мерген-дир сен.

Төөгүде дискектеңип сөгүрбээнiң
Төнмес улуг күчүң чүдел? Соруум кайдал?
Партияның шыныг, шыырак холу-биле
Башкарганы аймак чонум деминде-дир.
Совет чонуң күжүн, билиин чепсеглеңгеш,

Чоргаар болгаш сыныш чогум дөзепсалгаан,
Чамбы-дипте Хостакчы деп сураа дыргыш
Салым-чолум тыныш тутқан—буян Шерии!
Ойлук чоктар ынай-дүгде кезеңипкеп
Оожургаа чок, каразынчы амгы шагда—

Артымда бар камгалалым бижын билип,
Ажылдаар мен, дыштанып мен: хөлээрим чок!

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

БУРУУЗУН ХҮЛЭЭТСЕ

Шоодуг

Үш чыл мурнунда чүве ийин оң. Телевизорум үрелип калган. Бажыңымче мастер чалаан мен. Аазаан шагында чараш, силии көнчуг оол келгеш, салдавайн-даа бир-ле чүвени дүнзаалаан соонда, ыыт чок турган эдимниң ыры-шоорун чаңгыландырыпкан. Өртээн төлеп кагдым, мастер меңээ квитанциязын тутсун берген.

— Аалга келген кижи аяк эрии ызырар дээр болгай, кухнига кире каавыт—дидим.

— Далаш мен, ам-даа баар бажыңнарым дыка хөй—дээш, мастер ынаваап.

— Мээнии септеп каан соонда өске улус-даа кайын ажырар, маналйлар аан, бичии када шайдан иже каавыт!—дээш, орууп доза турарымга, оол хүлүмзүрээш, бажын чайып каап, мээң зайымга туралыг-туражок кирип келген.

Хөнекти ажыдып көрдүм — шай чок болган- Сөөлгү аяк иштин дем чаа сыскап ижип алганымны бодум билир турган мен.

— Белен шай чок чүве-дир ийин мон, дукмазы, ынчалзаа—дээш, бир шил кызыл арага үштүп эккелдим.—Мыя мону таарыштырып алзывысса, шай ол-ла ыйнап.

Куткаш сундум. Мастерим эриннеринге дээспес мындыг.

Танышканывыс дээш, септен алган телевизорувус дээш, оон эки ажылдазы дээш кандыгда дашка саналдарымга кижим шошкуй бербээн. Он ажыг минута иштинде эзрежип келгеш, чадап каапп, үдеп чорудупкан мен.

Эрткен неделяда телевизорум шокараннаап турун берген. Телеательже долгаарымга, мастер чорудупкан. Үш чыл мурнунда чораан оол бе кирип келди. Телевизорум көрүп-көрүп; — моңу маңаа септээр аргазы чок-тур, ательже аппарыңар — дээн.

— Бажыңга хоржок чүве болза канчаар, септээр черже аппаар мен ыйнаан—дээш, коридорже кылаштап үнүп келгеш, мастерни үдеп каар бодап манагзынын тур мен. Кижим далаш чок зап-саан хереседдерни сумказынче суп ап, менче каш катап кылчаш кылдыр көргүлээп.

— Аалга келген кижи аяк эрии ызырар дээр болгай, акый, суксунга ижиптер чүве бар бе — дээш, боду-ла кухняже базып кире берген.

— Бар, бар!—дээш, дем чаа эзип каан шайымны куткаш сундум. Аалчым ону эрнинге дээспейн, стол кырынга салып каапп, оон өске кудар чүвен чогу ол бе дээлзиг ыт чок кайган алган одур. Шайдан өске кудуптар чүвем чок деп ашкынып чугаалаан мен. Бүзүреваан. Чартык шак иштинде манап олургаш, бүдүү иштинде хомудаавы кончуг химиренип чорүй баргап.

Үш чыл мурнунда коңгус арага ишпес оолду чүү улус ынчаар будап каапканы ол боор. Оларны тыпкаш, буруузун хүлээтсе көрем...

М. ВАСИЛЬЕВ.

ШҮЛҮКТЕРНИҢ БАШТАЙГЫ ЧЫЫНДЫЗЫ

Бурятияның ном үндурер чери Сибирьниң бот-тыыңгыр шүлүкчүү Владимир Лоргоктоевтиң шүлүктериниң чыындызын чоокта чаа парлап үндурген. Эвенки ивижиниң оглу ол номунга бодунуң төрээн чериниң каас-чаражын, кайгамчыктыг кижилерин алган мактап турар.

Байкал-Амур магистралының Бурят участогунуң тудугжуларын каттыштырып турар «Северянка» деп литературлуг клубтуң киржикчилериниң бирээзинге Владимир Лоргоктоев хамаарлыр. Беш чыл планын чедиишкинниг күүсеткен бо коллектив ивижилерни, геологтарны, төөнель кылыкчыларын, арга-ыяш ажылдакчыларын, ону-ыяш ажылдакчыларын бодунче хаара тутқан. Ындыг клубтар ук автономнуг республиканың дыка хөй районнарында туттунган. Оларның бирээзинге — Тунжинин районда чогаал каттыжышкынын хамаарлыр. Оон үш киржикчилин ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнүпери кылдыр хүлээп алган.

Д. САНЖИЕВ.
СЭТА-ның корр.

Нижнеангарск.
Бурят АССР.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аазыр, чамдык черлерге хар чаар. Мурнуу-барынын чүк утланышкынның хаттың дүргени секундала 7—9 метр чедер. Агаарның температуразы барын талакы районнарга 13—18, өске артканнарынга 8—12 градус соок болур.

Кызылга бүргеп, аазыр. Мурнуу-барынын чүк утланышкынның хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 14—16 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

ЧАА ШАК-ҮЕ ДУГАЙЫНДА

«ССРЭ-ниң девискээринге үе-шактың санаарының чурумунуң дугайында» доктаалды ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган. Күрүне комиссиязының чаңгыс аай үе болгаш эталоннуг частоталар килдизининң эргелекчизи Ю. П. Пимашенко ол доктаалды мынчаар тайылбырлап турар.

1981 чылдың апрель 1-де 00 шак турда чурттуң бүгү шактарының согунчугаштарын бир шак бурунгаар чылдырар. Оон үржуулдан дүн-хүн узун-даа, чолдак-даа апарбас. Бис үүле эртенги үеден бир шак чырык үеши ажылгаштар болгаш кежээ орай каранғылаар.

Чайгы үениң шагында чагыртып, алды ай иштинде чурттаар бис. 1981 чылдың октябрь 1-де 00 шакта шагывыстың согунчугаштарын эрги черинге эккеп алыр бис. Маа шак-үеши санаарының чурумуу мындыг.

ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлели чурттуң шак куржагларының чаа кызыгаарларын база тодаратқан. Ону албан тургузарын үе негеп келген, үүле дээрге ол кызыгаарны 1918 чылда-ла тургускан чүве-дир, ынчан административ-девискээр хувааллазы моон иракта аңгы турганы билдингир.

Москваның үези-биле дең болур дээш чамдык регионнар боттарының куржаанын үезинден ойталааннар. Ставрополь край, Воронеж, Иваново, Горький областар үшкү куржагда турар-даа болза. Москваның ышкаш ийнги куржагның үезинде чурттап турарлар, ынчангаш олар бир шак карышкактыг. Дөртку куржагда турар Коми АССР-ле ол карышкак ийи шак.

Шак ыыдыг карышкактарны болдурбас дээш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлели доктаал хүлээп алган. Ол кызыгаарларны тодарадылгазын моон соңгаар үүле ССРЭ-нин чаңгыс аай үе болгаш эталонныг частоталарның күрүне комиссиязы шинтпирлээр апаар.

Шак куржагларын чурумуулар болгаш чайгы үеже чаа үе тургузарын чүү негеп келгенил?

Дүн-хүнүң каранғы турар үезинде энергияны чарыглаары көвүдеп турарын түскай эртемнигтер санап үндурген. Ону шупту-зун кадып келгире, чурттуң девискээринге дыка хөй камналга чедип алдынар. Миллиард-миллиард киловатт-шак энергияны бир чылда курлавырлап алыр арга тургусчуларны бадыткаттынган. Оон аңгыда ажылды элээп эрте доозкан кижиниң хосту үези-даа хөй, бажың ажылын элээп четтигиптер болгаш өскедээ чугула ажылдарны кылырынга үе элээп артары билдинген.

Хонуктун элээп чырык үезинде ажыл кылырга кижиниң организминге кандыг-даа хоре болбас дугайында медицина база бадыткаан. Кижиниң үйгу-дыжынга-даа ол шаптык болбас.

Эң сөөлүнде чүл дээрге, чайның чырык үезни ажылдаар ажыл Болгарияда, Чехословакияда, Италияда, АКШ-та болгаш өске-даа чурттарда база калбаа-биле ажылаттынып турар.

Ынчангаш, сактып алмылыңар: 1981 чылдың апрель 1-де 00 шак турда шагывысты бурунгаар бир шак кылдыр чыртып алыр ужурлуг бис.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Оюна чугула даалга» (2 сериялыг) 10.00, 13.40, 17.00, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дээрбечи казактар» 9.00, 13.50, «Мээң ammдыралым —армия» 10.30, 12.10, 15.20, 17.00, 18.40, 20.30 (үзатқан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Саналашкынның эгези» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (үзатқан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Салым-чолдуң каттырынчы азы чиик бус-биле» 15.00, 17.50, 20.30 шактарда.

Хогжум-шии ТЕАТРЫНГА

ФЕВРАЛЬ 21-ДЕ

А. Гельманның

«БИСТЕР, АДААНГА АТ САЛГАННАР...»

деп ийи кезектиг комедиязы болур.

Эгелээри хүндүс 10, кежээ 19 шактарда.

телевидение

ФЕВРАЛЬ 21-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.50 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.10 — **«Чаштарга анчыгаштар дугаймда».** Ленинградтан дамчыдылга. 9.40 — Теп телевидениеннi болгаш Бүгү-эвилел радиозуунуң симфония болгаш эстрада оркестриниң концерти. 10.05 — **«Архитектура».** Чурттаныс тудуунуң дугайында. 10.35 — **«Тиилекчилер».** Фронтучу өөнүктер клуубу. 12.05 — **«Литературлуг беседалар».** Шүлүкчү Ү. Сурков эртиирер. 12.50 — **Бөгүн делегейде.** 13.05 — **СЭКПнин XXVI съездизинге үткүтүр. «Улуг номчуң эгелери» «Дилеп тывышкын».** Онгу бешчыл дугайында. 14.05 — **«Дириг амытаннар дугайында».** Журналист В. М. Песков дамчыдыктаны эртиирер. 15.05 — **«Ырыбиле кижи тудуш».** 15.50 — **Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтун беседазы.** 16.20 — Лириктиг концерт. 17.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. **«Крылья Советов»—«Спартак»** «Крылья Советовтуң» Спорт ортуумунда дамчыдылга. Чаагарымн температуразы барын талакы районнарга 13—18, өске артканнарынга 8—12 градус соок болур.

Кызылга бүргеп, аазыр. Мурнуу-барынын чүк утланышкынның хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 14—16 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

телевидение

ФЕВРАЛЬ 21-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.50 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.10 — **«Чаштарга анчыгаштар дугаймда».** Ленинградтан дамчыдылга. 9.40 — Теп телевидениеннi болгаш Бүгү-эвилел радиозуунуң симфония болгаш эстрада оркестриниң концерти. 10.05 — **«Архитектура».** Чурттаныс тудуунуң дугайында. 10.35 — **«Тиилекчилер».** Фронтучу өөнүктер клуубу. 12.05 — **«Литературлуг беседалар».** Шүлүкчү Ү. Сурков эртиирер. 12.50 — **Бөгүн делегейде.** 13.05 — **СЭКПнин XXVI съездизинге үткүтүр. «Улуг номчуң эгелери» «Дилеп тывышкын».** Онгу бешчыл дугайында. 14.05 — **«Дириг амытаннар дугайында».** Журналист В. М. Песков дамчыдыктаны эртиирер. 15.05 — **«Ырыбиле кижи тудуш».** 15.50 — **Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтун беседазы.** 16.20 — Лириктиг концерт. 17.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. **«Крылья Советов»—«Спартак»** «Крылья Советовтуң» Спорт ортуумунда дамчыдылга. Чаагарымн температуразы барын талакы районнарга 13—18, өске артканнарынга 8—12 градус соок болур.

Кызылга бүргеп, аазыр. Мурнуу-барынын чүк утланышкынның хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 14—16 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Редакциянның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысадалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийнiң аймызырал болгаш совет турүзукчи киллостериниң 2-07-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, чөлээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлегер киллизиниң 2-11-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн баргыла 2-32-75 телефоннче долгаар.

Тираж 17866. Чагыс № 427.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндурер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—00281

Бүгү чүрүттеримниң пролетарийлери, каттыжыңнар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 44 (11543) | 1981 чылдың февраль 22, воскресенье | 1925 чылда үдезилеттинген | Өртээ 2 коп.

Совет Эвилелинин Коммунистиг партиязының XXVI съездизи ДААРТА АЖЫТТЫНАР

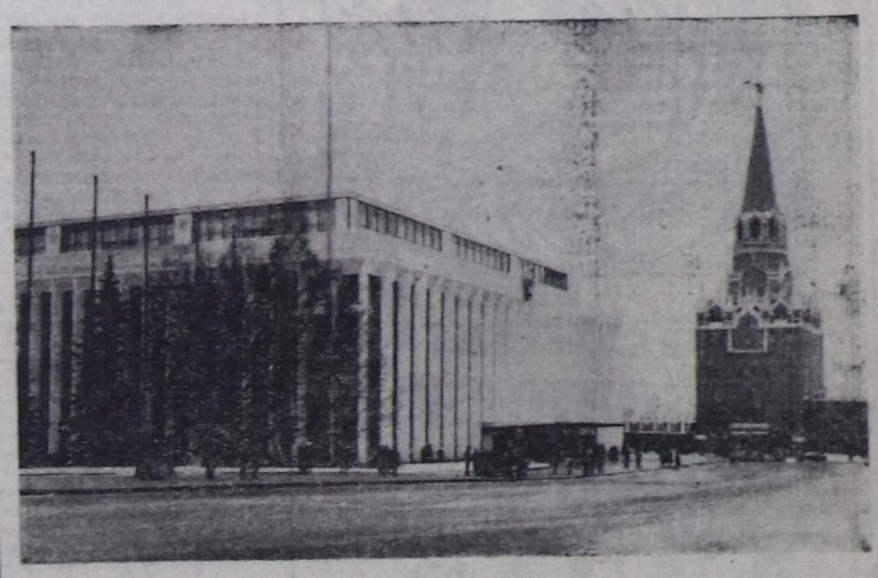

МОСКВА. Кремльдиң Съездилер ордузу.

В. МУСАЗЛЬЯННЫҢ болгаш А. СТУЖИННИҢ фотозуу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Съездиге күш-ажылчы белектер

СӨЗҮН ЭЭЛЭЭН КОЛЛЕКТИВТЕР

Реслубликаның күш-ажылчы коллективтери СЭКП-нин XXVI съездизинге уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин күүсеткенининг дугайында рапорттарын берип эгелей берген.

Тываның аар үлетпүрүүнүн баштайгызы «Тыва даг-дүгү» комбинаттың транспорт цехинде 230 ажыг чолаачыларының аразынга съезд мурнуңу социалистиг чарыжынга **16 кижи бо чылдың баштайгы ийи айының планын хуусаадан эрте күүсеткеш, тиилекчи болганнар.** Олар бо хүннерде боттарының күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайында төрээн Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге рапорттап турарлар. Оларның хөй кезии чүгле март айның эвес, харын база 1982 чылдың үлүүзинде ажылдап турар.

Цехтиң чолаачылары ниитизи-биле январь айда 1150 тонна даг-дүгү алыр массаны сөөртүр тургаш, ону ажыр күүсеткен. Социалистиг чарыштың мурнуку олурууңда коммунистер болгаш комсомолчулар чоруп турар. **Күчүлүг БелАЗ-тарның башкарыкчылары Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени хавыяалыг С. М. Туровец болгаш А. В. Оськаниниң удурткан дөртку база үшкү бригадалар партияның XXVI съездизинге уткуштур алган бедик социалистиг хүлээлгелерин январь-ының төнчүзүнде-ле күүседипкен.** Хоочун чолаачы С. М. Туровецтиң бригадазы айда-ла 335,8 муң тонна массаны сөөртүр планын үргүлүг ажыр күүседип турар.

Чолаачылардан Г. Л. Карпов, Д. Г. Клепач, В. Булгаков, В. М. Штыгашев, А. Тимошенко болгаш өскелер-даа СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур бо чылдың ийи айларының планныг даалгазын күүседир дээш хүлээлгезин күүседипкеш, бо хүннерде март айның үлүүзинде ажылдап турарлар.

* * *

Кызылдың чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң **хоорай чаагайжыдыгазының комбинадының коллективи партияның XXVI съездизинге уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин январь-ның төнчүзүнде-ле күүседипкенин февраль айның 19-та күүседипкенин рапорттап турар.** Коммуналчы ачы-дузалыг чедирериниң талазы-биле бүгү көргүзүттерни комбинаттың ажыл-ишчилери ийи айныңыдан ажырган. Чижээ, чонга ачы-дузалыг чедирериниң сайгарылга талазы-биле ийи айда доктаатказ планды олар 1,2 муң рубльге чедириш, ажыр күүсеткен.

* * *

«Водоканал» эргелелиниң коллективиниң ажылчыннары съездинге уткуштур берген сөзүнге база ээ болганнар. Совет коммунистиниң улуг шуулганының ажыттынар хүнүнге февраль 23-ке чедир бо чылдың баштайгы ийи айларының планын күүседирин олар шинтпирлээн турганнар. **Боттарының социалистиг хүлээлгезин олар оон-даа эрте—февраль айның 17-де 101,6 хуу күүсеткенин дыннадып турарлар.** Ийи ай планыдан ажыр 2000 рубльдиң ачы-дузазын олар чонга бараалгатканнар. Февраль айның төнчүзүнге чедир олар ам-даа ийи муң рубльдиң ачы-дузазын чедирерин хүлээнгеш, ажылдап турар.

* * *

«Тыва швейбыт» бүдүрүлге каттыжыышкынының ажылдакчылары съезд мурнуңу социалистиг чарыжынга база-ла идепкейлиг киришпишаан, **февраль 20-де бо чылдың ийи айларының планныг даалгазын күүседипкенин дыннадып турарлар.** Каттыжыышкынның ажылчыннары бо чылдың баштайгы ийи айларында 10 муң рубльдиң ачы-дузазын чедирер турган болза, ону херек кырында 10,7 муң рубль кылдыр ажыр күүсеткен.

Идик даараакчыларының чедиишкини СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыштың үезинде сорук киришкинниг күш-ажылының түңнели болган.

* * *

Эрзин районда «Чаа орук» совхозтуң ажыл-ишчилери күрүнеге эът болгаш сүт садарының квартал планнарын партийжин шуулганның ажыттынар хүнүнге чедир күүседирин хүлээнген турган.

Чаа-орукчулар сөзүнге ээ болган. Февраль 16-га чедир совхоз күрүнеге квартал планындан ажыр 24 центнер эът-ти саткан. Сүт садарының планы чүс хуу күүсеттинген.

* * *

Кызылдың күш фабриказының коллективи бодунуң ажыл-херектериниң дугайын СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур партия обкомунга рапорттаан.

Кызылдың күш фабриказы 1980 чылда күш ажылының продукциязын бүдүрер болгаш күрүнеге содар талазы-биле планныг даалгаларын чедиишкинниг күүсеткеш, бо чылдың дагаа чуургазы бүдүрелиниң болгаш садарының ийи ай планы, күрүнеге күш эъдп садарының квартал планын күүседип, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынарынга турасқаадып алган социалистиг хүлээлгелерин күүсеткенин дыннаткан.

Фабриканың коллективи бар арга-курлавырларны ажыглаш, онгу беш чылдың баштайгы чылының болгаш ниити беш чылдың планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседир дээш бүгү күжүн салыр дээрзин съездиниң делегаттарынга бүзүреткен.

* * *

Бодунуң шак ындыг ажыл-ишчи чедиишкиннериниң дугайын Тес-Хем районнуң «Чодураа» совхозунуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының коллективи база рапорттаан.

Коммунистиг күш-ажылдың бо коллективи СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкеш, съездиге турасқаадып алган хүлээлгелерин күүседири-биле күжелиишкинниг ажылдап турар. Хараал-тейжилер январь-февраль айларда күрүнеге сүт садарының хүлээлгезин съездиниң ажыттынар хүнүнде 120 хуу, азы 30 тонна сүт садар планын 36 тонна кылдыр күүседир дээш турган. Сүттү бүдүрери эрткен чылдың ынчангы деңнелиниң 11 хуу көвдээн. Бир шектен хонукта ортумак саалда 8 килограмм чедип турар. Ылаңгыя О. Баткар, К. Оюн, О. Үкей дээш ышкаш мүрнакчы саанчыларның көргүзүглери дыка бедик. Ферма сүт заводунга колдуунда бирги сорттуң продукциязын дужаап турар. Ниитиниң малы чемнер-биле четчир кылдыр хандыртынган. Саванны хээндектеп, ылбырадыр хайындыргаш, минералдыг холуксаалар-биле чарыжынга бригаданың тудугжуларындан СЭКП кежигүнүнге кандидат, дөрткү разрядтың дашчызы Константин Горбунов **(үстүнде оң талакы чурукта)** эки көргүзүглерин чедип ап, февральдың планын 135 хуута күүсеткен. Ол тудугжу кижиге херек мергежилдерниң шупту-зун эки шингээдип алган.

Амгы үеде бригаданың кежигүннери 40 өг-бүле чурттаар хөй каът бажыңнын тудуунче **(солагай талазында чурукта)** бүгү күштү мөөнүзээн.

Съезд бүдүүзүнде ажыглалга кирген бажыңның шеверлел ажылдарын чорударынга Любовь Стародубованың удуртканы шеверлекчилер бригадазы база эки көргүзүглерлиг болган. Оларның аразындан **(алдында чурукта оң талазындан)** И. Байыр-оол, Д. Ак, Т. Шивит болгаш Т. Бавуу олар өске эш-өөрүдеи ылгалып, күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болганнар.

В. ЧАДАМБА.

БИРЭЭНИ ДУЖААГАШ, ДАРААЗЫНЧЕ КИРГЕН

Коммунизм тургузуушкунуңун орууңга чугула үе-чада болур амгы үениң эң улуг болуушкуну—СЭКП-ниң элчелиг XXVI съездизи даарта бодунуң ажылын бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалыңа эгелээр. Ынчангаш амгы үеде совет улустуң бүгү-ле күзелбодалы, сагыш-сеткили Москваже, Кремльдиң Съездилер ордузунче угланган.

Бистиң республиканың ажыл-ишчилери чурттуң коммунистериниң улуг шуулганын база күш-ажылчы чедиишкиннер-биле үткүп тураарлар. Республиканың ажылчы чоннарының байыр чедиришкиннери болгаш күш-ажылчы тиилелгелер дугайында рапорттары бо хүннерде СЭКП обкомунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге кээп турар.

Партияның съездизинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыл турар коллективтериниң бирээзинге Чаа Шагаан-Арыгда РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу Александр Федорович Ягодинге удурткан тудугжулар бригадазы хамааржыр. Бо бригаданың найыралдыг коллективи съездиге белек кылдыр 24 өг-бүле чурттаар бажыңны көрдүнген планындан эрте дооскаш, ону күрүне комиссиязыга дужаатан.

Бо мурнакчы бригада комсомолчуларның бүгү-эвилелдиң шалыпчы тудуу эгелээнинин баштайгы хүннеринде тургустунгаш, үр-даа үе эртээйде мурнакчыларның одуруунда киргеи. Маңаа А. Ф. Ягодинниң бодуңуң книрген үлүг-хуузу улуг.

Бригадирнин ажылы хөй талалыг: ажыл-ишти шын организастаар, бригада кежигүннериниң сонуургалын, оларның чүгле ажылын эвес, а амы-хуудаа амыдыралын безин билип турар ужурлуг. Чүгле ынчан быжыг сагылга-чурумнуг, ажыл-ишчи бригаданы тургузуп ап болур. Ындыг бригада тургустуунган: шуптузу—чаңгызы дээш, а чаңгызы — шуптузу дээш ажылдап турар. Ынчангаш ол бригаданың кежигүннери боттарының аразында найыралдыг болгаш алган хүлээлгезин ыяап-ла ажыр күүседир чаңчылдыг.

Съезд мурнуңу социалистиг чарыжынга бригаданың тудугжуларындан СЭКП кежигүнүнге кандидат, дөрткү разрядтың дашчызы Константин Горбунов **(үстүнде оң талакы чурукта)** эки көргүзүглерин чедип ап, февральдың планын 135 хуута күүсеткен. Ол тудугжу кижиге херек мергежилдерниң шупту-зун эки шингээдип алган.

Амгы үеде бригаданың кежигүннери 40 өг-бүле чурттаар хөй каът бажыңның тудуунче **(солагай талазында чурукта)** бүгү күштү мөөнүзээн.

Съезд бүдүүзүнде ажыглалга кирген бажыңның шеверлел ажылдарын чорударынга Любовь Стародубованың удуртканы шеверлекчилер бригадазы база эки көргүзүглерлиг болган. Оларның аразындан **(алдында чурукта оң талазындан)** И. Байыр-оол, Д. Ак, Т. Шивит болгаш Т. Бавуу олар өске эш-өөрүдеи ылгалып, күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болганнар.

В. ЧАДАМБА.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАРНЫҢ СЫЛДЫСТАРЫ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегаттарының бүрүткээшкини

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегаттарын бүрүткеп турар Георгиев залга баар мурнунда Мария Сергеевна Иванникова ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң бажыңына четкеш келген. Москванын Фрунзе аттыг хөвең-саазын фабриказының суразыгаан ол аргыкчызынга маңаа, Кремльге, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденин тыскан. Ол Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

— Ажылчын кижи—будурулгенің ээзи-дир—деп, Мария Сергеевна чугаалады. Ынчангаш ол камналгалыг ээ ёзу-биле ажылдаар ужурлуг. Камналганың курлавырларын кижи бүрүзү тып ап болур, олар чыылгаш, бүгү күрүнеге улуг камналгага чедирер. Мен дагдыныкчы мен, ынчангаш камналгалыг болурунга аныяктарны өөредип келдим. Маан өөрүм съезд ажыттынар төөгүлүг хүнде кампап алган материалдар-биле чүс муң ажыг метр шестерни бүдүрүп үндүрер.

Бүгү хүн дургузунда —эртен он шактан кежээ сес шакка чедир съездиниң делегаттары бүрүткээшкинин эртип турар. Мергежилиниң, хар-назыныың, амыдыралчы салымчолуңун талазы-биле аңгы-аңгы, ол кижилерни каттыштырып турар чаңгыс кол үүл бар—ол дээрге күш-ажылдыр, күш-ажыл оларның амыдыралының дээди нормазы, утка-шынары.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Таштанбек Акматовтуң арны хүрерип додуккан, ол маңаа хардыг Москвага, удам-на тода көстүр: Иссык-Куль областың XXII партсъезд аттыг колхозунуң улуг хөйжузу даг хүнүнге чаңчыгып калган. Ол бодунуң ажыл-херектериниң дугайын дыка кыска чугаалаар:

— Эрткен чылды мынчаар доостум: чүс хойдан-на 185 хураганны алдым.

Ол сөстерни тайылбырлап баарын Кыргыс ССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң Даргазы делегат А. Дуйшеевтен дилединие.

— Таштанбектиң көргүзүү чүгле бедик эвес, а тергиин бедик. Республиканың ортумак деңнелиниден ол ийи катап ажып турар. А чиңге нарын дүктүг кыргыс хойнуң дүкхүрү база кедергей болгай.

База бир немелде. Таштанбек дээрге даш дег кадыг дээни ол. Дагларның өңнүү, идегелдиг, быжыг кижиге ол ат дыка-ла тазырышкан.

Челябинскиниң металлургия заводунуң сталевары, Ленин орденниң эдилекчизи П. Сатанин бүрүткел столунга чедип келди. Ол бодунуң будурулгезинге кан хайылдырарын чүгле чагыг ёлүгаар боттандырар деп саналды идип үндүрген.

— Оон ужуру мындыг— деп, ажылчын тайылбырлады. —График ёзугаар чогуур үеде чагыкчыга аңаа хереглеттинер каңның ылаң-ла од марказын хайылдырып баар. Маңаа ең-не бедик чергениң ылавылалдыг чорук негеттинер.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыны Уйнукпан Монгуш ыраккы Тывадан келген:

— Маңаа республиканың чаңгыс салгал иштинде шуут-ла таныттынмас кылдыр ескерилген—деп, ол чугаалады—Бистиң черивис адаранган, дүмбей чораан үени билир кырганнар ам-даа дириг. Маңаа амыдырал-чурттагам — тыва улуска Совет эрге-чагыранын, коммунистер партиязының улуг ачы-авыралының кескү чижээ-дир. Ол дугаар доостум, оон комсомолчу путёвка-биле комбинатка ажылдай бердим, өөредилгем уламчылазаш, дериглелер машинизи апарганым ол, а ындыг мергежил дугайында шаанда бистиң черге дыннаан кижи чок болгай.

Залда делегаттар улам көвүдеп-ле тур—Узбекистандан хөвеңчи-бригадир, Ленинчи шаңналдың лауреады, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры Т. Ахунова, Азербайджандан ерүмнекчи мастер, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Аманов, грузин шайжы-колхозчу Г. Дабруидашвили... Чурттуң ажылчын гвардиязы, партияның кайгамчык кадрлары.

В. БЕЗБРЕЖНЫЙ,
В. ДЖАЛАГОНИЯ,
СЭТА-ның тусчай корр.

Техника септелгези

Мурнунда—Кызылдың механизаторлары

Февральдың 16-ның медээзи-биле алырга, республиканың ажыл-агыйлары 1981 чылдың бирги кварталынга 1747 тракторлу септээр тургаш, ам херек кырында 1011-ни белениниң шугумунда тургускан, азы планның 57,9 хуузу болуп турар.

Тракторлар септелгезинин талазы-биле Кызыл районнуң совхозтарының механизаторлары чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Олар бирги кварталга көрдүнген 124 тракторлу бүрүн септеп үндүрген. Ынчалзажок район мурнакчы болуп турза-даа, оон чамдык ажыл-агыйлары чедиишкиннин хөлегезинде ажыттынып турар. Чижээ, «Кара-Хаак» совхоз 23 трактор септээр тургаш 13-түү, «Х Улуг хурал» 19 трактордан 13-түү септеп, ол-ла дараалашкаа-биле планны 56,5 болгаш 68,4 хуу боттандырган.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге төлептиг ужуражыры-биле көдээ ажыл-агый техниказын дүрген болгаш шынарлыг септеп доозар деп эгелээшкинни үндүрген Бин-Хем районнуң ажыл-агыйларында тракторлар септелгезин база шалыпкын темп-биле чорудуп турар. Район ниитизи-биле бирги кварталдың планын 73,4 хуу чедире берген. «Өвөк» совхозта трактолар септээри доостур чыгап турар. Ол ышкаш тракторлар септээриниң талазы-биле ажылды Чөвөл-Хемчик, Таңды районнарның совхозтары бедик темпилиг чорудуп турар. Ажыл-агыйлардан «Көк-Тей» совхоз бирги кварталда трактолар септээр планын 160, «Тичилелге» —163, «Сут-Хөл» — 133,3, «Сукпак» — 100 хуу күүседип алган.

Тракторлар септелгезин Өвүрүңү (23,6 хуу), Тожунуң (34,5 хуу), Тес-Хемниң (34,1 хуу), Эрзиниң (40 хуу) совхозтары кончуг оожум чорудуп турар. Чижээ,- «Торгалыг» совхоз 14 трактор септээр тургаш, чүгле 2-ни, «Кызыл тук» — 12-ден 3-түү, «Коммунизмче орук» — 15-тен деңгүп-ле 2-ни, «Тоора-Хем»—18-тен 5-ти, «О. Шынза» — 24-тен 4-түү, «Кызыгаар» —25-тен 6-ны, Ленин аттыг совхоз — 21-ден 5-ти септеп, бо чугула ажылды эптежир арга чок оожум темп-биле чорудуп турар.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылының бирги кварталында республика ниитизи-биле 1817 чүк машинаның септээр ужурлуг турган. Кварталдың чартыы эрткен, ам септеттингени 551 машина, азы планның 30,3 хуузу. Бо талазы-биле база-ла Кызыл районнуң ажыл-агыйларында байдал дээре болуп турар. Амга чедир ында 58 чүк машинаны септеттингеп, азы планның 48,7 хуузу. «Кара-Хаак», «Көк-Тей», «Х Улуг хурал» совхозтар автомашиналар септелгезин элээн дүргени-биле чорудуп келген болгаш ам безин планны күүседир чоокшулап турар.

Автомобильдер септелгезинин темпизи Мөңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Бии-Хем Улуг-Хем районнарның совхозтарында кончуг оожум болуп турар. Чижээ, «Малчын» совхоз септээр ужурлуг 33 чүк машиназының чаңгызында амга чедир септеп чадаан, «Мөгеп-Бүреп» 27 автомобильдин дөңгүп-ле 2-зин септээн. «Торгалыг» 38-тен 6-ны, «Кызыл тук» 30-дан үштү, «Коммунизмче орук» 28-тен 4-түү, «Чыраа-Бажы» 29-тан 5-ти, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз 20-дан 2-ни, «Алдан-Маадыр» 29-тан чаңгысты септээн. Автомобильдер септелгезин шак ындыг таваар чорудар болза, бо кварталда хамаанчок, чартык чылда безин доозары берге. Айыткан ажыл-агыйларның удуртукчулары, кол инженерлери хожудаашкындан үштүнарының дээштир хемчегларин алза чогуур.

Республиканың совхозтары бо чылдың февральдың 16-га чедир 910 тараа комбайнындан 353-түү септээн, азы квартал планының 38,8 хуузу. Чарыштың эгелекчилери болган Бин-Хем районнуң совхозтарының база ында Сельхозтехника каттыжыышкынының механизаторлары комбайнар септелгезинин талазы-биле мурнуку одуруда чоруп турар. Ол районга бо кварталда септээр ужурлуг 118 тараа комбайнының 77-зи септеттингеп, ол —планның 65,3 хуузу. Оон дараазында Кызыл районнуң ажыл-агыйларының механизаторлары чоруп, кварталда комбайн септелгезин 63,4 хуу чедире берген. Тес-Хем районнуң совхозтары септезе чогуур комбайнарының кезинин дооскаш, белениниң шугумунда тургускан. Бо ажылды Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Улуг-Хем районнарның ажыл-агыйлары улуг хожудаашкынныг чорудуп турар. А Өвүр, Тожу, Эрзин районнарның совхозтары чылдың бирги кварталында элээн хөй комбайнарны септээрин планнаан хирезинде, квартал чартыы эрткижеге чаңгыс-даа комбайн септевээнин элдептиг.

Республикада ниитизи-биле трактор андазынарының 71,3, сеялкаларының 59,7, культиваторларның 65 хуузу белеткеттингеп. Үстүнде көргүскен саннардан алырга, көдээ ажыл-агый техниказын септээриниң байдалы дүвүреңгиг-дир. Часкы хову ажылдары эгелээринге чедир үр эвес үе арткан. Ынчангаш ам септелгеин дүргедетпес болза хоржок. **Септелгеге мергежилдиг механизатор кадрларны хаара тудкан, оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан, септекчилерниң чарыжын дээштиг кылдыр организастаан, материалдыг болгаш моральдыг идиг бээринич хемчегларин алган, мурнакчы дуржулганы ажыглаан черлерде септелгениң темпизи бедик, ажылдың шынары эки болуп турары көргүскен чижектерден илдеи-дир.** Ажыл-агыйларның удуртукчулары, кол инженерлери ам септелгени дүргедилиринге кошкаш дивес кичээнгейни утландырары эргежок чугула.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле эш М. С. Хомушкуну шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Партия болгаш совет организнарга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш төрүттүнген хүнүнден бээр 50 харлаалы-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң культура министри эш Матпа Сэмбуевич Хомушкуну Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың февраль 20.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле эш А. П. Морозту шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Республиканың автоорукгар тудуунуң болгаш ажыглалының системазынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш Тыва АССР-ниң автоорукгар тудуунуң болгаш ажыглалының бүдүрүлге эргелелиниң начальнигин эш Александр Пантелеймонович Морозту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың февраль 20.

Национально-краеведческий отдел

Туранскар республ. комсомол библиотека им. А. С. Пушкина

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР

1981 ч. февраль № 2 (104)

Даарта—Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнү

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ АДА-ЧУРТТУҢ КАМГАЛАЛЫНДА

А. И. КОЛДУНОВ, ужар чүүл маршалы, Агаардан халдаашкынга удур шериниң кол командылакчызы. ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маалыры.

Совет Чепсектиг Күштер 63 чыл дургузунда болунуп чоңунга, коммунизминиң улуг идеалдарынга бараан болуп. Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң эвилелчи армиялары-биле кадыы тайбыңның база бистиң Төрээн чуртувустуи болгаш өске-даа социалистиг дем каттыштырылга чурттарының аймыл чок чорууп серемчилелдиг камгалап келген.

Бо чылын Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуи байырлалы Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының февраль 23-те ажыттынар XXVI съездизинге тураскаатқан бүгү совет кижилерниң политиктиг база күш-ажылчы беляк ködурлуушкунуңун үезинде эртип турар.

Совет кижилериниң келир үеге бүзүрели улуг. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң хүлээп алыр шинтпирлери болза коммунизм тургузуушкунуңун чаа улуг үе-чадазынга совет улустуң ажыл-чорудулгазының дайынчы программазы. чурттуң экономикazының, эртем, техника, культуразының бурунгаар төгжүлдезининң, Совет күрүнеиң камгалалыр күүүзүи бижыглазарының үндезини болур.

Совет Чепсектиг Күштериниң 63 чыл оюн демдеглеп тура. оларның алларлыг дайынчы орүүн ооргазрал-биле сактыр бис. В. И. Ленининң, Коммунистиг партиниң тургускаңы Совет Армия бодунуң дайынчы туктарын тоолчургу алдар-биле бүргеп, бүгү шылгалдаларны маадырлыы-биле шыдажып эрткен.

Советтер чуртунуң бүгү төвүзү социалистиг Ада-чурттуң камгалаарынга доктаамал кадржаан армияны тургузарының дугайында В. И. Ленининң айтыышкыныңның удут үжүр-дузазын бадыткап турар. Хамааты дайынның дошкуи тулчуушкуинарының үезинде ак гвардейжилерниң база интервентилерниң хей саныг шериниң когуи үзе ол чылча шапкан. Октябрьның чаалап алышкынарын төлептии-биле камгалаанаар.

Кызыл Шеригниң иштики контрреволюция-биле дашткы интервентиниң каттышкан күштери тиилээни социалистиг революцияның улуг идеаларының күүүзүн, тиилекчи пролетариаттың организакчы күжүн бүгү делегеге көргүзүп, революсчу-хостакчы шимчээшкинин оон ыцай хөгжүллезиңге улуг салдарны чедирген.

Делегей империализминиң болгаш иштики контрреволюционның каттышкан күштериниң чылча шаптырып, тиилеттиргени — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилекчи халлаашкынарың доктаалыр күш делегейде чок деп үүлүн балыктаан.

Баштайгы беш чыл планнарының чылларында империалистиг чурттарың талазындан болу берги дег агрессияга вет Эвилелиниң Маалыры аттыы тывысқан. 7 миллион кижи орденнер, медальдар-биле шанналған, он бир муң хире орденнер, медальдар шериг каттыжышкынарының, кезектерниң база корабльдериң туктарын каастаан.

Совет Эвилелиниң Ада-чурттуи Улуг дайынынга тиилелгези бүгү делегейге төвүгү үжүрдүлгалыг болган. Ол кижи төрелгетениин бүгү-ле бүрүнгаар депшилгеннге салдарлыг болуп. ССРЭ-ниң делегей ареназынга туружуп быжыглап, тайбыныың күштериниң, демократияның база социализмниң таварымчалыг аргалары тыптып келирин болдурган.

Оон-биле катай бистиң тиилелгевис империалистиг реакцияга, өске-даа дайынга күзелдиглерге коргунчуг сагындырыг болган. Бөгүн, ийнги делегей дайынының соонда, үжен ажыг чылдар эрткенде, Совет Эвилези, Коммунистиг партия оон эп Л. И. Брежневке баштаткан ленинчи Төп Комитедиң милитаризм болган реакция күштериңге удур төйбың дээш демиселдиң мурнуку одуруунда чорун турар.

Ол демиселдиң үжүр-дузазы амгы үеде кажангызындан-даа улуг. Салдарлыг империалистиг болуктер, чүүл-даа мурнунда Каттышкан Штаттар, оон талалакчызы Кытат чавырлышкынга шаптыктап, оңу «күш дегээринде» политиказы-биле солуурун оралдажып турар. АКШ болгаш НАТО Совет Эвилелин база өске-даа социалистиг кадыы ажылдажызга чурттарын шериг чөнсегленишкинниң талазы-биле ажар сорулганы салганнар. Империализм болгаш Пекинниң буруузу-биле делегейниң чаа дүшкүүрлүг чоруу тыптып турар. Ол ышкаш империализмниң Совет Эвилелинге, социалистиг чурттарга удур ажыл-чорудулгазы күштелип турар.

Делегей байдалының амгы нарын үезинде, дайын айыылы кажангызындан-даа күштелген үеде, СЭКП Совет күрүнеиң камгалаар күүүзүн ам-даа быжыглаар, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң, Варшава Керээзиниң киржикчилери — социалистиг күрүнелериниң каттышкан шериг күүүзүн моон соңгаар быжыглаар хемчеглерни ап турар.

Бөгүнгү Совет Чепсектиг күштер чаа үениң, эки өөреткен чаа шериг техниказы-биле чепсегленген армиялыг, ол кандыг-даа агрессорну чылча шаап шыдаар бүгү аргалыг.

Чижээ, агаар камгалалының шериң агаардан халдаашкынның чепсээнии бүгү хевирлерин узуткаар аргалыг ок-чепсектиг. Оон кол үндезини кандыг-даа бедик черде, канчаардаа дүрген чоруур агаар чепсектерни узуткаар кылдыр кылган реактивтиг комплекстери-биле дериттингеп зенитиг ракета шерин болур.

Совет дайынчылар чурттуң хей-ниити амдыралында идепкейлиг киржип, Чепсектиг Күштериниң муң-муң төлээлекчилери Совет эрге-чагырганың яазы-бүрү органнарында соңгуттурган. Шеригниң албан-хаакчылары чурттуң экономиктиг амыдыралы — дүжүт ажаалдазынга. Байкал-Амур магистралының болгаш өске-даа үлетпүр объектилериниң тудуунда киржип турарлар.

Бистиң дайынчыларывысты ленинчи партия, амыдыралдың социалистиг овур-хевиринге Төрээн чуртка, коммунизм идеаларынга шынчы болуур кылдыр кижизиткен. Дайынчыларның барык 90 хуузу коммунистер, комсомолчулар. Шериг албан-хаакчылар дээдя, ортумак, долу эвес ортумак эртемниг.

Совет дайынчылар партияның, чазактың сагыш салыышкының шериг өөредилгезиниге чаа-чаа чедиишкиннер, СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаатқан социалистиг чарыышбиле харыылап турарлар. Агаардан халдаашкынга удур шериг кезектеринде социалистиг чарыштың эгелекчилери полковник В. Ф. Паршиков командылаан зенитти ракета полугуунуң дайынчылары болган. Социалистиг чарыш үезинде дайынчы база политиктиг белеткелдиң тергиинериниң, класстыг специалистериниң, шериг мергежилгиниң мастерлериниң саны көвүдээн. Мурнакчы шериг кезээ, каттыжышкыны дээш шимчээшкин калбарган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүнде, Арминың болгаш Флоттуң байырлалының хүнүнде совет дайынчыларның бүгү кичээнгейн ленинчи партияже уламган. Коммунизм тургузуушкунуңда чаа-чаа чедиишкиннерниң үндезинде, Совет күрүнеиниң болгаш оон Чепсектиг Күштериниң тиилеттирбес чорууның кол үндезини —СЭКП-ниң мерген угаанныг удуртулгазы болур.

(СЭТА).

ТӨЛЕПТИГЛЕРНИ БЕЛЕТКЭЭР

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээленинге албан эрттирер аныяктарны белеткээр ажыл камгалал-массалыг ажылдың Бүгү-эвиледе чорун турар шалыпчы айы-биле кайсырлашкан, Каа-Хем районда улам экижий берген. Шериг комиссариады, ВЛКСМ болгаш ДОСААФ райкомнарны база өске-даа хей-ниити организациялары-биле кадыы дайынның болгаш күш-ажылдың хоочунчары, дайынчылар-биле ужуражылгаларны ажылчын аныяктар, өөреникчилер ортузунга эрттирип келген.

Новосибирскиниң Дээди шериг-политиктиг училищезиниң бешки курузуиун курсантызы Л. В. Кара-ооолдун Сарыг-Сепгин С. К. Тока аттыг ортумак школазының өөреникчилери-биле эрттирген ужуражылгазы солун болган. Курсантыларның амыдыралын болгаш партияның XXVI съездизинге төлептиг ужуражыр дээш оларның канчаар өөренип турарын школачыларга ол чугаалап берген. Социалистиг Ада-чурттуңун мурнуңга алган ыдыктыг хүлээлгезин күүседирде солдат кижи моральдыг, күш-дамыр болгаш психологтуг байдалдар талазыбиле кандыг белеткелдиг болуруи база таныштырган. Бодуңун шөлээзинин үезинде ол Бүрен-Хем ортумак школазының өөреникчилери, шериг бааp аныяк ооолдар-биле ужуражыр.

Февраль айда школаларга темалыг кежээлер организастаан, автомобильдер башкарарының, кара боолаарының маргылдаалары болгаш камгалал-массалыг ажылдар талазыбиле өске-даа хемчеглер чоруттунар.

Аныяктарны белеткээринге ДОСААФ-тың спортчу-техниктиг клубунуң ажылы улуг салдарлыг болуп турар. Январь айда Эрзин, Тес-Хем, Тожу, Каа-Хем районнардан шеригже баар ооолдарны чөлээчылар курузунга белеткээн. Ам ол мергежилди Тожу, Кызыл, Каа-Хем районнарның аныяктары чедип алырлар. Өөредилгө үезинде олар чүгле автомобильдиң башкарын билирин шингээдип алыр эвес, а харын часпас аларының чажыттарыи өөренирлер. Шериг хөрээнин үндезиннерин билип, күш-дамыр талазы-биле дазыгышкынны алырлар.

Каа-Хем райондан төлептиг салгал Совет Армияның хүрээленинче аъттанып турар. Олар бистиң чуртувустуң аңгы-аңгы булуннарында албан-хүлээлгезин эрттирип турарлар. Шеригже баар мурнунда тускай мергежилги шингээдип алган ооолдар дайынчы чыскаалче киргеш, оларга бүзүрээн нарын техниканы кыска хуусаала эки шингээдип ап турарлар. Шериг хөрээн биче сержантылар А. Ю. Кривцов, А. А. Коржевский эки шингээдип ап, ам безин дайынчы машиналар экипажтарының командирлери апарганнар. Дайынчы салбырларның ам эки чоладачыларынга В. С. Кужугет, А. П. Черниченко олар саналганнар.

Төрээн чуртка төлептиг камгалакчыларны белеткеп бээр дээш районнуң комсомол, профсоюзтар болгаш өске-даа хей-ниити организациялары боттарының ажыл-херээн аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезин ажыгдеринче үлегирганнар.

А. МАЛЬЦЕВ.
Каа-Хем районнуң шериг комиссары.

Кызылдың шериг гарнизонунда

БИР ЭКИПАЖТЫҢ ДАЙЫНЧЫЛАРЫ

Кызылдың шериг гарнизонунга баргаш, дораан-на офицер В. В. Васильевке ужуражы бердивис. Ол бисти эвилеп-эөллек хүлээп алгаш, узун коридорга эдертип киирe берди. Эжик ажыттывары билек, дивальный эрестин кончуг илеткей каапты. Офицер дораанда: «Суладанар!» деп команда берип кагды.

— Бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, бистиң гарнизонуңун соллаттары, офицерлери партияның XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүн четтикпейн манаар турарлар. Ол дээрге бистиң партиязыстың, чурттувустуң амыдыралынга кол болуушкун болгай. Партийжи улуг шүүлганга өткүштүр тускай экипажтар аразынга социалистиг чарыш калбарган. Оон түңнелин мырай чаа үндүрдүвүс. Тиилекчи болган экипажтың командири бо орган ыял — деп. Василий Викторович чугаалаан. шилгелек мага-ботуг, эрестиг кварантырлыг сержантыже айыткы.

Чугааны ара тоссатпазы-биле командирден айтырдым:

— Экипажтың өске кежигүнери база мында ирги бе?

— Чамдыктары мында. Өскелери ам чыглып кээр.

Ленинен өрээлге дөрт-бээ хире соллаттар кирип келдилер. Олар база-ла дайынчы ёзу-биле илеткей каттылапкаш, командириң айтыышкыны-биле тус-тус олуттарны эзелеп.

Танкистер-биле бистиң ижикара чок чугаавис ынчаар эгелээн. Экипаж командири сержант В. А. Сабельников шериг албанын кадыы эртирип турар эш-өөрүнүң дугайын бистиң сонуургаанывыс ёзугаар далаш чок, тода чугаалап ор. Ол бир дугаарында эки дайынчы деп Шрайберни алдаы. Оон шериг мергежилп — шыгаакчы. Мында мергежил дайынчы кижиден бедик харыысалгалыг, киржигейлиг болуруи шегээр. Ынангаш тактиктиг киңээлдеп дайынчы өөредилгелер үезинде бир танк иштинде олурар-бууи экипажтың чедиишкинин оон бөрүн хамааржыр. Ефрейтор Шрайбер оңу эки билир. Бүзүрээн шериг техниказын эки шингээдип ап, бичө сеткилдиин көргүзүп турар. Оон ынаңыг ажыы-чаңы шеригге кол-бээнде-ле хевирлеттингеп: «Шеригге кээр мурнумда «Целиноградсельмаш» заводка слесарылап турдум. Ажылымны шыдалыг, эки кылып келген мен» деп. солдат ооолдуң чоргаар хөрээлы мөзүзүн илереття.

Социалистиг чарышка тиилеми болган экипажтың баш бир кежигүнү Алтайдан келген ефрейтор А. В. Лаптев. Бо өске эштерге база хамаарлыг бичө сеткилдиг, хөгжүлгө сажыманның, бүзүреллиг эш. Бирги класстың шофарчы-механигы. Кучулук чепсек — ааладжакан совет танкының ол бөгө сайгарыг бо биле дизе хөөрем болбас. Кандыг-даа бөөге, шаптарадаашның, кадыг-берт, эвэ-таңгы оруктарга ол танкыны бүзүрелиг башкарып билир.

Танкының командири сержант Сабельников эш-өөрүн кысказы-биле таныштыргаш, бодуңун дугайында чаңгыс-даа сөс чугаалавады. Мен оон айтырдым:

— Кайы чурттуг сен, эш сержант?

— Алтайдан келген мен. Ында медицина институдунга ажылдап турдум.

Ленинчи өрээлге олурган соллаттарның аразынга бистиң чаңгыс чер чурттуувус ефрейтор Чамаев бар болду. Ол— дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң тергиини. Чолаачы механик. А шеригже баарының мурнунда Кызылдың дөрт дугаар профтехучилищезин дооскаш, монтажниктиң шынызылгазын алган. Ол база-ла удавас халажыр.

Офицер В. В. Васильев бистиң-биле чугаалажып ора, соллаттарның амыдыралынга код черии шериг-спортчу-комплекс нормативтериниң дужаалдазы эөлеп турарын чугаалаан чүве. Бо экипажта спортка хандыкшылдыглар хөй. Оларны алдап турбайн, чүгле сержант Сабельниковтуң сөстери-биле бо репортажты доозуп каайн. Ол мынча диди:

— Шуптувус спортчулар бис. Разрядтарлыг ооолдар бар. Колдуунда-ла штанга кедүрериге ынак бис. Чүге? Аңаа харыы чаңгыс. Соллат кижиге күш, шыдал турда ол Төрээн чуртунуң мурнунга берген даңгыраан кажан-даа күүседи шыдаар.

Ш. ДОРЖУ.

ЧУРУКТАРДА: ленинчи өрээл... Солдат ооолдар хостуг шактарында аңда чыглып келгеш, номнар, журналдар номчуп, кичээлге белеткенип, чоок кижилерниче чагаа-даа бижип ап болур. Бо чуруктуң мурнуку одуруунда ефрейтор С. Чамаев (солагай талазында) биле сержант В. Сабельников политикчээлге белеткенип орлар: танкының чолаачы-механиги, ийнги класстың специализи ефрейтор А. В. Николаев. Ол шеригге кээриниң мурнында шахтага маркшейдер болуп ажылдап турган. Дайынчы өөредилгелерге чедиишкиннериибиле чергелештир ол спортка багай эвес түнелдерни көргүзүп турар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

КОМАНДИРИМ ЧАГААЗЫ

Кежээ дүүүп келген. Роталарга кежээки хыналда дооступ турган. Орай-даа болза политажылдакчы офицер В. Каленич штабче углапкан.

— Ам-даа кылыр бир чугула ажылым бар— деп, ол эштеринге чугаалаан.

— Черле соңгаарладып болбас херек бе?— деп, өөрү кайгап айтырганнар.

— Ийе. Бир солдаттың төрээн черинче чагаа бижиир дээн кижи мен.

Оңу дыннаваш, моокта чаа бир украин суурга болган таварылганы сактып келдим. Ынчан хөй хонук иштинде болган дайынчы өөредилгеден ээп кел чыткан бис. Бир суурга келдивис. Машиналар кыдыкы бажың чанынга доктаай берген. Солдаттар изий берген радиоаторларже сут кудуп ап эгеледи. Бажың ээлери оонмоон келгилээш, амыдыралывыс сонуургап, чангыс стакандаа болза сүттен ижиптерин дилеп, чалап турлар. Бистиң чамдыктарывыс эпчоксунгаш, ойталаар сагыштыг апардылар. Делгем эгиннерлит, моге-шыырак кижи: «Ынчаарыларга кайын боор. Бистиң оглувус база силер ышкаш солдат-ла болгай» дээш, бисти чер алыспады. Баар ужурга таварыштывыс. Сүттү-даа иштивис, хөөрежип, чугаалаштывыс. Хонада шериг хептиг сержантының чуруун азып каан тур. Портреттиң адаанда тода бижиктиг саазын бар болду. «Оглумнуң дугайында чагаадыр. Полк командири боду бижээн чүве» деп бажының эр ээзи тайылбырлады. «Чагаа дугайында бүгү суур улузу билир. Шериг комиссариадындан келген майор иниити хуралга номчуп туружук чоп» деп, сержантының авазы чоргаарал-биле немеп кагды.

База бир чижек. Ону гвардияның аңаа дайынчызы И. Герман чугаалап берген чүве. Ол мынча дээн:

— Мээн ада-немге чорудар чагааны полк командири чыскаал мурнунга номчуй бээрге дыка-ла өөрүп, сагыш-сеткилим хайыккан. Энчоксүнзумза-даа, чоргаарланып турдум. Ол чагаада мындыг одуруглар бар: «Иван Петрович болгаш Анна Ивановна, аас-кежиктиг чурттанар, амыр-тайбың ажылданар. Бистер кезээде белен бис. Силерниң оглунар, оон гвардейжи дайынчы эштери Төрээн чуртунуң ады дээш маадырлыг чорук кылырынга белеңнер».

Армейжи школаны эртип тура аныяк кижи күш-дамыр талазы-биле дадыгар, ажыы-чаның каңнап алыр. Ынчангаш муң-муң совет өг-бүлелер солдат ооолдарының дугайында командирлерниң, политажылдакчыларның чагаазын ап турарын күзээр мен. Чүге дээрге, мээн хуу архивимде командириминиң аванга чорутkан ындыг чагаазы база бар. Ону чүүден артык үнелеп, камныг шыгжап чоруур мен.

Подполковник В. МАМОНТОВ.

Республиканың чурт-шинчилел музейинге Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуи хүнүнге тураскаатқан үш салгалдың кижилериниң ужуражышкыны болган.

Хоорайның хүндүлүг чурттакчызы, персоналдыг пенсионер С. Д. Танов Тывага хамааты дайынының болуп турган үезии, ядыы араттарның боттарының эрге-шөлээзи дээш ак гвардейжилерге удур чидиг демиселин чыылганнарга чугаалап берген. Украинаның Ровно, Дубно болгаш өске-даа хоорайларынга, суурларынга дайынның кадыг-берге чылдарында немец-фашистер-биле удур демиселге тыва эки турачыларның киришкенин Б. Ш. Лама кысказы-биле таныштырган.

Дараазында чурт-шинчилел музейинин ажылдакчызы А. А. Булдакова 1943 чылда Киевти хостаанының аар-берге үезин сактып чугаалаан. Ол дайын соолунде 30 ажыг чылдарда оон иштинде чүгле Тывага безин 10 ажыг чылда геология экспедициязының шугумунга ажылдаанын чугаалаан. А. И. Пахомова дайын эгелээринин мурнунда Киевке алды ай хуусаалыг курс дооскаш, Волхов фронтузунга, аар-берге балыглланган дайынчыларны тулчуушкун шөлүнден үндүржүп, госпитальга сестралап ажылдап турганын таныштырган.

Ол ужуражышкынга көдээ ажыл-агый техникумунуң ветеринар салбырының сургуулдары, шериг кезээнин дайынчылары киришкен.

Р. ДОЛЗАТМАА.

ҮШ САЛГАЛДЫҢ УЖУРАЖЫШКЫНЫ

КУРЛАВЫРДА БИС

Мен база-ла бөмбүрзекте еске бүгү бичии ооолдар ышкаш дүрген-не улгадыксап, өзүп келгеш, чырык черге быжыг тайбыңнып, улустарның аас-кежиинин камгалакчызы—солдат болу бээримни четтикпейн манаар турдум. Ындыг үе ийи чыл бурунгаар келген. Совет Армияга ыдыктыг шериг хүлээлгевисти эрттирери-биле чангыс бистиң Мөрен суурдан безин 14 ооолдар аъттандывыс. Удатпаанда чагаалажып көөрүвүске, узуг Совет Эвилелиниң чүк бүрүзүнче тарай берген болдувус. Далай флоду, авиация, техниктиг дээш кезектеривис безин ангы-аңгы болган. Эрзинимни хире-хире сагындырып каэр, карак четпес хөөү-шөлдер ээлээн Казахстанга турдум. Шериг албан-хүлээлгемни эки эрттирип турары дээш командылал чери мөңээ чангыс эвес удаа шаннал-мактал-дарны тывыскан. Ол ышкаш орта тура чүгле бүгү талалыг дадыгышкынны алган эвес, а бедик разрядтыг каннакчы мергежилди база шингээдип алдым. Тывадан чангыс кезекке турган эштеримниң аразындан Валерий Ооржак төрээн Тывазынга 10 хонук шелээлеп чораап келди. Удатпаанда аңаа сержант аргени тывыскан болгаш бир салбырны командалаары-биле хүлээткен. Ажывис ол дайынчы даалганы эрестиг күүсеткен.

Оон бээр ам ийи биче-де ажыг чылдар эртип турары бо. Ынчан чоруткан чангыс чер чурттуг солдат ооолдар эрткен чылдың таптыг-ла төнчүзүнде суурувуска ужуражып, чыглып келдивис. Ам оларның хей кезии совхоз бүдүүлгезинде ажылдай берген. О. Хөмейлээр, А. Дадарыкпай. С. Ондар олар — чолаачы. А. Л. Шөмбүл, В. Тангыт, Р. Доржу, Д. Херел, С. Херел бо үеде ан чугула кампания— хой ооолдашкынында идепкейлиг киржип, малчын коданнарга сакманчылап чеде берген. Од-бө өөредилге чергелеринде кандыг-бир тускай мергежилди чедип алыры-биле өөрени бергеннеривис бар. Чижээ, бо хүннерде Кызылдың автошколазында чолаачы болуруу-биле өөренип турмен. Ону дооскаш курлавырда дайынчы деп бедик адымга төлептиг болуп, хол дыңзыг ажылдаар мен.

С. БААНАЙ.

ФРОНТУЧУ-СУУРНУҢ ААЛЧЫЗЫ

Хөнделенниң көдээ Культура бажыңынга тыва эки турачы персоналдыг пенсионер Алексей Сайын-оолович Адыгбайбиле суурнуң чурттакчылары болгаш сес чыл школазының өөреникчилери ужуражылгаларнар.

Алексей Сайын-ооловичиге сөс берген. Фронтучу чугаазын мынчаар эгелээн:

— Силерниң-биле кайгамчык төөгүлүг үеде ужуражып турар кижи-дир мен. Чоокта чаа онгу беш чылдың сөөлгү, олимпийжи чылын үдедивис. Партиязыстың элчеглиг XXVI съездизин ам ажыттынар. Черкыырыга быжыг тайбың дээш совет улустарныл чалап туруштуун чаа съезд база онзалап айтып дээрзинге бүзүрээр бис. СЭКП-ниң тайбыцга ынак дашткы политиказын делегейниң мурнакчы кижилери бир үнбиле деткип турар. Дайын, оон аар-берге уржуктарын билир кижи болгаш, оңу көөр хөнүм чок! Ол дег халап тывылбас. Ынчангаш бодум хуумда тайбың, аас-кежик, хосталга дээш тулчуп чорааннарның бирээзи болганымга аажок өөрүп чоруур мен.

А. ХОМУШКУ.
Барыын-Хемчик район.

ПЛАННАП ТУРАР

Танды районда Кочетово ортумак школазында Ада-чурттуң Улуг дайынынын үезинде фашистер-биле тулчуп чорааның база эрткен чайын Украинага барып, хосташкан хоорай, суурларын эргип, фронтучу эш-өөрү-биле ужурашканының дугайында чугаазын залда олурганнар хөлчок сонуурган дыннаавнар.

Сески, тоску класстың өөреникчилери ааалчыларга солуп программалыг концертти бараалгатканнар. Көрүкчүлер Алена Монгуштуң хомуска аялгалар ойнаанын сонуургааннар. Венера Монгуш эш-өөрүнүң мурнундан ааалчыларга белектер тыпсып, өөрүп четтиргенин илереткен.

Ындыг ужуражылгаларны моон соңгаар-даа эрттирерин планнап турар.

В. ОЮН.

ДАГДЫНЫКЧЫ

Хандагайты суурга хүралсуглаа, оюн-коглаа ийикне, азы кандыг-бир хей-ниити ажылдары болганда черле чыда калбас, хар-назыны дөгүй берген кырган бар. Ол хүралларга ажыктыг арга-сүмени калып, маргылдааларга спортчуларны хей-аът кирип, сүмелей бээр.

Оңу танывас, хүндүлевес кижи чок. Ол болза суурнуң хоочун чурттакчыларының бирээзи Монгуш Дагбаевич Бичө-оол-дур. Оон эрткен оруу төөгүзүн солуп. Ол бодунуң хып дээн аныяк үезин Тываның Араттың революстуг шериниң албанынга, а кажан ССРЭ-же немец-фашистер халдап келгенде эки турачыларбиле кадыы Украинаның Ровно, Сурмичи, Деражно суурларын эрес-маадырлыг хосташкаш. Тывазынга чаныл келген. Монгуш Дагбаевич тайбың күш-ажылдың дайынчызы боол, төрээн совхозунга тулугжу, кадарчы, бызаа ажаакчызы дээш кандыг ажылды кылышпаан дээр.

Тывага амгы чаагай амыралдың идепкейлиг тургузукчуларының бирээзи, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну Монгуш Дагбаевич Бичө-оол ам персоналдыг пенсионер. Ажыл-агыйның одуруунда ол турушпушаан хевээр: Бичө-оол ам Хандагайтының күрүне банкызында таныыллдап турар.

Монгуш Дагбаевич үк коллективте аныяктарның дагдыныкчызы. Ол үлегерлиг ажылдап, коллективтиң хүндүткелин чаалап алган. «Кежээде дайынчы» деп оон эш-өөрү мактаар.

К. ХОВАЛЫГ.

МАРН-ның 60 чылынга уткуштур

МООЛ УЛУСТУҢ ШЫЛГАРАҢГАЙ ОГЛУ

Дамдины Сухэ-Батор — Мооллуң араттың революстуг намының болгаш улусчу күрүнеэниң үндезилекчизи, моол болгаш совет улустарының улуг нәйралының эгезин салган, моол улустуң шылгарангай оглу.

Д. Сухэ-Батор 1893 чылдың февраль 2-де ядыы араттың ег-бүлезинден төрүттүнген. 1912 чылда ону мооллуң феодал-теократтыг күрүнеэниин шериг албанын эрттирери-биле келдирткен. Шериг албанынга тургаш, ол үениң чагырыкчыларының араттарның сонуургалынга таарымча чогун, дарлалды көрген. Д. Сухэ-Батор ол бүгүнү көргеш, феодализмни дүжүргеш, ону чаа шынныг нитилел тургузуу-биле солуурунуң эргежок чугулазынга бүзүрээн.

Д. Сухэ-Батор 1919 чылда Ургага типографиязынга өруктүлел кирген, анаа орус революсчулар-биле чоокшулажып, Улуг Октябрьның идеяларыбиле танышкан. Ол-ла үеде Ургага бот-боттарынга хамаарылга чок ажык эвес ийи революсчу бөлгүмнүг тургускан, сөөлүнде баргаш олар Мооллуң улусчу намының үндезинин болган. Оон тургузукчуларының бирээзи Д. Сухэ-Батор турган.

Д. Сухэ-Батор үгааныг, организакчы салыныг, чонуң хөрээнге бердингеп, салдынга сорулганы чедип алыр дээш чайгылыш чок туруштуг кижи чорааш, ол бүгү ону революсиянын удуртукчузу болгаш башкызы болдурган. Моол улустуң деңшилгеже болгаш чечектелиишкиниче чангыс шын оруу болза Ленинниң партиязы-биле, делегейниң коммунистиг шинчээшкини-биле ажыы эвилелин тургузары деп ол хаы-биле чорааш, янчангаш араттар бо оруктап чоруун дээш бүгү-ле үүлдерии кылган.

1921 чылдың ноябрь 5-те Москвага делегейниң ажылчы чонарының баштынчызы В. И. Ленин-биле Д. Сухэ-Батор көрүшкен. Владимир Ильич моол революсчуларга чаа нитилелли тургузар дээш демиселдиң кол айтырыгларының талазы-биле үнелеп четпес сүмелерии берген.

1921 чылдың март 1-ден 3-ке чедир МАРН-ның бирги съездии болган. Революсиияны чоруларының үезинде партияның стратегиязын болгаш тактиказын ол тодаратқан. МАРН-ның программазын хүлээп алган, онда феодалдыг тургузукчу дүжүр октаар болгаш революсчу демократтыг чаартылгаларны чорудар сорулганы салган. Ол ышкаш съезд партизан шеригелериниң штабын тургузар шинтиирии хүлээп алган, оон начальнигиже Д. Сухэ-Баторну томүйлаан.

Мооллуң араттың революстуг намының тургүскени моол улустуң хой чылдарда коруктап хосталгалыг демисселинге эргилде болган. Социал болгаш национал чаартылгаларның улуг херээн удуртур аргалыг революсчу организация тургустунган.

Мооллуң улусчу шерии дайынчы авангарды — МАРН-ның болгаш оок үндезилекчизи Д. Сухэ-Батороиуң удуртулгазы-биле 1921 чылдың март 18-те Кяхтин Маймачениин кыдат милитаристерден хостаан, олла чылдың июльда дузалажыры-биле келген Кызыл Армияның кезектери-биле кады Мооллуң найысылалы Урганы хостаан. Улусчу революсиияның тиилээнинге ачызында бүгү эрге-чагырга чурттуң улус массаларының холунче төөгүде бир дугаар шилчээн.

Улусчу революсия тиилээн соонда Д. Сухэ-Батор бодунуң үгаанын болгаш талантызын, бүгү күжүн аныяк күрүнеэниң хамзарышпас чоруун быжыглаарының, чуртта социал-экономиктиг чаартылгаларны чорударынче угланган политиканы ажылдап кылырын болгаш боттандырарының хереэнге, иштикиниң болгаш даштыкының дайзыныларына удур шинтиирлиг харыы бээринге турасхаатқан. Оон шүүт дорт киржилгези-биле крепостной эргени солаан, черни национализастаан, феодалдарның артык эргелерии үзүткаан, даштыкы салыг капиталын үндүр кыскаи болгаш оске-даа чүгула хемчеглерни үлээп ап, амыдыралга боттанылыргаи.

Д. Сухэ-Батор моол болгаш совет улустарының бүзүлбас найыралының үндезилекчизи. Ол найыралдың эгезинге пролетариаттың улуг баштынчызы В. И. Ленин биле Мооллуң шылгарангай оглу Д. Сухэ-Батор турган. Хүн келген тудум-на ол быжыглаан, сайзырап, чаа-чаа хевирлер, уткашынарлар-биле байыы турар. Ынчангаш ол Моол Арат Республиканың капиталистиг эвес оруктап социализмче чедишкинииг хогжүлдезиниң үндезизи болган.

Д. Сухэ-Батор мөчүзе-даа, оон хевээ чүрттап, тиилеп турар. Д. Сухэ-Баторнуң соратниктери оон чаа нитилелли тургузар талазы-биле эгелээн хереэн үламчылаа турар. Бөгүн Моол Арат Республика — социалистиг кады ажылдажылга чурттарының дең эргелиг кежигүү, оон үлетпүрү болгаш көдээ ажыл-агыйы сайзыраан, культуразы чечектелип турар.

Бо чылын Мооллуң араттың революстуг намының болгаш Улусчу революсиянның 60 чыл ооюн демдеглээр. Эрткен чылдарда моол улус бодунуң баштынчызының нагыларын амыдырала боттандырбышаан, социализм тургузуушкунуйун хевээнге улуг саартылгаларны чедип алган. Мооллуң улусчу революсиязының үнезилекчизиниң чыыткылыг келиир үе дугайында хүзели ынаар боттарып турар.

Редакцияга чагаа

Сарлыктарны аңгылап үзер

Саглы-Бажында бода мал бригадазының малчыны Александр Куулариың кадарганы сарлыктары эр, кыс, төрүүр, төрүвес дайы-биле эрткен чылдың декабрь айда-ла аңгылап үзер тургаш, ону амга чедир кылбаан. Сарлыктарны үзер дугайында кадарчының негелде-хомудалдарын бригадир Д. Кара-Сал, кол зоотехник А. Делгер-оол олар тооп көрбейн келген.

Колаиларда сарлыктарны аңгылап үзерин совхоз дирекциязы (директору Б. Кара-Сал), мал ажылының специалистери дүгеледир ужурлуг. Чүге дээрге бо levээр турарга, кадарчыларның бызаа камгалап, доруктурарынга шаптыктыг болуп, хой артык ажыл кылырынга пардыгары биллингир.

Мал ажылының специалистериниң харысалгазын шингыралыры база чугула.

Д. ООРЖАК.
«Кызыл тукэ» совхоз,
Өвүр район.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ТОДАРГАЙ БОЛГАШ БУЯННЫГ СОРУЛГАЛАР

Бүгү ораннарның бүгү-ле депшилгелиг кижилериниң сагыш-сеткили ам Москваже угланган. Ол дүрүм ёзугаар чүүл-дүр. СЭКП-ниң даарта эгелээр XXVI съездизи тайбынның болгаш кижи төрелгетенниң салым-чолунга ханы салдарын чедирер бүгү делегейге төөгүлүг болуушкун-дур. Делегейниң хөй-нитизи харын ынчалдыр үнелеп турар. Съездиге чугаалажыр алаар СЭКП ТК-ның Төлевилелин аналиэтеп турар хөй-нитинчи болгаш политиктиг ажылдакчыларның, парлалганын тайылбырларында Советтер чуртунуң улус ажылагыйын улам ынай кӱчүлүг көдүреринге, совет кижилерниң чаагай байдалын өстүреринге, тайбын дээш, дүшкүүрелдиг чорукту чавырылдырар дээш, социал депшилге дээш улустарның демиселинге таарышкан байдалдарны тургузуп турар Совет Эвилелинин аажок улуг чедиишкиннерин болгаш планнарын калбаа-биле хүлээп көрүп турар.

Совет дашткы политиканың кол угланыышкыны боо-чепсекти эндере бүдүрерин болдурбазы болгаш чепсегленишкинии дүжүрем болуп келген болгаш болур-даа дээрэи билдингир болгай. Совет эрге-чагырганың баштайгы декреди — Тайбың дугайында декрет, чепсегленишкинии дүжүрери — социализмниң идеалы болур деп В. И. Ленинниң кылган түңнели оортан тодаргай бадыткаттының турар. Тайбың дугайында СЭКП-ниң XXIV съездизинге хүлээп алдынган болгаш XXV съездизинге сайыраттынган программа ышкаш ындыг документиде база ол алыс сорулга илергейлеттинген. ССРЭ-ниң дашткы политиказының чедишкиннериниң кол чылдагааннарының бирээзи ону акы-дүнма социалистиг чурттарның, делегейниң демократтыг, депшилгелиг күштеринин, улуетарның тайбының болгаш айыыл чок чоруун эргим үнелеп турар бүгү кижилерниң идепкейлиг деткил турары болур.

СЭКП-ниң XXVI съезлизи дараазындагы беш чылда болгаш 1990 чылга чедир үеде төөгүлүг шалыпчы ажылиштин чаа эгези болуп, Совет күрүнеэниң хогжүлдезиниң кол угланыышкыннарын тодарадыр деп, болгар «Работническо дело» солун бижээн. Ол чылдар төөгүнүң бурунгаар шимчээшкиниииң үе-чадалары болу бээр. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы баштайгы ажыдыкчы дыртыр болдуиуң белик хүлээлгезии алдарлыбиле күүседир.

Төөгүлүг ужур-дузалыг болуушкун — СЭКП-ниң XXVI съезлизи ССРЭ-де коммунистиг тургузуушкунга чаа үе-чада, СЭКП ТК-ның Төлевилелинде айыттынган үе-чада болу бээри чигзиниг чок деп, румын «Лумя» журнал демдеглээн. Ол документиии бүгү чон чугаалажып турда бүгү Совет чуртка чогаадыкчы инициативаның күчүлүг көдүрлүүшкүнү хайыгып, Совет Эвилелиниң экономиктиг болгаш социал хогжүлдезиниң программазының өндүр чаагай сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш социалистиг чарышка чаа ндигни берген. 11-ги беш чыл СЭКП-ниң үр хуусаалыг стратегиязын боттандырарынга чугула рольду ойнаар.

Коммунистиг тургузуушкунга

Чурукчулар М. Шестобалдың болгаш А. Чацевтиң плакады. «Плакат» деп парлалга чери. СЭТА-ның фотохрониказы.

БЕДИК ШЫНАРЛЫГ БОЛУРУНГА МАГАДЫЛАЛ

Ажылдың ажыктыын болгаш шынарын улам бедидери дээрге, Кол угланыышкынарның телевиделинде көрүнген улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң стратегтиг угланыышкыны болу берген. Москваның «Сокольники» деп парыгында февраль 19-та ажыттынган делгелге ол сорулганы күүседиринге комплекстиг системалар канчаар дузалаарының дугайын чугаалап турар.

Улус ажыл-агыйын эрге-деп-башкарарының эң-не дээштиг аргазы стандартизация болурун мурнакчыларның дуржулгазы бадыткап турар. Стандарттар бүдүрүлгени башкарарының комплекстиг системазының үндезини болур. Белоруссияның, Казахстанның, Латвияның, Грузияның, Краснодар крайның, Днепропетровск, Львов, Калуга, Тула, Ярославль областарның, Москва, Ленинград болгаш өске-даа хөөрайларның, хөй-хөй министерстволарның төп албан черлериниң делгелгеде салган түүлдери ындыг системаларның дыка ажыктыын бадыткап турар.

Делгелгенин делгиирлери бот-боттарындан ылгалдыг түскай тургузуглуг системалар бооп турар. Чижээ, продукцияның шынарын магадылаар львов системаны амгы үеде кол-кол адырларын 15 мун заводтарында болгаш каттыжыышкынарында калбаа-биле ажыглап турар. Днепропетровскиниң болгаш Краснодарның специалистериниң чогаадыкчы ёзу-биле тургускан системалары иштики материалдыг болгаш күш-ажылчы курлавырларны ажыглаарының дээштиг аргазы болу берген.

Системаларның бүгү аргаларын делгелгеде салган түүлдер — эң эки дээш совет станоктар болгаш автомобильдердээ, улустуң калбаа-биле хереглээр приборлары болгаш бараанары-даа көргүзүп турар.

(СЭТА-ның корр.).

ДЭЭДИ ШКОЛА — ПАРТИЯНЫҢ ЧЫЫЖЫНГА

ССРЭ-ниң УАЧД-де ажыттынган «Дээди болгаш тускай өөредилге» деп делгелге чурттуң дээди өөредилге черлериниң болгаш техникумнарының коллективтериниң СЭКП-ниң XXVI съездизинге отчеду болур.

Беш чүс ажыг экспонат тарның аразында улус ажыл-агыйында ажыглап киирген түүлдер база хөй. Оларның аразында Москваның ужар түүл институдунга ажылдап кылдынган дамчадар база ХҮ ээлээ алыр радиостанция бар. Оон онзагай талалары болза, дамчыдылгадан аңгы даашшимээннин эвээжи, чалгыгларны эки шилиири, камналгалыы бооп турар. Москваның физика-техниктиг институдунга ажылдап кылган лабораторлуг шенелделерни автоматчыдарының системазы эртеммерниң ажылын чиигедир.

(СЭТА-ның корр.)

Москва.

«УЛУГЛАРГА — АЛДАР, ХҮНДҮ, АНЫЯКТАРГА — АЖЫК ОРУК»

Ындыг темалыг кежээни Ленин аттыг совхозта хөрээженнер болгаш клуб чөвүлелдери, ВЛКСМ комитеди эрттиргеи. Ону баш бурунгаар белеткээринге хөрээженнер чөвүлелиниң (даргазы Р. Кунужаа) киржилгези улуг.

Кежээ байырладыы-биле ажыттынган. «Кудуушкун» «Долаана» деп танцылар, утка-шынарлыг ырлар, шулүктер, тывызыктар-биле кежээни эгелээн. Янзы-бүрү оюнларны организастаан. Оюнларны чыылганнар дыка сонуургаан.

Ол хөлүг кежээ үезинде түскай анкетаны-даа тараткан. Оон айтырыгларынга харыыларны чыылганнар эжикте аскан хааржакка суп турганнар. Кежээни утка-шынарлыг, солуи кылдыр организастаанын чыылган чон даажок чиедээн. Мындыг кежээлерни айда бир удаа уран тывынгыр. Чогаадыкчы ёзу-биле эрттирерин күзээнер хөй болган.

Бо чижектиг кежээлерни хөрээженнериниң күш-ажылчы хөй-нинтичи идепкейин бедидеринче углапган өске-даа ажылдарны суурда хөрээженнер чөвүлели организастап турар. Ол бүгү ажылдарның таарымчалыг төптери — дерт агитквартира бар. Хөрээженнер таранылганын, аргыларынын богумнеринге хаара туттунган. Оон кичээлдерин хөрээженнер чөвүлелиниң кежигүнү, мал эмчизи Г. А. Сандыкчап неделядаҢүш удаа эрттирип келген.

Чөвүлелдиң ажылында бир көл түүл — хөрээженнерни сезоннуг ажылдарже идепкейлиг киириштирип турары. Олар мал чеминии белеткелининг үезинде безин 248 тонна мал чемин совхозка белеткежип бергеннер. Кышкы үеде малчыннар коданнарын шефке ап, малдың түлүк болдаашкыныын үезинде оларга улуг дузалы чедирип турар.

Эрткен чылын бистиң сууруубуста № 2, 4 кудумчуларның чурттакчылары алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип, Шушенскоеже, Ак-Довуракче экскурсиялап-даа чорааннар. Амгы үеде март 8-ке плеткеп агитквартира, кудумчу бүрүүзүнде хайыыккан.

Д. ДУЛГУ.

Эрзин район.

СОЛУН БОЛГАН

Чоокта чаа Бай-Тал суурнуң кедээ Культура бажыңында, школа-биле уруглар садының коллективтериниң аразында «Алдын холдар» деп темага кежээ организастыг эрткен. Бо кежээге «Салгал», «Аленушка» командалар киришкен. 16 кижи команда айы-биле боттарының тывыгырын, арга-мергежилин көргүзүп, пестен ангы-аңгы хептер бижарынга, даараарынга, аргыларынга болгаш янзы-бүрү чем белеткээринге күжүн шенешкеннер. Аңаа чыылганнар маргылдааның киржикчилерин улам-на сорук киирип турган. Маргылдаага башкылар А. Сонам, З. Маадыр, оларның удурланыкчыларындан Р. Улуг-Хаай, Л. Араптан олар шылараан деп жюри кежигүнерин онзалап демделгээн. Чидиг демиселдиң түүнелиниг деп санныг боон хайымнашкан.

А. АНАЙ-ООЛ.

ФЕВРАЛЬ 23-ТЕН МАРТ 1-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ФЕВРАЛЬ 22-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». Информастыг программа. 8.50 — Орёл хоорайның баяннистер триозу ойнаар. 9.05 — «Будильник». 9.35 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!» 10.35 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Ю. В. Белянчикова эртирер. 11.20 — Музыкалыг программа: «Эртенги почта». 11.50 — «Көдээден дамчыдылга» 12.50 «Музыкалыг киоск» Э. Беляева эрттирер. 13.20 — Чиик атлетикага Европа чемпионады. Гренобльдан дамчыдылга. 14.00 — «Изиг хар». Уран-чечен фильм. 15.40 — «Кино аян-чоруктар клуву». Ю. А. Сенкевич эрттирер. 16.40 — «Прометей». Мультфильм. 17.30 — «Даарта — Совет Армияныч болгаш Шериг-Далай Флодунун хүнү». ССРЭ-ниң камгалал министриниң бирги оралакчызы, Совет Эвилелиниң Маршалы В. Г. Куликовтуң чугаазы. 17.15 — Дайынчыларның чугыын ёзугаар концерт. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.50 — «Чайгы димирээшкин үези келген». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 21.00 — «Ут». Информастыг программа. 21.45 — Останкино концерт студиязының уран түүл мастерлериниң концерти. 23.30 — 00.00 — Хаак спортунга делегей маргылдаазы. Хөрээженнер. 20 км. Ленинградтан дамчыдылга. Төнгенде — Мелодээлер.

ФЕВРАЛЬ 23-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.00 — Мультфильмнер программазы. 9.30 — «Офицерлер». Уран-чечен фильм. 11.00 — ССРЭ-ниң Камгалал министерстволунуң үрер хөгжүм оркестриниң үдележи-биле байырлыг чыскаал. 11.15 — Совет Армия дугайында документалдыг фильмнер программазы. 12.20 — К. Симонов — «Орус кижилер». 13.05 — А. Бородинниң болгаш С. Прокофьевтиң чогаалдарын ёзугаар концерт. 13.50 — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинии ажыдыышкыны. Кремльдин Съездилер ордузундан дамчыдылга. 21.00 — «Ут». Информастыг программа. 21.45 — «Бистин адрезивис — Совет Эвилели». СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаатказан телефестивальдың киржикчилериниң түннел концерти. 23.45—00.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.40 — «СЭКП-ниң XXVI съездизинге рапорттап тур бис». 19.10 — Телемедээлер. 19.25 — «Тайбың иштиң камгалалында». Тыва АССР-ниң шериг комиссары М. В. Котелевскийниң чугаазы. 19.40 — Чарлалдар. 19.45—20.55 — «Чогаалчы болгаш амгы үе».

ФЕВРАЛЬ 24-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». Информастыг программа. 10.05 — Т. Хренников. № 3 симфония. Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң симфониктиг оркестри күүседир. 10.25 — «Звездочёт». Угруларга киноальманах. 11.20 — Медээлер. 11.25—14.30 — Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.45 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң Академиктиг хоруиун концерти. 15.50 — Бокска ССРЭ кубогу. 16.00 — В. Маяковский — «Владимир Ильич Ленин». 16.45 — «Аныяктарның адрестери». 18.00 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.30 — СЭКП-ниң XXVI съездизинде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — «Чедер черим — Ямал». Документалдыг фильм. 19.10 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.25 — «Тамчыктыг чер». Телешин. 21.00 — «Ут». Информастыг программа. 21.45 — Останкино концерт студиязының политиктиг ырларның кежээзи. Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.15 — М. Глинканың чогаалдарындан концерт.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Аныяк ленинчилер».

МОСКВАДАН

19.00 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң эстрада-симфониктиг оркестриниң концерти.

КЫЗЫЛДАН

19.25 — «СЭКП-ниң XXVI съездизинге рапорттап тур бис». «Тывакобальт» комбинаттың коллективиниң съезд мурнунда социалистиг хүлээлгезин күүседиринин дугайында. 19.55 — «Чер кырында кижи». Телефильм. 20.25—20.55 — «СЭКП-ниң XXVI съездизинге рапорттап тур бис».

ФЕВРАЛЬ 25-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». Информастыг программа. 9.05 — Улустуң «Фольклор» музыказының оркестриниң концерти. 9.35 — «Кино аян-чоруктар клуву». 10.35 — Медээлер. 10.40 — 12.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

12.00 — «Орус дыл өөренип тур бис». Телекичээл. 12.15 — 14.30 — Чапсар.

МОСКВАДАН

14.30 — СЭКП-ниң XXVI съездизинде. 15.30 — «Өйнүктежинер, чаштар». Москваның пионерлер болгаш школачылар ордузунуң ансамблиниң концерти. 15.55 — Бокска ССРЭ кубогу. 16.45 — «Кан ынчаар катказ». И. Островскийниң амыдыралының болгаш чогаадыкчы ижиниң дугайында. 17.30 — «Горинстер, харыылаңар!» 18.00 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телемедээлер. 18.25 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

18.30 — СЭКП-ниң XXVI съездизинде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Мультфильм. 19.10 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.25 — «Чээрби тос чылдың чазы». Уран-чечен телефильм. 21.00 — «Ут». Информастыг программа. 21.45 — ССР Эвилелиниң Улуг театрының балет мастерлериниң концерти. 22.45 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Трактор» (Челябинск), В. И. Ленин аттыг Төп стадионнан дамчыдылга. Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.15 — «Хөглүг аялгалар».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Челээш». «Тываның чалыы назыны съездиге рапорттап тур».

МОСКВАДАН

19.00 — Орус улустуң хөгжүм херексеелдериниң концерт.

КЫЗЫЛДАН

19.25 — «СЭКП-ниң XXVI съездизинге рапорттап тур бис». 19.55 — Документалдыг фильм. 20.05 — «Бистин почтавыс». 20.35—21.25 — «Төрээн чурттум дугайында ырлап тур мен». Фильм-концерт.

ФЕВРАЛЬ 26-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». Информастыг программа. 9.05 — «Ынак шүлүктерим». А. Твардовскийниң чогаалдарын школачылар күүседир. 9.50 — Грузияның Күрүнениң улустуң танцызының алдарлыг академиктиг ансамблиниң концерти. 10.35—Медээлер. 10.40 — 14.30 — Чапсар. 14.30 — СЭКП-ниң XXVI съездизинде. 15.30 — «Орлёнок» телестудиязының концерт залында. 16.00 — Баскетболга Корач кубогу дээш. Чартык финал. «Динамо» (Москва) — «Каррера» (Италия). 16.45 — «Звездочёт». Тележурнал. Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Ю. Н. Глазков дамчыдылганы эрттирер. 17.30 — Совет чурулга уран түүлүнде «В. И. Ленинниң овур-хевири».

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телемедээлер. 18.25 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

18.30 — СЭКП-ниң XXVI съездизинде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Киножурнал. 19.10 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.25 — «ТТ-ниң экранынга бир дугаар». «Салым-хуу». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Ут». Информастыг программа. 21.45 — 23.00 — «Цирк экранында». Чапсарда — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.15 — «Шуптузун биликсээр мен». Киножурнал.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «СЭКП-ниң XXVI съездизинге рапорттап тур бис». «Тываның кооператорааында». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.00 — РСФСР-ниң Күрүнениң үрер хөгжүм оркестриниң күүседизи.

КЫЗЫЛДАН

19.25 — «КАИ экраны». 19.45 «Чадаг кижиниң буруузу-биле». Документалдыг фильм. 19.55 — «Партия дугайында сөс». Литература-музыкалыг композиция. 20.25—20.45 «Кижиниң утаан-сагыжы». Документалдыг фильм.

ФЕВРАЛЬ 27-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». Информастыг программа. 9.05 — «Аныяктарның чогаадылгазы». 9.45 — «Шыдыраа школазы». 10.30 — П. Чайковский. Скрипкага концерт. 11.05 — Медээлер. 11.10 — 14.30 — Чапсар. 14.30 — «СЭКП-ниң XXVI съездизинге. 15.30 — Буковинаның ырының болган танцызының Күрүнениң алдарлыг ансамблиниң концерти. 16.10 — «Моолдуң араттың революстуг намының 60 чылыгга». «Моол. Хангайга ужуражылга». Документалдыг телефильм. 17.00 — Баскетболга Европа чемпионадының «ЦСКА — Реал». (Испания). 17.30 — «Москва болгаш москвачылар». 18.00 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телемедээлер. 18.25 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

18.30 — СЭКП-ниң XXVI съездизинде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — «Шелкунчик» деп белеттеп адажио. 19.05 — «Найырал». Дамчыдылга. 19.35 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.50 — «ТТ-ниң экранынга бир дугаар». «Салым-хуу». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 21.00 — «Ут». Информастыг программа. 21.45 — «Кино көрүкчүнүң демделгези». 22.20 — Бөгүн делегейде. 22.35—23.25 — «Ол шагда-ла болган...» С. В. Образцовтуң чугаазы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.15 — Уруглар чуруп тур.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Отчугаш». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.00 — «Делегейниң улустарының чогаадылгазы».

КЫЗЫЛДАН

19.50 — 21.05 — Моол Арат Республиканың ырының болган танцының Күрүне ансамблиниң концерти.

ФЕВРАЛЬ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». Информастыг программа. 9.45 — «Коммунизм тургузуп тур бис». СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаатказан Бүгү-эвилелдиң уран түүл делгелгезинден. 10.20 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак». (Москва) — СКА (Ленинград). 2-ги болгаш 3-кү эвилелдер. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. 11.30 — «Кижи. Чер. Октаргай». 12.15 — «Спортлотонун» 9-ку тиражы. 12.25 — «Эрмитаж». Орус дузалал уран түүлү. 13.00 — Бөгүн делегейде. 13.15 — «Пластелинден кылган чараа-чечен». Мультфильм. 13.30 — «Билдингир-даа бол, элдептиг». 14.30 — СЭКП-ниң XXVI съездизинде. 15.30 — Уруларга фильм. «Мандат». Уран-чечен телефильм. 17.00 — Улустуң таңшы коллективтериниң көргүзүүү. 18.00 — Аът спортунга ССРЭ кубогу. Аът спортунуң «Битца» комплекизинден дамчыдылга. 18.30 — СЭКП-ниң XXVI съездизинде. 19.00 — «Сеткилдин ханызындан». Горький-ниң автомобиль заводунуң ажыл-ишчилери-биле ужуражылга. 21.00 — «Ут». Информастыг программа. 21.45 — Аът спортунга ССРЭ-ниң кубогу дээш. Аът-спорт комплекизинден дамчыдылга. 22.30 — Бөгүн делегейде. 22.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — ЦСКА. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнан дамчыдылга.

МАРТ 1-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». Информастыг программа. 9.05 — Воронежтиң уран түүлдүң Күрүне институдунуң улустуң хөгжүм херексеелдериниң концерти. Воронежтен дамчыдылга. 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!». 11.00 — «Съездиниң делегаттары чугаалап тур». 11.45 — «Эртенги почта». Музыкалыг программа. 12.20 — Бөгүн делегейде. 12.35 — «Көдээден дамчыдылга». 13.35 «Совет Эвилели-биле». 13.45 — «Музыкалыг киоск». 14.15 — РСФСР биле Афганистанның аразында найыралдыг харылзаалар дугайында дугуржулганы кылганының 60 чылыгга. «Бабрак Кармальдың ССРЭ-ге найыралдыг аян-чоруу». Документалдыг фильм. 14.35 — В. Билль-Белоцерковский — «Шторм». Күрүнениң Моссовет аттыг академиктиг театрының фильм-шиңээ. 16.45 — «Делегей панорамазы». 17.30 — «Кино аян-чоруктар клуву». 18.30 — Медээлер. 18.50 — «Хөглүг аатказыш». Мультфильм. 19.00 — СЭКП-ниң XXVI съездизинии делегаттарынга концерт. Кремльдин съездилер ордузундан дамчыдылга. 21.00 — «Ут». Информастыг программа. 21.45 — Күрүнениң М. Пятницкий аттыг академиктиг хорунуң концерти. 22.25 — 23.05 — «Футбол тайылбыры». Төнгенде — Медээлер.

САКМАНЧЫЛАР

● Чечен чугаа ●

— О, хоржок-хоржок — деп, Оля холун карбаннаткан. — Ажылды бактавас мен. Чоорту өөренип, ижиге-ле бээр ыйнаан. Чангыс-ла таарышпас чүвем бар. Чалгаарап өлүр кижи-дир мен. Ам безин бажыңымда телевизорум сакты бердим. Ынчангаш менден хойжу черле үнмес.

— Бүзүрелим бар деп чугаалажык мен чоп. Директор хой хүлээп ап турувуста, келир чылын кыштаанарга, электри чырыы киирип бээр бис дээн чүве. Шынзыккан мен.

— Ий, чамдык даргалар дыка оптуг-дур ийин, эжим. Аныяк улус боорунарга, хөнүкер чазап турган-дыр. Электри кииргиже бети дизе беш чыл болур — көөр-даа сен.

— Ынча дивейн көрем, Оля — дээш, Уранмаа черле алдырар чок, угаадын эгелээн. — Кижи идегелин ышкыныпкаш, кайнаар сынны бээр деп? Боттарывыс-даа утпайн, негеп хаап тургай бис.

— Уран черле ындыг кижиле болгай—шиптирлиг. Даартагы чаг манап олурар. Мен ышкаш кортуу ховаган дег эвес. Аазаашкынга бүзүрээн ышкажыл чүл? Хы, мен ындыг боорум кайыл. Шагда-ла ашакка барып алган, сен ышкаш чоонгай бергеи орбас мен бе.

— Че-че, бо чүнү тоолдай бердин?

— Төөл эвес чүве, эш. Бир ооп бар. Машина садар мен деп аазап турар. Мен кортук бүзүрээр ийикпе. Ойталап турар.

— Хоозун эвес, үндезининг чүвээ бүзүреп чоруур ыйнаан. Оля. Эки кижи бе ынчаш? Кажан деп аазап тур?

— Чүгээр-ле хире оол. Үш-дөрт чылдан бээр-ле дээр. Бичии шыгжавыры база бар...

— Ол-дур-ла харын!—деп Уранмаа дегийт үзе кирген.— «Үүжелиг» ышкажыл. Чүткүл чедер сорулга база бар. Үш-дөрт чылда ийилээн демнешкинерзе, чоп садып ап шыдавас силер. Дерии төп-төп чемненирге, амданныг деп чугаа бар ийнк чоп.

— Ий, коргар мен ынай — депкеш, Оля бар шаа-биле кажаа долдур тадыладыр каттыра берген. Чанынга турган хураганнар безин аткаар бүдүрүлүг дүшкеннер.

Уранмаа үжүрлүг каткы дыныааш, өөрүй хова берген. Оон каксы сөглээп угаадыы бирээзиниң хөнүүн оттурупканы-даа чадавас. Кижи эжиниге эжини-ле күзээр ыйнаан. Анаала ажылдап орган эжии хөөктүрүп эккелген кижи, хей эвес, кедиляг үүле бүдүрүп тур бис деп, ажылга соруун улам быжыглаар арга дилеп, мынчаларга диген:

— Че, харын, маргышканнай маргыжаалы. Келир чылын бо кыштагга электри чырыы кёлбес дидиң. А мен ыяап-ла чайнай бээр дээр мен. Мөөрейлежинли. Алыстың халак.

— Алыспас мен. Өттүр көрүп чугаалап ор мен. Мөөрейлежинли харын. Бир килограмм үзүг өртектиг шоколад садар мен.

— Эвээш-тир.

— Ий, чүнү салыр мен? Бир шил коньяк?

— Чок-оок — деп, Уранмаа алыжын чаглактай тудуп, үзе кирген. — Ол чүкүл, ашактар эвес. Дужуп харап орбас, думчук чара үлежир чүве хөрек...

— Эки духи.

— Че, ындыг-даа болгай аан. Ам мен бичии немеп каайн: мен ышкаш хойжудап, бодун кээп ажылдаар сен. Ол духини кады чагдынар, шоколадты кады чиир бис.

— Кырым сынар. Сайгылгаан-на кыва берзе, чедип кээр мен, Уран.

Оля шору ажылдап чазааш доруктурган хураганнарын дужаапкаш, чана берген. Эжиш килер ол ояар көрүшпээнер. Магалыг чай байлак күзү-биле кады ында-ла киискип эрткен. Кыш база катап моорлап келген. Кыштагда электри чырыы шагда-ла чайнай берген. Энир чылгы-ла хөөнзүргей сөстерниң салдары ийикпе. Уранмаа эжии мөөрейи-биле катай хаара шуут уттуп алган орган. Хой төрүп эгелей берген. Хураганнар немешее-немешее, чаигыс кижиге аартай берген. Бригадир эрги чаи-биле базала, ажыл думчукка келгенде дырбаннап эгелээн.

Дүүн чаа Уранмаа хураган кажаазынга дериде берген үүгүрүп турда, даштын машина шимээргээн. Суг сөөртүр хүнүүн кээп турар, ынчангаш хойжулар машина даажынга чангыгып калганнар. Хенертен эжик ажыттына берзе-ле, карак бо, Оляны бир кижи эдерткен бо кирип орган.

Уранмаа сайгылгаан чырыынга эжин таный тыртып кааш кажаа долдур алгыра каапкаан:

— Оля? Оля-я-а! Багай эжимни ынай — дээш, шураашаан барып, куспактажып кезек бөөлдени каапканнар. Өөрээш кавыргаан уу-биле дараазында сакмаңчыны базар кужактаар деп чүгүрүп чеде бээрге, сүлде бо, эр кижи — аныяк, чараш оол болган. Чүтле «экиз» дей каапкаш, ыскээр баскан. Ам Олязынга кээп, оожугуп, кыптыктыр хүлүмзүрээш, оолче будуу имнеп, хөглүг каяктары-биле айтырган: «Сээнии бе?»

— Ийе, мээң эдериинчим-дир Уран. Эндевээн боор сеи.

— Демги ол «үш-дөрт чыл» деп аазап турар кижин бо бе?—деп сымыранып айтырган.

— Ол-ол. Бо чайын чер-чурттунга куда дүжүрдүвүс. Сураг дыннаашаан, эдиикпен сөс конгуг, мөөрейивис сактып, бээр какканывыс бо-дур. Аазаан кижи каячаар мен, садып-ла келдим. Бодум база келдим.

— Эр-хейии аарай, Олямы!—дээш, Уранмаа адыжын часкаан. — Өске-даа чүве каячаарыл, чедип келгении эки бооп-тур. Кады ажылдаарывыста экизки!

— Директорга кирип чыттывые. Пенсиялаар кырган бар, частан бээр ооң хоюн алыр силер дээр дарга болду.

Эжишкилер, дүштеки чем хайнып турар кадында, телевизорга кино көргеннер. Чемнеиип, дыштанып алгаш, базала ажылдап үнгеннер. Оля хой суггарар демир деспилерии хар дожун арыглаашаа, чыскаай салгылап, адаанда от салып каан доскаарның краиын ажыдыпкан. Чылыг суг оңгачаларже аттыга берген. Уранмаа кажаада чаа төрээн хойларны суг ишеии дээш ыдыпкан. Өөренген чүвелер маң-биле кээп, суксунун чандырып алгаш, катап-ла кажаазже дыыржаан. Чаш хураганнарны дүште бир когжадып каарга эки, ынчангаш неделяге тывыштырып эгелээпгер.

Бөгүн аныяк өг-бүлелериин баштыннары — ийи эриин бирээзи хой кадарып, бирээзи суурдан эт-севии албышаан, аъш-чемнеп кирген. Кыштагда ажыл, амыдырал соксаш дивейн, ынчаар хайнып-ла турган.

Көк-оол ЧАМЫЯҢ.

СПОРТ — БАШТАЙГЫ ХҮНДЕ

Хостуг хүрешке элээди оолдарның Сибирь зоназының чемпионады бурунгу хүн республика найысылалында эгелээнин мооң мурнунда бижээн бис. Маргылдааның бирги хүнүнде ооң байырлыг ажыдыышкыны болган. Аңаа ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары Г. С.-М. Иргит, маргылдааның кол судьязы А. С. Сандан олар чүве чугаалап, аныяк мөгелерге улуг спортчу чеднишкиннерлиг болурун күзээнер. Ооң соонда маргылдааның тугу көдүртүнген.

Маңаа дензи бүрүзүнге шаналдыг черлерни алган мөгелер элээди оолдар аразынга Россияның бирги чери дээш улуг маргылдаазынга киржир эргени алыр. Ынчангаш баштайгы салыглардан эгелээш дензи бүрүзүнге спортчу демисел шыңгыы болган. Маргылдааның бирги хүнүнде Кемерово областан келген мөгелер шупту онагларын октап алганнар. А бистиң чаңгыс чер чурттугларывыстан беш мөге ол хүн аштырышкынга таваышкан.

ЧУРУКТА: маргылдааның баштайгы салыглары.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

Аагаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, быскан хар чаар. Агаарның температуразы 10-15, чамдыктарынга 17-22 градус соор. Кызылга база шокар булуттаар, быскан хар чаар, агаарның температуразы 17 градус хире соок болур.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Онза чугула даалга» 10.00, 13.40, 17.00, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дээрбечи казактар» 10.40, 12.10 шактарда, «Мээң амыдыралым — армия» 9.00, 13.40, 15.20, 17.00, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Киночыында» 11.00, «Санаашкынның эгези» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Солдаттың адазы» 10.00, «Салым-чолдуң шоодуу азы чиик бус-биле» 12.10, 15.00, 17.50, 20.30 шактарда.

ШЫДЫРААЧЫЛАР — СЪЕЗДИГЕ ТУРАСКААДЫП

Эң шылгарангай совет шыдыраачылар СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаадып онзагай солуи маргылдааны — ССРЭ-ниң шилиндек дөрт командазының матч-турнирин болгаш муи хелге хары угда ойнаарының сеансызын эрттирер.

Матч-турнир февраль 22-ден 28-ке чедир, а сеанс — март 1-де болур.

Маргылдаага делегей чемпионнары Анатолий Карпов болгаш Майя Чибурданидзе олар база киржир. Карпов бирги шилиндек командага, Чибурданидзе — аныяктар командазынга ойнаар. Ийиги болгаш улуг салгалдың шыдыраачыларының командалары база бар. Матч-турнир Москвада ЦСКА-ның аар атлетика ордузунга ийи эргилделиг эртер.

Команда бүрүзүнде сес кол ойнакчы база ийи солукчу ойнакчы бар. Кым кайы хелге ойнаарын команданың киржикчилери боттары шиитширлээр.

Бирги шилиндек командага Карповтан ангыда делегей чемпионнары чораан Борис Спасский, Тигран Петросян, Михаил Таль, гроссмейстерлер Лев Полугаевский, Ефим Геллер, чурттуң чемпиону Александр Белявский болгаш Юрий Балашов олар ойнаар.

Ийиги командага Олег Романишин, Виталий Цешковский, Геннадий Кузьмин, Виктор Купрейчик, Рафаэль Вагинян болгаш өске-даа гроссмейстерлер ойнаар. Улуг салгалдың командазында — делегей чемпиону чораан Василий Смыслов, Давид Бронштейн, Марк Тайманов, аныяктарныңда — Чибурданидзе биле кады Гарри Гаспаров, Артур Юсупов, Адриан Михальчишин, Александр Кочиев, Сергей Долматов, Лев Псахис — шуптузу 27 хар четпээн.

Муң хелге хары угда ойнаарының сеансызының матч-турнириниң 40 киржикчизи Москваның болгаш Москва областың аныяк шыдыраачыларынга удур ойнаар. Оны элээн каш спорт залдарынга эрттирер.

(СЭТА-ның корр.).

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Редакциянын адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторлуг 2-24-63, редакториун оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, партийжи эмдыралдың болгаш совет тургузуг киличтерининг 2-37-13, пропаганда киличизиниң 2-31-75, культура киличизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киличизиниң 2-21-47, үлетүр киличизиниң 2-31-75, чагаа киличизиниң 2-41-27 информация киличизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефоиче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 428.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном-үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1)

ТС—00262

СЭКП-ге АЛДАР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 45 (11544) | 1981 чылдың февраль 23, понедельник | 1925 чылда үндезилеттингеп | Өртээ 2 кол.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНГЕ

СЭКП Тыва область комитеди, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели республиканың коммунистерииниң, бүгү ажылчы чоннарының өмүнээзинден Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге чүректиң ханызындан байыр чедирип тур. Совет коммунистерниң дээди шуулганы чурттуң ниитилел-политиктиг амыдыралында төөгүлүг болуушкун болуп турар. Ол бистиң чуртувуска коммунизм тургузары дээш ленинчи партияның, бүгү совет улустуң демиселинге кайгамчык черни эзлээр.

Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле совет улус СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин чедиишкиниг боттандырбышаан, онгу беш чылдың чылдарында чурттуң коммунизмче орук-биле улам бурунгаарлаашкының, оон экономиктиг болгаш камгалал күүзүн быжыглаарын хандырган. Совет ниитилелдиң идей-политиктиг чангыс эви, бистиң хөй националдыг Ада-чуртувустуң улустарының бузулбас найыралы, оон делегейге туружу болгаш ат-алдары улам быжыккан.

Бистиң чуртувус социал-экономиктиг хөгжүлдезинге көстүп көрбээн бедиктерни чедип алган. Келир үеде ол улам-на бай-шыдалдыг, улам-на күштүг апаар. Партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-нин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкынары» деп төлевилелинде улус ажыл-агыйының болгаш культураның келир ои чылда хөгжүлдезинин канчаар-даа аажок улуг сорулгаларын тодаратқан.

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, СЭКП-ниң мерген үгаанныг иштики болгаш даштыкы политиказын, партия Төп Комитединиң, ТК-ның Политбюрозуның, бистиң партиявыстың болгаш Совет күрүнениң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчы шимчээшкинниниң шылгараачыл ажылдакчызы, шынчы марксисчи-ленинчи, тайбың дээш могат-шылаг чок демиселчи СЭКП ТК-ның Чиигиие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Леонид Ильич Брежневтиң бодунуң хөй талалыг болгаш үре-түнелдиг практиктиг ажыл-чорудулгазын бир эп-сеткил-биле, долу болгаш бүрүү-биле деткип база чүүлдүгүнүп турар.

Партияның ленинчи национал политиказын чайгылыш чок боттандырганының, СЭКП ТК-ның доктаамал сагыш салыышкынының болгаш кичээнгейиниң, совет улустарының аңы-дынма дузаламчызының ачызында, партияның область организациязының политиктиг болгаш организакчы ажылының, ажылчы чоннарның кызымак ажылының түнелинде онгу беш чылда Совет Тыванын экономиказының болгаш культуразының бүгү талалыг чаа көдүрлүүшкүнү чедип алдынган. Улус ажыл-агыйынга төскү беш чылдыынга деңнээрге 30 хуу хөй капитал салыышкыннары шингээдип алдыган болгаш 34 хуу хөй кол фондуларны ажыглалга киирген. Үлетпүр бүдүрүүшкүнүүн хемчээли төскү беш чылдыынга деңнээрге 28 хуу улгаткан. Көдээ ажыл-агыйынын материал-техниктиг баазазы быжыккан. Сөөлгү чылдарда агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары турза-даа, көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының хемчээли көвүдээн. Транспорт, харылзаа, чоннуң коммунал-амыдырал, садыг хандырыгазы, культура, улус өөредилгези база кадык камгалалы улам хөгжээн. Ажылчы чоннарның материалдыг чаагай чоруу чылдан чылче бедип турар.

Республиканың ажылчы чоннарының күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейи бедээн. 75 будүрүлгелернин, организацияларның болгаш совхозтарның, 388 цехтериин, участоктарның, фермаларның, бригадаларның болгаш звеноларның коллективтери, беш мун ажыг ажылчыннар беш чыл даалгаларын хуусаа-бетинде күүсеткеннер.

Совет Тыванын ажылчы чоннары чаа беш чылдың бирги чылынче бүгүнниги патриоттуг көдүрлүүшкүн-биле кирген. Олар будүрүлге курлавырларын дилеп тывар болгаш ажыглаар дээш, ажылдың бедик ажыктыг болгаш шынарлыг болурун чедип алыр дээш демиселди идепкейлиг калбарткан. СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбартыр дугайында «Тыва кобальт» комбинаттың, авиабудүрүлгениң, Кызылдың сүт комбинадының, «Нарын», «УТКА 25 чылы», «Хемчик», «Революцияның чалбыыжы» совхозтарның коллективтериниң, Туран райсельхозтехниканың механизаторларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының инициативазы чер бүгүдеге деткимчени болгаш калбак пептерелди алган. Хөй-хөй күш-ажылчы коллективтер, мун-мун ажылчыннар оларның үлегерин эдерип, 1981 чылдың февраль айының болгаш бирги кварталының планныг даалгаларын партияның съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир күүседирин хүлээнгеннер.

Төрээн Коммунистиг партиязын долгандыр сырый каттышкан республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары партияның болгаш чоинуң алдарлыг чанчылдарын моон-даа соңгаар камнаар база байлакшыдар, совет улустарының найыралын улам быжыглаар, социалистиг Төрээн чуртунга кызыгаар чок бердинген дээрзин СЭКП-ниң XXVI съездизинге, оон ленинчи Төп Комитединге СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели бүзүредип тур. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың планнарын чедиишкиннүг боттандырарынга олар бүгү күжүн, билиглерин болгаш энергиязын бээр, коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннерин чедип алырлар.

Бистиң чуртувуска коммунизм тургузар дээш совет улустуң демиселиниң шылгаттынган хей-аът кирикчизи болгаш организакчызы — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга алдар!

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ | ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ | ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ДЕПШИЛГЕНИҢ ЧАА-ЧАА БЕДИКТЕРИНЧЕ

Г. Ч. ШИРШИН, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары

Бо хүнерде бүгү совет кижилерин, бүгү депшилгелиг кижи төрелгетениин сагыш-сеткилин бистиң Төрээн чуртувустуң пайызылалы — Москваже угланган. Бөгүн Кремльдиң Съездилер ордузунга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизи ажыттынар. Совет коммунистериң дээди шуулганы чурттуң ниитилел-политиктиг амыдыралында төөгүлүг болуушкун болуп турар. Ол бистиң чуртувуска коммунизм тургузары дээш ленинчи партияның, бүгү совет улустуң демиселинге кайгамчык черни эзлээр.

Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле совет улус СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин чедиишкиннүг боттандырбышаан, онгу беш чылдың чылдарында чурттуң коммунизмче орук-биле улам бурунгаарлаашкының, оон экономиктиг болгаш камгалал күүзүн быжыглаарын хандырган. Совет ниитилелдиң идей-политиктиг чангыс эви, бистиң хөй националдыг Ада-чуртувустуң улустарының бузулбас найыралы, оон делегейге туружу болгаш ат-алдары улам быжыккан.

Бистиң чуртувус социал-экономиктиг хөгжүлдезинге көстүп көрбээн бедиктерни чедип алган. Келир үеде ол улам-на бай-шыдалдыг, улам-на күштүг апаар. Партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-нин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкынары» деп төлевилелинде улус ажыл-агыйының болгаш культураның келир ои чылда хөгжүлдезинин канчаар-даа аажок улуг сорулгаларын тодаратқан.

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, СЭКП-ниң мерген үгаанныг иштики болгаш даштыкы политиказын, партия Төп Комитединиң, ТК-ның Политбюрозуның, бистиң партиявыстың болгаш Совет күрүнениң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчы шимчээшкинниниң шылгараачыл ажылдакчызы, шынчы марксисчи-ленинчи, тайбың дээш могат-шылаг чок демиселчи СЭКП ТК-ның Чиигиие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Леонид Ильич Брежневтиң бодунуң хөй талалыг болгаш үре-түнелдиг практиктиг ажыл-чорудулгазын бир эп-сеткил-биле, долу болгаш бүрүү-биле деткип база чүүлдүгүнүп турар.

Партияның ленинчи национал политиказын чайгылыш чок боттандырганының, СЭКП ТК-ның доктаамал сагыш салыышкынының болгаш кичээнгейиниң, совет улустарының аңы-дынма дузаламчызының ачызында, партияның область организациязының политиктиг болгаш организакчы ажылының, ажылчы чоннарның кызымак ажылының түнелинде онгу беш чылда Совет Тыванын экономиказының болгаш культуразының бүгү талалыг чаа көдүрлүүшкүнү чедип алдынган. Улус ажыл-агыйынга төскү беш чылдыынга деңнээрге 30 хуу хөй капитал салыышкыннары шингээдип алдыган болгаш 34 хуу хөй кол фондуларны ажыглалга киирген. Үлетпүр бүдүрүүшкүнүүн хемчээли төскү беш чылдыынга деңнээрге 28 хуу улгаткан. Көдээ ажыл-агыйынын материал-техниктиг баазазы быжыккан. Сөөлгү чылдарда агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары турза-даа, көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының хемчээли көвүдээн. Транспорт, харылзаа, чоннуң коммунал-амыдырал, садыг хандырыгазы, культура, улус өөредилгези база кадык камгалалы улам хөгжээн. Ажылчы чоннарның материалдыг чаагай чоруу чылдан чылче бедип турар.

Республиканың ажылчы чоннарының күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейи бедээн. 75 будүрүлгелернин, организацияларның болгаш совхозтарның, 388 цехтериин, участоктарның, фермаларның, бригадаларның болгаш звеноларның коллективтери, беш мун ажыг ажылчыннар беш чыл даалгаларын хуусаа-бетинде күүсеткеннер.

Совет Тыванын ажылчы чоннары чаа беш чылдың бирги чылынче бүгүнниги патриоттуг көдүрлүүшкүн-биле кирген. Олар будүрүлге курлавырларын дилеп тывар болгаш ажыглаар дээш, ажылдың бедик ажыктыг болгаш шынарлыг болурун чедип алыр дээш демиселди идепкейлиг калбарткан. СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбартыр дугайында «Тыва кобальт» комбинаттың, авиабудүрүлгениң, Кызылдың сүт комбинадының, «Нарын», «УТКА 25 чылы», «Хемчик», «Революцияның чалбыыжы» совхозтарның коллективтериниң, Туран райсельхозтехниканың механизаторларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының инициативазы чер бүгүдеге деткимчени болгаш калбак пептерелди алган. Хөй-хөй күш-ажылчы коллективтер, мун-мун ажылчыннар оларның үлегерин эдерип, 1981 чылдың февраль айының болгаш бирги кварталының планныг даалгаларын партияның съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир күүседирин хүлээнгеннер.

Төрээн Коммунистиг партиязын долгандыр сырый каттышкан республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары партияның болгаш чоинуң алдарлыг чанчылдарын моон-даа соңгаар камнаар база байлакшыдар, совет улустарының найыралын улам быжыглаар, социалистиг Төрээн чуртунга кызыгаар чок бердинген дээрзин СЭКП-ниң XXVI съездизинге, оон ленинчи Төп Комитединге СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели бүзүредип тур. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың планнарын чедиишкиннүг боттандырарынга олар бүгү күжүн, билиглерин болгаш энергиязын бээр, коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннерин чедип алырлар.

Бистиң чуртувуска коммунизм тургузар дээш совет улустуң демиселиниң шылгаттынган хей-аът кирикчизи болгаш организакчызы — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга алдар!

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ | ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ | ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

ЛЕНИНЧИ ПАРТИЯ—ЧОННУҢ КҮЧҮ-КҮЖҮ

ТЫВАНЫҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНИҢ РАПОРТУ

СЭКП-ниҢ XXVI съездиниҢ төлептиг үткүүр дээш республиканыҢ ажыл-ишчилери шалыпчы күш-ажылчы эдээгеге шудургу ажылдаан. Ол төөгүлүг болуушкунга аддаҢ кылдыр сөглээн сөстү дараазында көргүзүглер-биле бадыткаан:

Үлетпүр продукциязын планнаан ажыр 249 муң рубльге, оон иштинде электри энергиязын 120 муң киловатт-шакты, сорттуг даг-дүгүн 100 тоннаны, 200 тонна даланганы, 2 муң рубльге дараныла кылгарын сайгарары көрдүнген. Херек кырында продукция 250 муң рубльге сайгартынган, азы хүлээлгеген 100,4 хуу күүсеткен, 1 миллион киловатт-шак электри энергиязын сайгарган, ол дээрге 8,3 катап хөй, сорттуг даг-дүгүн 100 тоннаны, даланганы—200 тоннаны, дараныла кылгларын 29 муң рубльге сайгарганы — хүлээлгеден 14,5 катап хөй;

Күргүнеге зът садарын кварталда 30 муң центнер хемчээлге, эрткен чылдың бо үезинге деннээрге сүттүг болгаш чүүргаларны 11-12 хуу бедидерин көрген. Херек кырында январьда болгаш февральдың чээрби хонуунда 31,7 муң центнер зът—хүлээлгезин 105,8 хуу кылдыр, 29,6 муң центнер сүттүг—14 хууну хөйнү, 2226 муң борбак чүүрганы — 13,9 хууну хөйнү хүлээлгеден ажыр күүсеткен;

Ниити шолүг 10 муң дөрбелчин метр чуртталга шолүн ажыглалга киирер дээш болза, херек кырында 11,8 муң дөрбелчин метрни киирген;

чонга 350 муң рубльдиҢ баразының пландан ажыр садарын хүлээнген турган болза, ону херек кырында 402 муң рубль кылдыр азы 114,9 хуу күүсеткен.

ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ДЕПШИЛГЕНИҢ ЧАА-ЧАА БЕДИКТЕРИНЧЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Улус өөредилгезин улам ынай хөгжүп база сайзырангайжаан. Амгы үеде бистең школаларда, профтехучилищелерде, дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлеринде барык-ла 74 муң кижи өөренип турар. Башкылар коллективтериниҢ хөй кезии өөреникчилериниҢ болгаш студентилериниҢ өөредилгезинге болгаш кижизидилгезинге эки түңнелдерни чедип ап келген. Онгу беш чылда дээди, ортумак өөредилге черлеринге 44 муң ажыг ажылчыннарны болгаш специалистерни белеткээн.

Эртем албан черлериниҢ четкилери чыл бүрүде калбарып турар. ТДЛТЭШИ, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы, ССРЭ-ниҢ Эртемнер Академиязының Сибирь салбырының экономиктиг болгаш геология лабораториялары, СибирьниҢ көдээ ажыл-агый эртем-шинчилел институдунуҢ сектору, СибирьниҢ гидротехниканың болгаш мелиорацияның эртем-шинчилел институдунуҢ дуржулга-мелиоративтиг станциязы, РСФСР-ниҢ Чырыдыышкын министерствозунуҢ национал школаларның эртем-шинчилел институдунуҢ лабораториязы амгы үеде республикада хөй-хөй чугула айтырыглар талазы-биле эртем ажылдарын чорудуп турар.

Ажылчы чоннарның бүгү талалыг сайзыралынга культура болгаш уран чүүл албан черлери улуг рольду ойнап турар. Оларның материал-техниктиг баазазы чыл бүрүде бижыгып, мергежилдиг специалистер саны өскен.

Ажылчы чоннарның күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейи бедээн. 75 будүрүлгелер болгаш организациялар, 388 цехтер, участоктар, фермалар, бригадалар болгаш звенолар, беш муң хире ажылчынар оигу беш чылдың даалгаларын хуусаа бетинде күүсеткен. Улус ажыл-агыйының болгаш культураның 275 мурнакчылары күш-ажылчы бедик чедишкиннери дээш ССРЭ-ниҢ орденнери болгаш медальдары-биле шаҢнаткан, дыка хөйүнге Тыва АССР-ниҢ хүндүлүг аттарын тывыскан. Тыва АССР-ниҢ Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаҢнаан.

БудүрүлгениҢ ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер база оигу беш чылды чеднишкинниг доозар дээш Бүгү-эвилелдиҢ социалистиг чарыжынга 1980 чылда бедик көргүзүглерни чедип алганы дээш МөҢгүн-Тайга район СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ ВЦСПС-тиҢ болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаҢнаткан. Оигу беш чылда чедип алган чедишкиннери дээш Кызыл хоорай РСФСР-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ болгаш ВЦСПС-тиҢ шилчиир Кызыл тугу-биле шаҢнаткан.

Бии-Хем, МөҢгүн-Тайга районнарны, МөҢгүн-Тайганың «Малчын», Кызыл районуң «Сукпак» совхозтарын, Кызылдың даараныла фабриказының, «Тыва тудуг» трестиң дугаары 48 тудуг эргелениҢ коллективтерин, Тываның авиабүдүрүлгезин, Кызылдың аъш-чем садыын, Тыва коммунзнергону оигу беш чылдың соолгу чылында социалистиг чарыштың тиилекчилери дээш СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому саналаан.

Будүрүлгенин хөй-хөй мурнакчылары социалистиг чарышка бедик көргүзүглерни чедип алганнар. Олардан: хойжулар И. П. Сафонов, О. С. Ананды, саанчылар Т. Д. Кара-Сал, Е. Д. Моңгуш, бызаа ажаакчызы З. С. Үзүйген, инек кадарчызы Г. Т. Сурыкин, чолаачылар А. Д. Болат, Б. Н. Шеховцев, тудугжулар ССРЭ-ниҢ Дээди Совединиң депутады Р. Ф. Григорович, Ш. С. Күжүгет, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгүү» комбинаттың даг-дүгү арыглаар фабриказының дериишкин машинизи, СЭКП-ниҢ XXVI съездизининиҢ делегады У. Т. Моңгуш болгаш өске-даа хөй-хөй мурнакчылар бар.

СЭКП-ниҢ XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниҢ экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҢ кол угланышкынары» деп төлевилелиниҢ республиканың хоорайларының болгаш суурларының ажыл-ишчилериниҢ улуг сонуургал-биле таныышканнар. Ол документилерни чугаалажып көөрүнге 120 муң ажыг коммунистер болгаш партия кежигүнү эвестер киржип, олар 540 ажыг санадны кииргеннер.

Бистиң республиканың экономика болгаш социал хөгжүлдезиниҢ улам бүрүнгаарлааның оигу беш чылдың түңнелдери хереченнер турар, а ол чеднишкиннер моон соңгааргы чылдарда улам нарын болгаш улуг хемчээлдиг сорулгаларны шиитпирлээр арганы бээр.

Бүгү чурттаазында ышкаш бистиң республиканың ажылчы чоннары партияның болгаш чурттуң амыдыралында эң чугула болуушкун — СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ төлептиг үткүүр дээш социалистиг чарышты калбартпышаан, он бирги беш чылче кирип, күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиргеге чогаадыкчы энтузиасчы чоруун, күш-ажылчы болгаш политиктиг бедик идепкейин көргүзүп келген.

Чаа беш чылдың бирги чылының эрткен айларында үлетпүр ажылдакчылары чамдык эки түңнелдерни чедип алган. Олар январьда продукция будүрериниҢ болгаш сайгарарының, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидерининиҢ планнарын ажыр күүсеткен. Хөй-хөй коллективтер, он-он ажылчынар съездиниҢ ажыттынар хүнүнге чедир ийи айларның планнарын күүседир деп сөзүн алдарлыы-биле эълээннер.

Көдээ ажыл-агыйның ишчилери бирги кварталда күрүнеге эът садарының, ийи айларда сүт болгаш чуурга садарының планын февраль 20-ге чедир күүседипкеннер.

Улус ажыл-агыйының өскедаа адырларының ажылдакчылары съезд мурнуңу чарыжынга чедишкиннерни чедип алганнар.

Хүнүңү чугула сорулгаларын-даа, экономика болгаш культураның хөгжүлдезиниң перспективазының планнарында боттандырарынга республиканың коммунистеринин, бүгү ажылчы чоннарының мурнунда харысалгалыг болгаш нарын улуг сорулгалар туруп турар. Бо дугайын партияның XVIII область конференциязынга тодаратқан.

Бо чылдың баштайгы айларында күрүне планнарының түңнелдери хөй-хөй күш-ажылчы коллективтерин ажылында четпестер ам-даа эвээш эвес дээрзин көргүскен. Январьда чедип будүрүлге продукция сайгарар планын күүсетпээн. Оларның араазында эът-сөөктен далган кылып завод, пиво, алгы болгаш Шагаан-Арыгның саржаг заводтары, Балгазының ыяш ажыл-агыйы болгаш Чадаананың амыдырал хаидырылга комбинады бар. Алды будүрүлге үлетпүр продукциязын будүрер планын күүсетпээн. Тудугжулар дыка хожудавышаан. Олар күрүненин 4 млн. рубль капитал салыышкынын чедир шингээдип албаан.

Тожу, Бай-Тайга районнарының совхозтары бо чылдың январьда эът будүрерин эрткен чылдың ол-ла үезинде деннелиндеп эвээжеткен. Бай-Тайга, Тожу, Бии-Хем, Кызыл районнарның совхозтары бо чылдың январь 16-да байдал-биле алырга сүт саалдазын база кудулаткан. Январьда Тожу, Барыын-Хемчик, Өвүр районнарга мыыстыг бода малдың база хой, өшкүнүн өлүп, хораары көвүдээн.

Он бирги беш чылдың кол сорулгазы болза, улус ажылагыйын турум, шапкын хөгжүдеринге, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге болгаш хөгжүлдезин интенсивтиг оруунче экономиканы шилчидеринге, чурттуң будүрүлге күчүзүн эң чөп ажыглаарынга, курлавырларның бүгү хевирлерни бүгү талалыг камнаарынга болгаш ажылдың шынарын экижидеринге үндезилээш, улустуң чаагай байдалының өзүлдезин улам ынай хандырары болур дээрзин партияның XXVI. съездизинге СЭКП ТК-ның Төлевилелиниде онзалап демделээн. Оларны чүгле ден-дески, күжениишкининг ажылдап турган чедишкининг күүседир апаар.

Будүрүлге бүрүзүнге, организацияның бүрүзүнге будүрүлгениҢ кол фондуларын улам долу ажыглаарының, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн база продукцияның шынарын бедирении талазы-биле комплекстиг хемчеглерни боттандырары эргежок чугула. Капитал тудугну организастаарының шынарын экижидер, индустриязының база тудуг материалдар үлетпүрүнүң күчүзүн улгаттырар, доозулбаан тудугларың хемчээлин кызырар, объектилерни чогуур хуусаазында ажыглалга киирер талазы-биле хөй ажылдаар апаар.

Улус ажыл-агыйынга чүүк сөөртүлгезинин хереглелин хандырар, бо ажыл-херекке иштики курлавырларны чөп ажыглаар талазы-биле транспорт будүрүлгелериниң коллективтериниҢ мурнунда харыысалгалыг, улуг сорулгалар туруп турар. Чоңну хандырарын экижидери, оон культуразын бедидери садыг, коммунал-амыдырал хандырылга ажылдакчыларындан негетнип турар.

Көдээ ажыл-агый будүрүлгезин ден-дески хөгжүлериниң болгаш ажыктыын бедилериниң айтырыглары партия база совет органнарның чугула сагыш салыр чүүлү болур. Бүгү совхозтарга малдың баш санының, оон продуктулуунуң өзүлдезин хандырары, мал продуктуларын будүрериң болгаш садарын көвүдедири эргежок чугула. Хөрзүнүүн үүш-дүжүт-күрүң, чер ажылының культуразын бедидер, малдың чем баазазын бүгү талалыг калбартыр, көдээ ажыл-агый техниказын ажыглаарын экижидер талазы-биле толаргай хемчеглерни алыр херек.

Бөгүнгү сорулгаларже эң улуг кичээнгейни салыр херек. Ол дээрге мал кыштаглаашкының чедишкининг чорудары, төрттүүнеи чаш малды бүрүн камгалап алыры, кышкы үеде малдың продуктулуун бедидери болур-дур. Комбайннарны, тракторларны, өске-даа техниканы чогуур өйүнде, шынарлыг септеп доозар, эң чоокку үеде үрезиннерни бүрүн белеткээр, оларны эң бедик кондизиняга чедир ажыллап кылыр херек.

Ол-даа база өске-даа практиктиг сорулгаларны челиишкининг боттандырары чаа беш чылдың бирги чылында көдээ ажыл-агыйны хөгжүлдеринге бедик көргүзүглерни чедип алырының үлегини болур.

Улус ажыл-агыйының бүгү звеноларына камналга чурумун күштелдирер, материалдыг болгаш сан-хөө курлавырларын, олардың чүүлү болган энергияны хумагалыг база чөп ажыглаар талазы-биле шиитпирлиг демиселди чорудары, будүрүлге, совхоз база организация бүрүзүнге чидириглерни узуткаарының, харыысалга чок болгаш төтчеглекчи чорукту чайладырының талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш, боттандырары эргежок чугула.

Күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң күрүне планнарының болгаш алган социалистиг хүлээлгелериниң күүселдези партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының доктаамал контролюнга тургустунар ужурлуг.

Республикада шиитпирлеп турар айтырыгларның хемчээлинин улгатканы база нарыны, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинин сорулгалыг идеологиялыг ажыктыын бүгү талалыг бедидерин негеп турар. Кижи бүрүзүн бедик идейлиг чорукка, будүштүг ажылчанның шынарына, күш-ажылды, социалистиг өөнүң коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижизидери эргежок чугула. Совет хоойлуларны, хөй-нииттиниҢ корум-чурумун база күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр фактыларга удур шиитпирлиг демиселди чорудар херек. Идеология ажылы ажылчы чоннарның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин бедидерин хандырар ужурлуг.

Бүгү чурттаазында ышкаш, бистиң республикавыс хайнышкынныг, күжениишкининг ажылдың байдалы-биле чурттап турар. Мурнувуста күжениишкининг күш-ажылдың чылы, улуг болгаш солун ажылхеректер туруп турар. Төрээн Коммунистиг партиявыстың XXVI съездизинге тодаралдыр коммунистиг тургузуушкуннуң өндүр улуг планнарын күүседиргеге чедишкиннерин үндезини — коммунистерни, бүгү ажылчы чоннарның демниг күжениишкиннеринде болур.

Тываның хөгжүлдезининиҢ базымнарын көргүскен «Съездиден съезд чедир» деп фоточуруктарны моон адаанда парладывыс. Сонуургап көрүңер.

Делегаттарга сөс

ИДЕГЕЛДИ ШЫНЗЫДАР ДЭЭШ

Бо хүннерде бистиң чурттуң хөй миллион ажылчы чоннарының болгаш коммунистериниң кичээнгейи Москваже, Съездилер ордузунче угланган. Аңаа бистиң төрээн Коммунистиг партиявыстың эълчеглиг XXVI съездизи бодунуң ажылын бүгүн эгелээр.

Партияның съезд бүрүзү чурттуң политиктиг амыдыралынга эң-не улуг болгаш төөгүлүг болуушкун. Чогумна оон , журундан арыглал фабриказының коллективи съездиге алдар болдурган социалистиг чарышка эңне идепкейлии-биле киржип, мурнуку чылдардан артык күш-ажылчы чедиишкиннерни чедип алган. Үүле январь айда асбесчилер 8500 тонна даг-дүгү арыглап, будүрер турган, ону 8530 тонна чедирип, сайгарарының даалгазын база ажыр күүсеткен.

Ол ышкаш мээң ажылдап турарым бирги эдлчег база-да социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп, январь айда барааныг продукция будүрер даалганы 103,8 хуу, даг-дүгү арыглаарын—100,7 хуу боттандырган.

Бистиң даг-дүкчүлеривис СЭКП-ниң XXVI съездизинге белек кылдыр ийи ай даалгазындан ажыр 100 тонна даг-дүгүн Төрээн чуртка бээр дээн сөзүнге ээ болганнар. Чыл төнчүзүнге чедир 115,6 муң тонна бедик сорттуг даг-дүгү будүрер планывысты фабриканың бүгү коллективи ыяап-ла ажыр күүседир дээш социалистиг чарыштыг үргүлчүлеп турар.

У. МОНГУШ.
СЭКП-ниҢ XXVI съездизининиҢ делегады.

КАШ ДАКПЫР КҮШ-БИЛЕ

Ленинчи комсомолдуң хүрээлениннге мугур он чыл болгаш, 1958 чылда Коммунистиг партияның кежигүнүнге кирдим. Ынчан чээрби алды харлыг чоланачы оол, бөгүн келгеш, Совет Эвилелиниң коммунистеринин эң улуг чыыжынга киржир мен деп бодабаан-даа мен. Төрээн партиямның болгаш чонумнуң ол хире улуг идегел көргүскенинге четтиргенимни илереттим. Ону ажыл-ижим-биле бадыткаар мен.

Бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизинге турасскаатқан бедиткен хүлээлгени алган. Ук хүлээлге багай эвес күүсеттинген. Ол дугайын съездиге, ында келген делегаттарга чоргаар илеткеп боор мен. Үүле дээрге мээң удуртуп турар совхозум он бирги беш чылдың баштайгы чылының бирги кварталында күрүнеге 180 тонна эът садар тургаш, февральдың 23-ке чедир 198,7 тоннаны саткан. А сүт садарының ийи ай планы 102 хуу күүсеттингеп. Төрүүр хойнуң хөй кезии төрээн, чаш төлүг менди. Часкы хову ажылдарынга белеткел база эки.

Съездиниң ажылы бедик харыысалгалыг болгаш бачым болур. Ынчалза-даа мээң совхозумнуң, мени партияның XXVI съездизинин делегады кылдыр чоруткан Тываның бүгү ажыл-ишчилери бо хүннерде база каш дакпыр күш-биле ажылдап турар дээрзин маңаа миннири өөрүнчүг-дүр.

И. ГОНЧАРЮК.
СЭКП-ниҢ XXVI съездизининиҢ делегады, «УТКА 25 чылы» совхозтуң директору.

ПАРТИЯ БИСТИҢ ЧҮРЭЭВИСТЕ

Эртеннин-не школага янзы бүрү аажы-чаныг, характерлиг, сонуургалдыг орус, тыва, бурят, хакас нациялыг дертен бир бирги классчылар мени уткуп алыр. Олар сентябрьның бирде колдуунда-ла номчуп, бижип билбес турган. А ам үжүглелди хостуг номчуп, бодалгаларны бодап, билиглериниҢ делегейинче бүзүрелдиг базып орар. Оларның кижи бүрүзү партияның XXVI съездизининиҢ дугайын билир. Өөреникчи бүрүзүнүҢ портфелинде даштында кызыл сылдыс чураан кыдыраашы бар. Ында «Съездиге белээм» деп бижээн. Кыдыраашты ажыдыптарга бичии карманчыгаштарны арын бүрүзүнде эртемнер аайы-биле чараштыр хырбалаан. Эртем бүрүзүнге алган «5» демдээн бичии сылдысчыгаштың ортузунга чураап ол карманчыгашка суп аар. А ол кызыл сылдысчыгаштар ортузунда чуруттуган бештер бистиң класывыстың өөреникчилериниҢ партийжи съездиге белээ. КижилериниҢ төрээн партиязынга, Төрээн чуртунга бердингени, ынакшылы оон эгелээр. Өөреникчилерге нарын политиктиг болуушкуннарны-ээ бөдүүн сөстер-биле билиндирип, тайылбырлаар дээрзин башкы бүрүзү билир.

СЭКП-ниҢ XXVI съездизи өөреникчилериҢ болгаш башкыларның кичээнгейининиҢ төвүнге турар. Үүге дээрге бистиң бурунгаар хөгжүлдевис, амыдырал-чурттагавыс, бичии чаштарның аас-кежии партияның холунда. Ол бисти бурунгаар коммунистиг келир үеже бүзүрелдиг баштап аппар чоруур.

М. ЧАРАШ-ООЛ,
улус чырыдыышкынының тергиини, РСФСР-ниҢ школаларының алдарлыг башкызы. Кызылдың № 15 школазының башкызы.

КОММУНИЗМЧЕ БИСТИ АППАР ЧОР

ПАРТИЯНЫҢ ХООЧУННАРЫ ЧУГААЛАП ТУР

ЛЕНИНЧИ ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДААР, ДЕМИСЕЖИР

Владимир Ильичиниң чагыгларын амыдыралга хажык чокка канчаар боттандырып келгени база боттандырып турары, бистиң Төрээн чуртувустуң социалистиг хөгжүлдезиниң үе-чада бүрүзү хоочун салгалдың коммунистери бистерге конучуг тодаргай көскү. Шаанда эң хожудангай хөгжүлделиг чораан Тывавыстың, космосче ужутканы ышкаш, бедикче дүрген шураашкынны кылып, чечектелип сайзыраны база-ла партияның ленинчи национал политиказын бодаратканының ачызыдыр.

Кажан-кезээдегези дег, партияның амгы чаа шуулганынга эрткен беш чылда кылдынган бүгү-ле үүле-херектерни түүневишаан, чурттуң болгаш партияның мурунгга өндүр улуг чаа сорулгаларны салыр. Салдынар сорулганың хемчээли кайгамчык улуг. Ол бүгү коммунист бүрүзүнден, ажыл-ишчи бүрүзүнден эң бодик харысалганы, организастыг чоруктуу, инициативаны негээр. Ынчангаш олар он бирги беш чылда базала «Ленинчи ёзу-биле, коммунистиг ёзу-биле ажылдаар, чурттаар база демисежир!» деп лозун-биле күжениишкиннерин каттыштырган, улам шалыпкын ажылдаарынга долу шиитпирлиглер.

Д. ДАНЗЫН-ООЛ,
1923 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, персоналдыг пенсионер.

ЧЫРЫП ТУРАР

— Төрээн чуртувустуң найысылалы Москвага ажыттынар СЭКП-ниң XXVI съездизи бистиң Коммунистиг партиявыстың, бүгү совет улустуң амыдыралынга кайгамчык улуг төөгүлүг болуушкун.

Назылап кырыгыже чедир партияның съездилерин хөй удаа уткаан мен. Оларның бирээзи—партияның X съездизи сагыжымдан уттундурбас. Оон делегаттарны эсерлерниң совет эрге-чагыргага удур үймээнин чылча-шавар дээш съездиниң хуралдаар залындан шуут-ла Кронштадче аъттанып турганнар...

РКП(б)-ниң X съездизинин соонда тыва коммунист-эштерим-биле кады оон капиталистиг эвес оруктап социализмче хөгжүдезиниң оруунга, оон соонда ахы-дуңма совет улустарның найыралдыг улуг өг-бүлезинге Тываның каттыжып киргенинин соонда аныяк республиканың социалистиг чаартылгаларынга үлүүмнү кириштирип келдим. Ылангыя быдаргай көшкүн амыдыралдыг чораан араттарны коллективтиг улуг ажылагыйларже шилчидер үезинде республиканың партия организациязы ажоок улуг, шудургу ажылды чоруткан. Анаа базала бистер коммунистер боттарывыстың үлүүвүстү киирген бис. Ам бо хүннерде олар-биле кады СЭКП-ниң XXVI съездизин уткуп турарым дыка-ла чоргааранчыг-дыр. Чүвени билир апарган үемден бээр партияның съездилерин моон-биле он алдыгы удаа уткуп турарым бо.

Бо хүннерде бүгү-ле сагыш-сеткилим съездиниң делегаттары-биле кады партияның эрткен оруунче тодаргай көрүп, харын-даа партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Төлевилелин бадылаарын бүрүн чүүлдүгзүнүп, деткип турар мен.

М. ПАХОМОВ,
1928 чылдан бээр СЭКП кежигүнү.

ПАРТИЯНЫҢ КҮЗЕЛ-СОРУУ-БИЛЕ

Дайын шөлүге кадыг-дошкун тулчуушкуннар эгелээр мурнуу чарыында кезектин, азы полктун, взводтун партия организациялары коммунистерни ыяап-ла чыыл каапкар. Олар аңаа чүве чугаалаан: «Тулчуушкунче кирип тура, төрээн чуртувуска, партиявыска дангыраглаарывыс болза, дайзынны тиилээр дээш демиселге амы-тынывысты харамнанмас бис, бүгү мага-бодувусту, күжүвүстү, ханывыстын дамды бүрүзүн бистиң чонувустуң аас-кежии дээш, Төрээн чуртувус дээш бээр бис...» дээнин бо-ла дыңналыр боор чүве. Бистиң тыва эки турачылар отрядынга база-ла ындыг турган. Чүс-чүс муң коммунистер партияның кыйгырыын ёзугаар ындыг дангырак-биле миллион-миллион дайынчыларны сорук кирип чораан, Ада-чурттуң Улуг дайынынга өндүр улуг тиилелгени канныынар. Ол дээрге бистиң партиявыстың тура-соруу-дур.

Эрткен дайынның өрт-халавының болгаш үргедээшкиннериниң, хоозурадыышкынарының, оон кижилерге таварыштырган өлүм-чидиминиң, ажыт-шүжүүнүң аар-берге үүргезин чүктеп эрттирген совет кижилер, бистер, партиявыстың дайынга удур тайбың политиказын бүрүн долузу-биле чүүлдүгзүнүп деткип турар бис.

Амгы үеде АКШ-тың хардаачылары баштаан эзээргек каргыс идегеттер дайын одун кыпсырын оралдажып, боо-чепсектиң эндере бүдүрүп турда, оларның ол чүткүлүнге ойтур шавыышкынны бербишаан, бистиң чуртувус СЭКП-ниң XXIV—XXV съездилериниң ажылдап кылган Тайбынның программазын чайгылыш чокка боттандырып келгенин болгаш өртемчейде тайбынга ынак күштериниң идегели болгаш демисели-биле ол программа эң сырый холбаалыг дээрзин эки билир бис. Партияның чаа шуулганынга бүгү делегейге тайбың база улустар аразынга быжыг найырал дугайында сөстер база катап күштүү-биле чангыланыр.

М. БАЙЫСКЛАН,
1932 чылдан СЭКП кежигүнү, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи.

ЧЕТТИРДИВИС

СОВЕТ Эвилелиниң составынга Тываның эки турабиле киргенинин соонда, аккөк хемнериниң эрте-бурунгу чуртунга кайгамчык улуг чаартылгалар болгулаан, төрээн черинге овур-хевири таныттынмас апарган. Үлетчүриүн, культураның төвү чаа-чаа кода-хоорайлар, чаагай амыдырал чечектелген суурлар тургустунуп турар. Бо бүгү мөгалыг түүлдер Коммунистиг партияның, Совет чазактың чонуң чаагай амыдыралының дугайында хүн бүрү сагыш салышкынының херек кырында боттуг түңнели-дир.

Тыва АССР-ниң көдээ ажылагыйы СЭКП-ниң XXV съездизинден бээр эрткен үеде бодунуң хөгжүлдезинге бурунгаар хөрии базымнарны кылган. Оон материал-техниктиг баазазы быжыккан. Ону мыйдыг сан-фактылардан көрүп болур. 1976—1980 чылдарда республиканың көдээ ажылагыйынга капитал салышкынарының хемчээли 85,7 хуу өскен. Совхозтарның кол бүдүрүлге фондулары 42 хуу улгаткан. Күш-ажылдың электриби-биле хандыртынганы 1,4 катап, совхозтарның энергетиктиг күүлери 1,3 катап өскен. Оңгу беш чылда Тываның совхозтары 2 муң хире тракторну, 700 тараа комбайнын, 3,7 муң автомобильди алган.

КӨДЭӘНИҢ ажыл-ишчилериниң бүдүрген үүле-херектерин партия болгаш чазах кайы хире бедик үнелеп турарынга мээң хуумда амыдыралымның чижээ безин тодаргай херечи болуп гурар. Алдан маадырларының чуртунга колхоз тургустуларын билек-ле аңаа киргеш, төрээн черимни чаартырынга, чечектелген чаагай амыдыралды тургузарынга бодумнуң үлүг-хуумну шыдаар шаам-биле киирип келдим. Шаанда түрөнги амыдыралдыг чораан мен дег кижилер Совет эрге-чагырганың чылдарында ат-алдарлыг, сураглыг кижилер апарган. Нииттиниң малын өстүрер дээш үндүрүп келген мээң күшажылыкыны Төрээн чурт бедиибиле үнелээн: меңээ Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп хүндүлүг атты тывыскаш, Ленин орден болгаш «Кадыыр болгаш Маска» Алдыскыдыс-биле шаңнаан. Советтер чуртунда ажылчын кижиниң ажыл-ишкин ол хире бедик үнелеп турар-дыр.

Бо бүгүнү мен СЭКП-ниң XXVI съездизинин ажыттынарының бүдүүзүнде чугаалап тур мен. Чүге дээрге коммунистерниң улуг шуулганының ажыттынар хүнүн таварыштыр Коммунистиг партияга, Совет чазакка аас-кежиктиг чаагай амыдырал, кайгамчык улуг чаартылгалар, ажыл-ишчилер дугайында ада сагыш салышкыны дээш өөрүп четтирдим деп, чүректин ханызындан чугаалаары меңээ күзенчигдир.

БҮГҮ ЧУРТТУҢ ажылчы чоннарының маңан турганы, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизи бөгүн ажыттынар. Бистиң «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажыл-ишчилери партияның улуг шуулганын төлептиг белек-биле уткуур дээш, улуг көдүрүлүшкүн-биле күжениишкининг ажылдаан. Амгы үеде совхозта мал кыштаглаашкыны эки эртип турар. Малдың улуг боду менди болгаш төрүттүнген чаш толу бүрүн доругун турар. Хойжулар малдың чаш төлүн менди камгалап алган, оларның дыка хөйү төрүүр 100 хойга онаштыр хураган алыр хүлээлгелерин күүседипкен. Саанчылар база багай эвес ажылдаан. Инектен саап алыр сүт эрткен чылдың ол үезинден кудулаваан.

Мен ам Оргу-Шөлдүң хойжу бригадазында аныяктарның дагдынакчызы болуп, мурнуку хевээр хойжулап тур мен. Бригаданың хойжулары съезд мурнунуң социалистиг хүлээлгелерин шупту эки күүседип турар. Хойдан-на хураганыны менди камгалап алыр сорулга салдынган. Амдыызында ол чедиишкининг күүсеттинип тур. Мен бодум база төрүттүнген хураганнарны мейдиң доруктуруп тур мен.

СЭКП ТК-НЫҢ партия съездизинге киирип турары «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезинин кол угланыышкынарында» тудугга капитал салыышкынарының ажыктыын улам бедидип, оңгу беш чылдыындан 12—15 хуу көвүдедирин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 15—17 хуу бедидерин көрген. Ол ышкаш тудугну чогуур хуусаазында ажыглалга киирерин чедип ап, цынарын болгаш хевир-тургузуун экижидер, оларны ажыглалга киирерин дүгеледир төлээде, механизмнерни калбаа-биле ажыглаарын чедип алыр деп көрүп турар. Ылангыя шеверлел ажылдарын механизастап, дериг-херекселдерни калбаа-биле ажылгаарын айыткан. Партияның планы—чоннуң планы дээр болгай. Ынчангаш он бирги беш чылда бистиң мурнувуста сорулга улгаткан болганда материалдар болгаш дериг-херекселдерби-биле хандырылга экижиринге бүзүрээр бис. Чогум-на ол бүгүнүң дугайын СЭКП-ниң ам ажыттынар XXVI съездизинге чугаалажыкаш, шиитпирин хүлээп алыр болгай. Чурттуң амыдыралында бо улуг болуушкунуңуң бүдүзүнде бүдүрген ажыл-херекти сактыр апаар. Бистиң эргелелдиң шеверлекчилери оңгу беш чылда республика найысылалында бүдүрүлгениң, чурттанга болгаш культура-амыдыралдың, уруглар албан чөрлериниң, өөредилге-чыыдыышкынның дыка хөй тудугларын ажыглалга киирипкен. Оларның аразында хөгжүм-шии театры, алгы заводунуң кидзе идик кылыр цеги, чүс-чүс орунгур элээн каш уруглар садтары, Элегес-Аксының түүйбу заводу, республика найысылалының чаа микрорайоннарында хөй каът чурттанга бажыңнары, бөжүдулга бажыңы, санэпидстанцизиның корпузу, чаа школа дээш оон-даа өске чугула тудуглар бар.

Ол бүгү тудугларга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаты Р. Ф. Григоровичиниң, аныяк коммунист В. Б. Борбак-оолдуң, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг М. В. Сафронованың, Е. С. Бизяеваның шеверлекчилер, М. Х. Аракчаанын, В. В. Горбачевскийниң бызаңчылар бригадалары идепкейлиг киржип, беш чыл планны күүседириңге төлептиг үлүүн киириштиргеннер.

СЭКП-ниң XXVI съездизин күш-ажылчы белек-биле ужуражыр дээш социалистиг чарышты кадбартып, аңаа алдар кылдыр 1981 чылдың баштайгы ийи айларының планнын дыалгаларын күүседиринче бистиң эргелелдиң мурнакчы бригадалары эргелелдиң бүгү коллективин кыйгырган. Бо хүннерде шеверлекчилер боттарының сөзүнге ээ бооп, январь-айның планын шупту бригадалар чедиишкининг күүсеткен, а Е. С. Бизяеваның шеверлекчилери 1981 чылдың баштайгы кварталының даалгазын күүседипкенин рапорттаан. Мээң удуртқан бригадам он бирги беш чылдың баштайгы айында 2,8 муң рубльдиң тудуг ажылын кылыр тургаш, ону 3,8 муң чедирип, планны 135 хуу күүсеткен.

Төрээн Коммунистиг партиявыстың ээлчеглиг съездизинин бөгүн ажыттынар хүнүнде бистер эң-не бедик бүдүрүкчүлүг ажылдарыл чедип ап, он темпинии оон-даа соңгаар уламчылазарывысты шиитпирээн бис. Ынчангаш бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер, ажылдың шынарын экижидер, хожудан турарлар чокка ажылдаар дээш демиселди үргүлчүлеп, он бирги беш чылдың баштайгызының планын болгаш бедик социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш улам күжениишкининг ажыллаарывысты база катап хүлээнип турар бис.

А. ЕЛЬШОВА,
№ 48 тудуг эргелелинде шеверлекчилер бригадири.

ӨГ-БҮЛЕВИСТИҢ ХАРЫЫЗЫ.

Бистиң чуртувуста кижилериң ажылдап, чурттаарынга, урут-дарыын азырап өстүрериңге таарымчалыг бүгү-ле байдалдар тургустугаан. Оңу бистиң өг-бүлевистиң амыдыралыындан белиң көрүп болур.

Өөм ээзи Ы. Д. Эрендей-биле «Мөрен» совхозтуң № 2 хойжу бригадазының хойжулары болуп ажылдаашаш, ам 10 чылдың үүрүнче кирдивис. Ол үениң дургузунда совхозувус мээлий өстүрүп, багай эвес көргүзүүлерниг ажылдап келдивис. Хойдан хураган камгалап алыр талазы-биле көргүзүүвүс чыл санында бедип турар. Чижээ, эрткен чылын төрүүр үе баш хойга онаашты 95 хураганы камгалап алган бис. А бо чылын күш-ажылчы көргүзүүвүстү бедидип, 100 баштан 102 хураган алырын хүлээндивис. Сөзүвүстү эвлээр бис.

Өг-бүлевис ишти хөй, урутларывыс он үш. Хөй уругларны өстүрүп, кижизиткени дээш Маадыр-ие атты меңээ тывыскан. Бистиң чуртувуста хөй уругларлыг өг-бүлелерже кичээнгей улуг. Нам, чазаавыстың хүн бүрү ада сагыш салышкынының ачызында өг-бүлевистиң амыдырал-чуртталгазы эки, уругларывыстың улуглары өзүп-доругун, эртем-билиглиг кижилер болганнар, а оон бичиилери школада. Уругларывыс чоланчы, башкы, мал эмчизи, даараныкчы, механизатор мергежилди чедип алган. Тывазының ол-бо булунарында төлептиг ажылдап, чурттап чоруурлар. Уругларывыстың бичелери—дөрт школада. Оларның улуу бо чылын өртүмэк школазы доозар. А хеймери белеткел клазында киргеи.

Төрээн партиявыстың улус шуулганының бүдүүзүнде ажыл-ишти, амыдырал-чуртталганы шүлүүнүп көрүп тура, нам, чазаавыска хамаарыштыр нениң чымчак сеткилиндеи өөрүп четтириишкинии, чоргааралдың өөстерии чугаалакаазы келир-дир. Чүге дээрге оон ачызында бөдүүн хойжу өг-бүле бистиң амыдыралывыстың деңнели бедик, уругларывыс эртем-билигни чедип ап, сагыш дег амыр өзүп, доругун турарлар. Партияның кижилер дээш ол ада-сагыш салышкынынга бистиң өг-бүлевистиң харыызы—Төрээн чуртувустуң улам ынайгы сайзыраи төлеттелиги дээш улам кызымак ажылдаары.

С. ЭРЕНДЕЙ,
Маадыр-ие.
Эрзин район.

СЪЕЗДИГЕ ТУРАСКААТКАН ДЕЛГЕЛГЕЛЕР

Совет чурттуң коммунистериниң улуг шуулганы —СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаатқан «СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР» деп темалыг фотоделгелге бистиң республиканың хөгжүм-шии театрында ажыттынган. Ол солуун делгелгеде 20 хире авторларның 100 ажыг тырттырган чуруктары кирген.

Шынап-ла ол делгелгеден Совет Тываның оңгу беш чылда шапкын хөгжүлдезин, ону чаартып турар кижилерниң ажыл-ижин, амыдырал-чуртталгазын, өөредилгезин, дыштанылгазын көргүскен фоточуруктарны көрүп болур. Оларның аразында А. Зайцевтин, В. Кудрявцевтин, В. Шайфулинин, В. Чадамбаның, Ю. Косарьковтуң болгаш оон-даа өске авторларның тырттырган чуруктарында аңаа келгеннер улуг үнелелди берип, ону улуг сонуургал-биле көрүп турарлар.

Тыва АССР-ниң чуруқчуларының «СОВЕТ ТЫВА БОЛГАШ ООҢ КИЖИЛЕРИ» деп аттыг делгелгези Тываның күрүне филармониязының бажыңында ажыттынган. Ында 32 авторларның 50 ажыг ажылдарын делгээн.

Республиканың чуруқчулары ол делгелгезинге барык ийи чыл дургузунда белеткенип келгеннер. Тываның ат-алдарлыг, хөйге билдингир чуруқчулары-биле кады өзүп орар талантылыг аныяктарның ажылдары база ол делгелгеде хөй-бүле кирген. Чуруқчулар Г. Суздальцевтиң, С. Сааның, О. Ондар-оолдуң, Ю. Деевтиң болгаш оларның-даа ажылдары солуун.

Республика найысылалында ажыттынган ол делгелгелерни көөрүнче солуунун номчуқчуларын чалаадывыс.

БИСТИҢ КОРР.

КАЖАН-ДАА ТӨЛЕПТИГ

КОММУНИСТЕРДЕН ӨӨРЕНИП ЧОР БИС

ЭКИ ӨӨРЕДИЛГЕ-БИЛЕ

Коммунистиг партия аныяктарны марксисчи-ленинчи үүел-бодалга болгаш коммунистиг идеалдарга, Төрээн чуртунга бердинген, шынчы чоруктарга кижизидериниң айтырыглары чугулалап көрүп келген. РКСМ-ниң III съездизинге В. И. Ленининиң чугаазы—комсомолдуң бүгү ажыл-чорудулгазының теоретиктиг программазы болган.

Комсомол—Советтер чуртунуң аныяк назыны. Ол—партияның дайынчы дузалакчызы болгаш идегелдиг курлавыры.

Тываның комсомолчулары болгаш аныяктары, бүгү совет ооллар, кыстар ышкаш, коммунистерни дезеп, салгаан, совет улустуң революсчу, дайынчы база күш-ажылчы чаңчылдарынга шынчы болуп келген, ону уламчылап, улам байыдар.

«СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуулукар!» деп лозуң-биле Тываның комсомолчулары болгаш аныяктары шалыпчы ажылдап тургаш, 67 комсомолчу-аныяктар коллективи оңгу беш чылдың онаалдазын хуусаа бетинде күүсеткен. Көдээ ажыл-агыйда он муң ажыг ооллар, кыстар ажылдап турар, оон иштинде дөрт муң ажыг кижи—мал ажылында. Эрткен чылын 180 ажыг аныяк хойжу эки көргүзүглерлиг болган. Мен бодум съездиге багай эвес көргүзүглерлиг ужураштым. Кодандаа төрүүр 400 баш хой бар, хүр кыштап турар, удавас төрүүр. Төрүүр түе баш хойдан чүс хураганны доруктурар, бир баштан-на 2 кг дүктү алыр хүлээлгемни күүседир аргам бар.

Тываның комсомолчулары улус ажыл-агыйының бүгү адырларын хөгжүдериниг моон соңгаар-даа идепкейлиг киржип, коммунизм тургузуушкунуңун херээнге төлептиг үлүүн киирип шыдаарлар.

А. БАЯНОВА,
Ленинчи комсомол шаңналының лауреады, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

Эрзин район, «Нарын» совхоз.

Коммунистиг тургузуушкуинуң оруунга чугула үе-чадл болур, амгы үениң-эң улуг болуушкуну — СЭКП-ниң XXVI съездизи бодунуң ажылын бөгүн Кремльдиң Съездилер ордузунга эгелээр. Аңаа келир үениң өөрүп улуг планнарын хүлээп ап, келир үе дээш, коммунизм дээш чугула сорулгаларны салыр.

Партияның XXVI съездизинин ам салыр сорулгаларын чедиишкининг күүседириңге совет бүрттүң чалыы салгалы төлептиг үлүг-хуузун киирери чугаажок. Ынчангаш бистиң республикада бир дугаар дээди өөредиле чери—Кызылдың педагогика институдунуң башкылары, студентилери болгаш бүгү ажыллакчылары партияның ол улуг шуулганын улуг чоргаарал, өөрүшкү, күш-ажылчы чедиишкиннерлиг, эки өөредилге, бижыг сагылга-чурум-биле уткуп турар бис.

Келир үениң чалыы салгалын өөредип, кижизидер буянныг үүле—башкының мергежилин школага өөренип тургашла шилип алган мен. Школа дооскаш, Кызылдың педагогика институдунуң педагогика факультединге үш чыл бурунгаар кирип алдым. Баштайгы чылдан эгелээш, үш дугаар курска чедир эки өөренип, институттуң болгаш факультетиң хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турар мен.

Амгы үеде педагогика факультединде комсомолчуларның факультет бюрозунуң секретары хүлээлгелиг эки күүседир дээш өөредилгеден хосту шакгарымны комсомол ажылынга бараалгадып турар мен. Бистиң факультетте 172 комсомолчулар бар. СЭКП-ниң XXVI съездизин эки өөредилге-биле уткуур дээш факультетке «Студент бүрүзү өөредилгезин 1 балл көдүрер» деп кыйгырыгны салган бис. Ол чүнү чугаалап турарыл дээрге бир эвес оон мурнуила үштерге өөренип турган студент болза, ам дөрт демдектерге өөренир.

Партияның ам ажыттынар съездизинге белээвис — эң эки өөредилге.

И. ПЕТЕНЕВА,
Кызылдың педагогика институдунуң студентизи, Ленинчи стипендиат.

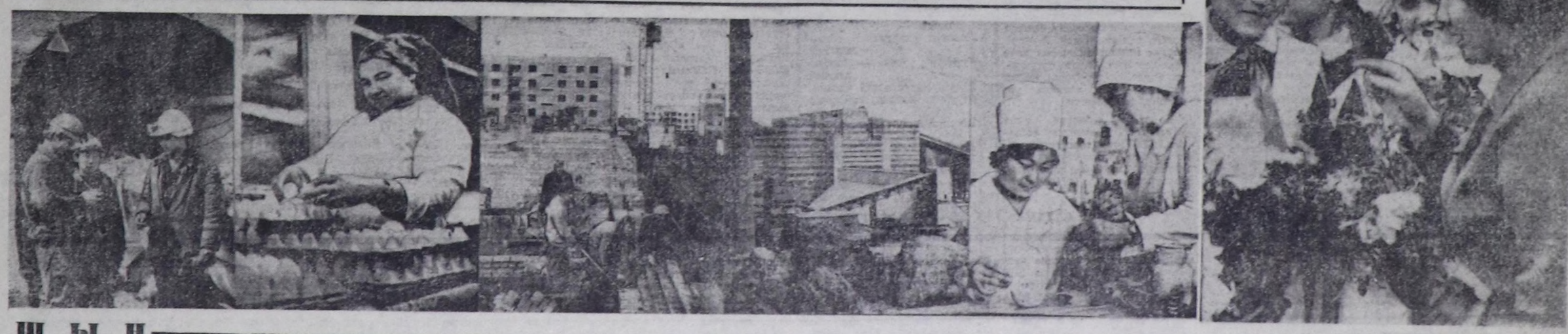

ИЫН 4-кү арын ● 1981 ч. ● февраль 23

ЧЕЧЕН СӨӨСКЕ АЛГАП-ИӨРЭЭЛ

КОММУНИСТЕР

ХХ ВЕКТИҢ эгезинде коммунистер ажылчы чонмарның дас-кежии дээш империалистиг дарлалдан чурттар туружук, бүдүн диптерни хостаар дээш демиселии калбарткан. Ол демиселдин баштайгы чалбыраажы 1905—1907 чылдарда Россияга кыптыгып үнеш, 1917 чылда Октябрьның социалистиг Улуг революциязының кызыл тугун делегейге киискиткен. Октябрьның тинлелгелиг базымнарын өске чурттарга база-ла коммунистер уламчылап, чонну демиселче кодурүп үидүрген.

Бистиң Тывавыска эрги ёзуну буза шапкан, революцияны өскүдүп, чаа амыдыралды тургузарынга большевиктернин күштүг холу, мерген угааны дузалаан. Тывага чурттап турган коммунистер С. Беспалов, И. Крюков, М. Крючков, М. Терентьев, С. Кочетов болган ак шеригниң дээрбечилерин чылча шапкан Сибирьниң партизан армиязының командирлери — украин А. Кравченко, грузин С. Сургуладзе, орус П. Щетинкин большевиктерниң идеяларын тыва чонну оргузунга иептерелип. В. И. Ленинге баштаткан Совет чазактың политиказын таныштырар талазы-биле онза улуг ажылды кылганын төөгү билир. Ол болза Тывага улусчу революция тинлээринин мурнунда ажылдап турган коммунистер-дир.

Тыва ышкаш, пролетариат өок, феодалдыг харызаалар колдаан чуртка тараачыннар Советтерни тургузарының дугайында Комитетиниң II конгрезинге Ленинниң саналдарын боттандырар дээш 1921 чылда Тывага тургустуган РКП(б)-ниң райбюрозу, партияның Минусинск организациязы, большевиктер Я. Чугунов, Ф. Фальский, И. Сафьянов, тыва революшулар О. Курседи, О. Чуржапай, И. Шагдыржап болган өскелер-даа бир дениг кады демисежин чораан.

ЯНЗЫ-БҮРҮ чылдарда тыва коммунистерниң ажылынга Комитетиниң төлээлекилерю калмык М. Амурсанан, бурят Ц. Нацов, болгар В. Ганев, орус Я. Калинчев олар болгаш өскелер-даа дузалажып турган. ТАР-ныи 10 чыл болгаш 15 чыл оюнда Совет чазактың төлээлериниң баштыны, хоочун коммунист А. В. Потманың тыва улус чылыы-биле сактып чоруур. Ол 1898 чылдан бээр партия кежигүнү. 1917 чылда Разливке чаштыныи турган В. И. Ленин биле РСДРП ТК-ныи аразында харылзаачызы чораан. Тывага кээп чораан чылдарында Бүгү-эвилелдии Дээди Улус ажыл-агый Чөвүлелиниң ажылдакчызы турган. Аныяк улусчу республикага чорааш элээн хөй көдээ ажыл-агый техниказын— трактор, сеялка, андазын, плинр болгаш өске-даа херекселдерни Совет чазактың өмүнээзинден белекке берген.

Элегеске, Өөкке күрэкомнарны тургузарынга ол белек улуг идиг болганын хоочун тракторист, коммунист Кара-оол Сандакович Чавыдак сактып чугаалап олурар. А коммунист К. Чавыдак ТАР-ныи болган Совет Тываның көдээ ажыл-агыйын чаартырынга идепкейлиг киришкеш, Ленин ордени-биле шаңнаткан, назылап кыраш, пенсияже үнеседаа ол ам-даа совхоз бүдүрүлгезинге, хөй-ниитиниң ажылдарынга идепкейлиг киржип чоруур. Оон салгакчызы коммунист Дойбан Допянович Даваа сөөлгү чылдарда бедик дүжүт ажаап алырының мастери боон, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры апарган.

1925 чылдан эгелээш, Москва, Ленинград, Улан-Удэ, Горно-Алтайск, Красноярск, Иркутск болгаш Совет Эвилелиниң өске-даа хоорайларының коммунистери тыва кадрлар белеткээриниң хереэнге идепкейлиг киришкен. КУТВ-туң башкылары А. А. Пальмбах, Х. М. Сайфулин, Ленинград университединиң профессору С. Е. Малов тыва дылды болгаш Тываның төөгүзүн шинчилээр ажылга улуг үлүүн киирген. Оларның өренчилери С. К. Тока, А. М. Чамба, С. А. Сарыг-оол, Л. Б. Чадамба, М. Д. Биче-оол, Х. А. Анчымаа, Б. Д. Хөвенмей, О. Т. Ширап, С. Д. Танов болгаш өскелер-даа республиканга культура, чырыдышкын, партялга болгаш чечен чогаал херээн үндезилээриниге база улам хогжүдүнге улуг салыышкынны кииргеннер.

СОВЕТ Эвилелинде улуг тудуглар область, край бүрүзүнде чоруп турар. Мен оларның чамдыызынга —БАМның чөвен участогунда Солнечный хоорайда олово рудниигинге, Красноярск, Саян-Шушенск ГЭС-териик тудугларыга өнгу беш чылдың дургузунда аалдап чоргуладым. Бистиң Тывада Саян далайының суг алы бээр черлериинден көжүрген чаа Шагаан-Арыгның, Чаа Чаа-Хөлдүң тудуглары кидин түлүктеп турар. Ак-Довуракты тыва даг-дүгү комбинадының йиги эзелчээ ажыглалга киргеи. Сөөлгү чылларда Хову-Аксының кобальт комбинады бүрүн күчү-биле, планын доктаамал күүседип, ажылдап келген. Кайда-даа, ыглангыя Кызыл хоорайда чуртталга тудуу калбарган. Социалистиг тургузуушкунуун ол чугула участогунда дыка хөй коммунистер эрес соруктуг, шалыпчы ажылдап туралар. Хоочун тудугжулар В. К. Нуканов, О. Л. Калзан, М. Ш. Санчыжап оларның үлегери-биле чүс-чүс аныяк салгал тудуг ажылынче шилчээн.

Кызылда № 48 тудуг эргелиинде аныяк коммунист Валентина Борбак-оолга удурткан шеверлекчилер бригадазында нургулайында комсомолчу-аныяктар. Бригада СЭКПниң XXVI съездизинге уткуштур бедиткен хүлээлгеии алгаш, берген сөзүн эелээн: ийи айның планныг онаалдаларын съездиниң бүдүүзүкде күүсеткеи.

Сөөлгү каш чылларда республиканың саанчыларының чарыжын баштап, чылда саар бир инектен-не 3500 литр сүттү саап турар Ленин, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериин эдилекчизи Кара-Сал Домбаковна Таан ышкаш, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде чүс-чүс кайгамчык ажылчы коммунистерге чоп чоргаарланыр.

Тыва черниң чаартыганының, улустуң экономика болгаш социал амыдыралының байлак шыырак апарганының дугайын, Совет Эвилелинде онгу беш чылда боттандырып келген улуг тудуглар дугайын чугаалап тура, Л. И. Брежневтиң «Бичии чер», «Күр чер», «Катап тургузуушкун» деп трилогиязын сактып келбес аргажок. Чүге дээрге, ында совет коммунистериин төөгүлүг тинлелгези чайынандыр чуруп көргүстүнгер, партияның дайын болгаш тайбың чылдарында политиктиг ажылының аргаметодтарын, тулчуушкунга болгаш күш-ажылга ыыгараан хөй национал совет улустуң ооллар, кыстары коммунистериин овур-хевирин дамчыштыр тодаргай бижээн.

Хостуг, чогаадыкчы күш-ажылдың түнелиинде совет коммуиистер бүгү делегейни кайгаткан тинлелгелерии чедип алгаи. Индустриализация, коллективизация Совет чурттуң камгаланыр күчүзүн улгадыргаи.

АДА-ЧУРТТУҢ Улуг дайынында Совет Эвилелиниң бүгү улустарының коммунистери боттарының дайынчы мергежилии, шериг техниказын биирги, чалбыыштыг патриотизми болгаш соруккур, коргуш чок чүрекки, маадырлыг чоруу-биле чонну фашистиг эжелекчилерге удур демиселче хей-аът киирип турган. Генерал Д. Карбышевтиң, капитан Н. Гастеллонуң, шүлүкчү М. Джалильдиң, школалчы З. Космодемьянскаяның аттары коммунизмниң тинлелгезин дээш демиселчилерниң одуруунда мөңгези-биле кирген. Тыва эки-турачы танкистериин командири Т. Нуреат, чолаачы-механик Х. Чүргүй-оол, эскадрон командири Т. Кечил-оол, комиссар М. Байысклан, санитарка Г. Доннит, аиаа дайынчы Д. Даржаа, О. Ойлупаа, О. Алдын-оол ышкаш өске-даа коммунистер фронтуга дайзынга удур амы-тыныи артынга каапкаш, тулчуп чорааннар. Олардан Х. Н. Чүргүй-оол Совет Эвилелиниң Маадыры.

— Коммунистер, бурунгаар! — деп, командирнин кыйгызыбиле дайынчыларыи атакажө кодурүп чорааны таварылга эвес...

КОММУНИСТЕР кажан-даа, каяа-даа, чонуун мурнакчы ооллар, кыстары боон, тулчуушкунчуг-даа, тургузуушкуннуң-даа маадырларын хей-аът киирип, дайынын-даа, ажылдын-даа эң берге фронтуларынга туржуп чораан.

Чоруттуган кайгамчык улуг чогаадыкчы, тургузукчу күш-ажылдың түнелии үндүрер, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң оп бирги беш чыл болгаш 1990 чылга чедир планнарның колугланыышкыиларын чугаалажып көөр партияны XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүнде, оон делегаттарынга изиг байырның чылыг сөстери-биле кады, коммунистериң бөдүүн, ак сеткилдии ажыл-ишке кызымаан, дайзыннарга удур демиселге маадырлыын, эртембилгже чүткулдүүн, чону дээш сагыш човаигырын сактып келбес аргажок. Улуг шуугаганныи — чаа-чаа тинлелгелериин, магалыг чедишкиннериин база келир үе чырыткыланыр съездиниң байырлалы-биле, эргим эштер Коммунистер!

Юрий КЮНЗЕГЕШ,
чогаалчы.

В. МАЯКОВСКИЙ

ПАРТИЯ

(«В. И. Ленин» деп шүлүглелден)

...Адыштанган салаалары
сая-сая,
Аар мон дег чудуруктуг
хол—
партия ол.
Чангыс бооргa —
эге-ле хей,
саига кирбес.
Чангыс кижи —
чарлыг мөге,
күштүг-даа бол —
Беш каът
бедик
бажың туржук.
Беш кулаш
докпар безин
утбайн баар.
Чанындыва чыгай
сырый кожалашкан
Саяларнын эгиннеря —
партия ол.

Дузалажып,
партия-биле
демнежип,
Тудугларны
дээрже
бедидер бис.
Партия —
ажылчын ангының хендирбезин.
Партия —
бистиң оңмас,
мөнге херээвис.
Партия —
мекээ өскерилбес,
кара чангыс күш
Бөгүн албаты мен.
а даарта
хаанналганы
Бөмбүрзектиң
картазындан
чугүптер мен.

Ангының мээзи.
ангының херээ,
ангының күжү,
ангының алдары —
партия дээрге олдур.
Партия биле Ленин —
ийис төрээн алышкылар.
Иези-төөгүге
кым артык үнелигил?
ЛЕНИН ДЕП ЧУГААЛААШТЫН,
ПАРТИЯ
ДЕП БИЛИП ААР БИС.
ПАРТИЯ ДЕП ЧУГААЛААШТЫН,
ЛЕНИН
ДЕП БИЛИП
ААР БИС.

«Лениичи партияны алган тур бис» деп А. ЗАЙЦЕВТИҢ тырттырган чуруу.

М. МАТУСОВСКИЙ.

ПАРТИЯ, КОММУНИСТЕР ДУГАЙЫНДА

Чулчургайы чылдар өттүр
көөргилээн.
Шуткукчулар, шахтерлар,
солдаттар бо
Демир ышкаш ленинчи
большевиктер —
Делегат боон Кремльче
сөктүп турлар.

Кандан бижыг мөзүлүглер
келгени ол.
Кадыг, дидим чүректилер
база ында,
Тулчуушкунче:
«Коммунистер, бурунгаар!» — дээш,
Тура халчып кирип турган
маадырлар бар.

Болганын шөлдеринге
камгаланып,
Борзан чалым Керчь чоогун
чаза булган,
Мага-боду, чүрээ болгаи
хаиы-биле
Партияның «дадывырын»
төлеп турган.

Шылгайданып өйлеринде,
Чывар хаттын дувүзүнде
Уннун бодуя дазылдардан
үспезин дег,
Улус чонну Ада-чурттан
хоорун болбас.

Ленинчи гений угаан, ырак
көөрүн
Илиг-дудуу чокка бүрүн
шингээдинкен.
Шылгаттынган партийжи
шиитпирлери
Шын дег бөдүүн, чиге, тода
сөглеттинер.

Шаандагының өшпес, оңмас
алдарының
Салгалы боон бистиң өйде
уламчылаан.
Эгелерии партияның
төөгүзүмге
Элбекшиди боттары ам
биживишаан...

Күштүг, дидим көрүш-биле
дангыраглаан.
Күзелдерни боттуг чүүлче
шилчитпишаан.
Даглар бедии үнүп алгаш,
хайгааран дег,
Даартагыже Кремльден
көрүп турар!

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ очулдурган

ССРЭ-ГЕ, СЭКП-ГЕ, ҮНЕЛЕЛДИҢ СӨСТЕРИ

ЛЕ ЗУАН — Вьетнамның Компартиязының ТК-зының Чингине секретары.

«Октябрь революциязы делегей революциязынга үлегер-чижек. Пролетариаттың делегейде баштайгы күрүнезиниң туруп келгени болгаш оон быжыгыышкыны база хөгжүлдези делегейниң ажылчын ангызынга, дарлаткан улустарга сорук кириишкиниң төтүмес үндезини, революстуг демиселге улуг болгаш доктаамал деткимче, идегелдиг полентиниң боон келген».

ЯНОШ КАДАР — Венгриянын Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары.

«Совет улус кижи төрелгетеиге делгем орукту ажыглышаан, бодунуң мурнунда салган сорулгазынче бурунгаарлап, коммунистиг иитилелди тургузуп турар. Совет Эвилелиниң кайгамчык улуг чедиишкинлерин депшилгелиг бүгү кижи төрелгетениң эң улуг үнелээшкиниң чедип алган».

ТОДОР ЖИВКОВ — Болгарияның Коммунистиг партиязының Бирги секретары.

«...Өндүр улуг Совет Эвилелиниң туруп турары кижи төрелгетеиге улуг ааc-кежиктир. Ол бодунуң политиктиг бедик ат-алдары-биле, кайгамчык улуг экономиктиг күчүзүг болгаш эң сайзырангай техника-биле чепсегленген тинлеттирбес шериг-биле империалистерниң кудуи өскүдүруп чыдар. Кижи төрелгетеиниң национал болгаш социал дарлалдан хостаары дээш, улустарны ядролуг халаптан камгалаары дээш демиселдиң колдуг үүргезин совет кижилер боттары чүктеп турар».

ГЕНРИ УИНСТОН — Ангштың Коммунистиг партиязының национал даргазы.

«Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының политиказы төөгүнүң негелделеринге дүгжүп турар. Делегейге тайбыңы болгаш улустарның депшилгезин үнелеп билир кижи бүрүзүнүң чүрээнге ол политика эргим, чоок».

УИЛЬЯМ КАШТАН — Канаданың Коммунистиг партиязының Чингине секретары.

«Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының идип үндүрүп турары топтуг, боттуг, бодалдыг политказын делегейниң улустары өскербейи барып шыдавас. Силерниң чурттуларның күчү-шыдалы болгаш бүзүрели ол политиканың үндезини боон турар».

ЗАХИР АБДЕЛЬ САМАД — Сириянын Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү.

«Кавдыг-даа хостагалгыг шимчээшкин чүгле Совет Эвилели-биле, улуг Ленинниң партиязы-биле ёзулуг найыралдың үндезинииге бүрүнгаарлап, чедишкиниге магадыладыг боон болур деп, бис боттарывыстың дуржулгавыстан, национал-хостагалгыг шимчээшкинниң дуржулгазындан, делегей болуушкуиларының хогжүлдезиниң дуржулгазындан бүзүрээн бис.

...Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга хамаарылга пролетаржы интернационализмниң кол көргүзүү болур».

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

ОРУК АЙТЫР СЫЛДЫЗЫВЫС

Кижилерге хилинчээм чок,
Кижилерден чылыгны-даа, чырыкты-даа
Хүн-шак бүрү бүянга ап,
Күзелимниң одун кыпсып, туржуп чор
мен.
Тура-соруум хажыш дивес,
Туткан холум кошкаш дивес,
Кадыг-бергээ торлуш дивес,
Канчаттынган, бедик аттыг коммунист
мен.
Базым бүрү билиг алыр, күштү кемээр
Партиям — угаанымның чаартыкчызы,
Ленинчи бодалдарның тарыкчызы,
Идегелим чөлегиижи — башкарыкчы
Партиям кажан-даа бол, өскерилбес,
Бады шын дээш, Ленин дег, туржуп
чоруур.
Делегейге чыргаланы тургуспаанда
Демиселнің чаңгыс-даа шак соксаш
кылбас!
Дайылдажып, күжүн черле
көөргеттинмес
Тайбыныажып, чөп, шын-биле тинлеп
үнер!
Чүге дизе, ленинчи партия
Чүгле чаңгыс орук айтыр сылдызывыс.

Олег СУВАКПИТ.

УЛУС-ТӨРЕ КИЧЭЭЛИ

(АМЫДЫРАЛДАН ЧУГАА).

С. ПЮРБЮ.

Политиктиг өөредилге Тываның көдээ черлериие үжеи чылдардан соигаар иептерен эгелээи боор. Ынчан тыва бижик чогааттынган, чонуун элээн иуруузу 1930—1931 чылдарда бижиктi өөренип аикан турган. Ынчалза-даа аал бөлүктерге болгаш ликпунтуларга бижик өөренирн уламчылап, харын-даа улам калбарташ, аал бүгүдези бижик бөлгүмнүг апарган.

«Бижик билбес кижи политиканың даштында» деп ленинчи сөстерни чон ынчан аажок үнелеэр турду. Ынчангаш бижик өөренип алган арат чон «политиканың иштинче кирип», политболгумнерге өөренип эгелээни ол. Тыва бижик болгумнери, эртен мал-магаиы саап, ыдып үндүрүпкенде, кичээлдеп эгелээр. Улус-төре кичээлдерн (политөөредилге) неделяда бир катап, улут-хүиде (ынчан улут-хүнүң чугаалажы берген) дүүш соонда эгелээш, кежээ орайга чедир болур. Ол болгумнерге чүгле бир аалдың азы кожа аалдарның улузу эвес, харын-даа бир арбанның нам, салуучут (аревэ) кежигүннери чыглып кээп кичээлдээр.

Кыштагда аалга, Салчак ашнктың өөнге, бкр кежээ Фея дээр аныяк орус эмчи келгеп, аиаа хонган чүве. Оон мурнунда чылың политболгумиу канчаар тургузар дугайы мичангы нам үүрүнүң даргазы Мөңделе биле Феня эмчи база чугаалажып турган улус. Ам Мөңделе Москваже өөренип чоруй барган. Оон орнунга мурнунда салуучуттар үүрүнүң даргазы турган Сержин сонгуткан. Угаанныг-даа, эрес-даа, 20 хар чаа-ла четкен, ыш дээн аныяк уруг. Моол, тыва бижикти эки билир. Ам үүр даргазы биле аныяк эмчи улус-төре кичээлиниң чоруп турарының дугайында чугаалажып олурганнар. Ол хүнүнүн кичээлин Сержин боду башкылаар дээш келген чүве-див. Оон соонда кичээлдээр дээн улус сөктүп кээп-ле турар болду. Улуг дүшш эрткен соонда кичээл эгелээн.

Нам үүрүнүң даргазы кожуун төвүнге түр сургуулга (эм болза семинар-дыр ийин) чораш, элээн чаа чүүлдер өөренип алган. Ынчангаш оон баштайгы кичээлдерни болгумнерге боду эрттарип чораан. Ол кичээлдн Ленин башкыныи коммун намының төөгүзү деп адап турган.

Ол кичээлге үүр даргазы Россияның Социал-демократтыг ажылчын партиязының (РСДРП-ниң тургустунуп эгелээнин, оон кежигүнү кым боон болуруи, партияның удуртукчу ролюн тайылбырлап чугаалап турганы мооң адаанда донгу чижектерден илден боор. Башкыныи тайылбырының утказы мындыг.

1903 чылда орустуң ажылчынар намының улуг хуралы болган. Аиаа намның улуг даргалары Ленин биле Мартовтуң аразынга улуг маргылдаа-чөрүлдээ үнген. Ленин болза ажылчыиарның сонгулдалыг (демократтыг) намының кежигүүнүге ажылчыиарны, ядыларны элзедип киирип алыр херек. Олар хөренгизи чок-даа болза, хувискаалды туюлунга чедирип шыдаар дээн. Мартов болза намга ажылчыиардан аигыда хөренгитеннерни, намга киреринкүзээшнерни-ле шуптузуп элзедип алыр. Олар намга хөй акша-төгерик-даа бээр, хувискаалды-даа деткиир дээн.

Ленин биле Мартовтуң маргылдаа-чөрүлдээзин улуг хуралга бадыладырга, Ленинниң саналы чая берген. Ынчангаш оларны большевиктер (хөй кезии) деп адаан. Оон соңгаар коммун нам Ленинии-биле хогжүп, ажылчыиарны, ядыларны бодунуң хүрээленнге каттыштырып алгаш, Октябрь хувискаалын өөскүткен. Орустуң ак хаанын дүжүр октаан, арат чонга эрге-шөлээн тывыскан. Мартовтуң саналын эвээш төлээ чүүлдүг дээи, ынчангаш оларны меньшевиктер (эвээш кезии) деп адаан. Мартовтуң баштаан намы байлар кезип, оларның эрге-ажыыи камгалап, серемдиктеп чораш, эстип, бууран калган.

Улус-төреге нам кайызынга чоруурул деп маргылдаа-чөрүлдээ база үнген. Ленин болза нам улус төреиің, арат чонуун бажынга баштап чоруур ужурлуг, бир эвес ортузунга чоруур болза, мөөренгийлей бээр, соонга кудуруктай бээр болза, эстип калыр дээн. Мартовтуң аайын эдергеннер нам улус-төреиің бажынга чоруур болза, арат чонну коргудуптар, ынчангаш ол шимчээшкиниин ортузунга эвилелдекчи, харын-даа кудуруунга хайгаарактыг болур болза эки дээн.

Маиаа база-ла Ленииниң саналы чая берген болгаш большевик нам арат чонну баштап алгаш, тинлеп үнген. А Мартовтуң меньшевик намы улус төре-херээнии бирде ортузунга, бирде кудуруунга барып чораш, хөлче каапкан дус ышкаш, эсти берген.

Бо кичээл бөдүүн, тыва улустуң тоолу янзылыг болзаларда, СЭКП-ниң төөгүзүнүң эгезинде бир болуушкуиу шын көргүзүп турары илден-даа, чаптанчыг-даа сагыидырардыр.

Ч. САЛЧАК.

АШПАС ХҮН

Тыва чонну өртемчейге
Тыптып, төрүп келгеидеи
бээр
Черниң кырын хереллдг хүи
Чеже чылда чырытпаан
дээр.
Октаргайның бүткеи хүнү
Орайындан чырытса-даа,
Мунчулганың кара дүнү
Мунгашталыр бүрген чораан.
Чаашкыннығ, бүргегде-даа
Астыктырбас чырып турар,
Сагыш-сеткил булуттатпас,
Ажыт кирбес күжүүс бар.
Чайын,
кыжын,
дүве,
хүндүс
Ашпас хүнүү — партияны
Аймак чонуун генийи
Чаяап берген, тургузуп
каан.
Тулчуушкунга
Партиявыс —
Сорук киирер тугувус ол.

ПАРТИЯГА СӨС

Баш-даа бедик, сеткил сергек,
Базым херик, хол-даа дыизыг
Бажың тудуп, тараа тарып,
Башкы, малчын — кым-даа
чораш.
Баштайгының
Баштайында
Партияны —
Ленинчи партияны адаардыр мен.
Чурттуп төөү — Москва
дамчыл.
Шупту дишти эргий ушкан.
Шуурган ыиткаш, коммунистер
Шуулганынга киржип ораш.
Маадыр ишче
Мандат берген
Партияны —
Ленинчи партияны бодаардыр мен.

С. МОЛДУРГА.

телевидение

ФЕВРАЛЬ 23-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 8.40 — Эртеиги сула шимчээшкин. 9.00 — Мультфильмнер программазы. 9.30 — **«Офицерлер».** Уран-чечен фильм. 11.00 — ССРЭ-нин Камгалал министерствозунуң үрер хөгжүм оркестрииии үделгези-биле байырлыг чыскаал. 11.15 —Совет Армия дугайында документалдыг фильмнер программазы. 12.20 — К. Симонов — **«Орус кижилер».** 13.05 — А. Бородиннің болгаш С. Прокофьевтиң чогаалдарын ёзугаар концерт. 13.50 — **Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизиниң ажыдыышкыны.** Кремльдин Съездилер ордузуидан ламчыдылга. 21.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 21.45 — **«Бистиң адрезивис — Совет Эвилели».** СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаатказан телефестивальдың киржикчилериниң түйнел концерти. 23.45—00.00 — **Бөгүн делегейде.**

ИИИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.40 — **«СЭКП-ниң XXVI съездизинге рапорттап тур бис».** 19.10 — Телемедээлер. 19.25— **«Тайбың иштиң камгалалындаа».** Тыва АССР-ниң шериг комиссары М. В. Котелевскийниң чугаазы. 19.40 — Чарлалдар. 19.45—20.55 — **«Чогаалчы болгаш амгы үе».**

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзии ёзугаар алырга, бөгүн республиканга бүргеп, аязыр, чамдык черлерге биче быскан хар чаар. Мурнуу-барыын чүк угланышкынның хаттын дүргени секундада 7-9 метр чедер. Агаарның температуразы барыын талакы районнарга 15-20, өске арткаинарынга 8-13 градус соок болур. Автооруктарга көстүру 2-4 километр.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас, Барыын чүк угланышкынның хаттын дүргени секундада 3-7 метр чедер. Агаарның температуразы 15-17 градус соор.

КИНО

Февраль 23-те

«НАЙЫРАЛ»: «Онза чугула даалга» (2 сериялыг) 10.00, 13.40, 17.00, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Петровкада 38 дугаар бажың» 9.30, 11.20, **«Улуг, биче дайын»** 14.45, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дарга» (2 сериялыг) 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Менде бүгү чүве аиаа» 15.00, 18.40, **«Мээи амыдыралым — армия»** 16.50, 20.30 шактарда.

Редакциияның адреси. Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харысаалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуу киллизилериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлегер киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонне долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 428.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ком садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—00286

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ XXVI СЪЕЗДИЗИ

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ ~~45—46~~ 46-47 (11546) | 1981 чылдың февраль 24, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 2 кеп.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизи дүүн Москвада, Кремльдиң Съездилер ордузунда, байырлалдыг байдалга ажыттынган.

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ээлчеглиг XXVI съездизи 1981 чылдың февраль 23-те эртенгиниң 10 шакта Москвада, Кремльдиң Съездилер ордузунда, бодунуң ажылын эгелээн.

Бүгү-ле олурганнарга изиг-биле утыуттурган СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев допчу эге сөзү-биле съездини ажыттыган.

Съездиниң Президиумун, Секретариадын, Редакция болгаш Мандат комиссияларын делегаттар чаңгыс эп-сеткилдиг соңгаан.

Даргалакчы — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары эш М. А. Суслов СЭКП Төп Комитединиң чалаанын ёзугаар коммунистиг, ажылчын, национал-демократтыг партияларның делегациялары съездиде келгенин дыңнаткан. Даштыны аалчыларга съезд изиг байыр чедирген.

Ооң соонда съездиниң дараазындагы хүн чурумун бадылаан:

1. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёду болгаш иштики база даштыкы политика талазы-биле партияның ээлчеглиг сорулгалары — илеткелчи СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев.

2. СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёду — илеткелчи Төп ревизия комиссиязының даргазы эш Г. Ф. Сизов.

3. 1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннары — илеткелчи ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. Тихонов.

4. Партияның Төп органнарын соңгууру.

СЭКП Төп Комитединиң Отчёт илеткелин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев ыңнаан, ону бүгү зал дыңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкынналары-биле, йөрээлдер салыышкынналары-биле утказан.

Илеткелди изиг адыш часкаашкыннары хөй удаа үзе кирип турган. Илеткел доозулган соонда залга адыш часкаашкыннары, йөрээлдер салыышкынналары дыңмирер турган. XXVI съездиниң делегаттары болгаш аалчылары чаңгыс эп-сеткилдиг туруг келгек болгаш эш Л. И. Брежневке чүректиг ханызындан байыр чедирип турган. «Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ленинчи Төп Комитединге алдар!», «Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин!», «Улуг совет улуска алдар!», «СЭКП-ниң болгаш совет улустуң бузулбас чаңгыс эви делгерезин!» деп йөрээл салыышкынналары чаңгыланып турган.

Кежээки хуралга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары эш А. П. Кириленко даргалаан. СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёдун съезд дыңнаан, ону Төп ревизия комиссиязының даргазы эш Г. Ф. Сизов кылган.

Ооң соонда Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёт илеткелин болгаш иштики база даштыкы политика талазы-биле партияның ээлчеглиг сорулгаларын, ол ышкаш СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёдун чугаалажыры эгелээн.

Санал берген эштер: В. В. Гришин — СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң биргү секретары, В. В. Щербицкий — Украинаның Компартиязының ТК-зының биргү секретары.

Совет Эвилелиниң маадырлыг Чепсектиг Күштериниң делегациязы СЭКП-ниң XXVI съездизинге байыр чедирип келген. Алдар-биле бүргеттинген дайынчы туктарны залга киирип келген. Съездиниң делегаттары болгаш аалчылары Төрээн чурттуң намгалакчыларын диңмиттиг адыш часкаашкыннары-биле утказан. Совет Чепсектиг Күштерниң дайынчыларының мурнундан Иркутск-Пинскиниң гвардейжи мотоадыгжы дивизиязының командири генерал-майор Ф. М. Кузьмин байыр чедирген. Совет улус Төрээн чурттуң күчүлүг болгаш идегелдиг намгалакчызы, коммунизм тургузуушкунуның шынчы намгалакчызы — бодунуң Чепсектиг Күштеринге дидими-биле бүзүреп болур дээрзин ленинчи Төп Комитетке, ТК-ның Политбюрозунга, эш Леонид Ильич Брежневке ол айыткаан.

ДҮҮН КРЕМЛЬГЕ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизи февраль 23-те Кремльдиң Съездилер ордузунда байырлалдыг байдалда ажылдап эгелээн.

Эртенгиниң 10 шак. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневти, ТК-ның Политбюро кежигүнери эштер Ю. В. Андропов, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, Д. А. Кунаев, А. Я. Пельше, Г. В. Романов, М. А. Суслов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий оларны съездиниң делегаттары болгаш аалчылары диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле утказан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнери-биле кады президиум ложаларында олуттарны СЭКП ТК-ның чалаанын ёзугаар съездиде келген коммунистиг, ажылчын болгаш национал-демократтыг партияларның делегацияларының удуртукчулары эзелекен.

Залда чыылганнарга Леонид Ильич Брежнев мынча деп чугаалаан:

Эштер делегаттар! Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге 5002 делегат соңгуттурган. Съездиде 4994 делегат олуржуп турар, дараазы-биле болгаш чөптүг оске-дээ чылдагааннар-биле 8 делегат келбээн. СЭКП Төп Комитединиң даасканын ёзугаар Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизи ажыттынган деп чарлап тур мен.

Съездилер ордузунга диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары диңмирел турган.

Эш Л. И. Брежневтиң ооң ыңай чугаалааны болза:

Эштер! Съездиниң удуртур органнарын — Президиумну, Секретариатты, Редакция болгаш Мандат комиссияларын соңгуур апаар-дыр бис.

Тургустунган чаңчыл ёзугаар февраль 20-де республикаларның, крайларның болгаш областыларның партия организацияларының делегацияларга төлээлекчилериниң чөвүлелиниң хуралы Кремльге болган. Съездиниң удуртур органнарының составының талазы-биле саналдарны ол хуралга белеткээн. Чөвүлелдиң саналдарын силерни көөр кылдыр кииргени бо. Ол саналдарны бүгү делегаттарга бүрүткээшкин үезинде тыпсып берген.

Хамыктын мурнунда съездиниң Президиумунуң дугайында айтырыгны көөр апаар-дыр бис. Делегацияларга төлээлекчилериниң чөвүлели ооң составынга 124 кижини соңгуурун саналдап турар.

Съездиниң Президиумуң делегаттар чаңгыс үн-биле соңгаан.

Съездиниң Секретариадын, Редакция болгаш Мандат комиссияларын чаңгыс үн-биле соңгаан.

Ооң соонда СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары эш М. А. Суслов чүве чугаалаан.

Эш М. А. СУСЛОВТУҢ чугаазы

Эштер! Бистиң планетаның бүгү диптериниң 109 чурттарының коммунистиг, ажылчын, национал-демократтыг болгаш өске-дээ партияларының база организацияларының 123 делегацияларын СЭКП ТК-ның чалаанын ёзугаар XXVI съездиге чедип келгенин бистер чаагай сеткил ханыышкын-биле дыңнадым тур бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Съездиде олуржуп турар даштыкы делегацияларның дажазы съездиниң делегаттарында бар болгай.

Эргим аалчыларга силериниң өмүнээнерден, бүгү совет коммунистериниң өмүнээнинден чүректиң ханызындан изиг байыр чедирериң, бистиң съездивисче боттарының төлээлекчилерин чоруткан партияларның удуртулгазынга хаңы өөрүп четтиргенивиниң илередирин чөптээрел көрүүлер. Делегейниң коммунистиг, ажылчын болгаш хосталгалыг шимчээшкинниниң көскү ажылдакчыларының съездиде олуржуп турары—интернационализмниң, амгы үениң революсчу күштериниң эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш сырый каттыжыышкының идеяларының амыдыралчызының тодаргай херечизидир. **(Адыш часкаашкыны).**

Съездиниң ажылында социалистиг чурттарның 12 акыдунма партияларының делегациялары киржип турар. Чаа ёзулуг чөптүг ниитилелди тургузуп, тайбыңнып болгаш улустарның айыыл чок чорунуңун херээн идегелдиг камгалап турар социализм чурттарының коммунистеринге изиг байыр чедирип тур бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Барыын Европаның, АКШ-тың, Канаданың, Австралияның болгаш Чаа Зеландияның 24 коммунистиг база ажылчын партияларының делегацияларын бо залда олуржуп турар. Мөлүгделге удур, монополияларның дарлалынга удур, ажылчы чонарның эргелери дээш, тайбың, демократия болгаш социализм дээш туруштуг демисеглиилерге акы-дуңмаанын изиг байырын чедирип тур бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Азия болгаш Океания чурттарының 27 коммунистиг база ажылчын партияларының төлээлекчилери бистиң съездивисте олуржуп турар. Империализмге болгаш гегемонизмге удур, боттарының улустарының национал хамаарышпас чоруу болгаш социал депшилгези дээш, дипке тайбың болгаш аймыл чок чорук дээш демисежип турар ук партияларның делегацияларынга чүректиң ханызындан байыр чедирип тур бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Африка чурттарының 31 коммунистиг болгаш ажылчын партияларының делегациялары база-ла бистиң съездивисте олуржуп турар. Дипти колониализмден болгаш расизмден бүрүү-биле хостаары дээш, Африка улустарының хостуг, хамаарышпас болгаш депшилгелиг хөгжүлдези дээш эрес-дидим демисеглиилерге акы-дуңмаанын изиг байырын чедирерин чөптээрел көрүүлер. **(Адыш часкаашкыны).**

Латин Американың 29 коммунистиг болгаш ажылчын партиялары боттарының делегацияларын бо съездиже чоруткан. Империализмге, реакцияга болгаш фашизмге удур, диптиң чурттарының хостуг демократтыг хөгжүлдези дээш, социал депшилге дээш демисежип турар коммунистиг шимчээшкинниң талазы-биле бистиң эштервиске изиг байыр чедирип тур бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Эштер!

Национал болгаш социал хосталга күштериниң хөй болгаш улуг салдарлыг отряды болур дыка хөй национал-демократтыг партияларның делегациялары мында олуржуп турар дээрзин дыңнадыры база өөрүнүг-дүр. **(Адыш часкаашкыны).**

СЭКП-ниң үргүлүг найыралдыг харылзаалары болгаш аргыжылганы тудуп турары өске партиялардан, политиктиг шимчээшкиннерден болгаш организациялардан төлээлекчилер болгаш делегациялар съездиде келген. Совет коммунистеринге XXVI съездизи ол эргим аалчыларга байыр чедирип тур. **(Адыш часкаашкыны).**

Эштер!

XXV съездиниң соонда эрткен үе дургузунда бис улуг кажыдалдыг чидириглерге таварышкан бис. Бистиң партиястың болгаш Совет күрүенниң сураглы ажылдакчылары Алексей Николаевич Косыгин, Андрей Антонович Гречко, Фёдор Данилович Кулаков, Петр Миронович Машеров, Мстислав Всеволодович Келдыш мөчээнер.

Ол чылдарда делегейниң коммунистиг, ажылчын болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкини ажылчын ангының, бүгү ажылчы чонарның херээ дээш, демократия болгаш социализм дээш хөй санныг шудургу демисеглиилерни чидырген. Иосип Броз Тито, Людвик Свобода, Тон Дык Тханг, Агостиньо Нето, Мариан Нгуаби мөчээнер.

Мөчээн болгаш өлүрткен өңнүктервис болгаш суруктуларывыс бистиң чүректервиске кезээ-мөңгеде артар.

Эш М. А. Суслов оларның тураскаалыы минута иштинде мыт чокка демдеглээрин санандаан. Шупту туруп келген.

Ооң соонда съезд XXVI съездиниң хүн айтырыгларын болгаш чурумун чугаалажып көөрүнче шилчээн.

МОСКВА. Кремльдиң Съездилер ордузу, 1981 чылдың февраль 23. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң Президиумуу, Индирде — СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев. СЭТА-ның фотозу. (Чурукту фототелеграф-биле алган).

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң дараазында хүн чурумун чаңгыс үн-биле бадылаан:

1. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёт илеткели болгаш иштики база даштыкы политика талазы-биле партияның ээлчеглиг сорулгаларының дутайында илеткел-кылыры-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш **Леонид Ильич Брежневке** сөс берген.

Съездиниң делегаттары болгаш аалчылары Леонид Ильич Брежневти диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле утказан. Шупту туруп келген.

Эш Л. И. Брежневтиң илеткелин улуг кичээнгей-биле дыңнаан, ону үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары чаңгыс авес удаа үзе кирип турган.

Эш Л. И. Брежневтиң түңнел сөстерин чыылганнар диңмиттиг байыр чедирип утказан. Съездилер ордузунга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, ооң ленинчи Төп Комитединиң, улуг совет улустуң ат-алдары дээш байыр чедирген кыйгылар чаңгыланып турган. **(СЭТА).**

СЪЕЗДИНИҢ УДУРТУР ОРГАННАРЫ

Президиум

Аксенов А. Н.
Аксенов Н. Ф.
Александров А. П.
Алиев Г. А.
Амбарцумян В. А.
Андропов Ю. В.
Антонов А. К.
Архипов И. В.
Ахундов К. М.
Ашимов Б. А.
Байбаков Н. К.
Бирюкова А. П.
Богомяков Г. П.
Бодюл И. И.
Бондаренко И. А.
Бородян А. М.
Бородин П. Д.
Брежнев Л. И.
Бугаев Б. П.
Ватченко А. Ф.
Вайно К. Г.
Виноградов В. П.
Воропаев М. Г.
Восс А. Э.
Гапуров М. Г.
Голдин Н. В.
Голубева В. Н.
Гончар А. Т.
Горбань Г. Я.
Горбачев М. С.
Горшков Л. А.
Гришин В. В.
Гришкявичус П. Г.
Громыко А. А.
Гроссу С. К.
Гусев В. К.
Дементьева Р. Ф.
Демирчян К. С.
Демичев П. Н.
Добрик В. Ф.
Долгих В. И.
Дымшиц В. Э.
Ельцин Б. Н.
Ельченко Ю. Н.
Епишев А. А.
Зимянин М. В.
Злобин Н. А.
Капитонов И. В.
Катушев К. Ф.
Качаловский Е. В.
Качура Б. В.
Кириленко А. П.
Киселев Т. Я.
Коноплев Б. В.
Конотоп В. И.
Костандов Л. А.
Круглова З. М.
Кузнецов В. В.
Куличенко Л. С.
Кулиджанов Л. Г.
Кунаев Д. А.
Курапов Н. Г.
Лигачев Е. К.
Лесняк Д. Е.
Ломакин В. П.
Ляшко А. П.
Макеев В. Н.
Манякин С. И.
Марков Г. М.
Мартынов Н. В.
Марчук Г. И.
Медунов С. Ф.
Микулич В. А.
Мовчан Г. М.
Муйдинова С.
Муревьев Е. Ф.
Мураховский В. С.
Мусаханов М. М.
Мусин Р. М.
Нагорнов С. Д.
Никитина Т. А.
Николаева-Терешкова В. В.
Новиков И. Т.
Нуриев З. Н.
Огарков Н. В.
Пастухов Б. Н.
Патоличев Н. С.
Патон Б. Е.
Пельше А. Я.
Пономарев Б. Н.
Радюкевич Л. В.
Расулов Д.
Рашидов Ш. Р.
Романов Г. В.
Русаков К. В.
Садыков А.
Секачева Р. И.
Семёнов И. М.
Сизов Г. Ф.
Смирнов Л. В.
Соловьева Я. В.
Соломенцев М. С.
Суслов М. А.
Талызин Н. В.
Тихонов Н. А.
Томский Н. В.
Устинов Д. Ф.
Усубалиев Т. У.
Федирко П. С.
Филатов А. П.
Хренников Т. Н.
Христофилов Ю.
Черненко К. У.
Черный А. К.
Чиряев Г. И.
Чичеров В. С.
Шакиров М. З.
Шаталов В. А.
Шеварднадзе Э. А.
Шибаев А. И.
Школьников А. М.
Шолохов М. А.
Щербицкий В. В.
Яснов М. А.

Секретариат

Банников Н. В.
Березин А. И.
Боголюбов К. М.
Всеволожский М. Г.
Гончаренко Б. Т.
Греков Л. И.
Жаринов В. Н.
Игнатов В. Н.
Калин И. П.
Кандренков А. А.
Клименко И. Е.
Куанышев О. С.
Кузнецов И. М.
Кулакова К. Ф.
Куликов В. Г.
Кэбин И. Г.
Нугманов К. (Яшен)
Песков Ю. А.
Петровичев Н. А.
Поляков И. Е.
Пономарев М. А.
Приезжев Н. С.
Прокопьев И. П.
Путачев Ю. Н.
Соколов И. З.
Соловьев Ю. Ф.
Федосеев П. Н.
Хасая Н. Х.
Черненко К. У.

Редакция комиссиязы

Алексеев П. Ф.
Афанасьев В. Г.
Бровиков В. И.
Вырыпаев А. Л.
Доненбаева К. Е.
Дыбенко Н. К.
Дьячкова Л. И.
Замятин Л. М.
Зимянин М. В.
Имашев С. Н.
Кириченко Н. К.
Куликова А. П.
Лапин С. Г.
Лосев С. А.
Лошенков Ф. И.
Марисов В. К.
Морозов И. П.
Мысниченко В. П.
Орлов В. П.
Павлов Г. П.
Птицын В. Н.
Стрельников В. П.
Толкунов Л. Н.
Трапезников С. П.
Тяжельников Е. М.
Умаханов М.-С. И.
Хомяков А. А.
Худайбердыев Н. Д.
Юнак И. Х.
Князев Ф. К.
Колбин Г. В.
Коновалов Н. С.
Леонов П. А.
Лубенников Е. В.
Мальбахов Т. К.
Маслова А. В.
Мешков Ф. С.
Мирошкин О. С.
Модогоев А. У.
Моргун Ф. Т.
Набиев Р.
Нижанова М. Н.
Петрова М. Г.
Покровский С. С.
Попов Б. В.
Пятков В. Е.
Рахимов Б. Р.
Рубэн Ю. Я.
Сенькин И. И.
Сизенко Е. И.
Точило А. М.
Трунов М. П.
Фомиченко К. Е.
Ширшин Г. Ч.
Шелоков Н. А.
Язкулиев Б.

Мандат комиссиязы

Авраменко С. С.
Алиева С.-С.
Андреев Г. Н.
Баландин А. Н.
Баландин Ю. Н.
Беспалов И. П.
Бородин Л. А.
Власов А. В.
Георгадзе М. П.
Григорьева А. В.
Гудков А. Ф.
Арыгин А. С.
Ермин Л. Б.
Кабалоев Б. Е.
Кавун В. М.
Капитонов И. Б.
Качин Д. И.
Клюев В. Г.

Национально-краеведческий отдел

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНГЕ СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ОТЧЁТ ИЛЕТКЕЛИ БОЛГАШ ИШТИКИ БАЗА ДАШТЫКЫ ПОЛИТИКА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ПАРТИЯНЫҢ ЭЭЛЧЕГЛИГ СОРУЛГАЛАРЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ 1981 чылдың февраль 23-те илеткели

Эштер делегаттар! Хүндүлүг аалчылар!

Бистиң партиявыстың ээлчеглиг, чээрби алдыгы съездизи бодунуң ажылын эгелей берди. Бо съезд, чаңчыл ёзугаар, түңнелдерни үндүрер, келир үеде сорулгаларны тодарадыр апаар.

Эрткен орукту үнелеп көргеш, мынчаар шуут-ла чугаалап болур: XXV съезд ниитилел хөгжүлдезиниң кол-кол тенденцияларын болгаш утланыышкынарын шын кылдыр тодаратканы. Партияйның ленинчи чиңгине шугуму амыдыралда бүзүрелдия-биле боттанып турар. Мооң мурнундагы съездиге салган сорулгалар ниитизи-биле чеднишкинниг шинтпирлеттинген.

Онгу беш чылдың түңнелинде чурттуң национал байлаа дыка улгаткан. Оон бүдүрүлге болгаш эртем-техниктиг потенциалы өскен. Совет күрүнеңиң камгаланыр аргазы быжыглаттынган. Бистиң улустуң чаагай чоруунуң болгаш культуразының деңнели бедээн.

Совет улустарның өг-бүлези улам-на сырый каттышкан, улам-на найыралдыг чурттап турар.

ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп алганы эң улуг болуушкун болган. Ол социалистиг демократияны хөгжүдүп калбартырына улам-на бедик үе-чаданы ажыткан. Ниитилелдиг болгаш күрүнеңиң ажыл-херектерин углап башкарырына совет кижилериң киржилгези улам-на идепкейжээн.

Партия биле улустуң бузулбас чаңгыс эви эрткен беш чыл дургузунда улам улуу-биле быжыккан. Ол бистиң ниитилелдиң күчүлүг үнер дөзү боон келген болгаш ындыг боон артарда-даа!

Делегей байдалының талазы-биле алыр болза, отчёттуг үе нарын болгаш дүшкүүрлүг болган. Ол хамыктың мурнунда делегей политиказында ийи угланыышкынарның шынгыы демисели-биле демдеглеттинген. Бир талазында ап өөрге,—чепсегленишкинин доктаадырынче, тайбыяны болгаш чавырлыышкыны быжыглаарынче, улустарның тускай догуннаан эргелерин болгаш хосталгаларын камгалаарынче угланыышкын чоруп турган. Өске талазында —чавырлыышкыны сандарадырынче, боо-чепсекти эндере бүдүрерин күштелдиреринче утланыышкын, өскенниң херектеринге кыжанышкынының болгаш холгаарлаарының политиказы, хосталга дээш шимчээшкинни базарының угланыышкыны чоруп турган.

Бо дээрге Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттарының күчү-шыдалының, идепкейлиг чоруунуң болгаш ат-алдарының улам улгадырының чылдары болган.

Улустарның революстуг демиселинге чаа-чаа тиилелгелер чедип алдынган. Оон хереҥнээ — Эфиопияга, Афганистанга, Никарагуага революциялар, Иранга улуска удур хаанныг ёзу-чурумну дүжүргеп. Колониалдыг империяларны узуткаары 70 чылдарда херек кырында доозулган.

Делегейге империалистиг тергиидээшкинниң холгаарлаашкыны кызырылган. Капитал чурттарында иштики чөрүлдээлер болгаш оларның аразында месилдежиишкин улам чидигленген. Империализмниң хамыктың мурнунда америк империализминиң политиказының агрессчи чоруу дыка улгаткан.

80 чылдарның эгезинде улустар аразында харылзаалар кырынга айыылдыг бүлүттер диргелип турган үеде Совет Эвилели дайын кыжанышкынын узуткаары дээш, чавырлыышкынын хевээр арттырары болгаш ханыладыры дээш демиселин кызымаккайы-биле үргүлүүлеп, делегейниң чурттарының хөй кезии-биле кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылганы калбартырын үргүлүүлеп турган.

Бистер тайбың күзээр өске-даа чурттар-биле. Барыын чүкте угаан-бодалы сарыылдыг болуктер-биле кады отчёттуг үе иштинде боо-чепсекти эндере бүдүрериҥе удур демиселди үргүлүүлээн бис.

Кандыг-даа совет кижиден — коммунистен азы партия кежигүнү эвес-даа кижиден сөөлгү чылдарда ©истиң партияның оруу хамыктың мурнунда чогум чүнүң-биле демдеглеттингенил деп айтырар чүве болза, мындыг харыыны дыннаар сен: ол орук хамыктың мурнунда тайбыңы камгалаарын чедип алдынганы-биле демдеглеттинген. Аңгы-аңгы хар-назылыг бол-

гаш профессияның кижилери сагыш-сеткилиниң ханызындан: ол дээш сенээ четтирдим, партия!—дөп, чугаалап турарлар.

Бөгүн Совет Эвилели болгаш оон эвилелчилери чер кырында тайбыңның кажангызындан-даа артык кол баганазы боон турарлары шуут-ла билдиңгир-дир.

Ниитизи-биле алырга, XXV съездизиниң соонда эрткен үе нарын болган-дыр, эштер. Чурттуң ажыл-агыйының хөгжүлдезинге-даа база делегей байдалынга-даа бергелер эвээш эвес болган.

Ынчалза-даа салдынган сорулгалар чедип алдынган. Ол чорук социалистиг тургузугнуң канчаар-даа аажок улуг аргаларының барының дугайында, совет улустуң эрес-шудургузуның дугайында, бистиң лениҥчи партиявыстың принципиалдыг, аңгы талазы-биле политиказының шынныының дугайында база катап чугаалап турар-дыр.

I.

СЭКП-НИҢ ДЕЛЕГЕЙ ПОЛИТИКАЗЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тайбыяны быжыглаары дээш делегейде дүшкүүрлүг чорукту чавырлыдырарын улам ханыладыры дээш бистиң "демисе-лиивис дээрге, хамыктың мурнунда совет улустуң мурнунда салдынган тургузуунуу сорулгаларны шинтпирлээриҥе эргежок чугула даштыкы байдалды оларга хандырып бээр дээш демисел-дир. Оон-биле бүгү делегей ужур-дузалыг нарын айтырыларны база шинтпирлеп турар бис. Чүге дээрге, тайбыяны камгалаарындан, кижи бүрүзүнүң эң чугула эргезин—амыдыралын-чурттаарының эргезин хандырарындан артык боттуг, чугула айтырыг амгы үеде улус бүрүзүнде чок боон турар.

1. Делегейниң социалистиг системазының хөгжүлдези, социализм чурттарының кады ажылдажылгазы

Эштер!

Бо чылларның дургузунда партия, оон Төп Комитеди, Политбюрозу социализм чурттары-биле найыралды болгаш дем каттыштырылгазын быжыглаарынче көшкаш дивес кичээнгей салып келген.

Бистер оларның-биле кады чаа, социалистиг делегейни, күрүнелер аразынга ёзулуг шыныг, дең эргелиг, аҥы-дүңмалыышкы, төөгүде кажан-даа күрүнелер аразында туруп көрбээн чаа хевирииҥ харылзааларын тургузуп турар бис.

Социалистиг дем каттыжылгазының чурттары — Болгария, Венгрия, Вьетнам, Герман Демократтыг Республика, Куба, Лаос, Моол, Польша, Румыния, Чехословакия-биле бистиң харылзааларывыс чогум-на шак ындыг ёзу-биле тургустуйуп турар.

Социал-экономиктиг хөгжүлдениҥ, делегей политиказының талазы-биле бүгү улуг-улуг айтырыгларга бистерниң сагыш-сеткиливистиҥ принципиалдыг чаңгыс аай чоруу тургустунган. Ол—аҥы-дүңма коммунистиг партияларның доктаамал кады зөделиишкиниҥериниҥ түңнели, бистиң ниити чедип алыышкыныывыс-тыр.

Бистиң партияларывыстың удуртукчуларының аразында бот-боттарын ханызы-биле билчип, идегежип болгаш чөпшээрежип турары дыка чугула чүүл болур.

Бо чылдарның иштинде Крымга бедик деңнелге үжен чедип эң-найыралчы ужуражыышкынар болган. Бистер протоколдуг ёзу-барымдаалаашкын чокка, эң хуузуунуң ёзузу-биле бистиң харылзааларывыстың хөгжүлдезиниҥ перспективаларын, делегей политиказының хол-кол айтырыгларын чугаалажып көрүп, келир үениҥ сорулгаларын айтып турган бис. Ужуражыышкын саны-ла кандыг-даа бир чаа, ажыктыг чүүлдү берип турган. Аҥы-дүңма чурттарның болгаш партияларның удуртукчуларынга ындыг буянныг-чаагай кады ажылдажылга дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкинии илередири күзеичиг-дир.

Партия-чазак делегацияларының-биле солуушкун база үргүлчү боон турган. Делегей харылзааларының, идеологтуг, организас-партийжи айтырыглар талазы-биле ТК секретарьларының чөвүлел хураллар кылыры практикада быжыгып хирген.

Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыжылга чурттарының партия организацияларының хөй санныг оруктар-биле харылзаалыг. Олар бүгү-ле деңнелдерге — республикалардан, крайлардан болгаш областтардан эгелээш, районнарга болгаш улуг-улуг будүрүлге черлериге чедир аразында харылзаалыг. Күрүне органнарының, хөй-ниити организацияларының, бүдүрүлге коллективтериниҥ аразында кады ажылдажыга ёзулуг боттуг, үре-түңнелдиг апарган. Ол ышкаш угаан-бодал харылзаалары, идеология болгаш культура талазы-биле сырый харылзаалар быжыг норма-чижек апарган.

Күрүнелер аразынга харылзаа эрте-бурун шагдаа-на бээр улустар аразының харылзаазы кылдыр санаттыныл келген. Ынчалза-даа үүле бистиң үевисте, социализм тургузуунуң үезинде, ындыг найыралдыг харылзаалар чогум-на улустар аразыныы болу берген. Ында миллион-миллион кижилер шуут киржип турар. Ол дээрге социализмниң принципиалдыг чедип алыышкыны, оон кӧжи төрелгетениҥ мурнунга өндүр улуг аҥы-хавыяазы-дыр, эштер.

Бистиң кады ажылдажылгавыстың хемчээли улам-на чаа-чаа хевирлерни хаара тудуп турар. Оон чижээ — «Интеркосмос» программа-дыр. Аҥы-дүңма чурттарның космонавтары үүле эртемниң болгаш улус ажыл-агыйының эрге-ажыктары дээш ажылдавайн турар. Олар ҥанчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг политиктиг үүлени база күүседип турарлар.

Ынчангаш бо индирден социализм чурттарының эрес-маадырлыг оолдары — космос маадырларына азыг байыр чедирерин өөрүнеп көрүңер! **(Адыш часкаашкыны).**

Аҥы-дүңма чурттарның хөй кезиниҥ конституцияларында Совет Эвилели-биле найыралдың болгаш кады ажылдажылганың идеяларын онзалап айтып турар. Ол—бистиң чуртка улус-даргалдың, чонунуң болгаш партияның ленинчи политиказының ужуражыышкыныҥ чемелээ-биле бистиң чуртувустуң, ажыл-ажыттың, культуразының, өөренилиниҥ, эрткен үеде, ынчангаш бистер оларга база-ла ынчаар харылзап турар бис. ССРЭ-ниң чаа Конституциязы социализм чурттары-биле найыралды, кады ажылдажылганы, бот-боттарынга дузаламчыны совет даштыкы политиказының эң чугула үнелезини деп чарлап турар.

Варшава Керээзиниҥ организациязының болгаш хамыктың мурнунда ооң Политиктиг Консультативтиг Комитединиң ажыл-чорудулгазы Европаның, ол ышкаш делегей херектеринге кайы хире салдарлыг болгаш чаагай үре-түңнелдиг рольду ойнап турарын эрткен үе бүзүрелдии-биле көргүскен. Бистиң керээзистиҥ политиктиг дээдэ органы эҥээнделе-ле ниити-европа чөвүлел хуралдын оруун ажыткаш, Бухарестиге, Москвага, Варшавага болган бодуунуң хуралдарынга делегейге калбак кичээнгей-биле лаара туттуунган дыка хөй чаа эгелекчи саналдарны кылган. Оларның эҥээ сорулгазы—чавырлыышкынны камгалаары, ийиги тыныш бээр деп чугаалаары ышкаш, оны күштелдирери болур.

Бо чылдарда бистиң кады ажылдажылгавыстың чаа органын база тургускан. Ол дээрге, даштыкы херектер министрлериниҥ комители-дир. Ол комитет бодун долузу-биле бадыткал, даштыкы политика талазы-биле хөделиишкиннерни тулгаштырарынга шалыпкын чоруун көргүскен.

Каттышкан Чепсектиг Күштерни тургузары деминг чоруп турган. Бо талазы-биле мурнундагызы ышкаш база-ла камгалал министрлериниҥ комители эки ажылдаан.

Төп Комитеттиҥ съездиге айтканы болза: социализм чурттарының шериг-политиктиг камгалал эвилели тайбыяны ныычы бараан боон турар. Улустарның социалистиг чедип алыышкынарын илеглелиҥ-биле камгалаарынга эргежок чүгула чүүлдер шида бар. Ынчангаш бистер моон-даа соңгаар ындыг болзун дээш бүгү чүүлдерни кылыр-даа бис!

Эштер! Амгы үениҥ социалистиг чурттарының байдалын чүгле мактал-байырлалдыг сөстер-биле чугаалаар дивейн турар бис. Бистиң чурттарывыстың хөгжүлдезинге нарын чүүлдер база тургулаар. Экономиканың интенсивтиг хөгжүлдезинче шилчирип, улуг-улуг социал программаларны боттандырып чорудары, коммунистиг үзел-бодалды хевирлеп тургузары — бо бүгү дораан-на чедип алдынмас чүүлдер-дир. Ону чедип алырда үе-шак-даа, могаг-шылаг чок чогаадыкчы дилээшкинниер-даа, херек апаар. Оон ынай бот-боттарындан өөренип алыры база эргежок чугула болуру база билдингир.

Социалистиг тургузуушкунуҥ чылдарында аҥы-дүңма чурттар бүдүрүлгени, эргелеп башкарылганы организастаарының, улус ажыл-агыйын чорударының айтырыгларын шинтпирлээриниҥ хөй хевирлиг эки дуржулгазын чедип алган.

Чижээлээрге, Венгрияда көдээ ажыл-агый кооперативтериниҥ болгаш бүдүрүлгелериниҥ ажылын кайы хире билдиглиг тургусканын, ГДР-де бүдүрүлге чаартырының, энергия чиг-эт болгаш материалдарны камнаарының дуржулгазы кайы хире үнелиниҥ бистер билир болгай бис. Чехословакияда социал хандырыганың системазында солун болгаш үнелиг чүүлдер база эвээш эвес. Болгарияда болгаш Европада өске-даа социалистиг чурттарда агро-үлетпүр кооперациязының ажыктыг хевирлери тывылган.

Аҥы-дүңма чурттарның дуржулгазын эң-не кичээнгейлиг өөренип, калбаа-биле ажыглаалынар, эштер.

Капитализм-биле чарыштың эң шинтпирлиг фронтузу экономиканың, ажыл-агыйжы политиканың талазы-биле боон турары билдингир болгай. Бистер эрткен съездиге өске аҥы-дүңма партиялар ышкаш, база-ла үр хуусаалыг тодаргай сорулгалыг программаларга үндезилээш, социалистиг интеграцияны улам ханыладырын бирги чергениҥ сорулгазы кылдыр салган бис. Ол сорулгалар улус ажыл-агыйының эң-не шынгы, амыдыралчы чүгула айтырыгларын шинтпирлээриниҥ дузалавар ужурлуг.

Амгы үеде ындыг программалар тодаргай ажыл-херектер-биле боттанып турар. Интеграция улам-на шапкынчып кел чыдар. Экономиканың, эртемниҥ болгаш техниканың барык бүгү алырларында бүдүрүлгени специализастаанының үре-түңнелдери көстүп турар. Бо талазы-биле ам безин 120 хире хөй талалыг болгаш бир мун ажыг ийи талалыг дугуржулгалар кылдынган. ЭДЧ чурттарының 1981—1985 чылдарда улус ажыл-агый планнарын тулгаштырары дооступ турар.

Бистер кады кылган ажылывыстың чедишкиннериниҥ дугайын чугаалап тургаш, барык үш мун километр узун дурттуг «Союз» дээр газ дамчыдыкчызын, электри дамчыдылгазының чаа-чаа шугумнары тудушкан «Мир» деп энергия системазын, Усть-Илимниҥ целлюлоза заводун, Моолда даг-арылал «Эрдэнэт» комбинадын, Кубада никель заводтарын болгаш оон-даа өске хөй чаа тудугларны чоргаарланып алдар бис. А мурнувуста—бистиң бүгү-ле дем каттыштырылгавыстың чаагай чоруу дээш оон-даа артык улуг ажыл-херектерни бүдүрери көрдүнген.

Экономиктиг хөгжүлдеге, кижилериниҥ амыдыралының деңнелин бедидеринге социализм чурттарының кылган чүүлдерин алыр болза, олар бүдүн эпоха-дыр.

Сөөлгү чылдар ээлээн хөй социалистиг чурттарның көдээ ажыл-агыйынга эң-не таарымчалыг болбаан. Ынчалза-даа ЭДЧ кежигүнериниҥ он чыл иштинде экономиктиг өзүлдезиниҥ темпизи капиталдың сайзыраҥгай чурттарындан ийи катап бедик болганының фактызы көстүп турар. ЭДЧ кежигүнери делегей чурттарының эң-не ден-дески хөгжүлделиг бөлүү боон артпышаан турган.

СЭКП болгаш аҥы-дүңма өске-даа партиялар келир ийи беш чылдарны социализм чурттарының интенсивтиг бүдүрүлге болгаш эртем-техниктиг кооперасташкынының үезин болдурарынче угланыышкынны ап турар.

Амыдырал боду-ла планнарны тулгаштырып, башкарарынга ниити экономиктиг политикага дугуржулганы немээрииҥ сорулгазын салып келген. Ажыл-агый механизмнериниҥ структураларын чоокшуладыры, кооперасташкынга киржип турар министерстволар, каттыжыышкыннар болгаш бүдүрүлге черлериниҥ аразында дорт харылзааларны, улам калбартыры, каттышкан фирмаларны тургузары дээш ышкаш, ындыг чүүлдер хүн айтырыында тургустуйуп турар. Бистиң күштеривисти болгаш курлавырларывысты каттыштырарының өске-даа хевирлери база бар.

Бо талазы-биле чаа улуг айтырыглар хөй дээрэйн көрүп тур силер, эштер. Оларны ындыг-ла ырак эвес келир үеде аҥы-дүңма чурттарның удуртукчулары коллективти-биле чугаалажып көөр болза, ажыктыг болур ийик.

Совет Эвилели, бистиң социалистиг эвилелчилеривис ышкаш, харылзаалар бүгү талазы-биле кайы-даа талага ажыктыг болзун дээш чүткүп турарын билдингир.

Совет Эвилели аҥы-дүңма чурттардан машиналарның болгаш дериг-керекселдериниҥ дыка хөй хевирлерин, транспорт чүүлдерин, улуска херек бараанналарны, чиг-этиҥ түс-түс хевирлерин ап турар. ССРЭ бодунуң ээлчээнде социалистиг рынокка нефтини, газты, руданы, хөвсүни, ыяшты болгаш индустрияның янзы-бүрү продукциязын берип турар. Бистер эрткен беш чыл иштинде ЭДЧ чурттарындан 90 миллиард рубль түңнүг бараанналарны алдывыс, а бистиң оларга бергенивис 98 миллиард рубль четкен.

Амгы үеде кандыг-бир социалистиг чурттуң бүзүрелдиг хөгжүлдези, энергия курлавырлары болгаш чиг-эт-биле хандырылга, эртемниҥ болгаш техниканың эң чаа чеднишкиннерин ажылгаары дээш ышкаш, ындыг айтырыгларны чедишкинниг шинтпирлээри өске аҥы-дүңма чурттар-биле харылзаа чокка болдунмас деп чүве ам билдингир.

Бистиң кады ажылдажылгавыстың үезинде тургустуйуп кээр айтырыглерны бистер кады шинтпирлеп, аҥы-дүңма чурттар бүзүрүнүң эрге-ажыктарына болгаш ниити-даа эрге-ажыктарга эң шыны-биле дүүштүрерни дилеп тып турар бис. Чижээ, ЭДЧ кижиктиҥ чурттарның бот-боттарына бержип турар нефтиге, газка болгаш өске-даа чиг-эт база үлетпүр барааннарыңга чиигелделиг өртектерни тургузары аҥаа хамаарыжып турар.

Өңүктерге дүрген дуза чедирер апаар ындыг оныа таварылгалар база тургулаар. 1979 чылда Пекинниҥ араатанзыг агрессиязынга таварышкан Вьетнамга ындыг болган. ССРЭ болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттары аҥаа аъш-чемин, эм-таҥны, тудуг материалларын дүрген чорудуп берип, шериг техниказын чоруткан. Пекинниҥ чалчалары —подпотчуларының хүлдендир хоозуралып каан турганы Камбоджаны ээлеп алган Вьетнам армиязын чедип алыышкынга база ынчаар дузалаан.

Бо дээрге, херек кырында социалистиг интернационализм деп чүве ол-дур, эштер. **(Адыш часкаашкыны).** Совет кижилер ындыг гурушту билир болгаш чүүлдүг деп көрүп-даа турар. **(Димиттиг адыш часкаашкыны).**

Бистиң дем каттыштырылгавыстың чурттарының улам улгадып турар хереглелин социалистиг рынок хандырып шыдаар аргалыг болзурун бистер шуптувус күзеп турар бис. Бот-боттарывыстың ажыл-агый аргалары-биле алыр ажыктыг чүүлдеривис чүгле садыг-саарылга-биле хемчээттинмес болбайн аан. Ол сорулганы шинтпирлээри ажыл-агый удуртукчуларының, партия ажылдакчыларының талазындан харыысалгалыг чорукту, аҥы-дүңма чурттарның эрге-ажыктарының үзүлбес ниити болзурун ханызы-биле билирии негеп турар.

Бистер Барыын чүк-биле садыг-экономиктиг харылзааларны калбартыры дээш туржүп турар бис. Бо болза улустар аразының харылзааларының экижириниҥ факторларының бирээзи болгай. Ынчалза-даа бо талазы-биле капиталистиг күрүнелериҥ политиказын база барымдаалап көөр ужурга таваржып турар. Олар бистерниҥ-биле экономиктиг харылзааларны политиктиг ыйдыыышкын кылырының чепсээ кылдыр ховар эвес ажыглап турар. Социализмниҥ кандыг-бир чурттары-биле садыглажыышкын талазы-биле янзы-бүрү хевирлиг хорудаашкынар болгаш ылгай көрүп, кызыгаарлаар чоруктар ол дугайын чугаалавайн турары ол бе.

Бистиҥ чурттарывыс сөөлгү чылдарда тургузукчу сорулгаларны шинтпирлээрде нарын байдалда ажылдаар ужурлуг болганың ниитизи-биле чугаалап каар херек. Делегейниҥ экономиктиг конъюнктуразының дорайтаашкыны, өртек-үнелериниҥ хенертен улуу-биле бедээни салдарлыг болган. Чавырлыышкынның боттанышкынынга шаптыктаары, боо-чепсекти эндере бүдүрериҥе империализмниҥ албадашкыны бистерге эвээш эвес чүктү онаап турар.

Идеологтуг демиселдиҥ көзүлдүр-ле чидиглеҥгени база факт боон турар. Ол дээрге барыын чүк идеяларны удур турушту-рары-биле кызыгаарлаттынмас. Барыын чүк социалистиг чурттарны сандарадырынче, оларның туружун божаннадырынче утланган аргаларның бүдүн системазын ажыглап турар.

Империалистер болгаш оларның чалчалары социалистиг чурттарга удур хоралакчы кампанияларны үргүлүү кылып турар. Ол чурттарда-ла боон турар бүгү чүүлдерни шуптузун олар карартып болгаш хажыдып турарлар. Оларга эң кол чүүл—кижилерни социализмден хоорулдурары болур.

Бистиң аҥы талазы-биле дайзыннарывыс боттарының аштырыышкыннарындан өөренип ап турарын сөөлгү үениң болуушкуннары база катап бадыткан турар. Олар социализм чурттарында удур улам-на кажар болгаш кара сагыштыг кылдыр хөделип турар.

Империализминиң хоралакчы үүлгедиишкиннеринге удур демиселге болгаш иштики политикага алдагдалдар болгаш частырыглар кылдынган черлерге социализмге удур таарымчалыг байдалдар тургустунар. Аҥы-дүңма Польшага ындыг болган, аңаа социализминиң удурланыкчылары даштыкы күштериниҥ деткимчези-биле анархияны тургуспушаан, болуушкунарының байдалын контрреволюстуг орукче киир тыртарын оралдажып турар. ПКАП ТК-ның сөөлгү пленумунга демдеглээниң ёзугаар алырга, социалистиг күрүнеҥниҥ үндезинниге кыжанышкын Польшада тыптып келген.

Амгы үеде польша эштер кризистиг байдалды ажып эртер дээш ажылдап турарлар. Олар партияның дайынчы аргаларын бедидип, ажылчын аҥы-биле, ажылчы чонунар-биле харылзааларны быжыглаарынче чүткүп, польша экономиканы экижидериниҥ тодаргай программазын ажылдап кылып турар.

Варшава Керээзиниҥ киржикчилери күрүнелериҥ удуртукчу ажылдакчыларының эрткен чылдың декабрь айда Москвага болган ужуражыышкыны социалистиг Польшага политика талазы-биле чугула деткимче болган. Ол ужуражыышкын польша коммунистер, польша ажылчын аҥы, ол чурттуң ажылчы чонунары боттарының өөнүүктериҥе болгаш эвилелчилериҥе быжы-биле бүзүреп болурлар, социалистиг Польшаны, аҥы-дүңма Польшаны бистер айыылга арттырбас болгаш дорамчылаттырып, базындырбас-даа бис!—дээрзин тода көргүскен. **(Димиттиг, үргүлүүлеҥниг адыш часкаашкыны).**

Массаларның үнүн ыяк дыннаары, бюрократизминиң, волюнтаризминиң янзы-бүрү илереэшкиннеринге удур шинтпирлиг демисежирии, социалистиг демократияны идепкейлиг калбартыры, даштыкы экономиктиг харылзааларга тодаргай боттуг политиканы чорудары партияга, оон удуртукчу ролюн быжыглаарынга кайы хире чугулал дээрзин Польшада болуушкун база катап бүзүредип турар.

Делегей социализминиҥ төөгүзүү кандыг-даа шылгалдаларны көрген. Аңаа нарын-даа, берге-даа үелер тургулаан. Ынчалза-даа коммунистер кажан-даа дайзыныҥ шаап халдаашкынарынга дидими-биле ужуражып, тиилеп үнүп турганнар. **(Адыш часкаашкыны).** Ындыг турган болгаш ындыг болурдаа. **(Үргүлүүлеҥниг адыш часкаашкыны).** Ынчангаш боттарывыстың эрге-ажыктарывысты хандырарынга, улустарның социалистиг чаалаа алыышкынарын камгаларынга бистиң шуптувустуң шинтпирлиивиске кым-даа чигзинмес болзун!

Бистер тайбыяның болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң шыныг хереэ дээш, күш-ажылдың кижилериниң эрге-ажыктары дээш демисежип турар бис. Бистиң талавыста—марксизм-лениҥчи өөредигиниң шыныг хереэ туруп турар. Бистиң күжүүс—чаңгыс эптивисте болгаш сырый каттышканывыста.

Эрткен съездиге социалистиг күрүнелериҥ улам чоокшулажалыышкынының боон турарының дугайында чугаа болган. Ол процесс ам-даа үргүлүүлеп турар. Ынчалза-даа ол чорук социализм чурттарының национал спецификазын, төөгү талазы-биле онзаланчак чоруун балавайн турар. Оларның ниитилел амыдыралының, экономиканы организастаанының янзы-бүрү хевирлериндеп ажыла амыдыралдың социалистиг хевириҥ тургузарының оруктарының болгаш аргаларының байлаан көрүп болур.

Варшава Керээзииде болгаш ЭДЧ-де кирбейн турар социалистиг чурттар-биле бистиҥ харылзаалаарывыс база хөгжүл үргүлүүлеп турар.

Совет-югослав кады ажылдажылга хөй адырлар талазы-биле база бурунгаарлап турар. Дугуржулгалыг принциптер болгаш чөпшээрежилгелер — оны улам калбартырынга эки бааза боон турар. Совет-югослав найыралдың дазылы ханы, ынчангаш бистер оон келир үезинге чигзинмейн турар бис.

Көрей Улус-Демократтыг Республиканың даштыкыдан холгаарлаашкын чокка төрээн чуртун тайбың демократтыг ёзу-биле катап каттыштырары дээш демиселиниҥ эң-сеткил каттыштырып турар болгаш оон-биле харылзааларны ханыладып, байыдарынче чүткүп турар бис.

Кыдат дугайында тускай чугаалаар апаар. КҮР-нүң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниҥ сөөлгү ийи он чылдарда дуржулгазы—социализминиң принциптерин, иштики-даа база улустар аразының-даа политиказынга оон кол чүүлдерин хажыдары чүү чүвеге чедирерин көргүзүп турар аар-берге кичээндиргидир.

Кыдаттың амгы удуртукчулары боттары-ла культура революциязы дээр чүүлдүң үезинде боттарының чуртуунга турган ёзу-чурумну «эң-не каржы феодал-фашистиг диктатура» деп адап турарлар. Ындыг үнелелге бистиң немээр чүүлүвүс чок.

Амгы үеде Кыдаттың иштики политиказында өскерлиишкиннер боон турар. Оларның ёзулуг утка-шынарын үе көргүзе бээр. Маожу салгалды амгы кыдат удуртукчулар кандыг хемчээлдиг кылдыр ажып эртер арганы болуруп ол көргүзер. Ынчалза-даа Пекинниҥ даштыкы политиказында эки талаже кандыг-бир өскерилгелериҥ дугайында амдыызында чугаалаар арга чогу харааданчыг. Ол мурнундагызы ышкаш, база-ла улустар аразының байдалын чидиглендиреринче утланган, империализминиҥ политиказы-биле холбажып турар. Ындыг чоруук Кыдатты хөгжүлдениҥ ылап орууниче дедир эгитпес болбайн аан. Империалистер социализминиҥ өөнүктери-биле кады чорбас болгай.

АКШ-тыҥ, Японияның, НАТО-нуң ээлээн каш чурттарының Кыдат-биле шериг-политиктиг харылзааларны калбартыр деп турарында ужур-ла бар—олар ону. Совет Эвилелиҥе удур, социалистиг дем каттыжылгазыҥа удур боттарының империалистиг эрге-ажыктарын чедип алырына ажыглаар деп турарлар. Ол-даа ондактыг-ла оюн-дур.!

Кыдат улусту канчаар көрүп турар бис дээрге, бистер: оларның ёзулуг эрге-ажыктарыҥа тайбың политиказы, чүгле тайбыяның болгаш өске күрүнелер-биле чогумчалыг харылзааларының политиказы дүгжүр дээрзиҥе ханызы-биле бүзүреп турар бис.

Бир эвес совет-кыдат харылзаалар ол-ла олчаан соок хевээр турар болза, оон чылдагааны бистиҥ туружувуста эвес болур. Совет Эвилели Кыдат Улус Республикаҥа удур туржүр чорукту күзевээн болгаш күзевейн-даа турар. Бистер СЭКП-ниҥ XXIV, XXV съездилериниҥ тодаратказын угланыышкыны-биле чоруп орар бис, ынчангаш оон-биле харылзааларны, чаагай кожа-хелбээ догуниаашкынга үндезилээш тургузарын күзээр ийик бис. Бистиҥ кыдат улусту хүндүлеп болгаш найыралчы ёзу-биле үнелеп көөрүвүстүң өскерлиш чок артканы ышкаш, Кыдат-биле харылзааларны чогумчалыг болдурарынче угланган бистиҥ санаалдарывыс база-ла күштүг боон артар.

Эштер! Социалистиг чурттар-биле бистиҥ харылзаалары-быста көгжүдүп, ханыладырының эрге-ажыктары дээш Төп Комитеттиҥ дыка улуг хемчээлдиг ажылды кылганын ниитизи-биле көрүп тур силер, эштер. Экономиканы, культураны хөгжүдеринге, ниитилел харылзааларын, социалистиг демократияны сайзырааргайжыдарынга — бүгү-ле адырларга шуптузунга делегей социализминиҥ бүзүрелдиг бурунгаарлап турар. **Ынчангаш бистер, совет коммунистер, бо талазы-биле Ленинниҥ партиязының, Улуг Октябрьның Төрээн чуртунуң ойнап турар ролюнга чоргаарланып турар бис. (Үргүлүүлеҥниг адыш часкаашкыны).**

(Уланчызы 3-кү арында).

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ илеткелиниң уланчызы

2. Хосталган чурттар-биле харылзааларның хөгжүлдези

(Уланчызы. Эгези 2-ги арында).

Эштер! Отчёттуг үениң иштинде партияның улустар аразында ажыл-чорудулгазының чугула түңнелдериниң бирээзи колониалдыг мөлчүгделден хосталган чурттар-биле кады ажылдажылганың көскүзү-биле калбарганы боон турар.

Ол чурттар дыка-ла ангы-ангы. Оларның чамдыктары хосталган соонда революсчу-демократтыг орук-биле чоруп турар. Өскелеринде капиталистиг харылзаалар тургустуңган. Оларның чамдыктары ёзулуг хамаарышпас политиканы чорудуп, өскелери бүгүн империализмниң политиказының агымы-биле-даа чоруп турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, байдал ала-шокар боон турар.

Социалистиг угланыышкының күрүнелериндеи, социалистиг хөгжүлдениң оруун шилип алган чурттардан чугаалап эгелээйн. Оларның саны өскен. Ол чурттарның деңшилгелиг орук-биле хөгжүлдези бир дөмей эвес, нарын байдалдарда боон турар. Ынчалза-даа кол-кол угланыышкылары — **дөмейлежип турар.** Ол дээрге империалистиг монополияларның, тус-тус черлериниң, улуг бүржуазының болгаш феодалдарның туруштарын чоорту узуткаары, даштыкы капиталдың салдарын кызыгаарлаары-дыр. Ол дээрге экономикага командылал бедиктерин улусчу күрүнеге бээри болгаш бүдүрүкчү күштерин план ёзугаар хөгжүдериже шилчиири, көдээге кооператив шимчээшкинин деткиири-дир. Ол дээрге иннтилел амыдыралынга ажылчы массаларның ролюн бедидери, күрүне аппарадын улуска бердинген национал кадрлар-биле чоорту быжыглаары-дыр. Ол дээрге ук чурттарның даштыкы политиказының антиимпериалистиг байдалы-дыр. Ол чурттарда ажылчы чонарның калбак массаларының эргежыктарын барымдаалаан революстуг партиялар быжыглып турар.

Совет Эвилели отчёттуг үениң иштинде Ангола, Эфиопия, Мозамбик, Афганистан болгаш Немен Улус-Демократтыг Республика-биле найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээлерни чагран. Чоокта чаа Сирия-биле найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге ат салган. Ол совет-сирия найыралды улам калбартырынга болгаш Чоокку Чөөн чүкке чөптүг тайбыныы чедип алырынга эки бараан болурунга бүзүрээр мен.

Бистер хосталган күрүнелер-биле ийи талаларга ажыктыг экономиктиг болгаш эртем-техниктиг калбак кады ажылдажылганы чорудуп турар бис. ССРЭ-ниң киржилгезинин кандыг-бир хевири-биле ол күрүнелерге ажыл-агыйның-улуг-улуг объектилерни тудары бистиң харылзааларывыстың улуг кезии эзелеп турар.

Эрткен чылдарда доозулган тудугларның аразында чогуур чурттарның экономиказында улуг болгаш харын-даа кол объектилер бар. Чижээ, Сирияда Ас-Саурнуң гидроэнергетика комплекизи-дир, ол чуртта ажылдап үнүрүп турар электр энергиязының 70 ажыг хуузун берип турар, болунуң күчүзүн 2 млн. тонна кан чедир улгаттырган Алжирде металлургия заводунуң ийиги ээлчээ, Гвинеяда 2,5 млн. тонна бокситтерни казып тывар бүдүүлге чери болгаш оон-даа өске черлер-дир.

Бистиң чурттувус бодунуң шыдаар аргаларын ёзугаар хосталган дыка хөй чурттарга кадрларны — инженерлерни, техниктерни, бедик мергежилдиг ажылчынарны, эмчилерни, башкыларны белеткээринге дузалажып турар.

Азияның болгаш Африканың чурттарында тудуг шөлдеринде, үлеппүрде болгаш көдээ ажыл-агыйда, эмиелгелерде болгаш өөредилге черлеринде он-он мүн совет специалистер кызымаккай ажылдап турарлар. Олар боттарының кайгамчык улуг социалистиг Төрээн бүжүттүң төлептин-биле төлээлеп турар. Бистер оларга чоргаарланмышаан, оларга чедиишкинерлиг болурун чүректиң ханызындан күзеп турарывысты дамчыдар бис! **(Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).**

Хосталган күрүнелер кажан дилегләр кылганда оларның камгалаңыр аргазын бижыглаарыга бистер акы-дуңма өске чурттар-биле кады база дузалап турар бис. Ындыг дузаламчыны, чижээ, Анголага болгаш Эфиопияга көргүскен. Ол чурттарга улусчу революцияларны иштики контрреволюцияның ийикке даштыкыдан агрессиязы күткүүрүнүң дузазы-биле базарын ораладжып турган. Бистер революцияны экспорттаарынга удур бис, ынчалза-даа контрреволюстуг үймээшкинни экспорттакы-биле чөпшээрежип шыдавас бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Империализм афган революцияга удур чарлаттынмаан ёзулуг дайынны өөскүдүп үнүдүрен. Ол чорук бистиң муруу талазы кызыгаарывыстың айыыл чок чоруунга дорт кызаныышкынны база болдурган. Ындыг байдал найыралчы чурттуң дилээнии чогуур дузаламчызын көргүзериниң бисти албадапкан.

Афганистанның дайзыннарының планнары бууракан. Афганистанның эш Бабрак Кармальдың баштааны улус-демократтыг партиязының болгаш чазааның национал эрге-ажыктарга дүүшкен, бодамчалыг политиказы улусчу эрге-чагыргаңы быжыктырган.

Совет шериглерге хамаарыштыр айтырыг кандыгыл дээрге, бистер афган чазак-биле дугуржулга ёзугаар оларны оон үүдүреринге белеп бис. Ынчаар дизе, Афганистанче контрреволюстуг дээрбечилерни киирерин бүрүнү-биле соксаткан турар ужурлуг. Ону Афганистан болгаш оон кожаларының аразында дугуржулгалар-биле быжыглаан турар ужурлуг. Чаа интервенция болбас дээрзинге идегелдиг магадылал херек. Совет Эвилелиниң принципиалдыг туружу ындыг, ынчаиган бис ону быжыы-биле барымдаалаар бис!

Иранга революция онза характерлиг болуп, сөөлгү чылдарның делегей амыдыралынга улуг болуушкун апаргаң. Иштики болгаш даштыкы реакция оон ол характерин өскертирин кызыдып турза-даа, бодунуң бүгү-ле нарын болгаш удурланышкак үүлдери бар-даа бол, ол алыс үндезинниде антиимпериалистиг революция.

Иран улус хосталгаже болгаш чечектелиишкинче бодунуң оруун дилеп турар. Бис бо талазы-биле челиишкиниг болуру анаа шынчы сеткил-биле күзеп турар болгаш дең эргеге, база бот-боттарын билчиринге үндезилээш. Иран-биле чаагай харылзаалариы хөгжүдериңге белеп бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Чөөн чүктүң чамдык чурттарында ислам лозунгары сөөлгү уеде идепкейлиг көдүрүп турар. Бистер, коммунистер, ислам болгаш өске-даа шажыннарга чүдүүр кижилериин шажычы үзелдерин хүндүткел-биле көөр бис. Кол чүве чүдел дээрге, кайы-бир лозуннарны чарлап турар күштериң кандыг соруглаларны салып турарында. Ислам тугунуң адаа-биле хосталга дээш демисел калбарып болур. Төөгүүнүң дуржулгазы, оон иштинде мырынай сөөлгү-даа дуржулга ол дугайын хереченип турар. Ынчаарга контрреволюстуг үймээшкинни үндүрүп турар реакция база ислам лозуннарны ажыглап турарын ол дуржулга чугаалап турар. Ындыг болганда, бүгү-ле чүвениң ужуру кайы-бир шимчээшкинниң кандыг боттуг уткалыында.

Эштер! Хосталган чурттар-биле Совет Эвилелиниң харылзааларында улуг черни Индия-биле бистиң кады ажылдажылгавыс эзелеп турар болбайн аан. Делегей херектеринге ол улуг күрүнениң ролюүң улам өзүп орарынга сеткил ханып турар бис. Оон-биле бистиң харылзааларывыс бижыгары үргүлүлевишаан. Совет-биле кады колониазторларның «үлежин хуваап база чагыр!» дээр шагдан бээрги аргазын калбаа-биле ажыглап турар.

Беш ай чоруп турар иран-ирак дайынны Барыш чүк төгүм-на харын ындыг туруштардан көрүп турар. Ол ук чурттарның эрге-ажыктарын барымдаалап алырга, шуут ужурутка чок дайын. Ынчалза-даа ол девискээрге болунуң туруштарын катап ажыгүзүп алырын үргүлүү оралдажып турар империализмге аажок ажыктыг дайын. Ирак-даа, Иран-даа оортан чогуур түңнелдерни үндүрер боор деп изеген каарыкүзенчиг-дир.

Аку-дуңма улустар өлүржүр ол дайынны дүрген-не соксадыры дээш, чөрүллээни политиктиг арга-биле таарыштыр шинтпирлээри дээш Совет Эвилели шинтпирлиг туржун турар. Бо талазы-биле херек кырында деткимче көргүзер дээш база оралдажып турар бис.

Ам Чоокку Чөөн чүк айтырыгның дугайында. Чоокку Чөөн чүкке тергиндекчи байдалды чедип алырын оралдашпышаан, АКШ Кэмп-Дэвид политиказының оруунда, араб делегейин башкаландырарының база Израиль биле Египеттиң аразында сепаратттыг сүлчээни оргайызастаарының оруунда туруп алган. Арабтарга удур ол сепаратттыг сүлчээни америк дипломатия дүжүп берикчи хевириң улам калбак дугуржулгазы болдурун ап шыдаваан. Ынчанмыже өске бир үвени ол чедип алкан: девискээрде байдал база дагын чидиглеңген. Чоокку Чөөн чүкке таарыштыр шинтпирлээшкин аткаар охтаттынгач болу берген.

Ынчаарга моон соңгаар канчаарыл? Херекти чаңгыс черге тапташкындан бурунгаралдыр уе келген кылдыр болаз турар бис. Чөптүг болгаш боттуг үндезинге бүгү талалыг таарыштыр шинтпирлээшкинни ак сеткилдии-биле коллективтиг дилеп тыварынче катап кирер уе келген. Тургустунган байдалдарда оны, чижээ, тускай чыылдырган делегей конференциязынга кылып болур ийик. Совет Эвилели ындыг ажылга боттуг ёзу-биле, чаагай тура-соруг-биле киржириңге белеп. Бис ону соңуургалдыг өске талалар-биле — арабтар-биле (Палестинаны хосталарының организациязын киириштир болбайн аан). Израиль-биле кады кылырынга белеп бис. Бис ындыг дилеп тывышкыннарны АКШ-биле кады кылырынга белеп бис — ол талазы-биле каш чыл мурнунда биске чогуур дуржулга турганын сагындырып көрейн. Европа күрүнелери-биле, Чоокку Чөөн чүкке чөптүг болгаш бижыг тайбыныы хандырарынче шынчы үүткүлүп илергейлеп турар бүгү-ле кижилер-биле кады ажылдаарынга белеп бис.

Ол-ла бүгүге КНО база ажыктыг ролюн ойнаарын үргүлүлээр боор.

Херектиң алыс ужурун көөр болза, мурнуку хевээр мындыг үүлге бүзүрелдиг бис: Чоокку Чөөн чүкке ёзулуг тайбыныы чедип алырда 1967 чылда эжелеттирген бүгү арап девискээрлерин Израильдиң эжелээрин соксаткан турар ужурлуг. Палестинаның араб улузунуң чарлып болбас эргелерэ бодунуң күрүнезин тургузарынга чедир боттанган турар ужурлуг. Ол кавының бүгү күрүнелериниң, оларның аразында Израильдиң-даа айыыл чок чоруун болгаш тускай догуиаашкының хандырары эргежок чугула. Кол принциптер ындыг-дыр. Оларның түс-тузу чугаалажышкыннарның үүлү болуру билдингир.

Бодунуң догуиаашкының чөэрби чылын харын бо чылын демдеглеп турар каяа-даа каттышпазының шимчээшкини делегей харылзааларының чугула фактору болуп келген болгаш болур-даа. Оон күжү—империализмге болгаш колониализмге удур, дайынга болгаш агрессияга удур угланышкыныда. Каяа-даа каттышпас шимчээшкиниин делегей политиказынга ролюн улам ыңай белиндериниң дүлүүрүү—а ону бис деткир ийих бис—бодунуң ол кол барымдаалар принциптериже оон шынчызы болур дээрзинге бүзүрээр бис.

Делегейге чаа экономиктиг чүрүм дугайында айтырыгны колония чораан чурттар 70 чылдарның ортан үезинде тургускан. Делегейниң экономиктиг харылзааларын демократтыг үндезинге, дең эргенниң эгелерине эде тургузары төөгү талазыбиле дүрүм ёзугаар үүл-дур. Ол талазы-биле хөй үүл кылдыпып болур болгаш кылдынган-даа турар ужурлуг. Ынчалза-даа, чамдыкта кылып турары мышкаң, айтырыгны анаа-ла «бай Соңгу чүктүң» биле «ядыы Мурнуу чүктүң» аразында ылгалдар кылдыр көрүп болбас. Делегейге чөптүг экономиктиг харылзааларны тургузарын детквириңге белеп болгаш херек кырында деткип-даа турар бис.

Мындыг үүл кымга-даа чигзинишкиннерни болдурбас ужурлуг, эштер: **хосталган чурттар-биле ССРЭ-ниң кады ажылдажылгазын хөгжүдерниче, делегей социализминиң болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинниң эвилелин быжыглаарынче угланышкыныы СЭКП моон соңгаар-даа чайгылыш чок чорудар. (Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).**

3. СЭКП болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкини

Ая делегейниң коммунистиг болгаш ажылчыы шимчээшкинииге СЭКП-ниң шугумунуң дугайында.

Делегейниң ажылчыы аңгызы болгаш оон политиктиг авангарды — коммунистиг болгаш ажылчыы партиялар—80 чылдарга бүзүрелдиг базым-биле чедип келген. Ажылчы чонарның эргелери дээш, тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш идепкейлиг демиселчилер болуп чедип келген.

Коммунистиг шимчээшкин бодунуң хүрээлениң калбартып, массаларның ортузунга бодунуң салдарын быжыглаарын үргүлүлээн. Ам компартиялар делегейниң 94 чуртунда идепкейлиг ажылдап турар. Чаңгыс үүле Барыын Европага безин сөөлгү он чылда оларның хүрээлениңе 800 муң чыгам чаа демиселчилер немешкен. Коммунистиг идеаларның тивлеттирбес хандыдыкчы күжүүн херечизин харын ол эвес деппе? **(Адыш часкаашкыны).**

Бистиң партиявыс, оон Төп Комитеди аку-дуңма партиялар-биле бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам ыңай калбартырынче болгаш хандырарынче угланган идепкейлиг ажыллы чорудуп келген. Отчёттуг уеде үүле Төп Комитеттиң Политбюрозуюн кежигүнери болгаш кежигүнеринге кандидаттары, секретарылары безин каш-каш үүе партийжи делегацияларны хүлээп алган. Боттарының эвлүүнде СЭКП-ниң төлөөлекчилери компартияларның съездилеринииң ажылынга болгаш өске-даа хемчеглериие киришкеннер.

Бистиң иштики амыдыралывыстың болуушкуннарының дугайын, бистиң даштыкы политиктиг хемчеглеривистиң дугайын аку-дуңма партияларга үргүлүү дыңнадып келген бис. Чер-черге — республикаларга, областарга, будүүлгелерге СЭКП-ниң практиктиг ажыл-чорудулгазы-биле база даштыкы эштер танылжар калбак аргаларлыг болган. Өнүктерии чугаалап турары-биле ёлырга, ол бүгү оларның ажылынга дузалап турар.

Даштыкы коммунистер-биле харылзажылгалар түс-түс чурттарда байдалды эки билип алыр арганы бистиң партиявыска база берип турар.

Компартияларның саллары өскен тулум оларның муриунда турар сорулгалар улам нарын болгаш янзы-бүрү болуп бар чылар. А ол ворук чамдыкта чаңгыс аай эвес үнелээшкиннерни, аңгы демиселиниң тодарай айтырыгларын шинтпирлээри ылгалдыг көөр чоруктарны тыныдырып, партияларның аразынга дискуссияларны база болдуруп турар.

Бис бодаарывыска, ол черле ындыг болур. Кайы-бир айтырыгларга хамаарыштыр чаңгыс аай эвес бодалдар компартияларга моон мурнунда-даа тургулаан. Каржышкыннар турда-дла, аңгы талазы-биле иштиң удурланыкчызында удур демиселге политиктиг кады ажылдажылганы калбартып болур болгаш калбартыр херек дээрзин аммадырал бүзүреллиг бадыткаан. Тыптып турар айтырыгларны шинтпирлээрииге дээди арбитр—шаг-уе, практика. Хой-хой чорудулээлер «чиде берип» болур болгаш чайлаш чок чиде бээр: ол түңнел ёзулуг сүртенчи дайзынга, бүржуазиягa удур кады демисежиниң логиказындан болдулар» (Чогаалларының долу чыылдазы, т. 39, арын 255) деп В. И. Ленинии айытканы дээш шынныг болгаш. **(Адыш часкаашкыны).**

Ындыг-ла үр эвесте чаидык компартияларның үзүрүгулгалары социализм дээш демиселдиң оруктарының болгаш хевирлериниң база социалистиг тургузуушкуунуң нанмакка онзагай чүүлүг болур эргелиин шудурук камгалап үнгенер. Ынчалза-даа бир эвес айтырыгны чаптуу-биле көөр болза, кайы-бир чурттуң онзагай чүүлдерин черекке албас кандыгдаа үлесер-майыктарны болгаш схемаларны кымга-даа сыгавайн турар деп чүвени мынып көөр черек.

Ол айтырыгга хамаарыштыр В. И. Ленинии турган ол бижиннир: «Бүгү язычлар социализмге чеде бээр, ол чайлаш чок, ынчалза-даа шуптузу шуут-ла бир дөмей эвес чедер, оларның түс бүрүзү демократияның кайы-бир хевиринге, пролетариат диктатуразының кайы-бир хевиринге, ниитилел амыдыралының янзы-бүрү талаларының социалистиг чаартылгаларының кайы-бир темпизиниге онзагай чүүлүн киирер» деп, ол бижээн. (Чогаалдарының долу чыылдазы, т. 30, арын 123).

Бөгүн төөгүлүг практика-биле шуут бүзүрелдии-биле бадыткаттынган ол ленинчи айтыышкыны бистиң партиявыс чайгылыш чок барымдаалап турар. Бодап көрүкерден, эштер. Ам туруп турар социалистиг чурттарның чангызынга-даа социалистиг революцияның хевирлери, методтары, оруктары өскенің дуржулгазының аназа-ла катаптаашкыны болбаан-на болгай. ГДР азы Польша, Венгрия азы Куба, Моол азы Югославия—чаңгыс сөс-биле чугаалазарга, бүгү социалистиг чурттар революцияларны боттарыныы-биле, ол чурттарның түс бүрүзүнүң иштинде аңгылар күштерининн денжигүүрүидеп, национал тургузуудан болгаш даштыкы байдалындан хамаарыштыр иегеттинген хевирлерге боттандырган.

Чепсектиг демисел база турган, чаа ниитилел системазынче шилчиишкинниң тайбың хевирлери база турган; ажылчыл аңгылар эрге-чагырганы дүрген ап-даа турган болгаш үезин узамдыга бээр болуушкуннар-даа тургулаан. Чамдык чурттарга революция даштыкы интервенциялан камгаланыр ужур таваржып турган, оскелериие лашкаартан халдаашкыннар болбазын.

Социализмниң үндезиниерии тургузары болгаш быжыглаары, социалистиг ниитилелдиң тургузуушкуну, дем чугаалааным ышкаш, янзы-бүрү чурттарга база-ла онзагай чүүлдерлиг турган болгаш онзагай чүүлдерлиг-даа.

Ынчангаш мен бодаарымга, чүгле боттуг фактыларны хереккe албайн тура, кандыг-бир «чаңгыс аайжыдылга» дугайыи чугаалап, ниитилелдя чаартыр дээш компартияларның шилиип алган оруктарын хүлээп көргенин азы хүлээп көрбээнин барымдаалап оларны удурланыштырып болур.

Чамдык компартияларда бистиң чуртувустуң хөгжүлдезинии кайы-бир тодаргай талаларында хамаарыштыр чамдык шүгүмчүлекчи бодалдарын чугаалап турар. Биске бүгү-ле чүве идеалдыг болган кылдыр черле санавайн турар бис. ССРЭ-те социализмни келдирей нарын байлаллыг уеде тургускан. Партия оруктуг кур черлеп шөйген. Ынчангаш ол оруккa кандыг бергелер болгаш четпестер таваржып тургаиын, кандыглары ам-даа ажып эртимейн арткаиын кымдаа бистеи эки билбес.

Эш ёзузунуң, боттуг шүгүмчүлелин кичээнгейлиг дыннаар бис. Ынчалза-даа социалистиг шынныг чорукту хажыдып турар болгаш ооң уламыидан империалистиг пропагандага, аңгы дайзынынга чайгаар-ла ачы-дузазын чедирип турар ындыг «шүгүмчүлелге» шинтпирлин-биле удур бис.

Революсчуларның болгаш реформистерниң аразында, чогаадыкчы марксизминиң болгаш догматиктиг сектантчыл чорукту, Чөөн үзелдиг апаитюризминиң аразында принципиалдыг каржышкыннар дээрден башка, коммунистерии бодалларында каржышкыннар ажып эртинии болур дээрзин бистиң партиявыс барымдаалап турар. Ленининии үезинде турганы ышкаш, бөгүн-даа ындыг принципиалдыг каржышкыннарга дугуржуп алышкыннар туруп болбазы билдингир. Ынчалза-даа коммунистер ниити революсчу херек дээш демисежип турда, чүүл-бүрү үзел-бодалларны болгаш туруштарны эш ёзузу-биле ыыламыккай чугаалажыры оларның ниити сорулгаларынга эң эки таваржыр дээрзии барымдаалап турар бис.

Ядролуг халапшың кыжаныын улустарга таварыштырып турар империализмниң агрессчи политиказынга, боо-чепсекти эдере бүдүрериие удур, тайбын дээш коммунистерии чайгылыш чок демисели делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң улам ыңайгы сырый каттыжмышкынының болгаш атлдарының өзүллезиниң өндүр улуг каттыштырыкчы эгези, күүлүг фактору болур.

Кол чүве чүл дээрге, марксизм-ленинизмниң өөредии-биле чепсегленген коммунистер делегейде болуп турар болуушкуннарның алыс утказын болгаш перспективазын кымдаи-даа ханы болгаш кымдаи-даа шын көрүп, боттарының чурттарының ажылчыы ангызының, ажылчы чоннарның эрге-ажыктары дээш, демократия, тайбын болгаш социализм дээш боттарының демиселиниге шын түңнелдерии оон кылып турар.

Аку-дуңма партиялар-биле бодуңун харылзаалары СЭКП ашаа үндезилеп тургузуп турар. Коммунистиг партияларның даажок хөй нуруузу-биле—француз, португал, герман, грек, фин, дани, австри болгаш Европаның өске-даа компартиялары-биле бистиң харылзааларывыс экн. Америка, Азия, Африка, Австралия чурттарының аку-дуңма партиялары-биле СЭКП база шак-ла ындыг эки чаагай харылзаалардыг. Бистиң

4. Капиталистиг күрүнелер-биле харылзаалар. Агрессия күштерииге удур хөделиишкин. Тайбыңның болгаш кады ажылдажылганың политиказы

Эштер! Отчёттуг уеде ССРЭ капиталистиг күрүнелер-биле тайбың кожа-хелбээ догуиаашкының болгаш чайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылганы, империализмниң агрессчи чимзенишкиниерииге быжыг ойтур шавышкының бээрииің ленинчи политиказын идепкейлии-биле чорударын үргүлүлээн.

Ол чылдарда капитализмниң ниити кризизи улам ыңай чидиглеиген. Капитализм бодунуң хөгжүлдезиниң талазы-биле чаңгыс черде туруп албаан болбайн аан. Ынчалза-даа ол сөөлгү он чылдарның дургузунда экономиктиг үшкү кудулаи бадыышкынга таваржып турар.

Инфляция көстүп көрбээн улуг хемчээлдерде четкеи. 1970 чылдан эгелээш сайзырангай капиталистиг чурттарга өртектер ортумаа-биле 2,3 катап, оон иштинде 1975 чылдан эгелээш — бүдүп чартык катап бедээш. Инфляцияның өзүлдезиниң шутуму улам өрүлеп бар чыдар. Каттышкан Штаттарның чаа президентизи албан-дужаалыынга кирип тура, АКШ «национал төөгүзүнүң дургузунда инфляцияның эң-не багай үелериниң бирээзинге» таварышканындан каражадан турар, миллион-миллион американнарның «амыдыралының алыс үндезиниерии божаидырырига инфляция кыжанын турар» деп мынып чугаалааны таварылга эвес-ле болгай.

Капиталистиг экономиканы күрүнеии таарыштыр башкарары шоолуг дуза бербейн турары шуут тодазы-биле көскү. Инфляцияга удур хемчеглерни албышаан, буржуаз чазактар бүдүрүлгеиин чаңгыс черге таптаарынга болгаш ажыл чок ворыктун өзериие идиг берип турар; бүдүрүлгеиің кризистиг кудулаи бадыышкының доктаадырын кызытпышаан, олар инфляцияны улам күштелдирип турар.

Социал чөрүлдээлер көскүзү-биле чидиглеиген. Капиталистиг ниитилелдиң байдалдарында эртем-техниктиг эң чаа чедиишкиннерии бүдүрүлгеге ажыглаары ажылчы чоннарга удур угланып, фабрикалардан болгаш заводтардан миллион-миллион кижилерии үндүр октап турар. Сайзырангай капиталистиг чурттарга ажыл чокгарның саны он чыл дургузунда йи катап өскеи. 1980 чылда оларның саны 19 миллиоя кижи четкеи.

Ажгы демиселиниң чидиглеиишкиниң чамдык социал реформалар-биле кошкадыр дээш ораллажышкыннар чедиишкии чок болуп турар. Ажыл соксадышкынарының киржикчилериниң саны, чүгле тускай медээлерии ёзугаар алырга, ийи чүс бежеи миллиой кижи чедип, он чылларның дургузунда үштүи бириидеи ажыр өскеи.

Империалистерииің аразында чөрүлдээлер чидигленип, рынохтар дээш, чиг-эттиң болгаш энергияның үнер дөстери дээш демисел күштелип турар. Япон болгаш барыын герман монополиялар америк капитал-биле АКШ-тың иштики рыногунда база улам-на чедиишкиниг адаанажып турар. Чеден чылларда делегей экспортунга АКШ-тың үлүү барык 20 хуу кызырылган.

Капитализмге таварышкан бергелер оон политиказынга, даштыкы политиказынга база салдарлыг болуп турар. Капиталистиг чурттарның даштыкы политиктиг угланышкынының кол айтырыгларын долгандыр демисел чидигленген. Чавырлышкынның, боо-чепсекти кызыгаарлаарының, Совет Эвилели-биле болгаш социализмниң өске-даа чурттары-биле дарылзаларыиы экижидериниң удурланыкчылары сөөлгү уеде илдеиие идепкейжий берген.

Авантюризм, боттарының хууда кызыы, чазый сорулгаларынга ийии төрелгетеишиң эрге-ажыктарын чагыртырынга белеии —империализмниң эң-не дайызырак бөлүктериниң политиказында онза көскүзү-биле илереп турар чүүл ол. Улустарның эргелерии болгаш кузед-бодалдарын шуут черекке албайн, олар улус массаларының хосталга дээш демиселиин «терроризмниң» илергейлээшкиии кылдыр көргүзериң оралдажып турар. Боттанмас сорулгаңы чедип алырын—делегейде депшилгелиг чаартылгаларның оруунга моокдакты салырын, улустарның салым-болуунун башкарыкчызының ролюн боттарынга эгидип алырын олар оралдажып турар.

Шериг чарыгдалдарын кедергей көвүдедип турар. Ол чарыгдалдар АКШ-та чылда чүс бежеи миллиард доллар четкеи. Ынчалзажок ол хире дендии хөй түңнүг чарыгдалдарга безин америк шериг-үлетпүр комплекизи пөкпейн, улам-на хөвүдедирии иегеп турар. АКШ-тың НАТО талазы-биле эвилелчилери, чамдыктары хөөи ёок-даа болза, Вашингтоннуң иегелделериие дүжүп бербишаан, амгы үүс чылдың төнчүзүие чедир чыгыы шериг чарыгдалдарын мооидак чок өстүрерии хүлээгеииер.

Ол эпмежок акша-хөреңгиниң аажок хөй кезии стратеттиг ядро чепсээии чаа хевирлерии шапкыны-биле сайзырадырыиче чорун турар. Оларны тургузары тайбыңның херээзиге айылдыг. Картериің хайлыг директивазы ышкаш, шериг доктриналарын идии үндүрери-биле кансырлажып турар. Ядролуг дайын кызыгаарлаттыкган боон болур деп чүвеге кижилерии сургаарын, ындыг дайын болуп болур дээр бодал-биле оларны эптештирерии кузеп турарлар.

Ынчаарга ол дээрге улустарны шуут мегелээии ол ышкажыл! Америк билиишкии-биле алырга Европага «кызыгаарлаттынган» ядролуг дайын дижик, ол бодуңун эгезииделе европа цивилизациязын чайлаш чок узуткаары ол болур ийик. Каттышкан Штаттар боттары безии дайыиның чалымыига алыспайн барын шыдавас болбайн аан. Шак ындыг планнар болгаш «доктриналар» — америк улусту киришгирбишаан, бүгү улустарга шынгыы аймыл болуп дээрзи билдингир-дир. Ол планнарны бүгү делегейде буруу шаап турар. Оларга удур улустар шинтпирлии-биле «Хоржок'» деп турар. **(Адыш часкаашкыны).**

Империалистиг бөлүктер өске күрүнелерге болгаш улустарга хамаарыштыр тергиндеидии болгаш чыгатдалдың категориялары-биле бодап турарлар.

Монополияларга оскеиии нефтизи, ураны, өөлүг металлдары херек, ынчангаш Чоокку Чөөи чүктү, Африканы, Индий океанны АКШ-тың «амыдыралчы эрге-ажыктарының» чери кыдыр чарлап турар. Олче АКШ-тың шериг машиназы идепкейлиг шургуи кирип турар болгаш анаа үр уеде артар деп турар. Индий океанда Диего-Гарсия ортулук, Оман, Кения, Сомали, Египет, — оон ыңай түү болурул?

Чарыгдалдарны өскелер-биле үлежир, а оон-биле чергелештир НАТО-иуи киржикчилери талалакчыларын бодунга улам быжыы-биле донштырар дээш, АКШ ол блоктуи эрге-хүлээгелерии калбартырын чедип ап турар. Вашингтон стратеттерге боттарының шериг белеткелдериниче он-оп өске күрүнелерии хаара тудары, делегейии боттарының шериг базаларының, аэродромнарының, боо-чепсек складтарының дузаа-биле дүй алыры дыка-ла күзенчиг ийик.

Ындыг хөделиишкиннерии агартыры-биле Чоокку болгаш Ортаакы Чөөи чүктүң нефть байлактарынга азы нефть сөөртүр оруктарга удур «совет аймыл» дугайында чүлчүрүүшкүнүү таралып турар. Ылаи-да хоозуи-меге чүлчүрүүшкүнү биле тура, оон авторлары ССРЭ-ниң ыиаар-даа, өскезииче-даа халдаар дивейи турарын экп билирлер. Барыын чүктүң нефть талазы-биле эрге-ажыктарын ол районну ок-дары шыгжамыры кылдыр хуулдуруп алгаш «камгалап» болур деп бодаары черле ужур-удка чок.

Чок. Перси мугулдурга болгаш оон чоок-кавызында районнарга тайбынны чогум-на канчаар хандырып болурун бис шуут ооскээр көрүп турар бис. Ылаар чаа-чаа далай болгаш агаар улуг күштерии, шериглерии болгаш боо-чепсектии моөиизэрииии орнуига делегей дутуржулгазын чөргаш, акаа шериг айылын дүжүрерии санаалаар турар бис. Демиие кужеиишкиннер-биле, бүгү талаларның дүрүм ёзугаарлы эрге-ажыктарын барымдаалап тургаш, бо районга доктаамал быжыг болгаш ооңгургалдыг байдалды тургузуп болур. Ол дезиксэриің күрүнелериииң бот-тускайлаа эргелерии болгаш далай база өскө-даа арткан делегей-биле оиу харылзаштырып турар коммуникацияларның айыыл чок чоруун хандырып болур. Чоокта чаа Совет Эвилелиниң идии үндүрген саналдарының утказы ындыг. **(Адыш часкаашкыны).**

Чоңнуң хөрээ дээш эрес-маадыр демиселчилерге—коммунистерге алдар болгаш мактал! **(Диимиттиг, үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).**

(Уланчызы 4-ку арында)

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ илеткелиниң уланчызы

(Уланчызы. Эгези 1, 2, 3 арыннарда).

Ол инициатива делегейге, ооң иштинде Персид мугулдуриуң хөй күрүнелериниң талазындан калбак деткимчеин алган. Ынчалзажок, совет саналга удурлапыкчылар база тыптып келген — кымның талазындан дээрзин угаап бодаары берге эвес. АКШ-тың болгаш НАТО-нуң өске-даа чурттарының чазактары шуптузунга хүлээттинип болур шинтпирни кады дилеп тывары-биле бо бүгү айтырыгны тап-билээ база чөптүг бодаар дээрзинге идегелди илередикээн ийик бис.

Бо айтырыг талазы-биле дугуржулганы чедип алыры ооң-биле кады делегей океанының янзы-бүрү районнарыңа шериг күжүн мөөңнээрни кызырар тергини чугула херектиң эгезин салып болур ийик.

АКШ-ка хамаарыштыр бис бо бүгү чылдарда, ооң мурнундаазы ыяшкаш, принципналдыг болгаш толаргай угланыышкыны чорудуп келген бис. Вашингтонда мооң мурнундагы администрация кол идегелии харылзааларны хөгжүдеринче, бот-боттарын билчиринче салбайн турганы хомудавчыг. Биске албадан чыгаарын ораладшакшаң, аңаа ооң мурнундагы чылдарда эвээш эвес күш-биле совет-америк харылзааларга тургускан таарымчалыг байдалдарны буза шзап киргикеннер. Түңнелинде бистиң ийи талалыг харылзааларывыс чамдык угланыышкынар талазы-биле аткаарлаттына берген. СБК-2 керээни күштүг болдуруп бадылаары соңгаарлаттынган. Боо-чепсектн үшкү чурттарга бээрни эвээждирн ышкаш чепсегленнишкинни кызыгаарлаарының, чамдык айтырыгларының талазы-биле АКШ бистиң-биле чугаалажыышкынарын чангыс талалыг үскеп.

Ак бажында удурутлга солушкан сөөлүнде-даа Вашингтоннан бистиң чурттарывыстың аразында харылзааларның байдалын албан-биле хораннаарынче угланган аянныг, ажыыбиле дайынзырак кыйгылар болгаш медеглелдер дыңналыы турары хомудавчыг. Ынчалза-даа Американың политиказын ам тодаралып турар кижилёр кедизинде барып чүвени бодамчалыы-биле көрүп шыдаптар боор дээрзинге идегээр ийик бис. ССРЭ биле АКШ-тың аразында, Варшава Керээзи биле НАТО-нуң аразында тургустунуп келген шериг-стратегтиг деп күш бистин чер бөмбүрээвиске тайбыны камгалаарынга чайгаар-ла бараан боол турар. Өске талалаи артык шериг тергиделин чедип алырынче чүткүвээн-даа, чүткүвейн-даа турар бис. Ол бистиң политикавыс эвес. Бистен ындыг артык тергиделдн тургузарын болдурбас-даа бис. Шак ындыг орадаажыышкынар, а ол ышкаш күш деңээриниң туружундан бистиң-биле чугаалажыры шуут-ла кеди чок! **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Амгы тургустунган деп күштү үревезинче чүткүүрү, чепсегленнишкинни эңдере бүдүрериниң чаа, улам аар өртектиг болгаш айыылдыг чадазыы чыгавазы — чогум-на бо дээрге ёзулуг күрүне талазы-биле мерген угааның чоруктуң илерелн болур ийик. Ынчангаш бодамчалыг политиканың артынче «совет кыжанышкын» дээр эргижирээн хоюткуну үндүр октаптар үе шагда-ла шынап келген ийин.

Чүвениң чогум байдалын көрүп көрээлиңер.

Чугаа стратегтиг ядро чепсээнин-даа дугайында азы Европада ортаакы ыракшылдын ядролуг боо-чепсээнии-даа дугайында чоруп турза, кайы-даа таварылгада талалариың аразында күш барык деп. Боо-чепсектиң чамдык хевирлериниң талазы-биле артык күш барыын талада бар, өскелериин-биле — бисте бар. Бир эвес чогуур керээлерни болгаш дугуржулганы чарар болза, деп күш улам быжыг болур.

Ооң ынай танкылар дугайында чугаалап турарлар. Совет Эвилелинде олар шынап-ла хөй. Ынчалзажок НАТО чурттарында олар база эвээш эвес. Ооң анчыда, оларда чанкыга удур чепсек-херексслер элээн хөй боол турар.

Чепсектиг күштериин иинти санынга хамаарыштыр совет тергиидел дугайында чугаа база херек кырындагы байдалга дүүшпес. АКШ-та НАТО-нуң өске чурттары-биле катай олар ССРЭ-ниинден болгаш Варшава Керээзиниң өске-даа чурттарыныдан элээн хөй болуп турар.

Кандыг совет шериг тергиделиниң дугайында чугаа туруп болурул?

АКШ-тың мурнунга, делегейниң өске-даа бүгү чурттарының мурнунга ышкаш, дайын айыылы шынап-ла диргелиң келгеп. Ынчаарга ооң дөзү Совет Эвилели эвес, ооң тоолда дег тергиидели эвес, а чепсегленнишкинни эңдере бүдүрүп турары, делегейде ам-даа туруп турар дүшкүүрлүг чорук болур. Шак ол хоозун эвес, а херек кырындагы ёзулуг айыылга удур Америка-биле, европа күрүнелери-биле, бистин бөмбүрээвистиң бүгү чурттары-биле бир демнег демвсежирнге белеп бис. Чепсегленнишкинни эңдере бүдүрериие бот-бодуи тиилээри дээш, ядролуг дайынга тиилээриие кордаары — ол дээрге сарыыл чок аймылдыг бодал-дыр. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Мында шинтпирлиг звено — эң бедик деңелге ужуражылгалар дээрзин дуржулга көргүзүп турар. Ол чүүл дүүн-даа шынныг турган болгаш бөгүн-даа шын боол артар. **(Адыш часкаашкыны).**

ССРЭ АКШ-биле харылзааларын чогумчударын күзеп турар. Бистиң ийи чурттарывыстың улустарының-даа, ол ышкаш бүгү кижи төрелгетеннии-даа эрге-ажыктарын барымдаалап көөрге, угаан-сарыылдыг ооң өске арга шуут чок. **(Адыш часкаашкыны).**

Эштер! Эрткен беш чыл — партиянын болгаш совет күрүнеиің Европага тайбын болгаш айыыл чок чорук дээш чүткүлдүг демнселиниң чылдары.

Чавырлышкынын дайынарыныи күжениишкиннерине удур Европа дипте ийи системиың чурттарының аразында тайбын кады ажылдажылга иинтизи-биле багай эвес хөгжүн орар. Политиктиг харылзаалар улам калбак болгаш хаиы утказыг анарган. Даштыкы политиканың чамдык улуг айтырыгларының талазы-биле бистер иинти дылды хаая эвес тыптар аргалыг боол турар бис. Чаа шинарарны тыпшыдаа, ажыл-агыйжы, эртем-техниктиг болгаш культура харылзаалары өзүп орар. Иинти-европа кады ажылдажышкынының янзы-бүрү айтырыгларының талазы-биле хөй талалыг чөвүлел хуралдарны эрттирген.

Бисте Франция-биле харылзааларның делгем системазы тургустунган. Янзы-бүрү деннелдерге, хамыкты мурнай президент В. Жискар д'Эстэн-биле херек кырында үзүктелиишкин чок политиктиг чугаалажышкынарны чорудуп турар. Советфранцуз салгынын хемчээли үш катап өскен. Эрбес, техника болгаш культура талазында удур-дедир харылзаалар 300 ажыг темаларны болгаш угланышкынарны хаара тудуп турар. Делегей ареназыига Франциияның чамдык хөделиишкинерииге чөпшээрешпес-даа болзувусса, бистиң харылзааларывыс чавырлышкынының улуг фактору болуп артып турар, бис оларның моон ынай-даа шапкын хөгжүлдези дээш бис. **(Адыш часкаашкыны).**

1970 чылдың керээзиниң болгаш ооң соондагы-даа дугуржулгаларның үнлезиниге Германияның Федеративиг Республиказы-биле бистиң харылзааларывыс иинтизи-биле чогумчалыг тургустунуп келген. Канцлер В. Шмидт-биле 1978 болгаш 1980 чылдардагы ужуражышкынар, ооң мурнунда В. Брандт-биле ужуражышкынар ышкаш, Европа дииче чавырлышкынының херээнге ажыктыг салышкынны киирген, совет-биртын-герман бот-бодунга ажыктыг харылзааларының кызыгаарын алгыткан. Беш чыл дургузунда ГФР-биле бистиң садывыс барык ийи катап улгатканн. Экономиктиг харылзааларда көскү черии «Атоммашка», Осколдуң электрометаллургия комбинадынга, химия үлегпүрүнүң бүдүрүлгелеринге дериг-херекселдерни бүдүрүп бээри, газ дамчыдылгазынга хоолайларны болгаш дерилгелерни бээри дээш ышкаш еске-даа ындыг улуг төлевилелдер эөлеп турар.

Ынчалза-даа ССРЭ биле ГФР-ниң туруштарында боттуубиле қаржып турар элээн чугула айтырыглар бар. Барыын Берлин талазы-биле дөрт талалыг дугуржулганы Боннуң чамдыкта тоомчага алыксавас, чамдык айтырыгларга ГДР-ниң тускай догуиаашкынын херекке алыксавас оралгажыышкынарын чугаалаарга-ла четчир. Бис 70 чылдарда чедип алдынган дугуржулганы шынгы болгаш долу сагыыры дээш бис. Ол чорук бистиң ийи чуртуаустун удур-дедир билчириие болгаш кады ажылдажырынга, Европага тайбын херээнге чугула.

Бистиң Италия-биле харылзааларывыста элээн бурунгаарлаашкын бар. Политиктиг харылзааларны тудуп турар бис, экономиктиг кады ажылдажылга, бистиң улустарывыстың культураэының байлаа-биле бот-боттарын таныштырары кайбарын орар.

Найыралдың болгаш кожа-хелбээ догуиаашкынының быжыг үидезинииге совет-финиянд харылзаалар хөгжүп турар. Финляндияның болгаш президент Кекконенниң бодунуң европа айыыл чок чорууи быжыглаарының херээнге салышкынын болур-чогууру-биле үнелеп турар бис. Бистиң экономиктиг харылзааларывыс багай эвес хөгжүп турарынга, улуг үлегпүр объектилерии кады тудары чедиишкинниг чорун турарынга база сеткил ханың турар бис.

Бистиң кожавыс Турция-биле моон соңгаар-даа чаагай харылзааларны, Грециа-биле чанчыл болган харылзааларны хөгжүдерииге белеп бис, Австрия, Швеция, Бельгия, Кииг болгаш өске-даа чамдык европа чурттары-биле харылзааларының чедиишкинниг хөгжүп турарынга байыр чедирип турар бис. Дөртеи чыл үзүктелиишкинии соонда Испания-биле харылзаа чогумчалыг байдалче кирген.

Совет-англи харылзааларга хамаарыштыр алырга, мында — таптаашкын, ол бистиң буруувус-биле эвес боол турар. Ол чорук ССРЭ-ниң-даа, Англиянын-даа эрге-ажыынга дүүшпес деп болаар мен.

Европа херектерии чугаалап тура, Европага тайбыиың херээнге чаа шынтыы айыыл тыптып келгенин ыыттавайн барын болбас. Чугаа болза хамыкты мурнай Барыын Европага чаа америк ракета-ядро чепсектерии сайгара тургузар талазы-биле НАТО-нуң шинтпириинии дугайында чорун турар. Ол шинтпир дээрге, Барыын чүкте балыткан турарын ышкаш, совет чанғзэ дээр хоозун чүүлге «харыы» эвес, чепсек-херекселди аиаа-ла «чаартырыа» эвес-тир. Европада тургустунган шериг деңнежилгезин НАТО-нуң эрге-ажыынче чаа өскерптир дээн чүткүл аллеп-дыр.

Билдингир болур ужурлуг: ССРЭ-ге болгаш ооң эвилелчилериие удур шыгааган америк чаа ракеталарны ГФР-ниа, Италияның, Англияның, Голландияның аяа Бельгияның девискээриие тургузары оларның хуула айыыл чок чорууиа чедирип болур каража-когаралды чугаалаваска безин ол чурттар-биле бистиң харылзааларывыска салдар чедирбес арга чок. Ынчангаш ол чурттарның чазактары болгаш парламентилери ол айтырыгны катап-катап шүүп көөр бүгү бтрымдаалар бар.

Европа улустарының үидезин эрге-ажыктары Европа өске орук-биле, Хельсинкиге тодаралтынган орук-биле хөгжүүрүң иеген турар.

Иинти-европа Чөвүлел хуралдың эгелээн херээ үзүктелиишкин чок болур ужурлуг деп санап турар бис. Чугаалажышкынарның бүгү хевирлерии — хөй талалыг болгаш ийи талалыг-даа — Европаны дүвүредип турар айтырыгларны шинтпирлээриие ажылгаар херек.

Япония-биле харылзаалар дугайында. Ооң даштыкы политиктиг углайышкынында таарымча-чок байдалдар — Вашингтонуң болгаш Пекиниң айыылдыг планнарын деткиири, милитаризацииға сундулуу күштелии турар. Ынчалза-даа оңу бис, ынчаар чугаалаарга, Токионуң сөөлгү сөзү ол деп санавайн турар болгаш аиаа чүвениң кедизин бодаар чорук, бодунуң эрге-ажыктарын медереп билири тиилеп үнериие идеген турар бис. ССРЭ мурнуидаагызы хевээр Япония-биле быжыг, ёзулуг-ла кожа-хелбээ харылзаалар дээш туржуп турар.

Делегей ареназында Латин Американың, ооң иштинде Мексика, Бразилия, Аргентина, Венесуэла, Перу ышкаш күрүнелериің ролю элээн белеэн. ССРЭ-ниң латин-америк чурттары-биле бот-бодунга ажыктыг харылзааларының калбарын турарын сеткил ханышкын-биле демдеглеп турар бис, ол харылзааларны улам ынай хөгжүдерииге белеп бис.

Канада-биле харылзаларны хөгжүдериии эвээш эвес курлавырлары бар. Ооң-биле кады ажылдажылганы, өске-даа капиталистиг күрүмелер-биле ышкаш, улам ынай калбартарыиче орук моон соңгаар-даа ажык. Ол кады ажылдажылга эң делгем — чазактар, парламентилер, албан-херек бөлүктери, культура ажылдакчылары, хөй-иинти организацияларыбиле болур.

Ынчангаштың, эштер, В. И. Ленииниң үидезилээни тайбың кожа-хелбээ догуиаашкынының политиказы амгы делегей харылзааларында тодарадыкчы салдарны чедирип турардыр. Оиу чеденги чылдар бүгү бүзүрелдии-биле көргускеи.

Амыдырал тайбын, улус бүрүзүнүң болгаш бүгү киижи төрелгетеннии мурнунда турун турар тодаргай сорулгаларны шинтпирлээри дээш бүгү күрүнелериің үре-түннелдиг кадыг ажылдажылгазын иегеп турар.

А ол, ук кады ажылдажылга — дазыл чок хоозун бодал эвес-тир. Ооң эгелери — амдыызында ындыг-ла улуг эвесдээ бол — ам безии, бистиң хүиеривисте бар. Оларны эскерер, үнелеэр болгаш хөгжүдер херек.

Ажыктыг кады ажылдажылга ам хөгжүп орар, ооң иштинде атомнуг энергияны тайбың сорулгаларга ажыглаарының, халдавырлыг зарыглар-биле демиселдии, бижик билбес чорукту узуткаарының, төөгү болгаш культура тураскаалдарын камгалаарының, агаар байдалын тодарадырының таламы-биле ышкаш алырларда делегей организацияларының аайы-биле болгаш элээн хөй күрүнелер аразында ол хөгжүп турар. Ол бүгүдеге бистиң чуртувус идепкейлиг киржип турар.

Чаигыс сөс-биле чугаалаарга, күрүнелериің практиктиг тайбын кады ажылдажылгазының дүжүдүи улам ынай ажылларынга болуи бадыткаан үидезии шуут бар. А ооң эргежок чугулазы улам-на илдеи бооп турар. Энергияның чаа дөстерии ажылары болгаш ажыглаары, бөмбүрээктиң өлүп көвүдеп турар чурттакчы чонуи аъш-чем-биле хандырары, бистиң черивистии бойдузуи бүгү байлаа-биле камгалап калагалаары, космос бедиин болгаш делегей океанының ханыларын шингээдмри чергелиг ындыг айтырыгларны адаарга-ла четчир.

5. Тайбынны быжыглаар, чавырлыышкынны ханыладыр, чепсегленнишкинни эндере бүдүрерин болдурбас.

Эштер! Партиянын болгаш күрүненің даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының өзек угланышкыны болза дайын айыылын коишкадыры, чепсегленнишкинии эидере бүдүрериң болдурбазы дээш демисел болуп келген болгаш артар. Амгы үеде ол сорулга оиза ужур-дузалыг болгаш дарый хуусаалыг болу бергеи. Херектиң ужуру болза, шериг техниказының саизыралында дүрген болгаш ханы өскерлиишкиннер боол турарында. Боо-чепсектии, хамыкты мурнай массалыг узуткаашкынын боо-чепсээнии шынар талазы-биле чаа хевирлерии тургустунуп турар. Оларны контрольдаарын болдурупгар, а иичаарга ооң-биле дүүштүр оларны дугуржулгалыг кызыгаарларын болдурупгар ындыг хевирлерии чогаадып тургузары — тергиин берге, з харын-даа болдунмас-даа херек болур. Чепсегленнишкинии эидере бүдүрериинң чаа чалазы дэлегейге доктаамал быжыг чорукту кошкадыр, дайын өөскүүрүнүң айыылын каш катап күштелдирер.

Агрессии империалистиг күштериин политиказы делегейде дүшкүүрлүг чорукту өөскүтпүшаан ону айыылдыг уржуктарга чедирип келгеии байдалды нарыдатканн.

Сөөлгү чылларда кижи төрелгетеннии мурнунга Совет Эвилеи ышкаш делегей харылзааларының эң чугула айтырыгларының талазы-биле шак ындыг делгем талаларлыг тодаргай болгаш боттуг саналдарны идии үидүрген ындыг күрүне чек боор.

Кижи төрелгетенге эң айыылдыг, ядролуг чепсегленнишкинии кызыгаарларының айтырыындан эгелээйн. Бо бүгү чылларда Совет Эвилели ындыг чепсегленнишкинии эидере бүдүрерин соксадыр, оларны бөмбүрээкке ооң-ынай тарадырын болдурбас дээш шинтпирлиг демисежин келген. Стратегтиг боо-чепсектн кызыгаарлаарының дугайында АКШбиле керээни белеткээр талазы-биле улуг ажыл чорутканын билир болгай силер. Ядролуг чепсекти долузу-биле шеиээрии хоргугаар дугайында АКШ болгаи Англия-биле чугаалажышкынар үезиидс хөй чүүл кылдынган болгай. Бодунуң девискээриие ядролуг чепсекти тургузарын болдурбайн турар ядролуг эвес чурттарга удур ядролуг чепсекти ажыглавас бис деп медеглел, ону балыткааи чугула хемчет алган бис. Бис ооң-даа хөйиу. ядролуг чепсекти бүдүрерин соксалыр, ону шуут үзүткаарынга чедир ооң курлавырларын кызырып эгелээрии саналдаан бис.

Совет Эвилели массалыг үзүткаашкынының боо-чепсээнии өске-даа хевирлерии хоруурун идепкейлии-биле чедип ап келген. Отчёттуг үеде ол угланышкынга чамдык чүүлдер чедиреии хоруур дугайында конвеицни күштүг болган. Радиологтуг чепсекти хоргугаар керээнии кол негеллелерии баш удур дугурушкан. Ужур чок оожум-даа болза, күрүнелер курлавырындан химиктиг чепсекти дүжүрер дугайында чугаалажышкынар уламчылап турар. Барыын Европага нейтроииуг чепсекти таралырының планнарын боттандырарын тайбынга ынак күштериин хөделиишкинии-биле соксалыр арга тургустунган. Европа чурттарында ол чепсектнч айыылын катап тургузар дээн Пентагоннуң чаа орналдажышкынары улустарның килеиээшкинии улам күштелдирип турар. Бир эвес ол чепсек өске күрүнелерге тыптып келбос болза, ону бүдүрүп кирбезивисти база ук чепсекти кезээ мөңгеде хоруглаар дугуржулга чарарынга белеиивисти бодуустуи талавыстан бадыткап тур бис.

Совет Эвилели болгаш Варшава Керээзиниң өске-даа чурттары Европага шериг талазы-биле чавырлышкынының тодаргай элээн каш саналдарын идии үидүрген. Ылаигыя Иинти-европа чөвүлел хуралының кирижкилери бот-боду, а удур ядролуг-даа, аиаа-даа боо-чепсекти мурнай ажыглавазын хүлээнирии; Европада болгаш өске-даа диптерде амгы бар шериг блоктары калбарбазын болгаш чаа ындыг чүүлдү тургуспазын күзээр ийик бис.

Европага шериг чавырлышкынын болгаш чепсегленнишкинни дүжүрериниң айтырыгларын чугаалажыры болгаш шинтпирлээри-биле иинти-европа конференциязын чылдыраары Совет Эвилели болгаш ооң эвилелчилери саналдаан. Ол айтырыг ам Мадридте болуп турар ужуражылгада кичээигейиин төвүйде туруп турар.

Төп Европада чепсектиг күштерии болгаш боо-чепсекти кызырар дугайында Венага чугаалажышкынарга бурунгаар базым кылып алыр дээш күжениишкиннерии база кошкаиаан бис. Социалистиг чурттар чугаалажышкынарның барының талакы киржикчилериие үткүштур оруктуң хөй кезиин эрткеи. Ынчаарга барыын талакы чурттар ол чугаалажышкынарны, Европада боттарының шериг күчүзүи улгаттырбышаан тура, моон соңгаар-даа үзамлыктырар болза, ол фактыны кичээигейге алырывысты дорт чугаалаар аиаар бис.

Совет Эвилелиниң болгаш ооң эвилелчилериниң эрткеи беш чылдарның дургузунда киирген хөй чугула иинициативалар ҚНО-нуң шинтпирлеринде, ооң иштинде Кол Ассамблеяның чепсегленнишкиннерни дүжүрер талазы-биле тускай сессиязынга чүүлдүг деп көрдүиген.

Делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаар болгаш боочепсекти эидере бүдүрерии кызыгаарлаар талазы-биле совет саналдар ам-даа күштүг боол артып турар. Ол саналдарны амыдыралга боттандырар дээш, совет дипломаттар, даштыкы политиктиг фронтувун бүгү ажыллакчылары партия Төп Комытединиң удуртулгазы-биле ам-даа идепкейлиг ажылдап турарлар.

Бистиң хөделиишкиннеривис өске чурттарның болгаш улустарның чүткүлдерииге дүжүп турар. Латин Америка-биле чергелештир Африканы болгаш Чоокку Чөөи чүктү ядролуг чепсек чок зоналар кылдыр чарлаар. Мурнуу-Чөөи Азияга, Индий океанга, Чер ортузувуң далайынга тайбынның зоналарын тургузар дугайында саналдарны янзы-бүрү диитерден хөй күрүнелериің кииргеиии, ол саналдарны желегейде калбаа-биле деткээнии чугаалаарга-ла четчир-дир. А Иинти-Европа чөвүлел хуралының шинтпирлери бүгү Европа база ындыг зона болган турарыйче херек кырында угланган болгай.

Эштер! Делегей байдалын үидезини-биле экижидер дээш демиселди үргүлчүлеп турар бис. СЭКП-ниң XXIV болгаш XXV съездилериниң чарлавны Тайбынның программазы ол демиселге идегелдиг орук айтыкчызы болуп турар.

Дайын кыжанышкынын чайладырының, делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарының херээ чаа немелде күжениишкиннерии кылырын делегейде бөгүнгү байдал иегеп турар. Бо угланышкынга хамааржыр элээн каш бодалдарны съездиге айыткаарын чөпшээреп көрүңер.

Делегейниң ол, бо районнарынга дайынныг месилдежишкиннерии улуг өртче шилчий бер чазып тургулаан олагларын соелгу чылдарда кыптыгып турганын билир болгай силер. Оларны өжүрери — чиик эвес херек дээрзин дуржулга бадыткаан. Ындыг одагларның кыптыгарын баш бурунгаар болдурбазының аргаларын, хемчеглерии боттандырары херектиң дээрези хире-дир.

Чижээлээрге, Иинти-Европа чөвүлел хуралының шинтпирии ёзугаар чорутгуун турар шериг херээнге хамааржыр идегежир чорукту быжыглаар талазы-биле хемчеглер, Европада ол сорулгага иинтизи-биле черле багай эвес бараан болуп турар. Ол дээрге — курраг чер шериглериниң шериг өөредилгелериниң дугайында баш бурунгаар дыңнатчыры, хаигааракчыларын ол өөредилгелерже чалары-дыр. Ам ол хемчеглерии Европа күрүнелериниң девискээрлеринде, ССРЭниң барыын талакы районнарын киирштирбишаан, боттандырып турар. Ол хемчеглерии улам-на хаиыладырынга — шериг-далай болгаш шериг-агаар күштериниң өөредилгелериниң дугайында баш бурунгаар дыиатчырынга белениивисти мувында-ла чугаалаан бис. Хөй саииыг шеригларии турган черииден өскээр шимчедириинң дугайында баш бурунгаар дыңнатчырын саналдааан болгаш база катап саналдаи тур бис.

А ындыг хемчеглерни чорудар зоианы улам-на калбартырын ам саналдаар бодалдыг бис. **Барыын күрүнелериің талазынзан идегежир чоруктуң хемчеглериниң зоназын дүүштүр калбартыр болза, ССРЭ-ниң бүгү Европа кезээинге ол хемчеглери иептередиринге белеп бис.**

Онзагай байдалын өөренип көрбүшаан, аңаа идегежир чоруктуң хемчеглерии ажылдап кылгаш, ажылларга чүгле ук черле байдалды чавырлыларар эвес, харын-даа бүгү-иинти тайбыиның үидезиниерии быжыглаарынга дыка ажыктыг хёрек болур район бар. Ол дээрге — ССРЭ, Кыдат, Японияа чыжаш улуг күрүнелер ында кожа туруп турар Ыраккы Чөөи чүк-түр. Америк шериг базаларй ында база-ла бар. **Ыраккы Чөөи чүкке идегежир чоруктуң хемчеглериие хамаарыштыр соиуургалдыг бүгү чурттар-биле тодаргай чугаалажышкынарны кылырынга Совет Эвилели белеп дээрзи билдингир.**

Идегежир чоруктуң хемчеглериниң талазы-биле ханы уткалыг бо саналдарны киирбишаан; оларны боттандырары чепсегленнишкиннерии дүжүрер херектиң бурунгаарлаарынга идиг болур дээрзин бодап турар бис.

Ооң ынай. Перси мугулдурнуң талазы-биле бистиң киирген саналдарывыска хамаарыштыр оларны Афганистанда совет шериглериң түрүп турарының дугайында айтырыгдан аигылап болбас деп чамдыкта чугаалап турарлар-дыр. Бо дугайты чуиу чугаалап болурул? Перси мугулдуриуи дугайын бот-тускайлаң айтырыг кылдыр дугуржурунга Совет Эвилели белеп. Афганистанда байдалды тускайлаң тааршытыр шинтпирлээриие киржириие база белеп дээрзи билдингир деп үстүиде чугаалаан болгай мен. **Ынчаарга Афганистан-биле холбааның айтырыгларны Перси мугулдуриуи айыыл чок чорууиуң айтырыглары-биле харылзаштыр чугаалажып көөрүие база удурламайн турар бис.** Ынчаи Афганистанның иштики херектериниң дугайын эвес, а ооң делегейге хамаарылгалыг айтырыгларын чугаалажып көөрү черле билдингир. Афганистанның тускай догуиаашкыны болгаш ооң кана-даа каттышпас күрүне эргези бүрүнү-биле камгалаттынган турар ужурлуг. **(Адыш часкаашкыны).**

Стратегтиг чепсегленнишкиннериің талазы-биле оваарымчалыг болурунче база катап шыигыы кыйгырып тур бис. Делегейниң улустары ядролуг дайынны кыпсыр деп кыжанышкынының адаанга чурттаарын болдурбас херек.

Сиртегтиг боо-чепсекти кызыгаарлаары болгаш оларны кызырары — онзагай чугула айтырыг. **Бо талазы-биле амыдыгаа дээр чедип алдынган таарымчалыг бүгү-ле чүүлдериң камныг кадагалавышаан, бо айтырыгга хамаарыштыр АКШ-биле чогуур чугаалажышкынарны саат чокка үргүлчүлээриие бодувустуи талавыстан белеп бис.** Чугаалажышкынын аразында дең эргелиинге болгаш бир демей аймыл чок болур байдалга чоруттэнар ужурлуг дээрзи черле билдингир. Чаигыс АКШ-ка ажыктыг болгу дег дугуржулга кылбас бис. Бо талазы-биле хоозун кордал турбас ужурлуг. Бистиң бодап турарывысты езугаар, ындыг чугаалажышкынарга ядролуг бүгү күрүнелер чогуур үе-шаанда киришкеи турар ужурлуг. **(Адыш часкаашкыны).**

Боо-чепсектиң кандыг-даа хевирлерии кызыгаарлаар дугайында чугаалажышкынарны кылырынга ССРЭ белеп. Мурнунда АКШ-ка далайның «трайдент» деп ракета системазын болгаш бисте ындыг хевирлиг системаны чогаалдыр бүдүрерии хоргугаарын саналдаан бис. Ол саналды хүлээп албазииар. Ооң ужуунда «трайдент» ракеталарлыг суг алдааның «Огайо» деп дайынчы чаа хемезии америкаииар кылып олган. Ындыг хевирлиг система—«Тайфун» бисте база кылдынган. Оортан кнм удуглуг болганын ынчаш?

АКШ-та «Огайо» хевириниң болгаш ССРЭ-де аңаа дөмей суг алдааның чаа хемелерии эидере бүдүрерии кызыгаарлаар дугайында дугуржурунга белеп бис. Ол хемелерде тургускан баллистиктиг ракеталарны чаартырын болгаш ындыг чаа ракеталарны бүдүрерии хоргугаар дугайында дугуржулганы кылырынга база белеп бис.

Ам Европада ракета-ядролуг чепсек дугайында чугаалаар бодай-дыр мен. Мында бай таланың хөделиишкиннери өске таланың аиаа удур хемчеглерии алырын болдуруп турар. Ол ынчаргы үзе согарыл?

(Уланчызы 5-ки арында).

ПАРТИЯГА, УЛУСКА ШЫНЧЫ БОЛУР

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң делегациязының байыры

Мото-адыгжылар, ракетчилер, ужудукчулар, десантниктер, далайжылар, шериглериң өске-даа хевирлериниң төлээлекчилери байырлыг марштың аялгазының аайы-биле Кремльдиң Съездилер ордузунуң залынга дең-деска базым-биле кирип келгеннер. ССРЭ-ниң мадырлыг Чепсектиг Күштериниң төлээлекчилери бөгүн, совет Армиязының болган Шериг-Далай флодунуң хүнүнде съездиге байыр чедирер дээш дайынчы туктарның адаа-биле келгени ол. Алдарлыг дайынчыларны аиаа турганнар диимитиг адыш часкаашкыны-биле утказыннар. Оларның хөй кезиинии хөректеринде Совет Эвилелиниң Мадырларының алдын сыдыстары, орденнер болгаи медальдар, дайынчы мадырлыг чоруктуң демдектери чайнап турган.

Генерал-майор **Ф. М. Кузьминиң** номчаиы дайынчы байырның сөстери байырладыы-биле чаптыланып турган.

— Эргим эштер, силерге, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизиниң делегаттарынга болгаи алчылырынга, бистиң дайынчы байырывысты Чепсектиг Күштерииии дайынчыларының өмүнзээидеи замчыдарын чепшээреп көрүңер— деп, ол чугаалаан. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Бүгү совет улустуң болгаш даштыкыда бистиң хөй-хөй миллион өнүкчеривистиң сөөлүидеи болгаш кичээигейии бөгүи бо төөгүлүг залче угланган. Чепсектиг Күштериниң дайынчылары бо төөгүлүг хүннерде дайынчы өөредилгелерии азы океаннарда походтарда-даа, ужудукчукиларда азы космостуң танныылында-даа — кала-даа тургаш, чер-ле болганында төрээн Коммунистиг партиязының съездизиниң дугайында бодал-биле чурттап турар. Олар ооң иштики болгаш даштыкы-даа политиказын чүрээнии ханызындан изии-биле чүүлдүгзүнүп турар. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Төрээн чурттуң камгалакчылары, бүгү совет кижилербиле бир дөмей, чурттуң кайчаар-даа зажок улуг чедиишкиннерии ханызы-биле көргускеи болгаи ооң улам ынайгы хөгжүдезиниң өндүр-улуг перепективаларын дайыткан СЭКП Төп Комитединиң Отчёт илеткелиин Лениниың улуг партиязынга чоргаарланыышкын-биле улуг соиуургалдыг хүлээп алган. Социализм тургузуунуидан артык шыииыг, кижизиг иинтидел тургузуу чер кырынга турбаан болгаш чокдаа дээрзин эки билир совет кижилериин эң-не буиныгчаагай бодалдарын болгаш күзелдерии мында, бо съездиде илередип турар. Бүгү-ле диттериің ажылчы чоннары бистиң партияның планы — тургузуушкунуң планы, тайбынның планы болоп турарын корун бүзүреп турарлар. **(Адыш часкаашкыннары).**

Чоннуң чаагай чорууига, бистиң Төрээн чурттувустуи экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүи быжыглаарынга бүгү-ле чүүлдерии кылганы дээш Коммунистиг партияга, эң Леонид Ильич Брежневтиң баштаан ооң Төп Комитединге, СЭКП ТК-ныи Политбюрозунга оолларының өөрүп четтиргенин бо бедик индирдеи илергейлеп тур бис. **(Диимиттиг адыш часкаашкыны).**

«Кандыг-даа революция кажан ол камгаланып шыдаар болза, чүгле ынчаарда ам кандыг-бир үнелиг болуры дугаймында Ленииҥ чагыны совет улус эки билип чоруур. Тургузуушкунуң болгаш тайбынның чингине угланышкынынбиле партия чорбушаан, чурттуң камгалалын быжыглаар дугайында, социализмиің улуг чаалап алышкынарын идегелдиг камгалаар дугайында доктаамал сагыш салып турарын съездиниң ажылы бүзүрелдиг бадыткап турар-дыр.

СЭКП ТК-ныи отчёт илеткелиидс Леонид Ильич Брежневтиң Чепсектиг Күштерге бергеи бедик үнелээшкини совет дайынчыларыиы улам-на сорук киирген. Ол үнелээшкии бистерии сорук киирип турар болгаш армия база флот бодуиуи чонунга болгаш төрээн партиязынга моон соигаар-даа кыыгаар чок бараан болуруидээрзин съездиниң делегаттарынга бүзүредип тур бис. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

«Төөгүлүг тиилезгелерниң алдары-биле бүргеткеи болгаи Совет Чепсектиг Күштерии политиктиг, дайынчы болгаш ажы-чаң кижизидилгезииің школазы, күш-ажылга ынак, шыдамыккай чоруктуң болгаш сагылга-чуруминуң школазы кылдыр дүрүм ёзугаар адаи турар. Ол школаны дүүи чаа эрткеи солдаттар болгаш матростар амгы үеде чурттуң эң чугула тудугларында—Тюменьже болгаш КамАЗ-та, заводтар станоктарында болгаи атомнуг реакторларда ажылдап, чаа беш чылдың даалгаларын боттандырып турарынга чоргаарланып турар бис. Командирлер, политорганнар, болгаш партия организацияларының дайынчы албан совет солдарны Социалистиг Төрээн чурттуң чечектелиишкинии болгаш айыыл чок чорууидээ боттандырының харымсалгазын ханызы-биле билген турарының ёзугунга кижизидип, каинап турар. **(Адыш часкаашкыны).**

Армиянын болгаш флоттуң дайынчылары делегейниң амгы байдалының бүгү нарыиын билип турар. Мөлчүлгениң, милитаризмиин болгаш агрессияның күштери социализмнии болгаш тайбынның күштериниң туруштарының улам ынай быжыкканындан коргкаш, боо-чепсекти эидере бүдүрерии калбартып, социалистиг чурттарга удур үрегдекчи акцияларны күштелдирип турар. Боттарының калчаалыг үүлгедиглерииге олар кандыг-даа дерзиилээшкиннерден чексинмейн, боо-чепсекти хаая эвес көөргедип турарлар.

Төрээн чурттуң бистерге бүзүрээи күчүлүг чепсээ идегелдиг болгаш часпас холдарда турарын бистиң дайынарывыс билип алыннар. Ракетчилер болгаш мото-адыгжылар, танкистер болгаш артиллеристер, авиаторлар болгаш далайжылар бирги чергеиии техниказын ханызы-биле шингээлип, эң-не нарын дайынчы байдалда хөделириигге өөренип, кандыг-даа агрессорга өлүмнүг ойтур шавышкынны кылырынга белеиивер. **(Адыш часкаашкыны).**

Эргим эштер!

Солдаттан маршалга чедир бүгү-де совет дайынчылар Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга, төрээн ленинчи партиязынга болгаш маадырлыг совет улуска боттарының кажан-кезээде белеиин байырладлы-биле бүзүредип тур. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Амгы талазы-биле акы-думмаларывыс — Варшава керээзиниң чуртт

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ илеткелиниң уланчызы

(Эгези 2, 3, 4 арыннарда).

НАТО чурттарының болгаш ССРЭ-ниң ортумак ыракшылдыг ракета-ядролуг чепсээн Европага нептередириңге хоругдаашкынны доктаадырын, тодаргайларга, делегейниң бо районунда АКШ-тың мурнуку одуругда ядролуг боо-чепсектерин киириштирбишаан, үстүнде айтыкан боо-чепсектерниң сан болгаш шынар талазыбиле амгы деңнелин хевээр арттырарын саналдап турар бис. Европага ядролуг ындыг боо-чепсектерни кызыгаарлаар, харын-даа — кызырар дугайында доктаамал керээ чардынгыже чедир бо айтырыг талазы-биле чүгаалажыышкыннар эгелээри билек-ле, ол хоругдаашкыл күштүг болуп, күүсеттинип эгелээн туруп болур. Немелде боо-чепсектерни, оон иштинде «Першинг-2» дээр америк ракеталарны болгаш чер кырынга тургузар стратеттиг чалгының ракеталарны бүдүрериңге, кандыг-даа белеткелди ийи талалар ынчаарда соксаткан турары чүгүла деп санап турар бис.

Ядролуг дайын кижи төрелгетенин кайы хире халаптыг уржуктарга чедирип болурун улустар шыны-биле билген турар үжүрлүг. **Ядролуг халап болдурбазының амыдыралчы эргежок чүгүлазын көргүзер авторитеттиг делегей комитедин тургузарын саналдап турар бис.** Ол комитетке язы-бүрү чурттардан сураглыг эртемденнер кирген туруп болур. Оларның былган түнелдериниң дугайында бүгү делегейге дыңнаткан турар үжүрлүг. **(Үргулчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Улустар аразының шиитпирлээр өйү келген өске-даа хөй айтырыглары амгы делегейде бар. Оларны сарыылдыг ёзубиле шиитпирлээр чорук делегей байдалының чидигленишкинин чавырылдырар, улустарга тайбың-шөлээн чурттаар аргаыны бээр ийик. Ынчалзажок оны чедип алырыңга байдалды хандыр көөр чорук, политиктиг тура-соруқ болгаш дидим чорук, авторитет болгаш салдар херек. **Ынчангаш делегей байдалын экижидериниң, дайынны болдурбазының аргаларын дилеп тывар. Аймыл чок чорук чөвүлелиниң кежигүнү күрүнелериниң** дээди удуртукчуларының киржилгези-биле **Айыыл чок чорук чөвүлелиниң түскай хуралын чыылдырары ажыктыг болур деп санап турар бис. Өске күрүнелериниң удуртукчулары, күзээр болза, ол хуралга база кириишкен туруп болур.** Ындыг хуралдың эки түнелдерлиг болурун хандырар төлээде, ону эң-не хынамчалыг белеткээри негеттинер.

Ындыг төлээде, эштер, бистиң саналдап турарывыс чаа хемчеглер хөй бөлүк айтырыгларны хаара тудуп турар-дыр. Ол хемчеглер боо-чепсектин ракета-ядролуг-даа, аиаа-даа хевирлерниге, кургаг чер шериглериниге-даа, далай база ужар чүүл күштериниге-даа хамааржыр. Олар Европада болгаш Чоокку база Ортаакы Чөөн чүкте, Ыраккы Чөөн чүкте байдалга хамааржыр. Ол хемчеглер политиктиг болгаш шериг характерлиг айтырыглар дугайында чугаалап турарлар. Ядролуг дайының кыжаныышкынындан улустарны чайладыр, өртемчей кырынга тайбынны камгалаар дээш, болдунар бүгү-ле чүүлдерни қылыр дээш чангыс сорулгавыс, бистиң иити чангыс чүткүлвүс ол саналдарны каттыштырып турар. **(Үргулчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Ол дээрге, дорт чугаалаарга, амгы делегей амыдыралының эң-не чидиг, эң-не чугула айтырыгларынга хамаарыштыр бистин Тайбың программавыстың шуут уламчылалы болгаш хөгжүүшкүнү болуп турар.

Делегей амыдыралынга хамаарыштыр бистиң партиявыска, бистин чоңувуска болгаш өртемчейнин бүгү улустарынга тайбынны камгалаарындан артык чугула сорулга чок. (Үргулчүлелдиг адыш часкаашкыны).

Тайбынны камгалавышаан, бистер чүтле ам чурттап турар кижилерге эвес, чүтле бистиң ургларывыска, ургларывыстың ургларынга эвес, харын-даа келир үениң он-он салгалдарының аас-кежик дээш ажылдап турар бис.

Бир эвес тайбың камгалаттынган турар болза, улустарның чогаадыкчы энергиязы, эртем болгаш техниканың чедиишкиннерниге даянмышаан, кижилерни ам дүвүредип турар айтырыгларны чүгаажок шиитпирлептер. Ынчан бистиң салгакчыларывыстың мурнунга улам чаагай сорулгалар туруп келир дээрэ билдингир. Ийет, депшилгениң диалектиказы, амыдыралдың диалектиказы черле ындыг.

Боттарының материалдыг болгаш угаан-бодал байлактарын хоозун чарыгдаарынче улустарны чыгаар дайынга белеткенири эвес, а тайбынны быжыглаары — даартагы хүнче дорт оруқ ол-дур. (Данниттиг, үргулчүлелдиг адыш часкаашкыны).

II.

САЙЫЗЫРАҢГАЙ СОЦИАЛИЗМНИҢ ҮЕЗИНДЕ СЭКП-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ ПОЛИТИКАЗЫ

Эштер! СЭКП-ниң экономиктиг политиказының айтырыгларынче шилчирин чөпшээреп көрүнер. Улус ажыл-агыйын удуртуру — партияның болгаш күрүнеиниң бүгү ажыл-чорудулгазының төп өзээ-дир. Социал айтырыгларны шиитпирлээриниң, чурттуң камгаланыр аргалыын быжыглаарының, ыдепкейлиг даштыкы политиказының үндезини чогум-на экономикага тургустунар болгай. Совет ниитилелдиң коммунизмче чедиишкиниг шимчээшкиниңге эргежок чугула чүүлдер чогум-на ында тургустунуп турар.

1. 70 чылдарда болгаш онгу беш чылда ССРЭ-ниң экономиктиг хөгжүлдезиниң кол түннелдери

Партия чеден чылдарже кирип тура, улус ажыл-агыйының байдалын бүгү талалыг аналиэтеп көрген болгаш сайзыраңгай социализмниң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң кол оруктарын тодаргайлаан. Оон бээр бүгү чүвени қижи дээш, кижиниң чаагай чоруу дээш деп хажыдып болбас программалыг негелде экономиканы партийжи, политиктиг ёзу-биле көөрүнүң үндезинин болуп келген болгаш болуп-даа турар. **(Адыш часкаашкыны).**

Чоинуң чаагай чоруун бедидери-биле холбашкан хөй янзы сорулгаларже ажыл-агыйны улам хаңы эргилдиреринче угланган, СЭКП-ниң XXIV болгаш XXV съездилериниң шүүлгү чогум-на оортан эгелээн. Экономиктиг өзүлдениң ажыктыг иларээн интенсивтиг факторларынче шиитпирлиг шилчириниче — бүгү ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидеринче съездилериниң айыткан. угланыышкыннары чогум-на оортан үкталган.

СЭКП-ниң узун хуусаалыг экономиктиг политиказының угланышкыны мындыг болуп турар. **(Адыш часкаашкыны)** Ону чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдеринге, ол политиканы амыдыралга боттандырарынче коммунистерни, бүгү ажылчы чонарны мобилиззастаарыга, СЭКП! Төп Комитединиң экономиктиг тургузуушкунга тураскаткан пленумнары чугула рольду ойнаан. Ол пленумнар улус ажыл-агыйында ажыл-херектеонин байдалын тодаргай қылдыр сайгаргылаан, шиитпирлеттинмээн айтырыгларже партияның кичээнгейин угландырган, амгы үениң экономиктиг үгаа-бодалыг хевирлээринге идиг бергилээн. Пленумнарның кайызы-даа социалистиг ажыл-агый башкарылгазының херек кырында школазы болуп, экономиканы удуртурунун эртеминиг болгаш уран аргазынга бистиң кадрларывыстың бүгү партияны өөредип келген.

1971—1980 чылларда чурттуң хөгжүлдезиниң дугайын дараазында саннар хереченип турар:

ССРЭ-ниң 70 чылларда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол көргүзүглери

(Деңнештирген өртектерде млрд. рубль-биле)

	1970 ч.	1980 ч.	1970 чылга хамаарыштыр 1980 чылда хуусу
Ниитилелдиң ниити продуктузу	637	1061	167
Хереглелге болгаш чылдага ажыглаан национал орулга	282	437	155
Хереглелче болгаш бүдүрүлгении эвес тудугже угландырган национал орулганың курлавырлары"	219	354	162
Үлетпүрүң продукциязы	352	627	178
Көдээ ажыл-агыйның продукциязы (чылда ортумаа-биле бүдүргени)	100,4	123,7	123
Капитал салыышкыннары	80,6	133,5	166
Кол бүдүрүлге фондулары (чыл төнүзүнде турганы)	531	1149	216
Транспоттуң бүгү хевирлериниң чүк сөөртkени (млрд. тонна-километр)	3829	6165	161
Үүрмектеп садар бараан саарылгазы	158,1	268,5	170
Хереглелдиң кол фондулары	63,9	116,5	182

Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң түннелдери партияның экономиктиг стратегиязының шынчыыл бүзүрелдиг бадыткан турар-дыр. Коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарының бүгү-ле угланышкыннарынга чүрт чүгүла бурунгаарлаашкынны қылган. Сонет ниитилелдиң бүдүрүкчү күштери шынар талазы-биле чаа деңнелди чедип алган. Эртем-техниктиг революция, хөй-хөй бүдүрүлгелерниң болгаш бүдүн-бүдүн адырларының хевирин чаартпышаан, улам-на хаңызы-биле калбарып сайзырап турар. Билиглериниң эң чүгүлә адырларында кол-кол туруштарны сонет эртем эелеп турар. Коммунистиг тургузуушкунуның оруу-биле депшилгениң улам ынайлаарын чурттуң экономиктиг күүсүү магадылап турар.

Совет кижилер эки, шалыпчы ёзу-биле ажылдаанар. Ленинчи партияны долгандыр сырый каттышкан хоорай болгаш көдээниң ажыл-ишчилери оон планнарын боттарының хуузунда, хан-дамырында тудуш херээ қылдыр хүлээп албышаан, Төрээн чуртунуң экономиктиг күүн-шыдалын улгаттырарынга күжениишкиниерин харамнанмзаи. Совет кижиге — күш-ажылдың кижизинге алдар болгаш мактал! Ол — бистиң ынитилеливистиң үнелеп четтинмес, кол байлаа-дыр. **(Үргулчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Улус ажыл-агыйының ажыктыын бедидер дээш шүүргү демисел эртиен он чылдың дургузунда чоруттунуп келген. Оон эң-не мөөнеттинген көргүзүү — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү болгай. Бо үеним дургузунда ол барык бүдүн чартык ком болгаш онгу беш чылдың планының чылдарында ол комплекстер нефтинин, газтын болгаш хөмүр-даштын ниити-эвилел немей өзүлдезин хандырган. Сибирьнин сонгу-барыын девискээринге 1970 чылда нефть тывыжы (газ конденсадын катай саналарга) 31 миллион тонна тургаи, а 1980 чылда 312 миллион тонна ажыг болган, газ тывыжы ол-ла үеде 9,5 миллиард куб. метрден 156 миллиард четкен. Оренбургтуң газ тывыкчылары 48 миллиард куб. метр газы амгы үеде бөрип турар. Павлодар-Экибастуз комплекизинин дагжылары 1970 чылдаазындан барык үш катап хөй — 67 миллион тонна хөмүр-дашты 1980 чылда қазып тыпканнар. Чурттуң Азий кезээнин экономиказынга Саяның, Братск-Усть-Илимскинин, Мурнуу Якутияның, Каратау-Джамбулдун, Мангышлактын, Мурнуу Таджикистанның девискээр-будүрүлге комплекстилери улам өзүлделиг рольду ойнап турар. Чөөн болгаш сонгу үүктерже улам-на ыиай ханылаарынга улуг аргаларны Байкал-Амур магистралы ажыдып турар.

Чаа районнарны үлетпүржүдүп шингээдип алыры социал болгаш политика талазы-биле база чугула. Ында тургустунган будүрүлге коллективтери күш-ажылдың болгаш амыдыралдың бедик культуразын, амыдыралдың чаа, амгы үедеги хөгжүлдезиниң аяның тарадып турар. Совет кижилериң маадырлыг ажыл-ижиниң төөгүзүнге база бир чайынналчак үе-чада немежип турар.

Бо бүгү дээрге—партияның ыракшыл мерген угааның политиказының үре-түнели-дир. Бо бүгү дээрге — берге, чамдыкта дендии берге болгулаар байлалларга ажылдавышаан, бойдустуң байлак курлавырларын улус ажыл-агыйынга бараан болдурган ажылчынарның, инженерлерниң болгаш техниктерниң, эртемденнериниң шыдамыккай маадырлыг болгаш соруктүг чоруунуң үре-түнели-дир. **(Адыш часкаашкыны).** Оларның қылган үүлдери — ёзулуг маадырлыг чорук-тур, чонга, чоинуң ады дээш қылган маадырлыг чорук-тур! **(Үргулчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Чеден чылдар аар үлетпүрүң доктаамал өзүлдезиниң үези болган. Будүрүлгениң чепсек-херекселдерни бо үеде будүргениниң хемчээли мурнундагы чээрби чылдар дургузунда будүрген хемчээлдерге деңнежир болган. Электроэнергияны ажылдап қылганы алдан чылдардазы-биле деңнээрге ийи катап өскен. Сибирьнин каттышкан энергосистемазын чурттуң чангыс аай энергия системазынга кошкан.

Саян-Шушенскинин, Усть-Илимнин, Нурекгин, Ингурнин, Днепрянн, Нижнекамскинин болгаш өске-даа гидростанцияларда ховар дээн гидроагрегаттарны ажыглалда киирген. Чылыглыг эң улуг электростанцияларның — Запорожьенин болгаш Углегорскинин станцияларының тудуу доозулган. Атомнуг энергетика бедик темпилер-биле өзүп орар. Ленинградтын, Чернобыльдын, Курскинин, Белоярскинин, Арменияның болгаш Билибинонун атомнуг электростанцияларында чаа энергоблоктар ажылдап турарларның саныкда киргеи. Атомнуг энергетика амгы күүлүг техниканы ап турар: бүс ажылдап үндүрер ядролуг тургузугларның кол хандырыкчызы — «Атоммаш» продукциязын берип эгелээн.

Чурттуң металлургиязының быжыгыышкыны уламчылап келген. Сөөлгү он чылда улус ажыл-агыйы оон мурнунда он чылдан 460 миллион тонна каңны хөйну алган. Машина тудуунуң хөгжүлдезиниң калбак программазы боттанган. Оон продукциязы 1980 чылда, 1970 чылдаазы-биле деңнээрге, 2,7 катап улгатқан. Приборлар будүрери 3,3 катап, саналга техниказының херекселдерин будүрери 10 катап өскен.

Химия болгаш нефтехимия үлетпүрүнде сан-хемчээл болгаш шынар талазы-биле көскү бурунгаарлашкын болган. Ол адырларның продукциязы 1971—1980 чылдарда ийи ажыг катап көөдээн. Ылангыя минералдыг чемиичидилгелер будүрериниге улуг чедиишкиннер чедип алдынган. Химия будүрүлгезиниң бүгү хевирлери деңге хөгжүп турар. «Нитрон» болгаш «Полимер» деп улус каттыжыышкыннар, Томскинин химия заводу, Прикумскинин, Омскинин болгаш Шевченконун пластмасстар заводтары болгаш өске-даа элээн каш чаа бүдүрүлгелер амгы химия үлетпүрүнүң кол үндезини боон турар.

Эрткен ийи беш чылдарның дургузунда көдээ ажыл-агый будүрүлгезиниң техниктиг баазазы дыка быжыглаттынган. Чер болгаш мал ажылының химизациязы, комплекстиг механизациязы база индустриализациязы күштелген. Мелиорация ажылдарын калбаа-биле қылып чорудуп турар. Бөдүүн эвес ол сорулгаларны боттандырар дээш экономиканың аграр секторунга капитал салыышкыннарны көөдеткен. Он чылдарның дургузунда ол 300 миллиард ажыг рубль болган. Ол дээрге оон мурнунда он чылдаазындан 2,3 катап хөй.

Көдээ ажыл-агыйның интенсификациязы — ажылдакчыларның саны кызырылганындан, безин хамаарылга чокка — продукцияның хемчээлин доктаамал өстүрер арганы берген. Бир гектарга онааштыр алырга, ол эрткен он чылда, оон мурнунда он чылдаазы-биле деңнээрге, 1,3 катап өскен.

Интенсификацияның база бир ажыктыг талазы—көдээ ажыл-агыйның доктаамал туруштуу. Сөөлгү беш чылдарның үжү агаар-бойдустуң байдалындан-таарымча чок болза-даа, тараның чылда ортумак чыылдазы 205 миллион тонна четкен. 1980 чылда хөвен чыылдазы барык 10 миллион тонна четкен. Ниитизи-биле көдээ ажыл-агый продукциязын тоску болгаш онгу беш чылдарда, оон мурнунда ийи беш чылдаазынга бодаарга, 272 миллиард рубльге хөйнү алган. **(Адыш часкаашкыны).**

Ол үүл дээрге, эштер, партияның, көдээниң база оон-биле холбашкан адырларның бүгү ажыл-ишчилериниң хөй талалыг база тодаргай сорулгалыг ажылы—көдээ ажыл-агыйны көдүрериңче утланган ажылы—боттуг, көскү түннелдерни берип турары ол.

Совет күрүнеиниң экономиктиг күүсүзүнүң өзүлдези чеден чылдарда чоинуң чаагай чоруун бедидериниң калбак программазын боттандырар арганы берген. Ажыл төлевирин, пенсияларны, пособиелерни болгаш өске-даа төлевирлерни улгаттырар талазы-биле өске-даа ниити-күрүнө масштабтыг хемчеглерни боттандырарынга 32 миллиард рубльди үндүрген. Ындыг хемчег бүрүзү-ле — совет кижилерниң амыдыралын экижидер дээн бистиң кол угланышкыкывыска боттуг чугула бурунгаарлашкын-дыр. **(Адыш часкаашкыны).**

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларында ортумак хемчээлдиг төлевирлиг ажылчынарның болгаш албан-хаакчыларның шалымының, ставкаларының болгаш ажыл төлевирлериниң кудуку хемчээлин өстүргеи. 1980 чылда айда ортумак шалын 168 рубльден ашкаң болгаш 1970 чылдаазы-биле деңнээрге барык 1,4 катап өскен. Колхозчуларның ажыл төлевири оон-даа бедик темпилер-биле өзүп келген. Ниитилел хереглелиниң фондуларындан төлевирлер болгаш чингелделер барык ийи катап көөдээн.

Тоску болгаш онгу беш чылдарда ажылчынарга, албан-хаакчыларга, колхозчуларга пенсияларның кудуку хемчээлин өстүргеи. Ала-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң амыдыралының материалдыг байдалын экижиткеи. Ээзээш шалыныыт өг-бүлелериниң ургларынга пособиелерни доктаткан. Дээди өөредилге черлериниң студентилериге, ортумак тускай өөредилге черлериниң болгаш техниктиг училищелериниң сургуулдарынга стипендиялары улгаттырган. Бирээден бешке чедир класстарның өөреникчилери өөредилге номнарын халас алыр апарган.

Чоинуң хереглел барааннарын бүдүрери амыдырал деңнелиниге эң дорт хамаарылгалыг. Чедеп чылдарда ол, оон мурнунда он чылдар-биле деңнээрге, барык ийи катап өскен. Ынчалзажок, мында, чурттакчы чоинуң аъш-чем-биле хандырылгазында дег, шиитпирлеттинмээн айтырыглар болгаш чедир қылбаан үүлдер бар. Оларның дугайында адаанга тодаргай чугаалаар мен.

Чеден чылдарда алдан чылдарның эгезинде турган бүгү хоорайларның чурттларга фондузун ажыл турар шөлдүг чурттарга бажыннарын тутқан. Чурттарга тудуунуң калбаргаиы—ол дээрге, эштер, бистиң улуг социал чедиишкинивис-тир.

Ынчангаш партияның экономиктиг стратегиязының кол сорулгазы чайгылыш чок боттанып турар. Бо талазы-биле тургустунуп турар айтырыглар нарын-даа болза, партияның төлевилээн угланышкыны хажык чокка амыдыралга күүсеттинип турар. **(Адыш часкаашкыны).**

Ниитизи-биле 70 чылдарны чурттуң, бүгү эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге улуг базымы деп үнелеп болур.

Эрткен он чылдарның чедиишкиниериниң хөй кезии онгу беш чылдың түннелдери тодарадып турар. Қылдынган үүлдериң дугайында ниити көргүзүгүнү дараазында таблица берип турар.

ССРЭ-ниң онгу беш чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң тоску беш чылдаазы-биле деңнештирген кол көргүзүглери

(чылда ортумак деңнели, деңнештирген өртектер-биле млрд. рубль)

	IX беш чыл	X беш чыл	IX беш чылдаазы-биле деңнештирген X беш чылда ажыгбиле
ниити ниитилел продуктузу	769	989	129
хереглелге болгаш чылдага ажыглаан национал орулга	329	409	124
национал орулганың хереглелге болгаш будүрүлгении эвес тудугга чарыгдаан курлавырлары	258	325	126
үлетпүр продукциязы	438	581	133
көдээ ажыл-агыйның продукциязы	113,7	123,7	109
капитал салыышкыннар	98,6	126,8	129
транспоттуң бүгү хевирлериниң чүк сайгарылгазы (млрд. тонна-километр)	4825	5833	126
үүрмектеп садар бараан саарылгазы	191,4	246,1	129
хереглелдиң ниитизел фондулары	78,6	105,4	134

Бо түннелдериң социал-политиктиг утказын СЭКП ТК экономиканың доктаамал көдүрлүүшкүнүүн үндезинниге ниитилел харызааларының бүгү системазының, бистиң амыдыралывыстың социалистиг хевирииң сайзыраңгайазының дең көрүп турар. Чедиишкиннериниң артында ок-он миллион кижилериң карак кызыл күш-ажылы, партия организацияларының, улус депуттаттарының Советтериниң, профэвилелдериниң болгаш комсомолдуң ыдепкейлиг ажылы, социалистиг чарыштың калбарганы туруп турар. Ынчангаш бис, эрткен чылдарже хая көрүнмүшаан, мынча деп бүрүн үндезинниг чугаалап болур бис: кайгамчык улуг ажыл кылдынган. Бистиң улуг Төрээн чуртувус улам күштүг, бай, каас чараш апарган! **(Адыш часкаашкыны).**

СЭКП Төп Комитеди совет улустуң шыиап-ла төөгүлүг чаалап алышкыннарынга чогуур үнелелди бербишаан, бергедээшкиннери, четпестерни, шиитпирлеттинмээн айтырыгларны тодаргай көрүп турар. Төлевилээн үүлдерни шуптуузуп чедип алыры болдунмаан. Министерстволарның болгаш будүрүлгелериң чамдыызы боттарының планнарын күүсеттпээн. Улус ажыл-агыйында көшкак черлер болгаш дең-дескии эвес үүлдер ам-даа бар.

Моон чылдагааннары айгы-ангы. Оларның аразында бистиң күзел-чүткүлдеривистен хамаарышпас боттуг чылдагаанар-даа бар. Оон аигыда планнаашкында болгаш эргелеп башкарарында чедир қылдынмаан үүлдер болгаш чамдык партия органнарының база ажыл-агый удуртукчуларының негелдезиниң кошкаа, ажылдың сагыыга-чүрүмүн үрээри, ажыл-агыйжы эвес чоруктуң илереэшкиниери бөөа бар. Ынчалза-даа кол-ла чылдагаан болза, ажыл-херекке бирги черни шынар талазы-биле эвес, а сан талазы-биле барымдаалап турган үеде тывылган чанчылдар ам-даа долузу-биле ажыл эртинмээнинде боон чадавас.

Ольча бүгү үүлдериң дугайында СЭКП Төп Комитединиң пленумнарыига делгереңгей-биле чугаалап турган бис. Хожудап турар ядырларны болгаш звеноларны өрү тыртар талазы-биле тодаргай хемчеглер алдынып келген. Ам дээрге херек, чыгдыкан дүржүлгета даянып алгаш, экономиканың өзүлдезиниге шаптыктап турар четпестерни шиитпирлиг ажыл эртериниде боон турар. Моны чедип алырыига чүтле чаңгыс орук бар — негелдени күштелирери, ажыктыг ажылдап, ажыл-агыйны дээштиг башкарын билириниге өөренири болуп. Ол эртемни шингээдип алыры белен эвес. Ынчалзажок бистер, коммунистер, шудургу болгай путкүлдүг улус бис. Ол оруқта кирген болгаш оон эгбес-даа бис. **(Адыш часкаашкыны).**

2. 80 чылдарның болгаш он бирги беш чылдың улус ажыл-агыйының чугула айтырыглары

Эштер! Он бирги беш чылдың болгаш сезен чылларның сорулгалары «1981—1985 чылларда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланышкыннары» деп СЭКП ТК-ның төлевилелиилге делгереңгей-биле илереттингеи болгай. Ук Төлевилелдя чугаалажырыига чүс чээрби бир миллион ажыг кижи киришкеи. Ук Төлевилелди ажылчын аигы, колхозчу тараачыннар болгаш интеллигенция долузу-биле чүүлдүзүнүп деткээн.

Документиниң ужур-үткээш чугаажок байлаар хөй саиыг ажыктыг саналдарны, немелделериң, чаагалганы киирген. Кол угланышкыннарның чугаалажышкыннарынга киришкеи бүгү эштерге, коммунистерге болгаш партия кежигүнү эвестерге өөрүп четтиришкиниң съездиниң индириидеи илереднин чөпшээреп көрүнер. **(Адыш часкаашкыны).**

Партияның социал-экономиктиг планнарынга миллион-миллион ажылчы чоннарның эң ёзу-биле сонуургалдыг хамаарылгазы, күрүнеиниң ажыл-херээ дээш оларның сатыш салыышкынны сонет тургузуунун ёзулуг демократчылыының илереи болур. Ол дээрге бистиң планнарывыстың чедиишкиниңг боттанырының чугула магадылалы-дыр.

80 чылдарның онзагай чүүлү болгаш он бирги беш чылдың кол сорулгалары

Чурт чаа он чылче, күчүлүг экономиктиг болгаш эртемтехниктиг аргаларлыг, ажыл-херекке белеткелдиг база бердинген хөй миллион кадрларлыг киришкеи. Оон-биле бистиң арга-курлавырларывыс тодараттынар. Оон-биле кады хереглелдери база өзүп турар улус ажыл-агыйының эки ажылдаарынга эргежок чугула, а ол ышкаш сонет кижилериң улам өзүп турар негелделерии хандырарынга херектиг салыышкынларның хемчээли көөдээр. А ол будүрүлге болгаш хууда негелделерни белеп эвес байлалдарда хандырар үжүрлүг апаар.

80 чылдарда, билир болгай силер, экономиктиг хөгжүлдени ырыыдадып турар чамдык фактолар туруп келир болгай. Оларның бирээни — күш-ажыл курлавырларының өзүлдезинии кызырлыры. Өскези — Чөөн чүкту болгаш Сонгу чүкту шингээдири-биле холбаштыр чарыгдалдарның өзери, долгандыр турар бойдусту камгалаарынга үнер чайлаш чок чарыгдалдарның улгадыры болур. Шуут үндезини-биле чаартыр үжүрлүг эвээш эвес эрги будүрүлгелер бар деп чүвени маиаа немей айтыр апаар. Черле ынчаш, оруктар, транспорт, харылзаа экономиканың өзүп турар негелделериниден хожудап турар, бо талазы-биле база хөй акша-хөреигилерни үндүрери негеттинин турар.

Кол угланышкыннарның төлевилелиниде партияның экономиктиг стратегиязының салгашкак чоруу илереттинген. Чурттуң хөгжүүр апаар тодаргай байлалдарын ыкда барымдаалап көрген. Чогум-на оны барымдаалап, экономиктиг өзүлдениң сорулгалары болгаш оны чедип алырының кол оруктары тодараттынган.

«Он бирги беш чылдың кол сорулгазы болза, улус ажылагыйын турум, шапкын хөгжүдеринге, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге, экономиканы хөгжүлдениң интенсивтиг орунче шилчидиринге, чурттуң будүрүлге күчүзүн энне чоп ажыглаарынга, курлавырларының бүгү хевирлерин бүгү хемчег-биле камнаарынга болгаш ажылдың шынарын экижидеринге үндезилээш, совет кижилериң чаагай амыдыралын улам ынай өстүрерин хандырары болур» деп төлевилелде айыткан.

Кылдынган саналшкыннарга үндезилеп алырга, хереглелге болгаш чылдага ажыглаар национал орулга 1990 чылга чедир өөрээш дизе-ле 1,4 катап көөдээн турар-ужурлуг. Капитал салыышкыннар база ол хире хемчээлге өзер. Он бирги беш чылда национал орулганы 18-20 хуу, үлетпүр продукциязын — 26-28 хуу, көдээ ажыл-агый продукциязын —12-14 хуу өстүрериг планнап турар. Капитал салыышкыннарыйын беш чылда ниити хемчээлии 711—730 миллиард рубльге төлевилээн.

Улус ажыл-агыйының бүгү — будүрүлге-даа, социал-даа—сорулгаларын шиитпирлээриигге албан негеттинер чүүл болза аар индустриянын хөгжүлдези болур. Ол оон бааза болур адырларынга, бирги ээлчеге — **оданр чүүл-энергетика адырынга** оиза чугула хамааржыр. Сан-чыгайларны адаакке мен — озар-силерге биллингир. Одаар чүүл—энергетика балансының структуразын экижидериин сорулгазы улам чугула апар чыдарын айтыксадым. Нефтиниң одаар чүүл боон турар хуузун эвээжедир херек, ону газ болгаш хөмүр-даш-биле солуур, атомнуг энергетиканы, оон иштинде дүрген нейтронларга ажылдаар реакторларны шапкын хөгжүдер херек. Ол ышкаш энергияның шуут чаа үнер дөстерин, термоядролуг энергетиканың үндезиниерин тургузарын киириштир, дилеп тывараи уламчылаарын амыдыраал негеп турар болгай.

Сибирьнин газын тып ажыглаарын дүрген көөдедиринг экономиктиг болгаш политиктиг бирги чергенин чугула сорулгазы деп ангылап чугаалаарды чугула деп санаалым. Барыын-Сибирь регионунуң байлактыг черлери онзагай. Оларның эң улуу— Уренгойнуу— хөй-хөй чылларда чурттуң иштинки хереглелдерин, ол ышкаш дашткы чурттарже, оон иштинде капиталистиг чурттарже үндүр сөөртүрүн хандырып болур кайгамчык хөй курлавырларлыы-биле онзаланып турар. Барыын Сибирьнин газын болгаш нефтизин казып тыварын болгаш чурттуң Европа кезээнче ону чедиреринге он бирги, харын он ийиги-даа беш чылдарның энергетика программазының чугула кезээ кылдыр тургузар апаар. Партия Төп Комитединиң айтышкыны ындыг, ону съезд деткиир боор деп идеген тур мен. **(Адыш часкаашкыны).**

Ол төлевилелди боттандырарыга, атомнуг энергетиканы хөгжүдеринге ышкаш, сонуургалдыг социалистиг чурттар киржир деп манап турар бис. Ол бистиң бүгү кады ажылдажылгавыска боттуг үжүр-дүзалыг болур ийик.

Моон сонгаар келир үезинче көрүүр болза, синтетиктиг суук одаар чүүлдү Канск-Ачинск бассейниин хөмүр-дажының баазазынга будүрериниң айтырыын боттуу-биле шиитпирлээри эргежок чугула.

Чаа беш чылда **металлургияның—кара-даа, өңнүг-даа** металлургияның хөгжүлдезинче улуг салыышкынларны үндүрүп турар. Металлургияның чаа күчүлерин ажыглалга киирглээривис чугаажок болгай. Ынчалзажок металл чедиишкезин ажып эртериниң өске аргазы база бар — будүрүп үндүрүп турар металлды улам чогумчалыг болгаш бүрүн ажыглаары болур.

Металлды ажылдап қылып тургаш, чидириглерин база чоңгуланып үнерни оода чадаарда чартык кезиниге қызырары кара металлдарның белеп прокадын чылда будүрерин 10 хуу көөдеткенинге деңнежир. Металлургияның болуиге чидиригларын эвээжедири, а ол ышкаш далаарындан металлдың хораарын қызырары — база эвээш эвес курлавыр болур. Бүгү чурт иштинге станоктарның болгаш дериг-хереқселдерниң денизиин эвээжедири, металлдың болгаш металл қылыгларының шынарын экижидери, азы, металл солукчуларын будүрерии халбартыры кайы хире ажыкты берип болуруа? Бо талазы-биле бистиң эртемденнеривиске, конструкторларывыска, чаартыкчыларывыска ажыл баш ажыг. Ол бүгүге салыышкынар, күженишкиннер, элээи ус херек дээрэи билдингир. Ынчалза-даа металл будүрүлгезии төнүү чок улгаттырганынга бодаарга эвээштя негээр.

Чаа беш чыл **тудугжуларга** шыигы шылгалла болур. Оон онзагай талазы чул дээрге, продукция будүрериниң эң хөй немей өзүлдезин хандырар будүрүлгелерии, дөозарынче болгаш ажыглалга киирерииче күштерии бүгү хемчеглер-биле мөөнеээри, қызыы черлерии узуткаары болур. Ындыг углаышкыныы шилип алган болгай бис, ону чайгылыш чок боттандырар херек.

Транспоттуң ажылынга тускай доктаар ужурлуг мен. Транспорт талазы-биле чыыгаи айтырыгларның дүвүреннии болгаш улуг хемчээлдии барымдаалаш, ону чүтле үр хуусаалыг комплекстиг программаның үндезиниигге шиитпирлеп болур деп түнелге келген бис. Ындыг программаны ажылдап қылыры Кол угланышкыннарда көрдүнген.

Ниити чүк-сайгарылгазының чартыыдан хөй кезии демироруқка онаажып турар. Оларның хөгжүлдезиниге салыышкынар бо эгелээи беш чылда 30 ажыг хуу өзер. Ол чорук шимчээр составты чаартыр, орук ажыл-агыйын экижидер аргаы бээр. Станцияларның оруктарын хөгжүдеринче кичээнгей салыры чугула—ол дээрге оруктарның чүк эрттирерии улгаттыраныыи камналгалыг болгаш дүрген аргазы-дыр.

Программа транспоттуң бүгү хевирлериниң—демир-орук, автомобиль болгаш агаар, далай болгаш хем база хоолайлар дамчыдылгалыг транспоттарның дүүштүрүлгезин күштелирии көөр ужурлуг. Энергетика болгаш чиг-эт баазазының чөнк чүкче чайгылганы оруктарның, хоолайлар дамчыдылгазының, аэропоттарның Сибирьге болгаш Ыраккы Чөөн чүкке хөгжүлдезин дүргедедирии иеген турар.

Өске-даа хөй айтырыглар мшкаш транспорт айтырыын чангыс бодуи шиитпирлээри болдунмас. Транспорт чарыгдалдарын эвээжедири—ниити-күрүне ужур-дүзалыг улуг айтырыг. Ону шиитпирлээриниң аргазы—будүрүкчү күштерии чөлүг таварыштырын тургузары, ол-боже базар чүүктериин таарыыштырын

(Уланчызы 6-гы арында).

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ илеткелиниң уланчызы

(Уланчызы. Эгези 5-ки арыда).

лыг схемаларын ажылдап кылыры, бот-боттарыга утхуштур сөөртүлгелериң чок кылыры болур.

Пассажирлер эргыштырылгазын шынгызызы-биле экижидери албан боон турар—шимчээшкин расписаниезиниң өскерлирин эң эвээжедири, вокзалдарны болгаш аэропорттарны улам таарымчалыг болдурары, хандырылганың иниити культуразын бедидери чугула.

СЭКП Төп Комитединиң энергетиканың, металлургияның, аар үлетпүрүүн өске-даа адырларының бүгү ажылдакчыларын, тудугжуларны, транспортчуларны чаа беш чылды шалыпчы, идепкейлиг күш-ажыл-биле—Төрээн чүрттүн чаагай чоруу дээш күш-ажыл-биле демдеглээринче кыйгырып тур! **(Адыш часкаашкыны).**

Эштер! Адыр бүрүзүнүң мурнунда бодуунуң чугула сорулгалары болгаш онзагай айтырыглары туруп турар. Ынчалзажок улус ажыл-агыйының бүгү адырларын хаара тудуп турар айтырыглар бар, а оларның эң колу—хөгжүлдениң интенсивтиг аргазынче колдай шилчиириң доозары болур.

Экономиканы эң бүдүрүкчүлүг болдурары, ооң ажыктыын белидери дээрге, бир эвес ону боттуг ажыл-херектиниң дылынче шилчилер түве болза, чүүн-даа мурнунда бүдүрүлгениң түңнелдери аңаа чарыгладырдан дүрген өзерии болгаш бүдүрүлгеге эвээш күрлавырларны ажыглаап, хөйүү чедип алыры-дыр. Ол сорулганы шинтпирлээринге планнаашкын. Әртем-техниктиг болгаш структура политиказы чагырткан турар үжүрлүг. Ажыл-агыйны чорударының аргалары-даа, эргелеп башкарарының политиказы-даа ажыктыг чорукче угланган болур үжүрлүг. Айтырыгны ынчаар тургусканың бистиң партийжи съездивис долузу-биле детклир боор дээрзинге бүзүрелди өлөргейлээрин чөпшээрел көрүнер. **(Үргулчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Съездиниң делегаттары ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. Тихоновтуң 1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-иниң экономиктиг болгаш социал-хөгжүлдезиниң кол угланыышкынарының дугайында илеткелиниң дыңнаар болгаш чүтээлажып көөр. Бодумуң таламдан моон соңгаарры беш чылла-даа, чаа эгелээн он чылларның дүргузунда-даа бистиң экономиктиг политиказыска үжүр-дүзалыг принципиалдыг чамдык болалдарым чугаалаар болдаан ийик мен.

Бүдүрүлгениң күчүзүн улам долу, ажыктыг ажыглаар

Улус ажыл-агыйынче кайгамчык улуг кураавырлар хаара түттүнген. Совет Эвилели продукциянық хөй-хөй чугула хевирлерин, оларның иштинде нефть болгаш кан, цемент болгаш минералдыг чемишчидилгелер, кызыл-тас болгаш хөвеч, магыстрал электровозтары болгаш тепловозтары бүдүрер талазы-биле делегейде бирги черже үнгени чангыс эвес удаа демдеглеттинген. Делегейде эң улуг станок парыгы бистеде. Инженерлериң санының талазы-биле бис өске чүрттарны ажып турар бис. Ынчангаш, эштер, ол бүгүге чоргаарланып болур-дур.

Ынчалзажок чоргаарал-биле чергелештир бедик харыысалганы доктаамал угаап билген турар үжүрлүг. Совет улустуң кылып тургускан кайгамчык улуг күчүзү ээ ёзу-биле, долу берилче-биле ажыглаттывган турары дээш харыысалганы бодаар.

Делегейде эң эки көргүзүглер-биле дениээрге, бис национал орулганың единицазынга дүштүр хөй чиг-этти болгаш энергияны чарыгдап турар-дыр бис. Ындыг болганда, ам бар күрлавырлардан сөөлгү продукцияны кылырын элээп көвүделіп болур арга бар шыкажыл.

Металлды улам чөптүг, камныг ажыглаары чүнү берип болдурул дээр дугайында мурнунда чугааладым. Рудалар, аргамчы азы тудуг материалдары-даа дээш дижиң, ол херек кылында бүгү күрлавырларга долузу-биле хамаарыжыр. Чижек кылдыр нефтиня ап көрүкер. Ону чер иштиндеп тывырын көвүдеріпиле дыка улуг күрлавырлар бар-дыр. Шимчедикчилерин чаартыры, автотранспортту дизель болгаш газ-биле ажылдаарыныне шилчидери дыка хөйүү берип болур.

Тывыш адырларын инкпээн-биле чаартыы көөрү чугула шаргап. Оларга бөгүн безин капитал салыышкынының дыка хөй кезии онаажыр, а чиг-этке болгаш энергия берикчилерниге херглел өзер болгай. Ындыг болганда, бүгү улус ажыл-агыйының чеднишкиннери тывыш үлетпүрүүнүң ажыктыын белидериниең улуг хамаарыжыр апаар. Олче орук болза эртем-техниктиг депшилгеш дүргедедири, ажыктыг кадымдарының комплекстиг, ханы болбаазыралын кылыры, ийиги күрлавырларны ооң-даа калбаа-биле ажыглаары болур.

Ол сорулганың чугулазы катап эгиттинмес байлактар дугайында чугаа-биле холбашкан. Оларны шын, камныг ажыглаары дээш бис чүгле амгы эвес, харын келир үеним салгалдарының мурнунга харыысалгалыг бис. Ол дугайын кымның-даа үттүр эргеш чок.

Бүдүрүлге күчүлерии — машиналарны, дериглелерии, транспорттуң чепсек-херекселдерин ажыглаарын экижидери улуг аргаларны бээр. Анаа түрүшкүнарны кызыгары, ээлчештирилге коэффициентизин белидери, энергия болгаш материалдарны камнарының технологтуг схемазын тургузары дээш шыкаап бо бүгү чүүлдерге күжениишкинни мөөнүзээр апаар.

80 чылларның байдалында күш-ажыл курлавырларынга хумагалыг, камныг болуру онзагай ужур-дузалыг болур. Ол дээрге экономиктиг, техниктиг, социал, киижизидилге ужуртхалыг хөй янзы сорулганы шиитпирлээрии негээри нарын херек.

Камнарга, чуртта бар чүүлдерни улам долу болгаш чөп ажыглаары ажыл-агыйжы чорудулганың хөй-хөй айтырыгларын чаа ёзу-биле көөрүн негээр. Ол дээрге, чижээ, хамаарышкан адырларның үстүкү каттарын» чаартыры болгаш быжыглаары-дыр: металлургияга дөртку эде кылышкын деп алдаар чүүлдү, тудугга шеверлел ажылдарын, чиик үлетпүрге доозукчу будүрүлгени чорудары. Олардан продукцияның шилары, чамдыкта ооң саны-даа улуу-биле хамаарыжыр.

Бистиң моон соңгаарры бурунгаар хөгжүлдевис күш-ажылдың, кол фондуларының, оттуглар чүүлдүң болгаш чиг-этти, шелдерии болгаш фермаларның продукциязының—бүгү-ле бар күрлавырларны шын болгаш ажыктыг ажыглаарывыстан улам-на улуг хемчээлдин-биле хамаарыжыр дээрзин СЭКП Төп Комитединиң чамдык Пленумнарынга демдеглегилээн.

Эштер, бистер ам эң-не улуг болгаш нарын сорулганы шиитпирлее шыдаар бис. Ынчалзажок экономиктиг политиканың өзээ болза, сактырга бөдүүн болгаш мырыңай хүн бүрүдегі херек шыкаш—иниинің байлаан ээ ёзу-биле көөрү, бистер бар бүгү чүүлдерни долу болгаш чөп ажыглап билири апарган. Күш-ажылчы коллективтериниң инициативазы, партийжи-массалыг ажыл олче угланган турар үжүрлүг. Ол шыкаш техниктиг политика, капитал салыышкынарының политиказы, план, отчёт көргүзүглериниң системазы база-ла олче угланган турар үжүрлүг.

Ол түңнелии СЭКП-ниң моон соңгаргы үеде экономиктиг стратегиязының эң чугула принципилериниң бирээзин кылдыр бадыларыиче съездиниң делегаттарын партия Төп Комитеди кыйгырып тур. **(Үргулчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Экономика хамаалгалыг болур үжүрлүг—үениң негелдеии ындыг. **(Адыш часкаашкыны).**

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларын эртем болгаш техниканың мурнуку одурууиче үндүрер

80 чылдарда улус ажыл-агыйының хөгжүүрүнүң байлалдары эртем-техниктиг депшилгени ооң-даа артык чүткүлдүг дүргедедирии негеп турар. Эртеминиң улуг үжүр-дузалыын кымга-даа бүдүрелип тайылбырлаан херээ чок. Чаа иниителдиң тургузуушкыну эртем чокта шуут болдунмас деп коммунистерниң партиязы санап турар.

СЭКП Төп Комитеди ССРЭ-ниң Эртеммер академиязының ролюн болгаш харыысалгазын улам бедидери, эртем шинчилелдериниң бүгү системазын организастаарын экижидери дээш туржуп турар. Ол система ажык чок лабораторияларга болгаш институттарга эптеш чок болуп, хөлчок ээлгир болгаш шимченгир болур үжүрлүг. Эртеминиң хереглелдеринге кичээнгейлиг болуп, эртем албан черлерии дериг-херекселдер болгаш приборлар-биле хандырары, экспериментталдыг будүрүлгелерии калбартыры чугула.

Теоретиктиг айтырыгларны ажылдап кылыры-биле чергелештир чүдүл эртеминиң күжениишкиннери хөй кезиинде улус ажыл-агыйының үндезии айтырыгларын шиитпирлээрииче, будүрүлгеге ёзулуг революсну өскерилгелерии киирер аргалыг ажыдыышкыннарны кылырынче улам хөйүү-биле моөнөттиниген турары чуртка дыка негеттиниң турар.

Эртемдеиперииң эң улуг кичээнгейии негээр боттуг сорулганы деп-лески тодаралыры бирги ээлчеге планнаар болган ажыл-агыйжы төп органнарын, Эртем болгаш техника талазы-биле күрүне комитединиң херээ-дир. Ооң-биле чергелештир эртем боду кандыг участоктарда чангыс черде туруушкун болгаш хожудаашкын болу бергении, билиглериң амгы деңнели каяа дүргей, чеднишкииниг бурунгаарлаар арганы бээрии көргүзүп, үргулчү «оожургалдың хөделдирикчизи» болур үжүрлүг. Ол ажылды эргелеп башкарарының механизминиң чарылбас кезээ кылдыр каичаң кылып алырының дугайын бодаар херек.

Бөгүнгү шиитпирлиг, эң-не берге участок — эртеминиң ажыдыышкыннарын болгаш чогаатказ чүүлдерии иелтередип, шингээдири болур. Эртем-шинчилел болгаш төлевилел-конструктор ажылдарын экономика база организас талазы-биле будүрүлге-биле сырый холбаштырар херек. Бисте ооң кайгамчык чижектери бар— Москвада ЗИЛ, Ленинградта ЛОМО болгаш «Электросила», Киевте Е. О. Патон аттыг институт дээш ооң-даа өскелер.

Ынчалзажок перспективтиг төлевилелдерии шингээдип ап турарында—каңны үзүктелиишкин чок кударының азы поролюк металлургиязының, доктаамал токту даичыдарының болбаазыраңгай шугумнарының азы эң быжыг кылымал волокно алырының дугайында-даа чугаа чоруп турар болза—болдуруп болбас шүшпең чоруктарга болганчок-ла таваржып болурдур. Чамдыкта бодувустуң приоритедивисти чидириптеривистин, будувус будүрүп болур, харын-даа улам бедик шынарлыг кылдыр кылып ап болур техниканы болгаш технологияны даштыкы чурттардан салып алырынга хөй акша-хөреңгини чарыгдап турарывыстың чылдагаанныарын доларадыр херек.

Продукцияның чаа хевирлерии будүрери, чаа, мурнакчы технологияны шингээдип алыры дээш ведомстволарның, будүрүлгелериің, институттарның удуртукчуларындан хууда негелдеин күштелдирер херек. Чаа чүвени шингээдип алырын бергедедир, оожумнадыр, кошкадыр бүгү чүүлдерии чайладыр херек. Эртемдеиперииң болгаш конструкторларының угаай-бодалдарының түңнелдерии, күш-ажылының түңнелдерии дүрген болгаш эки шингээдип алырынга будүрүлге эң-не сонуургалдыг болур үжүрлүг. Ол сорулганы боттанлырары эргижирээн чанчылларны болгаш көргүзүглерии үрээрии негээр белеп эвес хөрек дээрзии билдингир болбайн аан. Ынчалзажок ол бистиң чуртувуска, бистиң улузувуска, бистиң келир үевиске оижа чугула.

Өске чүүл — продукцияның шынарынга хамаарышкан негелделериің деңнели болур. Ол эң-не бедик болур үжүрлүг деп бодап тур мен. Делегейиің болгаш чурттуң эң эки майыктарынга дүүшкеп турарындан ангыда кандыг-даа чүүлге чөпшээрежии шыдавас болгаш чөпшээрешпес-даа үжүрлүг бис. Үнезии амыдыралдың бодунуң чингеткеии, эргижирээн, чыдып калган бүгү-ле чүүлдерии шиитпирлиг ап октавыпаан, аңаа бодуи чанчыктырар, ону чедип алыр херек. **(Адыш часкаашкыны).**

База бир айтырыг. Мурнувуста салган сорулгаларывысты шиитпирлеп тура, чиик, аъш-чем, медицина үлетпүрү, машина тудуушкуиуң, көдээ ажыл-агый болгаш чамдык өске-даа хевирлери дээн ышкаш элээп, каш адырларның эртем болгаш конструктор баазазының хожудаашкыны-биле моон соңгаар эптежип болбас. Эртемнер академиязы, Эртем болгаш техника талазы-биле күрүне комитеди, министерстволар анцы-анцы адырларның эртем болгаш конструктор баазазын үнелеп көөр ажылды чорудуп, эртем күштерии бир янзы эде тургузар талазы-биле саналдарын киирген болза эки турган боор. Бис маңаа онзагай күштүг эртем-баазалыг адырларның, ооң иштинде камгалал адырының дузазынга база даяныр эргелиг бис.

Кысказы-биле чугаалаарга, эштер, эртем биле бүдүрүлгениң сырый харылзаазы—амгы үениң үткүлдүг негелдези-дир. Эртеминиң болгаш техниканың ажылдакчылары, инженерлер болгаш төлевилекчилер, адырларның болгаш бүдүрүлгелерниң удуртукчулары ол негелделерге дүүштүр ажылдаар дээш бүгү чүүлдерии кылыр боор дээрзинге СЭКП Төп Комитедин бүзүрелдиг. **(Адыш часкаашкыны).**

Эртеминиң хөгжүлдези — эртем-техниктиг депшилгениң үндезиниериии үндезини. Ынчалзажок чаа чүүлге эжикти чүүн-даа мурнунда **машина тудуушкуну** ажыдып болур. Эртем болгаш инженер бодалдарның чогаадып кылган муриакчы чүүлүи машина тудуушкуну саадал чокка шиитпирлеп ап, бедик бүдүрүкчүлүг, идегелдиг машиналар, приборлар, технологтуг шугумнар кылдыр боттандырар үжүрлүг. Электроиүт башкарыкчы хензиг машиналарыы, үлетпүр роботтарын кылыр болгаш шиитпирлеп алыры кайгамчык революсчу ергаларны ажыдар. Олар ээ-не калбак шиитпирлеп алыр үжүрлүг.

Бөгүн беш, он чылдар бурунгаар көрбүшаан, чурттуң чээрби бир өскче кирер улус ажыл-агыйының структуразы чүгүм-иа бо чылдарда тургустунар дээрзин утпас үжүрлүг бис. Ол чаа иниителдии кол хевирлерии болгаш идеалдарын бодунга сиңирер, бурунгаар депшилгениң авангардынга турар, эртем биле бүдүрүлгениң интеграциязын, чогаадыкчы угаанбодалдың болгаш чогаадыкчы күш-ажылдың бүзүлбас эвин көргүзер үжүрлүг.

Чоннуң чаагай чоруун бедидериниң кол угланыышкыннары

Эштер! Он бирги беш чылда болгаш пиитизи-биле сезеи чылдарда чоннуң чаагай чоруун улам бедидериниң калбак программазын партия идип үндүрүп турар. Ол программа совет улустуң амыдыралының бүгү талаларын — хереглелии болгаш чурттаар черии, культураны болгаш дыштанылганы, күш-ажыл болгаш амыдырал байдалдарын экижидерии хаара тудуп турар.

Национал орулгада хереглел фондузунуң деңзигүүрүи 1985 чылда 77,3 хуу чедир бедидер сорулга салдынып турар. 1980 чылда он 75,3 хуу турганы сагындырып каайн. Хереглелдиң иниитилел фондузу дыка өзер. Чүүттакчы чоннуң ажыл төлезиии болгаш **оске-даа** төлевиилерии база чиигелдеирии улгаттырар талазы-биле төпчүткен хемчеглерии чорударынга беш чылда 16 миллиард ажыг рубльди үндүрери көрдүнген. Ажылчыиарның, албан-хаакчыларның, колхозчуларның иазылап-кыраанныың болгаш анвалид болганының пенсияларының эң биче хемчээлиң улгаттырар, а оо ышкаш чурттакчы чоннуң социал-хандырылгазын улам ыңай экижидерии өске-даа хемчеглерии боттандырып үгелээри көрдүнген. **(Адыш часкаашкыны).** Ажыл төлевириниң айда ортумак хемчээли 1981—1985 чылдарда 13—16 хуу улгадыр болгаш 190—195 рубль чедер. Колхозчуларның иинтиниң ажыл-агыйындаи орулгазы 20—22 хуу улгадыр. Ажыл төлевириниң талазы-биле элээп каш чиигелдерии калбартыры көрдүнген, ол дээрге чамдык ооң районнарга ажылдааныиың стажы дээш иемелде төлевирлер, район коэффициентилери-дир.

Ажылчы чоннуң амыдыралының деңнелии бедидери чүгле акша орулгаларын өстүрери-биле кызыгаарланмас дээрзин билдиктир. Амгы үеде чурттакчы чонну аъш-чем аймаа, а ол ышкаш калбак хереглелдиң үлетпүр барааннары-биле хандырарын экижидери бирги ээлчегиин сорулгазы деп СЭКП Төп Комитеди санап турар.

Сөөлгү беш чылдарның дургузунда аъш-чем продуктуларын будүрери көвүдээн. Ооң-биле чергелештир партия Төп Комитеди, СЭКП ТК-ның Политбюрозу республика, область бүрүзүнде байдалды эки билип, чонну аъш-чем аймаа-биле хандырарында бергедээшкиниер барын көрүп турар. Маңаа хамаарыштыр иштики курлавырларның-даа, даштыкы садыгажыышкынның-даа дузазы-биле хемчеглерии ап келген болгай ап-даа турар.

Айтырыгны үндезиин-биле шиитпирлээр сорулга-биле туспай **аъш-чем программазын** ажылдап кылыры чугула дээрзи көрдүнген. Ол көдээ ажыл-агый продукциязын будүрерии дыка **көвүделіпии** хандырар үжүрлүг. Ол көдээ ажыл-агыйны ооң продукциязын шыгжап кадагалаар болгаш болбаазырады ажылдап кылыр адырлар-биле сырый холбаштырар үжүрлүг. Ол ышкаш садыг-биле база болбайн аан. Өскээр чугаалаарга, чурттакчы чонну продуктулар-биле үзүктел чок хандырар сорулганы болдунар-ла кыска хуусаада шиитпирлээри ооң сорулгазы. Программаны ажылдап кылыры чүгле эселээн, ынчангаш ында тургустуиган айтырыгларже кичээнгейии күштелдирери онза чугула болуп турар.

Аъш-чем программазының үндезиии болза **көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдери** болур. Көдээ ажыл-агыйда моон соцгаар кылыр үжүрлүг ажылдың кол угланыышкынары СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринде айыттынган. Олар ам-даа күштүг.

Бирги сорулга — чеднишпезиивден хандырылгада элээп үзүктелиишкиниерии болдуруп турар көдээ ажыл-агый продукциязының ыңдыг хевирлерии будүрери көвүдедири болур. Ол дээрге, бирги ээлчегде, эът болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларының дугайын чугаалап турарым ол.

Он бирги беш чылда эът будүрерии 3 миллион тонна ажыр көвүдедири болгаш 1985 чылда ону бир чылда-ла 18,2 миллион тонна чедярери көрдүнүп турар. Ынчалзажок ол дээрге ооң эң биче хемчээли-дир. Мал ажылы көдээге бөгүнгү шалыпчы фронт деп республикаларның, крайларның болгаш областарның партия организациялары, районнарның партия организациялары, көдээниң бүгү ажыл-ишчилерии СЭКП Төп Комителя кыйгырып тур. Төлевилеттинген планнарны чүгле күүседир эвес, а харын-даа көскүзү-биле ажыр күүседир дээш эң-не чүткүлдүг чорукту, эң-не бот-идепкейлиг болгаш аргаларны ажыглаар херек, эштер.

Кол-ла бергедээшкиннер — мал чемперииң чеднишезинде. Он бирги беш чылда тараның чылда ортумак бүдүрүлгезии 236—243 миллион тонна чедир көвүдедири Кол угланыышкынарның төлевилелиидe көрдүнген. Аъш-чемге тараның хереглели долузу-биле хандыртыып турарын барымлаалаап, мал чемиге хереглээр тараа культураларын тарып өстүреринче кичээнгейии салыр үжүрлүг. Тарсаның инити чыылдазында оларның үлүүн элээп бедиткен турар.

Тараа кылдыр тараан кукуруза шөлдерии калбартыры, а ол шыкаш Молдавияга, Украинаның мурнуу областарынга, Соңгу Кавказка, Ортаакы Азияга болгаш Закавказьеге соянын тарыары ажыктыг. Чүрттүң хөй-хөй районнарында горох, арбай болгаш сула тарып өстүреринге таарымчалыг байдалдар бар. Ынчангаш, агаар-бойдус, экономиктиг байдалдарны барымлаалавышаан, тараа шөлүнүң улам ажыктыг структуразынче план ёзугаар шилчиириң хандырарын идепкейлиг чорудуп эгелээр ёй келген-дир. Бо херекке шиитпирлиг сөс эртемге болгаш спецналистерге онзажыр апаар.

Тараа-биле чергелештир бөдүүн болгаш чулуктуг чемперии, белоктуг иемелделерии будүрерии көвүдедири чүгула дээрзи билдингир. Оон-биле капсырлаштыр малдың уксаазын экижидери болгаш продуктулуун бедидери, үлетпүрге үндезилеттингеи күш ажылын сайзырадыры чугула.

Эштер! Көдээ ажыл-агый дугайында ииитизи-биле чугаалаар болза, ооң мурнунда, улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының мурнунда ышкаш чаңгыс кол айтырыг—ажыктыы болгаш шынарны бедидери туруп турар. Көдээге улуг сан-хөө болгаш материалдыг курлавырларны моон соңгаардаа берип, ол адырны план ёзугаар үлетпүрге үндезилеп хөгжүдерии уламчылаар бис. Ынчалзажок кол-ла кичээнгейии капитал салыышкынарының беримчелиинче, көдээ ажыл-агыйның продуктулуунуң өзүлдезиниче, агроүлетпүр комплекизиниң бүгү адырлары-биле ооң харылзааларын хамыдарынче болгаш улам чаартырынче утландырар апаар. 80 чылдарда аграр политиканың онзагай талазы ындыг.

Черии, ылакгыя суггаттыг черлерии, машиналарны, чемишчидилгелерии, мал чемперии ажыглаарының ажыктыг чоруун шиитпирлии-биле бедидер, бүгү культураларың дүжүткүрүн улгаттырар дугайында чугаа чорун турар. Ол чорук кадрларның мергежилин бедидерииге, эртемниң рекомендацияларынга, делегейниң болгаш Ада-чурттуң дуржулгазын өөренириинге база ажыглаарынга ам-даа улуг кичээнгейии салыры негеп турар. Чугаа болза, көдээ ажыл-агыйның техниктиг хандырылгазын улам ыңай өстүреринің, көдээге тудугиу ажыжилеринің база хамаарыжыр апаар.

Ол айтырыгның талазы-биле делгереңгей доктаалды СЭКП ТК-зы болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чоокта чаа хүлээп алган. Чамдык партия болгаш совет ажылдакчыларының талазындан колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-агыйжы ажыл-чорудулгазынга үнлезин-барымдаа чокка холгаарлаар практиканы ында бүрүү шапкан. Доктаалда тодаргайы-биле мынчаар чугаалап турар: республикаларга, крайларга болгаш областарга, районнарга, колхозтарга болгаш совхозтарга көдээ ажыл-агый продуктуларын садарының чаңгыс аай планын беш чылга чыллар аайы-биле хуваап доктаалдың тургузар үжүрлүг. Эрткен беш чылдың чылда ортумак деңнелиниң 5оларга, күрүнеге продукция садарын көвүдеткен ажыл-агыйларга идиг бээрииң системазын база киирген. Ооң түңнелиниде материалдыг идиг берииккиннер-биле эчис түңнелдерии болгаш ылангыя шынар көргүзүглерии эжижидерииң аразында харылзаалары күштелир үжүрлүг.

Санаттыган хемчеглерии амыдырапга чайгылыш чок боттандырган турары коичуг чугула. **(Адыш часкаашкыны).**

Социалистиг көдээ ажыл-агыйның үндезиин колхозтар болгаш совхозтар болуп келген болгаш ындыг болуп артып-даа турар. Ынчалзажок ол дээрге хуунуң дузалал ажыл-агыйларының болдунар аргаларын херекке албайн барын болур дээрии ол-эвес-тир. Ындыг ажыл-агыйлар эът, сүт болгаш чамдык оске-даа продуктуларны будүрерииге боттуг немелдеии берип болур дээрзиниң дугайын дуржулга хереченип турар. Ажылчы чоннарга хамаарыжып турар салтар, огородтар, куштар, малдар—ол дээрге бистиң инити байлаавыстың кезээ-дир.

Хуунуң дузалал ажыл-агыйларын хөгжүдер талазы-биле немелде хемчеглер дугайында доктаалды хүлээп алыры эртежок чугула деп, СЭКП Төп Комитеди көрген. Дузалал ажыл-агыйларын чорударынга, хамыктың мурнунда — малды болгаш кушгу өстүрериигe хамаатыларның сонуургалын бедидип болгу дег — материалдыг-даа, моралыг-даа — байдалдарны тургузарын ол доктаалда баш удур көрүп турар. Колхозчуларга, совхозтар ажылчыиарынга аныяк малдарбиле болгаш чемиер-биле дузалаар херек. Ол чорук хуу оиүзүнде мал тудуп турар кижилерге болгаш колхозтарга база совхозтарга хамаарыжып турар малларны семиртп азыраарынга белеп кижилерге бир дөмей хамаарыжыр. Ындыг дуржулга дыка хөй республикаларда болгаш областарда бар, ынчангаш ону чентеретсе чогуур.

Үлетпүр будүрүлгелериниң дузалал ажыл-агыйлары базала бүгү хемчегниң деткимчезии алган турар үжүрлүг.

Көдээ ажыл-агый продукциязын будүрериите болгаш болбаазырадырыпга көдээниң ажыл-ишчилерии, үлетпүрүүн ажылдакчылары боттарының күжениишкиннерии улгаттырар, чаа бедик көргүзүглерии чедип алыр дээрзинге хамы бүзүрелди съездиниң өмүнээзиидеи илергейлэрии чөпшээрел көрүнер. **(Адыш часкаашкыны).**

Улустуң хереглел барааннарын будүрерии калбартыры база шынарын экижидери, ачы-дуза чедиреринің адырын хөгжүдери чазгай амыдыралды көдүрер талазы-биле партияның күжениишкиннериие бирги чергении үжүр-дузалыг болуп турар.

Бис маңаа чеднишкиннерии чедип алган бис, ынчаарга чеднишкиннер биче эвес. Ынчалзажок партийжи съездиие кичээнгейии өске үүлге мөөнүзээри чугула. Чоннуң хереглелиниң хөй-хөй барааннарын, ылангыя пос-таавыны, трикотажды, хөм иликтерии, мебельди, телевизорларны будүрүп үлүреринің планнары чыл бүрүде күүсеттинмейи турары фоят болгай. Шынарында, каастагазында, ассортиментизиниде-даа чогуур өскерилгелер чок. Ол бүгү чүүлдерге чүрүмчүдүлгады доп-дораан тургузар херек.

Чиик үлетпүрүү амгы үениң деринишкии-биле хандырарын баш удур көөрү, ону чиг-эт болгаш материалдар-биле хандырарын экижидери, планнаашкыны болгаш ук адырны эргелеп башкарарын сайзырангайжыдары эргежок чугула. Чиик үлетпүрүүң ажылдакчыларының күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарын экижидер херек. Барааннарның ассортиментизин болгаш шынарын тодарадырыпга садыгның ролюн бедидер үжүрлүг. Коммунал-амыдырал будүрүлгелериниң техниктиг деринишкиии ыка белидер, оларии чүртка эң-не ден-лески кылдыр хуваай тургузар, оларга ажылдаар мергежилдиг кадрларны белеткээр болза чугуур.

Чоннуң хереглел барааннарын будүрерии болгаш ачы-дуза чедиреринің хөгжүдериниң Кол угланыышкынарда баш удур көрдүнген программазының хемчээлдериие аар үлетпүрүүн адырларынга улуг роль онаажып турар. Чоннуң хереглелиниң аъш-чем эвес барааннарының чартык кезиинден хөйүү олар будүрүп турар.

Химия үлетпүрүн эргелеп башкарарының структуразын ыңдыг-ла үр эвесте өскерткен. Ол чорук мээң чугаалап турарым айтырыгга дорт хамаарылгалыг. Синтетиктиг пос-таавыны болгаш волокноларны, пластмассаларны, будуктарны, хереглел-бараанныың санын көвүдедириие, а кол-ла чүве — шынарын экижидериие херек өске-даа материалларны будүрериие боттуг базымнарны кылырын химия үлетпүрүүн чаа министерствозуидан маңап турар бис.

Ынчаарга адактың сөөлүнде, чер-черии эгелекчи чоруу канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг болур. Чер-черии болдунар ергалары, чер-черии курлавырлары улус ажыл-агыйының оске кандыг-даа адырыига болдаарга, хүн бүрүнүи хереглел негеллезии/хандырарынга, чоину хандырарынга шыкаш ыңдыг рольду ойнавайн турар боор. Үлетпүр барааннарын будүрерии болгаш садарын экижидери-биле ачы-дуза чедиреринің адырын хөгжүдери-биле тодаргай хемчеглерии улус депутаттарының Советтери бүгү-ле деңнелдерге алган турар херек.

Дөрээзында беш чылга Кол угланыышкынар төлевилелиидe «Б» бөлүктү хөгжүдериниң темпилерии элээп дүргедедипкенин, олар «А» бөлүктүн өзүлдезиниң темпилериниең элээп ажып турар апаарын билир болгай сиилер, эштер. Ол эки-дир, Сорулга чүл дээрге, хереглел бараанныың болгаш чонга ачы-дуза чедиреринің өзүлүт-ла амгы үеиие, улустуң хереглелиниге дүргүн турар будүрүлгезии тургузары болур.

Ол темаиы дооспушаан, колдуунда экономика айтырыгларының хемчээлиидеи дашкаарлары болгаш айтырыгны элээп калбарты тургузары күзенчиг-дир. Бистиң чугаалажып турар чүүлдериивис — аъш-чем продуктулары, улустуң хереглел бараанныры, ачы-дуза чедиреринің адыры — ол дээрге милион-миллиоп кижилериң күн бүрүдеги амыдыралының айтырыглары-дыр. Магазин, столовая, хеп чуур чер, химчистка — бо черлерге кижилер хүнүң келир. Олар чүнү садып алыр болуру? Оларны канчаар үткүп алыр турарыл? Оларның-биле канчаар чугаалажып турарыл? Амыдыралдың ыңзы-бүрү чымыштарыга олар чеже хире үе-шактыг үндүрүп турарыл? Ол айтырыгларның канчаар шиитпирлеттиниң турарындан кижилер бистиң ажылывыстың дугайын улуг чергезииле үнелеп көөр апаар. Шынгыы, негелделии-биле көрүп турар. Ынчангаш ону бодап алыр херек, эштер. **(Адыш часкаашкыны).**

Тодаргай кижиниң, ооң хереглелериниң болгаш негелделериниң дугайында тодаргай сагыш салыышкыны — партияның экономиктиг политиказының эгези болгаш түңнел пунктузу. Бодүүн, ынчалзажок кончуг чугула бодалды: чоиға хереглээр барааннарны будүрерии, ачы-дуза чедиреринің адырын хөгжүдери—ол дээрге бирги чергенің партийжи херээ дээрзии база катап онзалап демдеглээр дээш, ол дугайын сагындырып тур мен. Ону ынчаар көөр-даа үжүрлүг. **(Үргулчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Экономиканы удуртурунуң методтарын сайзыраңгайжыдар

Эштер! Бистиң мурнуувуста туруп турар айтырыгларны шиитпирлээри, бисте бар болуп турар болдунар аргаларны ажыглаары хөйүнде-ле улус ажыл-агыйын удуртурунуң дөнелиадеи, планнаашкынның болгаш эргелеп башкарарының деңнелиидеи хамааржыр. Ону ажыл-агый удуртукчузу бүрүзү, партийжи ажылдакчы бүрүзү эки билир боор.

Ажыл үениң байдалдарына сагылга-чүрумнуң үжүр-дузазы, хууда харыысалгалыг болурунуң үжүр-дузазы хөй катап өзүп турар. Ылангыя — ажыл-агый, совет болгаш партия удуртукчуларының харыысалгазы. Иниги күрүнеиің эргежажыктары кезээде-ле тус-тус министерстволарның болгаш бүдүрүлгелериің эргежажыктарындан бедик турар үжүрлүг. Эргелерии — харын улуг эргелерии—удуртукчуларга олар ону бүрүн чергези-биле ажыглазын дээш берип турар болгай. Ынчалзажок оон-биле чергелештир чогуур экономиктиг байдал, организастыг болгаш эргелел харылзаалары тургустунар апаар үжүрлүг болбайн аан. Ажыл-агый механизмии улам ыңай сайзыраңгайжыдарының дугайында, планнаашкының системазын экижидериниң дугайында СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1979 чылда хүлээп алган доктаалдары чогум-на ону бап удур көрүп турар. Оларны амыдыралга чайгылыш чок боттандырар херек. Ынчаарга ол-ла үеде моөнөттиниген айтырыгларны шиитпирлеишаан, улам бурунгаар чоруур херек.

Эргелеп башкарарының организастыг тургузугларын сайзыраңгайжыдары хожудацгай чорукка таарышпас дээрзии черле демдеглеп кагза чогуур. Ажыл-агыйны эргелеп башкарарының дириг, хөгжүй турар организмии чангыс черде турар, чаңчыл аларган хевирлерге таарыштырып болбас. Харын ындыг эвес ажыл-агыйның өскерлии турар сорулгалары-биле хевирлерии дүүштүрер үжүрлүг. Айтырыгны чүгле ынчаар тургузуп болур.

Амыдыралдың идип үндүрүп турар сорулгалары теориянын, экономика эртемниң хөгжүдерии, ону ажыл-агый практиказының хереглелдериие иөөкшулаштырарын негеп турар. Бистиң бүгү иниителиивистиң чогаадыкчы потенциалын мобилизастаар херек. Тургустунуп турар айтырыгларны билир чорук төпке болгаш чер-чере, улус ажыл-агыйының бүгү звеноларынга, бүгү бөлүктериие өзер үжүрлүг, бар болуп турар ергаларын тө дээрге илеткелиг болгаш ажыглаар үжүрлүг.

Чугаа болза, күүседилгеии, сагылга-чүрумнуг чорукту дедим эгелээшкии болгаш тывыштыр чорук-биле түзүкү кылыр холбаштырар, ажылдың шак ындыг стилии ажылдап кылырының дугайында болуп турар. Практиктиг болгаш

(Уланчызы 7-ги арыда).

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ илеткелиниң уланчызы

(Уланчызы. Эгези 1, 2, 3, 4, 5, 6 арыннарда).

ажыл-херекчи чорукту — улуг эчис сорулгаларже түткүл-биле холбаштырар. Четпестерни шүгүмчүлелчи ёзу-биле көөрүн— бистиң шилип алган оруувустуң төөгүлүг артык күштүг чорукталрынга шимчеш дивес бүзүрел-биле холбаштырар. **(Адыш часкаашкыны).**

Эштер! Экономиканы удуртуруиуң айтыырыглары аиза-ла ажыл-агыйжы эвес, а политиктиг, партийжи айтыырлар-дыр. Партийжи лозуңнар, программалар массаларның ажыл-чорудулгазында сиңиккеи дээрэи шагдан тура биллингир болгай. Бистиң чорудар деп турар чаартылгаларывыс ханы болган тудум-на, аиза сонуургалды болгаш медерелдиг хамаарылганы улам-на улуу-биле көдүрер, ооң эргежок чүгулазынга чаа-чаа миллион болгаш он-он миллион кижилерни бүзүредир херек» деп В. И. Ленин чугаалаан. Он бирги беш чылга болгаш 80 чылдарга партияның идип үндүрүп турар экономиктиг политиказы совет улустуң үндезин, амыдыралчы эрге-ажыктарын илергейлеп турар. Ол политика массаларның чогаадылгазы-биле, эгелээшкини-биле, энергиязы-биле кяттыжып тудушпушаан, ажылчы чоннарның, чаагай амыдыралын өстүрериниң, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының оруу-биле бистиң ниитилеливистин хажык чок бүрүнгаар чорууп хандырып турар! **(Диммиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

III.

СОВЕТ НИИТИЛЕЛДИҢ СОЦИАЛ-ПОЛИТИКТИГ БАЗА УГААН-БОДАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИ БОЛГАШ ПАРТИЯНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

Эштер! Бышкан социализмниң байдалдарынга экономиканың депшилгезин ниитилелдин социал-политиктиг болгаш угаан-бодал депшилгези-биле аразында харылзаалары улам-на ыяк тудуш апаар. Ону барымдаалаш, СЭКП Төп Комитеди совет ниитилелдин социал-ангы болгаш национал структуразын

1. Социал-аңгы тургузуунуң болгаш национал харылзааларның хөгжүлдези

Совет ниитилелдиң бүгү аңгыларының болгаш социал бөлуктериниң чоокшулажыышкыны 70 чылдарда үргүлчүлеп турган. Ол—боттуг, ынчалзажок ала-чайгаар болу бербес чорудулга. Аиаа чугула рольду партиянын болгаш күрүнеиин сошиал политиказы ойнап турар. Бистин эчис сорулгавыс—кижилерни аңгылар кылдыр ылгавас ниитилелди тургузары. Ынчангаш тодаргайы-биле мынчаар чугаалап болур: бистер ол улуг эчис сорулгаже чоорту, ынчалзажок бүзүрелдин-биле бурунгаралап бар чоруур бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Ындыг түнел кылырының үндезин-барымдаазыны түү берип турарыл?

Ниитилелдиң **амыдыралынга ажылчын аңгының** ролю бе́ди́п турар. Ооң саны өзүп турар. Ам чуртта ажылчыннар 80 миллион хире—ажыл кылып турар чоннуң үштүң ийи кезээ. Ындыг болганда, бисте ажылчын аңгы аиаа-ла хөй санныг аңгы эвес, харын күш-ажылчы чоннуң хөй иуруузу апарган-дыр. Партия, профэвилел болгаш комсомол комитеттериниң составында, күрүне эрге-чагыргазының дээди болгаш чер-чер органнарында улам-на хөй ажылчыннар кирип турар. Ол кончуг шын-дыр, эштер, аиаа бис байыр чедирип турар бис!

Ажылчын аңгының кол ролюнүң быжыглыкшыны ооң идея-политиктиг четчип бышканының, эртем-билиглиниң болгаш профессионал мергежилиниң өзүлдези-биле холбашкаиы чугаазок. Он чыл мурнунда ажылчыннарның чартык кезииидеи бичи-ле хөйүг ортумак (долу болгаш долу эвес) база дээди билиглиг болуп турган, а ам—дөрттүң үш кезээ-дир. Ажылчын аңгының аныяк немежилгезиниң профессионал белеткели экижип турары өөрүнчүг. 60 чылдарда аныяк оолдар, кыстарның чугле үштүң бир кезээ профессионал-техниктиг өөредилгениң системазынга мергежил чедип ап турган, а-чангыс-ла оиғу беш чылдың дургузунда—12,5 миллион кижи, тодаргайлаарга бүдүрүлгеде киргеи ажылчыннарның үштүң ийи кезээ мергежилди аиаа чедип алган. Амгы үеиин ажылчынының күш-ажылының бүдүжү боду база өскерлип турар. Ол күш-ажыл интеллектуалдыг утка-шынар-биле улам-на долдуиуп турар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгеии индустриалнзастаиының хире-чергези-биле **колхозчу тараачынарның** амыдыралында ханы чаартылгалар болуп турар. Оларның күш-ажылы ажылчынарның күш-ажылы-биле чоорту чоокшулажып турар. Көдээде механизаторлар, эң чаа техника-биле холбашкан өскедаа ажылдакчылар улам-на көөидеп турар. Ортумак (долу болгаш долу эвес) база дээди эртемниг колхозчуларның саны оң чыл дургузунда 39 хуудан 60 ажыг хуу чедир көөидээни ынчангаш элдептиг эвес-тир.

Социалистиг өөрүүн ийи хевирииии чоокшулажыышкыны, колхозтарның-даа, күрүне бүдүрүлгелериин-даа киржип турары ажыл-агыйлар аразының организацияларының хөгжүлдези көдээниң социал тургузуунга улуг салдарны чедирип турар. Колхозчуларның күш-ажылын организастарының, шалының төлээриниң хевирлеринде өскерилелер-даа, ажылчынарга болгаш албан-хаакчыларга доктаадың тургускан социал хандырылга системазын колхозчуларга база ажылааны биче эвес ужур-дузалыг болуп турар. Ол-ла бүгү чүүлдер ажылчынның болгаш тараачынның социал байдалында ылгалдарны чок кылыр деп Ленинниң тодарадып көргүскени чүүлге аппар чыдар-дыр, эштер.

Бисте ам-даа хожудангай ажыл-агыйлар эвээш эвес, эде кылыры, чаартыры, чаагайжыдары негеттиниң турар суурлар эвээш эвес болбайн аан. Ындыг чаартылгалар чокка турум күш-ажылчы коллективтерни тургузарын чедип алыры, аъш-чем программазын чедиишкиниг күүседиринің эрге-ажыктарынга көдээде тургустуиган бүдүрүлге күчүлерии ажыктыг кылдыр ажыглаары берге. Чанғыс сөс-биле чугаалаарга, көдээге амыдыралдың культура-чуртталга байдалдарый эжижиперинге, хоорай биле көдээниң аразында боттуг ылгалдарны ажып эртеринге ам-даа хөй куженииштиивер, үе-шаг болгаш хөреигилер негеттиниң турар.

Ынчалзажок ам безиң хөй-хөй колхозтарга болгаш совхозтарга баарга чаагай-дыр. Хоорайныы ышкаш, көдээ амыдыралдың онзагай чүүлдери болгаш хереглелдери-биле дүгжүп турар делгем, чырык бажыңнарга кирерге чаагай-дыр. Күш-ажылдың чаа бүдүжү, амгы үеиин амыдыралы болгаш ындыг суурларның овур-хевири—ол дээрге бистиң социал политиказывыстың чаагай үре-түңнелдери-дир, эштер! **(Адыш часкаашкыны).**

Бистиң интеллигенциявыстың саны отчёттуг үеде хамыктан дүрген өскеи. Ам чуртта дөрт ажылдакчы бүрүзүнүң-не бирээзи колдуунда угаан ажылы-биле холбашкан болуп турар. Чүгле эртемге, өөредилгеге, культурага эвес, харын материалдыг бүдүрүлгеге, ниитилелдиң бүгү амыдыралынга интеллигенция улам-на улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Бодунуң эдлээнде миллион-миллион ажылчынарның болгаш колхозчуларның бүдүрүлгечи ажыл-чорудулгазынга күш болгаш угаан ажылы улам-на ыяк кылдыр холбажып турар. Оларның хөй-хөйү—чаартыкчылар болгаш чогаадыкчылар, чүүлдериң база номнарының авторлары, күрүнеиин болгаш хөй-ниитиниң ажылдакчылары. Олар дээрге, сөстүн долу утказы-биле алырга, бедик культурлуг, интеллигент кижилер-дир.

Сөөлгү он чылдарның дургузунда бистиң ниитилеливистин хөгжүлдезиниң дуржулгазын үнелеп көрбүшаан, ниитилелдиң ангы чок структуразының тургустунары колдуунда база үндезининде бышкан социализмниң төөгүлүг хемчээлдериие болу бээр деп бодап болур деп бодап тур мен.

Ол чорудулганың кол күжү, Маркстың сөстери-биле чугаалаарга, ооң «социал угаан-сарыылы болгаш социал чүрээ» амгы үеиин ажылчын аңгызы болуп турган болгаш ындыг болуп артар-даа. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Ооң революстуг идеологиязы болгаш моралы, коллективчи психологиязы, ооң-эрге-ажыктары болгаш идеалдары ам совет ниитилелдиң бүгү-ле бөлүктериниң чедип алышкыны болу берген. **(Адыш часкаашкыны).**

Аңгылар аразында ылгалдарны арылдырары социал политиканың мурнуна чаа-чаа сорулгаларны салып турары билдингир. Ук политика тус-тус аңгыларның хемчээлдериден үнүп турар ылгалдарны ажып эртеринге, бистиң ниитилеливистин бөлүк бүрүзүүнүң онзагай чүүлдерии болгаш эрге-ажыктарын эң-не кичээнгейлии-биле барымдаалаарыи иегеп турар ийтырыгларны шиитпирлээринге улам-на мөөнеттиниң турар.

Социал ылгалдарны девискээр аайы-биле деннештиреринии эргежок чүгулазын маиза холбаштыр оизалап демделээр бодай-дыр мен. Бистиң канчаар-даа ажок делгем чуртувустуң янзы-бүрү районнарында кижилериин амыдыралының культура-чуртталга байдалдары бир дәмей эвес болуп турар. Чогумна ындыг ылгалдар дыка хөй черлерге күш-ажыл курлавырлары-биле байдалды нарыядалып турары ховар эвес. Барыын Сибирьии, БАМ зоназын, чурттуң Азия кезээнде өске-даа черлерии шиңгээдип алырыпың программаларын боттандырып турар чорук ышаар чоннуң баарын көөидеткеи. Ынчаарга кижилер амга чедир-ле соңгу үктеи мурнуу чүкче болгаш төөи чүктеи барыын чүкче чоруурун болганчок-ла күзеп турар, а херек кырында бүдүрүктүг күштерии сайгара тургузар чорук кижилериің дедир утланыышкынпарже шимчээшкиниң иегеп турар.

Сибирьге, Ыраккы Чөөн чүкке болгаш соңгу чүк районнарына шалының немелдерии көөидедирге-ле тетчир, улус ооң чорувас апаар деп, чамдыкта ынчаар бодап турар. Немелделарда туруп келген. СЭКП ТК болгаш Совет чазак Кара хөрэүнүүг эвес черни сайзыралыр талазы-биле улуг хемчегерии алган болгаш оларны боттандырып турар. Бо болза нарын болгаш соңгаарладып болбас сорулга, ынчангаш ону бүгү республикаларның кэттышкан күштери-биле болдуиарла кыска хуусаларда шиитпирлээри чугула. **(Адыш часкаашкыны).** Бисте ындыг байлак дуржулга бар. Борта Туркестан — Сибирь, Урал — Кузбасс тудугларын, Кур черни шиңгээдип алганын, Ташкентиин катап тургускапын сактып көрээлиивер. Кара хөрэүнүүг эвес черге база шак мынчаар найырадыг болгаш күжениишкиниир ажылдаар херек.

Совет нацияларның чангыс эви бөгүн кажангызындан-даа артык быжыг. **(Адыш часкаашкыны).** Ол дээрге национал харылзаалар талазы-биле бүгү айтырыглар үзе шиитпирлеттинген дээни база ол эвес болбайн аан. Бистиң ышкаш, шак ындыг хөй националдыг улуг күрүнеиин хөгжүлдезиниң байдалы партияның онза кичээнгейин иегеп турар эвээш эвес айтырыглары идип үндүрүп турар.

Совет республикаларның чоиуиуң составы хөй националдыг. Ынчангаш бүгү нациялар республикаларның партия болгаш күрүне органнарына болур-чогууру-биле төлээлеттинген дээни база ол эвес болбайн аан. Бистиң ышкаш, шак херек болгаш идей-ажыл-чан талазы-биле шынарларын шыңгызы-биле барымдаадап көөр апаар.

Сөөлгү чылдарда чамдык республикаларда үндезин эвес националдарның хамаатыларының саны ажок улгаткан. Олар дыл, культура болгаш амыдырал талазы-биле боттары тускай негелделерлиг болуп турарлар. Республикаларның компартияларының ТК-лары, крайкомнар болгаш обкомнар бо айтырыгларыны хандыр көрүп, оларны чогуур өйүнде шиитпирлээриниң аргаларын саналдаар ужурлуг.

Бистиң чуртувуста кижи бүрүзүүнүң национал чоргааралын, национал ат-алдарын хүндүлеп турар. Социализмниң утка-шынарынга окта дүүшпес шовинизм азы национализм ышкаш, ындыг чоруктарга удур, антисемитизм азы сионизм дээи ышкаш национализчи кандыг-даа хажыдыышкынларга удур СЭКП демисежип келген болгаш кезээде шиитпирлиг демисежир. Национал онзагай чүүлдерии күш-биле узуткаарынче утланган хөөнверге удур бис. Ынчалза-даа ону кара албан-биле хөөредир чорукту болдурбас деп санап турар бис. Ажылчы чоннарны совет патриотизминиң болгаш социалистиг интернационализминиң, чангыс аъй улуг совет Төрээн чуртунга бердинген ханы чоргааралдың ёзузунга кижизидери—партияның ыдыктыг хүлээлгези болур.

Бистиң республикаларывыстың кайызының-даа экономиктиг болгаш социал ханы хөгжүлдези оларның аразында бүгү талалыг чоокшулаашкының дургедедип турар дээрэни амыдырал бадыткаан. Национал культураларның чечектелишкини болгаш бот-боттарын байыдары, кижилериң чаа социал болгаш интернационалдыг ниитилежилгези — чангыс аъй совет улустуң культуразының хевирлээшкини чоруп турар. Ол болуушкун бистс ооң социализм үезиниде канчаар чоруурун шыкаш, дең чоруктуң, акы-дүүмә кады ажылдажылганың болгаш эки-тураның үндезиниериие шак мынчаар чорун турар. Национал политиканың ол ленинчи принциптерии сагыырын партия шынгыы харагадзап турар. Бис оларны кажан-даа хажытпас бис!

2. Амыдыралдың социалистиг хевириниң материалдыг болгаш угаан-бодал үндезиннерин быжыглаары, чаа кижини кижизидери

Эштер! Сайзырангай социализмниң үезинде бүгү ниитилел харылзааларын чаа күрүне тургузуунуң иштики мөөү-шынарында дүүшкен коллективчи үндезиниериие эде тургузары доостур. Ол эде тургузуушкун бистиң амыдыралывыстың материалдыг-даа, угаан-бодал-даа талаарын, бүгү тургузуун-даа хөме алган турар.

Совет ниитилел — ол дээрге **күш-ажылдың кижилериниң** ниитилели. Кижиниң күш-ажылын чугле улам бүдүрүкчүлүг эвес, харын утка-шынарлыг, солуң, чогаадыкчы болдурар дээш, партия болгаш күрүне хөй күжениишкиниерии үндүрүп келген болгаш үндүрүп-даа турар. Борта эң чугула рольду хол-биле кылыр, чавыс мергежилдиг болгаш зар күш-ажылды узуткаар чорук ойнаар хүлээлгелиг. Ындыг ажылды бисте амдыызында миллион-миллион кижилер кылып турар. Бо дээрге чугле экономиктиг эвес, харын шыңгыы социал айтырыг-дыр. Ону шиитпирлээри — ол дээрге күш-ажылды кижи бүрүзүүнүң бирги чергеде амыдыралчы негелделииче шилчидериниң оруктарында көл моондактарны чайладыры болур. **(Адыш часкаашкыны).**

Социализм күш-ажылга чаа хамаарылганы тывылдырган. Социалистиг чарыш ооң көскү илерелдериниң бирээзи болур болгаш артар-даа .Ооң сорук кириишкии албаан чанғыс завод-даа, колхоз-даа, тудуг-даа чок. Бөгүи чүс миллион ажыг кижини хаара тутқан ол патриоттуг шимчээшкиниин чалгыы канчаар-даа ажок улуг. Орта кижилерниң хөй-ниитичи хүлээлгени, маадырлыг чорукту болгаш күш-ажылга изиг чүткүлду биилп алырының үлегер-чижээ каиналып ыяктыг турар. Чарыштың тиилекчилериин дыка хөйү, бүдүрүлгеиин бүгү чуртка билдингир мурнакчылары бөгүи мында, бо залда олуруун турарлар-дыр. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Социалистиг чарыш — массаларның чогаадыкчы ижи-дир. Алызын алгаш көөр болза, кижилериин бедик медерелдиг болгаш идепкейлиг чоруунга ол үндезилеттинген болур. Ылаңла ындыг идепкей будүрүлгеиин курлавырларын илередип, оларны ажыглалга киирериие, ажылды ажыктыы болгаш шынарын бедидерииге дузалап турар. Ынчалза-даа херек кырында, чүдүл чажыргаш чоор, социалистиг хүлээлгелер чамдыкта адаандан хүлээп алдынмайн, а үстүидеп, өрү черлерден «бадып кээп» турарлар. Ол чорук күш-ажылчы чарыштың шын ёзузунга хора чедирип турар. Кол-ла чүве болза уткуттур планнарны болгаш ишчи кижи, бригада, будүрүлге чери, будүрүлге адыры деп, чурум ёзугаар «адаандан өрү» хүлээп алган өске-даа ындыг эгелээшкиниерии тургузар херек. Оон соонда ам-на ындыг идепкейлерии күрүне планы-биле туддуштурары чугула. Ындыг чорук социалистиг чарыштың утка-шынарынга-да, бистиң экономикавыстың планныг характеринге-даа дүгжүп турар.

Оларның күш-ажылының **болгаш амыдыралының** байдалдарын экижидериие доктаамал сагыш салып турар черлерге кижилер эки, хандыкшыдыг ажылдаар дээрэи бүгүдеге билдингир. Завод, ферма — **ол дээрге-ле бетеи дизе-ле кижиниң** бодунуң амыдыралының үштүң бир кезиин эртиирер бажыңы-дыр. Борта бүгү чүве — ажылдаар черлердеи эгелээп хейкерии, чемненир черлерге чедир — эштиг, амгы үеге дүүшкеи турар ужурлуг.

Ындыг турбүже бо айтырыгларны ийиги чергении, чугула эвес кылдыр көөр ажыл-агый удуртукчуларының ам-даа бисте бары хомудапчыг. Ол туюлундан ыяк эвес, хоралыг туруш-тур. ТК-ның Политбюрозу министрлерии баштадыр ындыг удуртукчулардан чангыс эвес удаа ыңгызы-биле иегеп келген. Будүрүлгелериин, хоорайларның болгаш суурларының, социал хөгжүлдезиниг көрдүүлеп акша-хөреигилер дорт айыткаи чериие, долузу-биле болгаш доктааттынган хуусаларында ажылгаттынзын дээш. ыңгызы контрольду хандырар херек. Чаа будүрүлге объектилерии ажыглаага киирген дугайында чер-черлерден келген рапорттарда орта ажылдаар кижилерге чүиү кылганы, чеже чурттагга орайсавазын, үргүлар садтарын, библиотекаларны болгаш профилакторийлерии тутканы эпти-ле айыттынмаан боор-дур. Бир эвес объектиде чурттадга болгаш культура-амыдырал тудуунуң план ёзугаар баш удур көрдүүген программазы база күүсеттинген болза, чугле ындыг таварылгада ол рапорттарны күштүг деп санаарын дугуржуп ап көрээлинер. Айтырыгны ынчаар тургусканын съезд деткиир деп бодап тур мен. **(Адыш часкаашкыны).**

Эштер! **Хуваалда айтырыы партияның** онза кичээнгейиниң төөгүге турган болгаш болуп артар-даа. Маиза болуп турган өскерлиишкиннерии үлгүүн болгаш ханызын, чижээлээрге, мындыг фактылар чугаалап турар. 70 чылдарның дургузуидада айда бир кижиге-ле 100 ажыг рубль ап турган ажылчын, албан-хаакчы болгаш колхозчу өг-бүлелериің саны үш катап хире өскеи. Ол ышкаш дедир. Айда бир кижиге 50 рубльден эвээш орулгалыг өг-бүлелериің саны барык ынча хире хемчээлге кызырылган. Ол дээрге чугле өзүлде эвес, харын ажылчы чоннарның бүгү бөлүктериниң амыдыралының деииелдериниң чоокшулажыышкыны бөлуп турардыр. Ол угланыышкын күштелир, бүгү кижилер ажыктыг ажылдаан тудум, ол улам дүргедээр.

Социализм үезинде хуваалданың кол барымдаалаар чүүлү болза, чугле күш-ажыл — ооң демчээли болгаш шынары болур. Херек кырында кезээде ындыг болбайн турары харааданчыг. Элдеп-зэин шын эвес деннештирилгелер, шалының ажылдың боттуг түңнелдерии эвес, чугле ажылга көстүп каяны дээш төлээр, чедип алдынмаан шанналдар тыпсыры— бо бүгү чүүлдер будүрүлге көргүзүтлериие-даа база кижилериің психологиязынга-даа кедергей хоралыг салдарны чедирип турар.

Бистиң материалдыг болгаш моральдыг ндиг бээр системавые кижи бүрүзүүнүң күш-ажылчы салыышкынынга чөптүг болгаш барымдаалыг үнелээшкинии кезээде болгаш чер болганга хандырар ужурлуг. Ак сеткилдиг ажылдакчыларны бүгү тала-биле деткиир, чалгаларга болгаш үрекчилерге ажылдың боттуг түңнелдерии эвес, чугле ажылга көстүп каяны дээш төлээр, чедип алдынмаан шанналдар тыпсыры — бо бүгү чүүлдер будүрүлге көргүзүтлериие-даа база кижилериің психологиязынга-даа кедергей хоралыг салдарны чедирип турар.

Бисте ажыл чок чорук чок. Ажылдаар эрге бистиң Конституциявыста бижиттинген болгаш херек кырында хандыртыигаи. Ынчалза-даа ажылчы чоннарның хөй санныг саналдарын ёзугаар Конституцияда өске мындыг чүүл база бижиттинген: ниитилеге ажыктыг күш-ажылдан ойталаар чорук социализмниң принциптери-биле кады туруп шыдавас. Ол чүл дээрге, мангысталчак, хээли алыр, чижеи олча сурер, социалистиг өөчүг-хөреигиже семээр кандыг-даа үүлгедиглерии бүгү оруктарын бар-ла организастыг, сан-хөө, юридиктиг аргалар-биле мяк кылдыр дүй шавар дээни ол-дур. **(Адыш часкаашкыны).**

Чоокта чаа СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели садыг болгаш хөй-ниитиниң чемненилге черлериниң ажылын экижидер, оларның кадрларын болгаш материалдыг баазазын быжыглаар дугайында, садыгиык дүрүмнериие, продуктуларны болгаш барааиларны хуваарыига шыңгыы чуруму тургузар дугайында доктаалды хүлээп алганнар. Оонбиле кады ховар бараанларны кажарлап саарар чоруктарны шиитпирлиг үзе шавар, чогуур күрүне органнарының ол адырда бүрүү ажылгашкының бүгү хевирлери-биле демиселди идепкейжидер, ажылчын контрольду күштелирер талазы-биле тодаргай хемчеглерии айыткан. Ол хемчеглерии ажылчы чоннар бүрүиү-биле үүлдүтээнер дээрзииге бүзүреп тур мен. **(Адыш часкаашкыны).**

Амыдыралдың совет хевириниң эң онзагай демдектериин бо айтырыгларыны хандыр көрүп, оларны чогуур өйүнде шиитпирлээриниң аргаларын саналдаар ужурлуг.

Бистиң чуртувуста кижи бүрүзүүнүң национал чоргааралын, национал ат-алдарын хүндүлеп турар. Социализмниң утка-шынарынга окта дүүшпес шовинизм азы национализм ышкаш, ындыг чоруктарга удур, антисемитизм азы сионизм дээи ышкаш национализчи кандыг-даа хажыдыышкынларга удур СЭКП демисежип келген болгаш кезээде шиитпирлиг демисежир. Национал онзагай чүүлдерии күш-биле узуткаарынче утланган хөөнверге удур бис. Ынчалза-даа ону кара албан-биле хөөредир чорукту болдурбас деп санап турар бис. Ажылчы чоннарны совет патриотизминиң болгаш социалистиг интернационализминиң, чангыс аъй улуг совет Төрээн чуртунга бердинген ханы чоргааралдың ёзузунга кижизидери—партияның ыдыктыг хүлээлгези болур.

Бистиң республикаларывыстың кайызының-даа экономиктиг болгаш социал ханы хөгжүлдези оларның аразында бүгү талалыг чоокшулаашкының дургедедип турар дээрэни амыдырал бадыткаан. Национал культураларның чечектелишкини болгаш бот-боттарын байыдары, кижилериң чаа социал болгаш интернационалдыг ниитилежилгези — чангыс аъй совет улустуң культуразының хевирлээшкини чорун турар. Ол болуушкун бистс ооң социализм үезиниде канчаар чоруурун шыкаш, дең чоруктуң, акы-дүүмә кады ажылдажылганың болгаш эки-тураның үндезиниериие шак мынчаар чорун турар. Национал политиканың ол ленинчи принциптерии сагыырын партия шынгыы харагадзап турар. Бис оларны кажан-даа хажытпас бис!

2. Амыдыралдың социалистиг хевириниң материалдыг болгаш угаан-бодал үндезиннерин быжыглаары, чаа кижини кижизидери

Эштер! Сайзырангай социализмниң үезинде бүгү ниитилел харылзааларын чаа күрүне тургузуунуң иштики мөөү-шынарында дүүшкен коллективчи үндезиниериие эде тургузары доостур. Ол эде тургузуушкун бистиң амыдыралывыстың материалдыг-даа, угаан-бодал-даа талаарын, бүгү тургузуун-даа хөме алган турар.

Совет ниитилел — ол дээрге **күш-ажылдың кижилериниң** ниитилели. Кижиниң күш-ажылын чугле улам бүдүрүкчүлүг эвес, харын утка-шынарлыг, солуң, чогаадыкчы болдурар дээш, партия болгаш күрүне хөй күжениишкиниерии үндүрүп келген болгаш үндүрүп-даа турар. Борта эң чугула рольду хол-биле кылыр, чавыс мергежилдиг болгаш зар күш-ажылды узуткаар чорук ойнаар хүлээлгелиг. Ындыг ажылды бисте амдыызында миллион-миллион кижилер кылып турар. Бо дээрге чугле экономиктиг эвес, харын шыңгыы социал айтырыг-дыр. Ону шиитпирлээри — ол дээрге күш-ажылды кижи бүрүзүүнүң бирги чергеде амыдыралчы негелделииче шилчидериниң оруктарында көл моондактарны чайладыры болур. **(Адыш часкаашкыны).**

Социализм күш-ажылга чаа хамаарылганы тывылдырган. Социалистиг чарыш ооң көскү илерелдериниң бирээзи болур болгаш артар-даа .Ооң сорук кириишкии албаан чанғыс завод-даа, колхоз-даа, тудуг-даа чок. Бөгүи чүс миллион ажыг кижини хаара тутқан ол патриоттуг шимчээшкиниин чалгыы канчаар-даа ажок улуг. Орта кижилерниң хөй-ниитичи хүлээлгени, маадырлыг чорукту болгаш күш-ажылга изиг чүткүлду биилп алырының үлегер-чижээ каиналып ыяктыг турар. Чарыштың тиилекчилериин дыка хөйү, бүдүрүлгеиин бүгү чуртка билдингир мурнакчылары бөгүи мында, бо залда олуруун турарлар-дыр. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Социалистиг чарыш — массаларның чогаадыкчы ижи-дир. Алызын алгаш көөр болза, кижилериин бедик медерелдиг болгаш идепкейлиг чоруунга ол үндезилеттинген болур. Ылаңла ындыг идепкей будүрүлгеиин курлавырларын илередип, оларны ажыглалга киирериие, ажылды ажыктыы болгаш шынарын бедидерииге дузалап турар. Ынчалза-даа херек кырында, чүдүл чажыргаш чоор, социалистиг хүлээлгелер чамдыкта адаандан хүлээп алдынмайн, а үстүидеп, өрү черлерден «бадып кээп» турарлар. Ол чорук күш-ажылчы чарыштың шын ёзузунга хора чедирип турар. Кол-ла чүве болза уткуттур планнарны болгаш ишчи кижи, бригада, будүрүлге чери, будүрүлге адыры деп, чурум ёзугаар «адаандан өрү» хүлээп алган өске-даа ындыг эгелээшкиниерии тургузар херек. Оон соонда ам-на ындыг идепкейлерии күрүне планы-биле туддуштурары чугула. Ындыг чорук социалистиг чарыштың утка-шынарынга-да, бистиң экономикавыстың планныг характеринге-даа дүгжүп турар.

Оларның күш-ажылының **болгаш амыдыралының** байдалдарын экижидериие доктаамал сагыш салып турар черлерге кижилер эки, хандыкшыдыг ажылдаар дээрэи бүгүдеге билдингир. Завод, ферма — **ол дээрге-ле бетеи дизе-ле кижиниң** бодунуң амыдыралының үштүң бир кезиин эртиирер бажыңы-дыр. Борта бүгү чүве — ажылдаар черлердеи эгелээп хейкерии, чемненир черлерге чедир — эштиг, амгы үеге дүүшкеи турар ужурлуг.

Ындыг турбүже бо айтырыгларны ийиги чергении, чугула эвес кылдыр көөр ажыл-агый удуртукчуларының ам-даа бисте бары хомудапчыг. Ол туюлундан ыяк эвес, хоралыг туруш-тур. ТК-ның Политбюрозу министрлерии баштадыр ындыг удуртукчулардан чангыс эвес удаа ыңгызы-биле иегеп келген. Будүрүлгелериин, хоорайларның болгаш суурларының, социал хөгжүлдезиниг көрдүүлеп акша-хөреигилер дорт айыткаи чериие, долузу-биле болгаш доктааттынган хуусаларында ажылгаттынзын дээш. ыңгызы контрольду хандырар херек. Чаа будүрүлге объектилерии ажыглаага киирген дугайында чер-черлерден келген рапорттарда орта ажылдаар кижилерге чүиү кылганы, чеже чурттагга орайсавазын, үргүлар садтарын, библиотекаларны болгаш профилакторийлерии тутканы эпти-ле айыттынмаан боор-дур. Бир эвес объектиде чурттадга болгаш культура-амыдырал тудуунуң план ёзугаар баш удур көрдүүген программазы база күүсеттинген болза, чугле ындыг таварылгада ол рапорттарны күштүг деп санаарын дугуржуп ап көрээлинер. Айтырыгны ынчаар тургусканын съезд деткиир деп бодап тур мен. **(Адыш часкаашкыны).**

Эштер! **Хуваалда айтырыы партияның** онза кичээнгейиниң төөгүге турган болгаш болуп артар-даа. Маиза болуп турган өскерлиишкиннерии үлгүүн болгаш ханызын, чижээлээрге, мындыг фактылар чугаалап турар. 70 чылдарның дургузуидада айда бир кижиге-ле 100 ажыг рубль ап турган ажылчын, албан-хаакчы болгаш колхозчу өг-бүлелериің саны үш катап хире өскеи. Ол ышкаш дедир. Айда бир кижиге 50 рубльден эвээш орулгалыг өг-бүлелериің саны барык ынча хире хемчээлге кызырылган. Ол дээрге чугле өзүлде эвес, харын ажылчы чоннарның бүгү бөлүктериниң амыдыралының деииелдериниң чоокшулажыышкыны бөлуп турардыр. Ол угланыышкын күштелир, бүгү кижилер ажыктыг ажылдаан тудум, ол улам дүргедээр.

Социализм үезинде хуваалданың кол барымдаалаар чүүлү болза, чугле күш-ажыл — ооң демчээли болгаш шынары болур. Херек кырында кезээде ындыг болбайн турары харааданчыг. Элдеп-зэин шын эвес деннештирилгелер, шалының ажылдың боттуг түңнелдерии эвес, чугле ажылга көстүп каяны дээш төлээр, чедип алдынмаан шанналдар тыпсыры — бо бүгү чүүлдер будүрүлге көргүзүтлериие-даа база кижилериің психологиязынга-даа кедергей хоралыг салдарны чедирип турар.

Бистиң материалдыг болгаш моральдыг ндиг бээр системавые кижи бүрүзүүнүң күш-ажылчы салыышкынынга чөптүг болгаш барымдаалыг үнелээшкинии кезээде болгаш чер болганга хандырар ужурлуг. Ак сеткилдиг ажылдакчыларны бүгү тала-биле деткиир, чалгаларга болгаш үрекчилерге ажылдың боттуг түңнелдерии эвес, чугле ажылга көстүп каяны дээш төлээр, чедип алдынмаан шанналдар тыпсыры — бо бүгү чүүлдер будүрүлге көргүзүтлериие-даа база кижилериің психологиязынга-даа кедергей хоралыг салдарны чедирип турар.

Бисте ажыл чок чорук чок. Ажылдаар эрге бистиң Конституциявыста бижиттинген болгаш херек кырында хандыртыигаи. Ынчалза-даа ажылчы чоннарның хөй санныг саналдарын ёзугаар Конституцияда өске мындыг чүүл база бижиттинген: ниитилеге ажыктыг күш-ажылдан ойталаар чорук социализмниң принциптери-биле кады туруп шыдавас. Ол чүл дээрге, мангысталчак, хээли алыр, чижеи олча сурер, социалистиг өөчүг-хөреигиже семээр кандыг-даа үүлгедиглерии бүгү оруктарын бар-ла организастыг, сан-хөө, юридиктиг аргалар-биле мяк кылдыр дүй шавар дээни ол-дур. **(Адыш часкаашкыны).**

Чоокта чаа СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели садыг болгаш хөй-ниитиниң чемненилге черлериниң ажылын экижидер, оларның кадрларын болгаш материалдыг баазазын быжыглаар дугайында, садыгиык дүрүмнериие, продуктуларны болгаш барааиларны хуваарыига шыңгыы чуруму тургузар дугайында доктаалды хүлээп алганнар. Оонбиле кады ховар бараанларны кажарлап саарар чоруктарны шиитпирлиг үзе шавар, чогуур күрүне органнарының ол адырда бүрүү ажылгашкының бүгү хевирлери-биле демиселди идепкейжидер, ажылчын контрольду күштелирер талазы-биле тодаргай хемчеглерии айыткан. Ол хемчеглерии ажылчы чоннар бүрүиү-биле үүлдүтээнер дээрзииге бүзүреп тур мен. **(Адыш часкаашкыны).**

Амыдыралдың совет хевириниң эң онзагай демдектериин бирээзи болза кижилериің **ниитилел фондуларындан ап** турар өзүлделиг кежиктери болур. Беш чыл дургузунда ол үштүң бири хире өскеи болгаш чугле чангыс бо чылын 121,5 миллиард рубль болган. Ол дээрге аажок хөй хөреигилердир. Оларны ажылчы чоннарның амыдыралының байдалдарын экижидериие, оларның кадның камгалаарына, өөредилгее, уруглар кижизидилгезиие, социал хандырылга болгаш культурага ажыглаар. Оларны ажыктыг, кижилерге эң-не дузалыг кылдыр чыргалдар херек.

Бистиң социал программавыста эң чугула черии, билдингир-ле, **чурттаар оран-суур** эзлеп турар. Эрткен беш чылда чурттага тудуу кайгамчык улуг хемчээлдиг чорун турганы демделеттиниеи болгай, ооң хемчээли бүгү чуртка моон соңгаар-даа ол хевээр артар. Ооң-биле кады эвээш эвес өг-бүлелер коммуналдыг, чаагайжыттыкмаан квартираларда ам-даа чурттавышланнар, хөй-хөй чаа өглеиген аныяктар чурттаар оран-сааиы маиап турарлар. Ол айтырыг амдыызында ам-даа нарын хевээр болганда, чурттаар оран-сава хувааллазынга оиза кичээнгей, чөптүг, топтуг чорук херек, ону хөйниити организацияларының киржилгези-биле, оларның талазындан шынгыы контрольду чорудар ужурлуг. Кооперативтиг тудугну база улам калбартыр, ооң хевирлерии сайзырангайжыдар херек. Ооң-биле кады чурттаар оран-сааның ажыглалынга болгаш кадагалалынга эң-харысалага чок кижилерден улам шынгыы айтырар херек. Борта корум-чуруму тургузарынга төлевилелии бүгү ниитиниң калбаа-биле чугаалажып турары чурттагга айтырының хоойлузуиуң үндезиниерии дузаалаар деп бодап тур мен.

Отчёттуг үеде партияның XXV съездизиниң **улус өөредилгезиниң хөгжүлдезиие** хамаарышкан айтышкынынары колдуунда чедиишкиниг күүсеттинген.

Чугула деииел чедип алдынган — бүгү ниитиниң албан ортумак өөредилгезиие шилчиишкин доозулган. Школада өөредилгеии, кү

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ илеткелиниң уланчызы

(Уланчызы. Эгези 2-ги, 3-кү, 4-кү, 5-ки, 6-гы, 7-ги арыннарда).

Бистиң үежелеривистиң чырыткылыг овур-хевирни тургузарыгға чогаадыкчы ажылдакчыларның чедишкиннери маргыш чок. Ол овур-хевирлер кижилерниң сагыш-сеткилин доолдурүп, маргылдаа үндүрүп, амгы болгаш келир үе дугайында бодандырып турар. Партия эң эки чогаалдарда синяккен хамааты сорукту, четпестерге эптеш чок чорукту, бистиң ниитилелривисте бар чугула соруглаларны шиитпирлээрингe уран түүлдүң идепкейлиг киржилгезин хүлээп ап, байыр чедирип турар. «Будуң чылдың даалгазын менээ бээр дээш, санал-оналдарга Күрпланның көк дер дүжерин күзеп тур мен» деп, Маяковскийниң бижээнин сактып тур боор силер. Сөөлгү чылдарда оларның ужунда Күрплан, харын база түгле ол эвес, шынап-ла «көк дер» дүшпес арга чок ыңдыг чугула айтырыглар литературага, кинога болгаш театрга көдүртүнгүлээн.

Ыңдыг чогаалдарның маадырлары яазы-бүрү — тудугжудар бригадири болгаш колхоз даргазы, демир-орук ажылчыны болгаш офицер, ужудукчу болгаш улуг эртемден. Ынчалза-даа оларның маадыр бүрүзүнден номчукчулар, көрүкчүлер боттарының хууда бодалдарынга болгаш сагыш-сеткилияге демейлешкек аяннарны тып ап база оон совет мөзүшпарның эки демдектерин чуруп көргүскенин көрүп ап турарлар.

Мораль айтырыгларынга бистиң ниитилелривистиң улам өзүп турар кичээнгейин совет уран түүлге үнелеп көрбейн барып база ыдавас. Бүдүүлгеге болгаш амыдырал-чуртталгага кижилерниң харылзаалары, кижиниң иштики нарын сагыш-сеткили, бистиң оожургал чок планетавыста оон ээлээр чөрии — бо бүгү түүлдер уран дилеп тывышкынарның эгээртинмес адыры-дыр. Маңаа чугула түүл болза теманың чугулазы уран-чечениинң талазы-биле быжпаан, пат түүлдербиле хөлегелеттинге бербезин чедип алыры болбайн канчаар: Чогаалдарның маадырлары аар-саар чөгенчиг ажыл-херектерге хагдынмайн, а бодунуң чуртунуң сагыш човаашкыннарыбиле күжениишкинниг күш-ажыл, чөптүг болгаш чаагай чоруктуң тиилелгелери дээш кызымаккай демисел-биле хайыккан амыдырал-биле чурттаан турарын чедип алыры чугула.

Ол шыңаш идей чок чоруктуң илерээшкиннери, үзел-бодалы тодаргай эвес мөөренгей чорук, төөгүлүг чамдык болуушкунларны болгаш ийи-чангыс кижилерни аңгы талазы-биле шын үнелеп хөөрүн хажыда бээр чорук салым-чаяанныг кижилериниң чогаадыкчы ажылынга безин каражаны чедирип болур. Бистиң критиктеривис, литература журналлары, чогаадыкчы эвилелдер, хамыктың мурнунда ыңда партия организацияларының кайы бир талаже чайгыла берген кижилерни эдип ап билир үжурлуг. Оон-биле кады кажан бистиң херек кырында боттуг совет амыдыралывысты хажыдып турар чогаалдар көстүп келген таварылгала аңаа хамаарыштыр идепкейлиг, принципиалдыг болуру чугула болбайн аан. Ыңдыг таварылгада бис эптеш чок болур үжурлуг бис. Бистиң уран түүлүвүстүң идейлиг угланышкынынга партия кажан-даа хамаарылга чок турбаан болгаш ыңдыг болбас-даа үжурлуг. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Ынчаарга база бир түүл дугайында. Бисти долгандыр турар бүгү чүве боду чараш болгаш эки көрүштүг болур үжурлуг деп чүвени тайылырлаан херек түү деп. Москвада олимпийжи объектилер болгаш өске-даа чуртталга кварталдары, бурунгунуң катап тургустуунуң келген эртинелери болгаш Ленинградтың чаа-чаа архитектура ансамбльдери, Алмаатаның, Вильнюстуң, Навоинийң, өске-даа хоорайларның чаа тудуглары — ол дээрге бистиң чоргааралывыс-тыр. Ынчалзажок ниитизи-биле хоорай тудуунга улуг уран чогаадыкчы аян болгаш яазы-бүрү талалыг овур-хевир негеттинип турар. Салым-чаяанының айыы-биле өске хоорайга чеде бергеш бажыны-даа, квартираны-даа бодунуудан ылгап чадап каач бир фильмниң маадыры ышкаш болу бербезин дээш оңу ынчаар чорудары чугула. **(Залда шимээргээшкин. Адыш часкаашкыны).**

Совет кижилериң уран түүлге хандыкшылы аажок улуг. Чамдыкта эки шиже кирери, солун номгу садып алыры, делгелгеже кирери амыр эвес-ле болгай. Ынчангаш ол хүндүткел, уран түүлге шак ыңдыг ынак чорук чогаадыкчының бодунуң чонунуң мурнунга улуг харыысалгалыг болурун база иеген турар. Чонның эрге-ажыктарынга дүүштүр чурттаары, өөрүшкүнү болгаш мынгаралды олар-биле үлежири, амыдыралдың шынныын, бистиң гуманнсчи идеалдарывысты бадыткаары, коммунистиг тургузуушкунуңуң идепкейлиг киржикчизи болуру—ол дээрге уран түүлдүң ёзулуг улусчу, ёзулуг партийжизи-дир.

Ленинчи культура политиказынга шынчы бистиң партиявыс уран чогаадыкчы интеллигенцияны хумагалыг болгаш хүндүткелдиг көрүп, оларны чогаадыкчы бедик сорулгаларны шиитпирлээринче улап башкарып турар. Ол чорук чогаадыкчы күштери улам ылай сырый каттыштырарынга, ниитилелдиң угаан-бодал амыдыралының көдүрлүүшкүнүне идигин берип турар. Культураның совет мастерлери чогаадыкчы чаа-чаа ажыдыышкыннары-биле бисти өөртүр дээрзинге чигзиниг турбас! **(Адыш часкаашкыны).**

Эштер! Совет кижи — ол дээрге ак сеткилдиг ажыл-ишчи, политика талазы-биле бедик культуралыг кижи, патриот болгаш интернационалчы-дыр. Партия, чурттуң маадырлыг төөгүзү, бистиң бүгү тургузуувус оны кижизиткен. Чаа амыдыралдың тургузукчузуңуң долу амыдыралы-биле ол чурттап чоруур.

Бо дээрге **чаа кижини хевирлеп кижизидери-биле** холбашкан бүгү айтырыгларны шийтпирлеп каапканывыс ол эвес-ле болгай. Бо талазы-биле мурнувуста эвээш эвес сорулгалар туруп турар. Кижизидилгениң чедишкини кажан ол социал-экономиктиг политиканың быжыг үндезининге даянган турда, түгле ынчан хандыртынар.

Кижинин улам долузу-биле болбаззыраарынга материалдыг болгаш угаан-бодалдың улуг аргалары бистe бар, оларны моон соңгаар-даа күштелдирер бис. Оон-биле кады кижи бүрүзү оңу чөп угаазылалдыг ажыглап билири чугула. А ол алызында барып кижиниң сонуургалы, хереглели кандыг болурундан хамааржыр апаар. Чогум-на ынчангаш бистиң партиявыс оларның идепкейлиг, тодаргай утланышкынның хевирлеттинин кижизиттинерин чугула социал сорулгаларның бирээзи деп көрүп турар.

Совет кижилериң хөй нуруузу сагыш-сеткилиниң ханызындан ак сеткилдиг ажылдап турар. Оларга ниитилелдиг берип турары яазы-бүрү чаагай кежиктерин дүрүм ёзугаар база чөптүү-биле ажыглап, олар бистиң чоннуң байлаан камнап база көвүделип турар. Ынчалза-даа бисте эвээшти бергеш, а күрүнеден хөйүү чоогларын оралдажып чоруур кижилер база бар. Чогум-на ыңдыг психологияга үндезилеттингеш думчуун боралаар болгаш мещаныг, хууда байырлыч бодаар чорук чонниң сагыш човаан чоруур түүлдерни болгаш ажыл-херээн тоомча чок көөр чоруктар тыптып келир. Ажыылбиле чугаалаарга, ам-даа шыңгыы айыылдыг болуп артпышаан турар арагага хандыкшыыр чорук ниитилелге, өг-бүлеге биче эвес когаралды чедирип турар. Бүгү күш-ажылчы коллективтериниң, бүгү хөй-ниитн организацияларның, бүгү коммунистерниң күженишкиннери ол ёра чок чоруктарга удур демиселче угланган турар үжурлуг.

Амыдыралдың социалистиг овур-хевирни сайзырангайжыдар, чаа кижини хевирлеп кижизидерinге шаптыктап турар бүгү түүлдерни узуткаар талазы-биле улуг ажыл мурнувуста туруп турар-дыр. Эштер, Ол дээрге эпис сорулгазы — совет кижилериң чаагай чоруу болгаш аас-кежик болур партиявыс социал политиказының чарылбас тудуш кезектериниң бирээзи болур.

3. ССРЭ Конституциязы болгаш совет политиктиг системаның улам ыңай хөгжүлдези

Эштер! Совет ниитилелдиң экономиктиг, социал болгаш угаан-бодал амыдыралында эң боттуг өскерлиишкиннер, бүгү улустуң күрүнезиниң хаңы демократиязы ССРЭ-ниң чаа Конституциязында мөөнеттинип илергейлеттинген. Үндезин Хөөлүлүү чугаалажып көргени чоннуң чогаадыкчы күжүнүң канчаар-даа аажок улуг көдүрлүүшкүнүн, оон хамааты идепкейин хайыктырганы бистиң шүптувуска уттундурбас.

ССРЭ Конституциязын, а оон соонда — эвилелдешкен болган автономнуг республикаларның конституцияларын хүлээп алганы-биле холбаштыр **улус депутаттарының Советтериниң** ажылдынга чаа үе-чада эгелээн.

Эрге-чагырганың дээди органнары — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш республикаларның Дээди Советтериниң ажылчорудулгазы көскүзү-биле идепкейжээн. Хоойлужудулганы, эргелеп башкарылганы болгаш контрольду чангыс аай болдурбушаан, Дээди Советтер Министрлер Чөвүлелдериниң, министерстволарның болгаш ведомстволарның ажылын идепкейлиг башкарып турар. Ол болза четпестерни ёй-шаанда илередиринге болгаш чайладырынга идиг берип, күрүне амыдыралының ниити арга-шинээзин бедидип турар.

Конституцияга үндезилээп совет хоойлу-дүрүмнү чаагыг немээн улуг ажыктыг боон турар. Чаа хоойлулар ниитилел харылзааларының яазы-бүрү талаларын ылаптыг, нарыныбиле таарыштыр башкарар арганы берип турар. Хоойлу-дүрүмнү сайзырангайжыдар талазы-биле ажыл ам-даа уламчылаар. Аңаа бирги ээлчегде идип үндүрүп турар үш угланышкын: улус ажыл-агыйын удуртуру, хамаатыларның болган хөй-ниитн организацияларының конституция ёзугаар эргелерни боттандырары, ниити эвилел хоойлуларын парлап үндүрерин доозары болур.

Бисте эки хоойлулар эвээш эвес хүлээп алдынган, эштер. Ам сорулга болза хамыктың мурнунда оларны ылап шын болгаш чайлышы чокка боттандырары болур. Кандыг-даа хоойлуну бүгү черлерге, кижи бүрүзү күүседип турар болза, түгле ынчан ол күштүг болур.

Чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазында хөй солун, чаа түүлдер көстүп келгилээн. Олар тус черниң ажыл-агыйының, чонуң хандырылгазының айтырыгларынче кичээнгейин кошкатпайн, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң комплекстиг байдалын хандырарынга улам улуг салыышкынны киирип турар. Советтер боттарының девискээриинде бүдүүлгелериниң болгаш организацияларның ажылын улам идепкейлии-биле аайлап башкарып база контрольдап турар. Бо дээрге, эштер, хөнүг чугула түүл-дүр. Чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазында чогум-на ыңдыг угланышкынны СЭКП Төп Комитеди бүгү талалыг деткип турар.

Бисте барык бир миллион хире депутат-коммунистер бар. Советтиң сессия бүрүзү, доктаамал комиссияның хурал бүрүзү кижилериң ёзулуг чөвүлежилгези, эң шын шиитпирлериниң коллективтиг дилеп тывышкыны болзун дээш олар боттарының ат-алдарын бодунуң дуржулгазын ажыглаар үжурлуг.

Ниити херекке, бүдүүлгени хөгжүдериинге, санал-оналдарны шүүштүүп көөрүнге соңуургалдыг, ажык болгаш принципиалдыг шүүмүүлел болгаш бот-шүүмүүлел, хамааты бүрүзүнүң хөй-ниитичи-политиктиг идепкейин бедидери — совет демократияның ажылдап база күштүг болуп турар демократияның алыс утказы ында болуп турар.

Совет демократияның эргежок чугула тудуш кезээ — эргелеп башкарылга органнарының болгаш албан-дужаалдыг кижилерниң ажылынга бүгүдени хаара тудуп турар **улусчу контроль** болуп турар. Чаңгыс-даа хажыдыышкын, албандужаалын шын эвес ажыглаар, төтчеглекчи, сагылга-чүрүм чок чоруктуң чаңгыс-даа фактызы улусчу контролёрларның ажыл-агыйжы көрүнгүр карандан чандыр барбас үжурлуг. СЭКП Төп Комитеди оларны улам эрес шалыпкын, шиитпирлиг ажылдаарынче угландырып турар.

Социалистиг хоойлу-дүрүмнү болгаш эрге-чүрүмнү быжыглаарынга **юстиция, суд, прокуратура, совет милиция органнарының** харыысалгазы улуг. Ол органнарның ажылдакчыларының профессионал билии хамаатының эрес-дидим, хээлелетпес болгаш ёнтүг чоруу-биле холбашкан турар үжурлуг. Чүгле ыңдыг кижилер оларга даандырган шынгыы хүлээлгени төлептиг күүседип шыдаар. Оларның ажылы эң дээштиг болуп, кем-херек үүлгелиишкиин бүрүзү чогуур деңнелге жететтинген турарын болгаш бүрүүлгаларга дүрүм ёзугаар кеземчени көргүскен турарын совет улус негээр эргелиг. Корум-чүрүм камгалаар органнарның бо талазыбиле ажылы партияның болгаш бистиң бүгү хөй-ниитивистиң долу деткимчези-биле хандыртынган турар дээрзинге чигзимейн тур мен. **(Адыш часкаашкыны).**

Делегей ареазынга аңгы демиселиниң чидигленишкиниң **күрүнеин айыыл чок чорук органнарының** ажыл-чорудулгазынга, бистиң чекистеривистиң партийжи каналышкынынга, билиниге болгаш ажылының стилиге бедик негелдени тургузуп турар. ССРЭ-ниң Күрүнеиниң айыыл чок чоруунуң комитедиң Конституцияның негелдезинге, совет хоойлу-дүрүмнүң кормаларынга дүүштүр шиңгыы, шудургу, профессионал бедик деңнелде ажылдап турар. Империалистиг разведканың чимзелиишкиннерин чекистер көрүнгүр болгаш серемчилелдиг хайгаарап турар. Күрүнеге удур, өжээтен үүлгедиглер кылып, совет кижилериң эргелеприне, совет ниитилелдиң эргеажыктарынга семеп-халдаар кижилерни олар шиитпирлиишкиннерин сойгалап, ойтур шаап турар. Оларның ажылы партиявыс, бистиң бүгү улустуң хаңы хүлээп көрүүшкүнүн ап турар. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Отчёттуг үеде партия болгаш күрүне **чурттуң камгаланыр күчүзүн, оон Чепсектиг Күштерин быжыглаарының** айтырыларын чаңгыс-даа хүн кичээнгейден үндүрбейн келген. Оны. ынчаар тургузарын делегей байдалы бистен иеген турар.

Бедик техниктиг хандырыышкынын, шериг талазы-биле мергежил болгаш бүзүлбас моральдыг сагыш-сеткилдиң канналын тудушканы—совет Чепсектиг Күштерinиң дайынчы күчү-күжү ол. Амгы үеде Төрээн чурттуң камгалакчыларының хүрээлеининде Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырларының ооллары болгаш ооллардың ооллары шагда-ла албан эрттирип турар. Олар боттарының адаларының болгаш кырган-ачаларының үлүүне таварышкан кадыг-дошкун ыылгалаларны эртиээннер. Ынчалза-даа олар бистиң Армиявысты, бистиң улузувустуң маадырлыг чаагай чанчылдарынга шынчы. Кажан ону чурттуң айыыл чок чоруунуң, тайбының камгалаарының эрге-ажыктары негеп келгенде, агрессияның хаддаашкыннарында таварышканнарга дуза херек апарганда совет дайынчы делегейниң мурнунга коргуш чок болгаш эрес-маадырлыг патриот, кандыг-даа бергелерни ажыл эртеринге белен интернационалчы болуп туруптар. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Бистиң съездивис Совет Армияның болгаш Флоттуң хүнүнде ажыттынган-дыр. Ынчангаш Төрээн чурттуң алдарлыг камгалакчыларына бүгү делегаттарның өмүнээзинден изиг байыр чедирерин менээ чөпшээрен көрүнер. Олар совет улустуң тайбың, тургузукчу күш-ажылының камгалалынга моон соңгаар-даа ынанышты туржур дээрзинге партия Төп Комитеди бүзүрелдиг! **(Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Эштер, бистиң демократиявыстың хөгжүлдезинге хөй-ниити организацияларының онаажыр ролюн ССРЭ Конституциязы улам тодаргай көдүрген. Оларның эң-не массалыы — **профессионалдар эвилелдери** болур. Боттарының көрүээлеининге миллион-миллион колхозчуларны хүлээп албышаан, профэвилелдери ам херек кырында бүгү ажылчы чоннарның болуп турар. Профэвилел организацияларының сорулгалары болгаш эргелери калбак. Олар ажылчы чоннарның эрге-ажыктарын камгалаар дугайында сагыш салып, ажыл-агыйжы, социал болгаш культура талазы-биле сорулгаларны шиитпирлээринге киржип, социалистиг чарыышты, чаартыкчы болгаш чогаадыкчы чорукту калбартырынга хөй түүлдерни кылып турар.

Ынчалзажок оларга берген калбак эргелерни ажыглаарынга бистиң профэвилелдеривистиң инициативазы ам-даа четпес дээрзин маңаа чугаалазымза частырыг болбас боор деп бодай-дыр мен. Олар коллективтиг керээлерни күүседириниң, күш-ажыл камгалалының айтырыгларынга чамдыкта шудургу болбайн, күш-ажыл хоойлузун үрээр, бюрократсыг болгаш ажыл чызыр чоруктарның фактыларын ам-даа кошкак сайгарып турар.

А ол дээрге, күш-ажылдың база кижилериң амыдыралчуртталгазының бүгү айтырыгларын шиитпирлээрииге профэвилелдериниң контролюн улам күштелдирер, планнаашкыга болгаш бүдүүлгени эргелеп башкарарынга, кадрларны шилиирииге болгаш таарыштыр тургузарынга, бүдүүлгениң болгаш организацияларның акша-хөрөнгизин төп ажыглаарынга оларның киржилгезин калбартыры чугула дээн ол-дур.

Партия болза профэвилелдерин массаның оргузунга болуунуң идегелдиг дузалакчызы, демократияны хөгжүдериинiң, ажылчы чоннарны коммунизм тургузуушкунунга хаара тударының күчүлүг чеңсээ кылдыр көрүп турар. «Масса-биле, азы ажылчыннарның эң хөй кезии-биле, (а оон соонда бүгү ажылчы чоннар-биле) харылзаа профэвилелдериниң кандыгдаа ажыл-чорудулгазының чедишкиниг болурунуң эң кол негелдези болуру» деп, Ленин өөредип чораан. Шуут-ла ажылчын амыдыралдың иштинче ханылап кирерии, ону бирден-бирээ чокка билирии, массаның сеткил-хөөнүн, оларның медеренииң деңнелиң болгаш алыс негелде-хереглелии састырыг чокка, меге идеализацияның хөлегези чокка тодарадып билирии ону эш хуузунуң ёзуулу-биле көрүп, оларның негелде-хереглелиң сагыш човангыры-биле хандырып турган массаларның кызыгаар чок бүзүрелиң бодунга чедип ап билир чорукту профэвилелдериниң ажылдакчыларындан ол негеп чораан. Профэвилел ажылдакчызы бүрүзү боттарының ажыл-херээн кеззеде база бүгү-ле түүлдерге ол ленинчи чагыглар-биле дүүштүрүп чоруу! **(Адыш часкаашкыны).**

40 миллион ажыг ооллдарны болгаш кыстарны **Ленинчи комсомол** каттыштырып турар. Комсомол — ол дээрге бистиң салгалывыс, ол партияның дузалакчызы деп бо-ла чугаалажыр бис. Ол шын, кончуг-ла шын сөстер! Бо хүннерде 18—25 харлыг аныяк кижилер келир үеде бистиң ниитилелривистиң кол өзээ болурлар. Политика талазы-биле идепкейлиг, бодунуң хереэн билир, күш-ажылга ынак болгаш ажылдап билир, бодунуң Төрээн чуртун камгалаарынга кезээде белең кижилериң салгалын хевирлеп кижизидериниге идигин бээри — комсомол ажылында эң чугула, эң кол түүл болур.

Комсомол ниитизи-биле ол сорулгаларны күүседип турар. Оон эргезинде — чурттуң ангы-аңгы булунгарыында оң-оң, чүс-түс тудуглар бар. Күрүнеин эргелеп башкарарынга, ниитилелдиң бүгү амыдыралынга комсомолдуң киржилгези күштелгеи. Моон соңгаар-даа ынчаар уламчылаар херек.

Ынчалзажок мактанышкын-биле кызыгаарланыры бистиң чанчылывыс эвес-ле болгай. Чамдык аныяк кижилер билигдиг болгаш чүвени эки билир-даа болза, политик талазыбиле чамдыкта арай чиг болуп, а профессионал талазы-биле белеткелдиг-даа болза, күш-ажылды харыысалгалыг көөр чорук чогуур негелдеге четпес болуп турары чажыт эвес. Хөй таварылгада — ол дээрге комсомолдуң четпес ажылының түннели-дир.

Ынчангаш кижизидилге ажылын күштелдирер херек. Күштажылчы-даа, мөзүшынар-даа, идей-политиктиг-даа кижизидилгеге хамаарыштыр ону чугаалап турарым ол. Ап чорудар чайы бир «хемчелериң» саныи көвүдеидир дугайында эвес, чугаа болза, комсомол организацияязы бүрүзүнге боттуг, чогаадыкчы байдалды тургузарының дугайында болуп турар-дыр. Чүвениң алыс шыны түгле ону өөредириидe эвес, а ону амыдыралга көрүп эрткенде түгле ынчан быжыыы-биле шинээлип алдынары шагдан тура биадингир болгай. Ынчангаш комсомол маркснсчи-ленинчи теориязы өөренирин комсомолчуларның боттуг ажыл-херектери-биле, оларның бүгү тарының амыдыралы-биле тудуп холбаалыг кылдыр туруузар ужурлуг.

Ыыда хөй түүлдер коммунистерден, бистерден хамаарыжыр ышаар, эштер. Марксизм-ленинизмниң шиитпирлээрингe бүзүрелдиг чоруктуң ён-оң чылларда шылгаттынган дуржулгазы бистерде бар болгай. Ол бүгү байлакшылды аныяктарга ламчыдар херек. Совет аныяктар коммунизмниң тутуп келээле бедик түүлдер дээрзинге бүзүрелдиг магадылаа ында! **(Адыш часкаашкыны).**

IV.

ПАРТИЯ — СОВЕТ УЛУСТУҢ АВАНГАРДЫ

Эштер! Сайзырангай социализмниң үезинде ниитилелдиң амыдыралынга партияның ролю улам өзүп турарының дугайында XXV съездиге түнелдя кылган болгай. Ол түнелдиг ылап шиңнын эрткен беш чылдар көргускен. Чогум-на амгы үеде совет улустуң кайгамчык чедишкиннериниң боттанышкынында, партия — бистиң үениң угааны, алдары болган шүүрү деп ленинчи формуланы улам хаңы шиигээдип ап турар. **(Адыш часкаашкыны).**

Бистиң ниитилеливистиң хөгжүлдези, оон социал-политиктиг болгаш культурлуг овур-хевириниң өскерлиишкини-биле кады коммунистериниң партиязы өзүп, быжыгып, каналып турар.

Ниитизи-биле отчёттуг үеде СЭКП-ниң хүрээлеининде 1,8 миллион кижиге өскен. Амгы үеде партияның хүрээлеининде 17 миллион 480 мун коммунистер бактаап турар. Оларның 43,4 хуузу ажылчыннар, 12,8 хуузу колхозчулар, 43,8 хуузу техниктиг, эртем болгаш чогаадыкчы интеллигенцияның төлээлекчилери, чырыдыышкынның, кадык камгалалының, культураның, эргелел апшарадының ажылдакчылары, шериг албачыглар болуп турар.

Эрткен беш чылларда СЭКП-ниң хүрээлеининге ажылчы ангының бүдүн чартык миллион ажыг эң эки төлээлекчилери кирген, азы партияга бүгү немешкенниринiң 59 хуузу болган. Чаа хүлээп алганнарның 10 ажыг хуузу колхозчулар. Совет интеллигенцияның төлээлекчилериниң партияга немежип кирери уламчылаан. Бо чылларда СЭКП-ге киргенниринiң дөрттүң барык үш кезии — Ленинчи комсомолдуң кежигүнүнери.

1. Партийжи удуртулганың арга-методтарын сайзырангайжыдары

Эштер! СЭКП-ниң удуртукчу ролюнүн дээди илергейлээлкиин совет ниитилелдиң бурунгаар шимчээшкиниинiң чиигине оруктарын айтып берип турар партияның съездилери болур. Оон-биле чергелештир Төп Комитеттиң Пленумнары база-ла улуг рольду ойнап турар.

Отчёттуг үениң дургузунда Төп Комитеттиң он бир Пленуму боон эрткен. Пленумнар доктаамал болуп эртип, аңаа айтырыгларны ажыл-херекчи болгаш бот-шүүмүүлелчи ёзуубиле чугаалажып көрүп турган. Чаңгыс сөс-биле чугааларгa, бистер ленинчи норма-чижектн, чанчылларны сагып келген бис.

СЭКП ТК-ниң Пленумнарынга ажыл-агый хөгжүлдезиниң кол угланышкыннарын чыл саныыла сайгарып чугаалажып турган деп үстүнде чугааладым. Оон-биле кады үр хуусаалыг айтырыгларны база чугаалажып көрүп турган.

ССРЭ-ниң Конституциязының төлевилели-биле холбаштыр 1977 чылда быжыкан социализмниң байдалдарынга хамаарыштыр социалистиг күрүне тургузуушкунуунуң, бистиң бүгү ниитилел тургузуушкунувустуң хөгжүлдезиниң айтырыгларын бүгү талалыг чугаалажып көрген. 1978 чылдың июльда болган Төп Комитеттиң Пленумун партияның аграр политиказын улам ыңай ажылдап кылырынга тураскаатткан. 1980 чылдың июнь Пленумунга Совет Эвилелиниң кол даштыкы политиктиг айтырыгларга туружу, делегейниң нарыылай берген байдалдарында чавырлыышкын дээш демиселдиң сорулгалары тодараттынган.

Отчёттуг үениң дургузунда Политтюроюнуң 236 хуралы болган. Политбюроюнуң бүгү ажыл-чорудулгазын СЭКП-ниң XXV съездизиниң болгаш ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин ажыл-херек кырынга боттандырары-биле болгаш иштики база даштыкы политикада боон турар чаа болуушкуннар-биле холбашкан чугула айтырыгларже угландырып келген.

Политбюрога чугаалажыр айтырыгларны баш удур ылавылап ажылдап кылып турган. Ол айтырыгларның хемчээли кончуг калбак болгаш хөй талалыг. Оларның дыка хөйүнүн чугулазы доктаамал улгадып турар. Политбюро чамдык таварылгаларда боон турар болуушкунларны бүгү талалыг өөренип көрүп туниээри-биле база, ол ышкаш чогуур практиктиг хемчеглерни дүрген алыры-биле тускай комиссияларны тургузуп турган.

Хуралдарга белеткел үезинде болгаш чугаалажып турда яазы-бүрү санал-оналдар база хөй саныыг бодалдар, эдилгелер боон турган. Ыңдыг болзажок бүгү шиитпирлер дону чангыс эп-сеткилдиг байдалга хүлээп алдынып турган. Коллективтиг удуртулганың күжү — ол чангыс аай эп-сеткилде болур. **(Адыш часкаашкыны).**

Политбюро — ол дээрге бистиң хөй миллион кежигүнүүр партиявыстың ёзулуг дайынчы штавы-дыр. Партияның коллективтиг угаан-бодалы маңаа төрүттүнер, бүгү совет ниитилелдиң, бүгү коммунистиниң болгаш партия кежигүнүү эвестериниң эрге-ажыын илергейлээп партияның политиказы маңаа хевирлеттинип тургустунуп турар.

Кадрларны шилип алыры, күүседени организастаары болгаш хынаары, партийжи амыдыралдың хүн бүрүдеги бүгү айтырыглары — бо дээрге, ТК-ның Секретариадының кылып, боттандырып келгени бөлүк айтырыглары-дыр. Эрткен үениң дургузунда Секретариат 250 удаа хуралдаан.

Ниитизи-биле чугаалаарга, эштер, Пленумнарның, Политбюровуң болгаш Секретариаттың ажылы тодаргай сорулгалыг болгаш бедик организастыг байдалга болуп турган. Ол ажыл маркснзм-ленинизмниң бузулбас быжыг таваанда үндезилеттинип тургустуунган.

ТК-ның Политбюрозу болгаш Секретариады **республикаларның, крайларның, областарның, округтарның, хоорайларның болгаш районнарның партия организацияларының ролюн база харыысалгазын бедидеринче** доктаамал сагыш салып келген. Чер-черде ажыл-херектиң байдалын ханызы-биле өөренип көрүп, элээн хөй партия комитеттериниң отчёттарын аа келген. Бүгү талалыг, ханы чугаалажып көрүүшкүнге үндезилээш, ниити партия ужур-дузалыг түнелдерин кылып турган.

Партияның организация бүрүзүнүң ажылында эвээш эвес үнелиг, ажыктыг түүлдер бар. Ол дугайында түгле чамдык солун фактыларны чугаалап көрейн.

Бүдүүлге коллективтериниң чогаадыкчы идепкейин хөгжүдериинге болгаш ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниге Москваның база Ленинградтың партия организацияларының эки түнелдерин чедип алган. Сөөлүнде бүгүн бүгү чуртка деткимчени ап, иептерээн дыка хөй патриотчу эгелээшкиннер бо черлерден үнеген.

Казахстанның тараажыларының болгаш Узбекистанның хөвеинiг хову-шөлдериниң ажыл-ишчилериниң чедип ап турар улуг чедишкиниери партия организацияларының көлээ ажылагай бүдүүлгезиниге мурнакчы дуржулганы болгаш чер ажылының эртемге үндезилеттинген системазын шиигээдир талазы-биле ажылды күштелдиргени-биле холбаалыг. Ынчу беш чылдың онаалдаларын хуусаа бетинде күүседириниче ажылчы чоннарны мобилизастаар талазы-биле Азербайджанның Компартиязының ажыл-чорудулгазын база эки деп санаар херек.

Грузияның Компартиязы республиканың экономика болгаш социал хөгжүлдезиниң темпизин дүргедедириге эки чедишкиннерни чедип алган.

Украинаның болгаш Белоруссияның Компартияларында кадрларны шилип алыр болгаш кижизидер, ажылдың тодаргай участогу дээш удуртукчуларның харыысалгазын бедидер херекте ээвээш эвес солун дуржулгалар тывылган. Арменияның болгаш Латвияның партия организацияларында хүш-ажылчы коллективтерни, эргелеп башкарылганың болгаш планнаашкынның бүгү звеноларын үзетпүр продукциязының шынарын бедидериниче мобилизастап шыдаан. Эстонияның коммунистери будүүлгеня интенсификастаар талазы-биле ажылды идепкейжиткен. СЭКП-ниң Новосибирск болгаш Свердловск обкомнары эртемниң будүүлге-биле харылзааларын быжыглаар талазы-биле хөй ажылды боттандырган.

(Уланчылыг).

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Телевидение

ФЕВРАЛЬ 24-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 10.05 — Т. Хренников. № 3 симфония. Төп телевиденииниң болгаш Бүгүэвилел радиозунуң симфониктиг оркестри күүседир. 10.25 — **«Звездочёт».** Уругларга киноальманах. 11.20 — Медээлер. 11.25—14.30 — Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.45 — Төп телевиденииниң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң Академиктиг хорунун концерти. 15.50 — Бокска ССРЭ кубогу. 16.00 — В. Маяковский — **«Владимир Ильич Ленин».** 16.45 — **«Аныяктарның адрестери».** 18.00 — **Бөгүн делегейде.**

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.30 — **СЭКП-ниң XXVI съездизинде.**

КЫЗЫЛДАН

19.00 — **«Чедер чери — Ямал».** Документалдыг фильм. 19.10 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.25 — **«Тамчыктыг чер».** Телешин. 21.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 21.45— Останкино концерт студиязынга политиктиг ырларның кежээзи. Чапсарда — **Бөгүн делегейде.**

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.15 — М. Глинканың чогаалдарындан концерт.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — **«Аныяк ленинчилер».**

МОСКВАДАН

19.00 — Төп телевиденииниң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң эстрада-симфониктиг оркестриинiң концерти.

КЫЗЫЛДАН

19.25 — **«СЭКП-ниң XXVI съездизинге рапортташ тур бис».** **«Тывакобальт»** комбинаттың коллективиниң съезд мурнунда социалистиг хүлээлгезин күүсеткенниинiң дугайында. 19.55 — **«Чер кырында кижи».** Телефильм. 20.25—20.55 — **«СЭКП-ниң XXVI съездизинге рапортташ тур бис».**

Аагаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Барыын чүк угланышкынның хаттың дүргени секундада 3—7 метр чедер. Агаарның температуразы барыын талакы районнарга 12—16, өске артканнарынга 8—12 градус соок болур.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Барыын чүк угланышкынның хаттың дүргени секундада 3—7 метр чедер. Агаарның температуразы 14—16 градус соок.

Кино

ФЕВРАЛЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Онза чугула даалга» (2 серналыг) 10.00, 13.40, 17.00, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Улуг, биче дайын» 9.30, 17.00, 20.40 (узаткан), «Петровкада 38 дугаар бажың» 11.20, 13.10, 18.50, «Элээдн ооп болгаш хоойлу» деп киноклуб 15.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Солдаттар чорун турган» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мээн амыдыралым — армия» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Редакциянын адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистермнин 2-37-13, пропаганда киллизинин 2-31-75, культура киллизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизинин 2-21-47, үлетүүр киллизинин 2-31-75, чагаа киллизинин 2-41-27 информация киллизинин 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тиражи 17866. Чагыг № 409

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелеининң типографиязы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—06466

Туркомсда республикалык библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 48 (11547) | 1981 чылдың февраль 25, среда | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 2 көп.

Дүүн СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның болгаш СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёттарын делегаттар чугаалажып эгелээн

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Февраль 24-те Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизи бодунуң ажылын үргүлчүлээн.

Эртенги хуралга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары эш К. У. Черненко даргалаан. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёдун болгаш иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле партияның эзэлчеглиг сорулгаларын база СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёдун чугаалажып көөрүнге киришкен эштер болза: Д. А. Кунаев — Казахстанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, Г. В. Романов — СЭКП-ниң Ленинград обкомунуң бирги секретары, В. Д. Наумкин — Магнитогорскиниң Б. И. Ленин аттыг металлургия комбинадының ажылчыны, М. С. Соломенцев — РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, Т. Я. Киселёв — Белоруссияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, Ш. Р. Рашидов — Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары.

Съездиниң делегаттары болгаш аалчылары Кубаның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Куба Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Фидель Кастро Русту, Вьетнамның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары Ле Зуанны изии-биле утказынар.

Ооң соонда дараазында эштер санал бергеннер: И. А. Бондаренко — СЭКП-ниң Ростов обкомунуң бирги секретары, М. З. Шакиров — СЭКП-ниң Башкир обкомунуң бирги секретары, В. Н. Голубева — Ивановонуң В. И. Ленин аттыг камвол комбинадының аргыкчызы.

Эртенги хуралга съездиниң делегаттарынга болгаш аалчыларынга чылыы-биле уткутканнар: Станислав Каня — Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Эрих Хонеккер — Германияның Социалистиг Чаңгыс-аай партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, Герман Демократтыг Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы — олар байыр чедирип чүве чугаалаан.

СЪЕЗДИНИҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары П. А. Кириленко кежээки хуралды даргалаашы, «СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёду» деп илеткелди кылыры-биле комиссияның даргазы Г. Ф. Сизовка сөс берген.

Ооң соонда делегаттар СЭКП Төп Комитединиң Отчедун база иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле партияның эзэлчеглиг сорулгаларын, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёттуг илеткелин чугаалажырынче киргеи.

СЭКП-ниң МХК-ниң бирги секретары эш **В. В. Гришин** санал бериишкинин ажыткан. СЭКП-ниң XXVI съездизинии ажылы, Леонид Ильич Брежневтиң кылганы СЭКП Төп Комитединиң Отчёттуг илеткели бүгү делегей ужур-утказыг болуушкун болуп, бистиң чүрттувуска болгаш коммунизмниң миллион-миллион кижилериниң кичээнгейиниң төвүнде туруп турар деп, ол демдеглээн. Коммунизмниң тиилелгези дээш партияның болгаш чонуң демиселинге съезд чугула болуушкун болур.

СЭКП Төп Комитединиң илеткели — ол дээрге чогаадыкчы марксизм-ленинизмниң канчаар-даа аажок өндүр улуг документизи. Ол партияны чаа теоретиктиг түнелдер база пиитилештирилгелер-биле чепсеглеп, совет кижилерин оон-даа ыдал күш-ажылчы чедиишкинерже сорук киирип турар.

Отчеттуг уеле совет пиитилелдиң удуртукчу болгаш башкарыкчы күжүү, ажылчын ангының, бистиң бүгү чонувустуң политиктиг баштыңчызы Коммунистиг партияның ролюн улам өскен. Ол марксизм-ленинизмниң тиилеттирбес тугун бедик тудуп. СЭКП-ниң XXIV болгаш XXV съездилериниң ажыллап кылган утланышкынарын ёзугаар чайгылыш чок чоруп орар. Ол утланышкын бодунуң шинныын, улуг амыдыралчы күштүүн, бүзүрелдин-биле көргүскен, совет пиитилелдиң амыдыралыңның бүгү талаларынга чайгылыш чок депшилгеин хандырган.

Бистиң партиявыс, СЭКП ТК-ниң Политбюрозу, эш Л. И. Брежнев Тайбыңның программазын боттандырар талазы-биле канчаар-даа аажок улуг ажылды бүгү делегейге кылган. СЭКП акы-дүжүмү партиялар болгаш чүрттар-биле кады делегей социализминиң туруштарын болгаш национал хосталганың күштерин, социал депшилгениң херээн быжыглаар дээш идепкейлиг демисежин турар. СЭКП ТК-зы, ооң Политбюрозу чавырлыышкынны камгалаарының, тайбыңны быжыглаарының эрге-ажыктарынга чагыртқан принципиалдыг бодамчалыг политиканы бижыы-биле чорудуп турар.

СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказының чедиишкиннери — ол дээрге бистиң партиявыстың, ооң Төп Комитединиң, кайгамчык өндүр политиктиг болгаш күрүне ажыллакчызы, Ленининиң улуг херээниң шынчы уламчылакчызы, коммунизм болгаш тайбың дээш чалбыыштыг демиселчи эш Л. И. Брежневке баштаткан СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кончаар-даа аажок улуг политиктиг-болгаш организоктиг ажылының түнелиндир. Партияга, Төрээн чүртка, чонга шынчы бараан болуушкуну бистиң чүртувуска, социализминиң ады-дүжүмэ чүрттарынга, бөмбүрзектиң бүгү ак сеткилдиг кижилеринге ханы хүндүлелдя база бедик ат-алдарны Леонид Ильичиге берген.

СЭКП-ниң политиказының бүгү стратеттиг угланышкынары, совет пиитилелдиң хөгжүлдезинии кол айтырыларының чонуң амыдырал-чүрттазының экижидер талазы-биле эш улуг хемчеглерин боттандырары, тайбың болгаш делегейниң айыл чок чоруу дээш идепкейлиг демисел эш Брежневтиң адыг, ооң могаг чок ажыл-чорудулгазы-биле холбашкан.

Партияның социал-экономиктиг программазын амыдырала боттандырар, бистиң Төрээн чүртувустуң найысылалын үлегерлиг коммунистиг хоорай болдурар дээш москвачыларның демиселинге оратор ооң ыңай делгеренгей доктаагаан. СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш чарышкаш, хөй-хөй коллективтер, 300 мун ажыг мурнакчы ажылчынар съездиниң ажыттынар хүнүне чедир чйи айның болгаш чылдың бирги кварталының даалгаларын күүсеткен.

Хоорайны хөгжүдериниң экономиктиг болгаш социалдыг сорулгаларын шиитпирлээр, бүдүрүлгениң өзүлдезинин, улус ажыл-агыйының денелиин бедидеринии чуруттуг темпилерин хандырып, бүдүрүлгелериң чазыртылгазын база техниктиг эге дериллезин дүрүлелдир ужурлут. Москвачылар ол сорулгаларны күүсеидир дээш чүткүлдүг ажылдаар апаар.

Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш **В. В. Щербицкий** кижи төрелгетеинии Дүвүредип турар амгы үениң чугула айтырыгларын Отчёттуг илеткелде киргеи болгаш кижиниң сонуургалын хайныктырып турар улуг хемчээлдиг айтырыгларга доктаавышаан, ону шиитирлээрииң толдарга оруктарын айыткан деп демдеглээн.

Бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң баштыңчызы шынчы леининги болгаш тайбын дээш туруштуг демиселчи эш Л. И. Брежнев ёзулуг революсчуларның күрүне баштыңчыларының бүрүнгаар депшилгелиг кижи бүрүзүнүң ханы хүндүткелин чаалап алган дээрзин партия организоцияларының отчёттарының болгаш сонгуулдаларының үезинде коммунистёр демделээн. СЭКП Төп Комитединиң, ооң Политбюрозунуң болгаш Секретариадының, эш Л. И. Брежневтиң бодунуң бүгү-ле ажыл-чорудулгазы леининги стильдиг, леининги чагыларының болгаш партийжи амыдыралдың принципгери практика кырында боттандырып турарының кайгамчыктыг үлегер-чижээ болур.

Совет Украинаның онгу беш чылда хөгжүлдезин чугаалап тура, оратор бүгү чүрт дег, Украина бүдүрүкчү күштериң хөгжүдеринге, иитилел амыдыралының бүгү талалыг чаартылгазынга, чонуң культурлуг болгаш чаагай чоруунуң деңнелии бедидеринге улуг чедиишкиннерлиг болган дээрзин демдеглээн.

Экономиканы колдуунда интенсивтиг орукче шилчидерии доозар сорулганы боттандырып тура, эрткен беш чылда салдынган сорулгаларның чамлыызының боттанмаанын өөренип көргеш, бүдүрүлге потенциалын улам ажыктыг ажыглаар, эртем-техниктиг депшилгени моон соңгаар дүргедедирии кол кичээнгейин салып турар бис деп, оратор демдеглээн. Планнаашкын органнарынга, министерстволарга болгаш ведомстволарга планнарны тургузарда үидезининг, бодамчалыг болур дээш негелдеин улгаттырары база чугула дээрзин оратор айыткан.

СССР-ниң маздырлыг Чеңсектиг Күштеринии төлээлери дайынчы туктарын тутпушаан, залче байырлыг байдал-биле кирип келген. Генерал-майор **Ф. М. Кузьминниң** номчааны байыр чедириишкинииде дайынчыларның партияга бердинген данзыраа чангыланып турган. Бүгү совет дайынчылар — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизин, төрээн леининги партиязын, маадырлыг совет чонга кезээде дайынчы турушта турарын солдаттаи эгелээш маршалга чедир бүзүреткен деп, ол чугаалаан.

Съездиниң делегаттары болгаш аалчылары дайынчыларга турун ёзулаан болгаш диңмиттиг алыш часкаакшынарыбиле байыр челиргеиер.

Кежээки хуралдың хагдыганын чарлаан.

* * *

Февральдың 24-те СЭКП-ниң XXVI съездизи ажылын уламчылаан.

Ленининң тиилеттирбес тугунуң адаа-биле бистиң чүртувус ыдыктыг сорулгазынче—коммунизмче бар чоруур. Ол төөгүлүг оруктуң база бир илереи Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизи болган. Партияның болгаш чонуң кайгамчыктыг тиилелгерии аңаа түннеп, коммунистиг тургузуушкунуң чаа-чаа бедиктерии тодарадып турар.

Съездиниң ажыттынган хүнүнде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң кылган илеткелин партийжи шуулганның делегаттары, ооң аалчылары, бистиң чүртувустуң миллион-миллион кижилери улуг сонуургал-биле хүлээп алганнар. Чогаадыкчы марксизм-ленинизмниң ол шылгараңгай документизиңде тиилээн социалистиг иитилелдиң хөгжүлдезиң, амгы үелеги делегей байдалын ханы анализтеп, иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле партияның мурнунга салдынып турар кол-кол сорулгаларны тодаратканы.

Коммунистиг тургузуушкунуң кайгамчыктыг перспективаларының чалгынаанган совет кижилер бодунуң шылгатыгаан авангарды — коммунистерииң партиязын долгандыр сыры каттыжып, ооң шиитпирлерии амыдыралга бүрүи боттандырар, билиин, тургузукчу энергиязын анаа бүрүнү-биле бараалгадыр дээш ажылдап турар.

Чогаадыкчы көдүрүүшкүнүнүг, леининги ажыл-херекчи болгаш принципиалдыг байдал-биле съезд бодунуң ажылын үргүлчүлээн.

Делегаттар СЭКП Төп Комитединиң Отчёдун болгаш иштики база даштыкы политика талазы-биле партияның эзэлчеглиг сорулгаларының дугайында илеткелди база СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының илеткелии чугаалашкаинар.

Эртенгиниң 10 шак. Съездиниң даргалаан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары эш **К. У. Черненко**, Казахстанның Компартиязының бирги секретары **Д. А. Кунаевке** сөс берген.

Төп Комитеттиң политиктиг шугумун болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазын, партияның даштыкы болгаш иштики политиказын, Отчеттуг илеткелде киргеи бүгү-ле чүүлдерии болгаш түнелдерии Казахстанның Компартиязының төлээлерии изии-биле болгаш чангыс ээп-сеткил-биле деткип турар деп, ол чугаалаан.

Чуртка феррит-эзилдиргилерии, дойну, химия болгаш нефть болбаззыралыр продукцияны берип, эи улуг одалга-энергетиктиг девискээр болуп бар чылар Павлодар-Экибастузтуң девискээр-бүдүрүлге комплекизиниң хөгжүлдезинге оратор доктаагаан.

Партияның аграр-политиказын амыдыралга чайгылыш чок боттандырганындан, кур черии план ёзугаар шиңгээткенинден, бүдүрүлгеии специализастаанындан болгаш концентрастаанындан күрүнеиің шыгжамарынче эрткен беш чылда 81 миллион тонна тарааны, азы ортумаа-биле бир чылда барык бир миллиард пудту урганын ол чугаалаан. СЭКП Төп Комитединиң кыйгырыын ёзугаар бүгү-ле күралвырларны, кадрларның билиг-мергежилин, шиңгээткен кур черии бүгү күүзүүн партияның идип үнүргени аъш-чем программазыбиле холбаштырар дээш бүгүле чүүлдерии кылыр дээрзин оратор бүзүреткен. Көдээ экономиканың кол сорулгазы—шылар көргүзүглериниң шапкын өзүлдези болур.

СЭКП-ниң делегей ареназынга идепкейлиг болгаш тургузукчу ажыл-чорудулгазын ТК-ның Отчёт илеткели көргүстүг деп, СЭКП-ниң Ленинград обкомунуң бирги секретары эш **Г. В. Романов** чугаалаан. Дүшкүүрлүг чорукту чавырылдыар дээш бо хире күжениишкиниг ажыл хайныы турда, Совет Эвилели байдалды экижидер, империалистиг бөлүктериниң болгаш оларның пекин дузалакчыларының агрессчи үелдерии шынгыы сойгалап, боочепсекти эңдере бүдүрер чорукту хоруўр дээш идепкейлиг туржун турар оруулдап черле чаа баспайи турар. Совет улус лайынны күзээр бе дээн айтырыта Леонид Ильич Брежнев

(Төнчүзү 3-кү арыңда).

Совет кижилерниң чаагай чоруу дээш

БҮРҮНҮ-БИЛЕ ДЕТКИП ТУР БИС

Бо хүннерде бистиң кайгамчыктыг Төрээн чүртувустуң найысылалы Москвада, Кремльдиң Съездилер ордузунда, СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVI съездизи кидии түлүк ажылдап тұрар. Ол эң чүгүла болуушкунче чүгле совет кижилер эвес, харын база делегейниң бурунгаар депшилгелиг, тайбың күзээн-не бүгү хөй-нинтизи база кичээнгейин салып, съездиниң ажылын улуг сонуургал-биле хайгаарап турарлар.

Бистер, тыва металлургтар, бүгү совет улус-биле бир дөмей СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Леонид Ильич Брежневтиң Съездиниң XXVI съездизинге ТК-ның Отчет илеткелин канчаар-даа аажок улуг сонуургал-биле таныжып, номчудувус. Эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле сорулгаларын эңпе ханызы-биле, толдаргай тайылбырлап турар.

Эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде СЭКП-ниң делегейге тайбың дээш демиселиниң кол сорулгазы — хамыктың мурнунда совет улустуң тайбың, тургузукчу күш-ажылынга эң-не таарымчалыг байдалды тургузары болурун онзалап демдеглээн,

Эрткен беш чылдарда бистиң республиказа тургустунган улуг-улуг бүдүрүлге черлериниң бирээзи — «Тывакобальт» комбинат болгай. Бистиң комбинаттың коллективи эрткен онгу беш чылда чедиишкинниг ажылдаан: Төрээн чуртка пландан ажыр хөй хемчээлдиг чугула продукцияны берген. СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжында киришкиваан, бистиң металлургтар, он бирги беш чылды база-ла багай эвес эгелээн. Партияның эзэлчеглиг съездизиниң ажыттынар хүнүиге чедир, 1981 чылдың башгайы ийи айларының планныг даалгаларын күүседирии комбинаттың хөй-хөй цехтери болгаш участоктары хүлээнгеи турган. Олар боттарының сөзүнге ээ боор планнаннар-даа. Ол иегинде А. Ф. Семыкин, А. В. Геращенко, септелге цехтинде — А. А. Шеглов, В. Г. Елохов, гидрометаллургия цехтинде — В. П. Супрунов болгаш өскелерии-даа бригадалары СЭКП-ниң XXVI съездизинге боттарының күш-ажылчы чедиишкиннерин дугайын съезд ажыттынар хүнде рапорттаан. Ол ышкаш ол бирги беш чылдың муриакчылары Х. М. Өртеней, И. Миткус, Ч. Содунам, Н. Монгуш олар боттарының берген сөзүн лерек кырында бадыткап, съездиниң күш-ажылчы чедиишкиннериибиле ужурашканнар.

Бистиң тайбың ажыл-ижиивис, чыргалдыг чурттаалгавыс чүгле тайбыңның ачы-дузазы. А чырык чер кырында быжыг тайбың, аас-кежиктиг амыдырал дээш чайгылыш чок демиселии СЭКП, ооң леининг Төп Комитедиң, амгы үениң шылгараңгай политиктиг ажылдакчызы эш Леонид Ильич Брежнев хүн бүрүде ол буянныгчаагай херек дээш могаг-шылаг чок демисежин турар. Ол дугайы партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелиден көстүп турар.

Совет Эвилели болгаш өскедаа социалистиг чүрттарның бүгү талалыг кады ажылдажылгазы империализмниң агрессчи күштериң кыныктырбас күш, тайбыңның быжыг баганазы боор турарын айыткаш, эш Л. И. Брежнев **«бистер тайбыңның болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң шынныг херээ дээш, күш-ажылдың кижилериниң эрге-ажыктары дээш демисежин турар бис... Бистиң күжүвүс чангыс политиктиг болгаш сырый каттыжышкынывыста»** деп, бодунуң илеткелинге чугаалаан.

Республиканың бүгү ажыктыг чоннары-биле бир дөмей, «Тыва кобальт» комбинаттың металлургтары Төрээн Коммунистиг партиязының эзэлчеглиг шуулганының ажылын хүн бүрү улуг кичээнгей-биле хайгаарап, СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын бүрүнү-биле деткээнин илередип, тайбың амыдырал, тургузукчу ажыл-иштиң чаңгырын турары дээш СЭКП-ге, ооң леининг Төп Комитединге, эш Леонид Ильич Брежневиң бодунга өөрүл четтиринишкинин илередип турарлар. Олар партияның XXVI съездизиниң салган улуг сорулгаларын амыдыралга күүселир дээш бүгү хүнүн-даа, билиин-даа харамнаимазын база катап бадыткап турарлар.

Ю. КОЛЕТНИКОВ,
«Тыва кобальт» комбинаттың директору.

КЕЛИР ӨЙНҮ ТОДАРГАЙ ИЛЕРЕТКЕН

Партияның эзэлчеглиг XXVI съездизиниң материалдары-биле таныштывыс. Ону чүгле бистиң школавыстың башкылары, техниктиг ажылдакчылары эвес, үстүкү класстарның өөреникчилери база улуг кодурлүүшкүн-биле номчуду. Чүү дээр боор, сеткилди сергедир чылыг сөстерии бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң удуртукчузу бодунуң илеткелинге чугаалап турардыр. Ында кирген сөс, домак бүрүзү совет кижиниң эрткен оруун, келир үезии каракка костүп кээр кылдыр илап чугаалаанын сеткил ханыышкыы-биле номчудувус.

Эрткен беш чылдың дургузунда шынап-ла бистиң чүрттувус, республикавыс бүрүнгаар көскү базыларны кылган. Эш Л. И. Брежневтиң чаа кижини кижизидери-биле холбашкан сөстерии башкыларның сеткилиигне дыка чоок-тур. Ылангыя Леонид Ильичиниң **«Школада өөредилгенин, күш-ажыл болгаш мөзү-шынар кижизидилгезиниң шынарын бедидери, башкыларның болгаш өөреникчилериниң күш-ажылының түнелдерии үнелээрде эрегелээр чорукту чайладыры, өөредилгенин амыдырал-биле харылзаазын херек кырында быжыглаары, иитилелге ажыктыг күш-ажылга школавыларны белеткээрин экижидери бөгүн чугула болуп турар»** дээни бистиң ажылывыска моон соңгаар удуртулга, дайынчы программа болур. Ынчангаш, чаа беш чылда бистиң школаның коллективи съездиниң иследелдериие дүүштүр ажылдаар сорулганы боттарының мурнугна салган.

Т. ШОЖУТ,
Кара-Хаак ортумак школазының башкызы.
Кызыл район.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ПАРЛАЛГА ТӨВҮНДЕ

Бүгү дээрии массалыг информациязының төлээлери чүс-чүс журналистер СЭКП-ниң XXVI съездизиниң парлалга төвүнге февральдың 23-те четкилеп келгеиер. Олар совет коммунистериин дээди шуулганының ажыттынганының база эш Л. И. Брежневтиң кылганы Отчёт илеткелиниң дугайында боттарының номчукчуларынга дамчыдар сорулганы салганнар.

Парлалга төвүнүң удуртукчузу Л. М. Замятин корреспоидентилер мурнунга чүве чугаалаан. Ол мынча дээн: СЭКП-ниң XXVI съездизи бодунуң ажылын эгелээн. Совет коммунистериин хөй миллион армиязының ажыл-чорудулгазының отчёттуг үеиии дургузунда удуртукчу органнарның кол түнелдерии съездиге илеткээн. Совет пиитилелдиң амгы үе-чалазында делегейниң коммунистиг шимчээшкиниинде, делегей ареназында байдалды бүгү тала-биле илеткелчи хандыо аналиэтээн.

Информация агентилелдериии, солуунарның, радионун болгаш телевидениеиин корреспоидейтилериниң хөй санныг айтырыгларынга харылаавышаан, парлалга төвүнүң удуртукчузу тайбының быжыглазыиие, чавырлыышкынны хаиыладырынче, боо-чепсекти бүдүрерии кызыгаарлаарынче угланган СЭКП ТК-ның тодаргай саналдарынга доктаагаан. Бо дээрге СЭКП-ниң XXIV болгаш XXV съездилеринге хүлээп алганы Тайбың программазының уланчызы болур деп, ол демдеглээн. Чаа совет саналларны бүгү делегейге ханызы-биле өөрепири чугаажок. Күрүнелер араазынга тайбың харылзаалар дээш Совет Эвилели чөптүг ажылды чорудуп турар дээрзинге сарымдыг кижи бүрүзү бүзүрээр, ол дээрге бистиң партиявыстың болгаш бистиң күрүневистии тайбының быжыглаар дээн кол сорулгазы болур.

СЭКП-ниң эрткен съездилериии төөгүзүнде бо съездиге коммунистиг болгаш ажылчын партияларның, национал-хосталгалыг шимчээшкиннериин эң-не хөй делегаттары келген дээрзин СЭКП ТК-ның килдие өгелекчизиниң оралакчызы В. В. Загладин парлалга төвүнге демдеглээн.

ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң талазы-биле эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде киргеи сорулгаларга дүүштүр журналистериің айтырыгларынга Күрүлээ даргазының оралакчызы Н. П. Лебелинский харылаан.

(СЭТА-ның корр.).

АЖЫЛ-ИШ-БИЛЕ ХАРЫЫЛААР

СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёду база иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле партияның эзэлчеглиг сорулгалары деп СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткелин бүгү совет улус-биле бир дөмей Тыбаның ажылчы чоннары кичээнгейлиг дыиаан, ында айыттынган түнелдер болгаш сорулгалар улуг сонуургалды болдурган.

Амгы үеде республикаларның бүдүрүлгелериие, совхозтарында, албан организация, өөредилге черлериие съездиниң ажыттынганынга тураскаактаи митингилер, хуралдар эгелээн. Совет Тыбаның ажылчы чоннары СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын бир эп-сеткилдиг түүлдүгүнүн деткип, съездиниң салган сорулгаларын амыдырала боттандырары-биле күженишкиниг ажылдаарын хүлээнип турарлар.

Кызылдың харылзаа белдириниң клубу. Дүүн эртенгиниң 8 шакта аңаа коллективтиң ажыл-ишчилери долдур олурупкан. СЭКП-ниң XXVI съездизи ажыттынганынга тураскаактаи пайысылалдың харылзаачыларының митингизи орта болган.

СЭКП Кызыл хооркомуиун пропаганда болгаш агитацин килдизиниң эргелекчизи О. З. Завьялова аңаа чүве чугаалаан. Бистиң Төрээн чүртувустуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң түнелдериниң, делегей байдалының, партияның политиктиг организаучы болгаш идей-кижизидилгелиг ажылының ханы анализин эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде берген. ССРЭ-ге коммунизмниң тургузарының өндүр улуг программазын, СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказының кол угланышкыннарын айыткан, марксизм-ленинизмниң теориязын чогаадыкчы ёзу-биле сайзыраткан аажок улуг ужур-дузалыг документ болурун О. З. Завьялова демдеглээн. Ооң ыңай илеткелчи пайысылалдың ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизин күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткаанын чылганнарга дыиатканы.

Телефонист В. Вагановаға сөс берген. Харылзаачылар партияның шуулганын күш-ажылчы белектерлиг уткаанын ол демдеглээн. Он бирги беш чылдың баштайгы чылының ийи айының планныг онаалдаын съездиниң ажыттынар хүнүиде күүседир дээн хүлээлгезин күүседип шыдаан. Эш Л. И. Брежневтиң илеткелин коллектив кежигүнери улуг сонуургал-биле дыиаан, ында телеграфист Наталья Мязина, инженер Юрий Власов болгаш өскелер-даа СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын бир эп-сеткилдиг деткип, партия болгаш чазактың ада сагыш човаашкынынга харыы кылдыр эки ажылдаарын Валентина Ваганова хүнге харыы кылдыр каш дакпыр күженишкиниг ажылдап, Төрээн чүртувуя экономиказын быжыглаар дээш боттарындан хамаарыжыр бүгү-ле чүүлдерии кылырын аазаанкар.

Найысылалдың харылзаа белдириниң ажылдакчылары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын ханы өөренир, ону чонга пропагандалаарынга идепкейлиг киржир, ооң шиитпирлерии амыдыралга боттандырар дээш шудургу ажылдаарын хүлээнгеиер. Чылдың планныг онаалдаларын декабрь 25-те эки шыиарлыг күүселиии митингизиниң киржикчилери шиитпирлээн.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: митингиниң киржикчилери; иидирде телеграфист Наталья Мязина.
А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

Национально-краеведческий отдел

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНГЕ СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ОТЧЁТ ИЛЕТКЕЛИ БОЛГАШ ИШТИКИ БАЗА ДАШТЫКЫ ПОЛИТИКА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ПАРТИЯНЫҢ ЭЭЛЧЕГЛИГ СОРУЛГАЛАРЫ

СЭКП ТК-ныҢ Чиҥгине секретары эш Л. И. Брежневтиҥ 1981 чылдыҢ февраль 23-те илеткелиниҥ төнчүзү

(Эгези № 45—46 «ШЫНДА»).

Доюнуң ажыл-ишчилериниң төлевилел күүлериң дүргеп шиҥээдин алыр дээш чарыжың, Кубаньның болгаш Днепропетровскийниң партия организацияларының кеҗээ ажыл-агый продукциязының шыпарын экижилер талазы-биле эгелекти саналын, Уралдың база Кузбасстың күш-ажылчы коллективтериниң металл болгаш одалга-энергетиктиг курлавырларын камнап алыр талазы-биле ажылының дүржулгазын Төп Комитет деткээн.

Хөй-хөй партия организацияларының чогаадыкчы эгелээшкиннери болгаш инициативалары бистиң ниити партийжи бо шугланывыстан макталды алыр ужурлуг. Чер-черниң ажылының дүржулгазы байлак болгаш хөй янзы болган тудум партияның ниити ажыл-чорудулгазы үре-түнелдиг болур.

Отчёттуг үениң дургузунда СЭКП Төп Комитеди чамдык партия комитеттериниң ажылын чидий-биле шүтүмүлээр, оларның удуртукчуларын эдер ужурга таварышкан. Ол хемчеглер дузалаваска организастыг түнелдерни база кылып турган.

Областтың азы районуң партия организациязының ажылының түнели хөй болган янзы-янзы күүлдерден тургустунар. Ындыг болзажок күжениишкиниг болгаш амгылыг партийжи удуртулга маңаа шиитпирлиг ужур-дузалыг. Бир эвес партия организациязы бүргүү болуңуң үчастогунга бүгү күрлавырларны ажыглап, бүгү күүлге чогумчалыг чурумну тургузуп алыр болза, бүгү чурттуң ажыл-херээ улам бүрүнгаарлавар. Ынчангаш партия обкомнарының база райкомзарының родюн белидери — харысалгалыг, шынгыы болгаш харыдаа доктаамал сорулга деп чугаалап болур мен.

Коммунистиг тургузуушкунуң улуг болгаш хөй хевирлиг сорулгаларын шиитпирлээринге бирги чергенин ролю **партия эге организацияларынга** хамаарыжыр.

СЭКП-де 414 муң эге, 457 муң цех партия организациялары, 618 муң ажыг партия бөлүктери бар. Төп Комитет ол звеноларның ажылын улуу-биле идепкейжидип, оларга хамаарыштыр доктаамал киҥээнгейни салырын чер-черде партия органнарындан негеп келген.

Партия эге организациялары администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар эргелиг. Олар ол эргени долу болгаш эки ажыглаан турарын чедип алыры кончуг чугула. Кадрлар айтыры-биле, ажыл-агый планнарының күүселдезинин ийикпе, азы кижилерниҥ күш-ажылының болгаш амыдыралының байлалдарын экижидириниҥ дугайында-даа чугаа чоруп турда, **партия** организациялары, бир эвес администрацияның эвес күүлүг кылып турар болза, оон айыҥга кирбейн, принципиалдыг чоруун көргүзер ужурлуг. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, партийжи угланышкынны быжыы-биле боттандырар херек.

Адырның эрге-ажыын бодаар азы бюрократчы моонлактар ажыл-агый болгаш чүге ажыл-агыйжы эвес, өске-даа сорулгаларны шиитпирлээринге ам-даа хаяа эвес шаптыктап турар. Министерстволарның болгаш ведомстволарның парткомнарындан өске кым ол моонлактарга удур бирги үзүлгеге демисселди чорудуп болурул? Олар ниити күрүнениҥ эрге-ажыктарын камгалаар дээш шиитпирлиг болгаш эптеш чок туржур ужурлуг.

Съездиниҥ индиринден оларга бедик идепкейлиг, быжыг принципиалдыг болуруң күзеп каакаанчыг-дыр!

Эштер! Партийжи удуртулганың алыс ужур-утказы болза, кижилерни шилип алыры, күүселдеши хынаары болгай, от дугайын В. И. Ленин чаңгыс удаа эвес чугаалап чораан.

Отчёттуг үениң дургузунда **удуртукчу кадрларның шынар составын улам ынай экижидер, оларны таарыштыр тургузар,** оларның квалификациязын бедидер талазы-биле улуг ажылдар кылдынган.

XXV съездиниҥ айтышкыныҥарынга дүүштүр партийжи ажылче улус ажыл-агыйының специалистерин идепкейлиг депшидип келген. Амгы үеле эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларының, крайкомнарның болган обкомнарының секретарьларының дөрттүн үш кезии, партия хооркомнарының база райкомнарының секретарьларының үштүң ийи кезии инженер-техниктиг, экономиктиг азы көдээ ажыл-агый талазы-биле эртемниг боон турар. Ол эки-дир. Ындыг болзажок партия аппаратынга будурүлгелеп келген специалистерниҥ чамдыызы чогуур политиктиг дуржулга чок болгаш чамдык таварылгада партия органнарынга административтиг-ажыл-агый методтарын ажыглай бээрин уттуп болбас херек.

Ол эштерниҥ политиктиг белеткелип бедидин, партия ажылының чүгула эп-чаҥчылынга өөренип алырынга дузалажыр херек. Оон-биле чергелештир ёзулуг партийжи удуртукчу болур дизе, партия школазынга өөредилгени эртип алыры эвээш деп биляр. Партияның удуртур ажылынче депшиттиргеи эштер чоннуң калбак массаларының оргузунга ажылдаар болгаш бистиҥ чуртувустуң ажылчыннарының, тараачыннарының, интеллигенциязының канчаар чурттаи турарын, оларның амыдыралын, чүүү хереглеп, чүүү сонуургап турарын чүгле биҗип каан документилерден эвес, а харын боттарын билгеп турар ужурлуг. Депшидеринге күрлавыр кылдыр сынап турарывыс бүгү коммунистер ындыг школаны, амыдыралдың школазын, массалар-биле ажылдың практиктиг школазын эрткеп турарын чедип алыры чугула.

Кадрларның идегелдиг күрлавырын тургузуп алыры чугула сорулга боон келген болгаш боон артар-даа. Маңаа хамаарыштыр алырга улус ажыл-агыйын эргелеп башкарар кадрларны белеткеп турар партияның дээди школаларын болгаш өөредилге черлериниҥ ажылын эге кылгаш, чижээлээрге, Ниитилел эртемниҥ академиязын болгаш Улус ажыл-агыйының академиязын тургускаш улуг ужур-дузалыг болгаш. Эрткен чылларда партияның өөредилге черлерин 32 муң кижи дооскан. 240 муң ажыг партия, совет база идеология ажылдакчылары курстарга өөредилгеин эрткен.

Партия, совет, ажыл-агый болгаш өске-даа алырларның удуртур ажылынга херээжениҥерниҥ киржилгезинин дугайын онзалап чугаалаар болза эки. Херээжениҥерни харысалгалыг ажылче депшидериниҥ аргалары ам-даа чедир ажыглаттынмайн турарын миннип чугаалаар апаар. Ол чорукту эдил алыр херек.

Отчёттуг үеде Төп Комитет **хүлээп алдынган шиитпирлериниҥ күүселдезин хынаарынче** киҥээнгейни күштелдирген. Ажылдың тодаргай угланышкыннарын харылап орар янзывүрү дужаалдыг удуртукчуларны үргүлчү дыннап турар апаргап бис. СССР-ниҥ Министрлер Чөвүлелиҥ, министерстволарны болгаш ведомстволарны, республикаларның, крайларның болгаш областарның партия, совет органнарын база-ла олче угланыргап. СЭКП ТК-ныҥ чанында Партийжи контроль комитеди болгаш чер-черде партия органнарының комиссиялары партия болгаш күрүне чурумун үрээр чоруктар-биле демисселди идепкейжиткен. Ниитизи-биле чугаалазга, хөй үүлдер кылдыныҥ турар. Ындыг болзажок элээн хөй партия организацияларының ажылында күүселдениҥ хынаар чорук кошкак боон артпышаан турар.

Чижээлээрге, СЭКП ТК-га чамдык эвилел министерстволарының коммунистериниҥ ажылын сайгарып чугаалажып өөрге, ажыл-агыйжы ажыл-чорудулгада дыка хөй четпестер контрольдуң тодаргай системазының чогундан, саазын кырында удуртулганың стилинден боон турары илерээн.

Удуртулганың уран эргазы дээрге кандыг-бир айтырыг талазы-биле директивтиг айтышкыннар үндүрери, ону тарадыры эвес деп бөдүүн билигни чамдык кижилериниҥ ам-даа шиҥээдинп албааны хомуданыр. Шиитпирни хүлээп алгаш, оон айыттынган хүүсаазында ыяап-ла күүсеттинген турарын чедип алыр херек. Контрольдуң күжү чогум-на маңаа дузалаар ужурлуг. Ол контроль үстүнден болгаш адаанган харыүгла, доктаамал болгаш оперативтиг боттанган турар ужурлуг.

Удуртулганың стиль болгаш методтары — бүгү партияга, бүгү улуска чугула айтыыр болур. Ол дугайын бодап, ленинчи норма-чижектерниң бүгү чүвеге, хүн бүрүде удуртулга болдурары — кандыг-даа партия ажылдакчызының дорт хүлээлгези болур!

2. Партияның иштики амыдыралының айтырыглары

Эштер! Партияның XXVI съездизинге белеткелди эгелеп тура, Төп Комитет бүгү коммунистерге: **отчёт-сонгулдалыг кампанияны база съездиге ТК-ныҥ Төлевилелиҥ чогаадыкчы болгаш бот-шүгүмчүлелиҥ ёзу-биле, амыдырал-биле, коммунистерни дүвүрелиҥ чоруур тодаргай айтырыглар-биле сырый холбап эрттирер деп кыйгырыгны үндүрген.**

Бир эвес партия кежигүннери хуралларга аңаа-ла шак эрттирип олуржур, баш удур белеткээн ораторлары дыннап алыр дээш кээр болза, партия организацияларының ажылы ёзулуг ажыктыг боон шыдавас. Партия хуралы дээрге, кандыг-даа партия комитединиҥ пленуму шыкаш, бүгү-ле эң чугула айтырыглары хаңы, бодамчалыг болгаш шыңгыы чүгаалажыр чер-дир. Съездиге белеткелди шак ындыг утланышкын-биле чорулары онза чугула турган.

Бистиҥ партиявыстың кежигүннери Төп Комитеттиҥ ол кыйгырыын үүлдүзүнүп, деткээнин отчёт-сонгулдалыг кампания көргүскен. Отчёт-сонгулдалыг хуралларның хөй иҥурүзү бедик идепкейлиг байдалга эртken. Партияның эге цех организацияларынга база партия бөлүктериниҥ болган ол хуралларга коммунистерниҥ 96 хуузу олурушкан. Он миллион хире кижи санал берген.

Коммунистериҥ бодунуң ажылы дээш, партияда болгаш чүртта кылдынып турар бүгү үүлдер дээш бедик харысалгалыг боон турарын ол саналларның утказы көргүскен. Хуралларның, конференцияларның болгаш съездилерниҥ кижилери партияның сонгулдалыг органнарының ажыл-чорудулгазын бедик негелдели-биле үнелеп көргеннер. Четпестерни болгаш чылын каап турар үүлдерни олар шүгүмчүлээн. Үнелиг хөй саналлар бергиннген.

Партияның коллективтиг утаа-бодалы деп чүве бо-дур, эштер! **(Адыш часкаашкыны).** Партичның чаңгыс-аай күүселсоруу, коммунистериҥ Төп Комитетти долгандыр улам сырый каттышканының илергейлээшкини ол-дур. **(Ургулчүледдиг адыш часкаашкыны).**

Коммунистиг партияның амыдыралының хажыттынмас нормазы **демократтыг централизм** болур. А ол бодунуң эң-чүзүнде төп биле партияның чер-чер органнарының, партияның удуртур органызы-биле партийжи массаларның аразында бижыг харылзаалар боттандырып турар. Ол харылзаалар ийи талалыг боон турар.

Партияның массалар-биле бижыг харылзаазы болур **ажылчы чоннарның чагаалары болгаш санал-оналдары** канчаардаа даажок улуг ужур-дузалыг. Партияга кызыгаар чок бүзүреңшээн, олар ниитилел амыдыралының, күш-ажылдың болгаш амыдыралдың эң чугула айтырыгларының талазыбиле сеткил-чүрээнин хаңзындан партияга айтырыгларны тургузуп, боттарының бодалдарын болгаш сагыш човаашкыннарын оон-биле сүмележип, бар четпестерни шүгүмчүлеп турарлар. Төп Комитет чагаа-биле ажылче, оларда тургустуган айтырыгларны чогуур үезинде сайгарып көөрүнче улуг киҥээнгейни салып турар. Отчёттуг үеде бо ажыл элээн экижеп, ТК-ныҥ аппаратында Чагаа киллизин тургускаш аңаа улуг деткимче болган.

Чагаалар дугайын бодап тура, а олар дээрге бир хүн СЭКП ТК-га бүдүн чартык муң хире кээп турар, даразында үүлдүү чугаалавайн барып шыдавас мен. Оларның хөй кезии чер-черде шыңгыы чедир кылдынмаан үүлдериниҥ дерегизи боон турары харааданчыг. Ажылчы чоннарның тургузуп турар дыка хөй айтырыгларын бүдүрүлгелериниҥ удуртукчуларга, район болгаш хоорай организацияларынга шиитпирлеп шыдазыр болгаш шиитпирлээр ужурлуг. Партия ажылдакчызы бүрүзүнүң, удуртукчу бүрүзүң хамаатыларның чагааларынга, дилегларичге, комудалдарынга ээ-харысалгалыг болуруң чон мурнуңга, партияның мурнуңга бодуңуң хүлээлгезин кылдыр көөр ужурлуг. **(Адыш часкаашкыны).**

Ажык болгаш шын чүүлдү бижээн чагаалар дугайын ынчаар онзалап чугаалап турарым бо. Янзы-бүрү хоп-нүүгүл бижээн, эт салдынмаан чагааларга хамаарыштыр партияның туружу биллингир: бистиҥ амыдыралыска ындыг чүүлдер турбас ужурлуг. **(Адыш часкаашкыны).** Шынныг чүүлдү чугаалап, ажыл-херээни шүгүмчүлеп кылып турар кижи бодуңуң ариың чажырбас. **(Ургулчүледдиг адыш часкаашкыны).**

Партияның демократтыг амыдыралының чарылбас кезээ болза **партияның иштики информациязы** болур. СЭКП ТК-зы иштики болгаш даштыкы политиканың, организакчы болгаш идеология ажылының айтырыгларының талазы-биле дыннадыгларны партияның чер-чер органнарынга, коммунистерге делгерengей болгаш оперативтиг берип турган. Оон-биле чергелештир СЭКП ТК-зы, бүгү партия комитеттери партия эге организацияларының информацияларын калбаа-биле ажыглап турар апаргап. Ол чорук хөй-ниитиниҥ санал-оналын өөренип көөрүнге, чер-черде байлалды тодаргай билип алырынга дузалап турар.

Кончуг чугула херек партияның ажыл-амыдыралының дугайын бүгү совет хамаатыларга доктаамал информастаары болуп турар. Партия организацияларының ажылының калбак неитералдыг болуру—ол дээрге партияның массалар-биле харылзааларын быжыглаарының дээштиг чепсээ-дир. Бо талазы-биле бистиҥ хөй үүлдер кылдыныҥ турар, ынчалза-даа чамдык үүлдерни ам-даа экижидип болур боор.

СЭКП-ниҥ XXV съездизиниҥ айтышкыныҥары партияга **шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди** калбартырынга улам ынай идигни берген. Ол чогумчалыг угланышкынны моон соңгаар-даа бүгү тала-биле хаңылдыр, бүгү партия организацияларынга бот-шүгүмчүлелчи, четпестер-биле эптеш чок чоруктуң байдалын тургузар ужурлуг.

Шүгүмчүлел дээш истеп сүреринниҥ кандыг-даа бол ораллажышкыныларынга эң-не шиитпирлиг ойтур шавышкынны бээрн чугула. Бо айтырыгның талазы-биле бистиҥ туружувус партияның Уставында тодаргай айыттынган. Ол ССРЭ-ниҥ Конституциязында база илергейлеттинген. Шүтүмчүлел кызыкчыларынга хамаарыштыр кандыг-даа келдерел турбас — партияның-даа, күрүнениҥ-даа хоойлузуңуң негелдези ындыг! **(Адыш часкаашкыны).**

3. Партияның идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылы

Эштер! Бистиҥ шүтүвустуң чурттап база ажылдап турар байдалдарывыс сөөлгү үеде дыка өскерилген. Совет кижи база өске аварган. Оон билиг медерели калбарган, угаан-бодал негелдезиниҥ дыка өскен.

Оон-биле кадыы бистиҥ идеология ажылдакчыларывыстың эргезинде турар чепсектер база көвүдээп. Хүн бүрүүң информациязының идегелдиг дөзү—380 миллион кезек солуунар болгаш журналдар болуп турар. Бистиҥ чуртувуста хүн бүрүде 75 миллион телевизор ажылдап турар. Ол чүл дээрге, оң-оң миллион өг-бүлелер хүн санында партийжи политиканың эргежок чугула тайылбырларын-даа, чаа-чаа билиглерин-даа ап, угаан-бодал талазы-биле улам сайзырангайжыыр арганы болуп турары ол-дур.

Өске талазында, анчы дайзынналарының пропаганда чепсээниҥ идепкейи база өскен, оон совет кижилериҥ медерелинге сандарадыкчы салдар чедирер дээр оралдажышкынналары күштелген.

Бо бүгү чаа болуушкуннар болгаш байдалдар чогуурубиле киҥээнгейге алдынып турар бе? Бистиҥ пропагандавыстың канчаар-даа даажок улуг аргалары долу хемчээл-биле ажыглаттынып турар бе? Бо айтырыга үгле чаңгыс харыны берип болур: чок, ам-даа долу хемчээл-биле эвес.

Бо бүгүнү барымдаалаваш, партия Төп Комитеди **идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды экижидериниҥ сорулгаларын** ажылдап кылган. Олар СЭКП ТК-ныҥ 1979 чылдың апрель 26-да үнген доктаалында айыттынган. Ол — үр үеде күштүг болуп артар документ-тир.

Шынында чүгаа болза идеология ажылының хөй-хөй участоктарынга болгаш адырларынга эде тургузуушкун дугайында,— ийе, мен чаңдыр чугаалавадым, чогум-на харын эде тургузуушкун дугайында чоруп турар. Оон утка-шынары хүнүүн айтырыынга улам-на дүүшкен, а хевирлери совет кижилериниҥ амгы үедеги негелде-хереглелдерин долу хандырган турарын чедип алыр херек.

Пропаганда чидиг темаларны оюп кагбайн, берге дижиривис айтырыгларны тайылбырлаарындан кортпас болуру кончуг чугула. Бистиҥ партиявыстың политиказы билдингир, ынчангаш бистер совет кижилерни сонуургадып турар кандыг-даа айтырыгларга харыылаарынга белеп бис. Бир эвес бистер оларга харыыны бербес болзувусса, ынчаш бистиҥ чуртувустуң дайзыннары ону социализмни нүүгүлдээринге ажыглаарын оралдажырлар деп чүвени медереп билбишаан, ону дидимп-биле кылыр херек.

База бир чүүл дугайында. Бүгү идей-кижизидилгелиг ажыл чаңгыс хепке куттунган домактар болгаш белеп тодарадыгларның аңаа-ла чыылдазы кылдыр эвес, а амыдыралчы болгаш солуун кылдыр чоруттунган турар ужурлуг. Совет кижи — ол дээрге эртем-билигли болгаш культурлуг кижи-дир. Ынчангаш оон-биле бодал чок, ужур эдерткен сөстер-биле чугаа кылып, амыдырал, ажыл-херек-биле, боттуг фактылар-биле тодаргай харылзаа чок үүлдер-биле кызыгаарланып эгелээрге, ол ынчаш телевизорун азы радиозун аңаа-ла дуглап, солуунун өскээр салып каар.

Бистиҥ партиявыс совет журналистериниҥ хөй муң кижилиг отрядын улуг бүзүрел-биле көрүп, оларның чиик эвес ажылын белии-биле үнелеп турар. Бистиҥ массалыг информациявыстың болгаш пропагандавыстың чепсектери кеззеде партияның болгаш бүгү улустуң хөй-ниити санал-оналының ёзулуг индири болган турарында бистер шүптүвус сонуургадыг бис. Солуңга азы журналга үүл бүрүзүн, телевиденеге азы радиога дамчыдылга бүрүзүн кижилер-биле шыңгыы чугаа кылдыр көөр херек, олар оон фактыларны чүгле шын болгаш шалыкшын тайылбырлаарындан аңгыда ханы анализти болгаш үезинде түнелдерни маңап турар. Совет журналистер бистиҥ партиялгавыстың хөй миллион активи-биле кады, партийжи журналистиканың ленинчи принциптерин болгаш чанчылдарын удуртулга болдурган, бедик хөй-ниитичи идепкейни база харысалгазын кеззеде илергейлээр дээрзинге бистер идеген турар бис! **(Адыш часкаашкыны).**

Массаларга партияның бодалдарын чедирип, оон политиказын тайылбырлап турар кижилериниҥ улуг армиязынга — коммунистерге болгаш партия кежигүнү эвестерге — өөрүп четтирнишкинниҥ сөзүн илергелээн. Олар дээрге лекторлар болгаш пропагандистер, агитаторлар болгаш илеткелчилер-дир. Оларның ажылы эки тура-биле, бодунуң хостуг үезинин күсели-биле чоруттунуп турар болгай. Олар улуска ажыктыг болгаш херектиг ажыл-херекти кылып турарлар, оларга улуу-биле четтирдивис! **(Адыш часкаашкыны).**

Оон-биле кадыы мында база бодап көөр ужурлуг үүлдер бар. Масса-политиктиг ажылдың хевирлери бисте хөлүн эртир чаңгыс черде туруп берген эвес ыйнаан? Кижилерниң белеткели кошкак, эртем-билии эвээш турда херек бир ангы турган болбайн аан. А амгы үедегинин совет кижизи-биле чугаа кылыры база өске херек. Ол дугайын бодап көөрү, черле үндезинии-биле бодап көөрү чугула боор. Чаа үүлүне үттүүл идеология ажылдакчыларына үүден-даа артык бедик деңнелге синниккен турар ужурлуг.

Отчёттуг үеде **партия өөредилгезинче** хөй киҥээнгейни салып келген.

Партия чырыдыышкынының системазында барык 23 миллион кижи өөрөнин турар. Чаңгыс аай политхүнүүн системазы колдуунда чер болганда тургустунган. Сөөлгү чылдарда Москвага, Ленинградка болгаш Киевке, Минскиге болгаш Бакуга, Тбилисиге болгаш Челябинскиге эрткилээн бүгү-эвилелдиҥ эртем-практиктиг конференциялары кижизидилге ажылының талазы-биле мурнакчы дуржулганы солчуруунга, чогаадыкчы дилээшкиннерге тураскаттынган. Ол бүгү ажыл-чорудулганы оон ынай идепкейжидиринге 1979 чылдың октябрьда болган идеология ажылдакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы идигин берген.

Бисте элээн хөй черлерде, чижээ, Москванын, Ленинградтың, Свердловскиниҥ, Донбасстың бүдүрүлге коллективтеринде партия өөредилгезин чогаадыкчы ёзу-биле чорудуп турарының чижектери бар. Новосибирскиниҥ эртем төвүнде ниитилел болгаш бойдус эртемнериниҥ методологтуг айтырыгларының талазы-биле семинарларны чорударының дуржулгазы төлептиг үнелелди алган.

Партия чырыдыышкынында кол айтырыг болза оон үретүнелдиг болурунда. Чүнү чедип алырын күзеп турар бис? Бистер партияның политиказы массаның ажыл-херээ-биле каттышкан турарын, партия чырыдыышкыны кижилерни, В. И. Ленинниң сөстери-биле чугаалаарга, «коммунизмниң ёзулуг негеп турары ышкаш, шак ынчаар хөделир» **(адыш часкаашкыны)** кылдыр өөреткен турарын күзеп турар бис. Өске сөстер-биле чугаалаарга, чугаа болза партияның идей-теоретиктиг, политика-кижизидилгелиг, организакчы болгаш ажыл-агыйжы ажылдарының чаңгыс аай чоруун херек кырында чедип алырының дугайында чоруп турар. Бистиҥ эчис сорулгавыс ындыг. Ынчалза-даа ажыл-херек чер болгандала үргүлчү шак ындыг эвес болуп турар.

Амга чедир партия чырыдыышкынының хөй-хөй школаларында болгаш семинарларында теоретиктиг белеткелди ниитилелдиҥ болгаш бүдүрүлгениҥ кижилерни дүвүредип турар чугула сорулгаларын шиитпирлээри-биле чедир холбаштырбайн турар. Теоретиктиг өөредилгеге дыннакчыларның сонуургалын кудуладып турар ужур эдертириниҥ болгаш ролюн эртир бөдүүнүдериниҥ илерелдери база амга чедир эттинмээн.

Семинарларның дыннакчыларының санын көвүдедириҥе ханыкпайн, херекти өөредилгенин, бирги эвлечге коммунистериниҥ өөредилгезиниҥ шынарын экижидериче шиитпирлиг-биле эвлдирери чугула хире. Ынчангаш ол сорулганы шиитпирлээри бистиҥ пропагандист кадрларывысты шилип алырын, белеткээрин болгаш оларга чогуур үезинде чаа үүлдерни информастаарын улам шыгызы-биле көрбес болза болдуимас.

Пропагандист дээрге партия өөредилгезиниде кол кижи. Семинарларның, политшколаларның, университеттериниҥ кандыг болуру: олар чогуур шактарыны олуруп эрттирер, чалгаарачыг черлер болур бе, азы, бир янзы болуп, олар ёзулуг партийжи бодалдың болгаш сөстүң чер бүгүдеге ылаптыг төптери болу бээрн харын оон хөйү-биле хамааржыр. Кижилерниҥ партия өөредилгезин канчаар көөрү партияның идеология, пропагандист кадрларындан бирги эвлчегде хамааржыр. Кижилер партияның теориязының болгаш политиказының чүгула айтырыгларын коллективтиг чугаалажып көөр, бүгүдени сагышсырабаш чоруур айтырыгларга харыыларыны алыр, бодуңуң идей-теоретиктиг билиин немеп алыр дээш оларже боттары чүткүүр ужурлуг.

Массаларның марксисчи-ленинчи өөредилгезин болгаш кижизидилгезин, коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын шиитпирлээринге оларның чогаадыкчы идепкейин улам ынай хөгжүдеринге партияның идеология, пропагандист активи бирги чергениҥ ролюн ойнаар.

Эштер! Марксисчи-ленинчи партия, бир эвес ол болуп турар бүгү чүүлдерни угаап билириниче, амыдыралдың чаа болуушкуннарын моонлеп түнээринче, **марксисчи-ленинчи теорияны** чогаадыкчы хөгжүдеринче чогуур киҥээнгейни салбас болза, бодуңуң ролюн күүседип шыдавас. Бис ол сорулганы кеззеде онза чугула деп санап келген болгаш отчёттуг үеде ону шиитпирлээринче киҥээнгейни салып келген бис.

XXV съездиниҥ сөөлүнде партияның теоретиктиг арсеналы элээн хөй эң чугула байыдылгалар болгаш түнелдер-биле неметтинген. Теория талазы-биле кылдыган үүлдерден хамыктың мурнунда сайзырангай социализмниң концепциязын ажылдап кылганын адап болур. Ол концепцияга дээнгаш, партия бистиҥ программныг эчис сорулгаларывысты боттандырарының оруктарын болгаш хуусаларын ылавылаан болгаш тодараткан, төөгүлүг үр-үедеги стратегияны болгаш тактиканы тодаргайлаан.

Партийжи документилерде болгаш сөөлгү чылдарның эртем шиитчилелдеринде быжыган социализмниң азы-бүрү талалары ажыттынып көргүстүүп турар. Делегей социализминиң дуржулгазын аналитеп, делегейниң революстуг чорудулгазының дүрүм ёзугаар байдалын тодаргайлап турар ажылдарны чогаадып кылган. Делегейниң ажылчын шимчээшкининиң төөгүзүнүң, капитализмниң ниити кризизиниң амгы үе-чадазының болгаш күрүне-монополистиг капитализмниң хөгжүлдезиниң багай эвес шиитчиледдери бар. Амгы үениң делегей харылзаларын өөренип көөрүнче чогуур базымнар кылдынган.

Чаңгыс сөс-биле, улуг ажыл кылдынган, ынчангаш ол хүлээп көөрүнге төлептиг болуп турар. Ынчалза-даа ниитилел эртемниҥ талазы-биле бүгү чүве шүптүзүл-ла таарымчалыг деп болбас. Утка-шынар чок теорезирээриче чайлыксаар чорук ам-даа ажып эртинмээн, ол дугайын XXV съездиге база чугаалаан болгай. Философтар амыдыралдың чаа болуушкуннарын угаап бодаарының орнуңга, тодараттынган-на чүвезя тодарадырын бо-ла орааладжып турар. Социализмниң политиктиг экономиязында шиитпирлезе чогуур айтырыглар эвээш эвес. Эртем-техниктиг революцияның социал салдарлары улуг киҥээнгейни негеп турар. Ниитилелдиҥ политиктиг амыдыралының болуушкуннарын ханы болгаш дидим аналиэтээр херек. Хөй-ниитиниҥ санал-оналын ам-даа кошкак өөренип көрүп турар.

Ынчангаш бо дээрге — ажылдап кылыр ужурлуг айтырыгларын чүгле кезээ-дир.

Эштер! Төп Комитет ниити партия ужур-дузалыг база бир улуг айтырыгны съездиге чугаалажып көөрү-биле тургузары эргежок чугула деп санап турар.

Отчёттуг үеде чүгле бүгү чаартылгалар, делегей ареназына бистиҥ бүгү ажыл-чорудулгавыс партияның программныг айтышкыннарымызга дүүштүр боттаныр келген. СЭКП-ниҥ ам күштүг болуп турар Программазы ниитизи-биле ниитилел хөгжүлдезиниҥ дүрүм ёзугаар байдалдарын шын көргүзүп турар. Ынчалза-даа ону хүлээп алган үеден бээр чээрби чыл эрткен.

Ол үе дургузунда ССРЭ-ге социалистиг болгаш коммунистиг тургузулганың улуг дуржулгазы мөөнеттингеп. Ол дуржулга болза бистиҥ коммунизмче шимчээшкининиҥ сайзырангай социалистиг ниитилел чадазын дамчыштыр боттанып дээрзин маргыш чокка хереченип турар. Ол болза, мурнунда демделеттингени ышкаш, коммунистиг формацияның баштапкы тургустунарының эргежок чугула, дүрүм ёзугаар болгаш төөгү талазы-биле үр үе-чадазы болур. Ындыг түнелди партия сөөлгү чылдарда кылган болгаш ажылдап кылган, ынчангаш ону партияның Программазынга чогуур хевир-биле илереҥер херек дээрзи чугаажок.

Программага бистиҥ экономикавыстың тургузуунга болган өскерилгелерни тодазы-биле көргүссе, үр үениң сорулгаларын айтып база ылавылап тодаратса чогуур боор.

Бодавыже моңу кылырда бис программа чүгле кол принциптерни доктаадыр, аңаа чүве бүрүзүн баш удур тывары болдунмас болгаш киҥртинмес деп ленинчи айтышкынны барымдаалаар ужурлуубже билдингир.

Делегей ареназында база чаа принциптиг чугула хөй болуушкуннар болгаш чорудулгалар тыптып келген.

Социалистиг делегейде—ол дээрге акы-дүүма чурттарның чайлыыш чок чоокшулажыышкыны, экономиктиг интеграциязың хөгжүлдези-дир. Социалистиг чурттарның хөгжүлдезиниҥ оруктарына таварышкан бергедерден киҥээндиргини база кылган турар ужурлуг боор.

Партияның Программазына империализмниң колониалдыг системазын үзүткээны, хөй-хөйү социализмче угландыр хөгжүүрүн боттарының эчис сорулгазы кылдыр салып турар онаан аныяк күрүнелериниҥ делегей ареназында өзүп турар политиктиг ролю ышкаш, делегей амыдыралының принципиалдыг чугула ындыг болуушкуннарын көргүзери чугула.

Бодавыже капитализм делегейинде чамдык чаа болуушкуннарны, ылангыя капитализмниң ниити кризизиниң амгы үе-чадазының онзагай чүүлдерни, шериг-үлетпүр комплекизинин, транснационал корпорацияларның ролюнүң шыңгыы өскенин үгаан бодаары негеттинип турар.

Бистиҥ партиявыстың тайбың дээш, делегейниҥ дүшкүүрлүг чоруун чаңырылдырары дээш демисселиниҥ аажок улуг дуржулгазы мөөнеттингеп. Оон түнелинде тайбың кожа-хелбээ догуналаашкынның теориязы-даа, практиказы-даа байлакшаан.

Чугаалаан бүгү чүүлдерни барымдаалаваш, бис **ам күштүг болуп турар Программага эргежок чугула өскерилгелерни болгаш немелделерни киирзивиссе чогуур хире болгу дег. Бир эвес ындыг санал съездиниҥ делегаттарының деткимчезин алыр болза, СЭКП-ниҥ Программазының чаа редакссылаашкынын белеткээрин Төп Комитетке дагзын болур ийик. (Ургулчүледдиг адыш часкаашкыны).**

* * *

Эштер! Үениҥ агымы аажок шапкын. Амгы съездиге бис оң бирги беш чылда партияның планын, чурттуң планын чугаалажып көөр болгаш улам ынай—1990 чылга чедир көөр ужурлуг бис. Бо хүннерде бис чүнү шиитпирлээр болдур бис, херек кырында оон бистиҥ Төрээн чуртувустуң чээрби чүс чыылдың төнчүзүнде, үшкү муң чылдың эгезинде **оаур-хевирге** хөй-биле хамааржыр.

Чээрби чүс чыл оон мурнундагы чүс чылдарның кайызындан-даа хөй өскерилгелерни эккелген. Ынчаарга ол өскерилгелерге Улуг Октябрьның Төрээн чурту, тиилээн социализмниң баштайгы чурту—Совет Социалистиг Республикалар Эвилелинден өске чаңгыс-даа чүрт улам хөй салымшкынын киирбээн. Оон тиилелгелиг ленинчи тугу ам чедип он чылдарда киискип турары бо-дур! **(Ургулчүледдиг адыш часкаашкыны).**

Социализмниң салдарын кандыг-бир хемчээл-биле бодунга шенеп көрбээн ындыг чурт азы бөлүк чурттар, ындыг идейлиг азы политиктиг агым чок. Чээрби чүс чылдың төнчүзүнүң боттуг байдалы ындыг-дыр.

Чаа амыдырал төрүттүнүп тыптыры чиик эвес. Социал депшилгениң оруу берге, чамдыкта хилинчектиг. Ынчалза-даа социалистиг ниитилелдиҥ чедиишкиннери оон-биле улам улуг ужур-дузалыг, оон-биле улам улуг боон, оон тургузукчуларының болгаш камгалакчыларының маадырлыг чоруу оон-биле улам өндүр чаагай.

Бистиҥ Коммунистиг партиявыска, совет коммунистер, бистерге, амыдыралды социалистиг ёзу-биле чаартырының эгезинде турар магадаанчыг роль онаашкан. Тайбыны камгалаар, ол дээш туржур хүндүлүг хүлээлге бистиҥ үлүүвүске онаашкан. **(Ургулчүледдиг адыш часкаашкыны).**

Коммунизм — бистиҥ өндүр улуг эчис сорулгавыс. Ынчаарга күш-ажылчы чедиишкин бүрүзү, маадырлыг ажыл-херектериҥ чыл бүрүзү, беш чыл бүрүзү ол эчис сорулгаже бисти чоокшуладып орар. Партия даразында беш чылды база ола бодал-биле үнелеп турар. Кылыр ажыл-херектер хөй. Улуг, парын сорулгаларны шиитпирлээр херек. Ынчалзажок оларны бис шиитпирлээр бис, ыяап-ла шиитпирлээр бис. **(Дыммиттиг, ургулчүледдиг адыш часкаашкыны).**

Ийет, совет кижилер даартагы хүниче бүзүреллэри-биле көрүп турар. Ынчалза-даа оларның оптимизми — азгайдап каан салым-чолдуң бот-бүзүрели эвес. Бистиҥ улузувус: оон бар-ла бүгү чүүлдери оон бодуңуң күш-ажылы-биле тургустуган, оон бодуңуң ханы-биле камгалап алдынган дээрзин билир. Ынчангаш бис оптимистер бис, чүге дээрге күш-ажылдың күжүнге бүзүрээр бис. Чүге дээрге бодувустуң чуртувуска, бодувус улузувуска бүзүрээр бис. Бис оптимистер бис, чүге дээрге бодувустуң партиявыска бүзүрээр бис, оон аймтқан оруу—кара чаңгыс шын орук деп чүвени билир бис. **(Ургулчүледдиг адыш часкаашкыны).**

Совет Эвилелиниҥ Коммунистиг партиязынга — коммунизм тургузукчуларының партиязынга хүндүткел болгаш алдар! **(Ургулчүледдиг адыш часкаашкыны).**

Бистиҥ улуг Төрээн чуртувус—Совет Социалистиг Республикалар Эвилели улам ынай бижыгып база чечектелип турзун! **(Ургулчүледд

СЭКП-НИҢ ТӨП РЕВИЗИЯ КОМИССИЯЗЫНЫҢ ОТЧЁДУ

Комиссияның даргазы эш Г. Ф. СИЗОВТУҢ илеткели

Эргам эштер!

Совет Эвилелдиняң Коммунистиг партиязының съезд бүрүзү — чүрттүң хөй миллион коммунистериняң, бистиң бүгү чонубустуң амыдыралынга канчаар-даа азжок улуг болуушкун бооп турар.

Партияның съездилери оон дээди органы болбушаан, демиселдиң болгаш тургузуушкунунуң дүржулгазын аниталештирип, коммунистиг тургузуушкунунуң чаа үе-чада бүрүзүнүң стратегиязын база тактиказын ажылдап кылып, амгы үениң улуг эртеми — марксизм-ленинизмни коллективтиг хөгжүдүп турар.

Оон-биле кады бистиң партиявыстың съездилери улуг делегей ужур-дузалыг болуушкуннар бооп, бүгү чүрттарняң ажылчы чонаргыларының кичээнгейин бодунга хаара тудуп, оларның улуг сонуургалын болдуруп турар.

Партияның XXVI съездизи бистиң чүртувустуң хөгжүлдезиниң төөгүзүнге, экономикага, политикага болгаш угаанбодалга база совет улустуң амыдыралының бүгү хевирлеринге бышкан социализмниң принциптерин бүгү талалыг бижыглаарынга оныа үе-чада болуп артар.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткели—ол дээрге, ёзулуг ленинчи масштабтың болгаш стильдиң документизи болур. Чүртту удуртур талазы-биле партияның улуг ажылы ында хөргүстүнген, партияның иштики болгаш даштыкы политиказының марксисчи-ленинчи анализи бердинген болгаш беш чылда политика, экономика база социал адырларынга чүрттүң болгаш улустуң салым-чолуунга бистиң чедиишкиниеривистиң ужур-дузазы бүгү талалыг көргүстүнген.

Бистиң чедиишкиниеривис шынап-ла улуг. Ук чедиишкиниер дүрүм ёзугаар чоргааралды, чүректиң ханызындан өөрүшкүнү бөлдүрүп турар. Ынчалзажок партия ажыл-херектиң байдалын боттуу-биле үнелеп көрүп турар. Эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде болгаш 1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарының төлевилелинде кылдынган үүлдерни шүүмүлекчи ёзу-биле сайгарып көргенинге үндезилээш; шиитпирлезе чогуур сорулгаларны тодаратказ. Ук сорулгалар бистиң чорун орар оруувус—шын, ленинчи орук деп чүвеге долу бүзүрелди берип турар.

Совет улус келир үеже ыяк бүзүрелиг көрүп, совет ниитилелдиң удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү—бистиң партиявыстың мерген болгаш өткүт үганынга бүзүреп турар.

Совет кижилер СЭКП Төп Комитединге, шынчы ленинчи, чыртыкылыг келир үе дээш могаг-шылаг чок демиселчи эш Л. И. Брежневке баштаткан оон Политбюрозунга ханы ынак-шылың, улуг бүзүрелии илергейлеп турар. Бистиң улузувус СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын—тайбынның болгаш тургузуушкунуның политиказын, ёзулуг улусчу политиканы изин-биле үүлдүгзүнүп, деткип турар.

Эштер! СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязы Уставта көрдүнген бодунуң ажылының участогунга партияның XXV съездизиниң салган сорулгаларын шиитпирлээрингe идепкейлиг киржип келген.

СЭКП-ниң Уставында айытканы ёзугаар, Төп ревизия комиссиязы партияның төп органнарында, СЭКП Төп Комитединиң кассазында болгаш бүдүрүлгелеринде ажыл-херектиң дүрген болгаш шын эртип турарының ревизиязын кылыр хүлээлгелиг. Төп ревизия комиссиязы бодунуң ажыл-чорудулгазын партия Уставының ол негелделеринге дүүштүр боттандырып келген. Оон ажылы план ёзугаар боттанып турган. Черчерде партия организацияларының ревизия комиссияларының ажылынга практиктиг дузаны көргүзеринче улуг кичээнгейни база салып турган бис.

Бистиң чүртувуска коммунистиг тургузуушкунну удуртур талазы-биле партия съездилериниң база ТК-ның пленумнарының шиитпирлериниң амыдыралга чедиишкиниг боттанышкыны СЭКП ТК-ның аппаратының чогумчалыг болгаш тодаргай ажылындан улуу-биле хамааржыр дээрзин онзалап демделээр херек.

Партия Төп Комитединиң аппарады Төп Комитеттиң Политбюрозунуң болгаш Секретариадының даалгаларын улуг харыысалга-биле шалыпкын күүседип, СЭКП Төп Комитединге чугаалажып-көөр политиктиг, социал-экономиктиг болгаш өске-даа айтырыгларны белеткээр талазы-биле улуг ажылды кылып, ажылчы чонарның ТК-га киргеи саналдарын, чагааларын, билдиришкиниерии болгаш өске-даа документилерин кичээнгейлиг сайгарып көрүп турган.

СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кол хүлээлгелериниң бирээзи болза, партия бюджединге акша-хөреңгинйң кирип база оларны шын чарыгдап турарынга чогуур контрольду хандырары болур.

Отчёттуг үеде олче кол кичээнгейни салып келген. Партия Төп Комитединиң кассазынга ревизияны үргүлчү кылып турган. Партияның акша-хөреңгизиниң камгалалының долузубиле хандыртынганын ол хыналдалар көргүскен. Касса депгери болгаш бухгалтер учёдү шын тургустунуп турар.

СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязы СЭКП ТК-ның Херектер эргелелиниң партия Төп Комитединге бадыладыры-биле киирип турары партия бюджединиң төлевилелдерии болгаш оларның күүселдезиниң дугайында отчёттарны чыл санында көрүп келген.

Партия бюджединиң орулгалыг кезээ кежигүн дадывырыпдан болгаш партияның парлалга черлериниң орулгазындан киир саналгашкыннардан болгаш өске-даа шилчидилгелерден тургустунуп турар. Кежигүн дадывырының үлүг-хуузу партбюджеттиң чылда ортумак орулгаларының үштүң ийи кезии боор турар.

Отчёттуг үениң дургузунда партия бюджединиң орулгалыг кезээ кежигүн дадывырының болгаш партияның парлалга черлериниң ажыл-чорудулгазының күсели-биле элээн көвүдээн.

Кежигүн дадывырын төлээри партияның кежигүн болгаш кандидат бүрүзүнүң эң кол хүлээлгелериниң бирээзи болур, оларның коммунистиг кижизидилгезинге дузалаар, партия эге организацияларынга организастыг чорукту болгаш сагылга-чурумну бедидер дээрзи билдингир болгай. Партияның кежигүн дадывырларын чогуур үеэинде төлээрииниң чугулазы чүгле практиктиг эвес, харын политиктиг ужур-дузалыг.

Отчёттуг үениң дургузунда эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-лары, СЭКП-ниң крайкомнары болгаш обкомнары партияның кежигүн дадывырларын хүлээп алырының болгаш үчёдүнүң херээнин удуртулгазын көскүзүбиле экижиткен, Чоруткан хыналдалар партияның кежигүнериниң болгаш кандидаттарының хөй кезии дадывыр төлээрин ай санында болгаш чогуур тургускан хемчээлдерге чорудуп турарын көргүскен. Ынчалза-даа чамдык коммунистер янзы-бүрү чылдагааннар-биле өрелиг бооп турган. Бооп болдунмас болуушкун-биле—кежигүн дадывырын долу шалыңындан төлевес чорукка амгы үеге чедир тазаржып турар.

Партия дадывырын төлеп турда, шаңналдарның чамдык хевирлерин, говорарны болгаш өске-даа немелде шалыңнарны чедир барымдаалавайн турган фактылар казах, литва, приморье, якут болгаш өске-даа парторганизацияларга тургулаан.

Кежигүн дадывырларының бүгү илереттинген чедир төлеттинмээн түнгнерии партия хәссазынче дедир эгиткенин чугаалаар ужурлуг.

Обкомнарның, крайкомнарның болгаш эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының чогуур санарынче киир саназы-биле коммунистерден алган кежигүн дадывырлары пәртия эге организацияларының чамдык секретарлары ажаалда кассаларынче үр үе дургузунда дужаавайн турар ындыг четпес үүлдү база демделээр ацаар. Чижээлээрге, 1980 чылдың январь 1-ге чедир Иркутск областың партия эге организацияларының секретарлары 26 мун ажыг рубльди ажаалда кассаларынга дужаавван болган. Ындыг практика партияның акша-хөреңгизин самчыгдаар арганы берип турар, ындыг таварылга Брянск областың партия эге организацияларының бирээзинге болган.

Кежигүн дадывырын төлээрииң херээнде четпестер чамдык таварылгаларда СЭКП ТК-ның сөвварында доктаадып тургускан партия дадывырларын төлээрииң чурумунуң дугайында чогуур тайылбыр ажылды партияның эге организацияларында коммунистер ортузунга чорутпайн турары-биле тайылбырлаттынар. Партияның чамдык хооркомнары, райкомнары болгаш ревизия комиссиялары бар четпестер-биле эптежип, партия эге организацияларында партия дадывырларын төлеп турарының шынын ховар болгаш долу эвес хемчээл-биле хынап турар.

Эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-лары, партияның крайкомнары болгаш обкомнары ол херекке чогуур чурумну тургузар, кежигүн дадывырларын төлээри дээш коммунистерниң, а оларны чогуур үезинде ажаалда кассаларнга дужаары дээш партия организацияларының секретарьларының харыысалгазын бедидер үжурлуг. Партия хооркомнарының, райкомнарының болгаш ревизия комиссияларының талазындан партияның бүгү эге организацияларынга чыл санында кежигүн дадывырларын шын төлеп турарын хынаан турар ындыг байдалды чедип алыры эргежок чугула. Кежигүн дадывырын төлээринде хажыдыышкын бүрүзүн СЭКП-ниң Уставының негеп турарын ёзугаар партийжи ёзу-биле сайгарган турар ужурлуг.

Эштер! Бистиң партиявыс амгы үениң бедик бүдүрүкчүлүг техниказы-биле чепсегледиигеи күчүлүг полиграфия базазылыг. Марксисчи-ленинчи литератураны, солуннарны, журналдарны, плакаттарны болгаш өске-даа продукцияны эргежок чугула тираждыг кылдыр парлап үндүрерии хандырбышаан, партия организациларының парлалга черлери боттарының ажыл-чорудулгазының хемчээлии доктаамал улгаттырып келген. Партияның солун-сеткүүлдериниң элээи хөйүнүн тиражтары конгуг улуг сан-түнге четкен. Чижээлээрге, 1980 чылда «Правда» солуннуң бир үнер тиражы 10,7 млн, «Сельская жизнь» солуниуң — 9,2 млн., «Коммунист» журналдың — 900 мун, «Партийная жизнь» журналлың — 1 млн. кезек четкен болгаш оон-даа өске. Республикаларның, крайларның болгаш областарның солуиарының болгаш журналдарының тиражы өскен, оларның бир үнер тиражы барык 90 млн. кезек болган. Ном парлалга херээ улам ынай хөгжээн, чаа типографияларны тударының болгаш ажылдап турар типографияларны чаартырының база калбартырының, оларның дериг-херекселдерин чаартырының аргазы-биле партийжи парлалга черлериниң полиграфия базазы калбарган. Солуннарны, журналдарны болгаш номнарны офсеттиг арга-биле парлаарын, солуи арнынарын харылзаа шүүмнарын дамчыштыр дамчыдарын калбаа-биле нептередип турар. Амгы үеде партия организацияларының парлалга үндурер черлериниң бүдүрүлге базазы чүрттүн солун болгаш ном-журнал продукциязының 65 чедир хуузун парлаарын хандырып турар. Ынчалза-даа ном-парлалга херээнии улам ынай өзүлдезинге саазынның чедиишпези дыка шаптыктан турар.

Партия бюджединиң орулгалыг кезээнде партияның парлалга үндурер черлериидеп кирип турар орулга улуг бот дейзилиг, бооп турар. Эрткен 5 чыл дургузунда партия бюджединче кирген ындыг орулга 46 хуу өскен.

Оон-биле кады чамдык парлалга черлериниң ажылында улуг четпестер бар. Чамдык таварылгаларда чогуур хуусаларда бүдүрүлге бажыннарын ажыглалга киирерин болгаш планның чамдык көргүзүглерии күүседирии хандырбайн турар, саазыиы, олаар үүлдү болгаш электроэнергияны хумагалыг эвес ажылдап, материалдыг үнелиг үүлдерии нормадан ажыр мөөнөзөрин болдуруп турар.

Партия комитеттери болгаш республикаларның, крайларның болгаш областарның партия организацияларының ревизия комиссиялары парлалга черлериниң болгаш типографияларның сан-хөө ажыл-агый чорудулгазын чогуур тургустунган хуусаларда хынап көрүп турар болгаш илереттинген четпестерии чайладырының хемчеглерии ап турар.

1980 чылда СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязы СЭКП ТК-ның «Плакат» деп парлалга черииниң будүрүлге болгаш сан-хөө ажыл-агый чорудулгазының ревизиязын кылган. Ук парлалга черииниң ажыл-чорудулгазында чогуур эки түнелдер-биле чергелештир чамдык шынгыы четпестер бары илереттинген. Чүл дээрге чамдык таварылгаларда акша-хөреңгилериниң чарыгдалын чогуур контроль чокка чорудуп, ажыр чарыгдап, кайы-хамаан чок чарыгдалдар кылып, хөрылганы болдуруп турган.

Эштер! Бистиң партиявыс хөй акша болгаш материалдыг курлавырларлыг, оларны партия организациларының хандырылгазынга, организас, пропаганда болгаш политиктиг ажылды оларның чорударынга, кадрларны белеткээрингe, ажыл-агый хереглелдерииге болгаш өске-даа хемчеглерии чорударынга ажылган турар. Ол бүгү чарыгдалларны көрүне бюджединиең кандыг-даа дузаламчы чокка партияның бодунуң акша-хөреңгилери-биле боттандырып турар.

Партия бюджедии ёзугаар тускайлап берген акша-хөреңгилерии партия Төп Комитединде-даа, партия албан черлеринде-даа, чер-черииң партия организациларында-даа чогуур бадылаттынган хемчээл ёзугаар чарыгдап турар дээрзин СЭКПниң Төп ревизия комиссиязының болгаш чер-черииң партия организацияларының ревизия комиссиялариның чорудуп турар ревизиялары көргүскен.

Ындыг болзажок Дагестан АССР-ниң, Алтай крайның, Белгород областың чамдык партия хооркомнары болгаш райкомнары партия аппаратының чарыгдалынга болгаш ажылагый хереглелдерииге көрдүнген акша-хөреңгини чогуур бөдылаттынган түңүнден ажыр чарыгдап турган. Ажылдаар кабинеттерни дериирииге көрдүнген акша-хөреңгиии чарыгдаар талазы-биле ленинчи бөдүүн болур чоруктун принциптерии чамдык партия комитеттериниң удурткулары үрел, ол талазы-биле база-ла ажыр чарыгдалдарны хылган таварылгаларны демделээр херек. Ажыр чарыгдалларның болгаш акша-хөреңгилерии камнавас чоруктун бар бооп турары чамдык партия комитеттеринде сан-хөө бюджет чурумчук четпезии хереченлеп турар.

Эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТКлары болгаш обкомнар, крайкомнар партияның акша-хөреңгилерии чарыгдаар талазы-биле чогуур хорум-чурумиу тургузар дээш дээштиг хемчеглерии алыр болгаш партия организацияларының ревизия комиссиялары илереттинген четпестерии чайладыр талазы-биле айтырыгларны шынгыы тургузар ужурлуг.

Партийжи кадрларны белеткээрииге, оларның биликии бедидериигe, партийжи пропаганданы организастаарынга эргежок чугула акша-хөреңгилерни партия бюджеди тускайлап берип турар.

Төлеп болгаш чер-черлерде партийжи органнарның ажылчорудулгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузары-биле, партийжи кадрларны ажыллаарынга, чүрттаарынга болгаш дыштанырынга эргежок чугула байдалдарны хандырарыбиле дыка улуг капитал тудугну партийжи бюджеттиң акша-хөреңгилери-биле чорудуп турар. СЭКП ТК-ның Херектер эргелели, партияның обкомнары, крайкомнары болгаш эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТКлары ол талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар. Ол сорулгага кердүнген партийжи акша-хөреңгилер шын чарыгдаттынып турар.

Ынчалзажок СЭКП ТК-ның бадылааны планнар чамдык областарда, крайларда болгаш республикаларда четпес күүсеттинии, чамдык объектилериик тудуу эмиа эрттир саалап турарын демделээр херек.

Эштер! Социалистиг демократияны улам ынай бижыглаар болгаш хөгжүлдер, эргелел аппаратының бүгү звеноларииз бюрократизмни болгаш ажыл чылзыр чоруктарны чок кылыр талазы-биле улуг ажыл эрткен үеиин дургузунда чоруттуун келген деп бо съездиге партия Төп Комитединиң Отчёт илеткелинде чугаалаан болгай. Ол чорук ылангыя ажылчы чонарның чагаалары, билдириишкиниери болгаш хомудалдарын сайгарып көөрү ышкаш чугула херекте, хамаатыларны хүлээп алырын организастаарында бодуиуң илерээшкинии тыпкан.

Партия органнарынга киирген чагааларыига, билдириишкиниерииге совет кижилер республиканың, областың күш-ажылчы коллективтиг амыдыралының дугайын, боттарының сагыш човаашкынарының болгаш хереглелдерииің дугайын дыиадып турар.

Чагааларның авторлары бистиң организацияларывыстың, удуртукчуларның ажыл-чорудулгазында четпестерии шүүмчүлеп, оон-биле хүлээп алдыныи турар шиитпирлериң базз практиктиг хемчеглериң ажыктыының дугайында шын түнелдерии үндурериигe, четпестериң чылдагаанын чайладырыига партия комитеттеринге дузалап турар.

Отчёттуг үениң дургузунда СЭКП Төп Комитединге үш миллион ажыг чагаалар киргеи. ТК-ның тайылбыр берип, хүлээп алыр черииге чүс мун хире кижи хүлээп алдынган.

Кээп турар чагааларның саныиың өзүп турары, оларның бедик хамааты ужур-утказы совет кижилериң политиктиг бышкан чоруумун, оларның партияның херээнге бердингении дугайын көргүзүп турар.

Бистиң социалистиг моралывыстың негелделерии хажылар, совет хоойлу-дурумну үрээр, ниитилелге материалдыг болгаш мөзү-шынар каражазын чедирип турар таварылгаларны шүүмүлээн хамаатыларның чагаалары көрүнге херээнге оларның улуг сонуургалын көргүзүп турар. Ол шүүмүлелде ажылчы чонарның талазыкдан чүрттүн ёзулуг ёзулери бистер бис дээн сагыш-бодалы, идепкейлиг амыдырал туружу илереп турар.

СЭКП Төп Комитеди, эш Л. И. Брежнев бозу чагаалар-биле ажылче улуг кичээнгейии салып, партияның массалар-биле харылзаазының хевирлериниң бирээзи болур оларның чүгула ниитилел-политиктиг ужур-дузазын демделеп турар.

СЭКП ТК сөөлгү чылдарда чагаалар болгаш хамаатыларны хүлээп алыр ажылды улам сайзыраигайжыдырынче угланган чамдык доктаалдарны хүлээп алган. Партия Төп Комитединде чагаа киидизин тускайлап тургускан. Бо бүгү ук ажылды улам-на бедик деңнелче көдүрүп, аиаа системниг база планныг характерии бээр арганы берген.

Хөй чагааларны партия Төп Комитединиң секретарьлары дорт көрүп турар. СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязы СЭКП ТК-ның киидистериндe ажылчы чонның чагаалары база сианалары-биле ажылды организастаанын доктаамал хынап келген.

Партияның XXV съездизиниң соонда СЭКП ТК-ның киидистери ажылчы чонуун 300 муң хире чагааларын шиитпирлеп көрген. Оон-биле чергелештир оларның шиитпирлеи күүседнп турар чагааларының саны доктаамал улгадып турар. Алдынган чагааларның чартык кезии хирезиниң канчаар көрдүгеииииң түнелии ТК-ның киидистери хынап турар. Оон-биле чергелештир чагааларың күүселдезии даакан организацияларның талазындан база хынап турар. Хаая таварылгалардан ангыда бүгү чагаалариы доктаатказ хүүсээзында көрүп турар, оларның авторлары тодарган, үидезилеттинген харыыларыи алган.

Хамаатыларның чагаалары болгаш аас-биле кылган мелегледдери-биле ажылды, совет кижи бүгүдези күрүне херектериие болуиуң хамаарылгалыы эскерген улуг-даа, ончадаа шиитпирлерни ажылдап кылып турар үеде оон болалы, оон үиүи оарымдаалаан түрарынга өзүрел турар кылдыр тургузуп турар. Партия ТК-ныига киргеи чагааларның авторларының саналдарын база күүсеашкиниерин СЭКП ТК-ның чамдык доктаалларын белеткеи турар үеде өөреиип көргеч.

Отчёттуг үениң дургузунда СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязы «Советская Россия» болгаш «Сельская жизнь» солуннарның, «Коммунист» болгаш «Политическое самообразование» журналларның редакцияларында чагаалар-биле ажылды хынап көргеи. Ында эки дуржулга-биле чергелештир ээлээ четпестериик бары илереен.

Бистин бодан турарывыс ёзугаар алырга, солуннар болгаш журналдар редакциялары номчукчуларның чагааларын болгаш өске-даа материалдарны парлалгага ээлээп алган турар. Редакцияларның киидистериигe ажылчы чонуун чагаларын көөрү үр үеде саалап, оон үжурулдан оларның чугула ужур-утказын чидип турар чамдык фактылар база бар. Өске организацияларже чорукан чагааларның шиитпирлеттинии турарының хыналадазы чамдыкта кошкак болгаш онза ажык чок болгулаар.

Партижи парлалганың ажылдакчылары ажылчы чонуун чагаалары-биле ажылды сайзыраигайжыдырының хемчеглерии ап, оларны солуннарның база журналларның арнынарында хөй-биле ажыглап, чүве чылзыр, дүүжүметсиг чорукту илередип чарлаар, оларның-биле демиселлп чорудар үжурлуг.

Дыка хөй обкомнар, крайкомнар болгаш эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-лары чагаалар-биле база хамаатыларны хүлээп алырын организастаар ажылдың практиказын сөөлгү үеде элээп ажыктыкен.

Оон-биле чергелештир, хамаатыларның хоойлу ёзугаар эргелерии ёзу барымдаалап көөр база херекке албас, оларның далеглерии үнезии чок хандырбас, чагааларны чогуур үезинде харыылаас чоруктар чамдык черлерде барып ревизия комиссияларының хынаалаларының түнелдерии хереченлеп турар. Хомудаларны кыры-биле, ёзу барымдаалап көөр, а чүгле кажан авторлар база катап хомудаарга база үстүкү органнар кирижи эгелээрге биллириишкиниерии ирпиципиалдыг ёзу-биле көөр фактылар база тургулаар. Ажылчы чонуун четпестерии шүүмүчүлелдиг ёзу-биле көөр чоруу, чамдыкта удуртукчуларның өскээр бодаар, чөптүг шүүмүчүлел кылганнарыи истеп-сүрерии ораалдажыр чорукту болдурун турар. Ындыг чоруктарны СЭКП ТК, чер-черде партия органнары шынгыы көрүп, партийжи парлалгага шүүмүчүлеп турар. Үидезилеттинген кандыг-даа санал, билдириишкии азы хомудалды кичээнгейлиг көөр, оларга хамаарыштыр чөптүг шиитпирии хүлээп алыр ужурлуг. Ол чорук эрте-дужаалыдан хамаарылга чок кандыг-даа удуртукчуга ыяап-ла сагыыр чурум болур, ужурлуг.

Төп ревизия комиссиязы СЭКП ТК-ның партиялар аразының харылзаалариның планын ёзугаар социалистиг чүрттарның коммунистиг база ажылчы партияларының ревизия комиссиялары-биле ажылының дүржулгазын солчуп турар. СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының делегацияларын Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ның, Моолдуң, Румыниянның, Чехословакияның акы-дүмалышкы партияларының ревизиссиялары-биле ужурашкан. Ындыг ужуражылгаларның кайызында-даа ажыктыын практика көргүзүп турар.

Эштер! СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязы бодуиуң ажылын улам экижидерииче база партияның съездизиниң шиитпирлерии күүседириигe партфункциялларга дуза көргүзеринче бүгү күжүн углаар дээрзин бо съездиге бүзүредирии чөпшээреп көрүнер.

Совет улусту коммунизмниң бедиктериияе аппар чоруур бистин ленинчи партиявыс **делгерезин! (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

СЪЕЗДИНИҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында). доктаал, «совет аймыл» дээр хоозун чугаанның өөскүдүкчулеринге дүүн бүгүдеге таарымчалыг болгаш чаагай сеткиллиг тайбың инициативаларлыг ылаптыг харыыны берген.

Ленинградчыларның XXVI съездиге алдар болдурган социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезииің дугайында чугаалап тура, оратор эртем-техниктиг потенциалдың курлавырлары ам-даа бар дээрзин дыннатказ. Ону амыдыралга боттандырарының оруу —күүседикчи сагылга-чурумну бүгү талалыг ыыңнативаларлыг ылаптыг харыыны берген.

Ленинградчыларның XXVI съездиге алдар болдурган социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезииің дугайында чугаалап тура, оратор эртем-техниктиг потенциалдың курлавырлары ам-даа бар дээрзин дыннатказ. Ону амыдыралга боттандырарының оруу —күүседикчи сагылга-чурумну бүгү талалыг бижыглаарындан, чоннуң байлазына хумагалыг болурунга элээн дээштиг кижизидилгеден, бар четпестерии шиитпирлиг чайладырындан хамааржыр.

Ажылчын аңгыны съездиге төлээлээр аас-кежик менээ таварышканынга чоргаарланыр мен деп, В. И. Ленин аттыг Магнитогорскиниң металлургия комбинадының ажылчыны эш **В. Д. Наумкин** чугаалаан.

Ажылдакчы бүрүзүнүң күш-ажылын хүн бүрүде түнеп, үнелээри комбинатта чаагай чаңчыл болган. Чүгле ниитн түнелдерни үндүрүп турар эвес, харын-даа кижи бүрүзүнүң күш-ажылчы салышкынының дугайында дорту-биле чугаалажып турар. Профессияның чоргаараллы, мурнакчыларга деңнежир дээш чүткүл коллективте калбарып турар.

Ажылчы чоннарның күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарын экижидер дугайында, чаагай чоруун бедидер дугайында партияның, Совет чазактың сагыш салыышкының металлурктар доктаамал көрүп турар.

Магнитканың металлургтары беш чыл дургузунда мвллион ажыг тонна металлды камнаавын делегат чугаалаан болгаш ол дээрге, партияның съездизиниге комбинаттың белээ-дир деп демделээн. Комбинатты чаартырының, ону чиг-эт-биле хандырарының айтырыгларын ол база чугаалаан.

Партияның съездизиниге ТКның Отчёт илеткели киижи дугайында, оон чаагай чоруунуң болгаш аас-кежиниң дугайында сагыш салыышкын-биле синниккеиин РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш **М. С. Соломенцев** демделээн болгаш СЭКП Төп Комитединиң политиктиг угланыышкының база практиктиг ажыл-чорудулгазын бүрүнү-биле болгаш долузубиле үүлдүг / деп санаарын саналдаан.

Республиканың экономиказының шапкын болгаш быжыг турушгуг хөгжүлдезиниң дугайында оратор чугаалаан. Ынчалзажок ажыктыг чоруктун болгаш шынарның талазында үндезин эргилде амдыызында чедип алдынмаан деп, ол айткан. Эң чугула ол сорулгаиы шиитпирлээр төлээде, амдаа хөй үүлдерни кылыры негеттинии турар.

Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарыбиле, чоннуң продуктулар-биле хандырарын экижидери-биле холбашкан айтырыгларны делегат база тодаргай чугаалаан. Чоннуң хамыктың мурнунда эът-биле болгаш сүтбиле хандырарын экижидери эргежок чугула.

СЭКП-ниң XXVI съездизи бистиң чүртувустуң мурнунга өдүр-чаагай перспективаларны ажыдып турар. Бодуиуи шылгарангай авангарды — Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле Россия Федерациязының ажылчы чоннзры ынак. Төрээн чүртувустуң чечектелиишкини дээш бүгү совет улус-биле бир дөмей улам-на сорук киришкиниг ажылдаар. Иштики болгаш даштыкы политиканы боттандырып чорудар талазы-биле СЭКП-ниң кайгамчык улуг ажыл-чорудулгазын оон дайынчы штавы — ленинчи Төп Комитет, бүгү улустуң үнелеп көрүүшкүнүн чаалап алган бистиң партияның болгаш совет Ада-чүрттүң удуртукчузу, туруштуг марксисчи-ленинчи, амгы үениң шылгарангай политиктиг ажылдакчызы эш Л. И. Брежневке баштаткан Политбюро бүзүрелдиг угланбаштап турар. деп, Белоруссияның Компартиязының ТКзының бирги секретары эш **Т. Я. Киселев** чугаалаан.

ТК-ның Отчёдунда түнелдерии болгаш сорулгаларны, үүлдерии удуртулгага болгаш күүселдеге хажык чок хүлээп ап турар бис. СЭКПниң амгы үеде күштүг бооп турар программазынга чугула херек апарган өскерилгелерии болгаш немелделерии киирер дугайында съездиге чугаалажып көөрү-биле тургусканын бистии делегациявыс бүрүнүбиле деткип турар.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргеледириниң айтырыгларынче, эртемниң болгаш бүдүрүлгеииң сайзырангайжыдырының боттуг хевирлерии дилеп тыварынче республикага киичээнгей салырын делегат демделээн.

Идеология ажылын экижиделиниң, оон хөй талаларын шуут эде тургузарының чугула апарганының дугайында ТК-ның Отчёдунда үүлдү бис деткип турар бис деп, ол оон ынай айытkан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының революсчу чогаадылгазы-биле, оон улуг чаагай соругдалдары-биле, алдарлыг ажыл-херектерибиле дескежир ындыг чаагай үүлдер делегейде чок деп. Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш **Ш. Р. Рашидов** чугаалаан.

Чоннуң чаагай чоруунуң дугайында, быжыг тайбың дээш сагыш салыышкын-биле, бистиң улуг херээвистии шынкыынга болгаш тиилелгелиниге бүзүрел-биле долдунган Отчёт илеткел партияны, бүгү совет киижилерии сезен чылдарда ажыл-чорудулганың эртемге үндезилээн программазы-биле чепсеглеп турар.

Оон ынай делегат Узбекистанның экономиказының, эртеминиң болгаш культуразының онгу беш чылда хөгжүлдезинге, чоннуң чаагай чоруунуң соксаал чок өзүлдезинге доктааган. Беш чылдың колкол социал-экономиктиг сорулгалары чедиишкиниг күүсеттингеи. Республиканың ажылшчилери СЭКП-ниң XXV съездизиниге берген сөзүн алдарлыы-биле күүседип шыдаан. Эрткен чылын эң-не хөй — 6 миллион 237 муң тонна хөвеини күрүнеге саткан. Оң бирги беш чылдың сорулгаларын чугаалап тура, ол ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктың улам ынай бедидериин, онзагай чугулазын айытkан.

«Хожудап тураалар чок ажылдаар» деп инициативаны эш Л. И. Брежневтин бедиибиле үнелээниге сорук киргеи Донның ажыл-ишчилери онгу беш чылды үлетүүрге, транспортка, харылзаага, чоннуң амыдырал хандырылгазынга хожудааннар колдуунда чок доосканын СЭКП-ниң Ростов обкомунуң бирги секретары эш **И. А. Бондаренко** медеглээн. Ажыл-агыйны башкарарының чаа байдалдарын областың партия организациязы барымдаалап көрбүшаан, патриоттуг ол шимчээшкиниин тодаргайлаан болгаш бүдүрүлге күчүлериин дүрген ажыглалга киирериниче база шингээдин алырынче угланыышкынны чорудуп келген болгаш чорудуп-даа турар.

Эътти, тарымал-тоорукту будурер талазы-биле болдунган хожудашкынны чайладыр болгаш суггаттыг черниң ажыктыын бедидер төлээде, областың партия организациязы чаа беш чылда ам-даа хөй чүүлдерии кылыр ужурлуг деп, делегат демделээн. Тараа будурерии көөдедири Донның коммунистериниң шалыпчы чугула сорулгазы болуп турар. Ол бирги беш чыл планының баштайгы чылында бедик дужуттуг өстүрүп алыр ёзүл-биле калбарган.

Автономиуг республиканың ажылчы чоннары бүгү совет кижилер-биле бир дөмей ниитилел будүрүлгезиниң ажыктың бедидер, эртем-техниктиг депшилгеии дүргеледир, ажылдың шынарын улам-на экижидер дээш шиитпирлиг демисежин турарын СЭКП-ниң Башкир обкомунуң бирги секретары эш **М. З. Шакиров** демделээн.

Съездиге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткели бистиң ленинчи партиявыс дээш совет кижилерниң чоргааралын улам күштелдирген деп, оратор айытkан. Совет Башкириянын коммунистери, бүгү ажылчы чоннары чаа беш чылды шалыпчы күш-ажыл-биле доозар, партияның айытkан планнарын амыдыралга чедиишкиниг күүседир, социалистиг Төрээн чүрттүн экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн улам-на быжыглаар дээш демиселге, коммунистиг тургузуушкуиуң херээнге төлептиг үлүгүн киирер дээрзии делегат бүзүредип чугаалаан.

Пөс-таавы аргыкчыларында «үндезин» деп сөс бар деп, Ивановоиуң В. И. Ленин аттыг камвол комбинадының аргыкчызы эш **В. Н. Голубева** чугаалаан. Ол дээрге, пөстүн кол шынарын илередип турар удазынар-дыр. Эш Л. И. Брежневтиң чугаазын дыннап ора, бистин совет тургузуувус тергиин-не быжыг удазындан аргыттынган-дыр, оон үндезинии тергиин быжыг-дыр деп болзп ордум.

Ниитилелдиң өг-бүле бүрүзүнүң чаагай чоруу киижи бүрүзүнүң ак сеткиллиг күш-ажылындан хамааржыр дээрзин ажыл-ишчилер билир деп делегат демделээн. Чүрттүн пөс-таавы цеги дээр Ивановоның, Донның, Ростов областың ажылчы чоннарының, Башкирияның ажылчыларының ажыктыг ажыл-херектерии, ажыл-агыйларын ТК-ның Чиигине секретары эш **Ле Зуанның**, Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары эш **С. Кәняның**, Германияның Социалистиг Чаңгыс-ай партиязының ТК-зының Чиигине секретары, республиканың Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы **Э. Хонекерниң** чедиргеи байырын съездиниң киржикчилери диимиттиг болгаш үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыларыгаре-биле уткаанныр.

СЭКП Төп Комитединиң Отчёттуг илеткелии болгаш СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёдүк кежээки хуралга чугаалажырын үргүлчүлээн.

Февральдың 25-те, СЭКПниң XXVI съездии бодуиуң ажылын уламчылаар.

(СЭТА).

АЖЫК-ДУЗАЗЫН ТАЙЫЛБЫР ЛАВЫШААН

Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында-ла, 1921 чылдың октябрь 6-да, «Күрүненің өнчү-хөреңги страхованиезининг дугайында» Улус Комиссарларының Чөвүлелининг декредине В. И. Ленин ат салган. Оон бээр-ле страхование хөрээ бүгү чуртка нептерелди алгән. Страхование чурттуң экономиказын улам хөгжүдүп, быжыглаврынга идиглиг болгаш ажылчы чоннарның материалдыг байдалын быжыглап турар. Өнчү-хөреңги болгаш хууда страхованиеның бистиң чуртувуста та калбак нептерезинин дараазында саннар бадыткаар. Чижээ, 1967 чылда чурттуң күрүне страхование черлери ажылчы чоннар-биле 47 млн. санныг страхованиениң янзы-бүрү керээзин чарган турган болза, 1977 чылда ол сан 126 млн. четиен. Бо сан-чурагайдан алгаш көөрге, он чыл дургузунда өзүлде элээн улуг болганы оон илдең. Онгу беш чылда страхованиелиг ажылчы чонга 8,2 миллиард рубльди згидип, төлеп берген, а арткан үш чылда 6,6 миллиард ажыг рубльди хамаатыларга згитиен.

Бистин реслубликада страхование хөрээ база калбарган. Кижилерниң амыдырал-чурталгазынга оон ажыктыын чон билип турар. Страхованиеним ажык-дузазын чурттакчы чон ортузунга тайылбырлап, онуң неперединг ажылды Кызылдың күрстрахование инспекциязы багай эвес чорудуп турар. Бо хүнерде Кызылдың чурттакчыларының 72,6 хуузу страхованиениң янзы-бүрү хевирлеринде хаара түттунган. Анда хамаарыштыр дараазында сан-фактыларны ап көрээлиңер. 1976 чылда күрстрахование инспекциязы чурттакчы чон-биле 13243 керээни чарган турган болза, 1978 чылда чарлыынган керээ 16200 болуп турар. Үстүнде керээлер ёзугаар 1976 чылда чурттакчы чонга 1 млн. 401567 рубльди, а 1978 чылда — 1 млн. 686 муң 282 рубльди төлээн.

Күрүне страхованиезининг хевирлери янзы-бүрү болгаш ажык-дузазы улуг. Чүгле 1980 чылдың дургузунда күрүне страхованиезининг янзы-бүрү хевирлеринге чурттакчы чонга 2 млн. 161 муң рубльди эгиткен.

Эрткен беш чылда Кызылдың күрстрахование инспекциязының ажылдакчылары канчаар ажылдааныл? Инспекция план ёзугаар ол үеним иштинде 13 млн. 357 муң рубльди киирер тургаш, планнан ажыр 304 муң 900 рубльди киирген. План 102,2 хуу күүсеттинген. Инспекция коллективиниң планныг онаалдазын чедиишкинниг күүсеткенинге тус-тус ажылдакчыларының киирген үлүг-хуузу улуг. Олар чурттакчы чон ортузунга страхованиеним бүгү хевирлерин ажыглаарының талазы-биле тайылбыр ажылын доктаамал чорудуп келгеннер. Бо ажылды чогумчалыг тургузарынга инспекция хөй-ниитининг күжүнге даянып келген болгаш оларны аңаа киришти-рип турар. Хоорайның албан организацияларында, будүрүлгелериңде инспекция бодунуң дузалакчыларын, чөвүлелдерни тургускулаан. 176 хөй-ниити дузалакчылар хамааржыр коллективтеринге күрстрахование талазы-биле тайылбыр ажылын чорудуп, лекция, беседаларны номчуп, инспекцияның ажыл-чорудулгазынга боттуг дуза чедирип турарын айтыры чугула. Чижээ, № 1,2 АТБ-лерде, Кызылдың аъш-чем, үлетпүр садыгларында, онкология диспансеринде болгаш чамдык өске-дээ албан организацияларда, будүрүлгелерде тургускулаан чөвүлелдер хөй-ниити ол хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип келген.

Кызыл хоорайның күрстрахование албаныңын ажылдакчылары страхованиеним хевирлерининг ажыын чурттакчы бүрүзүнге чедир тайылбырлавр сорулга-биле албан организацияларда, күш-ажылчы коллективтерде страхование бүлүнарын дерип тургускан болгаш агитплакаттарны аскылаан. 1980 чылда хоорайның кинотеатрларынга 22 тускай үндүрүлгенин кинофильмнерин көргүскен.

Хоорайның күрнспекциязының эрткен онгу беш чылда кылып чоруткан ажылы ында кижилерниң кызымак, ак сеткилдиг ижиниң түнели. Коллективте хүлээнген ажыл-ижинге харысалгалыг, планның доктаамал ажыр күүседип турарлар ээвээш эвес. Мындыгларга инспекцияның мурнакчылары Н. К. Моргачева, Л. А. Кугина, Н. Н. Данилова, Л. В. Ячменева, Г. Г. Авдеева, В. Р. Мельниченко болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Оларның аразындан Н. К. Моргачева онгу беш чылдың түнели-биле тиилекиң болган, пландан ажыр ол 10 муң 165 рубльди киирип алган.

Бо эрткен сөөлгү беш чылда инспекцияның ажылдакчыларының ортузунда социалистиг чарышты элээн дээштиг организастааның түнели ажылхерек кырында көстүп турар апарган. Эрткен чылда ажылывыстың чедиишкинниг болганы-даа ында.

К. ТАБУРАК.

Критика болгаш библиография

АМЫДЫРАЛГА ЧООК, ЫНЧАЛЗА-ДАА...

ЧОГААЛЧЫ Моигуш Кенин-Лопсан «Чылгычының өө» деп амгы үеним амыдырачы чугула айтырыгларын көдүргеи, улуг хемчээлдиг, солун сюжет-тургузуглуг, чедиишгир дыллыг романны номчукчуларга бараалгаткан. Оон кол темазынга автор Тываның экономиказының бага бир чугула аларын болуур тыва уксаалыг чылгыны, хой, өшкүнү улам ынай сайзыралрынын дугайында айтырыгны шилип ап, ону көдүрүп турары-биле онзагай. Ажыы-биле чугаалаарга чогаалчының номда көргүскеин дег, шак ындыг уксажылга ажылынын «буу-хаа чаартыкчылары» турган-дээ, туруп-даа турары шын. Олар тыва уксаалыг малдарны өстүрериңе улур турганнары чугаажок.

Ынзыларга удур чогаалдың кол маадыры хоочун коммунист Тумат Арган-оол туржуп турганы болгаш оон чылгы малга ынааның, ол ажылга бердингенининг дугайында помчукчу сонуургаар. Автор чаа романында оон ынай кижи болгаш оон моральдыг будүжүүн дугайында, салгалдар аразында харылзааларның, пайырал болгаш ынакшыл дугайында чугаалавышаан, оон-биле чергелештир интернационалчы пайырадың база кызыгаар болгаш оон камгалакчыларының дугайында чогаалынга илереднп көргүзерин оралашкан. Оларның чамдык кезии тыва литературада ам-даа хамызы-биле четче чыруттынмайн турар чүве болганда, ол талазы-биле «Чылгычының өөнде» көргүстүнген пайырал болган кызыгааржыларның ажылажылдыг моон сөңгээлги чогаалдарга улам хамызы-биле болган делгеми-биле хөргүстүрер боор деп илеген бар.

Моигуш Кенин-Лопсанның бижиир аяны-даа дылының онзагайы-даа номчукчуларга шагдан тура билдингир. «Чылгычының өөнде» автор база-ла бодунуң туружунда хевээр артыкан болгаш чоннуң дылы-биле быжыг харылзаалыын, ону ажыглап билирин дыка хөй таварылгаларда база катап байланнайында-ла ол-бо районнарның сан-хөө кылдыстерин аргелекчилеп келген мен. Партизаның дээди школазыын база доостум. Ужен беш чыл ажылдаап, шоолуг аарып-даа чорбаан кижи мен. Бо удаала иштимге ыжыкты улаштыр-улаштыр ийи катап кестиргеш, эмчилернин буянын ылап-ла көрдүм. Оларның аразындан Александр Иванович Канунниковну черле онзалап демдеглээр болдыг мен. Дыштанып хүнер туржук, байыр-чыскаалдаа үезинде эмнелгеге бо-да келир. Дүне безин каш-даа көргеи мен. Та кажан дыштаныр кижи чүве? Аарыг улусбиле чугаалажып орда. эптиин канчаар! Оон чугаазы аарыг кижиге күштү немеп, идегелди быжыктырып каар.

Мен эмнелгеден үнгеш, үр болбадым. Дыка дүрген сегип, күш-денгей кирип тур мен. Үзүвас ажылдап эгелээр мен. Мени ынчаар бүт кырынга тургузуп каан эмчимге—Александр Иванович Канунниковка четтиргенимни илередип, бүгүде экини күзедим.

Х. БАЗЫР-ООЛ.

Самагалдай суур.

Чамдыкта чогаалчывыстың «туттуучал чоруун» барын дараазында чижектеп көрээлиңер. Оор Чыландай чылгы үзе сүрүп алган бар чыдырда, чылгычы Арган-оол оон сыр соондан сүрүп четкеш, шалбадаап аъдының чаа сол аар таварылга бар. Ынчан кажар Чыландай мегеленип чанны бээр. Арган-оол аъдының дүшкеп, олче хылаштап олурда. Чыландай чыткан черинден чылгычыны боолаптар болгаш аар балыгланган Арган-оол ол олчаш туруп шылавайн баар. Ол хирезинде номнуң дараазында арныда байдал ындыг эвес, а харын Арган-оолду аъдының кырынга чорда Чыландай оңу аңдара адыпкан апаар болгаш аъды безин «эзер кырындан кажанда-даа чайылбайн чораан бодуң хеп-хенертен андарлып кээп дүштүң» деп турар кылдыр бижээни элдептиг.

Чогаалчы маадырларның хөделиишкиннерин, үүлгедиглерин бодуүү-биле айлап-башкарып турар апартылазарындан, оларның кылып турар чүүлдерни овур-хевирнин бүдүжүнден үнмейн, албадалбиле болуп турар шыкаш апаар. Оон чижээнге харындаа чогаалдың кол маадыры Арган-оолдуң Хек-оолду кажарлап турар аажызын чугаалап болуур. Романның эгезинден-не Арган-оол биске дорт, шинтпирлиг аажы-чанныг, чаныш-сыныш чок кижи кылдыр көстүп кээр болгай. Ол хирезинде Арган-оол Хек-оолду эш тыртып, чаныгга хондуруп аар арга бодап алгаш, ол хөөкүйүү кыштатда кырган бөрү кырынче малчын Семис-оол дамчыштыр айбыладып, оон үжүн ийи кижини бакташтырган, сөөлүнде барып Хек-оол Арган-оолдуң өөнүң чаныгга көжүп кээр кылдыр кажарлап турган, соруглазын чедип ап турары төлептиг маадырга хамаарыштыр төлеп чок чоруу апаар. Херек кырында Хек-оол деп кымын? Арган-оолдуу-биле алырга, «чер кезии чоруур, ам харын бежеи хар ажып чораш, бир дулгуйкка олуруп алган, орта ажыл кылбас кижи» деп санап турар. Ындыг бе дээрге, хөңүү чогу, хүндүлевези ол кижизин Арган-оолдуң үүге бодунче чоокшулаан ап турарының үжүру чүдел? Чылгычылап шыдавас чыргалыг Хек-оолду Арган-оол чүгле, ажыы-биле чугаалаарга, «аал эледир» кижи кылып аарын бодаан. Ак сеткилдиг, шын дээш туржуп чоруур хомунистиң ажызынга, оон овурунга ындыг чорук тааржыр бе?

Оон-биле чергелештир, чылгычы Арган-оолдуң овур-хевирин чүрүп көргүзүп тура, авторнуң талазындан ону чондан хоорулдуруп, чааскаанзырадып турар байдал бар. Ийет, бир талазыдан Арган-оол чылгызынга кымдан артык ынак, ажылынга кымдан артык бердинген, ынчаңгаш оон чылгызындан чарлыр хөңүү чок, ийи талазында оон орнун солуур дузалакчызы чок чүве болганда, оон ужун база-ла чылгызын каап ыдавазы чөп-ле ыйнаан.

Ынчалза-даа кажан бис чылгычы Арган-оолду коммунист Арган-оол кылдыр көөр болзувусса, ынчал ол партиядан, хоорук боол ыдавас ужурлуг, ынчан ол тайга бажынга чаасканда-на мунганып чорбайн, идепкейлиг хөделиишкиннерже кирген туурар ужурлуг. Автор ону үүгле коммуйистерниң дугайында, оларның чаа амыдырал тудуп тургузарынга ролюнуң дугайында оглунга сактымышкынар чугаалап берип орар кылдыр көргүзери-биле кызыгаарланып каан. Арган-оолдуң сагыш човаң чоруур чүвези бодунуң орнуига боду дег шак ындыг аътка, чылгыга ынак, боду дег шак ындыг мергежилдиг кижини өөредип каары. Ынчалза-даа оон ол чазагай күзели бүтпейн баар болгаш ол элекке амы-тынындан чарлып, оор, тойанчы Чыландайга өлүртүп каар.

Кажан номну төндүр помчуптарга, сагышка дараазында бодалдар кирер «Эки-ле бижиттинген овур-хевир-дирем. Ынчалза-даа автор маадырындан чоп конучуг далаш-биле, харын-даа ындыг-ла үндезин чок черге чиниг-биле чарлып турар чоор? Оны чүүң-биле тайылбырлаарыл?»

Ажыы-биле чугаалаарга, Арган-оолдуң амы-тынындан ынчалдыр чарлырын амыдыралдаа, чечен чогаал-даа хоойлузун ёзугаар алыр чүве болза, бадытканчыг, азы ыяп-ла ындыг болуру чайлаш чок деп бүзүрээр хире үндезининг бырымдаа четпейн турары коску. Оны үүге ынча деп болурул дээрге, бир талазында автор чогаалда болуушкуннарның дүшкүүрлүг чоруун шак ындыг таварыга болу берги дег кылдыр бириктир көргүспейн турар, ийи талазында, айыылхалап болу берип болурунуң психологтуг белетклин автор кайы-даа талага — маадырларынга-даа, номчукчуга-даа кылбайн турар.

Үүгле ол эвес, а эгелеп алгаш, эчизинге четпейн чыткаш, авторнуң арга каапкан ындыг бодалдары, сюжеттиг тургузуглары-ла хөй. Оон чижээнге үстүүде киргеннерге, Тенекпей биле Чинчижиктиң овур-хевириден ангыда, кызыгааржылыңыг ажылчорудулгазыны база маңаа көрүп болуур.

Чогаалда болуушкуннарның болуп турар чери кызыгаар районнуң девискээри үүве болганда, кызыгааржыларның ажыл-чорудулгазының дугайында, оларның чон-биле харылзаазының дугайында чугаалавас аргажок. Автор ындыг сорулганы салып-даа алган. Ол дугайын Повидайконуң овур-хевири, оон чылгычы Арган-оол-биле харылзаазы хереченл турар, харын-даа оон туржук Повидайконуң оон уруу Ошкүлдей-биле өглениң алганы үүгле Повидайко биле Арган-оолдуң төрелдешкени эвес, а харын кызыгааржылар-биле тус черниң чурттакчыларының аразында харылзаазының быжыкканының демдээ, оон эрсе, ийи чонның аразында пайыралдың хереңизи.

Романны номчуп ора, кызыгааржылар чылгычыга, а чылгычы кызыгааржыларга удурдедир дузалажып турарынга өөрүп орар сеи. Кызыгааржыларның ажыл-херектерин, чоңбиле харылзаазын, ылаңгыя школачылар-биле кады чорудуп турар янзы-бүрү хемчегларин, оон-даа тодаргай болгаш байлаа-биле көргүзер турган.

Авторнуң көдүрүп турар айтырыы — чоокку болгаш амгы үеним үүгүл амыдыралчы айтырыгларының бирээзи, ынчалза-даа ону овур-хевирлер, болуушкунар, хөделиишкиннер дамчыштыр чүүлүн көргүскени көшкак.

Чүльдүм ЧАП.

Овур район.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

КЫШКЫ СПОРТТУҢ БАЙЫРЛАЛЫ

РСФСР-ниң улустарының VII кышкы Спартакиадазының түңнел оюннары февральдың 28-тен март 12-ге чедир Кемерово областа болуп эртер. Ажыызында Россия Федерациязының кызыгаар чок калбак-делгем булуңнарында девискээр аайы-биле спартакиадалар эртип турар. РСФСР-ниң Спорткомитединиң даргазының бирги оралакчызы, РСФСР-ниң улустарының VII кышкы Спартакиадазының кол судьязы Н. А. Немашаев-биле СЭТА-ның корреспондентизи Вячеслав Трушков ужурашкаш, Спартакиаданың старттарының болгаш удавас болур түңнел оюннарның дугайында чугаалап бээрин дилээн.

— Февральдың 23-те Москвага эгелээн партияның XXVI съездизинге тураскаадыл бо Спартакиаданы организастаан бис — деп, Н. А. Немашаев чугаалаан. — Чоннуң кадыы дээш, өзүп орар салгалдың күш-дамыр болгаш угаан-бодал кижизидилгези дээш партия болгаш чазак сагыш салып турар болгай. Күш-культура болгаш спорт бистиң чуртувуста амыдыралдың совет овур-хевириниң кол өзээ болуп турар. Ол дугайында Кол угланышкыныарда база тодаргай көргүстүүген.

Москвага болган XXII Олимпиададың кайгамчык минуталары бистиң сагышсеткилливисте ам-даа таныламаның артып калган. Күүлүг энергия, аныяк назын, күш-дамырын сайзыралыр дээш чүткүл совет спортчу бүрүзүнде бары Москвага болган Олимпиада үезинде илереэн, ол бүгү улуг-даг, биче-даа маргылдаалар үезинде улам илереэр, бирги эвлчегде — РСФСР-ниң улустарының VII кышкы Спартакиадазының үезинде ол улам тодаргайы-биле билдинер. Шынап-ла шак ындыг ужуражылгалардан Олимпий оюннары эгезин алган болгай.

Бо Спартакиаданың баштайгы старттары эрткен чылын-па күш-культура коллективтеринге, спортчу клубтарга эгелээн. Ийнги этаптар үезинде районнарга, хоорайларга, областарга, крайларга болгаш республикаларга маргылдаалар болгулаан. Спартакиаданың кол сорулгазы — күш-культураны болгаш спортту чоннуң амыдыралынга эргежок чугула чүүл болдурары, ажылчы чоннуң дыштанылгазын организастаарынга ону калбаа-биле ажыглазары болуп.

Ынчангаш баштайгы этаптарның үезинде маргылдаалар эрттиреринниң чаа хевирлери тодарап, солун эгелээшкиннер ынереп кайгамчык, чараш кышкы маргылдаалар көстүп келир. «Бүгү өг-бүлевис-биле стартче!», «Хаак оруу кыйгырып тур!», «Бүгү өг-бүлевис-биле хаак оруунче!», «Дошбистиң идегелливис», «Суббота болгаш воскресенье бүрүзүнде стартче!», «Сибирьжи дээрге-ле, хаакчы дээни ол!» деп лозунгнарны адаарга четчир.

Эртип турар кышкы сезонда шиитизи-биле 14 миллион кижи старттарже үзүглээн. Чүгле Москва областына безин ийи миллион ийи чүс муң кижи старттарже үзүглээн, а Свердловск областа — 829 муң, Куйбышевке — 615 муң кижи кышкы маргылдааларга киришкен. Хаак спортуэн-не пептерээн чер Томск областа 300 муң чурттакчы хаакка маргылдааларга киржип келген. Ол массалыг маргылдаалар ам-даа уламчылап турар.

Массалыг старттар талантыларга орукту ажыдып турары илден. Эрткен кыжын болгулаан маргылдааларга дыка хөй талантылыг аныяктар илереэн. Чеден хире оолдар болгаш кыстар Совет Эвилелинин шилиндек командаларының составынга киргилээн. Оларның чамдыызының аттары бо удмуртиядан келген хаакчылар А. Чайко болгаш Ю. Степанова, конькиге маннаарлар М. Лебедева болгаш С. Стрельникова (Свердловск), Иркутск чурттуг О. Корякина, В. Абрамов (Златоуст), биатлонистер П. Милорадов (Мурманск), В. Цаүрель (Ухта) болгаш өскелерни-даа алап болуур.

Бо сезонда чаа аттар база илереэрни чугаажок, ылангыя трамплинден хаакка халыырынга ийи хевирлерге (бо спортка элээн хожудаашкынар бар) салымныг аныяктар көстүп кээр дээрзинге бүзүрээр бис. РСФСР-ниң улустарының VII кышкы Спартакиадазы тергиннерни ам-даа илередиринге, бистиң чуртувустуң ат-алдарын даштыкыга тәлептин-биле камгалаар спортчуларны тып үндурериңе салдарлыг болур деп бүзүреп турар бис.

Ол бүгүнү чедип алырынга таарымчалыг байдалдар тургустунган. Россия Федерациязында 4842 хаак базазалары, беш муң ажыг стадионнар, кылымал доштуг 56 спорт орудулары бар. Республикада дүржулгалыг специалистер, талантылыг тренерлер хөй. Кандыг-даа хевирлиг маргылдааларын бедик деңнелге эрттирип болур спортчу төптер РСФСР-де арбын.

Россияның кышкы байырлалы шактёрларның болгаш металлургтарның, химиктериң болгаш энергетиктериң хоорайы, Сибирьниң улуг үлетчүр төвүүге бир дугаар эртери ол.

— Бистиң байырлалывыс 1984 чылда болур XIV ак олимпиадазынга база ССРЭ-ниң улустарының V кышкы спартакиадазынга белеткел болурунга бүзүрээр мен — деп, Н. А. Немашаев түңнелиниле чугаалаан.

(СЭТА).

ЧЕМПИОН ТИИЛЕЛГЕДЕН ЭГЕЛЭЭН

СЭКП-ниң XXVI-съездизинге тураскаатқан ССРЭ-ниң каттышкан дөрт командазарының шыдыраа талазы-биле маргылдаазының элээн каш салыышкыннарының сөөлүнде аныяктар командазы мурнан турар. Ол команданың саны 8,5 болгаш үш салыны сөңгаарлаткан. Каттышкан бирги команда тиилекчи команлага үүгле чартык сан четпес болгаш үш сөңгаарлаткан салыы бар. Каттышкан ийнги команданың саны — 5. Хоочун салгалдың ыдыраачыларының командазы — 4,5 санныг.

Делегей чемпиону Карпов каттышкан ийнги команданың ыдыраак ыдыраачызы Ромашинин уткан. Аныяктар командазының ыдыраак ыдыраачызы Каспаров делегей чемпиону чораан Смыслову уткан. А делегей чемпионнарының бирээзи турган Талль Купрейчикти уткан. ССРЭ чемпиону Псахис Тайманову уткан.

(СЭТА).

СУРАГЛЫГ СЫГЫТЧЫ

Районда ады-сураа алгаан хоочун каргыраачы болгаш сыгытчы А. Чүлдүм сценаже үнүп кээрге, көрүкчүлер ону изиг адыш часкаашкыны-биле уткуп алыр. Чүге дээрге, от ураи чараш аялгалары-биле чоннуң хей-аът кирип, көрүкчүлериниң сонуургалын хайындырып келир ураи талантызыбиле чоннуң хүндүткелин чедип алганы ындыг күштүг.

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Торгалыг сууда аңаа ажылчын болурундаа аңгыда А. Чүлдүм бот-тывынгыр ураи чүүл бөлгүмүнүң идепкейлиг киржикчизи. Ол сезоннуг үелерде хову турлагларынга, малчыннарга барып агитбригадалар-биле кады чонга бараан болуп чоруур.

Сыгытчы болгаш каргыраачы А. Чүлдүм бодунуң чазап алганы ийиң-биле район конкурзунга киришкеш, оон национал хевирн эстетиктиг үн аялгазы чаа болганын жюри демделээни, ону өртектиг белек болгаш грамота-биле шаңнаан.

ЧУРУКТА: А. Чүлдүмнүң сыгытчы олурары.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

ЭКИНИ КҮЗЕДИМ

— Аъш-чемнерни таарыштыр чип көөр силер: хары үгда хөйну чиириниң орнунга, хой катап эккошти чигени дээре эвеспе. Мээн хоруп каан чемнеримни амдыызында черле ажыглап болбас, билдинер бе?

Эчүм мээн эктимче холуп салгаш, арнымче чиге көре-көре, база катап чугаалады. Чүстүн чартыын шагда-ла ажыр база берген болгаш, адаремнин «хойпактан хоюдуниш, тараалап шыгыдып чи, оглум» деп органы дүште-түлде чүве дег. А бо эмчи мени ам ол хире сагыш човаң, чагып-сургап орар. Оон сеткилиниң чымчаан мээң кады чыткан өөрүм үргүлчү чугаалажыр. «Холуң безин чымчакаа дижир.

— Четтирдим, Александр Иванович!—дээш, холуң тудуп, байырлаштым. А ол шуут чоргужемге чедир сургап келди.

— Экирбээнде балыг черинерге черде дегбенер. Аар чүве кидүрбейн көрүнер. Аарыг турар апарза, дорлап-на биске дыннадынар.

«Мен бүгү назынымда сагхөө черинге ажылдап, нургулайында-ла ол-бо районнарның сан-хөө кылдыстерин аргелекчилеп келген мен. Партизаның дээди школазыын база доостум. Ужен беш чыл ажылдаап, шоолуг аарып-даа чорбаан кижи мен. Бо удаала иштимге ыжыкты улаштыр-улаштыр ийи катап кестиргеш, эмчилернин буянын ылап-ла көрдүм. Оларның аразындан Александр Иванович Канунниковну черле онзалап демдеглээр болдыг мен. Дыштанып хүнер туржук, байыр-чыскаалдаа үезинде эмнелгеге бо-да келир. Дүне безин каш-даа көргеи мен. Та кажан дыштаныр кижи чүве? Аарыг улусбиле чугаалажып орда. эптиин канчаар! Оон чугаазы аарыг кижиге күштү немеп, идегелди быжыктырып каар.

Мен эмнелгеден үнгеш, үр болбадым. Дыка дүрген сегип, күш-денгей кирип тур мен. Үзүвас ажылдап эгелээр мен. Мени ынчаар бүт кырынга тургузуп каан эмчимге—Александр Иванович Канунниковка четтиргенимни илередип, бүгүде экини күзедим.

Х. БАЗЫР-ООЛ.

Самагалдай суур.

КАИ ДЫННАДЫЫ

ШЫҢГЫЫ САГЫЫР

Оруқ шимчээшкинниң дүрүмнерин транспорт башкарыкчызының-даа, чадаг-даа кижилерниң талазындан шыңгыы сагыыры чугула. Чүге дээрге автооруктаргa болуп турар транспорт озал-ондаанның хөй кезии оруқ шимчээшкинниң чүрүмүн хажыткандыгындан болуур. Чижээ, 1980 чылда болгон бүгү транспорт озал-ондаанның 20 хуузу чүге чадаг кижилерниң буруузу-биле болган. Ындыг озал-ондактың саны чыл санында өзүп турар. Дараазында сан-түңден ону көруп болуур. Чадаг кижилерниң оруқ шимчээшкинниң чүрүмүн хажыткандыгындан болуур транспорт озал-ондаа 1975—1980 чылдарда 24 хуу өскен, озал-ондак болганындан амы-тының оскынар чоруқ 36, кемдээшкин —22 хуу квадээн. Ынчангаш кижи бүрүзү транспорт озал-ондаан болдурбас сорулга-биле оруқ шимчээшкинниң дүрүмнерин хажык чокка сагыыр ужурлуг.

*Кызыл хоорайның төп кудумчулары сөөлгү чылдарда кескузу-биле чаагайжыттыныл, эде тургустунган. Ында чадаг кижилер кежер черлерни тускайлаан. Ындыг болза-да, чамдык кижилер оруқ кежерилип чаңгыс аай чүрүмүн сагывайн барегылаар, күүзээ-ны черинден кеже маңнажы бээрлер. Ынчангаш чамдык хамаатыларның оруқ шимчээшкинниң чүрүмүн хажыткан кижилерни КАИ ажылдакчылары чаңгыс эвес удаа сагындырып турза-даа, олар ону болганчок хажыда бээрлер. Оларны доктаатказ, оруқ шимчээшкинниң чүрүмүн хажыткының сагындырарга, оларның хөй кезии-ле ыяйбээр далашкаш, «туттулганыбалге» ону тайылбырлаарлар. Оруқ шимчээшкини-биле холбашкан айтырыг чоруп турда, ындыг ынзылыг чылдагаан турбас ужурлуг. Бир эвес сиер бар чораан транспорттуң мурну-биле далаш маңнап эртер болзуңарза, ажылынга арга-дыржулгазы улуг чоланчы бөзин автожашинаны санныг секунда иштинде доктаадып шыдавайн барып болур. Аңаа хамаарыштыр чижек. Автооруқ техникумунуң сургуулу А. Д. Хабаров оруқка шимчеп кел чораан автожашинаның мурнунче тепкен үне маңнап келгеш, озал-ондакка таварыш кемдээн. Ындыг таварылгалардан аңында чамдык кижилерниң худжчугун аңырык чорааның-да, чадаг кижилерниң чүрүмүн хажыткан кижилерни КАИ инспекторлары ажыктап, ол-ла чүүлдүң төлээ-биле ол кижилерге ажыктыг сүмелеп

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ XXVI СЪЕЗДИЗИ

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нийң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 49 (11548) | 1981 чылдың февраль 26, четверг | 1925 чылда үндезилеттингев | Өртээ 2 көп.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизи бодунуң ажылын уламчылап турар

ЧЕЧЕКТЕР САЛГАН

СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнери Ю. В. Андропов, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко Д. А. Кунаев, А. Я. Пельше Г. В. Романов, М. А. Суслов Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов К. У. Черненко, В. В. Щербицкий, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүүге кандидаттар Г. А. Алиев, П. Н. Демичев, Т. Я. Киселев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның секретарьлары И. В. Капитонов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, К. В. Русаков эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының бирги секретарьлары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң президиумунуң өске-дээ кежигүннери, СЭКП-ниң крайкомнарының болгаш обкомнарының бирги секретарьлары Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының үндезилекчизи, делегейниң коммунистиг шимчээшкинниниң баштынчызы делегейде эң баштайгы социалистиг күрүпениң тургузукчузу В. И. Ленинниң Мавзолейинге февраль 25-те барып чораан болгаш аңаа чечектер салган.

Чечектерниң кыжыл кожазында мынчаар бижээн: «Владимир Ильич Ленинге СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегаттарындан».

(СЭТА).

ПАРЛАЛГА ТӨВҮИНДЕ

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының, чер кырынга тайбының хандырарының оруу-биле улам бурунгаарлар — СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневтиң СЭКП-ниң XXVI съездизинге илеткелиниде үнүп үндүрген, боттуг санандарының кол идеялары ындыг. Чаа совет инициативалар кижи төрелгениниң мурнунда амгы үеде туруп турар эң-не чугула айтырыгларга хамаарыжыр. Ол дугайын АКШ-ның Компартиязының СЭКП-ниң XXVI съездизинде делегациязының удуртукчузу, ол партияның Чингине секретары Г. Холл февраль 24-те болган пресс-конференцияга совет болгаш даштыкы журналистерге чүве чугаалап турган мелеглээн. Партияның съездизиниң парлалга төвүнге болган үжүражыышкынга оон-биле калы АКШ-ның Компартиязының национал Даргазы Г. Упстон ТК-ның Политбюро кежигүнү секретары Дж. Джексон болган делеганнарның өске-дээ кижилери киирипкен.

Л. И. Брежневтиң сананалары делегей харылзаалажыының үндезилел принциптеринге тургустунуп турар деп, Г. Холл демдеглээн. Оларның бирээзи болза, шериг-стратегтиг деп байдалдың хевээр артырганда бир күрүшенин өскезинден шериг талазы-биле артыкшылыг болуунуң турбазында болуп турар. Моон-биле калы талаларның чангызы-дээ өскезинден шериг талазы-биле артык күштүг туразын ораладыпкас үжүрдүр. Ийиги үндезин принцип — тайбың айыылыының болуун байдалдыры, болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаары, улуг-ачы-сылчий дээрбиле болгаш-ла, кыжанып турар дайын үскүлекчиниң-ниң болдуунуң болуо олардың тыптып келириниң аргаларын баш удур чайладыры болур.

КНО-нуң Айыыл чок чорук чөвүлелиниң гускай хуралын чөвүлелдиң кежигүннери күрүнелериниң дээди удуртукчуларының киржилгези-биле делегей байдалын чогумчуларының, дайыны болдурбазының аргаларын дилеп тывар дээш чыылдырар дугайында сананал база кончуг чугула болуп турар.

Л. И. Брежневтиң илеткелинде кирген сананалар «совет кыжаныг» дээр чүве дугайында тезистиң камгалакчыларының туттунуп турар чылдактарын долузу-биле ушта шаап турар-дыр деп, америк коммунистериниң делегашкызының удуртукчузу чугаалаан. Ындыг мөзүлүг хоозун балыктарлыг Совет Эвилели ядролуг чепсекти будурериниң сокалырында, оон курлавырларын бүрүнү-биле узуткарлыг чедир кызырарын эгелээринге белеңнээ илергейлээн турар, кандыг-даа үжүр-утказын сеткүүнден.

Амгы үеде ийи чурттарның аразында харылзаалашкын байдалын база шинтирлээш негеттиринң турар делегей айтырыгларының чидиин бергидаалаан, АКШ биле ССРЭ-ниң аразында бүгү деңнелгелерге, эң ээдээ деңнелге кирипристир, чугаалажылгаларның чугулазын Г. Холл демдеглээн. Совет тала чугаалажылгаларга белеңнээ дээрзин илеткелде дорт чугаалаан. Ам херек болза Р. Рейганның администрациязындан хамаарыжыр.

Г. Холл СЭКП-ниң XXVI съезжиниң тайбың дээш, делегей байдалын чогумчуларыр болгаш бүгү үлустарның айыыл чок чоруу дээш демдеглелдиң чаа чугула үе-чалазын ажылып турар деп мелеглээн.

(СЭТА-ның корр.).

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Февраль 24-те СЭКП-ниң XXVI съездизиниң кежээки хуралынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов даргалаан. Санал берген эштер: Г. А. Алиев — Азербайджанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, Ю. Н. Христорадное — СЭКП Горький обкомунуң бирги секретары. П. П. Гришкявичус — Литваның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, Э. А. Шеварднадзе — Грузияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары.

Делегаттарга болгаш аалчыларга изиг адыш часкаашкыннары-биле уткуттуруп, съездиге байыр чедиргеннер болза: Густав Гусак — Чехословакияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чингине секретары, Чехословак Социалистиг Республиканың Президентизи, Янош Кадар — Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Тодор Живков — Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Болгария Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы, Гасточ Плиссонье — Францияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Политбюро кежигүнү, секретары, Николае Чаушеску — Румыняның Коммунистиг партиязының Чингине секретары, Румыния Социалистиг Республиканың Президентизи.

СЪЕЗДИНИҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Партияның ленинчи чингине шугумун амыдралга чедиишкиниг боттандырып турарының чыыткыланчак, бүзүреллиг бадыткалы Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизи болуп берген. Совет улустуң төөгүлүг ажыл-херектериниң түңнелдерин үндүрбүшаан, партийжи ээдээ шуулган бистиң чуртувустуң хөгжүүр апаар оруун каш-каш чылдар мурнады хары үзүл тодарадыр.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң съездиге кылганы СЭКП Төп Комитединиң Отчёдун съездиниң делегаттары изиг-биле болгаш сонуургалдыы-биле чугаалажып турар. Ленинчи партияның хөй талалыг ажыл-чорудулгазының, совет кижилерниң — коммунизм тургузукчуларының эрес-шудургу ажыл-ижиниң калбак панорамазы ол эң чугула, бүгү талазы-биле үндезилеллиг документиде илергейлеттинип, амгы делегейде херектериң байдалын ханы анализтээн.

Совет Эвилели, социализм чурттары Чер кырында тайбының кол төлеңгижи апарган. Делегейге пайырадыы болган кады ажылдажылганы быжыглаар, дайынче оруктуг дугларын деп совет коммунистериниң, ангы талазы-биле, революстуг демисел талазы-биле оларның даштыкы акы-дүңмаларының кыйгырыы бо хүнүнерде Кремльден бүгү планетаже чаңгыланып чоруп турар.

ФЕВРАЛЬ 24-ТҮҢ НЕЖЭЭКИ ХУРАЛЫ

Бежээки хуралга даргалакчы — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш **Н. А. Тихонов,** Азербайджанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш **Г. А. Алиевке** сөс берген.

Бистиң бүгү чедиишкиннеривистиң үндезини партияның ленинчи угланышкыны, Төп Комитеттиң, эш Л. И. Брежневтаан ТК-ның Политбюрозунуң үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазы болуп турар деп, оратор чугаалаан. Удуртулганың болгаш ажылдың стилиниң СЭКП ТК-ның октябрь (1964 чыл) Пленумунга болгаш партияның оон дараазындагы съездилеринге тодаргайлаттынган принциптери, партийжи амыдыралдың болгаш ажыл-чорудулганың нормачижектери үе-шагының шылгалдаазы тулуп эргеен, чеген чылдарда улам байлакшаан болгаш улам сайзырап хөгжээн деп медеглээр долу эргелиг бис. Сайзырааңгай социализмниң үе-чалазында партияның болгаш чоннуң шылгараңгай чедиишкиннерин ол принциптер, норма-чижектер хандырган.

Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге республиканың чедиишкиннеринге делегат тодаргай доктаагаан.

Партияның ажыл-чорудулгазының эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде тайыбырлаттынган программазы оон боттуунга, үндезиледдиинге болгаш ыракшыл көрүштүүнге ханы бүзүредиң хайныктырып келир-дир деп, оратор медеглээн. Келир үеже бистиң оруувусту ол чайынналдыр чырыдып, тозан чылдарда, чаа XXI чүс чылда чедип алыр сорулгаларны көскү кылып-турар-дыр.

СЭКП Горький обкомунуң бирги секретары эш **Ю. Н. Христорадное** будурулгенин ажыктыын бедидериниң болгаш эртем-техниктиг дешилгени дүргедиринин оруктарынга доктааган. Үенин негеддезинге дүүштүр ажылдавышаан, областың күш-ажылчы коллективтери беш чыл дургузунда доктаттынган планнардан ажыр чүс-чүс миллион рубльдин продукциязын сайгарган.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге чедир Горькийниң автомобиль тулукчулары «Волга» дээр автомобилдиң ГАЗ-3102 деп чаа хевирииниң баштайгы болуун кылып үндүрген. Ынчанмыже, маргыш чок чедиишкиннер турза-даа, үлетпүрге болгаш кодээ ажыл-агыйга беш чыл планында көрдүнген бүгү көргүзүлерни чедип ап ыдаваан бис деп, делегат демдеглээн.

Экономиктиг Дузалажылга Төвүлелиниң кежигүннери чурттар-биле экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың калбарышкыны областың экономиказының хөгжүлдезинге таарымчалыг салгарын чедирип турар.

Республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырлары бүдүрүлгенин ажыктыын бедидеринің болгаш ажылдың шынарын экижидиринии оруу-биле бурунгаарлаан деп, Литваның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш **П. П. Гришкявичус** демдеглээн. Чедип алдынган түүлдерин болур-чогуурү-биле үнелеп-кавбушаан, четпестеривисти, чедир ажыглавааң арганарывысты база тодаргай көрүп турар бис.

Ажылчы чоннарны коммунистиг идейлиг болдурунга улам ынай кижизидер, олардың политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин бедидеп талазы-биле Литваның партия организациязы идепкейлиг ажылды чорудуп турар. Коммунистиг бызыг бүзүрелге улустарнын найыралының совет патриотизмнин болгаш пролетарҗы интернационализмнин буянныг мөзүзүнге кижилерни моон сонгаар-даа түүкүдүүг кижизидер бис.

Бистиң хөй национал ондур улуг Төрээн чуртувустуң бүгү чедиишкиннери СЭКП ТК-ның, оон Политбюрозунуң, эш Л. И. Брежневтиң шуут бодунуң политиктиг болгаш организакчы аажок улуг ажыл-чорудулгазы-биле чарылбас холбаалыг. Ажылының ленинчи стили, политиктиг мөргеп үгааны болгаш кижизиг чаагайы. Чоннуң чаа-гай чоруунуң дугайында доктаамал сагыш салышкыны тайбынны камгалаар болгаш быжыглаар дээш могаг чок демисели Л. И. Брежневти бистиң чуртувуста болгаш бүгү делегейде эң калбаа-биле хүлээп көрдүнген болгаш эң ханы хүндүткелдиг кижи болдурган деп ол демдеглээн.

Грузияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш **З. А. Шеварднадзе** республиканың коммунистери будурүүшкүнүү өстүрериниң чедип алдынган түүлдерин ниити эвилелдиң байлаанга оон улуг-хуузун улгаттырарының оруунга баштайгы базымнар кылдыр көрүп турарын демдеглээн.

Келир үе-чалада республиканың стратегтиг сорулгазы — ниитилелдиң каттышкан продуктуун будүрериниң болгаш чоннуң кижи санының онзаштыр национал орулганың талазы-биле эвилелдиң ортумак деннелинден хожуудаашкынын ажып эртери болур. Ынчангаш тергиин дээш темпилер-даа, шилчиир тускатар-даа чурттуң кол-кол дескээрлеринде боттарының орүнге болаарга, Грузияның ажыл-ишчилери олардан ажыктыг кылдыр ажылдап турар дээни ол эвес-тир.

Кала-даа база бүгү-ле түүлдерге чөптүг чоруктун, ак сеткилдиг болурунуң, кижизиг буянныг чоруктун, биче сеткилдин, ленинчи партийжи болурунуң ыдыктыг принциптери тниилээн гурзун дээш СЭКП Төп Комитединиң, Леонид Ильич Брежневтиң неделелериң күүзелиринге Грузияның коммунистери бүгү ажыл-чорудулгазыга боттарының дайынчы сорулгазы кылдыр санап турар.

Делегаттарга чылыы-биле уткуттурганнар — Чехословакияның Компартиязының ТК-зының Чингине секретары, ЧССР-ниң Президентизи эш **Г. Гусак,** Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары эш **Я. Кадар,** Болгарияның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, БУР-ның Күрүне чөвүлелиниң Даргазы эш **Т. Живков,** Францияның Компартиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү секретары эш **Г. Плиссонье,** Румыняның Компартиязының Чингине секретары, РСР-ниң Президентизи эш **Н. Чаушеску** олар СЭКП-ниң съездизинге байыр чедирип, база кежээки хуралга чүве чугаалааннар.

СЭКП-ниң XXVI съездизин ажылын уламчылап турар.

(СЭТА).

Москва. Кремльдиң Съездилер ордузу. СЭКП-ниң XXVI съездизи.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң маадырлыг Чепсектиг Күштериниң төлээлекчилериниң СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегаттарынга байыр чедирип турган үези.

СЭТА-ның фотозу (чурукту фототелеграф-биле хүлээп алган.).

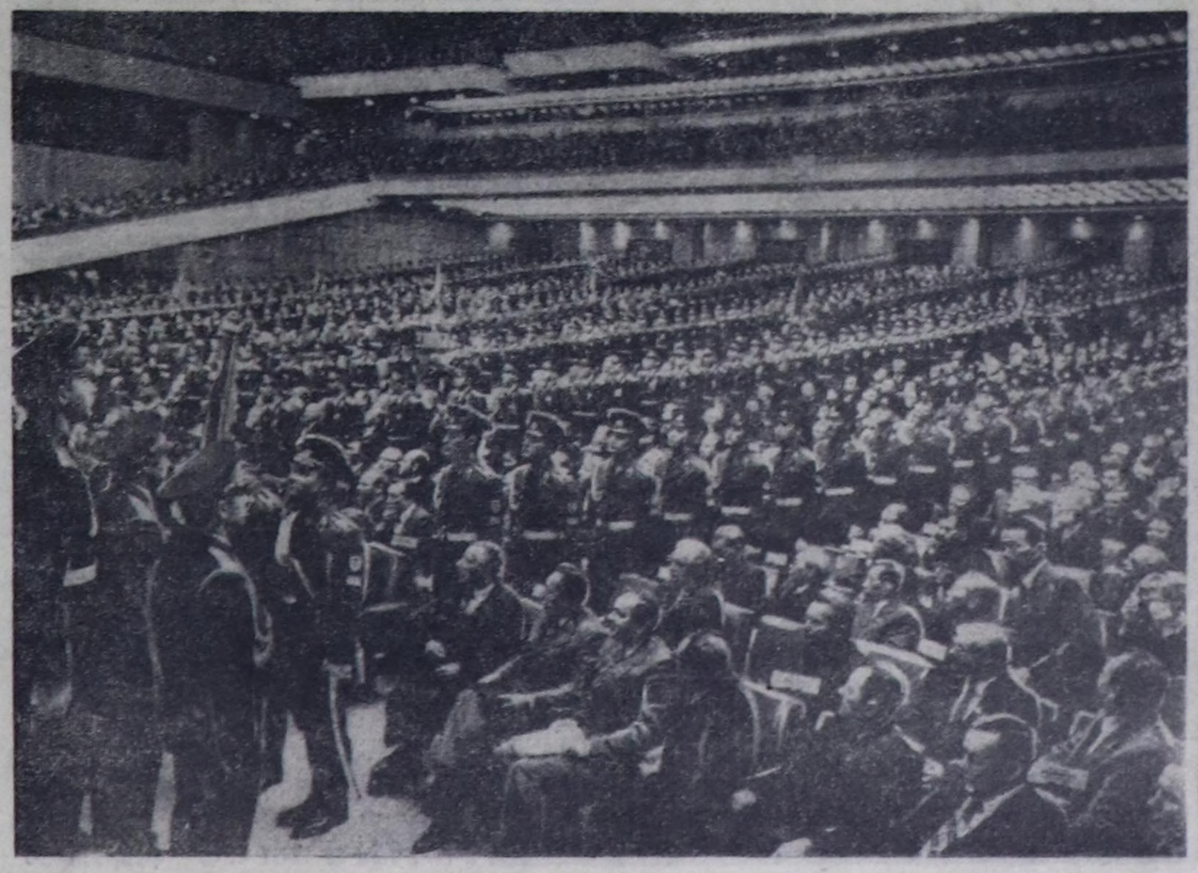

ПАРТИЯНЫҢ ПЛАННАРЫ—ЧОННУҢ ПЛАННАРЫ

БУРУНГААР БАЗЫМНЫ КӨРГҮСКЕН

СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткелиин бистер, Бай-Тайга районда «Кара-Хөл» совхозтуң ажыл-ишчилери бүгү совет улус-биле бир демей, улуг сонуургал болгаш сеткил ханыышкын-биле радиодан дыңнап, солуунардан номчудувус. Ында бистиң Коммунистиг партиявыстың Совет чазаавыстың иштики болгаш даштыкы политиказының айтырыгларың, Төрээн чуртувустуң улус-ажыл-агыйының бүгү адырларында культура тургузуушкунукта онгу-беш чылда кайы хире бурунгаар базымнар кылдынганын тодаргайы-биле көргүскен-дир.

Оон-биле чергелештир бо беш чылда болгаш 1990 чылга чедир үеде совет улустуң мурнуида кайгамчык улуг сорулгалар салдынып турарын илеткелден билип алдывыс. Айыттынган үеде улус ажылагыйын бурунгаар хөгжүдеринге болгаш чоннуң чаагай чоруун улам экижидерияге дыка хөй капитал салыышкыннарын үндүрерин көрүп турары онза өөрүнчүг-дүр: **«Кылдынган саналашкынналрга үндезилеп алырга, хереглелге болгаш чыылдага ажылаар национал орулга 1990 чылга чедир, эвээш дизе-зе, 1,4 катап көвүдээн турар үжүрлүг Капитал салыышкыннары база ол хире хемчээлге өзер. Он бирги беш чылда национал орулганы 18—20 хуу, үлетпүр продукциязын — 26—28 хуу, көдээ ажыл-агый продукциязын — 12—14 хуу өстүрерин планнап турар. Капитал салыышкынарының беш чылда ниити хемчээлин 711—730 миллиард рубльге толевилээн»**

Ол ышкаш чоннуң чаагай чоруун бедидеринге Коммунистиг партия онза улуг сагыш салып турарының бадыткалын илеткелдиң мындыг одуругларындан номчуп болур-дур: **«Чурттакчы чоннуң ажыл төлевирин болгаш төлевирлерни база чигелделерни улгаттырар талазы-биле төпчүткен хемчеглерни ап чорударынга беш чылда 16 миллиард ажыг рубльди үндүрери көрдүнген... Ажыл төлевириниң айда ортумак хемчээли 1981—1985 чылдарда 13—16 хуу улгадыр болгаш 190—195 рубль чедер».**

Чурттакчы чоннуң аъш-чем продуктуларынга хереглелии долу хандырарынче партия чугула кичээнгейни салбышаан, көдээ ажыл-агыйны ылангыя мал, чер ажылын улам шинай хөгжүдер талазыбиле улуг сорулгаларны салган. Ынчангаш мал ажылы көдээге бөгүнгү шалыпчы фронт деп, республиканың, крайларның, областарның, районнарның партия организацияларын, көдээниң бүгү ажыл-ишчилерин СЭКП Төп Комитединиң кыйгырганы-даа тавырылга эвес.

Бистиң совхозтуң бүгү бар малы амгы үеде 64 кодавда кыштап турар. Кыштаглаашкынны организастыг эрттирер, малдың чаш төлүн чидириг чок камгалап, доруктурар дээш хөй янзы ажылдарны кылып чорудуп турар бис. Парткомнуң активтерии, суурнуң агитквартираларын девискээр аайы-биле малчын коданнарда быжыглаан. Олар малчыннарга улуг дузаны чедирип турар.

Бо хүнүнерде совхозта төрүүр 6505 хойнуң 3874-үү төрээн, ынча санныг хураганнар онча-меңги камгалап алдынган болгаш эки дорутуун турарлар. Малдың чаш төлүн удур-ла дугаарлап, янзы-бүрү аарыгларга удур профилактиктиг ажылдарны чорударын экижиттеп.

Совхозтуң мурнакчы хойжулары Н. Дөртен-оолдуң, О. Манчын-оолдуң, Ш. Хертектиң, Д. Кудурукпайның болгаш ескелерниң-даа коданнарында мал хүр кыштап, төрүттүнген хураганнар шупту онча-меңги дорутуп турарлар. Коданнарда мал чеминиң курлавыры бар, суг-биле хандырылга багай эвес.

Ам кол-ла сорулга чүл дээрге, мал чеминерни камнаг чарыгдап тургаш, улуг-даа, чаш-даа малдың баш санын бүрүн камгалап алыры. СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде салдынган сорулгаларны амыдыралга боттандырары дээш улам күжениишкиниг ажылдаары болур.

К. АДЫГБАЙ.
«Кара-Хөл» совхозта партком секретары.

ТУДУГЖУЛАРНЫҢ СӨЗҮ

Найысылалдың бешки микрорайонунда бир дугаар бажыңның чаңында ажыл шагының сооңда «Тыва тудуг» трестиң тудуг эргелелдеринин мында ажылдап турар бригадаларының ажыл-ишчилери чыглып келген.

СЭКП-ниң XXVI съездизи ажыттынганынга тураскаткан митингини тресте партком секретары Г. А. Медведев ажыткаш, «Тыва тудуг» трестиң эргелекчизи А. А. Бергардтка сес бергеш.

СЭКП Төп Комитединиң Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң Отчёт илеткелинде Совет Эвилелиниң иштики болгаш даштыкы политиказының кол угланышкыннарының, чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң түңнелдеринин, оон моон сонгаргы хөгжүлдезинин, партияның идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылының анализин бергенин илеткелчи демдеглээн.

Трестиң тудугжулары съезд мурнунуң социалистиг чарыжынга идепкейлиг кириишкенер. Хүлээлгеде айыткан кылыр ужурлуг тудуг-монтаж ажылдарының колдуун күүсеткен. Тос бригада съезд ажыттынар хүнүнге чедир ийи айның онаалдазын күүседип шыдаан. № 48 тудуг эргелелиниң ажыл-ишчилери сөглээн созуун ажыл-херээ-биле бадыткап, шеверлел ажылдарының дээлгазын 100 хуу күүседкеш съездиге рапорттаар эргени чедип алган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, № 48 тудуг эргелелинде шеверлекчилер бригадазының бригадири Р. Ф. Григорович санал бергеш, бригада кежигүннери бо чылдың баштайгы ийи айында 5,9 муң рубльдиң шеверлел ажылдарын кылыр тургаш, съезд ажыттынар хүнүнге чедир 7,1 муң рубль чедиргенин дыңнаткан.

— СЭКП Төп Комитедин, оон эш Л. И. Брежнев баштаан Политбюрозу совет кижиниң чаагай чоруу дээш, делегейге тайбың дээш доктаамал кичээнгейни салып турар. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салыышкынынга харыы кылдыр каш дакпыр күжениишкиниг ажылдаар сорулгалыг бис. Ынчангаш бистиң бригаданың кежигүннери планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш шалыпчы ажылдарын бүзүредип турмея—деп, Р. Ф. Григорович чугаалаан.

«Кызыл тудуг» эргелелиниң начальныгы П. И. Чербаков сес алгаш, съездиниң тудугжулар кандыг күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткаанын чугаалаан. Эш Л. И. Брежневтиң Отчёт илеткелин коллективтиң кежигүннери улуг сонуургал-биле номчуп, партияның иштики болгаш даштыкы политиказын деткип турарын чыылганнарга дыңнаткан.

№ 48 тудуг эргелелинде шеверлекчилер бригазының бригадири В. Борбак-оол эргелелдиң коллективиниң съездиже чорудар рапорттуң митингиге номчаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёдуу база иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле партияның эвилелиг сорулгалары деп СЭКП Төп Комитединиң Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткелии митингинин киржикчилер хандыр евреңип, ажыл-ишке удуртулга болдурарын шиитпирлээн. Партияның XXVI съездизиниң салган сорулгаларын амыдыралга боттандырары-биле тудуг-монтаж ажылдарының планныг ойаалдаларын күүседир, ыланыыр ажылгага киирер тудугларын чогуур үезинде доозар дээш күжениишкиниг ажылдарын тудугжулар хүлээнгеп.

Т. ХЕРТЕК.

Национально-краеведческий отдел

Москва. Кремльдиң Съездилер ордузунда СЭКП-ниң XXVI съездизи бодунуң ажылын уламчылап турар.

ЧУРУКТА: съездиниң хуралының чапсар үезинде. ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры А. А. Леонов съездиниң делегатгарының аразында.

СЭТА-ның фотозу (чурукту фототелеграф-биле хүлээп алган).

СӨЗҮН ЭЭЛЭЭННЕР

«МОСКВА, КРЕМЛЬ, ПАРТИЯНЫҢ СЪЕЗДИЗИНГЕ»

Совет кижилерде чаагай чанчыл бар—партияның болгаш чүрттүк амыралында улуг болуушкунарны күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуурун. Партияның XXVI съездизинге тураскаатқан бүтүү улустуң шалыпчы ээлчээнниң миллион-миллион киржикчилерни ол чанчылга шынчы чоруун база катап көргүскен.

Ол дугайын **«Москва, Кремль, СЭКП-ниң XXVI съездизинге»** деп адреске кээп турар байыр чедиришкиннери, күш-ажылчы рапорттар бадыткап турар. Бедик денелдер, социалистиг чарыштың кестүн корбээн калбарышкыны чедип алдынган.

Бистиң калбак-делгем Төрээн чүрттувустуң бүтүү булуңнарындан ленинчи партияның съездизиниң ажыдыышкынынга металлургтарның, тараажыларның, тулугжуларның, транспортчуларның, эртемденнерниң, ачы-дузалаа албаның ажылдакчыларының чедиишкиннериниң дугайында медээлер кээп турар. Күш-ажылчы хей-хей эгелээшкиннерниң өөскүдүкчүлери — Москваның ажыл-ишчилери сеглээн созугне ээ болганнар. Найысылалдың марказын баскан үлетпүр продукциязы эрткен беш чылда 21 хуу өскен деп олар съездиге илеткээн. Даалгадан ажыр олар чүрткэ 23 муң автомобильдерни, программа-биле башкарар 440 станоктарны, чүс муң ажыг электри шимчедикчилерни, чоонуң чүгүлэ хереглелдиг эки шинарлыг бараанарын болгаш өскө-даа продукцияны миллион-миллион рубльге берген.

Улуг объектилерни болгаш күчүлерни ажыглалга киргеп. Цехтерниң, участоктарның, будүрүлгелериниң комплекстиг механизациязы, эртемниң болгаш мурнакчы технологияның чедиишкиннерни ажыглап киргени Москваның үлетпүрүнүң негелдерин барык чүс муң ажылчыны кызырар арганы берген. Хей чиг-эт, материалдар, энергия, одаар чүүл каминаттынган.

Беш чылдың баштайгы чылының бедиткен социалистиг хүлээлгелерни москвачылар чедиишкиннер боттандырып турар. Съездиниң ажыттынарынга чедир пайысылалдың үш чүс муң ажыг ажыл-ишчилерни ийи айның даалгаларын күүсеткен. Съездиниң делегаттарымосквачыларның эгелээшкини—чыл даалгаларын ноябрь 7-ге чедир күүседир деп эгелээшкин калбак деткимчени алган.

Россия Федерациязының ажыл-ишчилери съездини бедик көдүрлүүшкүнүт уткаан. Олар беш чылдың даалгаларын хуусаадан эрте күүсеткен, чаа техниканың болгаш мурнакчы технологияның үндезинниге будүрүлгени техниктиг эде дериниинң хемчегларни калбавыле кылып чоруткан.

Будүрүкчү күштер бедик темпилиг хөгжүп турар. 700 ажыг улуг үлетпүр будүрүлге черлери ажыглалга киргеп, энергетика күчүлери он-он миллион киловаттка өскеп. Усть-Илим ГЭС-тиң, Рефтинск ГРЭС-тиң тулугларды доозулган, Саян-Шушенск, Зея ГЭС-терде, Ленинградтың болгаш Курскиниң АЭС-териде, Кострома болгаш Ставрополь ГРЭС-терде чаа агрегаттар ажыглалга киргеп.

Сибирниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң экономиказы шапкын хөгжээн, девискээр-будүрүлге болгаш одаар чүүл-энергетика комплекстеран тургузарының ажылы уламчылап келген. Байкал-Амур магистралының тудуун чедиишкинниг уламчылаан.

Агаар-бойдустуң нарын байдалдарында Россияның көдээ ишчилери онгу беш чылда тараа чыылдазының өзүлдезин хандырган. Малдың болгаш куштуң баш саны өскен, көдээ ажыл-агыйның кол продуктуларын күрүнеге садары көвүдээн.

Россия Федерациязының ажылчы чоннары чаа беш чылче бүзүредиг, херии базымбиле киргеп. Ажыл-херекке олар чаа курлавырларны ажыглап, чедип алган дүргелээшкинни быжыглап база хөгжүдүп турарлар.

Украин ССР-ниң онгу беш чылда чедиишкиннери партияның политиказының амыдыралчы күжүнүң база боттанымышкынының бүзүредиг херечизи болур. Республиканың мурнунга СЭКП-ниң XXV съездизиниң салган сорулгаларыг алдарлыы-биле күүсеттингеп.

Украинаның ажылчы чоннары бүтүү улустуң партиотчу көдүрлүүшкүнүнүң байдалынга чаа беш чылче киргеп. Чүрттүң коммунистериниң чыыжынга уткуштур алган хүлээлгелер чедиишкининг боттангылаан.

Белоруссияның ажыл-ишчилери эрткен беш чылда тергиин ажылдааш, республиказының экономиказын улам шапкын хөгжүдүрі боттарының бирги хүлээлгези деп санап турар. Съездиге, эш Л. И. Брежневтиң бодунга рапортугга беш чылдың программазын, коммунизм тургузуушкунуунуң планнарын амыдыралга боттандырары дээш демисселге бүтүү күжүн, билиглерин, дуржылгазын бараалгадырын бүзүреткеп.

Ленинградчылардың съездиге илеткеп турары болза: XXVI съездиге тураскаадыг алган хүлээлгелер чедиишкинниг боттанган, Күш-ажылчы белектерниң аразында соонда, июль айда ол шөлге минералдыг чеминчидвлге төккеш, каток кошкан улдуредикчи-биле болбаазыратказ, рапсты чаштыргаш база тырый бастырып каар. Ынчаар кылырга чер эң-не ажыктыг кылдыр ажыглаттынап.

Сугтаттыг черлерниң ден кезинге хөй чылдыг сигеннерни, артканынга — чаңгыс чылдыг сигеннерни тарымры эргежок чугула, оларның «айызы-даа 5 шөлдүг болур ужурлут.

Оон-биле чергелештир хөрзүнүң үнүш-дүжүткүр чоруун тургузарынга болгаш камгалаарынга чугула роль оны болбаазырадырының аргаларынга онаажып турар. Келир үеде республиканың чер ажылынга чүгле черни болбаазырадырының хөрзүн камгалалдыг системазын шингээдип алган турар ужурлуг.

Дуржулга станцнязының шинчилелдериниң көргүзүп турарындан алырга, чер ажылының дилиндектээр системазын хову зоназынга ажыглаары, а ыяштыг хову зоназынга хөрзүнүү андаға кагдырбайн болбаазыраашы кончуг ажыктыг. Ол арганы ажыглаашы, оон дуржулга-будүрүлге ажылагийы сөөлгү 15 чыл дургузунда гектардан тараанын 10,3 центнер ортумак дүжүдүн ап келген.

Ыяштыг хову зоназынга шеллге кылгаш, черге чемишчидлгени четчири-биле төккеш, хөрзүнүү андаға кагдырбайн 18—20 см. ханы болбаазыралрга, кызыл-тас дүжүдү эң-не эки болгаш. Анаа гектар бүрүзүндеп дүжүт немелдези 2 центнер четкеп, ынчаарга хөрзүнүү андаға каап болбаазыралрга, гектардан тараа дүжүдү база ол хире кудулаан. Хөрзүнүн андаға кагдырбайн 25—27 см. ханы кылдыр болбаазыраткан черге тарыырга, хөрзүнүн андаға кагдырып болбаазыраткан черге денноэрге, гектардан иогаи масеанын негелдези эң-не хөй — 20—23 центнер болган. Күскү үеле улдуредикчи-биле болбаазырадып каан участоктардан тарааларның база чаңгыс чылдыг сигеннериниң эң-не чаагай дүжүдү алдынап турарын кылган дуржулгалар бадыткаан.

Тарылга ээлчештирилгезинин шөл бүрүзү хөрзүнүү болбаазырадырының анты-анты системазын негеп турар. Анпысты болбаазырадырда, оны культуралардаи хамаарыштыр анты-анты кылдыр чорудар. Чижээ, ыяштыг хову зоназынга тараалар тарыыр участокту хөрзүнүн андаға кагдырбайн, алаанган 18—29 сантиметр ханы, хову зоназынга — 14—16 сантиметр ханы кылдыр болбаазырадыр. Бир эвес шөл шоолуг бокталбаан болза, арбай тарыырда оны кырындан чүгле үлдүредип ап болур. Одурүглар аразын болбаазырадыр культуралар тарыырда, хөрзүнүү андаға кагдырбайн, алаанган 25—27 сантиметр ханы кылдыр болбаазырадыр. Ынчангаш хөрзүнүү болбаазырадырының ажыктыынын чергезин чүгле куруктурар черни чарарынын темпилери-биле эвес, харын оны өй-тап хуусаларда ажаап болбаазырадыры-биле тодараттынар ужурлуг. Бок үнүштерни бүрүнү-биле узуткаар, чемиштиг будүмелдерни база өл-шыкты чылдырар тарылга ээлчештирилгезинин кол шөлү арыг куруктурган чер болур. Тарылга шөлүнүн чаа структуразын ёзугаар алырга, оон хемчээли тарылга шөлүнүн 30 хуузу азы 150 муң гектар болур ужурлуг. Куруктурган черниң ужурдузазы кончуг улуг. Кааң чылдарда куруктурган черлерге чаштырган тараа культуралариның дүжүдү өске черлерге чашканынга бодаарга, 2 катаң хөй болур. Куруктурган черниң экономиктиг ажыктыы хөй-хөй эртем шинчилелдериниле бадыткаттынган.

Чер ажылдыгларның бир кол сорулгазы — куруктурар черни шын болбаазырадыры. Республиканың ажыл-ажылларының хөй нуруузунга куруктурар черни улуг күш үнер аргалар-биле болбаазырадып, тодаргайларга, анаа чыдар черни адаандан кезер херексел-биле азы чалгын чок андазын-биле хандыр үлдүредип каар. Куруктурар черни ажаары оок-биле доостур. Ол дээрге көңгүс ажык чок практикадыр. **Ынчангаш хөрзүнүү болбаазырадырының ажыктыынын чергезин чүгле куруктурар черни чарарынын темпилери-биле эвес, харын оны өй-тап хуусаларда ажаап болбаазырадыры-биле тодараттынар ужурлуг.** Бок үнүштерни ажок өзүп үнүп турар үеде куруктурар черни чаңгыс катаң чарып кварга, барык-ла кандыг-даа ажык бербес.

Ыяштыг хову зоназынга куруктурар черниң кырын болбаазырадырын культивациязыны болгаш үлдүредишкинни дараалаштыр кылбышаан, чорудары ажыктыг дээрзин Дуржулга станциязының шөлдеринге чоруткан эртем дуржулгазы болгаш будүрүлге хынаалазы бадыткаан. Ынчаарга культивациязыны кылган санында ханыладыр болгаш 14—16 сантиметр чедирер.

Хову болгаш кургаг хову зоналарынга куруктурар черлерни кожазында диликдектерге үнүштер үнүп келгеиде, кырын 10—12 сантиметр кылдыр, адаандан кезер херексел-биле кыдыра болбаазырадып эгелээр. Бок үнүштерниң хевирлеринден хамаарыштыр, адаандан кезер херекселдер-биле болгаш эрозияга удур культиваторлар-биле дарвазында болбаазырадырын үе-чадалап, чоорту ханыладыр чорудар. А июль айда, өл-шык аажок дүжүп турар апарганда, куруктурган черни эң-не ханы кылдыр (18—20 сантиметр) чардырар, оон соонда анаа чыдар черниң кырын үлдүредип каап турар.

Куруктурган черни болбаазырадырының технологиязы ындыг болур болза, калбарты алыр, бедик будүрүкчүлүг херексели ажыглаарының база чаагай дүжүттү чедип алырының болдунгар аргазын республиканың хөрзүнүнүң шынары берип турар.

Бистиң байдалдарывыска куруктурар черни беш-алдыдан эвээш эвес болбаазырадыр ужурлуг дээрзин эртем шинчилелдери көргүзүп турар. Куруктурган черни ынчаар ажаар болза, кааң чылдарда безин гектардан 9 центнерден эвээш эвес тарааны ап болур.

В. БАРЫШНИКОВ,
Тываның көдээ ажылагыйның дуржулга станциязының чер ажылының килдизиниң эргелекчизи.

Ээлчеглиг кадат дугайында

БИСТИҢ СОВХОЗТА КАНДЫГЫЛ?

Ам ээлчеглиг кадат дугайында чугаа база катаң көдүрлүп, эш-өөр боттарының саиалоналын, бодалын солунга бижип турарын көргеш, бистиң «Торгалыг» совхозта байдалды бижикселим.

70 чылдарда «Торгалыг» совхозка хойжу бригадалар төптерин тудуп тургускулаан. Аңаа байдал дыка таарымчалыг апарган. Ындыг төптерге электри моторларын тургускаш, чырыкты киирген. Кызыл-булуң болгаш чунар-бажын база бар. Чижээ, Кадыл-Бажының база Чозаның хойжу бригадаларында ындыг турган. Ол үеде хойжулар ай санында бригада төвүнге чыылгаш хуралдап, ажыл-ижинин дугайын чугаалажып, зооветөөредилгеин эртирип, чунар-бажынга чунуп ап, кино, концерт-даа көөр турду.

Ээлчеглиг кадатче киреринге эге үезин ындыг турган. Ол чаагай херекти улам-на хөгжүлеп, деткиир ужурлут. Ынчалзажок оны хөгжүтпейн, калбартпайн барганы, ара соксан каанын харааланчыг-лыр.

Ам бистс байдал баштайгы чылдарлаазы ышкаш эвес. Бригадалар төптери барык-да кадыынган. Бажын-балгадын септевестээн. Кызыл-булуң-даа, чунар-бажын-даа кыжын соок болур. Ынчангаш аңаа кымдаа барбас. Оон түнелиилле ам бригада төвүнге хурал эрттирери безин берге. Аңаа тургускан электри моторларый ашпаргылаан, электри шугумнары үрелген. Бригала төвүнде чырык безин чок. А ону ам кандыг культуруг төп дээр боор?!

Кижи болаарга, ындыг чаагай херекти эгелеп алгаш, ону ара соксаан чорук черле шын эвес. Ону ам катап эгелээр дугайында чугаа кылып турары ынчангаш кончуг төптүг-дүр.

Бир-тээ, малда ажылдап турар кижилерниң амыдыралчуртталгазын экижидери хүннүң соңгаарлаттынмас айтырыы болуп турар чүве төлээде, бригадалар төптерин катаң тургузары эргежок чугула деп бодаар мен. Ол — ээлчеглиг кадатче шилчилгениң эгези болур. Аңаа эки чунар-бажын, делгем, культурлуг кызыл-булуң албан турар херек. Баштайгы удаала малчыннар аңаа чыглып, чунар-бажыңнап, концерт, кино көөр ужурлут. Оон чоорту совхоз төвүнге азы бригада турлаанга чурттаалганың бажын-балгадының тутунганының хире-чергези-биле малчыннарны чоорту ээлчеглиг кадатче шилчилер, суурларга чурттадыр апаар.

Бистиң совхозта малды ээлчежип кадарып турар малчыннар база бар. Оларның дугайын тодаргай бижиир бодайдыр мен. Алексей Доржу биле Осур-оол Наймрал аныяк малчыннар. 1980 чылдың күзүнүнде олар 500 баш хураганы хүлээп алган. Ам Ирбитейниң Дытчык-Кыры деп черде хурагаанарын хүр кыштадып турар. Бо ийи аныяк хойжунуң өг-бүлелериниң херээжен ээлери суурда бажыңнарда чурттап, ажыллап турар. Ийи хойжунуң бирээзи ээлчээн эрттирип каап, суурга чанып кээр болгаш бажыңына культуруг дыштанып, бажың ажылы кылып, ажы-төлүнүң школада өөредилгезин хайгаарап көрүп турар. А өске хойжулар ынчаар ээлчежип кадарып болбас бе? Мен болаарымга, болур ужурлут. Чаа-Суур салбырда үстүнде адаттынган аныяк хойжуларның үлегерин өске малчыннар эдерер херек.

Бистиң совхозта машинатехника четчир болгай. Ындыг болганда, ээлчежип кадарар малчыннарны кыштагларга чедирип, дойгаатказ хүннерзинде оларны оон барып ап болур.

Д. КЫЗЫЛ-ООЛ,
«Торгалыг» совхозта кадарчы.
Овур район.

КАМАДА КҮШ-АЖЫЛЧЫ ТИИЛЕЛГЕ

НАБЕРЕЖНЫЕ ЧЕЛНЫ (Татар АССР). Камада хой чүүк чүдүрер автомобильдер будүрер каттыжыышкынының ийиги ээлчээн эки демдек-биле ажыглалга хүлээп алган. КамАЗ-тың тудугжуларының болгаш ажыглакчыларының СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур алган социалистиг хүлээлгелериниң кол пунктузу хуусаа бетинде күүсеттингени ол болган.

Адырда эң улуг автомобиль комплекизи эң кыска хуусаада тудуп тургустунган.

Богунгу КамАЗ дээрге ботботтарының аразында электроника-биле башкарар конвейерлер-биле тудушкан чеди улуг заводтан тургустунган комплекс-тир. Тудугга чурттуп чүс-чүс будүрүлгелери хамаарылгалыг болган: ийиги ээлчегниң цехтериниң дериг-херекселлериниң кол кезиин бистиң чүртувуска кылган. Автогигантыны тударынга акыдүүмда социалистиг чүрттар, капиталистиг чурттарның чамдык фирмалары киришкен.

Тудугга чеден нациалларның төлээлекчилери ажылдап турган.

Сөөлгү чылдарда КамАЗ тутүнүмушаан продукциязын берип келген. Оон марказын баскан дизельдиг 200 муң автомобильдер транспорт магистральдарында, тудугларда, колхозтарда болгаш совхозтарда ажылдап турар. Оларны даштыкыже база чорудуп эгелээн.

Будүрүлгениң ийиги ээлчээнге көдээ ажыл-агыйга херектиг багай оруктарга чорукчур чүк машиналарын кылып эгелээр. КамАЗ удавас 150 муң автомобильдерни болгаш 250 муң дизель шимчедикчилерин чылда будүрер күчүлүг апаар. Ынчан дизель шимчедикчилиг автомобильдерни будүрүп үндүрери үш катап көвүдээр, ацаа кывар чүүл чарыгдалы үштүн биринге кызырлыр.

ЧУРУКТА: кол конвейериниң ийиги шугумундан «КамАЗ-4310» маркалыг чаа машиналарны үндүрүп эгелээн. Оон үш өзээ үжелдирзи ажылдаар.

Е. ЛОГВИНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

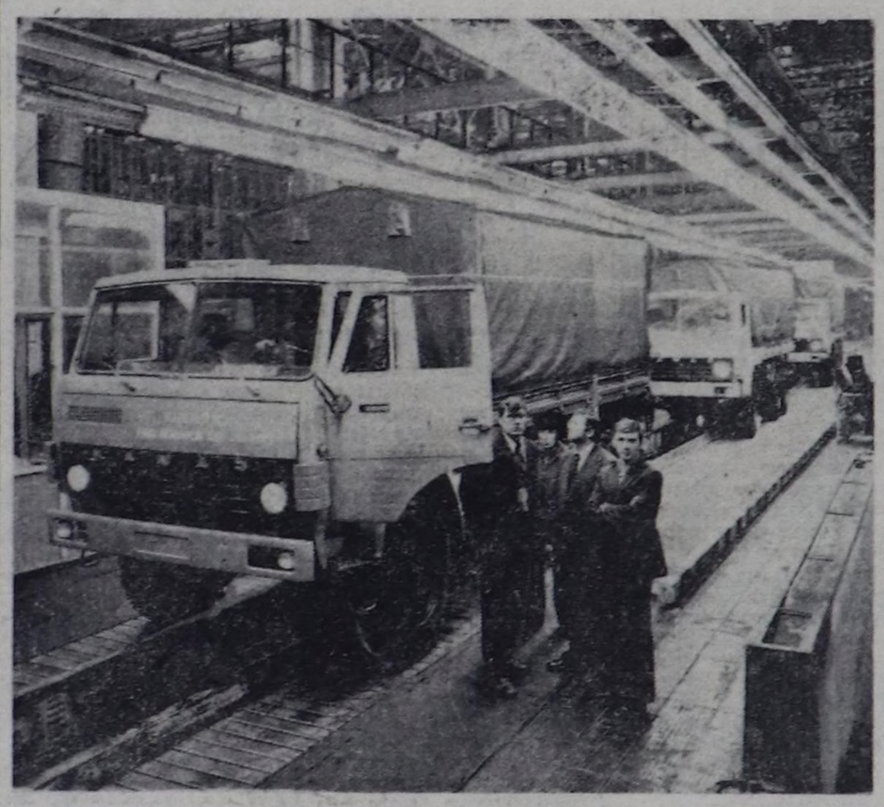

Чер ажылының бедик культуразы дээш

ЭҢ ЧУГУЛА СОРУЛГА

«Чер ажылынга эң чугула сорулга болза, ажылагыйны чорударының эртемге үндезилеттинген зона системаларын ажыглап тургаш, хөрзүнүүң үнүш-дүжүткүрүн бүтүү хемчег-биле бедидери, тараа, мал чемнери болгаш өске-даа продукцияны будүрерин улам ынай көвүдедири болур» деп, 1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезининң кол угланыышкынарында айткан.

Хөрзүнүүң дүжүткүрүн бедидер төлээде, Тываның көдээ ажыл-агый будүрүлгезининң чугула сорулгазы болза, чер ырлавырларын камгалаары болгаш чөптүг ажыглаары, бирги ээлчегде тарылга шөлүнүң хөрзүнүн хат, суг алырындан камгалаар талазы-биле хемчегларни боттандырары болур. Республиканың шөолуг үнүшкүр эвес тарылга шөлдери: мяштыг ховунуң, аңаа ховунуң болгаш кургаг ховунуң үш зоназынга хуваттынган. Бүтүү тарылга шөлүнүң 78 хуузун ээлеп турар ховуларның ховзүнүнүң уржуу-биле херек кырында 3 шөлдүг тарылга ээлчештирилгелерин шингээдип алган. Ховуларның ындыг эвес, үш шөлдүү орнуна 4 азы 2 шөлдүг тарылга ээлчештирилгезин шингээдип ап турар.

Тарылга ээлчештирилгелериниң ындыг системазы черниң чөп ажыглаарын хандырып, оон туржук көдээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүн бедидип шыдавас.

Тараа будүрерин 1983 чылда безин 211 муң тонна, а 1985 чылга чедир 220 муң тонна чедирериниң болдунар аргазын бээр, тарылга шөлдерин ажыглаарының шак ындыг системазын ажыглаашаан, эртемге үндезилеттинген тарылга ээлчештирилгелерин киирери база шинээчин алыры.

Тарылга ээлчештирилгелерин киирери болгаш шингээдип алыры — чер ажылының культуразын бедиидерининң, - черни чер ажыладарының айтырыын шинчилээрининң кол негелдези.

Сөөлгү чылларның дургузунда бистиң республиканга тарылга ээлчештирилгелерин киирери экижээн. Ынчалзажок оларны шингээдип алыры амыдыында оожум чорун турар. Оны бадыткаары-биле мындыг чижектерни ап көрээлиңер. Тарылга шөлдериниң 73 хуузу ажыл-агыйларда тарылга ээлчештирилгезинге шингээдип алган. Ыяштыг хову зоназында турар ажыл-агыйлар аңаа 4 болгаш 5 шөлдүг тарылга ээлчештирилгелерин, төлевилээп турар ажыл-агыйлар аңаа 4 болгаш 5 шөлдүг тарылга ээлчештирилгелерин шингээдип алыр. Тодаргайларга, тараа тураанга, куруктурар, куруктурган тараа, одурүглар аразын болбаазыралрга культуралар тарыыр, куруктурган тараа, сигеи тарыыр шөлдерлиг болур. Бо зонага хөрзүнүү хат алырындан куруктурар черлерде хевээр артыргап тараа сыптары, хөй чылдыг сигеннер азы орайталыр. Июньда, тараан чангыс чылдыг сигеннер диликдектери камгалаар ужурлут, ук зонага тарылга ээлчештирилгезин чорударынга келишлиг культура күзүн чажар көк-тараа болур.

Үште, хөрзүнүн хатка шоолуг алыспас, ыяштыг хову зоназының 109 муң гектар шөлүүге дөрт болгаш беш шөлдүг тарылга ээлчештирилгезин шингээдип алыр ужурлут. Бо зонага тараа болгаш мал чемнерының ээлчештирилгези экономика талазы-биле ажыктыг дээрзин эртем шинчилелдериниң дуржулгазы көргүскеп. Ынчан суггаттыг черлерни чоок ындыг ажыл-агыйлар чүгле мал чемнери культураларының тарылга ээлчештирилгезин чорудар ужурлут. Тараа аймаанның тарылга ээлчештирилгези мындыг болур: куруктурар, оон тараа аймаа, одурүглар аразын болбаазырадыр культуралар база катаң тараа аймаа, мал чеми тараалар тарыыр; азы үрезин ажылагыйларына — куруктурар, тараа аймаа, сигеи кылыр чочак-тараа-сула холуксаазы, оон тараа аймаа чажар. Мал чеминиң тарылга ээлчештирилгези мындыг болур: куруктурар, мал чеми тараа, одурүглары болбаазырадыр культуралар тарыыр, ийи шөлге сигеи кылдыр ажаар чаңгыс чылдыг үнүштер тарыыр.

Тарылга ээлчештирилгелерин сайзырангайжыдары дээрге чүгле янзы-бүрү культураларны эртемге үндезилеп дараалаштырары эвес, харын чамдык шоолуг дүжүткүр эвес культураларны белик дүжүттүлери-биле солуурү болур. Чижээ, ыяштыг хову зоназынга чылыг чедишпес болган ужурунза, кукуруза турум, кагай дүжүт бербейн баргылаар. Ынчангаш ону аңаа рапс, суданка, тарымал тоорук-биле солуп болтур. Ылангыя рапсты маңаа тарыыры эң ажыктыг. Күзүн чашкан көк-тараапы кезип апкаш соонда, июль айда ол шөлге минералдыг чеминчидвлге төккеш, каток кошкан улдуредикчи-биле болбаазыратказ, рапсты чаштыргаш база тырый бастырып каар. Ынчаар кылырга чер эң-не ажыктыг кылдыр ажыглаттынап.

Сугтаттыг черлерниң ден кезинге хөй чылдыг сигеннерни, артканынга — чаңгыс чылдыг сигеннерни тарымры эргежок чугула, оларның «айызы-даа 5 шөлдүг болур ужурлут.

Оон-биле чергелештир хөрзүнүүң үнүш-дүжүткүр чоруун тургузарынга болгаш камгалаарынга чугула роль оны болбаазырадырының аргаларынга онаажып турар. Келир үеде республиканың чер ажылынга чүгле черни болбаазырадырының хөрзүн камгалалдыг системазын шингээдип алган турар ужурлуг.

Дуржулга станциязының шинчилелдериниң көргүзүп турарындан алырга, чер ажылының дилиндектээр системазын хову зоназынга ажыглаары, а ыяштыг хову зоназынга хөрзүнүү андаға кагдырбайн болбаазыраашы кончуг ажыктыг. Ол арганы ажыглаашы, оон дуржулга-будүрүлге ажылагийы сөөлгү 15 чыл дургузунда гектардан тараанын 10,3 центнер ортумак дүжүдүн ап келген.

Ыяштыг хову зоназынга шеллге кылгаш, черге чемишчидлгени четчири-биле төккеш, хөрзүнүү андаға кагдырбайн 18—20 см. ханы болбаазыралрга, кызыл-тас дүжүдү эң-не эки болгаш. Анаа гектар бүрүзүндеп дүжүт немелдези 2 центнер четкеп, ынчаарга хөрзүнүү андаға каап болбаазыралрга, гектардан тараа дүжүдү база ол хире кудулаан. Хөрзүнүн андаға кагдырбайн 25—27 см. ханы кылдыр болбаазыраткан черге тарыырга, хөрзүнүн андаға кагдырып болбаазыраткан черге денноэрге, гектардан иогаи масеанын негелдези эң-не хөй — 20—23 центнер болган. Күскү үеле улдуредикчи-биле болбаазырадып каан участоктардан тарааларның база чаңгыс чылдыг сигеннериниң эң-не чаагай дүжүдү алдынап турарын кылган дуржулгалар бадыткаан.

Тарылга ээлчештирилгезинин шөл бүрүзү хөрзүнүү болбаазырадырының анты-анты системазын негеп турар. Анпысты болбаазырадырда, оны культуралардаи хамаарыштыр анты-анты кылдыр чорудар. Чижээ, ыяштыг хову зоназынга тараалар тарыыр участокту хөрзүнүн андаға кагдырбайн, алаанган 18—29 сантиметр ханы, хову зоназынга — 14—16 сантиметр ханы кылдыр болбаазырадыр. Бир эвес шөл шоолуг бокталбаан болза, арбай тарыырда оны кырындан чүгле үлдүредип ап болур. Одурүглар аразын болбаазырадыр культуралар тарыырда, хөрзүнүү андаға кагдырбайн, алаанган 25—27 сантиметр ханы кылдыр болбаазырадыр. Ындыг хереселлер чокта, чалгын чок андазынар-биле бүгү-ле зоналарга аңаа чара тыртырын алыр.

Хову зоназынга чаңгыс чылдыг сигеннерни чаштырарда, хөрзүнүү хат алырын болдурбас КПШ-9, КПШ-5 болгаш ложун каап КПГ-2.2 хереселдер-биле кырындан үлдуредип алыр. Ыяштыг хову зоназынга хөрзүнүүн кырын калбак болгаш төгеригкелчек дискаларлыг үлдуредикчилер-биле болбаазырадыр. Шөллер бок үнүштер-биле аажок бокталганда, ийи зонаның кайызынга-даа хөрзүнүү КПЭ-3.8 культиваторлар-биле 8 — 10 сантиметр ханы кылдыр болдурар черниң кырын болбаазырадырын культивациязыны болгаш үлдуредишкинни дараалаштыр кылбышаан, чорудары ажыктыг дээрзин Дуржулга станциязының шөлдеринге чоруткан эртем дуржулгазы болгаш будүрүлге хынаалазы бадыткаан. Ынчаарга культивациязыны кылган санында ханыладыр болгаш 14—16 сантиметр чедирер.

Хову болгаш кургаг хову зоналарынга куруктурар черлерни кожазында диликдектерге үнүштер үнүп келгеиде, кырын 10—12 сантиметр кылдыр, адаандан кезер херексел-биле кыдыра болбаазырадып эгелээр. Бок үнүштерниң хевирлеринден хамаарыштыр, адаандан кезер херекселдер-биле болгаш эрозияга удур культиваторлар-биле дарвазында болбаазырадырын үе-чадалап, чоорту ханыладыр чорудар. А июль айда, өл-шык аажок дүжүп турар апарганда, куруктурган черни эң-не ханы кылдыр (18—20 сантиметр) чардырар, оон соонда анаа чыдар черниң кырын үлдүредип каап турар.

Куруктурган черни болбаазырадырының технологиязы ындыг болур болза, калбарты алыр, бедик будүрүкчүлүг хереселди ажыглаарының база чаагай дүжүттү чедип алырының болдунгар аргазын республиканың хөрзүнүнүң шынары берип турар.

Бистиң байдалдарывыска куруктурар черни беш-алдыдан эвээш эвес болбаазырадыр ужурлуг дээрзин эртем шинчилелдери көргүзүп турар. Куруктурган черни ынчаар ажаар болза, кааң чылдарда безин гектардан 9 центнерден эвээш эвес тарааны ап болур.

В. БАРЫШНИКОВ,
Тываның көдээ ажылагыйның дуржулга станциязының чер ажылының килдизиниң эргелекчизи.

Кыштаглаашкын — шалыпчы ажыл - иш

ХОЙДАН-НА ХУРАГАН ДЭЭШ

Съезд мурнуун социалистиг чарыжының түннелин ам чер болганда үндүрүп турар. Малчыннарның чымыштыг ажыл-ижинин дугайын чугаалап турар чагаалар редакцияга хүн бүрүде кээр. Моон адаанда бөлүк чагаалар хойжуларның эрес, шудургу, күжениишкининг күш-ажылынга тураскаттынган.

КИДИН ТҮЛҮКТЭЭН

«Кызыгаар» совхозтуң хойжулары СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш күжениишкинииг ажылдаан. Оларның карак кызыл күш-ажылының ачызында хой кыштан хүр ажып турар.

Совхозтуң № 2 бригадазының сес муң ажыг хою 18 коданда, оон иштинде төрүүрүг он коданда кыштап турар. Амгы үеде бригадада хой оолдаашкыны уламчылап турар. Хой бүрүзүнден хураганны менди камгалап алыр дээш малчыннар эрес, шудургу демнесежип түрар.

Хоочун малчыннар Бызаңкай Анчының, Сойн Хайының, аныяк малчыннар Алексей Шимейиң, Шимей Хамаатының коданнарында төрүттүнген хураганнар онча-менди доругуп турар.

Чымыштыг иште кижилерниң амыдырал хандырылгазын экижидеринче, коданнарга мал чемин болгаш сугну үзүктелдирбезиче совхозтуң дирекциязы, партком, көдээ Совет күүскому улуг қичээнгейни салып турар. Совхозта хөй-иниги организациялары бижыглаан коданнарыга барып шефтеп, хойжуларга практиктиг дузаны чедирип турар.

Бригадага ай санында хураганнар менди

ХУРАГАННАР МЕНДИ

«Мөрен» совхозтуң № 3 хойжу бригадазының малчыннары СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбарткаш, малды хүр кыштадып, оон чаш төлүн менди доруктурүп турар.

Совхозтуң дирекциязы, партком иниткиниң малын кыштан хүр-чаагай ажырар дээш, болдунар бүгү чүүлдерни кылып турар. Ам хойжуларның коданнарында мал чеми четчири-биле бар, сугну эккээри үзүктелбейн турар. Хою оолдап турар коданнарже хураган азыражыр сакманчыларны четчелеп чоруткан. Ам улуг хойлар хүр кыштап, төрүттүнген хураганнар менди доругуп турар.

Мен бодум хойжу кижи мен. Маңа коданымда 200 хой оолдаан, оларның хураганнары менди. Бисте ийи сакманчы — Димаа Херел биле Кара-кыс Аракчаа кежээ, кызымак ажылдап, чаш хураганнарны азырап өстүреринге дузалажып турлар.

Оон ынай бистиң кожавыс Ижи Сигенковтуң коданында база 200 хой оолдаан, хураганнары менди. Өске-даа малчыннарда төрээн хойларның хураганнары хорамча чок, доругуп турар.

С. ЧЕЧЕК.
«Мөрен» совхозтуң хойжузу.

Эрзин район.

ИДИГНИ БЕРГЕН

Коллективте күш-ажылдың сагыла-чуруму канчаар тургустунгаиыл? Бо талазы-биле рейдини бистиң Самагалдайның «Сельхозтехника» каттыжышкынынында улусчу контроль болүү эрткен чылын бир удаа чоруткан. Ооң түннелинде хөй четпестерни олар илереткен. Ылангыя ажыл шагы үзер чорук хөй болган. Неделя иштинде 8 ажылчын чылдагаан чокка ону үскен, 11 чолаачы чөптүг чылдагаан чокка ажылдан озалдап келген. Оларның дөртү дүүнгү эзирии хевээр болган. Хайгыылчыларның көдүрген дувүрээзинин ёзугаар администрация чери, профзвилел организациязы, ажылдың комитеди дээштиг хемчеглерни алган. Он сес кижини ажыл шагын үскени дээш иинти хуралга чон мурнунга тургузуп, шыигыы харыысалганы хүлээткен. Дөрт кижини профилактика чөвүлелинге шынгыы чугаалажып, үш ай хуусаада доктаамал хынап, хайгаарап, эде кижизидери-биле коллектив холга алган. Бо чижектиг рейд, хыналдаларны эрткен чылын контролёрлар 15 удаа чоруткан.

План күүселдези — эң чугула айтырыг. Контролёрлар ону доктаамал хайгаарап келген. Ай санының чээрби дөртте ай планнарының күүселдезин санап, түннеп көөрү чанчыл апарган. Ындыг хыналдалар, ылангыя үшкү кварталда шынгыы негелделиг эрткилээн. Четпестерни чайладып, коллективтиң удуртукчулары, өске специалистери планныг онаалдаларны күүседиринче арга-курлавырларны, күштү мөөнүзээн.

Бистиң болүктүң контролёрлары материал талазы-биле өртектиг чүүлдерни харыылап турар техниктиг эт-херекселдер цегинге, артык кезектер болгаш ажыл-агыйның эт-херекселдер складынга болгаш өртектиг бараннар-биле ботучёттугларга ревизияларга база идепкейлиг киржип турарлар. Ол ышкаш машина-техникага кам чок, ону хуузунда ажыглаар, хуу өнчүзүрек чоруктар-биле хайгыылчылар эптеш чоктар. О. Кунчуй, Ч. Дангыт, О. Тюлюш олар ышкаш контролёрлар хыналдаларга идепкейлиг киржип келген. Бо эштер автотранспортка ийи удаа хыналдалар чоруткан. Оон түннелинде ГАЗ-52 маркалыг үш автомашинаның тоймаглаттынганын илереткеш, буруулуг кижилерге ону катап тургустурган. Хөмүр-даш, электроэнергия, ывар-чаар материалдар камналгазын чедип алыры-биле хыналдаларга С. Шулуу, Б. Баа-Хөө, Л. Оюн олар ак сеткилдиг киржип, идепкейлиин көргүскен.

Улусчу контролёрларның бо болгаш өске-даа ап чоруткан дээштиг хемчеглери коллективтиң иниги ажыл-херээнге идигни база бергени чугаажок. Коллектив онгу беш чылды күш-ажылчы чедиишкиннёрлиг дооскан. Продукция бүдүрериниң планын 103,5 хуу күүседкен. Оон иштинде септелге мастерскаязы продукция бүдүрер планын 104,2 хуу, продукцияны сайгарарын 102,1 хуу күүседип, эрткен беш чылда чедиишкиннерлиг ажылдаан.

М. ТИРЧИН.
улусчу контроль болүүнүң даргазы.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ УЛУСТАРЫНЫҢ ЧЕДЕН ДЫЛДАРЫНГА

Февральдың 23-те Совет Эвилелиниң бүгү-ле телевизия болгаш радиодамчыдылга станциялары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынганын дамчыткан. Бистиң чуртувуста болгаш даштыкыда чүс-чүс миллион кижилер СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелии болгаш иштики база даштыкы политика талазы-биле партиязың эзлчеглиг соруглаларының дугайында СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Л. И. Брежневтиң кылган илеткелии чыылганнар үргүлчүлелдиг болгаш диимиттиг адыш часкаашкыннары-биле хөй удаа үзе кирип турган.

Съездяниң ажытканын болгаш Отчёт илеткелди «Восток» программазы-биле, а ол ышкаш «Молния», «Горизонт», «Экран» деп кылымал эдериичилернин дузазы-биле «Орбита» системазын дамчыштыр Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң, Ортаа Азиянын болгаш Кыдыкы Сонгу чүктүң чурттакчыларынга дамчыткан.

Болгарияның, Вьетнамның, Венгрияның, ГДР-ниң, Моолдуң, Польшаның, Кубаның, Румыынының, Чехословакияның, Афганистанның телекөрүкчүлери харылзаанын «Интерспутник» деп делегей каналын дамчыштыр «Интервидение» системазындан көргеннер. Ол ышкаш Москвадан дамчыдылганы Японияның, Мурнуу-Чөөн Азияның чамдык чурттары, Америка болгаш Африка космостуң «Интелсат» спутнигин дамчыштыр хүлээп алган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынганының дугайында Москвадан англи болгаш француз дылдар кырынга дорт дамчыдылганы даштыкы чурттарже кылган. Ол болуушкунуң болгаш СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелииң допчулалы делегейниң улустарының чеден дылдарының кырынга болган.

(СЭТА).

ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР КҮҮСЕТТИНГЕН

Кызыл районнуң кооператорлары СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш магазиннер, коллективтер, түс-түс бригадалар аразында социалистиг чарышты калбарткан. Чамдык коллективтер төрээн партиязының съездизинге алдар кылдыр бараан саарылгазының ийи айда планныг онаалдазын февраль 23-ке чедир күүседир дээн хүлээлгезин күүседипкеннер. Чижээ, Сукпак суурда Н. Селигеева эргелекчилээн аъш-чем магазини ийи айның планныг онаалдазын февраль 15-те күүседеткеш, пландан ажыр 71 мун рубльдиң бараанын чурттакчы чонга сатканын.

Черби суурда № 7 магазининиң садыгжылары чурттуң коммунистериниң улуг шуулганын база күш-ажылчы белектерлиг үткүп турарлар. Коллектив ийи айда 54 мун рубльдиң бараанын садар планын ажырып, 57 мун рубльдиң бараанын саарган.

Райпонуң автомагазин садыгжы-чолаачызы С. Овчинников партиянын XXVI съездизин күш-ажылчы бедик көргүзүглерлиг үткүп турар. Оон социалистиг хүлээлгезинде январь, февраль айларда 16 мун рубльдиң бараанын саарын көрдүнген. Ол планны садыгжы-чолаачы хуусаадан он беш хонук бурунгаар күүседипкен.

К. ХЕРТЕК.

Беш чылдың мурнакчылары

БРИГАДАНЫҢ ЧОРГААРАЛЫ

Аныяк коммунист Эрес-оол Ооржак биле комсомолчу Эрес-оол Чүлдүм оларның күш-ажылчы оруу дөмей болгаш макталдыг. Олар кайызы-даа онгу класстың доосканының соонда Совет Армияның хүрээлениинге алдан эрттирип, бергелерге каңналган. Төрээн Тывазынга халажып чедип келгеш, бирээзи — Чадаанага, өскези — Тээлиге көжүп чоруур мехколонналарга тудугжунуң мергежилиинге өөренип, күш-ажылчы оруун эгелээн.

Оон соонда кайызы-даа республика найысылалынга кээп, Кызылдың № 48 тудуг эргелелинге ажылдай бергеннер. Амгы үеде Эрес-оолдар хоочун тудугжу Мартоол Ховалыгович Аракчаанын бригадазында ажылдап турарлар. Олар — ВЛКСМ ТК-ның «Беш чылдың аныяк гвардейжилери» деп хөрек демдээ-биле партияның эзлчеглиг съездизиниң бүдүүзүнде шанатканнар.

Чогум-на бүдүргүлгениң ындыг мурнакчылары боттарының күш-ажылчы, хөй-иниитчи үлегери-биле бригаданың намдарынга чугула рольду ойнап, аныяктарга үлегер болуп келгеннер.

— Бригадавыска комсомолчу-аныяктар коллективи деп атты эрткен чылын тывыскан. Инда 16 кижиниң барык чартык кезии комсомолчулар. Бир демниг ажылдавышаан 1981 чылдың ийи айларының планын партияның XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүнде күүседир дээн сөзүүсүү эзлээн бис — деп, бригадирниң оралакчызы, эргелелде ВЛКСМ комитединиң бюро кежигүнү Эрес-оол Ооржак чугаалап турар.

Ол аныяк коммунист кызымаккай күш-ажылы дээш бо чылын Москвага болган Олимпийжи оюннарны бригаданың мурнундан барып көөр путёвка-биле шанатканын. Эрес-оол Ооржак бригаданың аныяктарының оргузунга спорт болгаш дыштанылга талазы-биле ажылды харыылаар партийжи даалгалыг. Олимпиадага чорааш сонуургап көрген чүүлдерин эштеринге чугаалап берип, ажыктыг чүүлдерни иептередирин орлдажып чоруур. Инда аныяктарга чалгаарынчыг эвес. Олар хостуг шактарында стадионнарга хол бөмбүү ойнаарынга ынак. Чоокта чаа Ак-Довуракка болган хол бөмбүүнүң маргылдаазынга ийиги черни алганнар. Аныяктар бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнде хаара түттүнган. Солун концерттерни эргелелдиң бригадаларының тудугжуларынга көргүзүп турары аныяктарның чогаадыкчы өзүлдезинге ажыктыг. Аныяктар «Тайга» станцияга үнүүшкүн кылырынга, селгүүстээринге база хандыкшылдыг.

Бригадада комсомол бөлүүнүң организакчызы, үшкү разрядтың бызаңчызы Эрес-оол Чүлдүмден бо хүннерде аныяктарның ажыл-херээн база сонуургадым.

— Оолдар, кыстар съездиге алдаржыткан чарыжын түннеп, Ленинчи зачёттарны болгаш «Тайга» станциязынга барып ГТО-ның нормазын дужаадылар — деп, ол чугаалады. — Аныяктар экономиктиг билиглериин үндезиниин өөренип, эки туранын улусчу дружиназының ажылынга киржип, ай санында дежурныйлаашкынче бо-ла үнерлер...

Аныяктарның дагдынык-чызы, хоочун тудугжу Мартоол Ховалыгович Аракчаанын комсомолчу-аныяктар бригадазының кежигүннери амгы үеде республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чаа улуг бажынында иштики бызанныар ажылдарны кылып турар. Оларның хүн бүрүде ажылынын лозуңу: «Шупту-зу— чангызы, чангызы — шупту-зу дээш» ажылдаары. Инда комсомолчулар Константин Седип, Виктор Тавакай, Иргит Калин, аныяктар Анатолий Ичин, Сергей Чүлдүм олар ышкаш тудугжунуң мергежилиинге шынчы, беш чылдың аныяк гвардейжилериинге бригада чоргаарланыр.

В. МААДЫР.

ЧУРУКТА: аныяк бызаңчылар З. Ооржак биле З. Чүлдүм олар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ЧЕТПЕСТЕРНИ ДАРЫЙ ЧАЙЛАДЫР

Рейд

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Большевик» совхозтарда мал кыштаглаашкынының байдалын хынаан каттышкан рейдини Чөөн-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединиң, «Шын» болгаш «Ленинчи орук» солуннарның ажылдакчылары кылган. Уи рейдиниң материалын мооң адаанда парладывыс.

Совхозтарның парткомнары, дирекциялары кыштаглаашкынны организастыг эрттирери-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Партком кежигүннерин, көдээ ажылагыйның түскай эртемниглерин коданнарда хуваап быжыглаан. Ол ышкаш малчыннарга шеф дузазын чедирери-биле суурларда агитквартплардың оларга тус-тузунда быжыглаан.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта мал чеминиң курлавыры четчир. Малчыннарның амыдырал хандырылгазынче кичээнгейни күштелдирген. Автолавка доктаамал чоруп, чугула хереглелдиң барааннарын эккеп турар. Солун-сеткүүл чедирилгезин багай эвес организастаан.

Төрүүр мал коданнарын сакманчылар-биле четчир кылдыр хандырган.

Кайы-даа ажыл-агыйда кыштаглаашкынның эртип турар байдалы түгээр. Мал чеминери кодан бүрүзүнде дүжүттүнген. Сугну үзүктелиишкин чок соортуп турар. Малчын коданнарда хуваап быжыглаан. Ол ышкаш малчыннарга шеф дузазын чедирери-биле суурларда агитквартплардың оларга тус-тузунда быжыглаан.

«Большевик» совхозтуң девискээринде бо чылын хар кылын чагган. Ындыг турбуже, мал одарларын далбыйлаарын чоокта чаа эгелээн. Амында элээн каш тракторларны кодан бүрүзүнде быжыглаан. Мал чемин коданнарда ден-дески эвес дүжүрген. Чамдык коданнарда сула, саван, чарба чедишпестеп турар.

Кайы-даа ажыл-агыйда чамдык коданнарда оңгача, шагжалар чок болганындан мал чемин черге тэп берип турар. Мынчангаш ол төтчеглеттинип, мал саза базып турарын хойжу Алексей Кууларның, Сендиимаа Ондарның, Күржеп Монгуштуң коданнарындан көрүп болур.

«Большевик» совхозта мал чеминиң курлавыры эвээш. Бо хүнгерде 344 тонна силос, 141 тонна сиген, 175 тонна саван болгаш 21 тонна чарба арткан. Бо чемнерни малдың баш санынга хамаарыштыр алырга, кыштаглаашкынның төнчүзүнге чедир чемгереринге чедишпес. Кыштың, частың берге үелерге ам-даа мурнувуста дээрзин ап көөр болза, совхозта байдал дувуренчиг.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң төрүүр хоюнуң 50 ажыг хуузу, «Большевиктиң» — 70 ажыг хуузу оолдапкан. Хойнуң ара салыры кайы-даа ажыл-агыйда хөй. Ылангыя «Большевик» совхозтуң коданнарында 174 хөй арз салган болгаш өлүг хураганнар төрээн, чаш малдан 65 баш өлүп хораан.

Совхозтуң мал ажылының специалистери малдың ара салып турарының чылдагаанларын тодаратпайн турарлар. Олар малчыннарга ховар баар, ол чорааида, коданнарда малдың, оон чем курлавырын, кажаалларның байдалын эки хынап көрбес, чугле малчынныи чугаазын дыннап, эрецгейлеп ажылдап турарлар.

Малчын Комбуштаар Куларның коданында төрүүр 490 дунгуш хойларның күжү арган, ында саван, сиген бар-даа болза, оларны тургузу азыраалайн, чер одарладып турар. Ошку кадарчыны Биче-оол Кара-Салдың коданында 300 ажыг төрүүр ошку бар. Олар ам төрүп эгелей берген. Ол хирезинде, анай кажаалында суг чылыдырына одаар чүүл дужүртүнмээн, сигенден өске немелде чемнер сөөртүнмээн. Инда ошкуларның аастары балыглап аарып турар, амнаар эм чок.

Чаш малдың отчёт-учёдун совхозта багай тургусканындан дириг бар-даа, ара салган болгаш өлүг төрүттүнген-даа хураганнарның шын санын кижи билип алыры берге.

«Большевик», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарның директорлары А. Шаалы, Х. Дамба-Даржаа, партком секретарьлары С. Донгак, О. Сат, мал ажылының специалистери айыттынган четпестерни дарый чайладыр талазы-биле дээштиг хемчеглерни ап чорудар ужурлуг.

Рейд кежигуннери: С. ОНДАР — районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы; Н. ДАЖИНМАЙ — «Шын» солуннуң тускай чорр; Б. СЕДЕН-ХУУРАК — «Ленинчи орук» солуннуң редактору; А. МОНГУШ — «Большевик» совхозта улусчу контроль бөлүүнүң даргазы.

БӨМБҮРЗЕКТИН СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ЛЕНИНЧИ УГЛАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

Черниң бүгү булуңнарында чүс-чүс миллион кижилерниң сагыш-сетинии СЭКП-ниң XXVI съездизи ажылын эгелээн Москваже угланган. СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Л. И. Брежневтиң съездиге кылган илеткели эртемниг коммунизмниң теориязынга улуг салыышкынны киирер, коммунистиг тургузуушкуннуң, ССРЭ-ниң экономиктиг күчүзүн быжыглаарының, совет кижилерниң чаагай байдалын бедидеринiң өндүр улуг программазы ында айыттынган, тайбыңны болгаш дүшкүүрлүг чорукчуң чавырлыышкынын, улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарының хөрээнге аажок улуг ужур-дузалыг чаа зиң чугула даштыкы политиктиг инициативалар көдүрүлген деп, делегей парлалгазы, радио болгаш телевидение демдеглеп турар.

Ёзулуг төөгүлүг бо болуушкун совет чурттуң амыдыралынга болгаш хөгжүлдезинге, бүгү кижи төрелгетеннің салым-чолунга ханы изин арттырары чигзиниг чөк — делегейниң хөй-иниитизи СЭКП-ниң амыттынган съездизин ынчалдыр үнелеп турар.

Л. И. Брежневтиң илеткелин тайылбырлавышаан, **Болгариянын радиозу** СЭКП-ниң ленинчи чиигине шугумуи амыдырала бүзүрелдиг чорудуп турар деп онзалап демдеглээн. Мооң мурнуудагы съездиниң көдүргеи соруглалары иниизибиле чедиишкинниг шиитпирлеттинген. Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының бүгү угланымышкыннарынга Совет Эвилелидыка бурунгаарлаан. 11-ги беш чылга болгаш 80 чылдарга СЭКП-ниң көдүрүп турар экономиктиг политиказы совет улустуң үнделзин эрге-ажыктарын илергейлеп турар.

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының кол угланыышкыны дайын кыжанның кошкадыр, боо-чепсекти эдерге бүдүрерин болдурбас дээш демисел болуп келген болгаш болур-даа деп, Л. И. Брежнев медеглээн дээрзин **Герман Демократтыг Республиканың АДН** агентилели демдеглээн. Дайыныи кыжанын чайладыр, делегейниң айыыл чок турарын быжыглаар толээле, делегейге херектериин байдалы немелде чаа күжениишкиниерни иеген турар. Чогум-на харын ынчангаш Совет Эвилели Тайбыңның программазының алызындан уламчылалы болгаш хөгжүлдезин болуп турар даштыкы политиктиг чаа ян чугула иницпативаларны үндүрген. Тайбыңны камгалап алыр — делегей талазы-биле көөрге СЭКП-ге, совет улуска, планетаның бүгү кижилериие ам эң-не чугула соруга ол-дур.

Делегей байдалының баксыраашкыны турзажок, делегей айтырыгларын шиитпирлээриинии болгаш Барыын чүк-биле конфронтациияны болдурбазының аргаларын дилеп тывырынга моон соңгаар-даа идиг бээрииге ССРЭ-ниң беленин Л. И. Брежнев илергейлээн деп, **Югославияның ТАНЮГ** агентилели онзалап демдеглээн. Дыка хөй чугула инициативаларны ол үндүрген. Стратегтиг боо-чепсектерни кызыгаарлаарынга болгаш кызырарынга хамаарыштыр амгы үеге чедир чедип алдынган бүгү-ле таарымчалыг чүүлдерни камгалап арттырбышаан, ол дугайында совет-америк чугаалажымышкыннарны саат чоокка уламчылаарын Вашингтонга совет удуртукчу саналдаан.

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдыварын ханыладырынче ССРЭ-ниң чүткүл салып турарын совет удуртукчу онзалап демдеглээн деп, **ЮПИ** дээр америк информация агентилели демдеглээн. Бөгүн Американың политиказын тодарадып турар кижилер алызында баргаш, чүвеиин ужуруи боттуг ёзу-биле көрө бээр боор деп идегелии Л. И. Брежнев илергейлээн. Өске таладан шериг талазыбиле артык күштерлиг болуруи чедип алырын ССРЭ оралдашайн келген болгаш оралдашпайи-даа турар. Л. И. Брежневтиң демдеглээнии ёзугаар алырга, делегей байдалы ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың политиказындан дыка улуг хамаарылгалыг. Амгы үеде бистерниң аравыста харылзааларның байдалы болгаш делегейниң шиитпирлээри иегеттиниң турар айтырыгларыиың чидии бүгү-ле деңнелдерге, ындыг болурда идепкейлиг харылзажылганың, чугаалажылганың эргежок чугулазын болдуруп турар. Маиаа шиитпирлиг чүүл — эң бедик деңнелге ужуражышкыннар болур деп совет удуртукчу медеглээн. АКШ-биле болур-чогуур харылзааларны ССРЭ күзеи турар.

СЭКП-ниң съездизиниге Л. И. Брежневтиң илеткелиидe барыын талакы эвилелиринүзүнүк тода өөренип көөрү чугула саналдар киргендир деп, **Германияның Социал-демократтыг партиязының (ГФР) парламент фракциязының даргазы Г. Вener** медеглээн. Кол чүве чүл дээрге, тайбыныы хандырарының эргежыктарынга таарыштыр ийи улуг күрүненииг аразында болгаш бот-бодунга удурлавыштыр туржуп турар шериг блокторының эразында ёзулуг чугаалажымышкыннарга орукту ажыдып болгу дег эргежок чугула бүгү-ле күжениишкинерия салыры ол болур деп, Вener чугаалаан.

Чеиссгленишкинии дүжүрер талазы-биле чаа чугаалажымышкыннарга хамаарыштыр Барыын чүкке медээни совет удуртукчу берген деп, **Германияның Федеративтиг Республиказының ДДП** агентилели демдеглээн.

Ам бүгү делегейниң көрүжү, сагыш-сеткили Москваже угланган деп, **чехословак «Руде право»** солун бижээн. Бистер, коммунистер-даа, социалистиг Чехословакияның бүгү ажылчы чоннары-даа, боттарывыстын шынчы болгаш чоок эвилелчилеривисче, демисел талазы-биле акы-дүнмалармывысче, Москваже магадаашкын, чаагай күзел болгаш ынакшыл-биле көрүп турарын чедип алыр деп шиитпирлээн.

ЧУРУКТА: Дюссельдорфтуң кудумчузукда ГКП-ниң информация стендизиниң чанында.

А. ГРИГОРЬЕВТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ХӨЙ-НИИТИЗИНГЕ СЕМЭЭШКИН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Р. Рейганның администрациязы КНО-нуң шиитпирин хажытпышаан, Мурнуу Африка Республиканың совк-язы ылгаар ёзу-чурумунга боо-чепсекти болгаш шериг техниказын чорудуп бээрии чөпшээреэш, делегейниң хөй-иниитизиие чаа семээшкинии кылган. «Вашингтон стар» солуиын дыннадып турары-биле «дерүүлдери-биле» калбак кады ажылдажылганы чопударынга шаптык болбаан. Вашингтон «ёзуну сагаан» кылдыр костуруп база Мурнуу Африка Республикага шериг техниказын база чепсектерии сэдарын Израильге чөпшээреэн болуп турар.

Америк боо-чепсекти ап турар чурт ону Вашингтоннуң чөпшээрели чоокка өске чурттарга садарын АКШ-тың хөөйлулары хоруп турар. АКШтың лицензиялары-биле кылган израиль боо-чепсекти Мурнуу Африка Республиканың апартеид ёзу-чурумунга чорудуп бээрии од хоойлулар база хоруп турар. Од чоруктел-авиияя дайынзырактарын Африка дииптки мурнуу чугуиде «дерүүлдери-биле» калбак кады ажылдажылганы чопударынга шаптык болбаан. Вашингтон «ёзуну сагаан» кылдыр костуруп база Мурнуу Африка Республикага шериг техниказын база чепсектерии сэдарын Израильге чөпшээреэн болуп турар.

Америк боо-чепсекти ап турар чурт «Першинг-2»-лерии болгаш чалгынныг ракеталарыиы ГФРге киирерии болдурбазынга ол-оп мун. кижи ат салган. Чурттуң демократтыг организациялары ол кыйгырыгны миллион кижиниң деткээн турарын чедип алыр деп шиитпирлээн.

ЧУРУКТА: Дюссельдорфтуң кудумчузукда ГКП-ниң информация стендизиниң чанында.

А. ГРИГОРЬЕВТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

КУЛЬТУРА ОДАГЛАРЫНДА

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1977 чылдың «Көдээ чоннуң культурлуг хандырылгазын улам ынай эжиндер хемчеглер дугайында» докгаалын амыдырал боттандырар дээш онгу беш чылдың соруглаларын, планныг онаалдаларын күүседиринге ажылчы чонларны мобилизастаарынга Чөөп-Хемчик районуң культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчылары боттарының үлүг-хуузун киргеннер.

Онгу беш чылда культура албан черлериниң материалдыг базазы чыл келген тудум өзүп, бижыгып келген. Ол үениң иштинде Чадаана хоорайда, Шемиде, Аллан-Маадырда, Чыргакы, Ийме суурларда иштизи-биле 1670 „олуттуг Культура бажыннары тутунган. Чадаана хоорайга уруглар библиотеказы ажыглалга киргеи. Музыка школазынга 2 класс немешкен.

1980 чылдың октябрь айдан эгелеп районда ураи-каастарга мастерскаязы ажыттынган. Районда Аллан-Маадырның (директору В. Х. Ооржак), Шеминиң (директору А. М. Монгуш), Хайыраканның (директору О. Н. Донгак), Сут-Хөлдүң (директору Н. О. Сундуй) Культура бажыннары, Чадаананың район болгаш Сут-Хөлдүң библиотекалары эки ажыглыглар. Олар ажылчы чонларның дыштанылгазының организастап, ёзулуг культура одэглары болу бергилээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг күш-ажылчы белекгерлиг уждажыры-биле элээн ажылдар кылдынган. Культура бажыннарынга 1032 лекциялар, илеткелдер номчуттуунган, янзы-бүрү темалыг 530 кежээлер, аас журналдары, диспуттарны организастап эрттирген болган 673 концертгерни көргүскен.

Чөөп-Хемчик районда Культура бажыннарында уран чүүлдүн бот-тывыгтыр артистерини, агиткультбригадалар концерттерини көрүлдезин организастап эрттирген. 1980 чылда барыын талакы районнарның улусчу театрларының база республика көрүлдезинге чогаалчы К.-Э. К. Кудажының «Далай дувүнде дангына» деп шынзин көргүскеш, бирги, ийиги черлерни чаалап алган.

Эрткен чылын республикада чарлаттынган «Эң тергиин ажылдыг клуб» деп конкурска Культура бажыннары киришкеш, «Аллан-Маадыр» совхозтуң Культура бажыны шаңналдыг черни ап, 600 рубльлиг шаңналын чаалап алган. Ында Культура бажыныың директору Валерий Ооржак, уран чүүл удуртукчузу Дина Ооржак олар ажыл планын комплекстиг чорудуп, хөй-иниг организациялары-биле харылзаалыг ажылдап, иштики, лаштыкы дериг каастагазын эки кылган. Культура бажыннында 16 янзы-бүрү балгүмнеөни организастап тургускан болган ында иштизи-биле 312 кижи хаара туттунган. Аныяктарны хөй-биле болгүмнерге хаара тудуп, оларга таарышкан ажылдарны дагзып турары-биле кем-херек үүлгедир чоруктар кызырлып турар.

Чамдык Культура бажыннары, библиотекалар четпес ажылдап турар. Бажың-Алаак, Баян-Тала, Чыраа-Бажында Культура бажыннары янзы-бүрү культура-массалыг ажылдарны багай чорудуп, чүгле кино үндүрери-биле кызыгаарлаттынып турарлар. Ында янзы-бүрү балгүмнер доктаамал ажылдавастаан. Ылангыя Хөндергей, Ишкин, Бажың-Алаак, Чыраа-Бажы, Ийме суурларда иишти чүрттакчылар чыл иштинде бир кижи 6—9 катап Культура бажыныңга кээп турар болган. Чадаана хоорайда Культура бажыныңга шылыраа клубун, чүрүк тыпттырар болгаш кино үндүрер болгүмнерни ажылар деп планнап турза-даа, ол айтырыг ам-даа сөс кырында хевээр арткан.

Районуң Культура бажыында методиктиг төптен көдээ Культура бажыныңга практиктиг дузалаары чогуур негелдеге чедирбейн келген. Агиткультбригадаларның ажылынга дуза эвээш. Оон уламнаан оларның үндүрүп турар концерттериниң шынары кудуу. Районда уран каастагга мастерскаязы ажылдап турар. Ол хирезинде Культура бажыннарыңга иштики, лаштыкы каастагазын кылырынга дуза көргүспейн турар.

Ол ышкаш Культура бажыннарында тускай эртемниг кадрлар чедишпес. Ындыг болганда оларны район төвүнче ай санында өөредирин, музыка школазының баазазыңга баяыстерни өөредирин, эки ажылдыг черлерниң арга-дүржүлгазын нептередири чугула бооп турар.

Көдээ черлерже уругларга таарышпас киноларны чорудуп турар. Оон уламнаан кинодан янзы-бүрү культура-массалыг ажылдарны багай чорудуп, чүгле кино үндүрери-биле кызыгаарлаттынып турарлар. Ында янзы-бүрү балгүмнер доктаамал ажылдавастаан. Ылангыя Хөндергей, Ишкин, Бажың-Алаак, Чыраа-Бажы. Ийме суурларда иишти чүрттакчылар чыл иштинде бир кижи 6—9 катап Культура бажыныңга кээп турар болган. Чадаана хоорайда Культура бажыныңга шылыраа клубун, чүрүк тыпттырар болгаш кино үндүрер болгүмнерни ажылар деп планнап турза-даа, ол айтырыг ам-даа сөс кырында хевээр арткан.

Районуң Культура бажыында методиктиг төптен көдээ Культура бажыныңга практиктиг дузалаары чогуур негелдеге чедирбейн келген. Агиткультбригадаларның ажылынга дуза эвээш. Оон уламнаан оларның үндүрүп турар концерттериниң шынары кудуу. Районда уран каастагга мастерскаязы ажылдап турар. Ол хирезинде Культура бажыннарыңга иштики, лаштыкы каастагазын кылырынга дуза көргүспейн турар.

Ол ышкаш Культура бажыннарында тускай эртемниг кадрлар чедишпес. Ындыг болганда оларны район төвүнче ай санында өөредирин, музыка школазының баазазыңга баяыстерни өөредирин, эки ажылдыг черлерниң арга-дүржүлгазын нептередири чугула бооп турар.

Көдээ черлерже уругларга таарышпас киноларны чорудуп турар. Оон уламнаан киноданы янзы-бүрү культура-массалыг ажылдарны багай чорудуп, чүгле кино үндүрери-биле кызыгаарлаттынып турарлар. Ында янзы-бүрү балгүмнер доктаамал ажылдавастаан. Ылангыя Хөндергей, Ишкин, Бажың-Алаак, Чыраа-Бажы, Ийме суурларда иишти чүрттакчылар чыл иштинде бир кижи 6—9 катап Культура бажыныңга кээп турар болган. Чадаана хоорайда Культура бажыныңга шылыраа клубун, чүрүк тыпттырар болгаш кино үндүрер болгүмнерни ажылар деп планнап турза-даа, ол айтырыг ам-даа сөс кырында хевээр арткан.

Районуң Культура бажыында методиктиг төптен көдээ Культура бажыныңга практиктиг дузалаары чогуур негелдеге чедирбейн келген. Агиткультбригадаларның ажылынга дуза эвээш. Оон уламнаан оларның үндүрүп турар концерттериниң шынары кудуу. Районда уран каастагга мастерскаязы ажылдап турар. Ол хирезинде Культура бажыннарыңга иштики, лаштыкы каастагазын кылырынга дуза көргүспейн турар.

Ол ышкаш Культура бажыннарында тускай эртемниг кадрлар чедишпес. Ындыг болганда оларны район төвүнче ай санында өөредирин, музыка школазының баазазыңга баяыстерни өөредирин, эки ажылдыг черлерниң арга-дүржүлгазын нептередири чугула бооп турар.

Көдээ черлерже уруглар

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ XXVI СЪЕЗДИЗИ

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 50 (11549) | 1981 чылдың февраль 27, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 2 көп.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ Ф. КАСТРО-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

Февраль 26-да СЭКП ТК-ның Чигинде секретары, ССРЭ-нин Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтин Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, Куба Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, Кубаның Компартиязының СЭКП-ниң XXVI съездизинде делегациязының баштыны Ф. Кастро-биле ужуражыышкыны болган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко биле СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков беседага киришкен.

Акы-дуңма ийи партияның болгаш социалистиг ийи күрүнеиин удуртукчулары совет-куба кадыкшылдажылганы улам ыңай кәлбартырының айтырыгларын чугаалажып, делегейде байдалдың чугула айтырыгларын дугайты санал-оналдарын солушкан.

СЭКП-ниң XXVI съездизинин делегейге даажок улуг ужур-дузалыын Ф. Кастро онзалап демдеглээн. СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелиниң идеалары, съездиниң өске-даа материалдары болгаш шинтпирлери тайбың база социализм херээ дээш бүгү депшилгелиг күштериин демиселинге чугула идиг болур дээрзин оон баштайгы хүннеринден тодаргай апарган.

Социализмнин тургузарынга Кубаның маадырлыг улузунуң чедиишкиннерин совет коммунистер, совет улус акы-дуңма сонуургаадын өзүзүбиле көрүп турарын Л. И. Брежнев демдеглээн. АКШ-тың империалистиг болуктери антикубачы кампанияны база дагын өөскүдүп үндүрген амгы байдалдарда ССРЭ моон мурнунда-даа ышкаш, социалистиг Кубаның талазында турар болгаш улустар аразынга тайбынның база найыралдың талазы-биле оон принципиалдыг политиказын бүрүн деткип турарын илергейлеп турар.

Беседа чүректиң ханызындан найыралдың болгаш чөпшээрежилгенин байдалынга эртикен.

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизи февраль 25-те Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга, ажылын уламчылаан.

Эртенги хуралга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары В. В. Щербицкий даргалаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң Мандат комиссиязының илеткелин дыңнаан, ону ун комиссияның даргазы И. В. Капитонов кылган. Мандат комиссиязының илеткелин съезд чаңгыс үн-биле бадылаан.

Оон соонда Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёдун база иштики болгаш даштыкы политиканың талазы-биле партияның эзлчеглиг сорулгаларын, Төп ревизия комиссиязының отчёдун чугаалажырынга киришкен эштер болза: А. П. Александров — ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи, С. Ф. Медунов — СЭКП Краснодар крайкомунуң бирги секретары, Б. Н. Ельцин — СЭКП Свердловски обкомукун бирги секретары, А. Д. Червяков — Киров областың Котельническ районунуң «Ленин оруу» колхозунуң даргазы.

Делегаттарга болгаш аалчыларга чылыы-биле уткуттуруп, съездиге байыр чедирген эштер: Кейсон Фомвихан — Лаостуң Улусчу-революстуг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, Юмжагийн Цеденбал — Моолдуң Араттың революстуг намының Төп Комитединиң Бирги секретары, Моол Арат Республиканың Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы, Ли Ден Ок — Корейниң Күш-ажылчы партиязының Төп Комитединиң Политбюрозунуң Президиумунуң кежигүнү, Корей Улус-Демократтыг Республиканың Административтиг чөвүлелиниң Премьери.

Оон ыңай санал берген эштер: А. Э. Восс — Латвияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, Г. М. Марков — ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черииң бирги секретары.

Делегаттарга болгаш аалчыларга чылыы-биле уткуттуруп, эртенги хуралга байыр чедирген эштер: Душан Драгосавац — Югославияның Коммунистер эвилелиниң Төп Комитединиң Президиумунуң секретары, Альваро Куньял — Португалияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң февраль 25-те кежээки хуралынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Казахстанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Д. А. Кунаев даргалаан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелиниң база иштики болгаш даштыкы политиканың талазы-биле партияның эзлчеглиг сорулгаларының, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёдун талазы-биле санал берген эштер: А. М. Суровцев — Главмосстройнуң № 1 бажың тудуушкун комбинаызының № 5 монтаж эргелелиниң комплекстиг бригадазының бригадири, Т. У. Усубалиев — Киргизияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, А. И. Шокин — ССРЭ-нин электрон үлетпүрүнүң министри, Б. Н. Пастухов — ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары, Д. Расулов — Таджикистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары.

Делегаттарга болгаш аалчыларга чылыы-биле уткуттуруп, съездиге байыр чедирген эштер: Бабрак Кармаль — Афганистанның Улус-демократтыг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, Афганистан Демократтыг Республиканың Революстуг чөвүлелиниң Даргазы болгаш Премьер-Министри, Раджешвара Рао — Индияның Коммунистиг партиязының Национал чөвүлелиниң Чиңгине секретары, Гэс Холл — АКШ-тың Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары, Менгисту Хайле Мариам — Эфиопияның Ажылчы чоннар партиязын (КОПТЗ-ни) организастаар талазы-биле комиссияның Даргазы, Социалистиг Эфиопияның Түр шериг административтиг чөвүлелиниң Даргазы.

* * *

Февраль 26-да Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизи ажылын уламчылаан.

Эртенги хуралга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның чанында Партийни контроль комитединиң даргазы эш А. Я. Пельше даргалаан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёт илеткелин база иштики болгаш даштыкы политиканың талазы-биле партияның эзлчеглиг сорулгаларын, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының Отчёдун чугаалажырынга киришкен эштер: С. К. Гросу — Молдавияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, А. Я. Колесников — Ворошиловград областың «Краснодонуголь» каттыжыышкынының «Молодогвардейск» шахтазының даг ажылчыннарының бригадири, М. Г. Гапуров — Туркменистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, К.С. Демирчян — Арменияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, А. К. Черный — СЭКП Хабаровск крайкомунуң бирги секретары, К. Г. Вайно — Эстонияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, Н. Ф. Аксенов — СЭКП Алтай крайкомунуң бирги секретары.

Делегаттарга болгаш аалчыларга чылыы-биле уткуттурган эш Жозе Эдуарду Душ Сантуш — Күш-ажыл партиязы — МПЛА-ның Даргазы, Ангола Улус-Республиканың Президентизи съездиге байыр чедирген.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёду база иштики болгаш даштыкы политиканың талазы-биле партияның эзлчеглиг сорулгалары деп эш Л. И. Брежневтиң илеткелиниң талазы-биле Резолюция төлевилелин белетиззр комиссияны съезд тургускан.

СЪЕЗДИНИҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Съездиниң февраль 25-те эртенги хуралын СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш **В. В. Щербицкий** даргалаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң Мандат комиссиязының илеткелин оон даргазы эш **И. В. Капитонов** кылган.

Съезд Мандат комиссиязының илеткелин чаңгыс үн-биле бадылаан.

Оон соонда СЭКП ТК-ның Отчёдун болгаш иштики база даштыкы политика талазы-биле партияның эзлчеглиг сорулгаларын, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёдун чугаалажырын уламчылаан.

Совет эртем партияның XXVI съездизинге чугула чедиишкиннер-биле келген деп, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи эш **А. П. Александров** демдеглээн. Чугула үнделиин шинчилелдер талазы-биле улуг чедиишкиннерни чедип алган бис деп, ол чугаалаан. Оон-биле чергелештир бистиң эртемнивис улус ажыл-агыйының база чурттуң оран камгалалының чугула сорулгаларын шинтпирлээринге чедиишкиннерни чедип алган.

Бизилерниң янзы-бүрү адырларынга эртемденнериин чедип алганы эң көскү түңнелдериге оратор оон соонда доктаагаан.

Чуртта бүгү эртемниң хөгжүлдезин таарыштырар талазы-биле чугула сорулганы Эртемнер академиязының мурнугга беш чыл бурунгаар салган турган деп, ол чугаалаан. Бо талазы-биле эвээш эвес ажыллар кылдыгаан. Медицина база көдээ ажыл-агый эртемнеринде ажыллап турар эртемденнер-биле кады ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының сессияларын эрттирген. Грипкке удур ажыктыг эмиң бүдүрер. Мал ажылының продукциялары бүгү девирлерин күнүнеге садарыпың иштин планнарын күүсеттиргеи. Малдың 80 хуузу тергини болгаш ортумак деңнелдиг сайгарылгага көрии турар. Ам херек кырында шуптуг бирги сорттуң судуң дужаттыпың турар.

Көдээ ажыл-агый продукциязының шынарын экижидер талазы-биле крайның партия организациязының ажыл-чорудулгазын Төп Комитет көрген болгаш деткээн. ТК-ның Отчёдунда ол ажылдың бедик үнелелди алганы биске канчаарлаа аажок үнелиг-дир деп, оратор чугаалаан. Крайның ажылчы чоннарын ажыл-херекти бедик медерелдии-биле көөрүнге кижизитпишаан, ол айтырыгларны моон соңгаар-даа эчис сорулгалыг шинтпирлээр апаар бис.

Крайга рис тарыырының улуг баазазын тургузарынга оратор доктаагаан. Кубаньчылар партияның XXV съездизинге 100 муң гектар рис тарыыр инженерлиг системаларны тудар дугайында берген сөзүн эөлеп шыдаан! Миллион тонна ристи өстүрерии аазаап, ол созуңге база-ла эө болганнар!

СЭКП-ниң Свердловск обкомунуң бирги секретары эш **Б. Н. Ельцин** Ортаакы Уралның экономиказының хөгжүлделии чугаалааш, эртемниң бүлүргле-биле харылзаазынга партийни салдарны күштелдиреринии айтырыгларынга доктаагаан.

Беш чыл дургузунда областың улус ажыл-агыйынга эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерии, чогаалыкчы база чаартыкчы саналдарны иептереткенинден ийи миллиард хире рубльдин фуплагаш хөрек кырынга алган.

Областың ажыл-ишчилери чедиишкиннериие меңээргенмейн турар деп, делегат демдеглээн. Партияның отчёттуг хуралдарынга болгаш конференцияларынга партия комитеттериниң, партия обкомунуң, совет болгаш ажыл-агый органнарының ажылынга бар четпестерии болгаш чедир кылдынмайн турар чүүлдерни коммунистер чидии-биле шүүмүүлээн. Үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң өзүлдезиниң темпилериниң арай оожумнаны, хөй-хөй бүдүрүлге черлеринде кол фондуларны база материалдыг курлавырларны чап ажыглавайн турары, чамдык социал айтырыгларда, а ол ышкаш Уралдың ам-даа чегейтевээн бойдус байлаан улам шинчилээринде хожудаашкыннар бисти дүвүредип турар. Областың партия организациязы ол хожудаашкынны ажып эртер сорулганы салып турар деп, оратор демдеглээн.

Көдээнин ажыл-ишчилери ленинчи партияның иштики болгаш даштыкы политиказын ханызы-биле чүүлдүгүүнүн база чаңгыс үн-биле деткип турар деп, Киров область Котельническ районунуң «Ленин-оруу» колхозунуң даргазы эш **А. Д. Червяков** съездиниң шидириидеп чугаалаан.

Ажыл-агый онгу беш чылдың база 1980 чылдың планнарын хуусаа бетинде күүсеткен деп, ол делегаттарга дыңнаткан. Продукция бүдүрери ийи катап өскен. Беш чыл планындан ажыр эвээш эвес тарааны, деп волокноозун, эътти, суттуг күрүеге саткан. Колхозта бүгү адырлар орулгалыг.

Эш Л. И. Брежневтин өгелээшкинии ёзугаар СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алганы РСФСР-ниң кара хорээнүүр эвес зоназының көдээ ажыл-агыйын улам хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында доктаалды амыдыралга чайгылыш чок боттандырганының ачызында бо бүгү чедии алдынган деп, делегат демдеглээн.

Съездиге чугула деп демдеглеттинген планнаашкыйның комплекстиг тускай сорулгалыг аргазының айтырыгларынга Латвияның Компартиязының бирги секретары эш **А. Э. Восс** доктаагаан. Республиканга эрткен беш чылда комплекс-сорулгалыг 12 программаларны ажыллап кылган болгаш экономиктиг база социал хөгжүлдениң планынга киирген турган. Ыңдыг планнаашкын улус ажыл-агыйының бүгү, кол чугула айтырыгларын, оон иштинде хол-биле кылыр аар ажылды узуткаарының айтырыгларын хаара тудуп турар. Ол янзы-бүрү министерстволарның база ведомстволарның ажылын таарыштыр углап башкарарын хандырып турар.

Ыңдыг-даа болза комплекс-сорулгалыг программаларны практикага-боттандырары мынг-ла белеп эвес херек. Ведомстволар аразының кошкак харылзаазы, программаларның материал-техниктиг курлавырлар-биле хандыртымааны, хөй-хөй эвилел министерстволарының болгаш ведомстволарның талазынлан планнаттынган чүүлдерни күүсеттирип эээп харысалга чогу шаптыктап турар. ССРЭ-ниң Күрүпланы комплекс-сорулгалыг планны улус ажыл-агый планнарының чарылбас чугула кезээ кылдыр киирип, ол программаларны эргелеп башкарарының ажыктыг системазын ажыллап кылыр үе келген деп, делегат санаадаан.

Эрткен беш чыл дургузунда бистиң үеживис дугаймында улуг хемчеэлдиг болгаш көскү чогаалдар бижиттингеи деп, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черииң бирги секретары эш **Г. М. Марков** чугаалаан. Чурттуң үран-чечен бодалы үелеи чыдып калбаан, чамдыкта харын-даа мурнап, келир үеже көрүп турарын ол маргылдаа чок балыткап турар.

Бо чылдарда литератураның болгаш уран чүүлдүң бүгү-ле хевирлериие болгаш жанрларынга Леонид Ильич Брежневтиң «Бичии чер», «Катап тургузуушкун», «Кур чер» деп чогаалдары канчаар-даа аажок улуг салдарны чедирген деп, оратор демдеглээн. Ёзулуг-ла улусчу ол номнар совет нинтиледдиң үгаан-бодал амыдыралын байыдып, партийжи бодалдың бедик үлегерин көргүзүп, бүгү салгалдың чогаалчыларын амгы үени улам-на долу болгаш ханы шинчилээрине, ам-даа улуг уран-чечен нинтилештирилгелерже сорук киирген.

Моон соңгаар-даа политика талазы-биле бышкан чорукту, чогаалчы бүргүзүнүң чогаалыкчы болгаш хөй-нинтичи ажыл-чорудулгазын идепкейжиддерин чедип ап, чогаадыкчы ажылдакчылар ортузунга шүүмүүлелди болгаш бот-шүүмүүлелди, ажылынга негелделиг чорукту база бистии идеологиявыстан ойталаар чорук-биле эптеп чок байдалды хөгжүдүп, биргээр чугаалаарга, чогаалчыларны боттарының чогаадыкчы сорулгаларын партийжи ёзуубиле медерел билир чорукка кижизидер ужурлуг бис деп, делегат демдеглээн.

Делегаттарның изии-биле утканы Лаостуң Улусчу-революстуг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, ЛУДР-ның Премьер-Министри эш **К. Фомвихан**, Моолдуң Араттың революстуг намының ТК-зының Бирги секретары, МАР-ның Улустуң Улуг Хура-

(Уланчызы 2-ги арында).

КЫЗЫЛГА — КЫЗЫЛ ТУКТУ

Дүүн Политчырыдыышкын бажыңынга хоорайның күш-ажылчы коллективтериниң төлээлекчилери доллуг чыглып келген. Төрээн чурттуң пайызылалы Москва хоорайда Коммунистиг партияның улуг съездизи чоруп турар бо хүнмерде Кызылдың ажыл-ишчи кижилери, бүгү совет улус-биле бир дөмей, ажыл-ишчи бедик көдүрүүшкүнде хаара туттунган.

Бүдүрүлгенниң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер, 1980 чылда РСФСР-нин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Күрүне планын база оңгу беш чылды чедиишкинниг күүселир дээш автономнуг республикаларның, крайларның, областарның, хоорайларның, автономнуг округтарның, хоорай болгаш көдээ районнарның, каттыжышкыннар, бүдүрүлелер, организациялар болгаш албан черлериниң коллективтериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның Бүгү-россия социалистиг чарыжының түңнелдерин РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели үндүргеш, хоорайлар болгаш хоорайлар районнарының чарыжыга Тыва АССР-дең Кызыл хоорайны тиилекчи деп доктаатканы билир болгай бис. Ынчангаш Кызыл хоорайны РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база ВЦСПС-тиң шилчир Кызыл тугу-биле шаңнаанын Кызыл хоорукусконнуң даргазы **Ш. Д. Куулар** демдеглевишаан, ол бедик шаңналлы тыпсыры-биле холбашкан байырлыг митингини ажыктаан.

СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозунуң составың эш Леонид Ильич Брежневти баштадыр хуралдың үндүлүг президиумунга сонгаанын дынмиттиг адыш часкаашкыныбиле уткаан.

Оон дараазында Ш. Д. Куулар Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы **М. К. Мендумеге** сөс берген.

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң шилчир Кызыл тугун хоорайның төлээлекчилеринге байырлыг байдалга тыыскан.

Бүгү чуртта төөгүлүг улуг болуушкун — СЭКП-ниң XXVI съездизи ажыллап турар онзагай үеле — Бүгү-россия социалистиг чарыжында бедик түңнелдерни чедип алганы, 1980 чылдың экономиктиг болгаш социал хөгжүлде планын база оңгу беш чылды чедиишкиннинг күүселгени деэш Кызыл хоорай РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база ВЦСПС-тиң шилчир Кызыл тугу-биле шаңнатканынга холбаштыр хоорайның ажыл-ишчилеринге ол байыр чедирген.

Совет кижилер партияның XXVI съездизиниң ажылын улуг кичээнгей-биле хайгааравышаан, эш Л. И. Брежневтиң плетклелиниле делгереңгей-биле айыттынган СЭКП Төп Комитединиң иштики болгаш даштыкы политиказын чаңгыс эпселткилдии-биле үүлдүгүзүүл, бүрүн деткип турарын ол айтыкан.

Онгу беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш Кызыл хоорайның ажылчы чону күженишкиннег ажылдап келген. Баразныг продукцияны сайгарары хуусаа бетинде, ноябрь 18-те күүсеттингеи. Коммунал ажыл-агыйын, автотранспорттуң, садыгның, амыдырал хандырылганың бүдүрүлгелериниң коллективтери беш чылды хуусаадаи эрте дооскан.

СЭКП Төп Комитеди бистиң республикага доктаамал салгыш салып турарын эш Мендуме демдеглээн. «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам ыңай хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын амыдыралда чедиишкиннег боттандырып турарын XXVI съездиге партияның Төп Комитединиң Отчёт илеткелинге эш Л. И. Брежнев демдеглээн болгай. Ол дээрге областың партия организациязының, республиканың бүгү ажылчы чонунуң улус ажыл-агыйын хөгжүдер дээш күженишкиннерин Төп Комитет бедии-биле үлелээнидир.

Партия обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң өмүнээзинден Кызылдың ажылчы чоннары партияның XXVI съездизиниң шинтпирлерин амыдыралга боттандырар, чаа беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш бүгү күжүн мөөнеп ажылдаар дээрзинге бүзүрелии ол илереткеи.

Кызыл аъш-чем садыынның директору **М. Еремцова**, комсомолчу-аныяктарның бригадазының бригадири **В. Борбак-оол**, «Тыва суг тудуг» трестиң автобаазазының чөдаачызы **В. Ельманов** олар боттарының саналынга Коммунистиг партынга, Совет чазакка өөрүп четтиргенин илередип, Кызыл тукту алыспас дээш улам-на кызып ажылдаарын хүлээнип турганнар.

Партияның Кызыл хоорай комитединиң ийиги секретары **Б. П. Свинцов** харыы сөс ап, чүве чугаалаан, шилчир Кызыл тук-биле шаңнатканы — ол дээрге республиканың ийи чедиишкиннинде кызылчыларның үлүг-хуузун чүгле бедии-биле үнелээнии эвес, харыдаа хоорайның экономиказының моон соңгаар хөгжүдезии, оң бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседири дээш улуг харысалга онаажып турарын демдеглээн.

Б. П. Свинцов бүгү кызылчыларның өмүнээзинден РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге, ВЦСПС-ке, партияның область комитединиг, республиканың Дээди Соединиң Президиумунга, Министрлер Чөвүлелиниге бедик шаңнал — шилчир Кызыл тукту тывысканы дээш өөрүп четтиргенин илеретпишаан, кызылчылар ленинчи ТК-ны, эш Л. И. Брежнев баштаан Политбюроиу долгандыр улам-на сырый каттыжып, бедик шаңналды күш-ажыл-биле шынзыдып, планныг . онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш биилии, күжүн харам чок бээр дээрзин бүзүреткеи.

Н. ООРЖАК.

ЧУРУКТА: Кызыл тукту тыпсып турган үези.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ПАРЛАЛГА ТӨВҮНДЕ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң парлалга төвүнде ажыл үзүк-соксаал чок. Ында ажылдап турар муң ажыг совет болгаш даштыкы журналистер совет коммунистерии дээди шуулганының делегаттары, даштыкы коммунистиг болгаш ажылчы партияларның төлээлекчилери-биле хүнүн-не ужуражып, съездиниң ажылының дугайында медээлерии ап турардар. Февраль 24-түн кежээзинде Герман Коммунистиг партияның Даргазы Г. Мис парлалга төвүнге үүе чугаалаан.

Тайбың, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырары болгаш улустарның айыл чок чоруу шыкаш, ыңдыг улуг чүгүлээ чүү-даа чок деп, ол чугаалаан. СЭКП-ниң XXVI съездизиниг Л. И. Брежневтиң кылган илеткелинде ол буянныг-чаагай эчис сорулгаларны чедип алырынга каны бүзүрел болгаш чүткүл илереттингеи. Г. Мис ортаакы ыракшылдың чаа ракета-ядролуг чепсектерии Европага тургузарын болдурбас дугайында Л. И. Брежневтин киирген саналының чогуур үезинде кылдыгаының онзалап демдеглээн. Ол дээрге ГФР-ниң чонунуң хөй кезиниин, ылангыяда аныяктарының чогум-на күзеп турар чүүлү ол болур.

Ядролуг дайының кыжаныышкының баш удур болдурбазынче болгаш улустар аразының байдалын экижидерииче угланган совет саналдарга барыын чурттар чаңгыс эвес удаа харыылавайн турары хараадаачыг дээрзии Г. Мис демдеглээн. Ынчангаш Барыын чүк бырлажыш чорууга сокçаткаш, дыка чүгула болгаш боттуг совет эгелекчи саналдарның ажыдып берип турары чаа-чаа аргаларны ажыглаар ужурлуг.

Л. И. Брежневтиң илеткелиин кичээнгейлиг номчаан кижи бүрүзү Совет Эвилеля шеринг талазы-биле артык күштүг чорукту чедип алырын оралдашпайн турар деп чүвени ыяап-ла билип алыр. ССРЭ дайын кыжаныышкының узуткаары, боо-чепсектээдере бүдүрерии кыичыктырбазы, Чер кырынга быжыг тайбыкны тургузуп, быжыглаары дээш чайгылыш чокка демнесежип турар.

* * *

Февраль 25-тин эртенги парлалга конференциязынга Казах ССР-ниң төлээлекчилери — СЭКП-ниң XXVI съездизинге Казахстанның Компартиязының делегациязының кежигүнүнери корреспондентилерге үүе чугаалааннар.

Казах коммунистер, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, республиканың ажылчы чонары-даа, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң кылганы партия съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелин канчаардаа аажок ханызы-биле соңуурган таныжыл турарлар деп, Казахстанның Компартиязының секретары Н. А. Назарбаев чугаалаан.

Бөгүнгү Казахстан дээрге бедик хөгжүлделиг үлетпүрлүг болгаш мурнакчы механизастаттынган көдээ ажыл-агыйлыг республика боон турарын парлалга конференциязынга демдеглээн. Ол амгы үеде 12 хүн иштинде бүгү чурттуң 1940 чылда кылып үндүргенин ышкаш, ол хире хемчеэлдиг продукцияны бүдүрүп турар. Казахстан биле кур чер деп биске эң чоок сес холбаалыг. Кур чер дээрге, бистиң бүгүле улус Төрээн чурттувустуң чоргаараалы-дыр. Республиканың партия организациязын Леонид Ильич Брежневтиң удуртуп турганы үезинде кур черии ажыглалга киирген дээрге, совет улустуң улуг тиилелгези болган. Оон соонда Казахстан Төрээн чурттуң шыгжамырынга чылдыц-из бир миллиард тонна тарааны урун турар апарган.

Сес ап, чүве чугаалаан кижилер Казахстанның хөй талалыг амыдыралының дугайында айтырыгларга база харыылааннар.

(СЭТА-ның корр.).

Национально-краеведческий отдел

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ МАНДАТ КОМИССИЯЗЫНЫҢ ИЛЕТКЕЛИ

Комиссияның даргазы эш И. В. КАПИТОНОВТУҢ илеткели

Эштер!

17 миллион ажыг совет коммунистерни төлөөлээн XXVI съезд сайырангай социализмниң чеднишкиннерин, ленинчи идеалларга СЭКП-ниң сыныш дивес шыпчызын, оон бузулбас чангыс эвин болгаш сырый каттыжышкынын бүзүрелдиг көргүзүп турар-дыр. **(Адыш часкаашкыны).**

СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Леонид Ильич Брежневтиң илеткелинде чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге, амгы үеним үндезин айтырыгларынга ханы анализ бердинген, коммунистиг тургузуушкунуҢ келир үе-чадазынга партияның стратегиязы болгаш тактиказы бүгү талалыг сайзырадыл ажылдаттынган болгаш үндезилеттинген. СЭКП-ниң политиказының буянныг алыс сорулгалары илеткелде улуг күш-биле илергейлеттинген, оон үндезини чонның чаагай чорузунун дугайында, тайбынны камгалаар болгаш бижыглаар дугайында сагыш салышкыны болур. Эш Л. И. Брежневтиң илеткели мурнакчы эртемге үндезилеттинген бодал база чаа ниитилелди тургузарының төөгүлүг дружулгазы-биле сиңиигин, марксизм-ленинизмниң эртинезинге улуг салыышкын болуп турар. Ол болза коммунизмче улам ыңайгы бурунгаарлаашкының нүүрүнде партияның болгаш чонның ажыл-чорудулгазының сорук киирикти программазы-дыр. **(Адыш часкаашкыны).**

Эштер!

Съезд мурнунда партия организацияларынга отчётчуны болгаш соңгулдаларны эрттирген. Олар бүгү партияны хаара туткан. Партия бөлүктеринге, партияның цех болгаш эге организацияларынга бүдүн чартык миллион чыгаа хураттар болган. Районнарның, хоорайларның, округтарның, областарның, крайларның 4569 партконференцияларын болгаш эвилелдешкен республикаларның компартияларының 14 съездилерин эрттирген. Конференцияларның болгаш съездилерин ажылынга 1 миллион 800 муң ажыг делегат киришкен, 85 муң кижи санал берген, оларның 40 хуузу ажылчыннар болгаш колхозчулар болуп турар.

Ажылдың политиктиг, ажылагыйжы, организастыг, идеологтуг бүгү талаларын коммунистер ажыл-керекчи, шүгүмчүлекчи ёзу-биле чугаалажып көргеннер. Чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкынарының төлевилелии ханы соңуургал-биле тодаргай чугаалашкан. Бистиң бүгү ажылывыста экижидеринче утланган боттуг чугула дыка хөй саналдар хуралдарга болгаш конференцияларга чугаалаттынган.

Отчёт-соңгулдалыг кампания партияның бүгү звеноларының идепкейни улам ынай хөгжүдеринге улуг салдарын чедирген. Партия организацияларга улам быжыккан, оларның дайынчы арга-шинээзи көдүрүлген. Бүдүрүлге болгаш ниитилел амыдыралынга коммунистерниң авангардчы ролю бедээн.

Эрткен чылдарда партияның массалар-биле харылзаалары улам быжыг апарганын, ажылчы чонларның ортузунга оон ат-алдары өскенин отчёттар болгаш соңгулдалар көргүскен. Бистиң ниитилеливиске бодунуң удуртукчу болгаш башкарывы ролюн СЭКП төлептиг күүседип турар **(Адыш часкаашкыны).**

Партияның иштики болгаш даштыкы политиказын, ленинчи өндүр улуг ажыл-херектиң шылгарангай уламчылакчызы эш Леонид Ильич Брежнев баштаан СЭКП Төп Комитединиң үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазын совет кижилер изни-биле чүүлдүгзүнүп турар. **(Үргулчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Партия бөлүктеринден эгелээш, эвилелдешкен республикаларның компартияларының съездилеринге чедир, бүгү-ле хуралдарга эш Леонид Ильич Брежневтиң дугайында коммунистер кайгамчык эвилен болгаш чүректиң ханызындан чугаалап, партияның ленинчи угланыышкынын боттандырар талазы-биле оон аажок улуг ажыл-ижин, кижилер дугайында могаг чок сагыш салышкынын, быжыг тайбын дээш, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинин сырый каттыштырар дээш эрес-шудургу демиселии демдеглеп турганнар. Бодунуң бүгү күчүлүг талантызын, партияның болгаш күрүненин мерген угаанныг удуртукчузунуң эң байлак дуржулгазын коммунизмниң херээнге, Төрээн чурттуң чечектелиишкинниге ол берип турар. Ынчангаш бистиң улузувус бүгү-ниити хүндүткели болгаш ынакшылы-биле аңаа харылап турар. **(Адыш часкаашкыны).**

Москва хоорайның партия конференциязы Леонид Ильич Брежневти СЭКП-ниң XXVI съездизинге делегат кылдыр улуг көдүрүлүшкүн-биле, чангыс үн-биле сонгаан. Найысылалдың партия организациязы ынчангаш бистиң бүгү коммунистеривистиң чангыс аай күзел-соруун илергейлээн.

Алыс ужуру-биле алырга, Леонид Ильич Брежнев бүгү партиядан делегат болуп турар, ынчангаш Мандат комиссиязының хуралы аңаа номери бир **(адыш часкаашкыны)** мандатты тыпсырын шиитпирлээн. Ол шиитпирнiң съездиниң бүгү делегаттары бүрүн чүүлдүгзүнер дээрзинге Мандат комиссиязы быжыг бүзүрелии илергейлеп тур. **(Адыш часкаашкыны).**

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннерин болгаш кежигүннеринге кандидаттарны, секретарларын съездиже чангыс эп-сеткилдиг соңгааны бистиң партивыстың удуртукчуларының белик ат-алдарының хереченин-дир.

Эштер!

СЭКП ТК-ның июнь (1980 ч.) Пленумунуң бадылааны төлөөлээриниң нормахемчээлгинге дүүштүр XXVI съездиге 5002 делегаттарны сонгаан. 3572 делегаттарны азы бүгү делегаттарның 71,4 хуузун бир-ле дугаар соңгаанын чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Бүгү делегаттарның бүрүн эргелерин Мандат комиссиязы хынаап көрген болгаш күштүг деп санаан. **(Адыш часкаашкыны).**

Россия Федерациязының крайларының, областарының болгаш автономнуг республикаларының партия организацияларын 3003 делегаттар съездиде төлөөлеп турар. Эвилелдешкен республикаларның компартияларының делегациялары даразында составтыг болуп турар: Украинаның — 896 кижи, Казахстанның — 221, Белоруссияның — 183, Узбекистанның — 166, Грузияның — 106, Азербайджанның — 98, Латвияның — 52, Литваның — 52, Арменияның — 48, Молдавияның — 48, Киргизияның — 37, Таджикистанның — 32, Эстонияның — 32, Туркменияның — 28 кижи.

Эштер! Съездиниң делегаттары ажылчын ангыны, колхозчу тараачыннарны, улусчу интеллигенцияны, чонның бүгү социал бөлүктерин, бистиң амыдыралывыстың бүгү-ле адырларын төлөөлеп турар.

Социалистиг индустрияның 1370 ажылчыннары делегаттар болуп турар. Бо дээрге мурнуку съездилерге төлөөлээнинден хөй болган. Атоммашты болгаш БАМ-ны дерип, Экибастузтуң болгаш Мангнит аномалиязының байлаан болбазырадып, Сибирьниң тайгазынга болгаш Ортаа Азияның элезинниг изиг ховуларынга нефтини болгаш газты тып, девискээр-бүдүрүлге улуг чаа комплекстерни тургузуп турар кижилер бистиң бо залывыста олуржуп турар. Чаа машиналарны болгаш дериг-херекселерни бүдүрүп, чонның хереглел бараанарын кылып үндүрүп, чурттаалга бажыннарын тудуп, транспорт магистральларынга эвлеп чокка ажыллаар кижилер база мында олуржуп турар. Советтер чүүтиичүн ажылчын ажгызының алдарын олар улам-на көвүдетпишаан, бүгү чер болганда сорук кириишкинниг ажыллаан турар. **(Адыш часкаашкыны).**

Ажылчын делегаттар патриоттуг чаагай эгелээшкиннербиле, күш-ажылчы шылгарангай түннелдер-биле беш чылды алдаржытканнар. Бүдүрүлгенниң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер дээш бүгү чонның демиселиниң мурнуку одуруунда олар чоруп турар. Беш чылдың дазылгаларын 520 делегаттар хуусаа бетинде — үш-дөрт чыл дургузунда, 105 делегаттар ийи, а 19 делегаттар — үш беш чылдар планнарын күүседипкен. **(Адыш часкаашкыны).**

Көдээ ажыл-агыйның 877 ажылдакчыларын съездиниң делегаттары кылдыр сонгаан. Ол дээрге колдуунда-ла механизаторлар, комплекстиг звеноларның удуртукчулары, бригадаларны болгаш салбырларны баштап турар специалистер, ажыл-агыйлар аразының бүдүрүлгелериниң болгаш агроүлетүүр каттыжышкынарының ажылдакчылары-дыр. Колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-ишчилери берге байдалдар турган-даа болза, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин улам-на көвүдедирин хандырганнар. Мал ажылында 270 ажыг делегаттар ажылдап турар, ынчаарга эш Л. И. Брежнев съездиге бодунуң илеткелинге мал ажылын шалыпчы фронт деп адаан болгай. Ол делегаттар этти, сүттү болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дээш канчаар демиссежрин херек кырында көргүзүп турар.

Партия организацияларынга съездиже 609 ажыл-агый удуртукчуларын чоруткан. Бүдүрүлге каттыжышкынарының, комбинаттарның, бүдүрүлгелериниң 358 директорлары болгаш тудугларның начальниктери делегаттарның аразында бар. Партияның экономиктиг стратегиязын амыдыралга боттандырар, бүдүрүлгени интенсификастаар, белик эрис түннелдерни чедип алыр талазы-биле күш-ажылчы коллективтериниң ажылын олар дорт организастап турар.

Күш-ажылдың, эртемниң болгаш культураның быжыг эвилели сайзырангай социализмниң чеднишкиннериниң эң чүгула үнер дөзү болуп турар. Съездиниң делегаттарының аразында 269 эртемденнер болгаш чогаалчылар, чурукчулар болгаш эмчилер, башкылар болгаш артистер, бистиң ниитилеливистиң материалдыг болгаш угаан-бодал байлактарын көвүдедиринге база чаа кижини кижизидеринге идепкейлиг киржип турар совет интеллигенциянның өске-даа төлөөлекчилери бар.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының, адырлар аайы-биле академияларының болгаш эвилелдешкен республикаларның академияларының 118 чиңгине кежигүнери болгаш корреспондент-кежигүннери съездиниң делегаттарынга соңгуткан. Эртем-техниктиг революцияны боттандырарынга, социал-экономиктиг бүдүн комплекстиг программаларны ажылдап кылырынга болгаш күүседиринге бистиң эртемденнеривис чугула рольду ойнап турар.

Эштер! Коммунист Юрий Гагарин чээрби чыл бурунгаар делегейге хамыкты мурнап, космосче көдүрүп үнген. Оон бээр космос делгемин шингээдип алырының маадырлыг төөгүзүүге совет кижилер алдарлыг хөй чүүлдерни кылган. Он ийи космонавтылар съездиниң делегаттары болуп турар. **(Адыш часкаашкыны).** Интернационалчы экипажтарның составынга ужудуушкунарның киржикчилери, космоска кижиниң үр чоруурунуң рекордун тургускан алдарлыг маадырлар оларның аразында бар.

Партияның кадрлары съездиде хойу-биле төлөөлеп турар. Партияның 1077 ажылдакчылары, оларның аразында партияның округ комитеттериниң, хооркомпарының болгаш райкомнарының 589 секретарылары делегаттар болуп турар. 559 ажыг делегаттар партияның эге болгаш цехтер организацияларының секретарылары, партболүктер организакчылары болуп турар. Оларның шуптузу хүн бүрүнүң организакчы болгаш кижизидилге ажылын массалар ортузунга, күш-ажылчы коллективтерге чорудуп, коммунистериниң, ажылчы чоннарның идегелин эдилеп, оларның мурнунга авторитеттиг болуп турар.

Эштер! СЭКП болза совет ниитилелдиң политиктиг системазының, күрүне болгаш хөй-ниити организацияларының өзээ болуп турар болгай. Коммунистер Советтерге, профэвилелдерине, комсомолга идепкейлиг ажылдап, партияның шүгүмүн амыдырала боттандырып турар. Ол дугайын делегаттарның составы база бистиң күүседиринге база чаа кижини кижизидеринге идепкейлиг киржип турар совет интеллигенцияның өске-даа төлөөлекчилери бар.

Эштер! Коммунист Юрий Гагарин чээрби чыл бурунгаар делегейге хамыкты мурнап, космосче көдүрүп үнген. Оон бээр космос делгемин шингээдип алырының маадырлыг төөгүзүүге совет кижилер алдарлыг хөй чүүлдерни кылган. Он ийи космонавтылар съездиниң делегаттары болуп турар. **(Адыш часкаашкыны).** Интернационалчы экипажтарның составынга ужудуушкунарның киржикчилери, космоска кижиниң үр чоруурунуң рекордун тургускан алдарлыг маадырлар оларның аразында бар.

Партияның кадрлары съездиде хойу-биле төлөөлеп турар. Партияның 1077 ажылдакчылары, оларның аразында партияның округ комитеттериниң, хооркомпарының болгаш райкомнарының 589 секретарылары делегаттар болуп турар. 559 ажыг делегаттар партияның эге болгаш цехтер организацияларының секретарылары, партболүктер организакчылары болуп турар. Оларның шуптузу хүн бүрүнүң организакчы болгаш кижизидилге ажылын массалар ортузунга, күш-ажылчы коллективтерге чорудуп, коммунистериниң, ажылчы чоннарның идегелин эдилеп, оларның мурнунга авторитеттиг болуп турар.

Эштер! СЭКП болза совет ниитилелдиң политиктиг системазының, күрүне болгаш хөй-ниити организацияларының өзээ болуп турар болгай. Коммунистер Советтерге, профэвилелдерине, комсомолга идепкейлиг ажылдап, партияның шүгүмүн амыдырала боттандырып турар. Ол дугайын делегаттарның составы база бистиң күүседиринге база чаа кижини кижизидеринге идепкейлиг киржип турар совет интеллигенцияның өске-даа төлөөлекчилери бар.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының, адырлар аайы-биле академияларының болгаш эвилелдешкен республикаларның академияларының 118 чиңгине кежигүнери болгаш корреспондент-кежигүннери съездиниң делегаттарынга соңгуткан. Эртем-техниктиг революцияны боттандырарынга, социал-экономиктиг бүдүн комплекстиг программаларны ажылдап кылырынга болгаш күүседиринге бистиң эртемденнеривис чугула рольду ойнап тур

Коммунист дугайында чугаа

УЛУГ БҮЗҮРЕЛГЕ ТӨЛЕПТИГ

ТУРАН хоорайның барыын талазында шеверги хевирлиг, улуг ыыш ийи бажын бар. Оларның бирээзинде районнуң амыдырал хандырылга эргелелиниң дараныылга иеги бар. Эртен, ажыл шагы эгелээринин мурнунда-ла, уран-шевер дараныкчылар боже шуужуп эгелээр. Дараныкчы мастер Елизавета Васильевна Баяндына оларны-даа мурнай мандал чедип кээр. Ол бодунуң ажылдаар черин эмгелеп-секелеп, машиналарның ажылларын ылавылап, хүн дургузунда кылыр ажылын тодаргайлап алгаш, ажылдап кириптер.

Елизавета Васильевна —бо бүдүрүлгениң мергежилдиг, шалыпчы ажылчыны. Онгу беш чылдың планын хуусаазынан дөрт ай эрте күүсеткеш, бо чылдың апрельдиң үлүүнде ажылдап турар. Ол чеднишкин боду чайгаар чедип келбээн. Ажылдың шак-минута бүрүзүн чөп ажылаап, дараныр мергежилди доктаамал бедидип, шудургу ажылдап тургаш, ол ону чедип алган. Бут-биле ажылладыр дараныылга машиназын хөделдирбишаан, хөпти саадал чок шүүлүг-биле даарап олурда, ону көөрге, кылыглар чайгаарла эптежип, бүдүп турган чүве-биле дөмей-ле.

Бо дээрге платьедер, костюмнер, эр, херээжен улустуң хөйленнери, хөвенниг чоорганнар дээш дараваас хевирлиг шевер мастердерниң бирээзи. Оон дааран кылыгларын маспердер кандыг-даа холук чокка хүлээп ап турарлар. Аная хеп дараткан кижилер ону «алдын холдуг мастер» деп турары таварылга эвес. Елизавета Васильевна шыырак мергежилдиг дараныкчы болурундан ангыда, херек апарганда чамдыкта бижыкчы мастер хүлээлгени база күүседи бээр.

Бодунуң амыдырал-чурттал-газының аайы-биле ол он чыл бурунгаар Хакасиядан бо черге келгеш, баштайгы чылында маная өреникчи-дараныкчы болуп ажылдап эгелээн. Дургулгалыг хоочун дараныкчылардың дузазы-биле Е. В. Баяндына ажылга чоорту мергежээн. Оон кады ажылдап турар эжи хоочун дараныкчы Валентина Николаевна Коровина оон дугайында мынчаар чугаалаар:

— Бо дээрге бистең шыырак мергежилдиг дараныкчыларның бирээзи. Кылың турар ажылынга аажок хынамчалыг, бедик бүдүрүкчүлүг ажыллаар кижи. Ийи чыл бурунгаар ону СЭКП кежигүнүнге хүлээп алдывыс. Коллективте коммунистерниң, эш-өөрүнүң бүзүрели аная ол хире улуг болган.

Елизавета Васильевна эки бүдүрүлгечи болурундан ангыла, идепкейлиг хөй-нийтичи, районнуң амыдырал хандырылга комбинадында партия эге организациязының секретарының оралакчызы, ажылдап турар цегинде улусчу контроль бөлүүнүң даргазы. Оон удурткаңы хагыылчылар бөлүү цехке дараран хептерниң шынарын бедиеринче көл кичээнгейни салып турар.

КОММУНИСТ Е. В. Баяндина дараныырының мергежилинге аныяктарны өредирин бодунуң база бир партийжи даалгазы кылдыр көрүп турар. Эрткен чылын безин оон дузазы-биле комсомолчу кыстар Т. Доронина, Н. Тропина олар ындыг нарын мергежилди шингээдип алган.

Мурнакчы бүдүрүлгечи, идепкейлиг хөй-нийтичи коммунист бодунуң төлептиг ажыл-херектери-биле Бии-Хемниң коммунистериниң бедик бүзүрелин чедип ап, партияның XVIII область конференциязының делегадынга сонгуткаш, оон ажылынга улуг сонуургал-биле киришкен. Амгы үеде ол конференцияның материалларын болгаш партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёдун активчилер-биле кады коллектив кежигүнүнге таныштырып, пропагандалаар ажылга ол идепкейлиг киржип эгелээн.

Съезд мурнунуң бо хайныышкынныг хүннеринде, эске бүгү ажыл-ишчилер-биле бир демей, дараныкчы коммунист Е. В. Баяндына улам бедик көргүзүглерни чедип алыр күзелин илередип турар.

— Бүдүрүп турар кылыгларның шынарын улам экижитпишаан, он бирги беш чылдың планын хүүсаа бетинде, дөрт чыл алды ай иштинде күүседир мен—деп, бедиткен хүлээлгени ол алган. Бодунуң сөглөп сөзүн аалээп дээш мурнакчы коммунист улам улуг күжениишкин-биле ажылдап турар.

К. ХЕРТЕК.

«Одессиплодовощпром» каттыжыышкынның Одессада консерва кылыр заводу ногаа, зът болгаш есне-даа лаазалаан продуктуларны 40 ажыг янзы-бүрү хевирлерлиг кылдыр будуруп турар. Чүгле Кыдыкы Сонгу чүктүң районнарынче чылда беш миллион ажыг лааза консерваларын олар чорудуп турар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан): ногаазът цегининг начальныги О. М. Ляховская, инженер-химик Л. И. Тарханова, заводтуң кол технологу В. А. Тарасенко, төп лабораторияның эргелекчизи Е. И. Томкеева.

И. ПАВЛЕНКОНУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ИДЕПКЕЙЛИГ

Булун-Терек суурга барган кижи көдээ Советтиң контордазында херээженнерниң тускай булунуң сонуургап көрүп болур. Ында оон активчилериниң чурук-тарын, социалистиг хүлээлгелерин, чөвүлелдиң ажыл планнарын, мурнакчы херээженнериниң ат, фамилияларын чараштыр бижээш аскан.

Ол чөвүлел суурда 15 агитквартираны дамчыштыр ажылды чорудуп келген. Ылангыя уруглар кижизидилгези, хөй-нийтинии корум-чурумун бы-жыглаары, суур чаагайжыдылгазы, херээжекиерни хөй-нийтиниң ажылынче хаара тудары оон ажылынга көл чернн эгелээн.

Бо чылын суурнуң көл кудумчузун чаартып, дескилээри, чамдык херим, кажааларны септеп кылыры, бажың бүрүү 2-3 дөс ыыштыр олуртуру планда көрдүүген. Херээженнерниң аргыларынын, дараарыының бөлгүмнеринче хаара тудуп, ажы-төлүүнүң кижизидилгезинче кичээнгей салбас, аралаар, хөй-нийтиниң корум-чурумун үрээр кижилерни агитквартиралар хуралдарынга тургузуп, хемчеглерни ап кел-геп. Агитквартиралар араазының уран чүүл көрүлдези бола болуу бээр.

Херээженнер чөвүлелиниң кежигүнери агитаторлар-биле кады номчулга конференциялар-ындан ангыда, солуң кежээлерин, диспуттарны план ёзугаар хөй удаа организастаан. «Кижиниң чаражы чүдел?» деп диспут, «Ыры-көжүм куттулзун-на» деп кежээ кижизидикчи утка-шынарлыг болган.

Амгы үеде херээженнер чөвүлели башкылар коллективи-биле кады «Кижи болгаш хоойлу» деп темага кежээ эртереринге белеткенип турар.

1980 чылда районнуң херээженнер чөвүлелдериниң аразында социалистиг чарышка «Ак-Туруг» совхозтуң Булун-Терек суурда херээженнер чөвүлели (даргазы К. Лопсан) үшкү черни эзээш, шилчиир вымпел база акша шаңналын алган. Бо чорук херээженнер чөвүлелиниң багай эвес ажылын херечилеп турар.

Ш. ДЕВЕК.

Кыштаглаашкын — шалыпчы ажыл-иш

ХАНДЫРЫЛГАЖЕ КИЧЭЭНГЕЙНИ КҮШТЕЛДИРЕР

Суглуг-Хем бистиң «Хадын» совхозтуң төвүнден 180 километр ыракта. Бо хире ырак, орук-чириктен хайыы, аргыжары берге черде чурттап турар кижилер ниитинин малын онча-менди кадагалаар, баш санын өстүрер дээш, амыр-дыжын бодавайн, эрес, шудургу ажылдап турар. Чер аразы ырак, аргыжары берге болгаш хандырылгага бергелер эптиг-ле таваржыр болзажок, Суглуг-Хемниң малчыннары онгу беш чылды ниитизи-биле багай эвес көргүзүглерлиг дооскан.

Кыштан малды хүр ажырары аная ыяк белеткенип алырындан хамаажыр. Оны барымдаалааш, хойжу бригаланың кежигүннери мал чемин четчири-биле белеткеп алырынга улуг күжениишкинни үндүрген. Хойжуларның күжүбиле Суглуг-Хем девпекээринде 225 тонна -сиген белеткеттинген болгаш коданнарда четчири-биле чедиртинген. Өдекыштагны күзүн эрте-ле септеп чылыгдаан. Малга чем каап бээр херекселдерни белеткээн. Ап чорукан бүгү демчеглериниң түннелинде ам бригалала мал кыштаглаашкыны эки эртип турар.

Бригаланың хойжуларын чыл эгезинде боттарының хуралынга чыылган, эрткен чылдың ажылын түнээн болгаш он бирги беш чылдың баштайгы чылында хүлээлгени алган. Эрткен чылын Шавылдай Конзан-оол төрүүр 100 хойга онаштыр 96 хураганны менди камгалап алгаш, бригаланың хойжуларының чарыжынга бирги черии ээлээн. Бо чылын бригада ниитизи-биле төрүүр 100 хойга онаштыр 90 хураганны менди доруктурар, хойдан-на 3,1 кг дүктү кыргып алыр, 300 тонна сигенни кезип белеткээр хүлээлгелиг. Оон ангыда хойжу бүрүзү боду 20 тонна сигенни кезерин, 15 тонна өдекти бөлерин, кыштаанын үүрмек септелгезин чазын-на кылып доозарын хүлээнип алган.

Суглуг-Хемде тос коданнар бар. Шупту 1500 ажыг хойдан бо хүннерге чедир 700 ажыг хой солдаткан, хураганнары онча-менди доругуп турар. Чамзын Бичe-оолда 320, Аякпан Толак-оолда—120 хой солдаан. Өске-даа коданнарның төрээн хойларының хураганнары хорааан.

Хой солдаашкыны —чымыттыг үе. Ынчангаш хойжу кижиде орта дыштанып чай безин чок болгулаар. Бо чүгүла кампанияны организастыг, эки эргиреэн-биле баш удур болдунар бүгү шүүлдерни кылган. Коданнарда бүрүзүнде сиген, дус, сула чедиртинген. Хураган доруктурар кажааларны чылыган белеткээн. Хойларга сугну чылдың бөөр кылдыр таарыштырган. Чемни черже төп хоратпазы-биле сиген кааа бөөр аланда дозар деспилиг шагжаларны, тараа үруп бөөр онгаларны чедиртен. Чаш хураганнар доруктур азыраарынга хойжуларга дузалаар сакманчыларны коданнарже чоруткулаан. Ынчангаш амдыызында улуг хой-даа, чаш хураган-даа менди болуп турар.

Ынчалзажок хандырылгада бар чамдык четпестерни, бергелерни ыыттаайн барып болбас. Бистиң бо хойжу бригадавыс ырак-узак, хайыы, орукчирии берге черде турар дээрзин үстүнде айыткан мен. Ынчангаш малчыннарның амыдырал хандырылгазының айтырыы эң-не цегелделиг болуп турар. Бо чугула айтырыг амдаа болур-гогууру-биле шинтпирлеттинмээнин демделгээр бодай-лыр мен. Мурнуила Суглуг-Хемниң малчыннарын *барааннар-биле* хандырарын Кызыл сельлозу харыылап турган. Ынчан автолавкалар гогуур үезинде келир болгаш аъш-чем, өске-даа хереглеп барааннары-биле эки хандырып келген. Сөөлгү чылдарда хойжу бригаланы Туранлан хандырар кылып каан. Оон-на хандырылгавыс дорайтаан. Чүге дээрге чер аразы ырак болгаш, автолавка айда чангыс катап келзе келир, харын-даа келбейн баар таварылгалар бар. Арай деп келгенде хлеб, далган болгаш өске-даа азыкем аймаа, херек барааннар—идик-хеп чок боор-дур. Автолавка айда чангыс келирге, айза чинр хлебти хары угла салып албас болгай. Хөй хлеб салып алырга кадып, үрелип каар. Оон орунуга сухарейлен, далганлан эккээр болза чогуур. Бо айтырыгны чогумчалыг кылдыр шинтпирлээрнии ейи келген. Үргүлүү ынчаар турар болза, малчыннарның ажыллаарынга, чурттаарынга таарымчалыг эвес-тир. Бии-Хем райозуиуң баштаар черн Суглуг-Хем малчыннарының хандырылгазының дугайында айтырыгны өөренип көөру чугула.

Оон ангыла бригада төвүнде кызыл-булуң чок. Политмассалыг ажыл чоруттунмайн турар. Бригаланың хойжуларынга ам-даа сакманчылар чедилипес. Бо четпестерни чайладырының хемчеглерин совхоз дирекциязы, партком алза чогуур.

С. КУНГАА.
Суглуг-Хемниң хойжу бригадазының бригадири. Бии-Хем район.

СҮШ-АЖЫЛЫВЫСТЫ— ПАРТИЯНЫҢ СЪЕЗДИЗИНГЕ

Он бирги беш чылдың баштайгы ийи айының планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир, партияның эзлчеглиг съездизин төлептиг уткуур деп бедиткен социалистиг хүлээлге алган коллективтер сөглээн сөзүнге эз болганын «Шын» солуннуң редакциязынче дыңнадып турарлар. Өвүр районнуң мээзелерни бөгүн парладывыс.

СЭКП-ниң эзлчеглиг XXVI съездизин күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш калбарган социалистиг чарышка Өвүр районнуң ажыл-ишчилери идепкейлиг киришкеш, он бирги беш чылдың бирги кварталында күрүнеге 400 центнер ыыт садар планын 649 центнер, азы 162,5 хуу, 200 центнер сүт садар тургаш, 272 центнер азы 162,5 хуу кылдыр хуусаа бетинде күүседипкен.

Агаар-бойдустуң берге байдалдары турза-даа, «Кызыл тук» совхозтуң Саглы-Бажы, Хорумнуг-Ой бригадалары, «Торгалыг» совхозтуң Чоол хойжу бригадазы төрүүр 100 хойга онааштыр хураганнарын менди камгалап ап, мурнакчылар боон тураргар. Бо харыысалгалыг ажылга Куулар Шуур-оол, Базыр Сесер-оол, Мария Монгуш, Саая Мижит-Доржу, Ховалыг Кара-оол олар өскелерни мурнап турар.

* * *

Районнуң амыдырал хандырылга комбинадының коллективи партияның XXVI съездизинге чедиишкинниг ужуражыр дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжынга киришпишаан, он бирги беш чылдың баштайгы чылының ийи айларының планын съездиниң ажыттынар хүнүнге чедир күүседир дээш сөзүнге ээ боон, ийи айларда чонга 5500 рубльдиң ачы-дуза чедирилгезин кылыр тургаш, 6225 рубль чедирип, планын 113 хуу/күүсеткен.

Дараныр цех 3100 рубльдиң продукциязын бүдүрер тургаш, 4009 рубль чедирген. Чүрүк тырттырар чер планын 133 хуу, баш дүгү таарар чер 126 хуу күүсеткен болгаш коллективтиң 12 кежигүнери планныг даалгаларын ажыр ботгандырган.

Районнуң амыдырал хандырылга комбинадының ажыл-ишчилери 1981 чылдың планныг даалгаларын декабрь 20-ге чедир күүседирин хүлээнгеннер.

* * *

«Коммунизмче орук» совхозтуң ажыл-ишчилери 1981 чылдың бирги кварталында күрүнеге 200 центнер ыыт садар планын бо хүннерге чедир 290 центнер кылдыр күүсеткен.

Он бирги беш чылдың бирги чылында ниитинин малының бажын менди камгалап ап, бирги кварталында ажыр 30 центнер сүттү күрүнеге садарын болгаш ыыт планын көрдүнгенинден ажыр күүседирин, техника септелгезин апрель 1-ге чедир, тудуг материалдарының белеткелин март 10-га чедир доозарын хүлээнгеннер.

* * *

Районнуң хереглекчилер ниитилелиниң белеткелдер конторазы СЭКП-ниң XXVI съездизинге чедиишкинниг ужуражыр дээш калбарган социалистиг чарышка киришкеш, он бирги беш чылдың баштайгы чылының ийи айларында планныг даалгаларын хуусаадан эрте 102,4 хуу күүседип, 18.645 рубльдиң продукциязын белеткээр тургаш, 19.100 рубльге күүсеткен.

Коллектив бирги кварталдың планын март 25-те бүрүнүбиле күүседип, пландан ажыр 1000 рубльдиң продукциязын күрүнеге садарын хүлээнген.

СЪЕЗДИГЕ БЕЛЭЭ ОЛ

СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг белек-биле уткуур, кыштаглаашкынны чедиишкининг эрттирер, хой бүрүзүнден хураганны менди доруктурар дээш социалистиг чарышты деткивишаан, «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжулары бедиткен хүлээлгелерни алган болгаш съезд мурнунуң айларында эрес, шудургу ажылдаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынган хүнү—февраль 23-ке чедир совхозка ниитизи-биле төрүүр хойга онааштыр 80 хураганны менди доруктурары хүлээлгеге көрдүнгенн турган. А херек кырында февраль 15-ке чедир совхоз 100 хойдан-на 86 хураганны менди алган. Ам совхозта шупту 9599 хой солдаан, оон түгле сес хураган хорамчалыг болган, артканнары эки доругуп турар.

Тус-тус хойжуларда мурнакчылар хөй. Чижээ, хойжу Ооржак Ускуйович Мотчак 100 хойдан-на 95 хураган менди доруктурар хүлээлгезин ам бе-зии 105 кыллыр күүсеткеш, совхозтуң хойжуларының чарыжының мурнуку одуруунда чоруп турар. Ол ышкаш Оргу-Шөлдүң хойжу бригадазында хоочун малчын, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ыыт партболук организакчызы, аныяктарны дагдыныкчызы Ооржак Чыртай-оолович Дэжы-Намчалдың коданында 360 хойнуң 352-зи солдаткан, хураганнары шупту менди. Бо малчын 100 хойдан 92 хураган алыр хүлээлгелиг тургаш, ам 100 хураганны менди доруктуруп турар. Ондар Лопсанович Куртугбайның коданында 255 хой терээн, азы 100 хойга онааштыр база-ла 100 хураган менди алдыган.

Совхозтуң малчыннары он бирги беш чылдың баштайгы кварталында күрүнеге 240 центнер ыыттн садар тургаш, оку херек кырында 265 центнер кылдыр күүсеткен.

Бо бүгү чедиишкиннер Алдан-маадыржыларның съездиге белээ болган.

И. ООРЖАК.
«Алдан-Маадыр» совхозтуң кол зоотехниги.

КИДИН ТҮЛҮК

Бо кыштаглаашкынга «Тоора-Хем» совхозтуң хойжулары багай эвес белеткенип алган. Малды чем-биле четчир кылдыр хандырган, кыштаг бүрүзүнге сугну чылыткаш, малга бээрин организастаан. Оон түннелинде хой хүр кыштап турар.

Бо хүнге чедир совхозта 2220 хой солдаан. Ол болза планның 79,9 хуузу. Малчыннар Кыргыс Папыш, Кол Даш-оол, Кол Музунай хойларын хүр кыштадып, хураганнарны менди ап турар. Олар ам түе-түзүнде 100 хойга онааштыр 74,76 болгаш 80 хураганны менди камгалап алган.

Эөн-Суг деп черде кыштаглаашкын эки эртип турар. Ында хойжу Кол Музунай-биле оон дузалакчызы Олег Бараан кодан хоюн кыштаткан. Боданда 360 хой бар. Оларда арып баксыраан түве чок, күстен бөөр чангыс баш-даа хоравааи. Ам 268 хой солдаан, хураганнары менди доругуп турар. Төруттүнген хураганнар улуг, шыырак, ынчангаш дүрген өзүп, мандып турар. Маная сакманчылар Зоя Чогунчаныя, Чаш Энчей-беннин, Света Коллуң, Вика Манчырның ачы-хавыязы бичe эвес.

Тожу районнуң ниитики херектер билдизиниң коллективи (начальныги А. М. Кызыл-оол) Эөн-Сугнуң малчыннарынга шефтеп, оларга практиктиг дузаны чедирип турар. Кыштаглаашкын лургузунда мал чемин сөөртүп, малчыннарга оттуулар маны белеткеп, одекти коптарып турган.

Совхозтуң хойжулары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төлептиг белек-биле уткуур дээш сөзүн эөлээн. Күш-ажылчы чарыш үргүлчүлевишаан.

М. СЕЛИН,
Тожу райичүүскомнуң көөз ажыл-агаар эргелелиниң начальныги.

Бөлбүрзектиң судалы

СЭТА-НЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

БҮГҮ ДЕЛЕГЕЙГЕ УЖУР-ДУЗАЛЫГ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылын бүгү делегейде аажок улуг кичээнгей-биле хайгаарап турар. Эш Л. И. Брежневтиң кылган Төп Комитеттиң Отчёт илеткелин бүгү диптериниң чер болганында делегейге ужур-дузалыг улуг болуушкун кылдыр демделеп турар.

Чехословак **«Руде право»** солуннуң бижээни болза, Л. И. Брежневтиң илеткели Съездилер ордузунга болгаш оон өске-даа черлерге оиза улуг сонуургалды болдурган. Ол — делегейде амгы үеде байдалды, делегейниң коммунистиг, ажылчы болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиниин калбарышкынын марксисчилевинчи ёзу-биле хандыр анализтээни болур. Ында чаа-чаа чугула эгелээшкиннерни кылган, чоокку келир чылдарда совет ниитилелдиң хөгжүлдезиниң кол-кол угланышкынарын илереткеп.

Болгар **«Работническо дело»** солун ол илеткелди төөгүлүг соруктуг чоруктуң, бүгүнү тиилээр ленинчи идеяларның номалы деп адап турар. Боттуг социализмниң, хамыктың мурнунда коммунистиг ниитилелди тургузуп турар Совет Эвилелиниң тодаралыкчы салдарын чедирип турары амгы делегейниң парын болуушкуннарын ол документиде объективтиг болгаш хаңзы-биле шинчилээн. Л. И. Брежневтиң илеткелинде киргеи чаа совет тайбың саналдар СЭКП-ниң тайбың программазының чайгылыш чок үргүлчүлели болур.

Л. И. Брежнев ленинчи партияның болгаш совет улустуң канчаар-даа аажок улуг чедиишкиннериниң түннелии үндүргеи. Оон илеткелинде 80 чылларда коммунистиг тургузуушкунуң херээнии бедик эрес сорулгаларын айыткан деп, **«Нойес дойчланд»** (ГДР) бижээн. Партияның ленинчи чингиие шугуму амыдырал чайгылыш чокка боттанып турар. СЭКП улустар аразының байдалын экижиттиринии боттуг болгаш тодаргай саналларын кылып турар. ССРЭ күрүнелер аразында бот-боттарыига бүзүрежирин бижыглаарының тавырычалыг калбак хемчеглерни Европага, Ыраккы Чөөн чүкке болгаш Перси мүгүлдүрүүн девискээринге боттандырып чорударын сүмелээн.

Совет Эвилелиниң социал-экономиктиг программазы биле тайбың саиал-онаалдар программазының аразында диалектиктиг сырый харылзаа туруп турарын польша **«Трибуна люду»** солун бижээн. ССРЭниң дуржулгазының болгаи ниитики айтырыглар болгаш делегей ареназынга-даа оон политиказының гуманизминиң делегейге ужур-дузалыы чогумна шак ында үидезилеттинип турар.

Л. И. Брежневтиң илеткелиниң даштыкы политика талазы-биле кезээнде киргеи саналларны делегейниң дыка хөй күрүне болгаш политиктиг сураглыг ажылдакчылары үнелеп көргенин илереткеиинер. АКШтың, Франциязың, Англиязың, ГФР-ниң, Бельгиязың болгаш өске-даа хөй-хөй чурттарның даштыкы политика талазы-биле алдаи черлериниң төлээлекчилери боттарының чазактарының «чаа совет саналларын кичээнгейдиг өөренир апдарын» дыңнадып турарлар.

ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың удуртукчуларының аразында «бедик деңнелдиг ужуражыышкыннарны кылырының дугайында Л. И. Брежневтиң саналын» президент Р. Рейганның «сонуургап дыннаанын». Ак бажының төлээлекчизи медеглээн. Президент «чоокку үеде» ол айтырыгны болунуң даштыкы политика талазы-биле чөвүлекчилери, а ол ышкаш америк таланың эвилелчилериие чугаалажып көөр деп турарын ол дыңнаткан. Оон чугаалап турары-биле алырга, ол айтырыгны АКШ-тың национал айыыл чок чорук чөвүлелиниң Ак бажында болган хуралынга чугаалажып көргеи. Америк чазак чери «дээди деңнелге ужуражыышкынларны кылып эрттирериниң болгаш боо-цепсекти дүжүрериниң дугайында» чугаалажыышкынарны катап эгелээринии дугайында» совет президент Л. И. Брежневтиң саналларын элээп сонуургап туравын АКШ-тың күрсекретары **А. Хейг** журналистер-биле беседазынга чугаалаан.

Японияның премьер-министри **Д. Судзуки** Л. И. Брежневтиң илеткелинде айытты-ган кол-кол айтырыгларны тайылбырлап бээриниң дугайында журналистерниң дылээнге харылаап, ол саналларны «тайбың талазы-биле чаа совет шаап халдаашкын» кылдыр көөр ужурлуг деп чугаалаан.

Совет удуртукчуиуң дайын айылын эвээжедириие болгаш улустар аразында дүшкүүрлүг чоруктуң кошкадырыие угланган тодаргай саналдары КНО-иуң ажылдакчыларының улуг сонуургалын болдурганын ол улустар аразының организациязының Нью-Йоркта штаб-квартирazында дыңнадып турар. КНО-иуң чингиие секретары **К. Вальдхаймның** чугаалаиы болза, Л. И. Брежневтиң илеткелинде дыка хөй онза чугула идеялар бар, ынчангаш оларның кичээнгейлиг таныжып көөрү чугула деп чугаалаан.

Л. И. Брежневтиң илеткелиие холбаштыр бижээн дыка хөй мурнуку болгаш редакция чүүлдери, тайылбырлалдар бөөрииик дугайында журналистерниң дылээнге харылаап, ол саналларны «тайбың талазы-биле чаа совет шаап халдаашкын» кылдыр көөр ужурлуг деп чугаалаан.

Франциязың **«Юманите»** солуну «Л. И. Брежнев: дайын эвес, а чугаалажыышкынар» деп эгенин адаанда бодунуң кол политиктиг тайылбырлакчызы Ива Мороиуи чүүлүн бирги арыида парлаан. Ында колдуунда мынча деп чугаалап турар: «Совет Эвилелиниң чоок кылдыр көөрү бөзии бергеи «Монд» дээн ышкаш, ыыт солуннуң бодунуң ийи эгелериие: «Вашингтон: улам күштелдирер», «Москва: чүмүүза дугайын чугаалажып ап болуур» деп демделээнии ышкаш, АКШ-тың удуртукчуларының улуг туралыг медеглелдери-биле ССРЭ-ниң турүштарының аразында ылгал ол хире тодаргай-дыр». «Л. И. Брежнев чавырлыышкынны камгалап, ханыладырыиче кыйгырыында түгле угаан-сарыылдыг дыл-биле чугаалап турар эвес, харын база ол сорулгага холбаштыр дыка хөй ботгуг саналларны киирип турар» деп. «Юманитенин» чүүлүнде демделээн.

(СЭТА-ның медээлериидеи).

БАЗА БИР МЕГЕЛЭЭШКИН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ Сальвадорга ажык шериг холгаарлаашкынынга күжениишкининг белеткенин турар. АКШ-тың Атлантика океанның зоназында чепсектиг күштериниң кол командылакчызы адмирал Г. Трейи - чепсектиг күштер херектериниң талазы-биле төлээлекчилер палатазының комиссиязынга чүве чугаалаан, өске районнардан шериг корабльдерин Кариб далайже чорудар болган тур мен деп медеглээн. Ол өнчүк-чоигээлиг планны агартыры-биле сальвадор патриоттарга «даштыкыдан дузалам-чы» дээр мегe-хоозун бодалын база датын катаптаан.

«Бостон глов» солун Пентагониуң ажага сагыштыг бодалын илеретпишаан, чүвени эки билир үиер дөстерже айыткаш, сальвадор шериг хунтазының «дилээ-биле» Сальвадорнуң эриктерин америк шериг-далай күштериниң судноларының болгаш шериг самолёттары-биле дуй турарын планнап турар деп бижээн.

Сальвадорже кылыр чалзавас дорт интервенциягa хөйниити санал-онаалын белетээрин оралдашкаш, АКШ-тың күрүне департаментизи база бир мегe-хоозун чүүлдү — «Сальвадорга коммунистиг холгаарлаашкын» дугайында «тускай илеткел-80» деп адаар чүвени парлап үндүргеи. Сальвадорнуң улус массаларының фашистиг ёзу-чурумга удуп демисели эдептиг «делегей сулчээзиниң» түннели дээр янзылыг мегe-хоозун бодалды кандыг-даа янзы быжыглаар ужурлуг. Төп разведка эргелелиниң мегелеп кылып алган «документилерин» ол болуп турар.

Парлап үндүргеи чүүлдүң авторлары бадытказашкыннар шуут чок болуп турарын шынап-ла каттырыпчыг «фотобүрүүдадыглаар-биле» дуглаарын бар шаа-биле кыыдып турар. Чижээ, Сальвадорнуң Компартиязының Чингиие секретары Шафик Хорэе Хандальдың фотографиязын, «даштыкыдан чепсек чедирип берип турарының кол угланышкынналарын» кым-бир кижиниң мегелеп согуннар-биле шыйып каанын Сальвадорнуң картазын, партизаннарга «даштыкы чепсекти» чедирип берип чорааи дээр иваылыг чүүк машиназының чуруун мегелеп парлаан.

Ол «хереч» дээр чүвениң аргажок мегe-хоозунуи Ак бажыкга чыыгаан журналистер безии дораан-на эскерип каан. Оларның алдесиигеи айтырыгларынга харыылавышаан, күрсекретарының Америка аразының херектериниң талазы-биле дузалакчызының оралакчызы Дж. Бушмелл ыыдыг бадытказашкынныр администрацияда чок дээрзин херек кырында маниир ужурга таварышкан.

КИНО АРТИСТЕРИ ЯРОСЛАВЛЬДА

Уран-чечен, документалдыг болгаш эртем-тайылбырлыг фильмнерниң Бүгүзээлел көрүлдези Ярославльга доозулган. Оон программазында— совет ажылчын аңгының амыдыралын болгаш күш-ажылын көргүснен ленталар кирген.

Ярославльдың мотор кылыр заводунуң Культура болгаш техника орадузунуң улуг залынга конкурска кирген фильмнерниң көрүлдези (чурттуң чээрби киностудияларындан 37 ленталарны көргүскен) бир неделя дургузунда үргүлүлээн. Оон аңгыда Ярославль областтың кинотеатрлары болгаш культура бажыңнары чык долуп турган. Ынак артистери-биле көрүүчүлер чүгле экраннарга эвес, фабрикаларга, заводтарга, өөредилге черлерингe ужуражып, оларның солун чугааларын дыңнааннар, чогаадыкчы планнары-биле танышыңнар.

Конкурстуң жюризинге Ярославль областтың ажылчын аңгызының болгаш интеллигенциязының төлээлекчилери, а ол ышнаш кинонуң сураглыг ажылдакчылары болгаш артистер кирген. Оларны ССРЭниң улустуң артизи, Социалистиг Күшажылдың Маадыры, Күрүне шаңналарының лауреады Николай Афанасьевич Крючков удурткан. Оон ораланчызынга техниктиг пес бүдүрер фабриканың сураглыг аргыкчызы, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады Раиса Александровна Кудряшова соңгуттурган.

Көрүлде конкурстуң баштайгы шаңналын «Онза чугула даалга» деп уран-чечен («Мосфильм») болгаш «Мурнунда чырык» деп (Украинаның кинохроникалар студиязы) документалдыг фильмнерге тывыскылаан.

Көрүлениң киржикчилеринге оргкомитеттиң бүдүрүлге коллективтериниң болгаш хөй-ниити организацияларның тургусканы 23 шаңналды тывысхан.

ЧУРУКТА: көрүлде конкурстуң киржикчилерин Улуг Ростовта хлеб-дус-биле уткуп турары.

С. МЕТЕЛИЦАНЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КАДЫК БОЛУРУН КҮЗЕЗИНЗЕ

Он-он муң москвачылар чадаг чаржырынга хаидыкшылдыг. Олар чангыстап-даа, ийлеп-даа, бөлүк-бөлүү-биле-даа чүгүржүп-ле турар. Чамдыкта эртек — ажылдаар мурнунда азы ажыл шагының соонда-даа чүгүржүп-ле турар. Оларның аразында кырган-даа аныяк-даа кижилер бар. Кадык болур дээш маңнаар чоруктың санында чаа-чаа ханды шылдыгларны хаара тудуп турар.

Ону кады чүгүржүр дээш эвес, а дуржулга солчур дээш организастап болур бе? Консультацилар эрттирип, эмчилер-биле беседалажып, тренерлер, дуржулгалыг спортчулар-биле ужуражып болур бе? Адак соонда массалыг чарышты, маргылдааларны өй-өйде чүге эрттирип болбазың?

Ол бүгү айтырыгларга харыы кылдыр энтузиастар Москвага маңнаарынга хандыкшылдыгларның төп клубун тургусканнар. Эң баштай янзы-бүрү клубтарның төлээлериниң чөвүлелиң тургузарын шинтирлээн. Оргкомитет тургустунган.

Клубтуң кол сорулгазы — маңнаарынга хандыкшылдыгларны ниити сонуургалың барымдаалап тургаш, үлүг эвес бөлүктерге чурттап турар черинниң аайы-биле бажыннар чуртталга ажыглал контораларының чанынга хуваары болур деп, оргкомитет санап турар. Чамдык улуг-улуг черлерге харып-даа район организацияларын тургузуп болур. Ынчан чадаг маңнаарынга ынак кожалары-биле кижи бүрүзү аралажып, ол спортка хандыкшылдыг апаар. Чүгле кады чүгүржүр эвес, ужуражып, дуржулга солчуп, планнарын дугуржуру база чугула.

Чадаг чаржырын күзээннериниң ажылын пропагандалаарынга эртемденнер, сураглыг спортчулар, эмчилер-биле ужуражылганы хөй кижи мурнунга организастаарга ажыы дыка улуг. Академиктер Микулинниң, Амосовтуң болгаш өскелериниң-даа политехниктиг музейге, Эртемденнер бажыңынга чугаалары ажок сонуургаличыг болган.

Маңнаарынга инактарның клубтары Москвада он ажыг. Оларның ажылының дуржулгазын улам нептередирип чүгүлә бооп турар. Чижээ, «Филн» стадионуң чанында клуб 30 хардан 80 хар чедир назылыг кижилерниң белеткелин докмаамал чорудуп турар. «Октябрь» стадионуң чанында «Дзержинец» клубтуң киржикчилери 40 хардан ажыг хооңуннар үш чыл дургузунда хоорай чемпионадынга тинлекчи болуп келген.

Кижи бүрүзү ол клубтарның бирээзинге кирип ап болур деп, оргкомитет санап турар.

Бистин бо үевис — бедик темп үези. Угаай-биле ажыл кылыр кижилер улам көвүдээн. Ынчангаш кадыын быжыктырар, бодунуң аныяк сыг хевирин чидирбес дээш кижи бүрүзү бажыңындан үнүп келгеш-ле чүгүрүп, ыңай барып болур. Аңаа тротуар-даа, парк-даа, хем кыдыы-даа чер болгай-ла. Чүгүрүп-ле турар болза, кым-даа чемелевес кым-даа шоотпас.

Кадыкшылга дээш чүгүрери кижан-даа орай эвес.

С. МАРТЫНОВ (СЭТА).

Республиканың спортчу амыдыралы

РАЙОН ЧЕМПИОНУ

СЭКП-ниң XXVI съезжизиниң ажыттынган хүнүнге база Совет Армияның болгаш Шериг-Далай флодунуң 63 чыл оюнга тураскаатқан Бай-Тайга районунуң бирги чери дээш шыдыраа маргылдаазы Тээли суурга болуп эрткен. Аңаа эң шилиндек шыыраачылар боттарының күжүн шенешкеннер. Районга болгаш республикага каш удаа ойнап, шаңналдыг черлерни эзлеп турган хоочун шыдыраачылар Дарыма Делег-оол, Долмажап Саян, Сарыг-оол Салчак болгаш оларның өөренікчи шыыраачылары Маар-оол Сат, Аңаар-оол Хертек болгаш өскелер-даа аңаа киришкен. Үргүлчүлээн чидиг спортчу демиселдиң түңелиңде «Тээли» совхозтуң шыыраачызы Шыдыраа Селенович Хертек кымга-даа үттурбайн, бирги черни алган. Ийнги черни база ол совхозтуң эң шыырак шыдыраачыларының бирээзи Виктор Очур алза чогуур 13 сандан 10,5 санны алгаш үзүлээн.

Х. КИРОВ.

ХООЧУННАРНЫҢ ОЮНУ

Кызыл-Мажалыктың № 1 школазының спорт залынга 35 хардан өрү назылыг волейболистерниң маргылдаазы болган. Аңаа 5 команда киришкен.

Арга-дуржулгалыг хоочун ойнакчылар маргылдаага багай эвес белеткенген. Чидиг демиселдиң түңелиңде бирги черни Кызыл-Мажалык суурнуң шилиндек командазы, а ийнги, үшкү черлерни Ак-Довурак хоорай-биле СЭКП райкомунуң волейболистери үлешкен.

Ак-Довуракның командазынга шупту 40 хардан өрү назылыг ойнакчылар ойнаан. Тиилекчи командаларга шилчиң чоруур кубокту, вымпелдерни болгаш өртектиг белекterни тывыскан.

Х. МОНГУШ.

ШКОЛАЧЫЛАР ТИИЛЗЭН

Шыдыраага команда болгаш хууда бирги чер дээш Эрзин районунуң маргылдаазы болган. Аңаа алды командадан ийи-ийи эр, бир-бир херээжен ойнакчылар киришкен. Команда талазы-биле бирги черни Эрзин ортумак школазы, Нарын школазы—ийнги, үшкүзүн—районуң шыдыраачылары эзлээнер.

Республиканың шыырак шыыраачыларының бирээзи Эрзин школазының башкызы С. С. Идам чүгле чангыс кижи-биле хаймынашкаш, артканиарын уткаш, 10,5 санныг болуп тиилээн. Ийигизин Н. Чооду алган.

Херээженнерден Светлана Суван-оол — бирги, а Раиса Серен — ийнги, Клара Самдан — үшкү черлерни алганнар.

О. БОТТУГ-ООЛ.

ХААК ОРУУНГА

Хаакка Чөен-Хемчик районунуң Чадаана, Бажың-Алаак, Ийме ортумак школаларының өөренікчилериниң эң хүүзүнүң ужуражылгалары Чадаана чоогунда Чиңге-Дагның ужунга болган. Ол солун маргылдаага 70 ажыг хаакчылар киришкен.

Ооллардың 10 километрниң хаак оруунга Бажың-Алаак школазының оңгу классчызы Артур Монгуш шылгараан. Чадаананың № 2 школазындан Леня Донгак-биле Ииңмелең Николай Тюлюш олар ийнги, үшкү черлерни алганнар.

Чадаананың № 2 школазындан Рада Сат уругларның 5 километр черге чарыжынга шылгараан. А ниити команда талазы-биле бирги чер дээш чарышка Чадаананың № 2 школазының өөренікчилери шылгараан, шилчиир кубокту чаалап алганнар. Ииңмелең келген спортчулар тиилекчи командага каш-ла санны ойнаткаш, ийнги черде болганнар.

А. МОНГУШ.

ШАҢНАТКАННАР

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнүн тавариштыр Чербиде дузалаг школазының башкыларының болгаш ажылчыннарының 13 кижи киржикчилиг шыдыраа маргылдаазы болуп эрткен.

Аңаа школа директору К. В. Монгуш 9,5 санны алгаш, бирги, математика башкызы В. С. Оруспай 8,5 санныг—ийнги, күш-культура башкызы М. С. Сульзүнмей 7 санныг болуп, үшкү черлерни алган.

Тиилекчилерни школа директизиязы болгаш местком өртектиг барааннар база хүндүлүг бижиктер-биле шаңнаан.

М. ЭРГЕП.

ХЕВИС КЫРЫНГА

Хостуг хүрешке Монгун-Тайга районунуң бирги чери дээш маргылдаазы Мугур-Аксы суурга болган. Район төвүнүң чурттакчылары ол солун ужуражылгаларны улуг сонуургалбиле көргеннер.

Деизи айы-биле болган хүрешке О. Хорлуу (48 кг), А. Чыжыр-оол (52 кг), С. Куда (57 кг), О. Саян (62 кг), С. Салчак (68 кг), В. Салчак (74 кг), В. Хүлер-оол (82 кг) болгаш аар деңзиге М. Монгуш олар чемпионнаннар.

А. САЛЧАК.

Специалистерге

ӨӨРЕНИР, АЖЫГЛААР, НЕПТЕРЕДИР

Тываның көдээ ишчилери бо беш чылда көдээ ажыл-агыйның, оон иштинде мал, чер ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир дээш улам күжениишкиниг ажылдаар апаар. Оон-биле кады көдээ ажылагый бүдүрүлгезин специализастаарын болгаш концентрастаарын оон-да хаңыладын. эртемниң чедиишкиннерин база мурнакчы дуржулганы шиңгээдир дээш хөй янзы ажылдарны кылып чорудар.

Пушкин аттыг библиотеканың көдээ ажылагый салбырында чоокта чаа киргилээн чаа номнар чогумна ол сорулгаларын боттандырарынга көдээ ажыл-агыйның специалистеринге, совхозтар удуртукчуларынга ажыктыг болуру чугаажок.

Ниитиниң малынга четчир чемнерни белеткен алырынче партия, совет, көдээ ажылагый органнары онзагай кичээнгейни салып, мал чөми белеткээрин түскай адыр болдурган. Ынчалзажок хөй-хөй кижилер мал чемнерин белеткээринге технологиязын амдаа орта билбес, специализастаан бригадаларның, звеноларның ажылын шын, бедик бүдүрүкчүлүг кылдыр организастап шыдавайн турар. Ындыг четпестерни чайладып, үк адырның бүдүрүкчүлүүн бедидер төлээде, мурнакчы ажыл-агыйларының дуржулгазын өөренип, нептередирип. ажыглаары онза чугула «Мал чөми бүдүрер специализастаган бригадалар» (1980 чылда үндүрген), «Үлетүүжүткен хөй» ажылының чем баазазы», (1979 ч.). «Хөй ажылында культуржуткан олдурлар» (1980 ч.) деп номнарда чыыттынган мурнакчы дуржулга-биле совхозтар удуртукчулары, агрономнар, бригадирлер, механизаторлар-даа таныжып көөр болза, ажылынга ажыглап болур дыка хөй ажы чүүлдерни тып алыр.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин үндезини — чер ажылы. Амгы үеде республиканың тараажыларының мурнунда салдынган кол-ла сорулга болза, чер ажылының продуктулуун, хөрээнүнүн үнүш-дүжүткүрүн бедидери, хөрээнүң хаттап, сүгдан үзелирин болдурбазы-биле хөрүк культураларны тарып өстүрериниң технологиязын эки билип алыры чугула. «Помидорларны плёнкалыг теплицаларга өстүрери» (1980 чыл), «Картофель аарыглары» (1980 ч.) деп өске-даа номнардан специалистер хөй ажыктыг чүүлдерни билип ап болур.

Малды интенсивтиг семиртири, сүт будүрериңге цех системазының азы шуушторулгаргазын ажыглаары маңаа көп черни эзлээр апаар. Кемерово областың ажыл-агыйларынга сүт, эт будүрерин көвүдериңге чогумна ындыг аргаларны чедиишкиниг ажыглап турарын «Фермадан комплекске чедир» (1980 ч.) деп номда тодаргай тайылбырлап бижээн.

Ынчангаш көдээ ажылагыйның специалистерин, мал, чер ажылының ажылакчыларын, улус ажылагыйының бо чугула адырыл бурунгаар хөгжүдеринге сонуургалдыг бүгү кижилерни бистин библиотекавыска кээп, үстүнде айытканым номнарны номчуп ап болур.

Н. ТАМДЫН,
республиканың Пушкин аттыг библиотеказының көдээ ажыл-агый салбырының эргелекчизи.

КРАСНОЯРЖЫЛАР ШЫЛГАРААН

Хостуг хүрешке Сибирь зоназының чемпионады бистин республиканың найысылалынга чоокта чаа болуп эрткен. Ол маргылдаага Красноярск крайның шилиндек командазының кежигүннери эки белеткелдиин көргүзүп, хевис кырынга үнүп келгеш, аваңгыр-чараш хүрежи-биле көрүкчүлерни магадаткан. Ол команданың мөгелериниң беш кижи зонаның чемпиону атты чедип алган. А ниити түңнел-биле краснояржылар эң хөй саны алгаш, команда талазы-биле бирги черже үнген.

Сибирь зоназының команда талазы-биле эрткен чылгы чемпиону — Кемерово областың бичии мөгелери бо удаада нйнги черни алыр аргалыг болган. Кемероводан келген мөгелериниң аразында элээн ооллар аразынга 1980 чылда Совет Эвилелиниң чемпиону, хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери Роман Чинков хүреш үезинде янзы-бүрү аргаларны хөйү-биле ажыглап тургаш, 48 килограмм бирги черни бүзүреддин-биле эзлээн. Ол «эң чараш техника дээш» деп түскай шаңналдың база эзилекчизи болган.

Болуп эрткен маргылдаага Тываның аныяк мөгелери база киришкен. Бистиң республиканың мөгелери хевис кырынга үнүп келгеш, хүрежин турарын көөрге, ниити белеткел-даа, техника, тактика, психологтуг болгаш күш-дамыр белеткелиниң талазы-биле өске черлерден келген мөгелерге черле четпес болду. Эң ылангыя хүрештиң ийнги чартыында күжү төнүп, шаг-шиннээ чидип, аргалар кылырын шуут соксалып, чүгле камгаланып эгелээри черле четпес.

Тываның мөгелериниң 52 килограммга хүрешкен Чадаананың № 1 ортумак школазының оңгу классчызы Юрий Монгуш өске эштериңге бодаарга, дидим хүрежин тургаш, ол деңзиге Сибирь зоназының чемпиону-биле белик атты чазлап алган. Оон командазы эжи Арантан Монгуш ол-ла деңзиге үшкү черни эзлээн.

Маргылдаанын бир солун ужуражылгаларының бирээзи 56 килограммга чемпион ат дээш бистаң чаңгыс чер чурттуувус Василий Хураган-биле Красноярск крайның төлээзи Владимир Чумуреков оларның аразынга болган. Ийи мөгениң кайызы-даа түңнел ужуражылгага чедир чаңгыс-даа аштырыышкынга таварышпаннар. Оларның кайызының-даа белеткели эки, хүреш үезинде аргаларны хөйү-биле ажыглап турганнар.

Красноярскиден келген мөге эзлээдн ооллар аразынга 1980 чылда Совет Эвилелиниң чемпиону деп аттыг эдилекчизи. В. Хураган база-ла Сибирьниң шыырак мөгелериниң бирээзи. Бо ийи аныяк мөгениң хүрежин Херел спорт залы долдур олурган улус улуг сонуургал-биле хайгаарап көргеннер. Маңаа бистиң чаңгыс чер чурттуувус аргаларын хөйү-биле ажыглап турганнар.

Красноярскиден келген мөге эзлээдн ооллар аразынга 1980 чылда Совет Эвилелиниң чемпиону деп аттыг эдилекчизи. В. Хураган база-ла Сибирьниң шыырак мөгелериниң бирээзи. Бо ийи аныяк мөгениң хүрежин Херел спорт залы долдур олурган улус улуг сонуургал-биле хайгаарап көргеннер. Маңаа бистиң чаңгыс чер чурттуувус аргаларын хөйү-биле ажыглап турганнар.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

телевидение

ФЕВРАЛЬ 27-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—**«Үе».** Информастыг программа. 9.05—**«Аныяктарның чогаадылгазы».** 9.45—**«Шыдыраа школазы».** 10.30—П. Чайковский. Скрипкага концерт. 11.05—Медээлер. 11.10—14.30— Чапсар. 14.30—**«СЭКПниң XXVI съездизинде.** 15.30—Буковинаның ырының болган танцының Күрүнеңиң алдарлыг ансамблиниң концерти. 16.10—**«Моолдуң араттың революстуг намының 60 чылынга». «Моол Ханнайга ужуражылга».** Документалдыг телефильм. 17.00—Баскетболга Европа чемпионады. **ЦСКА—Реал».** (Испания). 17.30—**«Москва болгаш москвачылар».** 18.00—**Бөгүн делегейде.**

КЫЗЫЛДАН

18.15—Телемедээлер. 18.25—Чарладдар.

МОСКВАДАН

18.30—**СЭКП-ниң XXVI съездизинде.**

КЫЗЫЛДАН

19.00—**«Шелкунчик»** деп балеттеп адажио. 19.05—**«Найырал».** Дамчыдылга. 19.35—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.50—**«ТТ-ниң экранынга бир дугаар». «Салым-хуу».** Уран-чечен фильм. 2-ги серия-зы. 21.00—**«Үе».** Информастыг программа. 21.45—**«Кино көрүкчүүн демдеглелер».** 22.20 — **Бөгүн делегейде.** 22.35—23.25— **«Ол шагда-ла болган...».** С. В. Образцовтуң чугаазы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.15—**Уруглар чүүл тур.**

КЫЗЫЛДАН

18.30—**«Отчугаш».** Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.00—**«Делегейниң улустарының чогаадылгазы».**

КЫЗЫЛДАН

19.50—21.05—**Моол Арат Республиканың ырының болган танцының Күрүне ансамблиниң концерти.**

Аагаар

Республиканың агаар станцызының медээнии ёзугаар аюрга, бөгүн республикага аязыр, чамдык черлерге быскан хар чаар. Барыын чүк угланыышкынның хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 13—18 градус соор. Чамдык черлерге сооктун кужу 5—10 градустан ашпас.

Кызылга аяс хүн болур, чагбас. Сонгу-барыын чүк угланыышкынның хаттың дүргени секундада 3—8 метр чедер. Хүндүс агаар 14—16, а дүне 25—28 градус соор.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Өгарева-6» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (үзаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Савойну оорлааны» 9.30, 11.20, «Онза чугула даалга» (2 серыалыг) 14.40, 17.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кызыл-кат үңүжү» 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кайгамчык чараш Василиса» 10.00, 13.10. «Улуг, биче дайын» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (үзаткан) шактарда.

ТЫВАНЫҢ КҮРҮНЕ ФИЛАРМОНИЯЗЫНЫҢ КОНЦЕРТ ЗАЛЫ

Февраль 28-те болгаш март 1-де Украин ССР-ниң алдарлыг артизи Виктор Андросов-туң киржилгези-биле «Багряные бригантины» деп ырыхөгжүмнүг ансамбльдиң концерттери болур. Хөгжүм удуртукчузу— Игорь Кессель.

Февраль 28-те концерт 19 шакта;

март 1-де — 17.00, 20.00 шактарда эгелээр.

Билеттерни филармонияның кассазында садыл турар. Коллективтиг чагылгалары 2-16-96 телефонда хүлээп ап турар.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГАА

„Чазыйның караа чагда...“

(«Аалчылар» болгаш «алыр кижилер» дугайында чугаа)

Тожуга бо чылын хар кылын болган. А хар кылында—тайганың аң-мегн чавызааш, оргу черлерже, хары чуга шыналарже сырлыр болгай. Чогумна ындыг чылдарда малчыннарга «аалчылар» үзүлбестей бээр.

Чоокта чаа «Тоора-Хем» совхозтуң Толбулда хойжуларынга «аалчыларның» бирээзи имир дүжүп, көжээ апарганда «газиктиг» хап чеде берген. Аалдың ээлери ол ам база-ла хойжу Хайлак сугта баар ыйнаан деп ылап билгеннер. Чүге дээрге кежээ келген машина ыяап-ла ол-етге баар. Газиктиң чолаачызы Саян бажыңга киргеп дорган-на: «Хап орар бис бе, белеи сен ыйнаан?» деп, баш удур дугурушканы илден, ажыл-керекчи ёзу-биле айтырган дээр.

«Хап орар бис бе?» дээн кижиниң билбестер Толбулда чок деп чугаалап болур. Ол хамаан чок ону өттүнүп, каранғы дүне машина «караа» чырыдын алгаш, элик-хүлбүс, оон кедерезе улуг аннарны кыраболап, төтчеглээр болгаш хууда эрге-ажыын хараар кижилер тыптып келген. Ындыг кижилер «алыр кижилерлиг» боору база элдептиг. Олары колдуунда-ла үк черни эки билир, шыырак дээн аңчылар болгулаар.

Ол кежээ аңаа келген кижилериң шуптузуунда ораалыг хортан боолар бар болган. Оңу ам кижи хөрлээр-даа арга чок, аалдың улуг-биче кижилери шупту чыгы көргеннер. Оларның "албан-дужаалын-даа, ат-сывын-даа адаап канчаар, районда баллингир, танывырыыс кижилер-ле болгай. Херек апарза, адазары берге эвес. Бо удаа олар базала эвээш төвеге аны өлүрүп, хөй «олчалыг» чаңгыларны чугаажок.

Автомобиль чыгын ажыглаар, «алыр кижилерни» аалдаар, аң-менин хууда ажык харап, кыраар таварылгалар Тожунуң өске-даа черлериндe көвүдээн. Толбул биле Тоспулук аразында Шашпай-Шөлүн, оон чоок-кавызында дилиндек шөлүчүгештерни чыдыпп турган, хөй элик өлүрер кижилер демги ол чолаачыдан база дудак чок.

Кыжын хар кылынаваанда Шашпай-Шөлү ышкаш черлерге элик-хүлбүс, сыын-мыйган безин хөй чыгы бээр. Ынчан автомобиль фаразының чыры, боо-моңгуюн даажы ыржым дүне кайы оранчоктан-на илден апаар. Ындыг төтчеглекчилер кара сагыжын чеже-даа чажырар, хораллыг изин чеже-даа балаар болза, ак харга ыяап-ла билдинге бээр. Толбулдуң чылгычылары Шашпай-Шөлге мал дилеп чораан, балыгланган, өлген ийи элик сегинге таваржы бергеп. Оон ырак эвесте чиик машина изи чыткан.

Ак сүргеп төтчеглекчилериниң машиналарының изи чазаглыг орук дег шөйлү берген болгулаар. Ол дээрге оларның үк черлерге чаңгыс эвес удаа барып турганының херечензи-дир. Ындыг истерни «Тоора-Хем» совхозтуң Кадыр-Мээстең, Доора-Мээк эдектеринден, Шыңаа шөлүнден, «Май 1» совхозтуң—Доруг-Хөл чоогундан, Арты шөлүнден, Тоора-Хем көдээ Советтиң — Харааган-Шөл девискээриниң болган өске-даа черлерден көрүп болур.

Район төвүнден машиналы «аалдап» келгеннер «алыр кижилерлиг» болуруи үстүнде чугаалаан болгай бис. Оларның хөй кезии орук-чиригги, аң-мен элбек черлерни ыяк билир, дуржулгалыг анчы чораан кижилер боол турар. Үстүнде адазанывыс малчын Кол Хайлак Тожула шыырак аңчыларның бирээзи. Ол-ла Толбулдун Үстүү-Булугда инек кадарчызы Кол Нагазы базала мурнакчы аңчы болгаш малчын, белик шаңналларны безин эдилеп турар. Олар безин «алыр кижилерниң» бирээзи апарганын чон билир.

Кежээ, орай келир «аалчыларның» сөң чок болуру ховар. Орук айтып, чаглыг эът тып бээр эжиниң сеткилин хомудадырга кайыын боор дээш олар арага-дарызын, аъш-чемин тулдур «хүнезиниеннп» алган боорлар. Ак сеткилдиг ажыл кылып, албан ужурунда сораан эвес, ындыг «аалчылар» изин балаары-биле «корту хованган-на, дезин—дээлдиген-не» дээп ышкаш, «алыр кижилерниң» далдыр сыган каяш, аалынга аппаргаш, машина ишгинден оозун көдүрүп үндүрүп турган болгулаар.

«Газик» болгаш «Уазик»-даа машиналар чүгле совхозтар төптеринден эвес, а Тоора-Хемден кээп турары база билдингир. Ынчаарга ындыг машиналыг албан организацияларны эргек базып санап болур. Амгы, үениң машина-техниказын ажыглаар, лицензиячөпшээрел чокка аң сүрүп, оларны хууда кончаазы болдурган кижилер районда көвүдеп турары элдептиг. Сөөлгү үеде машина-ла чорун болур черлерниң аннарының ховартааны — төтчеглекчилерде.

* * *

Төтчеглекчи чорукка удур демисел районда чорувайн турар деп база болбас. Ынчалзаалаа районуң чогуур албан черлери, ыланғыя район охотоведи эш Никитин, ооң дузалакчызы эш Ярославцев, Азаста камгалалдыг черниң охотоведи эш, Окаёмов болгаш өскелер-даа боттарының ажылын чогуур негеллеге чедир турустаан. Төтчеглекчилер дугайында айтырыгны шынгыырадыры негеттинип турар.

А. КОЛ.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭНИЕРГЕ

ТЫВА АССР-НИҢ ИШТИКИ ХЕРЕКТЕР МИНИСТЕРСТВОЗУ ССРЭ-НИҢ ИХМ-НИҢ ДЭЭДИ БОЛГАШ ОРТУМАК ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИНГЕ КУРСАНТЫЛАР ЧЫЫП ТУРАР.

Дээди школаларга өөренирнин хуусазы дөрт, а ортумак өөредилге черлерниге — ийи чыл. ИХМ органнарынга ажылдаар юридиктиг дээди болгаш ортумак эртеминг специалистерни школа белеткеп турар.

ССРЭ-ниң ИХМ-ниң Омскиде дээди школазынга болгаш Иркутскиниң өрт-техниктиг училищезинге 30 хар чедир назылыг, Совет Армияга албан эрттирген, эрттирбээн-даа, ортумак эртеминг, кадыкшылының байдалы-биле ИХМ органнарынга ажылдап болур эр кижилерни хүлээп алыр.

Киреринин шылгаддаларын чедиишкиниг дужаараи болгаш үстүнде айыткан өөредилге черлериниге дыңнакчылар кыллыр хүлээп алдыганнарны Совет Армияга албан эрттиреринден хостаар.

Волгоградтың, Горькийниң, Рязаньның, Хабаровскиниң дээди школаларынга, а ол ышкаш Новосибирскиниң, Орелдуң, Воронежтиң, Елабуганың, Барнаулдуң, Саратовтуң ортумак школаларынга үстүнде айытқан негелделерге тааржыр, шериг албанын эрттиргем эр кижилерни хүлээп алыр.

Школаларга кирип турарлар конкурстуг шылгаддалар дужаар: орус дылга болгаш литературага (бижимел болгаш аас-биле), ССРЭ төөгүзүнге, даштыкы дылга (чүгле дээди школаларга кирерлер), а Иркуткиниң өрт-техниктиг училищезинге кирерлер ССРЭ төөгүзүнүн орнунга математиканга (аас-биле) дужаар.

Дээди өөредилге черлеринге кирерии күзээнчер 1981 чылдың апрель 30-ге чедир, а ортумак школаларга өөренирин күзээнчер май 30-ге чедир медицина комиссиязын эртеривиле Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң кадрлар киллизинге келир болгаш дараазында документилерни экизэр:

кадыкшылының дугайында эмчи справказы, ортумак эртеминиң дугайында аттестат (боду-биле), шериг биледи азы кииp бижиткен хереченл, будүрүлге болгаш партия-комсомол характеристиказы (сөөлгү ажылдан азы өөренип турган черинден 3х4 хемээлдиг бөрт чокка тырттырган 3 фото-чурук, СЭКП азы ВЛКСМ хоорком уның, райкомунуң өөредири-биле чоруткан бижии.

Киреринин экзаменнерни дужаары-биле Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң кадрлар киллизинден бижик алган кижилерге Кызыл хоорайдан өөредилге черинин турар черинге чедир баары болгаш дедир келири халас.

Конкурс эрткеннерни дыңнакчылар кыллыр хүлээп алыр болгаш халас аъш-чем-биле, хеп-биле болгаш ниитиниң чуртталга бажыңы-биле хамдырар. Оон ангыда айда 40 рубль стипендия бээр.

Айтырыгларны Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң кадрлар киллизинче чорудар. № 204 кабинет, телефоннары: 2-10-71, 99-23-88.

Редакциянын адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 2-24-63, редакторнун орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи эмызыралы болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 433

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—00474

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ XXVI СЪЕЗДИЗИ

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 51 (11550) | 1981 чылдың февраль 28, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 2 көп.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ Г. ГУСАК-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

Февраль 26-да СЭКП ТК-ныҢ ЧиҢгине секретары, ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ Президиумунуң Даргазы Л. И. БрежневтиҢ ЧКП ТК-ныҢ ЧиҢгине секретары, ЧССР-ниҢ Президентизи Г. Гусак-биле ужуражыышкыны болган. Ужуражыышкын үезинде Л. И. Брежнев биле Г. Гусак совет-чехословак кады ажылдажылганыҢ чугула айтырыгларын болгаш делегейниҢ чамдык айтырыгларын дугайты санал-оналдарын солушкан.

СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ ажылын, оҢ делегейге үжүр-дузазын, съездиге Л. И. БрежневтиҢ кылганы СЭКП ТК-ныҢ Отчёт илетиелин Г. Гусак бедии-биле үнелээн. СъездиниҢ делегаттарыныҢ чугааларыныҢ ханызын болгаш утказын, партияныҢ XXV болгаш XXVI съездилериниҢ аразында үеде СЭКП Төп КомитединиҢ болгаш оҢ ПолитбюрозунуҢ үреТүҢнелдиг ажыл-чорудулгазын үнелеп көөрде оларныҢ чаҢгыс эптиин ол демдеглээн.

СайзыраҢгай социалистиг нииТилелдиҢ тургузуушкунунга чехословак ажылчы чоннарныҢ тургузукчу ажыл-чорудулгазын совет коммунистер болгаш бүгү совет улус акы-дуҢмалышкы сонуургал-биле хайгаарап турарын Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн, ЧКП-ниҢ XVI съездизинге белеткелге болгаш ону эрттирериҢге ЧехословакияныҢ коммунистери чедиишкиниҢ болзун деп күзелин чугаалаан.

Ужуражыышкын үреКтиҢ ханызындан болгаш акы-дуҢмалышкы байдалга эрткен. (СЭТА).

Совет ЭвилелиниҢ Коммунистиг партиязыныҢ XXVI съездизинге СЭКП Төп КомитединиҢ Отчёду болгаш иштики база даштыкы политика талазы-биле партияныҢ ээлчеглиг сорулгалары деп эш Л. И. БрежневтиҢ илеткелиниҢ дугайында СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ

РЕЗОЛЮЦИЯЗЫ

Совет ЭвилелиниҢ Коммунистиг партиязыныҢ XXVI съездизинге СЭКП Төп КомитединиҢ Отчёду болгаш иштики база даштыкы политика талазы-биле партияныҢ ээлчеглиг сорулгалары деп эш Л. И. БрежневтиҢ илеткелин дыҢнап база чугаалашкаш, Совет ЭвилелиниҢ Коммунистиг партиязыныҢ XXVI съездизиниҢ **доктаадыры болза:**

1. Партия Төп КомитединиҢ ленинчи угланыышкынын база практиктиг ажыл-чорудулгазын бүрүн болгаш долузу-биле үүлдүг деп көөр.

2. СЭКП Төп КомитединиҢ Отчёт илеткелин үүлдүг деп көөр болгаш эш Л. И. БрежневтиҢ илеткелинде айыткан иштики база даштыкы политика талазы-биле үүлдерни болгаш сорулгаларны боттарыныҢ ажылынга удуртулга болдурарын бүгү партия организацияларынга саналдаар.

СЭКП-ниҢ ПрограммазыныҢ чаа редакциязын белеткээр дугайында СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ

ДОКТААЛЫ

СЭКП-ниҢ Программазын хүлээп алган үеден бээр 20 чылдар эрткенин болгаш ол үенин дургузунда социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкуннуҢ улуг дуржулгазы мөөҢнеттингенин база делегей ареназынга чаа өскерлиишкиннериҢ болгаш чорудулгаларныҢ болганын барымдаалааш, СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ **доктаадыры болза:**

ДелегейниҢ ниитилел хөгжүлдезиниҢ дүрүм ёзугаар үүлдерин болгаш партияныҢ база совет улустуҢ коммунизм дээш демиселиниҢ эчис болгаш кол сорулгаларын колдуунда шын тодаргайлаан партияныҢ амгы Программазынга эргежок чугула немелделерни болгаш өскертилгелерни киирерин, СЭКП-ниҢ ПрограммазыныҢ чаа редакциязын партияныҢ ээлчеглиг съездизинге чедир белеткээрин СЭКП Төп Комитединге дагзыр.

Совет ниитилелдиҢ амыдыралынга болгаш делегейниҢ ниитилел хөгжүлдезинге болган эҢ чугула өскерилгелер, коммунизм тургузуушкунунуҢ эҢ-не кол сорулгалары Программага эртем ёзузу-биле ханы тодараттынган турар ужурлуг.

СЭКП-НИҢ ТӨП РЕВИЗИЯ КОМИССИЯЗЫНЫҢ ОТЧЁДУНУҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ

ДОКТААЛЫ

СЭКП-ниҢ Төп ревизия коммиссиязыныҢ отчёдун бадылаар.

СЪЕЗДИНИҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Совет ЭвилелиниҢ Коммунистиг партиязыныҢ февраль 26-да кежээки хуралынга СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниҢ даштыкы херектер министри эш **А. А. Громыко** даргалаан.

Ол хуралга ССРЭ-ниҢ Композиторлар эвилелиниҢ баштаар черинiҢ бирги секретары эш **Т. Н. Хренников**, СЭКП Тюмень обкомунуҢ бирги секретары эш **Г. П. Богомяков**, УкраинаныҢ КомпартиязыныҢ Донецк обкомунуҢ бирги секретары эш **Б. В. Качура**, СЭКП Красноярск крайкомунуҢ бирги секретары эш **П. С. Федирко**, «Ленинградский металлический завод» бүдүрүлге каттыжыышкынынаҢ слесарьлар-чыыкчылар бригадири эш **В. С. Чичеров** СЭКП Татар обкомунуҢ бирги секретары эш **Р. М. Мусин**, Кострома областын Эфиноск сес чыл школазыныҢ башкызы эш **А. А. Смирнова** санал бергеннер.

СЭКП Төп КомитединиҢ Отчёт илеткелиниҢ болгаш СЭКП-ниҢ Төп ревизия комиссиязыныҢ отчёдунуҢ талазы-биле 40 кижи санал бергенин даргалакчы дыннаткан.

Санал берииШкиннерин соксадыр деп шиитпирни делегаттар хүлээп алган.

Эш Л. И. БрежневтиҢ илеткелиниҢ талазы-биле СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ Резолюциязын хүлээп алыр деп санал кирген.

РезолюцияныҢ төлевилелии СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнү, СЭКП Москва хооркомунуҢ бирги секретары эш **В. В. Гришин** номчаан.

Совет ЭвилелиниҢ Коммунистиг партиязыныҢ XXVI съездизинге СЭКП Төп КомитединиҢ Отчёт илеткели база иштики болгаш даштыкы политиканыҢ талазы-биле партияныҢ ээлчеглиг сорулгалары деп эш Л. И. БрежневтиҢ илеткелиниҢ талазы-биле СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ Резолюциязын делегаттар чаҢгыс үн-биле хүлээп алган.

ПартияныҢ Төп КомитединиҢ ленинчи угланыышкынын болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазын СЭКП-ниҢ XXVI съездизи бүрүн долузу-биле үүлдүг деп көрген. СЭКП Төп КомитединиҢ Отчёт илеткелин съезд үүлдүг деп көрген болгаш иштики база даштыкы политиканыҢ талазы-биле эш Л. И. БрежневтиҢ илеткелинде көдүрүлген үүлдерни болгаш сорулгаларны боттарыныҢ ажылынга удуртулга болдурарын бүгү партия организацияларынга саналдаан.

СъездиниҢ делегаттары болгаш аалчылар ол шиитпирни туруп келгеш, диҢмиттиг, үргүлүүлдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. СЭКП-ниҢ алдары дээш йөрээлдер салыышкыннары залга чаҢгыланып турган. Ленинчи Төп Комитетке, СЭКП ТК-ныҢ ЧиҢгине секретары эш Л. И. Брежневке чыылганнаҢ хей-аът кириишкиниҢ байыр чедирип турган.

СЭКП-ниҢ Программазынын чаа редакциязын белеткээр дугайында съездиниҢ Доктаалын хүлээп алыр деп саналды даргалакчы киирген.

СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ныҢ секретары эш **М. А. Сусловна** ол айтырыг талазы-биле сөс берген. Оон чугаалааны болза:

— Эштер делегаттар! ПартияныҢ XXVI съездизинге СЭКП Төп КомитединиҢ Отчёт илеткелинге эш Леонид Ильич Брежнев СЭКП-ниҢ Программазынга өскерилделер болгаш немелделер киирериниҢ эргежок чугулазынын дугайында айтырыгны тургускан болгай. Леонид ИльичиниҢ саналын деткиринiҢ болгаш ол айтырыг дугайты оон чугаалаан бодаллары-биле чөпшээрежиринiҢ бүгү барымдаалары бисте бар кылдыр бодай-дыр мен.

Залга үргүлүүлдиг адыш часкаашкыннары чаҢгыланып үнген.

Эш М. А. Суслов Доктаалдын төлевилелии номчаан.

СЭКП-ниҢ Программазынын чаа редакциязын белеткээр дугайында Доктаалды делегаттар чаҢгыс эп-сеткилдиг хүлээп алган.

Даргалакчы эш **А. А. Громыко** СЭКП-ниҢ Төп ревизия комиссиязыныҢ отчёдунуҢ талазы-биле доктаалдыҢ төлевилелии номчаан.

Доктаалды делегаттар чаҢгыс үн-биле хүлээп алган.

Кежээки хурал оон-биле доозулган.

* * *

Февральдың 27-де, артенгинiҢ 11 шакта, КремльдиҢ Съездилер ордузунга СЭКП-ниҢ XXVI съездизи ажылын уламчылаан.

Эртенги хуралга делегаттар съездиниҢ хүн чурумунуҢ үшкү айтырыынче кирген. «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир ССРЭ-нии экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҢ кол угланыышкыннары» деп илеткелди ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ Даргазы эш Н. А. Тихонов кылган.

(СЭТА).

СЭКП обкомунда

СЪЕЗДИГЕ ТӨЛЕПТИГ БЕЛЕК

РЕСПУБЛИКАНЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫНЫҢ СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР ДЭЭШ СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫЖЫНЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

СЭКП-ниҢ XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш республиканыҢ ажыл-ишчилериниҢ ортузунга калбарган социалистиг чарыштың түҢнелин чугаалажып көргеш, СЭКП Тыва обкомунуҢ бюрозу ол талазы-биле доктаал хүлээп алган.

СЭКП-ниҢ XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш калбарган Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга республиканыҢ ажыл-ишчилери улуг политиктиг болгаш күш-ажылчы кәдүрлүүшкүнүҢ байдалынга киришкен. 24 бүдүрүлгенiҢ, 280 бригаданыҢ, цехтерниҢ, участоктарыныҢ, фермаларыныҢ коллективтери, бүдүрүлгениҢ 2,5 мун мурнакчылары 1981 чылдың баштайгы ийи айныҢ болгаш бирги кварталыныҢ планныг даалгаларын партияныҢ съездизиниҢ ажыттынар хүнүнге уткуштур күүседирiп хүлээнген.

Съезд мурнунда социалистиг чарышты калбартыр дээш мурнакчыларныҢ эгелээшкинiҢ деткээн бүдүрүлгелер, организациялар, албан черлери болгаш совхозтар, а ол ышкаш үлетпүриҢ, көдээ ажыл-агыйныҢ, транспорттуҢ, харылзааныҢ, садыгныҢ, чоннуҢ амыдырал хандырылга болгаш коммунал ажыл-агыйныҢ ажылдакчыларыныҢ саны өскенiҢ СЭКП обкомунуҢ бюрозу сеткил ханыышкын-биле демдеглээн. СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ ажыттынарыныҢ бүдүүзүнде социалистиг хүлээглелерiҢ күүседкен дугайында 62 бүдүрүлге, 406 цехтер, участоктар, фермалар болгаш бригадалар коллективтерiҢ бүдүрүлгениҢ 7124 мурнакчылары рапорттааннар.

Ийи айларныҢ планындан ажыр республика үлетпүр продукциязын 250 мун рубльге, электри энергиязын бир миллион киловатт-шакты, сорттуг даг-дүгүн 100 тоннаны, далганы 200 тоннаны, даараныла кылыгларын 29 мун рубльге бүдүрүп үндүрген.

Күрүнеге эът садарыныҢ квартал планы 105,8 хуу күүсеттинген, эрткен чылдың ол үезинге деңзээрге, сүт садары 14 хуу, чуурга — 13,9 хуу өскен, ол дээрге алдынган социалистиг хүлээгледен элээн бедик болган.

Тудугжулар 10 мун дөрбелчин метр чурттарга шөлүн ажыглалга киирер деп хүлээнгеш, 11,8 мун дөрбелчин метр кылдыр күүсеткен. Ниити ажыглалдың транспортунуҢ ажылдакчылары улус ажыл-агыйының чүгүн планнан 6 мун тоннаны ажыр сөөрткен. Сөдыг болгаш ниитиниҢ чеменилге черлери социалистиг хүлээглезин 114,9 хуу, коммунал ажыл-агый черлери — ийи катап ажыр күүсеткен.

Съезд мурнунда алган социалистиг хүлээглелерiн күүседир талазы-биле элээн бедик көргүзүглерни Тываның электри четкилериниҢ, «Тыва коммунэнергонуҢ», Кызылдың эвш-чем бараанар садыгының, № 48 тудуг эргелелиниҢ, «Хемчик», «Торгалыг», «Кызыл тух», «Чаа оруҢ» совхозтарыныҢ болгаш өске-даа черлериҢ коллективтери чедип алган. СЭКП-ниҢ XXVI съездизинге аддар кылдыр алган социалистиг хүлээглелерни бүдүрүлгениҢ хей-хөй мурнакчылары дыка ажыр күүсеткен.

Съезд мурнунда белеткел үезинде ажыл-ишчилериниҢ политиктиг болгаш күш-ажылчы кәдүрлүүшкүнүҢ улам бижыглаарын, мурнакчы коллективтериҢ, бригадаларыныҢ, цехтериҢ, фермаларыныҢ болгаш бүдүрүлге мурнакчыларыныҢ база чаартыкчыларыныҢ дуржулгазын өөредiрiн болгаш шиигээдип алырын, СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ шиитпирлерiн, 1981 чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээглерiҢ чедиишкиниҢ күүседир дээш социалистиг чарыштыҢ улам калбартырын СЭКП-ниҢ Кызыл хооркомунга, райкомнарга, парткомнарга, хоорай-күүскомнарга, профсоюзнарга болгаш комсомол организацияларынга ол доктаалда даасхан.

Планнар болгаш социалистиг хүлээглелер күүседир, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидер талазы-биле мурнакчы дуржулганы шиигээдип алган күш-ажылчы коллективтериҢ, мурнакчыларныҢ болгаш бүдүрүлгениҢ чаартыкчыларыныҢ дуржулгазын пропагандалаарынче болган иштерелдиринче кичээнгейни угландырбышаан, ажылчы чоннарныҢ социалистиг чарыжын бүгү тала-биле чырыдарын солуннар редакцияларга, Телевиденiе болгаш радиодамчыдыла комитединге даасхан.

Туранская республиканская библиотека БИБЛИОТЕКА А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

1981—1985 ЧЫЛДАРДА БОЛГАШ 1990 ЧЫЛГА ЧЕДИР ҮЕДЕ ССРЭ-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. ТИХОНОВТУҢ 1981 чылдың февраль 27-де илеткели

Эштер!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизиниң ажылы чогаадыкчы, ажыл-ишчи болгаш сырый катышкан чоруктуң байдалында болуп эртип турар-дыр. СЭКП ТК-ниң Чиргине секретары эш Леонид Ильич Брежневтиң кылганы Төп Комитеттиң Отчёт илеткелин съездиниң делегаттары, бистиң партиявыс, бүгү созел улус кайгамчык улуг төөгүлүг ужур-дузалыг документ кылдыр хүлээп алган.

Чурттуң экономиктиг күчүзүн болгаш оон айныл чок чоруун быжыглаар, совет кижилериниң амыдыралын экижидер, тайбынны камгалаар болгаш быжыктырар талазы-биле Төп Комитеттиң хөй талалыг ажыл-чорудулгазын, партияның болгаш чоннуң кайгамчык улуг ажылын Леонид Ильич эң-не ханызы-биле тодаргайлап көргүскен.

Отчёт илеткел марксисчи-ленинчи өөредигиниң хөгжүдеринге болгаш байлакшыдарынга, сайзырангай социализмниң үезинде партияның киргине угланыышкынын эртем ёзуу-биле үндезилээринге чогаадыкчы шылгарангай салыышкын болуп турар. Ленинниң тургускана коммунистер партиязының бодун бараан болдурганы эчис соруглаарның өндүр-чаагайын болгаш идеалдарның буянныын Отчёт илеткел тодаргай көргүзүп турар.

Бистиң партиявыстың мерген угаанныы болгаш чурттуң сәлым-чолу дээш оон бедик харысалгалыы, коммунистерниң 17 миллион ажыг армиязының, бүгү совет кижилериниң бир эп-серкилдиг тура-соруу илеткелде онзалап көргүстүнген-дир. Ажылдарывыга удуртулга кылдыр съездиниң бир эп-серкилдиг чүүлдүг деп көргени Отчёт илеткел чаа соруглаарны шиитпирлээринче партияны болгаш чонну эвилелдеп, коммунистиг тургузуушкунуун сорук кинрикчи перспективазын ажыдып турар.

Бистиң партиявыстың иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле угланыышкынны үе-биле хынаттынган болгаш амыдырал-биле бадыткаттынган. Ол угланыышкын болза кара чангыс шын, ленинчи угланыышкын-дыр деп бүрүн бадыткап чүгаалап болур бис, эштер!

Ону ажылдап кылыр болгаш боттандырар талазы-биле шылгарангай роль Леонид Ильич Брежневке хамаарыжыр. Партия болгаш чон Леонид Ильичиин бистиң күүлүг Төрээн чуртувусту бүрүнгаар коммунизмче бүзүрелдиг аппар чоруур шылгараан угаанныг болгаш шылгаттынган удуртукчу кылдыр көрүп турар!

Бистиң соруглаарывыс чаа беш чыл келген тудум-на улам улуг масштабтыг боон, нарыдап бар чыдар. Ол дугайын XXVI съездиге чугаалажып көөрү-биле Төп Комитеттиң киргени 1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкынарының төлевилели тодаргай хереченлеп турар.

Ону СЭКП-ниң XXIV болгаш XXV съездилериниң, ТК-ниң Пленумнарының шиитпирлеринге үндезилеп белеткээп.

Кол угланыышкынарда ССРЭ-ге коммунистиг тургузуушкунуун практиказын түңнеп көрген, өске социалистиг чурттарның дуржулгазын барымдаалаан, онгу беш чылдың түңнелдерин кылган, чаа беш чылда болгаш 1990 чылга чедир үеде экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң соруглаарын тодаргайлаан, оларны боттандырар талазы-биле хемчегларниң системазын ажылдап кылган.

Совет кижиниң чаагай чоруунун дугайында, социалистиг Ада-чурттуң улам ынай чечектелдирер болгаш оон күүзүн быжыглаар дугайында сагыш салыышкын төлевилелде синнеккен. Ол-ла херекче материалдыг бүдүрүлгениң хөгжүлдезин болгаш оон ажыктыынын өзүлдези, эртем болгаш техниканың депшилгези, даштыкы экономиктиг харылзааларның ханылаашкыны, улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының сайзырангайжыышкыны угланган.

Төлевилелди парлалгага, күш-ажылчы коллективтерге, партия хуралдарынга болгаш конференцияларынга, эвилелдешкен республикаларның Компартияларының съездилеринге соңуургал-биле болгаш ажыл-ишчи ёзу-биле чугаалажып көргени социалистиг демократияның амыдыралчы күжүнүн, партияның болгаш чоннуң бүзүлбас чангыс эвиниң тодаргай илерээшкини болгаш.

Бүгү чоннуң чугаалажышкынының үезинде ол чугула документтиг байдыл турар үнелиг саналдар, немелдеер, чазалгалар киргеи.

Кол угланыышкынарның төлевилелин даштыкы чурттарга база бедии-биле үнелээн. Төлевилелди өңүктериве боттуг социализмниң идеяларының тиилелгезинин болгаш практиказының бүзүрелдиг база бир чаа хереченин деп көрүп турарлар. Олар бистер-биле кады бистиң күш-ажылчы тиилелгелеривистиң өөрүшкүзүн үлежип, чаа-чаа чедиишкиннерни совет кижилерге сагыш-сеткилиниң ханызындан күзеп турарлар.

Барыын чүкте политиктиг болгаш хөренгитен бөлүктериин байдалды боттуу-биле бодап билир хөй санныг төлээлекчилери бистиң планнарывыстың тайбын угланыышкынын, делегейге быжыг тайбынче партияның болгаш совет улустуң чайгылыш чок чүткүлдүүн демдеглеп турарында тодаргай утка бар.

Ынчаарга ажыл-агыйның социалистиг системазынче дайзынарның халдаашкынарын, совет экономиканың кандыг бир «кризизиниң» дугайында иүүлдээшкиниг чулчуруушкуннарын амыдырал боду буруу шаап турар.

Социал чидиг чөрүлдээлерлиг, ажыл чок чорук күштелген, инфляциялыг, кризистерлиг болгаш кудулаашкынарлыг, боо-чепсекти улам-на эңдере бүдүрүп турар капитализмге удурланыштыр иитилелдиң социал-политиктиг болгаш идейлиг чангыс эвин, күш-ажылчы кижилер дугайында сагыш салыышкыны, ажыл-агыйны башкарарының социалистиг системазының, планныг экономиканың артыс күштүүн, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин болдурбазының политиказын социализм угландырып турар.

Социалистиг болгаш капиталистиг — ийи делегейниң удурланышкак бо туружунда, социализмниң талазында улус ажыл-агыйның турум өзүлдези, чоннуң чаагай чоруунун болгаш культуразының соксаал чок көдүрлүүшкүнү, марксисчи-ленинчи идеяларының шыны, социал чөптүг чорук, дээди гуманизм, ёзулуг демократизм, бистиң аммыдыралывыстың бүгү чүвени кижи дээш, кижиниң чаагай чоруу дээш деп девизтиг социалистиг овур-хевири боон турар. Келир үе — социализмниин болур!

I. Онгу беш чылда экономиканың хөгжээни болгаш чоннуң чаагай чоруунуң өзүлдези

Эштер!

Онгу беш чыл планның чылдарында чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң угланыышкынны СЭКП-ниң XXIV болгаш XXV съездилериниң ажылдап кылган угланыышкынынга бүрүнү-биле дүүшкен. Ол угланыышкынны практиктиг боттандырган түңнелинде совет иитилелдиң амыдыралының бүгү адырлары болгаш талалары шапкыны-биле хөгжээн.

Чоннуң чаагай чоруу бедээн, чурттуң бүдүрүлге болгаш социал-политиктиг күчү-шыдалы улгаткан. Чоннуң социал-политиктиг болгаш идейлиг чангыс эви быжыскан, ажылчын аңгының, тараачыннарның болгаш интеллигенцияның эвилелиң, бүгү нацияларның болгаш биче улустарның бүзүлбас найыралы улам-на шыдал кирген, социалистиг демократия ханылап калбарган.

Сайзырангай социализм иитилелниң улуг чаалап алыышкынарын ССРЭ-ниң чаа Конституциязында быжыглаан.

Аңы-дуима социалистиг чурттар-биле кады ажылдажылга калбарган болгаш байлакшаан.

Совет күрүнениң делегейге авторитеди дыка бедээн, делегей хөгжүлдезинге оон салдары улуг.

Сагыш-сеткилдиг улуг ханыышкыны-биле мынча деп чугаалап болур: онгу беш чыл — ол дээрге, бистиң партиявыстың болгаш чонувустуң улуг чедиишкиннериниң беш чылы-дыр! Коммунистиг тургузуушкуннуң оруу-биле чаа базым кылдынган! Аңаа дүрүм ёзугаар чоргаарланыр бис, эштер!

Чурттуң хөгжүлдезин көргүскен тодаргай көргүзүглериниң дугайын чугаалап эгелээрде, экономиканың масштабы эрткен беш чылда дыка өскенин, бүдүрүлгениң эң бедик немей өзүлдези чедип алдынганын хамыктың мурнунда демдеглээри чүгула. Тоску беш чылдаазы-биле деңнээрге национал орулга 409 миллиард рубльге өскен, үлетүр продукциязы — 717 миллиард рубльге көвүдээн.

Химия болгаш нефть химиязының үлетпүрү, электроника, автоматизацияның болгаш башкарылга системаларының чепсек-херекселдериниң бүдүрүлгези, приборлар тудуушкуну, автомобиль тудуушкуну мурнаткан темп-биле сайзыраан. Амгы үениң дериг-херекселдерин бүдүрүп үндүрери көвүдээн.

588 миллиард рубль түңнүг кол фондуларны ажыглалга киирген. 1200 ажыг улуг үлетпүр бүдүрүлгелерин туткан.

Одалга-энергетиктиг комплекс улам ынай сайзыраан. Эки чиг-эт баазалыг база амгы үениң машина тудуушкуунуг болгаш атомнуг энергетиканы хөгжүдеринге улуг базымны кылган бис. ССРЭ-ниң чангыс аай энергетика системазы тургузарын үргүлүлээн, ол система ам 220 миллион ажыг чурттакчылыг деңискээрни хандырып турар. Чурттуң газ-биле хандырылгазының чангыс аай системазы тургустунган — газ дамчыдар хоолайларның узуну сөөлгү ийи беш чылдарда 64 мүң километрге азы 2 катап өскен.

Сибирьниң берге байдалдарында күш-ажылчы маадырлыг чорукту кылган — чурттуң одалга-энергетиктиг улуг баазазын тургускан болгаш шингээткен эрес-соруктуг кижилериниң дугайында Леонид Ильич XXV съездиниң индиринден улуг мактал-биле чугаалаан болгай. Партияның ол бедик үнелээшкиниге сорук кирген сибирьжилер XXV болгаш XXVI съездилериниң аразында үеде нефть тывыжын (газ конденсадыбиле кады) ийиден ажыг катап, газ тывыжын 4,3 катап көвүдеткен. Ол дээрге, Төрээн чурттуң алдары дээш база бир маадырлыг чорук-тур, XXVI съездиге төлептиг белек-тир!

Көдээ ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдер талазы-биле улуг хемчегларни онгу беш чылда боттандырган. Ол адырны хөгжүдеринге 170 миллиярд ажыг рубльди киирген. Көдээ ажыл-агый машиналарынга болгаш минералдыг чемиштидилгерге көдээниң хереглелдерин бистиң үлетпүрүвүс улам долу хандырып турар апарган. Көдээ тудуг, мелиорация болгаш суг ажыл-агыйы, мал ажылынга болгаш мал чемнерин бүдүрерине хереглээр машина тудуушкуну, микробиология үлетпүрү ышкаш, ындыг специализастаттынган адырлар улам ынай сайзыраан.

Көдээ ажыл-агыйның материалдыг баазазын быжыглааны, социал-экономиктиг чугула хемчегларни боттандырганы көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң улам ынай өзүлдезинге эки үндезинин тургузуп турар.

Беш чылдың үш чылдарының дургузунда агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары турза-даа, көдээ ажыл-агыйның продукциязы чылда ортумаа-биле 9 хуу көвүдээн. Тараанның чылдазы чылда ортумаа-биле бир-ле дугаарында 205 миллион тонна четкен болгаш тоску беш чылдаазы-биле деңнээрге, 23 миллион тоннага көвүдээн. Хөвенни чылда ортумаа-биле бүдүргени 1 миллион тоннага үлгаткан. 1980 чылда барык 10 миллион тонна хөвенни ажаап алган. Көдээ ажыл-агый продукциязының өске-даа хевирлерин бүдүрери база көвүдээн.

Чоннуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин үгланыышкынны партия чайгылыш чокка боттандырып келген. Чоннуң кижи бүрүзүнге онаштыр боттуг орулгалары өскен. Онгу беш чылдың төнчүзүнде өг-бүленин бир кежигүнүнге онаштыр айда орулгалар 100 рубль ажыг болган, ынчаарга 1970 чылда ындыг орулга чоннуң чүгле 18 хуузунга бар турган.

Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ортумак ажыл төлевири барык 16 хуу, иитилештирген ажыл-агыйдан колхозчуларның орулгалары — 26 хуу өскен. Кара болгаш оонуг металлургия, хөмүр-даш болгаш пөс-таавы үлетпүрү, тудуг, көдээ ажыл-агый, демир-орук транспорту ышкаш ындыг чүгула адырларда ажылдакчыларның чамдык бөлүктериниң күш-ажылының төлевирии бедиткен. Улус ажыл-агыйының бүдүрүлгении эвес адырларының ажылдакчыларының ажыл төлевириниң хемчээлдерии болгаш шалыңы бедидерии боттандырган.

Чурталга тудуун улуг хемчээлдиг кылдыр чоруткан. Онгу беш чылда 50 миллион ажыг кижи боттарының чурталга байдалдарын экижиткен.

Хереглелдиң иитилел фондуларының күсели-биле өөредилгеге, кадык камгалалынга, күш-ажылдың хоочуннарының материалдыг хандырылгазынга болгаш өске-даа социал хемчегларге хөренгилерни улам-на хөйүү-биле чарыгдап турар апарган. Колхозчуларның, улус ажыл-агыйының элээн каш адырларының ажылдакчыларының, инвалидтериниң пенсия хандырылгазы экижээн. Ада-чурттуң Улуг дайының кыржикчилериниң немелде элээн хөй чиигелдерии доктаткан. Күш-ажылдың болгаш дайынчы маздырлыг чоруктуң кижилери бисте хүндүлелге болгаш бүгү-иитиниң хүндүткелинге. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң доктаамал сагыш салыышкынынга бүргеткен дээрзин бо бүгү бадыткап турар-дыр!

Бистиң бүгү чедиишкиннеривис — хүн бүрүнүн ажыл-ижинге ёзулуг-ла төөгүлүг ажыл-хереглерни бүдүрүп, депшилгениң чаа чадаларынче чурттуу көдүрүп турар чоннуң кайгамчык улуг күш-ажылының, акы-дуима бүгү республикаларның ажылчы чоннарының маадырлыг күженнишкиннериниң үретүннели-дир!

Бистер, коммунистер, бистиң маадырлыг ажылчын ангывыска, алдарлыг колхозчу тараачыннарывыска, талантылыг улустуң интеллигенцияывыска улуу-биле өөрүп, чоргаарланып турар бис!

Ленинниң партиязының херээ, коммунизмниң херээ бистер бүгү чоннуң херээ болганывыга чоргаарланып турар бис. Бистиң күжүвүстүң болгаш тиилеттирбес чоруувустуң үнер дөзү ында! Ленинчи партияның удуртулгазы-биле совет улус коммунистиг тургузуушкуунуң оруу-биле бүзүредиг бурунгаар бар чоруур!

Онгу беш чылда кылдыган чүүлдерни партия ханызы-биле үнелевишаан, бергелерни болгаш четпестерни база көрүп билип турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерииң, улус ажыл-агыйының чамдык адырларын дүрген хөгжүдериниң соруглазын шиитпирлээри, капитал салыышкынарының үүрмектелирин ажып эртери көрдүнгени ышкаш чедип алдынмазының хамыктың мурнуида чугаалаар херек. Курлавырлар чамдыкта ажыл-агыйжы эвес ёзу-биле ажыглаттынган. СЭКП ТК-ниң Отчёт илеткелинге, съездиниң делегаттарының саналдарынга бо дугайын эң-не чидии-биле чугаалаан.

Улус ажыл-агыйын доктаамал, шапкын хөгжүдеринге, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге болгаш экономиканы хөгжүлдениң интенсивтиг оруунче шилчилеринге, чурттуң бүдүрүлге күчүзүн улам чөптүг ажыглаарынга, курлавырларның бүгү хевирлерин болдунары-биле камнаарынга база ажылдың шынарын экижидеринге үндезилээш, совет кижилериниң чаагай чоруунун улам ынайгы өзүллезин хандырарыг партия он бирги беш чылдың кол соруглазы кылдыр салып турар.

Он бирги беш чылда улус ажыл-агыйының эң чугула адырларының хөгжүлдезии дараазында саннар көргүзүп турар:

	1976—1980 чылдарда немелде өзүлде (хуу-биле)	1981—1985 чылдарда кол угланыышкынарының төлевилелиннде немелде өзүлде (хуу-биле)
Үлетпүр продукциязы	24	26—28
Оон иштинде:		
«А» бөлүк	26	26—28
«Б» бөлүк	21	27—29
Көдээ ажыл-агый продукциязы (чылда ортумак бүдүрүүшкүн)*	9	12—14
Демир-орук транспортунуң чүүк эргилдези	6	14—15
Капитал салыышкыннары*	29	12—15
Күрүне болгаш кооперативтиг садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазы	24	22—25

*) оон мурнунда беш чылга удур немелде өзүлдези.

Бо саннарны үнелеп көрбүшаан, чаа беш чылда экономиктиг хөгжүлдениң доктаамал, чангыс аай темпиниң төлевилеттингенин сеткил ханыышкын-биле демдеглеп болур. Ол чорук хереглелге болгаш чыылдага ажыглап турар национал орулганың немелде өзүлдезин 18—20 хуу көвүдедирии хандырар.

Чоннуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин көдүрериниң программазы

Коммунистиг партияның политиказының болгаш бүгү практиктиг ажыл-чорудулгазының дээди этис соруглазы кезээде-ле чоннуң чаагай чоруунуң дугайында сагыш салыышкыны болуп келген, болуп турар болгаш ыдыг болуп артар-даа.

Чоннуң чаагай амыдыралын хажык чок бедидер, кижиниң бүгү талалыг сайзыралынга, совет кижилериин бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылынга, кадыкшылын быжыглаарынга болгаш дыштанылгазын экижидеринге, өөредилгениң, эртемниң болгаш культураның — бистиң амыдыралывыстың социалистиг овур-хевири болуп турар бүгү чүүлдериин хөгжүлдезиниге эң-не таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле хемчегларнин калбак системазын боттандырарын партия он бирги беш чылда төлевилеп турар.

Национал орулгага хереглел фондузуиун улуг-хуузун бедидерин төлевилээн. Чурттакчы чоннуң кижи санынга онаштыр херек кырында боттуг орулгалар 16—18 хуу улгадыр.

Янзы-бүрү хевирлиг бараанларга болгаш ачы-дузаларга чоннуң төлеп шыдзар аргалыг негелделерин улам долузубиле хандырары ажылчы чоннуң амыдырал деңнелии бедидеринче утланган хемчегларниң аразында онза ужур-дузалыг болуп турар. Күрүне болгаш кооператив садыының бараан саарылгазы 22—25 хуу улгадыр.

Аъш-чем программазын болгаш улустуң хереглел бараанарын бүдүрерин хөгжүдериниң программазын ажылдап кылып турар болгаш боттандырар. Ол чорук чурттакчы чоннуң эът, сүт, кат-чимис болгаш өске-даа продуктулар-биле хандырарын экижидериниң аргазын - бээр. Хөвен-саазын, дүк, торгу болгаш хендирдеи кылган пөс-таавының янзы-бүрү хевирлерин, олардан даараан кылыгларны, иштики болгаш даштыкы хеп трикотажын, уруглар ассортиментизиниң барааннарын, культура-амыдырал база ажыл-агый хереглелиниң бараанарын садары көвүдээр. Улустуң хереглел барааннарының ассортиментизин калбартыры база чаартыры, оларның шынарын бедидери, чаа, каас, а ол ышкаш өртээ чиик эки барааннарны садарый көвүдедири көрдүнгеп. Оон-биле чергелештир кол-кол аъш-чем болгаш аъш-чем эвес барааннарны үүрмектеп садарының күрүне өртектериниң турум болуруи хандырарынче шугумну хажык чок чорударын көрүп турар. Садыгның, иитиниң чемненилгезиниң болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелериниң, ачы-дуза чедиреринин бүгү адырының ажылын калбартырының болгаш сәйзырангайжыдарының талазы-биле хөй чүүлдерни кылыр апаар.

Чоннуң акша орулгаларының өзүлдези база үргүлүүлээр.

Улус ажыл-агыйында бергелериң болгаш четпестерниң, кызыы черлериң кол чылдагааны чүдел дизе, ажыл-херектиң шынар талазын эвес, а ооң сан талазын бирги чергелиг кылдыр көрүп турган үениң тевиининг, чанчылының болгаш эргижирээн бодалдарның күжүн ам-даа бүрүн чайлатпаанында дээрэии ТК-ның Отчёт илеткелинде айыткан болгай.

Ам партийжи негелделериин утказы чүдел дээрге, ажылагыйының социалистиг системазының артык күштүг чоруктарын, канчаар-даа ажок улуг экономиктиг аргаларны болгаш курлавырларны бүрүнү-биле ажыглаап, интенсификацияныг, бүдүрүлгеиин ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедилериин оруунче шилчилгени боттандырары болур. Ол чорук, экономиктиг тургузуушкунга чедип алдынган чедиишкиннерге даянгаш, бергелерни ажып эртер, он бирги беш чылда болгаш оон дараазында чылдарда улус ажыл-агыйының улам ынай өзүллезин хандырар, съездиниң тодарадыры соруглаарны чедиишкиниг шиитпирлээр арганы берип турар.

II. Он бирги беш чылда чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол соруглаары

Эштер!

Сезен чылдарже кирип тура, чурттуң улам ынай экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң эртемге үндезилеттингеи программазын партия идип үндүрүп турар. Ол программа СЭКП ТК-ның партияның XXVI съездээзиниге Отчёт илеткелинде бүгү талалыг теоретиктиг болгаш политиктиг үндезилээшкинии алган болгаш 1981—1985 чылдарда база 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкынарының төлевилелиннде тодаргайы-биле көргүстүнген.

Чаа беш чылда соруглаарны он чылдың перспективазыбиле дүүштүр тодараткан, ол чорук экономиктиг политиканы боттандырарда салгалдыг болурун, эң чоокку болгаш элээн ыраккы соруглаарны шын төлевилээрин, экономиканың кол-кол айтырыгларын шиитпирлээриниң оруктарын база методтарын тодарадырын хандырар арганы берип турар. Ол — бистиң планнаашкынывысты улам ынай сайзырангайжыдарыгга чугула баарын.

Улус ажыл-агыйын доктаамал, шапкын хөгжүдеринге, эртем-техниктиг дешилгени дүргедедиринге болгаш экономиканы хөгжүлдениң интенсивтиг оруунче шилчилеринге, чурттуң бүдүрүлге күчүзүн улам чөптүг ажыглаарынга, курлавырларның бүгү хевирлерин болдунары-биле камнаарынга база ажылдың шынарын экижидеринге үндезилээш, совет кижилериниң чаагай чоруунун улам ынайгы өзүллезин хандырарыг партия он бирги беш чылдың кол соруглазы кылдыр салып турар.

Он бирги беш чылда улус ажыл-агыйының эң чугула адырларының хөгжүлдезии дараазында саннар көргүзүп турар:

	1976—1980 чылдарда немелде өзүлде (хуу-биле)	1981—1985 чылдарда кол угланыышкынарының төлевилелиннде немелде өзүлде (хуу-биле)
Үлетпүр продукциязы	24	26—28
Оон иштинде:		
«А» бөлүк	26	26—28
«Б» бөлүк	21	27—29
Көдээ ажыл-агый продукциязы (чылда ортумак бүдүрүүшкүн)*	9	12—14
Демир-орук транспортунуң чүүк эргилдези	6	14—15
Капитал салыышкыннары*	29	12—15
Күрүне болгаш кооперативтиг садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазы	24	22—25

*) оон мурнунда беш чылга удур немелде өзүлдези.

Бо саннарны үнелеп көрбүшаан, чаа беш чылда экономиктиг хөгжүлдениң доктаамал, чангыс аай темпиниң төлевилеттингенин сеткил ханыышкын-биле демдеглеп болур. Ол чорук хереглелге болгаш чыылдага ажыглап турар национал орулганың немелде өзүлдезин 18—20 хуу көвүдедирии хандырар.

Чоннуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин көдүрериниң программазы

Коммунистиг партияның политиказының болгаш бүгү практиктиг ажыл-чорудулгазының дээди этис соруглазы кезээде-ле чоннуң чаагай чоруунуң дугайында сагыш салыышкыны болуп келген, болуп турар болгаш ыдыг болуп артар-даа.

Чоннуң чаагай амыдыралын хажык чок бедидер, кижиниң бүгү талалыг сайзыралынга, совет кижилериин бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылынга, кадыкшылын быжыглаарынга болгаш дыштанылгазын экижидеринге, өөредилгениң, эртемниң болгаш культураның — бистиң амыдыралывыстың социалистиг овур-хевири болуп турар бүгү чүүлдериин хөгжүлдезиниге эң-не таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле хемчегларнин калбак системазын боттандырарын партия он бирги беш чылда төлевилеп турар.

Национал орулгага хереглел фондузуиун улуг-хуузун бедидерин төлевилээн. Чурттакчы чоннуң кижи санынга онаштыр херек кырында боттуг орулгалар 16—18 хуу улгадыр.

Янзы-бүрү хевирлиг бараанларга болгаш ачы-дузаларга чоннуң төлеп шыдзар аргалыг негелделерин улам долузубиле хандырары ажылчы чоннуң амыдырал деңнелии бедидеринче утланган хемчегларниң аразында онза ужур-дузалыг болуп турар. Күрүне болгаш кооператив садыының бараан саарылгазы 22—25 хуу улгадыр.

Аъш-чем программазын болгаш улустуң хереглел бараанарын бүдүрерин хөгжүдериниң программазын ажылдап кылып турар болгаш боттандырар. Ол чорук чурттакчы чоннуң эът, сүт, кат-чимис болгаш өске-даа продуктулар-биле хандырарын экижидериниң аргазын - бээр. Хөвен-саазын, дүк, торгу болгаш хендирдеи кылган пөс-таавының янзы-бүрү хевирлерин, олардан даараан кылыгларны, иштики болгаш даштыкы хеп трикотажын, уруглар ассортиментизиниң барааннарын, культура-амыдырал база ажыл-агый хереглелиниң бараанарын садары көвүдээр. Улустуң хереглел барааннарының ассортиментизин калбартыры база чаартыры, оларның шынарын бедидери, чаа, каас, а ол ышкаш өртээ чиик эки барааннарны садарый көвүдедири көрдүнгеп. Оон-биле чергелештир кол-кол аъш-чем болгаш аъш-чем эвес барааннарны үүрмектеп садарының күрүне өртектериниң турум болуруи хандырарынче шугумну хажык чок чорударын көрүп турар. Садыгның, иитиниң чемненилгезиниң болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелериниң, ачы-дуза чедиреринин бүгү адырының ажылын калбартырының болгаш сәйзырангайжыдарының талазы-биле хөй чүүлдерни кылыр апаар.

Чоннуң акша орулгаларының өзүлдези база үргүлүүлээр.

Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумак ажыл төлевири 13—16 хуу улгадыр. Моон-биле кады күш-ажыл төлевириниң хемчээлдериниң коллектив болгаш ажылчы бүрүзүнүң ажылының алыс түңнелдериндеи хамаарыжыры күштелдирерии хандырган турар ужурлуг. Байдалдың тургустунганының болгаш курлавырлар чыгдынганының хиречергези-биле айда он өөрээш ажыл төлевирии 80 рубль чедир бедидерн, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның, бирги ээлчегде бүдүрүлге адырларында турарларның ставкаларын болгаш шалыңнарын чоорту улгаттырары көрдүнгеп.

Өске-даа дыка хөй хемчегларни боттандырарын: Уралдың болгаш Казахстанның районнарынга ажыл төлевириигге район коэффициентилерии албайн турар ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга ындыг коэффициентиин тургузарын, ол ышкаш Ыракку Чөөн-чүктүң болгаш Чөөн Сибирьниң муриву районнарынга үзүк чок ажылдааны дээш ажыл төлевириигге немелделерии киирерин, чамдык адырларга дүнеки үеде ажылдааны дээш төлеп турар немелде төлевирлерин деңнелии бедидерин төлүттүүгеи чурум-биле төлевилеп турар.

Ажыл төлевирии бедидериниң талазы-биле чаа хемчегларни боттандырарына 1985 чылга санаарга, чижек-биле 10 млрд. рубльди тускайлап бээрии төлевилээн.

Колхозчулариың күш-ажылының төлевири 20—22 хуу өзер. Хууда дузалал ажыл-агыйындан алыр орулгаларны барымдаалаарга, колхозчуларның орулгалары ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның орулгаларынга шуут чоокшулап келир.

Совет өг-бүле бүрүзүнге практиктиг улуг ужур-дузалыг хөй-хөй хемчегларни бистиң күрүневис хереглелдии иитилел фондуларын дамчыштыр боттандырып турары билдингир болгай. 1985 чылда ук фондулар 138 млрд. рубль чедер, ол болза ортумаа-биле дөрт кижилиг өг-бүлеге барык 2000 рубль болуп турар.

Ие-херээженнерниң болгаш өзүп орар салгакчыларның амыдыралының байдалын экижидериниң, ол соруга-биле уругларлыг өг-бүлелерге база чаа өглеигеннерге күрүне дузаламчызын улгаттырарының талазы-биле хемчегларниң чаа системазын партияның Төп Комитеди болгаш чазак ажылдап кылган болгаш он бирги беш чылда база оон дараазында чылларда боттандырары чугула деп санап турар. Ол хемчегларни уругларлыг өг-бүлелерниң орулгаларын бедидеринче, оларның, ылангыя аныяк өг-бүлелерниң чуртталгаамыдырал байдалдарын экижидеринче, школа назыны четпээн уругларның албан чөрлериниң ачы-дузазын өг-бүле бүрүзү ажыглап шыдаар болзун дээш, ол албан чөрлериниң четкилерии улам ынай калбартырынче, ие-херээжеиниерниң хостуг үезин көвүдедиринче, уругларны кижизидеринге эки байдалдарны тургузарынче улгандырар.

Бирги үе-чадада — бо беш чылда ажы-төлдүг өг-бүлелерге күрүнениң дузаламчызын күштелдирер талазы-биле чурттуң районнарының аайы-биле чоорту боттандырар хемчегларни алырынга тос миллиард ажыг рубльди тускайлап бээрн көрдүнүп турар. Ол хөренгилерниң күсели-биле уругну бир хар четкижеге ажаап азыраар кылдыр ие-херээженнерге чамдыкызын төлээр шөлээ бээрии 1981—1983 чылдарда киирерин төлевилеп турар. Оон соонда ол шөлээни уругнуң бүдүн чартык харлаарынга чедир узатқан турар.

Уруг төрүттүнген таварылгада күрүнениң хары угда бээр пособиезиниң хемчээлии баштайгы уруу төрүттүнгенде 50 рубль, ийиги болгаш үшкү уруу төрүттүнгенде 100—100 рубль болдурарын, а ол ышкаш 12 хар чедир назылыг ийи болгаш оон хөй уругларлыг ажылдакчы херээженнерге чыл саиының шөлээзинге 3 хүннү немеп бээрии баш удур көрүп турар. Бот иелерниң уруунга ай санында берип турар пособиелериң хемчээлдерии 1981 чылда бедидерии төлевилеп турар.

Ажы-төл дугайында, ие-херээжеиниер дугайында сагыш салыышкын бистиң чуртувуста шынап-ла күрүнениң чүгула херээ болуп турар. «Бүгү-ле эки чүвени—уругларга» деп ленинчи чагыны бистиң партиявыс болгаш күрүневис хажык чок боттандырып турар дээрзин партияның Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чаа доктаалы база катап бүзүрелдии-биле бадыткап турар.

Чаа беш чылда төлептиг дыштанылгаже үнүп турар күш-ажылдың хоочуннарының амыдыралының байдаллары экижиир, ажылчыннарның, албан-хаакчыларның база колхозчуларның назы-хар болгаш инвалид талазы-биле пенсияларының, азырадыкчызын чидирген таварылгада алыр пеисияларның, а ол ышкаш мурнунда тывыскылаан чамдык пенсияларның эң кудуку хемчээлдери бедиир. Ада-чурттуң Улуг дайының кыржикчилериниң материал-амыдырал хандырылгазының талазы-биле чаа хемчегларни көрдүнгеп.

Күрүне беш чыл дургузунда чоннуң социал хандырылгазын экижидерииге барык-ла 6 млрд. рубльди немей тускайлап бээр.

Саиаашкыннарның көрүнүш турарындан алырга, уругларлыг өг-бүлелерге күрүне дузаламчызын күштелдирерииң база пенсияларны бедидерииң ачызы-биле барык 50 млн. совет хамаатыларының орулгалары өзер.

Бистиң иитилелливистиң характерлиг онза чүүлү—кижилерниң кадыының дугайында сагыш салыышкыны. Он бирги беш чылда чаа поликлиникалар болгаш эмнелгелер ажыглалга кирер, кадык камгалал албан чөрлериниң медицина техниказы-биле, херекселдер болгаш дериишкиннер-биле хандыртынылгазы экижиир. Аарыгларны баш удур чайладырынга, чоину, хамыктың мурнунда уругларны диспансерге эмнээриинге улуг кичээнгейии салган турар.

Медицина хандырылгазының шынарын бедидери бөгүн бирги чергенин айтырыы болуп турар, а ол чорук эртемтехниктиг чедиишкиннери, аарыгны тодарадырының болгаш эмнээриинии амгы үедеги методтарын, үре-түнелдиг эм чүүлдерни медицина практиказынга ажыглаары-биле тодараттынар. Ынчаарга адактың сөөлүнде медицина хандырылгазының деңнели эмчиниң, медицина сестразының, санитаркаиың профессионал биилиериидеи, дуржулгазындаи, дуза дилеп келген кижи бүрүзүнге кичээнгейлиинден болгаш сагыш човангырыдан кедергей улуг чергези-биле хамаарыжыр болбайн аан. Мергежилди бедидериите болгаш эмчиниң буянныг мергежилиниң чарылбас кезээ болур бедик моралыдыг шынарларны кижизидериге кадык камгалал органнары, медицина албан чөрлериниң коллективтери кошкаш дивес кичээнгей салыры эргежок чүгула.

Ажылчы чоннарның дыштанылгазын организастаарм, туризм, экскурсия хандырылгазы улам ынай хөгжүүр болгаш сайзырангайжыыр. Ада-иелерниң уруглары-биле кады дыштанырының болгаш эмнеириинии аргалары калбарар.

Күш-культура болгаш спорт совет кижилериң хүн бүрүдеги амыдыралынга улам-на калбаа-биле кирер. Бар турар спорт баазаларын болгаш дериишкиннерии оларның кайы

(Уланчызы 3-кү арында).

Н. А. ТИХОНОВТУҢ илеткелиниң уланчызы

(Этези 2-гн арында).

ведомствога хамааржып турарын барымдаалавайн, болдунар-ла экизи-биле ажыглаар херек. Ынчаарга улус депутаттарының Советтери, министерстволар болгаш ведомстволар, ажыл-агый органнары, профэвилелдери, комсомол, спорт организациялары ол дугайында сагыш салыр ужурлуг.

Мурнундагы чылдардазы ышкаш, он бирги беш чылда чурттагга тудуушкунун калбак хемчээлдер-биле чорудар апаар. Беш чыл дургузунда 530—540 млн. дөрбелчин метр чурттагга черлерин тударын төлевилеп турар. Чурттагга бажыңнарының тудуушкунун чаа шинээдип ап турар районнарга болгаш көдээ черлерге бирги эзлчегде боттандырары эргежок чугула. Планировказын база касталгазын экижиткен квартираларлыг чурттагга бажыңнарын чаңгыс аай төлевилелдер-биле тударынче шилчилгени доозары көрдүнген. Күрүненин чаа чурттагга шөлүн хуваарын он бирги беш чылда ог-бүлеге черле аңгы квартира бээр принципти ёзугаар боттандырар апаар.

Өөредилгени хөгжүдерии, совет кижилериң угаан-бодалжамыдыралын байлакшыдарына социалистиг культураның болгаш ураи чүүлдүң ролюн бедидер талазы-биле хемчеглерниң системазын төлевилел көрүп турар.

Кадрларны белеткээринин шынарын бедидер, эртем болгаш техниканың чаа угланыышкынмарының талазы-биле специалистерни өөредип үндүрерии көвүдедири улуг ужур-дузалыг дел көрүп турар. Өөредилге чорудулгазын үргүлчү-ле сайзырангайжыдары, өзүп олурар салгакчыларны ниитилелдин мурнунга хүлээлгезин медереп билириге, коммунистиг мировоззрениеге идепкейлиг кижизидери — дээди болгаш ортумак школаның, профессионал-техниктиг өөредилге черлериниң сорулгазы болур.

Телевидениени болгаш радиону, парлалга херээн хөгжүдер, культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылын экижидер талазы-биле хемчеглер база-ла утаан-бодал негелдерии улам долдур болгаш бүгү талалыг хандырарынга идиг кылыр ужурлуг.

Келир чылдарда социал хөгжүлдениң программазының дугайында чугаалап тургаш, күш-ажыл кылыр байдалды экижидери, хол-биле кылыр, куду мергежилдиг болгаш ар күш-ажылды бүгү хемчег-биле кызырары, ооң байдалдарын чигедири онза ужур-дузалыг деп ында айыткан. Көдүрер-тракспорт, чүдүрүп-дүжүрер болгаш склад ажылдарын механизастаашкынының деңнелин бедидер чорук 1985 чылда ол ажылдарга 1,5—2 млн. кижи күжүн камнап алыр арганы бээр.

Күш-ажыл—кижиниң амыдырал-чурттагазының кол чүүлү-дүр, ынчангаш ооң утка-шынар хевирлерии доктаамал байлакшыдары, чогаадыкчы байдалын күштелдирери чугула.

Леонид Ильич Брежневтиң онзалап демдеглээни-биле алырга, кижиниң, ооң негелдерииниң болгаш хереглелдериниң дугайында боттуг сагыш салышкыны дээрге, бистиң экономиктиг политикавыстың эгези болгаш алыс түннели ол. Ленинин партияның бүгү ажыл-чорудулгазының ханы утказы болза, ооң күш-ажылчы улустуң эң дээрге амыдырал-чурттагазының болгаш аксының-кежиниң эрге-ажыктары дээш кажан кезээде демисежип, ажылдап келгени болур. Моон соңгаар-даа ыңдыг болур дээрзин совет кижилер янк билир!

Бүдүрүлгениң ажыктыын бүгү хемчег-биле бедидери — ажыл-агыйжы политиктиг чугула сорулга

Эштер!

Улустуң чаагай чоруун бедидериниң улуг болгаш хөй талалыг программазын чүгле материалдыг бүдүрүлгениң хөгжүдезинге, ооң ажыктыг чоруунун өзүлдезинге үндезилээш, амыдыралга боттандырып шыдаар бис.

Бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун бүгү хемчег-биле бедидери—амгы үениң экономиктиг хөгжүлдезиниң принципиалдыг үндезини, коммунистиг тургузуушкунуун амгы үе-чадазының ажыл-агыйжы политиктиг эң чугула сорулгазы болур.

Бистиң улус ажыл-агыйлыысты интенсивтиг хөгжүлдениң оруунче киирери-биле боттандырып чорудул турар шилчидилгени чурттуң овур-хевирин үндезини-биле өскерткен социалистиг индустриализация ышкаш ыңдыг эң-не ханы чаартылга-биле кады чаңгыс одурутга деңнеп салып болур.

Экономиканы интенсификастаарының сорулгаларын шиитпирлээринге, эң эвээш чарыгдалдар болгаш курлавырлар-биле бүдүрүлгениң улам бедик түннелдерлиг болурун хандырарынга бүгү-ле чүүлдер — эртем-техниктиг депшилгени шапкынчыдары, ниитилел бүдүрүлгезинии структуразын сайзырангайжыдары, планнаашкынны, эргелеп-башкарылганы экижидери, ажыл-агыйны чорударының деңнелии белидери чагыртқан турар үеже дээ, Леонид Ильич Брежнев айыткан. Партия Төп Комитединиң айтырыгны ынчаар тургусканы бистиң съездивис чаңгыс үн-биле чүүлдүгүнүн көрген. Оны бүгү партия, бүгү совет улус деткип турар.

Бистер сезен чылдарда экономиканың интенсификацияның оруунче шилчинирин доозар, социалистиг бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун улам бедидериниң чаа хемчеглерии боттандырар бис, а он бирги беш чыл бо херекке чаа улуг базым болур.

Съездиге чугаалажып көөрү-биле киирген кол угланыышкынарның төлевилелин совет кижилериң хөй-хөй салгалдарының тургусканы каичаар-даа ажок улуг бүдүрүлге потенциалын улам долузу-биле ажылаарының эргежок чугулазын, экономиканы эң-не ажыктыг боттандырып чорударын хандырарын барымдаалап тургаш, ажылдап кылган.

Чаа беш чылдың онзагай чүүлү кандыгыл дээрге, күш-ажылчы болгаш материалдыг чарыгдалдарны, ооң иштинде капитал салыышкынарын улгаттырары-биле деннештир улус ажыл-агыйының сөөлгү түннелдерии мурнады өстүрерин ында көрүп, бар-ла турар бүгү курлавырларны эң-не рационалдыг ажыглаарының талазы-биле хемчеглерни айыткаиы боон турар.

Экономиктиг өзүлдениң кол фактору — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери болур. Он бирги беш чылда иитпиниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүнүн өзүлдези 17—20 хуу чедерии хандырар херек. Ооң күсели-биле национал орулганың немелде өзүлдезиниң 85-90 хуузундан эвээш эвезин алыр. Улетпүрге, тудугга, демир-орук транспортунга, көдээ ажылагыйга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң немелде өзүлдезиниң темпизин онгу беш чылдыындан дыка бедидерии хандырар.

	Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн немелде өзүлдези (хуу-биле)	
	1976-1980 чылдарда	Кол угланыышкынарның төлевилелии ёзугаар 1981—1985 чылларда
Улетпүрге	17	23—25
Көдээ ажыл-агыйга (ниитилел бүдүрүлгези: эрткен беш чылга удур чылда ортумак сан-биле)	15	22—24
Тудугга	11	15—17
Демир-орук транспорту	0,5	10—12

Бүгү адырларга бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылга таарымчалыг байдалдарны тургузары, комплекстиг механизастаашкынны болгаш автоматизацияны бүгү хемчег-биле шапкынчыдары, күш-ажылды организастаарының бригадалыг аргазын кызымаккай ажыглаары, нормалаашкынны сайзырангайжыдары, ажыл төлевирииниң идиг бөөр ролюн күштелдирери эргежок чугула. Ажылдап турар бүдүрүлге черлеринге продукция кылып үндүрериниң өзүлдези ында ажылдап турарларның ден-дески, харын-даа эвээш саннының үезинде чедип алдынар кылдыр ажыл-херекти ынчаар тургузар херек. Ол ышкаш бүдүрүлге эвес черлерге күш-ажылды улам-на рационалдыг ажыглаарынга кичээнгейни база салыр ужурлуг.

Продукция кылырынга чарыгдаттынар материал хемчээлии эвээжедири, чиг-этти, оттулар чүүлдү, энергияны, металлды, цементини, минералдыг чемишчидилгелерни болгаш өскө-даа материалдарны камнап чарыгдаары бистиң экономиктиг тургузуушкунувуска келир үеде онза чугула ужур-дузалыг болурун СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде айыткан. Чиг-этти болгаш одалга-энергетиктиг курлавырларның хемчээлии хевээр тургузары, харын-даа улгаттырары улам-на улуг өртек-үнелиг апар чыдарын барымдаалавайн барып болбас. Оларга хереглелди хандырары-биле Соңгу болгаш Чөөн чүктүң эвээш чурттакчылыг болгаш чедери берге районнарже киирер ужур таваржып турар. Ынчангаш тонна нефть, хөмүр-даш, металл бүрүзүнден камналганың ажык-дузазы улам-на улуг, а оларны төтчегленп ажыглаанындан каража—улам-на көскү боон кел чыдар. А бистер амдыызында материалдыг үнелиг чүүлдерии чер-ле болганда ажыл-агыйжы өзу-биле көрбейн, хөй чидириглерни болдуруп турар болгай бис.

Бо талазы-биле келир беш чылда үилезин экижидилгени чедип алыр херек. Бүгү-ле курлавырларны чарыгдаарынга шынгыы кызыгаарлаашкынны кылыр. Оларны камнаар талазы-биле министерство, эвилелдешкен республикалар болгаш бүдүрүлге черлериниң бүрүзүниге-ле даалганы бээр. Чаа беш чылдарның иштинде улус ажыл-агыйынга оттулар чүүлдү болгаш энергия курлавырларын камназарын чижеглеп алган оттулар чүүл-биле 160—170 млн. тонна чедирерии хандырары чугула. Машина тудуушкуиунга болгаш металл болбаазырадылгазынга кара металлдарның прокадының ниити чарыгдалын 18—20 хуу, кан хоолайларга — 10—12 хуу, өнүүр металлдар прокадынга — 9—11 хуу чедир кызырарын айыткан. Ыяш материалдарын, цементини болгаш өскө-даа материалдарны камнап алырының талазы-биле даалганы база доктаадыр.

Металл-демир артынчыларын ажыглаары-биле холбашкан айтырыгны шиитпирлээрии дургедедири онза чугула. Анаа холбаштыр демир артынчылары чыгдыынган районнарга металл артынчылары-биле ажылдаар улуг эвес металлургия заводтарын тудуп тургузарын көргеп.

Оттулар чүүл, чиг-эт болгаш материалдар, күш-ажыл болгаш сан-хөө курлавырларын камнаар талазы-биле айыттынган даалганы министерстволар болгаш ведомстволар, бүдүрүлге черлери болгаш организациялар-даа минималдыг болгаш ыяап-ла күүседир чүүл кылдыр көөр ужурлуг. Депшилгиг техниканы, эвээш артынчылыг болгаш артынчы чок технологияны, мурнакчы дуржулганы нептередирии киириштирбишаан, ажыл-агыйның бүгү деңнелдеринге, бүгү-ле адырларга курлавырларны камнаар талазы-биле хемчеглер комплекизин ажылдап кылгаш, ажыглаар херек. Бистиң бүдүрүлге хемчээли-биле алырга — ол болза, ниитиниң күш-ажылының болгаш бойдус байлактарының камналгазының чүгле улуг курлавыры эвес, харын база материалдыг курлавырларны бүдүрериниң болгаш оларга хереглелдиң деп болур чоруунуң хажылып болбас негелдези-дир.

Он бирги беш чылдың кол сорулгаларының бирээзи — кол бүдүрүлге фондуларын улам долдур болгаш ажыктыг кылдыр ажыглаары боон турар. Оларның немелде өзүлдезии шапкын темпилиг чоруп турар, а дыка хөй таварылгаларда чогуур беримчеии албайн турар болгай бис. Ажылдап турар деринг-хереккелдер эпти-ле долу хемчээлдии-биле ажылдавас болгулаар. Машина тудуушкунунда металл болбаазырадыг деринг-хереккелдериң ээлчег-биле ажылдаарының коэффициентизи 1,35 боон турар. Ажылдап турар бүдүрүлге черлеринде кол фондулар ооҗум чаартыынп турар, ооң-биле кады дыка хөй таварылгаларда чаа-ла ажылдадып киирген деринг-хереккелдер боттарының техник-экономиктиг хемчээлдериниң талазы-биле ажыглаттынып турар деринг-хереккелдерден бичиие ылгалдыг, а өртек-үнези оон дыка улуг болур.

Дыка хөй колхозтарда болгаш совхозтарда кол фондуларны четпес ажылгап турар. Багай ажылгап база кадагалап турарындан техника дораан-на сандан үнер болгаш норма-чижектиг хуусаага четпейн чорда-ла үндүр бижиттинип турарры хаая эвес.

Бүдүрүлгениң чаа күчүлерии ажылгап эгелээриниң хуусааларын узамдыктырар чорук фонд эгидилгезинге болгаш өскедаа экономиктиг көргүзүлгере багай салдарын чедирип турар.

Капитал салыышкыннарының ажыктыг чоруун улгаттырарынга шынгыы бурунгаарлаашкынны чедип алыр ужурлуг бис. Беш чылда национал орулганың хемчээлин көвүдедир деп айтканын болгаш ооң сооида ону калбаа-биле улгаттырарынга үндезинии салырын мурнундагы беш чылдаазындан эвээш капитал салыышкыннарының абсолюттуг болгаш хамаарылгалыг немелде өзүлдези-биле хандырар ужурлуг. Капитал салыышкыннарын тоо-быларадыры-биле шиитпирлиг демисел дугайында, оларны үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң эң чугула участоктарынга, ажыглаага киирер тудугларга мөөнээриниң, чаа объектилерии тударының хуусааларын кызырарының дугайында партия Төп Комитединиң шиитпирлерин, Леонид Ильич Брежневтиң айтыышкынарын амыдыралга ам-даа шынгыызы-биле боттандырып чорудар херек.

Ажылдап турар бүдүрүлге черлерии чаартыры болгаш техника талазы-биле эде дериириигге тускайлаан капитал салыышкыннарының дугайын онзалап чугаалаар херек. Ол сорулгага тускайлаан акша-хөреигии чаа тудугиуң күселп-биле аңаа дөмей бүдүрүлге күүлерии тургузарындан үш катап дурген дедир эгиттинер болгаш ажылчын күжүнге хереглеп кызырлыр. Сорулга чүдел дизе, чаартылга кылырынга акша-хөреигиии хөй-биле тускайлаап, оларның капитал салыышкыының хемчээлинге үлүүн дыка улгаттырарында боон турар. ССРЭ-ниң Күрпланы, министерстволар болгаш ведомстволар, эвилелдешкен республикалардың Министрлер Чөвүлелдери бөш чыл планының даалгаларын ажылдап кылыр үеде бо айтырыгларны катап-катап ыяк көөрү чугула боон турар.

Ажыктыг камналга — ол дээрге, продукцияның бедик шынарлыы, ооң хереглеп болгаш техник-экономиктиг байдалдарын экижидери-дир. Сөөлгү чылдарда бо талазы-биле чамдык бурунгаар шимчээшкин болгулаан, ынчалза-даа олар-даа бистиң сеткиливисти хандырбайн турар. Ынчангаш үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый продукциязының бүгү хевирлериниң шынарын бедидер, эртем-техниктиг депшилгенин, а ол ышкаш чонуун өзүп турар хереглелиниң негелдезинге дүүштүр кылыгларның ассортиментизин үргүлчү халбартып, чаартыр херек. Продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системаларын ажыглаары, белеп продукцияның, четчелээр кылыгларын, материалдарның болгаш чиг-эттиң стандарттарын база техниктиг негелделерии экижидери боттуг рольду ойнаар ужурлуг.

Партия ажыктыг болгаш шынарлыг чорукче эргилденип амгы үениң эртемиигге болгаш техниказынга үндезилээш, бүдүрүлгени сайзырангайжыдарының талазы-биле ажыл-биле сырый холбаштыр көрүп турар. Бүдүрүлгениң техниктиг чепсегленишкинии шапкынчыдар, шуут чаа техниканы болгаш материалдарны дүрген тургускаш, чер-ле болганынга ажыглаар, энергия база материалдарны камналгалыг болдурар бедик бүдүрүкчүлүг технологияны калбак хемчээлдиг ажыглаар сорулга он бирги беш чылда салдынган.

Техниканы чаартырының темпизи барык 1,5 катап дүргедеттинген турар. Ажылаарга бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун бедитпес, бодунуң тургузуунуң талазы-биле эргижирээн кылыларны бүдүрүп үндүрерии болдурбас. Машиналарның болгаш деринг-хереккелдериң техниктиг деңнелин үнелеп көөр системаны шиигырадыр херек. Эргижирээн деринг-хереккелдерии чогуур үезинде үндүр бижиттинге, оларны кылып үндүрериниң ындыкы хуусааларын айтырынга болгаш эргижирээн модельдерии кылганы дээш улам дээштиг санкцияны тургусса эки боор.

Амгы үениң бүдүрүлгезин хөгжүдерииге эртемиңң ролюн улам-на улгадып турар. Эртем шинчилелдериниң ажыктыг чоруун улгаттырарын, эртемниң болгаш техниканың чедишкиннерии ажылгалга киирериинң хуусааларын дыка кызырарын, фундаменталдыг болгаш дузалал шинчилелдериик бүдүрүлге-биле харылзаазын хаиыладырын кол угланыышкынарның төлевилелиниде чугула сорулга кылдыр салып турар. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының, ССРЭ-ниң Эртем болгаш техника талазы-биле күрүне комитединиң, бүгү министерстволарның болгаш ведомстволарның хүлээлгези болза, эртемге көрдүнген акша-хөреигилерии чөп ажыглаарында, оларны эң чугула угланыышкынарга мөөнээриинде, эртем шинчилелдериииң түннелдерии дүргеи шиигээдип алырын чедип албышаан, эртем черлериниң ажыл-чорудулгазын холбаштырарын сайзырангайжыларында болур. Улуг комплекстиг программаларны ажылдап кылырын болгаш боттандырарын калбартыры база чугула. Ол бүгү чүүлдер эртемденнериин, бүдүрүлгечилериин, план органнарының болгаш министерстволар ажылдакчыларының күжениишкиннерии эң чугула эртем-техниктиг сорулгаларны шиитпирлээринге мөөнээр арганы бээр. Эртем-бүдүрүлге каттыжыышкынары чижектиг эртемниң бүдүрүлге-биле холбаазының шак ыңдыг дээштиг хевири улам ыяйгы хөгжүлдени алыр. Ыңдыг каттыжыышкын бүрүзү чаа бедик шынарлыг продукцияны тургузарының болгаш бүдүрииниң, бүдүрүлгениң технологиязын болгаш организациязын сайзырангайжыдарының улуг төвү болган турар ужурлуг.

Ажыктыын болгаш шынарны бедидер талазы-биле сорулгалар ажок улуг-даа, нарын-даа, ынчалзажок ажыл-агый органнары, партия организациялары, улус депутаттарының Советтери, профэвилелдери, комсомол болгаш күш-ажылчы коллективтер туруштуг болгаш эрес-шудургу ажылдаар болза, ук сорулгалар чедиишкиниг күүсеттинер дээрзинге бүзүрээр бис!

Материалдыг бүдүрүлгениң адырларын хөгжүдериниң чугула айтырыглары

Эштер!

Кол угланыышкынарның төлевилелинде материалдыг бүдүрүлгениң адырларын хөгжүдериниң, улус ажыл-агыйының тургузуун сайзырангайжыдарының, бүдүрүкчү күштерии хуваап тургузарын экижидериниң оруктарын тодараткан болгай. Оларның чамдыктарынга доктаап көрейн.

Он бирги беш чылдың принципиалдыг онзагай чүүлү болза, «Б» бөлүктүн үлетпүр адырларының продукциязының өзүлде темпилери «А» бөлүктүн адырларының продукциязының өзүлде темпилериден дыка бедик боон турары.

Он бирги беш чылда чоннуң хереглел барааннарын бүдүрерии дараазында хемчээлдерге көвүдедири көрдүнген:

	Эге хемчээлдери	1980 чыл	1985 чыл	1981—1985 чылларда немелде өзүлде. Хуу-биле
Аъш-чем үлетпүрүнүң адырларының продукциязы	млрд. рубль	100	123—126	23—26
оон иштинде:				
күрүне курлавырларының чигэдинден киирер эът (1-гн категорияның немелде продуктулары-биле кады)	млн. тонна	8,3	11,1	34
күрүне курлавырларының чигэдинден киирер мал үзү	муң тонна	1276	1595	25
күрүне курлавырларының чигэдинден киирер үүш үзү	—«—	2457	3790	54,2
күрүне курлавырларының чигэдинден киирер ижер сүт	млн. тонна	24,87	28,3	14
Чиик үлетпүрүнүң продукциязы	млрд. рубль	100	118—120	18—20
оон иштинде:				
пес-таавы	млрд. кв. м	10,7	12,7	19
трикотаж	млн. кезек	1622	2060	27
хөм ядык	млн. эжеш	744,3	830	11,5
культура-амыдырал болгаш ажыл-агый хереглелдериниң барааннары	млрд. рубль	43,5	61,0	Өзүлдези 1,4 катаптан эвээш эвес.

«Б» бөлүктүн продукция бүдүрүлгезии дүрген темпилербиле өстүрери кончуг чугула херек. Чоннуң хереглел барааннарын бүдүрерии калбартырын хандырар болгаш оларның шынарын дыка бедидер дээш партийжи болгаш совет органнар, министерстволар болгаш ведомстволар, бүдүрүлгелер удуртукчулары, күш-ажылчы коллективтер бүгү күжүн салыр ужурлуг. Бо талазы-биле ылаңгыя бот-идепкейлиг болгаш туруштуг болур чорук, чиик база аъш-чем үлетпүрүнүң адырларында, ол ышкаш аар-даа индустрияда бүгү бар арганы болгаш курлавырларны долузу-биле ажыглаар чорук онза чугула. Чоннуң хереглел барааннарын бүдүрерии көвүдедиринге чер-черлериниң курлавырларын база эки ажыглаар херек. Эки чараштыр кылган кылыгар кижиниң сеткилсагыжын өөртүр, ынчангаш ыңдыг кылыгларны бүдүрерии чонга хереглел барааннарын бүдүрүп турар бүгү кижилериин алдарының болгаш профессионал чоргаараалының херээ болур.

Улус ажыл-агыйын хөгжүдериие болгаш бедик түннел көргүзүтлерии чедип ажылдаруга рольду индустрияның үндезин адырлары — электроэнергетика, металлургия, химия, машина тудуушкуну ойнаар ужурлуг.

Үлетпүрүүн үндезин адыларының продукциязының эң чугула хевирлерии бүдүрерии көвүдедири он бирги беш чылда даразында саннар-биле тодаратгынып турар:

	Эге хемчээлдери	1980 чыл	1985 чыл	1981—1985 чылларда немелде өзүлде. Хуу-биле
Электроэнергия	млрд. квт. шак	1295	1550—1600	20—24
Нефть (газ конденсадын кады алырга)	млн. тонна	603	620—645	3—7
Газ	млрд. кубометр	435	600—640	38—47
Хөмүр-даш	млн. тонна	716,4	770—800	7—12
Кара металлдарның прокады (белеп)	—«—	103	117—120	14—17
Машина тудуушкун продукция-зы болгаш металл болбаазырадыры	млрд. рубль	179	250	Өзүлдези 1,4 катаптан эвээш эвес.
Минералдыг чемишчидилгелер: чижек хемчег-биле алырга	млн. тонна	104	150—155	44—49
Чемишчидилге бүдүмелдерииң 100 хуузунга деңнээрге	—«—	24,8	36—37	45—49
Синтетиктиг чуктар болгаш пластиктиг массалар	—«—	3,64	6—6,25	65—72
Волокнолар болгаш химиктиг удазыннар	муң тонна	1176	1600	36
Цемент (ажыл-агыйлар аразының организацияларының бүдүрерии санаваска)	млн. тонна	124	140—142	13—15

Чурттуң экономиктиг күүзүнүң хөгжүлдезиң минерал-чиг-эт курлавырларының байдалындан дыка улуу-биле хамаарыжыр. Ынчангаш чаа беш чылда геология-шинчилел ажылдарын чорудары улам күштелир. Бистиң бойдус байлактарывыстың курлавырлары чеже-даа хөй болзажок, оларны казып тывырының болгаш камнаар ажыглаарының эң чогумчалыг арганы доктаамал дилээри бистиң хүлээлгевис болур.

Он бирги беш чыл болза, Леонид Ильич Брежневтиң үнелиг саналын ёзугаар ажылдап кылып турар ССРЭ-ниң энергетика программазын боттандырып эгелээриниң баштайгы үе-чадазы болур. Идегелдиг чиг-эт баазалыг газ үлетпүрүн, хамыктын мурнунда Барыын Сибирьге, дүрген хөгжүдерии үе программада эң чугула деп санап турар. Чаа беш чылда газ тывыжының бүгү немелде өзүлдезии чогум-на харын Барыын Сибирьниң күселп-биле алыры көрдүнген.

Нефть үлетпүрүнүң ажылдакчылары он бирги беш чылда улуг болгаш нарын сорулгаларны шиитпирлээр ужурлуг.

Электроэнергияның немелде өзүлдези колдуунда ядролуг кывар чүүлдүң, гидроэнергияның күселп-биле болгаш чурттуң чөөн районнарында хөмүр-даштың ажыглаарының күселп-биле боттаныр. 1981—1985 чылларда электроэнергияны бүдүрериниң немелде өзүлдезиниң барык 70 ажыг хуузун, а чурттуң Европа кезээнге — ооң бүдүрүлгезиниң немелде өзүлдезиниң барык шуптузун атомнуг болгаш гидроэлектростанцияларда алыры көрдүнген. Чылыг күжү-биле ажылдаар улуг электростанцияларның тудуушкунун Каиск-Ачинск болгаш Экибастуз бассейиериидс ажык арга-биле казып тып турар чиик өртектиг хөмүр-даштың баазазынга боттандырар апаар.

Келир чылларда улуг хоорайларның төпчүттүүген чылыг хандырылгазынга принципиалдыг чаа угланыышкыны боттандырып эгелээри планнаттынган. Чугаа болза улуг күчүлүг, чылыг бээр, элээн каш атомнуг станцияларны тударының дугайында чоруп турар, ыңдыг станция бүрүзү хөй муң чурттакчылыг улуг хоорайны, долгандыр турар бойдусту хирлендирбейн, чылыт-биле идегелдиг хандырып шыдаар.

Леонид Ильич Брежневтиң идип үндүргеии, Каиск-Ачинскиниң хөмүр-даш баазазынга одаар суук чүүлдү бүдүрерии организастаарының сорулгазы-биле холбашкан бүгү айтырыгларны Күрпланның, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының, ССРЭ-ниң Эртем болгаш техника талазы-биле күрүне комитединиң, хөмүр-даш министерствозунуң, өскө-даа министерстволарның болгаш ведомстволарның талазындан чогуур өөшаанда база бүгү талалыг шиитпирлээр чорук чугула улус ажыл-агый ужур-дузалыг болур. Энергияның чаа база ажыктыг үнер дестерии дилеп тывар, оларны чөп ажыглаар талазы-биле ажылды бис улам идепкейлиг чорудар ужурлуг бис.

Одаар чүүлдү болгаш энергияны бүдүрерии улам ыяй өстүрери база одалга-энергетика балансызын сайзырангайжыдары улус ажыл-агыйының бүгү адырларын болгаш амыдыралды электрижидериниң деңнелии дыка бедидер аргачы бээр.

Металлдың шынарын үндезини-биле экижидериниң, металл продукциязының ажыктыг хевирлерии бүдүрерии көвүдедириниң шугуму металлургия хөгжүлдезинге, металл бүдүрерии өстүрери-биле чергелештир шиитпирлиг чериң эвээр. Эң чугула сорулгаларның бирээзи болза үлетпүрүнүң болгаш тудугиуң түннел продукция бүрүзүиге кара металлдарның прокадының чарыгдалын эвээжедирии чедип алырында болур.

Ол сорулганы прокаттың ассортиментизиниң шынарын экижидериниң болгаш калбартырының, хереглекчилер шоолуг эвес болбаазыратқаш ажыглаар хевирлериик саиын көвүдедириниң чартазы-биле шиитпирлээр апаар. Улус ажыл-агыйынга ажыглаарга улуг ажыкты бээр, металл порошок бүдүрери дыка көвүдээр.

Бо хемчеглер база ол ышкаш машиналарның конструкцияларын база металл болбаазырадылгазының технологиязын экижидери, химиктиг болгаш өскө-даа конструкциялыг материалдарны улам калбаа-биле ажыглаары 1985 чылда машина тудуушкунуна 8 млн. тонна база гудутта 2 млн. тонна кара металлдар прокадын камнап алыр арганы бээр.

Металл продукциязының шынарын экижидерии хандырардизе, металлургия бүдүрүлгелериниң техниктиг улуг эде дериишкиниин, депшилгелиг технологтуг чорудулгаларны шинчээдириниң талазы-биле ажылды уламчылаары эргежок чугула.

Металл продукциязының шынарын бедидери — ол дээрге, конструкциялыг материалдарның талазы-биле үндезин бүрүлгаарлаашкыннарның улам-на ниити айтырыының кезээ болур. Оларның балансызынга алюминийиің, өскө-даа өөнүүр металлдарның, хоюг холуксааларның үлүг-хуузу улам улгадыр. Чартык сывырындак, онза арыг болгаш бедик параметрлиг өскө-даа материалдарның бүдүрүлгези улам ыяй хөгжүүр. Пластмасс, хырбалаан ыяш конструкциялар, ыяш плиталар, картон болгаш химия, ыяш болбаазырадылга база целлюлоза-саазын үлетпүрүнүң продукциязының өскө-даа хевирлерии бүдүрүп үндүрери көвүдээр.

Улус ажыл-агыйының техниктиг эде дериигези, ону интенсивтиг орукче шилчидери машина тудуушкунуиуң мурнунга онза чугула сорулгаларны салып турар. Кол угланыышкынарның Төлевилелиниде ол адырның продукциязын он бирги беш чылда 1,4-тен эвээш эвес катап өстүрерии көрүп турар. Энергетика, аар машина тудуушкуну, транспорт, химия, нефть, көдээ ажыл-агый машина тудуушкунуиуң, станок тудуунуң, прибор тудуунуң, электротехника үлетпүрүнүң, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнге машина тудуушкунуиуң продукциязын бүдүрери көвүдээр.

Ооң технологиязының, специализацияны ханыладырының, металл болбаазырадыр дерилгенин парыгының тургузуун экижидериниң күселп-биле машина тудуушкунуиуң бодунуң ажыктыы бедидер. Бүгү машина тудуушкунуига угланыышкынын продукция бүдүрери хөгжүлдериче болгаш мөөнээринче кичээнгейни күштелдирер херек.

Ынчалза-даа кол чүүл болза, машина тудуушкунуиуң продукциязының шынарын экижидери болгаш улам чаартыры болур. Улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларына бүдүрүлгени механизастаарыига болгаш автоматчыдарыига херек машиналарга база дерилгелерге негелде-хереглелдерии бүрүи хандырар ужурлуг.

Кол-кол технологтуг дерилгелериин, приборларың, эргелелдиг база контрольдуң яязы-бүрүү системаларының болгаш хереккелдериниң чугула кезээ болур электроииуг аажок хеизиг хемчээлдиг башкарылга машиналарын бүдүрүп үндүрери дыка калбарар. Агрегаттарның болгаш установкаларның чаңгыс аай күчүзүү бедиир, оларның ажылдаарыны, бүзүредиг болгаш ажыктыг чоруунуң хуусаазы улгалыр. Автоматтыг манипуляторларны (үлетпүр роботтарын) бүдүрүп үндүрери улам көвүдээр.

Он бирги беш чылда нефть, газ, чиик, аъш-чем болгаш үлетпүрүнүң өске-даа адырларының техниктиг эде дерилгезиие улуг базымны кылыр ужурлуг. Тудуг болгаш мелиорация ажылдарын комплекстиг механизастаарыига машина системазын тургузары колдуунда-ла бүрүи доостур. Көдээ ажыл-агыйга хереглээр машиналарның системазыига кирип турар техниканың номенклатуразы калбарар.

Чиг-эт, одалга болгаш энергетиктиг курлавырларны хөйбиле камнап алырын хандырар бедик бүдүрүкчүлүг машиналарны чогаадып, кылып үндүрерии дүргедедири айтып турар. Чижээ, металлургияда, химия болгаш өскө-даа адырларда ийиги энергия курлавырларын катап ажыглаарын экижидер сорулга-биле котёл-утилизаторларны бүдүрерии 1,6 катап көвүдедири көрүп турар. Дизель шимчелекчилиг чүүк машиналарын бүдүрери 1,9 катап көвүдээр, ол чорук кывар-чаар чүүлдү хөйиу камнап алырын хандырар.

Машина тудуушкунуиуң дугайын чугаалап тура, база бир айтырыга доктаар бодап тур мен. Бо адыр болза, чүгле амгы үениң техниказын бүдүрер ужурлуг эвес, харын хереглекчиге ооң ажыктыг ажылдаарыига аажок дузалаар ужурлуг. Ынчангаш машина тудуушкунуиуң бүдүрүлгелери ажыл үезинде нарын дерилгелерии эптеп тургузарыига калбаа-биле каржири, ооң техниктиг хандырылгазын болгаш ооң бодунуң төпчүткен септелгезии үндезиин-биле экижилер, артык кезектерге бүдүрүлгелериин, колхозтарның болгаш совхозтарның негелде-хереглелдерии бүрүи хандырар талазы-биле хемчеглерии боттандырары эргежок чугула.

Чаа беш чылда чаңгыс аай агроүлетпүр комплекизин тургузуп турар адырларының аразында холбаалыг, деп-леки хөгжүлдезии хандырар сорулга-биле ажылды уламчылаар. Ону хөгжүдериге болгаш улам-на сайзырангайжыдарыига улус ажыл-агыйында капитал салыышкыының барык үштүк бир кезээи, ооң эң хөй кезиии көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериге тускайлап берип турары дээрге, аъш-чем айтырыын шиитпирлээриге экономиканың бо секторунуң улуг ужур-дузазын тодарадып турар-дыр.

Он бирги беш чылда көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң өзүлдезин дараазында хемчээлдерге көрүп турар:

	Эге хемчээлдери	1976—1980 чылдарда чылдын орташ бүдүрүлгези	1981—1985 чылларда чылдын орташ бүдүрүлгези	1981—1985 чылларда бүдүрүлгениң чылда өзүлдези. Хуу-биле
Тараа	млн. тонна	205,9	238—243	16—19
Чигир свеклазы	—«—	88,4	100—103	13—16
Тарымал тоорук	—«—	5,32	6,8	28
Чиг хевеи	—«—	8,9	9,2—9,3	3—4
Эът (коң дензи-биле)	—«—	14,8	17—17,5	15—18
Сүт	—«—	92,6	97—99	5—7
Чүүрга	млрд.	63,1	72	14
Ногаа	млн. тонна	26,0	29,4	13
Кат-чимис	—«—	9,4	11,5	22
Дүк	муң тонна	460	470—480	2—4

Көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерии көвүдедир талазы-биле даалгалар аажок улуг. Оларны күүседир дизе, тускайлап берген курлавырларны ажыглаарын дыка экижидер, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң улам ыяй өзүлдезин болгаш ажыктыын бедидерии хандырар херек.

Эң чугула сорулгалар болза, тараа бүдүрерии көвүдедирии, мал чемнерии бүдүрерии үндезиии-биле экижидери, аңаа үндезилээш, мал ажылын хөгжүдери, көдээ ажыл-агый продукциязының чидирииң кызырары, ооң шынарын бедидер талазы-биле хемчеглерни боттандырары болур.

Көдээ ажыл-агый продукциязының немей өзүлдези чоннуң кижи саннына онааштыр эрткеи беш чылга болаарга ийи катап хөй болур. Ону чедип алыр дизе, черии эки ажыглаар, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин специализастаарының болгаш концентрастаарының деңнелии белидер, көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг базазазын быжыглаарын, ону индустриалдыг үндезинге база депшилгелиг

Н. А. ТИХОНОВТУН илеткелиниң төнчүзү

(Төнчүзү. Эгези 2-ги, 3-кү арыннорда).

Малга чем баазазының дугайын чугаалап тура, мал чеми тараанын курлавырларын улам ажыктыг ажылаарының улуг ужур-дузазын онзалап айтыры эргежок чугула. Он бирги беш чылда мал чемининң белюк болгаш өске-даа сүүзүнүг чүүлдер-биле таарыштырылгазын экижидерин көрүп турар. Ону тараа-бобы база өске-даа хөй белоктуг культураларны өстүрүп будүрининң, микробиологтуг синтезтин продукциязының эң дүрген өзүлдезиниң, мал чемниң сүүзүнүг чүүлдерининң чидирини болдурбазының, мал чеми будүрининң индустриязын хөгжүдерининң күсели-биле чедип алырын көрүп турар.

Көдээ ажыл-агый продукциязын камгалап кадагаларының айтырыынга онзалап доктаар бодап тур мен. Тарааны, ногаа-ны, картофельди, этти болгаш сүттүг бүдүрер черлериндең хереглекчилерге чедир бүгү үеним дургузунда ооң чидирии хөй бооп турар таварылгалар амыгаа чедир бар. Ол ышкаш минералдыг чемишчидилгелерни база мал чемнерин база-ла эвээш эвести чидирип төтчеглеп турар. Продукцияны шыгжап кадагаларын экижидер, ооң чидирии кызырары-биле чаа беш чылда 15 миллиард рубль капитал салыышкының азы эрткен беш чылга бодаарга, оон 1,6 катап хөйнү тускайлап бээрии көрүп турар. Ол акша-хөренгилерни тараа складтарын, соодукчуларны, ногаа база мал чемнерн шыгжаар черлерни, өске-даа тудугларны тудуп кылырынга ажылаар. Ынчалзажок чидириг-биле демнэел күш-ажылды организастаарындан, ооң түннелдеринге медерелдиг, хумагалыг чоруктан улуу-биле хамаажыр, бистер бирги ээлчегде ол дугайын бодаар ужурлуг бис.

Көдээ ажыл-агыйны көдүреринге эртемниң ролю аажок улуг. Эртемденнерни күжениишкинии хөрзүнүң үнүш-дүжүткүрүп, үрезии ажылын бүгү талалыг экижиерииче угланыраар ужурлуг. Тараа культураларының, хөвеннии, чигир свеклазының, тарымал тооруктуң чаа бедик продуктулуг сорттарын тургускаш, ону хову-шөлдерге дүрген тарып олуртур, малдың уксаажыдылгазын болгаш продуктулуг шынарларын экижидер талазы-биле селекция ажылын сайзыралыр херек.

Бистиң көдээ ажыл-агыйывыстың будүрүлге күчүзү канчаар-даа аажок улуг хемчээлдиг өскен. Ынчангаш ам ону ажыл-агыйжы ёзу-биле ажылап, агроүлетпүр комплекизин хөгжүдерииге киирип турарывыс акша-хөренгилерден бүгү эргежок чугула беримчеии хандырары чугула. Ол чорук хамыктың мурнунда ажыл-херекке көдээнің бүгү ажыл-ишчилерииң, а ол ышкаш көдээ ажыл-агый продукциязын кадагалап, шыгжап, дажыглап, болбаазырады ажылдап кылып база ону хереглекчилерге чедирип турар харылзашкак адырларың ажылдакчыларының организастыр, иниципативалыг, харысалгалыг чоруундан хамаажыр. Агроүлетпүр комплекизиниң бүгү адырларын бедик будүрүкчүлүг техниканы-биле хандырар ужурлуг бистиң машина тудукчуларывыстан хөй чүүлдер хамаажыр дээрзи чугаажок.

Хамаатыларның хууда дузалал ажыл-агыйы, будүрүлгелериниң болгаш албан черлериниң дузалал ажыл-агыйы ышкаш, эът, сүт, картофель болгаш өске-даа продуктуларны будүрерии көвүдедириниң ындыг курлавырларын база уттуп болбас.

Он бирги беш чылда будүрүлге хамаарылгалыг адырлар улам-на хөгжүүр. Бирги черге ужур-дузалыг сорулга болза, улус ажыл-агыйының, негелде-хереглелдериндеи демир-орук транспортунуң тургустунуп келген хожудаашкының ажып эртери болур. Кол угланышкыннарның төлевилелинде демир-орук транспортунуң материал-техниктиг баазазын үнлезиниииле бижыглаарын көрүп турар. Бо сорулгаларга капитал салыышкыннары 1,3-тен хөй катап көвүдээр. Электровозтарның болгаш тепловозтарның парыгы өзер. Контейнер болгаш пакеттиг сөөртүлге калбаа-биле хөгжүүр, оон хемчээли 80 чылларда үш катап өзер.

ССРЭ-ниң Күрпланы, ССРЭ-ниң Күрхандырылгазы, Орук харылзаа министерствозу, министерстволар болгаш ведомстволар чүк сөөртүлгезиниң ыраакка чоруурунуң ортүмак хемчээлин кызырып, чүк сөөртүлгезин улам экижидип тургаш, ону башкарарын шынгыызы-биле экижидер херек.

Орук харылзаа министерствозу ажыглал ажылын организастаарының деннелин шинтпирлии-биле бедидер, чүктү чүдүрер, дүжүрер болгаш сепгелге операцияларына комплекстиг механизацияны шудургу неитередир, демир-оруктарга шимчээшкиннн улам дүргедедир, хереглекчилерге чүктерни үзүк-соксаал ыокка чедирерин хандырар ужурлуг.

Транспорттуң бүгү хевирлериниг пассажирлер аргыштырар болгаш чүк сөөртүр чамдык чаа шугумнар ажыттынар. Нефть продуктуларның барык 12 муң км. дамчыдыкчыларын азы онгу беш чылда киирегиидеи 5 катап хөйнү тударын көрген. Арктиканың барын райоиузга Вилькицкий өөжүне чедир будүн чыл дургузуида эжиндирер апаар.

Чүк сөөртүлгезиие болгаш пассажирлер аргыштырылгазынга автомобиль база хем транспортунуң ролю өзер. Автомобильдиң кадыг шывыглыг оруктарының четкизин бирги ээлчегле Сибирьге, Ыраккы Чөөн чүкке, а ол ышкаш РСФСР-ниң кара эвес хөрзүнүг зоназынга кылырын үргулчүлээр. Сибирьиің болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга хем транспортунуң порт ажыл-агыйын бижыглаары көрдүнген. Ол сорулгага тускайлап турар бүгү капитал салыышкыларының барык кезиин ол районнар алыр. Ынчангаш ам аажок ыапкын шингээлип ап туралывыс районнар Арктиканың далайлары, БАМ-ның чогуур участоктары болгаш Сибирьиің хемнери-биле бижыг транспорт харылзааларлыг апаар.

Агаар транспорту камналгалыг болгаш эптиг таарымчалыг дериглелиг чаа самолёттар-биле неметтинер. Магистральдыг болгаш чер-черниң шугумнарында аэропорттарның четкизи калбарар, сөөртүлге чорудулгаларын болгаш самолёттарны ажаап-тежээрии механизацня болгаш автоматизация хереклелдери-биле хандырары экижиир.

Транспорттуң бүгү хевирлериниң ажылын дүүштүрери, улус ажыл-агыйының өске адырлары-биле оларның аразында харылзаазын экижидер талазы-биле хемчеглерии алыр.

Харылзааны хөгжүдер, ооң ачы-дузазынга чоннуң хереглелдерии улам долу хандырар талазы-биле улуг даалгалар тургустувуп турар. Чүрттакчы чоннуң телефоннарының саны 1,4 катап өзер.

Чүрттуң экономиктиг күчүзүн өстүрери капитал тудугнуң байдалындаи шинтпирлии-биле хамаажыр. Партия Төп Комитеди ажыл-агыйның ол адырында хереки экижидериие оиза чугула кичээнгейни салып турар. Чаа беш чылда тудугжуларга болгаш төлевилекчилерге бедик негелдерни салып турар. Олариың хүлээлгези болза шынарлыг, ажыктыг болгаш дүрген төлевилээри база тударын, объект бүрүзү доктааттынган хуусаазында ажыглалга кирген, бүгү талазыбиле амгы үеиии ёзугаар кылдынган турарын чедип алыры болур.

Улус ажыл-агыйының эң чугула тудугларындаи материалдыг болгаш күш-ажыл курлавыларны чардыктырар, тудугларның хуусаазын үзадыр чоруктарга удур ам-даа шудургу демисеилди чорудары, хары угда тудуп турар объектилериии саиын кызыгаарлаарынче угланыышкынны үргулчүлээри чугула.

1980 чылда доозулбаан тудугларның өзүлдезин доктаадыштар арга бар болган, а 1983 чылда оон хемчээлин нормативтиг деңнелге чедирер сорулга салдынып турар. ССРЭниң Күрпланы, министерстволар болгаш ведомстволар, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери чаа тудут бүрүзүнүң үндезилелии кылырда бижыг туруштуг болуп, күрүненің эрге-ажыктарын шынгыы удуртулга болдурар ужурлуг. Ында чүгле бижыга берген тудуг организацияларды бар болуп тургустуна берген дээш-ле кайы-бир районнарга капитал салыышкыннарны болгаш материалдыг курлавырларны тускайлап бээр практиканы шинтпирлиг соксадыр херек. Оон туржук, ол организацияларның четкизин болгаш тудуг индустриязының баазаларын бистин чаа тудугларывыстың калбарып турар географиязы тодарадыр ужурлуг.

Министерстволар тудуглар мөөнеттиинеи районнарда девискээр айы-биле тудуг-монтаж организацияларының күчүзүи күштелдирер дугайында, тудугнуи шимчеңгір алырларын хөгжүдер болгаш эки ажыглаар дугайында сагыш салып, тудуг будүрүлгезиии чорударының депшилгелиг аргаларын бүгү черлерге неитеретсе чогуур. Ону индустриализастаарының деннелин бедидерияге күжениишкиннерни кошкалып болбас.

Партия болгаш совет органнар, улусчу контроль комитеттери тудуг айтырыын боттарының контролюига доктаамал тургузар, тус черииң эрге-ажыын болгаш ведомство эргеажыын хараар, хөренгилерни быдарадыр чоруктарны шинтпирлиг үзе шавар, объектилерни чогуур хуусаазында болгаш шынарлыг дужаар дээш ажыл-агый удуртукчуларының харыысалгазын бедидер ужурлуг.

Чаа беш чылда болгаш оон-даа үр перспективада будүрүкчү күштер быжыгып келген-даа база чаа-даа девискээрлерге хуваай тургузарын сайзырангайжыдар талазы-биле ажыл үргулчүлээн турар. Оларның комплекстиг хөгжүүрүн болгаш специализациязын күштелдирери, ажыл-агыйжы харылзааларын чаартылгажыдары төлевилеттининн турар. Чүрттүң чөөн болгаш сөөгу талакы районнарының бойдус байлактары планныг болгаш дүргедедишкининг ёзу-биле шингээдип алдынган турар. Ол районнар, мурнунда демдеглээни ышкаш, чүрту одаар чүүл, энергия болгаш минералдыг чиг-эт-биле хандырарынга улам-на улуг ужур-дузалыг апар чоруур.

Барын-Сибирьиің, Саяиның, Ангара-Енисейиин, Тиман-Печораның, Мурнуу-Якутияның, Павлодар-Экибастузтуп, Мурнуу-Таджикгин ышкаш болгаш өске-даа девискээр-будүрүлге комплекстери хөгжүлдеии алыр. Оларның хевирлеттинери адырларның будүн комплекизинии, а ол ышкаш хандырылга будүрүлгелериниң тургустунары болгаш хөгжүүрү хевирлиг болур чаа үе-чадаже кирер. Чижээ, Барыын Сибирьде Тоболдун болгаш Томскиинн заводтарынга баштайгы күчүлерии ажыглалга киирери чүртка эң улуг нефтехимия баазазын тургузарының эгезии салыр. Ол районга нефть, газ болгаш химия үлетпүрлеринге дериглелер будүрер заводтарны болгаш өске-даа объектилерии тудары төлевилеттинии турар. Маиаа эдериичи газты улам долу ажыглаарының будүрүлгелерин тудары беш чыл дургузунда ооң чидирииң барык 2,5 катап кызырар арганы бээр.

Байкал-Амур демир-орук магистралының тудуун доозары болза аажок улуг бо девискээрнің ажыл-агыйжы хуу-салымынга эргилделиг үе болур. БАМ-ның тудугжулары, ээвээш эвес бергелерии ажып эртип тургаш, улуг болгаш чаагай ажыл-херекти будүрленнер, онгу беш чылдың планын ажыр күүсеткеи, чүс-чүс километр оруктарны, чаа хоорайларны болгаш суурларны, он-он будүрүлге объектилерии тутканнар. Ынчангаш ээлчеглиг сорулганы шинтпирлээриие — чаа беш чылда Байкал-Амур магистралының бүгү дургузунга өттүүр шимчээшкинии ажыдарынга, а 1985 чылда—орукгун тудуун бүрүи доозарынга эки база тургустунган.

Партия Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың өмүиээзиидеи тудугжуларга, демир-орукчуларга, будүрүлге коллективтеринге, бистиң комсомолувуска, ол аажок улуг тудугга киржип турар бүгү-ле эштерге чүректин ханысындаи өөрүп четтиришкинии илергейлээрии чөпшээрел көрүүлер!

БАМ зоназының бойдус курлавырларын ажыл-агый сайгарылгазынче киирерииге чангыс эвес чыл негеттинер болбайн аан. Ынчалзажок ССРЭ-ниң Күрпланы министерстволар болгаш ведомстволар-биле, Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлели-биле кады БАМ зоназында бар болуп турар коксталыр хөмүр-даштан, демириин, өзиүг болгаш ховар металлдарның болгаш өске-даа казар байлактарның чыдар черлерии шингээдип алырының делегеиргей программазын белеткээрии идепкейлиг чорудар ужурлуг, оларның аразында Удоканиың онзагай честиг чери, Забайкальеиии, Мурнуу-Якутияның болгаш Ыраккы Чөөи чүктүң ыяш, чиг-эт курлавырлары база бар. Ындыг программа БАМ зоназының бойдус байлактарын ажыл-агый сайгарылгазынче киирерииің эзлчешкээн үидезилээр болгаш тодарадыр, ол аажок улуг девискээрнің хөгжүлдезиниң төп эргелеп башкарылгазын тургузарын болгаш өске-даа айтырыгларны баш удур көөр ужурлуг. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, демир-орук магистралының тудуушкунуига күрүненің кииргеии он хөй хереигилерден эң кыска хуусаазда эң хөй эгидилгеии алыр арганы бээр ыидыг эки бодап кылдынган, тодаргай планныг болур херек.

Чаа беш чылда аку-дүнма бүгү республикаларның экономиказы болгаш культуразы улам ыиай хөгжүүр. Кол угланыышкыннарның төлевилелиинн тускай кезээнде республикалар айы-биле чогуур даалгаларны көрген. Оларны катаптавайн, чүгле ол даалгалар эвилелдешкеи республикаларның ажыл-агыйларының комплекстиг болгаш ден-дески хөгжүүрүн күш-ажылдың ниити эвилел хуваалдазының артык шынарларын ажыглаары-биле дүүштүреринии принцивии барымдаалаан дээрзин демдеглеп каайи. Төлевилеттинген даалгаларны күүседири чаңгыс аай улус ажыл-агый комплекизиниң иштинге эвилелдешкеи республикаларның бүгү талалыг хөгжүлдезиниң болгаш экономиказының чоокшулажырының чорудулгазын дүргедедир. Ынчаар көөрү партияның ленинчи национал политиказының принциптериие бүрүнү-биле дүжүп турар.

Ынчангаш чаа беш чылда улус ажыл-агыйының бүгү адырларын болгаш экономиктиг районнарны улам ыиай хөгжүдер талазы-биле улуг ажылды кылыр апаар-дыр бис. Дагжылар, металлургтар, нефтжилер болгаш газпылар, машина тудукчулары, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң, көдээ ажыл-агыйның ажылдакчылары, тудугжулар, эртемденнер, инженерлер болгаш техниктер—бүгү республикаларның, крайларның болгаш областарның ажылчы чоннары боттарының чүткүлдүг күш-ажылы-биле тургузуларының чаа сорулгаларын чедишкининг шинтпирлээр дээрзиите партия Төп Комитеди болгаш чазак чигзиимейн турар!

III. Даштыкы экономиктиг харылзаалараны хөгжүдери

Эштер!

Совет күрүненің ажыл-чорудулгазының чугула угланыышкыны болза, даштыкы чурттар-биле экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзааларны калбартыры, чурттар аразынга бот-боттарынга ажыктыг күш-ажыл хуваалдазын эргаларын ажыглаары болур.

Бистиң кичээнгейивистиң төвүнге социалистиг чурттар-биле кады ажылдажылга туруп келген болгаш ыичаар артар деп чүве билдингир. Аку-дүнма чурттарның аразында экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзаалар ниити эрге-ажыктарның бижыг үндезиниинге тургустунуп, ханы болгаш бүгү талалыг бооп турар. «Дружба» деп нефть дамчыдылгазы, «Мир» энергосистема, «Братство» болгаш «Союз» деп газ дамчыдылгалары ышкаш демнежилгениң улуг объектилери чедишкининг ажылдап турар. Оларның аттарында безии чаа хевирниң экономиктиг харылзааларның, аку-дүнма кадыг ажылдажылганың болгаш бот-боттарынга дузалажылганың хамаарылгазының ужур-утказы илереп турар. ЭДЧ кежигүнкери өске чурттар-биле улус ажыл-агый планнарывыстың дүүштүрүлгезии моон соңгаар-даа сайзыраигайжыдар, социалистиг экономиктиг каттыжылганы ханыладыр бис. Ону бис делегей экономиказынга социализмиің туружуиуң бижыгарының, делегейниң капиталистиг ажыл-агыйынга туруп кээр таарымча чок угланышкынындан социалистиг чурттарны камгалазарының чугула чепсээ деп көрүп турар бис. ССРЭниң ЭДЧ кежигүнери чурттар-биле аразында садылажышкыны элээи улуг хемчээлге өзер.

Оларның-биле бистиң кадыг ажылдажылгавыс энергетиканы хөгжүдери, олаар чүүл, чиг-эт курлавырлары-биле хандырылга болгаш оларны чөптүг ажылгаары, машина тудуунуң деиселии бедидери, машиналарның болгаш дериг-херекселдериии деиштлгелиг хевирлерии будүрериие кооперацияны күштелдирери; хереглел бараанарының шынарын экижидери болгаш ассортиментизии байлакшыдары ышкаш чугула айтырыгларны шинтпирлээриие мөөнеттиинн турар. ЭДЧ чурттарының кадыг ажылдап кылганы кадыг ажылдажылганың 1990 чылга чедир үеге санаттынган тускай программалары чогум-на олче угланган.

Чаа беш чылда атомнуг электростанцияларга дериг-херекселдер, аар болгаш ховар станоктар, санныг программа-биле башкарар станоктар болгаш ажылдап кылышкын тургузугларын, тракторлар, көдээ ажыл-агый машиназлары, даг-шахта болгаш өске-даа дериг-херекселдерни будүрүп үндүреринге специализацияның болгаш кооперацияның дугуржулгалары чардынган. Хмельницкийге атомнуг электростанция, дагарыглал комбинаттары, феррит эзилдиригдер заводтары ышкаш өске-даа улуг будүрүлгелерни ССРЭ-ниң девискээринге демнежилге үндезиниинге тудар. Анда-чергелештир Совет Эвилели ачы-дүнма чурттарга элээи каш чугула будүрүлге объектилерии тудуп тургузарынга киржир.

Хөгжүп орар чурттар-биле кады ажылдажылгавысты бис чөптүг болгаш деп эргелиг үндезиигге тургузуп турар бис. Садыг харылзаазы болгаш үлетпүр база көдээ ажыл-агый объектилерии тудуп тургузары, национал кадрларны белеткээри, оларга экономиктиг деткимче көргүзери, а ол ышкаш үр хуусаалыг үлетпүр кооперациязынга үндезилээн дугуржулгаларны боттандырары аиаа бараан болуп турар.

Совет Эвилели, оон мурнундаазы дег, капиталистиг чурттар-биле бот-боттарынга ажыктыг, доктаамал харылзаалар хүлээлгелерии шынгыы сагыырынга үндезилеп оларны калбартыры дээш туржуп турар. Хөй-хөй капиталистиг күрүнелерниң болгаш хөренгиген бөлүктериің талазындаи чурттар аразынга экономиктиг кады ажылдажылганың айтырыларынга боттуг хамаарылгалыг болуп турарын үнелеп турар бис, ынчангаш садыглажышкынны бирги черге ол чурттар-биле сайзыралыр апаар бис. АКШ-биле садыглажышкын кызырлып азы хөгжүвейн турупкан байдалда бистиң буруувус чок. Ол дээрге делегейге кады ажылдажылганың деп эргелиг эрге-ажыктарынга дүүшпес, садыглажышкынны чүүл бүрү политиктиг сорулгаларга ажыглаарынче угланган АКШтың политиказының түннели-дир. Совет Эвилелиие хамаарыштыр алыр болза, бис деп эргелиг база бот-боттарынга ажыктыының үндезинииге экономиктиг харылзааларыны Каттышкан Штаттар-биле-даа хөгжүдерииге белеи бис.

Бистиц даштыкы экономиктиг ажыл-чорудулгавыс улус ажыл-агыйының дериг-херекселдерге, технологтуг чорудулгаларга, чиг-этке база материалдарга хереглелдерии, а ол ышкаш чүрттакчы чоннуи хереглел барааннарынга негелделерии улам долу хандырарынга дузалаар ужурлуг. Даштыкы экономиктиг харылзааларның күш-ажыл болгаш материалдыг курлавырларны камнаарының, эртем-техниктиг дүргедедириниң, үени камнап алырының эрге-ажыктарынга

IV. Эргелеп башкарылганың болгаш ажыл-агый чорудулгазының деңнелин шудургу бедидер

Эштер!

XXV съездиниң шинтпирлериие дүүштүр ажыл-агый механизмин сайзыраигайжыдарының, үлетпүрнү, көдээ ажыл-агыйны, тудугну эргелеп-башкарарының хевирлерии болгаш арга-методтарын экижидер талазы-биле эвээш эвес чүүлдер сөөлгү чылдарда кылдынган. Үлетпүр болгаш будүрүлге катгыжышкыннарын тургузарының үндезиниинге эргелеп-башкарылганы ийи, үш чалаланчак системазынче шилчилге боттанып турар. Министерстволарның эргелерии болгаш хүлээлгелерии калбарткан. Оларның чамдыызын эде тургускан. Улус ажыл-агыйының негелделериие дүүштүр чаа министерстволары тургускан. Ниитилел будүрүлгезиниң өзүлдезииің база оон ажыктыының бедииринің эргежок чугула чүүлү эргелеп-башкарылганы болгаш ажыл-агый механизмии улам ыиай экижидери болур деп партия көрүп турар. Ажыл-агый механизмии сайзыраигайжыдарының болгаш ажыктыг чоруктуи база шынарыии белдиринге оон салдарын күштелдирииің талазы-биле хемчеглериин комплекизин партия Төп Комитеди болгаш чазак ажыллап кылган. Планнаашкыиы экижидерии, бот-орулга-чарылганы быжыглаарын, материалдыг база моральдыг идиг беришкинии күштелдирерии көрүп турар. Ажыллап кылган хемчеглериің долу боттаиыры, каттыжышкыннарның болгаш будүрүлгелериің ажыл-агый чорудулгазының чаа хевириичe чедишкининг шилчнири дээш министерстволар болгаш ведомстволар, ажыл-агый удуртукчулары шудургу демисеилии ужурлуг. Ол чорук бүгү деннелдерге — ССРЭ-ниң Күрпланыига болгаш экономиканы өскеда төп органнарыига, министерстволарга болгаш ведомстволарга, каттыжышкыннарның база будүрүлгелериің боттарынга-даа улуг ажылды кылып чорударын негеи турар. Бо херекке шүшпеи болгаш идепкейлиг эвес чорукка кандыгдаа агартыышкын турбас.

Эргелеп-башкарылганын системазын экижиткенииің ачызында будүрүлгеиин ажыктыг чоруун бедидериииң арга-курлавырлары ам-даа бүгү адырларда долу ажылаттынмайн турарын практика бадыткап турар. Каттыжышкыннарның ажыл-чорудулгазының принциптерии кичээнгейлиг сайгарары чугула, будүрүлгеиің эргежок чугула концентрациязы база специализациязы шупту черлерде боттанып турар бе, ону база көөр херек. Каттыжышкыннарны болгаш ында кирип турар будүрүлге кезектериин аразында эргелер база хүлээлгелер чөптүг хуваатгынган бе? Чамдыктарының эргелерии кызыргаш, өскелериің эргелерии шуут эрттир калбартыры чедишкининг ажылдаарына таарымча чок болгай. А ылыг чорук херек кырында тургулаар чүве. Чытдынган бар дуржулгага даянып алгаш, ажылдап кылдынган чиигиие схемаларны он бирги беш чылдың сорулгаларында дүүштүр тодаргайлаары чугула. Өзүлдеии тудуп, бурунгаар шимчээшкиигe шаптыктап турар бүгү чүүллерни чайладыр, а эң дээре, амыдыралга хынаттынган чүүлдерге делгем орукту ажыдар херек.

Организация талазы-биле эң-не ажыктыг структураларны тургузар угланыышкыны уламчылап тура, бистер ведомстволарның аразында харылзаа чок чоруун ажып эртериичe, адыр болгаш девискээр эргелеп-башкарылгазын улам таарымчалыг дүүштүреринче, тускай сорулгалыг программаларны күүседиринче үлгаиган хемчеглерии шудургу боттандырар ужурлуг бис. Барын-Сибирьиің нефть-газ комплекизин чаңгыс аай будүн кылдыр эргелеп башкарарыиың талазыбиле эң чугула хемчеглерии ажылдап кылган болгаш боттандырып турар. Адырлар аразының болгаш тускай девискээрлерии өске ыидыг программаларын тургузарда болгаш боттандырарда база ыидыг орук-биле чорза эки боор. Ажыл-агый тургузуушкунунга Советтериің ролюи бедидериииң талазыбиле хемчеглер ажыл-агыйны ажыктыг чорударының, совет кижилериің күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарын улам ыиай экижидериииң айтырыгларын адырлар болгаш девискээр барымдаалаи шын дүүштүрүп шинтпирлээриче угланган. Советтериің күүсекчи органнары оларга берген эргелерии амыдыралга долу хемчээл-биле боттандырар ужурлуг.

Эргелеп-башкарарының эң-не эге бажы болза улус ажыл-агыйының планнаашкыны болур. Бүгү-ле план ажылын шынар талазы-биле чаа чадаже көдүреринің эргежок чугулазын амыдырал иеген турар, ол дээрге бир-ле дугаарында Күрпланга хамаажыр. Үидезин, перспективтиг айтырыгларны шинтпирлээриичe, адырлар аразының болгаш девискээрнің эне таарымчалыг пропорцияларын тыварычче кичээнгейии мөөнеэрии оон амгы үеде кажангызындан-даа артык негеттинип келген. Чоокта чаа СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Күрпланыиың ажылын экижидер талазы-биле докгаалды хүлээп алган. Ол чурттуң улус ажыл-агыйының бот-боттары аразында харылзаалыг адырларын болгаш районнарын планнаарын, экономиктиг болгаш социал улуг айтырыгларны шинтпирлээрин комплекстиг чорударынче кичээнгейни күштелдирериичe угланган. Оон үидезиниигe күш-ажыл, материал болгаш сан-хөө курлавырларын чөп ажылаарын хандырарынга, адырларны болгаш экономиктиг районнарны хөгжүдерде кайызын мурнадырын тодарадырынга, улус ажылагый пропорцияларын сайзыраигайжыдарынга, эртем-техниктиг ажыдыышкыннарны болгаш чогаадылгаларны амыдыралга боттандырарын дүргедедириие төп план органының ролюи бедидери эргежок чугула.

Съездиниң ажылдап кылыры чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң угланыышкыны чоокку үеде беш чыл планыиын делгеренгей болгаш тодаргай даалгалары болу бээр. ССРЭ-ниң Күрпланы, министерстволар болгаш ведомстволар, эвилелдешкеи республикаларның Министрлер Чөвүлелдери ол ажылды чорудуп турган, бистиң съездиистиң хүлээп алыры Кол угланыышкынларның даалгаларында планда айттынган көргүзүглерии ылап болгаш ыяап-ла дүүшкеи турарын хандырар ужурлуг. Ол негелдеии амыдыралга чайгылыш чок боттандырарын чазак бодунуң чугула сорулгазы деп көрүп турар. Боттуг болгаш эки балансылаттынган план партияның XXVI съездиниин шинтпирлериии боттандырар талазы-биле чоруттунар бүгү ажылдың быжыг үидезиии болуруи чедип алыр херек.

Балансылашкак чорукту бедидериииң дугайын онзалап чугаалаарын күүзээи ийик мен. Улус ажыл-агыйының ол-бо участоктарынга тыптып кээр пропорция чок болгаш чедишпестеи ховартаар чорук экономика талазы-биле эвээш эвес когаралды чедирип, ажыктыг чорук болгаш шынар дээш демиселди нарыдадып турар. Улус ажыл-агыйының балансылашкак болурунга планнарны эртемге үидезилеп бадыткаарының деииелии бедидери, планнаашкының программа-тускай сорулгалыг база баланс методтарын, курлавырларны ажыглаарында деплилгелиг нормативтерни улам калбаа-биле ажыглаары бараан болур ужурлуг.

Балансылашкак болуру каттыжышкын болгаш будүрүлге бүрүзү, адыр бүрүзү продукция будүрерии болгаш хандырарын чогуур хуусаазында, четче ассортимент ёзугаар ылап күүсеткеи турарындаи дыка улуу-биле хамаажыр. Будүрүлгелериің ажылын үнелээрде оларның керээлиг хүлээлгелерии канчаар күүседип турарын барымдаалар чурум аиаа идиг болур апаар. План болгаш керээ чурумуи сагыыры дээш ажылагый удуртукчуларындаи негелдеии күштелдирер деп турар.

Чамдык курлавырларның чедишпезин ажып эртериик азы оода чаларда эвээжедириин база бир улуг аргазы бар. Ол дээрге будүрүлге курлавырларын шын эргелеп башкарарыдыр. Өскелерге чедишпейн турда-ла, хөй-хөй будүрүлгелер нормативтеи артык дериглерни, чиг-этти болгаш материалдарны, ылангыя металлды бодунга тудуп турары-биле эптежип болбас. Делегаттарның саналдарында, а ол ышкаш эвилелдешкеи республикаларның компартияларының съездилериие, отчёт-солгулдалыг конференцияларга, парлалгага материал-техниктиг хандырылгада четпестерии барымдаалыг, чөптүг шүүмчүлеп турар. Материалдыг курлавырларны таарыштыр чедиштирер болгаш оларны чөп ажыглаарынга ССРЭ-ниң Күрхандырылгазының болгаш оон девискээр органнарының ролюи күштелдирер, харыысалгазын бедидер херек. Күрхандырылганың экономиктиг районнарда туруп турар базазын ана-ла складтар болбас ужурлуг. Олар материалдарны белеткээр база сорттаар болгаш олар-биле хереглекчилерни чогуур ассортиментилиг болгаш бүрүи четче кылдыр ей-шаанда хандырар ужурлуглар.

Эконоиканы план ёзугаар удуртуруи быжыглаары-биле чергелештир беш чыл планының даалгаларының болгаш УР хуусаалыг экономиктиг нормативтериің үидезиниигe бот-орулга-чарылганы улам хөгжүдери, өртек даалгаларын, кредиття болгаш сан-хөөиу сайзыраигайжыдары, экономиктиг чепсектерииң бүгү аргаларын болгаш стимулдарын идепкейлиг ажыглаары чугула. Мөөнү-биле садарының чаа өртектериче болгаш тарифтериче шилчилгени чорудар, ол чорук эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириие, продукцияны чаартырына болгаш ооң шынарын экижидериие, материалдыг курлавырларны камналгалыг ажыглаарына оларның ролюи күштелдирер, будүрүлгелериің чогумчалыг бот-орулга-чарылгалыг ажылдаарына таарымчалыг байдалдарны тургузар.

Эи-не чугула айтырыгларын бирээзи—продукцияны ботчеиезии чиигедирии. Будүрүлгеиің орулгалыын бедидериие, ажыл-агый чорудулгазын үнелээриие ол көргүзүгүи ужурдузазын катап тургузар херек.

Эргелеп-башкарарының механизмии сайзыраигайжыдары эргелеп башкарылга кадрларының ажыл-чорудулгазының утказынарын, методтарын болгаш стилии өскертирии, оларның психологиязын эде тургузарын шыкгы иеген турар. Амгы үеиии ажыл-агый удуртукчузу будүрүлгеиин эртем-техниктиг үидезиниерии, оон организациязын болгаш экономиказын ханызы-биле сайгарын билир, күш-ажылдың бедик будүрүкчүлүү база продукцияның шынары дээш демиселдии методтарын ажылгап билир, мергежил талазы-биле ханы биллиглиг болурун идей-политиктиг калбак биллиг-биле, кижилер-биле ажылдап билири-биле холбаштырар ужурлуг. Анаа ам ажыл-херекчи чорук, перспективаны көрүп билири, энергия болгаш шудургу чорук, социалистиг тывынгыр чорук чугула херек. Партияның кижизиткеии хөй-хөй муи будүрүлге комзидирлери ажыл-агыйны билдиглиг башкарарының үлегери бооп болурлар. Олар дээрге, Владимир Ильич Ленииии чугаалаавыбиле алырга, ёзулуг организакчылар, бодамчалыг үгааиның база практика талазы-биле тывынгыр-сагынгыр кижилер-дир. Ынчалза-даа планныг онаалдаларны эвээштп, курлавырларны хөйиу алыр дээш, боттуг диижир чылдагаанарже чүүй катгаш, планнарны эде көөр дээш бүгү-ле күжүи үндүрүп турар үлетүкчулар база бар. Ындыг «тывынгыр чоруктуи» биске херек чок. Даандырган херек дээш база ажылдың түннелдерии дээш министерстволарның, ведомстволарның, каттыжышкыннарның, будүрүлгелериің удуртукчуларының харысалгазын бедидериииң дугайын, чүгле тус черниң болгаш ведомствозуи ажыын бодаар чорукка удур шинтпирлиг демисежиринн, чөтүкү органнарыи директиваларын болгаш боттарының шинтпирлерии күүседир дээш контрольду күштелдириинің чугула зының дугайын съездиге чөптүү-биле демдеглээн.

Он бирги беш чылдың даалгаларын күүседири—ажыл-агый кадрларының ажыл-херекчи болгаш политиктиг шынарларын, оларның чаа ёзу-биле ажылдап, ажыктыг чорукче болгаш шынарже шилчилгеии боттандырын билириин үнелеп барымдаазы болур. Бистиң ажыл-агый кадрларывыс партияның болгаш чоннуң идегелии алдарлыы-биле шынзыдып шыдаар дээрзиите бүзүрээр бис!

Социалистиг бедик ажыктыг ажыл-агый чорудулгазы коллективже даанмас болза, ажыл-херекти, ёзулуг ээ ёзу-биле көөрүнге кижизитпес болза, экономиктиг культура чокта, кижи бүрүзүнүң ажылы бедик шынарлыг эвес болза болдунмас. Ол ылап организастыг чорукту иеген турар, ол салдынчак чорук, ажыл чурумуя үрээр чорук-биле дүүшпес. Бүгү-ле черлерге корум-чурумну тургузары, ак сеткилдиг эвес ажылакчылан шынгыы иегелдеии салыры, хожудан турар участоктарны көдүрери—будүрүлгеиің түннелдерии экижидериинің биче эвес аргалары база ол-дур, эштер.

Амгы байдалдарда экономиктиг болгаш социал улуг ужурдузалыг үүл болза будүрүлгеии эргелеп-башкарарынга ажылчынарыы, колхозчуларны болгаш албан-хаакчыларны улам калбаа-биле киргизирери, будүрүлгеиии, ажылчы чоннарның күш-ажылының, амыдыралының болгаш дыштанылгазының бүгү айтырыгларын шинтпирлээриинге ээи-не массалыг организация болур профэвилелдериин ролюи бедидери болур. Ам, беш чылдың мырыиай эгезиинде, социалистиг чарышты, күрлавырларны үеп ажылгаары дээш, иизы-бүрү чидириглерни болгаш артынчыларны, будүрүлгеии эвес чарыгдалдарны кызырар дээш, ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи чоруктарны узуткаар дээш бүгү чоннуң шимчээшкиниің улам-на калбартыры чугула. Ажыл шагы бүрүзү, чиг-этгиң килограмм бүрүзү, энергииың киловатт-шак бүрүзү, капитал салыышкының рубль бүрүзү бистиң ниити херээвиске ээ-не бедик үретүннелдии-биле бараан болган турар ужурлуг. Партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларыи чыдыгиан дуржулгага, ылангыя СЭКП-ниң XXVI съездизиие алдар болдурган чарышты хөгжүдер талазы-биле дуржулгага кичээнгейлиг болуп, мурнакчыларның чедишкиннерии мөөнеэрии болгаш олар бүгүдеиии болган турарын чедип алыр ужурлуг. Он бирги беш чыл бистиң маадырлыг ажылчын ангылыстын, колхозчу тараачыларның болгаш улусчу интеллигенцияның чаа-чаа чедишкиннери-биле демдеглеттинер дээрзиите чигзиниг турбас!

Эштер делегаттар!

Коммунизм тургузуушкукуиуң болгаш тайбыиы быжыглаарының өндүр улуг херээие, совет к